partizanska knjiga

Tone Ferenc

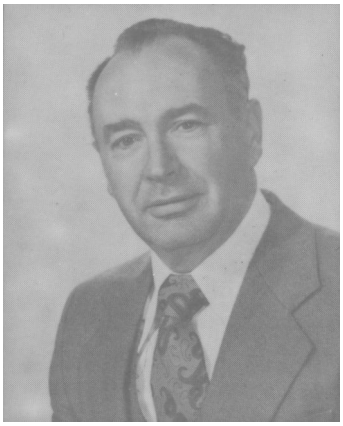
NACISTIČKA POLITIKA DENACIONALIZACIJE U SLOVENIJI U GODINAMA OD 1941 DO 1945

Tone Ferenc

NACISTIČKA POLITIKA ACIONALIZACIJE U SLOVENIJI J GODINAMA O 1941 DO 1945

ZDRUŽIMO SE!
SLOVENIJA

Dr TONE FERENC

Knjiga uglednog slovenačkog istoričara dr Toneta Ferenca »Nacistička politika denacionalizacije u Sloveniji u godinama od 1941. do 1945.« predstavlja jedinstveni dokument, koji je nastao kao rezultat dugogodišnjeg naučnog istraživanja. Mogli bi je čak nazvati svedokom užasnih događaja, koji zaslužuje da bude, kao knjiga, preveden u sve jezike jugoslovenskih naroda i narodnosti i u jezike drugih naroda. Jer, knjiga nam kazuje o tome šta sve su nacisti nameravali da učine s malim slovenačkim narodom i o tome kako su počeli da ostvaruju taj svoj sotonski plan. Pred našim očima taj dokument oživljuje potresan, trnovit put slovenačkih izgnanika u Srbiju, Hrvatsku, Bosnu i u brojne nemačke logore. Bio je to početak genocida nad slovenačkim narodom i sledila bi mu nova i nova zločinstva, sve dok Slovenci ne bi bili germanizovani ili dok ih ne bi pretvorili u robove na nemačkim grofovskim imanjima - upravo onako, kako su to zamišljali Hitler i Himler. Međutim, to je preprečio ustanak jugoslovenskih naroda i narodnosti pod vodstvom Komunističke partije, kao što su to, drugde u svetu, preprečile progresivne, antinacističke snage.

Izuzetna vrednost knjige dr Ferenca jeste i u tome, što je znao da pronađe pravi način kazivanja - način koji nije suhoparno naučno pripovedanje, već slikovit i privlačan. Zbog toga brojni dokumenti čit9oca ne zamaraju, oni mu zanimljivo i postepeno razgolićuju velikopotezne nacističke planove o nameravanom izgonu 220.000 do 260.000 Slovenaca. Pred čitaocem se, poput filmske slike, redaju potresne ispovesti izgnanika, njihova pisma i drugi dokumenti koji odslikavaju život Slovenaca u izgnanstvu, oblike njihovog antifašističkog otpora, njihov susret sa slobodom i povratak u domovinu. Na poseban način knjiga govori o zahvalnosti

izgnanika onim porodicama u drugim bratskim republikama - naročito u Srbiji - koje su otvorenih srca našim ljudima, Slovencima, ponudile svoje domove i sve što su u njima imale.

Zanimljiv je i onaj deo knjige, koji govori o tome kako je već u davna vremena otpočeo pohod germanizacije prema Slovencima. Pojavom nacizma na našem tlu on je samo nastavio sa starom germanizatorskom politikom, samo što je tu politiku, kao što kazuje autor knjige, potencirao do krajnjih granica. Međutim, taj pohod još nije zaustavljen. U ovo vreme on se ograničava tek na Slovence i Hrvate u Austriji, ali velikonemački naduteži bi želeli, samo da mogu, da ga ponovno usmere prema Sloveniji.

I dok čovek čita tu knjigu nehotimice se upita: »Je li to bila istina?« I bilo je to zaista istina, koja ne sme potonuti u zaborav. Drug Tito je u Helsinkiju lepo rekao: »Možemo da oprostimo, ali ne smemo zaboraviti!« Vreme, naime, nezadrživo beži i naša sećanja blede. Ponekad nam se čak čini da je II svetski rat sa svim svojim strahotama, koje su bile njegov sastavni deo, već negde daleko u prošlosti. Neki čak misle da tom prošlošću ne bi smeli opterećivati sećanje novih generacija. A Ferenčeva knjiga je, nasuprot tome, upravo čin koji od zaborava spašava sve, što ni buduće generacije ne smeju da zaborave.

Ali autor, kao najvrsniji poznavalac te problematike, još nije završio svoje delo. Njemu neprekidno polazi za rukom da u prašnjavim arhivima pronađe neki nov dokument, koji nudi mogućnost još potpunijeg uvida u nacističku politiku denacionalizacije.

I - zbog čega sve to? Bez poznavanja istorije i naša budućnost bila bi u mraku; bili bi, kao što je to neko lepo rekao, narod bez pamćenja. A upravo istorija nije sama sebi cilj, već nam omogućava da bolje razumemo sadašnjost i naslućujemo budućnost. Pored ostalog nam istorija daje i aršin uz čiju pomoć možemo, na primer, utvrditi gorku istinu koja kazuje o tome da ni dandanas još nisu iskorenjena sva zla ovog sveta. Fašizam, koji je na bojnom polju vojnički dotučen, ideološki je još uvek živ i još uvek se može pojaviti u jednom ili drugom delu sveta, iako pod novom maskom. Baš to nas opominje da se sećanjima na nacistička zla ne smemo odreći. Knjiga dr Ferenca nam u tome veoma mnogo pomaže.

FRANC ŠETINC

Tone Ferenc

NACISTIČKA POLITIKA DENACIONALIZACIJE U SLOVENIJI U GODINAMA OD 1941 DO *1945*

NASLOV ORIGINALA:

TONE FERENC / NACISTlCNA RAZNARADOVALNA POLITIKA
V SLOVENIJI V LETIH 1941-1945
Založba Obzorja Maribor, Maribor 1968

PREVEO:
IVO TOMINC

UVOD

Nacistička politika odnarodjavanja u Sloveniji me je zanimala već odavno. A otkako sam počeo temeljitije da proučavam istoriju drugog svetskog rata i naročito istoriju narodnooslobodilačke borbe neprekidno me je pratilo pitanje: šta su nacisti nameravali da učine sa slovenačkim narodom? Problematikom nacističke politike odnarodjavanja u Sloveniji u godinama 1941-1945. kod nas su, istina, počeli da se bave neki članci i rasprave, ali su oni bili ograničeni samo na pojedina pitanja, u prvom redu, na masovne deportacije Slovenaca. Ali, i o tim pitanjima su raspravljali nedovoljno, pre svega samo na osnovu podataka koji su bili dostupni u prvim poratnim godinama.

Zbog toga sam sebi postavio zadatak da na osnovu šire prikupljenog materijala, naročito onog koji se nalazi u inostranstvu obradim nacističku politiku odnarodjavanja u Sloveniji u celini, odnosno da obradim tri zamašnija pitanja, tj. masovne deportacije Slovenaca, naseljavanje Nemaca i germanizaciju preostalog slovenačkog stanovništva u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj. O nacističkoj politici denacionalizacije u Koruškoj ne raspravljam, jer je, ipak, ta problematika donekle drugačija. Da bi čitaoci imali pravu predstavu o opsegu i oblicima nekih mera denacionalizacije, ukratko sam ocrtao nacističku politiku odnarodjavanja u drugim okupiranim zemljama, naročito u onima kojima su nacisti namenili istu sudbinu kao slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj, tj. potpuno pripajanje nemačkom Rajhu. A da bi lakše razumeli šta se dogadjalo u godinama okupacije i gde su bili koreni brojnih zala nemačkih mera, prikazao sam i nemačke imperijalističke pretenzije u Sloveniji do sudbonosnih dana nacističke okupacije.

Baveći se ovim svojim zadatkom, naišao sam na izvesne prepreke zbog čega su neki problemi srazmerno manje obradjeni. To je, u prvom redu, što još ne postoji odgovarajuća literatura, a i materijal nekih ustanova i ureda, koji su se bavili politikom odnarodjavanja, nije sačuvan ili, je pak, još uvek nepristupačan. Gde sam sve tražio i pronašao materijal za ovu knjigu, odnosno koji mi je nedostajao čitaoci mogu da saznaju iz navedene literature na kraju knjige.

Zahvaljujem se svima onima koji su mi na bilo kakav način pomogli pri mom zadatku. Posebnu zahvalnost dugujem recenzentima, i to: profesorima Beogradskog univerziteta dr Jovanu Marjanoviću, akademiku dr Vasi Cubriloviću i dr Jovanu Miličeviću, pred kojima sam ovaj rad branio kao doktorsku disertaciju, saradniku Instituta društvenih nauka u Beogradu dr Dušanu Biberu i direktoru Muzeja narodnog oslobodjenja u Mariboru Milanu Zevartu. Zahvaljujem se i brojnim arhivarima koji su mi pomogli pri sakupljanju građe, naročito direktoru Pokrajin-

skog arhiva u Mariboru Antonu Leskovecu, arhivaru Muzeja narodnog oslobodjenja u Mariboru Lojzetu Peniču, saradniku Instituta za nacionalna pitanja u Ljubljani dr Tonetu Zornu, arhivaru u Institutu za istoriju radničkog pokreta u Ljubljani Hubertu Šari, arhivarki Arhiva Jugoslavije Tončki Urbas-Savinović, spoljnom saradniku Muzeja revolucije u Celju Ivanu Jurčecu itd Moja topla zahvalnost je namenjena i arhivskim ustanovama u inostranstvu, naročito Institutu für Zeitgeschichte u Miinchnu i vodji njegovog arhiva dr Antonu Hochu, Politisches Archivu Auswärtiges Amta u Bonu i njegovom, već pokojnom, vodji dr Johannesu Ulrichu, Deutsches Zentralarchivu u Potsdamu, Public Record Office u Londonu, Foreign Office Library u Londonu, Glowni komisji badania zbrodni hitlerowskich w Polsce u Varšavi, National Archives u Washingtonu itd

I na kraju je moja iskrena zahvalnost upućena Založbi »Obzorja« u Mariboru, njenom direktoru prof. Joietu Košaru i Komisiji za bivše političke zatvorenike, internirce i deportirce pri Republičkom odboru Saveza udruženja boraca NOV Slovenije, naročito drugovima Milku Stolfi i Zdenku Marinčeku, koji su se odlučili da izdaju ovu knjigu i tako je prezentuju što širem krugu čitalaca.

Tone Ferenc

PREDGOVOR SRPSKOHRVATSKOM IZDANJU

U želji da se što veći broj jugoslovenskih čitaoca upozna sa sudbinom slovenačkog naroda pod nemačkom okupacijom usvojena je pobuda da se knjiga Nacistička politika denacionalizacije u Sloveniji u godinama 1941-1945 *(Maribor, 1968) prevede na srpskohrvatski jezik. Realizaciju tog projekta subvencijom je omogućio Savezni sekretarijat za inostrane poslove SFRJ. Kako bi ubrzao srpskohrvatsko izdanje, u prevodu knjigu nisam ni dopunjavao niti menjao mada sam u međuvremenu i dalje tragao za novim dokumentima koji se tiču denacionalizacije u Sloveniji od 1941-1945. Međutim, ta nova dokumenta nipošto ne menjaju osnovnu sliku slovenačkog izdanja knjige od pre deset godina i njen sadašnji prevod. Neka pitanja iz oblasti nemačke okupacije dela slovenačke teritorije (kao, na primer, njenog priključenja nemačkom Rajhu, nemačkih memoranduma s teritorijalnim zahtevima u Sloveniji 1940. godine, nacističke »eutanazije« i si) u međuvremenu sam obrađivao i u nekim raspravama, objavljenim u revijama* »Zgodovinski časopis« *i* »Prispevki za zgodovino delavskega gibanja«. *Pripremio sam i obimnu dokumentaciju izvora (323 dokumenta) o nacističkoj politici denacionalizacije u Sloveniji koja će, ove godine, izaći kod izdavačkog poduzeća »Obzorja« u Mariboru. Neka mi bude dopušteno da na ovom mestu izrazim zahvalnost kolegama iz Inštituta za zgodovino delavskega gibanja i Filozofske fakultete u Ljubljani, te Instituta za savremenu istoriju iz Beograda, a pogotovo savetniku u Saveznom sekretarijatu za inostrane poslove SFRJ drugu Milanu Georgijeviću, koji su svojim ličnim zalaganjem omogućili izdanje knjige na srpskohrvatskom jeziku. Zahvalnost dugujem i »Partizanskoj knjizi« i njezinim direktorima drugu Milku Stolfi i Brani Grabeljšeku, prevodiocu, lektoru i svima onima koji su potpomogli izdanje ove knjige.*

U Ljubljani, 1. 1. 1979.

dr. Tone Ferenc

I POGLAVLJE

NACISTIČKA POLITIKA DENACIONALIZACIJE U EVROPI OD 1938-1945

TEMELJI NACISTIČKE POLITIKE DENACIONALIZACIJE

Nacistička politika denacionalizacije, naročito masovne deportacije i iseljavanja, kao i nasilna germanizacija ljudi je deo žalosne istorije nacionalnog socijalizma, političke doktrine i prakse najreakcionarnijeg dela nemačke monopolističke buržoazije, zasnovane na ideologiji nemačke nacionalsocijalističke radničke stranke (NSDAP).

Nacistička politika denacionalizacije u stvari je nastavak one politike nemačkog imperijalizma kojom se težilo za prodorom na istok (»Drang nach Osten«), to jest za aneksijom opsežnih predela istočne i jugoistočne Evrope. Nemački prodor na istok bio je kontinuiran proces manje-više sračunate i nasilne ekspanzije nemačkih vladajućih klasa, počev od ranih razdoblja feudalizma do kraja prvog svetskog rata. Naročito sračunat taj proces je postao od polovine XIX stoleća, kada je, zapravo, počeo da dobija i obeležja nacionalnih borbi, pa se i teritorijalno razvijao u više pravaca.[1]

Jedan pravac je vodio iz Pruske, odnosno Nemačke preko poljske teritorije koje je veliki deo Pruska anektirala nakon tri podele Poljske u drugoj polovini XVIII veka. U pruskoj, odnosno u nemačkoj politici u odnosu na istočne predele od tada pa nadalje uočljiva su dva veća razvojna razdoblja.

U prvom razdoblju, koje je trajalo otprilike do kraja Bizmarkove vlade, nemačka istočna politika je, zbog spoljnopolitičkog oportunizma, obuhvatala samo poljsku teritoriju, pa i tu samo u granicama istočnih pruskih pokrajina. Ali, sve češće su počele da se javljaju kritike na račun Bizmarkovih odnosa prema Rusiji, zahtevi za velikopoteznom nemačkom poljoprivrednom kolonizacijom u istočnoj Evropi i bojni pokliči protiv Rusije, kojoj treba da rastući nemački narod bez prostora oduzme predele koji su mu potrebni. Tako je, na primer, Konstantin Franc u svojoj knjizi »Die Wiederherstellung Deutschlands« još 1865. godine zahtevao veliku germansku alijansu, koju bi trebalo da čine nemački Rajh i dva njegova istočna predela - Pruska i Austrija, i kojoj bi trebalo priključiti još i Skandinavsko poluostrvo, Englesku i Nizozemsku. Po tome bi Pruska trebalo da se širi na severoistok u pravcu Gdansk-Riga-Reval, a Austrija na jugoistok. Poljsko pitanje bi trebalo rešiti tako da se Poljska više ne obnovi, nego da se ustanove tri ili četiri vazalne kraljevine (Krakov, Varšava, Vilno, Kurlandija) s austrijskim i pruskim kneževima na čelu. Rusija bi se, pak, sama od sebe morala okrenuti prema Istoku.[2] Poznati nemački politički pisac Pol de Lagard (Paul de Lagarde - Bötticher) je, istovremeno, razvijao svoju teoriju o tome da su granice nemačkog Rajha nepogodne za ob-

ranu, pa ih zbog toga treba potisnuti na zapadu do Ardena, a na istoku preko Visle do Pinskih močvara, i pri tome anektirati čitavu Lotaringiju i ruski deo Poljske. Tamo bi trebalo usmeriti emigraciju nemačkih ljudi i to ne u pojedinačnim nego u gusto zbijenim naseljima, koja postepeno treba da prelaze u slovenske i madjarske predele, a nemački naseljenici da planski dobijaju zemlju. Da spomenem i to da je Lagardove ultranacionalističke i antisemitske ideje prihvatio i nacistički ideolog Alfred Rozenberg (Alfred Rosenberg).[3]

U drugom razdoblju nemačke istočne politike, otprilike od 1894. godine pa do kraja prvog svetskog rata, karakteristično je to da ta politika prelazi okvire nemačke države. Njen taktički cilj je bio likvidacija poljskog pitanja u granicama nemačkog Rajha, a strateški želja za ekonomskim i političkim pohodom dalje na istok do baltičkih država, Belorusije i Ukrajine. U to razdoblje spada i delovanje nacionalističkih i antipoljskih usmerenih organizacija »Alldeutscher Verband« i »Verein zur Förderung des Deutschtums in den Ostmarken« (od 1900. dalje »Der Deutsche Ostmarken-Verein«). Nasilnom germanizacijom istočnih predela, prvenstveno naseljavanjem Nemaca posebno se bavila druga organizacija i u njenom borbenom programu bili su prisutni i elementi deportacione politike. Ipak, nemačka istočna politika u tom razdoblju nije bila uvek podjednako intenzivna. U prvoj, oko 4 godine dugoj fazi, u kojoj su bili vidljivi naročito administrativni oblici protivpoljskog boja, koje su uveli publicistički nastupi Bizmarka i Viljema II ujesen 1894. godine, sledila je faza protivpoljske akcije, naročito na ekonomskom području. Dolaskom Betman-Holvegove vlade na kormilo nastupila je umerenija faza, kojoj su se oštro suprotstavljali nemački šovinisti u spomenutim organizacijama. U četvrtoj fazi, od 1912. godine pa dalje, aneksionističke težnje nemačkog imperijalizma postale su veoma izrazite i otvorene. Jula 1914. godine »Aldojčer Ferbant« nastupila je s otvorenim zahtevom za aneksijom kongresne Poljske, baltičkih pokrajina, Belorusije i Ukrajine i ni jednom do tada nemački imperijalizam nije postavljao aneksionističke zahteve tako oštro, otkriveno i nemaskirano, kao što je to učinio upravo 1914. godine. U planu je bilo razbijanje Rusije na četiri ili pet delova, a pojavio se i nacrt nemačke kolonijalne državice na Krimu. Međutim, oktobarska revolucija i za nemačke imperijaliste neprijatan rasplet prvog svetskog rata onemogućili su ostvarivanje tih programa.[4]

Ostali pravci prodiranja nemačkog imperijalizma na istok vodili su iz Austrije, koja je u spoljnopolitičkom pogledu od kraja XIX veka predstavljala nekakvu predstražu nemačkog imperijalizma. Jedan od pravaca je vodio preko Češke i Moravske, i za ove pokrajine je još Bizmark rekao da će njihov gospodar biti i gospodar Evrope, kao i Galicije (Potkarpatska Rusija), koja je trebalo da postane nekakva odskočna daska ka Ukrajini. Drugi pravac je vodio preko Bosne i Srbije na Solun i dalje prema Bagdadu i Indiji. Treći pravac se pružao preko slovenačke teritorije na Trst (za nj je Bizmark rekao da je vrh nemačkog mača) i Istru i na Jadransko more, gde se ukrštao s italijanskim imperijalističkim interesima.[5]

Još pred početak prvog svetskog rata počele su da se javljaju ideje o stvaranju nekakve centralne Evrope (»Mitteleuropa«), Tako je K. fon Vinteršteten

(K. von Winterstetten), u svojoj knjizi »Berlin - Bagdad« 1913. godine, propagirao ideju o nekakvoj konfederaciji u centralnoj i jugoistočnoj Evropi koju bi trebalo da vodi Nemačka, a ekonomski bi bila autarktička. Po izbijanju prvog svetskog rata nemački nacionalist Herman Ulman (Hermann Ulmann) u glasilu »Dojče arbajt« (Deutsche Arbeit) obelodanjivao je svoje zamisli, koje su postale aktuelne u raspravama vezanim za program o formiranju centralne Evrope: jačanje Nemaca u Austro-Ugarskoj, nemačka kolonizacija u jugoistočnoj Evropi, uspostavljanje privredne unije u srednjoj Evropi itd. A u proleće 1915. godine svoje teze o stvaranju centralne Evrope razvijao je Fridrih Nojman (Friedrich Neumann). Prema njemu, centralna Evropa bi trebalo da nastane udruživanjem Nemačke, Austro-Ugarske i susednih država i teritorija u užu jedinicu. Izmedju Nemačke i Austro-Ugarske su već započeli i pregovori koji su završeni jula 1918. godine potpisivanjem carinskog i privrednog saveza tih dveju država. Ali, poraz centralnih sila u prvom svetskom ratu onemogućio je ostvarivanje tog delekosežnog sporazuma.[6]

Prodiranje nemačkog imperijalizma na istok je privremeno zaustavilo nastajanje novih država na pravcima njegovog dotadašnjeg prodiranja: Poljske, Češke i Jugoslavije, a u podjednakoj meri i promenjeni politički režimi u Nemačkoj i Austriji. Međutim, u obema državama su i dalje živele i delovale snage koje se nisu odrekle imperijalističkih ekspanzionističkih težnji. A naročito je imperijalističke ekspanzionističke ideje preuzeo nemački nacionalsocijalizam.

Eklektički skrpljen iz različitih lažnih filozofskih i lažnih sociooloških doktrina nacionalsocijalizam je već u svom prvom političkom programu 25 tačaka iz 1920. godine postavio nekoliko načela, koja su, kasnije, dobila svoju »teoretsku« obradu u Hitlerovoj knjizi »Majn kamf« (»Mein Kampf«) iz 1925. godine i u Rozenbergovom delu »Der Mythos des 20. Jahrhunderts« iz 1930. godine, koja je plagijat Čamberlajnovog rasističkog brevira »Die Grundlagen des XIX. Jahrhunderts«.

Prve tri tačke programa NSDAP su tražile udruživanje svih Nemaca u veliku Nemačku, ravnopravnost nemačkog naroda s drugim narodima, stavljanje van snage Versajskog i Senžermenskog mirovnog ugovora, stvaranje pokrajina i teritorija (kolonija) za ishranu nemačkog naroda, kao i naseljavanje viška stanovništva.[7]

Hitler je u svojoj knjizi »Majn kamf« oštro kritikovao svu dotadašnju nemačku spoljnu i kolonijalnu politiku, jer nije »ni povećala prostor za naseljavanje nemačke rase, niti je napravila probu - iako zločinačku - da angažovanjem crne krvi okrepi moć Rajha«. Tvrdio je da nacionalsocijalistički pokret mora pokušati da otkloni nesrazmeru izmedju broja stanovnika i veličine životnog prostora i da ciljem nemačke spoljne politike moraju postati »Grund und Boden«, ali ne u granicama nemačkog Rajha od pre 1914. godine, jer su, navodno, dotadašnje granice bile slučajne. Naglasio je: »Nastavićemo tamo gde su stali pre šest stoleća. Zaustavićemo večiti germanski pohod prema južnoj i zapadnoj Evropi i okrenućemo pogled na zemlju na istoku. A ako danas govorimo u Evropi o novom 'Grund und Bodenu', možemo misliti, pre svega, na Rusiju i njoj podredjene prigranične zemlje«.[8]

U istom delu je govorio i o germanizaciji i tvrdio da je germanizacija rasno manje vrednih ljudi već unapred osudjena na neuspeh i slabi krv više rase i tvrdio da je moguće germanizovati samo tlo, a ne i ljude. Naglasio je: »Sve što je u istoriji bilo korisno germanizovanog bila su tla, koja su naši preci pridobili mačem i naselili ih nemačkim seljacima«.[9]

Ako te dve misli povežemo, dolazimo do jasnog zaključka da Nemačka mora da traži svoj životni prostor u istočnoj Evropi, pre svega u Rusiji, i da taj životni prostor mora naseliti nemačkim seljacima.

Još jasnije je Hitler te zamisli razotkrio u jednom neobjavljenom rukopisu iz 1928. godine. U njemu je spoljnu politiku gradjanskog društva označio kao »graničnu« politiku i naglasio da će spoljna politika nacionalsocijalističkog pokreta biti samo »prostorna« politika, koja neće težiti za nekim granicama koje nikada nisu nešto čvrsto, već samo za pridobivanjem novog životnog prostora. Nekadašnju nemačku kolonijalnu politiku je označio priglupom, jer nije računala s tim da Nemačka u Evropi ima slabiju bazu nego bilo ko od njenih kolonijalnih suparnika, da kolonije ne mogu pomoći domovini, a o njihovoj sudbini je konačno rešeno na evropskom tlu. Zbog toga bi morali jačati položaj Nemačke u Evropi, jer već iz prehrambenih ili operacijskih razloga nije svejedno da li neki narod ima u ratu 560.000 ili milion kvadratnih kilometara vlastite teritorije.

»A, pre svega samo prostornom politikom u Evropi bi potisnuti ljudi mogli da ostanu sačuvani za naš narod i vojnu upotrebu. 500.000 kvadratnih kilometara veća teritorija u Evropi može da ponudi milionima nemačkih seljaka nove domove, a nemačkoj narodnoj snazi može da stavi na raspolaganje milione vojnika za odlučujuće trenutke.

Jedino područje koje je u Evropi došlo u obzir za takvu prostornu politiku bila je Rusija. Retko naseljeni zapadni pogranični predeli koji se graniče s Nemačkom i koji su već nekada primili nemačke kolonizatore kao nosioce kulture dolaze u obzir i za novu evropsku prostornu politiku nemačkog naroda.«

Nemačka mora odbaciti težnje za tim da postane svetska industrijska ili trgovačka sila i sve svoje snage mora upotrebiti za pridobivanje dovoljnog životnog prostora za narednih sto godina.

Hitler je vrlo podrobno iskazao i to kako zamišlja germanizaciju, za koju je u knjizi »Majn Kamf« tvrdio da je moguća samo za tlo a ne i za ljude. »Nacionalna država ne bi smela ni pod kakvim uslovima anektirati Poljake s namerom da bi jednog dana od njih napravila Nemce. Upravo obrnuto, te rasno tudje elemente mora da izdvoji i ne dozvoli razvodnjavanje krvi vlastitog naroda, ili ih, pak, mora jednostavno sve odstraniti, a gazdinstva, koja će na taj način postati slobodna, dati vlastitim ljudima.«[10]

Tim rečima je Hitler jasno naznačio sudbinu miliona ljudi koji su živeli u istočnoj Evropi, koju su nacionalni socijalisti otvoreno proglasili svojim životnim prostorom. Sve što ne bi bilo rasno podobno za germanizaciju, trebalo bi jednostavno deportovati. Tako se idejama o nemačkom životnom prostoru i nemačkoj kolonizaciji u istočnoj Evropi vrlo brzo pridružila i zamisao o masovnim deportovanjima Poljaka, Rusa itd. Kakvog opsega bi trebalo da

budu deportacije je u proleće 1934. godine Hitler rekao Hermanu Raušningu: »Dužnost nam je da denacionalizujemo, kao što nam je dužnost da se brinemo za rasplod nemačkog stanovništva. Moraćemo razviti tehniku denacionalizacije. Sta to znači denacionalizacija, pitate me. Da li nameravam odstraniti čitava ljudska plemena? Da, tako nekako«.[11]

Svojim ciljevima, koje je u manje ili više jasnom obliku sadržavao program nacističke stranke iz 1920. godine i koje je Hitler izneo u svojoj knjizi »Majn Kamf« i spomenutom rukopisu iz 1928. godine, Hitler je ostao veran do kraja. U odredjenim uslovima je iz taktičkih razloga, doduše, davao drugojačije izjave i sa Sovjetskim Savezom čak sklopio pakt o prijateljstvu, ali je u poverljivim krugovima iskreno i neprekidno naglašavao da njegov rat nije konvencionalan rat protiv zapadnoevropskih zemalja, već revolucionarni rat protiv Sovjetskog Saveza, pa je čak i neposredno pred krahom trećeg Rajha, to jest februara 1945. godine naglasio: »Prema istoku, samo prema istoku se moraju raširiti naše životne vene«.[12]

Osnovne Hitlerove ideje o politici denacionalizacije razvijali su dalje drugi vodeći nacisti. Medju njima je, bar u prvo vreme, najaktivniji vodja Glavnog rasnog i kolonizacionog ureda SS i kasniji ministar za poljoprivredu Valter Daré, autor brojnih članaka o nordijskoj rasi, seljacima kao novom plemstvu itd. Njegov zahtev o jedinstvu »krvi i tla« (»Blut und Boden«), to jest da mora seljačko imanje pripadati samo dobroj rasi, postao je jedan od temelja nacionalsocijalističke ideologije i dobio je svoj vidan izraz u takozvanom zakonu o nasledjivanju seljačkog imanja (»Reichserbhofgesetz«), [13]

Ali, Valter Daré nije se bavio samo teoretskim raspravama o jedinstvu i povezanosti dobre rase i poljoprivrednog imanja, već i »politikom istočnog prostora«. Tako je, na primer, već u leto 1932. godine na sastanku u Minhenu govorio o suštinskim potezima te politike. Njegova zamisao je bila da u Evropi treba formirati nekakav savez država, kome će u središtu biti velika centralna država kao čelično jezgro uključujući Austriju, Češku i Moravsku, a oko nje treba da budu manja i srednja nesamostalna državna tela, kao što su baltičke državice, od Istočnog mora odrezana Poljska, veća Madjarska, podeljena Srbija i Hrvatska, smanjena Rumunija, podeljena Ukrajina, južnoruske i kavkaske države itd. Sve te države bi trebalo vezati zajedničkom vojskom, privredom i valutom, zajedničkom spoljnom politikom itd. U tom državnom savezu **bi** trebalo »pravilno« izjednačavati populacijsku politiku, tako da se slovenski **elemenat** ne bi suviše razmnožio. Trebalo bi poštovati načelo da zemlju može posedovati samo nemačka gospoda, dok bi strani seljaci postali radnici, to jest **sezonski** poljoprivredni radnici i nekvalifikovani industrijski radnici. U **Nemačkoj** bi trebalo izdati zakon po kome bi imanje mogao da nasledi samo jedan sin, dok bi drugi išli na istok gde bi dobili zemlju i postali veleposed**nici.** Na tom sastanku je bio i Hitler i on je odobrio Darejeva izlaganja, pa je i sam **govorio** o tim pitanjima. Rekao je da je za ostvarivanje takvih zamisli potrebno **najpre stvoriti »čvrsto, čelično tvrdo, snažno jezgro u središtu,** jezgro od osamdesetak ili sto miliona zbijeno naseljenih Nemaca« i da je **njegov** prvi zadatak da ostvari takvo jezgro, kome će pripasti i Austrija, Češka, Moravska, Alzas i Lotaringija, zapadni predeli Poljske i baltičke države. Sve tudje

narode će biti potrebno iseliti s tog područja, naročito Čehe, dok će se stanovništvo baltičkih država moći germanizovati. Na istoku će nastati veliko nemačko opitno polje i tamo će najpre nastati novi evropski socijalni poredak.[14]

Darejeva parola »Blut und Boden« je imala velikog uticaja na kasniju nacističku deportacionu populacijsku i politiku preseljavanja te praksu koju je sprovodio SS. Daré i Himler su razvili nekakvu agrarno-rasističku mistiku za SS, po kojoj bi rasno izabrana elita SS trebala da bude naseljena na farmama. Ali, Himler je 1938. godine isključio Dareja iz aktivne službe u SS, jer mu se činilo da je njegovo delo »suviše teoretsko«. Međutim, Daré se i pored toga i dalje bavio tim pitanjima, ali samo kao ministar za poljoprivredu, pa i tu je njegovu snagu podrivao njegov zamenik Herbert Bake, kojeg je Gering postavio čak za člana ministarskog saveta za državnu odbranu.

Pitanja koja su se ticala preseljavanja i populacijske politike su spadala, pre svega, u dornen SS, koju je od 1929. godine vodio Hajnrih Himler. SS je, naime, već od 1931. godine imao za to posebnu ustanovu, to jest glavni rasni i kolonizacioni ured SS (Rassen - und Siedlungshauptamt SS). On se bavio raznim rasnim, kolonizacijskim i plemenskim pitanjima, ali su mu, nastajanjem novih specijalizovanih esesovskih ustanova sužavali područje rada, pa je u poslednjim godinama Trećeg Rajha imao posla samo sa školovanjem i rasporedom rasnih islednika i sa izdavanjem dozvola za sklapanje braka pripadnicima SS. SS je imao i dobre kontakte s organizovanim nemačkim narodnim manjinama u istočnoj i jugoistočnoj Evropi, i to preko službe bezbednosti i Folsksdojče Mitelštele, koji u početku, doduše, nisu spadali pod SS, ali su ih kasnije vodili brojni oficiri SS.

U nacističkoj kolonizacijskoj i politici preseljavanja veliku ulogu imale su i nemačke narodne manjine u raznim evropskim državama, jer su postale orudje, pa čak subjekt nacističke politike denacionalizacije. Takve grupe su bile naročito jake u Jugoslaviji, u južnom Tirolu u Italiji, u baltičkim državama, Sovjetskom Savezu, Rumuniji i tako dalje. Vezu sa njima je još pre 1933. godine održavalo Društvo za Nemce u inozemstvu (Volksbund für das Deutschtum im Ausland), u koje su se nacisti ubacili još pre njihovog dolaska na vlast. Vezu sa nemačkim nacionalnim manjinama posle 1933. godine su imale i neke druge ustanove, na primer Ribentropova kancelarija u Nojratovom ministarstvu inostranih poslova, Auslandsorganisation der NSDAP, to jest inostrana organizacija nacističke stranke, koju su ustanovili 1931. godine i koju je vodio Gaulajter Ernst Vilelm Bole, neko vreme u 1936. godini, kao i tajna kancelarija stranke »Kursell Büro«, prozvana tako po svom vodji, službeniku Ministarstva unutrašnjih poslova, Otu fon Kurzelu. A konačno je gotovo sav monopol u radu sa nemačkim nacionalnim manjinama pridobila nova ustanova »Volksdeutsche Mittelstelle«.

Folksdojče Mitelštele (VoMi) formirala se u 1936. godini iz spomenute Kurzelove kancelarije, kao centrala za sve finansijske i političke veze sa folksdojčerima u inostranstvu. Stranki je služila kao sredstvo za to da je preuzela nacionalnu politiku u nacionalsocijalističku režiju. Folksdojčere, to jest one Nemce koji nisu bili nemački državljani a živeli su u inostranstvu (s njima je održavala vezu Auslandsorganizacion der NSDAP) nije trebalo ubuduće pot-

Vođa Folksdojče Mitelštele Vemer Lorenc (levo)

pomagati samo da bi mogli da očuvaju svoje nacionalne osobine, već ih je trebalo aktivirati za nacionalsocijalističku politiku. Nacisti su iskoristili 1936. godine već veoma teške devizne uslove za motiv da pod svoje okrilje dobiju privredni i politički nadzor nemačkih organizacija koje su se do tada bavile organizovanjem pomoći folksdojčerima, na primer, Folksbund fir das Dojčtum im Ausland (VDA), Gustav-Adolf-Ferein, Bund Dojčer Osten itd. A, s druge strane, pokušavali su da u vodstva pojedinih nemačkih nacionalnih manjina pridobiju ljude koji su bili nacistički usmereni. To im je i uspelo. Dr Dušan Biber je u svojoj knjizi »Nacizem in Nemci v Jugoslaviji od 1933-1941.« lepo prikazao kako im je to uspelo u Jugoslaviji. VoMi je postepeno prisvojila sav monopol za rad sa nemačkim nacionalnim manjinama u inostranstvu, odstranjivala, premeštala i naimenovala je pojedine njihove vodje, izdavala naredjenja i uputstva za njihov rad itd. Za nekoliko godina joj je uspelo da za nacionalni socijalizam pridobije ne samo sva vodstva nemačkih narodnih manjina nego i veliki deo folksdojčera. Ovi su, ako ništa drugo, bar poslušno sledili svoje vodje. Značaj VoMi je naročito porastao u prvim ratnim godinama, kada je dobila zadatak da u Rajh i na okupirana područja preseli što više folksdojčera, pa se tada razvila u ogroman aparat. Najpre je bila podredjena Hitlerovom zameniku, vodji kancelarije stranke, Rudolfu Hesu, koji je 1937.

godine postavio za vodju SS-grupenfirera Vernerà Lorenca, uobraženog i ograničenog veleposednika iz Gdanska, koji je uz to dobio još i gomilu drugih funkcija, a veoma malo je znao o problematici nemačkih nacionalnih manjina. Ali je zato bio utoliko iskusniji, bezobzirniji i ambiciozniji njegov zamenik SS-oberfirer dr Herman Berends. Godine 1938. su Lorenca potčinili neposredno Hitleru, a po izbijanju drugog svetskog rata Himleru. U to vreme je VoMi potpuno podredila sebi VDA i Bund Dojčer Osten. Kada su, naime, jula 1938. godine isključili iz vodjstva VDA predsednika dr Hansa Štajnahera, poslovodja VDA bio je Paul Minke član VoMi i potčinjeni Lorencu, sve dok nije u leto 1941. godine sam Lorenc postao predsednik VDA. Poslovodja Bunda Dojčer Ostena SS-oberfirer Horst Hofmajer postao je 1938. godine član VoMi, pa su organizaciju 1941. godine čak ukinuli.[16]

POČETAK PRESELJAVANJA NEMACA

Prvi konkretni planovi i dogovori za preseljenje nemačkih ljudi iz inostranstva u Rajh pojavili su se u jesen 1938. godine. Priključenje Austrije Rajhu i prijateljski odnosi između fašističke Italije i nacističke Nemačke, koje su bile već tesno povezane Antikominternskim paktom, doveli su do plana o preseljenju nemačke nacionalne manjine iz Južnog Tirola u Rajh.

Hitler je već 1920. godine izjavio da treba nastojati na uspostavljanju prijateljskih odnosa između Italije i Nemačke. Posle uvođenja fašističkog režima u Italiji je još čvršći u tom uverenju pa je odlučio da se, u interesu saradnje s fašističkom Italijom, odrekne zahteva za aneksijom Južnog Tirola. U periodu od 1922. do 1933. godine, u više navrata je izjavljivao da pitanje Južnog Tirola treba rešavati sporazumno s Italijom. Taj svoj stav je obelodanio i u svojoj knjizi »Majn Kamf« i u već spomenutom rukopisu iz 1928. godine.[17] Neposredno pred svoj prodor u Austriju je, 11. marta 1938. godine, pisao Musoliniju: »Prema Italiji ću sada povući jasnu granicu. To je Brener.« Već nakon tri dana je italijanski poslanik Mašimo Madjistrati po prvi put izrazio vodji političkog odeljenja u Nemačkom ministarstvu inostranih poslova, Ernstu fon Vajczekeru, italijansku želju za preseljenjem dela Nemaca iz Južnog Tirola u Rajh. Konrad Latur (Conrad Latour) u svojoj knjizi »Südtirol und die Achse« predviđa da je Musolini tu želju izrazio Hitleru i Ribentropu već na Minhenskoj konferenciji 28. septembra 1938. godine. Možda su nacisti već tada mislili da bi Nemce po preseljenju iz Južnog Tirola u Rajh trebalo naseliti u Sudetskoj oblasti, iz koje su nameravali da deportuju Čehe. Usledili su pregovori, u kojima je Italija izrazila brojne primedbe kako finansijskog tako i političkog karaktera. Odšteta za imanja koja bi ostavili Nemci u Italiji predstavljala bi veliki finansijski teret, dok bi pozitivne rezultate opcije mogla da iskoristi iredenta kao nekakav plebiscit za priključenje Južnog Tirola Nemačkoj itd. Italiji nije toliko stalo do preseljenja svih južnotirolskih Nemaca, već, pre svega, do toga da se reši južnotirolske nemačke iredente, koja je, po njenim proračunima, brojala oko 50.000 ljudi. Politički sporazum o preseljenju su države zaključile tek 23. juna 1939. godine. Određeno je da Nemci iz Južnog Tirola, koji

će do 31. decembra 1939. optirati za Nemačku, imaju pravo da se do 31. decembra 1942. godine presele u Nemačku. Za izvršenje tog zadatka Himler je već u junu 1939. godine zadužio svog predstavnika u Geringovom odboru za četvorogodišnji plan, SS oberfirera Ulriha Grajfelta, koji je za tu svrhu u Berlinu oformio posebnu kancelariju.[18] Za prihvat južnotirolskih preseljenika Himler je odredio nekadašnje austrijske pokrajine Tirol i Foralberg, Korušku, Štajersku, Gornju Austriju i Salcburšku. Od ukupno 214.614 Nemaca u Južnom Tirolu i Kanalskoj dolini za Rajh ih je optiralo 194.748 ili 90,7 odsto.[19] Akcija preseljenja je otpočela veoma brzo i do kraja 1940. godine bilo je preseljeno više od 56.000 lica, najviše, razumljivo, u Tirol.[20] Ali, nakon toga je preseljavanje počelo da jenjava, sve dok nije sasvim zaustavljeno. Nacisti su već krajem 1939. godine shvatili da preseljenje do dogovorenog roka neće moći izvesti i da će ono trajati bar još tri godine preko roka. Zato je Himler početkom 1940. godine naredio da treba većinu južnotirolskih Nemaca preseliti na zgusnuto naseljeno područje - pri čemu je mislio na istočnu Evropu, osim oko 800 poljoprivrednih porodica, koje bi trebalo naseliti u Tirolu, oko 4600 osoba iz Kanalske doline i oko 4400 iz Grednertala, koje bi trebalo naseliti u Koruškoj. Odredio je i redosled za pojedine grupe: najpre treba preseliti sposobne za vojsku, odnosno jedinice SS„ a nakon toga optante iz Kanalske doline i Grednertala.[21] Međutim, u 1941. godini se preselilo jedva 16.420, a naredne godine još i manje, nekih 9000, tako da je do dogovorenog roka bilo preseljeno tek 82.681 osoba ili čak ni trećina optanata.[22] Ne možemo se, razumljivo, upuštati u sve probleme koji su pratili preseljavanje i ometali ga; spomenimo makar to da je osnovni problem bilo područje za naseljavanje koje Himler nije mogao naći sve do kraja rata, jer južnotirolski poljoprivrednici i voćari nisu bili spremni da se nasele u ravničarskim predelima istočne Evrope, a spomenute austrijske pokrajine nisu mogle da im obezbede mesta za nastanjenje.[23] Mislili su i na Sudetsko područje i na poluostrvo Krim koje je bilo, navodno, idealno područje za južnotirolske seljake i voćare, dok su manje delove nameravali da nasele i u Gorenjskoj, slovenačkoj Štajerskoj, u francuskoj Burgundiji itd., ali su sve te zamisli ostale manje-više na papiru. Nacisti su pred Italijanima uzrok za neuspeh pri preseljavanju prebacivali na rat, pravdajući se da su prilikom potpisivanja sporazuma ocenili da će rat biti završen već ujesen 1941. godine.[24] Nakon italijanske kapitulacije nisu se više ni interesovali za preseljenja, već su, iz aneksionističkih razloga, u Južnom Tirolu radije oformili operacijsku zonu »Alpenforland« i za njenog vrhovnog komesara odredili tirolskog gaulajtera Franca Hofera.

DENACIONALIZACIJA U AUSTRIJI I ČEŠKOJ

Prvo razdoblje nacističke politike denacionalizacije počinje priključenjem Austrije i Sudeta Nemačkoj u proleće, odnosno u jesen 1938. godine. Tamo su većinu stanovništva činili Nemci, a pored njih su živele veće i manje grupe gusto naseljenih Slovena. Pošto nacisti još nisu raspolagali poljskom teritorijom, gde bi mogli masovno da deportuju rasno i politički nepoželjne lju-

de, a uz to bi im masovne deportacije sprečavale ubrzane pripreme za rat, denacionalizaciju su izvodili naročito na kulturnom i političkom području, na primer sa snažnim progermanskim pritiskom na koruške Slovence kada su im u školskoj 1938/39. godini germanizovali i poslednje ostatke slovenačkih, odnosno utrakvističkih škola, raspustili mnoštvo slovenačkih društava, ustanovili samo nemačke dečije vrtiće i slično.[25] Podjednakoj ili čak žešćoj germanizaciji bili su izloženi i Česi u Sudetskoj. Nemačko-češka izjava od 20. novembra 1938. godine, izdata na temelju zaključaka Minhenske konferencije, predviđala je da se s područja Sudeta isele svi Česi i s čehoslovačke teritorije svi Nemci, doseljeni posle 1910. godine. Ali, Hitler nije dozvolio da se Nemci iseljavaju iz Čehoslovačke, jer je već bio odlučio da je napadne, a u njoj je hteo da ima jezgro za buduću nemačku Češku. Međutim, nacisti su nasilno isterali sa područja Sudeta mnogo Čeha, zatvorili su češke škole i sprovodili potpunu germanizaciju pokrajine.[26]

Nacistička politika denacionalizacije u Češkoj i Moravskoj je posebno pitanje za koje je karakteristično da su nacisti imali velike i radikalne planove, koji su, u poređenju sa planovima u drugim okupiranim evropskim pokrajinama najmanje ostvareni. Kada je Hitler 15. marta 1939. godine okupirao Čehoslovačku razbio ju je i oformio takozvani protektorat za Češku i Moravsku, koji je trebalo da postane prva »probna bašta« za esesovski' kolonizaciju i oformljenje nove aristokracije iz »krvi i zemlje«.[27] Hitler je u više navrata izrazio svoju mržnju prema Česima i, kako se čini, mrzio ih je više nego bilo koji drugi slovenski narod. Kao pristalica velikonemačkih ideja mrzio ih je već i zbog toga što su bili u Austro-Ugarskoj monarhiji, u nacionalnom pogledu, najnemirniji od svih nacija, što su se snažno odupirali germanizaciji i u svojoj borbi za nacionalna prava postigli takve uspehe kakve nije postigao ni jedan narod u Austro-Ugarskoj, a pred kraj prvog svetskog rata su i očigledno zahtevali raspad Austro-Ugarske monarhije. Zbog toga je Hitler smatrao da i u nacionalsocijalističkoj državi neće mirovati, a pošto neće moći u središtu države da dozvoli moguće nemire, moraće sve ili bar većinu Čeha da odstrani iz središta Evrope. Na otrovnu mržnju prema Česima su ga podsticala i njegova rasna i rasistička gledišta, po kojima su Česi bili nekakva mešavina Slovena i Mongola.[28] I to je zahtevalo njihovo odstranjivanje iz središta Evrope, u kome je trebalo da žive samo ljudi evropskih rasa. »Čehe i stanovnike Moravske ćemo preseliti u Sibir ili u beloruske predele, odredićemo im rezervate u novim saveznim državama. Česi moraju napolje iz centralne Evrope. Sve dotle dok budu u njoj imaćemo večito žarište husitsko-boljševičkog raskroja.« Tako je govorio Hitler na spomenutom sastanku u Minhenu 1932. godine.[29] Na konferenciji sa vojnim ministrom fon Blombergom, ministrom za inostrane poslove fon Nojratom i vrhovnim komandantima svih triju vidova vojske, tj. fon Fričem, Geringom i Rederom, 5. novembra 1937. godine, na kojoj je Hitler raspravljao o ciljevima nemačke politike i prognozirao napad na Austriju i Čehoslovačku, izneo je i opsežne mere denacionalizacije: »I pored toga što, naročito u Češkoj, naseljenost nije retka, možemo, ipak, priključenjem Češke i Austrije najzad obezbediti ishranu za pet do šest miliona ljudi,

razumljivo, pod uslovom da bude uspešno prisilno iseljenje dva miliona ljudi iz Češke i jednog miliona iz Austrije.«[30]

Pošto su **razbili Cehoslovačku republiku i stvorili državni protektorat** za Češku i Moravsku, nacistički denacionalizatorski planeri su se odmah bacili na posao kako **bi** mogli **u** pravom trenutku početi **s** izvođenjem Hitlerove ideje. Uprkos velikih zadataka, za koje je bilo predviđeno da ih izvede SS u protektoratu, u maju 1939. godine Himler je odredio vođu Kolonizacionog ureda u glavnom rasnom i kolonizacionom uredu SS, SS-obertirera Kurta fon Gotberga za vođu posebnog Zemljišnog ureda (Bodenamt) za protektorat.[31] Kao što ćemo videti, taj Zemljišni ured u protektoratu nije bio nikakva posebnost, jer su ih kasnije ustanovljavali u brojnim okupiranim zemljama. Ipak je zanimljivo da su ga nacisti stvorili još pre okupacije Čehoslovačke i da je njegov šef imao ambicije da ga razvije u ogroman aparat i samostalan, nezavisan centralni zemljišni ured za čitavu Nemačku, ali mu je to onemogućio Himler.[32] Godbergov Zemljišni ured je marljivo radio i ostvario čvrste administrativne temelje za plan naseljenja, tj. izradio je planove o podeli češke zemlje u različite vrste poljoprivrednih imanja, koja je trebalo dati nemačkim kolonistima.[33] Kada su planovi bili izrađeni, naročito **u** proleće i jesen 1940. godine raspravljali su o tome **u** kakvom obimu da se izvede deportacija Čeha. Pošto su postojala mišljenja da se **u** vreme rata neće moći deportovati 7,200.000 Čeha, viši vođa SS i policije i državni sekretar Karl Herman Frank, koji je bio uvaženiji kod vodećih nacista Trećeg Rajha od državnog protektora fon Nojrata, 31. avgusta 1940. predlagao je da rasno neodgovarajućim Česima oduzmu državljanstvo protektorata i presele ih ili, pak, unište zajedno s neprijateljski raspoloženim slojem češke inteligencije. Na prostoru, koji bi ispraznili na taj način, naselili bi Nemce: najpre u one krajeve u kojima već živi ponešto Nemaca, nakon toga bi oformili nemačke koridore, izolovali ostrva s češkim stanovništvom i germanizovali ostale.[34] 0 tome šta da se čini sa Česima, nacističke vođe u protektoratu raspravljale su i 9. oktobra 1940. godine u kancelariji državnog protektora fon Nojrata na Hradčanima, u Pragu. K. H. Frank je tada održao referat u kome je rekao da su u memorandumu o »rešenju češkog pitanja« naznačili tri mogućnosti, i to: 1) nemačko prisvajanje Češke i Moravske i odstranjivanje Čeha u nekakav ostatak Češke, što ne dolazi u obzir, jer bi češko pitanje, iako u smanjenom obimu, postojalo i dalje; 2) deportacija svih Čeha, što je u doglednom vremenu neizvodljivo, i 3) asimilacija Čeha, to jest, da Nemci »usišu« u sebe približno polovinu Čeha, ukoliko bi za to rasno i drukčije bili sposobni, što bi se postiglo povećanim slanjem Čeha na rad **u** Rajh, dakle razbijanjem zbijenosti češkog naroda, dok bi drugu polovinu češkog naroda »na različite načine slabili, isključili i odstranili iz zemlje, što važi naročito za rasno mongoloidne delove i za veći deo sloja intelektualaca.« A takav razvoj bi zahtevao i pojačan priliv Nemaca u protektorat. Frank je rekao i to da je Hitler odobrio treću mogućnost.[35]

Kako bi trebalo izvoditi tu akciju, ispričao je godinu dana kasnije i šef nemačke policije bezbednosti, SS-obergrupenfirer Rajnhard Hajdrih, kojeg je Hitler prilikom zaoštravanja političkih uslova u Češkoj, septembra 1941. godine, poslao za zamenika državnog protektora nakon toga što je fon Nojrata

poslao na bolovanje sa kojeg se ovaj nije nikada više vratio u Češku. Hajdrih je u svom prvom govoru na Hradčanima u Pragu, drugog oktobra 1941. godine, go.vorio i o cilju nemačke politike i o odnosu prema Slovenima, posebno prema Česima. Pošto je govorio o prvoj grupi država s germanskim narodima, rekao je da su u drugoj grupi zemlje sa kojima Nemci moraju postupati tako da se svako dobročinstvo prema njima smatra za slabost. To su zemlje u kojima žive Sloveni, koji nisu naučili da se sa njima postupa kao s ravnopravnima. Sloveni su naučeni poslušnosti i tome da nad sobom imaju gospodara. Zemlje koje nemački Rajh već ima i koje će zadržati »moraju biti pod vlašću više nemačke rase.« Za vreme rata će se ta teritorija na istoku veoma proširiti daleko u Rusiju, sve tamo do Urala, pa će to postati nemačka sirovinska baza. »Stanovnici tih zemalja će biti radna snaga koja će nam služiti za to da mi možemo sprovoditi svoju kulturnu misiju. Oni će nam - ako se već moram tako drastično izjasniti - služiti kao robovi.« Nakon toga je prešao na češki problem i naglasio: »Mi moramo učiniti sve da Česi uopšte više i ne pomisle da je ta teritorija njihov prostor. Češka i Moravska su uvek u istoriji bili srce nemačkog Rajha, ta teritorija je u prošlosti bila snažna baza nemačkog naroda, a u vreme kolonizacije nam je taj prostor predstavljao čvrstu predstražu prema Istoku... Ta teritorija mora u budućnosti postati sasvim nemačka, a Česi, na kraju krajeva, i nemaju tu šta da traže ... Taj prostor mora biti sasvim naseljen Nemcima.« Nakon toga je ispričao kako će sprovoditi germanizaciju. Počeće maskirano da bi prvo izvršili selekciju, koga sve treba da germaniziraju a koga ne. Za to je potrebno i rasno i nacionalno pregledati i popisati sve stanovništvo; ako ne ide drukčije, i uz pomoć rendgenskih pregleda, pregleda u školama, u zdravstvenim ustanovama ili, pak, sa stvaranjem privremene radne službe za omladinu, kojom bi proverili rasne vrednosti svakog omladinca i svake omladinke.

I na drugom sastanku, koji je održan nakon 10 dana i kome je prisustvovalo samo deset najvidnijih nacista u protektoratu, Hajdrih je ponovo govorio o različitim načinima rasnog i nacionalnog pregleda Čeha. Naznačio je i sudbinu pojedinih kategorija: rasno odgovarajuće i prema Nemcima lojalne Čehe treba germanizovati, dok rasno neodgovarajuće i neprijateljski raspoložene prema Nemcima jednostavno deportovati na istok gde je za njih dovoljno prostora, naročito na području uz Ledeno more; one koji su rasno neodgovarajući, ali Nemcima naklonjeni treba poslati na rad u Rajh, ali nikako u područje Sudeta i »pobrinuti se za to da neće više imati dece«, dok su oni koji su rasno dragoceni ali prema Nemcima veoma neprijateljski raspoloženi veoma opasni jer mogu postati vodeći sloj, pa deo njih zbog toga treba jednostavno »postaviti pred zid«.

Na tim sastancima je Hajdrih rekao i zbog čega ne mogu izvesti radikalne denacionalizatorske mere, kao što su, na primer, masovna deportovanja. Radikalno izvođenje osnovnih nacističkih ideja u prvom redu je ometao značaj češke industrije u vreme rata i bojazan da bi zbog nasilnog iseljavanja došlo do pometnji u njoj, kao i bojazan da bi se prilikom nasilnih masovnih deportacija ojačao pokret otpora i prerastao u pravu revoluciju. »Da bismo konačno sasvim dobili taj prostor, potrebni su nam mir i red ... Potreban nam je mir da

bi radnik, češki radnik ovde uložio svoj maksimalni trud i sve svoje sposobnosti u nemačke ratne težnje, da ne bi zadržavali ogromni razmah nemačke ratne industrije i da bi obezbedili njen dalji razvoj«, naglasio je Hajdrih.

Tako u Češkoj nije došlo do masovnih deportovanja češkog stanovništva niti do rasnog i nacionalnog pregleda svega ili bar većeg dela stanovništva. Međutim, i pored toga su nacisti uporno sprovodili svoje ideje o odnarođavanju, bar u onim oblicima i u takvom opsegu kakav su im dozvoljavali politički i drugi uslovi. Naročito su plenili, pa i kupovali češka poljoprivredna imanja i delili ih nemačkim kolonistima. Zemljišni ured u Pragu je do kraja 1943. godine konfiskovao 4259 imanja s 337.000 hektara zemlje. Frank je pri tom Zemljišnom uredu ustanovio poseban štab za naseljavanje, koji je imao zadatak da planski naseljava nemačke poljoprivrednike između Sudeta i Praga, u okolini Budjejovica i na području južno od Brna. Kolonizacija se sprovodila prvenstveno na imanjima osiromašenih čeških seljaka kojima su nacisti zaplenili posed. Takvih imanja je bilo više od hiljadu.[37] S akcijom naseljavanja su otpočeli u leto 1942. godine.[38]

O novoj i obuhvatnijoj akciji naseljavanja u protektoratu kazuje i izveštaj Stabnog ureda Državnog komesarijata za jačanje nemačkog naroda od kraja 1942. godine: »U protektoratu će sada biti naseljeno 6000 preseljenika iz jugoistočne Evrope i 600 iz Luserna i Ferzentala. Time i naseljavanjima koja će uslediti biće izgrađen nemački nacionalni most od severa prema jugu preko Praga i drugi od severoistoka prema jugozapadu preko Moravske. Imanja ćemo dobiti nakupom ili, pak, razvlašćivanjem uz jeftinu odštetu.«[39] Do polovine 1943. godine su na 1021 imanju, koja su merila 19.225 hektara, naselili 5325 nemačkih porodica iz Besarabije, Dobrudje, Južne Bukovine i Južnog Tirola, dok su 571 Nemca naselili kao zanatlije.[40] Do kraja rata je Zemljišni ured u Pragu imao konfiskovanih već pola miliona hektara češke zemlje, pa je čak i poslednjih meseci rata štab za naseljavanje naselio severoistočno od Praga oko 1300 Nemaca.[41]

Nacisti su imali nameru da nasele Nemce i u Slovačkoj. Tako je SS-grupenfirer Ginter Panke, nakon svoje posete u Slovačkoj, bio uveren da bi mogli gotovo čitavu Slovačku pridobiti za Nemce, ukoliko bi iz nje deportovali oko pola miliona rasno neodgovarajućih ljudi i tu naselili oko 100.000 nemačkih porodica koje bi trebale da budu Slovacima »klasa gospodara«.[42] Neverovatne su bile ideje esesovskih generala. A Ginter Panke je neko vreme bio i vođa glavnog rasnog i kolonizacionog ureda SS!

DENACIONALIZACIJA U POLJSKOJ I U SOVJETSKOM SAVEZU

Ustanove i društva

Novo poglavlje u nacističkom odnarođavanju, a naročito u politici preseljavanja i populacijskoj politici i praksi otpočelo je nakon izbijanja drugog svetskog rata, a naročito s uništenjem poljske države. Deo njene teritorije je

Hitler, 8. oktobra 1939. godine, pripojio nemačkom Rajhu kao takozvana »pripojena istočna područja« (Eingegliederte Ostgebiete) i iz njih oformio dve pokrajine, i to: gau Dancig-Vestprojsen i gau Pozen-Varteland. Rajhu je pripojio i gornju Šleziju i cihenauski okrug (Regierungsbezirk Zichenau) istočnoj pruskoj. Iz preostale poljske teritorije, od koje je nekoliko predela na istoku krajem septembra već bio zaposeo Sovjetski Savez, Hitler je, 12. oktobra 1939., oformio generalnu guberniju s generalnim guvernerom dr Hansom Frankom, koji je za svoje sedište izabrao poznati dvorac Vavel u Krakovu.[43]

Sada se nacistima već počeo da ostvaruje dugo priželjkivani cilj o osvajanju istočnih teritorija. Po mišljenju nekih istoričara, Hitler je u svojim ranijim idejama o kolonizaciji istočne Evrope imao pred očima naročito Rusiju, a Poljska je po njemu tek u proleće 1939. godine trebala da postane prva i konkretna etapa prostornog i nacional-političkog preuređenja.[44] Mislim da ta teza nije tačna, jer jè Hitler već od 1920. godine javno iznosio zahtev za anuliranje odredbi Versajskog mirovnog ugovora i priključenje Rajhu onih pokrajina koje su bile pred prvi svetski rat u njega i uključene. Među tim pokrajinama su bili opsežni poljski predeli koje je dobila Pruska u drugoj polovini XVIII veka. Pa i na već spomenutom sastanku 1932. godine u Minhenu Hitler je rekao da jakome jezgru 80 ili 100 miliona ljudi »pripadaju i zapadni predeli Poljske do određene strateške linije.« Godine 1933. je i Rozenberg zapisao da Nemačka mora da obezbedi svoj životni prostor »u poljsko-češkim istočnim područjima.«[45]

Hitler je, posle zauzimanja Poljske, 6. oktobra 1939. godine u svom govoru u Rajhstagu rekao da je po raspadu poljske države najznačajniji zadatak »ostvariti red u etničkim odnosima, to će reći izvesti preseljenje naroda tako da će među njima na kraju postojati bolje crte razgraničenja«. Naglasio je da je reč o mnogo širem problemu, jer su po čitavoj istočnoj i jugoistočnoj Evropi delići nemačkog naroda i rekao da su se Nemačka i Sovjetski Savez sporazumeli da će se, pridržavanjem tog pitanja, međusobno pomagati.[46]

Već drugog dana Hitler je izdao odluku o jačanju nemačkog naroda, koju, razumljivo, nisu objavili. U njoj je, u prvom redu istakao da su u Evropi otklonjene posledice Versajskog mira (sic!) i da sada Nemačka ima priliku da prihvati i naseli nemačke ljude koji su do tada morali živeti u inostranstvu, a da iznutra svojih interesnih granica izvede takvo preseljenje narodnih grupa koja će među njima postaviti bolje crte razgraničenja. Za izvođenje tog zadatka je odredio Himlera i poručio mu da po njegovim uputstvima izvede konačan povratak u Rajh svih odgovarajućih folksdojčera i rajhsdojčera, isključi štetan uticaj, onih tuđih delova stanovništva koji predstavljaju opasnost za Rajh i nemačku nacionalnu zajednicu, a s preseljavanjem i naseljavanjem rajhsdojčera i folksdojčera koji će se vratiti iz inostranstva ostvari nova nemačka naseljena područja.[47] Hitler je još septembra 1939. godine imao nameru da taj zadatak poveri vođi Folksdojče Mitelštele Verneru Lorencu. Kada je za to saznao Himler, požurio je kod Hitlera i nagovorio ga da taj zadatak poveri neposredno SS, to jest Himleru.

U svom govoru u Rajhstagu i u odluci o jačanju nemačkog naroda Hitler je prognozirao početak ogromnog denacionalizatorskog rada, naročito u oku-

Šef glavnog državnog ureda bezbednosti Rajnhard Hajdrih

piranim poljskim predelima, pa i drugde. S jedne strane, trebalo je da se iz takozvanih priključenih istočnih područja i iz Rajha deportira što je moguće više Jevreja i Poljaka, a, s druge strane, bi tamo trebalo naseliti što više Nemaca koji će postati gornji društveni sloj nad onim poljskim stanovništvom koje neće biti deportovano i koje bi, prema nacističkim predviđanjima, bilo mogućno germanizovati. Pošto se nije radilo samo o desetini hiljada, nego o stotinama hiljada ili čak milionima Jevreja i Poljaka koje bi trebalo popisati, pregledati, proveriti itd. i deportovati i, s druge strane, o stotinama hiljada Nemaca koje bi trebalo preseliti iz baltičkih država, Sovjetskog Saveza, Rumunije itd., pregledati ih, proveriti i kolonizirati bilo je potrebno da se za to formiraju čitave ustanove i uredi. I, zaista, počeli su da ih formiraju već u jesen 1939. godine. Te ustanove i uredi nisu učestvovale samo u denacionalizaciji u Poljskoj, nego i u drugim okupiranim zemljama, pa i u Sloveniji. I zbog toga je potrebno da o njima kažemo nešto više.

Prva veća ustanova koju je Himler ustanovio u jesen 1939. godine bio je glavni državni ured bezbednosti (Reichssicherheitshauptamt). U njemu je, 27. septembra 1939, udružio pojedine do tada samostalne grane službe bezbednosti, policije bezbednosti i kriminalističke policije i za vođu postavio SS-obergrupenfirera i generala policije Rajnharda Hajdriha. Iako Glavni državni

ured bezbednosti Himler nije ustanovio kao novoimenovani državni komesar za jačanje nemačkog naroda, već kao šef nemačke policije, a nije ga ustanovio ni prevashodno za posao denacionalizacije u Poljskoj, ipak je imao veliku ulogu pri denacionalizaciji. U njegovo područje su naročito pripadale deportacije Jevreja i pojedinih negermanskih naroda, npr. Poljaka, Francuza, Slovenaca itd. Načelna pitanja denacionalizacije, to jest koje kategorije stanovništva treba bezuslovno deportovati i kuda, a koje germanizovati i kako i slična, razmatrali su naročito u III uredu (SD-Inland, tj. služba bezbednosti unutar Rajha) vođa odeljenja III B (Volkstum und Volksgesundheit, tj. nacionalnost i narodno zdravlje), dr med. Hans Elih i njemu potčinjeni vođa referata III B 1 (Volkstumsarbeit, tj. rad s nacionalnostima), SS-haupšturmfirer Hajnc Humič. Tehničkim pitanjima deportovanja u IV uredu (Gestapo) i B odeljenju (nadzor nad crkvama i verskim grupama, Jevrejima i prostozidarima) bavio se 4. referat (deportovanja Jevreja i Poljaka), koji je vodio SS-hauptšturmfirer Adolf Ajhman. Glavni državni ured bezbednosti također je ustanovljavao ili bar kontrolisao rad pojedinih štabova za preseljavanje, koji su oformljavani u pojedinim pokrajinama za deportovanje Jevreja i negermanskih naroda.[48]

Već dan posle toga kada je Hitler potpisao spomenutu odluku o jačanju njemačkog naroda Himler je naredio Hajdrihu da u Poznanju, u Poljskoj, oformi takozvani centralni ured za useljavanje (Einwandererzentralstelle)[49] Za vođu te nove ustanove je postavio SS-šturmbanfirera dr Martina Zandbergera iz Stutgarta.[50]

Zadatak centralnog ureda za useljavanje je bio da pregleda i oceni sve nemačke preseljenike pa, s obzirom na njihovo zdravstveno i imovinsko stanje, rasnu vrednost, političko raspoloženje i prošlost itd., odluči o njihovoj daljoj sudbini, tj. da li da im se da nemačko državljanstvo ili ne i da li da ih naseli u starom Rajhu ili pak u istočnoj Evropi. Ured su, polovinom oktobra 1939. godine, oformili u Gdinji, kuda su tada i počeli dovoziti baltičke Nemce, ali su ga već novembra iste godine premestili u Poznanj, u proleće 1940. u Berlin i u jesen 1940. u Lodz, gdje je ostao gotovo do kraja rata. Po raznim gradovima je imao više takozvanih štabova za vezu, a od polovine 1940. godine i takozvane leteće komisije, koje su putovale po raznim pokrajinama i po logorima za nemačke preseljenike i obavljale svoje zadatke. Ured se, zapravo, sastojao iz niza odeljenja. Štabu, koji su, uglavnom, sačinjavali saradnici glavnog državnog ureda bezbednosti, bili su potčinjeni i izaslanici onih organa vlasti i ureda koji su sarađivali u procesu davanja državljanstva. Tako su u njega poslali svoje zastupnike: Glavni državni ured bezbednosti, rasni i kolonizacioni ured SS, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo za rad i Ministarstvo za finansije. Kada je bio obavljen čitav, do sitnica propisan pregled, koji je trajao kod jedne osobe ili porodice tri do četiri časa, kancelarija je izdavala za svakog nemačkog preseljenika konačnu ocenu »A« (Altrajh, to jest naseljenje u starom Rajhu), ili »O« (Ostanzacfeig, to jest sposoban za naseljenje u istočnoj Evropi), ili »S« (Zonderfal, to jest poseban primer, o kome je potrebno još odlučivati), službenu preseljeničku legitimaciju i listu o dodeljivanju nemačkog državljanstva. Centralni ured za useljenje, koji je već polovinom 1940. godine

imao čak 875 službenika, do polovine novembra 1944. godine pregledao je i ocenio 1,021.515 lica. [51]

U tehničko izvođenje politike denacionalizacije Himler je uključio i Glavni rasni i kolonizacioni ured SS, koji se dotle bavio rasnim, kolonizacionim i plemenskim pitanjima. Čim je počeo rat, njegova uloga na području kolonizacije veoma se smanjila, jer su se time počele baviti druge novooformljene ustanove. Međutim, veoma se povećala uloga njegovog rasnog ureda, iako ne toliko u vlastitoj matičnoj ustanovi, to jest u glavnom rasnom i kolonizacionom uredu SS, pa čak ne toliko ni u okviru same SS (u ratu su se, naime, jedinice SS regrutovale i iz takvih elemenata, koje ranije, iz rasnih razloga, ne bi uzeli u SS) već u saradnji s drugim ustanovama državnog komesarijata za jačanje nemačkog naroda pri izvođenju nacističke politike odnarođavanja. Rasni ured je vodio SS-oberšturmbanfirer i profesor za rasnu biologiju na Berlinskom univerzitetu i kasniji redovni profesor na Praškom univerzitetu dr Bruno Kurt Šulc.[52]

U nacističkoj politici odnarođavanja rasno pitanje je bilo jedno od najznačajnijih pitanja. Nacisti su najpre razvijali rasističku ideologiju Jozefa-Artura Gobinoja i Hjustona Stjuarta Čamberlajna, pri čemu je naročito veliku publicističku aktivnost razvio profesor dr Hans F. K. Ginter[53], i tu ideologiju pretvarali u svakodnevnu praksu, pre svega s rasnim pregledima i ocenjivanjima ljudi. Uzdizali su i idealizovali nordijsku rasu, dopuštali druge evropske rase, a energično odbacivali sve neevropske. Po njihovoj rasnoj teoriji, u nemačkom narodu bilo je prisutno šest evropskih rasa. Nordijska rasa (visok i stasit rast, duga lobanja i usko lice, svetla boja očiju i kose) raširena je na severu i severoistoku Nemačke. Najsrodnija joj je falska rasa (zbog toga su je pojedinci smatrali čak za njen deo), koja je raširena u Vestfaliji (odatle i njeno ime), u Oldenburgu i u istočnoj Friziji (Ostfrieslandu). Dinarska rasa (visok rast, dug i izbočen nos, crna boja očiju i kose), koja inače potiče sa Balkana, raširena je i u Bavarskoj i Austriji. Zapadna rasa (nizak rast, duga lobanja, tamna boja očiju i kose) koja inače potiče iz Italije, Španije i južne Francuske, raširena je i uz Ren i Mozel. Istočna rasa (nizak rast, okrugla glava i lice, tamna boja očiju i kose), koja, inače, potiče iz istočne Evrope, raširena je i u pojasu koji se prostire od Gornje Šlezije preko Šaške do Badena. Istočno-baltička rasa (nizak rast, svetle oči, pepeljasta kosa, široke kosti lica, kratka glava, kratak i širok nos), koja važi i kao deo istočne rase, jer potiče iz istočne i severoistočne Evrope, proširena je i u istočnim predelima Nemačke.

Međutim, te su rase tek retko predstavljene u čistom obliku. U vreme nacističkog režima nisu, doduše, nikada izveli neku potpunu i podrobnu rasnu istragu čitavog nemačkog stanovništva, ali su, prema približnim procenama, ocenili da je čista nordijska rasa zastupljena tek kod 6 do 8 odsto, čista istočna kod 2 do 3 odsto i čista dinarska rasa, isto tako, tek kod 2 do 3 odsto nemačkog stanovništva. Kod najvećeg dela stanovništva je, dakle, reč o mešavini raznih rasa, pri čemu nordijska učestvuje sa 45 do 50 odsto, istočna sa 20 odsto, dinarska sa 15 odsto, istoćno-baltička sa 8 odsto, falska sa 5 odsto i zapadna sa 2 odsto.

Sef glavnog rasnog i kolonizacionog ureda SS Oto Hofman

Konstatovali su da nordijska rasa, kojoj su pripisivali samo dobre osobine (trezvenost, istinoljubivost, odlučnost, itd.) koje nordijskog čoveka podižu do »natčoveka« (Ubermensch) ili »čoveka gospodara« (Herrenmensch), nazaduje. Iz straha da bi to nazadovanje moglo za nemački narod da ima katastrofalne posledice pokušavali su da na različite načine ubrzaju raspložđivanje nordijske rase. Pri tome su išli čak dotle da su prisvajali decu svojih političkih protivnika ukoliko su ovi imali dobru rasnu ocenu. Još veću opasnost od one kojom je pretilo brojčano nazadovanje nordijske rase videli su u mešanju evropskih rasa s neevropskim, pa su zbog toga Jevreji i Cigani za njih bili i u rasnom pogledu neprijatelj broj jedan, koga je trebalo što pre fizički istrebiti.

Za rasne preglede i ocenjivanje ljudi Rasni ured je imao na raspolaganju školovane stručnjake. Školovao ih je na posebnim tečajevima, na kojima su predavali specijalisti za biološka, antropološka i rasna pitanja.[54] Na tim tečajevima, koji su trajali šest nedelja, izvodili su i praktične vežbe u rasnom ocenjivanju čoveka, a onda su morali da provedu još šestomesečni kandidatski staž na praktičnom radu. Jedan rasni istraživač je dnevno pregledao do 20 porodica. Nastojao je da tokom razgovora stekne utisak o karakternim osobinama čoveka, dok je pregledom njegovog tela i naročito pojedinih, za rasno razlikovanje najznačajnijih delova tela (pri detaljnom pregledu čak 21) pokušao da ustanovi njegovu pripadnost jednoj ili drugoj rasi. Za detaljniji rasni pre-

gled ljudi,[55] koji su prikrivali kao da je reč o lekarskom pregledu, Rasni ured je sačinio posebne ocene. Za ocenjivanje esesovaca i detaljan pregled preseljenika ili proteranih je ocena bila u obliku formule sastavljene iz velikih i malih slova i rimskih i arapskih brojeva. Najbolja ocena koju je dobila osoba čiste nordijske rase bila je a A I, a najslabija koju je neko mogao dobiti bila je ocena c C. Ali, Rasni ured, koji je raspolagao sa oko 75-80 istraživača (od kojih je obično 20-25 radilo u komisijama Centralnog ureda za useljenje, 5-8 u ispostavi rasnog ureda u Lodzu, 5 u ispostavi rasnog ureda u Pragu, a 4-5 u samom Rasnom uredu itd.) ne bi, razumljivo, mogao u dogledno vreme da pregleda nekoliko desetina hiljada nemačkih preseljenika, koje su u jesen 1939. godine počeli da dopremaju u Rajh i u takozvana pripojena istočna područja. Zbog toga je za njih predviđen tzv. grubi rasni pregled, na kome je rasni istraživač pregledao na dan oko 200 porodica i svakoj odredio kvalitetnu rasnu ocenu od I do IV, pri čemu je I značila vrlo dobro, II dobro, III prosečno i IV rasno neodgovarajuće.[56]

Rasnim ocenjivanjem nacisti su hteli da onemoguće »rasno neodgovarajućim elementima« uključenje u »nemačku narodnu zajednicu«, dok su, pak, s druge strane, hteli da spreče da se »dobra germanska krv« izgubi među tuđim stanovništvom ili ga čak i »oplemeni«. Zbog toga su smatrali rasno ocenjivanje za najodgovorniji posao u Centralnom uredu za useljenje.[57]

Kod nemačkih preseljenika su bile ocene I i II favorizovane i lice koje je dobilo jednu od tih dveju ocena nameravali su da nastane u pripojenim istočnim područjima. A kako je bilo takvih folksdojčera veoma malo, Himler je prilikom posete Lodzu, 16. januara 1940. godine, dozvolio da tamo mogu nastanjivati i zdrave folksdojčere s rasnom ocenom III.[58] Podjednako su pregledali i lica koja su nameravali da proteraju iz Rajha ili iz pripojenih istočnih područja. A ako je neko lice dobilo ocenu I ili II obično su ga preseljavali u Rajh kako bi ga germanizovali.

U drugoj polovini oktobra 1939. godine Himler je za sebe počeo da gradi i vlastitu ustanovu za izvršavanje neposrednih zadataka pri jačanju nemačkog naroda (Dienststelle des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums) i za vođu postavio SS-oberfirera Ulriha Grajfelta. Himler je, također, odredio da ured ima nekoliko najznačajnijih odeljenja kao »odelenje za planiranje, predloge i podsticaje«, »odelenje za proveru odštetnih zahteva Nemaca, proteranih iz zapadne Pruske i Poznanjskog«, »centralni zemljišni ured« (Zentralbodenamt), finansijsko odelenje« i »odelenje za preraspodelu doseljenika«. Grajfelt je dobio dva ulaza u zgradi na zapadnoj strani Kurfirstendama u berlinskom okrugu Halenze.[59]

Već u avgustu 1940. godine su se iz prvih odeljenja Grajfeltovog ureda razvila nova odeljenja i glavna odeljenja, tako da je do avgusta 1942. godine bilo sedam odeljenja (A za personalna pitanja, B za statistiku, C za pravna pitanja, D za štampu i arhiv, V za finansije, Wg. za nadoknadu imovine i još registratura) i četiri glavna odeljenja (I »Menšenajnzac« pod rukovodstvom dr Fendriha, II »Planung und Boden« pod rukovodstvom profesora i direktora Intituta za poljoprivredu i poljoprivrednu politiku na Berlinskom univerzite-

Sef glavnog štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda Ulrih Grajfelt

tu Konrada Majer-Hetlinga, III »Virtšaft« pod rukovodstvom dr Ludviga i IV »Landvirtšaft« pod rukovodstvom Higeja). Najznačajnija su bila, razumljivo, I i II odeljenje.[60]

Postoje Hitler predviđao da će se u 1941. godini u starom Rajhu i u Austriji naseliti preko 100.000 preseljenih folksdojčera i da će taj posao zahte-vati posebnu brigu i odgovornost, početkom 1941. godine oformio je tzv. »Štab za naseljenje za stari Rajh i Austriju« (Ansiedlungsstab »Altreich-Ostmark«) i za njegovog vođu postavio SSoberfirera Kurta Hincea. Ovaj je bio neposredno odgovoran Uredu državnog komesarijata za jačanje nemačkog naroda u Berlinu.[61]

Himler je, već polovinom juna 1941. godine, ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda podigao u tzv. »Glavni štabni ured« (Stabshauptamt) i po položaju je, zajedno s uredom Folksdojče Mitelštele, izjednačio s drugim glavnim uredima SS. Pojedina odeljenja i glavna odeljenja su se postepeno do avgusta 1942. godine razvila u urede, koje su udružili u tri grupe ureda A, B i C. Tako je grupa ureda A imala takozvani centralni ured i I (preseljavanje i narodnost) i II ured (radne akcije), grupa ureda B je imala III (privreda, kasnije zanatstvo), IV (poljoprivreda) i V ured (finansijska uprava), grupa ureda C je imala VI (planiranje), VII (građevine) i VIII ured (centralni zemljišni ured). Grupu ureda A i centralni ured u njoj vodio je SS-oberfirer Rudolf Kroje, koji je bio istovremeno i Grajfeltov zamenik (I ured je vodio mladi

doktor ekonomije, SS-šturmbanfirer dr Ginter Stir, a II ured SS-oberfirer Kurt Hince); grupu ureda B je vodio sam Grajfelt; grupu ureda C je, pak, vodio profesor dr Konrad Majer-Hetling, koji je vodio i centralni zemljišni ured (Zentralbodenamt), oformljen oko 10. oktobra 1939. godine.[62]

Za izvođenje zadataka pri jačanju nemačkog naroda u pojedinim pokrajinama Himler je zadužio više vođe SS i policije kao svoje poverenike, sem u nekim pripojenim i okupiranim pokrajinama gde su njegovi poverenici postali državni zamenici (npr. u Gornjoj Šleziji, Gdansku, u istočnoj Pruskoj, Sudetima), odnosno šefovi civilne uprave (npr. u Alzasu, Lotaringiji, Luksemburgu)[63]

Za potrebe jačanja nemačkog naroda su u jesen 1939. godine ustanovili i nekoliko društava privatno-pravnog karaktera sa zvaničnim funkcijama, koje su bile koliko-toliko neposredno potčinjene Stabnom uredu. Najpre su ustanovili ÄDERST (Amtliche Deutsche Ein - und Rückwandererstelle) sa zadatkom »da jedinstveno vodi i izvršava poslove u vezi sa preseljavanjem u Južnom Tirolu«. Pored glavne kancelarije u Bolcanu bilo je i šest podružnica (Bolcano, Merano, Briksen, Brunek, Stercing i Trbiž).[64]

Ubrzo posle toga, 19. oktobra 1939. godine, Gering je, kao ovlašćeni za četvorogodišnji plan, ustanovio HTO (Haupttreuhandstelle Ost) sa zadatkom da upravlja imanjem poljske države, sređuje novčane i kreditne poslove, izvršava sve privredne mere, potrebne za preusmeravanje privrede, itd. Društvo je imalo pravo da samo pieni, postavlja i odstranjuje upravnike na imanja i pogone itd. Njegov vođa je postao gradonačelnik dr Maks Vinkler.[65]

Himler je, pak, 3. novembra 1939. godine ustanovio društvo DUT (Deutsche Umsiedlungs-Treuhand-Gesellschaft) sa zadatkom da se stara o imovnopravnim poslovima preseljenika, što će reći da u ime preseljenika prodaje njihovo imanje u staroj domovini i da se brine za imovinsko izravnanje u novoj domovini, da im obezbedi kredite, isplaćuje predujme itd. Himler nije želeo da bi to društvo oformila država, nego je za to pridobio dva druga društva u Berlinu, i to: Deutsche Revisions - und Treuhand-Aktiengesellschaft i Garantie-Abwicklungs-Gesellschaft. Prvo je zajedničkom nominalnom kapitalu od milion maraka priložilo 900.000, a drugo 100.000 maraka. Društvo je bilo potpuno podređeno Himleru, jer je on sam odredio prvi nadzorni savet i njegovog predsednika, državnog sekretara u ministarstvu inostranih poslova SS -obergrupenfirera Vilhelma Keplera. U nadzornom savetu su bili još po jedan zastupnik štabnog ureda (Ulrih Grajfelt), finansijskog, privrednog i ministarstva za inostrane poslove, Folksdojče Mitelštele (Verner Lorenc), državne banke, Auslandsorganizacion der NSDAP, Dojče revizions und trojhand - akcijengezelšaft i nemačkih preseljenika iz Letonije i Estonije. Društvo je imalo i više poslovnih vođa. Prilikom formiranja bilo je namenjeno prvenstveno baltičkim preseljenicima, pa je imalo svoju podružnicu u Rigi i Revalu, ali je vremenom svoje područje proširilo na gotovo sve grupe preseljenika.[66]

Himler je u svoj rad o jačanju nemačkog naroda uključio i »Dojče Anzidlungzgezelšaft« (Deutsche Ansiedlungsgesellschaft, DAG) sa zadatkom da privređuje na poljoprivrednim imanjima od njihove zaplene pa do predaje nemačkim preseljenicima. Društvo je formirano 5. februara 1898. godine kao

»Dojče anzidlungzbank« sa početnim nominalnim kapitalom od 1,000.000 RM. Nakupovalo je veće komplekse zemljišta, izdelilo ih u manja poljoprivredna imanja i prodavalo. Tako je samo u 1934. godini nakupilo 20.000 rala, a naredne godine još 27.000 rala zemlje. Na godišnjoj skupštini, održanoj 9. septembra 1936. godine, društvo su preimenovali u »Deutsche Ansiedlungsgesellschaft«. Po priključenju Austrije i Sudeta Rajhu društvo je dobilo velika imanja u austrijskim pokrajinama i u području Sudeta, a posle 1939. godine njegova aktivnost se proširila i na sve okupirane zemlje, pa je na godišnjoj skupštini avgusta 1941. godine povećalo nominalni kapital na 5,000.000 nemačkih maraka.[67]

Društvo je vodio dr Hans Iversen, dok je Himler, slično kao i kod društva DUT, postavio nadzorni savet, kojeg je vodio šef Glavnog privrednog upravnog ureda SS, SS-obergrupenfirer Ozvald Pol. U njemu su bili po jedan zastupnik Stabnog ureda (Ulrih Grajfelt), Glavnog državnog ureda bezbednosti, Ministarstva za finansije i poljoprivredu, Vrhovne vojne komande, Drezdenske banke i dva predstavnika društva DUT.[68]

Značajnu ulogu u nacističkoj politici denacionalizacije dobilo je i nemačko Ministarstvo inostranih poslova (Auswärtiges Amt), iako ne, doduše, neposredno u poslovima odnarođavanja, nego posredno, tj. prvenstveno pri rešavanju spoljnopolitičkih pitanja koja su bila vezana s poslovima denacionalizacije. Ono je vodilo brojne pregovore s vladama zemalja iz kojih su trebali da se isele Nemci i zaključilo sa njima i odgovarajuće ugovore. Tako je Nemačka zaključila 15. oktobra 1939. ugovor s Estonijom, 30. oktobra 1939. s Letonijom i 3. novembra 1939. sa Sovjetskim Savezom o preseljenju Nemaca iz Belorusije, Galicije i područja uz reku Narvu. Godinu dana kasnije sklopila je i druge sporazume, i to 5. septembra 1940. sa Sovjetskim Savezom o preseljenju Nemaca iz Besarabije i severne Bukovine, 22. oktobra 1940. s Rumunijom o preseljenju Nemaca iz južne Bukovine i Dobrudže, 10. januara 1941. sa Sovjetskim Savezom o preseljenju Nemaca iz Litve i dodatnom preseljenju Nemaca iz Letonije i Estonije.[69] A nemačko Ministarstvo inostranih poslova je moralo da vodi pregovore i sa vladama nekih marionetskih zemalja, npr. Višijevske Francuske i Nezavisne Države Hrvatske, u koje su nacisti nameravali da deportuju nepoželjne ljude.

Za tehničko izvođenje preseljenja Nemaca iz istočne i jugoistočne Evrope Himler je zadužio vodstvo Folksdojče Mitelštele. Ova je, juna 1941. godine, dobila položaj glavnog ureda SS i tako se razvila u ogroman aparat. Samo u centralnom vodstvu u Berlinu bilo je 11 kancelarija, ali su u akcije državnog komesara za jačanje nemačkog naroda ili u poslove denacionalizacije bili uključeni delimično samo ured VI (starao se za Nemce u Rajhu), kojeg je vodio SS-oberšturmbanfirer Hajnc Brikner i VII ured (za obezbeđenje Nemaca u istočnim područjima), kojeg je vodio SS-brigadefirer Horst Hofmajer, dok je u celini i isključivo XI ured (za preseljavanje), vodio preseljavanje i starao se za oko 1500 logora VoMi za nemačke preseljenike u Rajhu i u okupiranim istočnim pokrajinama. Vodio ga je SS-oberfirer Elermajer. Logore su vodili neposredno referenti SS-šturmbanfirer Fridrih Vilhelm Altena (zamenik SS-hauptšturmfirer Hans Klingšporn) i SS-šturmbanfirer Hägen. Te urede

i ljude sam imenovao podrobnije zbog toga što su imali mnogo posla i sa deportovanim Slovencima.[70] U pojedinim pokrajinama u kojima su bili preseljenički logori VoMi za njih su se starale pokrajinske akcione vođe VoMi (u Štajerskoj Anton Dorfmajster, kasnije dr Helmut Karstanjen, a u Koruškoj pak Alojz Majer - Kajbič).[71]

Preseljavanje Nemaca u Rajh, a naročito u pripojena istočna područja, koje je izvodila Folksdojče Mitelštele bilo je za nacističku politiku odnarođavanja od velikog značaja. S preseljavanjem su nacisti ostvarivali jednu od najznačajnijih tačaka svog programa - »zbijanje svih Nemaca« i na taj način osigurali ljude ili - kao što su sami govorili - »ljudski materijal« za nemačku kolonizaciju istočnih područja. U vreme rata, razumljivo, nisu mogli računati na to da bi ljude za kolonizaciju istočnih predela dobili iz Rajha, jer su za potrebe vojne industrije morali da uvoze radnu snagu čak iz drugih zemalja.

Folksdojče Mitelštele je najpre počela da preseljava baltičke Nemce iz Estonije (12.868 lica) i Letonije (49.066 lica). Prevozili su ih brodovima u pristaništa Gdansk, Gdinja, Ščečin i Švinujšče od 20. oktobra pa do polovine decembra 1939. Tamo ih je prihvatao Centralni ured za useljavanje i slao ih dalje u područje Poznanja, a kasnije su ih otpremali u logore VoMi na Pomorjanskom pošto ih u Poznanju nisu više mogli prihvatati.[72]

Nakon toga VoMi je počela da preseljava Nemce iz Galicije (55.440 lica), Belorusije (64.554 lica) i sa područja uz reku Narvu (8053 lica). Kolone seljačkih kola su krenule na put 10. decembra 1939. godine, a od nove sovjetsko-nemačke granice na reci Bug su ih dalje vozovima prevozili u 66 logora VoMi u Lodzu, Pabjanicama, Žgijeržu i Kaliču na području Poznanja.[73]

Preseljavanje Nemaca iz Besarabije (90.746 lica) i Severne Bukovine (27.481 lice) otpočelo je 16. septembra, a završeno 16. novembra 1940. godine. Preseljenici iz Besarabije su se prevezli do pograničnog rumunskog grada Galac zaprežnim kolima i automobilima, a odande brodovima Dunavom do Prahova i Zemuna, odakle su ih vozovima prevezli u 882 logora VoMi u Rajhu. Iz Severne Bukovine su ih, pak, prevozili u Rajh vozovima preko Mađarske.[74]

Iz Dobruđe su Nemce preseljavali od 12. novembra do 4. decembra 1940. godine (14.500 lica), a iz Južne Bukovine (54.650 lica) od 22. oktobra do 18. decembra 1940. godine. Iz Dobruđe su ih prevezli u Rajh u 326 logora VoMi na isti način kao iz Besarabije, tj. preko Jugoslavije. Nešto kasnije su iz Rumunije preselili i rođake preseljenih Nemaca. Iz Južne Bukovine su ih prevozili vozovima preko Mađarske.[75]

U to vreme, tj. od 3. septembra do 25. novembra 1940., vršeno je i preseljavanje Nemaca iz Lublinskog distrikta generalne gubernije (30.116 lica) koje je Himler naredio 9. maja 1940. godine. Takozvane lublinske i holmske Nemce su preselili pravo na imanja deportovanih Poljaka na Poznanjskom.[76]

Nemce iz Litve (50.904 lica) su preseljavali od januara do marta 1941. u logore VoMi na Pomoijanskom.[77]

Juna 1941. su preselili i Nemce iz okupirane Francuske (4331 lice), s ciljem da ih nasele u Alzasu, Lotaringiji i Luksemburgu ili, pak, u istočnoj Evropi.[78]

U celini je Folksdojče Mitelštele od jeseni 1939. godine pa do napada Nemačke na Sovjetski Savez preselila u Rajh i u tzv. pripojena istočna područja u Poljskoj 462.709 folksdojčera, pored već spomenutog broja preseljenika iz Južnog Tirola. One koje nisu odmah naselili na imanjima zadržali su u svojim logorima. Polovinom juna 1941. godine bilo je u 1268 logora još uvek više od polovine preseljenika, tj. 241.814 lica.[79]

Kao što vidimo, nacisti su preseljavali u Rajh i u pripojena istočna područja samo pojedine razbacane grupe Nemaca iz severoistočne, istočne i jugoistočne Evrope, a najdoslednije iz baltičkih država. Nisu, pak, preseljavali veće zbijene grupe, na primer, veću grupu koja je živela uz Volgu, velike grupe iz Banata, Rumunije, Mađarske i Jugoslavije niti manje grupe iz Jugoslavije. Jedina veća grupa koju su uopšte počeli da preseljavaju bila je južnotirolska, ali nju nisu predvideli da nasele u istočnoj Evropi. Ne postoje, na žalost, zadovoljavajući odgovori na neka pitanja vezana za ta nacistička preseljavanja, kao, na primer, zašto su nacisti preseljavali Nemce čak iz onih zemalja, npr. baltičkih, koje su nameravali germanizovati, ili zašto su ih preseljavali iz Lublinskog distrikta generalne gubernije, gde su ih posle napada na Sovjetski Savez opet naseljavali itd.

Kao što je već rečeno, folksdojčere, koje su preselili u Rajh ili na poljsku teritoriju, nacisti su odredili da nasele u Rajhu, a naročito u istočnoj Evropi, najviše, razumljivo, u tzv. pripojenim istočnim područjima. To je bio za naciste jedan od osnovnih uslova za potpunu germanizaciju pripojenih poljskih predela.

U **zapadnim predelima Poljske**

Ne postoji još potpun odgovor na neka pitanja vezana za nacističku politiku u odnosu na celokupnu poljsku teritoriju, ali brojni podaci jasno kazuju da je konačni cilj nacista bila germanizacija svih poljskih predela koje su smatrali okupiranim, bez obzira na to da li su ih odmah formalno-pravno pripojili Rajhu ili ne. Za one predele koje su pripojili krajnji nacistički cilj je bio jasan već od početka. Međutim, kada je reč o generalnoj guberniji, čini se da su odluku o njenoj potpunoj germanizaciji prihvatili tek kada su napali Sovjetski Savez ili su se pripremali za taj napad. Odmah nakon razbijanja Poljske prostor generalne gubernije zamišljen je prvenstveno kao nemačka sirovinska baza, izvor jeftine radne snage i privremena teritorija za deportovane Jevreje, Poljake i ostale kojih su Nemci hteli da se reše iz pokrajina u kojima je bila germanizacija u prvom planu njihove politike. Kao što ćemo videti, nacisti su za nemačku kolonizaciju i germanizaciju u generalnoj guberniji počeli da se pripremaju nešto kasnije, posle napada na Sovjetski Savez ili neposredno pred njim. Tako bi bilo i shvatljivo preseljenje Nemaca iz Lublinskog distrikta generalne gubernije u pripojena istočna područja u jesen 1940. godine i kasnija nemačka kolonizacija Lublinskog distrikta.

Međutim, već od samog početka nacističke ideje jasno predviđaju da će u svim predelima Poljske gospodar biti isključivo nemački čovek dok će Po-

ljak biti - i to dotle dok za njega još bude mesta - bespravan agrarni ili industrijski radnik i da se ni na kakav način neće moći formirati sloj poljske inteligencije. »Poljski narod ima pred sobom tvrdu i tešku budućnost«, zapisali su januara 1940. godine u nekom elaboratu Akademije za nemačko pravo u Minhenu.[80] »U zemlji je gospodar Nemac i Poljak mu je podređen«,[81] otvoreno su obelodanjivali u novinama i brošurama, kojima su pozivali Nemce da se pripreme za naseljenje na pripojenim istočnim područjima.

Za tzv. pripojena istočna područja Hitler je predlagao da ih za 10 godina sasvim depoloniziraju i germaniziraju. Iako pri ostvarivanju tog predloga nije bila reč samo o masovnom deportovanju Jevreja i Poljaka, ipak su te akcije zajedno s nemačkom kolonizacijom zauzimale prvo i najznačajnije mesto u nacističkoj politici odnarođavanja, i više od toga: bile su uslov za velikopoteznu nemačku kolonizaciju tih područja.

Zanimljivo je da nacisti, uprkos svojim idejama o iseljenju oko osam miliona Jevreja i Poljaka - toliko ih je približno, prema njihovim proračunima, živelo u pripojenim istočnim područjima - dugo vremena nisu izradili bilo kakav potpuniji i podrobniji program za svoju sveukupnu akciju odnarođavanja na tim područjima, nisu imali čak ni bilo kakvog celovitijeg i podrobnijeg plana za deportacije, nego su do generalnog plana usput izradjivali tzv. bliže, tj. kratkoročne planove (Nahpläne).

Za deportovanje Jevreja i Poljaka Himler je zadužio najpre komandanta policije bezbednosti i službe bezbednosti za generalnu guberniju u Krakovu, SS-brigadefirera Bruna **Strekenbaha,** a uskoro je za to ovlastio Glavni državni ured bezbednosti u Berlinu, koji je **za** tu svrhu imao IV referat- B odeljenja u IV uredu (gestapo). Vodio **ga** je već spomenuti **SS**-hauptšturmfirer Adolf Ajhman, a u njemu su radili još zamenik **SS**-hauptšturmfirer Hans Ginter, **SS**-unteršturmfirer Franc Novak i Erih Rajaković. U pojedinim pokrajinama za deportovanje je trebalo da brinu inspektori policije bezbednosti i službe bezbednosti.[82] Oni su već u prvoj polovini novembra 1939. godine u pripojenim istočnim područjima oformili posebne štabove za deportovanje Jevreja i poljaka. U pokrajini Poznanj - Povartje takav štab, oformljen 11. novembra 1939., nakon brojnih promena imena prozvao se »Umwandererzentralstelle«, tj. Centralni ured za preseljavanje (zbog srodnosti imena s »Einvvandererzentralstelle« tj. Centralnim uredom za useljavanje, koji ćemo dalje spominjati jednostavno nemačkim nazivom) i za šefa je dobio **SS**-oberšturmbanfirera Hermana Krumeja. U pokrajini Gdansk - zapadna Pruska takav štab je vodio SS-hauptšturmfirer Franc Abromajt.[83]

Prema prvom Himlerovom kratkoročnom planu, od kraja oktobra 1939. do kraja februara 1940. godine trebalo je deportovati milion Jevreja i Poljaka. Naredio je, naime, 31. oktobra 1939, da se iz pripojenih istočnih područja odstrane svi Jevreji, iz pokrajine Gdansk, zapadna Pruska, svi posle 1919. godine preseljeni Poljaci, dalje svi »prema Nemcima neprijateljski raspoloženi vodeći Poljaci« i poljska inteligencija. Od predvidjenog broja, 1,000.000 lica je trebalo deportovati iz pokrajine Gdansk - zapadna Pruska, oko 400.000 i oko 300.000 iz pokrajine Poznanj - Povartje. Preostalih 200.000 lica bi, pak, deportovali iz drugih pripojenih poljskih pokrajina, kao npr. iz gornje Šlezije itd. Deporto-

vali bi ih u generalnu guberniju. Predvidjali su, naime, da generalna gubernija može da prihvati milion, najviše milion i po deportiraca, kako bi naseljenost postigla normalni nivo.[84]

Kako su već u Poznanj počeli da dolaze transporti u drugoj polovini oktobra 1939. s estonskim i letonskim Nemcima, Hajdrih je 28. novembra 1939. naredio da se iz te pokrajine deportira 80.000 Jevreja i Poljaka kako bi mogli da nasele 40.000 Nemaca. U toj akciji su (1. Nahplan) od 1. do 17. decembra 1939. iz četrdeset i jednog sreza sa 80 teretnih vozova odvezli u generalnu guberniju 87.838 lica. Nacisti su na osnovu podataka svoje službe bezbednosti, uprave i poverenika iz redova folksdojčera zaključivali da se u toj pokrajini nalazi oko 540.000 lica zajedno s članovima porodica, koja su nekad delovala u poljskim političkim strankama i organizacijama, pa ih je već zbog toga potrebno deportovati. Ipak su ponegde pri odredjivanju ljudi za deportovanje igrali značajnu ulogu, prvenstveno ili isključivo imovinski interesi.[85]

I pored negativnih posledica prve deportacione akcije, koje su se počele pojavljivati naročito u generalnoj guberniji, Hajdrih je, na generalnoj konferenciji, 30. januara 1940. u Berlinu, i dalje tražio da se sa akcijom produži i u bližoj budućnosti po tzv. »medjuplanu« (Zwischenplan) deportuje iz pokrajine Poznanj - Povartje oko 40.000 Jevreja i Poljaka, pa onda još i iz svih pripojenih istočnih područja oko 120.000 Poljaka, kako bi se na njihovim imanjima mogli naseliti Nemci iz Belorusije. I zaista su po tome »medjuplanu« od 15. januara do 15. marta 1940, u prvom redu iz gradova Poznanj i Lodz, deportovali u generalnu guberniju 40.128 Poljaka.[86]

Odmah nakon toga su otpočeli s novom akcijom deportovanja, i to po tzv. drugom bližem planu (II Nahplan), u toku koje su od 15. marta 1940. do 20. januara 1941. samo iz pokrajine Poznanj - Povartje deportovali u generalnu guberniju ili pak u Nemačku na rad 133.506 Poljaka. Za to vreme su (od 25. septembra do 14. decembra 1940.) i iz gornje Šlezije deportovali u generalnu guberniju 17.413 Poljaka (tzv. »Saybusch-Aktion«) kako bi na njihova mesta naselili nemačke preseljenike iz Galicije. Iz pokrajine Gdansk - zapadna Pruska su do polovine novembra 1940. deportovali više od 30.758 i iz čiehanovskog okruga u istočnoj Pruskoj više od 14. 636 Poljaka.[87]

Da bi obezbedili kolonizaciju oko 42.500 nemačkih preseljenika iz Besarabije i 11.000 iz Bukovine doneli su odluku, 6. januara 1941., da će u tzv. trećem bližem planu (3. Nahplan) od 2. januara 1941. do 20. januara 1942. deportovati iz pokrajine Poznanj - Povartje oko 330.000 Poljaka. Medjutim, ta akcija je zatajila već marta 1941. godine, najviše zbog vojnoprometnih razloga, pošto su se na poljskoj teritoriji koncentrisale nemačke jedinice za napad na Sovjetski Savez. A još pre toga se i vlada generalne gubernije, sa dr Hansom Frankom na čelu, iz čistih privrednih razloga suprotstavila masovnom deportovanju Poljaka iz pripojenih istočnih područja u generalnu guberniju. Do tada su, po trećem bližem planu, deportovali u generalnu guberniju nekoliko hiljada Poljaka iz pokrajine Gdansk - zapadna Pruska i čijehanovskog okruga istočne Pruske, iz pokrajine Poznanj - Povartje pak samo 17.086 Poljaka i 2140 Jevreja.

Pošto nacisti nisu dalje mogli da deportuju Poljake u generalnu guberniju, a na pripojenim istočnim područjima čekalo je na naseljavanje na desetine hiljada Nemaca, morali su da nađu bilo kakav drugi način za odstranjivanje Poljaka s njihovih imanja. Izmislili su, zaista, nov način i prozvali ga »iseljenje s izguravanjem« (Aussiedlung durch Verdrängung), tj. iseljenje Poljaka iz boljih u lošija sela, sa plodnije na močvarnu ili pustu zemlju itd. U većem broju su ih počeli odvoziti i na rad u Nemačku i time na germanizaciju. Od 1941. do 1943. samo u pokrajini Poznanj - Povartje na taj način su odstranili iz sela 305.029 Poljaka. U celini su u toj pokrajini od jeseni 1939. do kraja 1943. deportovali u generalnu guberniju, Nemačku ili, pak, premestili u druga sela 534.384 Jevreja i Poljaka.[88] Iz pokrajine Gdansk - zapadna Pruska su nacisti, do polovine marta 1941, deportovali u generalnu guberniju 41.518 Poljaka, dok su 106.850 proterali s ognjišta u druga sela i u Nemačku. Iz Gornje Šlezije su do kraja 1942. godine deportovali više od 8000 Poljaka i od toga njih oko 5100 u Nemačku.[89]

Iz svih poljskih pokrajina, koje su nacisti u jesen 1939. godine pripojili Rajhu, deportovali su ili proterali oko 750.000 Jevreja i Poljaka ili približno 10 odsto ondašnjeg poljskog stanovništva.[90]

Osnovna težnja nacista pri kolonizaciji je bila da njome oforme ili ojačaju subjektivni faktor germanizacije i da u najvećoj meri iz temelja promene nacionalni i socijalni sastav stanovništva na odredjenoj teritoriji, kako bi uspeh rada na germanizaciji bio zagarantovan već od samog početka. Oblici kolonizacije su bili veoma različiti. Ponekad je to bilo zgusnuto naseljavanje na prostoru sa koga su pre toga deportovali sve ili bar većinu domaćeg stanovništva, ponekad su se stvarali nemački mostovi izmedju teritorija koje su već pre toga bile gusto naseljene Nemcima i nemačkim ostrvima, ponekad je to bilo povezivanje ostrva s pojasevima naseljavanja itd. Pri tome su nacisti obično imali nameru da kolonizacijom Nemaca u prvoj etapi postignu što povoljniji brojčani odnos izmedju njih i domaćeg stanovništva, i to bar 1:1. No, pri tome treba naglasiti da je snaga Nemaca bila bar dva puta veća zbog novih imovinskih odnosa, u kojima su Nemci dobili velika imanja s bogatim prinosima, mašine, kredite itd., i bili neko vreme oslobodjeni poreske pa čak i vojne obaveze.

Na tzv. pripojenim istočnim područjima nacisti su imali i poseban cilj - da kolonizacijom ostvare nemačku aristokraciju »krvi i zemlje«. Prema državnom zakonu o nasledjivanju poljoprivrednih imanja iz 1933. godine, celokupno imanje mogao je da nasledi samo jedan jedini naslednik, koji je morao biti nemački državljanin, tj. Nemac i rasno podoban. Svi drugi su mogli da traže zemlju na istoku, pa su je i dobili ako su, razumljivo, za to ispunjavali osnovne uslove: morali su biti duševno i fizički zdravi, rasno podobni i profesionalno osposobljeni za poljoprivrednike, što se proveravalo posebnim p-egledima. Da bi ustanovili, na primer, sposobnost nekoliko desetina hiljada kandidata, već od 1940. godine zdravstveno i rasno pregledali su više od dva i po miliona lica. Svi nemački poljoprivrednici koje su hteli da nasele u istočnoevropskim predelima trebalo je da postanu tzv. »odbrambeni poljoprivrednici« (Wehrbauern), nekakvi krajišnici. U njima bi moralo biti udruženo pravo poljopriv-

redno i nemačko vojničko bitisanje, jer bi pored svog poljoprivrednog poziva, s oružjem u rukama branili granice nemačkog Rajha pred tzv. tradicionalnom opasnošću s istoka. A izabrali bi ih po strogim esesovskim proverama njihovih poljoprivrednih, vojničkih, zdravstvenih, rasnih, svetsko-nazorskih i kulturnih mogućnosti i »vrlina«.[91]

Nemačku kolonizaciju na pripojenim istočnim područjima vodio je Štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu, a u pokrajinama njemu i gaulajterima kao Himlerovim opunomoćenicima za jačanje nemačkog naroda podredjeni pokrajinski i okružni »SS štabovi za naseljavanje« (SS-Ansiedlungsstäbe). Sa problemima prostora za kolonizaciju u štabnom uredu u Berlinu se i posebno bavio Centralni zemljišni ured (Zentralbodenamt) pod vodjstvom SS-štandartenfirera profesora dr Konrada-Majer-Hetlinga. Bio je veoma aktivan kao što su bili aktivni i njemu stručno podredjeni pokrajinski zemljišni uredi u Gdansku, Poznanju, Cijehanovu i Katovicama. Osim planiranja o prostornom razvoju kolonizacije, oni su vodili i evidenciju zaplenjenih imanja. Računali su da je u svim pripojenim poljskim pokrajinama oko 9,666.645 ha obradive zemlje i da od te površine treba zapleniti 7,364.872 ha poljskog imanja. Od toga su do polovine novembra 1940. godine zaplenili već trećinu ili 103.850 imanja s 2,471.245 ha. Do kraja 1942. godine su u tim pokrajinama zaplenili već dve trećine zemlje ili oko 6,000.000 ha, od čega su 1,500.000 ha pošumili ili, pak, dali na raspolaganje za javnu namenu, 950.000 ha su naselili nemačkim preseljenicima ili domaćim Nemcima, a sa oko 3,500.000 ha zemlje su upravljale ustanove nemačkog Ministarstva za ishranu. Centralni zemljišni ured u Berlinu je računao da će za naseljavanje Nemcima doći u obzir najviše još oko 2,000.000 ha zemlje.[92]

Pošto bi neku grupu Nemaca preselili u Rajh ili na pripojena istočna područja, Himler je posebnom naredbom odredio gde će je naseliti. U svojoj kolonizatorskoj politici nacisti su se držali načela da treba, ako je to ikako moguće, preseljenu grupu Nemaca naseliti zbijeno na samo jedno područje. Zato su većinu preseljenih Nemaca nameravali da nasele u pokrajinama Poznanj - Povartje i Gdansk - zapadna Pruska, iz kojih su najviše i iseljavali Poljake. Pošto su prvi folksdojčeri već počeli da dolaze u drugoj polovini oktobra 1939, kada Himler još nije imao sređenu organizaciju za naseljavanje niti izrađene kolonizacijske planove, dok još nije otpočelo organizovano deportovanje Poljaka i nije bilo pregleda o ispražnjenim poljskim imanjima - naredio je da se u prvim mesecima ne naseli za stalno ni jedan preseljenik. Verovatno je takvo stanje produžio još za nekoliko meseci, jer su prve kolonizacijske planove izradili tek u proleće 1940. godine.

Vodja centralnog zemljišnog ureda dr Majer-Hetling je najpre bio mišljenja da bi, na primer, u pokrajini Poznanj - Povartje, nemačke poljoprivrednike trebalo naseljavati od istoka prema zapadu, tako da bi najpre kolonizirali okruge od Černjikova do Ravica.[93] Međutim, dok je radio planove, došao je do saznanja »da je za osiguranje potpuno planske germanizacije istočnih područja, s obzirom na raspoložive snage, potrebno odrediti i razgraničiti posebne zone naseljavanja.« Predlagao je da se pri odredjivanju »zone naseljavanja 1. reda« treba držati sledećih načela: 1) U prvom redu treba uz granicu izme-

đu pripojenih istočnih područja i generalne gubernije s duboko ukorenjenim germanskim poljoprivrednim imanjima oformiti nemački nacionalni jaz, koji će do kraja izolovati poljski narod u pripojenim istočnim područjima od njegovog zaledja u generalnoj guberniji. 2) Nakon toga treba svu okolinu većih gradova naseliti nemačkim poljoprivrednicima. 3) Treba oformiti širok nemački narodni most na osovini Istok - Zapad, koji treba da povezuje pogranični jaz sa starim Rajhom, a uz njega, takođe, oformiti još i uži most kroz nekadašnji poljski koridor preko područja Sepolno, Bidgošč, Helmno i Grudzijaz. Oba nemačka narodna mosta su trebala da razbiju ostatke poljskog naroda izmedju njih i da stvore poljska ostrva. Nemačka ostrva, koja već postoje na toj teritoriji i ona koja će tek nastati, trebalo bi da budu nekakve kristalizacijske tačke na koje bi se naslanjala dalja izgradnja pograničnog pojasa i već spomenutih nacionalnih mostova. Uz granicu generalne gubernije nemačka ostrva bi povezivali zapadno od Pjotrkova, u Lodzu, uz Vislu i uz Narvu. Širok nemački nacionalni most, pak, otpočinjao bi kod nemačkih ostrva Mijedzuhod i Novi Tornisi, pa se nastavljao uz reku Vartu, preko Poznanja, Šrema, Vržešnja, Konina i Kola do industrijskog područja u Lodzu. U nastanjenu zonu prve kategorije spadalo bi i područje Suvalki. Medjutim, u njega ne bi spadali okruži oko Katovica, jer, navodno, u nacionalno-političkom pogledu nije reč o snažno ispostavljenom području pošto će na nastanjivanje u unutrašnjosti veoma uticati razvoj industrije.

Zona za naseljavanje prvog reda je obuhvatala polovinu teritorije svih pripojenih poljskih područja ili 44.000 kilometara kvadratnih sa 4,300.000 stanovnika, od kojih je bilo, prema nacističkim proračunima, 285.000 Nemaca. Na njoj bi trebalo naseliti i još oko 1,800.000 Nemaca, od toga 820.000 poljoprivrednika. Oni bi predstavljali »novo poljoprivredništvo« (neues Bauerntum) u najdubljem smislu reči, koje bi trebalo da bude »u napadu u pravom borbeno-političkom smislu«. Temelje nove imovinske strukture bi trebalo da predstavlja oko 155.000 gazdinstava, koja bi imala najmanje po 20 ha obradive zemlje, a uz njih bi trebalo da bude još oko 11.700 seljačko-odbrambenih imanja (Wehrbauernhöfe) ili velikih gazdinstava, koja bi trebalo da imaju od 50 do 200 ha obradive zemlje, te oko 72.000 manjih imanja za poljoprivredne radnike i provincijske zanatlije. S tim u vezi bi trebalo preurediti i sela, opštine i okruge. Svako selo bi trebalo da ima od 300 do 400 stanovnika s dva velika gazdinstva iznad 50 ha, sa 26 seljačkih gazdinstva i sa 12 imanja za poljoprivredne radnike, dakle, ukupno 40 imanja sa oko 1000 ha obradive zemlje. U 40 okruga zone za naseljavanje prvog reda trebalo bi da bude oko 2800 opština itd. Čitav taj opsežni posao trebalo bi da bude izveden u dve faze: prva faza bi trebalo da se završi za tri, a druga za pet godina posle završetka rata.[94]

Za sva pripojena istočna područja, koja su imala oko 87.600 kvadratnih kilometara i 9,5 miliona stanovnika, a od toga, prema nemačkoj proceni, oko 11 odsto Nemaca, dr Majer-Hetling je predvidjao da treba za nekoliko godina, s deportacijama pola miliona Jevreja i 3,4 miliona Poljaka i sa kolonizacijom jednog broja Nemaca, uspostaviti takvo nacionalno stanje kako je bilo 1914. godine kada je, prema lažnim nacističkim podacima, u tim pokrajinama bilo 50 odsto svih stanovnika nemačkog porekla.[95]

Himler je prihvatio taj plan i 13. juna 1940. odredio opseg tzv. »zone za naseljavanje prvog reda«. Ova je zona u pokrajini Gdansk - zapadna Pruska obuhvatala 6, u pokrajini Poznanj - Povartje, pak, 21 okrug. Devetog septembra iste godine su u tu zonu uključili dalja tri okruga pokrajine Gdansk - zapadna Pruska i jedan okrug pokrajine Poznanj - Povartje. Konačno je 16. januara 1941. godine uključen još jedan okrug pokrajine Poznanj - Povartje; 6 okruga pokrajine istočne Pruske (i to su bili okruži s poljskim stanovništvom), kao i osam okruga pokrajine Gornja Šlezija. Zona je tako obuhvatala čak 40 okruga. Time je bio stvoren neprekidan jaz uz granicu generalne gubernije od istočne Pruske do češko-moravskog protektorata, pa dalje veoma jaka i medjusobno povezana nastanjena nemačka ostrva zapadno od Poznanja, istočno i zapadno od Bidgošća i zapadno od Gdanska i 6 ili 7 ostrva koja nisu bila u spomenutoj zoni.[96]

Na osnovu tog elaborata planskog odelenja državnog komesara za jačanje nemačkog naroda, odnosno centralnog zemljišnog ureda Himler je, 26. novembra 1940. godine, izdao »osnovna uputstva i smernice za izgradnju provincije u novim istočnim područjima«, u kojima je odredio agrarnu strukturu nemačke kolonizacije (tipove imanja, sela i opština itd.). [97] »Smernice za planiranje i uredjenje gradova u pripojenim istočnim područjima i uputstva »za hitno uređenje kulturnih i privrednih uslova u preseljeničkim selima u pripojenim istočnim područjima u vreme rata«[99] Himler je izdao kasnije. Nećemo se upuštati u problematiku svih tih uputstava, kao ni novih koja su ih sledila. Na osnovu studija čitavih grupa ljudi i pojedinaca možemo samo da zaključimo da su imala za cilj potpunu promenu agrarne slike i slike gradova, jer bi sveukupno agrarno i urbanističko preuredjenje trebalo da služi što snažnijem jačanju nemačke poljoprivredne i gradske kolonizacije, što bržoj germanizaciji zemlje i gradova, što boljem zdravlju nemačkih kolonista i njihovom što bržem množenju.[100]

Deportovanja Poljaka i nemačka kolonizacija su bile tek deo nacističkog rada na odnarođavanju, dok je drugi deo bila germanizacija ostalog poljskog stanovništva. Nacisti su, naime, već polovinom 1940. godine došli do saznanja da neće moći deportovati sve Poljake sa pripojenih istočnih područja i nadoknaditi ih Nemcima. Pošto je neko vreme odlučivanje o tome ko je poljske, a ko nemačke nacionalnosti zavisilo od pokrajinskih vodjstava NSDAP i civilne uprave i pošto su prebrodjeni neki kompetentni nesporazumi izmedju ministarstva unutrašnjih poslova i Himlera [10]\ došlo je, 4. marta 1941. godine, do izdavanja jedinstvene odredbe o oformljenju »Dojče folksliste«, tj. nekakvog spiska nemačkog stanovništva, koji je imao četiri odeljka. U prvi odeljak su upisani oni Nemci koji su bili članovi nemačkih organizacija, a u poljskoj državi su se iskazali u »nemačkom nacionalnom boju«. U drugi odeljak su upisani oni Nemci koji su u nacionalnom boju bili, doduše, pasivni, ali su sačuvali svoju nemačku nacionalnu svest. U treći odeljak su ušla lica nemačkog porekla koja su došla pod poljski uticaj, kao i ona lica poljske ili druge nacionalnosti koja su se venčala s licem nemačke narodnosti itd. U četvrti odeljak su, pak, spadali »renegati nemačke krvi«, koji su postali politički potpuno poljski.[102] Lica iz prvog i drugog odeljka su 26. oktobra 1939. godine dobila

nemačko državljanstvo, lica iz trećeg odeljka su s danom prihvatanja u Dojče folksliste dobila nemačko državljanstvo na opoziv, kojeg su mogli nadležni biroi opozvati za 10 godina, dok su lica iz četvrtog odeljka, takodje, dobila nemačko državljanstvo na opoziv, ali tek s posebnim dodeljivanjem. Svi drugi bi trebalo da postanu tzv. »štićenici nemačkog Rajha« (Schutzangehörige des Deutschen Reichs) s mnogo manjim pravima.[103]

Strogo zamišljena Himlerova podela stanovništva na četiri grupe, od kojih je naročito treća bila podvrgnuta detaljnom političkom i rasnom pregledu i dugovremenom postupku germanizacije u Rajhu[104] naišla je na nerazumevanje kod nekih pokrajinskih političkih ureda, na primer u Gdansku i Katovicama, tako da je stvarna podela stanovništva i posle toga bila nejedinstvena. Ponajviše su Himlerove zamisli i uputstva uvažavali u pokrajini Poznanj - Povartje.[105] Lica koja su spadala u treći odeljak Dojče Folksliste su, nakon grubog rasnog pregleda na terenu, poslali u logor u Lodz, gde su ih rasno temeljitije pregledali. Ako su ih ocenili za rasno podobne za germanizaciju, poslali su ih na rad u Rajh. Iz te pokrajine su, na primer, 1941. godine izabrali za germanizaciju 7327, 1942. samo 3668 i 1943. teK 2077 Poljaka.[106] Prema izveštaju Stabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda do 1. oktobra 1943. godine, prevezli su u Rajh za germanizaciju 20.206 Poljaka, od toga 3736 lica iz trećeg odeljka Dojče folksliste.[107]

Januara 1944. godine iz svih pripojenih istočnih područja primljeno je u Dojče folksliste oko 2,750.000 osoba i od toga oko 484.000 u prvi, 517.000 u drugi, 1,678.000 u treći i 83.000 u četvrti odeljak. Pored 370.000 Nemaca iz Rajha je bilo izvan Dojče folksliste 353.000 folksdojčerskih naseljenika, 6,015.000 Poljaka i drugih.[108] To znači da su bile dve trećine celokupnog stanovništva bez gradjanskih prava, sloj podredjenih, koji bi nacisti, ukoliko bi iz rata izašli kao pobednici, iselili ili, pak, fizički uništili.

Kao što je već rečeno, kod nacista su se zamisli o germanizaciji generalne gubernije pojavile nešto kasnije nego za tzv. pripojena istočna područja, tj. u vreme napada Nemačke na Sovjetski Savez ili, pak, onda kada su se za taj napad pripremali. Osim Himlera i njegovih esesovskih štitonoša, za politiku germanizacije generalne gubernije tada se zauzimao i generalni guverner dr Hans Frank. Po njegovim zamislima, trebalo je posle prve etape, tj. posle ostvarenja snažnih nemačkih pozicija u pripojenim istočnim područjima otpočeti s drugom etapom, tj. s germanizacijom generalne gubernije. U vezi s tim i Hitlerovim naredjenjem od 17. marta 1941. da generalnu guberniju treba germanizovati u vremenu od 15 do 20 godina, Frankova administracija otpočela je s izradom tzv. »zemljišnog reda u generalnoj guberniji« (Bodenordnung im Generalgouvernement), koji je završila 20. maja 1941. Po tom »zemljišnom redu«, koji bi počeo da se ostvaruje u 1942. godini, u narednih 20 godina sva mala poljska imanja veličine od 2 do 10 ha udružila bi se u veća, veličine od 50 do 100 ha. Ta veća imanja bi trebali dodeliti nemačkim kolonistima kojih bi pristiglo u generalnu guberniju oko 30.000. Razvlašćeni Poljaci bi, pak, postali jeftina radna snaga za Rajh.[109]

To o čemu smo dosad govorili bili su samo nacistički, delimični, odnosno parcijalni planovi za germanizaciju poljskih pokrajina. Posle nemačkog napa-

da na Sovjetski Savez, juna 1941. godine su, pak, nacističke ustanove zadužene za planiranje odnarođavanja počele da izradjuju generalne planove za čitav istočni prostor, tj. za poljske i sovjetske predele zajedno.

U generalnoj guberniji i u Sovjetskom Savezu

Odnarođavanje u tzv. pripojenim istočnim područjima bilo je za naciste tek samo etapa u njihovom prodiranju u istočnu Evropu. Prave apetite im je probudio tek napad na Sovjetski Savez i početni uspesi nemačke vojske na istočnom frontu, koji su imali za posledicu nacističku okupaciju ogromnih predela evropskog dela Sovjetskog Saveza.

Kao što je već rečeno, Hitler je svojim ciljevima, koje je obznanio u svojoj knjizi »Majn Kamf« i u svom neobjavljenom rukopisu iz 1928. godine da Nemačka, naime, mora tražiti svoj životni prostor u istočnoj Evropi, ostao veran do kraja. To je neprekidno naglašavao i u svojim poverljivim krugovima i onda kada je u različitim spoljnopolitičkim uslovima davao drukčije zvanične izjave, pa čak i sklopio prijateljski pakt sa Sovjetskim Savezom. I u vreme rata je naglašavao da njegov rad nije konvencionalan rat sa zapadnoevropskim zemljama, nego revolucionarni rad sa Sovjetskim Savezom.

Pred napad Nemačke na Sovjetski Savez svi su nemački vodeći krugovi imali jedinstvene poglede o tome da je potrebno, po zauzimanju Sovjetskog Saveza, uništiti sovjetsko društveno-političko uredjenje, a što se tiče dalje sudbine Sovjetskog Saveza postojale su dve alternative. Neki su zastupali mišljenje da stanovništvo Sovjetskog Saveza treba uključiti u »porodicu naroda«, tj. pridobiti partnera za novi poredak, dok su drugi tvrdili da stanovništvu i državi treba nameniti posebnu sudbinu, o kojoj se najjasnije izrazio Hitler rečima da vidi opravdanost dalje egzistencije sovjetskog naroda jedino u njegovoj službi nemačkoj privredi.

Osnovno gledište većeg dela vodećih nacista o sudbini sovjetskog naroda kazivalo je da ga treba tako podjarmiti da što bolje služi nemačkim privrednim interesima, da treba deportovati veliki broj ljudi, kolonizirati neka područja Nemcima, a ukoliko bi njih za to bilo nedovoljno i s drugim narodima germanske rase; da treba preneti istočnu granicu nemačkog Rajha daleko na istok i s formiranjem nekih teritorijalno-upravnih jedinica zaoštriti suprotnosti između Rusa i drugih naroda Sovjetskog Saveza, npr. Ukrajincima, narodima oko Kavkaza itd.[110]

Kada je Hitler, prvog aprila 1941. godine, obavezao Rozenberga da pripremi planove za buduće političko uredjenje Sovjetskog Saveza, ovaj je, već sledećeg dana, predlagao da bi sovjetsku teritoriju podelili na 7 delova: Veliku Rusiju ili Moskoviju, Belorusiju, Ukrajinu s Krimom, baltičke države, područje uz Don, Kavkaz i Turkestan i svakome od tih delova je predvideo i njegovu sudbinu.[111] O tome je, dva dana pred napad na Sovjetski Savez, govorio ljudima koje su bili odredili za to da će se baviti političkim, upravnim i drugim pitanjima u spomenutim delovima. Tako je za baltičke države rekao: »U svakom slučaju, biće potrebno to područje izrezati iz tela Sovjetskog Saveza sa

ciljem - o kome ovde još nećemo podrobnije raspravljati - da ga dovedemo u najtešnju vezu s nemačkim Rajhom. Da li će biti moguće izvesti germanizaciju kolonizacijom, kojom bi dobili imanja nemački vojnici iz tog rata i stari baltički ratnici, to je pitanje budućnosti. Južno od Baltičkih zemalja je Belorusija, za koju je predvidjeno da ćemo je uključiti u komesarijat baltičkih država. Belorusija ima, doduše, potpuno drukčiji karakter, ali iz baltičkih zemalja ćemo verovatno morati deportovati mnogo asocijalnih elemenata i za te nepoželjne elemente iz baltičkih zemalja, pa i iz generalne gubernije i pokrajine Povartje, Belorusija će biti veoma pogodno i prihvatljivo područje.« I za Kavkaz je predskazao: »U svakom slučaju se čini mogućim da je treba početi u modernom obliku sa starim pohodom na istok.« Najtežu sudbinu je namenio Velikoj Rusiji: »Van sumnje je da će biti potrebne veoma opširne deportacije i da ruski narod očekuju teške godine.«[112] A Hitler je, 16. jula 1941. na posebnoj konferenciji s Rozenbergom, Lamersom, Kajtlom, Geringom i Bormanom, na kojoj su raspravljali o sličnim pitanjima, predskazao da je potrebno sa Krima deportovati sve »strance« i kolonizirati ga Nemcima i da mora i nekadašnja austrijska Galicija postati područje Rajha.[113]

Dan posle te konferencije Hitler je izdao temeljni zakon o nemačkoj upravi na tzv. okupiranim istočnim područjima. (Dok su Rajhu priključena zapadna poljska područja nazivali priključena istočna područja, dotle su okupirane predele Sovjetskog Saveza nazivali okupirana istočna područja.) Odredio je da će njima, po ukidanju vojne uprave, upravljati »državno ministarstvo za istočna područja« (Reichsministerium für die Ostgebiete) u Berlinu, koje će voditi Rozenberg, i da će se deliti u državne komesarijate, ovi u generalne komesarijate itd. Dvadesetog avgusta 1941. ustanovili su državne komesarijate »Ostland« i »Ukraine«. Prvim, koji su sastavljale baltičke zemlje i Belorusija, upravljao je državni komesar Hajnrih Loze u Rigi (bio je i gaulajter u Slezvig-Holštajnu), a drugim, koji su sastavljali generalni komesarijati Volinija, Nikolajev, Zitomir, Kijev, Dnjepropetrovsk i Taurija, upravljao je državni komesar Erih Koh (bio je i gaulajter za istočnu Prusku). Velike predele su jednostavno pripojili istočnoj Pruskoj (Bjalistok), generalnoj guberniji (Galicija), Finskoj i Rumuniji (Tranznistrija). Odredili su i opseg dvaju novih državnih komesarijata, i to: »Moskau« i »Kaukasus« koji su trebali da vode poslanik u Zagrebu SA-obergrupenfiier Zigfrid Kaše i Arno Šikedanc, ali do tog ostvarenja nije došlo, jer nemačka vojska zbog zasluga sovjetske armije nije mogla da osvoji predele odredjene za ta dva državna komesarijata, kao što nije mogla da osvoji ni sve predele odredjene za državni komesarijat »Ukrajina«.[114]

Isto kao i svuda drugde, nacisti sü i ovde predvideli najokrutniju sudbinu, tj. potpuno istrebljenje, Jevrejima i Ciganima. Taj zadatak su obavljale četiri akcione grupe policije bezbednosti, koje su ih samo u 1941. godini pobijali na stotine hiljada. Jednaku sudbinu su namenili i velikom broju, približno trećini od svih Rusa. Veliki broj Rusa, Belorusa, Ukrajinaca i pripadnika neslovenskih narodnosti nameravali su i da deportuju iza Urala, dok su samo mali deo nameravali da germanizuju, osim stanovništva baltičkih zemalja koje su hteli da germanizuju u većem broju. Tako su, dakle, nacistički, rasistički i nacionalistički ideolozi razvrstali stanovništvo Sovjetskog Saveza u

više kategorija: najviše mesto zauzimali su domaći folksdojčeri i novonaseljeni Nemci, niže neruski ljudi, naročito stanovnici baltičkih zemalja, još niže Ukrajinci i Belorusi, još niže Rusi i najniže Jevreji i Cigani. Pojedini nacisti su tu kategorizaciju uporedjivali s grčkom društvenom strukturom: »Nemci bi trebalo da imaju položaj Spartanaca, iz Letonaca, Estonaca i slične postojeće medjustrukture položaj Perieka, a Rusi položaj Helota«.[115]

Sledeći načelima da će postati i ostati nemački životni prostor samo ono područje koje će naseliti nemačkim poljoprivrednicima, nacisti su u svojoj denacionalizatorskoj politici i u okupiranim predelima Sovjetskog Saveza pripisivali veliki značaj svojoj kolonizaciji. Svoje halapljive oči su usmerili naročito na Krim, baltičke zemlje i na područje izmedju Čudskog i Oneškog jezera, tzv. Ingermanlandiju. Hitler je čak naredio da se najpre koloniziraju Krim i Ingermanlandija. Podjednako kao i u drugim okupiranim zemljama kolonizaciju u okupiranim predelima Sovjetskog Saveza i deportacije vodio je Himler, odnosno njemu, kao šefu nemačke policije i državnom komesaru za jačanje germanstva, podređene ustanove.

Generalplan Ost

Himler je već u proleće 1941. godine naredio Glavnom državnom uredu bezbednosti u Berlinu da mu izradi generalni plan za germanizaciju poljskih i sovjetskih predela s obzirom na to koliko je stanovništva moguće u pojedinim predelima germanizovati, a koliko ga deportovati i kuda. Plan, koji su zvali »Generalplan Ost des Reichsführers SS« je, krajem 1941. godine, u trećem uredu (SD-Inland) Glavnog državnog ureda bezbednosti izradio vodja Odeljenja B (Volkstum und Volksgesundheit), dr med. Hans Ehlih. Predvideo je da bi prostrana poljska i sovjetska područja do linije Ladoško jezero - Valdajsko pogorje - Bijansk - Crno more uključili u Rajh i postepeno ih, nekako za 30 godina, potpuno apsorbovali i germanizovali. Iz njih bi trebalo deportovati u zapadni Sibir 31,000.000 ljudi, dok bi ih nešto oko 11,000.000 germanizovali. Deportovali bi 80 do 85 odsto svih Poljaka (16 do 20,4 miliona), 65 odsto zapadnih Ukrajinaca, 75 odsto Belorusa i mnogo rasno neodgovarajućih elemenata iz baltičkih zemalja. U taj prostor bi, pak, naselili oko 4,550.000 Nemaca, tako, da bi njihov broj dostigao 10 miliona.[116]

Kada je Himler dobio taj nacrt, 27. januara 1942. godine, poručio doktoru Majeru Hetlingu, koji je već bio izradio plan za naseljenje i germanizaciju tzv. priključenih istočnih područja, tj. zapadnih predela Poljske, da izradi generalni zajednički plan za kolonizaciju i germanizaciju poljskih i sovjetskih predela. I ovaj je, zaista, za četiri meseca izradio opsežnu studiju »Generalplan Ost - Rechtliche, wirtschaftliche und räumliche Grundlagen des Ostaufbaus«.[117]

Taj generalni plan je predvidjao da bi Rajhu pripojeni poljski predeli postali »područje za naseljavanje« (Siedlungsgebiet) koje bi zbijeno naselili Nemcima. Germanizacija bi trajala u unutrašnjosti pet godina i smatrala bi se završenom kada bi sve zemljište prešlo u nemačke ruke; u gradovima bi trajala 10 godina, sve dok ne bi samostalne profesije, činovnici, nameštenici,

srednjekvalifikovani radnici i njihove porodice bile nemačke. Za potpunu germanizaciju bi bilo. potrebno naseliti u unutrašnjosti još oko 1,800.000 Nemaca a u gradovima oko 2,200.000. U tu svrhu bi iz Rajha trebali dovesti još 1,500.000 Nemaca. Za kolonizaciju tih predela bi, pak, bilo potrebno 66,6 milijardi maraka.

U generalnoj guberniji i u sovjetskim predelima do linije Ladoško jezero - Valdajsko pogorje - Brjansk - Crno more trebalo bi da postanu »nastanjene krajine«, naročito: 1) Ingermanlandija; 2) područje uz Narevu i Njemnu, naročito zapadna Litva (kuda su ponovno doselili 16.300 već iseljenih nemačkih porodica) i Bjalistok (koji su već bili pripojili istočnoj Pruskoj); 3) tzv. Gotska pokrajina (Gotengau), tj. Krim i Kerson (ranije su to područje nazivali Taurija). Te tri nastanjene krajine bi trebale da budu potpuno podredjene državnom komesaru za jačanje nemačkog naroda, koji bi imenovao »krajišnike« kojima bi se mogla davati imanja - obična imanja bi trebala da imaju 40 do 100 ha, a velika 250 ili više hektara - u »privremeni feud« za sedam godina ili »nasledni feud« ili pak u trajno vlasništvo s posebnim pravima. Tempo germanizacije ne bi bio ravnomeran, jer bi provinciju do polovine germanizovali već u prvih pet godina, dok bi gradove za isto vreme germanizovali za samo 20 odsto, u narednih pet godina opet za 20 odsto i za 15 godina ukupno do polovine. Za kolonizaciju tih krajina bi im bilo potrebno 12.426,6 miliona maraka.

Vezu izmedju naseljenih krajina i Rajha trebalo bi da predstavljaju 36 »naseljenih uporišta« (Siedlungsstützpunkte). U generalnoj guberniji bi ih bilo čak 14, i to pored pet sedišta distrikta, tj. Varšave, Krakova, Radoma, Lublina i Lvova i još devet drugih značajnih gradova na železničkim raskršćima, razmeštenim po čitavoj generalnoj guberniji, što ukazuje na nameru nacista da bi s tim uporištima razbili zbijenu poljsku teritoriju generalne gubernije i raskomadali poljski narod i pojedina ostrva uništavali jedno za drugim. Kako je teklo stvaranje jednog od tih 14 uporišta, opisaću kasnije, pošto je povezano sa deportovanim Slovencima. Generalna gubernija trebalo je da bude povezana s naseljenom krajinom, Gotengau, tj. s Krimom i Kersonom, sa osam uporišta u Ukrajini, tj. sa oko 10 gradova uz železnicu izmedju Ravna i Nikolajeva. Istočna Pruska i Bjalistok bi, pak, trebalo da budu povezani sa Ingermanlandijom čak sa dva reda naseljenih uporišta: jedan red bi se protezao u unutrašnjosti baltičkih zemalja uz železničku vezu Kovno - Riga - Tartu - Reval - Narva, a drugi s unutrašnje ili spoljne strane istočne granice baltičkih zemalja, dakle istočnije od prvog, uz železnicu Vilna - Dinaburg - Pskov - Luga - Lenjingrad. Naseljena uporišta bi bila udaljena jedan od drugog oko 100 km, a svako od njih bi trebalo da ima oko 2000 kvadratnih km površine, tj. približno toliko kolika je površina jednog upravnog okruga u provinciji Rajha. Za kolonizaciju naseljenih krajina i uporišta trebalo bi još 3,345.805 Nemaca, dok bi troškovi za kolonizaciju uporišta iznosjli 8,483 miliona maraka.

Himler je plan prihvatio i bio je mišljenja da bi ga bilo moguće realizovati već za 20 godina i da bi za 20 godina morali već potpuno da germanizuju Estoniju i Letoniju i svu generalnu guberniju. Zbog toga se i protivio Majer-Het-

lingovoj ideji da bi u generalnoj guberniji najpre ustanovili kolonizaciona uporišta. Upozorio je i na to da ne računaju s germanizacijom stanovništva Litve jer će biti potrebno svu Litvu naseliti Nemcima.[118]

Kao što je već rečeno, nacistički planeri su predvidjali da bi u poljskim i sovjetskim predelima kolonizovali oko 10 miliona Nemaca. To je zahtevao i Hitler. A što se tiče roka za germanizaciju bio je još nestrpljiviji od Himlera. Mislio je da je sve to moguće završiti za 10 godina. Kada je 12. maja 1942. godine raspravljao sa zapadnopruskim gaulajterom Forsterom o nemačkoj politici u istočnoj Evropi rekao je »da je cilj njegove istočne politike u daljoj perspektivi taj da bi za oko sto miliona germanskih ljudi stvorili mogućnost naseljavanja na Istoku i da mora čovek rizikovati sve kako bi s čeličnom žilavošću otpremio tamo milion za milionom nemačkih ljudi«. Naglasio je da za 10 godina želi imati izveštaj da na priključenim ili s nemačkom armijom okupiranim istočnim područjima živi 10 miliona Nemaca.[119]

Čoveku izgleda grozna vizija istočne Evrope kakvu su zamišljali i kakvu su hteli da stvore nacisti. Mnogi kažu da bi pod uspešnom nacističkom okupacijom, naročito u istočnoj Evropi, zavladao srednji vek. Mislim da nisu u pravu, jer takva istočna Evropa kakvu je Hitler, ne samo zamišljao nego ju je u poverljivim krugovima i plastično odslikavao, bila bi gora od srednjeg veka. To bi bilo ropstvo XX stoleća.

Poljsku i sovjetsku teritoriju bi naselili nemačkim seljacima, činovnicima, vojnicima itd. i za njih bi stvorili lepe naseobine. Nemačke kancelarije bi bile u fantastično lepim zgradama i oko gradova bi bili venci lepih sela s nemačkim seljacima, a onda »drugi svet«, u kome bi Rusima dozvolili da žive po svom.[120] Morali bi da rade za Nemce koji bi s okupiranih ruskih teritorija odvukli sve što bi se odvući moglo. Rusi bi se naučili tek da pišu, čitaju i razlikuju saobraćajne propise kako ne bi ometali nemački saobraćaj, a umesto škola bi za njihovo školovanje upotrebljavali zvučnike. Nemci bi trebalo da se trude da higijenski zdravstveni uslovi medju Rusima budu na najnižem stepenu i da se suviše ne razmnožavaju itd.[121]

Takvi su bili Hitlerovi nazori o budućnosti nemačke okupacije na sovjetskoj teritoriji. Ali, sa Himlerom nisu ostali samo na planovima, nego su ih već u proleće 1942. godine, kada su nemačke armije domalo već dostigle Volgu, pokušali i da ostvare. Već avgusta 1941. godine Hitler je zahtevao gotovo potpunu deportaciju stanovnika s krimskog poluostrva. Generalni komesar za Krim, gaulajter Alfred Frauenfeld mu je juna 1942. predlagao da tamo zgusnuto nasele Nemce iz Južnog Tirola, sa čime se Hitler razumljivo, složio pa je naredio vrhovnoj vojnoj komandi da sa Krima deportira sve Ruse i Ukrajince. O deportaciji Rusa i Ukrajinaca sa Krima i nemačkoj kolonizaciji su Hitler i Himler razgovarali i 22. septembra 1942. Himler je bio mišljenja da Nemci iz Južnog Tirola nisu podobni za kolonizaciju na Krimu i da je tamo bolje naseliti Nemce iz Tranznistrije, Melitopola itd. U ono vreme su, zaista, spremali kolonizaciju Krima, pa iako je »Krimsko odeljenje SS« sve do povlačenja nemačke vojske sa Krima, aprila 1944. godine, pripremalo naseljavanje, do njega nije došlo.[122]

Ali su zato nacisti 1942. godine počeli da formiraju već spomenuta uporišta za naseljavanje u generalnoj guberniji i u Ukrajini. Naime, Himler je avgusta 1942. naredio da u blizini njegovog glavnog stana u »Hegenvaldu« kod Žitomira i Kalinovke oforme nemačka sela, pa su zato u okrug dopremili oko 10.000 Nemaca koji su dobili zemlju u privatno vlasništvo. Novembra 1942. su iz prvih sedam sela odstranili Ukrajince i naselili Nemce iz Volinije. Mesec dana kasnije su područje Hegenvald izuzeli iz civilne uprave, pa su ga, prema planu Generalplan Ost, organizovali kao posebnu administrativnu jedinicu. Iako su pojedini visoki nacisti, kao na primer Rozenberg, Gering itd. bili protiv takve akcije, pošto je opadala proizvodnja, Himler je uprkos tome radio po svome i odbijao sve sumnje i protivljenja.[123]

Himler je žurio i s germanizacijom Ingermanlandije, teritorije izmedju Čudskog i Ladoškog jezera, koju su nekada naseljavali finski Ingrijci. Sa kolonizacijom tog područja su nacisti, bez sumnje, nameravali da prošire svoje interesno područje od baltičkih zemalja do Lenjingrada. Polovinom 1942. godine su tu teritoriju upravno osamostalili i podredili je neposredno Berlinu. U prvim mesecima 1942. godine je Finska izrazila spremnost da prihvati Ingrijce u Finsku, ali se preselilo svega nekoliko porodica. Tek 6. oktobra 1943. godine su države potpisale sporazum o preseljenju i u proleće 1944. godine u Finsku se doselilo oko 65.000 lica. Ali, nemačka kolonizacija je zbog ratnih dogadjaja ostala samo na papiru.

Nekog većeg razmaha, takodje zbog ratnih dogadjaja, nije mogla doživeti ni kolonizacija baltičkih zemalja. Nacistima je, istina, uspelo da vrate natrag mnogo onih Nemaca koji su se odatle iselili od 1939. do 1941. godine na pripojena poljska područja, ali do neke bitne realizacije generalnog plana nije došlo.[124]

Neuspesi nemačke vojske na istočnom frontu i nagli prodor sovjetskih armija na zapad ubrzo su onemogućili ostvarivanje nacističkih zločinačkih planova. Nacisti nisu mogli dalje slati nemačke koloniste na sovjetsku zemlju, nego su morali, od 1943. godine pa nadalje, da već naseljene nemačke ljude kao i druge Nemce evakuišu i šalju ih na tzv. priključena istočna područja u Poljskoj.[125]

Već spomenuti »Generalplan Ost« je ubrzo postao deo mnogo šireg kolonizacijskog plana. Himler je, naime, pošto je pregledao Majer-Hetlingov »Generalplan Ost« poručio Grajfeltu da Majer-Hetling izradi još i »Gesamtsiedlungsplan«, u kome »treba da udruži sve ranije planove za Gdansk - zapadna Pruska, Povartje i Gornju Šleziju, južni deo istočne Pruske, a u grubim potezima još i za Češku i Moravsku te Alzas i Lotaringiju, Gorenjsku i južnu Štajersku.«[126] Majer-Hetling mu je »Generalsiedlungsplan« zaista predao 24. decembra 1942. godine. I pored toga što je tada već došlo do velikog preokreta na bojištima, Hitler mu je još 12. januara 1943. naručio neka u novi plan uključi još Litvu, Estoniju, Letoniju, Belorusiju, Ingermanland, čitav Krim i područje Kersona. Sa planiranjem su nacisti prestali tek kada je Hitler 13. januara 1943. godine naredio da sasvim zaustave sve pripreme i planiranja za zadatke posle rata.[127]

Spomenuti »Generalsiedlungsplan« verovatno nije sačuvan, odnosno ostaje za sada još nedostupan. Zbog toga nam za Alzas i Lotaringiju, te za Gorenjsku i slovenačku Štajersku nacistički osnovni kolonizacijski planovi, bar za sada, još nisu tako poznati kao što su to za istočnu Evropu.

ODNAROĐAVANJE U ALZASU, LOTARINGIJI I U LUKSEMBURGU

Iz pojedinih, na žalost, nepotpunih podataka, možemo razabrati da su nacisti u Alzasu, Lotaringiji i Luksemburgu, tj. u pokrajinama koje su posle poraza Francuske nameravali da pripoje Rajhu,[128] upotrebljavali približno jednake metode odnarođavanja kao i u tzv. pripojenim istočnim područjima, tj. deportovanje nepoželjnih iz redova domaćeg stanovništva i naseljavanje Nemaca. Iz svih triju pokrajina koje je Nemačka okupirala maja 1940. godine i kojima su upravljali šefovi civilne uprave koje je Hitler naimenovao, nacisti su nameravali da naprave potpuno nemačke pokrajine. Zbog toga su, razumljivo, najpre udarili po Jevrejima i francuskim patriotima. Prema Himlerovim uputstvima prvo su deportovali Jevreje i one koji su se bili doselili iz severne Afrike (oni, naime, nisu pripadali ni jednoj od šest evropskih rasa), pa Francuze, koji su se ovamo doselili posle 11. novembra 1918. godine i, najposle, francuski usmerene domaćine Alzašane, Lotaringijce i Luksemburžane. Samo od 11. do 21. novembra 1940. godine su iz Lotaringije odvezli u Lion, sa 63 voza, nekoliko desetina hiljada lica.[129] Felkišer Beobahter je, pak, u članku »Heim ins Reich« 31. decembra 1942. za Alzas javljao da su odmah po okupaciji deportovali oko 28.000 Jevreja, da se u zemlju nije vratilo oko 100.000 Francuza i da su od onih Francuza, koji su se po izbijanju rata u proleće 1940. godine vratili u zemlju, deportovali oko 25.000 lica.[130] U izveštaju štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda od kraja 1942. godine, navodi se, pak, da su iz Alzasa, Lotaringije i Luksemburga deportovali u Francusku i Nemačku 295.000 osoba.[131] O tome kakvi su bili Hitlerovi planovi, kazuje njegova izjava od 12. maja 1942. u kojoj je rekao da ukoliko hoće germanizovati Alzas i Lotaringiju mora iz tih pokrajina da ode svak ko se ne izjasni za germanstvo, te da je gaulajter Birkel već počeo da sprovodi u Lotaringiji energične mere. Naglasio je i to da i iz Alzasa mora nestati još četvrt miliona francuskih simpatizera.[132] Razumljivo da nacisti, zbog razvoja ratnih dogadjaja, nisu mogli da sprovedu sve to.

Na konferenciji predstavnika različitih ustanova, npr. državnog komesara za jačanje nemačkog naroda, glavnog državnog ureda bezbednosti itd., 4. avgusta 1942., konstatovali su da je bilo iz Alzasa iseljenih već oko 105.000 ljudi pa su se, na osnovu Hitlerovog naredjenja, dogovarali o načinu daljeg deportovanja ljudi iz te pokrajine. U zapisniku, na žalost, nisu navedene brojke.[133] Za Lotaringiju je konferencija održana 28. novembra 1942. i na njoj su bili prisutni gotovo svi oni koji su se sastali i 4. avgusta. Zaključili su da će do 15. januara 1943. proterati u Donju Šleziju ili u područje Sudeta 2872 porodice sa 9337 lica.[134] Alzašane, Lotaringijce i Luksemburžane su u godinama

1941-1943. proterivali u Rajh. U 1941. i 1942. te za devet meseci 1943. godine trebalo bi da bude proterano u Rajh ukupno 13.557 lica.[135]

U Alzasu, Lotaringiji i Luksemburgu su 1942. godine počeli da naseljavaju nemačke doseljenike. Do polovine 1943. godine su u sve tri pokrajine naselili 1545 porodica nemačkih povratnika iz Francuske sa 3292 lica, 435 nemačkih porodica iz Južne Bukovine sa 1676 lica i 61 nemačka porodica iz Južnog Tirola sa 243 lica. Šefovi civilne uprave za Alzas i Lotaringiju su obrazovali čak dva društva za kolonizaciju i to »Badische Landessiedlung-Gesellschaft« za Alzas i »Ansiedlungsgesellschaft Westmark« za Lotaringiju.[137]

ANEKSIONISTIČKE TEŽNJE U JUGOSLAVIJI

Medju nemačkim narodnim grupama, koje su nacisti pred početak drugog svetskog rata ili odmah za njim iz različitih zemalja preselili u Rajh ili u tzv. pripojena istočna područja, nije bilo ni jedne grupe iz Jugoslavije. U Jugoslaviji je živelo pred rat oko pola miliona Nemaca, odnosno ljudi s nemačkim materinjim jezikom. Do danas još nije utvrđeno da li su Hitler i Himler nameravali da bilo kada jugoslovenske Nemce ili bar pojedine grupe presele u Rajh. A odgovor bi verovatno bio negativan, jer su nacisti u Rajh preseljavali samo manje razbacane nemačke nacionalne grupe (s iznimkom Nemaca iz Južnog Tirola), za koje je postojala bojazan da će se postepeno asimilovati s ondašnjim narodom. Za većinu jugoslovenskih Nemaca zbog toga nisu morali da strahuju, jer su živeli - naročito u Banatu i Slavoniji - koliko-toliko zbijeno. Kod jugoslovenskih Nemaca je, osim toga, izmedju dva rata vladao pravi nacionalni preporod i ideološko i organizaciono zgušnjavanje u jedinstvenoj organizaciji »Švebiš Dojčer kulturbund«, čije je vodstvo postalo običan izvršitelj direktiva Trećeg Rajha.

Teoretičari nemačkog životnog prostora su bili mišljenja da je potrebno na preuredjenje jugoistočne Evrope gledati kao na sastavni deo problema sveukupne nemačke politike u istočnoj Evropi i, razumljivo, i kao na sastavni deo nemačkog preuredjenja u istočnoj Evropi. Preuredjenje u istočnoj Evropi je, pak, po njihovom mišljenju trebalo obezbediti sa odredjenim redom u jugoistočnom prostoru. A jugoistočna Evropa je, osim toga, i deo Podunavlja koje je bilo za nemačku privredu, naročito sa saobraćajnih aspekata, veoma značajno. Zbog toga su naglašavali: kao što je Podunavlje, a naročito bečki trokut, bilo u prošlosti neprekidno mesto upada Azijata i Slovena u germansko naseljeni srednjoevropski prostor, tako mora u budućnosti dunavski prostor, nad kojim vlada Nemačka, predstavljati obezbedjenje desnog krila nemačkog Rajha u srednjoevropskom prostoru, a naročito nemačkog životnog prostora u istočnoj Evropi, koji na levom krilu štite Skandinavsko poluostrvo i Finska.« Zbog toga su i predlagali da za vreme rata s jugoslovenske teritorije presele u Rajh samo manje, razbacane nemačke nacionalne grupe (na primer iz Prekomurja, iz Kočevskog, iz Bosne itd.). Takodje su bili mišljenja da je za stabilnost nemačke snage potrebno da Rajh ima tvrdjavu u Beogradu u svojim rukama, jer je to značajan ključ dunavskih vrata. Zbog toga mora Beograd s

okolinom postati »tvrdjava Rajha« (Reichsfestung) sa posadom regruta iz nemačkih opština beogradskog zaledja u Vojvodini. Da bi bili interesi Rajha još bezbedniji, trebalo bi priključiti Rajhu još i pojas teritorije južno od Beograda, južno od Dunava i uz Timok s rudnicima uglja i rudnikom bakra u Boru. Postojali su i predloži da se nekadašnja srpska državna imanja, koja bi Nemačka dobila za reparacije, daju Nemcima za naseljenje.[138]

Iako nacisti zbog rata nisu mogli da ostvare te ideje i predloge, ipak se jasno mogu sagledati njihove namere u jugoistočnoj Evropi. Drukčije je, razumljivo, bilo u Sloveniji. Tamo su nacisti veoma brzo počeli da ostvaruju svoje planove odnarođavanja.

NAPOMENE UZ I POGLAVLJE

[1] Josef Chlebowczyk: Rola stosunków polsko-niemieckich w dziejach niemieckiego »Drang nach Osten« w latach 1795-1918, u: Wzchodnia ekspanzja Niemiec w Europie Srodkowej, Poznan 1963, str. 104 (navodim: Chlebowczyk).

[2] Kurt Wirth: Der grossdeutsche und der mitteleuropäische Traum von 1815 bis 1938. Würzburg-Aumühle 1938. Str. 89-93 (navodim: Wirth).

[3] Wirth, n. d., 93-96.

[4] Chlebowczyk, n. d„ 104-234.

[5] Edvard Kardelj: Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana 1957. str. 273-276 (navodim: Sperans).

[6] Wirth, n. d., 100-105; Friedrich Naumann: Mitteleuropa, Berlin 1915; Henry Cord Meyer: Mitteleuropa in German Thought and Action 1815-1945. The Hague 1955; Fran Zwitter: Nacionalni problemi v habsburški monarhiji, Ljubljana 1962, str. 196 i dalje (navodim: Zwitter, Nacionalni problemi); Lojze Ude: Avstrija, pangermanizem in Koroška, u: Koroški zbornik, Ljubljana 1946, str. 618 (navodim: Ude, Avstrija).

[7] Alfred Rosenberg: Das Parteiprogramm. Wesen, Grundsätze und Ziele der NSDAP. München 1942; Werner Siebarth: Hitlers Wollen. Nach Kernsätzen aus seinen Schriften und Reden. München 1941. Str. 76 (navodim: Hitlers Wollen); Alfred Himstedt: Das Program der NSDAP wird erfüllt, München, 7. izd.

[8] Adolf Hitler: Mein Kampf, München 1942. Str. 726-742. Za Hitlerom je ponovio i Alfred Rozenberg: » 'Od zapada prema istoku' pravac je od Rajne do Visle, 'od zapada prema istoku' mora zvučati od Moskve do Tomska. 'Rus'... pa se mora uzdati u to da će svoje težište preneti u Aziju. Samo na taj način će biti mogućno doći do unutrašnje ravnoteže.« (Alfred Rosenberg: Der Mythos des 20. Jahrhunderts, München 1933, str. 641-642).

[9] Hitler: Mein Kampf, str, 430; Hitlers Wollen, 194.

[10] Hitlers Zweites Buch. Ein Dokument aus dem Jahr 1928. Stuttgart 1961. Str. 81-120 (navodim: Hitlers Zweites Buch).

" Hermann Rauschning, Gespräche mit Hitler. Wien-Zürich-New York 1940. Str. 128-130 (navodim: Rauschning).

[12] Hugh Redwald Trevor-Roper: Hitlers Kriegsziele, u: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, 1960, str. 121-133.

[13] Walther Darré: Um Blut und Boden. München 1942. Str. 308; isti: Das Bauerntum als Lebensquelle der Nordischen Rasse. München 1929; isti: Neuadel aus Blut und Boden, München.

[14] Rauschning, n. d., str. 35 i dalje.

[15] Hans Buchheim: Die SS - das Herrschaftsinstrument, u: Hans Buchheim, Martin Broszat, Hans-Adolf Jacobsen, Helmut Krausnick: Anatomie des SS-Staates, Bd. 1. Ölten und Freiburg im Breisgau 1965. Str. 235 (navodim: Buchheim, Die SS - das Herrschaftsinstrument); isti: Die SS in der Verfassung des Dritten Reiches, u: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, 1955, str. 127-158 (navodim: Buchheim, Die SS in der Verfassung); Gerald Reitlinger: Die SS - Tragödie einer deutschen Epoche, Wien-München-Basel (navodim: Reitlinger, Die SS).

[16] Buchheim, Die SS - das Herrschaftsinstrument, 229-232; isti Die SS in der Verfassung, 127-158; isti: Rechtsstellung und Organisation des Reichskommisars für die Festigung deutschen Volkstums, u: Gutachten des Instituts für Zeitgeschichte, München 1958, str. 258-265 (navodim: Buchheim, Rechtsstellung und Organisation des RKFDV); Dušan Biber: Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933-1941, Ljubljana 1966. Str. 276-277 (navodim: Biber, Nacizem in Nemci); Emil Ehrlich: Die Auslands-Organisation der NSDAP. Berlin 1937.

[17] Hitler, Mein Kampf, 707-710; Hitlers Zweites Buch, 206-219.

[18] Conrad F. Latour: Südtirol und die Achse Berlin-Rom 1938-1945. Stuttgart 1962. Str. 15-27, 127-139 (navodim: Latour).

[19] Der Menscheneinsatz. Grundsätze, Anordnungen und Richtlinien. Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums-Stabshauptamt. 1940, str. 4-13, 128-136 (navodim: Menscheneinsatz 1940); Latour, n. d., 139.

[20] Menscheneinsatz 1940, 115-116.

[21] Menscheneinsatz 1940, 6-7.

[22] Izveštaj štabnog ureda RKFDV s kraja decembra 1942. NAW, T-81, rolna 264, i T-175, rolna 194.

[23] Grajfeltov izveštaj 10. 9. 1941, u: Menscheneinsatz 1941, 4-7.

[24] Grajfeltov izvještaj 24. 4. 1942, NAW, T-175, rolna 33.

[25] Bogo Grafenauer: Germanizacija treh Avstrij, u: Koroški zbornik. Ljubljana 1946. Str. 273 (navodim: Grafenauer: Germanizacija).

[26] Edo Friš: Formen und Methoden der Nazi-Okkupation in der Tschechoslowakei (referat na 3. međunarodnom kongresu za istoriju pokreta otpora u Evropi, Karlovi Vari 1-3. 9. 1963), str. 31 (navodim: Friš).

[27] Robert L. Koehl: RKFDV: German Resettlement and Population Policy 1939-1945. A history of Reich Commission for the Strengthening of Germandom. Cambridge 1957. str. 42 (navodim: Koehl).

[28] Kada je Hitler, na primer, primio ustaškog ministra inostranih poslova Mladena Lorkovića, 27. 11. 1941. o Česima je govorio ovako: »Nisu, doduše, svi Česi neprijatelji, ali u većini od njih postoje ambicije da bi bili veliki ljudi i vide u Češkoj državu koja bi se morala politički nositi sa svetskim silama u prvom redu sa SAD. Od Čeha ne želim napraviti Nemce. Oni su nama potpuno suprotna rasa, mešavina Slovena i Mongola« (Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Bonn, F. 20492 - navodim: PA AA).

[29] Rauschning, n. d., 35 i dalje.

[30] Procès des grands criminels de guerre devant le tribunal militaire international, Nuremberg 14 novembre 1945-ler octobre 1946. Edité à Nuremberg, Allemagne 1947. Tome XXV, dok. PS-386, str. 402 do 413 (navodim: Procès des grands criminels).

[31] Koehl, n. d„ 42^*3; Buchheim, Die SS - das Herrschaftsinstrument, 224.

[32] Buchheim, Die SS - das Herrschaftsinstrument, 224.

[33] Die Vergangenheit warnt. Dokumente über die Germanisierungs-und Austilgungspolitik der Naziokkupanten in der Tschechoslowakei. Prag 1960. Str. 59. (navodim: Die Vergangenheit warnt).

[34] Die Vergangenheit warnt, 69; Friš, n. d., 59.

[35] Procés des grands criminels, XXVI, dok. PS-862, str. 375-377.

[36] Dušan Hamšik i Jiri Pražak: Bomba za Heydricha, Zagreb 1964. Str. 69-77.

[37] Vaclav Kräl: Pravda o okupaci. Praha 1962. Str. 153 in 168 (navodim: Kräl); Friš, n. d., 61.

[38] Izvještaj glavnog štabnog ureda RKFDV krajem decembra 1942, NAW, T-81, rolna 264, i T-175, rolna 194. Već 10. 9. 1941. Grajfelt je pisao nemačkom ministru za finansije da će najpre naseliti oko 100 nemačkih porodica iz Besarabije, i to u okrugu Melnik. Državni protektor je stavio na raspolaganje 3.000 ha zemlje, a trebalo je očekivati da će uskoro dati i sledećih 1.000 ha (Trials of War Criminals before the Nuemberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10. Nuernberg october 1946-april 1949. Vol XIII, str. 608-609, dok NO-5012 - navodim: Trials of War Criminals).

[39] Izveštaj štabnog ureda RKFDV krajem decembra 1942. NAW, T-175, rolna 194.

[40] Izveštaj štabnog ureda RKFDV, 30. 10. 1943. arhiv Muzeja narodnog oslobođenja u Mariboru (navodim: arhiv MNOM).

[41] Kräl, n. d„ 168-169.

[42] Friš, n. d., 48.

[43] Czeslaw Madajczyk: Generalna gubernia w planach hitlerowskih. Varszawa 1961. Str. 9-62 (navodim: Madajczyk, Generalna gubernia); Janusz Gumkowski in Kazimierz Leszcynski: L'occupation Hitlérienne en Pologne. Varsovie 1961. Str. 35-51 (navodim: Gumkowski); Martin Broszat: Nationalsozialistische Polenpolitik 1939-1945. Stuttgart 1961. Str. 26-37 (navodim: Broszat); Documenta occupationis, knjiga V i VI, Poznan 1952-1958; Arnold and Veronica Toynbee: Hitlers Europe. London-New York-Toronto 1954. Str. 549-561.

[44] Broszat, n. d„ 11.

[45] »Samo to mogu za sada da kažem da mora nemačka spoljna politika da postavi za najvažniji cilj udruživanje svih Nemaca koji žive zbijeno u Evropi u jednu državu i da obezbedi prostor na današnjem poljsko-češkom istoku.« (Alfred Rosenberg: Wesen, Grundsätze und Ziele der NSDAP. München 1933).

[46] Prepis govora u NAW, T-81, rolna 266. Völkischer Beobachter 26. 10. 1939.

[47] Fotokopija odluke 7. 10. 1939., u: Biuletyn Glownej komisiji badania zbrodni hitlerowskih v Polsce, XII, Warszawa I960, str. 3E-6F; prepisi su u: Documenta occupationis, V, 176-178; NAW, T-81, rolna 266; Buchheim, Die SS - das Herrschaftsinstrument, 217-219; engleski prevod u: Koehl, n. d., 247-249.

[48] Buchheim, Die SS - das Herrschaftsinstrument, 76-96; Jacques Delarue: Histoire de la gestapo, Paris 1962 (hrvatski prevod: Historija Gestapoa, Zagreb 1966.).

[49] Koehl, n. d„ 49-54

[50] Po njegovom odlasku za komandanta policije bezbednosti i službe bezbednosti u Reval u Estoniji postao je v. d. vođe SS-štandartenfirer Lambert Malsen von Ponickau.

[51] Materijal o organizaciji, razvoju- i radu EWZ je u NAW, T-81, rolna 264; Buchheim, Die SS - das Herrschaftsinstrument, 233-235.

[52] RuSHA je najpre vodio Walther Darré, od 1939. do jula 1940. godine Günther Pancke, zatim do aprila 1943. Otto Hofmann, a za njim Richard Hildebrand, u 1943. godini je bio neko vreme v. d. vođe Harald Turner. (Trials of War Criminals, vol. IV i V); Buchheim, Die SS - das Herrschaftsinstrument, 235-236.

[63] Rassenkunde des Deutschen Volkes, München 1927; Rassenkunde Europas, München 1929; Herkunft und Rassengeschichte der Germanen, München 1937; Rassenkunde des jüdischen Volkes, München 1931; Der nordische Gedanke, München 1927; Die nordische Rasse bei den Indogermanen Asiens, München 1934; Führeradel

durch Sippenpflege, München 1936; Kleine Rassenkunde des deutschen Volkes, Berlin 1938. itd.

[54] U Lodzu, gde je bila jaka ispostava rasnog ureda biologiju je, na primer, predavao doktor Flajšaker, antropologiju i etnologiju dr Hajnrih Ribel, antropologiju i eugeniku dr Groman, opštu biologiju dr Omerman, antropologiju i higijenu dr Heš itd. (saslušanje dr Ribela na VIII procesu u Nirnbergu, zapisnik rasprave, str. 3603 do 3648).

[55] Saslušanje doktora Ribela na VIII procesu u Nirnbergu, zapisnik rasprave, str. 3603-3648.

[56] S obzirom na esesovske rasne ocene, odnosno formule za podrobniji pregled ocena I odgovarala je formuli od aAI do dAII, ocena II od b/cAIII do cAIII, ocena III je značila cdBI i ocena IV od d/eBII do cC. (Dopis RuSHA 25. I 1940., materijal VIII procesa u Nirnbergu, NO-4326).

[57] »Rad rasnog ocenjivača je najznačajniji i najodgovorniji posao u celokupnom centralnom uredu za naseljavanje, jer je jedino to odlučujuće za buduće naseljenje preseljenika.« (Izveštaj o konferenciji rasnih ocenjivača u Drezdenu 11. i 12. I 1941., materijal VIII procesa u Nirnbergu, NO-1406).

[58] Upravo tamo.

[59] Prepis »prve odredbe državnog komesara za jačanje nemačkog naroda«, bez datuma, materijal VIII procesa u Nirnbergu, NO-3078.

[60] Pregled organizacijskog sastava Grajfeltovog ureda u vremenu od avgusta 1940. do avgusta 1942., materijal odbrane za optuženog dr R. Krojca na VIII procesu u Nirnbergu, dok. 1.

[6'] Himlerova »Naredba br. 26/1« 21. I 1941. Menscheneinsatz 1941. str. 50-51; Grajfeltovo pismo 2. II 1941. NAW, T-81, rolna 266; Okružnica ministra za rad 19. III 1941. Menscheneinsatz 1941, str. 57-53.

[62] Prepis Himlerove Naredbe 11. VI 1941., materijal VIII procesa u Nirnbergu, NO-4057; prepis pregleda org. sastava štabnog ureda od dana 1. VIII 1942., arhiv IZDG, f. 723; Buchheim, Rechtsstellung und Organisation des RKFDV, 239-279; isti, Die SS - das Herrschaftsinstrument, 217-227; Koehl, n. d. -55-57.

[63] Buchheim, Rechtsstellung und Organisation des RKFDV, 248 do 251; isti, Die SS - das Herrschaftsinstrument, 133-171; prepis pregleda org. sastava štabnog ureda od dana 1. VIII 1942., arhiv IZDG, f. 723.

[64] Buchheim, Rechtsstellung und Organisation des RKFDV, 252; Menscheneinsatz 1940, str. 5.

[65] Documenta occupationis, V, 188-215; Koehl, nd. d, 60.

[66] Razvoj tog društva ukazuje na narastanje broja njenih podružnica i ispostava kojih je bilo do kraja 1942. godine preko 20, i narastanje novčanog prometa. Godine 1939. je društvo imalo 6,313.946 RM prihoda, a 1944. godine već 419,955.994 RM. Bilansi pokazuju podjednako izdatke i iz njih nije moguće zaključiti koliko čistog prihoda je društvo imalo svake godine. Godišnji poslovi i finansijski izveštaji DUT u NAW, T-81, rolna 271; Buchheim, Rechtsstellung und Organisation des RKFDV, 253; isto. Die SS - das Herrschaftsinstrument, 22; Koehl, n. d., 61. Ni Buhajm ni Koel nisu kazali da su to društvo ustanovila dva druga društva po Himlerovom uputstvu. Dokumenta o formiranju i radu DUT su u poverljivoj zbirki »Sammlung der Arbeitsgrundlagen der D. U. T.«, od koje je 108. izvod u arhivu MNOM.

[67] Izveštaj o razvoju društva je u materijalu XI procesa u Nirnbergu, NID-14611. Buhajm ne poznaje taj izvještaj i kaže daje to društvo 1938. godine ustanovio RuSHA kao jedno od svoja tri privatno-pravna društva. (Buchheim, Rechtsstellung und Organisation des RKFDV, 254; isti. Die SS - das Herrschaftsinstrument, 288-229.)

[68] U svojoj poslovnoj godini 1943. društvo je imalo prihod od 105,704.740 RM a čisti prihod u toj godini je iznosio 33.190 RM. (Poslovni izveštaj DAG za 1943. godinu, arhiv IZDG, f. 768).

[69] Sammlung der Arbeitsgrundlagen der D. U. T., IX str. 1-5, X, str. 1-5, XII, str. 7, XIV, str. 1-9, XV, str. 3-13, XVI, str. 1-13, XVII str. 1-9; Koehl, n. d„ 92-100; Hans Krieg; Baltischer Aufbruch zum Deutschen Osten, Berlin-Leipzig 1940. str. 30-33; Janusz Sobczak, Hitlerowskie przesiedlenia ludnošci niemieckiej w dobie II wojny swiatowej. Poznan 1966, str. 137-164.

[70] Pregled org. sastava VoMi od dana 15. VI 1941. (materijal VIII procesa u Nirnbergu, NO-3981); Buchheim, Rechtsstellung und Organisation des RKFDV, 262-263; isti, Die SS - das Herrschaftsinstrument, 232.

[71] Spisak pokrajinskih akcionih vodstava VoMi, NAW, T-81, rolna 278.

[72] Koehl, n. d., 101; Krieg, n. d., I., 34-53; Heinrich Bosse: Der Aufbruch der Deutschen aus Lettland, u: Deutschtum im Ausland, Jg. 23, Heft 1/2, str. 3-6; Izveštaj o radu EWZ u Poznanju od dana 25.XI 1939, NAW, T-81, rolna 266.

[73] Koehl, n. d., 101; Krieg, n. d., IV, 7-62; Der Treck der Volksdeutschen aus Wolhynien, Galizien und dem Narewgebiet, Berlin 1941; Walter Quiring: Die Deutschen in Galizien und Wolhynien, u: Deutschtum im Ausland, Jg. 23, Heft 1/2, str. 6-10; Sobczak, n. d., 165-177.

[74] Koehl, n. d., 100-101; Der Zug der Volksdeutschen aus Bessarabien und Nord-Buchenland, Berlin 1942; Sobczak, n. d„ 178-192.

[75] Koehl, n. d., 101; Die Rückkehr der Volksdeutschen aus der Dobrudscha und dem Süd-Buchenland, Berlin 1942; Sobczak, n. d., 235-246.

[76] Himlerova naredba br. 18/11 od dana 9. V 1940., Menscheneinsatz 1940. str. 41; zaključni poslovni i finansijski izveštaj DUT za 1940. godinu, NAW, T-81, rolna 271.

[77] Zaključni poslovni i finansijski izveštaj DUT za 1941. godinu, NAW, T-81, rolna 271.

[78] Menscheneinsatz 1941, str. 39-44; zaključni poslovni i finansijski izveštaj DUT za 1941. godinu, NAW, T-81, rolna 271.

[79] Izveštaj vodstva VoMi o broju logora i preseljenika od dana 15. VI 1941. NAW, T-81, rolna 270.

[80] Rechtsgestaltung deutscher Polenpolitik nach volkspolitischen Gesichtspunkten. (Procès des grands criminels, XXVI, dok. PS 661, str. 206-245).

[81] Walter Geissler: Der Deutsche Osten als Lebensraum für alle Berufsstände. Berlin-Prag-Wien 1942. Str. 7

[82] Fotokopije Hajdrihovih telegrama 28. XI i 21. XII 1939., Biuletyn XII, str. 15F-17F, 32F; Broszat, n. d„ 86-87.

[83] Najpre je viši vođa SS i policije u Poznanju SS-grupenfirer Vilelm Kope ustanovio »Štab za proterivanje Jevreja i Poljaka iz pokrajine Povartje« (Stab für die Abschiebung der Juden und Polen aus dem Reichsgau Wartheland), koji se kroz izvesno vreme preimenovao u »Amt für die Umsiedlung der Polen und Juden«, a marta 1940. u »Umwandererzentralstelle«. (Kopejevo naređenje 11. XI 1939., arhiv Glowne komisije badania zbrodni hitlerowskih w Polsce, Warszawa - navodim: arhiv GKBZH; podaci o UWZ su u arhivu GKBZH.) Kao što ćemo kasnije videti, i saradnici te ustanove sarađivali su pri deportovanju Slovenaca i naročito upotrebljavali iskustva koja su stekli u Poljskoj.

[84] Himlerova naredba l/II od dana 30. X 1939, NAW, T-81, rolna 266; fotokopija u Biuletynu XII, str. 9F; fotokopija zapisnika konferencije viših vođa SS i policije sa okupiranih poljskih pokrajina u Krakovu 8. XI 1939, Biuletyn XII, str. 11F-14F; Broszat, n. d., 85-86; Gumkowski, n. d. 155.

[86] Fotokopija Hajdrihovog telegrama 28. XI 1939, Biuletyn XII, str. 18F; Rapov izveštaj 18. XII 1939, fotokopija u Biuletynu XII, str. 22F; izveštaj UWZ, fotokopija u Biuletynu XII, str. 163F; Broszat, n. d., 90-91; Gumkowski, n. d„ 158.

[86] Zapisnik konferencije u RSHA 30.1 1941. fotokopija u Biuletynu XII str. 163F; izveštaj UWZ u Lodzu, fotokopija u Biuletynu XII str. 163F; Broszat, n. d., 95-96; Gumkowski, n. d., 158.

[87] Izveštaj UWZ u Lodzu, fotokopija u Biuletynu XII, str. 163F; Ajhmanova beleška o konferenciji od dana 7. VIII 1940, fotokopija u Biuletynu XII, str. 103F-106F; Grajfeltov dopis 1. VIII 1940, Menscheneinsatz 1940, str. 30 i 117; Broszat, n. d„ 95-99; Gumkowski, n. d., 158. Menscheneinsatz 1940, str. 117 navodi da su u to vreme deportovali iz pokrajine Poznanj-Povartje 234.620 osoba, a iz Gornje Šlezije 14.322 lica.

[88] Krumejev izveštaj 6. I 1941., fotokopija u Biuletynu XII, str. 127F-128F; telegram RSHA 15. III 1941., fotokopija u Biuletynu XII, str. 138F-139F; telegram dr H. Franka 5. XI 1940, fotokopija u Biuletynu XII str. 113F; zaključni izveštaj UWZ u Lodzu o deportacijama od 21. I 1941. do 20. I 1942 i zaključni izveštaji UWZ u Lodzu za 1942. i 1943. godinu, arhiv GKBZH.

[89] Gumkowski, n. d., 163-167; Broszat, n. d„ str. 104, op. 4.

[90] Broszat, n. d„ 101-102.

[91] Bauerntum. Erarbeitung und Herausgabe: Der Reichsführer-SS, SS-Hauptamt. Str. 84-93.

[92] Statistički izveštaj centralnog zemljišnog ureda u Berlinu 15. XI 1940. NAW, T-175. rolna 80; Izveštaj štabnog ureda RKFDV od kraja 1942., NAW, T-81, rolna 264.

[93] Izveštaj šefa EWZ dr Zandbergera 25. XI 1939. Hajdrihu, NAW; T-81, rolna 266.

[94] Elaborat planskog odeljenja državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu: »Planungsgrundlagen für den Aufbau der Ostgebiete«, NAW, T-81, rolna 264.

[95] Upravo tamo: »U narednim godinama prvi cilj koji moramo dostići biće da uspostavimo u najmanju ruku takvu srazmeru kakva je bila 1914. godine. Pa kada jednom taj cilj postignemo, dalja germanizacija će neprekidno rasti uz saradnju bioloških i privrednih snaga koje će same proizlaziti od naseljenika i novog područja. Obnova stanja iz 1914. godine treba da znači to da se najpre poveća broj Nemaca koji sada žive na tim područjima od 1,1 za 3,4 na 4,5 miliona a deportuje talas za talasom 3,4 miliona Poljaka.«

[96] Himlerove opšte naredbe broj 3/1 od dana 13. VI 1940. i broj 5/1 od dana 9. IX 1940, NAW, T-81, rolna 266; »Pregled okruga zone za naseljavanje I«, NAW, T-175, rolna 80.

[97] Himlerova opšta naredba broj 7/II od dana 26. XI 1940 NAW, T-81, rolna 266; Erhard Mäding: Regeln für die Gestaltung der Landschaft, Berlin 1943. Str. 65-67 (navodim: Mäding); Anordnungen und Beiträge zum ländlichen Siedlungsaufbau in den eingegliederten Ostgebieten und in der Untersteiermark, Berlin-Dahlem 1942. NAW, T-81, rolna 264; J. Umlauf: Der Stand der Raumordnungsplanung für die eingegliederten Ostgebiete, u: Neues Bauerntum, 8/1942, str. 3-15, NAW, T-81, rolna 264.

[98] Himlerova opšta naredba broj 13/11 od dana 30.1 1942, NAW, T-81, rolna 266; Mäding, n. d„ 69-70.

[99] Himlerova opšta naredba broj 11/11 od dana 30.1 1942, NAW T-81, rolna 266.

[100] Günther Pacyna: Der deutsche Bauer im Osten, Berlin 1943; Wilhelm Zoch: Neuordnung im Osten. Bauernpolitik als deutsche Aufgabe... Berlin 1939; Walter Geissler: Der deutsche Osten als Lebensraum für alle Berufsstände. Berlin-Prag-Wien 1942; isti: Deutscher! Der Osten ruft dich!; Oskar Gratz: Das Reich, Europa und der Osten. Marburg 1943.

101 Broszat, n. d., 118-126.

102 Reichsgesetzblatt I, 1941, str. 118-120.

i°3 Upravo tamo.

10[4] Himlerova naredba broj 17/11 od dana 9. V 1940; Himlerova pisma višim vođama SS i policije 3. i 31. VII 1940; Himlerova pisma ministru za rad 2. X i 9. XI 1940; Himlerova naredba broj 42/1 od dana 23. VII 1941. i dopuna od dana 30. VII 1941. itd., Menscheneinsatz 1940, str. 51-58. i Menscheneinsatz 1941, str. 78-89. Približno isti postupak za germanizaciju Poljaka dovezenih na germanizaciju u Rajh, kakav je Himler propisao i u drugim naredbama i uputstvima, kasnije su upotrebljavali i za germanizaciju Slovenaca preseljenih u Rajh.

,05 Materijal o problemima u vezi s Dojče folksliste u toj pokrajini je u Documenta occupationis IV.

i06 Izveštaj UWZ za 1941, 1942, i 1943. godinu, arhiv GKBZH.

i°7 Izveštaj štabnog ureda RKFDV iz oktobra 1943. NAW, T-81, rolna 264. Broszat je uveren da broj Poljaka prevezenih u Rajh na germanizaciju nije mnogo veći od 10.000. Ali, spominje podatak da su bili do 30. X 1941. odvezli iz Lodza u Nemačku 8146 Poljaka (Broszat, n. d., 132.). Prema statističkom pregledu rasnog ureda u RuSHA od dana 31. VII 1942. trebalo bi da bude na postupku za germanizaciju u Rajhu 13.687 Poljaka, od toga 550 iz trećeg odeljenja Dojče folksliste. (Izveštaj rasnog ureda u RuSHA 6. X 1942, materijal VIII procesa u Nirnbergu, NO-I6OO.)

1°8 Broszat, n. d„ 134.

i°9 Czeslaw Madajczyk: Cele wojenne III rzeszy na Wschodzie, u: Wschodnia ekspansja Niemiec w Europie srodkowej, Poznan-1963, str. 234 do 258.

110 Alexander Dallin: German Rule in Russia 1941-1945. A Study of Occupation Policies. London 1957. Upotrebljavao sam nemačko izdanje: Die deutsche Herrschaft in Russland, str. 51-52 (navodim: Dallin).

'u Procès des grands criminels, XXVI, str. 610-627, dok PS-1058 Dallin, n. d., 51-52.

1,2 Rozenbergov memorandum broj 1 od dana 2. IV 1941. i broj 2 od dana 7. 4. 1941, Procès des grands criminels XXVI, str. 547-555, dok. PS-1017, str. 555-560, dok. PS-1019; Dallin, n. d„ 51.

11[3] Procès des grands criminels, XXVI, dok. L-221.

11[4] Dallin, n. d., 84-103

,15 Zapisnik sa sastanka u ministarstvu za istočne teritorije 4. 2. 1942. materijal VIII procesa u Nirnbergu, NO-2585, objavljen u: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 1958, 3. sv., str. 293-296.

116 Dokumenat verovatno nije sačuvan. Spominje ga nekoliko drugih dokumenata, a sadržaj se može ukratko razabrati iz opsežnih napomena, koje je dao 27. aprila 1942. godine saradnik rasno-političkog biroa NSDAP i rasno-politički referent u Rozenbergovom ministarstvu za okupirane istočne teritorije dr Erhard Vecel. Taj dokumenat je objavljen u reviji »Przeglad Zachodni«, XIV (1958), broj 2, i u Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 1958, broj 3, strana 281-325 sa opširnim komentarom Helmuta Hajbera.

117 Na VIII procesu pred američkim vojnim sudom u Nirnbergu, na kome su sudili i Majer-Hetlingu, imali su i siže generalnog plana Ost na šest kucanih strana i bili su mišljenja da je originalni dokumenat izgubljen ili uništen. Tek kroz nekoliko godina, tj. 1957. godine dokumenat spominje u svom radu Koel, a informaciju o njemu je donela revija Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 1960. broj 1, dok ga je u celini objavio Czeslaw Madajczyk u reviji Przeglad Zachodni, 1961, broj 3, strana 66-103.

[118] Himlerovo pismo Grajfeltu 12. VI 1942, materijal VIII procesa u Nirnbergu, No-2255, objavljeno u Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 1958, broj 3, strana 325.

[1,9] Henry Picker: Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier 1941-1942. Bonn 1951. Str 303 (navodim: Hitlers Tischgespräche).

['2°] Hitlers Tischgespräche 1. IV 1942, str. 71-74, 22. VII 1942, str. 114-118; Dallin, n. d., 454-471.

[121] Hitlers Tischgespräche 8. X 1941, str. 44.

[122] Helmut Heiber: Der Generalplan Ost, u: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 1958, broj 3, str. 291; Hitlers Tischgespräche 2. VII 1942, str. 314; izveštaj nemačke vrhovne vojne komande 12. VII 1942, NAW, T-175, rolna 122; Himlerove beleške, NAW, T-175, rolna 94.

[123] Dallin, n. d., 284-288. Na tu kolonizaciju se odnosi podatak u izveštaju štabnog ureda RKFDV s kraja 1942. godine: »Na okupiranim istočnim područjima smo sada kod triju uporišta između Zitomira i Vinice zgusnuli i naselili oko 40.000 do 60.000 Nemaca iz istočnog dela Volinije. Brigu za 127.000 folksdojčera iz Tranznistrije su, na osnovu sporazuma s rumunskom vladom, preuzele ustanove državnog komesarijata za jačanje nemačkog naroda. Preseljenje Nemaca iz Tranznistrije na Krim je u pripremi, kao i preseljenje folksdojčera iz okoline Krima« (NAW, T-81, rolna 264.)

['24] Dallin, n. d„ 280-281.

125 Wolfrum: Die Rückführung der Deutschen aus der UdSSR, u: Deutsche Arbeit, 1944, broj 6, strana 164-168; Sobczak, n. d., 324-356.

[126] Vidi napomenu 118.

[127] Heiber, Der Generalplan Ost, 291-292.

[128] Toynbee, n. d., 92-93 i 509-519; Eugene Schaeffer; L'Alsace et la Lorraine. Paris 1953 (navodim: Schaeffer).

[129] Pierre Cézard: L'annexion de fait de l'Alsace et de la Lorraine (juin 1940 - septembre 1942), u: Revue d'histoire de la deuxiéme guerre mondiale, 1952. broj 1 strana 41-42.

[130] Völkischer Beobachter 31. 12. 1942.

['31] Izveštaj glavnog štabnog ureda RKFDV skraja 1942. godine, NAW, T-175, rolna 194.

[132] Hitlers Tischgespräche 12.5. 1942. str. 305.

[133] Zapisnik sa konferencije 4. 8. 1942, materijal VIII procesa u Nirnbergu, objavljen u Trials of War Criminals, vol. XIII, strana 611-612.

[134] Zapisnik sa konferencije 28. 11. 1942, materijal VIII procesa u Nirnbergu, NO-5211.

135 izveštaj glavnog štabnog ureda RKFDV za 1942. godinu i za vreme od 1.1 do 1. X 1943, NAW, T-81, rolna 264. Prema tim izveštajima, trebalo ih je deportovati iz Alzasa 9266, iz Lotaringije 3639 i Luksemburga 652 lica.

[136] Izveštaj glavnog štabnog ureda RKFDV s kraja 1942. godine i 1. X 1943, NAW, T-81, rolna 264; Toynbee, n. d., 85.

[137] Schaeffer, n. d., 106-107.

138 »Denkschrift über die Lage und das zukünftige Schicksal des Deutschtums im ehemaligen jugoslawischen Staatsgebiet«. Taj memorandum je državni sekretar u nemačkom Ministarstvu unutrašnjih poslova SS-brigadefirer Vilelm Štukart, na osnovu dveju konferencija 18. i 19. aprila 1941. godine u Beču, na kojima je raspravljano pitanje »privremenog uređenja jugoslavenskog prostora«, 15. VII 1941. poslao nemačkom Ministarstvu inostranih poslova (PA AA, broj E 226949 - E 226989). Odlomke je objavio Hans Ulrich Wehler u članku »Reichsfestung Belgrad«, u: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, 1963, broj 1, strana 74-84.

II POGLAVLJE

NEMAČKE IMPERIJALISTIČKE PRETENZIJE U SLOVENIJI I NACISTIČKA OKUPACIJA SLOVENAČKE ŠTAJERSKE I GORENJSKE

GERMANIZACIJA SLOVENAČKE TERITORIJE DO 1918. GODINE

Sa nacističkom okupacijom je tesno povezana germanizacija u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj i ona je, zapravo, već treće razdoblje germanizacije u Sloveniji.

Prvo i najduže razdoblje germanizacije u Sloveniji trajalo je od 9. do polovine 19. stoleća, kada su Slovenci došli u srednju Evropu i naselili široka prostranstva od 60.000 km² (osim današnje Slovenije još i svu Koruško i Štajersku, deo tirolske Podravine, salcburški Lungau i znatne delove gornje i donje Austrije). Na liniji od izvora Drave do Dunava došli su u dodir s germanskim Bavarcima, koji su postali nosioci nemačkog političkog osvajanja i kasnijeg doseljavanja prema jugoistoku i od kojih je kasnije nastalo austrijsko stanovništvo.[1]

Pošto su karantanski Slovenci početkom 9. stoleća izgubili unutrašnju samostalnost, po uvođenju frankovskog feudalnog sistema Slovenci su u velikoj većini postali narod podanika, dok je gornji društveni sloj mnoga stoleća za slovenački narod bio strani elemenat.

Slovenačke pokrajine, koje su u poređenju s nemačkim pokrajinama frankovske države bile srazmerno retko naseljene, postale su teritorija za unutrašnju kolonizaciju, naročito u ravničarskim predelima, koja je bila najsnažnija od 10. do 12. stoleća i koju su diktirali privredni i vojnoodbrambeni podsticaji. Nacionalna granica - ukoliko je shvatamo kao liniju razdvajanja krajnjih slovenačkih naselja od zbijene nemačke teritorije - nije se u to vreme, doduše, bithq pomerila prema jugu, ali su, ipak, upravo ta stoleća predstavljala razdoblje snažne i opširne germanizacije velikih delova slovenačke teritorije s ove strane tadašnje nacionalne granice. Ta germanizacija nije bila nekakva samostalna istorijska pojava, kojom bi, možda, nemački feudalci hteli da učvrste svoju vlast nad slovenačkim pokrajinama u nacionalnom pogledu, već je bila deo šireg istorijskog razvoja koji je zahvatio kako slovenačko tako i nemačko stanovništvo. Bila je to nesvesna germanizacija, jezička asimilacija, u kojoj su se slovenački stanovnici prilagodili nemačkoj okolini, i obrnuto. Ali, upravo to je, uz novo naseljavanje nemačkih kolonista, prvenstveno u širokom planinskom pojasu (koji se na severu graniči starom granicom Karantanije, a na jugu već naseljenim područjem Celovačke i Gračke kotline) i uz preseljavanje stranog gradskog stanovništva u novonastale gradove, u narednim stolećima dovelo do velikog pomeranja nacionalne granice na jug.[2]

Rad na kolonizaciji i uticaj gradova na okolnu provinciju postepeno su, u jezičkom smislu, izjednačavali stanovništvo u pojedinim predelima slovenačkih pokrajina i dovodili do stvaranja nove, jasne nacionalne granice između Nemaca i Slovenaca. Slovenačke naseobine u istočnom Tirolu, u gornjoj Štajerskoj i gornjoj Koruškoj su postepeno nestajale, i u 14. i 15. stoleću konačno su sasvim nestale. Nacionalna granica se, najzad, u 15. stoleću zaustavila na približno onom mestu na kome je ostala sve do danas. Slovencima je ostala otprilike trećina prvobitno naseljene teritorije (oko 24.000 km^2 od ranijih oko 60.000 km^2). Južno od nacionalne granice poljoprivredno stanovništvo bilo je gotovo isključivo slovenačko, dok su manja nemačka ostrva do tada ili, pak, kasnije sasvim nestala, osim na Kočevskom i u Kanalskoj dolini. Slovenačko stanovništvo je bilo u većini i u gradovima u unutrašnjosti, dok su gradovi uz morsku obalu bili pretežno romanski. Ali ipak su gradovi imali uglavnom nemački izgled, pošto su nemački stanovnici u njima bili gospodari i društveno, naročito do nastupa protestantskih pisaca, i kulturno jači od slovenačkih.[3]

Strana manjina na slovenačkoj teritoriji, koja je do polovine 18. stoleća narasla na oko 11 odsto prisutnog civilnog stanovništva, nije, doduše, bila brojno jaka, ali je pripadala upravo onoj grupi stanovništva koja je počela već u prvoj polovini 19. stoleća, razvojem kapitalističke privrede, srazmerno brzo da raste. Prevladavala je još uvek u višim društvenim slojevima, ne samo u feudalnim nego i u gradskim, pa je time davala životu u višim krugovima stran - nemački ili italijanski izgled. A sugestivnim uticajem svoje snage uspešno je prevodila na svoju stranu veći ili manji deo ljudi slovenačke narodnosti, onih koji su se bili probili u njen društveni krug.[4]

Na taj način Slovenci su, u samom početku svog političkog preporoda koji je započeo polovinom 19. stoleća u Sloveniji bili, doduše, ogromna većina stanovništva. Pa, ipak, ako ih posmatramo u sveukupnom društvenom razvoju, viši socijalni sloj, tj. gotovo sve plemstvo, više građanstvo, novo činovništvo i pripadnike intelektualnih profesija, koji su imali u svojim rukama političku i privrednu moć i uživali privilegovan socijalni položaj, uglavnom činili Nemci i germanizovani stanovnici. Slovenačkim političkim preporodom otpočinje i slovenački politički pokret, koji je u svom početku bio ograničen na retku slovenačku inteligenciju i sveštenstvo i kojeg je još neko vreme gušio nemački apsolutistički režim. Šezdesetih godina 19. stoleća, od sloma apsolutizma do prihvatanja dualističkog sistema u austrougarskoj monarhiji taj se, u početku skromni i neorganizovani pokret, razmahnuo i na svoju stranu, osim napredne inteligencije, privukao i seljačke mase i veliki deo građanstva, sve dok se nije 1867. godine uspešno afirmisao na izborima u pokrajinska veća, koji su održani po prvi put u svim poljoprivrednim izbornim srezovima i u mnogim gradskim izbornim srezovima na slovenačkoj nacionalnoj teritoriji u Kranjskoj, Štajerskoj i Goriškoj, gde su izabrani slovenački poslanici.[5]

Razumljivo da je takav nacionalno-politički razvoj, koji je i u narednim decenijama doživljavao i poraze i uspone, nemačkom i germanizovanom društvenom sloju na vrhu potkopavao temelje privilegovanog privrednog i političkog položaja. Zbog toga se, logično, nemački i germanizovani sloj tom

razvoju počeo da suprotstavlja i savesno se borio za svoje pozicije. Tako je polovinom 19. stoleća počelo na teritoriji Slovenije novo, već drugo razdoblje germanizacije i to razdoblje, u kome je germanizacija postala svestan politički program i njenim ciljevima služio je sav nemački državni i pokrajinski aparat, sve nemačko školstvo, sva trgovina, industrija, rudnici i železnice. I dok je ranije bila germanizacija ograničena na, doduše, privredno značajne, ali brojno slabe slojeve na vrhu, u drugoj polovini 19. stoleća zahvatila je i druge slojeve stanovništva. A politički i privredni pritisak sam po sebi[6] imao je većeg uticaja od sugestivnog uticaja nemačke privredne, političke i kulturne snage, koja ni kasnije nije bila beznačajna.

Nemačka i germanizovana manjina na teritoriji Slovenije je već u razdoblju pre 1848. godine otpočela da se polemički suprotstavlja slovenačkim zahtevima za ravnopravnošću slovenačkog jezika u školama i kancelarijama, pozivajući se na stogodišnje nemačko gospodstvo, nemačko plemstvo i nemačku kulturu na slovenačkom području, dopuštajući pri tome upotrebu slovenačkog jezika samo u osnovnim školama i u popularnoj književnosti za poljoprivrednike. Tom suprotstavljanju se već od 1848. godine pa nadalje priključilo i naglašavanje da se Austrija ne može odreći slovenačkih pokrajina, jer one zatvaraju Nemačkoj put do Trsta i Sredozemlja.[7]

Godine 1848. Nemci su po prvi put jasno izradili svoj opštenemački plan, po kome Trst mora da postane nemačka luka na Sredozemlju a, shodno tome, Nemačka mora da postane i njegova neposredna pozadina.[8] Tako je, na primer, baron Andrijan zapisao da Nemačka mora dobiti i Trst, a Vincenc Rici: »Trst i put u Trst mora imati Nemačka, jer je Trst njena jedina južna luka.«[9] Godine 1861. je u »Triester cajtungu« izašao članak pod naslovom »Das Dojčtum in Krajn«, u kome je bilo zapisano i ovo: »Nemačka se neće i ne može odreći te pokrajine, jer joj je Kranjska bezuslovno potrebna ukoliko želi da uspostavi vezu s Jadranom. Ona je vlasnica tog mora i ne može ga ustupiti nikome ukoliko ne želi da napravi veliku političku grešku«.[10] Kao što ćemo videti, to Nemci nisu naglašavali samo u razdoblju dok je, do 1866. godine, gotovo čitav slovenački predeo Austrije formalno pripadao još' nemačkom savezu nego i kasnije. Ostvarivanju tog plana trebalo je da posluži i nasilna germanizacija slovenačke teritorije između zgusnutog nemačkog jezičkog područja u Koruškoj i gornjoj Štajerskoj i Jadranskog mora koju je omogućavao i ubrzavao nemački politički i privredni pritisak.

Privredni i politički nemački pritisak povećavao se naročito sedamdesetih godina 19. stoleća, tj. posle prusko-francuskog rata, kada je nemačka liberalna buržoazija još uvek bila ubeđena da će moći da vlada svim slovenačkim pokrajinama u celini i dok je još predskazivala da Slovenaca u narednih nekoliko decenija više neće biti. Pritisak germanizacije iskazivao še na svim područjima, tj. u školstvu, upravi, privredi itd., tako da je, na primer 19. član Austrijskog ustava, kojim je, navodno, bila obezbeđena ravnopravnost svih naroda i svakome neuništivo pravo da čuva i neguje nacionalnost i jezik, ostao samo na papiru, kao što je na papiru ostala i ravnopravnost svih državnih jezika u školama, kancelarijama i u javnosti. Slovenački jezik je, zbog tvrdoglavog pro-

tivljenja Nemaca, tek s mukom utirao put u školstvo, upravu i sudstvo. A sasvim je razumljivo da ni uslovi u svim slovenačkim pokrajinama nisu bili podjednaki.

Najsnažniji germanizatorski pritisak bio je u Koruškoj, u kojoj se nemačko građanstvo strasno saživelo s ulogom izvršioca velikog istorijskog germanskog poslanstva na tom južnom graničnom području, dok se slovenački nacionalni pokret još nije ni pomerio iz početnih teškoća. U Koruškoj nemačkom građanstvu nije bilo stalo samo do odbrane privilegovanih položaja već i do odbacivanja mogućnosti i opravdanosti slovenačkog nacionalnog razvoja u celini. Zbog toga je za svoj cilj - da planski i nasilno raširi nemačku narodnu teritoriju, upotrebljavalo pri germanizaciji sva sredstva koja mu je nudio društveni poredak i privreda. Za tako snažan pritisak germanizacije, pored ostalog, karakteristična je i činjenica da su na slovenačkoj nacionalnoj teritoriji u Koruškoj nestale poslednje slovenačke osnovne škole i bile, 1872. godine, kada je na ostaloj slovenačkoj nacionalnoj teritoriji većina osnovnih škola bila već slovenačka, uvedene samo utrakvističke škole s nemačkim i slovenačkim nastavnim jezikom, u kojima se slovenački jezik u prvom i delomično još u drugom razredu upotrebljavao samo kao sredstvo za učenje nemačkog jezika, kao i to da već krajem 19. stoleća Slovenci u Koruškoj nisu imali više ni jedne javne slovenačke škole. Germanizacija nekih grupa slovenačkog stanovništva u Koruškoj još više je ubrzavana zbog nepostojanja slovenačke liberalne- struje u toj zemlji, pa su mnogi slovenački građanski elementi, zbog saveza slovenačkog nacionalnog pokreta s nemačkim konzervativcima, napustili slovenački nacionalni pokret i prišli nemačkim liberalima. Snažan pritisak germanizacije u Koruškoj na svim područjima u drugoj polovini 19. stoleća doveo je do opadanja broja koruških Slovenaca i pomeranja nacionalne granice prema jugu, i to severno od Celovca, južno od.Beljaka i u Labotskoj dolini.[11]

Bolji uslovi su bili u slovenačkoj Štajerskoj, u kojoj je bilo poprilično slovenačke inteligencije i među njom je bio naročito nacionalno aktivan prosvetni učiteljski kadar. Slovenački nacionalni pokret je preovlađivao naročito u unutrašnjosti, ali je bio dovoljno jak i u gradovima i u varošicama u kojima su postojale poprilično snažne slovenačke grupe, koje su se upuštale u borbu protiv nemačkih stranaka, ali, ipak, nisu bile toliko snažne da bi u toj borbi mogle i da pobede. Nemci su imali posade naročito u tri veća grada, tj. u Mariboru, Ptuju i Celju, a u unutrašnjosti na Apaškom i Radelskom polju. Slo-.venačko školstvo je bilo srazmerno u boljem položaju nego u Koruškoj, tako da su pored utrakvističkih osnovnih škola postojale i slovenačke osnovne škole, u kojima se učio nemački jezik kao poseban predmet.

Jedina, zaista, potpuno slovenačka pokrajina bila je Kranjska u kojoj je slovenački nacionalni pokret imao većinu deset godina (1867-1877), a osnovne škole su bile sve slovenačke sem na Kočevskom, u Ljubljani i u Kanalskoj dolini. U primorskim pokrajinama, Slovenci su imali dva protivnika, tj. nemačku birokratiju i vladinu politiku, koja nije mogla da se naslanja na nemačko stanovništvo, jer ga gotovo uopšte i nije bilo, i italijansku stranku u pokrajinskom veću i u opštinama. Zbog toga su uslovi bili, razumljivo, posve druk-

čiji nego u drugim slovenačkim pokrajinama. Najbolji uslovi za Slovence bili su u Goriškoj pokrajini gde je bio slovenački nacionalni pokret veoma snažan; lošije je bilo, razumljivo, u Trstu i Istri, jer je te predele italijanska buržoazija stalno smatrala svojim. Slovenci su imali osnovne škole u unutrašnjosti i u Goričkoj pokrajini i u tršćanskoj okolini, a postepeno su ih dobijali i u unutrašnjosti Istre, zavisno od toga kako bi opštine dobijale slovenačku većinu.[12]

Još snažniji nego u školstvu pritisak za germanizacijom bio je u upravi. Nemački službenici su bili utoliko vatreniji germanizatori ukoliko su se više plašili da bi, zbog nepoznavanja slovenačkog jezika, tj. uvođenjem slovenačkog jezika u kancelarije morali da odstupe pred Slovencima, koji su morali da uče nemački jezik. Zbog toga se slovenački jezik, i to s velikom mukom, afirmisao u nekim područjima samo kao jezik za spoljno opštenje, dok je u unutrašnjem opštenju ostajao nemački jezik. U pritisku za germanizacijom bila je značajna i vladina politika postavljanja i premeštanja službenika, jer su slovenačke službenike namerno i planski premeštali u nemačke pokrajine, i obrnuto.

Nemački pritisak se pokazivao i u industrijskim preduzećima i novčanim zavodima, koje je nemački kapital stvarao na području Slovenije. U njima su službenici i vodeći radnici bili Nemci ili germanizovani stanovnici, a isto tako je bilo i na železnicama, koje su upravo u drugoj polovini 19. stoleća rasplele svoju mrežu po slovenačkoj teritoriji. Na taj način su se međusobno povezivali nemački politički, kulturni i privredni pritisci.

Krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina 19. stoleća, uslovi su se unekoliko promenili sa dolaskom Tafeja na čelo vlade (1879-1893), ali još uvek ne toliko u nas koliko u drugih nenemačkih naroda u Austriji, naročito kod Čeha. Tamo su Stremajerove jezičke naredbe iz aprila 1880. godine počele uređivati u ustavnom članu 19. deklarisanu jezičku ravnopravnost u upravnom i sudskom području u Češkoj i Moravskoj. Uz pomoć drugih naredbi Česi su dobili i vlastiti univerzitet, akademiju itd. Drugi narodi su dobili manje, naročito Slovenci. Nešto veća prava su izborili Slovenci u upotrebi slovenačkog jezika u kancelarijama i školama, ali je sve to bilo veoma daleko od ustavno deklarisane jezičke ravnopravnosti. Načelna upotreba slovenačkog jezika se proširivala, tako da nije više važila samo za stranke koje su znale slovenački nego i za sve one koje su htele da ga upotrebljavaju. Nekoliko nemačkih srednjih škola su postale utrakvističke, tako da su pojedine predmete predavali na slovenačkom a druge na nemačkom jeziku, dok je u drugim srednjim školama slovenački jezik bio samo predmet za Slovence. Najviše su postigli Slovenci u Kranjskoj, gde je nemačka stranka izgubila svoj veštački oslonac, pa je za nekoliko godina napustila političku borbu, ali nije, razumljivo, ostavila i svoje privredne položaje. Međutim, nemačka stranka se nije povukla iz političke borbe u Štajerskoj, u kojoj je imala zbog svoje privredne moći snažan oslonac, naročito u velikim posedima i u nekim gradovima, kao i u Koruškoj, gde su Slovenci dobili najmanje svojih prava.[13]

Odstranjenje nemačke liberalne buržoazije iz vlade i već sam neutralni stav Tafejeve vlade, kojoj je, inače, bila strana pomisao na bilo kakav pokušaj rešenja nacionalnog pitanja na osnovu nekih opštih načela, snažno su zatala-

sali nemačku liberalnu buržoaziju, koja se u sve većoj meri odricala svojih nekadašnjih liberalnih stavova i sve više prihvatila nacionalističke i šovinističke ideje. Bila je mišljenja da je zaustavljen razvoj koji je otpočet 1848. godine i da se mora otpočeti s grčevitom borbom za jugoistočni prostor. Naslanjajući se na neka praktična iskustva malog kruga ljudi iz Insbruka, koji je za skupljanje pomoći nemačkim školama u južnom Tirolu ustanovio »Dojče šulgezelšaft« u Insbruku i na sličan rad sveštenika Franca Miterera u Južnotirolskoj opštini Provis, u jeku nemačkih demonstracija protiv spomenutih Stremajrovih jezičkih naredbi, Engelbert Pernesdorfer je u Beču predlagao stvaranje Nemačkog školskog društva (Dojčer šulferajn) koje bi se borilo za nemačko školstvo u austrijskim pokrajinama s nacionalno pomešanim stanovništvom, na nemačkim jezičkim granicama i nemačkim jezičkim ostrvima, jer se ne može očekivati da će se država, pokrajine ili opštine brinuti za nemačko školstvo. Pošto su vlasti potvrdile društvena pravila, na ustanovnoj skupštini društva, 2. jula 1880. godine, već je bilo preko 3000 članova, od kojih je svaki morao da plati »goldinar« članarine. U društvu, koje je 25 godina vodio predsednik dr M. Vajtlof, a posle njega dr Gustav Gros, prijavljivali su se i Nemci iz Rajha i, pošto prema austrijskim zakonskim odredbama za društva nije bilo moguće stvarati podružnice u inostranstvu, mesne grupe društva Dojčer šulferajn u Nemačkoj, 17. decembra 1881. godine, proglasile su se za Opštenemačko školsko društvo (Algemajner dojčer šulferajn), koje se 1908. godine preimenoValo u Društvo za germanstvo u inostranstvu (»Verein für das Deutschtum im Ausland«). U svojim istorijskim privilegijama ugrožena nemačka nacionalistička buržoazija je žurila sa stvaranjem sličnih društava u svim državama, naročito u Češkoj.[14]

Društvo Dojčer šulferajn je uz široku pozadinu, koju je predstavljao narastajući nemački nacionalistički pokret u Austriji, uz udaranje na osećanja prosečnih Nemaca da je, navodno, ugrožen opstanak germanstva, uz materijalnu i moralnu pomoć pokrajinskih i opštinskih uprava i uz razne oblike pritiska za germanizacijom, razvilo ne samo tzv. »narodnoodbrambeni«, nego i rad na odnarođavanju. Pred prvi svetski rat je u tu svrhu skupilo oko 30 miliona austrijskih kruna i nanovo izgradilo preko 300 novih škola, te dalo podršku i kredite za gradnju više od 420 školskih ili drugih objekata.[15] Svugde tamo gde se za izgradnju nove nemačke škole nije dobilo dovoljno sredstava od lokalnih vlasti ili, pak, uopšte nije bilo zakonskih uslova za otvaranje javne nemačke škole, jer je bilo nedovoljno nemačke dece, društvo je gradilo školu vlastitim sredstvima i nakon toga je i održavalo kao privatnu školu sve dotle dok nije bilo dovoljnog broja nemačke ili germanizovane dece, da bi onda pod određenim uslovima - među kojima je osnovni bio taj da škola mora da bude isključivo nemačka - promenilo u javnu nemačku školu koju su izdržavale vlasti. Razumljivo je da se društvo staralo za to da germanizacijom dece što brže stvori uslove za javnu nemačku školu, čemu je naročito doprinosilo otvaranje nemačkih dečjih obdaništa i posebnih dečjih kolonija, nemačkih biblioteka itd.[16]

Svoje podružnice je društvo Dojčer šulferajn ustanovljavalo po čitavoj tadašnjoj Austriji. Godine 1906. je imalo 845 mesnih zajednica, tj. nekakvih pod-

ružnica, sa 74.454 člana i njegovi prihodi su te godine iznosili nešto preko 400.000 kruna, a 1913. već oko 2600 mesnih zajednica, udruženih u 102 sreska saveza, sa oko 200.000, članova dok su prihodi iznosili gotovo 1,5 miliona kruna. Samo te godine je izdržavalo preko 37 škola i 88 dečjih vrtića, a potpomagalo je više nego 277 škola i 106 dečjih obdaništa.[17]

Nemački nacionalistički pesnik Peter Rozeger je u Gracu, 1909. godine, pozvao Nemce da daju po 2000 kruna za podizanje škola na mešovitim nacionalnim područjima, koje će uplatiti tek tada ako se za pet godina prijavi 1000 Nemaca, koji su spremni da žrtvuju po 2000 kruna u tu svrhu.[18] Za tri godine Nemci su skupili u taj Rozegerov fond (Roseggersspende) čak 3 miliona kruna, tj. gotovo polovinu više od sume koju je bilo potrebno skupiti za pet godina (sumu od dva miliona kruna su, naime, skupili za godinu dana, tj. do 5. III 1910. godine).[19] Veći deo tog iznosa namenili su izgradnji nemačkih škola na slovenačkoj teritoriji. Tako su već 1910. godine u tu svrhu izdali za slovenačku Štajersku 216.412 kruna, za Korušku 100.000 kruna, za Primoije 84.000, Kranjsku 74.000 i Tirol 32.000 kruna.[20]

Najznačajnije delovanje društva Dojčer šulferajn je bilo, sasvim izvesno, na teritoriji Slovenije. Ono je najveću aktivnost razvilo u slovenačkoj Štajerskoj, pa je tako od 1880. do 1912. godine za germanizaciju tih predela potrošilo preko dva miliona kruna.[21] A naročito je bilo angažovano u dva područja: na granici nemačke teritorije i južno od nje, dublje na slovenačkoj teritoriji i medju Nemcima u gradovima.

Društvo je svoje prve nemačke škole u slovenačkoj Štajerskoj otvorilo već 1882. godine, i to u Pekrama kod Maribora i u Sevnici. Godine 1886. je, pak, otvorilo školu na Slatkom vrhu u Slovenačkim goricama s ciljem da ostvari »branu protiv slovenačkog prodiranja na sever«. Kada je 1910. godine otvorilo privatnu školu i na Ceršaku, uspostavilo je kontakt sa Šentiljem, gde je svoju privatnu školu imalo već od 1889. godine.

Posebnu brigu je društvo posvećivalo i Mariboru, jer je tamo oko grada uspostavilo pravi obruč nemačkih škola, i to u Krčevini, Radvanju, Pobrežju, Razvanju, na Teznom, u Studencima i u Pekrama. Veoma aktivno je društvo bilo i na teritoriji oko Marenberga, gde je, takodje, izgradilo svoje privatne škole u Muti, Vuzenici, Breznom, Vuhredu i Sv. Ožbaltu. A da bi germanizovalo područje izmedju Marenberga i nemačke teritorije na severu, izgradilo je više škola na Kozjaku (u Vičavi, Kapii itd.). Nekoliko svojih škola je izgradilo i dublje u slovenačkoj Štajerskoj (pri Sv. Lenartu u Slovenačkim goricama, u Pragerskom, Sevnici itd.), pri čemu je uočljiva težnja za otvaranjem nemačkih škola u većim naseljima i uz železničku prugu.

Društvo Dojčer šulferajn je u slovenačkoj Štajerskoj ukupno izgradilo 17 vlastitih školskih zgrada, dok je za izgradnju drugih 26 škola dalo pozamašna novčana sredstva (u Gabeiju kod Celja, na primer, čak 100.000 kruna). Imalo je 13 vlastitih škola. A ta brojka nije mala ako imamo na umu činjenicu da je pred raspadom Austro-Ugarske u slovenačkoj Štajerskoj bilo 38 nemačkih javnih osnovnih škola.[22]

Iz toga možemo videti da je društvo Dojčer šulferajn imalo izradjen plan za jačanje germanstva naročito oko Maribora i Marenberga i otvai^nje ne-

mačkih škola na teritoriji izmedju ta dva grada, kao i da nemačkoj teritoriji na severu pomogne da potisne jezičku i nacionalnu granicu što više prema jugu, a to je bila i jedna od osnovnih težnji nemačkog imperijalizma pri nastupanju prema Jadranskom moru.[23]

Godine 1910. društvo je ustanovilo u Mariboru svoj Pokrajinski savez za slovenačku Štajersku, koji je imao 48 podružnica, ali se njihov broj do početka prvog svetskog rata povećao na 65. Te godine su na godišnjoj skupštini bili, doduše, mišljenja da mogu društvenu aktivnost u slovenačkoj Štajerskoj da smatraju završenom, jer svako nemačko naselje već ima svoju školu, ali su i dalje u slovenačku Štajersku pristizali veliki iznosi namenjeni odnarođovanju. Još iste godine su samo iz Rozegerovog fonda u tu svrhu namenili čak 216.412 kruna i prvu tzv. Rozegerovu školu otvorili već sledeće godine upravo u slovenačkoj Štajerskoj i to u Peklu kod Poljčana. U narednim godinama su iz tog fonda u toj pokrajini izgradili još nekoliko škola[24]

Tamo, gde svoje škole nije moglo da izgradi ili, pak, izdržava normalno, društvo je to radilo veštački tako da je u, za njega, interesantne krajeve, prevezlo nemačku decu bez roditelja iz austrijskih sirotišta. Sa takvim načinom odnarođavanja, tj. otvaranjem tzv. »dečjih naselja« (Kinderbesiedlungen) za štićenike društvo je otpočelo 1911. godine, pa je takve kolonije hranjenika u slovenačkoj Štajerskoj otvorilo čak u 24 mesta.[25]

Devet godina nakon formiranja društva Dojče šulferajn, 24. novembra 1889. godine je, na inicijativu gračkog vlasnika privatne škole Jozefa Fajtingera, nemačka buržoazija ustanovila u Gracu novo društvo za denacionalizaciju »Sidmark«. Odredila mu je i zadatak »da materijalno potpomaže Nemce koji žive u jezički pomešanim krajevima u Štajerskoj, Koruškoj, Kranjskoj i Primorskoj,« i da »planskim privlačenjem novih kolonista jača nemački poljoprivredni živalj na granici« te »postupno stvara most do gradskih jezičkih ostrva.«[26] Zato je u nemačkim listovima objavilo i svoje planove o tome da treba najpre naseliti nemačkim poljoprivrednicima Slovenačke gorice izmedju Maribora i Špilja i tako povezati Maribor sa nemačkom teritorijom. Ujesen 1890. godine je u Šentilju kupilo i prvo imanje. Na prvu godišnjicu svog formiranja društvo je imalo tek 2500 članova u 21 mesnoj grupi, tj. u podružnicama i čitavih 10 godina se borilo s materijalnim teškoćama. Zbog toga je tek 1904. godine uredilo svoj tzv. Sidmarkhof kod Šentilja kao središte nemačkog života na novom prostoru za naseljavanje i ponovno je izradilo podroban plan o nemačkoj kolonizaciji izmedju Špilja i Maribora i izmedju Arveža i Marenberga. Kolonizaciju je trebalo ostvarivati uvek grupno i u blizini nemačkih škola, a za nju su trebali svake godine da potroše bar 10.000 austrijskih kruna. Početkom 1906. godine, su, prema tom precizno izradjenom planu, u Šentilju kupili Krumholcovo imanje sa 97 rala i razdelili ga na četiri manja imanja, na kojima je umesto jednog Nemca od tada živelo 26 nemačkih kolonista. Društvu, naime, nije bilo stalo samo do toga da nakupuje što više zemlje, već upravo do toga da se što brže menja brojčani odnos izmedju Nemaca i Slovenaca. Uskoro je svoje vlasništvo povećalo na 700 rala, pa je imalo 16 poljoprivrednih, 3 zanatlijske i jednog vinogradskog kolonistu, najviše iz Švapskog i Virtemberškog područja.[27]

Društvo »Sidmark«, koje nije prikrivalo svoje planove o tome da želi izgradnjom nemačkog mosta u Slovenačkim goricama i u Dravskoj dolini da poveže Maribor i Marenberg sa nemačkom teritorijom na severu, za svoj rad na denacionalizaciji trošilo je godišnje nekoliko stotina hiljada kruna. Tako je 1907. godine potrošilo za Štajersku 58.167 kruna, za Korušku 19.862 krune, za Kranjsku 6074 i za Primorsku 2310 kruna.[28] Iduće godine je za kolonizaciju potrošilo ukupno 150.529 kruna i u njegovom glasilu »Mitteilungen der Südmark« zapisalo: »Kako god se razvijali uslovi, mi smo dokazali da je, pored jezičkih granica, moguće uspešno naseljavanje Nemaca. Na dva mesta smo neprijateljev zid razrušili tako temeljito da će, ako tako istrajno produžimo već kroz nekoliko godina pobeda germanstva na oba mesta biti potpuna i trajna... U srcu Slovenačkih gorica smo time što smo privukli podobne naseljenike položili temelj stalnom i snažnom nemačkom poljoprivrednom življu koji mora sam da sačuva pokrajinu koju je Nemačka okupirala i koji će se, kasnije, s mogućim pridobivanjem, širiti i dalje.«[29] Na 20. godišnjoj skupštini društva, juna 1909. godine, vodja kolonizacionog odbora Karl Frajs podjednako preterano je izveštavao da je društvo sa svojim kolonizacijskim radom probilo već trećinu slovenačkog obruča oko Maribora i da je potrebno još samo 10 do 15 godina pa da bude Maribor povezan s nemačkom teritorijom na severu. Prihodi društva su te godine iznosili 781.000 kruna, pa je društvo za kolonizaciju dalo 207.000 kruna. Te godine je otvorilo čak i svoju banku za naseljavanje »Dojče hajmšteten bank«, koja je trebala da ubrzava dalju kolonizaciju slovenačke teritorije.[30]

Kada su na narednoj godišnjoj skupštini 1911. godine, u Celju, zbog nesuglasica o tome da li da koloniziraju prvenstveno prostor prema Šentilju ili da, pak, jačaju germanstvo u pojedinim gradovima usred slovenačke Štajerske, kao i zbog nesuglasica koje su se ticale finansiranja kolonizacije u drugim pokrajinama, smenili Frajsa, ovaj je ustanovio novo društvo za naseljavanje »Hajmštat«. Međutim, ono nije postiglo nikakvih značajnijih uspeha. U slovenačkoj Štajerskoj je imalo samo devet podružnica, ali su u njegovom odboru bila čak trojica službenika južne železnice. Društvo Hajmštat je, do aprila 1914. godine, nakupilo 390 rala zemlje i na njih naselilo 13 nemačkih porodica s 86 porodičnih članova, dok je 40 nemačkih porodica dobilo od društva zajam kako bi moglo da izdržava svoja imanja.[31]

U isto vreme, društvo Sidmark postajalo je sve snažnije pa je, tako, pred prvi svetski rat imalo 948 podružnica s 88.000 članova. Na područje izmedju Maribora i Špilja je u 17 opština, prvenstveno u Šentilju, na imanja koja su se prostirala na 1527 rala naselilo 64 nemačke porodice s 368 članova, izmedju Arveža i Marenberga, gde je s kolonizacijom otpočelo tek 1908. godine, dok je, u pet opština na imanja od 193 rala naselilo 10 nemačkih porodica sa 64 člana. A imalo je još i šest gazdinstava s 201 ralom zemlje, na koja je nameravalo ubrzo da naseli Nemce. U slovenačkoj Štajerskoj je društvo imalo 45 podružnica.[32]

Čitavo to vreme društvo Sidmark se trudilo da ojača položaj germanstva i sa svojim kulturnim i propagandnim radom. Prvo je, 1892. godine, otvorilo vlastitu biblioteku u Šentilju, a 1900. godine naredne četiri biblioteke u Celju,

Mariboru, Brežicama i Radgoni, koje su, doduše, došle u opštinske ruke, ali su se i dalje zvale »Sidmerkiše folksbiherajen«. Do prvog svetskog rata njihov broj u slovenačkoj Štajerskoj i u drugim pokrajinama narastao je na 326 sa 209.718 svezaka, dok je u slovenačkoj Štajerskoj bilo 23 biblioteke s 23.373 knjige. Od 1898. godine dalje je izdavalo i svoj kalendar, svoj vlastiti list »Mittajlungen der Sidmark«, pesmarice itd., priređivalo je predavanja, proslave itd.[33]

Isto kao i »Dojčer šulferajn«, i društvo, »Sidmark« je počelo da na mešovitoj jezičkoj teritoriji ili, pak, na slovenačkoj teritoriji stvara nemačke kolonije za sirotu decu. Prva takva kolonija nastala je u Sv. Jerneju nad Mutom.[34]

Društvo »Sidmark« je bilo najviše šenererjansko, tj. velikonemačko, osim u donjoj Austriji, gde su većinu imali hrišćanski socijalci. Da ne bi nemački kolonisti u slovenačkoj Štajerskoj došli pod uticaj slovenačkog katoličkog sveštenstva, društvo je više volelo, da naseljava protestante. S izgovorom da ni jedan katolik ne sme da ostane u tom »Los fon Rom ferajn«, donji austrijski hrišćanski socijalci su 1909. godine ustanovili novo društvo »Ostmark« ali ono nije delovalo u slovenačkoj Štajerskoj.[35]

Sa sličnim poslom odnarođavanja u to vreme je na slovenačkoj teritoriji počela da se bavi i italijanska buržoazija. Godine 1886. je za borbu, delimično protiv Nemaca a delimično protiv Slovenaca i Hrvata, oformila društvo »Pro patria« (Za domovinu). Kako je austrijska vlada 1890. godine to društvo raspustila, italijanski nacionalisti su već sledeće godine (1. XI 1891.) formirali u Trstu novo društvo »Lega Nazionale« (Narodni savez) za pet pokrajina: Trentinu, Furlaniju, Trst, Istru i Dalmaciju.[36] Nakon 20 godina postojanja »Narodni savez« je imao 177 podružnica sa oko 40.000 članova i 74 svoje škole, a potpomagao je 136 zavoda i 250 djaka.[37] Godišnji prihodi su mu tada iznosili oko četvrt miliona austrijskih kruna.[38] U Slovenačkom primorju je 1913. godine imao 25 osnovnih škola i 16 dečjih vrtića.[39]

Osnivanje i rad tudjih denacionalizatorskih društava na slovenačkoj teritoriji imali su za posledicu stvaranje slovenačkih nacionalnoodbrambenih društava. Nasuprot društva »Dojčer šulferajn« Slovenci su, na predlog sveštenika Ivana Vrhovnika, 3. jula 1885. godine, u Ljubljani osnovali društvo »Sv. Ćirilo i Metodije«.[40] Namena društva, koje je dugo vremena vodio Tomo Župan, bila je da podiže narodnu svest u najugroženijim predelima Slovenije i »svestrano podržava i ubrzava slovenačko školstvo«, pa je društvo gradilo i izdržavalo ili pomagalo da se grade i izdržavaju slovenačke škole i dečji vrtići.[41] Društvo je već godinu dana po osnivanju imalo preko 15 podružnica, a do 1912. godine je njihov broj narastao na 265 (najviše ih je bilo u Kranjskoj i slovenačkoj Štajerskoj) sa oko 17.000 članova.[42] Međutim, pred sam rat i tokom rata njihov broj je veoma opao.[43] Svoju prvu školu je društvo otvorilo već 1887. godine pri Sv. Jakobu u Trstu i do početka prvog svetskog rata je broj škola narastao na osam s 30 odeljenja ili 48 odeljenja, koja su posećivali 2514 učenika. Društvo je imalo 23 vlastita dečja vrtića, najviše u Primorskoj (11) i slovenačkoj Štajerskoj (6), a u Koruškoj ni jedno. Njegovi redovni godišnji prihodi su tek 1908. godine premašili 100.000 austrijskih kruna, ali nikada nisu premašili brojku od 200.000 austrijskih kruna. Međutim, društvo se

poprilično pomoglo s ostavštinama Karla Kotnika i Viljema Polaka (811.902 krune).[44] A od 1. februara 1908. godine izdavalo je i svoj list »Slovenski Branik«.[45]

Bez potcenjivanja nacionalne svesti osnivača, članova i potpornih članova društva, može se reći da se slovenačka buržoazija nije naročito ponela u toj nacionalnoodbrambenoj akciji. Razumljivo je da je društvo »Sv. Ćirilo i Metodije« moglo da ima na slovenačkoj teritoriji mnogo manju pozadinu nego »Dojčer šulferajn« u čitavoj Austriji, ali je karakteristično da je na čitavom slovenačkom području obično prikupilo manje priloga nego »Dojčer šulferajn«. Nedovoljni interes slovenačke buržoazije za nacionalnoodbrambenu aktivnost još jasnije se pokazao onda kada je društvo »Sv. Ćirilo i Metodije«, u odgovor Rozegerovoj akciji, pozvalo Slovence da od 1. jula 1909. do 1. jula 1914. godine namene odbrambenom fondu društva 1000 uloga po 200 kruna (dakle, deset puta manje nego Nemci u Rozegerovoj akciji!), koje je nameravalo da upotrebljava tek onda kada bude skupljen čitav iznos. Nemci su već do aprila 1912. godine (dakle, pre roka!) prikupili 2,780.000 kruna (dakle, znatno više!) dok je slovenačko društvo do kraja aprila 1914. godine prikupilo tek 169.859 kruna (dakle, još uvek nedovoljno!).[46]

Daleko neugodniji je bio razvoj drugih slovenačkih narodnoodbrambenih organizacija koje je pokušala da ustanovi slovenačka buržoazija kao protivtežnju društvima »Sidmark« i »Lega nacionale.« Prvo je, 15. novembra 1898. godine, u Ljubljani osnovala klerikalno narodnoodbrambeno društvo »Naša straža«, koje je vodio dr Franc Šušteršič, ali je već nakon prve godišnje redovne skupštine, na kojoj je registravano 1140 redovnih članova i samo 7654 krune prihoda, prestalo da postoji.[47] Trećeg maja 1909. godine su u Ljubljani pokušali da nanovo osnuju društvo »Naša straža«, koje je trebalo da postane nekakva protivtežnja nemačkom društvu »Sidmark«, ali do osnivanja nikada nije došlo.[48] Zbog toga je društvo »Sv. Ćirilo i Metodije«, nakon gotovo jednogodišnjih priprema, 2. jula 1910. godine, osnovalo privredno narodnoodbrambeno društvo »Branibor«, kojeg je predsednik postao Aleksander Hudovernik. To društvo je za dve godine osnovalo samo pet podružnica.[49]

Aktivnost nemačkih i italijanskih denacionalizatorskih i slovenačkih nacionalnoodbrambenih društava spada u vreme snažnog nemačkog imperijalističkog pritiska prema jugoistočnoj Evropi. Uz to je geopolitički položaj Slovenije, u smislu prolazne teritorije za više pravaca, dobio svoj značaj i bilo je razumljivo što su se povećali nemački i italijanski denacionalizatorski napori upereni protiv Slovenaca. Stari nemački liberalizam je sve više gubio svoje tlo, a afirmisao se nemački nacionalizam koji je nastupao s parolom »odbrane germanstva«, otvoreno je naglašavao svoj svenemački karakter i nemačke nacionalne interese postavljao ispred svega drugog. Zahtevao je, pre svega, da Nemci moraju da zadrže vodeću ulogu u Austriji i zauzimao se za takvo preuredjenje Austro-Ugarske u kojoj bi u najvećoj meri bila obezbedjena vodeća uloga Nemaca. Sve one tekovine, iako male, koje su postigli nenemački narodi u svojoj borbi za ravnopravnost smatrao je gubitkom nemačkih prava za koje je bila kriva austrijska, pre svega Tafejeva vlada pa se grčevito suprotstavljao svakom popuštanju naročito Slovencima i Česima, o čemu najlepše

govori borba protiv slovenačke paralelke u celjskoj gimnaziji i s njom povezan pad Vindišgrecove vlade i borba protiv Badenijevih jezičkih reformi za Češku.[50]

Nacionalizam nemačke buržoazije u Austriji, koji je s kraja XIX stoleća i dalje više nego ikada ranije proglašavao svaki, pa i najmanji uspeh slovenskih naroda u Austriji za ugrožavanje germanstva, sve se snažnije povezivao s nacionalsocijalističkim pokretom u Nemačkoj i s nemačkim imperijalističkim planovima i pretenzijama. Pri tome su nemački nacionalisti i šovinisti naročito naglašavali neophodnost svog slobodnog puta do Trsta i Jadranskog mora, i to da je potrebno na tom putu izgraditi što više snažnih posada i uporišta. Tako je nemačko nacionalno glasilo »Freie Stimmen« 1897. godine naglašavalo: »Zaista je već dovoljno izgubljeno. Širok pojas slovenačke i italijanske teritorije nas Nemce danas razdvaja od našeg južnog mora.. .«[51] Ernst Haze, predsednik svenemačkog saveza (Der Alldeutsche Verband) je u svojoj brošuri »Grossdeutschland und Mitteleuropa um das Jahr 1950 von einem Alldeutschen«, koja je izašla 1895. godine u Berlinu, zapisao: »Vlasništva nad Kranjskom i Trstom s primorjem nemački narod neće moći nikada da se odrekne, pa bilo s kim da je ta teritorija naseljena. Prilaz Jadranskom moru je životni uslov Velike Nemačke i nemački narod će upotrebiti sva sredstva mira i rata da sebi obezbedi prilaz Jadranskom moru.«[52] Na kongresu koruške nemačke nacionalne stranke su naglašavali: »Južni Nemci imamo veliki zadatak: brinuti moramo za to da ostane put Velike Nemačke do mora i prema Aziji otvoren«. Slično su izjavljivali i na zboru nemačkih nacionalista za alpske pokrajine u Leobnu 1907. godine.[53] U svojoj knjizi »Grosdojčland«, koja je izašla 1911. godine dr Tanenberg, na 60 strani knjige, kaže i sledeće: »Nemačka mora anektirati područje Ljubljane, Zagreba i Trsta. Poslednji bi trebao postati središte nove pokrajine. Osim te pokrajine, trebalo bi ustanoviti i novu pokrajinu s nazivom 'Nemačko primorje' koja bi obuhvatala južnu Hrvatsku i severnu Dalmaciju. Napominjem da su stanovnici tih područja Sloveni. Ali, ipak, na bilo koji način Velika Nemačka mora postati vlasnica tih područja, jer se tom velikom narodu ne može zabraniti prilaz na more.«[54]

Pored nemačkog imperijalističkog pritiska prema Jadranskom moru, opravdani slovenački zahtevi za nacionalnu ravnopravnost su uporno odbijani. I za poslednje decenije Austro-Ugarske karakteristično je to da su Slovenci postigli u nacionalnom pogledu mnogo manje nego, na primer, Cesi i da su nemačke gradjanske stranke prema njihovim zahtevima bile posebno nepopustljive. Zbog toga je neprekidno rasla napetost izmedju Nemaca i Slovenaca kojima je tzv. »program duhova« nemačkih gradjanskih stranaka iz 1899. godine odbacio sve nove nacionalne zahteve i čak neka prava koja su im bila već priznata, te ponovno naglasio zahtev da Nemačka mora da zadrži prirodni slobodan put do Jadranskog mora.[55]

Glavni nosilac nemačkog imperijalističkog pritiska na slovenačkoj teritoriji je bio, razumljivo, nemački kapital. Tamo, gde su bila nemačka deonička društva, banke i štedionice germanizacija je tekla brže i uočljivije. Od nemačkih preduzeća i banaka te veleposednika socijalno zavisni slojevi slovenačkog stanovništva, naročito doseljenici u krajeve u slovenačkoj Štajerskoj i Koruš-

koj, posebno pod nemačkim privrednim, političkim i kulturnim pritiskom i propagandom počinju izvan kuće da upotrebljavaju nemački jezik, i da prilikom popisa stanovništva, koji su počev od 1880. godine vršeni svakih 10 godina, navode za svoj »jezik za opštenje« nemački jezik. Samo tako je shvatljivo relativno brzo narastanje ljudi koji su govorili nemački u slovenačkoj Štajerskoj i Koruškoj krajem XIX i početkom XX stoleća. Proces germanizacije je obuhvatio i veliki deo inteligencije, poljoprivrednih i trgovačkih vlasnika, koji su na taj način prelazili u »više« društvo i od toga imali materijalne koristi. Taj proces je bio brži i oštriji u narastajućim privrednim središtima, pa i u manjim gradovima i palankama, a prilično manji ali perfidniji u udaljenim poljoprivrednim predelima.

Najjači i najoštriji je bio, razumljivo, germanizatorski pritisak još uvek u Koruškoj i slovenačkoj Štajerskoj. Naročito u Koruškoj u kojoj je nemačka buržoazija imala u svojim rukama sve privredne, upravno-političke, kulturne i druge pozicije (1913. godine je bilo u upravi pored 1463 nemačka službenika samo 66 slovenačkih, a na železnicama, pak, 773 nemačka i samo 24 slovenačka službenika), dok su Slovenci nacionalno propadali ili se, pak, samo s mukom odupirali germanizaciji, pa se nacionalna granica, krajem XIX i početkom XX stoleća, na nekoliko mesta pomerila prema jugu.[56] U slovenačkoj Štajerskoj je germanizatorski pritisak bio naročito jak u nekim gradovima i palankama te u unutrašnjosti Podravlja. U gradovima i palankama je bio snažan nemački kapital, a nemačka buržoazija u većini nemačko-nacionalistička i šovinistička, iako je nemačka socijalna demokratija bila, načelno, internacionalistička, ali je zbog odsutnosti slovenačke radničke stranke u tim krajevima na svoj način prilično pripomogla germanizaciji radničke klase. Podravlje je, pak, kao što smo videli, bilo, naročito krajem XIX i u početku XX stoleća, predmet planske i intenzivne nemačke kolonizacije i germanizacije nemačkih denacionalizatorskih društava Sidmark, Hajmštat i Dojčer šulferajn.[57]

Nemačka buržoazija gde god nije uspevala pomoću raznih oblika pritiska, izabrala je drugačiju taktiku. Iako je u unutrašnjosti slovenačke Štajerske i Koruške za one Slovence koji nisu saradjivali u slovenačkom nacionalnom pokretu počela da upotrebljava nepodobno ime »Dojčfrojndlihe Slovenen«, tj. prema Nemcima ljubazni Slovenci, pa iskorišćavajući tradicionalno ukorenjen regionalni patriotizam seljaka počela za njih da osniva posebnu stranku.[68] Na inicijativu poljoprivrednika Ludvika Kresnika i Franca Brečka, jula 1900. godine počeo je nemački župan u Ormožu i uticajni privredni organizator Jozef Ornig da izdaje list »Štajerc«, koji je uredjivao nekadašnji socijaldemokrata Karl Linhart. List je izlazio na slovenačkom jeziku, ali je objavljivao Nemcima naklonjene i naročito prema slovenačkom sveštenstvu neprijateljske članke. Oko njega je nastao tzv. štajercijanski pokret (na pokrajinskim izborima 1904. godine i na državno-saborskim izborima 1907. godine nastupio je kao samostalna stranka) koji se borio protiv slovenačkog nacionalnog budjenja i naglašavao, pre svega, privrednu i interesnu povezanost Slovenaca s Nemcima.[59] List »Štajerc« su slali i u Korušku i nemački nacionalisti u Koruškoj su se neko vreme trudili da i tamo formiraju tu ili njoj sličnu stranku, ali to nisu ostvarili.[60]

Uz sve veća zaoštravanja nacionalnih suprotnosti u austrougarskoj monarhiji i sve veći pritisak nemačkog imperijalizma prema jugoistočnoj Evropi, i nacionalni boj na teritoriji Slovenije počeo je da dobija nove, oštrije oblike; tj. provokatorske demonstracije, šovinističke ispade, fizička obračunavanja i si., o čemu svedoče septembarski dogadjaji 1908. godine u Ptuju i Ljubljani. U prvom svetskom ratu nemački imperijalistički pritisak na Slovence ne samo što se produžio nego se i povećao. Donekle je počeo da popušta tek posle neuspeha vojnih snaga centralnih sila.[61] Ali pronemačka buržoazija u Austriji i dalje je ostala verna svojim nacionalističkim idejama. Naročito glasno je nastupala protiv Majničke deklaracije od dana 30. maja 1917. godine, kojom su slovenački poslanici u bečkom parlamentu postavili zahtev za udruživanje svih teritorija austrougarske monarhije na kojima žive Slovenci, Srbi i Hrvati. Tako su na tzv. Nemačkom narodnom danu u Gracu, 18. marta 1918. godine, predstavnici svih nemačkih gradjanskih stranki u Štajerskoj oštro nastupili protiv tog zahteva, naročito protiv komadanja pokrajina, te naglasili: »Put do mora nam mora ostati otvoren, jer je to nama i čitavom nemačkom narodu životna nužnost koje se ne možemo odricati niti je odbaciti. Slobodan put prema Trstu ne sme biti više izložen nasilnim i izdajničkim napadima, nego mora biti obezbedjen čak s graničnim korekturama i kolonizacionom delatnošću posebno pod zaštitom Berlina.«[62] Ubrzo posle toga su nemački zastupnici koruških opština i koruški poslanici u pokrajini i državi, na zboru u Celovcu, podjednako oštro nastupili protiv zahteva Majničke deklaracije i za nedeljivost Koruške. »Učesnici na zboru su se zalagali i za dobro države da put do Jadrana ne bi postao zatvoren novom državnom tvorevinom i da bi ostao dostupan svim austrijskim narodima, u prvom redu Nemcima.«[63] I bečki opštinski savet je u ono vreme otvoreno izjavio: »Put prema Trstu do mora mora biti kao svetski trgovački put obezbedjen svima za trgovinu i saobraćaj Beča i nemačkog naroda uopšte.« Pošto je naglasio da su južni predeli monarhije delimično stare teritorije nemačke kulture (Alter dojčer kulturboden) i da su veleposedi, trgovina, pomorski saobraćaj, rudarstvo i industrija još ponajviše u nemačkim rukama, postavio je retoričko pitanje: »Šta bi bio Trst bez Beča?«[64] Ali ne samo nemačka buržoazija nego ni austrijska socijalna demokratija nije shvatila prirodan proces udruživanja jugoslovenskih naroda, pa je bila uverena da Austrija mora imati slobodan put do Jadranskog mora.[65]

U otporu protiv sve snažnijih težnji slovenačkog naroda za udruživanje s drugim jugoslovenskim narodima nemački nacionalisti su se uhvatili čak i za pomisao da Slovence deportuju u Rusiju. To je, 16. septembra 1918., u Vinerblatu predlagao knez Hajnrih Orsini und Rozenberg: »Ako Slovenci žele potpuno da se odvoje od Austrije, bilo bi najbolje zameniti ih sa nemačkim kolonistima u Rusiji, pa bi Kranjska i donja Štajerska dobile opet pravo nemačko razgraničenje.« U članku »Geht doch, geht!«, objavljenom u Marburger cajtungu, neko je tu misao razvijao dalje i savetovao neka idu u Rusiju naročito panslavisti, zagovornici Majničke deklaracije i drugi, jer »nekoliko desetina vešala u Rusiji više ili manje - to se tamo i ne primećuje.«[66] Tako se, dakle, u nemačkoj nacionalističkoj buržoaziji veoma rano rodila zamisao o depor-

taciji kao jednom od oblika denacionalizatorskog rada; ideja koja se kasnije češće javljala dok nacisti u presudnim aprilskim danima 1941. godine nisu počeli i da je ostvaruju.

NEMAČKE IMPERIJALISTIČKE PRETENZIJE U SLOVENIJI IZMEDJU DVA SVETSKA RATA

Surova izdiranja i pretnje namačke nacionalističke i šovinističke buržoazije u poslednjoj godini prvog svetskog rata su bila bez rezultata, jer je krajem oktobra i početkom novembra 1918. godine došlo do raspada Austro-Ugarske i stvaranja novih država na njenoj teritoriji. Nova državna tvorevina, država Srba, Hrvata i Slovenaca ili Jugoslavija je nemačkom imperijalizmu zatvorila put na Jadran i pred njegovim odnarodjavanjem odvukla dobar deo slovenačke narodne teritorije, koje se ni do današnjeg dana nije sasvim odrekao. Njegove pretenzije su bile izražene i u zvaničnim austrijskim predlozima za odredjivanje državne granice izmedju Austrije i Jugoslavije.

Nasuprot jugoslovenskom predlogu da granica izmedju Austrije i Jugoslavije protiče tako da - Kanalska dolina zapadno od Pontablja, slovenački deo sudskih srezova Šmohor i Beljak, sudski srezovi Podklošter, Celovec, Gospa sveta i Borovlje, politički srez Velikovec bez opštine Pustrice, slovenački deo opštine Št. Janž na Mostiču i opštine Labot, Ojstrica, i Dravograd u Koruškoj, kao i teritorija u Štajerskoj južno od linije Radije - Remšnik - severno od Ernovža - tok reke Mure do Obrajne i od Obrajne Grisle na nekadašnjoj austrougarskoj granici - dodju pod Jugoslaviju, Austrija je kao minimum zahtevala jeseničko - bohinjski trougao, državnu granicu na Karavankama i na tzv. »vitanjskoj liniji«.[68] Jeseničko-bohinjski trougao Nemci bi hteli da imaju zbog neprekidne železničke veze izmedju Beljaka i Gorice; granicu na Karavankama su motivisali naročito geografskim jedinstvom i privrednom nedeljivošću Koruške, a za priključenje Dravske doline u Štajerskoj su navodili, pre svega, to da je u gradovima Mariboru i Ptuju većina stanovnika nemačka, da je naročito teritorija severno od grebena Pohorja, u severnom delu Slovenačkih gorica i na Apaškom polju nacionalno izmešana i prožeta štajerskim pokrajinskim patriotizmom i da je i u privrednom smislu preko potrebno za Austriju, posebno kada je reč o ishrani, saobraćaju (saobraćajni trougao Bruk-Beljak-Maribor i železnička veza sa Hrvatskom od Pragerskog preko Ptuja i Ormoža) i obezbedjenju električnom energijom (elektrana na Dravi). Za objašnjavanje tih zahteva u Štajerskoj su se naročito angažovali grački univerzitetski profesori, geograf dr Robert Ziger i istoričar dr Hans Pirheger, prvi naročito u memorandumu akademskog senata Univerziteta u Gracu iz 1919. godine »Die Südgrenze der deutschen Steiermark«, a drugi u brošuri »Das steirische Draugebiet Österreichs Recht«, i u zbirci »Flugblätter für Deutschösterreichs Recht«, koju je izdao A. R. Votava. Tvrdili su da štajersko Podravlje, uključno sa Slovenačkim goricama, Mariborom, Marenbergom i Pohoijem, u geografskom, privrednom i kulturnom pogledu čini s centralnom Štajerskom nekakvu celinu. Ta Celina se, navodno, završava u planinama i na br-

dima izmedju Podravlja (Draugebiet) i tzv. Savinjskom krajinom (Sanngau), tj. na liniji Olševa - Smrekovec - Basališče kod Vitanja - južno od Konjica - Boč - Donačka gora, pa je Pirheger tu liniju nazvao »Vitanjska linija« (Weitensteiner Zug). To je izraz koji se, inače, ne može naći na geografskim kartamaj koji ni domaćini ne upotrebljavaju. Medjutim, izraz Savinjska krajina su upotrebljavali za čitavu slovenačku Štajersku južno od te linije. Kao što ćemo videti, ta je tzv. Vitanjska linija, koja je ponekad sinonim za čitavu liniju od Olševe do Donačke gore, a ponekad se pored nje kao njen produžetak izmedju Vitanja i Donačke gore spominje i izraz »Konjička linija« (Gonobitzer Zug),[70] nakon toga živela u nemačkim zahtevima, planovima i upravno-teritorijalnim podelama sve do kraja drugog svetskog rata.

Uz grčevitu odbranu svojih pozicija u dolini Drave i gradovima Mariboru i Ptuju Nemci su bili spremni da popuste jedino u pojasu južno od Pohorja i u Slovenačkim goricama istočno od Maribora ako bi bio prihvaćen njihov zahtev za plebiscit u Podravlju.[71] Sračunato su, naime, nastupali protiv šire plebiscitarne teritorije koja bi uključivala i ljutomerski i deo ptujskog sreza, jer je to, zahvaljujući ogromnoj većini slovenačkog življa na toj teritoriji, već unapred značilo negativan rezultat plebiscita za njih. Sve dok su verovali u pobedu, prikazivali su plebiscit kao odlučujući izraz volje naroda, ali čim se pokazalo da bi mogla da pobedi Jugoslavija, zahtev za pravo do samoopredelenja nestao je za tren.[72]

Austrijski zahtevi koji se tiču Štajerske bili su, uz podršku francuskih delegata jugoslovenskim stavovima, na Mirovnoj konferenciji u Senžermenu odbačeni, jeseničko-bohinjski trougao je pripao Jugoslaviji, a što se tiče slovenačkog dela Koruške, od koje su Mežičku dolinu i opštinu Jezersko već ranije dosudili Jugoslaviji, ostalo je da važi načelo plebiscita, koji je bio izveden 10. oktobra 1920. godine i završio se negativnim rezultatom po Jugoslaviju.[73]

U plebiscitarnoj zoni A, iz dosad još ne sasvim razjašnjenih razloga, medju kojima posledice germanizacije sasvim sigurno nisu na poslednjem mestu, za priključenje Jugoslaviji glasalo je 40,96, a za priključenje Austriji 59,04 odsto birača. Iako je većina birača na teritoriji južno od reke Drave, pa i u pojasu opština severno od nje, tj. dobra polovina plebiscitarne zone A, glasala za priključenje Jugoslaviji, cela zona A pripala je Austriji, jer je odlučujući bio zbirni rezultat u čitavoj zoni. Za Jugoslaviju je negativan rezultat plebiscita u zoni A imao i tu neugodnu posledicu da su severniju zonu B bez glasanja pripojili Austriji. Tako je, posle plebiscita, veliki deo slovenačke nacionalne teritorije, na kojoj je tada živelo oko 90.000 Slovenaca, ostao u Austriji. To je imalo i ima još i sada za slovenački živalj u Koruškoj veoma neugodne posledice u etničkom smislu, jer austrijski popisi stanovništva (problematika u koju se ovde ne možemo upuštati) iskazuju mnogo manje stanovnika koji govore slovenačkim jezikom. A koruški Slovenci su posle prvog svetskog rata ostali i dalje izloženi više ili manje savesnoj i više ili manje nasilnoj germanizaciji.

Austrijsko-jugoslovenska državna granica koja je uspostavljena Senžermenskim mirovnim ugovorom, 10. septembra 1919. godine, posle po Jugoslaviju negativnog plebiscita u Koruškoj, tekla je od Peči kod Rateča grebenom Karavanki preko Olševe, Pece, kote 1066, Košenjaka, Radija, Kozjaka, Šentilja,

tokom reke Mure od Ceršaka do Sratovaca, i tokom Kučnice do Kramarovaca, pa onda preko Serdiškog brega do tromedje na k. 380 severozapadno od Trdkove. Granica se tek na pojedinim mestima doticala nacionalne granice, pa je na obe strane ostavljala veće ili manje delove naseljenog slovenačkog ili nemačkog življa. Tako je pustila sa jugoslovenske strane u Prekomurju tri opštine stare nemačke kolonizacije, tj. Fikšince, Ocinje i Kramarovce, koje su 1921. godine imale zajedno 991 stanovnika od čega 959 Nemaca, ali je zato ostalo na nemačkoj strani državne granice pet slovenačkih opština na levom bregu Mure pri Radgoni, tj. Slov. Gorica, Zenkovci, Dedonci, Potrna i Zetinci, koje su, prema popisu s kraja protekle godine, imale još slovenačku većinu. Na jugoslovenskoj strani je ostalo Apaško polje, čije jezgro je bila teritorija stare nemačke kolonizacije, pa je još 1910. godine bilo na njemu i u susednim krajevima na desnom bregu Mure od Gornje Radgone do Slatkog vrha 19 opština s nemačkom većinom (od 7370 stanovnika 6197 Nemaca), ali su već do 1921. godine Slovenci postigli većinu u pet opština, pa je zbog iseljavanja Nemaca i naseljavanja prekomurskih Slovenaca, Apaško polje postajalo sve više mešana teritorija. I zapadno od Mure državna granica se udaljila od nacionalne, jer su bile južno od Lučana još dve opštine, tj. Klanci i Gradišće, koje su imale još 1910. godine malu slovenačku većinu, ali su ostale na austrijskoj strani. I na grebenima Kozjaka državna i narodna granica nisu uskladjene; Sobota, poslednja nemačka štajerska opština uz koruśku granicu je bila germanizovana tek u XIX stoleću. Na istočnoj polovini austrijsko-jugoslovenske državne granice nisu, dakle, uskladjene državna i nacionalna granica, ali se tu ne udaljuju mnogo jedna od druge; razlike su bile male pa su se medjusobno približno izravnavale. Medjutim dosta drukčije je bilo na zapadnoj polovini, gde je državna granica ostavila na austrijskoj strani preko 70.000 Slovenaca. Na slovenačkoj strani, pak, daleko od državne granice ostello je samo agrarno nemačko jezičko područje u Kočevskoj, koje je imalo 1910. godine 17.350 stanovnika s nemačkim jezikom za opštenje, a 1921. godine 12.817 stanovnika s nemačkim maternjim jezikom.[74]

Sa takvom jugoslovensko-austrijskom granicom Nemci sii, dakle, izgubili mnogo manje svoje nacionalne teritorije od Slovenaca. Ali su, ipak, oni bili ti koji su čitavo vreme izmedju dva rata sa svom oštrinom zahtevali promenu te granice i svoje zahteve zasnivali na najrazličnijim, ponajčešće lažnim naučnim argumentima. Pošto je to veoma iscrpno prikazao dr Dušan Biber u drugom poglavlju svoje knjige »Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933-1941«, ja ću se ograničiti na prikaz najhitnijih nemačkih imperijalističkih pretenzija u Sloveniji.[75]

Neko vreme posle prvog svetskog rata svoj rad na germanizaciji nastavila su nemačka društva za odnarođavanje Dojčer šulferajn i Sidmark,[76] razumljivo na drukčiji način nego pred rat. Pošto im je nastanak Jugoslavije otrgnuo veći deo slovenačke teritorije od njihovog delovanja, bacili su se na denacionalizaciju u Koruškoj i u onim slovenačkim krajevima u Štajerskoj koji su pripali Austriji, kao i na organizovanje nauke i publicistike sa zahtevima za promenu državne granice. Upravo za društvo Sidmark tvrdi npr. Feliks Kraus, u već spomenutoj brošuri, da je u novim uslovima, punih novim problemima,

koji su zahtevali nove snage i metode »izvanredno povećalo svoju efikasnost« i naglasio da je, nakon prvog svetskog rata, u krugovima »nove Sidmarke« došlo do odlučujućeg prevrata. Ti krugovi su, navodno, došli do saznanja da nije reč samo o zaštiti fizičkih granica, nego i o tome da nemački narod ostane u svom jezgru zdrav - pri čemu Kraus, sasvim izvesno, misli na antisemitizam kojim je društvo bilo zaraženo već pred prvi svetski rat. Nastojali su da omladini prikažu »kako mora život naroda ponovno dostići svoju nemačku savest«, zbog čega je društvo organizovalo novu vrstu angažovanja - narodnoprosvetni rad, tj. negovanje starih narodnih pesama, plesova, običaja itd., kao i tečajeve, zborove, putovanja i velike svetkovine kako bi pokrenulo mase.

Kao što je rečeno, jedna od osnovnih aktivnosti spomenutih društava bila je i animacija naučnika i publicista za proučavanje istorije položaja Nemaca u jugoslovenskim, a naročito u slovenačkim pokrajinama, kako bi na sve moguće načine dokazivali da pojedine predele treba što pre vratiti Austriji. Naročito je to trebalo da važi za delove slovenačke Štajerske ili čak za svu slovenačku Štajersku.

Tako su u razdoblju izmedju dva svetska rata brojni pisci u austrijskoj i nemačkoj publicistici i pseudonaučnoj literaturi, pre svega na osnovu Ziegerove i Pirhegerove teorije, zahtevali novu državnu granicu na »Vitanjskoj liniji«, tvrdeći da granica odredjena mirovnim ugovorom protivreči svim geografskim, privrednim i kulturnim razlozima. Pojedinci su zahtevali i plebiscit u slovenačkoj Štajerskoj i priključenje Apaškog polja Austriji.[77]

Ali, pojedini nemački publicisti se nisu zadovoljavali samo zahtevima u vezi sa državnom granicom na »Vitanjskoj liniji« nego su zahtevali čitavu slovenačku Štajersku i deo Koruške, koji je, posle prvog svetskog rata, pripao Jugoslaviji. Najekstremniji su išli čak tako daleko da su, pored toga, zahtevali i bohinjski trougao. Medju takvima je sasvim izvesno, bio, naročito nezajažljiv dr Fridrih Lange, koji je 1924. godine, pod karakterističnim imenom »Adrijatikus« izdao u Berlinu brošuru »Deutschlands gerechte Grenzen«, u kojoj je zapisao: »Danas možemo samo da konstatujemo da 78 miliona ljudi u centralnoj nemačkoj teritoriji rastavlja od Jadrana samo slovenački narodčić, koji broji (zajedno s Nemcima ljubaznim Vendima u donjoj Štajerskoj i Koruškoj) samo toliko glava koliko ima Berlin stanovnika.« Isticao je da razdaljina izmedju zbijene nemačke teritorije kod Beljaka i Jadranskog mora iznosi jedva 80 km, kod Bohinja jedva 52 km, dok je udaljenost izmedju Jadranskog i Istočnog mora čak 900 km.[78]

Adrijatikus se suprotstavljao Ziegerovim predlozima za odredjivanje državne granice na »Vitanjskoj liniji«, jer bi, navodno, time u budućnosti izgubili velike nade za saradnju na 112 km dugoj granici Radgona - Brežice i sami napustili dragocenu Celjsku kotlinu.[79] Zbog toga je zahtevao: »Ostaje, dakle, kao minimalni zahtev obnova jedinstva Štajerske, koja je bila 1918. godine protivpravno razbijena. Brežice, Zidani Most i Trbovlje pripadaju zajedničkoj Nemačkoj.«[80] Od Štajerske bi trebalo da teče nova granica preko Grintavca, pa bi trebalo da zahvati još i bohinjski trougao, uključujući i Radovljicu i Jesenice, pošto Karavanke ne dolaze u obzir za prirodnu granicu, već Julijske alpe. Planskim doseljavanjem Nemaca i industrijalizacijom trebalo je da se prome-

ni i nacionalni sastav bohinjskog trougla. Pošto Kočevsku pokrajinu gotovo da i ne bi mogli uključiti u »Treći Rajh«, trebalo bi zahtevati okružnu samoupravu prema stanju iz 1918. godine s priključenjem šumskog područja oko Soteske.[81]

Kod Adrijatikusa se, pak, razumljivo u zavijenoj formi, mogu naći i ideja ili bar hipoteze o deportacijama slovenačkog stanovništva. Na strani 60. je, naime, zapisano: »jer nemački, vindišarski i radikalni Donjoštajerci, koje bi trebalo otrgnuti od Jugoslavije i *(ukoliko bi im bilo dozvoljeno da ostanu u zemlji)* priključiti nemačkoj Austriji, broje samo oko 500.000 glava, dok bi u Jugoslaviji ostalo još 700.000 Nemaca.« (podvukao T. F.)

Pošto nemački publicisti i lažni naučnici nisu mogli da različitim tendencioznim statističkim podacima dokažu da je ponedge reč o većem broju Nemaca ili o nemačkoj narodnoj teritoriji (dojčer Folksboden), tvrdili su da je u pitanju »nemački kulturni prostor« (dojčer Kulturboden) a tamo gde nisu mogli da tvrde čak ni to, okrenuli su se k »nemačkom životnom prostoru« (dojčer Lebensraum), i pod njim su mogli da podrazumevaju upravo sve ono što su poželeli.[82]

Teoriju o »nemačkom nacionalnom prostoru« i »nemačkom kulturnom prostoru« razvio je nemački geograf Albreht Penk u svom delu »Dojčer Folks - und Kulturboden«[83] i tadašnji nemački autori su pod izrazom »nemački narodni prostor« mislili i na onu teritoriju na kojoj je živelo u svakoj opštini tek po nekoliko Nemaca, pa su ponekad takve teritorije proglašavali jednostavno za »izmešane teritorije« i, razumljivo, zahtevali njihovo pripajanje nemačkoj teritoriji. »Nemačkim kulturnim prostorom« su proglašavali sve one predele u kojima su nekada stanovali Nemci ili su tamo imali vlast. Razumljivo da su sve slovenačke predele proglasili nemačkim narodnim ili bar nemačkim kulturnim prostorom. Naročito kada je reč o slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj neprekidno su ponavljali daje to »prastari nemački kulturni prostor«.[84] Pojedinci su tu tvrdnju proširili još i na Kranjsku. Objavljivali su i geografske karte na kojima je bila gotovo čitava Slovenija označena kao područje s najsnažnijim nemačkim kulturnim uticajem, a takve karte su objavljivali kako u naučnoj tako i u dnevnoj štampi.[85]

Da bi izbrisali utisak brojčane beznačajnosti nemačke manjine u poredjenju s kompaktnim slovenačkim stanovništvom, kod nemačkih publicista i lažnih naučnika posebno značajno mesto pri argumentovanju nemačkih imperijalističkih pretenzija na delove slovenačke teritorije dobila je takozvana »vindišarska teorija«.

Vindišarsku teoriju, tj. teoriju o tome da u nekim slovenačkim predelima, naročito u Koruškoj i u štajerskom Podravlju ne žive Slovenci nego posebno, napola već germanizovano pleme, tzv. »Vindišen« ili »Venden« već je 1914. godine u raspravi »Die Varhajt iber Kernten»« koja je štampana u Celovcu razvio nepoznati autor. Ali, ta teorija nikada nije bila do kraja razradjena. Izraz »Vindiše« i »Venden« je u početku na nemačkom označavao pojam za Slovene, Slovence, kakav je bio i latinski izraz »Sclaveni«, »Sciavi«. Kasnije je za neko vreme dobio i trojno značenje: njime su najpre označavali sve Slovene i Slo-

vence i, za razliku od nemačkih sugradjana, posebno koruške i štajerske Slovence, dok su za stanovnike Kranjske, koja je bila u poredjenju s Koruškom i Štajerskom još sasvim slovenačka, počeli da upotrebljavaju i izraz »Kranjec«, »Krainer«. Ipak su, u daljem razvoju, u sve većoj meri izbacivali kranjski naziv. Jačanjem svesti o slovenačkoj jezičkoj i kulturnoj zajednici su, krajem XVIII i početkom XIX stoleća, gotovo sasvim izbacili iz nemačkih radova slovenačkih pisaca izraz »vindiš«, pa i mnogi nemački pisci su počeli da izostavljaju taj izraz i upotrebljavaju izraz »Slovenen«, »Sloveniš«. U drugoj polovini XIX stoleća Nemci su za Slovence u Koruškoj počeli da upotrebljavaju naziv »Vindiše«, i to sa izrazito podrugljivim značenjem, dok je vladina terminologija ostala kod pojma »Slovenen«. U zaoštrenoj borbi za kulturno, privredno i političko osamostaljivanje slovenačkog naroda u poslednjim decenijama XIX i prvim decenijama XX veka počinju, pak, da se javljaju i tvrdjenja nemačkih nacionalista o tome da se slovenački dijalekti veoma razlikuju od književnog slovenačkog jezika. Najpre su se takve tvrdnje pojavile kada je bila reč o čitavoj slovenačkoj teritoriji, a kasnije su se ograničavale samo na Korušku i delimično i na Štajersku, i tako su utirale put »vindišarskoj teoriji« u tom smislu da su u Koruškoj neki »Vindišari«, »Vindiše«, koji su po svojoj jezičkoj, pa i etničkoj pripadnosti nešto drugo nego Slovenci. Tu teoriju je prvi u tom smislu napisao već spomenuti nepoznati pisac rasprave »Die Varhajt iber Kernten«, a dalje ju je razvijao naročito nemački nacionalistički istoričar dr Martin Vute u raspravi »Dojč - Vindiš - Sloveniš«, koja je štampana 1927. u Celovcu, kao i u drugom izdanju svoje knjige »Kampf um Kärnten«, koja je štampana u Celovcu 1930. godine. U njima tvrdi da su »većina« koruških Slovenaca, u stvari, pripadnici nemačke kulturne zajednice i nemaju slovenačke nacionalne savesti. Na taj način on odbacuje pojmove »otadžbini odani Slovenci« i »prema Nemcima ljubazni Slovenci«, koji su se odomaćili u drugoj polovini XIX stoleća i početkom XX stoleća, jer, navodno, takvi Slovenci u svojoj suštini nisu pravi Slovenci nego predstavljaju, suprotno nacionalno savesnim Slovencima, nekakav medjusloj, koji je, navodno, po svom izvoru i jeziku mešan tip, a po svojoj sudbinskoj, životnoj i kulturnoj povezanosti s Nemcima i po svom osećanju pripada pre Nemcima nego Slovencima. Iako je Vutejevo stanovište bilo naučno neodrživo, ipak je, pred drugi svetski rat, u nemačkoj publicistici ostavilo duboke tragove.[86] U tridesetim godinama XX stoleća je, kao što ćemo videti, vindišarska teorija isterala svoje korene i u Štajerskoj, naročito u delima dr Helmuta Karstanjena.

Dušan Biber je došao do zaključka da je karakteristično da su se velikonemačke pretenzije prema slovenačkoj teritoriji začinjene vindišarskom teorijom pojavljivale uvek onda kada je bilo aktuelno pitanje anšlusa, i to najpre u nacistički usmerenim revijama.[87]

I, zaista, u godinama od 1931-1935. štampano je nekoliko takvih radova u obliku posebnih knjiga, brošura ili članaka u revijama. Zadržaću se na radovima najznačajnijeg nacističkog nacionalnopolitičkog specijaliste za slovenačku Štajersku i Prekomurje, dr. Helmuta Karstanjena, jer su njegovi radovi predstavljali temelj čitavog posla na denacionalizaciji u slovenačkoj Štajerskoj u vreme nemačke okupacije.

Dr Helmut Karstanjen je bio saradnik Folksbunda fir das Dojčtum im Ausland i glavni inicijator nacističkog pokreta medju Nemcima u Sloveniji. Već 1928. godine je, u zamku St. Martin kod Graca, organizovao razne ideološke tečajeve za nemačke omladinske aktiviste iz Jugoslavije. Tih godina je, pod lažnim imenom, i proputovao Prekomurje i slovenačku Štajersku, sakupljajući podatke za svoje publikacije, a naročito podatke o broju Nemaca u Sloveniji.[88]

Karstanjen je 1931. godine, zajedno s Otom Maulom, objavio članak »Die ferštimelten Grencen«,[89] u kome raspravlja o »okrnjenoj« austrijskoj državnoj granici, pored ostalog i o onoj prema Sloveniji«. Za slovenačku Štajersku kaže da su Nemci »doneli kulturu, privredne metode, odredjivali oblike puteva i naselja, a, pre svega, oformili gradove i zamkove, oko kojih su se širila veleimanja, dok su mnogo manje kolonizirali unutrašnjost. Oni su svojom visokom kulturom odgojili Slovence u srednjoevropski narod« i »Donju Štajersku pa i sve veće delove Kranjske napravili nemačkim kulturnim prostorom a u neuporedivo manjoj meri nemačkim narodnim prostorom«. Nabraja i uzroke zbog kojih su Nemci, po raspadu Austro-Ugarske monarhije, tako brzo izgubili slovenačku Štajersku: nasuprot koruškim Nemcima, štajerski Nemci nisu bili tako jako usmereni prostornom idealu; za mnoge od njih politička granica na Savi bila je suviše udaljena; zbog srazmerno jake industrijalizacije ne baš mali deo nemačkog stanovništva bio je nedovoljno ukorenjen u zemlji, a u prvom redu je nedostajala jasna predstava o veoma potrebnom jedinstvu zemlje. Zatim, Karstanjen tvrdi da su Nemci s južnom granicom Štajerske izgubili ogroman kulturni i značajan narodni prostor, jer, navodno, svi gradovi u slovenačkoj Štajerskoj imaju nemačku većinu, pa odbacuje rezultate popisa stanovništva iz 1921. godine prema kojima je u slovenačkoj Štajerskoj trebalo da bude 20.877 gradjana s nemačkim maternjim jezikom nasuprot 1910. godini kada ih je, navodno, tamo bilo 73.950 s nemačkim jezikom za opštenje. Prema njegovoj »brižljivoj naučnoj proceni«, koju ne raspravlja do podrobnosti, u slovenačkoj Štajerskoj bi trebalo da bude oko 32.000 Nemaca. Tvrdi i to da je isključivo jugoslovenski usmeren bio samo sloj inteligencije, dok je, navodno, stanovništvo u unutrašnjosti, naročito u severnim predelima »u velikoj meri još nemački usmereno«. Na priloženoj skici, koju su kasnije objavljivali i drugi autori i revije,[90] nešto promenjenu čak i posle drugog svetskog rata,[91] područje izmedju Dravograda i Maribora te Kozjaka i grebena Pohoija označeno je za jezički mešanu teritoriju, dok je ostala teritorija od tzv. »vitanjske linije« označena kao teritorija na kojoj su naseljeni pretežno »nemački usmereni Slovenci (Vendi, Vindišari)«, dok, navodno, u tzv. Savinjskoj krajini, od vitanjske linije do štajersko-kranjske granice žive »prema Nemcima ljubazni Slovenci«. Na skici su gradovi i varošice označeni, razumljivo, kao krajevi u kojima su, navodno, Nemci imali pred prvi svetski rat većinu, pa bi prema njoj to trebalo da budu »glavna središta germanstva u donjoj štajerskoj«. Pošto je tako prikazao nacionalne odnose u slovenačkoj Štajerskoj, Karstanjen dolazi do sledećeg zaključka: »Minimalni zahtev Štajerske je, zbog toga, granica koja teče od Uršlje gore, pa Vitanjskom linijom preko Boča i Donačke gore prema Hrvatskoj. Osim toga, morao bi o štajerskoj savinjskoj krajini kao

prvoj i Kranjskoj kao drugoj plebiscitarnoj zoni da odlučuje plebiscit, ili se narodna volja još uvek usmerava po staroj kulturnoj povezanosti s germanstvom ili, pak, stvarno teži prema Beogradu.«

Karstanjenov članak sadrži dve naročite zanimljivosti, jer, prvo, traži plebiscit i za Kranjsku, što ni toliko neskromni Adrijatikus nije tražio, i, drugo, ipak ni u članku ni na skici Slovence ne proglašava Vendima ili Vindišarima, a na skici ta dva izraza navodi tek u zagradama s izrazom »nemački usmereni Slovenci«, i to tek za područje severno od tzv. Vitanjske linije.

Nešto drukčije je Karstanjen sve to izneo u svojoj knjizi »0 jeziku i narodnosti u donjoj Štajerskoj«, koju je napisao kao referent za donju Štajersku u vodstvu Folksbunda fir das Dojčtum im Ausland marta 1935. u Gracu i izdao pod lažnim imenom dr Gerhard Verner.[92]

Prema prikazu istorijskog razvoja slovenačke Štajerske kojeg s nacionalno-političkog aspekta deli u tri stepena: ponovno naseljavanje, nastanak jezičkih granica i nacionalno preslojavanje, pokušava da - na osnovu različitih izvora, i to: Kindermanove karte iz 1792., Getovog materijala iz godina 1834-1843., Šrajnerove rasprave iz 1844. objavljene u Hlubekovom radu »Ein treues Bild des Herzogthumes Steiermark« (I860.), Hajnovog »Handbuch der Statistik des österreichischen Kaiserstaates« iz 1852., Cernigove »Ethnographie der österreichischen Monarchie« iz 1855. i popisa stanovništva od 1880. do 1931. godine - utvrdi jezičku granicu,, zbijena nemačka područja, jezički mešana područja i ukupan broj Nemaca u slovenačkoj Štajerskoj. Metod njegovog rada je neodrživ, jer - kao što je to ranije učinio za Prekomurje - nemačkom području pripaja sve opštine koje su imale bar pet odsto nemačkih stanovnika pa ih uz to arondira s krajevima koji ne ispunjavaju taj uslov i tako konstruiše mešana područja izmedju Dravograda i Maribora, te Kozjaka i grebena Pohorja, na kome bi trebalo 1910. godine da živi 51.055 Nemaca i 47.547 Slovenaca. Uz to priznaje samo rezultate onih popisa stanovništva koji mu odgovaraju za njegova tvrdjenja i, razumljivo, priznaje uglavnom samo rezultate popisa stanovništva iz Austro-Ugarske. Veliku razliku izmedju broja Nemaca u slovenačkoj Štajerskoj 1910. godine (73.950) i 1921. godine (21.786) pripisuje ne toliko iseljavanju Nemaca posle prvog svetskog rata koliko slovenačkim metodima brojanja, iako je, na primer, za Apaško polje sam došao do zaključka da se rezultati privatnog popisa iz 1928. godine slažu s rezultatima zvaničnog popisa iz 1921. godine. I, razumljivo, uopšte ne spominje glavni uzrok za smanjenje broja Nemaca izmedju 1910. i 1921. godine. Taj se nalazi u činjenici da se mnogo slovenačkih preseljenika u gradove, koji su u Mariboru, Ptuju i Celju sastavljali polovinu ondašnjih Nemaca i za koje je Faundler utvrdio da ih gotovo 70 odsto potiče iz slovenačkih krajeva, ali su se u novoj sredini sklonili pred nemačkim privrednim i političkim pritiskom i pred nemačkom kulturnom i političkom propagandom pa su bili već napola germanizovani. Međutim, ovi su posle prvog svetskog rata, u drukčijim uslovima, opet shvatili svoju pripadnost slovenačkoj nacionalnosti i pri popisu stanovništva 1921. godine deklarisali se za slovenački kao svoj maternji jezik.[93]

Karstanjen ne priznaje ni rezultate popisa stanovništva iz 1931. godine i pokušava da, na osnovu rezultata parlamentarnih izbora iz 1927. godine, pri

čemu je pribrojio Nemcima i veliki deo socijalističkih i komunističkih glasova, kao i privatnog popisa Nemaca na Apaškom polju u zimu 1928-929., ustanovi broj Nemaca u slovenačkoj Štajerskoj. Pretpostavlja da bi trebalo da ih bude oko 32.578, dakle 41.000 manje nego 1910. godine. Iako iseljavanju Nemaca posle prvog svetskog rata ne pripisuje odlučujući značaj za tako veliko smanjenje broja Nemaca u slovenačkoj Štajerskoj ipak je kasnije, naročito u svojoj brošuri »Die Untersteiermark«, štampanoj 1942. godine, pisao »daje moralo pod jugoslavenskom vlašću napustiti zemlju oko 40.000 Nemaca«. Tada je, naime, i time opravdavao deportacije Slovenaca iz slovenačke Štajerske!

Kako bi bilo besmisleno zahtevati da se zbog 32.578 Nemaca Austriji ili Nemačkoj pripoji čitava slovenačka Štajerska s više od 400.000 Slovenaca, Karstanjen je morao da pozove u pomoć, isto tako, naučno besmislenu »vindišarsku teoriju« i *većinu* Slovenaca u slovenačkoj Štajerskoj da proglasi za Vende ili Vindišare, što u svom, već spomenutom članku iz 1931. godine, ipak nije bio učinio. Ali, samo čisto prisustvo oko 300.000 Venda ili Vindišara u slovenačkoj Štajerskoj ipak mu se činilo nedovoljno ubedljivo za utemeljivanje nemačkih pretenzija prema slovenačkoj teritoriji. Zbog toga je i izmislio parolu da »Vendi po svom svesnom osećaju i držanju pripadaju nemačkom narodu«. U zaključku svoje knjige, naime, kaže da u slovenačkoj Štajerskoj ne žive dve, već tri grupe stanovništva: »Oni koji govore nemački« (die Dojčšprahigen), »Vendi« ili »Vindišari« (Venden oder Vindišen) i »Slovenci« (Slovenen, Nacionalslovenen). Tvrdi da podjednako Vindišari kao i Slovenci upotrebljavaju slovenačke dijalekte, ali, ipak, njihova veza ne protiče tom jezičkom zajednicom ili, drukčije rečeno, da je ta jezička zajednica jedino što ih povezuje. Ali, kako jezična zajednica, prema Karstanjenu, nije jedino što čini suštinu naroda i pošto su, navodno, Vindišari, s obzirom na svoju svest, nemački usmereni, oni spadaju u nemačku nacionalnu zajednicu. I onda na kraju: »Pošto Vendi čine u donjoj Štajerskoj veliku većinu stanovništva i vide u germanstvu svoje prirodno i istorijsko vodstvo, i pokrajina je - bez obzira na sva državno-politička trvenja - pre ili kasnije nemačka pa je treba u celini i smatrati kao nemački nacionalni prostor, kao nemačku pograničnu krajinu.«[94]

Takve i slične tvrdnje su se pojavljivale u radovima mnogih nemačkih autora, pa su postale zbog veoma velikog publiciteta jedno od sredstava nacističke ekspanzionističke i germanizatorske politike, naročito posle okupacije slovenačke Štajerske, kada su na osnovu posebne Karstanjenove teorije, koja odbacuje svako istinsko proučavanje istorije, kulture, jezika i folklora te pokrajine, vršili i mere odnarođavanja.

Karstanjen je, kao referent za donju Štajersku u vodstvu VDA, napisao i članak o Nemcima u Prekomurju, koji je objavio 1933. godine pod istim lažnim imenom.[95] U njemu je, oslanjajući se na beleške stare župnijske hronike Sv. Jurija pri Rogaševcima iz 1823. godine, podatke Černigove etnografije[96] i njegove jezičke karte, Hajnov statistički priručnik i popis stanovništva od 1880. do 1921. godine - pokušavao da utvrdi nemačko-slovenačku jezičku granicu u severozapadnom delu Prekomurja. Jedino što je prihvatljivo u njegovoj raspravi je to da su u severozapadnom trouglu Prekomurja, uz samu državnu

granicu, tri opštine s nemačkom većinom, i to Fikšinci, Ocinje i Kramarovci, ali je potpuno neodrživa i neprihvatljiva njegova tvrdnja o postojanju nekog većeg mešovitog područja u severozapadnom delu Prekomurja i oko Murske Sobote. Mešovitim područjem je, naime, proglasio sve one opštine u Prekomurju koje su imale prilikom bilo kog popisa stanovništva od 1880. nadalje pet odsto ili, pak, bar 10 nemačkih stanovnika. Takvih opština bi trebalo da bude u severozapadnom trouglu Prekomurja čak 21,[97] i to bi trebalo da bude »nemačko istorijsko tlo«, dok bi na »murskosoboškom jezičkom ostrvu« trebalo da ih bude šest,[98] a nešto je bilo i razbacanih po ostalim predelima Prekomurja. Neodrživost njegovih konstrukcija tako velikog »mešovitog područja« ne predstavlja samo proglašavanje za mešovitu zonu svih onih opština koje imaju tako mali postotak nemačkog stanovništva nego i u tome što je 1910. godine tako minimalan uslov ispunjavalo tek 13 opština i što je na čitavom »mešovitom području« u severozapadnom delu Prekomurja 1921. godine živelo, prema njegovim proračunima, samo 7,2 odsto nemačkog stanovništva, odnosno u tzv. »jezgru istorijskog mešovitog područja« s 16 opština, koje su 1921. godine još ispunjavale minimalni uslov, 8,8 odsto (10.231 lice prema 905 Nemaca). Podjednako ili još manje održiva je njegova konstrukcija »murskosoboškog jezičkog ostrva« na kome već 1910. godine nije bilo više od 144 ili 2,7 odsto nemačkih stanovnika zajedno s Jevrejima nemačke narodnosti. Za mešovito područje u Prekomurju mogle bi da se priznaju samo četiri opštine uz nacionalnu granicu (Nuskova, Serdica, Gederovci i Kuzdoblan), koje su 1921. godine imale 603 Nemca od ùkupno 2337 stanovnika, što iznosi 25,8 odsto.[99]

U tom članku Karstanjen još ne postavlja nikakvih jasnih zahteva za priključenje tako iskonstruisanog »mešovitog područja« Austriji i još rie proglašava slovenačko stanovništvo Vendima ili Vindišarima nego za labilan elemenat, koji naročito na severozapadu vidi u Austriji »zemlju svoje privredne budućnosti«.

Pošto su slovenačke vlasti, odmah posle prvog svetskog rata, zabranile ne samo delovanje društava Dojčer šulferajn i Sidmark u Sloveniji nego i širenje njihove štampe i drugih propagandnih sredstava među nernačkim stanovništvom u nas, postao je utoliko značajniji i aktivniji »Folksbund fir das Dojčtum im Ausland«, koji je bio dugo godina glavni činilac u održavanju raznih kontakata među Nemcima u Sloveniji i Nemačkoj. U njegovom vodstvu je bio i referent za slovenačku Štajersku dr. Karstanjen. On je nekoliko puta sam došao u Sloveniju, pod pravim ili pod lažnim imenom, sakupljao podatke o broju i položaju Nemaca u slovenačkoj Štajerskoj i Prekomurju i vodio akcije darivanja VDA za nemačku školsku omladinu.[100] Imao je i svoje agente po čitavoj Sloveniji. U Celje je, na primer, poslao kočevskog Nemca dr Eriha Pečauera, koji je tamo postao i urednik glasila »Dojče cajtung« i tajnik mesne grupe Švapsko-nemačkog kulturnog saveza.[101] Tamo su kao agenti VDA bili i Maks Ozvatič, Verner Stiger, dr Emil Miglič (koji je 1936. prisustvovao i kongresu NSDAP u Nirnbergu).[102] U Kočevje je dr Karstanjen poslao inž. Valtera Nojntojfla i Folkera Dika, koje je policija kroz godinu dana proterala iz Jugoslavije.[103] U Ptuju je najznačajniji saradnik VDA bio Jozef Vresnig,[104] U Mari-

boru advokati dr Oto Badi, upravnik lista »Dojče nahrihten« i dr Leo Gocani, u Šentilju dr Kamilo Morokuti s lažnim imenom Jozef Lindner itd.[105] Iz materijala u fondu Sidostdojčes instituta je očigledno da je dr Karstanjen imao u Berlinu vezu sa svojim agentima u slovenačkoj Štajerskoj preko dr Manfreda Strake iz St. Petra pri Gracu i dalje preko dr Aleksandra Gemerà pri Mariji Snežni (sada Velka) u Slovenačkim goricama.[106]

Na ime potpore nacističkom pokretu među Nemcima u Jugoslaviji vodstvo VDA, naročito dr Karstanjen, slalo je preko posebnog konta »Šulce« pri nemačkom društvu za štednju i kredite u Ptuju, koje je vodio Jozef Vresnig, i uz posredovanje dr Strake, znatne sume pojedinim vidnijim nacistima u Jugoslaviji. Kasnije su u tom zavodu otvorili i nov, tajni račun na ime Maksa Gloknera iz Berlina.[107]

Dr Karstanjen je slao u Jugoslaviju, a naročito u Sloveniju i raznu nacističku literaturu. Tako je 1. februara 1937. u pismima dr Straki i drugima poručivao da sastave spisak sa imenima, dvojice ili trojice najviđenijih Nemaca iz svakog kraja kojima bi, kasnije slao nacističku literaturu. Na dan 25. oktobra iste godine je, na primer, poslao čitave pakete takve literature za biblioteke koje su pripadale vodstvu »Firerbiheraj« na ime Vernerà Štigera i Sepa Jelenca u Celju i Alberta Šarnera i Vilija Blankeja u Ptuju.[108] Zbog toga i nije ništa neobično što su u to vreme nastajale prave nacističke biblioteke u svim većim krajevima Slovenije u kojima su živeli Nemci, a naročito u onima u kojima su nastale ilegalne omladinske organizacije. »I pored brojnih kućnih pretraga i traganja za nemačkim knjigama, u godinama od 1935. do 1940. osnovane su brojne ilegalne seoske biblioteke s nekoliko hiljada nemačkih knjiga. U svakoj od tih biblioteka je bila zastupljena nacionalsocijalistička literatura,« izveštavali su kasnije za Kočevsku.[109]

Vodstvo VDA se veoma trudilo da idejno pridobije nemačku omladinu u Sloveniji. U tu svrhu je organizovalo i razne tečajeve za njene voditelje. Naročito značajni su bili tečajevi koje je priređivalo tridesetih godina u zamku St. Martin kod Graca i koje je vodio dr Karstanjen. Na njima su predavali naročito dr Karstanjen, dr Hercog, dr Šnefus, a ponekad i protestantski pastor iz Maribora Hans Baron.[110] To su bili,bar od 1933. godine pa dalje, tečajevi Hitlerove omladine, o čemu jasno kazuje podatak iz autobiografije Sepa Jelenca iz Celja: »Godine 1933. sam učestvovao i u školskom zboru Hitlerove omladine u St. Martinu kod Graca.«[111]

U društvu »Dojčer šulferajn Sidmark« za politički rad sa nemačkom omladinom u Sloveniji bio je zadužen dr Hajnc Bruner. Na nekom tečaju u planinama Hohšvab, krajem 1933. i u prvim danima 1934. godine, kome su prisustvovali i mnogi nemački omladinci iz slovenačke Štajerske, govorio je i o nacizmu i o tome kako će doći dan kada će i nad Austrijom javno vioriti nacistička zastava. Pevali su Horst Wessel Lied, tj. nacističku himnu SA i na nekom vrhu razvili nacističku zastavu.[112] »To nam je dalo novih snaga da kod kuće nastavimo borbu sve dok ne pobedi ono za šta se borimo,« zapisao je učesnik tečaja Rudolf Holcer iz Maribora.[113]

Nekakav tečaj za omladinske voditelje, na kome su učestvovali i predstavnici iz slovenačke Štajerske, VDA je priredila i u Trieru u Nemačkoj; na njemu

su govorili vođa VDA dr Hans Štajnaher i državni sportski majstor Fric Čamer fon Osten.[114] Interesantno je da je takvih tečajeva bilo najviše u razdoblju u kome se najsnažnije razmahnula publicistička aktivnost saradnika VDA sa zahtevima za promenama severne granice u Sloveniji, tj. između 1930. i 1935. godine.

Pod okriljem sve više nacistički usmerene VDA, idejno-politički školovana i vaspitavana nemačka omladina iz Slovenije postala je glavni nosilac nacističke ideologije u Sloveniji i sve značajniji činilac u organizovanju, zbijanju i nacističkom idejno-političkom usmeravanju čitavog nemačkog stanovništva u Sloveniji.

Kao i u čitavoj Jugoslaviji i u Sloveniji se u tridesetim godinama sve više širio nacistički pokret koji su iz Nemačke potpirivale i ubrzavale naročito organizacije VDA, »Dojče študentenšaft« i »Rajhsjugendfirung«, a u njemu naročito Odeljenje za inostranstvo, koje je vodio Toni Dorfmajster iz Gradiščanskog.[115] Snažna trvenja između starog vodstva **Svapsko**-nemačkog kulturnog saveza, koje je osnovano u Novom Sadu 20. juna 1920. godine, i mladog, radikalnijeg i nacistički usmerenog tzv. »Obnoviteljskog pokreta«, koja su četiri godine (1934. do 1938.) potresala organizaciju i konačno dovela do pomirenja u korist nacistički usmerenih krugova, u Sloveniji nisu došla tako snažno do izražaja kao drugde. Naime, Kulturbund se u Sloveniji, osim za kratko razdoblje u Kočevju 1922. godine, u početku **zapravo** nije oformio pa je oživeo tek posle 1931. godine, kada je nakon dva raspuštanja (11. IV 1924. do 12. I 1927. i 6. I 1929. do 28. VIII 1930.) ponovno obnovljen u čitavoj državi. Međutim, ubrzo posle toga, kada su bile oformljene mesne grupe po različitim krajevima Slovenije vlast ih je, naročito zbog njihove nacističke usmerenosti i mnogih političkih napada, ukidala jednu za drugom - u Mariboru, Kočevju, Ljubljani i Celju, tako da je do obnove Kulturbunda 1939. godine postojalo ili delovalo u Sloveniji tek nekoliko mesnih grupa.[118] Upravo u Sloveniji, u kojoj su Nemci bili u drugačijem položaju nego u drugim jugoslovenskim pokrajinama, nacifizirali su se gotovo bez ikakvih unutrašnjih trvenja između starih i mladih.

Nemcima u Sloveniji kraj prvog svetskog rata nije oduzeo veru u germanstvo. Odmah posle rata se, doduše, samo jedan deo preusmerio ulevo, pošto je video u nemačkoj socijalnoj demokratiji čuvara svoje narodnosti, dok je većina bila formalni pripadnik bilo kojih jugoslovenskih vladinih stranaka. Za neko vreme je u hajmverovskom pokretu u Austriji germanstvo u Sloveniji našlo svom mentalitetu i prošlosti srodan razvoj, ali ga je kasnije, kada je austrijski Hajmver otplovio u klerikalne vode, zahvatio Hitlerov nacionalsocijalizam kao apsolutno većinski pokret. U njemu su Nemci u Sloveniji videli onaj pokret koji je po svom staležu, kulturnoj i političkoj prošlosti i ubeđenju stvarna organizacija onih ideja na novoj rasnoj ideologiji, koje su se među Nemcima u Sloveniji širile već pred prvi svetski rat. Nemačka manjina na slovenačkoj teritoriji je s nacionalsocijalizmom opet osećala onu duhovnu vezu s nemačkim narodom.[1183]

Prvi čvršći temelji nacističkog pokreta među Nemcima u Sloveniji postavljeni su 1933. godine. »Godine 1933. ovde su nastale prve ćelije ilegalnog

nacionalsocijalističkog pokreta u donjoj Štajerskoj pod maskom međusobne pomoći, pa su se postepeno raširile iz Celja u čitavu donju Štajersku. Izrastao je svež i hrabar ilegalni omladinski pokret,« pisao je protestantski pastor, dr Gerhard Maj iz Celja.[117] A dr Manfred Straka je zapisao: »Ono što donjoštajerski Nemci nisu mogli da postignu javno, postigli su istrajnim ilegalnim radom. Široka omladinska organizacija je obuhvatila svu nemačku omladinu u zemlji; u službi u unutrašnjosti i u pomoć pri žetvi pristigli su i studenti i tako došli u dodir s nemačkim seoskim stanovništvom, a u takozvanom jednopostotnom pokretu stvorena je pomoćna organizacija u nemačkim gradovima koja je utvrđivala svest jedinstva male nacionalne grupe. Smisaonim nemačkim vodstvom spolja se uvek postizalo to što se uopšte moglo postići. Nestala je bezbrižnost bivših pokoljenja. Ilegalne omladinske ekipe su bile vaspitavane kao oružana snaga, pa su čak zatvori i progoni imali samo jedan cilj: još tešnje zbivanje Nemaca.«[118] U organizovanju tog ilegalnog nacističkog omladinskog pokreta dr Karstanjenu je pomogao saradnik Dojčer šulferajna Sidmark i VDA u Gracu, dvadesetogodišnji Helmut Mikolaš, rodom iz Vajdhofna na Taji.[119]

Vodstvo ilegalnog omladinskog pokreta u Celju je Mikolaš poverio celjskom trgovcu i generalnom zastupniku preduzeća »Tatra« i sportisti Verneru Stigeru, koji je bio već od 1931. godine zamenik, a od početka 1933. godine vođa mesne grupe Kulturbunda u Celju, koja je obuhvatala područje do Trbovlja, Brežica i Soštanja. Stiger je zapravo već produžio s radom kajeg je počeo doktor Hugo Suete, koji je bio od 1929. do 1933. kućni učitelj kod Vestnovog prokuriste dr Frica Rihe. Suete, koji je kasnije napisao čak dve brošure o slovenačkoj Štajerskoj, privukao je u omladinski pokret Stigera i dr Emila Migliča.[120] U svom izveštaju o omladinskom radu Stiger je, 3. septembra 1935., zapisao da celjska organizacija Kulturbunda spada među one organizacije koje su u nacističkim idejama veoma jedinstvene i zbijene.[121] Stiger, koji je prva iskustva u vođenju nacističke omladinske organizacije stekao u Ptuju i Mariboru,[122] je, o svom radu s omladinom, kasnije ovako izveštavao: »Tada sam vodio grupu mladih aktivnih snaga i za kratko vreme su mesnu grupu znali kao najbolju i najsnalažljiviju u radu. Organizovao sam velike priredbe kojima su prisustvovali Nemci iz čitave donje Štajerske :.. Najveću pažnju sam posvećivao vaspitanju omladine, jer su uslovi koje je pružala škola i država, izgledali suviše jadni. Izvan Kulturbunda smo organizovali omladinske grupe koje smo vodili vojnički odmereno i organizovano (legalno je to bilo strogo zabranjeno)«.[123] Kako bi lakše okupljali omladinu i vaspitivali je u nacističkom duhu, Stiger i njegovi saradnici su omladinskom radnom akcijom, koju je vodio Paul Klaus, i za tu svrhu skupljenim novcem, izgradili i oktobra 1937. godine otvorili veliki dom za 150 gostiju na južnom Pohorju iznad Konjica, koji je uskoro neko zapalio. Nakon toga je od ljubljanskog biskupa Stiger uzeo u zakup veće lovačko područje s lovačkim kućicama i predao ga besplatno na raspolaganje za vaspitanje nemačke omladine. Još pred raspuštanje celjske mesne grupe Kulturbunda, jula 1936. godine, naručio je odnosno »pobrinuo se da sve terenske organizacije i dalje rade koliko god je to bilo moguće«. S nekim saradnicima, na primer s zubnim lekarom dr Migličem,

U logoru »Hitlerove omladine« iz Ptuja u Halozama 1935. godine

je organizovao pokret u kome su članovi davali jedan posto svojih prihoda za politički, socijalni i drugi rad među Nemcima, tzv. »Ajnprocentbevegung«. Istovremeno je postavio omladinsku organizaciju na još strožu ilegalnu osnovu i oživeo rad sportskih društava. Članove ilegalne omladinske organizacije iz tzv. »jednopostotnog pokreta« nacisti su, po okupaciji slovenačke Štajerske, naročito ocenili pri raspoređivanju Nemaca na vodeće položaje i pri dodeljivanju odlikovanja.[124] Štigera je, koji je u ono vreme bio pod lažnim imenom Berg, posećivao vođa inostranog odeljenja, »Rajhsjugendfirunge« Toni Dorfmajster.[125] Ovaj je bio nacista već od 1932. godine, sarađivao je u nacističkom udaru u Austriji jula 1934. i nakon toga prebegao u Rajh gde su ga školovali za političkog funkcionera i stručnjaka za rad s nemačkom omladinom u inostranstvu.[126]

Drugo snažno uporište nacističkog pokreta bilo je u Mariboru. Ju je mesnu grupu Kulturbunda od osnivanja 27. jula 1931. pa do raspuštanja 15. oktobra 1935. vodio advokat dr Lotar Milajzen. Ilegalni omladinski pokret je pod neposrednim vodstvom dr Karstanjena, dr Brunera i Mikolaša počeo da organizuje građevinski tehničar Rudi Holcer, koji je već od početka februara 1930. godine prisustvovao Karstanjenovim omladinskim tečajevima u zamku St. Martin kod Graca. Osim njega organizatori su od samog početka bili i Ferdinand Frankl i Roman Nemec, svi članovi Marburger Hohšilerferbanda u Gracu. Nakon početnog razdoblja 1931-1932. ilegalni omladinski pokret u Mariboru se naročito u godinama 1933-1934. veoma proširio, tako da su konačno imali pod Holcerovim vodstvom već četiri grupe, razvrstane prema starosti, koje su vodili Karl Košić, Vili Loc, Rajnold Jeglič i Karl Kifman. Postojale su i četiri ženske grupe, koje je vodila Majerova. Ubrzo su i sami počeli da organizuju školske tečajeve u Mariboru (prvi takav tečaj je organizovan u martu 1934. godine) i na Pesniku na Pohorju. Dana 15. jula 1934., upravo u danima kada je u Austriji nacistička rulja pripremala državni udar, Holcerovi

omladinci su, u nekoj špilji kod Dupleka, položili zakletvu nad nacističkom zastavom, koju im je obezbedio August Venko, »*vernost Fireru i večitoj Nemačkoj*«.[127] (Podvukao T. F.) Prilikom nacističkog udara u Austriji nemačka ilegalna omladinska organizacija u Mariboru poslala je koruškim nacistima nekoliko do vrha natovarenih automobila prehrambenih artikala. Dr Hajnc Bruner, koji je tada prebegao u Maribor u kome je našao utočište, sada je širio nacistički pokret u neposrednom dodiru sa nemačkom omladinom, naročito predavanjima o nemačkom Rajhu. A septembra 1934. su došli na Pohorje i u Maribor još i dr Karstanjen i Mikolaš. S Brunerom su posetili omladinski tečaj u Pesniku na Pohorju i Karstanjen je ocenio da se nacistički omladinski pokret širi suviše sporo. Posle Holcera, kome je Karstanjen obezbedio praksu u Kenigsbergu, nacistički omladinski pokret u Mariboru dalje je vodio Vili Loc, a po njegovom odlasku u Nemačku Fišbah.[128]

Treće snažno uporište nacističkog pokreta je bilo u Kočevju. Prema nekim podacima, tamo je nacistički pokret otpočeo da se širi već 1929. godine. »Sa prodorom nacionalsocijalističkih ideja na kočevsko ostrvo oko 1929. godine počele su prve narodno svesne i za vodstvo podobne snage mlade generacije da dolaze na horizont nacionalnih borbi prema spoljnoj strani i političke svetskonazorske borbe prema unutrašnjoj strani.«[129] Poseban razmah je pokret doživeo posle 1933. godine.[130] Pod neposrednim uticajem agenata VDA Valtera Nojntojfla i Folkera Dika, koje je tamo poslao dr Karstanjen, i nemačke studentske organizacije, koja je tamo slala naročito studente Minhenskog univerziteta, organizovali su razne tečajeve za omladinu i vaspitavali je u nacističkom duhu, a 1934. godine, u blizini Starog Brezja, izgradili su i kućicu koja im je služila za održavanje takvih tečajeva.[131] U unutrašnjosti su imali poseban način rada, tj. oblik neformalnih sastanaka u večernjim časovima za vreme izrađivanja domaćih proizvoda. »Omladinske voditeljice ... su organizovale prve oblike kočevskog kućnog rada, donosile su novu, nacionalsocijalističku nemačku pesmu i u najmanja naselja, pa su poučavale na domaćim večerima dok su muškarci bili u Rajhu i tamo se školovali i studirali.«[132] U to vreme su, naime, uz pomoć VDA i samog dr Karstanjena svake godine poslali s Kočevskog u Nemačku pod plaštom prodaje raznih malih predmeta, 25 do 30 mladih poljoprivrednika koji su se tamo, u posebno za njih pripremljenim političkim tečajevima, u toku zimskih meseci školovali za nacističke aktiviste.[133] Kasnije su nemački omladinci s Kočevskog posećivali i poljoprivredne škole u Ulmu, u kojima su se osposobljavali i za politički rad. Omladince i omladinke s Kočevskog je nekoliko puta u Rajhu primio i Hitler.

Iako je pokret u spomenuta tri, pa i u drugim uporištima nacističkog pokreta u Sloveniji bio ilegalan, nije bio izolovan. Osim tečajeva lokalnog karaktera, naročito u udaljenijim krajevima Slovenije, priređivali su opširnije tečajeve, na koje je dolazila nemačka omladina iz čitave Slovenije, pa i iz drugih krajeva. Takav tečaj je u Mariboru održan u prvoj polovini marta 1934. godine i prisustvovalo mu je 29 omladinaca iz čitave slovenačke Štajerske.[134] U jesen iste godine opunomoćenik VDA za omladinski rad u Jugoslaviji, Paul Klaus, tri meseca je vodio nacističke tečajeve, kojima je prisustvovalo ukupno 96 učesnika iz redova studenata, radnika i seljaka. Takvi tečajevi su održavani i

na Plitvicama u Hrvatskoj, i o jednom od njih je izveštavao Sep Jelene iz Celja u svojoj autobiografiji: »U sledećim godinama (posle 1933 - pr. T. F.) bio sam u velikom školskom logoru na Plitvicama i u Bosanskom Novom pa sam delimično sarađivao i u vodstvu.«[135] Opširnije je o tome izveštavao o članku »Unzer Veg«. Logor se nalazio pod šatorima i pored celjskih u njemu su bili i mariborski, ptujski i kočevski omladinci i švapski omladinci iz Bačke i Banata. Vodili su ga »Kameraden fon der Nacionalpolitišen Erciungsanštalt Plen«.[136] Logori su bili i na Kozjaku, u Zrečama, u Savinjskoj dolini itd. U njih su dolazili vođe i instruktori Hitler jugend iz Austrije i iz Rajha, kao, na primer, Ana Hajdrih iz Berlina, Edit Urban i Traute Lorincer iz Graca. Jula 1935. je u Zrečama, po naređenju VDA, logor i školovanje vodio zagrižen nacista Hans Turn, aktivista obnoviteljskog pokreta u Kulturbundu iz Pančeva i urednik lista »Folksruf«.[137] Nacističkom ideologijom prožeta i otrovana nemačka omladina u Sloveniji sve otvorenije je pokazivala svoju novu, nacističku boju, ponekad čak demonstrativno i vrlo upadljivo,[138] što je sve dovelo do raspuštanja većine mesnih grupa Kulturbunda. Tako je dr Gotfrid Gril, kasnije sekretar pokrajinskog vodstva Švapsko-nemačkog kulturnog saveza za Dravsku banovinu, priznao: »Činjenica da je ta omladina počela uspešno afirmisati svoju volju za nacionalsocijalističkim životom je bila dovoljna da je država u 1935. godini raspustila prvi Kulturbund«.[139] Tu činjenicu priznaju čak današnji revanšistički krugovi u Austriji.[140]

Nemačkoj nacistički usmerenoj omladini to, razumljivo, nije smetalo. »Ono, što tada vlasti nisu htele podnositi kovano je u šumama i jamama, tamo, dokle nije dostigla ruka njihove snage,« zapisao je kasnije dr Gotfrid Gril.[141] Najaktivniji omladinski voditelj, u slovenačkoj Štajerskoj Verner Stiger, koji se u međuvremenu istakao ne samo kao ilegalan nacistički aktivista i vođa Kulturbunda nego i kao organizator materijalne pomoći nacistima koji su posle neuspelog državnog udara u Austriji 1934. godine prebegli u Jugoslaviju, postao je čak po raspuštanju Kulturbunda u Celju 1936. godine vođa ilegalne omladinske organizacije za čitavu Sloveniju i za zagrebačko područje.[142] Učestvovao je na različnim konferencijama u Nemačkoj, koje je priređivala VDA,[143] a uz put je iz Nemačke švercovao oružje za naciste u Austriji. Maja 1937. je čak vodio grupu narodnih umetnika na dužu turneju po Nemačkoj i Austriji, koju je u Berlinu, 4. maja 1937., primio i Hitler.[144] Te godine je Hitler, na Kongresu nacističke stranke u Nirnbergu, primio nemačke devojke iz Slovenije, a sledeće godine u Minhenu delegaciju nemačkih omladinaca iz Kočevske.[145]

NEMAČKE IMPERIJALISTIČKE PRETENZIJE U SLOVENIJI POSLE PRIPAJANJA AUSTRIJE RAJHU

Pripajanje Austrije Rajhu (anšlus) dalo je nacističkom pokretu u Sloveniji nov elan i nove oblike delovanja. Anšlus, koji je u najširim krugovima jugoslovenske javnosti izazvao opšti nemir koji se izražavao brojnim protivnemačkim demonstracijama, antinemačkim lecima itd., među Nemcima u Sloveniji

ne samo da je probudio opšte odobravanje nego i neskriveno oduševljenje koje se izražavalo naročito u isticanju nacističkih zastava, pozdravljanju nacističkim pozdravom, nošenju nacističkih značaka itd., tj. javnim manifestovanjem nacističkog ubeđenja. Od tada je takav odjek među Nemcima u Sloveniji imao svaki značajniji događaj vezan za sve snažniju nacističku agresivnost u Evropi, kao što su sudetska kriza, razbijanje Čehoslovačke republike, napad na Poljsku itd.[146] Upravo prilikom razbijanja Čehoslovačke i uz Hitlerovu pedesetogodišnjicu, aprila 1939. godine, u pojedinim krajevima Slovenije, naročito na Apaškom polju i na Kočevskom došlo je do oštrih nacističkih ispada, u kojima su nacisti i javno obelodanjivali svoje aneksionističke prohteve. Tako su u ime Nemaca iz Marenberga i Slovenjgradeca iz Ivnika (Eibiswald) 13. aprila 1939. godine poslata Hitleru dva telegrama s čestitkom i molbom da »oslobodi« Podravlje.[147] Istoga dana je u ime novog, izrazito nacističkog vodstva kočevskih Nemaca njegov član Martin Sturm poslao iz Graca Hitleru telegram, u kome kaže daje prilikom napada Italije na Albaniju postalo jasno »da i jugoslovenska država ide u susret svom kraju«, pa izražava zabrinutost da bi Slovenija potpala pod Italiju. A na kraju ga moli: »Mi, Nemci iz Kočevja i južne Štajerske računamo na Vas firere da ćete nas priključiti Rajhu i obećavamo da ćemo uvek izvršavati svoju dužnost.« Taj telegram je, zaista, stigao do Hitlera, ali je prezidijalna kancelarija u Berlinu odlučila da na njega neće odgovoriti.[148] Činjenica da su čak tri telegrama bila poslata istog dana s nemačke teritorije upućuje na to da su telegrame poslali po uputstvu neke ustanove iz Graca.[149]

Na Nemce u Sloveniji su, nakon anšlusa, počele da ispoljavaju svoj uticaj nove nacističke ustanove iz Graca i Celovca, koje su osnovali još 1938. i 1939. godine. Te ustanove su gotovo u potpunosti preuzele zadatak Folksbunda fir das Dojčtum im Ausland, koji je, kao što je rečeno, i u samom Rajhu postao samo još »maskirano oruđe« Folksdojče Mitelštele i organizacije Bund Dojčer Osten (BDO). Kada je VoMi sasvim preuzela zadatke VDA i BDO, nije, bar u većem delu Slovenije, među Nemcima imala nikakvih nadležnosti, već su se problematikom Nemaca u slovenačkoj Štajerskoj, u Mežiškoj dolini i u Gorenjskoj bavile nove ustanove u Gracu i Celovcu, koje su vodili austrijski nacisti. Oni su se, naime, trudili za to da imaju prevashodno pravo usmeravanja Nemaca u Sloveniji u nacističkom duhu i da ih podstiču u velikonemačkoj ekspanzionističkoj idejnosti.

Najpre su, polovinom maja 1938/ oformili »Sidostdojčes Institut« kojeg je vođa postao doktor Karstanjen. Pod maskom naučne ustanove, ali za koju je karakteristično da je pripadala Ministarstvu unutrašnjih poslova, i oslanjajući se na dotadašnji rad društava »Dojčer šulferajn Sidmark«, »Folksbund fir das Dojčtum im Ausland« i »Bund Dojčer Osten«, Institut je trebalo da proučava značajnija pitanja Nemaca u jugoistočnoj Evropi i naročito njegove nacionalne probleme i na taj način pomaže raznim organizacijama i ustanovama koje su uključene u rad s folksdojčerima.[150] Među najznačajnije saradnike Instituta, pored dr Karstanjena, koji je imao i nekoliko drugih funkcija, spadali su naročito dr Manfred Straka,[151] kao i dr Vilelm Satler i dr Herbert Oterštet, dobar poznavalac kočevskih Nemaca. Polovinom 1940. godine priključio im

se i docent Univerziteta u Gràcu dr Herman Ibler koji, takođe, nije prikrivao svoje aneksionističke težnje.[152]

Dve druge takve ustanove koje su se bavile i pitanjima Nemaca u Sloveniji bile su Gaugrenzlandamt NSDAP u Gracu i Celovcu, tj. posebni uredi pri pokrajinskim vodstvima NSDAP, koji su bili nadležni za rešavanje svih onih pitanja u stranki, koja su bila specifična s obzirom na činjenicu da su Štajerska i Koruška bile pogranične pokrajine. U céntralnim predelima Rajha, naime, stranka nije imala takve urede.

Gaulajter NSDAP za Štajersku dr Zigfrid Iberajter je, u proleće 1938, izveštavao o položaju Nemaca u slovenačkoj Štajerskoj i jadikovao da u Srbiji i Hrvatskoj bolje postupaju s Nemcima nego u Sloveniji, gde ih proteruju, kidaju im oznake s kukastim krstom iz automobila, oduzimaju časopise sa Hitlerovim slikama itd. Zbog toga bi bilo potrebno oko 33.000 Nemaca iz slovenačke Štajerske tešnje vezivati za Rajh i u vodstvu nacističke stranke u pokrajini u Gracu oformiti poseban organ (Mitelštele),[153] »koji bi preuzeo odgovornost za potrebe Nemaca sa druge strane granice«. Isto tako, u pokrajinskoj vladi bi trebalo ustanoviti i ured za izbeglice, koji bi proveravao uzroke prebega i obezbedio izbeglicama posao, a u Mariboru nemački konzulat i mesnu grupu »Auslandsorganizacion NSDAP«, koja bi trebalo da bude maskirana pod nazivom nemačkog potpornog društva »Rajhsdojčer Hilfsferajn« i zadužena za rad sa omladinom. Iberajterov izveštaj i predloge je tadašnji Hitlerov zamenik u Beču, dr Artur Zajs-Inkvart, 15. juna 1938, prosledio ministru inostranih poslova fon Ribentropu. Na to je državni sekretar fon Vajczeker 26. jula odgovorio da konzulat u tom trenutku još nije moguće oformiti (kasnije su u Mariboru ustanovili Podružnicu ljubljanskog konzulata), dok je sve ostale predloge prosledio državnim i stranačkim ustanovama.[154] Iberajterovoj želji za otvaranje posebnog ureda pri pokrajinskom vodstvu NSDAP u Gracu državno vodstvo NSDAP najpre je izišlo u susret time što je u jesen 1938. postavilo dotadašnjeg vođu Odeljenja za inostranstvo u »Rajhsjugendfirung«, Antona Dorfmajstera, za zvaničnog opunomoćenika »Folksdojče Mitelštele« pri pokrajinskom vodstvu NSDAP u Gracu i zadužilo ga i za rad s Nemcima u Jugoslaviji, naročito u Sloveniji, a onda je Hitlerov zamenik Rudolf Hes, 3. februara 1939, naredio da se oforme u Gracu i Celovcu posebni uredi - Gaugrenclandamti.[155]

U Gracu su Gaugrenclandamt postavili u Hofgase 5 i za njegovog vođu odredili Antona Dorfmajstera, koji je u to vreme bio i pokrajinski vođa VDA za Štajersku. A kada su Dorfmajstera u proleće 1940. pozvali na neko vreme u esesovsku podoficirsku školu Lublinic u Gornjoj Šleziji, zamjenjivao ga je dr Karstanjen.[156] Dorfmajster je vodio tu ustanovu i onda kada je radio i živeo u Celju, ali je u njegovo ime tada korespondenciju vodio dr Karstanjen. Na žalost, do danas još nije poznat podrobniji sastav tog ureda. Prvog januara 1939. su u Štajerskoj društvo »Dojčer šulferajn Sidmark« sasvim ukinuli, »Bund dojčer Osten« je formalno još ostalo s dozvolom delovanja samo do državne granice, a VDA je formalno postojala i dalje s formalnim nadležnostima za inostranstvo. Ipak, ni jedno od tih društava bar u slovenačkoj Štajerskoj, Mežičkoj dolini itd. nije, zapravo, imalo bilo kakve značajnije zadatke.

U Celovcu su Gaugrenclandamt postavili u Gazometergase 6 i za njegovog vođu su odredili majora Alojza Majera-Kajbiča, koji je bio već od 1921. godine vodeći načelnik za poslove organizacije odnarođavanja »Kerntner Hajmatbund« (Koruški otadžbinski savez), poslovođa Dojčer šulferajn Sidmark za Korušku, vođa pokrajinskog saveza VDA za Korušku i organizovani nacista već od početka 1934. godine. Iako su »Kerntner Hajmatbund« i VDA ostavili da postoje i dalje, ipak je gotovo sve njihove poslove preuzeo novooformljeni Gaugrenclandamt u Celovcu. Imao je četiri odeljenja, i to za aktivno pogranično delovanje, koje je vodio kapetan Karl Fric; za nacionalno-odbrambeni rad, koje je vodio Rajnold Morenšild; za kulturu i za naseljavanje Nemaca iz Kanalske doline, koje je vodio dr Vaner. Verovatno je bio saradnik i SS-unteršturmfirer dr Karl Štarcaher.[157]

Gaugrenclandamti u Gracu i Celovcu su bili, pre svega, organi nacističke stranke, pa su zbog toga imale pokrajinske uprave u Gracu i Celovcu posebne referate za granična i manjinska pitanja. U Gracu je bio tzv. »Grenz-und Volkstumstelle beim Präsidium der Landeshauptmannschaft Steiermark«, koji je, takođe, vodio Anton Dorfmajster, a u Celovcu je to bio decernat u I odeljenju (opšta uprava) biroa državnog zamenika pod Majer-Kajbičevim vodstvom.[158] Ta dva biroa su imala zadatak da. u prvom redu, obezbede finansijska sredstva za rad drugih ustanova ili organizacija koje su se bavile pograničnim i nacionalnim pitanjima ili, bolje rečeno, radom na odnarođavanju.

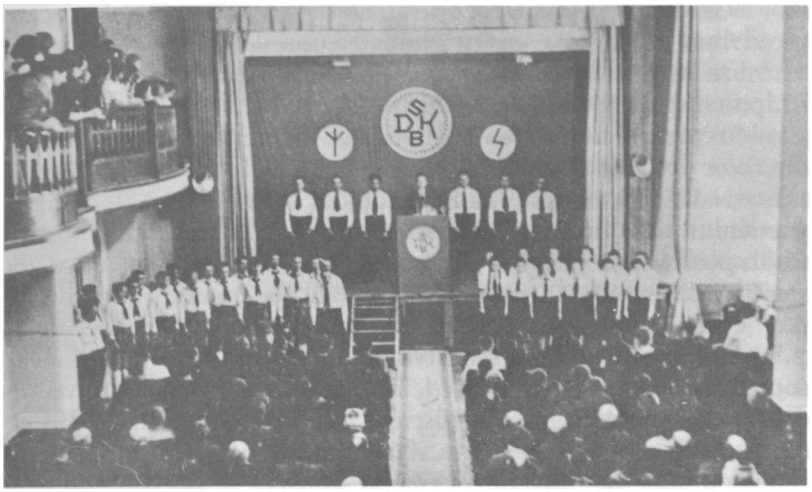
Jedan od osnovnih zadataka spomenutih ustanova i ureda bio je jačanje nemačkog naroda i germanizacija Slovenaca severno od jugoslavensko-austrijske (dalje: nemačke) državne granice, tj. naročito u Koruškoj i u nekim pretežno slovenačkim ili mešovitim predelima Štajerske.

U Koruškoj su nacisti izazvali nov talas germanizacije, koji je zahvatio naročito omladinu: germanizovali su sve škole; organizacijom Hitlerove omladine, kakva je postojala i u Rajhu, nameravali su da omladinu germanizuju i vaspitaju u naciste; germanizaciji su služili i dečji vrtići itd. A u Štajerskoj su se nacisti trudili da do kraja germanizuju područje uz granicu, pa su u tu svrhu dobili iz Berlina i mnogo sredstava. Tako su dovezli najpre iz unutrašnjosti zemlje u tzv. »ugrožena« pogranična područja biblioteke društava »Dojčer šulferajn Sidmark« i VDA, pa je »Sidostdojčes Institut« u Gracu 1939. godine počeo da izrađuje precizan nacionalni, privredni i socijalno-politički katastar stanovništva u šest okruga uz jugoslovensku i mađarsku granicu, u kojima je, navodno, živelo oko 20.000 lica nenemačke nacionalnosti. Popis su, pod vodstvom Sidostdojčes Instituta, izradili studenti univerziteta u Gracu. Najpre su veoma precizno popisali opštinu Lučane, a onda i druge krajeve uz granicu s mešovitim stanovništvom, dok je popis u drugim krajevima izveden u manjem obimu. Cilj je bio, pre svega, da se ustanovi imovinsko stanje nemačkog i nenemačkog stanovništva, kako bi takav nacionalno-imovinski katastar služio kao osnova pri planiranju politike odnarođavanja. Za ovaj i neke druge poslove im je Ministarstvo unutrašnjih poslova dalo 30.000 maraka.[159] Taj novac još nisu ni potrošili kada su Dorfmajster i dr Iberajter već molili Ministarstvo unutrašnjih poslova za sledećih 594.530 maraka, koje su nameravali da utroše za jačanje Nemaca i rad na odnarođivanju u šest pograničnih okruga u pro-

računskoj 1939-1940. godini. Upozoravali su da germanstvo treba jačati naročito u predelima uz jugoslavensku granicu kuda dolaze na rad sezonski poljoprivredni radnici iz Jugoslavije, pa su poduprli predlog pokrajinskog savetnika iz Lipnice da u te predele ne bi trebalo puštati jugoslavenske radnike, jer pogranični predeli moraju da postanu »zaštita germanstva«.[160] Alije uskoro Dorfmajster predlagao dodatnih 216.930 maraka, i to: za rad društva »Bund Dojčer Osten« 116.930 maraka i za Sidostdojčes Institut 100.000 maraka za rad na pograničnim pitanjima. Kroz izvesno vreme su, na inicijativu Ministarstva unutrašnjih poslova, svoj zahtev povećali na 1,009.790 maraka; ali su zbog početka rata dobili tek 400.000 maraka.[161] Za tzv. nacionalni i pogranični rad u Štajerskoj je Ministarstvo unutrašnjih poslova u 1941. godini obećalo 700.000 maraka.[162] Ali su to bila samo sredstva koja je za rad raznih ustanova i društava u pograničnim štajerskim predelima obezbedilo Ministarstvo unutrašnjih poslova. To nisu bila mala sredstva i zanimljivo ih je uporediti sa sredstvima koja su dale vlasti stare Jugoslavije za nacionalno-odbrambeni rad u pograničnim predelima Slovenije. Prilična sredstva su nacističkim ustanovama i organizacijama za odnarođivanje dali i stranački uredi, a nešto su ih skupili i od članova. Na žalost, o tim sredstvima nemamo podataka, kao što ih nemamo ni o onima koje su potrošili za rad među Nemcima u Sloveniji.

Teško je reći koja je od spomenutih ustanova bila vodeća pri usmeravanju Nemaca u Sloveniji na nacističke pozicije, jer su sve delovale usaglašeno i u svima su imali glavnu reč dr Karstanjen i Dorfmajster, odnosno Majer-Kajbič u Koruškoj. Formiranje i rad tih ustanova spada u razdoblje kada se, nakon četiri godine unutrašnjeg trvenja, Svapsko-nemački kulturni savez pod uticajem »Folksdojče Mitelštele« organizaciono i ideološki utvrdio i zbio i dobio novo, izrazito nacističko usmereno vodstvo i kada se počeo obnavljati i u Sloveniji.[163]

Pošto su jugoslovenske vlasti, pre svega zbog nacističke usmerenosti **i** brojnih ispada nemačke omladine u Sloveniji, raspustile jednu za drugom sve mesne organizacije **Svapsko**-nemačkog kulturnog saveza, tamo gde su bila snažnija nemačka uporišta Nemci su imali ilegalne političke »odbore petorice«. Takav odbor je bio, sasvim izvesno, u Celju i u njemu je bio i bivši vođa Kulturbunda celjskog područja i vođa ilegalne omladinske organizacije Verner **Stiger,** koji **je** u autobiografiji napisao: »Nakon raspuštanja kulturbunda bio sam član političkog odbora petorice i prisustvovao svim zajedničkim sastancima Donještajerca. Ujedno sam vodio referate za posredovanje rada, profesionalno savetovalište, omladinu, statistiku, socijalu, veze s Rajhom i izveštaje Rajhu.«[164] Poznat je i sastav takvog odbora za Kočevsku, koji se, početkom 1939, pred predstavnicima »Folksdojče Mitelštele« obavezao da će preuzeti »odgovornost za političko vaspitanje nacionalne grupe«.[166] Takođe je morao da postoji takav odbor i u Mariboru gde su već 1936. godine oformili ilegalan statistički biro pod vodstvom nekadašnjeg omladinskog vođe Rudolfa Holcera, koji je vodio evidenciju nekadašnjih članova Kulturbunda i kasnije obavljao i poslove nekakve društvene policije, nadzirao članove, naročito kolebljive i nedovoljno opredeljene članove, davao o njima političke ocene itd.[166]

Skupština Svapsko-nemačkog kulturnog saveza u Ptuju početkom 1941. godine

Različiti međunarodni događaji, kao npr. Anšlus, Sudecka kriza, razbijanje Čehoslovačke, podstakli su nadu Nemaca u Sloveniji da će moći da obnove organizacije Svapsko-nemačkog kulturnog saveza, pa su zbog toga, 31. marta 1939, prijavili stvaranje 32 mesne grupe. Iako su u nekim krajevima održali osnivačke skupštine, već u aprilu vlasti nisu dozvolile obnovu Kulturbunda u Sloveniji sve do oktobra 1939, tj. tek u vreme drugog svetskog rata, čim su nacisti odobrili pravila Slovenačkog prosvetnog saveza u Koruškoj.[167] Osim pokrajinskog vodstva za Dravsku banovinu, koje se nalazilo u Mariboru i koje je vodio senjor protestantske crkve u Sloveniji Hans Baron, i pet okružnih vodstava, koje su vodili bankovni činovnik Jozef Klingberg u Mariboru, službenik nemačke štedionice Jozef Vresnig u Ptuju, protestantski pastor dr Gerhart Maj u Celju, prokurist drvne firme Jozef Sober u Kočevju i preduzimač inž. Gustav Tenies u Ljubljani, do početka 1941. godine bilo je organizovano još preko 50 mesnih grupa, i to u okrugu Maribor: Maribor, Dravograd, Guštanj, Marenberg, Muta, Pobrežje, Slovenska Bistrica, Slovenjgradec, Sv. Lovrenc na Pohorju, Slatki vrh, Studenci, Vuzenica, Rače, Trate i Sentilj; u okrugu Ptuj: Ptuj, Ormož, Gornja Radgona, Apače, Ziberci, Konjišče, Serdica, Fikšinci, Murska Sobota; u okrugu Celje: Celje, Slovenske Konjice, Rogatec i Hrastnik; u okrugu Ljubljana: Ljubljana i Tržič; u okrugu Kočevje: Kočevje, Dolga vas - Livold, Dolnja Topla Reber, Dolnja Briga, Gotenica, Grčarice, Knežja Lipa, Kočevska reka, Koprivnik, Mozelj, Nemška Loka, Onek, Borovec, Poljane, Blatnik, Polom, Stara Cerkev, Stari Log, Salka vas, Zajčje Polje, Željne, Spodnji Log i Črmošnjice.[168] Prema podacima pokrajinskog statističkog biroa Kulturbunda je u Sloveniji 19. januara 1941. godine, bilo 11.577 članova kulturbunda, pri čemu nisu ubrojene mesne grupe Gornja Radgona, Apače, Fikšinci i Murska Sobota, koje su imale 8. decembra 1940. ukupno 691 člana, i već formirana mesna grupa Črmošnjice. Prema tome, u Sloveniji je u to vreme u Kulturbundu bilo organizovanih već preko 12.268 Nemaca.[169]

Skupština Svapsko-nemačkog kulturnog saveza u Celju 31. 1. 1941 godine

Dobar poznavalac Nemaca na području slovenačke Štajerske prof Franjo Baš je analizirao socijalni sastav nacionalsocijalističkih prvaka **u Svapsko**-nemačkom kulturnom savezu i došao do zaključka da su gotovo svi izvirali iz svih socijalnih slojeva slovenoštajerskih Nemaca i iz svih profesija (inteligencije, zanatlija, privatnih nameštenika i posednika itd.), sem trgovačke i radničke profesije. Iznimak je bio samo Ptuj gde su nacističke vođe izašle iz provincijskog građanstva u kome su bili odlučujući činioci zemljišni posednici i trgovci. Druga karakteristika nacističkih voditelja **u Svapsko**-nemačkom **kul**turnom savezu jeste njihova mladost, jer su ljudi sa preko 70 godina bili u velikoj manjini. Većina je bila mlađa od 40 godina i pripadala je generaciji **koja** je u mladalačkom dobu doživela i osetila nemačka nastojanja prvog svetskog rata i koja je u nacionalsocijalizmu našla svoj preporod bez moralnih prideva liberalizma i humanizma.[170]

Sastanci i zborovi organizacija Svapsko-nemačkog kulturnog saveza se nisu ni po sadržaju niti po spoljnim oblicima gotovo nimalo u bilo čemu razlikovali od sastanaka i zborova nacističke stranke u Nemačkoj. Na javnim zborovima, istina, nije bilo Hitlerovih slika ili kukastih krstova, već su tu bile obično tri germanske reči, koje su sastavljale parolu obnovitelja Kulturbunda: »Ehre« (čast), »Blut« (krv) i »Boden« (zemlja), vrlo slične Dareovoj paroli »Blut und Boden«. Pevali su nacističke pesme, pozdravljali se nacističkim pozdravom itd. U javnim govorima nisu, doduše, otvoreno hvalili Hitlera i nacizam, ali su uz naglašavanje ljubavi prema zemlji i povezanosti s Velikom Nemačkom stavljali do znanja da su zbijeni i jedinstveni s nacističkim pokretom, odnosno da su sami deo tog pokreta. To je kasnije priznao i celjski okružni vođa Kulturbunda, dr Gerhard Maj: »Više puta su Svapsko-nemački kulturni savez dozvolili i nakon toga ga opet zabranili. Ali, kada je bio u Celju februara 1940. konačno opet dozvoljen, on se s rastućom otvorenošću izgradio kao *nacionalsocijalistički usmerena totalna organizacija nacionalne grupe.* « (podvukao T. F.)[171] I u Kočevskoj je »u okviru Svapsko-nemačkog kulturnog saveza bilo unutar mesnih grupa plansko duhovno *ideološko vaspitanje.*« (podvukao

T. F.)[172] Osim napora da svoje članove vaspita u nacističkom duhu, vodstvo Kulturbunda se trudilo i da organizuje što više nemačke omladine. Pokrajinski vođa nemačke omladine za Sloveniju je bio Rajnold Bil iz Maribora, koga je u vreme studiranja u Rajhu 1936. godine stipendirala VDA, a u pokrajinskom vodstvu Kulturbunda za omladinu je bio odgovoran i Oto Viztaler.

U to vreme su se u Sloveniji zbili i do kraja organizovali i oni Nemci koji su bili državljani nemačkog Rajha te bili u vreme svog boravka u inostranstvu uključeni u Auslandzorganizacion NSDAP. U Jugoslaviju su dolazili obično kao stručnjaci odnosno predstavnici preduzeća, lektori i predavači na školama itd. Na čelu inostrane organizacije nacističke stranke u Jugoslaviji nalazio se inž. Franc Nojhauzen, koji je bio i nemački generalni konzul u Beogradu, vođa Dojčes Ferkersbiro i Geringov izvanredni opunomoćenik za četvorogodišnji plan.[173] U pojedinim krajevima je ustanovio njene mesne grupe ili uporišta koje su se krile pod lažnim imenom »Rajhsdojčer Hilfsferajn«. U Sloveniji u početku nije bilo takve mesne organizacije ili uporišta, pa je njene članove iz Slovenije povezivala zagrebačka mesna grupa, koju je vodio Rudolf Empting, Tomislavov trg 5. Empting je članove nacističke stranke na celjskom području, i to u Brežicama, Sevnici i Celju, organizacijski obuhvatio tek krajem decembra 1936. kada ih je i posetio. Tada je za strankinog poverenika u Celju postavio inž. Valtera Gramana, koji je bio već od maja 1926. tehnički vođa pogona u Vestnovoj tvornici u Celju. Već kroz nekoliko meseci Graman je postao vođa uporišta AO NSDAP, a 1940. godine vođa mesne grupe.[174] U Mariboru je bio najpre vođa uporišta a zatim i mesne grupe dr Herman Beher, dok je u Ptuju vođa uporišta bio Eduard Zevan.[175]

I AO NSDAP je morala neko vreme u Sloveniji da deluje samo ilegalno, odnosno pod plaštom »Rajhsdojčer Hilfsferajn«. O tome beleži i mesna hronika Polzele u poglavlju »Istorija nacionalsocijalističkog pokreta u našem selu«: »Pg. Georg Eftkovski je bio vođa bloka Auslandzorganizacion der NSDAP i brinuo je za sela Polzela, Prebold i Šempeter. Muškarci su jednom mesečno imali zbor u Celju pod maskom 'Dojčer Hilfsferajn'. I omladina tih Nemaca se je svake srede, pod vodstvom inž. Ungera-Ulmana okupila na zbor u Celju.«[176] Članovi nacističke stranke u Sloveniji su mogli po prvi put da proslave godišnjicu Hitlerovog preuzimanja vlasti tek 30. januara 1939.[177] U tesnoj saradnji s nemačkim konzulatom u Ljubljani, članovi AO NSDAP slali su u Rajh karakteristike o Slovencima i Nemcima, naročito o onima koji su nameravali da otputuju u Nemačku. Pratili su Jevreje koji su bežali pred nacizmom, vrbovali dobrovoljce za nemačku vojsku i SS itd. Naročito značajna za razvoj nacističkog pokreta u Sloveniji bila je njihova organizacija u vreme dok Kulturbund u Sloveniji još nije bio dozvoljen.[178]

Nemački napad na Poljsku i početak drugog svetskog rata su među Nemcima u Sloveniji, koji su u to vreme obnavljali **Svapsko**-nemački kulturni savez, probudili nove nade za ostvarivanje nemačkih imperijalističkih pretenzija u Sloveniji, pa su na to počeli i da se pripremaju.

Cim je rat izbio, oni su u okviru Svapsko-nemačkog kulturnog saveza, i pored protivljenja nemačkog Ministarstva inostranih poslova, po uzoru odeljenja SA brzo i planski stvarali posebna odeljenja muškaraca od 18 do 45 go-

dina starosti i vojnički ih vežbali. Još tada, a naročito u posleratnoj revanšističkoj literaturi tvrdili su da su te poluvojničke jedinice, zvane »Folksdojče Manšaft«, tj. nemačke ekipe, formirali po izbijanju rata kako ih ne bi snašla takva sudbina kakva je snašla Nemce u Bidgošću u Poljskoj, gde su ih, navodno, Poljaci pobili 58.000.[179] Ali, iz podataka koje donosi Biberova knjiga očigledno je da je jugoslovenska obaveštajna služba već aprila 1939. »utvrdila, da se u Sloveniji tajno formiraju odelenja SA«.[180] Da to nisu bile neke vrste odbrambene organizacije kazuje i činjenica da su ih ubrzano spremali upravo onda kada su jugoslavenske vlasti najviše popuštale u zahtevima nemačke manjine, tj. u leto i jesen 1940.

U slovenačkoj Štajerskoj jezgro tih jedinica činili su muški članovi nemačkih fiskulturnih i sportskih društava. U Mariboru je postojalo fiskulturno i sportsko društvo »Rapid«. »Na Rapidovom terenu i u fiskulturnoj sali je bilo izvežbanih 800 ili čak više mladih Nemaca kao ekipa Kulturbunda... Rapidovim sportskim terenom u Mariboru je prvi put odjekivao korak nacionalsocijalistički vaspitanih nemačkih kolona. Rapid je u velikoj meri i dalje izvršavao već ranije postavljeni mu zadatak da nemačku omladinu fizički obuči i svetsko-nazorski iškoluje te pripremi dan oslobođenja.«[181] Ujesen 1940. su nemačku ekipu u Mariboru organizovali još i bolje. Na sastanku sreskih vođa Kulturbunda, 31. oktobra, pod vodstvom sekretara pokrajinskog vodstva dr Grila izveli su organizaciju »obaveštajnog i informacijskog sistema« i dogovorili se o izradi alarmnog sistema »kako bi što bolje bila obezbeđena zaštita nemačke krvi i imovine«. Zbog toga su za pojedine srezove odredili »vođe samozaštite« (Selbstšuclajier), koji su nastupali pod plaštom tzv. »kontrolnih vođa« (Kontrollajter), a vodio ih je dr Kamilo Morokuti.[182] Novembra 1940. su im poručili da organizuju obaveštajni aparat što niže - sve do blokovskih čuvara (Blokvarte). Kada su kasnije po srezovima taj sistem uzbunjivanja probali, došli su do zaključka da je dobar, pošto su se blokovski čuvari skupili na određenom mestu za prosečno 30 minuta.[183]

U Celju je »Atletik-šport-ferajn« vodio nama već poznati Veraer Stiger koga, zbog toga što je bio suviše poznat kao nacista, nisu postavili u vodstvo Kulturbunda. I u okviru tog društva su organizovali nemačku ekipu.[184] Glavni vodja nemačke ekipe na celjskom području je neko vreme bio berberin Eduard Pajdaš, koji je u celjskom okružnom vodstvu Kulturbunda odgovarao za sport. Posle njega glavni vodja nemačke ekipe bio je Alojz Kališnig-Lui, a njegov zamenik Vilfrid Hofman, da bi nakon njihovih ostavki, početkom januara 1941. godine, glavni vodja postao privatni nameštenik Fric Pihl, a njegov zamenik prokurist dr Alfred Juhard.[185] I Gustav Henigman, koji je nasledio Štigera kao vodja atletskog sportskog društva, bio je vodja neke jedinice nemačke ekipe.[188]

Snažna jedinica nemačke ekipe je bila i u Ptuju. Organizovao ju je i vodio tadašnji ptujski vodja nemačke omladine advokat dr Gril, koji se time bavio i kao sekretar pokrajinskog vodstva Kulturbunda za Dravsku banovinu.[187] Zanimljivo je da su se članovi ekipe u Ptuju proglasili za »ilegalan šturm SA.«[188]

Ali, najsnažnija i veoma dobro organizovana bila je nemačka ekipa u Kočevskom. Tamo ju je izrazito nacističko okružno vodstvo Kulturbunda počelo

da organizuje još 1939. godine, posle povratka diplomiranog agronoma Vilelma Lampetera iz Nemačke.[189] U jesen 1939. godine vodstvo kočevskih Nemaca tajno se sastalo i odlučilo da će ustanoviti nemačku ekipu. Čitavu Kočevsku je podelilo na 25 područja i svi odrasli muškarci s pojedinog područja su predstavljali osnovnu jedinicu, tj. takozvani »Šturm«. »Pod nosom žandarmerijskih stanica i političkih kancelarija formirali su, obučili i angažovali Sturine.«[190] U svih 25 šturma - s njihovih područja su kasnije pokrivana područja mesnih grupa Kulturbunda - bilo je 1560 *»jedinstveno uniformisanih, u duhu nacionalsocijalističkog svetskog nazora vaspitanih i fizički osposobljenih muškaraca.*« (podvukao T. F.) Oformili su i posebnu jedinicu, u koju su pod izgovorom skupljanja priloga za zimsku pomoć, pozvali izabrane muškarce. Ta jedinica, treći vod I šturma (Kočevje), »trebalo bi da napada kao udarna snaga čim bi se za to ukazala potreba u bilo kakvoj akciji«. Vodio ju je Aueršpergov šumarski inžinjer Alfred Buzbah.[191]

Manje jedinice nemačke ekipe bile su i u drugim krajevima Slovenije, tamo gde su postojale organizacije Kulturbunda, npr. u Dravogradu, Rušama, Marenbergu itd.

Po uzoru na SA formirane, jedinstveno uniformisane (crne čizme, crne jahaće pantalone, bela košulja, crna kapa itd.), u vojničkoj disciplini i nacionalsocijalističkom duhu izvežbane i vaspitane poluvojne formacije »Folksdojče Manšaft« su se temeljno pripremale za trenutak koji su manje ili više vatreno očekivali svi Nemci u Sloveniji, tj. na raspad Jugoslavije i pripajanje Slovenije ili bar njenih delova nemačkom Rajhu.

To iščekivanje je naročito ojačalo polovinom 1940. godine, kada je Nemačka porobila Dansku, Norvešku, Francusku, Belgiju, Nizozemsku i Luksemburg, a Italija je bila s preko pola miliona vojnika spremna na prodor u Jugoslaviju, koja je bila njeno interesno područje.

Posle podele uticajnih područja u Evropi, Afriki i Maloj Aziji izmedju nacističke Nemačke i fašističke Italije, Jugoslavija je došla u interesno područje Italije, s kojom su se njeni odnosi veoma pogoršali posle pada Stojadinovićeve vlade 1939. godine. Italija je počela da priprema napad na Jugoslaviju, pa je na njenim granicama skoncentrisala oko pola miliona vojnika. Kao što kazuju dokumenti, Nemačka je bila najpopustljivija prema toj italijanskoj ideji avgusta 1939., kada su Hitler i Ribentrop čak savetovali Ćanu da Italija iskoristi »poljsku aferu« i raskomada Jugoslaviju. Medjutim, posle početka rata Nemačka je postajala sve manje naklonjena toj ideji. Jugoslavija je za nju predstavljala značajno tržište, a italijanski napad na Jugoslaviju »bi mogao da rasplamsa ratni požar na čitavom Balkanskom poluostrvu te bi moglo da dođe do ruske intervencije i do uzajamnog saveza u odnosima izmedju Rusije i Velike Britanije«. Nemačka je, doduše, neprestano izjavljivala kako je Jugoslavija italijansko uticajno područje, ali je uporno zahtevala od Italije da napad odloži do poraza Velike Britanije. Čini se da je Italija bila najbliže napadu na Jugoslaviju u proleće 1940, kada je vrhovna italijanska vojna komanda u aprilu izradila plan »P. R 12« za upad u Jugoslaviju, pa je Musolini već u početku maja odredio dan napada, koji su, verovatno, sprečili nemački napad na Francusku, Nizozemsku, Belgiju i Luksemburg i ulazak Italije u rat. Italija je, do-

duše, još računala na mogućnost napada na Jugoslaviju, pa je avgusta 1940. već htela da izdejstvuje mogućnost pohoda preko Koruške i Štajerske, ali ju je Hitler i kasnije odvraćao od te njene ideje. U svojoj imperijalističkoj pohlepnosti Italija je nakon toga, bez prethodnog savetovanja sa Nemačkom, izabrala za svoju žrtvu Grčku, pa je svoje planove za napad na Jugoslaviju za neko vreme odložila u fijoke.[192]

U izjavama da je Jugoslavija uticajno područje Italije Nemačka je nešto kasnije počela da naglašava da to ne važi za mariborsko područje, pri čemu je mislila, verovatno, na čitavu slovenačku Štajersku. Tako je, na primer, Gering izjavio Musoliniju 15. aprila 1939.: »Nemačka strana stoji apsolutno na stanovištu da Jugoslavija stoprocentno spada u uticajno područje Italije«.[193] Devetnaestog septembra 1940. je, pak, Ribentrop izjavio da kada je reč o Grčkoj i Jugoslaviji u pitanju su »isključivo italijanski interesi i da je zbog toga stvar same Italije kakvo će rešenje izabrati. *Nemačka za sebe zadržava u Jugoslaviji samo pravo do mariborskog okruga.*« (podvukao T. F.)[194] Kako Nemačka u prvoj polovini oktobra 1940. još uvek nije bila ubedjena u to da Italija neće napasti Jugoslaviju, njen Generalštab Kopnene vojske počeo je da priprema XXXX armijski korpus, koji se nalazio kod Beča, za okupaciju »deutschstämmigen Gebiete« Jugoslavije, tj. onih područja, koja naseljavaju Nemci.[195] Posle napada Italije na Grčku i neuspeha italijanske vojske, i uz pripreme vlastitih planova za napad na Sovjetski Savez, nemačka Vrhovna komanda počela je da priprema napad na Grčku i vrši pritisak na Jugoslaviju da pristupi Trojnom paktu kako bi tako obezbedila svoje desno krilo.

U takvim medjunarodnim političkim uslovima nacisti u Sloveniji, pa i **u** Koruškoj, Štajerskoj i Rajhu trudili su se da temeljno pripreme pripajanje slovenačkih predela Rajhu.

Glavni državni ured za bezbednost u Berlinu pisao je 7. avgusta 1940. u svom izveštaju o Jugoslaviji, koji je poslao nemačkom Ministarstvu inostranih poslova: »Prema razgovorima u Salzburgu, folksdojčeri u Sloveniji se nadaju (južna Koruška, južna Štajerska i Kočevje) da su neposredno pred pripajanjem Rajhu. Već sve spremaju za da to bude što svečanije.

Stranački i državni uredi Koruške i Štajerske su u tom smislu već izručili Firerovom zameniku više memoranduma u kojima naglašavaju volju folksdojčera za povratak u Rajh i vojni, privredni i saobraćajno-politički značaj tih predela.«[196] I osnivač Kulturbunda, senator dr Georg Grasl, govorio je u jesen 1940. Ulrihu fon Haslu da Nemci u Sloveniji idu svojim vlastitim putem i »žele da pripoje Rajhu svu zemlju sve do Zidanog Mosta.«[197]

Vodstvo »Folksdojče Mitelštele« je u Berlinu, krajem juna 1940, raspravljalo o sudbini pojedinih jugoslovenskih pokrajina u kojima žive Nemci **uko**liko bi Jugoslavija stupila u rat na strani nemačkih protivnika, pa je svoj stav prosiedilo Nemačkom ministarstvu inostranih poslova. **Sto** se tiče Slovenije, bilo je ovog mišljenja:

»1) Područje uz granicu Koruške i Štajerske, koje, kako to prikazuju priložene geografske karte, pretežno ili osetno nastanjuju Nemci (uporedi priložene geografske karte) trebalo bi ponovno da bude pripojeno Rajhu, naročito područje Maribora i Karavanki.

2) Nemačko jezičko ostrvo (u Kočevskom - pr. T. F.) koje leži južnije, teško bi se moglo pripojiti Rajhu, jer bi to područje, prema predvidjanjima, zahtevala Italija kao svoje interesno područje. U nacionalnom smislu mogli bi da traže mogućnosti u preseljenju.«[198]

Medju memorandumima koje su stranački i državni uredi u Koruškoj i Štajerskoj poslali Hitlerovom zameniku Hesu i koje spominje izveštaj Glavnog državnog ureda bezbednosti od 7. avgusta 1940, bila su i dva memoranduma iz Celovca poslata jula 1940. Prvi je raspravljao o Mežičkoj dolini i Jezerskom i u njemu »su utemeljivali istorijsku, geografsku, nacionalno-političku i privrednu pripadnost spomenutih koruških područja koja su pod Jugoslavijom.« Naglašava se da, doduše, deo stanovništva govori vindišarskim dijalektom (!), ali da je veći deo nemački usmeren i da želi pripajanje Koruškoj i Nemačkoj. U drugom memorandumu, koji raspravlja o »jeseničkom trouglu«, naglašavali su njegov značaj za saobraćaj izmedju Nemačke i Italije. »Neodrživo je da preko 1000 km dugačku železničku vezu izmedju Berlina i Trsta preseca 40 km dugačak odsek na stranom carinskom području, koji ometa neposredni železnički saobraćaj izmedju Rajha i Trsta« - pisali su. Na kraju su, razumljivo, dali i predlog za rešenje tog problema u smislu halapljive gramžljivosti nemačkog imperijalizma: »Prepreke u jeseničkom trouglu, koje ometaju saobraćaj treba, dakle, na neki način odstraniti, ili pripajanjem velikom nemačkom Rajhu ili bar stvaranjem koridora. S vojničkog stanovišta bila bi pravilna prva varijanta.« Ta dva, u julu 1940. sastavljena i, verovatno, poslana memoranduma Hitlerovom zameniku Hesu, došla su i u nemačko Ministarstvo inostranih poslova. Najpre ih je tamo poslao Majer - Kajbič, a onda ih je izručio šefu protokola Ministarstva inostranih poslova, Dembergu, početkom 1941. godine u Celovcu okružni vodja NSDAP, dr Pahnek, koji je tada zamenjivao odsutnog zamenika koruškog gaulajtera NSDAP Franca Kučera.[199]

Osim Gaugrenclandsamta, Kučera je 1940. godine s pripremama za buduće obaveze u Mežičkoj dolini i u Gorenjskoj zadužio i službenika Državnog propagandnog ureda za Korušku, Lotara Vebera.[200]

U Štajerskoj su u to vreme najaktivniji bili »Sidostdojčes Institut« i Gaugrenclandsamt u Gracu, koje je vodio dr Karstanjen, jer je bio vodja Gaugrenclandsamta Dorfmajster u esesovskoj podoficirskoj školi u Gornjoj Šleziji. U tim ustanovama su tada izradili prve konkretnije planove o uredjenju slovenačke Štajerske, koju je trebalo da okupira nemačka vojska.

U prvom elaboratu - sačuvan je u arhivu »Sidostdojčes Instituta« - predlagali su sve moguće varijante za južnu granicu slovenačke Štajerske posle okupacije. Prema prvoj varijanti granica bi se protezala *po nekadašnjoj štajerskoj pokrajinskoj granici na Savi i Sutli,* jer bi, navodno, »odgovarala tako istorijskom i kulturnom jedinstvu Štajerske«. Takva granica bi došla u obzir ako bi se ostvarila tri uslova: a) ako bi sastavni deo Rajha ili bar njegovo interesno područje postala i Kranjska ili bar njeni delovi; b) ako bi bila i dalje prema jugoistoku u Hrvatskoj Sava interesna granica Rajha; c) ako ne bi bilo sumnji da bi s granicom na Savi doveli u nemačke ruke spojnicu linije Ljubljana - Zagreb. Druga varijanta je predvidjala granicu kao *nastavak Karavanki preko Kamniške planine i planinske grebene severno od Save* (Tiferercug - laška

linija), tj. na liniji Ojstrica - stara štajersko-kranjska pokrajinska granica - Velika planina - Huda jama - Laško - Sv. Lenart - Voluš - Rudnica i dalje na istok do nekadašnje štajersko-hrvatske granice. Takva granica ne bi bila smetnja organskoj vezi slovenačko-hrvatskog područja, te bi mu ostavila svu železnicu Ljubljana - Zagreb - raskršće Zidani Most i rudarske ugljenokope oko Trbovlja. Od triju gorskih linija izmedju Celja i Save izabrali su srednju varijantu, iako je bila srazmerno najniža, kako bi od nje naviše na severu obezbedjivali Celje, dok bi južni viši vrhovi, pak, nudili stratešku zaštitu dolini Save. Treća varijanta je predstavljala, zapravo, nekadašnji austrijski minimalni zahtev za granicom koja bi trebala da se proteže po vitanjskoj liniji. Po njoj bi Rajhu pripojili Maribor, Ptuj i Podravlje, ali ne i čitavo celjsko područje. Time bi glavna odbrambena zona na vitanjskoj liniji izgubila svoj dragoceni pretprostor.

Koliko god je treća varijanta nezanimljiva, jer smo je od 1919. godine često sretali u nemačkoj publicistici i lažnoj naučnoj literaturi, sasvim je izvesno da su prve dve varijante zanimljive. Zanimljivost prve se sastoji, pored ostalog, i u tome što se ne zadovoljava jednostavno granicom na Savi i Sutli nego želi bar još delove Kranjske, što su nacisti, nekoliko meseci posle raskomadavanja Slovenije, i uzeli. A druga varijanta je zanimljiva i po tome što je do tada još niko nije javno postavio, pa je ni kasnije nećemo više susresti. Izgleda da su drugu i treću varijantu predvidjali tek za slučaj ako hi došlo samo do graničnih korektura, a ne i do rasparčavanja Slovenije.

U tom elaboratu su, koliko mi je poznato, nacisti prvi put postavili zahtev za pripajanje velikog dela Prekomurja Rajhu, pri čemu je autorima poslužio za osnovu, sasvim izvesno, već spomenuti Karstanjenov članak »Das Deutschtum des Übermurgebietes (Prekomurje)« iz 1933. godine.[201] Svoj zahtev su obrazlagali ovako: »Prekomurje je još pred rat pripadalo Madjarskoj. Kao što se iz priložene skice može videti istočni predeli su madjarski, a zapadni nemački. Izmedju njih su Prekomurci, ogranak slovenačkog naroda, koji je zbog posebnih istorijskih uslova razvio svoju specifičnu fizionomiju. Odgovarajući većim susednim narodima Prekomurci teže na zapadu Prekomurja prema Rajhu (sic!), a na istoku prema Madjarskoj. Uvažavajući to i s obzirom na činjenicu da bi Prekomurci posle korekture južne štajerske granice potpuno »visili« u vazduhu, čini se potpuno logično da se podele izmedju Madjarske i Rajha. Zbog toga predlažemo da nova granica od tačke istočno od Mote ne protiče Murom uzvodno, kao što je praticala nekadašnja granica izmedju donje Štajerske i Madjarske, nego da u pravcu jug - sever raspolovi Prekomurje. Granica koju predlažemo trebalo bi kod Sv. Katarine da napusti današnju Jugoslaviju. Ali, i dalje ne bi trebalo da se proteže današnjom granicom Rajha nego da obuhvati one krajeve koji bi mogli, posle korekture granice sa Madjarskom, da se pripoje Rajhu.«

Verovatno je taj elaborat imao pred očima dr Manfred Straka, nekadašnji saradnik Sidostdojčes Instituta u Gracu, kada je u svojoj knjizi »Untersteiermark unvergessene Heimat« na strani 110. zapisao: »Bila su data tri predloga, od kojih je prvi predvidjao povratak jezički mešovite teritorije s Mariborom i Ptujem do linije greben Pohorja - Drava; drugi koji je postavljao južnu gra-

nicu na Vitanjsku liniju - Haloze, dok je treći uključivao u Rajh i Savinjsku dolinu s Celjem i postavljao granicu na savsku i bohorsku liniju na razvodu izmedju Savinje i Save. Same doline Save, stare štajerske južne granice, nismo mogli zahtevati.«

Od predloga koje spominje dr Straka dva su jednaka predlozima koja se nalaze u spomenutom elaboratu u fondu Sidostdojčes Instituta. Dr Straka se posle 25 godina smišljeno ili, pak, slučajno ne seća više predloga za granicu na reci Savi ili čak negde u Kranjskoj, odnosno umesto tog predloga spominje jednog od Pirhegerovih predloga iz 1919. godine, tj. granicu na grebenu Pohoija. Ali takav predlog, najminimalniji, kako ga je spomenuo Pirheger, kasnije nije dao niko više, a najmanje Sidostdojčes Institut i Gaugrenclandsamt. Karakteristično za dr Straku je i to da on prikazuje kao da bi ti predloži bili dati tek kad nemačka vojska okupira slovenačku Štajersku ili dok se već spremala na okupaciju, tj. krajem marta ili početkom aprila 1941. Međutim, sadržaj elaborata svedoči da su ga izradili već nekoliko meseci ranije, a naročito na to ukazuje i drugi elaborat iz fonda Sidostdojčes Instituta, koji više ne sadrži tri predloga ili varijante za južnu granicu Štajerske nego samo jedan, tj. predlog za granicu na reci Savi. Osim toga, drugi elaborat ima podrobniji predlog za teritorijalno-upravno i političko uredjenje slovenačke Štajerske.

Elaborat koji je već bio plod rasprava nekih ranije postavljenih predloga i sadrži »teritorijalnu podelu« i »nacionalno političko uredjenje« slovenačke Štajerske ima sledeći uvod: »Predstojeće preuredjenje stvari i u jugoistočnom prostoru već sada zahteva pismenu odluku o najrazličitijim poslovima kako bi se moglo, onda kad stvari postanu ozbiljne, u svim nadležnim ustanovama delovati jedinstveno.«

Smatrali su da bi nadležnosti izmedju NSDAP i državne uprave u okupiranoj slovenačkoj Štajerskoj morale da se razgraniče tako da se državni aparat brine za normalno funkcionisanje trgovine, ishranu i privredu, dok bi »svu nacionalno-političku dinamiku preuredjenja i obnove preuzela stranka«.

Tvrdili su da će odmah »prvih dana po promeni vlasti« biti potrebno »*na hiljade proterivanja i deportacija*«, kao i »*povratak hiljade folksdojčera koji su za poslednjih 20 godina pobegli iz donje Štajerske, pa ih sada popisuje Landsmanšaft der Unterštajrer, a proverava Pokrajinski personalni biro. A još obimnije će biti predstojeće preseljavanje u odredjenim delovima Jugoslavije, npr. u Kočevskom*«. (podvukao T. F.)

Predvidjali su da kao ni u gornjoj Šleziji tako ni u slovenačkoj Štajerskoj donjoštajersko stanovništvo neće moći odmah da bude primljeno u nacističku stranku, već će morati, slično kao nekada u Koruškoj, da se osnuje štajerski Otadžbinski savez (štajrišer Hajmatbund), koji će predstavljati »početnu i selektivnu organizaciju za sve folksdojčere i vindišare u donjoj Štajerskoj.« U stranku, njene formacije i pripojena odeljenja trebalo bi primati samo one koji su izvesno vreme bili u štajerskom Otadžbinskom savezu i koji će se u njemu iskazati, dok će nadležni uredi stranke i države za to vreme proveriti njihovu nacionalnu pripadnost. Štajerski Otadžbinski savez će pružiti svim donjoštajerskim folksdojčerima priliku da se odmah angažuju i iskažu u praktičnom radu kod kuće, pa će tako moći u budućnosti u najvećoj meri da

budu iskorišćeni u »jačanju stranke, države i samoupravnih ustanova«. Naglasili su da treba izbegavati one greške koje su napravili drugde, npr. u Klajpedi (Memmelland) i u nekadašnjem poljskom koridoru kada su sve, pa čak i najniže položaje preuzeli došljaci iz istočne Pruske i Gdanska i odgurnuli domaće folksdojčere. Zbog toga su u Sudetima, na primer, iz Sudetsko-nemačke stranke suviše brzo stvorili NSDAP, u kojoj su na sve položaje došli starosedeoci. Zbog toga su bili mišljenja da bi bilo dobro ako bi na odgovorne strankine i upravne položaje (na primer, za okružne vodje, pokrajinske savetnike, okružne organizacijske vodje NSDAP itd.) došli najiskusniji ljudi iz Stajefske, oni koji pokazuju razumevanje i odlučnost za nacionalpolitička pitanja, dok bi na sve druge položaje kako u stranci tako i u državnoj upravi postepeno dolazili ljudi iz svojih okruga.

U elaboratu se nalaze i predloži za teritorijalnu podelu slovenačke Štajerske po okupaciji i naglašen je zahtev: »*treba se potruditi da se uspostave stare granice štajerskog vojvodstva.*« (Podvukao T. F.) U tom slučaju bi slovenačka Štajerska imala šest okruga (Radgona, Maribor, okolina Maribora, Ptuj, Celje i Sevnica), pa su u elaboratu odredjeni tadašnji jugoslovenski srezovi koji treba da dodju u jedan ili drugi okrug. Zanimljivo je da bi u radgonski okrug, pored tadašnjih sudskih srezova Gornja Radgona i Ljutomer, potpadali i nekadašnji delovi političkog sreza Radgona, koji su pre 20 godina pripali Jugoslaviji (Apaško polje i okolina) i zapadna polovina Prekomurja. I, taj elaborat, dakle, predvidja da se Nemačkoj pripoji zapadna polovina Prekomurja, kao što je to podrobnije odredjivao ranije spomenuti elaborat. Zanimljivo je i to da bi tzv. »Savski okrug« (der Savekreis), sa sedištem u Sevnici, obuhvatio južne delove srezova Laško i Šmaije pri Jelšah, kao i srez Brežice. Međutim, protivi se predlogu da se formira zapadnodravski okrug u Dravogradu, jer bi, navodno, to područje pripalo Koruškoj. Podjednako se protivi i predlogu da se stvori samostalni slovenjgradski okrug iz sudskih srezova Slovenjgradec, Marenberg i Šoštanj. Za to navodi dva razloga: »prvi, za stvaranje okruga okolina Maribora odlučujuća pokrajinska jedinica je oko Pohorja. To jedinstvo je i s nacionalpolitičke strane od najvećeg značaja, pošto su tzv. Pohorci poseban deo donjoštajerskih vindišara, pa ih po mogućnosti, treba staviti pod jedinstveno vodstvo. Oni su za potpuno uključenje u germanstvo mnogo dostupniji nego što je to stanovništvo na drugim područjima. Drugo, i Savinjska krajina (Sanngau) sa središtem u Celju je pokrajinska jedinica. Nacionalno-politički zadatak tog područja treba gledati prvenstveno u tome da se, naročito s gustim naseljavanjem nemačkih poljoprivrednika, uspostavi zaštitni bedem izmedju vindišara u Podravlju i Slovenaca u Kranjskoj.« Podjednako se protivi predlogu za formiranje samostalnog brežičkog okruga sa sudskim srezovima Sevnica, Kozje i Brežice, jer bi, navodno, takav okrug predstavljao istureni vrh koji bi izazivao susedne države i uz to imao veoma slabu vezu s teritorijom Rajha.

Elaborat zahteva, dakle, pripajanje slovenačke Štajerske Rajhu u okviru granice nekadašnjeg štajerskog vojvodstva. Tzv. vitanjska linija, koju, doduše, nigde otvoreno ne spominje predvidjena je samo još za granicu izmedju dva okruga u kojima se stanovništvo, po mišljenju autora, medjusobno veoma raz-

likuje, tj. izmedju Podravlja, koje bi trebalo da pripadne mariborskom okrugu (okolina), i Savinjske doline, koja bi trebalo u celini da pripadne celjskom okrugu. Zanimljivo je da je posle okupacije slovenačke Štajerske i njene podele u okruge vitanjska linija, zaista, postala granica izmedju okruga - okolina Maribora, Celje i Ptuj. Nakon okupacije gotovo u potpunosti su sprovedene i mere koje su predvidjene u tom elaboratu. U njemu se prvi put spominje i stvaranje nekakve zaštitne brane izmedju Štajerske i Kranjske, koju bi trebalo stvoriti, u prvom redu, zbijeno naseljenim nemačkim poljoprivrednicima; mera, dakle, koja je posle okupacije značila jednu od najhitnijih komponenti nacističke nacionalne politike, tj. politike denacionalizacije.[202]

Zanimljiva je i skica s naslovom »Okruži i mesne grupe u donjoj Štajerskoj«. Na njoj je sva slovenačka Štajerska i zapadni deo Prekomurja razdeljen na okruge i mesne grupe, a naveden je i broj stanovnika u svakoj mesnoj grupi.[203] Jedina suštinska razlika se nalazi u tome što elaborat predvidja okrug Sevnica, a skica okrug Brežice. Na skici se nalazi i pečat Gaugrenclandsamta »poverljivo«. Mislim da i skica potiče iz istog izvora kao i elaborat, jer se, kada je reč o predvidjenoj podeli slovenačke Štajerske, sa njim gotovo potpuno slaže.[204]

Kada je reč o sadržaju, možemo pretpostaviti da su elaborat izradili negde polovinom 1940., jer se ne spominje Alzas, Lotaringija i Luksemburg, u kojima su nacisti posle okupacije, takodje, sprovodili mere odnarodjavanja, pa bi, verovatno, spominjali prva iskustva da je elaborat stvaran nešto kasnije. Autor elaborata gleda na sve isključivo s nacionalpolitičkog stanovišta i mislim da ga je napisao dr Karstanjen. Nacionalpolitičke momente uzima u obzir čak i pri predlozima za buduću podelu slovenačke Štajerske na okruge.

Autor elaborata predvidja, pored ostalog, »hiljade proterivanja i deportacija«. U fondu Sidostdojčes instituta nalazi se još jedan elaborat o Sloveniji, u kome piše i ovo: »Folksdojčeri su pokušavali da u Sloveniji nastane nemačke seljake iz drugih područja za naseljenje u Jugoslaviji, čime su nameravali da ponovo ojačaju germanski seljački sloj. S tim opitima su morali da prestanu pošto preseljenje nisu mogli da izvedu na širokoj osnovi i pošto su folksdojčeri iz drugih delova države doneli sa sobom suviše slabu nacionalnu svest da bi mogli da se suprotstave opasnosti odnarodjavanja. Preseljenja na području Štajerske, *u prvom redu isterivanje Slovenaca*, veoma je lako sprovesti pošto Slovenac nije jako ukorenjen pa naginje seljenju, i to naročito onda kada mu se u nekom drugom delu države nudi bolja mogućnost zarade.«[205]

Polovinom 1940. godine saradnici Sidostdojčes Instituta bili su veoma marljivi i u publicistici. Tako su vojni organi, verovatno na predlog civilnih vlasti u drugoj polovini maja 1940, poslali u Grac dr Straku, koji je tada bio u vojsci u Norveškoj, kako bi završio svoju kartu »Jugoslawien: Völkliche Gliederung«, koju je izdao Sidostdojčes Institut zajedno s njegovim radom »Die völkliche Gliederung Jugoslawiens.«[206] I na toj karti je Podravlje, izmedju Dravograda i Maribora i Kozjaka i grebena Pohorja, prikazano kao mešovito nacionalno područje na kome je, navodno, 1910. godine bilo preko 50 odsto stanovnika nemačke narodnosti. U Prekomurju je, navodno, bilo, pored gusto naseljene nemačke teritorije, i mešovito područje - u istočnom delu su živeli

isključivo Madjari, u sredini Prekomurci, a Slovenaca kao da tamo uopšte nije ni bilo. Približno u isto vreme je Sidostdojčes institut izdao - ali samo za službenu upotrebu! - kartu slovenačke Štajerske, Mežičke doline i Prekomurja s ucrtanim sreskim, opštinskim i katastarskim granicama, koju su, zajedno sa spiskom krajeva, po narudžbi nemačkog vazduhoplovstva, septembra 1940. godine izradili dr Straka i dr Satler. Novi saradnik instituta i docent Univerziteta u Gracu dr Herman Ibler je tada pripremio i studiju »Des Reiches Südgrenze«, koju je Institut umnožio i proglasio *ta*. poverljivu materiju. U njenom uvodu dr Ibler se pozivao na Hitlerove reči u Minhenu 25. februara 1940., kada je rekao da nemačkim životnim prostorom smatra sve ono što su Nemci kultivizirali, civilizovali i privredno razvili. Dr Ibler je naglasio da i slovenačku Štajersku treba smatrati za sastavni deo nemačkog životnog prostora te je »spasiti nezasluženog zaborava«.

Još iste godine, tj. 1940. Sidostdojčes institut i Gaugrenclandsamt u Gracu, kao i Gaugrenclandsamt u Celovcu, otpočeli su da pripremaju razne priručne elaborate koje bi trebalo koristiti pri okupaciji slovenačkih predela. Pri tom su koristili članove Svapsko-nemačkog kulturnog saveza, kao i špijunsku mrežu, koju su uspostavili služba bezbednosti (Ziherhajtsdinst) i vojna obaveštajna služba (Abver). Ne upuštajući se u raspravu problema nemačke Pete kolone u Sloveniji - ovo je, prema raspoloživim izvorima, krajnje savesno rasvetlio dr Biber u svojoj knjizi[207] - ja ću pokušati da, uz pomoć nekih izvora, prikažem, pre svega, nacističku špijunsku mrežu koja je skupljala i odašiljala u Grac i Celovac podatke za sastavljanje raznih priručnih elaborata i spiskova.

Posle anšlusa nacisti su i na austrijskoj teritoriji uspostavili obaveštajnu mrežu službe bezbednosti i vojnu obaveštajnu službu. U Gracu i Celovcu su oformili odseke službe bezbednosti (SD-Abšnit), koje su u Gracu vodili, u Ulici Lehgase 52, najpre SS-hauptšturmfirer Vili Fuks, a onda SS-oberšturmbanfirer Oto Lurker, a u Celovcu SS-oberšturmbanfirer Fric Folkernborn. U oba odseka su špijunski rad na slovenačkoj teritoriji vodila odeljenja VI (SD-ausland), tj. špijunaža u inostranstvu. U Gracu je to odeljenje vodio dr Bernard Bauer.[208] Nemačka vojna obaveštajna služba »Abver«, odnosno njen drugi biro (Ausland, tj. inostranstvo) u Salzburgu i u Beču, tj. u sedištima komandi vojnih okruga uspostavio je tzv. »Abverštele« (Ast), a u Gracu i Celovcu ispostave pod maskom tzv. »Vermahtsarhiv«, tj. vojnih arhiva. Vodja Vermahtsarhiva u Celovcu je bio major Andreas Cicelsberger (»Hans Veber«), a u Gracu major Radke (»dr Riedl«).[209]

Najjači nacistički špijunski centar u Sloveniji je bio, bez sumnje, u Celju. Njega je pred drugi svetski rat oformio već toliko puta spomenuti celjski trgovac Verner Stiger (»Fric Verner«), kojeg je, u odsutnosti, osudio austrijski sud na četiri godine robije, pošto je iz Nemačke u Austriju švercovao oružje i nacistički propagandni materijal. Planskim špijunskim radom počeo je da se bavi 3. oktobra 1938. kada je u SD-Abšnitu u Gracu položio zakletvu na vernost Hitleru i obavezao se na špijunsku aktivnost, mada je još od proleća te godine saradjivao s nacističkim špijunima.[210] O tome i sam kazuje: »Posle pripajanja Austrije obavezao sam se na saradnju sa službom bezbednosti u Gracu. I pošto sam već ranije radio na području političke obaveštajne službe (sic!),

Pasoš *nacističkog špijuna Maksa Adolfa Vestena pod drugim imenom*

taj posao sam obavljao s najboljim znanjem i mogućnostima. Moj posaoje bio razgranat po čitavoj pokrajini (sic!) i obaveštajna mreža se neprekidno širila. O vrednosti moje saradnje može da pruži informaciju i odsek obaveštajne službe u Gracu. Broj mojih saradnika je bio veoma veliki (sic!), ali pošto smo troškove morali da pokrivamo sami, mogli smo sa Slovencima i Srbima da radimo samo u ograničenom opsegu .. .«[211] Ali nije radio samo za odsek službe bezbednosti u Gmcu nego i za nemačku vojnu obaveštajnu službu. »Krajem 1938. godine su došla gospoda iz vojske u Celje i vrbovala me za saradnju. Pošto sam u svom obaveštajnom radu i ranije imao posla s vojnim stvarima, pristao sam na saradnju i od tada radio i na tom području. Zeleo bih da napomenem da mi je pred očima uglavnom bio samo cilj: Nemačka mora da bude obaveštena o svim dogadjajima i tome mora da doprinese svaki folksdojčer svim svojim mogućnostima. Kako su se kod mene neprestano vršile kućne pretrage i pošto su me već nekoliko godina pre toga kao najvećeg aktivistu donje Štajerske neprekidno pratili, radovao sam se uvek ukoliko bih skupljeni materijal uspeo da pošaljem. Kako sam sa sigurnošću pretpostavljao da u Rajhu materijal sami razdeljuju, uvek sam ga predavao isključivo jednoj osobi, i to onoj do koje sam mogao najbrže stići... Pošto mi je vojska, krajem 1939. godine, stavila na raspolaganje i novac, mogao sam sasvim da se posvetim poslu pa sam po čitavoj pokrajini postavio poverenike. Kako sam morao da računam i na izdajstvo ili otkrivanje, rad sam organizovao tako da mreža može da deluje i posle mog hapšenja. Već 1939. godine sam se trudio da za saradnju pridobijem sina industrijalca Vestena, koji je s Beogradom imao odlične veze.«[212]

Sa novcem, koji su Stigeru davali vojska i Maks Adolf Vesten, koji se i sam početkom 1940. godine čvrsto uključio u rad Stigerovog špijunskog centra, zaista, nije bilo teško pronaći odgovarajuće ljude za špijunski rad, jer su,

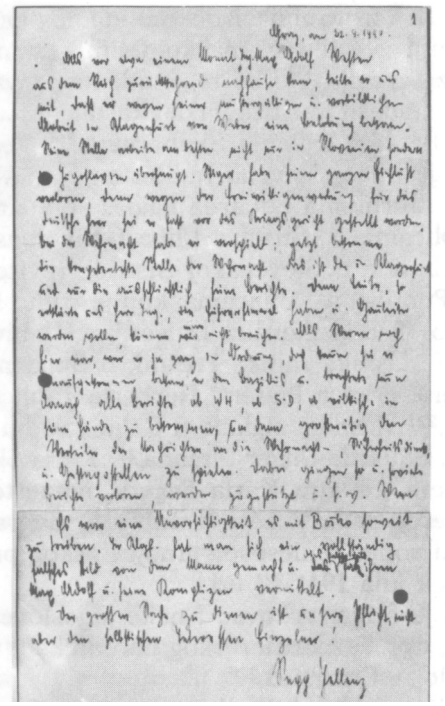
u to vreme, folksdojčeri otrovani nacističkom ideologijom smatrali takav rad rodoljubljem i korisnim za veliku Nemačku. Osim Vestena, pridobio je za rad i Vilfrida Hofmana iz Teharij (»Herbert«), studenta prava Sepa Jelenca iz Celja (»Ivan«),[213] svog nekadašnjeg službenika i kasnijeg snabdevača Vestenovog zamka Zovnek kod Braslovča Paula Škoberneta,[214] Vestenovog službenika Maksa Godlera, koji je imao skrivenu radio-stanicu (»Aleksander«),[213] člana okružnog vodjstva Kulturbunda Eduarda Pajdaša (»Stefan«),[216] vlasnika lečilišta u Rimskim Toplicama dr Gustava Uliha (»Nikolaus«),[217] člana vodjstva mesne grupe Kulturbunda u Slovenskoj Bistrici, revizora Jozefa Baumana (»Dran«),[218] nekog »Puntija« u Konjicama, koji je vodio špijune br. 101 (Erih Blehinger), 102 i 103, Tonija Lauriha iz Konjica,[219] bivšeg kapetana Frica Štajnbeka iz Žalca,[220] vlasnika zamka Prešnik u Šmartnom u Rožnoj dolini kod Celja Frica Milera, Franca Pintera, Herberta Tauhera, omladinsku aktivistkinju Hildu Bote,[221] vlasnika ciglane u Celju i vodju omladine u mesnoj grupi AO NSDAP inž. Eduarda Unger-Ulmana,[222] Karla Škorbeneta (»Dubič«), sina celjskog hotelijera, četkara Karla Sagera, nameštenika u Rakuševom preduzeću u Celju Ferdinanda Vusera,[223] inž. arh. Hansa Ledla, koji je dugo vremena bio tehnički vodja Teniesovog gradjevinskog preduzeća u Ljubljani (u Celje se doselio tek jula 1941)[224] itd.

Za špijunski rad je Štiger vrbovao i neke jugoslovenske gradjane nenemačke nacionalnosti, npr. žandarmerijskog narednika u Celju Boška Lazića i policijskog agenta Alojza Emeršiča.[225]

Izgleda da izmedju odseka službe bezbednosti u Gracu i Vermahtsarhiva u Celovcu nije bilo prave harmonije, jer su Štigeru na nekom sastanku u Celovcu stavili u zadatak da prekine sa svojom obavezom prema službi bezbednosti u Gracu, ali ovaj to nije učinio pa je òd tada u Celovec slao samo podatke o vojnim, a u Grac samo o političkim pitanjima.[226]

Međutim, policija je uskoro ušla u trag Štigerovom špijunskom radu. Pošto su marta 1940. u Beogradu uhapsili njegovog saradnika Hansa Stojnšega počeli su da prate Štigera. Kada su već mislili da ga uhapse, o tome ga je, 4. maja 1940. rano u jutru obavestio jedan od policijskih agenata. Zbog toga je i uspeo da blagovremeno pobegne, i to, preko Madjarske, u Grac.[227] Od tada je rad svojih špijuna vodio iz Celovca i Graca.

Pre nego što će pobeći u Austriju Štiger je sav svoj špijunski materijal predao svom zameniku Vilfridu Hofmanu. Kada je policija tražila Štigera kod Hofmana, taj je materijal otkrio žandarm Franc Mekinda. Pored ostalog, tu je bio i Hofmanov lažni pasoš na ime Aleksandra Severa i poverljivi vojni (raspored i pokreti vojske, radovi na utvrdjivanju, fotografije vojnih objekata u Kninu itd.) i politički podaci (beleške o radu Odbora za odbranu severne granice, o komunistima, četnicima, vodećem kadru u upravi, itd.).[228] Zbog toga su Hofmana uhapsili 24. maja 1940., ali su ga u julu iste godine već pustili na slobodu. Cim se vratio iz istražnog zatvora, nastavio je sa špijunskim radom i vodio celjski špijunski centar za službu bezbednosti, dok je Vermahtsarhiv za vodju u Celju u maju 1940. godine postavio Vestena. Obojica su veoma tesno saradjivali. O tome je dr Bernard Bauer u Gracu, 30. septembra 1940., zapisao: »Imenovani je posle Štigerovog bekstva preuzeo mrežu u Celju, ali su

Početak i kraj izveštaja Sepa Jelenca iz Celja o Vestenovom špijunskom centru u Celju

i njega uskoro uhapsili. Kako nisu imali dokaze o njegovoj krivici, oslobodili su ga. Sada radi u tesnoj vezi s inž. Vestenom.«[229]

Hofmanov zamenik u celjskom špijunskom centru je bio sedamnaestogodišnji student pravnog fakulteta u Zagrebu i omladinski vodja u celjskoj mesnoj grupi Kulturbunda Sep Jelene, o čijem su radu i zalaganju u odseku službe bezbednosti u Gracu imali najbolje mišljenje.[230] Kada je Jelene, septembra 1940, došao na neko vreme u Grac, ovako je izveštavao o radu celjskog špijunskog centra:

»Kada se otprilike pre mesec dana iz Rajha vratio inž Maks Adolf Vesten, izvestio nas je da ga je Veber u Celovcu pohvalio za njegov primeran i savestan rad. Njegov centar radi najbolje ne samo u Sloveniji nego uopšte u čitavoj Jugoslaviji. Štiger je izgubio sav svoj uticaj. Zbog vrbovanja dobrovoljaca za nemačku vojsku, zamalo da ga nisu izveli čak pred vojni sud. Ali je kod vojske propao, sada dobija najpristojniji vojni ured, to jest Vermahtsarhiv u Celovcu i jedino taj, samo njegove (tj. Vestenove) izveštaje. Jer ljude, kako nam je objašnjavao gospodin inženjer, koji previše žude za vodjstvom i žele da postanu gaulajteri nije moguće upotrebljavati. Kada je Verner (Štiger) još bio ovde, sve je bilo u redu, ali čim je otišao napolje, već je dobio bacil i od tad se trudio da sve izveštaje, kako NH tako i službe bezbednosti ili nacionalne, dobije u svoje ruke, pa je onda velikodušno glumio delitelja izveštaja vojnim ure-

dima, službi bezbednosti i gestapovskim uredima. Tom prilikom se izgubilo veoma mnogo izveštaja, bili su okrnjeni itd. Ako Verner još ne sedi iza rešetaka, za to se mora zahvaliti nama, jer mu mi šaljemo izveštaje za službu bezbednosti, uz pomoć kojih se još uvek drži iznad vode. Toliko Maks Adolf.

Maks Adolf nas računa sve svojim saradnicima. Njegov kafanski kolega Karl Škoberne je sasvim na njegovoj strani, dok Godler unekoliko koči kada unutarnji razdor krene suviše daleko.

Kada je naš žandarmerijski poverenik Boško (Lazić) otišao u Rajh da bi naučio da rukuje radio-stanicom, trebalo je da ga ja pratim ... Vilfrid Hofman radi s Maksom Adolfom Vestenom ruku pod ruku. Igra ulogu njegovog privatnog detektiva.«[231]

Policija je ušla u trag i špijunskom radu Boška Lazića kome je, takodje, uspelo da pred hapšenje pobegne u Celovec, gde je nastavio sa svojim radom.[232] Međutim, policija je uhapsila Vilfrida Hofmana i bio je osudjen na godinu i po robije,[233] dok je Vestenu uspelo da pobegne u Austriju, pa mu je tadašnji policijski direktor u Celovcu izdao, kao nemačkom državljaninu, nov, ovoga puta pravi pasoš maja 1940., kada je počeo da radi za Vermahtsarhiv u Celovcu, isti policijski direktor mu je, naime, izdao nemački pasoš s lažnim imenom Maks Adolf Vinhart, iako je imao i jugoslovenski pasoš na svoje pravo ime i prezime.[234] Celjski špijunski centar, kojim je posle Štigera stvarno rukovodio Vesten, imao je dobre uslove za rad. Još pod rukovodstvom Vestenovog oca Adolfa, Vestenova fabrika, s nemačkim vodećim službenicima i velikim kapitalom, imala je veoma veliki uticaj na nemačku aktivnost odnarođavanja. Bila je materijalni temelj rada na denacionalizaciji u Celju i okolini. Materijalno je, naime, veoma potpomagala društva Sidmark, Šulferajn, Švapsko-nemački kulturni savez i nemačku štampu u Celju, a kasnije i Dojče nahrihten u Zagrebu. Vestenova »zasluga« je bila što je Hitler mogao 1933. godine da se zahvali Cilier cajtungu za širenje nacizma i što ga je lično primio ministar za propagandu Gebels. Pored Maksa Adolfa Vestena u fabrici su bila najmanje još trojica ili čak i više organizovanih i povezanih špijuna i po okupaciji slovenačke Štajerske su čak dva njegova prokurista postali vodje mesnih grupa Štajerskog otadžbinskog saveza.[235]

Štigeru, a kasnije Hofmanu i Vestenu, stalnu vezu s Gracem održavali su, pre svega, trgovac Hans Stojnšeg iz Maribora,[236] zastupnici nemačkih državnih železnica u Mariboru, viši železnički inspektor Rudolf Šori i radnik Anton Erti (njegov brat je bio špijun u Celju), kao i Jozef Bauman iz Slovenske Bistrice. Sedamnaestog i osamnaestog februara 1941. uhapšeni su u Mariboru Šori i Erti. Naseli su, naime, mamcu jugoslovenske policije koja je preko svog čoveka, lažnog nemačkog agenta, ponudila »vojne planove o liniji utvrdjivanja uz nemačko-jugoslovensku državnu granicu« za 10.000 dinara. Šori je lično govorio sa Štigerom i ovaj je obezbedio novac kod Vermahtsarhiva u Celovcu. Kada je Erti došao po plan, uhapsili su ga, a narednog dana su to učinili i sa Šorijem kada je došao da interveniše.[237] Štiger, koji je posle bekstva u Austriju nastavio sa špijunskim radom, sve više je gubio popularnost zbog hapšenja svojih saradnika u Celju i Mariboru, kao i zbog sve veće Vestenove aktivnosti u uloge. Naročito se to osećalo posle 20. sp^tf™bra 1940. kada je sud

za zaštitu države osudio Štigera u odsutnosti na 20 godina teške robije i kada je zbog planiranja nekakve donjoštajerske legije - o čemu ću još govoriti - došao u nemilost kod nemačkih vojnih špijunskih ustanova. Vesten je, pak, učinio sve kako bi ga još više oklevetao u špijunskim sedištima u Celovcu i Gracu. Prebacivao mu je naročito lakomislenost i velike političke ambicije.[238] Uspelo mu je da ga tako ocrni da je Štiger polovinom septembra 1940. molio Vermahtsarhiv u Celovcu da ga oslobodi dalje saradnje kako bi radio samo za ustanove u Gracu, naročito za odsek službe bezbednosti. Međutim, Vermahtsarhiv nije na to pristao pa je Štiger i dalje radio preko nekog špijuna i za tu ustanovu.[239] Ali, kao što je Vesten ocenjivao Štigera, tako je i odsek službe bezbednosti u Gracu ocenjivao Vestena: »Posle odlaska Vernerà Štigera uspeo je da ostvari poseban položaj i u budućnosti bi želeo da tamo igra ulogu vodje. Koristio se svim sredstvima samo da bi onemogućio Vernerà Štigera.«[240] »U svakom slučaju, Vesten je za mene najveće razočarenje koje sam ikada mogao da doživim od prijatelja. A, inače, još i dalje iskorišćava moje poverenike i time od sebe pravi fantastičnog muškarca,« pisao je Štiger 7. oktobra 1940.[241] Pošto su u Mariboru uhapsili Ertla i Šorija, a u Celju Vilfrida Hofmana i pošto je Vesten prebegao u Celovec, Štigera je, 24. februara 1941., otpustio najpre odsek službe bezbednosti u Gracu, a kroz tri dana i Vermahtsarhiv u Celovcu.[242] Otada je duplom snagom radio za Sidostdojčes institut u Gracu i Gaugrenclandsamt. Kao što ćemo videti, on je i za te dve ustanove obavljao špijunske poslove.

Drugi značajniji nemački špijunski centar u slovenačkoj Štajerskoj bio je onaj u Mariboru, ali o njemu imamo manje podataka nego o onom u Celju. **Cini** se da su špijuni imali svoja gnezda, pre svega, na mariborskoj železničkoj stanici i u glavnoj pošti. Na železničkoj stanici je špijunskim radom rukovodio Ludvig Kaltenbek, vodja Biroa nemačkih državnih železnica u Mariboru. Njegovo delovanje je opisala Civilna uprava za donju Štajersku u svom predlogu za odlikovanje: »Još u vreme stare Jugoslavije predlagani se posebno angažovao za oslobodjenje donje Štajerske. Biro nemačkih državnih železnica, kojim je rukovodio, iako pod neprestanim pretnjama jugoslovenske kriminalističke policije i naročito kontraobaveštajnih biroa jugoslovenske države, dobijao je i slao dalje značajne vesti, i obavljao druge špijunske poslove. Preko tog biroa su tekle značajne niti obaveštajne službe, njen maskirani pismonosni poštanski saobraćaj, veze s poverenicima folksdojčerima, razni transporti oružja, a brinuo je i za tajnu radio-stanicu. Imenovani je bio odgovoran za sve te teške zadatke, zbog čega je, kao duhovni vodj obaveštajne službe, bio posebno ugrožen. Predlagani se, dakle, posebno isticao.«[243]

Ovaj biro je imao, dakle, značajnu ulogu ne samo pri prebacivanju špijunskog materijala preko granice, održavanju veze izmedju folksdojčera - špijuna itd. nego je preko granice prebacivao i transporte oružja što je i dokaz da je preko granice dolazilo iz Rajha oružje za naoružavanje Nemaca, u prvom redu za naoružavanje Folksdojče Manšaft. A taj biro je imao i ilegalnu radiostanicu koja je bila već druga utvrdjena nemačka tajna radio-stanica u slovenačkoj Štajerskoj. U tom birou su se špijunskim poslovima bavili i već ime-

novani Šori i Erti, a s njima su bili povezani i železnički službenici Han, Pfligel, Krišnig i Štrajher, te seljak iz Šentilja Gustav Eberle i drugi.[244]

Drugo špijunsko gnezdo u Mariboru nalazilo se u Glavnoj pošti. Tamo se od jeseni 1940. špijunskim poslovima bavio poštanski službenik Ervin Kolbezen. Potkradao je službena dokumenta poštanske uprave, nabavljao nemačkim obaveštajcima planove i spiskove lica i dragocene državno-političke telegrame.[245] Na toj pošti je u korist nacista špijunirala i Marija Verlič, zaposlena kao kontrolor u telefonskom odeljenju.[248] Druga takva špijunka je bila poštanska službenica Margareta Kajnc.[247] Tamo je špijunirao i Emil Rajh.[248]

U Mariboru je morala da postoji najmanje još jedna grupa nemačkih špijuna. U njoj je, sasvim izvesno, bio jedan od najznačajnijih advokat Oto Badi. Od 1931. do 1935. bio je profesionalni vodja mesne grupe Kulturbunda u Mariboru, poverenik VDA, upravnik nemačkog borbenog glasila »Dojče nahrihten« a od maja 1938. godine i saradnik službe bezbednosti.[249] Drugi značajan špijun bio je advokat dr Franc Brandšteter, zamenik vodje Sportskog kluba »Rapid« i vodja pravnog biroa Pokrajinskog vodstva Švapsko-nemačkog kulturnog saveza za Dravsku banovinu i saradnik već spomenutog glasila »Dojče nahrihten«.[250] S njime je tesno saradjivao trgovac dr Gerard Pfrimer.[251] Špijuni su bili i već spomenuti Hans Stojnšeg, inž. Hans Vegšnajder, dugogodišnji organizator i vodj nemačke omladine u Mariboru, koji je bio saradnik Vermahtsarhiva u Gracu ili Celovcu,[252] Franc Krajne i drugi.[253]

Neki špijunski centar nalazio se i na Apaškom polju. Medju ondašnjim špijunima su se naročito isticali Jozef Kern iz Lutveraca, koji je bio »poverenik nemačke vojne obaveštajne službe, prenosilac značajnih vesti« i »učesnik akcije za naoružanje apaških Nemaca«; Tomas Simončič iz Lutveraca, koji je bio »vodja Nemaca u Apačama« i »poverenik nemačke vojne obaveštajne službe«; zatim Ozvald Vurcer iz Gornje Radgone, koji je, takođe, bio »poverenik nemačke vojne obaveštajne službe, prenosilac značajnih vesti o vojsci i naoružanju« i koji je bio »u staroj Jugoslaviji u istražnom zatvoru zbog špijunaže u korist nemačkog Rajha«.[254]

U Rušama je bio nemački špijun Albert Venko, član vodstva mesne grupe Kulturbunda, koji je bio »aktivni borac za germanstvo« te »se u obaveštajnoj službi posebno isticao«.[255]

Špijunski centar morao je da postoji i u Ljubljani a, možda, i u Jesenicama, o čemu možemo da zaključimo na osnovu nekih hapšenja. Početkom 1940. godine u Ljubljani, Celju i Mežiškoj dolini, kao i Marenbergu uhapšeni su Maks Hribernig, Karl Mantel, Fric Kenig iz Celja, dr Herman Grintčnig itd, koji su bili preko Ljubljane ili, pak, direktno povezani s Vermahtsarhivom u Celovcu. Takođe su uhapšeni Hugo Langeršek, Ivan Onuk, Ivan Korpar, Franc Vajda i Lota Vrenčur, koji su bili špijuni jednog ili oba špijunska centra u Gracu, najverovatnije Vermahtsarhiva u Gracu. Jedino je špijun Zigfrid Bauer uspeo da pobegne.[256] Dvadeset šestog maja 1940. su u Jesenicama uhapsili predstavnika nemačkih državnih železnica u Jesenicama, Jozefa Hrastniga, zatim nemačke trgovce iz Ljubljane Petra Angela i inž. Rajnolda Šihta i druge. U Ljubljani je zbog špijunaže još ranije a i kasnije uhapšeno nekoliko lica.[257]

Spomenuo sam samo najznačajnije nemačke špijunske centre i najznačajnije špijune, za koje su sačuvani ili dostupni podaci. Bilo ih je, razumljivo, mnogo više, a o mnogima se zbog posebnih uslova za rad, karakterističnih za ilegalan i špijunski rad, podaci uopšte nisu sačuvali. Iz sačuvanih i dostupnih podataka još ne možemo, razumljivo, zaključivati da su se špijunskim radom bavili svi ili većina Nemaca u Sloveniji, upisanih u Švapsko-nemački kulturni savez. Takva špijunska služba niti bi bila efikasna niti moguća, ali ostaje neoboriva činjenica da su se *nemački špijuni uglavnom regrutovali iz redova te organizacije, naročito iz njenih rukovodećih organa, kao i iz organizacije NSDAP za inostranstvo,* koji su svojom sve većom i doslednijom nacističkom usmerenošću i neprijateljskim i nacionalno netrpeljivim raspoloženjem prema Slovencima predstavljali za špijunski rad pogodnu političku i organizacijsku osnovu.

Veoma razgranata nemačka špijunska mreža u Sloveniji nije prikupljala samo poverljive podatke vojnog i privrednog značaja nego i podatke o ustanovama i organizacijama u Sloveniji, kao i o njihovom personalnom sastavu, nacionalnoj i političkoj usmerenosti osoblja itd. Ti podaci su nekim ustanovama u Štajerskoj i Koruškoj bili potrebni za njihove pripreme za okupaciju Slovenije. Te ustanove su bile Sidostdojčes institut i Gaugrenclandamt u Gracu te Gaugrenclandamt u Celovcu, o čemu ne svedoče samo posle rata otkriveni elaborati tih ustanova, nego i arhivski materijal u fondu Sidostdojčes instituta u Gracu.

Za slovenačku Štajersku podatke su prikupljali Sidostdojčes institut i Gaugrenclandamt u Gracu, koji su za tu svrhu zaposlili Vernerà Štigera. Ovaj je u svojoj autobiografiji od 26. oktobra 1940, pošto je opisao svoj špijunski rad, napisao i ovo: »Osim toga, još uvek sam radio za Sidostdojčes institut na raznim društvenim područjima itd.« Tamo se potpisivao lažnim imenom Karl Stefan, a u Sloveniji mu je za vezu služio već spomenuti Jozef Bauman iz Slovenske Bistrice (»Dran«), koji je imao svoj automobil pa je za obavljanje svojih špijunskih poslova obilazio čitavu severoistočnu Sloveniju i išao čak do Zagreba skupljajući poverljive podatke od špijuna, od kojih smo neke već spomenuli.

Uputstva o tome kakve podatke o ustanovama i organizacijama, kao i ljudima, treba prikupljati i kako ih onda sredjivati izdavao je dr Karstanjen. Njegova rukom napisana uputstva poručiiju da po srezovima popišu: *urede* (sreska načelstva, sudove, finansijske urede, žandarmerijske stanice, opštine, pošte, železničke urede i stanice, poreske urede, berze rada, penzionerske fondove i putničke agencije »Putnik« i kod svakog da navedu činovnike, vodju i značajnije funkcionere, kao i imovinsko stanje, tj. da li imaju elektrane, klaonice, opštinske kuće, šumska imanja itd.); *škole* (vrsta, broj razreda, upravitelje i broj predavača); *novčane zavode* (njihova imanja u kućama i zemlji, suvlasništvo pri preduzećima, investicije, direktore i činovnike); *gostione* (podatke o vlasniku, približna veličina i precizan položaj); *trgovine* (podatke o imetku, vlasniku ili zakupcu i od kada je vlasnik, poslovodje i vodeće službenike, vrednost zaliha itd.); *zanatlije, bolnice i lekare, slovenačka društva* (imovinsko stanje, vodeće osoblje, kao što su, na primer, načelnici, blagajnici, sekretari i njihovi zamenici, cilj i svrha pojedinih društava); *parohije i tnanastire* (nji-

hov imetak, kao i imetak klerikalnih udruženja i klerikalno usmerenih udruženja); *vlasnike kuća* (imanje, imovinske odnose, podatke o vlasniku itd.); *opštinske planove, kulturne ustanove* (profesionalna i amaterska pozorišta, bioskope, biblioteke, čitaonice, muzeje i njihove vodeće kadrove); *vatrogasce* (imanja, rukovodeća lica); *državne objekte* (stanje i veličinu); *industriju i pogone* (kapital, položaj, prihod, čista dobit, imovinsko stanje, vlasništvo, vodeće činovništvo, vreme osnivanja).

Pored toga, uputstva naročito upozoravaju na to da za ljude treba navesti i sledeće podatke: ime, adresu, narodnost, približnu starost, poreklo (od kada je u zemlji i odakle su stigli), nacionalnu i političku aktivnost, članstvo u društvima. To je posebno važno za članove Kulturbunda, poverenike, glavne protivnemačke podstrekače i svesne Slovence.[258]

U fondu Sidostdojčes instituta sačuvano je prilično materijala koji su prikupili nemački špijuni o ustanovama, organizacijama i preduzećima u slovenačkoj Štajerskoj. Ono što su skupili na celjskom području Štigeru je uglavnom slao Bauman iz Slovenske Bistrice. Dvadeset petog septembra 1940. pisao mu je: »Dragi gospodine V(erner) F(ric)! U prilogu su spiskovi prema Nemcima neprijateljski raspoloženih lica; pretpostavljam da su potpuni. Moguće je da će stići još kakva mala ispravka«.[259] Kako su politički ocenjivali ljude kazuje Štigerovo pismo Baumanu iz januara 1941.: »Na spisku nije zabeleženo da su nam potrebna ne samo (imena) slovenačkih činovnika koji nam nisu naklonjeni, nego nam je još uvek posebno stalo do toga da dobijemo podrobne podatke i o onima, recimo, indiferentnim i umerenim Slovencima, koji bi se, možda, osećali bolje pod nemačkom upravom. Ako je ikako moguće je da će stići još kakva mala ispravka«.[259] Kako su politički ocenjivali ljude kazuje Štigerovo pismo Baumanu iz januara 1941.: »Na spisku nije zabe- i za neprijatelje; ako nije moguće dati podrobniji opis, treba ih označiti sa S. U oba primera je, pak, bolja podrobnija ocena. Ranije smo ih označavali sa a, b, c, d, ali se pokazalo da je kasnije,, kada su te podatke obradjivali ljudi koji nisu bili baš dobri poznavaoci mesnih uslova (sic!), nastala zbrka. Radije, dakle, jezgrovit opis ... Verujem da ćeš moći veoma dobro saradjivati s Lujem (Alojz Kališnig - pr. T. F.), ali, u svakom slučaju, budi oprezan, jer drugi ljudi ne smeju da saznaju ništa. To znači da ne smeju saznati da radimo već na prikupljanju takvih podataka i u takvom obimu.«[260] Kroz nekoliko dana mu je opet pisao da mu preko njegove nekadašnje saradnice, penzionisane poštanske činovnice u Podčetrtku, obezbedi poštanski šematizam; poslao mu je i spisak krajeva o kojima u Gracu još nisu imali nikakvih podataka i žalio se da »je veoma žalostan posao u prostoru izmedju Rogatca i Brežica« i da bi mu bar s tog područja mogla slati podatke neka žena iz Podčetrtka.

U tom pismu je Štiger i razotkrio da se takvim poslovima bavi i vodstvo Švapsko-nemačkog kulturnog saveza u Mariboru: »Kao što sam ti već javio, vodstvo Kulturbunda u Mariboru delimično igra samovolju, pa moram zbog toga svoje saradnike pozvati da, po mogućnosti, duplikate i kopije iz sastavljenih spisaka Kulturbunda i istraživanja šalju i meni. To važi za sve. A tebe posebno molim da mi iz Konjica i Slovenske Bistrice obezbediš sve što se pojavi na tom području, o čemu smo već razgovarali.«[261]

U izveštaju od 27. marta 1941. Bauman je poslao Stigeru, pored ostalog, i spisak ustanova i društava u Poljčanama s imenima načelnika, zamenika i blagajnika i naveo imena ljudi koji bi ih mogli privremeno zameniti »prilikom prevrata« (beim Wendepunkt). Ti ljudi su, naime, već bili u tim ustanovama poverenici Gaugrenclandamta. U prilogu mu je poslao poprilično takvog materijala, a imenima je dodao znakove, o čemu je pisao ovako: »Objašnjenje o znacima pored imena: I! i obično rimsko 1: huškači protiv Rajha uopšte, lopovi, svinje, spletkaroši, uopšte opasni ljudi. Njihove izjave nije moguće ponoviti. To đubre treba istrebiti jednim udarcem. II: Slovenci koji su pptpuno na nemačkoj strani.«[262] To pismo nije zanimljivo samo zbog objašnjenja oznaka pored imena na elaboratima koje smo, nakon rata, našli u arhivskim fondovima okupacionih ustanova, nego što otkriva i odnos autora prema svesti Slovenaca i sadrži predlog: istrebiti jednim udarcem, koji su nacisti u sudbonosnim danima slovenackog naroda i počeli da ostvaruju. Štiger je Baumanu odgovorio već kroz dva dana, i to ovako: »Dragi druže Dran! Hvala za današnje pismo *s čitavim »rolnama«, koje su veoma lepo i jasno izražene. Zbog čega i drugi rodaci ne šalju takve?* Spiskove *po obrascu koji je svojevremeno poslao Fric trebam veoma hitno. Molim te kaži to i drugima (Ivanu, Nikolausu, Punti itd.). Nedostaje još mnogo dopuna.*[1] (podvukao T. F.) Inače me sada zanimaju svi događaji. Molim, javljaj mi sada svakodnevno o svemu. Očekujem skorašnji susret i veoma pozdravljam tebe i tvoje rođake (čitaj: saradnike - pr. T. F.) tvoj Karl Stefan.«[263] Istoga dana je pisao i špijunu Puntiju: »Dragi Punti! Hvala za poslednje pismo. Poverenik kod pošte se sada veoma interesuje naročito za poštu sveštenika, društava i vlasti. Potrebne su dopune spiskova. Podrobnije ćeš saznati od Drana. Lep pozdrav od tvog Karla Stefana.«[264] Sačuvan je čitav svežanj materijala o poverljivim i prema Nemcima neprijateljski raspoloženim licima u Celju, organima vlasti i organizacija u celjskom srezu itd., što je na već unapred propisani način stiglo do Štigera u Sidostdojčes institut. Sačuvana su i dva listića s imenima ljudi s područja Poljčana koji su se doselili u slovenačku Štajersku posle 1914. godine.[265] Sastavljanje takvih spiskova lica koja su se doselila u slovenačku Štajersku posle 1914. godine ukazuje na to da su nacisti još pred nemačkim napadom na Jugoslaviju za tu kategoriju lica predviđali poseban postupak.

Iz Karstanjenovih uputstava o prikupljanju podataka, Baumanovih izveštaja i drugih izvora može se zaključiti da Sidostdojčes institut i Gaugrenclandamt u Gracu nisu prikupljali samo podatke o ustanovama, uredima, preduzećima itd. i njihovim ljudima nego da su sastavljali i spiskove prema Nemcima neprijateljski raspoloženih lica kao i lica koja su se u slovenačku Štajersku doselila posle 1914. godine. Takve spiskove su sastavljali da bi te ljude isterali, jer je već spomenut elaborat Sidostdojčes instituta iz polovine 1940. godine predviđao brojna proterivanja i deportacije. Hans Glazer, koji je bio u vreme rata opštinski komesar u Slovenskoj Bistrici, ispričao je 1943. godine I. Jagodiču, »da je Kulturbund već u Jugoslaviji sastavljao predloge za iseljenje. Predlog je mogao dati samo jedan član Kulturbunda, ali su ga morali podržati i potpisati bar još dva druga člana Kulturbunda kako bi bio pravosnažan.« Izjavio je i to »da su svi predloži za iseljenje postojali već 1939.

i 1940. godine, tako da su u Gracu čekali gotovi za sprovođenje već decembra 1940.«[266] Nemački špijun Paul Škoberne, vođa mesne grupe Kulturbunda, izjavio je nakon rata ovo: »U zimu 1940-41. dobio sam od Kulturbunda iz Celja zadatak da u Braslovčama i bližoj okolini popišem lica koja su poznata kao slovenački rodoljubi (učitelje, činovnike, sveštenstvo i svesne poljoprivrednike), koji bi došli u obzir za preseljenje u Nemačku.« One koje je stavio u spisak, nacisti su posle okupacije deportovali u Srbiju.[267] Član vodstva Kulturbunda u Celju i kasniji celjski župan Robert Himer je, avgusta 1941. godine, zapisao da su sa prvim deportacijama otpočeli već aprila i maja 1941. »*uglavnom prema poimeničnim spiskovima koji su bili sastavljeni u Rajhu znatno pre okupacije donje Štajerske, a za koje su materijal sakupljali i slali poverenici folksdojčeri i druge poverljive ustanove u donjoj Štajerskoj na osnovu dugogodišnjih posmatranja i političkih iskustava.*« (Podvukao T. F.)[268]

Iz svega toga proizlazi, dakle, da su obe spomenute ustanove, uz pomoć široko razgranate špijunske mreže, pojedinaca i organizacija Švapsko-nemačkog kulturnog saveza, bar od polovine 1940. godine dalje prikupljale materijal o svim onim Slovencima koji su bili antinacistički raspoloženi prema Nemcima, kao i svim licima koja su se u slovenačku Štajersku doselila posle 1914. u nameri da ih posle okupacije, na koju su se spremali, proteraju. Takve spiskove su izradili već do kraja 1940. godine, a nakon toga su ih samo dopunjavali.

Osim spiskova lica koje bi nakon okupacije trebalo proterati iz slovenačke Štajerske, sastavljali su i spiskove poverljivih lica, pre svega članova Kulturbunda, pa i Nemcima veoma naklonjenih Slovenaca. Ti spiskovi, koje su umnožili u Gaugrenclandamtu u Gracu, sastavljani su po srezovima i sadrže 1066 imena poverenika. Njihovi autori.su u uvodu zapisali daje svrha tih spiskova »da svakom referentu daju, po mogućnosti, brzu i jasnu sliku o primernim poverenicima i uslovima u donjoj Štajerskoj«, ali da ne obezbeđuju potpunost i da se redosled imena ne poklapa s vrednošću poverenika.[289]

Od tih poverenika su, nakon toga, izabrali posebno pouzdane, pa i sposobne Nemce »koji bi u slučaju okupacije mogli biti stavljeni, kao poznavaoci kraja i stručnjaci, na raspolaganje okupacionim vlastima, ža gradske i privredne ustanove.« Tako su za Maribor predvideli člana pokrajinskog vodstva Kulturbunda, advokata dr Franca Brandštetera za župana (što je ovaj nakon izbijanja rata između Nemačke i Jugoslavije odmah i postao), inž. Ernsta Migliča za privrednog referenta opštine, inž. arh. Bruna Rungaldira za referenta za policiju, advokata dr Lea Gocanija za »glavnog poverenika« sreza Maribor leva obala i dr Eda Kupnika za »glavnog poverenika« za srez Maribor desna obala itd.[270] Verovatno su slični spiskovi posebnih poverenika folksdojčera, koji su veoma dobro poznavali mesne uslove ili bili stručnjaci, izrađeni i za druge krajeve.

U vreme kada su sastavljali spomenute spiskove i elaborate nacisti su pripremali folksdojčere iz Slovenije na okupaciju slovenačke Štajerske. A rođena je i zamisao o poluvojnom organizovanju i osposobljavanju Nemaca koji su iz Slovenije pobegli ili otišli u Rajh i bili članovi tzv. »Landsmanšaft der Unterštajrer« u Gracu, koju je vodio Maks Mahalka, a zatim Franc Rus. Počeli

su da realizuju i predloge da muške članove Landsmanšafta uče vojničkim veštinama, pa da ih nakon toga prime u nemačku vojsku kao dobrovoljce. Štiger u svojoj autobiografiji kaže da je o tome najpre govorio s dr Karstanjenom, a o konkretnom se dogovorio s vođom Vermahtsarhiva u Celovcu, majorom Cicelsbergerom. Reč je bila, u prvom redu, o svrstavanju folksdojčera iz Slovenije nastanjenih u gornjoj Štajerskoj u terenske jedinice SA, u kojima bi ih vojnički uvežbavali. »Verner Stiger je u okviru Landsmanšaft organizovao vojnu obuku kako bi je angažovao kao legiju u donjoj Štajerskoj... Iz Landsmanšafta biraju najsposobnije i najbolje te ih dele u razne SA-šturmove i uključuju u njihov vermanšaft. Pojedinci čak i ne znaju čemu sve to. U pogodnom trenutku će ih skupiti iz pojedinih šturmova i legija će biti pripremljena.« Tako su razgovarali poverenici Vermahtsarhiva i odseka službe bezbednosti u Gracu, 24. septembra 1940. godine.[271] U ostvarivanju te ideje Stiger je u početku beležio lepe uspehe, jer je već do polovine jula 1940. poslao u II bataljon 800. vojnog školskog puka za posebnu upotrebu »Brandenburg« nekoliko stotina folksdojčera iz Slovenije,[272] dok je 25. jula iste godine na sastanku sa oko 200 folksdojčera u Gracu zaključio da će se u SA prijaviti više od 500.

Stiger nije regrutovao ljude samo za predviđenu »donjoštajersku legiju« nego - uz pomoć majora Nirhofa i kapetana fon Pfefra - i za vojsku, razumljivo s motivacijom da će ih kasnije upotrebiti pri okupaciji slovenačke Štajerske. Ali je ubrzo morao razočarano da prizna da ih obavezuju za dvogodišnju službu u afričkom ekspedicionom korpusu koji su - kako izgleda - već tada pripremali. »Moram uz to da naglasim da zbog nedostatka sposobnih ljudi (sic!) ne možemo sebi dozvoliti to da naše najbolje damo na raspolaganje za bilo kakav ekspedicioni korpus. Oko 30 lica smo već izvežbali dole u južnoj Štajerskoj u Manšaftu (sic!). To su najbolji koje još imamo na raspolaganju. U početku sam mislio ria to da obezbedimo da ih uvežbamo ovde u SS-ferfigungstrupen pa da ih kasnije angažujemo kod kuće u esesovskoj službi (sic!). Ali pošto se to preko ovdašnje SS nije moglo srediti ljudi su prihvatili vojsku, svakako, u očekivanju da će odmah nakon završetka rata (u Evropi) biti otpušteni kućama«, izveštavao je Stiger Nirhofa 23. jula 1940.[273]

Ali, i pored toga Stiger se još uvek trudio da folksdojčere vojnički uvežbava u jedinicama SS. Koliko je sve to bilo hitno, pokazuje i odlomak iz njegovog pisma Nirhofu iz polovine avgusta 1940.

»Upravo pre nekoliko dana sam primio iz Italije vest da je sve spremno za udarac protiv Jugoslavije i da će uskoro doći do napada. U samoj Jugoslaviji se brzo šire pojave rasula, dok istovremeno i dalje vrše mobilizaciju, tako da možemo pretpostavljati da će uskoro doći do promene...

I pored toga (što su folksdojčeri već uključeni u vojne jedinice - pr. T. F.), javlja mi se misao da za slučaj preuzimanja vlasti u donjoj Štajerskoj i u drugim predelima za SS nemamo na raspolaganju nikakvih školovanih saradnika - poznavaoca mesnih uslova i jezika. U štajerskim i koruškim gradovima već dugo vremena živi vrsta Donještajeraca koji bi bili veoma spremni i oduševljeni za svako školovanje. Na žalost, to je donekle otežano zbog nekoliko suviše krutih uslova. Mlade ljude brzo primaju u najrazličitije organizacije, a

u SS samo u retkim slučajevima. Voleo bih da predložim da se u Celovcu i Gracu, u manjim grupama, što brže školuje veći broj prvorazrednih ljudi koje mogu uvek staviti na raspolaganje. To bi, u svakom slučaju, moralo da bude što pre jer, istini za volju, predviđam da za to imamo na raspolaganju vrlo malo vremena.«[274]

Tako širokopotezno uključivanje folksdojčera u SA i njihovo regrutovanje u nemačku vojsku stiglo je i do ušiju jugoslovenskih vlasti. Pa kada je Vesten u Celju - opet uz pomoć svojih agenata - saznao da se pitanje tzv. donjoštajerske legije raspravlja u jednoj poverljivoj okružnici banske uprave u Ljubljani su sa Cicelbergerom (ovaj je u Celovcu upravo govorio prvim dobrovoljcima za puk »Brandenburg« i stavio im do znanja da će biti angažovani u Sloveniji), napravili čitavu akciju protiv Štigera. U drugoj polovini septembra 1940. već su mislili da ga uhapse jer je, navodno, »ta organizacija (donjoštajerska legija, - pr. T. F) u Berlinu nepoznata i da krši trenutnu neutralnost Rajha, pa bi zbog toga mogla da ima velike spoljnopolitičke posledice.« Samo posredovanje službe bezbednosti i njenog odseka u Gracu, čiji je saradnik Stiger još uvek bio, spasilo ga je hapšenja.[275]

I pored Geringove zabrane da se i dalje regrutuju folksdojčeri iz Jugoslavije i odbojnog stava nemačkog Ministarstva inostranih poslova prema toj akciji, za koju se zauzimao naročito Himler,[276] nacisti su u Štajerskoj i dalje regrutovali Nemce iz Slovenije. I to ne samo one koji su već bili u Štajerskoj i Koruškoj nego i one koji su još živeli u Sloveniji. »Kao što sam Vam već rekao u Berlinu, *mi smo iz Jugoslavije ilegalno prevezli folksdojčere kako bi ih ovde školovali u SS i kroz nekoliko nedelja vratili u domovinu.* U potpunom uverenju da će akcija teći u redu, odmah su se prijavili najbolji u našoj zemlji i *preko granice došli u velikom broju.* U Gracu smo ih pregledali da li su sposobni, a zatim poslali u Breslau, (podvukao T. F.)... Ljudi su već četiri nedelje u Rajhu, pa iako žive u kasarnama, još uvek su u civilnim odelima. Dok smo ih vrbovali, izričito smo im govorili da će njihovo školovanje trajati šest nedelja. Tako su se odlučili da ovamo pošalju (iz slovenačke Štajerske - pr. T. F.) vođe pojedinih omladinskih grupa, svakako u očekivanju da će se (u Rajhu) striktno pridržavati rokova«, izveštavao je Stiger Nirhofa 27. decembra 1940.[277]

Treba reći i to da tu akciju nije vodio sam Štiger nego i spomenute ustanove u Gracu. Štiger se u toj akciji veoma angažovao, pošto je reč bila, u prvom redu, o nemačkim omladincima koje je pre tri godine vodio u slovenačkoj Štajerskoj. Međutim, nemoguće je da jedan sam čovek koji je živeo u hotelu »Vizler« u Gracu zavrbuje tako veliki broj folksdojčera. Ne samo da se ne može pretpostavljati da je on nego čak ni da su spomenute ustanove u Gracu same zavrbovale ili ilegalno dopremile folksdojčere »preko granice u velikom broju«. (Da je reč bila, zaista, o velikom broju kazuje i podatak u ranije spomenutom Štigerovom pismu da su jednu od tako regrutovanih jedinica koja je brojala 80 ljudi poslali iz Berlina u Breslau.) Zbog toga opravdano zaključujemo da su pri vrbovanju za tu akciju poluvojničkog i vojničkog uvežbavanja u Rajhu folksdojčera iz Slovenije za predviđen prevrat u Jugoslaviji *bile uključene i organizacije Svapsko-nemačkog kulturnog saveza.*

OKUPACIJA SLOVENACKE ŠTAJERSKE I GORENJSKE

Poslednje pripreme

Za okupaciju i pripajanje slovenačke Štajerske i Gorenjske nacisti su se pripremali izvan Slovenije i u njenoj unutrašnjosti naročito u drugoj polovini 1940. godine i u prvim mesecima 1941."godine. Ostalo je još samo pitanje vremena kada će početi da realizuju svoje planove.

Kada su narodi Jugoslavije velikim demonstracijama izrazili svoje nezadovoljstvo i ogorčenje zbog pristupanja Jugoslavije Trojnom paktu, pa je Hitler 27, marta 1941. odlučio da napadne i razbije Jugoslaviju, nacisti su izveli poslednje pripreme za realizaciju svojih planova.

Krajem marta 1941. godine, kada je nemačka vojska otpočela s pripremama za prodor u Jugoslaviju, vodeće naciste, naročito članove vodstva Svapsko-nemačkog kulturnog saveza, vodeće špijune, članove AO NSDAP iz slovenačke Štajerske, pozvali su u Grac kako bi sarađivali pri okupaciji kao instruktori, tumači i vodiči. Za prelazak preko granice Nemački konzulat u Ljubljani izdao im je lažne pasoše. Celjskim Nemcima je lažne pasoše doneo iz Ljubljane 29. marta okružni vođa Kulturbunda dr Maj. »Već ranije sam od pastora Maja dobio lažni pasoš na ime Bajerman«, zapisao je u svojoj beležnici nacist Eduard Pajdaš.[278] Odvezli su se 31. marta i u Gracu su našli neke svoje poznanike koji su već ranije pobegli u Rajh. Do petog aprila je kod Šentilja prešlo granicu nekoliko transporta, ukupno oko 4700 lica, većina nemačkih državljana u Jugoslaviji, među kojima je bilo samo oko 500 folksdojčera;[279] iz slovenačke Štajerske ih je, pak, bilo oko 150.[280] Nacisti su ih proglasili izbeglicama iako nisu bežali ni pred kakvim nasiljem, jer toga gotovo da i nije bilo; u stvari, nacisti su ih sami pozvali u Rajh.[281]

Mnogo folksdojčera, koji su već bili u Rajhu ili one koje su tih dana tamo pozvali, upotrebili su u poslednjim pripremama za okupaciju slovenačkih predela. U II nemačkoj armiji, koja se pripremala za upad u Sloveniju i Hrvatsku, o tome je brinulo njeno obaveštajno odeljenje. Iz njegovog sačuvanog dnevnika može se videti da su u Gracu imali nekoliko sastanaka i konferencija na kojima su raspravljali i o angažovanju folksdojčera u Rajhu i u Sloveniji za konkretne zadatke po okupaciji slovenačke Štajerske. Jedan od takvih sastanaka održan je 3. aprila u Gracu i o njemu je u ratnom dnevniku Obaveštajnog odeljenja II nemačke armije zapisano ovo:

»Konferencija u Gracu pri Abverštele I (potpukovnik Šefer) o određivanju nemačkih poverenika u donjoj Štajerskoj i o pouzdanim hrvatskim poverenicima u hrvatskim predelima za oformljavanje značajnog materijala o političkoj aktivnosti slovenačke politike degermanizacije u donjoj Štajerskoj i srpske tiranske politike u Hrvatskoj. Izveštaj o radu hrvatske Pavelićeve grupe. Određivanje domaćih poznavalaca terena za vodiče u donjoj Štajerskoj i Hrvatskoj.

Konferencija pri Abverštele I u Gracu sa dr Karstanjenom, vođom jugoistočnog odeljenja, sa potpukovnikom Šeferom, kapetanom Miketo, s dva gospodina iz propagandne čete, o prikupljanju informacija o komunističkim će-

lijama među zagrebačkim studentima. Izveštaj o prihvatnim logorima za izbeglice. Povezivanje s vođama folksdojčera s druge strane granice.

Konferencija pri VDA (Prihvatni biro za izbeglice).

Rezultat saslušavanja izbeglica.«[282]

Već narednog dana su u štab armije stigli tumači, vodiči, itd., na primer, »posebni vođa (Z)« Franc Murko itd.[283] Izgleda da su u početku angažovali nedovoljno tih tumača, jer su 7. aprila utvrdili da »pridobivanje tumača prouzrokuje velike teškoće« i da su se sami pomagali tako da im je Abverštele u Gracu stavila na raspolaganje nekoliko svojih poverenika, špijuna.[284] Među onima koje su u Gracu angažovali za tzv. posebne vodiče bio je i nama već poznati Paul Klaus.[285]

Na isti način kao u Gracu, mada u manjem obimu, folksdojčere su angažovali i u Celovcu. Tako je npr. Vesten, rezervni poručnik jugoslovenske vojske, postao »posebni vođa (Z)« te je vodio odeljenje 139. puka planinskih lovaca iz Celovca prema Jugoslaviji.

Krajem marta i prvih dana aprila obe grane obaveštajne službe, tj. policijska i vojnička, ojačale su svoje delovanje kako u Rajhu tako i u Sloveniji. Pokušavali su da što više podataka dobiju i od folksdojčera koji su posle 27. marta prebegli iz Jugoslavije. »Poslednjih dana pred okupaciju u Grac su pristigle brojne izbeglice, naročito iz mariborskog područja. Sve poverenike Pfrimerove i Ledlove agenture, koji su, takođe, bili u Gracu kao izbeglice, angažovali smo za taj krug lica. Na taj način smo materijal koji se već nalazio kod VI referata i dalje dopunjavali. Kurirska služba koja je delovala do poslednjeg trenutka omogućila nam je da iz mariborske okoline dobijemo vesti kada su borbe već bile u toku«, zabeležio je vođa odseka službe bezbednosti u Gracu, Oto Lurker, u ljubljanskom zatvoru posle rata.[286]

Prilično folksdojčera zadržano je tada u Gracu kako bi sarađivali pri pripremanju političkih i upravnih postupaka za okupaciju. Te mere su, naime, ukoliko ih Nemci već nisu imali od ranije formulisane, nacisti počeli da pripremaju odmah posle 27. marta.

Gaulajter dr Iberajter je već marta naredio Lurkeru da otpočne da priprema obaveštajnu službu za akciju u slovenačkoj Štajerskoj i da za tri dana pripremi materijal koji je njegov biro do tada prikupio, jer će, navodno, već kroz nekoliko dana morati da ode na sastanak s Hitlerom.

Lurkerovi saradnici su nekoliko dana i noći pregledali i birali špijunski materijal za Iberajtera. A ujedno je Lurker naredio da sve ono što još nedostaje hitno prikupe u slovenačkoj Štajerskoj. Za svaki politički srez u slovenačkoj Štajerskoj pripremili su fasciklu u kojoj je bio sav materijal potreban za okupaciju tih srezova, kao, npr. opšti pregled sa skicom sreza, organizacija upravnih organa; spiskovi političkih stranaka, organizacija i društava, značajnijih preduzeća; podaci o školstvu, štampi i crkvi. »U fasciklama su bili i spiskovi Nemcima naklonjenih i prema Nemcima neprijateljski raspoloženih lica.« Uz pomoć tih fascikli bi, pak, za okupaciju određena lica i ustanove dobili još pre svog dolaska u slovenačku Štajersku podrobnu sliku o području, tj. srezu, tako da bi mogli pojedine mere da pripreme još u Gracu.

Pasoš nacističkog špijuna Edvarda Pajdaša iz Celja pod drugim imenom

Jednog dana u sedištu državnog zamenika dr Iberajtera u Gracu održana je konferencija, na kojoj su prisustvovali svi oni koji su bili određeni za političke komesare, okružne vođe Štajerskog domovinskog saveza i drugi za visoke nameštenike predviđeni pojedinci. Iberajter im je saopštio da će u narednim danima doći do rata protiv Jugoslavije i da ga je Hitler predvideo za šefa civilne uprave u donjoj Štajerskoj. Zatim je govorio o zadacima političkih vođa koji će raditi u Štajerskom domovinskom savezu, o budućem radu političkih komesara itd. A Lurker je, na osnovu materijala koji je prikupila njegova ustanova, govorio o »svetskonazorskim protivnicima« i o predviđenoj organizaciji policije bezbednosti i službe bezbednosti na okupiranom području. Na kraju konferencije je dr Iberajter rekao da mu je Hitler poverio zadatak da germanizuje slovenačku Štajersku i daje zadatak svakog Nemca da mu pruži podršku pri realizaciji tog zadatka.

Posle te konferencije su svakog dana održavani sastanci s predviđenim okupacionim funkcionerima. Vodio ih je vladni predsednik, tj. Iberajterov zamenik za opštu upravu, dr Oto Miler-Hacius.[287]

Na mnoge sastanke i razgovore pozivali su i folksdojčere iz slovenačke Štajerske. O takvim sastancima je Pajdaš zabeležio: »1. aprila mi politički radnici iz Celja susrećemo se kod 'Vilder Man'. Sve su privukli u nekakav posao. Mene su pozvali u Folksdojče Mitelštele u Krojcgase. Primio me dr Helmut Karstanjen, kojeg poznajem s političkog rada u domovini. Odredio mi je i rad: pripreme za politički rad u donjoj Štajerskoj. Sada sigurno znam da nam se približuje oslobođenje. S radošću i ushićenjem se bacam na posao. *Sastavljamo spiskove, crtamo karte... Raspravljamo o iseljenju posavskog i posutlanskog pojasa*, (podvukao T. F.)[288] O sastancima u Gracu svedoči i izjava dr Georga Škoberneta.[289]

Sve folksdojčere iz slovenačke Štajerske koji su bili u Gracu pozvali su jednog dana i u sedište državnog zamenika za Štajersku, tj. u zamak u Gracu,

Razglednica, sa kojom je KPS 1938. godine upozoravala na nacističku opasnost (crtao V. Kopač)

pa im je tamo statistički referent Karstanjenovog Sidostdojčes instituta, Hajnc Braumiler, govorio o njihovim zadacima posle povratka u slovenačku Štajersku.[290]

U to vreme su nacisti već odredili i tzv. akcione štabove za slovenačku Štajersku i Gorenjsku, imenovali političke komesare za pojedine srezove, prikupili brojne srednje i niže činovnike, napisali projekte najznačajnijih odluka i odredbi, odredili vodeći kadar za Štajerski domovinski savez i Koruški narodni savez, sastavili akcione štabove policije bezbednosti i službe bezbednosti, pripremili jedinice sastavljene iz policije poretka, žandarmerije i članova SA, NSKK itd., kojima su bili vodiči domaći folksdojčeri.

Za vođu akcionog štaba za okupaciju slovenačke Štajerske su, na primer, imenovali vođu organizacionog ureda u pokrajinskom vodstvu NSDAP za Štajersku, SA-štandartenfirera Franca Štajndla, kojeg su već predviđali za saveznog vođu Štajerskog domovinskog saveza. Političke komesare za slovenačku Štajersku i Prekomuije i njihove pomoćnike izabrali su već do 3. aprila.[291] Zanimljivo je da su do 14. aprila napravili već nekoliko zamena. Tako su, na primer, za političkog komesara za grad Maribor imenovali dotadašnjeg pokrajinskog savetnika za okrug Grac - okolina Knausa; za političkog komesara za srez Maribor - desna obala, najpre su imenovali nekog Dajningera, kojeg je zamenio već spomenuti predstavnik Nemačkih državnih železnica u Mariboru i vođa ondašnjeg obaveštajnog centra, Ludvig Kaltenbek; za grad Celje su naj-

Razglednica, sa kojom je KPS 1938. godine upozoravala na nacističku opasnost (crtao V. Kopač)

pre odredili Karla Kojzera a onda Tonija Dorfmajstera, dok su za Brezice već u početku imenovali dr Huga Sueteja, okružnog vođu NSDAP u Dojčlandsbergu.[292]

Na nekom sastanku održanom posle 3. aprila imenovanim političkim komesarima i njihovim pomoćnicima odredili su zadatke prilikom preuzimanja vlasti. U tim uputstvima su već predvideli i neke mere odnarođavanja, kao npr. daje službeni jezik nemački, odstranjivanja slovenačkih natpisa i spomenika.[293] Imali su i sastanak u sedištu pokrajinskog vodstva Folksdojče Mitelštele u Krojcgase 34 na kome su govorili i o tome da »opasne« i Slovence doseljene posle 1914. godine treba proterati itd.[294] O pripremanju tih mera ću nešto podrobnije govoriti u sledećem poglavlju.

Da su se u tim danima nacisti, zaista, temeljno pripremali na okupaciju Slovenije i uvođenje nemačke civilne uprave i da je pripremne mere već tada potvrdio lično Hitler, svedoče i dve kasnije izjave šefa civilne uprave za donju Štajersku.

U svom pismu Ministarstvu unutrašnjih poslova od 30. oktobra 1941. je, pored ostalog, izveštavao i sledeće: »U danima neposredno pre akcije koja je otpočeta 14. aprila o. g. upoznao sam sve ustanove s kojima sarađujem sa *strategijskim planom* za izgradnju nemačke uprave u donjoj Štajerskoj. Pokazalo se da dosledno smišljen strategijski zajednički plan znači prvi i odlučujući uslov za saradnju bez trvenja.« (podvukao T. F.)[295] Na nekoj sednici svog štaba u Gracu 10. avgusta 1942. je, pak, rekao: »Na povratku donje Štajerske rađeno

Naoružani članovi Svapsko-nemačkog kulturnog saveza u Mariboru 8. 4. 1941. godine

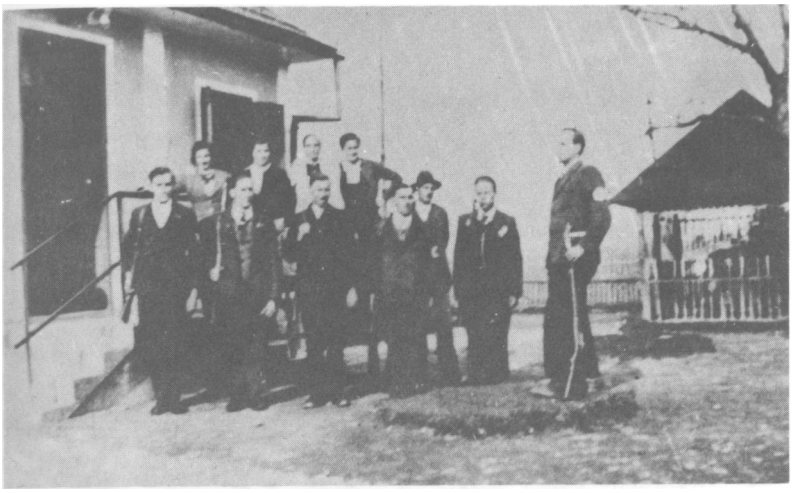
je već dugo vremena i samo po sebi je razumljivo da su za to planiranje bili angažovani stručnjaci koji su nam stavljeni na raspolaganje. Kada je do toga došlo 1941. godine, te do *podrobnosti planirane mere* nisu bile samo sprovedene već i participirane Firerovim odobrenjem.« (podvukao T. F.)[296]

U Gracu nisu, na primer, izradili samo strategijski zajednički plan i predvideli pojedine mere čak na području poljoprivrede, već su napisali i značajnije odredbe koje je šef civilne uprave za donju Štajersku izdao po svom dolasku u Maribor.[297]

Podacima o neposrednim pripremama za okupaciju Gorenjske, na žalost, ne raspolažemo kakve imamo za slovenačku Štajersku. Čini se da do 10. aprila još nisu odredili političke komesare. Nacistima se, naime, ovde nije tako žurilo kao u Štajerskoj, jer je veći deo Gorenjske bio operaciono područje italijanske vojske.

Tako su nacisti, naročito u Štajerskoj, još pre potpune okupacije slovenačkih predela imali pripremljene sve planove za uvođenje civilne uprave i rad na denacionalizaciji. Ali, pre no što su novonaimenovani nacistički vlastodršci s čitavom pratnjom stigli u Sloveniju, u nekim krajevima vlast su već preuzeli folksdojčeri, koji su posle 27. marta ostali kod kuće.

U Mariboru, gde su članovi Kulturbunda krili ne samo oružje nego i one Nemce koji se nisu odazvali mobilizaciji u jugoslovenskoj vojsci,[298] vođe Kulturbunda su s Hansom Baronom na čelu već 6. aprila posetili mariborskog podžupana i zahtevali da se nemačka ekipa Kulturbunda dodeli gradskoj policiji. Po naređenju vodstva Kulturbunda brojni mariborski Nemci su se sakupili pred zgradom policije, doneli sa sobom oružje i municiju i počeli da razoružavaju jugoslovenske vojnike, zauzeli gradsku kuću, istakli nacističku zastavu, odredili policijski sat i naoružani puškama s bajonetima patrolirali po gradu. Već u noći 8. aprila vodstvo Kulturbunda, koje je već preuzelo gradsku upravu, pokušalo je da se ličnim automobilima odveze u susret nemačkoj

Naoružani članovi Svapsko-nemačkog kulturnog saveza na Sladkom vrhu aprila 1941. godine

vojsci, ali je moralo da se vrati jer je cesta bila minirana. Pošto je nemačka vojska sledećeg jutra zauzela Maribor, naoružani mariborski Nemci su nastavili da obavljaju policijsku službu, i to sve do 24. aprila 1941.[299]

0 petokolonaškoj aktivnosti vodstva Svapsko-nemačkog kulturnog saveza u Mariboru svedoči i sledeći odlomak iz ratnog dnevnika obaveštajnog odeljenja Štaba II nemačke armije. Za 8. april je zabeležen ovaj podatak: »Vožnja u Maribor, susret s voditeljima folksdojčera u gradu, pokrajinskim vođom Baronom, kapetanom Morokutijem i drugima. Povratak u glavno sedište armije zajedno s vođom vojne samopomoći kapetanom Morokutijem.« I za sledeći dan: »Razgovor s vođom folksdojčera iz Maribora koji veoma plastično slika neraspoloženje Slovenaca i Hrvata i *daje dragoceni materijal o neprijateljevim položajima južno od Maribora.*« (podvukao T. F.)[300]

1 u Ptuju su folksdojčeri preuzeli vlast još pre uvođenja nemačke civilne uprave. Najpre su preuzeli opštinski ured i već 8. aprila postavili za župana inž. Franca Celotija, člana ilegalnog SA-šturma, dok je 10. aprila poslove sreskog glavara preuzeo »dugogodišnji borac za germanstvo« Albert Sarner. Ovaj je naredio službenicima sreskog glavarstva da ubuduće posluju na nemačkom jeziku, a što se tiče opštenja sa strankama treba da se pridržavaju propisa od pre 1. XI 1918. Svom zameniku, dentisti Rudolfu Rajhu, naredio je da odmah imenuje ukinute komesare za najvažnija slovenačka društva, dok je ljutomerskim folksdojčerima Henigmanu i Hansu Herndlu naredio da do »dolaska nemačke civilne uprave« preuzmu sresko glavarstvo u Ljutomeru. Narednih dana, u pratnji dotadašnjeg sreskog načelnika dr Antona Farčnika, posećivao je opštine i potvrđivao župane, zatim naređivao da se skidaju slovenačka mesna imena i zamenjivao ih s nemačkim nazivima.[301]

U Rušama je, u ime mesne grupe Kulturbunda, vlast preuzeo njen vođa inž. Stefan Dobocki, o čemu je, kasnije, civilna uprava u predlogu za odlikovanje pisala: »U danima prevrata je sa svojom folksdojče Manšaft držao u

šahu jugoslovensku vojsku oko Ruša pa je delimično i razoružao, čime nije samo sačuvao folksdojčere od posledica nego je olakšao i prodiranje nemačkoj vojsci.«[302]

Vodstva Kulturbunda su u tim danima potpuno preuzela vlast i u Kočevskom. Već 11. aprila je okružno vodstvo Kulturbunda u Kočevju smenilo sreskog načelnika i za sreskog glavara postavilo vođu nemačke narodne grupe Vilelma Lampetra, a za kočevskog župana advokata dr Hansa Arka. Nemačko ljudstvo, okupljeno u 25 šturmova, razoružalo je žandarmerijske stanice i manje vojničke jedinice, pri čemu su bila ubijena četiri kočevska Nemca, zbog čega su se još više naoružali i počeli da izvode nasilje nad Slovencima. U tome su ih zaustavile tek italijanske vlasti koje su preuzele poslove 23. aprila 1941.[303]

Tako je u brojnim krajevima Slovenije, naročito u slovenačkoj Štajerskoj i Koruškoj, Kulturbund preuzeo vlast još pre dolaska nemačke, odnosno italijanske vojske ili neposredno u tom trenutku, to jest još pre zvaničnog uspostavljanja nemačke (u Kočevskoj talijanske) civilne uDrave. Nju su uveli tek onda kada su nemačka i italijanska vojska okupirale već čitavu Sloveniju, ali pre kapitulacije jugoslovenske vojske.

Uvođenje civilne uprave

U aprilskom ratu je Slovenija bila operacijsko područje II nemačke i II italijanske armije, koje su je okupirale za nepunih šest dana, jer su nemačke jedinice već 8. aprila došle u Maribor i Ptuj, 11. u Celje i Brežice, a italijanske istog dana u Ljubljanu. Nemačka vojska je okupirala Štajersku i Prekomurje, deo Dolenjske i Gorenjsku na levoj obali Save, a italijanska Notranjsku, veći deo Dolenjske, Gorenjsku na desnoj obali Save i Ljubljanu.

Nekoliko dana posle okupacije svim pokrajinama u Sloveniji upravljala je vojna okupaciona uprava. Teritorija koju je zauzela nemačka vojska bila je pod upravom vrhovnog komandanta suvozemnp vojske, general-feldmaršala Valtera fon Brauhiča, koji je 9. aprila izdao proglas o merama za održavanje reda i mira, kao i odredbu o obaveznoj predaji oružja.[304] Na teritoriji koju je zauzela italijanska vojska okupacionu vlast do 18. aprila 1941. godine vodio je komandant XI armijskog korpusa, general Mario Roboti.[305]

U to vreme je Hitler podrobnije odredio nove državne granice između Nemačke, Italije, Mađarske i Nezavisne države Hrvatske, koje su Sloveniju podelile na tri dela.

Komadanje Slovenije bilo je određeno još pred napad na Jugoslaviju, jer je vrhovna komanda nemačke vojske već 3. aprila 1941. objavila Hitlerove »opšte namere za buduću organizaciju uprave na jugoslovenskom prostoru«, u kojima je rečeno da će nekadašnji austrijski predeli koji se na jugu graniče sa pokrajinama Koruškom i Štajerskom biti pripojeni tim dvema pokrajinama, time i teritoriji nemačkog Rajha, i to u opsegu koji tek treba odrediti.[306]

Podrobnije i definitivno Hitler je podelio Sloveniju 12. aprila 1941. u svojim uputstvima o komadanju Jugoslavije, koje je saopštila vrhovna komanda

nemačke vojske istog dana svim potčinjenim jedinicama. Uputstvima je određeno da donju Štajersku, na jugu proširenu s 90 kilometara dugačkim i 10-15 km širokim pojasom, i Gorenjsku dobija Nemačka; Prekomurje Mađarska, a sve ostalo slovenačko područje Italija.[307] Ta podela Slovenije je, uglavnom, ostala na snazi i posle dveju konferencija »o organizaciji jugoslovenskog prostora« u Beču. Na prvoj konferenciji, koja je održana 18. aprila, nemačko Ministarstvo inostranih poslova uspelo je da Nemačka dobije još nekoliko nemačkih sela u severozapadnom delu Prekomurja, koja su, prema Hitlerovim uputstvima od 12. aprila 1941., došla pod Mađarsku i iz kojih bi trebalo stanovnike nemačke nacionalnosti preseliti u Nemačku. Ali, nastojanja nemačkog Ministarstva inostranih poslova nisu urodila plodom da Nemačkoj pripadne celo Prekomurje, pošto ga je već dan ranije okupirala mađarska vojska.[308]

Obe konferencije (18. i 19. aprila) bile su priprema za konferenciju između nemačkog i italijanskog ministra inostranih poslova. Njih dvojica su, naime, 21. aprila u Beču raspravljali o Hitlerovoj odluci o državnim granicama između Nemačke i Italije na jugoslovenskoj teritoriji, pa, prema tome, i ria slovenačkoj. Granica je trebala da se proteže južno od Žirija, severno od Polhovega Gradca i Ljubljane, južno od Litije, Radeča i Sevnice, preko Krškog polja do Kostanjevice i ivicom Gorjanaca na Savu. Ćana je razočarala odluka da granica bude južnije nego što su to u Rimu očekivali, iako su tamo već imali Hitlerova uputstva o protezanju granice. Narednog dana mu je Ribentrop ponovo naglasio da je označena granica definitivna.[309]

Tom granicom su Italijani bili, razumljivo, nezadovoljni, jer su očekivali da će dobiti i ugljeni bazen uz Savù i prugu Ljubljana-Zidani Most-Zagreb, a dobili su samo siromašnije predele. Da nije bilo nikakvih rasprava koje bi se odnosile na granice svedoči i Musolinijeva izjava vojnim komandantima 31. jula 1942. u Gorici: »Aprila 1941. su nam Nemci saopštili granice, i mi smo to mogli samo primiti k znanju.«[310] A takvom granicom nije bila zadovoljna ni nacistička civilna uprava u donjoj Štajerskoj, koja je sama ili po sugestiji neke centralne berlinske ustanove početkom maja premestila granicu s ranije označene linije gotovo do Trebnjeg i Novog Mesta i do padina Gorjanaca, ali ju je morala, ipak, 9. juna 1941. premestiti na već unapred određenu liniju. Da spomenem i to da je među nacistima jpš pre okupacije iznikla parola: »Ran an die Save bis Rann an der Save!«[311] Posle okupacije su, pak, u svojoj nezajažljivoj gramžljivosti otišli još dalje - kuda su mogli i dokle su mogli.

Na osnovu državnog ugovora 8. jula 1941. formirana Nemačko-italijanska centralna komisija za razgraničenje, koja je radila na terenu do 13. septembra 1941., napravila je samo nekoliko manjih korekcija granica.[312]

Nemačka je tako dobila najveći i najplodniji deo Slovenije i to 10.261,09 km² sa 798.700 stanovnika, dok su druga dva okupatora dobili znatno manji deo i to Italija 4.550,66 km² sa 336.279 stanovnika, a Mađarska 997,54 km² sa 102.867 stanovnika.

Za obe okupirane slovenačke pokrajine - slovenačku Štajersku i Gorenjsku, Hitler je veoma rano, već krajem marta ili u prvim danima aprila 1941., izabrao takav okupacioni sistem kakav je pre toga uveo u Alzasu, Lotaringiji i Luksemburgu. To znači da je gaulajtere i državne zamenike susednih pokra-

Folksdojčer iz Maribora raportira Hitleru o radu nemačke pete kolone u slovenačkoj Štajerskoj. Maribor 26. 4. 1941.

jina postavio za šefove civilnih uprava. Tako je 14. aprila 1941. za šefa civilne uprave u donjoj Štajerskoj imenovao štajerskog gaulajtera NSDAP i državnog zamenika dr Zigfrida Iberajtera, a za Gorenjsku zamenika koruškog gaulajtera NSDAP Franca Kučera.[313]

Hitler je, zapravo, tog dana izdao samo pismenu odluku o tom imenovanju, a obojicu, i dr Iberajtera i Kučera, morao je da odredi za šefove civilne uprave već ranije, jer su obojica već prvih dana aprila vodili pripreme za uvođenje nemačke civilne uprave u obe okupirane slovenačke pokrajine.

U stvari, Hitler je 14. aprila 1941. u svom glavnom stanu izdao dve potpuno jednake odluke, prvu »o privremenoj upravi u donjoj Štajerskoj« i drugu »o privremenoj upravi u okupiranim, nekadašnjim austrijskim predelima Koruške i Kranjske.« Kako odluke do danas još nisu bile nigde objavljene navešću prvu u celini, a u zagradama ću upozoriti na ono u čemu se razlikuju.

»U okupiranim predelima donje Štajerske, koji su nekada bili austrijski, državni namesnik i gaulajter Iberajter, kao šef civilne uprave; vodiče upravu na civilnom području. (U okupiranim predelima Koruške i Kranjske, koji su bili nekada austrijski, pa ih treba podrobnije ograničiti, zamenik gaulajtera Kučera, kao šef civilne uprave, vodiče upravu na civilnom području.)

Šef civilne uprave će mi biti neposredno potčinjen i njemu ću lično davati uputstva, na osnovu kojih će brinuti za redovnu upravu okupiranih predela. Odredbama može propisivati pravo.

Za obezbeđenje i poslovanje saobraćaja na železnici i pošti za ratne namene vode upravu železnice i pošte državni ministar za saobraćaj i državni ministar za pošte, i to po načelima koja važe u Rajhu, ali u najneposrednijem dodiru sa šefom civilne uprave.

Vojni komandant ima u tim predelima vojnu vlast. Njegove zahteve će na civilnom području, ukoliko nije reč o železnici i pošti, rešavati šef civilne uprave.

Hitler i šef civilne uprave za Gorenjsku Franc Kučera

Vojni komandant ima pravo da preduzme mere koje su potrebne za izvođenje vojnih zadataka i vojne bezbednosti.

Kada je reč o pitanjima koja se tiču okupiranih predela, kao Centralni ured, državni ministar unutrašnjih poslova mora da brine o jedinstvenoj saradnji između najviših državnih ustanova i njihovih šefova civilne uprave, kao i među njima samima. On mora podrobnije da razgraniči njihove privremene upravne nadležnosti.

Da bi šef civilne uprave mogao mere koje određuje na svom području da uskladi sa osnovnim planom za čitav nemački prostor, on mora, u saradnji s centralnim uredom da održava tesne kontakte s najvišim državnim ustanovama. One nesporazume koje nije moguće odstraniti neposrednim pregovorima razrešavaću lično preko državnog ministra, šefa državne kancelarije.

Odredbe koje su potrebne za izvođenje i dopunu ove odluke izdaće državni ministar za unutrašnje poslove sporazumno s načelnikom Vrhovne vojne komande.«

Odluku su, pored Hitlera, potpisali još i načelnik Vrhovne vojne komande, general-feldmaršal Vilelm fon Kajtel i vođa državne kancelarije, dr Hajnrih Lamers.[313]"

Istog dana je Hitler izdao još dve dopunske odluke. Prva glasi:

Hans ßaron (desno) predaje vlast dr Iberajteru (u sredini) u slovenačkoj Štajerskoj. Levo Franc Stajndl. Sentilj 14. 4. 1941.

»Po mojoj odluci od 14. aprila 1941. šefovi civilne uprave na okupiranim, nekada austrijskim pograničnim područjima donje Štajerske, Koruške i Kranjske, dobivače uputstva isključivo od mene.

Ukoliko je reč o jačanju nemačkog naroda na tim područjima, važi moja odluka o jačanju nemačkog naroda od dana 7. oktobra 1939.

Ova odluka neće biti objavljena.«[314]

U drugoj odluci je rečeno da će šefovi civilnih uprava dobijati uputstva isključivo od njega, ali kako nemačku ratnu privredu treba planirati i u tim okupiranim predelima, uputstva će moći da daje i Gering, i to u okviru zadataka koje ima kao opunomoćenik za četvorogodišnji plan. I za tu odluku je rekao da neće biti objavljena.[315] S tim dopunskim odlukama su Himler, kao državni komesar za jačanje nemačkog naroda, i Gering, kao opunomoćenik za četvorogodišnji plan, dobili nadležnosti koje drugi ministri ili načelnici vrhovnih državnih ustanova - osim ministra za saobraćaj i ministra za pošte - razumljivo nisu imali.

Hitler je obojici šefova civilnih uprava poručio da okupirane pokrajine što pre pripreme za pripajanje nemačkom Rajhu. Dr Iberajteru je to naručio krajem marta ili početkom aprila 1941. Njegove reči je dr Iberajter ponovio 28. aprila 1941. u Mariboru kada je govorio članovima SA: »Kada mi je Firer pre više od tri nedelje naručio da našu donju Štajersku opet uključim u našu užu domovinu i kada mi je tom prilikom rekao: 'Učinite mi tu pokrajinu opet nemačkom!' i kada mi je dalje rekao da će mi u toj pokrajini predati svu vlast, bio sam svestan da mi je natovarena velika odgovornost.«[316] Kučeri je dao doslovce jedan zadatak: »Učinite mi tu pokrajinu opet nemačkom!«[317]

Oba šefa civilnih uprava su 24. aprila 1941. posetili Hitlera, koji je 11. aprila došao iz Berlina preko Minhena u Menihkirhen kod Bečkog novog grada, gde mu je u vreme vojnih operacija protiv Jugoslavije i Grčke bio Glavni stan.

Dvadeset petog aprila se Hitler odvezao do Špilja, narednog dana je posetio Maribor, treći dan Grac, 27. aprila je bio u Celovcu, odakle se, preko Minhena, vratio u Berlin.

Šef civilne uprave za donju Štajersku, dr Zigfrid Iberajter, preuzeo je svoje poslove 14. aprila 1941. nakon svog dolaska u Maribor, gde je u zgradi tamošnje realne gimnazije uredio svoje sedište.[318] Šef civilne uprave za Gorenjsku, Franc Kučera, preuzeo je svoje poslove 15. aprila 1941. u Mežiškoj dolini,[319] a u Gorenjskoj tek 30. aprila 1941. kada se italijanska vojska potpuno povukla s teritorije na desnoj obali Save. Svoje sedište je uredio u Hotelu »Toplice« na Bledu.[320]

Hitler je zadatak usklađivanja poslova pojedinih ministarstava u vezi sa slovenačkom Štajerskom i Gorenjskom poverio vođi centralnog ureda za okupirana jugoistočna područja u Ministarstvu unutrašnjih poslova (Leiter der Zentralstelle im Reichsministerium des Inneren für die besetzten Südostgebiete), državnom sekretaru dr Vilelmu Štukartu.[321] A ovaj je, pak, za svoje službenike za vezu pri šefovima civilnih uprava u Mariboru i na Bledu imenovao više savetnike u vladi dr Milera-Šoltesa i dr Sierpa. Na tom mestu su ostali do 23. avgusta 1941, kada su ih pozvali natrag u Berlin.[322]

Šefovi civilnih uprava su imali za svoje područje veće nadležnosti nego što su ih imali kao državni zamenici u Štajerskoj i Koruškoj. Bili su, naime, potčinjeni neposredno Hitleru i jedini naredbodavci za okupirane pokrajine, jer su zakoni i odredbe centralnih organa nemačke državne uprave važili za slovenačku Štajersku i Gorenjsku tek tada kada su ih sa posebnom odredbom ili proglasom u svojim službenim listovima izričito uveli. I dok su u nemačkim pokrajinama npr. nemačka ministarstva imala pojedine nadležnosti do organa državne uprave u pokrajinama, dotle su u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj takve nadležnosti imala samo ministarstva za saobraćaj i poštu, pa i ta dva su morala najtešnje da sarađuju sa šefovima civilne uprave i da imaju kod njih svoje opunomoćenike. Podređene su im bile, dakle, sve upravne grane koje su, doduše, dobivale uputstva od svojih ministarstava. Nacisti su tako vanredan položaj šefova civilne uprave obrazlagali time što oni moraju da, u prvom redu, izvrše *nacionalno-političke zadatke* a organizovanje uprave im je bio tek drugorazredni zadatak.[323]

Tako snažan centralistički položaj šefovima civilne uprave načelno je obezbedio Hitler svojom odlukom od 14. aprila 1941. Međutim, praktično takav položaj su sami sebi obezbeđivali već unapred izrađenim opštim strategijskim planom, koji je pojedinim uredima davao opštu orijentaciju, sa izdavanjem opštih odredbi i naredbi, kao i održavanjem - bar u Štajerskoj - redovnih, u početku dnevnih, nakon toga nedeljnih i konačno obično četrnaestodnevnih štapskih konferencija, kojima su prisustvovali opunomoćenici za pojedine grane državne uprave u uredu šefa civilne uprave i druga pozvana lica kao zastupnici raznih ustanova.[324] Razumljivo da je tako snažan centralistički položaj šefova civilnih uprava pobuđivao kod pojedinih ustanova u Rajhu, pa i među pojedinim nacistima u Štajerskoj i Koruškoj brojne nedoumice, naročito zbog toga što je npr. šef civilne uprave za donju Štajersku mislio da bi bilo svrsishodno uvesti takav upravni sistem i u Rajhu.[325]

Dolazak šefa civilne uprave za Gorenjsku Franca Kučera u Kranj 30. 4. 1941. godine

U urede šefova civilnih uprava nacisti, zaista, nisu na vodeća mesta postavljali folksdojčere, ali ne zbog toga što nisu u njih imali poverenja, kao što to danas naglašavaju nemački revanšistički krugovi, odbacujući tako odgovornost za sve što su u vreme rata naneli Slovencima, nego isključivo zbog toga što su takva mesta zauzeli nacisti iz Graca i Celovca koji su bili na jednakim položajima u uredima državnih namesnika. Računali su i na to da će posle pripajanja obeju pokrajina Rajhu, što su nameravali učiniti već 1. oktobra 1941., ukinuti urede šefova civilnih uprava, odnosno spojiti ih s uredima državnih namesnika. Jedini iznimak predstavljalo je postavljanje mariborskog Nemca Edmunda Kupnika za opunomoćenika za lov u uredu šefa civilne uprave za donju Štajersku.

Svaki od šefova civilnih uprava je imao svoj radni štab koji su činili opunomoćenici za pojedine grane javne uprave (npr. za finansijsku upravu, veterinarstvo, školstvo, opšta privredna pitanja, pitanja rada, šumarstvo itd.). Zanimljivo je da je šef civilne uprave za donju Štajersku imao u svom štabu za sve vreme tzv. nacionalpolitičkog referenta, i to dr Helmuta Karstanjena, dok je šef civilne uprave na Bledu imao za svog nacionalpolitičkog referenta SS-oberšturmbanfirera Alojza Majer-Kajbiča. Organizacija ureda šefova civilnih uprava u Mariboru i na Bledu uglavnom se podudarala s organizacijom ureda državnih namesnika u Gracu i Celovcu, a i vodili su ih isti ljudi ili, pak, njihovi zamenici. Još veća je bila personalna povezanost kada su šefovi civilnih uprava preneli svoja sedišta u Grac i Celovec, i to: šef civilne uprave za donju Štajersku 15. novembra 1941., a šef civilne uprave za Gorenjsku tek dva meseca kasnije, tj. 12. januara 1942.[326]

Obojica šefova civilnih uprava su još pre dolaska ili odmah posle toga postavili na sedišta srezova političke komesare, koji su u svojim srezovima imali iste nadležnosti kao i šefovi civilnih uprava u okupiranim pokrajinama. U svo-

jim rukama su imali svu vlast i za sve što se dogodilo bili su odgovorni isključivo svome šefu civilne uprave, koji im je i davao uputstva. Potčinjene su im bile, dakle, ustanove s kojima npr. pokrajinski namesnici u Rajhu nisu imali nikakvog kontakta, npr. sudovi, pošte, železnice, finansije, ured za rad, ured za ishranu, katastarski ured, bolnička blagajna itd. U Gorenjskoj je bilo pet političkih komesara, i to: u Kranju, Škofjoj Loki, Radovljici, Kamniku i Litiji. Za Mežišku dolinu i Podravlje bio je jedan, tj. u Dravogradu. A u Štajerskoj ih je bilo 15 i to za Maribor - grad, Maribor - desna obala, Maribor - leva obala, Ptuj - okolina, Ruj - grad, Celje - grad, Celje - okolina, Ljutomer; Slovenjgradec, Šmaije pri Jelšah, Laško, Gornji Grad, Brežice, Marenberg i Konjice.

I za političke komesare su nacisti birali isključivo ljude iz Rajha i na ta mesta nisu postavljali folksdojčere iz Slovenije. To nisu činili iz nekakvog nepoverenja prema folksdojčerima, kao što to danas tvrde nemački revanšistički krugovi da bi sa sebe zbacili svaku odgovornost za postupke prema slovenačkom stanovništvu,[327] već zbog toga što su na temelju iskustava do kojih su došli u Sudetima, u kojima su sve položaje prepustili domaćim Nemcima, ocenjivali da će uključivanje okupiranih pokrajina u Rajh teći bolje i brže ukoliko će na ključnim položajima biti »isključivo u NSDAP školovani i veoma iskusni članovi stranke«.[328] Ali su zato politički komesari smišljeno postupali po savetima folksdojčera, pa su ih čak birali za svoje savetnike. Tako je celjski politički komesar Dorfmajster za svog savetnika izabrao najpre Vernerà Štigera, sa čime je bio saglasan i dr Iberajter, ali kako je Štiger morao u vojsku, izabrao je Eduarda Pajdaša, dok je politički komesar u Laškom, Hans Lajtner, izabrao dr Gustava Uliha, itd.[329]

Politički komesari su odmah po dolasku na svoja službena mesta preuzeli upravu iz ruku jugoslovenskih sreskih načelnika ili, pak, iz ruku folksdojčera koji su bili u međuvremenu već prigrabili vlast, npr. u Mariboru i Ptuju, pa uz pomoć tzv. akcionih snaga (članova policije bezbednosti i službe bezbednosti, žandarma, članova SA i NSKK i domaćih folksdojčera) pozatvarali većinu službenika u sreskim načelstvima i uveli nemačku upravu sa nemačkim službenicima koje su doveli sa sobom ili ih, pak, izabrali iz redova folksdojčera. Svako od političkih komesara je imao uz sebe više poverenika (za opštu upravu, školstvo, ishranu, socijalno staranje, policiju, finansije, poštu, saobraćaj, itd.). I veći deo tih poverenika su dovezli sa sobom, a neke su izabrali i iz redova folksdojčera.[330]

Zbog nedostatka nemačkog činovništva i s namerom da uprava u slovenačkoj Štajerskoj i u Gorenjskoj postane jednaka onoj u pokrajinama nekadašnje Austrije (tamo je bila, naime, prema njihovim upravno-pravnim pogledima uzorna i trebalo je posle rata da služi za primer u reorganizaciji uprave u čitavom Rajhu) doneli su odluku da u slovenačkoj Štajerskoj 1. jula 1941., ukinu srezove i oforme pet provincijalnih okruga (Maribor - provincija, Ptuj, Celje, Trbovlje, Brežice) i jedan gradski okrug (Maribor - grad), dok su nekadašnji ljutomersko-radgonski srez priključili pokrajinskom okrugu Radgona. Tako su slovenačku Štajersku podelili u okruge, uglavnom, prema predvidjanjima utemeljenim još 1940. godine, samo što su umesto okruga Sevnica nastali okruži Trbovlje i Brežice, dok su se severozapadnog dela Prekomuija

RASPARČANJE SLOVENAČKE TERITORIJE 1941. GOD.
NEMAČKA
MADŽARSKA
PREKOMURJE
Murska Sobota
Celovec
Velikovec
Beljak
Dravograd
Maribor — grad
D. Lendava
Maribor — provincija
Ljutomer
KORUŠKA
Ptuj
ITALIJA
Radovljica
DONJA ŠTAJERSKA
GORENJSKA
Kranj
Kamnik
Celje
NEZAVISNA
DRŽAVA HRVATSKA
Trbovlje
GORIŠKA
POKRAJINA
Ljubljana — grad
Ljubljana — okolina
Gorica
JULIJSKA
KRAJINA
Logatec
Brežice
LJUBLJANSKA
POKRAJINA
Novo mesto
TRŠČANSKA
POKRAJINA
Trst
Kočevje
JADRANSKO
MORE
RIJEČKA
POKRAJINA
PULJSKA
POKRAJINA
Črnomelj
ISTRA
granice kraljevine Jugoslavije do 6.4.1941
nemačko-italijanska i nemačko-madžarska državna granica u Sloveniji posle 6.4.1941
okupatorske granice pokrajina
slovenačko-hrvatska narodna granica
okupatorovi srezovi krajem 1941
okupatorovi okruzi krajem 1941
centri pokrajina u Slov. Primorju
obris SR Slovenije

odrekli pošto je pripao Madjarskoj, kuda su nešto kasnije potpale i opštine Štrigova i Razkrižje. I ne samo da su sačuvali onaj broj okruga koje su predvideli 1940. godine već su se i pri razgraničenju okruga, *takodje, držali predvidjenih nacionalno-političkih načela.* Tako je granica izmedju okruga Maribor - provincija, Celje i Ptuj proticala tzv. »vitanjskom linijom« pa je severno od nje - sa izuzetkom grada Maribora - bio samo jedan okrug. Umesto predviđenog jednog okruga, kojeg je sedište trebalo da bude Sevnica, na jugu slovenačke Štajerske formirali su dva okruga - brežički i trbovljanski, pošto su, razume se, okupirali još 10 do 15 km širok pojas južno od Save što 1940. godine još nisu predvidjali.[331]

U Gorenjskoj su takvu upravnu reorganizaciju izveli mesec dana kasnije, tj. 1. avgusta 1941. i oformili tri provincijalna okruga (Kranj, Kamnik i Radovljica).[332] Ostao je samo još srez Dravograd, kojeg su ukinuli 20. januara 1942. pa opštinu Dravograd priključili okrugu Volfsberg, a opštine Crna, Mežica, Guštanj i Prevalje okrugu Velikovec.[333]

Nove okruge su vodili politički komesari i to do 1. februara 1942. kada su se preimenovali u pokrajinske savetnike (Landrat), dok se politički komesar za Maribor - grad preimenovao u nadžupana.[334] Politički komesari, odnosno pokrajinski savetnici su imali u okruzima manje vlasti nego ranije u srezovima. Oduzeli su im nadležnost u poslovima pravosudja, pošte, železnica i finansija.

Šefovi civilnih uprava su raspustili i jugoslovenske opštinske odbore u slovenačkoj Štajerskoj 14. aprila,[335] a u Gorenjskoj 25. juna 1941.[336] i ovlastili svoje političke komesare da u opštinarna imenuju župane. Lica koja su pristigla s političkim komesarima, kako bi u slovenačkoj Štajerskoj postala opštinski činovnici, odmah su počela da posećuju opštinske kancelarije i piene njihovu opremu i imanje ukoliko to pred njima nisu učinili već organi policije poretka, koji su odmah počeli da hapse i pojedine jugoslovenske opštinske nameštenike. Do kraja maja 1941. politički komesari su u 207 opština u slovenačkoj Štajerskoj postavili 150 župana, od kojih je bilo preko stotinu folksdojčera, dok su drugi bili Nemcima naklonjeni Slovenci. Do kraja maja 1941. nacisti su dovezli u slovenačku.Štajersku oko 140 činovnika, a bilo im je potrebno još oko 60.[337] Spajanje i razgraničenje opština u slovenačkoj Štajerskoj definitivno je završeno 20. septembra 1941., pa je od tada postojalo 184 opštine, a u Gorenjskoj 15. oktobra 1941. i od tada je tu postojalo 70 opština.[338] U nadležnost šefa civilne uprave za donju Štajersku spadale su i četiri nekadašnje jugoslovenske opštine u krajnjem severnom delu Prekomurja koje nisu pripale Madjarskoj već Nemačkoj.

Šefovi civilnih uprava i politički komesari, odnosno pokrajinski savetnici, bili su i nosioci policijske vlasti. U Mariboru je, pak, šef civilne uprave ustanovio 15. juna 1941. i poseban policijski organ - policijsku upravu pod vodstvom policijskog upravitelja.[339] Jugoslovenske policajce i žandarme nacisti su, po svom dolasku, razoružali i, uglavnom, pohapsili a tek retke medju njima s preporukom političkih vodstava primili u službu kao »pomoćne policajce«.

Policiju bezbednosti, službu bezbednosti i kriminaslističku policiju su u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj vodili opunomoćenici šefa policije bezbednosti i službe bezbednosti u Mariboru i na Bledu, koji su se uskoro preimenovali u komandante policije bezbednosti i službe bezbednosti za donju Štajersku i Gorenjsku. Za svoje opunomoćenike šef državnog glavnog ureda bezbednosti, Rajnhard Hajdrih, odredio je dotadašnje vodje odseka službe bezbednosti u Gracu i u Celovcu SS-štandartenfirera Ota Lurkera i SS-oberšturmbanfirera Frica Folkenborna. To je učinio zbog toga što su ta dvojica bila najbolje upoznati s položajem u obe pokrajine, jer su imali u rukama opsežne elaborate i čak spiskove lica koje bi trebalo po dolasku uhapsiti. Pored toga, u slovenačkoj Štajerskoj i u Gorenjskoj, što treba posebno naglasiti, imali su *već organizovanu povereničku špijunsku mrežu*.[340] Niko drugi ne bi mogao za tako kratko vreme da doterà sve stvari u normalan tok.[341]

U Nemačkoj su pojedine grane policije bezbednosti i službe bezbednosti na terenu i u pokrajinama bile potpuno medjusobno razdvojene i samo ih je na području vojnog okruga uskladjivao inspektor policije bezbednosti i službe bezbednosti, što znači da su bili u pokrajinama tzv. »uredi državne policije« (Staatspolizeistellen), »uredi kriminalističke policije« (Kriminalpolizeistellen) i »odseci službe bezbednosti« (Sicherheitsdienstabschnitte), koji su mogli da imaju i svoje ispostave.[342] U nekim okupiranim pokrajinama, i u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj, su, pak, bili ti uredi sjedinjeni pod vodstvom komandanata policije bezbednosti i službe bezbednosti. Ovi su, kasnije, za svaku od spomenutih grana policije oformili po nekoliko ispostava.

Doduše, prva tri meseca su policija bezbednosti i služba bezbednosti u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj bili udruženi pod vodstvom komandanata, ali, ipak, više decentralizovani nego kasnije. Ured komandanta policije bezbednosti i službe bezbednosti bio je, zapravo, sastavljen iz tri ureda, i to iz ureda tajne državne policije, ureda kriminalističke policije i ureda službe bezbednosti, a svaki ured je imao svog vodju koji je bio potčinjen neposredno komandantu. Tako je vodja ureda tajne državne policije u Mariboru bio tadašnji vodja ureda državne policije u Gracu, SS-šturmbanfirer i vladin savetnik dr Valter Mahule (zamenik SS-šturmbanfirer i vladin savetnik dr Jozef Vitiska),[343] dok je na Bledu bio SS-šturmbanfirer i vladin savetnik dr Hans Bauer, dotadašnji referent u uredu državne policije u Celovcu. Vodja ureda kriminalističke policije u Mariboru postao je tadašnji vodja ureda kriminalističke policije u Gracu, SS-šturmbanfirer i kriminalistički direktor dr Glas, a na Bledu SS-šturmbanfirer Koh, dotadašnji referent u uredu kriminalističke policije u Celovcu. Ured službe bezbednosti u Mariboru je vodio sam Lurker sa zamenikom SS-hauptšarfirerom Kurtom Makom, a na Bledu je bio SS-hauptšturmfirer Franc Paher, referent odseka službe bezbednosti u Celovcu.

Međutim, tako decentralizovani sistem organizacije promenili su već jula 1941, kada su oba ureda komandanta policije bezbednosti i službe bezbednosti organizovali, po uzoru na državni glavni ured bezbednosti u Berlinu, šest odeljenja ili referata, od kojih su bili najznačajniji III (pitanje pravnog reda, rasna pitanja i pitanja manjina, nacionalna i pitanja preseljavanja itd.), IV (suz-

bijanje neprijatelja nacionalnog socijalizma i trećeg Rajha) i V odeljenje (suzbijanje kriminala). Nova reorganizacija je ponovno usledila u jesen 1944. s ciljem da se smanji broj biroa i službenika.[344] I, kao što su 1942. godine nekadašnji srez Dravograd priključili nemačkim okruzima Volfsberg i Velikovec, tako su i ustanove policije bezbednosti i službe bezbednosti u Mežiškoj dolini, 1. aprila 1942., izuzeli iz nadležnosti komandanta policije bezbednosti i službe bezbednosti na Bledu i podredili ih uredima državne i kriminalističke policije i odseku službe bezbednosti u Celovcu.[345] Zadatak komandanata policije bezbednosti i službe bezbednosti u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj, koji su bili podredjeni šefovima civilnih uprava, bio je da svim sredstvima otkrivaju, suzbijaju i uništavaju političke protivnike nacionalnog socijalizma i trećeg Rajha, da suzbijaju kriminal i kontrolišu ponašanje stanovništva, rad ustanova itd. Razumljivo je da su bili njihovi zadaci i nadležnosti, zbog posebnih, tzv. nacionalpolitičkih zadataka šefova civilnih uprava, i veoma snažno razvijene narodnooslobodilačke borbe još veći. Bili su, naime, izvršioci zločinačkih planova o masovnim deportacijama slovenačkog stanovništva iz slovenačke Štajerske i Gorenjske, a prilično dugo je u njihovim rukama bilo i kazneno pravosudje. Već od proleća 1941. godine njihov osnovni zadatak bio je da pronalaze i ubijaju pripadnike narodnooslobodilačkog pokreta.

Policija poretka, koju su sačinjavali, u prvom redu, policija za zaštitu i žandarmerija, bila je pod komandantom policije poretka u XVIII vojnom okrugu u Salcburgu, na čijem čelu je stajao pukovnik Helmut Maskus.[346] Ovaj je već 10. aprila 1941. poslao u slovenačku Štajersku i Gorenjsku dva policijska bataljona (pet četa i motorizovanu jedinicu), dva rezervna policijska bataljona (pet četa i motorizovanu jedinicu), samostalnu policijsku motorizovanu jedinicu, 643 žandarma, 2390 pripadnika SA i 255 pripadnika nacionalsocijalističkog motorizovanog korpusa (NSKK).[347] 1 dok su policajci i žandarmi ostali, članovi SA i NSKK su već aprila i maja 1941. godine otišli nazad u Štajersku i Koruśku. Sve spomenute jedinice su imale zadatak da obe pokrajine očiste od ostataka Jugoslovenske vojske (u tu svrhu su u drugoj polovini aprila izvele veliku akciju čišćenja na Pohorju), prikupljanje oružja i municije Jugoslovenske vojske, obezbedjenje javnih zgrada i saobraćajnih veza i pružanje pomoći političkim komesarima pri izvršavanju njihovih zadataka.

Obe glavne grane nemačke policije, tj. policiju poretka i policiju bezbednosti, kao i službu bezbednosti je u XVIII vojnom okrugu koordinirao viši vodja SS i policije, SS-grupenfirer i general-lajtnant policije Alfred Rodenbuher, od 15. maja 1941. do decembra 1941. SS-brigadefirer i generalmajor policije dr Šel, a onda čitavo vreme do kraja rata SS-grupenfirer i general-lajtnant policije Ervin Rezener. A viši vodja SS i policije je vodio i tzv. SS-oberabšnit Alpenland. Prva dvojica su imali svoje sedište isključivo u Salcburgu, a Rezener, uglavnom, na Bledu, a posle kapitulacije Italije čak i u Ljubljani.

Žandarmerija je u obe okupirane pokrajine bila podredjena komandantima žandarmerije pri šefovima civilnih uprava, tj. pukovniku Hugu Novotniju za slovenačku Štajersku i pukovniku Rudolfu Handlu za Gorenjsku, koji su bili i komandanti žandarmerije za Štajersku i Koruśku.

Polovinom aprila je svaki srez dobio sreskog žandarmerijskog vodju i nekoliko žandarmerijskih stanica. A kada su 1. jula, odnosno 1. avgusta ukinuli srezove i formirali okruge, ovi su dobili okružne žandarmerijske vodje. Više okruga su združili u žandarmerijska glavarstva, dok su velike okruge podelili na žandarmerijska odeljenja. Tako su od proleća 1941. pa dalje u slovenačkoj Štajerskoj bila dva žandarmerijska glavarstva (Maribor i Celje), šest žandarmerijskih okruga i 104 žandarmerijske stanice, a u Gorenjskoj žandarmerijsko glavarstvo (Kranj), tri žandarmerijska okruga i 56 žandarmerijskih stanica. Te žandarmerijske stanice su bile malobrojne, jer su imale samo pet do 10 žandarma, ali su s narastanjem narodnooslobodilačke borbe neprekidno jačale, dok se njihov broj smanjivao.

Bar u prve dve godine okupacije slovenačke Štajerske i Gorenjske, civilne uprave su imale za krajnji cilj, u prvom redu, Hitlerovo naredjenje da obe pokrajine treba germanizovati i pripojiti Rajhu. Sav njihov trud i čitavo angažovanje služilo je tom cilju, što su nacisti neprekidno i naglašavali. Gotovo sve mere koje su civilne uprave izvele prethodno su razmotrili s nacionalpolitičkih vidika i proverili da li služe germanizaciji slovenačke Štajerske i Gorenjske. Osnovne mere za postizanje tog cilja bile su isterivanje onih politički ili rasno nepodobnih ljudi, u prvom redu svesnih Slovenaca, koji bi mogli da koče proces germanizacije, zatim jačanje već postojećeg germanstva koje je trebalo da postane jezgro budućeg germanstva i germanizacija Slovenaca koji bi trebalo da ostanu u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj, zbog čega su i oformili posebne političke organizacije: Štajerski domovinski savez i Koruški narodni savez.

NAPOMENE UZ II POGLAVLJE

[1] Milko Kos: Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1955. str. 76 (navodim: Kos); Bogo Grafenauer: Zgodovina slovenskega naroda, I sv, Ljubljana 1954. str. 114 (navodim: Grafenauer: Zgodovina slovenskega naroda); Zgodovina narodov Jugoslavije, I knjiga, Ljubljana 1953, str. 87-88.

[2] Kos, n. d., 138-149; Grafenauer: Zgodovina slovenskega naroda, II, Ljubljana, 1955, str. 86-92; Zgodovina narodov Jugoslavije I, 157.

[3] Kos, n. d., 192-195; Greifenauer: Zgodovina slovenskega naroda, II, 116-126, III, Ljubljana 1956, str. 5-6; Zgodovina narodov Jugoslavije, I, 703-706.

* Grafenauer: Zgodovina slovenskega naroda, V, Ljubljana 1962, str. 170-173.

[5] Fran Zwitter: Slovenski politični preporod XIX stoletja v okviru evropske nacionalne problematike, u: Zgodovinski časopis, XVIII, 1964, str. 99-101 (navodim: Zwitter: Slovenski politični prerod XIX stol.); Ferdo Gestrin - Vasilij Melik: Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918. Ljubljana 1966, str. 152 (navodim: Gestrin - Melik).

[6] Fran Zwitter: Koroško vprašanje, Ljubljana 1937, str. 14-15.

[7] Zwitter: Slovenski politični prerod XIX stol., 96-97.

[8] Grafenauer: Germanizacija, str. 254.

[9] Cit. po Lojze Ude: Avstrija, pangermanizem in Koroška, u: Koroški zbornik, Ljubljana 1946, str. 605-653 (navodim: Ude: Avstrija, pangermanizem in Koroška).

[10] Ivan Prijatelj: Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848-1895, II knjiga, Ljubljana 1956, str. 52-55 (navodim: Prijatelj).

[11] Grafenauer: Germanizacija, 254-255; Janko Pleterski: Narodna in politična zavest na Koroškem, Ljubljana 1965, str. 207-255 (navodim: Pleterski); Zwitter: Koroško vprašanje, 17-18; Gestrin-Melik, n. d., 192-194.

[12] Gestrin-Melik, n. d„ 196-198.

[13] Zwitter: Slovenski politični prerod XIX stoletja, 102; isti: Nacionalni problemi v habsburški monarhiji, Ljubljana 1962, str. 164-166 (navodim: Zwitter: Nacionalni problemi); Prijatelj, n. d„ IV, Ljubljana 1966, str. 27-110; Gestrin-Melik, n. d., 203-206.

[14] Npr. 1884 »Deutsche Böhmerwaldbund«, 1886 »Bund der Deutschen in Nordmähren«, 1894 »Bund der Deutschen in Böhmen«, »Bund der Deutschen in Ostböhmen«, kojima slede društvo »Nordmark« u Šleziji, »Bund der Deutschen Südmährens«, »Verein der Christlichen Deutschen in der Bukowina«, »Verein zur Erhaltung des Deutschtums in Galizien« itd. Felix Kraus: Für Grossdeutschland. 60 Jahre völkische Schutzarbeit. Berlin 1940, str. 40 (navodim: Kraus); Paul Molisch: Geschichte der deutschnationalen Bewegung in Österreich. Jena 1926. Str. 136-138; August R. von Wotawa: Der deutsche Schulverein 1880-1905. Wien 1905; Geschichte der Schutzarbeit am deutschen Volkstum. Festschrift des Vereines für das Deutschtum im Auslande, Dresden 1930.

[15] Kraus, n. d„ 39.

[16] Kraus, n. d., 38.

[17] Slovenski Branik, 1914, št. 6, str. 182-183.

[18] Slovenski Branik, 1909, št. 7. str. 153-154; Hermann Krauth: »2000-2,000.000«, Roseggers Sammlung für den Deutschen Schulverein, u: Deutsche Arbeit, 43. Jg., 1943, br. 7-8, str. 205.

[19] Slovenski Branik, 1913, br. 1, str. 21.

[20] Slovenski Branik, 1911, br. 11, str. 279 i 1912, br. 11, str. 263-265.

[21] Slovenski Branik, 1912, br. 11, str. 280.

[22] Franz Baum: Die Kulturarbeit des Deutschen Schulvereines im Steirischen Unterlande, u: Franz Hausmann: Südsteiermark, Graz 1925, str. 153-159; Friedrich Lange: Sonnenland Untersteiermark, München 1943, str. 78; karta s školskim zgradama društva Deutscher Schulverein nalazi se u brošuri H. Volkmara (= dr. Hugo Suette) »Untersteier die deutsche Südostmark«, Deutschlandsberg 1934, str. 28 (navodim: Volkmar); Anne Heidrich Der völkische Kampf im Steirischen Unterland vor dem Weltkrieg mit besonderer Berücksichtigung der deutschen Presse, München 1934, str. 35-43 (navodim: Heidrich); Die Deutschen im früheren Südslawien - Untersteier und Krain, u: Walter Schneefuss: Deutschtum in Süd-Ost-Europa, Leipzig 1942, str. 130-138; Kalender des Deutschen Schulvereines, Wien 1909, str. 188-189.

[23] Hajdrihova u svom radu (str. 36) kaže: »Glavne snage su se usmerile na izgradnju nemačkog školstva u Maribor i okolinu, pošto su ih s tim, kao i s drugim nemačkim nacionalnim radom, želeli zauvek u celini da pripoje zbijenoj nemačkoj teritoriji.«

[24] Slovenski Branik, 1910, br. 4, str. 115, 1911, br. 12, str. 297, 1912, br. 11, str. 277.

[26] Slovenski Branik, 1914, br. 8, str. 224; Heidrich, n. d„ 42-13.

[26] Friedrich Pock: Grenzwacht im Südosten. Ein halbes Jahrhundert Südmark. Graz - Wien - Leipzig 1940. str. 5-8 (navodim: Pock: Grenzwacht im Südosten); Kraus, n. d„ 54-56.

[27] Pock: Grenzwacht im Südosten, 6, 7, 14, 26, 27, 31, 43-48, 51; isti: Kulturarbeit der »Südmark« im Steirischen Unterlande, u: Franz Hausmann: Südsteiermark, Graz 1925, str. 160-163 (navodim: Pock: Kulturarbeit der »Südmark«); Kraus, n. d., 46.

[28] Slovenski Branik, 1908, br. 9, str. 162-164.

[29] Slovenski Branik, 1909, br. 8, str. 207-208.

[30] Pock: Grenzwacht im Südosten, 43-48; Heidrich, n. d., 48-49.

3' Heidrich, n. d„ 48-49.

32 Heidrich, n. d., 47.

33 Pock: Grenzwacht im Südosten, 14, 26, 27, 41, 51; isti: Kulturarbeit der »Südmark«, 160-163.

34 Heidrich, n. d„ 48; Slovenski Branik, 1913, br. 12 str. 317.

35 Pock: Grenzwacht im Südosten, 31-35.

36 Gestrin-Melik, n. d„ 206; Slovenski Branik, 1912, br. 4, str. 75.

37 Slovenski Branik, 1912, br. 3, str. 66.

38 Slovenski Branik, 1914, br. 5, str. 131.

38 Slovenski Branik, 1913, br. 6, str. 132.

40 Slovenski Branik, 1910, br. 7, str. 174-175; Gestrin-Melik, n. d„ 207.

41 Pravila Družbe sv. Cirila in Metoda, arhiv Slovenije (navodim: AS), fond društva, 1886/1.

42 Slovenski Branik, 1912, br. 10, str. 234-236.

43 Zapisnik velike skupštine Društva sv. Ćirila i Metodija 14. 9. 1918, AS, fond društva; Gestrin-Melik, n. d., 261.

44 Slovenski Branik, 1911, br. 11, str. 264.

45 Slovenski Branik, 1908, br. 1.

46 Slovenski Branik, 1909, br. 8, str. 195-196, 1911, br. 2, str. 52 i br. 8, str. 28, 1912, br. 4, str. 84, 1914, br 3, str. 66 i 1914, br. 6, str. 161.

47 Slovenski Branik, 1908, br. 8, 144-145.

48 Slovenski Branik, 1909, br. 6, str. 137-139.

49 Slovenski Branik, 1909, br. 9, str. 203-210, 1910, br. 6, str. 145-146, br. 8, str. 197-198 i br. 9, str. 252, 1911, br. 12, str. 294, 1912, br. 3, str. 61 i br. 5, str. 110.

50 Gestrin-Melik, n. d., 252-253; Prijatelj, n. d., V, 132-1234; Ude: Avstrija, pangermanizem in Koroška, 615-618.

5' Pleterski, n. d., 209.

52 Lojze Serajnik (= Bogo Grafenauer): Slovensko ozemlje in nemška publicistika, Ljubljana 1939; str. 21 (navodim: Serajnik); l)de: Avstrija, pangermanizem in Koroška, 610.

53 Pleterski, n. d„ 209.

64 Knjigu spominje neki hrvatski letak kojeg se nemački prevod nalazi u fondu Sidostdojčes instituta Graz (navodim: SODI) u Pokrajinskom arhivu Maribor (navodim: PAM). Autor letka raspravlja o tome šta bi se dogodilo ukoliko bi Hitler okupirao Hrvatsku. Sadržaj svedoči da je autor dobro poznavao Hitlerovu knjigu »Mein Kampf« i već spomenutu Raušningovu knjigu.

55 Zwitter: Slovenski politični prerod XIX stol., 98; isti: Nacionalni problemi, 185.

56 Grafenauer: Germanizacija, 262.

57 Lojze Ude: Nacionalne razmere v štajerskem Podravju ob razpadu Avstro-Ogrske, u: Nova Obzorja, 1964, br. 5, str. 200-206 (navodim: Ude: Nacionalne razmere v štajerskem Podravju).

58 Pleterski, n. d„ 205-208; Gestrin-Melik, n. d„ 254.

59 Hermann Ibler: Des Reiches Südgrenze, ciki. izdao Sidostdojčes institut u Gradcu 1940. godine (navodim: Ibler), str. 12-15; Ude: Nacionalne razmere v štajerskem Podravju; Pleterski, n. d., 233; Gestrin-Melik, n. d., 254-255.

60 Pleterski, n. d„ 233-238.

61 Gestrin-Melik, n. d„ 328-331; Ude: Boj za Maribor in štajersko Podravje v 1. 1918/19, ciki., Ljubljana 1960, str. 6-7.

82 Tagespost 24. 3. 1918.

63 Tagespost 21. 5. 1918.

[84] Tagespost 15. 5. 1918.

[66] Austrijski socijaldemokratski vodj Karl Rener je, na primer, izjavio; »Da li da govorim i o Hrvatima i Slovencima? Dajte im dravsku graničnu liniju kada budete, razumljivo, ljubljanske i kočevske Nemce eksimirali. Ujedinite sva četiri dela Jugoslavije. Ali vi, Nemci i Cesi, za slobodan pristup moru zadržite politički i privredno dolinu Soče, Trst i zapadnu Istru. Šta predstavlja dravska granična linija ako imate Adriju i ako pridobijete donji Dunav?« (cit. po: Ude: Avstrija, pangermanizem in Koroška, 613-614.)

[66] Marburger Zeitung 17. 9. 1918, prepis, u: Mirko Brolih: Hitlerjevski režim v Jugoslaviji v letih 1941. do 1945, elaborat u arhivu Muzeja narodnog oslobodjenja u Mariboru (navodim: AMNOM) i u arhivu Instituta za nacionalna pitanja u Ljubljani (navodim: AINV).

[67] Pr.: Manfred Straka: Untersteiermark unvergessene Heimat, Graz 1965 (navodim: Straka, Untersteiermark).

[68] Bogo Grafenauer: Vprašanje jugoslovansko-avstrijske meje na mirovni konferenci leta 1919, u: Koroški zbornik, Ljubljana 1946, str. 383-420 (navodim: Grafenauer, vprašanje jugoslovansko-avstrijske meje).

[69] Hans Pirchegger: Das steirische Draugebeit, u: Flugblätter für Deutschösterreichs Recht, Nr. 25 (navodim: Pirchegger, Das steirische Draugebiet); isti: Die slowenischen Ansprüche in Untersteiermark, u: Flugblätter für Deutschösterreichs Recht, Nr. 36.

[70] Pirchegger: Das steirische Draugebiet, 16.

[71] Upravo tamo.

[72] Grafenauer: Vprašanje jugoslovansko-avstrijske meje, 415-417; Lojze Ude: Boj za Maribor in štajersko Podravje 1. 1918/19, u: Zgodovinski časopis 1961, str. 65-156.

[73] Grafenauer: Vprašanje jugoslovansko-avstrijske meje, 417-420; Ivan Tomšič: Plebiscit na Koroškem s pravne strani, u: Koroški zbornik, Ljubljana 1946, str. 421-491; Straka: Untersteiermark, 86-87.

[74] Fran Zwitter: Nemci na Slovenskem, u: Sodobnost, 1938, br. 11-12, str. 483-497 (navodim: Zwitter, Nemci na Slovenskem); Franjo Baš, Slovenska narodnostna meja na severovzhodu, u: Naši obmejni problemi, Ljubljana 1936, 22-31.

[75] Dušan Biber: Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933-1941, Ljubljana 1966, str. 93-103 (navodim: Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji).

[76] Pock, n. d„ 66-67, 81-83, 94-96, 99-124; Biber: Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 94.

[77] Arnold Luschin-Ebengreuth je u svojoj brošuri Die Zerreisung der Steiermark, Graz 1921, str. 85-86 zahtevao plebiscit ü slovenačkoj Štajerskoj na kome bi stanovništvo trebalo da odluči o tome da li odobrava komadanje Štajerske ili će se, pak, izjasniti za ujedinjenje s ljudima s one strane reke Mure. Ukoliko do plebiscita ne bi došlo, onda bi trebalo državnu granicu promeniti izmedju Špilja i Radgone tako da ide nacionalnom granicom koju je oko 1880. godine spominjao Maks Pleteršnik (Slovenstvo, izd. Matice slovenske u Ljubljani, bez godine, str. 151.), i to ne uz severno podnožje Slovenskih gorica, nego po grebenu, po razvodju izmedju Mure i Ščavnice.

[78] Knjiga je izašla već 1924. a ne tek 1925. godine, kao što to navodi Lojze Serajnik u svojoj raspravi, str. 3. Uporedjenje strana 54-57 te knjige sa stranama 59-61 knjige dr Friedricha Langeja »Sonnenland Untersteiermark«, München 1943, i sa brošurom istog autora »Untersteiermark«, štampane kao rukopis u reviji »Bund deutscher Osten« Berlin, ukazuje na to da Adriaticus nije niko drugi nego dr Friedrich Lange. Adriaticus, n. d„ 65; Serajnik n. d., 16; Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 95-96.

[79] Adriaticus, n. d„ 65; Serajnik, n. d., 15.

[80] Adriaticus, n. d„ 68.

[81] Adriaticus, n. d„ 67-68.

[82] Serajnik, n. d., 9.

[83] To je, pored ostalih, tvrdio i vodja šentiljskih Nemaca dr Kamilo Morokuti, pa je H. Volkmar u već spomenutom delu pisao »da se donja Štajerska slila s ostalim delom vojvodine (Štajerske - pr. T. F.) u nekakvu kulturnu celinu«, pa da »germanstvu, prema tome, istorija daje pravo na tu pokrajinu koja je neoborivo nemački kulturni prostor«.

[84] Objavljeno u: Karl Loesch: Volk unter Völkern, Breslau 1925, str. 62-73.

[85] Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 96.

[86] Lojze Ude: Teorija o vindišarjih - »Windische«. Celovec - Borovlje 1956; Zwitter, Nemci na Slovenskem, 496-497.

[87] Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 96.

[88] Eduard Pajdaš iz Celja je, 19. VI 1945, na saslušanju izjavio daje dr Karstanjen bio, navodno, rodom iz Ormoža i da je, tobože, mnogo putovao, »da je bio prilično tajanstvena osoba« i da se je, navodno, preživao Kostanjšek. (Vojni sud grada Ljubljane 19. VI 1945, Sod 66/45/2, prepis u Muzeju revolucije u Celju, navodim: MRC).

[89] Zeitschrift für Geopolitik, VIII, Jg., 1931, sv. 1, str. 54-63.

[90] Npr. Grenzland, Zeitschrift des Deutschen Schulvereins Südmark, 1933, str. 67; Hans Bruckner: Der deutsch-slowenische Grenzraum, u: Friedrich Heiss (izd.), Die Südostdeutsche Volksgrenze, Berlin 1934. str. 178-188.

[91] Npr. Straka, Untersteiermark, 76.

[92] Gerhard Werner: Sprache und Volkstum in der Untersteiermark. Leipzig 1935 (navodim: Werner, Sprache und Volkstum).

[93] Zwitter, Nemci na Slovenskem, 492-497.

[94] Werner, Sprache und Volkstum, 161.

[96] G. Werner, Graz: Das Deutschtum des Übermurgebietes (Prekomurje), u: Geographischer Jahresbericht aus Österreich, XVII, B. d., 1933, str. 76 do 90 (navodim: Werner, Das Deutschtum der Übermurgebietes).

[96] Czoernig: Etnographie der österreichischen Monarchie 1855-1857.

[97] Gederovci, Skakovci, Cankova, Korovci, Gerlinci, Pertoča, Kruplivnik, Večeslavci, Gornja Slaveča, Donja Slaveča, Sv. Jurij, Rogaševci, Nuskova, Serdica, Kuzdoblan, Matjaševci, Sotina, Trdkova, Dolič, Vidonci i Gornja Lendava.

[98] Murska Sobota, Rakičan, Krog, Bakovci, Noršinci i Martjanci.

[99] Zwitter, Nemci na Slovenskem, 486-487.

[100] Primedbe uz odredbu ministra za prosvetu o osnivanju manjinskih škola u Jugoslaviji, INV.

[101] Organisationsplan der Ortsgruppe Cilli des Schwäbisch-deutschen Kulturbundes 3. 3. 1934, MRC. O svom radu u Celju dr Pečauer je razmišljao ovako: »U Berlinu su opet promenili mišljenje. Dik i dr C (arstanjen) su, prema najnovijim vestima, moji vatreni zagovornici pošto su već unapred znali da želim sve najbolje ... Sada me za sve to nije briga. Radostan sam, naime, da sam Diku prilikom njegove poslednje posete ovde dokazao da sam bolji i sistematičniji radnik od njega i da moram već sada popravljati štetu koju je svojom 'velikopoteznošću' naneo u kočevskoj akciji u protekloj godini«. (Pečauerovo pismo Štigeru 4. I 1936, fotokopija u MRC.) Zanimljiv je Pečauerov pozdrav na kraju pisma: »S jakim 88!«, što znači: »S jakim H(eil) H(itler)!« H je, naime, osmo slovo nemačke azbuke. Karstanjenovo pismo dr Pečaueru 29. V 1936, PAM, fond SODI.

[102] Zapisnik saslušanja Eduarda Pajdaša 19. VI 1945, Vojni sud grada Ljubljane, Sod 66/45/2, prepis u MRC.

[103] Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 113-115.

[104] U predlogu za njegovo odlikovanje su zapisali: »U Ptuju je vodio rad medju folksdojčerima, koji je započela Sidmark u Gracu. Kao poverenik VDA je u bivšoj Jugoslaviji upravljao s političkim novcem koji su dobivali Nemci.« (Prepis predloga u fondu Komisije za utvrdjivanje zločina okupatora i njihovih pomagača (navodim: KUZOP), AS, f., 17.)

105 Morokutijevo pismo dr Karstanjenu 27.1 1935, PAM, fond SODI, f. 2. Za njega su utvrdili da je duže vreme zloupotrebljavao poverenje jugoslovenske ambasade u Berlinu, pošto joj je namerno davao lažne podatka o Nemcima u slovenačkoj Štajerskoj. (Vidi nap. 100).

'ce PAM, fond SODI, f. 2.

[107] Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 61.

[108] Karstanjenova pisma od 1. II 1937. i 25. X 1937, PAM, fond SODI, f. 2; Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 331, nap. 116.

[109] Die Volksgruppe der Gottscheer. Steirischer Heimatbund, Bundesführung, Amt Schulwesen, Marburg, März 1942, str. 22 (navodim: Die Volksgruppe der Gottscheer).

no Program tečaja za nemačke devojke iz slovenačke Štajerske od 25. V do 1. VI 1931. kao prilog članku Rudolfa Holcera, vodje statističkog ureda pokrajinskog vodstva Švapsko-nemačkog kulturnog saveza za Dravsku banovinu u Mariboru: Die statistische Stelle des SDKB Draubannschaft, iz 1944. godine (navodim: Holzer, Die statistische Stelle des SDKB), PAM, fond SDKB, f. 6, prepis u INV, f. 153.

[111] Foto-kopija autobiografije od dana 21 V 1941. MRC.

[112] Tečaj je u ime društva Dojčer šulferajn Sidmark organizovao dr Bruner koji se veoma trudio da omladinu vaspita u nacionalsocijalističkom duhu.« Rudolf Holzer: Die Jugendarbeit des Schwäbisch-deutschen Kulturbundes, Ortsgruppe Marburg/Drau (navodim: Holzer, Die Jugendarbeit des SDKB), PAM, fond SDKB, f. 6. U tom napisu Holcer navodi, po sećanju, još sledeće tečajeve: 1. do 3. II 1930. za članove Društva nemačkih visokoškolaca iz Maribora koji su studirali u Gracu; maja 1931. za devojke iz slovenačke Štajerske; 1. do 3. XI 1931. za omladinu iz slovenačke Štajerske, 6. do 14. XI 1931. poseban tečaj za studente i visokoškolce iz Maribora; 24. II do 3. III 1933. 7. do 8. IV 1934. itd. Vidi i Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 44—45.

[113] Holzer, Die Jugendarbeit des SDKB.

[114] Upravo tamo.

[115] Detaljnije o radu tih organizacija medju nemačkom omladinom u Jugoslaviji vidi u Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 47-50.

[116] Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 33-34, 56. do 59.

[11ea] Franjo Baš, Prispevki k problematiki slovenještajerskega nemštva pred in med okupacio 1941. - 1945, elaborat, prepis u MRC.

[117] Ciklostilski napis o istoriji Celja, koji je napisao dr Gerhard Maj u Celju, nalazi se u MRC.

[118] U predlogu za odlikovanje, koji je kasnije dao šef civilne uprave za donju Štajersku, piše i ovo: »Mikolaš rad: već nekoliko godina za donju Štajersku. Njegovo delovanje je teklo u okviru raznih nacionalno-političkih organizacija i to Dojčer šulferajn i VDA. Mikolaš je energično učestvovao u izgradnji omladinske aktivnosti u donjoj Štajerskoj.« (Predlog šefa civilne uprave za donju Štajersku 18. VIII 1942, prepis, AS, fond KUZOP, f. 17.)

[119] Führerdienst der Deutschen Jugend Untersteiermarks, F. 2, Juli 1941, 33-34.

[120] Ivan Jurčec: Nacistični zarotniki proti našemu ljudstvu, rukopis.

[121] Štigerov izveštaj o omladinskom radu, 3. IX 1935. MRC.

[122] 0 svom radu u Ptuju je, na primer, zabeležio: »Po uzoru na organizaciju Vanderfogel neprekidno sam oformljavao grupe, ali sam veoma retko naleteo na pravo razumevanje, pa sam zbog neprekidnog seljenja često bio primoran da prekinem svoj rad. U Ptuju sam se s grupom omladinskih aktivista uključio u izbornu bitku za nemačkog poslanika Sarnera i prošao sam kroz mnogobrojne borbe s tadašnjom slovenačkom nacionalističkom organizacijom 'Orjuna', na što me još i dan danas sećaju mnogi ožiljci na mom telu. Tako su me i Slovenci poznavali kao protivnika pa su me i omrznuli, što je bio uslov za moju kasniju aktivnost, ali su me ponekad i uvažavali.« (Štigerova autobiografija 26. X 1940, PAM, fond SODI, f. 6; uporedi: Franjo Baš: Kulturbund u Celju izmedju dva rata. Časopis za zgodovino in narodopisje, nova vrsta, 1966, str. 215-222).

[123] Upravo tamo.

[124] Predlog okružnog vodje Štajerskog domovinskog saveza za Celje Antona Dorfmajstra 13. X 1942., MRC (navodim: Dorfmajsterov predlog 13. X 1942.). Svoje delovanje u ilegalnoj omladinskoj organizaciji su u vreme okupacije u svojim biografijama isticali i sami omladinci i omladinke. Tako je Marta Jelene iz Celja 15. XI 1941. zapisala: »Od 1934. ili 1935. godine sam bila u ilegalnoj grupi nemačkih omladinki... U vreme ilegale sam posetila tri logorovanja. Moj prvi boravak na logorovanju je bio u leto 1938. na Kozjaku. Trajao je dva dana. U leto 1939. sam prisustvovala desetodnevnom letnjem školskom logorovanju na moru u Senju. U zimu 1940. sam bila na Romanci (?), gde je bilo četvorodnevno zimsko logorovanje.« (Jellenz Martha, Stammblatt A der Bundesmädelführung, Abt. I. - Personal, original u MRC.) Približno isto su pisale i Doris Pakjafo i Dorotea Antolič iz Celja, original u MRC.

[126] O tome je na saslušanju 14. VI 1945. pričao Eduard Pajdaš: »Koliko se sećam, Dorfmajster se kretao još u vreme Jugoslavije pod ilegalnim imenom Berg, pa je tako došao i u Celje i u hotelu »Evropa« sastao se sa Štigerom, koji je bio vodj ilegalne omladine u Celju.« (Vojni sud grada Ljubljane 14. VI 1945, Sod 66/45/2.)

[126] Marburger Zeitung 8. II 1945.

[127] »Drug Venko je doneo sa sobom zastavu. To je bila pravougaona zastava s kukastim krstom koju je letos sašila neka prijateljica. U Pinterovoj špilji smo zastavu razvili i svi drugovi su se onda zakleli na vernost Fireru i večitoj Nemačkoj. Drug Erih Dornik je preuzeo zastavu kako bi je sačuvao i zaista ju je sačuvao sve do 1941. godine.« (Holzer, Die Jugendarbeit des SDKB.)

[128] Holzer, Die Jugendarbeit des SDKB; Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 52.

[129] Die Volksgruppe der Gottscheer.

[130] »Po preuzimanju vlasti u Rajhu, narodna obnova u Kočevju doživljavala je ogroman polet.« (Die Volksgruppe der Gottscheer, 21.) »Preuzimanje vlasti u Rajhu 1933. godine probudilo je i Kočevsku, ojačalo je i još tešnje zbilo.« (Das Deutschtum in der Gottschee. Der Beauftragte des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums - Dienststelle Marburg. Informationsunterlagen des SS-Ansiedlungsstabes »Südmark« (bez godine) - navodim: Das Deutschtum in der Gottschee.)

[131] Memoarski zapis dr Hansa Arka u jesen 1941. NAW, T-81, rolna 306; Gottscheer Zeitung 25. 9. 1941.

[132] Vidi nap. 129.

[133] Memoarski zapis dr Hansa Arka u jesen 1941, NAW, T-81, rolna 306. O odlaženju kočevskih prodavaoca malih predmeta u Nemačku i ulozi VDA u tome vidi: Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 112-115.

134 Holzer, Die statistische Stelle des SDKB.

136 Jelenčeva autobiografija 21. V 1941. u MRC.

'38 Marburger Zeitung 29-30. XI 1941. O učešću nemačke omladine s Kočevskog na tim logorovanjima govori i već spomenuta brošura »Die Volksgruppe der Gottscheer«: »Kada su tla na kočevskom ostrvu bila prevruća (sic!), ilegalne školske logore su premestili u Hrvatsku, pa čak u Dalmaciju.« (Str. 22).

137 Stigerov izveštaj o omladinskom radu 3. IX 1935., MRC.

138 o raznim ispadima nemačke omladine u Sloveniji, vidi: Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 52, 112.

139 Gottfried Grill: Von der geschichtlichen Erfüllung der deutschen Aufgabe in der Untersteiermark, u: Untersteirischer Kalender 1943, str. 95-98 (navodim: Grill).

140 Pr: Das Geschick der deutschsprechenden österreichischen Bevölkerung Untersteiermarks, u: Neuland 16. X 1965.

i«i Grill, n. Cl., 98.

i*2 »Ubrzo po raspuštanju gotovo svih mesnih grupa u Sloveniji bio sam, od strane čitave omladine i političkog vodstva, postavljen za omladinskog vodju za područje Slovenije, uključujući i Zagreb, pa sam tu funkciju zadržao sve do svog bekstva maja 1940.« - zapisao je Stiger u svojoj autobiografiji 26. X 1940. (PAM, fond SODI, f. 6.).

143 Dr Karstanjen je 4. XII 1937. poručio direktoru Sulcu da Štiger dodje iz Celja na konferenciju u Berlin, jer »je Verner Štiger omladinski vodja za čitavu Sloveniju.« (Karstanjenovo pismo 4. XII 1937. PAM, fond SODI, f. 6.)

144 Štigerova autobiografija 26. X 1940, PAM, fond SODI, f. 6.

146 Gottscheer Zeitung 24. IV 1941; Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 116.

,46 Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 129-144, 149, 154-158.

147 Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 154-158.

us Original telegrama u PA AA, Pol. IV, Bd. 41; foto-kopija u Foreign Office Library u Londonu (navodim: FOL), br. D 601041.

149 O nesporazumima koji se tiču motiva za telegrame vidi: Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa, Bd. V, Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien, Düsseldorf 1961. str. 41. E, nap. 43 (navodim: Dokumentation der Vertreibung der Deutschen); Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 158 i 369.

150 »Sidostdojčes institut u Gracu je političko-naučna ustanova, koja se bavi naročito naučnim istraživanjima najraznovrsnijih nacionalno značajnih pitanja u jugoistočnom prostoru, kako s ove tako i s one strane državne granice. Pošto je taj institut povoljno spojen s Pokrajinskim savezom VDA i Pokrajinskom grupom BDO (Bund Dojčer Osten - primedba T. F.) omogućeno nam je da naše radne akcije stvarno izvodimo bez smetnji na području koje je za druge organizacije nedostižno. Mislim, takodje, da je Sidostdojčes institut u Gracu do sada jedini koji nije potčinjen nekom kulturnom odeljenju nego opštoj upravi, što znači Ministarstvu unutrašnjih poslova, pošto ga je gaulajter izuzeo iz nadležnosti kulturnog referata i stavio u nadležnost pograničnog i nacionalnog referata.« (Dorfmajstrovo pismo Ministarstvu unutrašnjih poslova 29. III 1939. Deutsches Zentralarchiv Potsdam (navodim: DZA), fond Reichsministerium des Innern (navodim: RMI), Bd. 27118). Vidi i napis o institutu i njegovim zadacima, PAM, fond SODI, f. 1; Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 150.

151 Njegov rac j je kasnije šef civilne uprave za donju Štajersku ocenio ovako: »Imenovani je kao naučni saradnik Sidostdojčes instituta u Gracu energično učestvovao u pripremama za pripajanje donje Štajerske. S neumornim naučnim radom stvorio je temelje za rešenje političkih pitanja na jugoistoku u nemačkom smislu. Autor je rasprave Die völkliche Gliederung Südslawiens' i raznih nacionalpolitičkih geografskih karata jugoistoka, koje su bile od odlučujućeg značaja za akciju.« (Predlog

šefa civilne uprave za donju Štajersku 18. VIII 1942. za odlikovanja, prepis u AS, fond KUZOP, f. 17.)

[162] Hermann Ibler: Des Reiches Südgrenze. Vergewaltigtes Selbstbestimmungsrecht. Südostdeutsches Institut Graz 1940 (navodim: Ibler). Čuva biblioteka Instituta za istoriju radničkog pokreta u Ljubljani.

[163] Takav organ su imali, na primer, u Gracu posle prvog svetskog rata i bavio se izdavanjem brošura s aneksionističkim prohtevima

[154] PA AA, Pol IV, E 027594-E 027597; Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 150-151.

[155] Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 150-151.

[158] Karstanjenovo pismo Dorfmajstru 22. V 1940. MRC.

[157] Materijal sa procesa protiv Alojza Majer-Kajbiča u Celovcu, INV; zapisnik saslušanja dr Fridriha Rajnera u ljubljanskim zatvorima, INV; zapisnik saslušanja dr Helmuta Glazera u ljubljanskim zatvorima, arhiv Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove SRS (navodim: arhiv RSNZ).

[158] Dorfmajsterovi dopisi Ministarstvu unutrašnjih poslova od 1938. do 1943. godine, DZA, RMI, Bd. 27118.

[169] Dorfmajsterovi dopisi Ministarstvu unutrašnjih poslova 28. XII 1938, 26. maja 1939 i 3. I 1940; dopisi Ministarstva unutrašnjih poslova Dorfmajstru 8. II 1939. DZA, RMI, Bd. 27118.

[160] Dorfmajsterov dopis Ministarstvu unutrašnjih poslova 23. II 1939; Iberajterov dopis Ministarstvu unutrašnjih poslova 6. II 1939, DZA, fond RMI, Bd. 27118.

[161] Dopisi Ministarstva unutrašnjih poslova Dorfmajstru 31. V, 8. VII i 14. XI 1939; Dorfmajsterovi dopisi Ministarstvu unutrašnjih poslova 24. V i 4. VI 1939; Iberajterov dopis Ministarstvu unutrašnjih poslova 11. VII 1939; Dopis dr Miler-Hacijusa Ministarstvu unutrašnjih poslova 8. i 29. II 1940, DZA, fond RMI, Bd. 27118.

[182] Dopis Ministarstva unutrašnjih poslova

[163] Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 185-194, 207-210.

[164] Štigerova autobiografija 26. X 1940, PAM, fond SODI, f. 6.

[165] Zapisnik dogovora, bez datuma, PA AA, Konzulat Lajbah (navodim: DKL), Bd. 2/2.

[166] Holzer, Die statistische Stelle des SDKB; Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 21.

[187] Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 162-165.

[168] Holzer, Die statistische Stelle des SDKB, prilog br. 29. Gottscheer Zeitung 23. I 1941.

[189] Holzer, Die statistische Stelle des SDKB.

[170] Franjo Baš: Prispevki k problematiki slovenještajerskega nemštva pred in med okupacijo 1941. do 1945. rukopis.

[171] Vidi nap. 117.

[172] Gottscheer Zeitung 24. IV 1941.

[173] Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 62-64.

[174] Emptingov izveštaj Nojhauzenu 30. XII 1936; Emptingov dopis Grarrlanu 2. III 1937; Gramanovi izveštaji Emptingu 21. XII 1937. i 27. IV 1938, prepis u MRC.

[175] Karstanjenovo pismo dr Pečaueru 29. V 1936, PAM, fond SODI, f. 1.

[176] Unser Dortbuch - Dortbuch von Heilenstein, Muzej narodne revolucije Slovenije u Ljubljani.

[177] Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 64.

[178] Foto-kopije izveštaja mesne grupe AO der NSDAP Celje Nemačkom konzulatu u Ljubljanu, MRC.

[179] Vidi: Karol Marian Pospieszalski: Sprava 58.000 »Volksdeutschöw«. Poznan 1959.

[180] Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 251.

[181] Marburger Zeitung 10. do 11. VI 1944.

[182] Za I srez su imenovali dr Lea Gocanija, II Ota Vistalera, III dr Ervina Jetmara, IV dr Gotfrida Grila i V Maksa Friša (Holzer, Die statistische Stelle des SDKB).

[183] Holzer, Die statistische Stelle des SDKB.

[184] »Pošto u Celju nije bilo moguće produbiti omladinsku aktivnost ni u jednom društvu koje je još postojalo, preuzeo sam vodstvo Atletskog sportskog kluba i preuredio ga tako da je uskoro bio na sportskom poligonu živ saobraćaj i da se istovremeno negovala fiskultura i u sali. Dalju formaciju odrasle omladine, Manšaft, takođe smo uključili u tu aktivnost. U okviru društva su tada bile na programu telesne vežbe i sve drugo što je potrebno za telesno jačanje.« (Štigerova autobiografija 26. X 1940, PAM, fond SODI, f. 6.)

[185] izveštaj špijuna Jozefa Baumana (Drana) Štigeru 23. I 1941, PAM, fond SODI, f. 1.

[186] U Dorfmajstrovom predlogu za podelu odlikovanja od dana 30. oktobra 1942. za mnoge folksdojčere navedeno je da su bili članovi nemačke ekipe (Folksdojče Manšaft). (Original u MRC.)

[187] »Od 1934. do aprila 1940. vodio je u Ptuju ondašnju omladinsku grupu i organizovao folksdojče Manšaft... Od 1. maja 1940. sekretar nemačke-narodne grupe za Sloveniju bio je dr Gril. Vodstvo narodne grupe mu je poverilo i vodstvo samoodbrane,« izveštavao je nemačkog ministra za pravosuđe dr Karstanjen 4. VIII 1942. (PAM, fond SODI, f. 1.)

[188] Kada je vođa ureda službe bezbednosti u Ptuju, dr Herman Gerger, jula 1941. molio vođu ptujskog vermanšafta da mu imenuje poverljive folksdojčere koji će čuvati zatvorene sveštenike, ovaj mu je poslao spisak 10 ljudi (Leo Berbalk, Herbert Blanke, Franc Celoti, Georg Pihler, Albin Ribizi, Otmar Slajhenbauer, dr Hans Smedic, dr Franc Šosterič, Adolf Selinšeg i Hans Slavič s napomenom: »Imenovani su bili članovi ilegalnog SA-šturma u Ptuju.« (Dopis Wehrmannschaftsstandarte Pettau 30. VII 1941, AS, fond KUZOP, f. 11.)

[189] Biberov podatak koji je preuzeo prema brošuri »Die Volksgruppe der Gottscheer« da su, navodno, u Kočevskom počeli da formiraju nemačko ljudstvo tek 1940. godine nije tačan, jer je, kasnije, sam Lampeter zapisao u Gotšercajtungu da je to bilo već 1939. godine (uporedi: Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 258 i Gottscheer Zeitung 24. VII i 3. XII 1941.)

[190] Gottscheer Zeitung 24. VII 1941.

[191] Gottscheer Zeitung 3. XII 1941.

[192] Tajni arhivi grofa Ćana, Zagreb 1952. (navodim: Tajni arhivi grofa Ćana), 289-294, 299, 313, 316, 332, 386, 396-397, 410-411, 432-433. Hitler e Mussolini. Lettere e documenti. Rizzoli editore. Milano-Roma 1946. 55-56, 78-79, 86; Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungsstab), Bd. I. Zusammengestellt und erläutert von Hans-Adolf Jacobsen, Frankfurt am Main 1965. 14. VIII 1940 (navodim: KTB/OKW).

[193] Procès des grands criminels, PS-1874.

[194] Tajni arhivi grofa Ćana, 410-411.

[195] Generaloberst Halder, Kriegstagebuch, Ed. II, Stuttgart 1963, 12. X 1940. (navodim: Halder).

196 Halder, 5. XII 1940; KTB / OKW, 4, 5, 11. i 12. XII 1940; Tajni arhivi grofa Ćana, 432-433; Procès des grands criminels, PS-2762; Hitler e Mussolini, 78-79, 86.

is7 PA AA Inland Ilg, Bd. 406 Izveštaj RSHA 7. VIII 1940. foto-kopija kod autora.

198 PA AA, Inland Ilg, Bd. 236, str. 150-154, beleška Lorenca, foto-kopija kod autora. Priložene geografske karte »Südkärnten« i »Untersteiermark« bile su iz zbirke geografskih karata »Deutsches Volkstum jenseits der Grenzen«, koji je izradio A. H. Ziegfeld. Priloženi su bili i članci »Kranjska«, »Kočevje«, itd. iz »Handwörterbuch des Grenz-und Auslanddeutschtums«.

PA AA, Inland Ilg, Br. H 298904-H 298920.

200 Ovaj je 23. VI 1941. pisao državnom sekretaru Gutereru: »U vreme priprema za budući rad u Gorenjskoj koje mi je jula 1940. naredio zamenik gaulajtera, ja sam, na osnovu svog poznavanja pokrajine i ljudi i podržan materijalom iz tog područja, ocenio da je reč o području sa visokom kulturom.«

201 Vidi nap. 95.

2º2 PAM, fond SODI, f. 1.

203 U zapadnom delu Prekomurja su, na primer, predviđali sledeće mesne grupe: Beltinci, Murska Sobota, Tišina, Puconci, Cankova, Fikšinci, Rogaševci, Gornja Lendava, Mačkovci.

204 NAW, T-78, rolna 329.

205 Takve opite je, pored ostalih, obavljao i Verner Štiger iz Celja. U svojoj autobiografiji, naime, kaže: »Tada sam pravio opite da bi folksdojčere iz drugih predela preselili u donju Štajersku, ali kada sam počeo da proučavam, morao sam zaključiti da nisu podobni za planinske predele i da su nestabilnog karaktera da bi mogli živeti razbacani u sredini, da bi, dakle, suviše brzo zaboravili svoju nacionalnost pa sam morao tu akciju da prekinem kao neizvodljivu.« (Štigerova autobiografija 26. X 1940. PAM, fond SODI, f. 1.) O svojim nacionalnopolitičkim idejama koje se odnose na slovenačku Štajersku Štiger je 15. VIII 1940. pisao majoru A. B. H. Nirhofu u Berlin sledeće: »Želim još da spomenem da imam, kada je reč o nacionalpolitičkoj politici u eventualno pripojenoj južnoj Štajerskoj, vlastite ideje pa vas pitam na kom mestu bi ih mogao uspešno izneti. Pri tome mislim, pre svega, na deportacije Slovenaca i naseljenje folksdojčera.« (Štigerovo pismo Nirhofu 15. VIII 1940, PAM, fond SODI, f. 1.)

206 Karstanjeno pismo Dorfmajstru 22. V 1940, original u MRC.

207 Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 230-267.

208 Saopštenje o zločinima Austrije i Austrijanaca protiv naroda Jugoslavije, Beograd, 1947, str. 18-19; Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 230; Ivan Jurčec: Nacistični »Übermensch« v naših krajih, u: Celjski zbornik 1961.

209 Jurčec, Nacistični zarotniki proti našem ljudstvu, rukopis.

210 Štigerova zakletva 3. X 1938. fotokopija u MRC.

211 Štigerova autobiografija 26. X 1940. PAM, fond SODI, f. 1.

212 Upravo tamo.

213 O njemu je dr Bauer 24. VI 1940. zapisao: »Sepl Jelene, potpisuje se sa Ivan. Mlad, vatren i radin mladić. Sada posle Hofmana pomoćni poverenik.« (Fotokopija Bauerove beleške u MRC.)

214 U predlogu za odlikovanje od dana 13. X 1942. Dorfmajster je o njemu zapisao: »U njegovoj kući su umnožavali ilegalnu štampu i u njegovim rukama je bila čitava obaveštajna služba i sve sporazumevanje.« (Original u MRC.)

215 Dorfmajster (vidi nap. 214.) je o njemu izveštavao: »U vreme Jugoslavije je po nalogu nemačke vojske imao u Celju poseban zadatak (tajnu radio-stanicu)«.

216 »Grozničavo smo sakupljali sve što je bilo važno za obaveštajnu službu. Pod imenom Štefan sarađivao sam sa dr Ulihom. Zavijeni u tubi za pastu za zube putovali

su izveštaji do Gustava Stojnšega u Maribor, a zatim u Grac.« (Eduard Pajdaš: Ablauf der Ereignisse vom 25. März 1941-16. April 1941. in Cilli, original u MRC.)

[217] »Pošta s imenom 'Nikolaus' je za dr Uliha u Rimskim Toplicama.« (Iz Štigerovog pisma Baumanu 21. I 1941, PAM, fond SODI, f. 1.)

[218] Vidi opširnu korespondenciju između Štigera i Baumana u PAM, fond SODI, f. 1.

[219] O Blehingeru je dr Bauer 15. V 1940. zapisao da ima vezu preko Ledla i preko neke osobe koja se predstavlja kao osiguravajući agent, a potpisuje se sa šifrom 101. Zapisao je i to da je osim njega uključen u špijunski rad u Konjicama i Toni Laurih. (Fotokopija Bauerove beleške u MRC).

[220] »Priložena pošta s imenom Štajnbok je za Štajnbeka a ubuduće ću mu je slati pod imenom Hirš.« (Iz Stigerovog pisma Baumanu 21. I 1941, PAM, fond SODI, f. 1.)

[221] Dorfmajster je u svom predlogu (vidi nap. 214.) za njih navodio da su radili za nemačku obaveštajnu službu.

[222] O njemu je dr Bauer 28. X 1940. zapisao: »Goreimenovani već duže vreme radi za našu ustanovu. Međutim, njegovi izveštaji dolaze veoma retko. Samo ako je u Rajhu ili ako se lično sretne s dr Bauerom priča naveliko o svom radu. Uopšte se trudi veoma malo. Dogovorili smo se da će ga Dran posećivati svake nedelje. Izjavio je da će onda davati izveštaje njemu.« (Foto-kopija Bauerove beleške u MRC.)

[223] Beleška dr Bauera o Vilfridu Hofmanu 16. V 1940. kao špijune spominje i Karla Škoberneta, Karla Sagera i Fridla Vusera.

[224] Njegov špijunski rad je dr Bauer 5. X 1940. ocenio ovako: »Goreimenovani se, naročito, u poslednjoj godini, posebno i odlično zauzimao za delovanje i zadatke VI odeljenja. Daleko preko normi, koje je obično moguće zahtevati od poverenika, zapostavljajući svoju profesiju, radio je neprekidno s vlastitim zadovoljstvom. Nije se plašio čak ni većih ličnih finansijskih troškova. Svake nedelje je na vlastiti trošak odlazio u Zagreb i posećivao brojne druge poverenike kako bi obezbedio materijal. Uz sav taj rad nije bio samo požrtvovan nego i vanredno pouzdan, precizan i snalažljiv. Iskazao se kao jedan od najboljih.« (Fotokopija Bauerove beleške 5. X 1940. u MRC.)

[225] Optužnica protiv Kurta Stageja i ostalih optuženika 12. VI 1947, prepis u MRC.

[226] Štigerova autobiografija 26. X 1940, PAM, fond SODI, f. 1.

[227] O Štigerovom bekstvu je odsek službe bezbednosti u Gracu ovako obaveštavao Glavni državni ured za bezbednost u Berlinu: »Goreimenovani je do sada bio jedan od najznačajnijih poverenika naše ustanove. Pre, otprilike, nedelju dana jugoslovenska policija izdala je naređenje za njegovo hapšenje. Stiger je za to pravovremeno saznao i pobegao s pozajmljenim automobilom iz Celja. Od tada se izgubio svaki njegov trag. Pretpostavljamo da je krenuo u Mađarsku. Molimo da odmah obavestite sve odgovarajuće nemačke ustanove u Mađarskoj da se raspitaju za Štigerovo mesto boravka i da mu se ponudi potrebna pomoć, a, pre svega, treba da onemoguće njegovo izručenje Jugoslaviji. Kako od njega nema nikakvih vesti u Mađarskoj, verovatno su ga već uhapsili.« (Fotokopija Lurkerovog telegrama u MRC).

[228] Sud za zaštitu države Beograd, optužnice i presude uhapšenih nemačkih špijuna (DT Br. 917/40/8 - Kt 33/40, DT Br. 165/40/39 - Kt 35/40 Pr. 8.8 1940, prepis u MRC). Stigerov špijunski rad je dr Bauer 5. 10. 1940. ocenio ovako: »Štiger se zauzimao za rad VI odeljenja kao malo ko. Počeo je da sarađuje već 1938. godine i slao je dragocene izveštaje o najraznovrsnijim stvarima. Uvek je pronalazio put i izveštavao o dragocenim podacima. Iz Celja je razgranao široku obaveštajnu mrežu prema inostranstvu koja je besprekorno radila pa je naročito po izbijanju drugog svetskog rata dobavljao najraznovrsniji materijal... Ali je zbog izdaje morao da pobegne pa je

maja 1940. stigao u Rajh. I ovde je sve svoje snage posvetio našoj stvari. Svoju mrežu je organizovao tako odlično da je bez smetnji delovala i po njegovom odlasku i pored nekih hapšenja. VI odeljenje odseka službe bezbednosti je i sada odlično upućeno u južni deo donje Štajerske, a to je, u prvom redu, Štigerova zasluga. Kada je stigao u Rajh, preuzeo je rad i kod Vermahtsarhiva u Celovecu (za njega je radio već ranije, kao što je ispričao u svojoj autobiografiji - prim. T. F.). Za tu ustanovu je u sporazumu s VI odeljenjem radio već ranije ...« (Prepis u MRC).

229 Fotokopija Bauerove beleške 30. IX 1940. u MRC.

230 Dr Bauer ga je 30. IX 1940. ocenio ovako: »Imenovani je veoma marljiv i vatreno se zalaže za našu stvar i pored svoje mladosti obavlja dragoceni posao.« (Fotokopija Bauerove beleške 30. IX 1940. u MRC.)

231 Pismo Sepa Jelenca, Grac 22. IX 1940. original u MRC, originalni Bauerov prepis u PAM, fond SODI, f. 1.

232 Vidi napomenu 225.

233 Dr Bauer je 20. II 1941. zapisao: »Hofman je nedavno opet uhapšen i osuđen na godinu dana zatvora zbog njegove ranije aktivnosti. Njegovo hapšenje nije bilo neposredno vezano s postupkom protiv (Karla) Škoberneta (kojeg su uhapsili 26.1 1941. - pr. T. F.)«. Civilna uprava je u svom predlogu za odlikovanje zapisala: »Hofman Vilfrid je bio aktivni saborac. Zbog špijunaže je bio osuđen na jednu i po godinu teške robije, pa je nekoliko meseci preležao delomično u istražnom zatvoru, a delimično na odsluženju kazne.« (Prepis u AS, fond KUZOP, f. 17).

234 Vestnovi pasoši u MRC.

236 Franjo Baš: Kulturbund v Celju med dvema vojnama, CZN, nova vrsta, 1966. str. 218-219.

236 O njemu je kasnije civilna uprava za donju Štajersku 18. avgusta 1942., u predlogu za odlikovanja, izveštavala ovako: »Sud za zaštitu države u Beogradu ga je zbog sarađivanja u obaveštajnoj službi osudio na 15 godina teške robije i godinu dana je stvarno odsedeo.« (Prepis u AS, fond KUZOP, f. 17.)

237 Telegram policijskog pograničnog komesarijata Lipnica 18. II 1941, prevod u MRC; Štigerova pismena izjava dr Bauern 24. II 1941. prevod od dana 9. IX 1949. u MRC; izveštaj Odseka službe bezbednosti u Gracu Glavnom državnom uredu bezbednosti u Berlinu 25. II 1941, prevod u MRC. I njih je civilna uprava za donju Štajersku 18. VIII 1942. predlagala za odlikovanje sa sledećim obrazloženjem: »Obojica predloženih bili su saradnici ali su ih 17. II 1941. uhvatili na svežem radu špijunaže u korist nemačkog Rajha. Posledica je bilo hapšenje na licu mesta, odvođenje najpre u ljubljanske zatvore a onda u istražni zatvor jugoslavenskog suda za zaštitu države u Beogradu. Pošto je izbio rat između Rajha i Jugoslavije, premestili su ih u Čačak gde su ih neposredno pred streljanje spasile nemačke jedinice koje su ubrzo stigle.« (Prepis u AS, fond KUZOP, f. 17.)

238 Izveštaj Sepa Jelenca 22. IX 1940, MRC.

239 Štigerovo pismo Vermahtsarhivu Celovec 14. IX 1940. i dopis Abverštele im Verkrajs XVII u Beču odseku službe bezbednosti u Gracu 19. IX 1940, fotokopija u MRC.

240 Bauerova beleška 25. IX 1940, fotokopija u MRC.

241 Štigerovo pismo Nirhofu 7. X 1940, PAM, fond SODI, f. 1. vidi i Štigerovo pismo Nirhofu 30. IX 1940, PAM, fond SODI, f. 1.

242 Štigerova pismena izjava Bauern 24. II 1941, prevod u MRC; dopis Vermahtsarhiva Celovec odseku službe bezbednosti u Gracu 27. II 1941, prevod u MRC.

243 Predlog civilne uprave za donju Štajersku 18. VIII 1942. za odlikovanja, prepis u AS, fond KUZOP, f. 18.

[244] U telegramu pograničnog policijskog komesarijata iz Lipnice upućenom uredu državne policije u Gracu 18. II 1941. piše: »Potrebno je ubuduće računati (u vezi s aretacijom Šorija i Ertla - pr. T. F.) još i s hapšenjem sledećih železničkih službenika: Hana, Pfligla i Krišnika. Službenici Pfligl i Krišnik su blagovremeno opomenuti na železničkoj stanici Špilje, pa su tako izbegavali hapšenje. A službenika Hana treba blagovremeno opomenuti« (prevod u MRC).

[245] U predlogu za odlikovanje civilna uprava je konstatovala: »Ervin Kolbezen je od jeseni 1940. u Poštanskom uredu br. 1 u Maribor krao značajna službena akta jugoslavenske uprave pošta, neprekidno je nabavljao planove i spiskove lica, a slao je i dragocene državno-političke telegrame. S takvom svojom aktivnošću Kolbezen nije izlagao opasnosti samo svoju profesiju nego i svoj život.«

[246] U predlogu civilne uprave za donju Štajersku, 24. IV 1942, piše: »Poštanska službenica Verlič je bila u početku kao jugoslovenska službenica zaposlena u telefonskom odeljenju u Mariboru kao kontrolor. Od jeseni 1940. je posebnom povereniku nemačke državne pošte obezbeđivala personalni materijal o položajima u telefonskom odeljenju i poštanskom uredu br. 1 u Mariboru. Na raspolaganje mu je, osim toga, dala i za špijunske namene materijal o merama za nadzor pošte folksdojčera. Ima veliki udeo pri nabavljanju materijala o personalnim odnosima pošte u Mariboru i zbog špijunskog rada je bila veoma ugrožena.« (Predlog šefa civilne uprave za donju Štajersku 24. IV 1942, prepis AS, fond KUZOP, f. 17.)

[247] O njoj je civilna uprava za donju Štajersku, u predlogu za odlikovanja, 24. IV 1942. izveštavala: »Poštanska službenica Kajnc je više puta pratila posebnog opunomoćenika poštanske direkcije iz Graca u Kraljevinu Jugoslaviju i pri tome mu vanredno pomagala pri odnošenju planova i akata za pripremu rada Nemačke državne pošte. I pored oštre prismotre i životne opasnosti, prevezla je iz Jugoslavije u Grać veće količine materijala pošto opunomoćenik sam, zbog oštre kontrole jugoslovenske protivobaveštajne službe, to nije mogao da učini. Vanredno je podržavala pripremne radove za akciju u neprekidnoj vlastitoj opasnosti«.

[248] Kada ga je civilna uprava za donju Štajersku predlagala za odlikovanje o njemu je izveštavala sledeće: »Emil Rajh je kao službenik Poštanskog ureda br. 1 u Mariboru od jeseni 1940. sačinjavao dragocene zabeleške o političkoj pouzdanosti i aktivnosti jugoslovenskih poštanskih službenika neprijateljski raspoloženih prema Nemcima i o tome slao i zvanične materijale. Zbog takve aktivnosti bili su u opasnosti njegov opstanak i život.«

[249] Desetog maja 1942. ga je mariborski nadžupan Fric Knaus predlagao za doživotnog službenika više službe i u predlogu zapisao i ovo: »Od maja 1938. je saradnik službe bezbednosti.«

[250] I za njega je civilna uprava, u svom predlogu za odlikovanje, izričito zabeležila da je bio saradnik službe bezbednosti.

[251] Za njega je civilna uprava u predlogu za odlikovanje zapisala: »Saradnik službe bezbednosti... odlično je radio i u AO NSDAP.«

[252] Vidi nap. 250.

[253] Zbog sarađivanja u obaveštajnoj službi za nemački Generalštab bio je osuđen na 15 godina zatvora i šest godina je već izdržao.« (predlog civilne uprave za donju Štajersku za odlikovanje 18. VIII 1942. AS, fond KUZOP, f. 17.)

[254] Predlog civilne uprave za donju Štajersku za odlikovanje 18. VIII 1942, AS, fond KUZOP, f. 17.

[255] Upravo tamo.

[256] Optužnica protiv Maksa Hribernika i njegovih saradnika 25. VII 1940, nemački prevod u MRC.

[257] Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 236-237. 0 svojoj špijunskoj aktivnosti u Ljubljani je izveštavao i Adolf Murko iz Ptuja, saradnik Branimira Altgajera. Pred opasnošću od hapšenja pobegao je 30. novembra 1940. iz Jugoslavije. »Uzroci koji su me prisilili na bekstvo u Rajh bili su sledeći: u Ljubljani sam sarađivao pri nemačkoj obaveštajnoj službi (Toni Šuster, Lajbah VDA Mikolaš). Pred kraj moje službe u vojsci drugovi iz vojske (sic!) su mi javili da je moje delovanje (špijunsko) otkriveno; zbog toga sam odmah krenuo u Zagreb, gde mi je Skala (Harald Skala je bio agent »Folksdojčer Hilfsferajna« u Zagrebu - pr. T. F.) omogućio bekstvo.« (Izjava Adolfa Murka 10. XII 1940. PAM, fond SODI, f. 1.)

[268] Karstanjenovo uputstvo, bez datuma, PAM, fond SODI f. 1.

[259] Baumanov izveštaj Štigeru 25. IX 1940, PAM, fond SODI, f. 1.

[260] Štigerovo pismo Baumanu januara 1941. PAM, fond SODI, f. 1.

[261] Štigerovo pismo Baumanu januara 1941. PAM, fond SODI, f. 1.

[262] Baumanov izveštaj Štigeru 27. III 1941. PAM, fond SODI, f. 1.

[283] Štigerovo pismo Baumanu 29. III 1941. PAM, fond SODI, f. 1.

[284] Štigerovo pismo »Puntiju« 29. III 1941, PAM, fond SODI, f. 1.

[265] Kako su prikupljali podatke na celjskom području, kazuju sledeći podaci iz Baumanove beležnice o podeli radnih područja:

»*Nikolaus* obrađuje teren južno od Laškog uključujući Hrastnik i Trbovlje do Brežica i Sevnice. Dobar rad.

Feliks radi zajedno s Nikolausom te ga je moguće dobiti i informisati preko njega.

Hirš - Savinjska dolina do Mozirja. Za svaku pojedinu stvar ga treba pitati, nedovoljno je samostalan, ali radi s voljom. Treba mu postavljati pojedina pitanja prema njihovom značaju.

Stefan nije naročito samostalan te mu je, takođe, potrebno postaviti pojedina pitanja. Ali je veoma raspoložen. Naročito može doneti iz Brežica (tamo je bio, naime, njegov brat August Pajdaš - pr. T. F.). Njegove, ocene o pitanjima nemačke manjine su veoma objektivne, a njihovi izveštaji o radu Kulturbunda veoma dragoceni.

Ivan treba da radi s Galetom iz Dobrne, da sakupljaju podatke na području do Vitanja i da obezbedi ono što još nedostaje iz Šoštanja.

Anton treba i dalje da šalje privredne izveštaje, inače brine samo za održavanje veze poštom; pored Drana, donosi poštu u -Celje ukoliko se, iz bilo kakvih razloga, prekine veza s Celjem«.

Razumljivo je da su to bili samo glavni sakupljači podataka na celjskom području.

[266] Izjava I. Jagodiča Komisiji za utvrđivanje zločina okupatora u Mariboru 30. VII 1945. AS, fond KUZOP, f. 18.

[267] Zapisnik saslušanja Paula Škoberneta, Vojni sud grada Ljubljane 17. VI 1945. prepis u AS, fond KUZOP, f. 15.

[268] Himerov dopis uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru 31. VIII 1941, arhiv VII; fotokopija i prepis u AS, fond KUZOP, f. 11.

[269] Ciklostilski spiskovi u PAM.

[27°] Prepis spiska u AS, fond KUZOP, f. 17.

[271] Zapisnik razgovora kapetana Kustosa i dr Bauera u Gracu 24. IX 1940, fotokopija u MRC.

[272] Izveštaj kapetana f. Pfefra f. Hipelu 18. VII 1940, PAM, fond SODI, f. 1.

[273] Štigerovo pismo Nirhofu 23. VII 1940, PAM, fond SODI, f. 1.

[274] Štigerovo pismo Nierhofu 15. VIII 1940, PAM, fond SODI, f. 1.

[278] Zapisnik razgovora kapetana Kustosa i dr Bauera 24. IX 1940. u Gracu, fotokopija u MRC.

[276] Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 254.

[277] Štigerovo pismo Nirhofu 27. XII 1940. PAM, fond SODI, f. 1.

[278] Pajdaš, Ablaut der Ereignisse; Pajdašev lažni pasoš u arhivu MRC.

[279] Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 261.

[280] Paidasch, Ablauf der Ereignisse.

[281] Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 261.

[282] Kriegstagebuch AOK 2/Ic od 3-20. IV 1941, NAW, T-312, rolna 1076 (navodim: KTB/AOK 2/Ic) 3. IV 1941.

283 KTB/AOK 2/Ic 4. IV 1941.

[284] KTB/AOK 2/Ic 7. IV 1941.

[288] KTB/AOK 2/Ic 8. IV 1941.

[288] Izjava Ota Lurkera u ljubljanskim zatvorima, arhiv RSNZ.

[287] Upravo tamo.

[288] Paidasch, Ablauf der Ereignisse.

[289] Zapisnik saslušanja dr Georga Škoberneta 19. VI 1945, Vojni sud grada Ljubljane I Sod 58/45/2, prepis u MRC.

[290] Saslušanje Eduarda Pajdaša 13. VI 1945. Vojni sud grada Ljubljane Sod 66/45/2, prepis u MRC.

[291] Odluka državnog namesnika za Štajersku za dr Fronera 3. IV 1941. arhiv IZDG, f. 730.

[292] Vidi nap. 290.

[293] Među najznačajnije opštinske zadatke spada odstranjivanje neodrživih ozriaka puteva i spomenika, kao i privremena ocena štete koja je nanešena folksdojčerima.« (Materijal Akcionog štaba za Maribor PAM, fond mariborskog nadžupana; beleške dr Fronera, arhiv IZDG, f. 730.)

[294] Beleške dr Fronera, arhiv IZDG, f. 730.

295 Iberajterov izveštaj Ministarstvu unutrašnjih poslova 30. X 1941. DZA, fond Reichsminister für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung (navodim: REM), Bd. 617.

[296] Zapisnik štapske konferencije u Gracu od 10. VIII 1942. arhiv MNOM, fond Dienststelle des Beauftragten des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums in Marburg (skraćujem DDV).

[297] Izveštaj dr Miler-Soltesa Ministarstvu unutrašnjih poslova 30. V 1941. prepisi u arhivu VII i arhivu Slovenije.

298 Već spomenuti član Pokrajinskog vodstva Kulturbunda za Dravsku banovinu, Rudolf Holcer, koji je sam krio dva Nemca, pisao je o tome ovako: »Jer većina onih koji su još u poslednjim danima dobili poziv za Jugoslovensku vojsku, nije se više uredno odjavila pri ovdašnjoj vojnoj komandi i nije otputovala u naznačeni kraj u Hrvatskoj ili Srbiji, nego se rade sakrila na sigurnije mesto kod kuće, gde su je snabdevali prijatelji i očekivala veliko naređenje.« (Holzer, Die statistische Stelle des SDKB.)

[299] Holzer, Die statistische Stelle des SDKB; Marburger Zeitung 9. IV 1941; Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 264; izveštaj političkog komesara za grad Maribor 21. X 1941. šefu civilne uprave za donju Štajersku, AS, fond KUZOP, f. 2. Naročito se u vodstvu naoružanih folksdojčera tih dana istakao član Pokrajinskog vodstva Kulturbunda inž. Ervin Rungaldir, kojeg je zbog toga civilna uprava predlagala za odlikovanje, sa sledećim obrazloženjem: »U Mariboru je orgänizovao, usmeravao i izvežbavao folksdojče Manšaft, čime je stvorio mogućnosti za delovanje samozaštite folksdojčera u Mariboru. Kao vođa Pokrajinskog ureda za ljudstvo na tom području delovao je kao organizator u čitavoj pokrajini.« (AS, fond KUZOP, f. 17.)

[300] KTB/AOK 2/Ic 8. i 9. IV 1941. Prilikom dolaska nemačke vojske u Maribor pokrajinski vođa Kulturbunda za Dravsku banovinu Hans Baron poslao je Hitleru sledeći telegram: »Nemačka (sic!) donja Štajerska se u časovima svog oslobođenja zahvaljuje svom Fireru i obećava mu nepokolebljivu vernost i poslušnost.«

[301] Zapisnik o preuzimanju sreskog glavarstva u Ptuju 10. IV 1941, AS, fond KUZOP, f. 15; radni izveštaj sreskog glavara Ptuj 16. IV 1941, AS, fond KUZOP, f. 2.

[302] Predlog civilne uprave za odlikovanja, AS, fond KUZOP, f. 17.

[303] Gottscheer Zeitung 1, 22. i 29. V 1941.

[304] Marburger Zeitung 10. IV 1941.

[306] Ivo Juvančič: Italijanski okupator v Ljubljani 1941. do 1943. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1962, str. 64.

[306] Izveštaj nemačke vrhovne vojne komande 3. IV 1961. materijal XI procesa u Nirnbergu, br. NG-3083.

[307] Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom II, knjiga 2, dok. 14.

[308] Povelja nemačkog Ministarstva za inostrane poslove 21. IV 1941, fotokopija u Public Record Office u Londonu (navodim: PRO), br. H 297839-H 297846.

[309] Tajni arhivi grofa Ćana, 459-461.

[310] Zapisnik sastanka u Gorici 31. VII 1942, Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, del VI - borbe v Sloveniji, knjiga 3. dok. 188 (navodim Zbornik NOV).

[311] Friedrich Lange: Sonnenland Untersteiermark, München 1943.

[312] Izveštaj nemačko-italijanske komisije za razgraničenje o radu od dana 13. IX 1941, arhiv IZDG.

[313] Marburger Zeitung 16. IV 1941; Kärntner Grenzruf 16. IV 1941. Iz dopisa nemačkog ministra za unutrašnje poslove, dr Frika, od dana 22. aprila 1941. šefovima civilne uprave za donju Štajersku i Gorenjsku očigledno je da im je šef državne kancelarije dr Lamers već 14. aprila poslao Hitlerovu odluku o privremenoj upravi obeju pokrajina. (Materijal XI procesa u Nirnbergu, br. NG-3456.) Vidi i izjavu Franca Kučere 30. XI 1941. u Celovecu. (Kärntner Grenzruf 1. XII 1941.)

[313a] Hitlerove odluke od 14. IV 1941, NAW, T-77, rolna 884.

[314] Hitlerova dopunska odluka 14. IV 1941, NAW, T-77, rolna 884.

[315] Hitlerova dopunska odluka 14. IV 1941, NAW, T-77, rolna 884.

[316] Marburger Zeitung 29. IV 1941. Prema tome, ne važe navodi nekih pisaca da je Hitler pomenute reči izrekao 26. aprila, kada je posetio Maribor.

[317] Dotadašnji zamenik koruškog gaulajtera i šef civilne uprave za Gorenjsku Franc Kučera je, prilikom predavanja poslova novom šefu civilne uprave dr Fridrihu Rajneru 30. XI 1941. u Celovecu, rekao: »Firerova poruka od samo jedne sažete rečenice: 'Machen Sie mir dieses Land deutsch!' temelji se na činjenici daje ova pokrajina nekad bila nemačka.« (Kärntner Grenzruf 1. XII 1941.)

[3,8] Marburger Zeitung 15. IV 1941. Do Sentilja mu je došao u susret pokrajinski vođ Kulturbunda Hans Baron i izvestio ga o uslovima u slovenačkoj Štajerskoj i o ulozi folksdojčera posle nemačkog napada na Jugoslaviju.

[319] Kärntner Grenzruf 16. IV 1941.

[320] Kärntner Grenzruf 2. V 1941.

[321] Poruka ministra unutrašnjih poslova dr Frika šefovima civilne uprave 22. IV 1941. (Materijal XI procesa u Nirnbergu, br. NG-3456).

[322] Poruka ministra unutrašnjih poslova šefovima civilne uprave 14. VIII 1941, DZA, fond RMI, Br. 27118.

[323] Otto Miiller-Haccius: Zwei Jahre deutsche Verwaltung, Marburger Zeitung 10-11. IV 1943; dopis političkog komesara za Kamnik 2. IX 1941, arhiv VII, kutija 34-A, 4/3.

[324] U fondu ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru sačuvani su gotovo svi zapisnici štapskih konferencija u Mariboru i kasnije u Gracu, koje su pisali zastupnici tog ureda za svoju ustanovu. Pored tih zapisnika, morali su da postoje ili, pak, još postoje, samo što nisu dostupni, i zapisnici koje je pisao neko koga je za to ovlastio vladni predsednik dr Miler-Hacijus, koji je kao zamenik šefa civilne uprave za donju Štajersku vodio konferencije.

[326] Iberajterov izveštaj Ministarstvu unutrašnjih poslova 30. X 1941, DZA, fond REM, Bd. 617.

326 Verordnungs-und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark 19. XI 1941 (navodim: VAZSt.).

[327] Das Geschick der deutschsprechenden österreichischen Bevölkerung Untersteiermarks, u: Neuland 30. X i 6. XI 1965; Waren Deutsch-Untersteirer verantwortlich für den Steirischen Heimatbund und die Aussiedlungen durch den SD?, u: Neuland 25. II 1967; Straka, Untersteiermark, 114.

[328] Elaborat Sidostdojčes instituta u Gracu iz polovine 1940. godine, PAM, fond SODI, f. 2; izveštaj dr Miler-Šoltesa Ministarstvu unutrašnjih poslova 30. V 1941.

[329] Dorfmajsterova zabeleška za dr Verera, bez datuma, arhiv IZDG.

[330] Izveštaj političkih komesara za Celje, Laško, Gornji grad i Šmarje pri Jelšah, arhiv IZDG.

[331] Izveštaj dr Miler-Šoltesa Ministarstvu unutrašnjih poslova 30. V 1941.

332 Verordnungs-und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung für die besetzten Gebiete Kärntens und Krains 1. VIII 1941 (navodim: VAZK).

[333] VAZK 14. I 1942.

[334] VAZSt. 27. I 1942; VAZK 29. I 1942.

[338] VAZSt 14. IV 1941.

[338] VAZK 27. VI 1941.

[337] VAZSt. 25. IX 1941.

[338] VAZK 1. VIII 1941. i 20. X 1941.

[339] VAZSt. 20. VI 1941.

[340] Zbog toga je mogao, na primer, dr Miler-Šoltes u već spomenutom izveštaju Ministarstvu unutrašnjih poslova u Berlinu da izveštava, pored ostalog, i sledeće: »Služba bezbednosti se u donjoj Štajerskoj već može osvrnuti na *dug i temeljit prethodni rad* pa može na samom početku da preuzme *postojeću mrežu saradnika*.« (podvukao T. F.)

[341] Lurker je ostao na tom položaju do kraja marta 1943. kada ga je nasledio SS-šturmbanfirer i kriminalistički savetnik Jozef Fogt, koji je došao sa Bleda, a njega je maja 1944. nasledio SS-šturmbanfirer i kriminalistički direktor Kurt Stage, koji je došao iz Berlina.

Frica Folkenborna je na Bledu 1. juna 1942. godine zamenio Jozef Fogt, a njega krajem marta 1943. SS-oberšturmbanfirer Alojz Persterer, nekadašnji voda Odseka službe bezbednosti u Salcburgu i komandant Zonderkomando 10 b u akcijskoj grupi D na Krimu, a od novembra 1944. pa dalje bio je SS-oberšturmbanfirer Ruks.

[342] Spisak adresa ureda policije bezbednosti i službe bezbednosti, kao i viših vođa SS i policije od 1. maja 1941, arhiv IZDG.

[343] Dr Valtera Mahulea je po njegovom povratku u Grac, u jesen 1942, nasledio SS-šturmbanfirer Georg Umfenbah, a ovoga novembra 1944. SS-šturmbanfirer Rahe.

[344] Izveštaj dr Miler-Šoltesa Ministarstvu unutrašnjih poslova 30. V 1941; VAZSt. 17. IV 1941; Mirko Brolih: Pooblaščenec šefa varnostne policije in varnostne službe pri šefu civilne uprave za Spodnjo Štajersko, elaborat u arhivu MNOM.

[345] Dopis Glavnog državnog ureda za bezbednost u Berlinu 31. III 1942, arhiv IZDG, f. 1056.

[346] Zapisnik saslušanja pukovnika Helmuta Maskusa u logoru Vilvorde u Belgiji 28. III 1946. prepis u arhivu MNOM. Od 6. januara do 1. oktobra 1942. komandant policije poretka »Alpenland« bio je general-major Karl Brener, zatim do marta 1943. general-major Hans Knofe, nakon njega ponovno Brener; od oktobra 1943. do oktobra 1944. pukovnik Griep, a onda pukovnik Volter.

[347] Zapovest komandanta policije poretka »Alpenland« 10. IV 1941. arhiv IZDG; Izveštaj dr Miler-Šoltesa Ministarstvu unutrašnjih poslova 30. V 1941.

[348] Podaci se nalaze u arhivskom materijalu žandarmerijskih stanica i okruga, koji čuva Arhiv IZDG.

[349] »Svaki korak koji se preduzme, pa bio on politički, privredni ili nacionalni, mora da služi *germanizaciji pokrajine*.« (Ost-Südost-Stimmen, Bericht aus Untersteier, NAW, T-81, rolna 540.)

[360] U svojoj brošuri »Die Untersteiermark. Eine politische Aufgabe an der Südostgrenze des Grossdeutschen Reiches« nacionalpolitički referent dr Karstanjen je pisao: »Da bi se obezbedio uspeh te »Rikfolkung«, trebalo je najpre ispuniti dva uslova: prvi, nosioce narodne slovenačke misli odstraniti iz donje Štajerske i, drugi, da se tu 'Rikfolkung' nacionalno-politički obezbedi nasuprot razvoja u ostaloj Sloveniji koja je došla pod Italiju i koju su sjedinili u Ljubljansku pokrajinu... Za samu 'Rikfolkung' bio je zadužen, pre svega, Štajerski domovinski savez...« (Str. 10-11.)

III POGLAVLJE

MASOVNE DEPORTACIJE SLOVENACA

Masovne deportacije Slovenaca predstavljale su jednu od temeljnih mera za uništenje slovenačkog naroda. Nacisti su ih smatrali osnovnim uslovom, bez kojeg nije moguće postići glavni cilj nemačke okupacije slovenačkih predela, tj. potpune germanizacije. Kao što smo mogli već utvrditi u prvom poglavlju, masovne deportacije su bile nacistička mera odnarođavanja i u drugim okupiranim pokrajinama, naročito u Poljskoj. Ipak, može se reći da su se u okupiranim slovenačkim pokrajinama nacističke deportacije u mnogo čemu razlikovale od onih u drugim okupiranim pokrajinama. Kao što ćemo videti, nacisti nisu, bar u početku okupacije, nigde predvideli za momentalno progonstvo tako veliki broj stanovništva kao upravo u Sloveniji. Njihova rešenost da izvedu tu meru ukazuje i na to da su u nas počeli da pripremaju masovne i brze deportacije tada kada su ih drugde, npr. u zapadnim predelima Poljske, morali u prvobitno zamišljenom obliku i opsegu već da odlažu za posleratno vreme. A ni iz jedne druge okupirane pokrajine nisu prognali tako veliki postotak stanovništva kao iz Slovenije, iako iz raznih razloga, koje ću navesti u ovom poglavlju, nisu mogli u celini da realizuju svoje ideje i planove. Zbog toga ova nacistička genocidna mera zaslužuje podrobniju i dokumentovaniju obradu.

PRVI PLANOVI ZA MASOVNE DEPORTACIJE

Još uvek je zavijeno u tamu mnogo toga što se događalo u Štajerskoj i Koruškoj posle Hitlerove odluke da napadne i uništi Jugoslaviju. Pošto nisu sačuvani ili dostupni neki značajni arhivski materijali, nije moguće detaljnije rekonstruisati sve pripreme za masovna deportovanja Slovenaca koje su nacisti obavili još pre uvođenja civilne uprave u slovenačkoj Štajerskoj 14. aprila i u Gorenjskoj 30. aprila 1941. Ali, postoji ipak nešto podataka koji svedoče o tome da su za to počeli da se pripremaju još pre tog vremena.

Već 3. ili 4. aprila stigao je u Odsek službe bezbednosti u Celovcu, koji je vodio SS-oberšturmbanfirer Fric Folkenborn, vođa Centralnog ureda za useljenje u Lodzu SS-šturmbanfirer dr Martin Zandberger. Na sastanku, kome su prisustvovali i Kučera, Folkenborn, dr Helmut Glazer i zastupnik ureda dr-

žavnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu, SS-oberfirer Rudolf Kroje, dr Zandberger je izjavio da je rat s Jugoslavijom postao neizbežan i da će posle njega područje Slovenije severno od Ljubljane potpasti pod nemačku civilnu upravu i biti germanizovano. Zbog toga je Himler poručio njegovom uredu da otpočne sa pripremama za proterivanje oko 100.000 Slovenaca iz pomenutog područja. Rekao je i to da je glavni državni ured bezbednosti u Berlinu odredio Folkenborna za komandanta bezbednosne policije i službe bezbednosti za Gorenjsku, a referenta u njegovom uredu SS-hauptšturmfirera dr Helmuta Glazera za načelnika štaba ili načelnika štaba za preseljenje, koji treba da formiraju pri uredu komandanta bezbednosne policije i službe bezbednosti za Gorenjsku. To je ispričao dr Glazer posle rata u istražnom zatvoru u Ljubljani.[1]

U ono vreme su o proterivanju Slovenaca iz slovenačke Štajerske raspravljali i u Gracu. O tome svedoči nekoliko podataka u već spomenutom izveštaju Eda Pajdaša iz Celja. Ovaj je, nakon dolaska u Grac, radio u sedištu pokrajinskog vodstva Folksdojče Mitelštele u Krojcgase u Gracu. O svome radu kaže: »Sastavljamo spiskove, crtamo karte i zidamo kule u oblacima.« I dalje: »raspravlja se i o iseljenju posavskog i posutlanskog pojasa«.[2]

Da su se u Gracu vodile i šire rasprave ili čak održavale konferencije o deportovanju Slovenaca svedoči pismo dr Gintera Stira iz štapskog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu Sidostdojčes institutu u Gracu od dana 10. aprila 1941. koje počinje ovako: »*Prilikom poslednjih razgovora u Gracu* bile su spomenute veoma velike brojke koje se odnose na vindišare u donjoj Štajerskoj.« (Podvukao T. F.) Moli ga da mu pošalje »opis nacionalnih prilika u donjoj Štajerskoj, Kranjskoj i u pokrajinama Štajerskoj i Koruškoj s posebnim osvrtom na vindišare«. Zanimljivo je još i to da je opis trebalo da sadrži i pregled imovinskih odnosa, a, po mogućstvu, i pregled rasnog sastava pojedinih narodnosti i najnovije rezultate istraživanja o vindišarima. To zbog čega su dr Štiru bili potrebni svi ti podaci vidi se iz njegovog »predloga o nameštenju preseljenika na novim jugoistočnim područjima«, koji je sastavio u Berlinu 17. aprila 1941. i koji počinje ovako: »Iz donje Štajerske i Kranjske će biti iseljeno najpre 130.000 Slovenaca.« Predlagao je da na njihova imanja nasele oko 58.000 Nemaca.[3]

Sve te podatke sam detaljnije naveo samo zbog toga što su prvi i retki a svedoče o tome: da su nacisti raspravljali o deportovanju Slovenaca kako iz Gorenjske tako i iz slovenačke Štajerske još pre uvođenja civilne uprave polovinom, odnosno krajem aprila 1941. godine; da su te rasprave bile šireg značaja jer su u njima učestvovali ne samo nacisti iz Celovca i Graca nego i zastupnici nekih ustanova iz Berlina, npr. ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda; da su u raspravama spominjali i broj i kategorije Slovenaca koje je trebalo deportovati itd. Zaključci koje su prihvatili verovatno su služili državnom komesaru za jačanje nemačkog naroda, Hajnrihu Himleru, pri izradi uputstava i smernica za deportovanje Slovenaca, koje je izdao u drugoj polovini aprila 1941.

HIMLEROVA UPUTSTVA ZA DEPORTOVANJE SLOVENACA

Poput drugih nacističkih visokih vođa, i Himler je u vreme aprilskog rata protiv Jugoslavije premestio svoj glavni štab iz Berlina u Austriju. Svojim posebnim vozom, zvanim »Zondercug Štajermark« stigao je u gradić Bruk na Muri i odatle vodio poslove namačke policije, esesovskih jedinica i državnog komesarijata za jačanje nemačkog naroda, pa je automobilom posećivao razne ustanove u Koruškoj i Štajerskoj. Njegova putovanja i posete su bila tajna i neočekivana i bez onog sjaja koji je obično pratio nacističke dostojanstvenike.

Polovinom aprila Himler je stigao i u Celovec gde je najpre imao sastanak sa šefom civilne uprave za Gorenjsku, Francom Kučerom. Već sledećeg dana je imao konferenciju s Kučerom, dr Zandbergerom, Folkenbornom i referentom za jačanje nemačkog naroda kod višeg vođe SS i policije u Salzburgu, SS-oberfirerom Vilhelmom Srederom. Himler je na konferenciji rekao da šef civilne uprave za Gorenjsku ima zadatak da tu pokrajinu što pre germanizuje. A da bi taj zadatak uspešno obavio, potrebno je izvršiti opsežne deportacije Slovenaca, i to u tri uzastopna talasa.

U prvom talasu treba što pre proterati vodeći sloj slovenačke inteligencije i sve one Slovence koji su dotle politički delovali, tj. pre svega poznate predstavnike slovenačkih političkih stranaka i organizacija u opštinama i sreskim mestima, učitelje, mlađe sveštenike i lica s raznim akademskim profesijama. Ovaj talas bi predstavljao nekakvu meru bezbednosti i zbog toga treba da ga državna tajna policija što brže odstrani iz Gorenjske.

U drugom talasu treba odmah posle popisa čitavog stanovništva iseliti one koji su se u Gorenjsku doselili iz drugih predela Jugoslavije.

U trećem talasu treba iz 20 km širokog pojasa u južnom delu Gorenjske, uz granicu s Ljubljanskom pokrajinom, iseliti upravo sve Slovence.

Po izvršenom popisu i pregledu stanovništva iz čitave Gorenjske i Mežiške doline treba iseliti i sva ona lica koja će pri pregledu biti ocenjena rasno nepodobnim, osim ako nisu simpatisala Nemce ili ako su folksdojčeri.[4]

Ta svoja uputstva ili smernice Himler je, verovatno, dao na osnovu stavova koje su izradili nacistički dostojanstvenici na prethodnim razgovorima u Celovcu. Posle rata nam ih je izneo dr Glazer u istražnom zatvoru u Ljubljani. Izvesno je da ih je Himler izdao i u pismenom obliku, ali nije poznato da li su se uopšte sačuvale. Međutim, da su postojale svedoče i nove Himlerove smernice od 7. jula 1941., koje delimično menjaju »dosadašnja uputstva o deportacijama u južnoj Koruškoj«.

Nema nikakvih podataka o tome da je Himler tada posetio i Gorenjsku, koju je, uglavnom, već okupirala italijanska vojska. Ali je zato posetio slovenačku Štajersku kojom je već 14. aprila 1941. počeo da upravlja šef civilne uprave dr Iberajter. Ovaj je prilikom svog dolaska u Maribor već prognozirao deportovanja Slovenaca:

»Ovu pokrajinu želimo privući tako da će u njoj biti mesta samo za Nemce i one Stajerce koji su se godinama, decenijama i stolećima verno i drugarski borili rame uz rame s našim sunarodnicima, koji su bili - nama po krvi

veoma srodni - spremni i u poslednjim decenijama čeznuli svim srcem za pripajanjem Nemačkoj. S takvima želimo da radimo. A sve drugo, zemljaci moji, to ni u javnosti ne krijemo, mora napolje.«[5]

Tri dana kasnije je u slovenačku Štajersku neočekivano i tajno stigao Himler i osim Maribora i Celja, gde su mu, pored ostalog pokazali i zatvorene Slovence, posetio je i Savinjsku dolinu.[6]

U Mariboru je Himler drugog dana svoje posete, to jest 18. aprila, izdao »smernice za iseljenje tuđih elemenata s područja donje Štajerske«. Te smernice su do sada pojedini autori pripisivali šefu civilne uprave, dr Iberajteru, pošto nisu znali za tu Himlerovu posetu i pošto smernice imaju pored datuma za kraj izdavanja označen Maribor, koji je tada bio njegovo sedište.[7] U tim smernicama Himler je ukratko odredio sledeće:

»1. Odmah treba iseliti svu slovenačku inteligenciju.

2. Odmah će zajedno s porodicama biti iseljeni svi Slovenci koji su došli posle 1914. godine. Izborom je potrebno proveriti da li se među njima nalaze rasno posebno dragoceni elementi koje nećemo prepustiti tuđem narodu. One koji budu izabrani prilikom grubog izbora treba poslati centralnom uredu za useljenje da bi ih detaljnije pregledao.

3. Treba iseliti i stanovnike posavskog pojasa, koji obuhvata područje nemačkog Rajha jugozapadno od Save i područje od oko 20 km severoistočno od Save. Ovde postupati kao u tački dva.

4. Treba iseliti i stanovnike takozvanog posutlanskog pojasa, to jest područje koje je na priloženoj karti označeno linijom. I ovde postupati kao u tački 2.

5. Treba iseliti ono seosko stanovništvo po čitavoj donjoj Štajerskoj koje očigledno pokazuje primesu tuđe krvi.[8]

I ta lica treba podvrgnuti grubom rasnom pregledu.

6. Ostalo stanovništvo, to jest većina, za sada ostaje u pokrajini. Po gaulajterovim pozivima će u znak svoje unutarnje spremnosti prema Nemačkoj stupiti u Štajerski domovinski savez. Svaki ulazak u Štajerski domovinski savez će zavisiti od detaljnijeg pregleda u centralnom uredu za useljenje.

Ponavljam i sažimam:

Grupe iz tačaka 1-5 će biti u velikoj većini iseljene do 90 i više odsto. Od njih će pri grubom izboru, dakle, samo na pogled, samo mali deo rasno dobro ocenjenih stići do podrobnijeg izbora. Ako zadovolje kriterije podrobnijeg izbora, onda će ta lica odnosno porodice, kao rasno dragocene a nacionalno nepouzdane, biti presađene u Rajh, gde treba da se germanizuju.[9]

Sve stanovništvo spomenuto u tački 6. treba podvrći detaljnijem izboru. Tu će biti slučajeva da će 90 do 95 odsto biti pak potpuno sposobni za germanizaciju. Iz krvnih i političkih razloga će biti odstranjen samo mali deo, koji treba iseliti kao što je to predviđeno u tačkama 1-5.«[10]

Zanimljivo je da ni ove smernice štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda nije ni razmnožio niti objavio u već spomenutoj zbirci uputstava »Menšenajnzac«, nego su se sačuvale tek u trećem prepisu. Ako se ta uputstva ili smernice međusobno uporede, ne vide se veće suštinske razlike. Iz obe pokrajine, treba deportovati slovenačku inteligenciju, Slovence

Komandant štaba za preseljenje za donju Štajersku Oto Lurker

doseljene posle 1914. godine i sve stanovništvo iz približno 20 km širokog pojasa uz granicu s Ljubljanskom pokrajinom i Hrvatskom. Sve ostalo stanovništvo treba više ili manje detaljnije pregledati i ukoliko bude politički i rasno dobro ocenjeno, ostaće privremeno kod kuća pa ga treba uključiti u posebnu organizaciju, a ostale izgnati.

FORMIRANJE ŠTABOVA I LOGORA ZA PRESELJAVANJE I PRVE ARETACIJE SLOVENACA

Formiranje štabova za preseljavanje

Himlerove smernice za deportacije Slovenaca iz Gorenjske, Mežiške doline i slovenačke Štajerske predstavljale su temeljna uputstva po kojima je trebalo da teče rad na svim područjima: formirali su posebne ustanove za deportovanje i upravljanje zaplenjenom imovinom, počeli da popisuju neke kategorije stanovništva, da ih politički i rasno pregledaju i proveravaju, traže prostoriju na koju bi deportovali Slovence itd.

Načelnik štaba za preseljenje za donju Štajersku
Hajnc Humič

Za izvođenje masovnih deportacija Slovenaca Himler je zadužio glavni državni ured bezbednosti u Berlinu i naročito njegova odelenja III B i IV B 4, to jest odeljenja koja su se bavila nacionalnim i rasnim pitanjima i tehničkim problemima deportovanja Jevreja, Poljaka itd. U slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj za deportacije su bili i posebno zaduženi komandanti bezbednosne policije i službe bezbednosti u Mariboru i na Bledu, koji su u tu svrhu oformili posebne štabove za preseljavanje (Umsiedlungsstab).

Najpre su oformili štab za preseljavanje u Mariboru. Stručnjake su dobili iz Berlina i Lodza, s područja Austrije, kao i nekih drugih krajeva. Zanimljivo je da su pojedine stručnjake pozvali iz Lodza već 8. aprila i poslali ih u Maribor odmah posle okupacije slovenačke Štajerske.

Štab za preseljavanje, koji je imao »zadatak da iz predela koji su pripojeni štajerskoj pokrajini skloni sve tuđe elemente«, vodio je sam komandant bezbednosne policije i službe bezbednosti, SS-štandartenfirer Oto Lurker. Njegov načelnik štaba iìi vođa štaba postao je SS-hauptšturmfirer Hajnc Humič, vođa referata za nacionalna pitanja u III uredu (SD-Inland) glavnog državnog ureda bezbednosti u Berlinu. Imao je tri referata. Prvi referat je popisivao lica koja je, prema Himlerovim smernicama, trebalo odmah proterati te je proveravao njihovu nacionalnost i političko ubeđenje. Vodio ga je SS-oberšturmfirer

Hajnc Miler, koji je, takođe, došao iz Berlina. U sedištima političkih komesara imao je posebne komisije za iseljavanje. Drugi referat je vršio rasna preispitivanja lica predviđenih za iseljenje i utvrđivao njihovu rasnu sposobnost za germanizaciju. Taj referat su, zapravo, sastavljale posebne rasno-istraživačke komisije, koje je poslao rasni ured glavnog rasnog i kolonizacijskog ureda SS, a vodio ih je SS-oberšturmbanfirer, profesor dr Bruno Kurt **Sulc.** Treći referat je imao zadatak da obavlja tehnički deo deportovanja. Vodio ga je SS-oberšturmfirer dr Zigfrid Zajdl, dotadašnji referent **u** Umvanderercentralštele **u** Lodzu.

Saradnja između pojedinih referata bila je organizovana tako da je prvi referat, nakon popisa stanovnika prema spomenutim Himlerovim smernicama, izradio odgovarajuću kartoteku koju je, predao trećem referatu. Ovaj je izradio spiskove, pa ih predao komandantima policijskih jedinica, koji su nakon toga lica naznačena u spiskovima doveli u logor. U logorima su, osim ličnog popisa, vršili lična ispitivanja i grub rasni pregled. Lica za koja se pri grubom rasnom pregledu ustanovilo da su sposobna za germanizaciju poslali su na detaljniji rasni pregled, dok su sva druga predavali trećem referatu da ih deportuje. Razumljivo je, pak, da sva lica - kao što ćemo videti - nisu prošla čitav taj postupak već su ih jednostavno proterali preko granice.[11]

Na žalost, za prvi i drugi referat nema sačuvanih podataka o početku delovanja štaba za preseljavanje. Mnogo bolje smo upućeni u sastav i rad trećeg referata. Kada je krajem aprila formiran,[12] imao je s tehničkim osobljem 17 članova, ali je do kraja avgusta 1941. narastao na 54 člana.[13] Imao je i zadatak da osniva i vodi sabirne logore za deportovanje.

Štab za preseljavanje za Gorenjsku i Mežičku dolinu su oformili polovinom aprila 1941. Zanimljivo je da se ranije zvao jednostavno »Štab za preseljavanje Celovec«, a nakon toga za sve vreme »Štab za preseljavanje za Korušku pri komandantu bezbednosne policije i službe bezbednosti za okupirana područja Koruške i Kranjske«. Kako je oformljen samo za deportovanje u Gorenjskoj i Mežičkoj dolini, u daljem tekstu ću ga zvati samo »Štab za preseljavanje za Gorenjsku«. Pošto je do kraja aprila 1941. italijanska vojska okupirala više od polovine Gorenjske, nemačku civilnu upravu su uveli tek 30. aprila, pa je štab za preseljavanje živeo i delovao u Celovcu nekih 14 dana i tek prvih dana maja preselio se na Bled. Smešten je na četvrtom spratu hotela »Park«. Kao što ćemo videti, zbog toga nije izgubio ni jedan dan, jer su za sve to vreme njegove komisije radile u Mežičkoj dolini, u kojoj je šef civilne uprave, Kučera, preuzeo vlast već polovinom aprila.

Štab za preseljavanje za Gorenjsku je vodio lično komandant bezbednosne policije i službe bezbednosti za Gorenjsku, SS-oberšturmbanfirer Fric Folkenborn, dok je njegov načelnik štaba postao SS-hauptšturmfirer dr (filozofije!) Helmut Glazer, dotadašnji saradnik u Folkenbornovom odseku službe bezbednosti u Celovcu. Neposredno u vreme Glazera radili su poslovođa (za organizacijske poslove, kartoteku i registraturu) SS-hauptšturmfirer Rudolf Šlujfer, upravnik SS-oberšarfirer Vili Belašk, informatori SS-oberšarfirer Rudolf Stajner i esesovski kandidat Ernst Vinger, te vođa kartoteke, SS-šarfirer Pueher sa 20 administrativnih službenica. Štab za preseljavanje za Gorenjsku

imao je slične referate kao i Stab za preseljavanje za donju Štajersku. Prvi referat, koji je lično vodio načelnik štaba Glazer, imenovali su kao nacionalno-politički referat, drugi referat - rasni pregledi - vodio je isto kao u Mariboru, SS-oberšturmbanfirer profesor dr Bruno Kurt Šulc: treći referat, koji je obavljao tehnički deo deportovanja, vodio je SS-šturmbanfirer dr Hans Bauer, koji je ujedno vodio i ured tajne državne policije (gestapo) pri komandantu bezbedonosne policije i službe bezbednosti za Gorenjsku.[14]

Zanimljivo je uporediti to odakle su stigli funkcioneri oba štaba za preseljenje. Dok su načelnici štabova i sve vođe referata Štaba za preseljavanje za donju Štajersku stigli iz Berlina i Lodza u Poljskoj, dotle su načelnik štaba i sve vođe referata štaba za preseljenje za Gorenjsku bili iz Celovca. Uočljiva je i razlika u njihovoj brojčanoj snazi. Kad se ima na umu krajnji opseg deportacija, to je i razumljivo, ali ne i s obzirom na predviđen opseg, jer onda, kada su štabove oformili, još uvek su predviđali da će isterati veliki broj Slovenaca i iz Gorenjske.

U oba štaba najznačajnije mesto su zauzimali I i II referat. Prvi referat je utvrđivao i proveravao nacionalne i političke, a drugi rasne osobine za proterivanje predviđenih Slovenaca u slovenačkoj Štajerskoj, odnosno svih stanovnika Gorenjske i Mežičke doline. Štab za preseljavanje za donju Štajersku je, kao što ćemo videti, imao posla samo s nekim grupama stanovništva, dok je štab za preseljavanje za Gorenjsku pregledao sve stanovnike Gorenjske i Mežičke doline. Treći referat je bio zadužen samo za tehničko izvođenje deportacija onih lica koja je za to, na osnovu političke i rasne ocene za proterivanje, odredio prvi referat. Ali je zato u Gorenjskoj u potpunu nadležnost trećeg referata spadala deportacija, tzv. prvog talasa, tj. inteligencije i prema Nemcima neprijateljski raspoloženih lica što je za Himlera predstavljalo nekakvu meru bezbednosti, koja već sama po sebi spada u nadležnost bezbednosne policije.[15]

Osnivanje ureda za jačanje nemačkog naroda

U tesnoj vezi s deportacijama Slovenaca bilo je i delovanje dveju drugih ustanova u Mariboru i na Bledu (kasnije u Radovljici, odnosno Celovcu), tj. ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda. Oba šefa civilne uprave su, kao Himlerovi opunomoćenici za jačanje nemačkog naroda, ustanovili posebne urede koji, bar u početku, nisu imali zadatak deportovanja Slovenaca nego upravljanje zaplenjenom imovinom deportovanih Slovenaca i naseljavanje Nemaca. Ali, ubrzo su uredi dobili i zadatak da deportuju neke grupe Slovenaca, u prvom redu one koje su nacisti proglasili sposobnima za germanizaciju, a od 1942. godine pa dalje i rođake partizana i ubijenih talaca. Oba biroa su zadatke dobijali od opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda, tj. od šefova civilnih uprava. Uputstva kako ostvarivati te zadatke im je, pak, davao ured (od juna 1941. godine dalje: štabni ured) državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu (od kraja 1943. pa dalje u Švajklbergu u Bavarskoj).

Vođa ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda ti donjoj Štajerskoj Eri'in Zefčnig

Ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda (Dienststelle des Beauftragten des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums) u Mariboru osnovao je dr Iberajter svojom naredbom od 22. aprila 1941. i ovlastio ga da preduzima sve potrebne mere kako bi obavio zadatke koji su mu bili povereni kao Himlerovom opunomoćeniku, odnosno šefu civilne uprave.[16] Za vođu tog ureda postavio je SA-oberšturmbanfirera Ervina Zefčniga, rođenog u Slivnici kod Maribora. Ovaj je svoj ured smestio u Sodnoj ulici u Mariboru i organizovao tzv. opšta odeljenja i stručna odeljenja. Postojala su tri opšta odeljenja: *Ured vođe kancelarije* (SS-šturmbanfirer dr Verner Delpin), koji je trebalo da izradjuje pravne osnove za rad ustanove a zastupao je vođu ureda Zefčniga; *zemljišni ured* (Gotfrid Bajer), koji je trebalo da se bavi analizom zemljišnih uslova, procenom poljoprivrednih i šumskih pogona i izvršavanjem prethodnih radova za planiranje i, *upravno odeljenje* (Albert Hufšmid) koje je trebalo da vodi sve poslove knjigovodstva i računovodstva u ustanovi. Stručnih odeljenja je bilo čak šest: za poljoprivredu i šumarstvo (ing Bruno Rungaldir), za trgovinu i zanatstvo (SA-šturmbanfirer Ernst Fajhtinger), za industriju (SA-brigadefirer dr Alfred Perše), za novčane ustanove (major Aleksander Gec), za osiguravajuća društva (dr Sep Obereder) i za kućne i zemljišne parcele (potpukovnik Frane fon Morari). U većim do-

Vođa ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Gorenjskoj Vilelm Sreder

njoštajerskim gradovima ured je oformio svoje ispostave ili podružnice, među kojima je bila, svakako, najznačajnija ona u Brežicama, jer je upravljala s najviše zaplenjenog slovenačkog imanja.

Ovo veoma samostalno osnivanje ureda, postavljanje organizacijskog sastava i vođa odeljenja iz redova austrijskih članova SA[17] nije bilo po volji vođi ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu, SS-brigadefireru Ulrihu Grajfeltu. Drugde su, naime, u takvim ustanovama sedeli isključivo esesovci. Zbog toga je i odlučio da će kao pandam SA-oberšturmbanfireru Ervinu Zefčnigu, koga je postavio Iberajter, poslati u njegov ured za načelnika štaba SS-šturmbanfirera Vilhelma Laforsa, koji je bio načelnik štaba u uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Poznanju u Poljskoj. Taj zadatak Grajfelt je poverio SS-hauptšturmfireni dr Ginteru Štiru. Ovaj je stigao u Maribor 26. maja, donekle reorganizovao ustanovu i uveo Laforsa u posao. Od tada su Zefčnigu bili neposredno podređeni samo centralno pravno odeljenje (dr Delpin) i lični referent vodje ureda (SA-šturmfirer Vakernagel), a neposredno načelniku štaba Laforsu personalno odeljenje (Fric V. Lampreht), uprava (SS-oberšturmfirer Šmidl), odeljenje za štampu i arhiv (NSKK-šturmfirer Emil Ordelt), saobraćajno odeljenje

Vođa ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Gorenjskoj Alojz Majer Kajbič

(NSKK-oberšarfirer Pile) i statističko odeljenje (Balan). Dotadašnja stručna odeljenja je unekoliko promenio i preimenovao u glavna odeljenja, slično kao što ih je imala centralna ustanova u Berlinu: I glavno odeljenje - za usmeravanje ljudi (SS-hauptšturmfirer Karl Ludvig Brant), II - zemljišni ured (inž. Bajer), III - za privredu (SA-šturmbanfirer Fajhtinger), IV - za kućne i zemljišne parcele (potpukovnik Morari), koje su ubrzo uključili u III glavno odeljenje, pa su onda V i VI glavno odeljenje postali IV i V, što je ostalo nepromenjeno do 1944. godine, V - za poljoprivredu i šumarstvo (inž. Rungaldir) i VI - za finansije (Hufšmid). Prilikom formiranja, krajem aprila, ured je imao jedva osmoricu ljudi, a 25. jula već 58.[18]

I šef civilne uprave za Gorenjsku je, kao Himlerov opunomoćenik za jačanje nemačkog naroda, oformio svoju ustanovu. Za vođu je postavio SS-oberfirera Vilhelma Sredera, koji je već bio referent za jačanje nemačkog naroda kod višeg vođe SS i policije u XVIII vojnom okrugu u Salcburgu. Pošto je morao bar polovinu svog vremena da provodi u Salcburgu, za svog zamenika na Bledu izabrao je SS-oberšturmbanfirera Alojza Majer-Kajbiča, koji se u prvoj polovini maja vratio iz vojne jedinice u Pliberku s kojom je učestvovao u napadu na Jugoslaviju. Majer-Kajbič, koji je postao i nacionalpolitički referent kod šefa civilne uprave za Gorenjsku, kao vođa I glavnog odeljenja u novooformljenom uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda na Bledu bavio se više nacionalnim i načelnim pitanjima, pa se češće

zadržavao u Celovcu. Poslove poljoprivrede i šumarstva obavljao je vođa II odeljenja, inž. Albert Gaji koji je bio i poverenik šefa civilne uprave za poljoprivredu i šumarstvo, dok se privrednim poslovima - a upravo tih je zbog mnogih zaplena slovenačkog imanja, bilo mnogo - bavio vođa III glavnog odeljenja, inž. Vinkler, koji je i u uredu šefa civilne uprave vodio resor privrede. Kao što vidimo, sva tri glavna odeljenja vodili su ljudi koji su istovremeno u uredu šefa civilne uprave bili poverenici za iste poslove, čega u Štajerskoj nije bilo. Sa porastom poslovanja takav personalni sastav postao je smetnja, pa su krajem proleća 1941. ustanovu preformirali tako da su za načelnika štaba postavili upravnika pokrajinskog arhiva iz Celovca, dr Karla Štarcahera, koji je bio istovremeno Kučerov poverenik za arhive, biblioteke i muzeje u Gorenjskoj, a ujedno su, po uzoru na glavni štabni ured u Berlinu, preformirali glavna odeljenja. Vođa I novooformljenog glavnog odeljenja - za usmeravanje ljudi i nacionalna pitanja - ostao je Majer-Kajbič (pored sebe je imao vođu odeljenja za nacionalna pitanja, Frica Vajsšuha, iz Gaugrenclandamta iz Celovca i vođu odeljenja za preseljenje ljubljanskih Nemaca, inž. Hansa Koha; vođa II glavnog odeljenja - za planiranje - postao je SS-unteršturmfirer, inž. Konrad Nimpfer, kojeg su poslali iz građevinskog ureda u Lijencu: vođa III glavnog odeljenja - za privredu - postao je dr Fridrih Jaklin (kasnije dr Johanes Kriger), vođa IV glavnog odeljenja - za poljoprivredu i šumarstvo - bio je inž. Albert Gaji; vođa V odeljenja - uprava - postao je Leo Delago, preseljenik iz južnog Tirola. Nešto kasnije su formirali i glavno pravno odeljenje pod vodstvom dr Ernsta Majeršica i glavno finansijsko odeljenje pod vodstvom Rudolfa Hajncla.

Po Šrederovom odlasku, septembra 1941., vodstvo ustanove preuzeo je Majer-Kajbič, koji je na tom položaju ostào do kraja rata. U proleće (verovatno aprila) 1942. dr Štarcahera, dotadašnjeg načelnika štaba, nasledio je Rihard Baumgartl, dok su u proleće 1942., u vezi s novim zadacima jačanja nemačkog naroda u Gorenjskoj, pa i u Koruškoj - o čemu ću govoriti u sledećim poglavljima - preuredili i I glavno odeljenje. Glavni štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu je, negde maja 1942., poslao na Bled SS-hauptšturmfirera dr Herberta Fridla i SS-oberšturmfirera dr Frica Kirbiša. Prvi je postao Majer-Kajbičev zamenik, pa je u njegovo ime vodio ustanovu na Bledu u vreme dok je Majer-Kajbič živeo u Celovcu. Dr Fridl je neposredno uz sebe imao dva referata - nacionalpolitički, koji je vodio vođa ureda službe bezbednosti na Bledu i nekadašnji saradnik štaba za preseljavanje za Gorenjsku, SS-hauptšturmfirer Šluifer; zatim privredno-politički, koji je vodio dr Jaklin. Dr Fridl je ujedno postao vođa I glavnog odeljenja - usmeravanje ljudi - sa zamenikom dr Fricom Kirbišem, koji je ubrzo sam postao vođa tog glavnog odeljenja. Ova, u početku, po broju saradnika, veoma skromna nacistička ustanova, već polovinom 1942. godine imala je čak 119 saradnika. Krajem 1942. godine su njeno sedište, za neko vreme, premestili u Radovljicu, a po Fridlovom odlasku marta 1943. u Celovec.[19]

Obe ustanove sam prikazao podrobnije zbog toga što su imale veliku ulogu pri ostvarivanju nacističke politike odnarođavanja u obe okupirane slovenačke pokrajine.

Oba šefa civilne uprave izdali su i nekoliko odredbi o jačanju nemačkog naroda, kojima su hteli da legalizuju zaplenjivanje slovenačkog kapitala. Tako je dr Iberajter pored spomenute odredbe od 22. aprila, kojom je oformio ured opunomoćenika državnog komesara, za jačanje nemačkog naroda, 2. maja izdao drugu odredbu o jačanju nemačkog naroda, kojom je novooformljeni ured ovlastio da može da vrši zaplenu imanja građana i pravnih lica bivše jugoslovenske države u slovenačkoj Štajerskoj. Zaplenu izvršava u korist pokrajine Štajerske, a imanjem raspolaže državni komesar za jačanje nemačkog naroda.[20] Trećom odredbom o jačanju nemačkog naroda, koju je izdao 23. maja 1941., samo je preciznije odredio način vršenja zaplene i upravljanje zaplenjenom imovinom.[21] U Gorenjskoj je šef civilne uprave prvu odredbu »o merama za jačanje nemačkog naroda« izdao tek 17. maja 1942. godine.[22] Godine 1941. je, doduše, izdao dve naredbe, ali ni u jednoj nije ništa rekao o jačanju nemačkog naroda. Tako je 24. aprila 1941., dakle još pre nego što je stigao u Gorenjsku i uveo civilnu upravu, izdao naredbu kojom je objavio da se mogu zapleniti »sve kretnine i nekretnine lica neprijateljski raspoloženih prema nemačkom ljudstvu i državi«.[23] Tu naredbu je dopunio 8. maja 1941. i odredio da će se za svaki primer posebno određivati koje imanje treba smatrati za opasno po nemačko ljudstvo i državu i ko može da izdaje odluke o zapleni itd.[24]

Uporedo s ovim organizacionim radom u Mariboru i Celovcu, odnosno na Bledu, na terenu su vršena hapšenja i zatvaranja Slovenaca, osnivani sabirni logori, vršeni politički i rasni pregledi i provere stanovništva itd.

Hapšenja i logori za preseljavanje u slovenačkoj Štajerskoj

Prva hapšenja u slovenačkoj Štajerskoj izvršili su članovi Švapsko-nemačkog kulturnog saveza, koji su za neko vreme preuzeli vlast, vojne jedinice i vojna žandarmerija. Tako su u Gornjoj Radgoni i njenoj okolini prve Slovence uhapsili već noću 9. aprila, odvezli ih na hrvatsku granicu i proterali u Hrvatsku. Na sličan način su u Mariboru hapsili neke Slovence noću 11. aprila.[25]

Prva veća akcija hapšenja sprovedena je drugog dana po dolasku šefa civilne uprave u Maribor, tj. 15. aprila, a izveli su je bezbednosna policija, žandarmerija i jedinice SA, i to na osnovu spiskova koje je bezbednosna policija donela iz Graca.[26] Od toga dana hapšenja su vršena svakodnevno i bez zastoja. Do kraja maja 1941. uhapsili su već preko 3.000 lica i imali u logorima oko 1300 lica predviđenih za proterivanje. Hapsili su prvenstveno političke protivnike, funkcionere raspuštenih jugoslovenskih stranaka i organizacija, svesne Slovence, sveštenike itd., dakle onu grupu Slovenaca koja je, prema Himlerovim uputstvima, spadala u prvi talas. Zatvarali su, pre svega, muškarce i neudate žene, dok su ostale članove porodica, naročito decu, privremeno ostavili u domovima.[27]

Nemamo, na žalost, sačuvanih podataka o tome koliko Slovenaca su uhapsili 'u svakom srezu. Politički komesar za srez Laško je, na primer, 27. juna izveštavao da je policija u njegovom srezu uhapsila 212 lica, od kojih je

Proterivanje Slovenaca iz Laškog, aprila 1941.

51 oslobodila, a njih 38 je »dobrovoljno« otišlo iz slovenačke Štajerske, i dodao: »Tako su bila upravo sva lica uhapšena na osnovu opsežnih akata službe bezbednosti koje smo primili *već u Gracu.*« (podvukao T. F.)[28] Politički komesar za srez Šmarje pri Jelšah, Robert Komarek, je 26. aprila 1941. izveštavao šefa civilne uprave da je napunio već sve zatvore na svom području, pa je morao da napravi i tri privremena, pošto su folksdojčeri na sastancima neprekidno dopunjavali spiskove koje je *doneo iz Graca,* a poslali su ih iz Berlina.[29] 0 broju uhapšenih u srezu Celje - grad i okolina - na sastanku vodećih nacista iz slovenačke Štajerske u Celju, 29. aprila 1941., izveštavao je politički komesar Anton Dorfmajster: »Akcija hapšenja je u gradu Celje obuhvatila približno 300, a u okolini 250 lica.«

Nešto više podataka o tome kako su vršena hapšenja možemo naći u izveštajima političkog komesara za srez Gornji grad, Adolfa Svobode, šefu civilne uprave. On je 23. aprila izveštavao: »U manastiru Nazarje su uhapsili 9 redovnika. Svi su Kranjci i Čiči i sve sami doseljeni elementi. U Šmartnem ob Paki su aretirali 6 posebno opasnih elemenata i jednu naročito otrovnu protivnicu.«[31] Narednog dana je opet izveštavao: »Danas ćemo uhapsiti preostale sveštenike sreza Gornji grad, osim trojice, i odvesti ih u Celje.« Tri dana kasnije je opet izveštavao: »U opštini Mozirje, koju možemo nazvati središte sokola i četnika, sutra ćemo izvesti veći broj hapšenja (oko 30 lica).«[32]

U nekim srezovima, naročito pograničnim, uhapšene Slovence su jednostavno oterali preko granice odmah posle okupacije. Tako je žandarmerijska stanica Sv. Peter pod Sv. Gorami 28. aprila uhapsila nekoliko ljudi i odmah ih proterala preko granice u Hrvatsku.[33] Žandarmerijska stanica Rogatec je 26. aprila uhapsila i proterala preko granice 13 porodica s 38 lica. Sa sobom su smeli da ponesu samo po 200 dinara na svakog pojedinca i 10 do 12 kg prtljaga.[34] Žandarmerijski srez Šmarje pri Jelšah je, pak, ù svom izveštaju od 22. juna 1941. naveo: »Lica prema Nemcima naročito neprijateljski raspolože-

Dolazak uhapšenih Slovenaca iz Celja i Slovenskih Konjica u logor u meljskoj kasarni u Mariboru u drugoj polovini aprila 1941.

na bila su uhapšena odmah u početku a i kasnije, uglavnom sa svojom rodbinom, i proterana preko hrvatske granice.«[35] Iz ljutomerskog sreza su 9. maja proterali preko granice 128 lica,[36] dok su iz Posavlja od 21. do 23. aprila sa tri autobusa odvezli u Hrvatsku 226 lica.[37]

Isto onako kao što su to činili pri skupljanju podataka za nemačku obaveštajnu službu, preuzimanju vlasti u presudnim aprilskim danima, brojni folksdojčeri su se prilikom deportacija Slovenaca, naročito voditelji Svapsko-nemačkog kulturnog saveza, u mnogim krajevima u slovenačkoj Štajerskoj pokazali kao privrženici i izvršitelji nacističke politike odnarođavanja. Kao dobre poznavaoce mesnih uslova nacistički vlastodršci su ih privukli na brojne sastanke i razgovore na kojima su odlučivali o sudbini pojedinih ljudi. 0 tome svedoči i spomenuti odlomak iz izveštaja političkog komesara za srez Šmarje pri Jelšah, Roberta Komareka, pa i neki drugi sačuvani podaci. Žandarmerijska stanica Ruše je, npr. 19. aprila 1941. poslala žandarmerijskom okrugu Maribor II (za srez Maribor - desna obala) spisak 40 lica iz Ruša sa sledećim dopisom: »Lica koja su na spisku voditelji Svapsko-nemačkog kulturnog saveza, X mesne grupe u Rušama, inž. Stefan Dobocki, Vilhelm Gugl i Rihard Venko, označili su kao naročito opasna po državu i smatraju da ih treba uhapsiti.«[38] I u junu su bivši članovi Svapsko-nemačkog kulturnog saveza u Rušama odlučivali o sudbini 33 lica. Imena tih lica im je 5. juna poslao ured tajne državne policije iz Maribora s porukom da osobe »sporazumno s mesnim vodstvom Hajmatbunda ukratko ocene i o tome izveste«, što su i učinili.[39] Iz sačuvanih akata žandarmerijske stanice u Rušama saznajemo i to da su članovi ondašnje organizacije Svapsko-nemačkog kulturnog saveza čak sami vršili hapšenja. Tako 21. septembra 1941. žandarmerijska stanica izveštava o slučaju Alberta i Dušice Koruza: »O Albertu Koruzi i njegovoj ženi izveštavamo i to da su ih nekoliko dana po dolasku nemačke vojske aretirali

članovi Svapsko-nemačkog kulturnog saveza te ih poslali u'Maribor. Na kraju su bili zatvoreni u Ptuju, odakle su ih pre nekoliko dana pustili... Puštanje Koruzovih je veoma uznemirilo ovdašnje članove Svapsko-nemačkog kulturnog saveza.« Žandarmerijska stanica je svome izveštaju priložila izjave tri člana spomenute organizacije (Vilhelma Gugla, Riharda Venka i Gotfrida Lajnšica) sa zahtevom za ponovnu aretaciju Koruzovih i njihovo proterivanje iz ookrajine.[40]

Da spomenuti slučajevi nisu bili usamljena, lokalna pojava svedoči i spisak 15 porodica i pojedinaca »iz Slovenj Gradeca i okoline, koje je, s obzirom na njihovo prema Nemcima naglašeno neprijateljsko ponašanje, trebalo odstraniti iz donje Štajerske«. Sastavili su ga ondašnji Nemci: Hans Šuler, dotadašnji vođa mesne grupe Svapsko-nemačkog kulturnog saveza, Franc Lobe, njegov zamenik, i Hans Keiner, pa su ga 12. juna 1941. poslali ispostavi službe bezbednosti u Slovenj Gradecu. Uz neka imena su stavili napomene: »neophodno odstraniti iz donje Štajerske«, »odstraniti iz donje Štajerske«, »proterati u Rajh« itd.[41] Podaci su sačuvani i za celjski okrug. Vođa celjske ispostave ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Celju, Kojzar, žalio se da su pojedina lica »koja je svojevremeno Kulturbund predlagao za iseljenje još uvek na slobodi.«[42] Za taj okrug je sačuvan čak ciklostilski formular, obrazac za predlaganje lica za proterivanje.[43] Bivši član Svapsko-nemačkog kulturnog saveza Jozef Krel iz Celja je na saslušanju posle rata izjavio: »Tri nedelje po dolasku Nemaca svi mi kulturbundovci dobili smo zadatak da pomažemo komisiji koja je preseljavala naše ljude (Slovence). Bilo nam je naređeno da uveče u mraku čekamo policajce i da ih vodimo kod lica koja su određena za iseljenje. Policija je došla sa spiskom imena i mi smo morali da pokažemo stanove.«[44]

Na osnovu tih podataka sakupljenih iz raznih krajeva možemo zaključivati da su se organizacije Svapsko-nemačkog kulturnog saveza, odnosno njihovi članovi svugde u slovenačkoj Štajerskoj uključili u pripreme i izvođenje deportovanja Slovenaca. Kao što ćemo videti, predstavnici te organizacije su sarađivali i pri radu komisija koje su imale zadatak da popišu i nacionalno označe sve one koji su bili doseljeni posle 1. januara 1914. godine u slovenačku Štajersku, a i u drugim komisijama koje su se bavile određivanjem sudbine Slovenaca. Dakle, ni u kom slučaju nije moguće odgovoriti negativno na pitanje: »Da li su donjoštajerski Nemci odgovorni za Štajerski otadžbinski savez i iseljavanja koja je vodila služba bezbednosti?«[45]

Kao što je u vreme neposredno pred rat u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj bilo veoma malo onih Nemaca koji nisu vatreno očekivali nemačku okupaciju,[46] i koji nacističku okupaciju nisu smatrali za oslobođenje, tako je bilo veoma malo i onih koji su morali da dele sudbinu proganjanih Slovenaca. Cini se da su Tea Šrajber i književnica Alma Karlin iz Celja bile retke ili čak jedine među folksdojčerima koje su nacisti, zbog njihovog odnosa prema Slovencima, rešili da proteraju iz slovenačke Štajerske.[47]

Ali, treba reći i to da je bilo dosta urgiranja da se oslobode zatvoreni, tj. oni Slovenci koje je čekalo progonstvo. Pojedinci su za njih posredovali čak kod Hitlera i Himlera. Tako je, na primer Marija Ozimič iz Beča posredovala

Ulaz u logor u zamku Rajhenburg u proleće 1941.

za oslobađanje svog strica inž. Jakoba Šturma, ali je uskoro iz Berlina dobila negativan odgovor.[48] Neki nemački major avijacije je dopisnicom posredovao kod dr Iberajtera za porodice Jandl, Jančigaj, Rožanc i Grčar. Stvar je išla do Himlera koji je naredio da učitelja Milana Jandla zatvore na pet godina u koncentracioni logor III, tj. najgoreg stepena, sve četiri porodice proteraju, a pomenutog majora general-feldmaršal Milh treba strogo da kazni.[49] Za porodicu Franca Marinčeka iz Celja je neko bezuspešno posredovao pri štabnom uredu državnog komesarijata za jačanje nemačkog naroda u Berlinu.[50] Razumljivo je da u Berlinu nisu molbe rešavali sami nego su prethodno tražili mišljenje mesnih vlasti, i to najčešće onih koji su određeno lice predlagali za izgon. Ta posredovanja su, uglavnom, inicirala srodstvene veze između posrednika i zatvorenika, a u mnogim slučajevima je nemačkog poslodavca u posredovanje za zatvorenog slovenskog radnika ili nameštenika vodila briga za nesmetanu proizvodnju.

Nagla i masovna hapšenja Slovenaca kojima su ubrzo napunjeni svi zatvori u slovenačkoj Štajerskoj zahtevala su stvaranje većih sabirnih logora. Štab za preseljavanje ih je najpre ustanovio u Mariboru, Celju, Smartnem kod Slovenj Gradeca i na Borlu kod Ptuja, a nešto kasnije i u zamku Rajhenburgu kod Krškog. Pravi prihvatni logori su bili zapravo samo u Mariboru i Rajhen-

Prvi komandant logora Rajhenburg dr Franc Straub

burgu, dok su ostali bili samo prolazni i iz njih su slali uhapšenike u Maribor i Rajhenburg. Inspektor sva tri logora je bio tridesetšestogodišnji SS-šturmbanfirer Kaspar Švarchuber, koji je ranije bio komandant logora u Poznanju u Poljskoj i u poslednje vreme inspektor logora za preseljavanje u Poznanju i okolini, dakle - zaista pravi stručnjak za osnivanje i uređivanje logora. Svoje sedište je imao najpre u mariborskoj kasarni Melje, gde je bilo i sedište III referata štaba za preseljavanje, a kasnije su oba premeštena u zamak Rajhenburg.[51]

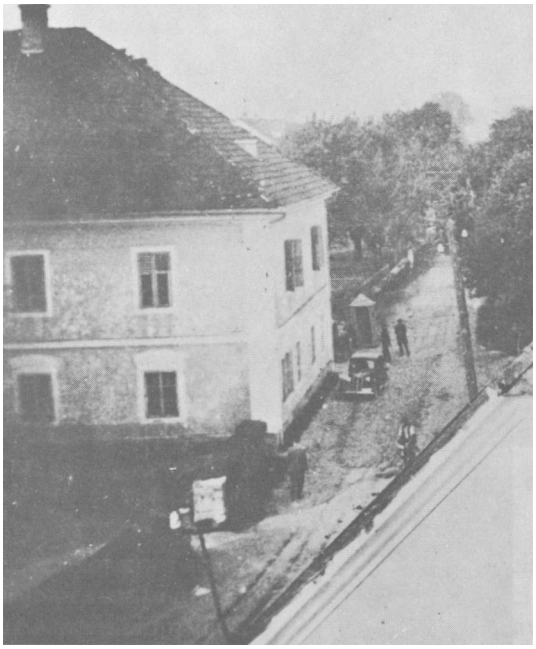
Prihvatni logor u Mariboru su uredili u Meljskoj kasarni u drugoj polovini aprila 1941. i nazvali ga »Auffangslager Landwehrkaserne Marburg«. Njegov komandant je najpre bio tridesetogodišnji SS-unteršturmfirer Rudolf Majer, rodom iz Graca, kojeg je ured državne tajne policije već 11. aprila poslao u Maribor. Njega je 11. maja zamenio četrdesetogodišnji SS-šturmbanfirer Harald Lebijus, rodom iz Gornje Slezije, kojeg je iz Moravske Ostrave poslao u Maribor ured tajne državne policije u Brnu.[52] Komandant straža u tom logoru bio je SS-unteršturmfirer dr Alič. U početku su u ovom logoru stražarili članovi jedinica SA, SS i NSKK iz gornje Štajerske, a kasnije policajci policijske rezervne čete »Wien«.

Grupa zatvorenih Slovenaca u logoru Rajhenburg juna 1941.

Drugi prihvatni logor su uredili u zamku Rajhenburg u drugoj polovini maja 1941. Vođa III referata štaba za preseljavanje dr Zajdl i inspektor logora Švarchuber imali su 7. maja sastanak s brežičkim političkim komesarom dr Suetejom, na kome su zaključili da će, po nalogu šefa civilne uprave, zamak Rajhenburg, koji je bio vlasništvo trapista, biti dat na raspolaganje štabu za preseljavanje a da će se o zemlji koja pripada brinuti poseban upravnik koga će postaviti politički komesar. Zaključili su i to da štab za preseljavanje ima na raspolaganju zamak u Brežicama, o čemu su se već dogovorili na ranijem sastanku, a da će dobiti na raspolaganje još i zamak u Mokricama iz kojeg se već iselio neki vojni sanitetski odred. Dr Zajdl i Švarchuber su se odmah odvezli u Mokrice i s ondašnjim županom konfiskovali zamak za potrebe štaba za preseljavanje. Sadržaj njihovog razgovora svedoči da su pre toga morali imati bar jedan sastanak koji se odnosio na oformljenje logora za preseljenje u brežičkom srezu. 0 tome svedoči i sačuvan telegram SS-šturmbanfirera Adolfa Ajhmana iz Berlina u kome je rečeno da odsek službe bezbednosti u Poznanju ne može da prepusti SS-šarfirera Ulriha za komandanta logora u Brežicama i da zbog toga treba da izaberu nekog odgovarajućeg činovnika iz ureda tajne državne policije u Gracu, kojeg bi ovaj dao na raspolaganje trećem referatu štaba za preseljavanje u Mariboru.[53]

Dana 13. maja 1941. u Rajhenburgu su vodili razgovore komandant 72. rezervnog policijskog bataljona iz Krškog major Rihard Majvald i Švarchuber. Pregledali su prostorije u koje će slati lica za proterivanje i razgovarali o obezbeđenju zamka. Major Majvald je obećao da će za taj zadatak staviti na raspolaganje 27 policajaca. Sledećeg dana je u zamak Rajhenburg, koji su od tada nazivali »Durchschleusungslager Reichenburg«, stigao šezdesetogodišnji SS-unteršturmfirer dr Franc Štraub, rodom iz Bukovine, koji je 5. maja 1941. stigao iz Celovca pa su ga u Mariboru odredili za komandanta ovog logora. On je izvestio SS-šturmbanfirera Švarchubera da će u zamku morati da se sredi

Logor Smartno kod Slovenj Gradeca maja 1941.

vodovod i preurede prostorije, za što će biti potrebno najmanje 20 zanatlija, kao i oko 20.000 metara bodljikave žice za obezbeđenje zamka. Iz sačuvanih dokumenata je očigledno da je u zamku trebalo da bude mesta za oko 2 do 3000 lica. Žičanu ogradu je komanda logora dobila tek krajem maja, a izgradnja vodovoda nije otpočela do pred kraj maja, pa su tako prva lica određena za pripremu logora tamo stigla t.ek 25. maja iz Celja i iz Boria pri Ptuju. Stanovali su u zamku pa su ih podelili po radnim grupama: za stolarske i tesarske radove, za kopanje jarkova i polaganje vodovodnih cevi, za popravak puta itd. Posle dve ili tri nedelje premestili su ih iz tesnih manastirskih ćelija u zgradu manastirskog imanja gde su spavali na senu iznad svinjaca. Tu su dovodili i nove logoraše koji su obavljali razne poslove.[54]

Treći logor, koji je bio samo prolazan, nalazio se u Starom piskru u Celju. Tu su u vreme stare Jugoslavije bili zatvori koje su nacisti odmah posle okupacije slovenačke Štajerske upotrebljavali kao privremeni logor za deportovanje. U to vreme u ćelijama je bilo oko 200 kriminalaca koje su nacisti mahom oslobodili, a samo teže slučajeve premestili u Gradec. Ovamo su doveli prva uhapšena lica 22. aprila iz Smartnog ob Paki i Vojnika, a ubrzo nakon toga i iz Zaleca i gornjeg dela Savinjske doline. Uhapšena lica xz Celja su, pak, neko vreme držali zatvorena u kapucinskom manastiru i u kasarni u Celju, ali su ih nakon toga premestili u Stari pisker. Maja 1941. tamo je bilo zatvoreno već oko 700 Slovenaca, koje su pre proterivanja odvezli u Maribor ili Rajhenburg.[55]

Komandant logora Smartno kod Slovenj Gradeca Sep Stromajer

Četvrti logor, takođe prolazan, bio je onaj u Smartnom kod Slovenj Gradeca, a vodio ga je SS-unteršturmfirer Sep Stromajer. U Slovenj Gradecu se pojavila nemačka bezbednosna policija 16. aprila i odmah, uz pomoć domaćih Nemaca, počela da hvata slovenačke intelektualce. Najviše su ih aretirali između 21. i 26. aprila. Najpre su ih zatvarali u čekaonicu železničke stanice u Slovenj Gradecu, a kada je ova postala suviše tesna, pošto su u nju trpali i ljude koje su dovezli iz Šoštanja, sva su lica prevezli autobusima u dva kilometra udaljen kraj Smartno pri Slovenj Gradecu. U ondašnjoj parohijskoj kući uredili su prihvatni logor za lica koja su nameravali da proteraju. Već aprila je tamo bilo zatvoreno 61 lice iz Mislinjske i 36 lica iz Saleške doline. I iz tog logora su pre progona slali ljude u Maribor (10. maja, na primer, svih 16 zatvorenih sveštenika, među njima i književnika Franca Ksavera Meška) ili, pak, u Rajhenburg.[56]

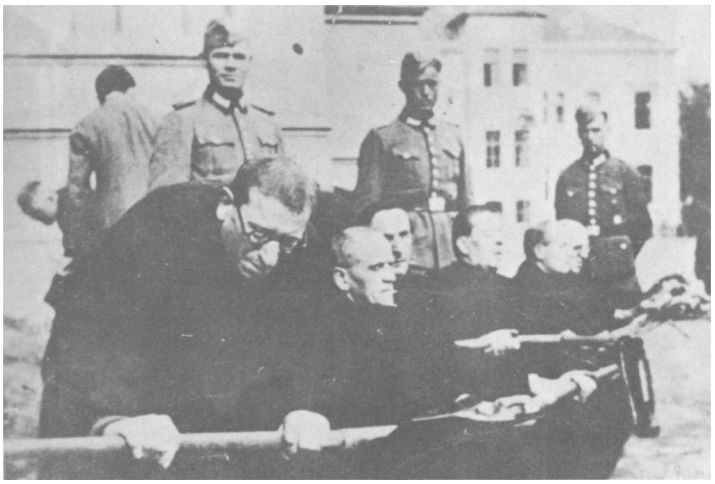
Peti logor, takođe prihvatni, bio je u dvorcu Borlu pri Ptuju. Oformili su ga 29. aprila i u njega dovozili mahom zatvorenike iz ptujskih zatvora* jer su u Ptuju otpočeli s hapšenjima već 14. aprila. Uhapšene su smeštali i u zatvore sreskog suda u današnjoj Prešernovoj ulici, u Lenartovu kuću i u kapucinski manastir u Ptuju. Logor na Borlu su nacisti nazvali »Anhaltelager von Ankenstein« ili i »Lager Nord«. U početku gaje vodio SS-oberšturmfirer dr Herman Gerger, a kasnije SS-unteršturmfirer Rudolf Majer, koji je stigao iz Maribora.

Zatvoreni Slovenci u logoru u kapucinskom manastiru u Celju u proleće 1941.

Jedna grupa zatvorenika stanovala je u zamku, na posteljama od slame i smrekovih grana, a druga na salašu uz zamak. Zatvorenici su morali da se snabdevaju vodom iz bunara gostionice kod mosta na Dravi - tzv. »Wasserkommando«. Odatle su ih sa četiri velika automobila prevezli 23. maja u logor Rajhenburg, a preostale ubrzo posle toga u Maribor. Gestapo je opet u zamku uredio zatvor za političke zatvorenike.[57]

Logori su bili veoma brižljivo čuvani stražom, a poneki od njih (meljska kasarna u Mariboru i zamak Rajhenburg) čak okruženi bodljikavom žicom. Zatvorenicima su po dolasku u logor oduzimali sve, čak džepne nožiće, ključeve, šibice itd., a posebno su tragali, za zlatom i srebrom, nakitom, čak su oduzimali venčane prstenove, džepne satove i, naravno, novac, vrednosne papire i štedne knjižice. Prisvajali su i veš, odela, posteljinu, prehrambene artikle, sapun itd. Nije moguće precizno ustanoviti koliko su novca, zlata i drugog skupili u pojedinim logorima. Samo je ispostava tajne državne policije u Brežicama predala 23. aprila brežiškom političkom komesaru dr. Sueteju 103.700 dinara, do 15. maja sledećih 515.706 dinara, ali to, ipak, nije bio sav novac koji su u to vreme u brežiškom srezu oduzeli uhapšenima.[58] Savezni činovnik nemačkog Ministarstva unutrašnjih poslova pri civilnoj upravi u Mariboru dr Miler-Soltes je 30. maja izveštavao u Berlin da su prilikom hapšenja zaplenili oko 700.000 dinara u gotovom i 4 miliona dinara u štednim knjižicama. Kada su početkom juna 1941. počeli da odvode u logore i porodice onih lica koja su do tada već odredili za proterivanje i njima su oduzeli zlato, novac, štedne knjižice i drugo. Tako je štab za preseljavanje u meljskoj kasarni u Mariboru samo u junu i julu oduzeo od 670 zatvorenika 42.745 maraka (do tada su, naime, stanovnici uglavnom već morali da promene dinare u nemačke marke po kursu 20 dinara za marku) i 319.269 dinara u gotovini, 262 štedne knjižice i drugo, na primer 210 zlatnih predmeta. A 6. avgusta su u logoru Rajhenburg od 65 lica oduzeli 11.454 marke, devet štednih knjižica i šest zlatnih predmeta.[59]

Mučenje zatvorenih kaluđera u logoru u meljskoj kasarni u Mariboru

Lica koja su predviđena za proterivanje mogla su prilikom hapšenja, koje je obično vršeno noću ili u ranim jutarnjim časovima, da ponesu sa sobom samo najpotrebnije, odelo, nešto veša, za neki dan hranu itd., odnosno što su mogli da spakuju u ručni kofer, dok su sve drugo morali da ostave u stanu koji su policajci odmah zaključavali i na vrata zalepili plakat s obaveštenjem da je stan zaplenjen u korist državnog komesara za jačanje nemačkog naroda. A pri dolasku u logor, oduzimali su im i to malo prtljaga kojim su kasnije u izgnanstvu mogli da se pomognu bar u najvećoj bedi.

Režim u spomenutim logorima je bio dosta sličan režimu u koncentracionim logorima prvog, tj. lakšeg stepena. U njima, doduše, nije bilo plinskih ćelija i krematorija, ali zato ništa manje vređanja, sramoćenja i psihičkih muka nego u ostalim koncentracionim logorima.

Nacisti su se podsmevali i sramotili zatvorenike već i zato što su bili Slovenci, a posebno zbog toga što su bili intelektualci. Mladi nemački policajci su s njima činili sve što im se prohtelo. Poseban užitak im je predstavljalo telesno vežbanje na kome su zatvorenici morali da izvode čučnjeve, da se bacaju na tie itd. Uprezali su ih, naročito intelektualce, u kola pa su morali da kao stoka mariborskim ulicama prevoze hranu i drugo. Sveštenicima su naređivali da golim rukama ili malim posudicama ispražnjuju kloake, terali su ih da ruše mariborsku pravoslavnu crkvu itd. Pojedince su za najmanji prekršaj logorskog reda zatvarali u tzv. bunkere, tj. betonske podrume u podzemlju u kojima su ih tukli revolverima, izbijali im zube, lomili rebra, neljudski ih batinali, a zatim ih nekoliko dana držali zatvorene na kamenu ili betonu kako bi im modrice i otoci delimično spali, a onda ih premeštali u drugu sobu u kojoj su bili nepoznati. U Smartnom pri Slovenj Gradecu su zatvore-

»Obavezna gimnastika« zatvorenih Slovenaca u logoru u meljskoj kasarni u Mariboru

nike zatvarali u dimnjak u kome su mogli da stoje samo pogrbljeni. Nacisti su posebno uživali u tome što su zatvorenike plašili oružjem. Ako bi se npr. zatvorenik pojavio na prozoru, stražar je obično pucao prema njemu; ponekad su nekome naređivali da se okrene prema zidu kako bi ga ubili, a onda su samo zveckali oružjem itd. Zbog svega toga pojedini zatvorenici su pokušali da izvrše samoubistvo. Tako je, na primer, 18. aprila neki mariborski trgovac iz očajanja oduzeo sebi život skočivši kroz prozor.

Rekao sam već da je bilo do kraja maja u logorima u slovenačkoj Štajerskoj već oko 1300 Slovenaca, među njima 139 učitelja, 130 sveštenika, 24 advokata, 14 sudija, 26 lekara, 14 inžinjera, 13 upravnika preduzeća, 186 činovnika i 34 studenta i đaka. Samo u prihvatnom logoru u meljskoj kasarni u Mariboru bilo ih je 8. maja 952, i to: 895 muškaraca i 57 žena. Među njima je bilo najviše činovnika i činovnica (214), zanatlija (154), industrijalaca (114), sveštenika (88), učitelja (83), radnika (51), profesora (36), advokata (36), poljoprivrednika (32), studenata i đaka (31) itd.[60]

Ubrzo su počeli sa političkim i rasnim pregledima zatvorenika. Zastupnik komandanta bezbednosne policije i službe bezbednosti u donjoj Štajerskoj i šef Gestapoa, vladin savetnik dr Mahule je već 29. aprila izdao uputstva da sve zatvorenike u sabirnom logoru bezbednosne policije u meljskoj kasarni treba podeliti u četiri grupe. Prvu grupu treba da sastavljaju ona lica za koja bezbednosna policija nema interesa da budu zatvorena i koja bi, zbog njihove pripadnosti tuđoj nacionalnosti, trebalo proterati. U grupu II treba da se svrstaju folksdojčeri koje treba podvrći daljoj policijskoj istrazi. Grupa III treba da obuhvati lica tuđih nacionalnosti koja treba još proveriti, dok u gru-

pu IV treba svrstati sva lica čija su imena prepisana iz poternica, kao i ona za koja je dotadašnja istraga ustanovila da ih treba poslati u koncentracione logore ili pred sud. Prve tri grupe su trebale da ostanu međusobno razdvojene, dok je četvrtu trebalo poslati u mariborske sudske zatvore u kojima će SS-šturmbanfirer dr Vitiska odmah početi da preduzima mere.

Dr Mahule je zahtevao i to da sve zatvorenike saslušaju ukoliko to još nisu učinili. Za to je trebalo oformiti posebnu grupu pod vodstvom kriminalističkog komesara Farnlajtnera, a članovi komisije da budu iz kriminalističke policije i osposobljeni ljudi iz opšte SS (pravnici, učitelji itd.). Islednici treba svakog zatvorenika posebno da saslušaju i sastave kratak zapisnik u tri primerka sa predlogom o daljoj sudbini saslušanog, tj. da li ga treba pustiti ili, pak, svrstati u jednu od četiri spomenute grupe. Zapisnike s predlozima su morali da predaju svaki dan u neku od kancelarija u kasarni kako bi se na osnovu njih i vlastitog ocenjivanja zatvorenika izdao konačan zaključak o njegovoj sudbini. Dr Mahule je naglasio da će isključivo sam odlučivati o oslobađanju zatvorenika. Zbog toga će redovno posećivati sabirni logor u Mariboru i logore pri ispostavama tajne državne policije.

Naručio je, takođe, da vode knjige zatvorenika i izrade logorski red, zatim upozorio vodstva logora da ne prihvataju one za koje nisu imali tačne lične podatke, podatke o motivima za hapšenje itd. i rekao da je predviđena koncentracija svih zatvorenika iz slovenačke Štajerske u Maribor.[61]

Poruka dr Mahule da počne odmah da saslušavaju zatvorenike bila je, bez sumnje, posledica posete šefa civilne uprave, dr Iberajtera, meljskoj kasarni. Ovaj je, naime, jedne večeri u 11 časova stigao u logor, pregledao nekoliko soba sa zatvorenicima i pozvao iz redova one koji su imali nemačka imena. Ispitivao ih je o tome da li su Nemci. Kada su mu svi odgovorili da su rođeni Slovenci, počeo je da psuje nekog sveštenika, da ga vređa i naziva »popom«. To se ponovilo u svim sobama koje je posetio. Ispitivao je zatvorenike da li su već bili saslušani. Kada su mu odgovorili odrečno, naredio je članovima štaba za preseljavanje, koji su ga pratili u logoru, da odmah otpočnu sa saslušanjem.[62]

I zaista su to i učinili. Jedan izvor o tome izveštava sledeće: »U kasarnu je svako jutro dolazilo nekih 10 mladih gestapovaca. Oni su nas saslušavali. Iako ni protiv koga nije bilo nikakvih konkretnih optužbi, saslušanje je, ipak teklo veoma sporo. Kao što je rečeno, optužnice nisu postojale, a velika većina je imala u svom aktu tek malu belešku, recimo, kao: »Bei den allgemeinen Intelektuellenrazien eingeliefert« ili slično. Pipali su nas, uglavnom, o opštim podacima. Od svakoga su hteli saznati da li je bio Sokol... Onda je došlo drugo saslušanje. Bilo je potrebno, naime, da se predstavimo nekom majoru koji je bio stručnjak za rasna pitanja. Svakog je temeljno pregledao i postavio mu samo jedno kratko pitanje.«

Jedan drugi izvor izveštava slično: »Teklo je po abecednom redu. U početku su bila prozvana trojica ili četvorica iz jedne sobe, onda nekoliko dana niko, a onda opet od početka. Svakome su prebacivali protivnemačko delovanje, ispitivali ga u kakvim je društvima radio. Protiv većine uhapšenih uopšte nisu imali nikakvih posebnih optužbi... Nakon prvih saslušanja, koja su

Inspektor logora za preseljenje u donjoj Štajerskoj Kaspar Švarchuber

ponekad trajala od pet minuta do čitavog sata, dolazilo je obično i drugo saslušanje kod majora, koji je svakoga pitao samo nešto malo ili čak ništa.«[64]

A treći izvor o tome izveštava sledeće: »Saslušanja interniraca su otpočela prvih dana meseca maja... Saslušanje su obavljali gestapovci na krajnje surov način. Samo u retkim slučajevima (2%) interpirce su teretili konkretnim prestupima. A inače je svako bio ispitivan o sledećem: toku života (škole, nameštenja itd.); političkoj usmerenosti i članstvu u raznim nacionalnim i kulturnim društvima; ponašanju prema Nemcima ... Saslušavanje svakog zatvorenika trajalo je jedan do dva sata. Pri tome su padale najodvratnije psovke, šamari i udarci drškom revolvera, naročito u slučaju ako optuženik ništa nije mogao priznati ili je odbijao da potpiše nepravilan zapisnik. Za tumače su upotrebljavali članove Kulturbunda, najrađe mlade đake, a ovi su vrlo često falsifikovali izjave interniraca.«[65]

Svi spomenuti podaci su, dakle, jedinstveni u tome da su sa saslušanjima otpočeli u prvim danima maja, da su ih obavljali esesovci i da je svako od saslušanih došao i pred nekog majora koji nije bio niko drugi nego SS-šturmbanfirer i vladin savetnik dr Mahule. Spomenuti podaci, takođe, dopunjuju njegova uputstva i potvrđuju izjave o tome da oni koji su saslušavali nisu saslušane mogli da terete konkretnim prestupima.

Čim su saslušali nekoliko desetina zatvorenika i dr Mahule ih konačno odredio za proterivanje, treći referat štaba za preseljavanje je već 8. maja sastavio tri spiska lica za proterivanje i poslao ih prvom referatu. Sledećeg dana mu je poslao još četiri takva spiska.[66]

Da su tako pregledali i delili zatvorenike u svim logorima svedoči i sačuvan spisak zatvorenih Slovenaca u **Smartnom** pri Slovenj Gradecu od dana 14. maja 1941. U njemu stoji da su nakon kontrole, koju je obavio dr Mahule, podelili zatvorene Slovence u nekoliko grupa za dalju raspravu. U prvu grupu su svrstali 17 žena i 60 muškaraca, u drugu nikoga, u treću jednu ženu (Olgu Vrabič) i četiri muškarca, i u četvrtu tri muškarca. A nakon toga su 21 lice predlagali za hitno proterivanje iz pokrajine, pa su najpre zabeležili Srbe, zatim Slovence, među njima i komuniste Karla Destovnika, Ferdinanda Januška, Ivana Placara itd.[67]

Kada su saslušanja pod vodstvom kriminalističkog komesara Farnlajtnera u drugoj polovini maja završena, dr Mahule je utvrdio:

»U prvim danima bezbednosno-policijske delatnosti u donjoj Štajerskoj u naše zatvoreničke logore poslali su veliki broj lica za koja ne postoji nikakav optužujući materijal. U većini slučajeva nije poznato čak ni to koja ustanova je naredila hapšenje.«

Rekao je da je za konačnu odluku o sudbini tih zatvorenika potrebno napraviti još jedan pregled iz kojeg treba izuzeti ona lica o čijoj će sudbini odlučivati štab za preseljavanje. Izuzeti, dakle, treba »a) pripadnike takozvanog sloja inteligencije, b) lica koja su došla u donju Štajersku iz drugih predela Jugoslavije posle 1. I 1914. i iz područja koje je 1918. godine potpalo Italiji (naročito sa područja Gorice, Trsta, Istre, kao i njihove potomke rođene u donjoj Štajerskoj).«

A sva druga lica, bez izuzetaka, treba proveriti bez obzira na to da li za njih postoji optužujući materijal ili ne i bez obzira na dotadašnja uputstva. Naglasio je da je pri »ponovnom pregledu, pre svega, u pitanju to da li je, s obzirom na ponovnu germanizaciju donje Štajerske, oslobađanje tih zatvorenika i njihov dalji boravak na tom području dopušten ili ne«.

Taj ponovni pregled će izvesti tri »leteće komisije« koje će voditi on, zamenik vođe ureda službe bezbednosti, SS-hauptšarfirer Mak, i vođa ispostave tajne državne policije u Ptuju, SS-hauptšarfirer dr Bauer. U svakoj komisiji će tamošnji vođa ispostave službe bezbednosti i »posebno izabrani ljudi mesne grupe Štajerskog domovinskog saveza, iz koje su zatvorenici koje treba proveriti«, biti ravnopravni članovi.

Zbog toga su sve vođe logora morale sa svojim saradnicima da izrade spiskove već uhapšenih pripadnika nenemačke inteligencije, pre svega akademike zajedno sa studentima, više službenike s maturom, privatne službenike s maturom, industrijalce, bogatije trgovce i imućnije poljoprivrednike itd. Morali su, dalje, sve zatvorenike da ispitaju o tome kada su oni, odnosno* njihovi roditelji došli u slovenačku Štajersku i gde su boravili pre toga. Saslušavanje je moralo teći tako da oni koji su već saslušani ne mogu doći u dodir sa onima koji još nisu da zatvorenici ne bi utvrdili svrhu tog saslušavanja. Sve one koji su se sami ili, pak, njihovi roditelji doselili u slovenačku Štajersku posle

Vođa trećeg referata štaba za preseljenje u donjoj Štajerskoj dr Zigfrid Zaidl

1. januara 1914. godine iz drugih predela Jugoslavije i s područja koje je 1918. godine pripalo Italiji, trebalo je odmah popisati. Trebalo je da svi spiskovi budu izrađeni u tri primerka. Dva primerka je trebalo odmah, a najkasnije do 25. maja poslati njemu, dr Mahuleju, a jedan zadržati. Obe kategorije lica (inteligenciju i doseljenike posle 1. januara 1914.) držati, po mogućstvu, odvojeno i spremne da ih mogu odmah prevesti u posebne logore.

Nakon izdvajanja tih dveju grupa trebalo je sve ostale zatvorenike, bez izuzetaka, popisati po opštinama iz kojih potiču, pa jedan primerak spiska poslati odmah, najkasnije do 25. maja, njemu, a drugi nadležnim ispostavama službe bezbednosti kako bi ga imale spremljenog za spomenute »leteće komisije«. One su trebale da otpočnu sa radom 28. maja u Mariboru, narednog dana u Celju, Ptuju i Slovenj Gradecu, a onda 1 u drugim krajevima. Do završetka njihovog rada trebalo je prekinuti sa novim hapšenjima.[68]

Na žalost, podaci o tome koliko je lica došlo u koju od tri grupe nisu sačuvani. Ali o tome da su taj ponovni pregled zaista izvršili svedoči jedan izvor, koji kaže: »Posle saslušanja podelili su internirce u tri grupe A, B, C. U grupu A spadali su svi oni koji su imali srednjoškolsku ili višu naobrazbu, u grupu B oni koji po rođenju nisu spadali u donju Štajersku i ukoliko već nisu bili svrstani u grupu A, dok su u grupu C raspoređeni svi ostali... Grupe A i B

su tokom vremena potpuno iseljene, jedino su iz grupe C pojedine internirce pustili posle određenog vremena na slobodu. Svaki internirao je morao prilikom otpusta da dà dve izjave, i to: 1. da će biti veran nemački građanin, 2. da neće pričati ništa o onome što se događalo u logoru. Mnogi od otpuštenih interniraca su kasnije, ipak, bili iseljeni, pojedini već posle nekoliko dana. Iz grupe C je bilo otpremljeno više lica, pre svega profesionista i u Nemačku. Logor za klasifikaciju zatvorenika je bio u poslednje vreme zamak Bori kod Ptuja (Lager Nord, Schloss Ankenstein bei Pettau).«[69]

Čim su izvršili ponovni pregled zatvorenika i razvrstali ih u tri spomenute grupe, počeli su da ih premeštaju iz jednog logora u drugi. Tako je komandant logora na Borlu, SS-oberšturmfirer dr Gerger, dobio zadatak da sve ondašnje zatvorenike grupe A i B i one koji će u narednoj sedmici stići u logor i biti svrstani u jednu od tih grupa mora da odvoji od ostalih, pa da ih sa članovima porodice, ali bez dece, noću preveze u logor Rajhenburg. Prevezli su ih već 25. maja. Istog dana su ih dovezli i iz Celja. Ubrzo posle toga, 4. juna, njih 54 dovezli su i iz logora u Šmartnom kod Slovenj Gradeca, odakle su 16 sveštenika već 10 maja preselili u logor u Mariboru.[70]

Bezbednosna policija je do početka juna 1941. završila »prvu akciju hapšenja« i 5. juna je SS-štandartenfirer Oto Lurker, komandant bezbednosne policije i službe bezbednosti u donjoj Štajerskoj, izdao svim ispostavama tajne državne policije i ispostavama službe bezbednosti, te vodstvima dvaju referata štaba za preseljavanje raspis, u kome je najpre rekao da je posle prve akcije hapšenja nastala potreba za tim da se popišu sva ona lica čiji bi dalji boravak u slovenačkoj Štajerskoj mogao da znači smetnju pri izgradnji. Poručio je da popišu samo ona lica koja su po njihovoj oceni sposobna da, s obzirom na svoj dotadašnji politički stav i ponašanje, stepen obrazovanja i uticaj na okolinu, organizuju otpor slovenačkog stanovništva protiv germanizacije. Ali je naglasio da »manji politički prestupi i članstvo u nekoj narodnoj slovenačkoj organizaciji još ne opravdavaju popis«.

Poručio je, dalje, da su za popis odgovorni poverenici službe bezbednosti pri političkim komesarima. Odmah se moraju povezati s nadležnim okružnim vođama Štajerskog domovinskog saveza. Popisi se moraju izvršiti po opštinama na predlog tri poverljive osobe Štajerskog domovinskog saveza, koje će odrediti okružni vođa. Svaki svoj predlog te poverljive osobe moraju da potpišu punim imenom.

Nakon toga je prognozirao sudbinu popisanih: iseljenje ili, pak, ukoliko je jedan od bračnih drugova nemačkog porekla, preseljenje u Rajh. Zbog toga pri popisu treba navesti koliki je udeo nemačke krvi. Pošto popisana lica, zbog nedostatka prostora, nije moguće odmah uhapsiti, to treba učiniti po dobijanju posebnog naređenja. Ali, popis treba izvršiti najkasnije do 12. juna.[71]

Tako možemo razumeti i već spomenuti podatak koji kazuje da su neke zatvorenike, koje su već oslobodili, posle nekoliko dana ponovno zatvorili i proterali. Prvi put su ih, naime, zatvarali samo na osnovu spiskova koje je još pre nemačkog napada na Jugoslaviju izradila služba bezbednosti i kada su uz imena pojedinih lica imali tek napomenu »neprijatelj Nemaca«, »nacionalni Slovenac«, »Sokol« i slično. Zbog toga, razumljivo, oni koji su saslušavali nisu

imali nikakvih konkretnih optužujućih podataka. Ali je stvar postala kritičnija kada su u komisije ušli pripadnici Štajerskog domovinskog saveza, pre svega folksdojčeri, jer Slovence do tada još nisu primali u tu organizaciju.

U to vreme, dok su u logorima u slovenačkoj Štajerskoj proveravali zatvorenike, pa ih razvrstavali u pomenute grupe, na terenu su tekle tri velike akcije popisa: popis doseljenika posle 1. januara 1914., popis stanovništva u posavskom i posutlanskom pojasu i upis u Štajerski domovinski savez, o kome ćemo govoriti kasnije. Sva tri popisa su predstavljala osnovu za političko i rasno proveravanje stanovništva u slovenačkoj Štajerskoj koje su predviđale Himlerove smernice od 18. aprila 1941.

Prvi podatak da treba popisati sve osobe doseljene u slovenačku Štajersku, posle 1. januara 1914. dat je u uputstvima Zandarmerijskog okruga iz Celja od 16. aprila 1941. svim podređenim žandarmerijskim stanicama. Ta uputstva, pored ostalog, kazuju:

»2. Odmah treba uspostaviti kontakt s folksdojčerima.

[•••]

9. Izraditi spiskove svih lica, takozvanih Čiča, i zapisnike o rođenju, poreklu itd. Rok pet dana!«

Taj podatak je zanimljiv, u prvom redu, zbog toga što svedoči o tome da su nacisti i tu kategoriju ljudi počeli da popisuju još pre nego što je Himler izdao svoje smernice, te potvrđuje da se temeljni koncept o kategorijama stanovništva koje je trebalo odstraniti iz slovenačke Štajerske pojavio još pre njene okupacije.

Šef civilne uprave za donju Štajersku je 22. aprila 1941. s posebnim plakatima odredio popis svega stanovništva koje se ovamo doselilo posle 1. januara 1914. Za dan popisa je određena nedelja 27. aprila. U propratnom dopisu, koji je, zajedno s plakatima, poslao političkim komesarima, njegov zamenik, vladin predsednik dr Miler-Hacijus, upozorio je na to da odredbu treba sprovesti precizno: treba da se pobrinu za to da budu rubrike precizno i pravilno ispunjene. Kada je reč o nacionalnostima, zahtevao je da moraju precizno razlikovati: nemačku, vindišarsku, slovenačku, hrvatsku, srpsku, primorsku (Čiči), jevrejsku i cigansku pripadnost.[72]

Kada je, na primer, politički komesar sreza Šmarje pri Jelšah Komarek poslao plakate županima, poručio im je da ih odmah izlepe po svim selima i da otpočnu sa pripremama za popis, koji će se obaviti 27. aprila 1941. Oni župani koji nemaju na raspolaganju dovoljno svojih službenika, neka angažuju sposobne članove SA i žandarmerijske službenike. Pri popisu moraju doći do sledećih podataka: 1. prezime i ime, 2. kraj i vreme rođenja, 3. školska sprema (osnovna, srednja i visoka škola), 4. zadnje zanimanje, 5. tačna adresa, 6. zadnji boravak pre dolaska u slovenačku Štajersku, 7. pojedina boravišta po dolasku u slovenačku Štajersku, 8. državljanstvo i 9. narodnost. Poručio je i to da u opštinama Podčetrtek, Polje, Sedlarevo i Sv. Peter pod Sv. gorami neće biti popisa i zbog toga tamo nije potrebno lepiti plakate. Za izvršenje popisa odgovorni su župani i ko na bilo kakav način ugrožava uspeh akcije treba da računa s najstrožom kaznom.[73]

Podatak u izveštaju političkog komesara za srez Gornji grad od 3. maja 1941.: »spiskove o osobama doseljenim pre 1.1 1914. u donju Štajersku komisije postavljene 1. maja 1941. definitivno su pregledale i po jedan primerak poslale vođi službe bezbednosti u Maribor«, ukazuje na to da su popis, zaista, izvršili veoma brzo, da su spiskove pregledale još nekakve komisije te ih poslale i službi bezbednosti.[74] Iz sačuvanih spiskova za opštine Ljubno, Solčava, Rečica ob Savinji, Moziije i Smartno ob Paki evidentno je da su spiskove, zaista, izradili već 27. aprila i da ih je 30. aprila i 1. maja već pregledala posebna komisija u kojoj su, pored dva stalna člana, tj. samog političkog komesara Adolfa Svobode i njegovog poverenika za opštu upravu Jozefa Urega, bili još župan one opštine (za Ljubno Alfred Majcenovič, za Rečicu Konrad Ditner, za Mozirje Franc Zelinšek, za Solčavu Julijus Firštner i za **Smartno** Oskar Varsberg) i poverenik Svapsko-nemačkog kulturnog saveza (za prve četiri opštine Gustav Kordon, za **Smartno** Oskar Varsberg). Komisija je u posebnu rubriku upisivala izraze, kao: Krajner - Slovene, Kroate, Čiče, Krajner - Vindišer itd. Ali ta komisija još nije davala rasnu i celokupnu ocenu, koje su, u stvari, određivale sudbinu popisanih. To su učinile nove komisije kroz mesec dana.[75]

Sačuvali su se i podaci za srez Celje - okolina. Tamo su u 22 opštine popisali 3832 doseljenika, najviše u Tehaiju i to 531.1 u ovom srezu su komisije, koje su razmatrale popisane doseljenike od 28. IV do 1. V, sastavljali opunomoćenik političkog komesara (Hajnrih Rajer je učestvovao u četiri opštine, inž. Štajnberger, Franc Veran i Jožef Erdle u po tri, Robert Himer i Jozef Vagner u po dve, a za pet opština je politički komesar odredio da ga zastupa nemački žandarm), zastupnik Svapsko-nemačkog kulturnog saveza i župan. I među predstavnicima Kulturbunda nalazimo neke poznate špijune: Paula Skoberneta (za opštine Vransko i Braslovče), Huberta Galeja (za opštinu Dobrna), Frica Stajnbeka (za opštinu Žalec), Franca Pintera st. (za opštinu Sv. Pavel pri Preboldu), Franca Pintera ml. (za opštinu Gomilsko). Osim njih, sarađivali su i drugi čija imena možemo sresti i među imenima poverenika Gaugrenclandamta (npr. Hans Audič u **Skofjoj** vasi, Franc Vusem u Grižama, Vilhelm Coti **ml. u** Vojniku, Hans **Sauperl u** Novoj cerkvi, Franc Volf **u Sempetru u** Savinjskoj dolini itd.) A valja dodati i to da su bili i župani folksdojčeri, članovi Kulturbunda.

U srezu Smarje pri Jelšah su, 27. aprila, popisali 2005 doseljenika, ali za taj srez nisu sačuvani ili, pak, nisu dostupni podaci o sastavu komisija.

I u srezu Celje - okolina komisije su davale podatke o nacionalnosti, odnosno, bolje rečeno, o poreklu doseljenika. U nekim slučajevima su komisije, koje su davale podatke za nekog doseljenika, već predviđale njegovu dalju sudbinu. Kada je, na primer, politički komesar za srez Celje - okolina 3. maja 1941. poslao spiskove komandantu bezbednosne policije i službe bezbednosti za donju Štajersku, primetio je: »Sto se tiče ocene komisije koja je oceniivala doseljenike u opštini Skofja vas, treba da dopunim da je kao Slovence označila sve one za koje je poželjno da se proteraju.«[75"]

U slovenačkoj Štajerskoj su popisali oko 44.000 lica. Popis je ukazao na to da se ne može potpuno osloniti na tu brojku, jer se svi popisani ne mogu smatrati doseljenicima. Zbog toga je šef civilne uprave smatrao da sve popi-

sane treba podvrgnuti detaljnijem izboru pri kome naročito treba paziti na rasnu vrednost i političku besprekornost ljudi.[76] Tako je 23. maja poslao svim političkim komesarima poverljivi raspis u kome im je saopštio da treba sve osobe doseljene posle prvog januara 1914. detaljno proveriti i rasno oceniti. U tu svrhu će, rečeno je, u narednim danima kod njih doći komisije komandanta bezbednosne policije i službe bezbednosti kojima treba pomoći. Posebno treba da se pobrinu za to »da župani obaveste osobe koje dolaze u obzir za pregled i pomognu komisijama pri izboru *mesnih poznavaoca nacionalnih uslova u redovima ondašnjeg nemačkog stanovništva*«. (Podvukao T. F.)[77]

Nekim političkim komesarima nije bilo po volji tako detaljno proveravanje stanovništva koje je trebalo iseliti. Sve to je, naime, uznemiravalo stanovništvo. Zbog toga se politički komesar Svoboda, 22. maja 1941., na radnom sastanku u Celju žalio:

»Takozvani postupak čišćenja nam zadaje mnogo briga. *Od onoga o čemu smo govorili u Gracu nije preostalo mnogo* (podvukao T. F.). Imam utisak da na negativnu klimu koja se raširila u nekim uredima utiču neke više ustanove. Jer, inače, nije mi jasno zbog čega se pri hapšenjima snebiva, traže dokazi i tek po pričama iz svih mogućih izvora sazna da nije moguće izvesti udaljavanje problematičnih elemenata, i drugo, da je potrebno računati s velikim brojem otpuštanja itd. Trebalo bi raščistiti ta značajna pitanja. Pre svega, morali bismo jasno odrediti krug lica koje treba uhapsiti i kakva merila primenjivati pri ocenjivanju nekadašnjih protivnika, koje slojeve protivnika treba uhapsiti itd. Dugotrajno odlaganje celukupnog postupka čišćenja moglo bi za izvesno vreme, s obzirom na klimu, da postane veoma neprijatno, jer deo stanovništva živi u nesigurnoj klimi da *će* sutra biti uhapšen ili, pak, isteran. Osim toga, sve to svugde komplikuje izgradnju. Brzo privođenje kraju postupka čišćenja moglo bi suštinski da doprinese' umirivanju stanovništva.«[78] Iz takve diskusije možemo doći do zaključka da su se nacisti u Gracu dogovorili o tome da će brzo, energično, bez suvišnih birokratskih postupaka u što kraćem vremenu da odstrane određene grupe Slovenaca iz slovenačke Štajerske, a sada se žale na to da deportacije u stvarnosti teku drukčije: sad se popisuje, pregleda, proverava, snebiva, odugovlači itd., što sve negativno utiče na nacističku izgradnju, u prvom redu, zbog toga što uznemirava stanovništvo.

Hapšenja i logori za preseljavanje u Gorenjskoj

Nacisti su i u Gorenjskoj i u Mežiškoj dolini, isto kao i u slovenačkoj Štajerskoj, odmah po okupaciji počeli da zatvaraju slovenačke intelektualce, pre svega učitelje, profesore, sveštenike, više činovnike itd. Zatvarali su ih u sudske zatvore u gradovima u kojima su bila sedišta sreza. Izgleda da su Jesenice bile među onim krajevima u Gorenjskoj u kojima su nacisti najpre počeli da love Slovence da bi ih isterali, i to već 19. aprila. Posle 30. aprila, kada je nemačka civilna uprava preuzela vlast u Gorenjskoj, aretacije su postale još masovnije u čitavoj pokrajini. Tako su 1. maja uhapsili više desetina Slovenaca na Jesenicama, u Radovljici itd.[79] Ubrzo su oformljena i dva logora, jedan u

Proterivanje kaluđerica iz Begunja u Gorenjskoj maja 1941.

Begunjama gde je bilo već prvih dana maja, prema podacima »Slovenskog poročevalca«, zatvoreno oko 500 lica, a drugi u Šentvidu kod Ljubljane. Logor u Begunjama je bio prolazni pa su zatvorenike ubrzo - verovatno 20. maja - premestili u Šentvid. Uredili su ga u nekadašnjoj biskupovoj gimnaziji, a vodio ga je SS-hauptšarfirer Verner Kligel. Do 20. juna su u logor smestili već nekih 800 lica predviđenih za proterivanje u tzv. prvom talasu. Njihovu rodbinu, naročito decu, privremeno su ostavili još kod kuća. Nakon toga je načelnik štaba za preseljavanje, dr Glazer, proverio svaki primer posebno i dao konačnu ocenu. Iz logora su pustili samo 7 lica, pošto za njih nišu imali dovoljno dokaza o antinemačkom delovanju, i dva lica čiji su preci bili, navodno, Nemci.[80]

Iako su zatvarani i mučeni u spomenutim logorima, Slovenci nisu klonuli duhom. Bilo je veoma malo slučajeva puzanja pred okupatorom, egoističkog rešavanja sopstvenog položaja, očaja i samoubistava. Većina zatvorenika neprekidno je i jasno i glasno isticala svoju nacionalnu svest. Bilo je i slučajeva da su nacističke vođe pokušavale da od pojedinih zatvorenika, čija su imena imala pomalo nemački oblik, izvuku priznanje da su »nemačke krvi«, ali su im oni odgovarali da jesu i ostaju Slovenci. Zbog toga nije ništa čudno ako je takvo nacionalno svesno i ponosno ponašanje zatvorenika u sabirnim logorima još više podsticalo neprijateljstvo i bes domaćih folksdojčera i stražara iz gornje Štajerske. Prema pričanjima nekadašnjih zatvorenika, uslovi u meljskoj kasarni u Mariboru donekle su se poboljšali krajem maja kada su za stražare došli policajci iz rezervne policijske čete »Wien«, tj. Bečlije i kada je komandant logora dr Harald Lebius dozvolio zatvorenicima da pevaju slovenačke pesme. Dozvolio im je i zajedničke probe hora što je omogućilo zatvorenicima iz različitih soba češće sastajanje. I pošto je bilo medju zatvorenicima veoma mnogo horovođa, učitelja i sveštenika, stvoren je veliki hor s di-

Komandant logora Sentvid nad Ljubljanom Vertier Kligel

rigentom Josipom Segulom. Prvi put je nastupio u dvorištu logora u drugoj polovini maja s programom slovènaèkih narodnih i umetničkih pesama. Ali je ubrzo njegova pesma zamrla pošto su se folksdojčeri žalili i pošto su zatvorenici prilikom prvog transporta za Srbiju, 7. juna, odlučili da će u znak protesta - ćutati.

I pored nepovoljnih uslova, u sabirnim logorima su ubrzo počeli da pišu, uređuju i izdaju i logorska »glasila«, razumljivo, ilegalno. U Kapucinskom manastiru u Celju zatvoreni Slovenci Stane Mikuž, dr Jože Gračner i Franjo Vilhar sastavili su i na šapirografu umnožili list koji su, po ugledu na predratni »Toti list«, prozvali »Kapucinski Toti«. Ilustrovao ga je akademski slikar Albert Sirk. List je na humoristički i podsticajni način odslikavao život i delo zatvorenika. Maja i juna izdali su svega pet brojeva. Kada su zatvorenici u Starom piskru videli taj list, dr Ervin Mejak, Juro Toplak i još jedan zatvorenik odlučili su da počnu da izdaju sličan list. Umnožavali su ga na pisaćoj mašini, koju su, uz pomoć nekog slovenačkog pozornika, u odsutnosti nemačkih policajaca »pozajmljivali« iz logorske kancelarije ili su ga, pak, prepisivali rukom. Nazvali su ga »Toti Stari pisker« i od polovine maja do 13. jula izdali četiri broja. Treći list su zatvorenici izdavali u logoru Sentvid kod Ljubljane.

Uredjivao ga je Lojze Bulovec, a ilustrovali su ga Vlado Gregorač i Vinko Puntar. Nazvali su ga »Kibla«. Od 10. do 24. juna izdali su šest brojeva, a drugi broj je imao čak i prilog »Arestant«.[81]

POLITIČKO I RASNO OCENJIVANJE

Nacisti su za nekoliko meseci u proleće i leto 1941. godine politički i rasno pregledali i ocenili gotovo sve stanovništvo u slovenačkoj Štajerskoj, Gorenjskoj i u Mežičkoj dolini. Činjenica da ni u jednoj drugoj okupiranoj pokrajini ili državi nisu politički i rasno pregledali i ocenili sve stanovništvo a da su u okupiranim slovenačkim pokrajinama to učinili i to čak veoma brzo svedoči o njihovim čvrstim namerama da, uz pomoć svih do tada postavljenih nacionalpolitičkih i rasnih antropoloških lažnih naučnih načela, temeljno pretresu sva okupirana slovenačka područja.

Političkim ocenjivanjem nacisti.su hteli da iz mase slovenačkog stanovništva izdvoje sve »prema Nemcima neprijateljski raspoložene osobe«, a rasnim ocenjivanjem da »rasno neodgovarajućim elementima« onemoguće uključivanje u »nemačku narodnu zajednicu«.

U slovenačkoj Štajerskoj

U slovenačkoj Štajerskoj su najpre od 23. aprila do 25. maja 1941. pregledali sve stanovnike posavskog i posutlanskog pojasa, a onda su od 27. maja do 28. juna 1941. pregledali sva lica doseljena u slovenačku Štajersku posle 1. januara 1914. godine i od 5. juna do 15. septembra sve preostalo stanovništvo, koje se prijavilo za prijem u Štajerski otadžbinski savez.

Političkih ocena je bilo pet: 1 (führend deutsch - vodeće nemački), 2 (deutsch - nemački), 3 (indifferent - ravnodušan), 4 (deutsch-feindlich - prema Nemcima neprijateljski raspoložen) 5 (führend deutschfeindlich - vodeće prema Nemcima neprijateljski raspoložene osobe). Političku ocenu je predlagao član komisije koga su izabrali iz redova domaćih folksdojčera i koji je dobro poznavao ondašnje nacionalne i političke prilike.

Rasnih ocena je bilo četiri: 1 (rein nordisch und rein fällisch, erbgesundheitlich und leistungsfähig erstklassig - čista nordijska i čista falska, nasledno zdravstvena i prvoklasna radno-sposobna), II (vorwiegend nordisch und fällisch mit harmonischem Einschlage von dinarisch und westisch, ferner ausgeglichene Mischlinge von nordisch - fällisch mit dinarisch und westisch; ferner Dinarier, soweit sie nicht dem Gesamtrassendbilde des deutschen Volkes zu fremd erscheinen - pretežno nordijska i falska sa harmoničnom primesom dinarske i zapadne; dalje izravnani melezi nordijske i falske sa dinarskom i zapadnom; nadalje - Dinarci, ukoliko nisu suviše strani s obzirom na celokupnu rasnu sliku nemačkog naroda), III (weniger ausgeglichene Mischlinge mit überwiegend dinarischem oder westischem Anteile und mit merklichen ostischen oder ostbaltischen Merkmalen - manje izjednačeni melezi s pretežno

Vođa drugog (rasnog) referata štabova za preseljenje u donjoj Štajerskoj i Gorenjskoj dr Bruno Kurt Sulc

dinarskim ili zapadnim udelom i s vidljivim istočnim ili istočno-baltskim znamenjima), IV (unausgeglichene Mischlinge, rein ostisch, rein ostbaltisch, ferner Personen mit ausseneuropäischem Einschlag, Fremdblutige (vorderasiatische, orientalisch, negroid, mongoloid), ausserdem erscheinungsbildlich schwer Erbkranke - neizravnani melezi, čisto istočna, čista istočno-baltička, dalje osobe sa neevropskom primesom, tuđekrvni (prednjoazijska, orijentalna, negroidna, mongoloidna), a osim toga već na prvi pogled vidljivo nasledno veoma bolesni).

S obzirom na rasni kvalitet i podobnost za germanizaciju, ove grupe su imenovali ovako: I (sehr gut - vrlo dobro), II (gut - dobro), III (durchschnittlich - prosečno) i IV (rassisch ungeeignet - rasno neodgovarajuće).

Na ovom mestu nas interesuje, pre svega, pregled i ocenjivanje lica koja su prema Himlerovim smernicama bila određena za proterivanje, pošto ću o primanju stanovništva u Štajerski otadžbinski savez i s tim u vezi pregledom govoriti kasnije.

Rasno ocenjivanje na području čitave slovenačke Štajerske izvršio je akcioni ured »Jugoistok« iz glavnog rasnog i kolonizacijskog ureda SS (Einsatzstelle Südost des Rasse-und Siedlungshauptamtes SS) pod vodstvom SS-ober-

šturmbanfirera prof dr Bruna Kurta Šulca, koji je bilo priključen štabu za preseljavanje u Mariboru, a imao je 18 rasnih istražitelja. Ti rasni istražitelji (Eignungsprüfer) bili su, uglavnom, čitavo vreme isti »sve same proverene snage koje su radile već na istoku, pa i pri akcionom uredu »Zapad«.[82]

Komisije su od 23. aprila do 25. maja 1941. pregledale i ocenjivale stanovništvo posutlanskog i posavskog pojasa. Na žalost, o tom pregledu ne postoje nikakvi sačuvani dokumenti ili detaljnije statistike. Tek u školskim hronikama nalazimo tri podatka koji spominju ovaj pregled i ocenjivanje. Hronika škole u Kapelama spominje: »U mesecu maju se doskitala takozvana 'Erfassungskomission' kojoj je bio dodeljen i 'Rassenforscher'. Toj komisiji je bio na čelu Mariborčanin Josip Seneković.« Hronika škole Leskovec pri Krškom javlja: »17. maja vršenje popis svih stanovnika.« A ponajviše priča Hronika škole Sv. Peter pod Sv. gorami: »Početkom maja je u Sv. Peter stigla iseljenička komisija, kojoj je moralo da se javi" sve stanovništvo čitave opštine Sv. Peter pod Sv. gorami. Pred komisiju su morali dovesti čak bolesnike i iznemogle starce. Svakog posebno su detaljno posmatrali a na posebne listove opisali telesne karakteristike našeg naroda.«[83]

Spomenuti izveštaj akcionog ureda »Jugoistok« spominje da je u posutlanskom i posavskom pojasu pregledano 70.162 osobe. Ovaj pregled, na žalost, nema nikakvih brojčanih podataka o tome koliko ljudi su uvrstili u svaku od spomenute četiri rasne grupe, ali su na raspolaganju *podaci o procentima:*

Posutlanski pojas

Opština	I	II	III	IV
Podčetrtek		14	49	37
Polje		8	57	35
Sv. Peter		10	43	47
Bizeljsko		8	47	45
Kapele		12	58	30
Dobova		7	65	28

Brežički trokut

Opština				
Brežice		12	76	12
Globoko		8	62	30
Pišece		9	58	33
Sromlje		12	56	32
Artiče		7	48	45
Videm		7	72	21
Zdole		5	85	10

Posavski pojas

Opština				
Dolina	–	13	79	8
Krška vas	-	10	70	20
Bušeča vas	-	4	74	22
Cerklje	-	8	62	30
Leskovec	-	3	69	28
Raka	-	6	71	13
Bučka	-	18	57	35
Studenec.	-	6	72	12
Telče	-	12	51	37
Boštanj	-	20	49	41
Tržišče	2	13	69	16
Šentjanž	-	18	66	16
Radeče	-	20	67	13
Št. Rupert	-	20	60	20
Sv. Jurij	-	25	43	32
Dole	-	22	58	20
Sv. Križ	3	12	67	19
Polšnik	-	5	48	47
Zagorje	-	9	54	37
Mlinše	-	5	63	32
Trojane	-	5	70	25

Prema ovim podacima, na ovom području skoro niko od stanovnika nije došao u prvu rasnu grupu, njih malo je raspoređeno u drugu, dok ih je mnogo raspoređeno u III i IV. Zbog toga je akcioni biro »Jugoistok« u svom izveštaju smatrao: »S obzirom na mali broj porodica s rasnom ocenom II, utoliko je veći deo porodica sa rasnom ocenom IV. Predviđeno iseljenje stanovništva sa ovog područja je, dakle, i s obzirom na ishod rasnog pregleda, opravdano i utemeljeno.«[84]

Kada su komisije završile pregled stanovništva posutlanskog i posavskog pojasa, 27. maja, to jest četiri dana posle spomenutog poverljivog raspisa šefa civilne uprave za donju Štajersku, počele su da pregledaju lica koja su se doselila u slovenačku Štajersku posle prvog januara 1914. i koja su već popisali 27. aprila. O tom pregledu postoji nešto više podataka. Izveštaj akcionog ureda »Jugoistok« navodi da su od 27. maja do 28. juna 1941. pregledali 42.520 osoba. I za tu kategoriju lica su sačuvani samo podaci o ishodu rasnog pregleda, a čak i ovi samo u procentima i po srezovima:

Srez	I	II	III	IV
Ljutomer		14	78	8
Ptuj - okolina		13	71	16
Ptuj - grad		21	75	4

Srez	I	II	III	IV
Maribor - leva obala	-	20	68	12
Maribor - desna obala	-	18	55	27
Maribor - grad	-	27	68	5
Šmarje pri Jelšah	-	17	61	22
Brežice	-	29	47	24
Laško	-	4	65	31
Celje - grad	-	21	64	15
Celje - okolina	-	19	67	14
Konjice	-	17	76	7
Marenberg	-	1	73	26
Slovenj Gradec	-	15	60	25
Gornji grad	-	4	70	26

Ni za ovu kategoriju ljudi nema sačuvanih podataka o ishodu političkog pregleda.

Kada je tako svaka pregledana osoba dobila političku i rasnu ocenu, vođa komisije joj je s napomenom V (Verbleib - ostaje), E (Evakuierung - iseljenje), A (Altreich - preseljenje u Nemačku), U-St (Umsiedlung Steiermark - preseljenje u gornju Štajersku), 0 (državljanin strane države, koja sa Nemačkom ima dobre odnose) ili S (Sonderfall - poseban slučaj) odredio konačnu ocenu, odnosno dalju sudbinu. Tu konačnu ocenu vođa komisije je dobijao uporedjivanjem političke i rasne ocene.

Za lica koja su se posle 1. januara 1914. doselila u slovenačku Štajersku konačnu ocenu E dobili su svi oni doseljeni Slovenci koji su bili politički ocenjeni sa 3, 4, ili 5, a rasno sa III, kao i oni koji su dobili rasnu ocenu IV bez obzira na političku ocenu.[85]

Sačuvani su i podaci o licima doseljenim pre 1. januara 1941. i njihove konačne ocene iz srezova Gornji grad i Slovenj Gradec. Nisu, na žalost, sačuvani podaci o ovakvim pregledima u drugih 13 srezova, pa ćemo zbog toga oba pregleda detaljnije osmotriti.

Srez Gornji grad

Opština	Broj doseljenih	Broj ocena E
Gornji grad	59	23
Moziije	82	24
Luče	39	1
Smartno ob Paki	41	25
Ljubno	30	10
Rečica	49	16
Ukupno	300	99

Srez Slovenj Gradec

n^čtina	Broj dose-ljenih	Ocene E	V	A	O	bez
Mislinja	43	25	12	2	-	4
Pameče	69	4	44	1	-	20
Podgorje	18	3	11	2	-	2
Razbor	30	4	21	3	-	2
Št. Andraž	10	3	6	-	-	1
St. Ilj	7	4	2	-	-	1
Št. Janž	25	10	9	-	-	6
Šmartno	87	30	32	5	-	20
Šoštanj	273	48	127	22	24	52
Škale	39	11	23	-	3	2
Topolšica	314	25	48	2	-	239
Slovenj Gradec	370	136	130	24	-	80
Velenje	251	94	82	19	2	54
Ukupno	1.536	397	547	80	29	493

Veliki broj lica je bez konačne ocene zbog toga što je popis obuhvatio sve osobe doseljene u slovenačku Štajersku posle 1. januara 1914. koje su bile u opštini 27. aprila 1941. Razumljivo je da su mnogi posle tog datuma, a pre pregleda, napustili slovenačku Štajersku. Naročito je to očigledno iz podataka za opštinu Topolšica, jer je popis obuhvatio i 222 osobe iz tamošnjeg sanatorija. Te osobe nemaju nikakvu od spomenutih konačnih ocena, ali neke imaju ocenu A ili B, **i** to osobe s nacionalnom oznakom »srpska, slovenačka, hrvatska, bosanska, **'Cič'«** imaju ocenu A, a osobe s nacionalnom oznakom »Vindiš« ocenu B.

Nešto podataka je sačuvano i za srez Gornji grad u kome su komisije pregledale doseljenike tek u drugoj polovini juna 1941. Politički komesar je 16. juna izveštavao šefa civilne uprave: »15. VI ovamo je stigla komisija za pregled lica doseljenih pre 1. januara 1914. i već je otpočela s radom.«

U opštini Gornji grad bi komisija morala da pregleda 59 doseljenika. Međutim, pregledala je samo 38, jer se 21 već bio iselio. Dvadeset tri pregledane osobe su dobile konačnu ocenu E, 14 V, dok jednoj nisu dali ocenu pošto je bila strani državljanin (Italijan).[86]

U opštini Luče je komisija pregledala 34 doseljenika, pa je sedmorici dala konačnu ocenu E, petnaestorici V, trojici A, devetorici O, dok petoricu nije mogla da pregleda jer su bili odsutni (3 u zatvoru, 1 proteran, 1 otputovao).[87]

Na dve sačuvane skice su u postocima prikazane rasne i konačne ocene osoba doseljenih posle 1914. godine u srezu Maribor - desna obala i Konjice. U srezu Maribor - desna obala, rasnu ocenu I dobilo je 0,3%, ocenu II 18,5%, ocenu III 73,2% i ocenu IV 8% pregledanih. Od njih je 45,5% dobilo konačnu

ocenu E, 11,9% ocenu A, 21,29% ocenu 0, 0,6% ocenu S i 20,5% ocenu V. U srezu Konjice rasnu ocenu II dobilo je 17,3%, ocenu III 74,2% i ocenu IV 6,5% pregledanih, dok je konačnu ocenu E dobilo 39,3%, A 15,4%, O 16,2%, S 2,6% i V 26,5%. U oba sreza bi, dakle, na svojim domovima mogla da ostane jedva četvrtina ljudi doseljenih posle 1914. godine.[88]

U posutlansko-posavskom pojasu su, pak, konačne ocene bile nešto drugačije od ocena koje su komisije davale licima doseljenim u slovenačku Štajersku pre 1. januara 1914. Konačnih ocena je bilo šest a komisije su ih izricale i na osnovu političke i rasne ocene.

Ocenu E su dobili svi Slovenci s rasnom ocenom III i političkom ocenom 2-5. Ocenu A su dobili »Štajerci« i »Slovenci« s rasnom ocenom II i političkom ocenom 4, kao i porodice u kojima je jedan od bračnih drugova bio Nemac. Ocenu U-St. dobili su Štajerci koji su tamo živeli a imali su rasnu ocenu III i političku ocenu 2. Ocenu O su dobili državljani onih država koje su s Nemačkom imale normalne odnose. Ocenu S su dali onim Slovencima i Štajercima koji su imali političku ocenu 5, a rasnu II i Nemcima koji su delovali protiv germanstva. Ocenu V su, pak, dobili svi folksdojčeri s političkom ocenom 1-3 i porodice u kojima je bio jedan bračni drug Nemac, a drugi Štajerac s politčkom ocenom 1-3.[89]

Međutim, te konačne ocene u posutlanskom i posavskom pojasu stvarno nisu uticale na sudbinu osoba, jer bi po tom ključu u svojim domovima moralo da ostane mnogo tzv. »Štajeraca« koji su dobili rasnu ocenu III i političku ocenu 3, ali su, i pored toga, u jesen 1941. bili prognani.

Međutim, svrha rasnog ocenjivanja stanovništva nije se za naciste sastojala samo u tome da izdvoje »rasno manje vredne elemente« iz svoje zajednice i proteraju ih iz Rajha, nego i u tome da spreče »rasno dragocenim elementima« da dođu u dodir sa stranim narodom i da ga rasno »oplemene«. Ljudi sa rasnom ocenom I i II su za njih bili rasno dragoceni, pa su ih hteli, svakako, zadržati u Rajhu iako su bili, na primer, tzv. »nacionalni Slovenci« ili, pak, doseljenici posle 1.1 1914. Zbog toga je Himler već u svojim smernicama 18. aprila 1941. odredio da treba kod svih onih koji su se doselili u slovenačku Štajersku posle 1914. godine i kod stanovnika posutlanskog i posavskog pojasa »proveriti da li među njima ima rasno naročito dragocenih elemenata« kako ih ne bi prepustili »stranom narodu«. Zbog toga su, osim osoba koje su birali za proterivanje iz Rajha, birali i osobe za preseljenje u unutrašnjost nemačkog Rajha. I dok su prvu akciju, tj. progon nazvali »Evakuierung« ili »Aussiedlung«, ovu su prozvali »Umsiedlung«.

Za pojedinu akciju iseljenja određene kategorije lica nacisti su ubrzo počeli da upotrebljavaju naziv »talas«. Tako su se posle hapšenja, popisa i rasnih, kao i političkih pregleda obavljenih aprila i maja 1941. u slovenačkoj Štajerskoj pokazali određeni obrisi i opsezi četiri talasa, koje je već 30. maja 1941. lepo opisao dr Miler-Šoltes u svom izveštaju Ministarstvu unutrašnjih poslova:

»Prvi talas predviđa iseljenje sve slovenačke inteligencije, one koju je već obuhvatila bezbednosna policija i one koja je prema Nemcima bila neprijateljski raspoložena, ali je bezbednosna policija još nije obuhvatila. U inteligen-

ciju, uopšteno, ubrojavaju pored akademika još i sve učitelje, više i srednje činovnike i sve abiturijente. Iseljenje I talasa, koji će zahvatiti oko 2000 lica preko je potrebno.

II talas bi trebalo da obuhvati lica koja su se doselila u donju Štajersku posle 1. I 1914. Popisna akcija koja je u tu svrhu izvedena, obuhvatila je oko 44.000 lica. Pokazalo se, međutim, da se na verodostojnost prijava nije moguće osloniti, jer veliki broj popisanih lica stvarno nije moguće ubrojiti među doseljenike. Zbog toga je potrebno da ljudi koji spadaju u drugi talas budu podvrgnuti podrobnijem izboru pri kome će se prvenstveno ocenjivati njihova rasna vrednost i politička besprekornost. Iz II talasa treba, razumljivo, da ispadnu svi popisani folksdojčeri i sva lica koja su sada zaposlena u rudarstvu. Iz privrednih razloga se, na žalost, nije moguće odreći rudara. Pri detaljnijem izboru, za koji je već sastavljen plan za preglede, izvršiće se detaljno nacionalno razgraničenje kako bi imali na raspolaganju potrebne osnove za eventualna kasnija pregovaranja o preseljenjima s Hrvatskom, Italijom i Mađarskom. U svemu ostalome, pak, mislimo na to da rasno visoko vredne i politički besprekorne osobe II talasa ostavimo u donjoj Štajerskoj a da rasno besprekorna i politički ne sasvim besprekorna lica pošaljemo u stari Rajh. Iz II talasa bi, prema ocenama, preostalo za iseljenje još 8-10.000 lica.

III talas obuhvata sve stanovništvo posavskog i posutlanskog pojasa. Tamo su komisije centralnog ureda za useljenje, tako rekući, već okončale rad. Osim veoma malog dela folksdojčera, stanovništvo tog područja biće iseljeno gotovo u potpunosti. Po broju malo vindišarsko stanovništvo tog područja neće biti iseljeno, nego preseljeno u severni deo donje Štajerske. S većeg posavskog pojasa biće potrebno iseliti 70.000 lica, a s manjeg, tj. uz uži deo granice, oko 40.000 lica. U posutlanskom pojasu treba računati sa oko 10-12.000 iseljenih i sa isto toliko preseljenih lica.[90]

Lica koja u talasima I-III ne budu određena za iseljenje biće, zajedno sa onima koje budu primali u Štajerski otadžbinski savez, podvrgnuta detaljnijem izboru. Ona lica koja se prijave u Štajerski otadžbinski savez, ali ih ovaj odbaci, kao i sva ona koja se uopšte ne prijave u Štajerski otadžbinski savez, pripašće IV talasu i biće iseljena ili, pak, preseljena u stari Rajh.«

U Gorenjskoj

Gotovo isto kao u slovenačkoj Štajerskoj, upućeni smo u rasne i političke preglede i u Gorenjskoj i Mežičkoj dolini. I tamo su nacisti pregledali i ocenili većinu stanovništva. Prema nekim pouzdanim podacima, nisu pregledali i ocenili samo oko dve hiljade porodica.

Osnovna razlika između rasnog i političkog pregleda stanovništva u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj je u tome što su u slovenačkoj Štajerskoj pregledali pojedine grupe ljudi ponaosob, na primer stanovnike posavskog i posutlanskog pojasa, doseljenike posle 1914. godine, podnosioce molbi za prijem u Štajerski otadžbinski savez, dok su u Gorenjskoj i Mežičkoj dolini od polovine aprila do kraja jula 1941. pregledali većinu stanovništva, tako rekući, »en

bloc«, tj. bez da podele na razne grupe. Za sada još nije utvrđeno zbog čega u 1941. godini nisu pregledali oko 2000 od oko 60.000 porodica ili približno šest do sedam hiljada ljudi što, u krajnjem, znači veoma mali postotak (3-4%) ako zabeležimo da je tamo 1931. godine bilo 181.089 stanovnika.[91]

Štab za preseljavanje za Gorenjsku je već aprila 1941., dok se nalazio još u Celovcu, organizovao popis i pregled čitavog stanovništva Mežičke doline, a zatim maja popis i pregled većine stanovništva Gorenjske. Koliko mu se žurilo govori i podatak o tome da su njegovi organi već 19. aprila, tj. svega četiri dana pošto je civilna uprava tamo preuzela vlast, popisivali i pregledali ljude u Prevaljama.[92] Verovatno je tako hitan i opšti rasni i politički pregled čitavog stanovništva u Gorenjskoj i u Mežičkoj dolini naredio Himler prilikom svoje posete Celovcu još pre napada Nemačke na Jugoslaviju kako bi se dobro uverio u to da li su Gorenjci podobni za germanizaciju ili ne.

Štab za preseljavanje u Gorenjskoj imao je za politički i rasni pregled i ocenjivanje ljudi tri tzv. »leteće« ili komisije »za preseljavanje«. Njegov I referat, koji je vodio dr Glazer, naručivao je pojedinim županima da obaveste građane da se odredjenog dana u određeno vreme jave na određeno mesto. Tamo je onda stigla jedna od triju komisija za preseljavanje. Prvu komisiju je vodio SS-šturmbanfirer Ole, dok je rasni istraživač bio SS-oberšarfirer Prokš; II komisiju je vodio SS-oberšarfirer Hans Kastner, a rasni istraživač bio SS-šarfirer Jan Tuaks; III komisiju je vodio SS-šturmbanfirer Herbert Marks koji je u njoj bio istovremeno i rasni istraživač. Osim tih triju letećih ili komisija za preseljavanje, postojala je još devetočlana rendgentska komisija, koja je prema Himlerovim uputstvima u nekim industrijskim opštinama utvrđivala koliki je procenat plućnih bolesnika među stanovništvom. Tu komisiju je trebalo da vodi Hajnc Ludvar.[93]

Svaka komisija je imala i stalnog »nacionalnog ocenjivača« koji je dobro poznavao nacionalne i političke prilike tog područja (u II komisiji to je bio, na primer, Sebastijan Modrič, učitelj iz Celovca), pa se, pre nego što je dao političku ocenu, savetovao s mesnim poverenikom, »poverljivim folksdojčerom«. Pored tog mesnog poverenika, komisija je u svoj sastav uključila i činovnika tajne državne policije i vođu žandarmerijske stanice. Tako je, na primer, druga komisija u Crni u svoj sastav uključila kao mesnog poverenika Praha, u Mežici Johana Pratnekera i Franca Cimerla, u Dravograau i Guštanju župana Antona Tadinu, u Prevaljama Tratniga itd.[94]

Posle popisa komisija je svako lice, odnosno porodicu, upisala u list kartoteke sa svim potrebnim podacima (ime i prezime, zanimanje, podaci o rođenju, nacionalnost, boravište posle 1914. godine), a onda je nacionalni ocenjivač, nakon savetovanja s mesnim poverenikom, dao političku, a rasni istraživač rasnu ocenu. Svoje napomene su, naročito o političkoj oceni, mogli dati i činovnik tajne državne policije i vodja žandarmerijske stanice a s podacima o naslednim bolestima u porodici pregledanog, primerima jakog alkoholizma, kriminala itd. mogli su da utiču na rasnu ocenu. Ako je nacionalni ocenjivač dao političku ocenu 4 ili 5, morao je da napiše kratko i iscrpno obrazloženje, a ukoliko je neka osoba dobila rasnu ocenu I ili II, onda su je i fotografisali.

Političke i rasne ocene su bile iste kao i u slovenačkoj Štajerskoj. Obe ocene su unosili na kartotečki list za svaku porodicu, odnosno pojedinca.

Pošto je završila sa radom u nekoj opštini, svaka komisija je morala da obavesti štab za preseljenje za Gorenjsku o ishodu rasnog i političkog pregleda. Tako je, na primer, II komisija 19. aprila u Prevaljama od 8 ujutru do 18 časova uveče pregledala 206 porodica i 126 pojedinaca ili ukupno 1044 osobe i ovako ih rasporedila po nacionalnosti: 156 Nemaca, 736 Vindišara, 144 Slovenca i 8 ostalih. Deset osoba je dobilo političku ocenu 1 (vodeći Nemci), 111 političku ocenu 2 (Nemci), većina ili 854 ocenu 3 i 54 osobe ocenu 4, te 15 osoba ocenu 5. Rasnu ocenu I nije dobio niko, ocenu II je dobilo njih 306, ocenu III čak 605 i ocenu IV 133 osobe.[95]

Komisija je morala istovremeno da šalje štabu za preseljenje i tzv. grupni izveštaj u kome je uopšteno ocrtala političke, privredne, rasne i druge karakteristike opštine, odnosno njenih stanovnika.[96]

Zanimljivo je da je zbog različitog kvaliteta mesnih poverenika (tamo gde nije bilo ni jednog folksdojčera komisija je zavrbovala za ocenjivanje nekog nemačkog učitelja, župana itd. a gde ni takvih nije bilo, pozvala je nekog prema Nemcima naklonjenog Slovenca) došlo i do velikih razlika pri političkom ocenjivanju, tako da su se ponegde nacistima ocene činile suviše stroge, a drugde suviše blage. Tako se vodja III komisije Marks žalio da naročito u II komisiji nacionalni ocenjivači daju svim nekadašnjim članovima »Sokola« samo političku ocenu 4, pa bi zbog toga trebalo takva lica pre njihovog progona još jednom pregledati,[97] dok mu se istovremeno političko ocenjivanje ljudi u Kranju činilo suviše blago. »Kada smo završili posao u Kranju, pokazalo se da su nam dodeljeni poverenici koji su se neprekidno menjali, davali nepotpune i loše savete našem nacionalnom ocenjivaču ... Za preko 8000 osoba koje smo pregledali uopšte nije bilo političkih ocena 4 ili 5. S obzirom da je Kranj oduvek bio središte slovenačkih nacionalista i drugih sličnih organizacija, dosadašnji su rezultati manjkavi«.[98]

Za rad letećih ili komisija za preseljavanje u Gorenjskoj nacističke vođe su se veoma interesovale. Tako su komisiju koja je u maju mesecu pregledala ljude u selu Gorje kod Bleda posetili šef glavnog rasnog i kolonizacijskog ureda SS, SS-grupenfirer Hofman, i vođa njegovog rasnog biroa, odnosno referata štabova za preseljavanje za donju Štajersku i Gorenjsku, dr Bruno Kurt Šulc. Komisiju koja je pregledala ljude u Jesenicama posetili su dr Šulc, dr Glazer i Folkenborn; komisiju u Škofjoj Loki 27. maja šef civilne uprave Kučera, a 30 maja, osim dr Šulca, i SS-oberfirer Šreder.[99]

Nisu, na žalost, sačuvani izveštaji o ishodu rasnog i političkog pregleda stanovništva Gorenjske. Poznato je samo malo podataka o ishodu rasnog pregleda koje je dobila podružnica državnog propagandnog ureda za Korušku na Bledu, ali i to samo za pojedine predele Gorenjske. Tako je bilo na području Save Bohinjke i Save Dolinke pregledanih 34.335 osoba ili 9330 porodica i 6703 pojedinca, pa je ocenu I dobilo 71, ocenu II 5621, ocenu III 9275 i ocenu IV 1066 porodica, odnosno pojedinaca; pojedine rase su, pak, bile prisutne ovako: nordijska 20%, dinarska 40%, zapadna 8%, istočna 25% i istočnobaltička 7%. U samom gradu Kranju ocenu I dobilo je 10 lica, ocenu II 2280 lica,

ocenu III 6354 i ocenu IV 118 osoba, dok su pojedine rase bile prisutne sa: nordijska 38%, falska 6%, dinarska 38%, zapadna 4% i istočna 14%. Na kraju se navode podaci za 38.469 pregledanih i ocenjenih porodica i pojedinaca za koje se kaže da ih je moguće uzeti kao prošek za Gorenjsku: ocenu I je dobilo 83, ocenu II 10.900, ocenu III 24.398 i ocenu IV 3088 porodica i pojedinaca, dok je prisustvo rasa na području Gorenjske bilo sledeće: nordijska 27,5%, dinarska 25,25%, zapadna 14%, istočna 22,75%, istočnobaltička i druge 10,5%. Spominje i to da polovina gorenjskog stanovništva ima plave oči i da je mnogo plavokosih stanovnika i sve to dovodi u vezu s jakim učešćem nordijske rase u toj pojavi.[100]

Takav ishod rasnog pregleda stanovništva Gorenjske iznenadio je naciste. U poredjenju s donjoštajerskim stanovništvom, stanovništvo Gorenjske u prošeku je bilo ocenjeno bolje, što pokazuje i sledeće upoređenje:

	Ocene:	II	III	IV
slovenačka Štajerska		18%	69%	13%
Gorenjska		29%	64%	8%

I rase koje su nacisti favorizovali, to će reći nordijsku i, razumljivo, daleko za njom falsku, bile su u Gorenjskoj u ukupnom zbiru češće prisutne što očigledno kazuje, na primer, i poređenje između gradova Kranj i Maribor, gde je, prema spomenutim podacima, nordijska rasa bila, najčešće prisutna:

	nord.	fai.	din.	zap.	ist.	ist. bait.
Maribor	20%	5%	35%	10%	22%	8%
Kranj	38%	6%	38%	4%	14%	-

Takav ishod rasne istrage gorenjskog stanovništva veoma je iznenadio naciste. Tako je, npr. vođa podružnice državnog propagandnog ureda za Korušku na Bledu, dr Lotar Veber, 23. juna 1941. u svom izveštaju državnom sekretaru u Ministarstvu za propagandu, dr Gutereru, pisao:

»Takođe sam mislio da je stanovništvo tog područja (tj. Gorenjske, nap. T. F.) sastavljeno u rasnom pogledu sasvim drukčije nego u drugim delovima Slovenije. Taj dobar rasni sastav stanovništva može da se objasni time što su se Nemci u te krajeve stolećima neprekidno doseljavali i što su imali tu snagu da se odupiru merama slovenizacije. O takvom mom mišljenju postojale su velike sumnje, pa su tako kako namesnik gaulajtera tako i državni vođa SS bili veoma iznenadjeni nad tim što su videli u Gorenjskoj, odnosno što su utvrdile rasno-istražne komisije. Iako rasni pregledi još nisu zaključeni, već sada se može reći da će dobiti od 80 do 85 odsto stanovnika ocenu I i II i, možda, najviše 15 odsto ocenu III i IV.[101]

Komisije za preseljavanje su kartotečne liste iz pojedinih opština slale štabu za preseljavanje na Bled, gde je njegovo prvo odeljenje, rta temelju rasnih i političkih ocena, donosilo konačne ocene osoba i, samim tim, određivalo i njihovu sudbinu. I oznake za konačne ocene su bile iste kao i u slovenačkoj Štajerskoj, tj. E (Evakuieren - iseliti), V (Verbleib - ostaje) i A (Altreich - preseljenje u stari Rajh).

Ukoliko je Slovenac imao rasnu ocenu I, a političku od 1-3, onda je dobijao konačnu ocenu V; ako je imao političku ocenu 4, dobijao je konačnu ocenu A; ako je imao političku ocenu 5, dobijao je konačnu ocenu E. Ako bi Slovenac dobio rasnu ocenu II, a političku od 1 do 3, konačna je bila V, a ako je imao političku ocenu 4 ili 5, dobio bi konačnu ocenu E. Ukoliko je Slovenac imao rasnu ocenu III, a političku 1 ili 2, u južnom ili, pojasu za iseljenje, dobijao je ocenu E, a u severnom delu Gorenjske V, a ako je imao političku ocenu 3 do 5, dobijao je konačnu ocenu E. Ukoliko je Slovenac imao rasnu ocenu IV, a političku 1, dobio bi konačnu ocenu V, a ako je imao političku ocenu od 2 do 5, konačna bi bila E.

Naglasio sam svugde Slovenac, jer su folksdojčeri redom dobijali konačnu ocenu V osim onih koji su imali političku ocenu 4 ili 5 pa su dobili konačnu ocenu A.[102]

Prema tim kriterijumima je, razumljivo, većina Slovenaca dobila konačnu ocenu E, pošto je imala rasnu ocenu III a i političku ocenu 3. Iz toga proizlazi da je trebalo iseliti više nego polovinu svih stanovnika Gorenjske i Mežičke doline. Tako je prvi referat štaba za preseljavanje na Bledu imao do maja 1941., kada su mu komisije iz opština poslale prve kartotečke listove, da pregleda oko 60.000 kartotečkih listova i donese isto toliko konačnih ocena. Taj posao je trebalo da traje do septembra 1941., ali u Gorenjskoj je došlo veoma rano do promena planova za deportacije:

Prve promene u deportacijskim planovima za Gorenjsku su se pojavile krajem maja 1941.

Od 13. do 18. maja 1941. slovenačku Štajersku i Gorenjsku posetio je šef glavnog rasnog i kolonizatorskog ureda SS u Berlinu, SS-grupenfirer Oto Hofman, tj. šef onog ureda kome su stručno bili podređeni rasni referati u štabovima za preseljavanje u Mariboru i na Bledu. Kada se upoznao s radom oba referata, njima potčinjenih rasnih istraživača i sa dotadašnjim ishodom rasnih istraga u obe pokrajine, smatrao je da ne bi bilo u redu da jednostavno uklone lica s rasnom ocenom III, pošto »porodice te grupe imaju veći ili manji procenat dragocene krvi« i zato što su vredne koliko i porodice bukovinskih Nemaca, takođe sa rasnom ocenom III, koje su naselili na novim istočnim područjima. O tome je razgovarao i sa šefom civilne uprave za Gorenjsku, Kučerom, koji je, takođe, smatrao da te porodice ne bi smeli jednostavno izgnati i time Srbima izručiti dobru krv.

Zbog toga je Hofman, po svom povratku u Berlin 24. maja 1941., predlagao Himleru da grupu lica s rasnom ocenom III još jednom ispitaju i podele je u pozitivnu i negativnu (III+ i III-). Pozitivni deo grupe bi preselili u stari Rajh kao lica »sposobna za germanizaciju« (Eindeutschungsfähige), pa bi ih, pošto nisu tako dragocena kao grupe s rasnim ocenama I i II, zaposlili u in-

dustriji. Razumljivo je da bi u pozitivni ili negativni deo uključili čitave porodice i ne bi ih delili na pozitivni i negativni deo, jet bi, u tom slučaju, pozitivni deo morali da germanizuju a negativni da isele.[103]

Himler je prihvatio predlog Hofmana i Kučere pa su tada kriterije za ocenjivanje unekoliko promenuli. Ako se rasni ocenjivač zalagao za to da jednog od porodičnih članova oceni s II, a druge s III, onda je čitava porodica dobila ocenu III+, a ukoliko je ocenjivač smatrao da bi svako od porodičnih članova morao dobiti ocenu III, onda je čitava porodica dobila ocenu III. Ukoliko je ocenjivač nastojao da jedno lice u porodici oceni sa IV, a sve druge članove sa III, onda bi čitava porodica dobila ocenu III-.[104]

Takva podela rasne grupe III u pozitivni i negativni deo, kao što ćemo kasnije videti, za stanovništvo Gorenjske nije imala nikakvih praktičnih posledica, ali je zato stanovništvo donje Štajerske preseljeno u Rajh.

Nakon svoje posete slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj, Hofman je predlagao i to da pregledaju, takođe, sve stanovnike pograničnog pojasa u Gorenjskoj, koje su u početku nameravali potpuno da isele, pa da one koji bi dobili ocenu I i II ne isele.

I ovaj predlog Hofmana i Kučere Himler je prihvatio i štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu izdao je »smernice za iseljenje stranih elemenata iz južne Koruške.« Projekat tih smernica je 28. maja 1941. pripremio dr Ginter Štir, a u Himlerovoj odsutnosti, potpisao ih je, 7. jula 1941., šef štaba SS-brigadefirer Ulrih Grajfelt. Smernice su određivale:

»Na predlog gaulajtera i državnog namesnika za Korušku i opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda državni vođa SS, uz delimičnu promenu dosadašnjih smernica o iseljavanju u južnoj Koruškoj, odredio je:

1. Slovenačku inteligenciju treba podvrgnuti rasnoj istrazi. Rasno dragocena lica (grupe I i II) ne treba iseliti u Srbiju nego u stari Rajh da bi se germanizovala.

2. Od Slovenaca koji su se doselili posle 1. januara 1914. biće iseljeni samo oni koji su politički delovali kao nemački neprijatelji (grupe 1 i 5).[106]

3. Slovence koji su se doselili posle 1. januara 1914. i nisu delovali u,protivnemačkom smislu, ali predstavljaju prepreku za izvođenje mera germanizacije u južnoj Koruškoj, treba, po mogućnosti, preseliti u stari Rajh.

4. Odredba prema kojoj sa pribiližno 20 km širokog pograničnog pojasa treba iseliti stanovništvo menja se utoliko što nije potrebno iseliti one rasno dragocene delove stanovništva koji ne predstavljaju prepreku za germanizaciju tog prostora.

Te promene se ne odnose na odredbe o tome da domaće stanovništvo južne Koruške treba podvrgnuti detaljnijem izboru i nepoželjno stanovništvo iseliti prema postojećim smernicama.«[107]

Te smernice, koje očigledno kazuju da su bile pred njima već izdate smernice o iseljavanju u Gorenjskoj značile su, praktično, smanjenje prvog i trećeg talasa i potpuno napuštanje plana progona drugog talasa u Srbiju ili u Hrvat-

sku. To i jeste razlog da je u zaključcima konferencije u Zagrebu od 4. juna 1941. taj talas već potpuno izostavljen.

Čim je Kučera dobio te Himlerove smernice odlučio je da pokuša da urgira kod Himlera da se, zbog značaja industrije za nemačku vojnu privredu, iz Gorenjske protera što manje ljudi. »Prema zaključku državnog vođe SS od 7. VII 1941., o smernicama za iseljenje elemenata stranog porekla iz južne Koruške gaulajter je odlučio da se ponovno obrati državnom vođi SS. *Od tog odgovora je zavisno da li će se deportacije nastaviti ili će, pak, zbog rada sedam vojnih pogona biti odgođene za posleratno vreme.*« (Podvukao T. F.)[108] Tako je, naime, 24. jula 1941. pisao Šreder, vođa ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda na Bledu, dr Fricu Teskeju u Berlin.

To pismo, dakle, očigledno svedoči o tome da se Kučera iz vojnoprivrednih razloga još pre početka ustanka slovenačkog naroda, za čiji pravi početak smatram 27. jul 1941., odlučio da ponovno urgira kod Himlera za smanjenje obima deportacija. U tome je, kao što ćemo videti, uspeo, naročito kada se vojnoprivrednim razlozima pridružio nov razlog: ustanak slovenačkog naroda i strah nacista da će ga s produžavanjem deportacija samo jačati.

RAZGOVORI S VOJNIM KOMANDANTOM ZA SRBIJU I PREGOVORI S VLADOM NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

U to vreme dok su nacisti hapsili, popisivali, ocenjivali i skupljali ljude za deportovanje, tražili su i prostor kuda bi mogli da ih proteraju. Broj Slovenaca koje su nameravali da izgnaju bio je veoma velik: od 220.000 do 260.000 i pitanje kuda s njima nije, razumljivo, bilo jednostavno. Kao što ćemo videti, o njemu su raspravljali za sve vreme proterivanja.

Najpre je šef bezbednosne policije i službe bezbednosti, SS-grupenfirer Rajnhard Hajdrih, odnosno 4 B referat u IV uredu njegovog državnog glavnog ureda bezbednosti već 24. aprila 1941. sazvao konferenciju na kojoj je trebalo raspravljati o izvođenju deportacija Slovenaca, pa je na nju pozvao zastupnike nekih zainteresovanih ustanova. U uvodnom delu poziva koji im je poslao spomenuo je: »Prema Firerovom naređenju, trebalo bi što brže početi sa rešavanjem nacionalnih pitanja u jugoistočnim pokrajinama koje su pripojene Rajhu. Reč je, pre svega, o iseljenju Slovenaca iz tih područja u Srbiju. Prema približnim procenama u obzir dolazi oko 260.000 Slovenaca.«[109]

Konferencija je otpočela sa radom 6. maja 1941. u 10.30 časova u sali za konferencije šefa civilne uprave za donju Štajersku u Mariboru, a vodio ju je šef civilne uprave, dr Iberajter. Ko je sve učestvovao na toj konferenciji nije poznato. Ali, kada su nekadašnjeg vođu 4 B referata IV ureda u državnom glavnom uredu bezbednosti SS-šturmbanfirera Adolfa Ajhmana, na procesu u Jerusalimu ispitivali i o toj konferenciji, nije ispričao ništa značajno nego je samo mucao.[110]

Iz poverljivog zapisa, koji je sačinjen u nemačkom Ministarstvu inostranih poslova 28. aprila za njegovo kulturno odeljenje, saznajemo da su na konferenciju bile pozvane sledeće ustanove: državni komesar za jačanje nema-

čkog naroda, Folksdojče Mitelštele, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo za privredu i Ministarstvo za saobraćaj. Čudili su se što nisu bili pozvani Ministarstvo za inostrane poslove i opunomoćenik za četvorogodišnji plan.[111] Iz poziva koji je dobilo Ministarstvo za financije očigledno je daje bilo pozvano i to ministarstvo.

Sadržaj konferencije jasno se može sagledati iz telegrama opunomoćenika nemačkog Ministarstva inostranih poslova za Srbiju, Feliksa Benderà, koji je 6. maja uveče poslao nemačkom Ministarstvu inostranih poslova u Berlin:

»Na konferenciji o preseljenju Slovenaca, kbja je održana danas u Mariboru[112] pod predsedništvom državnog namesnika Iberajtera, vojni komandant za Srbiju je, i pored jakog oklevanja u vezi s ishranom i nastanjenjem, kao i ugrožavanjem bezbednosti u podređenom mu području, obećao da će za izvršenje Firerovog uputstva da južnu Štajersku treba načiniti opet nemačkom pokrajinom, od predviđenih 220.000 do 260.000 Slovenaca, koje treba iseliti iz južne Štajerske i Koruške, prihvatiti u staru Srbiju koliko god bude mogao.

Prema izveštaju šefa za transporte, zbog tehničkih smetnji (npr. miniranja mostova, transporta nafte u Italiju) nije moguće otpočeti sa preseljavanjem pre prvih dana jula iako su unutarnje državne ustanove zainteresovane za brzu akciju. Osim toga, potrebna je i uvodna priprema i vojni komandant je od gaulajtera zahtevao materijal.

Preseljavanje je predviđeno u tri talasa, od kojih će: slovenačka inteligencija, 6000 glava, biti u 1. talasu, iz Primorja doseljeni Slovenci, 30.000 glava u 2. i ostali u 3. talasu.

Predlog da deo Slovenaca isele u Hrvatsku Firer je odbacio. Međutim, vojni komandant predlaže da deo iseljenika prihvate Italija i Bugarska. Moli da se Ministarstvo inostranih poslova zauzme za to da Italijani prihvate 60.000 do 70.000 iseljenika. Obrazloženje: Primorje, odakle potiču brojni Slovenci, biće italijansko. Osim toga, oko 18.000 folksdojčera iz Kočevja, koje je, takođe, potpalo Italiji, biće preseljeno u donju Štajersku čime će biti stvoren prostor za Slovence.

Vojni komandant, dalje, moli i za saradnju Bugarske, tj. da u južnu Srbiju, koja je postala Bugarska, prihvati 40.000-50.000 Slovenaca. Nastanjenje velike većine 120.000-150.000 Slovenaca u suženom starosrpskom prostoru već nailazi na veoma velike smetnje, pa zato izričito preporučujem molbu vojnog komandanta.«[113]

Iako nemačko Ministarstvo inostranih poslova nije učestvovalo na konferenciji u Mariboru (njegov službenik Bencler je bio samo zastupnik vojnog komandanta za Srbiju), ipak je bilo veoma zainteresovano za njen uspeh. Strahovalo je, pre svega, od toga da će na njoj biti prihvaćen zaključak da Slovence odmah počnu da deportuju u Srbiju. Pročulo se, naime, da mađarski okupatori žele da odmah deportuju u Srbiju oko 150.000 *Srba* iz Bačke, pa im je savetovalo da s tim deportacijama sačekaju još neko vreme. Ukoliko bi u Srbiju počeli da deportuju *Slovence,* pa bi mađarska vlada protiv toga prote-

štovala, Ministarstvo bi došlo u neprijatan položaj. Zbog toga je dan pre početka konferencije molilo šefa civilne uprave, dr Iberajtera, da mu javi rezultate konferencije. Dr Iberajter je to učinio tek 9. maja kada je u telegramu obavestio da su, što se tiče iseljenja Slovenaca u Srbiju, »uglavnom postigli sporazum između učestvujućih ustanova«, ali da će se morati deportacije otegnuti zbog teškoća u transportnim prilikama. Telegram je završen sledećim rečima: »U međuvremenu mi je rajhslajter Borman javio da je Firer o tom pitanju već razgovarao s gospodinom ministrom inostranih poslova, fon Ribentropom, pa mi se zato čini suvišnim da dajem neku širu izjavu.«[114]

Neke okolnosti, npr. Iberajterovo odugovlačenje s izveštajem, njegov ton a možda i odsutnost predstavnika nemačkog Ministarstva inostranih poslova sa konferencije koju je vodio Iberajter, daju da se nasluti da odnosi između Iberajtera i Ministarstva inostranih poslova u to vreme nisu bili dobri. Pogoršao ih je, verovatno, negativan stav Ministarstva inostranih poslova zbog Iberajterove samovoljne osvajačke akcije, kojom je početkom maja za mesec dana podredio veliki deo ljubljanske pokrajine.

Izvesno je da je nemačkom Ministarstvu inostranih poslova neko i prebacio što ima negativan stav prema deportacijama Slovenaca. Smatram da je to bio lično Hitler koga je morao neko (verovatno Iberajter preko Bormana) tako podučiti. Hitler je, naime, između 6. i 9. maja govorio s Ribentropom, pa je ovaj pozvao svog državnog sekretara Ernsta fon Vajczekera da mu obrazloži čitav slučaj. Vajczeker je to učinio i rekao da Ministarstvo inostranih poslova, koje nije bilo pozvano na konferenciju, nema, zaista, ništa protiv deportacija Slovenaca u Srbiju nego samo želi da njihov početak za neko vreme odloži, odnosno da ubedi mađarsku vladu da .nije moguće u Srbiju deportovati oko 150.000 Srba iz Bačke. Na kraju je dodao: između Ministarstva inostranih poslova i drugih ustanova učesnica konferencije, postoji, dakle, potpuna saglasnost. O tome da bi Ministarstvo inostranih poslova, na bilo koji način, ometalo naređenu akciju, nema ni r^či.«

Tada je Ribentrop, još istog dana, tj. 9. maja javio dr iberajteru da se »slaže sa hitnim iseljenjem Slovenaca u staru Srbiju.« Molio ga je da mu javi ukoliko postoje neke teškoće s bilo kojom ustanovom i obećao da će mu pomoći pri njihovom uklanjanju.[115] A dr Iberajter mu se odmah zahvaljuje i kaže: »Teškoće koje se javljaju pri iseljavanju su transportne teškoće. Po mogućnosti, morali bismo da ih otklonimo uz pomoć generalkvartirmajstra. *Firer želi da se iseljenje izvrši što je moguće brže.* (podvukao T. F.) Gospodinu ministru inostranih poslova sam veoma zahvalan za ponuđenu pomoć.«[116]

Kao što ćemo videti, odnosi između Iberajtera i Ministarstva inostranih poslova time se još nisu poboljšali. Sada je Ribentrop morao sve da objasni još i Hitleru. U njegovom kabinetu u Fušlu su 12. maja 1941. izradili zabelešku za Hitlera u kojoj se kaže:

»Ponovni pregled poteškoća pri izvršavanju iseljenja Slovenaca iz donje Štajerske je pokazao sledeće:

Koliko mi je poznato nije ni jedna ustanova izrazila bilo kakvo oklevanje kada je reč o samom iseljenju. Sto se tiče roka izvršenja, Ministarstvo ino-

stranih poslova je upozorilo na to da je upravo javilo mađarskoj vladi da zbog nedostatka prostora mora da se odloži proterivanje 150.000 Srba u staru Srbiju, koje je ova već počela da priprema. Zbog toga bi Ministarstvo inostranih poslova bilo za to da akciju odgodi za dve do tri nedelje (to jest, do druge polovine maja).

Vojna strana je izjavila da iseljenje, zbog teškoća transportnih prilika, neće moći da otpočne pre početka jula.

Da bi podržao nastojanja gaulajtera Iberajtera, koji s pravom vrši pritisak da se akcija izvede, po mogućnosti, odmah, poručio sam ambasadoru Riteru da s vrhovnim vojnim komandantom proveri da li je moguće otkloniti brže te transportne prepreke.«[117]

Iako je iz marginalne primedbe očigledno da Hitleru zabelešku nisu poslali, ona je, ipak, zanimljiva, jer razotkriva stanovište nemačkog Ministarstva inostranih poslova.

Međutim, pre Ministarstva inostranih poslova kod generalkvartirmajstra u nemačkoj Vrhovnoj vojnoj komandi urgirali su dr Iberajter i Ajhman, a možda je na konferenciji u Mariboru učestvovao i predstavnik generalkvartirmajstra, potpukovnik Verner fon Tipelskirh. U njegovom uredu su, naime, već 8. maja 1941. raspravljali o konferenciji u Mariboru i fon Tipelskirh je i umnožio Kajtelovo naređenje šefu za vojne transporte da do uvođenja definitivnog voznog reda za deportovanje Slovenaca iz slovenačke Štajerske i Gorenjske na područje vojnog komandanta za Srbiju, koje će, kako se predviđa, otpočeti prvih dana jula, iskoristi prazne vozove s područja vojnog komandanta za Srbiju.[118]

Vojni komandant za Srbiju, general avijacije Helmut Ferster je, pak, u ono vreme već počeo da traga za mogućnostima naseljenja budućih deportiraca iz Slovenije. O tome svedoči dopis vojnog komandanta 610. vojnoupravne grupe u Kragujevcu, fon **Sihtinga,** v. d. banu dr Stefanoviću od 15. maja 1941. kojim ga obaveštava da će u staru Srbiju biti deportovano 260.000 Slovenaca, te mu poručuje da mu do 18. maja pre podne javi kakve su mogućnosti naselenja Slovenaca.[119]

O tome kuda izgnati toliki broj Slovenaca raspravljalo je i nemačko Ministarstvo inostranih poslova. Već 9. maja je zamolilo vođu Sidostdojče Foršungsgemajnšaft u Beču, dr Vilfrida Kralerta, da mu, na osnovu podataka kojima raspolaže njegova ustanova, utvrdi da li bi Bugarska mogla u Makedoniji da naseli od 40.000 do 50.000 Slovenaca.[120] Četrnaestog maja se obratilo i svom poslaniku u Sofiji, Rihthofenu, s molbom da iznese svoje mišljenje o tome da li bi Bugarska mogla da prihvati 40.300-50.000 slovenačkih izgnanika, ali da se, ipak, pre toga još ne obraća bugarskoj vladi.[121] Istoga dana je zamolilo i svog ambasadora u Rimu, Hansa-Georga fon Makenzena, da prouči mogućnost da li bi Italija prihvatila 60.000-70.000. I njemu je, takođe, naručeno da se za sada još ne obraća italijanskoj vladi.[122] Nemačko Ministarstvo inostranih poslova je sumnjalo u uspeh te akcije što je očigledno i iz stava koji je još istog dana vođa njegovog kulturnog odeljenja, dr Fric fon Tvardovski, prosledio Ribentropu u Fušl preko poslanika Emila fon Rintelena. U njemu mu

javlja da je iseljenje Slovenaca iz južne Štajerske i južne Koruške stvar unutarnjih državnih organa i da bi Ministarstvo inostranih poslova trebalo da se angažuje tek onda kad treba pregovarati s drugim vladama. Izveštava ga i o akciji kojom bi trebalo pokušati da se izgnani Slovenci smeste i u Makedoniju i ljubljansku pokrajinu, pri čemu napominje da Bugarska i Italija na to neće pristati ukoliko im se ne ponudi imovinska odšteta.[123]

Poslanik Rihthofen je odgovorio već kroz dva dana. Rekao je da bugarska vlada ima velike probleme s novopripojenim pokrajinama, da je u Trakiji npr. jaka grčka nacionalna manjina, a u Makedoniji Kutovlasi i Albanci te naglašava: »Nova naseljenja Slovenaca u Makedoniji bi verovatno zauvek onemogućila pomirenje i privredni razvoj Makedonije.«[124] I ambasada u Rimu je istog dana odgovorila da se raspitivala »ispod ruke« i utvrdila da predlog vojnog komandanta za Srbiju o preseljenju 60.000-70.000 Slovenaca u slovenačke predele pod Italijom u Rimu ne bi želeli da vide iako je predviđeno i preseljenje folksdojčera iz Kočevja i Ljubljane. Razlog za to se nalazi u veoma kritičnom položaju ishrane u ljubljanskoj pokrajini, koje bi se s preseljenjem tako velikog broja lica samo pogoršalo, naročito u Ljubljani. Zbog toga nije savetovala Ministarstvu inostranih poslova da prihvati predlog vojnog komandanta za Srbiju i da posreduje kod italijanske vlade već je predlagala da je izmoli da prihvati onoliko Slovenaca koliko će biti iseljeno folksdojčera.[125]

Od te akcije, razumljivo, nije ispalo ništa pa je morao vojni komandant za Srbiju, general Ferster,[126] da ostane pri planu iseljenja Slovenaca u tzv. staru Srbiju. Zbog toga je 21. maja u 11 časova pre podne sazvao konferenciju na kojoj su prisustvovali on, vođa njegovog upravnog štaba, državni savetnik SS-grupenfirer Harald Turner sa svojim vojnoupravnim savetnicima, majorom dr Georgom Kislom i dr Zefeldnerom i saradnikom SS-šturmbanfirerom dr E. Vajnmanom, kao i vođa akcione grupe bezbednosne policije i službe bezbednosti za nekadašnje jugoslovenske pokrajine SS-štandartenfirer i pukovnik policije dr Vilhelm Fuks.[127] Najpre su raspravljali o pitanju da li da za iseljenje Slovenaca oforme u Beogradu prihvatni logor. Dr Turner se odlučno protivio tome jer bi, navodno, u uslovima kakvi su vladali u Beogradu deportovani zauvek ostali tamo. Ocenio je »da bi bilo neprekidno moguće da bar u početku preseljavanja u Beogradu pretovare vozove, jer je na raspolaganju dovoljno praznih vagona«. Dr Kisel mu se odlučno suprotstavio i tvrdio da preseljenje bez prihvatnog logora neće biti moguće. Zbog toga je predlagao da u tu svrhu obnove nekadašnji logor za preseljenje za besarapske Nemce pri slivu Save. Njegov stav je podržao i general Ferster. On je smatrao da se za preseljavanje mora raspolagati bar nekim primitivnim boravištem, kuhinjom i umivaonicom.

Nakon toga su razgovarali o početku deportacija. Dr Turner je tvrdio da su osnove koje već ima na raspolaganju potpuno nedovoljne i da na njima ne može ništa graditi. Nije, naime, dovoljno da se ponekad proizvoljno navodi samo broj deportiraca i grupe profesija u postocima, već bi ih trebalo navesti po starosti, polu itd. Zbog toga su zadužili dr Fuksa da se pobrine za potpunije podatke i zaključili da će se neposrednije povezati s odgovarajućim organima srpske kvislinške vlade.

Pred kraj konferencije dr Turner je generalu Fersteru izneo svoje sledeće želje:

- da se zauzme za to da izgnanici mogu da ponesu sa sobom ne samo 500 nego 1000 dinara, jer je smatrao da im treba dati najmanje onoliko novca sa koliko bi mogli bar tri meseca da kupuju najneophodnije namirnice kako ne bi došlo do katastrofe;
- da pokuša da dobije dozvolu komandanta 2. armije da se iz vojnog plena uzme najneophodniji materijal za iseljavanje, naročito vojničke kuhinje, pribor za jelo, itd;
- da pokuša da postigne to da ne izgnaju sve slovenačke lakare već s prvim transportom nego da ih podele na sve transporte.

Na kraju je general Ferster utvrdio da organizacija Tot mora da počne da se bavi planovima za barake, da zajedno sa srpskom vladom potraži odgovarajuće krajeve gde bi barake postavili i da se srpski Generalni komitet za slovenačke iseljenike upozna s nemačkim planovima pa da se s njim dogovori o pitanjima nastanjivanja i ishrane. Takođe je zahtevao da iz Rajha dođu stručnjaci za preseljavanje, koji će se baviti samo tim pitanjima. Uključiće ih u svoj štab, a vodiče ih dr Fuks. Treba da dođu trojica esesovskih oficira, a kao savetnici će biti postavljeni SS-šturmbanfirer Lorenc i dr Vajnman te gospođica Hardelank »koji imaju iz dosadašnjih preseljavanja već veoma velika iskustva«. Izrazio je i spremnost da prihvati prve transporte već u mesecu junu.[128]

Sa zaključcima te konferencije su dr Fuks i dr Vajnman 24. maja u Beogradu upoznali komandanta bezbednosne policije i službe bezbednosti za donju Štajersku, SS-štandartenfirera Ota Lurkera. Naglasili su i to da je general Ferster primio taj zadatak ozbiljno i da je svestan toga da je odgovoran za celokupnu akciju, kako za nesmetan prevoz tako i za nastanjenje izgnanika. Zbog toga i želi da akcija teče sa što manje propusta da ne bi prouzrokovala nesređene prilike na njegovom području.

Nakon toga su u razgovoru konstatovali da prilike u Srbiji još ne omogućavaju preseljenje 260.000 Slovenaca. Takođe još nije moguće predvideti rok za početak te velike akcije, jer za to moraju biti stvoreni osnovni uslovi kao što su popravak železničkih pruga i miniranih mostova, te izgradnja prihvatnog logora. Međutim, u prvim danima juna moglo bi da otpočne prese;, ljavanje iz slovenačke Štajerske, i to 5000 do 6000 osoba u prvom talasu. Uslov za to je da se drže već dogovorenih planova, tj. da se nedeljno šalju samo dva transporta sa po 300 osoba. Dovezli bi ih do Zemuna, a onda bi deportirci morali da pešače četiri kilometra preko Save. Lurker je morao obećati da će za najkraće vreme obezbediti potrebne podatke o broju lica, njihovim profesijama itd. Na kraju su zaključili da je obezbeđenje preseljenika isključiva stvar Slovenaca i Srba i da SS-šturmbanfirera Adolfa Ajhmana treba obavestiti o ishodu pregovora i potrebi izrade voznog reda.[129]

Nakon ta dva sastanka izgledalo je da će u dogledno vreme moći da se preseli u Srbiju nekoliko hiljada Slovenaca iz slovenačke Štajerske, po dva transporta nedeljno preko Beograda. Ali, već kroz dva dana pojavila se veća prepreka.

Kada su se 26. maja u Beču sastali vođa III referata štaba za preseljavanje za donju Štajersku, dr Zajdl, i vođa železničkih prevoza za jugoistok, major Morgner, ovaj je izjavio da je upravo razgovarao telefonom s dr Iberajterom. Rekao je da mu niko nije saopštio zaključke konferencije u Beogradu održane 21. maja. Pored toga izjavio je da je iznenađen što je vojni komandant za Srbiju na konferenciji naznačio Zemun kao krajnju stanicu za prevoze iz Slovenije. Rekao je »*da šef za vojne transporte ni sada, iz vojnih razloga, ne može staviti na raspolaganje železničku prugu prema Beogradu za preseljavanje*« (podvukao T. F.) i naglasio da će vozovi sa slovenačkim izgnanicima moći da idu samo do Slavonskog Broda, odakle će izgnanike prevoziti Savom do Bosanskog Broda, a zatim uskom prugom preko Sarajeva i Čačka u prostor južno od Beograda, i to nedeljno samo dva voza a u svakom od njih najviše 500 iseljenika.[130]

Narednog dana su major Morgner i dr Zajdl nastavili razgovor kome je prisustvovao i Ajhmanov referent iz Berlina, SS-oberšturmfirer Franc Novak. Major Morgner je ponovio naređenje šefa za vojne transporte da vozovi sa slovenačkim izgnanicima ne mogu dolaziti do Zemuna. Takođe je rekao da se prethodnog dana dogovorio s vojnim komandantom za Srbiju da se sa preseljavanjem otpočne početkom juna; da će vozovi voziti iz Maribora, odnosno iz Rajhenburga ili Brežica preko Zagreba, Slavonskog Broda, Bosanskog Broda, Sarajeva i Čačka u prostor južno od Beograda; da nedeljno mogu voziti samo dva voza, svaki s najviše 500 iseljenika. Na kraju su se dogovorili o međusobnom obaveštavanju i zaključili da će zapisnik razgovora poslati glavnom državnom uredu bezbednosti kako bi « njim upoznali i Himlera, Bormana i dr Iberajtera.[131]

Razlog za zabranu šefa za vojne transporte da vozovi sa slovenačkim izgnanicima voze glavnom železničkom prugom prema Beogradu, koja je prouzrokovala promenu u planu deportacija, nalazi se, po mom mišljenju, u tome što je glavna železnička pruga u Srbiji bila veoma opterećena transportima nemačke vojske. U to vreme je, naime, nemačka Vrhovna vojna komanda morala da premesti iz Grčke i Jugoslavije bar nekoliko desetina divizija za napad na Sovjetski Savez, što znači oko jednu i po armiju. Za prevoz samo jedne divizije trebalo je, pak, 50 do 100 vozova.[132]

I kada se, u drugoj polovini maja, pitanje proterivanja 260.000 Slovenaca u Srbiju tako iskomplikovalo, otvara se mogućnost progona u Hrvatsku. Ustaška vlada, koja je prilikom masovnih deportovanja Srba iz Hrvatske i Bosne naišla na neke prepreke,[133] odlučila je da svoje zločinačke akcije legalizuje spremnošću da prihvati slovenačke izgnanike.

Tako se nemačko Ministarstvo inostranih poslova tek sada uključuje potpuno u akciju za deportovanje Slovenaca. Nemački izaslanik u tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i SA-obergrupenfirer Zigfrid Kaše, jedan od petorice »diplomata SA« koje su u proleće 1941. godine, na Hitlerovo insistiranje, poslali u jugoistočnu Evropu i za koje je kasnije Gebels tvrdio da su se slabo iskazali, je, naime, već 13. maja poslao telegram nemačkom Ministarstvu inostranih poslova da je ustaška vlada »saglasna sa željom nemačke vlade da prihvati

Nemački poslanik u NDH Zigfrid Kaše i Edmund Vezenmajer (levo) u Zagrebu 21. 4. 1941.

Slovence iseljene iz donje Štajerske ukoliko bi mogla da preda Srbiji podjednak broj Srba«, te moli za savet kakav treba da bude njegov stav.[134]

Kada je vođa odeljenja za kulturu u Ministarstvu inostranih poslova, Tvardovski, dobio Kašejevu poruku, poslao ju je sledeći dan Rintelenu u Fušl kako bi fon Ribentrop doneo svoju odluku.[135] Fon Rintelen je, u Ribentropovo ime, 16. maja sastavio belešku za Hitlera u kojoj najpre kaže da bi ustaška vlada bila spremna da prihvati 220.000 do 260.000 Slovenaca ukoliko bi mogla da protera toliki broj Srba. Nakon toga navodi Ribentropov stav:

»Prema Firerovom savetu Slovence ne bi trebalo proterivati u Hrvatsku. Ali, kako se čini da je hrvatskoj vladi stalo do toga da oslabi veoma snažnu srpsku manjinu u Hrvatskoj, pa je, navodno, spremna da za postizanje tog cilja prihvati odgovarajući broj Slovenaca, postavlja se pitanje da li da se, ipak, približimo toj ideji. Time bismo veoma smanjili poteškoće prevoza koje su do sada ometale brzo izvođenje iseljenja Slovenaca iz donje Štajerske.

Istina je i to da bi prihvat tih Slovenaca za hrvatsku vladu značio manju opasnost nego nesmanjen dalji opstanak snažne srpske manjine.

Zbog toga molim za Firerovu odluku o tome da li da tu ideju razvijamo dalje i s tim u vezi uspostavimo kontakte s hrvatskom vladom.«[136]

Na margini te Rintelenove zabeleške Ribentropov zastupnik u Hitlerovom glavnom štabu, poslanik Valter Hevel, 18. maja 1941. napisao je; »*Firer misli da je to rešenje dobro i slaže se s njime.*«

Nije poznato kada su saopštili Ribentropu vest o Hitlerovoj saglasnosti. U svakom slučaju to je bilo pre 21. maja, jer je tog dana Rintelen poslao iz Fušla telegram u Berlin da je Hitler odlučio tako da je nemačka vlada saglasna s predlogom da Hrvatska prihvati toliko Slovenaca koliko će Srba izgnati. Rekao je i to da Ribentrop moli Kašeja da o tome odmah počne pregovore s ustaškom vladom i da se potrudi da postigne takav sporazum da Hrvatska prihvati, po mogućnosti, više od 220.000-260.000 Slovenaca. O pregovorima treba da obavesti i gaulajtera Iberajtera u Mariboru i poslanika Benderà u Beogradu. A deportacije, u sporazumu s ustaškom vladom, treba izvesti što pre.[137]

Sadržaj tog telegrama s donekle promenjenim tekstom poslao je državni podsekretar Ernst Verman tek 25. maja kao telegram br. 334 Kašeu. Novo u njemu je bilo samo to da je nemačka Vrhovna vojna komanda obećala da će odmah staviti na raspolaganje transportna sredstva.

Zanimljiva je činjenica da je aprila i još početkom maja 1941. bio upravo Hitler taj koji je zabranio deportaciju Slovenaca u Hrvatsku.[138] Verovatno mu se tada činilo da bi u Hrvatsku deportovani Slovenci bili suviše blizu svoje domovine, pa zbog toga i opasni. Međutim, sada je morao na to da pristane pošto drugog izlaza nije bilo ukoliko su hteli da realizuju planove o deportaciji Slovenaca. Zanimljiva je i druga činjenica da su još uvek govorili o broju 220.000-260.000 Slovenaca koje treba deportovati.

Postavlja se pitanje zbog čega je moralo da prođe čitavih 12 dana da Kaše konačno dobije pozitivan odgovor ako se svima s deportovanjem Slovenaca toliko žurilo. Ministarstvo inostranih posloya je za odluku Hitlera zamolilo tek tada kada je na svoju intervenciju da bi Bugarska i Italija preuzele deo deportovanih Slovenaca dobilo negativan odgovor iz Sofije i Rima. Ali, u ovom trenutku nije moguće odgovoriti na pitanje zbog čega je i posle Hitlerove odluke protekla još nedelja dana da to jave Kašeu. Nije moguće reći da bi Ministarstvo inostranih poslova tu stvar odugovlačilo, jer sada više nije bila reč o deportacijama u Srbiju nego na područje NDH.

Onog dana kada je vođa prevoza za jugoistočnu Evropu, major Morgner, u Beču konačno obavestio dr Zajdla i Novaka o novonastalim preprekama pri prevozu deportovanih Slovenaca, tj. 27. maja, poslanik Kaše već je zamolio nemačko Ministarstvo inostranih poslova za dozvolu da sazove konferenciju »na kojoj će se raspravljati o iseljenju Slovenaca u Hrvatsku i iselenju Srba iz Hrvatske u Srbiju.« Na njoj je trebalo da učestvuju osim njega i šef civilne uprave za donju Štajersku, vojni komandant za Srbiju i ustaška vlada. Konferenciju je trebalo da vodi Kaše i trebalo je da bude prihvaćen projekt ugovora o uređenju deportacija. Projekat je trebalo poslati nemačkom Ministarstvu inostranih poslova kako bi ga potvrdilo.[139]

Sledećeg dana je Kaše javio da je »hrvatska vlada, osim politički srpsko usmerenih četnika, načelno saglasna s prihvatom Slovenaca«, i bio mišljenja da je i u »nemačkom interesu da ne bude prejakog priliva prema Nemcima neprijateljski raspoloženih elemenata u Hrvatsku«.[140]

Na oba telegrama je Ministarstvo inostranih poslova odgovorilo 31. maja izražavanjem saglasnosti za predviđenu konferenciju u Zagrebu i molilo Kašea da mu pošalje projekat sporazuma o deportacijama Slovenaca.[141]

Kaše je sazvao konferenciju za 4. jun pre podne u prostorijama Nemačkog poslanstva u Zagrebu i na njoj su prisustvovale visoke ličnosti iz nemačkih i ustaških ustanova u Zagrebu, Beogradu i Mariboru.

Od strane Nemačkog poslanstva u Zagrebu prisustvovali su Kaše, savetnik Heribert ton Trol i dr Edmund Vezenmajer, referenti dr Ernst Kin i dr Krajner te SA-štandartenfirer Vili Rekvard; od strane ustaške vlade vojni ministar maršal Kvaternik, državni sekretar Mladen Lorković i ministar za korporacije dr Dumandžić, a prisutan je bio i ovlašćeni nemački general u NDH Glez fon Horstenau; iz Beograda su stigli dr Bencler, iz upravnog štaba vojnog komandanta za Srbiju njegov šef Harald Turner i savetnik fon Kisel, iz akcione grupe bezbednosne policije njen šef dr Fuks i dr Vajnman, kao i Geringov opunomoćenik za četvorogodišnji plan i predratni »Landesgrupenlajter der AO der NSDAP« za Jugoslaviju, NSFK-grupenfirer inž. Franc Nojhauzen; iz civilne uprave za donju Štajersku u Mariboru njen šef dr Iberajter i nacionalpolitički referent dr Karstanjen, kao i načelnik štaba za preseljavanje u Mariboru, SS-hauptšturmfirer Humič.

Zanimljivo je da konferenciji nije prisustvovao niko iz civilne uprave za Gorenjsku i štaba za preseljavanje za Gorenjsku na Bledu.

Na konferenciji su se dogovorili da će deportacije Slovenaca iz slovenačke Štajerske i Gorenjske izvesti u tri uzastopna talasa, pa su odredili i vreme i obim svakog talasa.

U 1. talasu bi trebalo do 5. jula 1941. iz slovenačke Štajerske izgnati 5000 Slovenaca (»politički opterećene« i intelektualce) neposredno u Srbiju, dok bi samo rimokatoličke sveštenike izgnali u Hrvatsku, odakle bi preselili u Srbiju podjednak broj pravoslavnih sveštenika zajedno sa porodicama. Ukoliko bi broj u Srbiju izgnanih porodičnih članova pravoslavnih sveštenika premašio broj u Hrvatsku izgnanih katoličkih sveštenika, to bi se obračunalo u 2. talasu.

U 2. talasu bi trebalo od 10. jula do 30. avgusta 1941. izgnati u Hrvatsku oko 25.000 Slovenaca, koji su se u slovenačku Štajersku naselili posle 1914. godine. Istovremeno bi iz Hrvatske trebalo izgnati u šrbiju podjednak broj Srba, pri čemu bi trebalo uzeti u obzir višak iz prvog talasa izgnanih članova porodica pravoslavnih sveštenika.

U 3. talasu bi trebalo od 15. septembra do 31. oktobra izgnati u Hrvatsku oko 65.000 slovenačkih poljoprivrednika iz pograničnih predela slovenačke Štajerske i oko 80.000 slovenačkih poljoprivrednika iz Gorenjske. Ukoliko bi se u tom talasu među Slovencima iz Gorenjske nalazili »politički opterećeni« i intelektualci, njih bi trebalo izgnati neposredno u Srbiju, osim katoličkih sveštenika koje bi izgnali u Hrvatsku u zamenu za izgnane pravoslavne sveštenike.

Dogovorili su se i o tome da će NDH, osim toga, do 31. oktobra 1941. izgnati u Srbiju i do 30.000 Srba koji u Hrvatskoj nemaju »domovinsko pravo«.

Za pomoć pri iseljavanju ustaška vlada će posle 9. juna poslati dva svoja opunomoćenika šefu civilne uprave za donju Štajersku u Mariboru,[142] a kada dođe na red iseljavanje iz Gorenjske, poslaće još dva svoja opunomoćenika šefu civilne uprave za Gorenjsku na Bledu. Vezu između vojnog komandanta za Srbiju i ustaške vlade pri Nemačkom poslanstvu u Zagrebu održavaće SS-šturmbanfirer Vili Bajzner, koji će sarađivati sa SS-šturmbanfirerom dr Vajnmanom, koga je vojni komandant za Srbiju ovlastio za preseljavanje.[143]

Predstavnici jedne države izručiće sve izgnanike predstavnicima druge države u manjim ili većim transportima. Svakog ko granicu prelazi bez lične karte i onog ko ne bude imao odgovarajućih dokumenata, vratiće kao ilegalnog preseljenika.

Odlučili su i to da izgnanici mogu sa sobom poneti do 50 kg prtljaga po osobi. Za poljoprivrednike može da se postigne dogovor da mogu sa sobom da uzmu kola sa konjskom ili drugom zapregom, razumljivo, na osnovu reciprociteta. Svako od izgnanika može da ponese i do 500 dinara.[144]

A posle podne u 5 časova održana je, u istim prostorijama, i posebna konferencija o tehničkom izvođenju deportacija Slovenaca i Srba. Vodio ju je savetnik poslanstva fon Trol i na njoj su, osim njega, učestvovali još i dr Vajnman, dr Karstanjen, Humič, Rekvard, dr Krajner, transportni oficir kapetan Hofner iz Zagreba i viši železnički kontrolor Robert Pacelt s nemačke strane, kao i dr Dujmović, upravitelj kolonizacijskog ureda, i dr Rihard Flegel, njegov zamenik Rupert Horvat i šef sekcije u političkom odeljenju Ministarstva inostranih poslova, dr Vjekoslav Vrančić, s ustaške strane. Dakle, ukupno ih je bilo 12 lica.[145]

Na toj konferenciji su se najpre dogovarali o početku deportacija, početnim i krajnjim železničkim stanicama, .zbrinjavanju i obezbeđenju transporta itd. Dogovorili su se da će 1. talas iz slovenačke Štajerske početi da deportuju, po mogućnosti, u subotu, 7. juna, te da će do 1. jula prevesti nedeljno po dva voza sa po 300 izgnanika, a od 1. do 5. jula dnevno po dva voza sa po 300 izgnanika. Početne stanice za prvu polovinu transporta biće Rače-Fram, a za drugu Rajhenburg. Prva tri transporta će, osim policijske pratnje, pratiti i posebni opunomoćenici štaba za preseljavanje iz Maribora i transportnog oficira iz Zagreba kako bi mogli da steknu iskustva za sledeće transporte.

Posebno su se dogovorili i o prvom talasu iz Gorenjske, koji zapisnik sa prepodnevne sednice uopšte ne spominje, pa zaključili da će između 1. i 2. talasa pokušati da prevezu iz Šentvida nad Ljubljanom do Aranđelovca u Srbiji ukupno 4000 slovenačkih intelektualaca i Gorenjske, isto kao i prvi talas iz slovenačke Štajerske. A ukoliko bi ih još ostalo, onda će ih pokušati pridodati transportu drugog talasa ili, pak, za njih organizovati posebne vozove.

Kada su govorili o deportovanju 2. talasa iz slovenačke Štajerske zadužili su ustašku vladu da u Zagrebu pripremi veliki prihvatni logor, u kome bi trebalo da bude dovoljno mesta i osigurana ishrana.

Za treći talas su kao poćetne stanice odredili Rajhenburg i Sentvid nad Ljubljanom, a za konačnu Zagreb.[146]

Poslanik Kaše je o ishodu konferencije odmah izveštavao nemačko Ministarstvo inostranih poslova. U izveštaju je ukratko rezimirao zaključke prepodnevne konferencije i spomenuo da je nakon toga održana i 2. konferencija koja se bavila pojedinim pitanjima izvođenja iseljavanja. A na kraju je dodao: »Zapisnik o 1. konferenciji i načelni projekt za sporazum između nemačkog Rajha i Hrvatske, te Hrvatske i vojnog komandanta za Srbiju doneću sa sobom u Salzburg.«[147]

Poslanik Kaše je, naime, već dva dana kasnije pratio poglavnika dr Antu Pavelića kada je ovaj posetio Hitlera u njegovom dvorcu u Berhtesgadenu u blizini Salzburga. U razgovoru između Hitlera i Pavelića, kome su prisustvovali i Gering, Ribentrop, general Bodenšac, poslanik Hevel i tumač **Smit,** Hitler je govorio o planovima za deportovanje Slovenaca i Srba. Rekao je da su takva preseljavanja, razumljivo, trenutno bolna, ali da su bolja nego trajni bol.[148] Hitler je upozorio Pavelića da će NDH morati, ukoliko želi da bude čvrsta, 50 godina voditi nacionalnu politiku netrpeljivosti, jer suviše velika trpeljivost u toj stvari šteti. O deportacijama Slovenaca i Srba vodili su razgovore i Pavelić i Ribentrop.[149]

»Projekt sporazuma o preseljenju Slovenaca«, koji je 5. juna sastavio poslanik Kaše i nakon toga doneo u Berhtesgaden imao je, pored dugog uvoda o nužnosti preseljavanja za preuređenje životnih prostora,[150] i odredbe konferencije u Zagrebu.[151]

Međutim, taj projekt je ostao samo projekt, jer nije došlo do njegovog potpisivanja,[152] nego su Nemačko poslanstvo u Zagrebu i ustaška vlada 31. jula i 5. avgusta 1941. izmenjali verbalne note u kojima su izrazili obostranu saglasnost sa zaključcima koji su prihvaćeni na konferenciji 4. juna 1941.[153]

Ako se uporedi broj za deportovanje predviđenih lica u dokumentima iz aprila i maja 1941. s podacima koje sadrži zapisnik konferencije u Zagrebu, vidi se da se taj broj veoma smanjio. Od prvobitno predviđenih 220.000--260.000 ostalo je 179.000, dakle 41.000-81.000 manje. Pre svega, opaža se da je u zaključcima konferencije u Zagrebu potpuno izostavljena namera progona drugog talasa iz Gorenjske. „

Zbog čega se to dogodilo već sam rekao kada sam govorio o rasnom ocenjivanju u Gorenjskoj i Hofmar.ovom i Kučerovom predlogu da bi neke, za deportaciju predviđene osobe ili čak grupe koje su bile rasno dobro ocenjene, trebalo ostaviti. Himler je to potvrdio 28. maja, ali je u pismenom obliku obavestio odgovarajuće ustanove tek 7. jula 1941. Ipak su neki, npr. štabovi za preseljavanje u Mariboru i na Bledu, već morali da znaju bar prvih dana juna za tu Himlerovu odluku, jer su na konferenciji u Zagrebu već nastupali s manjim brojem za deportaciju predviđenih Slovenaca.

Zaključci konferencije u Zagrebu bili su veoma značajni za izvođenje deportacija Slovenaca. Predstavljali su temeljni dogovor između nacista i ustaša za izvođenje genocida nad desetinama hiljada Slovenaca i Srba. Možemo reći da su zaključci konferencije u Zagrebu omogućili da su deportacije, posle me-

sec dana neizvesnosti, uopšte otpočele. Po njima su tekle od juna do kraja septembra 1941. i Kaše se osećao odgovornim i počašćenim što brine za njihov što veći uspeh.

DEPORTACIJA PRVOG TALASA IZ SLOVENAČKE ŠTAJERSKE I GORENJSKE

Pred početak deportacija Slovenaca, 4. B referat IV ureda u glavnom državnom uredu bezbednosti u Berlinu, u drugoj polovini maja 1941., izdao je »smernice za izvođenje iseljavanja s okupiranih područja donje Štajerske i Gorenjske«.[154]

Smernice su određivale da su za tehničko izvođenje deportacija zaduženi III referati štabova za preseljavanje u Mariboru i na Bledu. Deportacije je trebalo izvesti na osnovu pismenog materijala koji je izradio I referat i na kome moraju da budu čitko ispisana sva lica i porodice koje treba izgnati. Deportacije će izvesti bezbednosna policija i služba bezbednosti, zaštitna policija, kao i sve druge ustanove koje su na raspolaganju.

Dalje su smernice određivale da svaki izgnanik može sa sobom da ponese do 30 kg ručnog prtljaga u kome su predmeti za ličnu upotrebu, potpuna odeća i pokrivači, hrana za 8 dana, legitimacije i najviše do 400 dinara u gotovom.

Određivale su i postupak pri hapšenju izgnanika, jer su u to vreme morali da uhapse većinu članova porodica intelektualaca, koji su bili zatvoreni od aprila i početka maja, kao i postupak pri otpremanju transporta. Pre otpremanja svakog transporta izgnanike je trebalo detaljno fizički pretražiti te im oduzeti oružje, municiju, eksploziv, otrov, devize, nakit itd. Za svaki transport treba od Slovenaca sastaviti vodstvo transporta koje u svakom vagonu treba da ima svog opunomoćenika, koji će se brinuti za red i mir. Svakom transportu treba pridodati i sanitetsku ekipu, odnosno pomoćno osoblje koje treba da sastavljaju izgnanici, i odgovarajuću naoružanu pratnju zaštitne policije sastavljenu od podoficira i petnaest policajaca. Vođa mora da ima spisak lica u transportu, a pratnja da onemogući svaki pokušaj bekstva izgnanika iz voza, naročito na hrvatskoj teritoriji. Odmah po odlasku transporta treba poslati glavnom državnom uredu bezbednosti u Berlinu, šefu akcione grupe bezbednosne policije i službe bezbednosti u Beogradu i vođi štaba za preseljavanje telegram s podacima o transportu. Kada transport stigne na krajnju stanicu u Srbiji, prestaje svaka dalja nadležnost štabova za preseljavanje u odnosu na izgnanike, a pratnja se mora vratiti natrag na početnu stanicu.

Aprila i maja 1941. štab za preseljavanje u Mariboru predviđao je da svaki izgnani Slovenac sme da uzme sa sobom samo 400 dinara gotovine. Na konferenciji kod vojnog komandanta za Srbiju su, međutim, 21. maja 1941. zaključili da će se založiti za to da izgnanici ponesu sa sobom 1000 dinara, a kasnije je vojni komandant za Srbiju tražio da im dozvole da sa sobom uzmu čak 5000 dinara. Nastojao je, naime, na tome da omogući izgnanicima da se neko

vreme sami izdržavaju, jer bi tako s njima imao manje briga. Kada je 4. B referat IV ureda u glavnom državnom uredu bezbednosti 29. maja 1941. prosledio njegov zahtev, Ministarstvo za finansije i uprava državne banke su udovoljili njegovim zahtevima.[155] U međuvremenu i vojni komandant za Srbiju, odnosno njegov upravni štab se »iz novčano-političkih razloga« predomislio, pa se zadovoljio time da svaki od izgnanih Slovenaca sme da ponese samo 500 dinara, kako je to određeno i na konferenciji u Zagrebu 4. juna 1941.[156] Kada je 30. juna 1941. dinar prestao da bude sredstvo plaćanja u slovenačkoj Štajerskoj, izgnani Slovenci smeli su da nose sa sobom 25 RM.

Deportacija iz slovenačke Štajerske

Do deportacije prvog talasa, 7. juna 1941., u logorima su bili pozatvarani svi oni koje su uhapsili aprila i maja, ali bez članova porodice. Članove njihovih porodica su počeli da dovlače u logore u Mariboru i Rajhenburgu tek početkom juna. Za prevoz je Folksdojče Mitelštele iz Berlina, poslala, 16. maja, 20 teretnih automobila s pet prikolica, dva luksuzna automobila, motorbicikl, automobil s mehaničkom radionicom i automobil s benzinskom cisternom, a poslala je i tri esesovska oficira i 46 esesovskih šofera. Njihova prethodnica, pod komandom SS-hauptšturmfirera Markverta, stigla je u Maribor već 1. maja. Toj automobilskoj transportnoj grupi, koja je 20. maja stipla u Maribor, dodelili su za smeštaj jezuitski manastir u Mariboru.[157]

Već sledećeg dana posle konferencije u Zagrebu, nemački transportni oficir i Uprava hrvatskih državnih železnica upoznali su sve odgovarajuće nemačke, ustaške i srpske ustanove s redom vožnje za prevoz 1. talasa izgnanika iz slovenačke Štajerske. Trebalo je da vozovi sa stanice Rače-Fram krenu u 16.50 časova, pa da se zaustavljaju na većim stanicama kako bi izgnanici mogli da dobiju vodu i hranu, npr. u Celju između 18.00 i 18.58 časova; u Zagrebu između 21.40 i 23.30, u Bosanskom Brodu u 07.00 časova, u Doboju između 10.06 i 10.40, u Zenici između 14.10 i 15.20, u Sarajevu između 18.00 i 20.00, u Užicu između 02.00 i 02.30, da bi trećeg dana, u 09.15 časova, stigli u Aranđelovac. Razumljivo je da bi se do Slavonskog Broda vozili prugom normalnog koloseka, odatle do Bosanskog Broda bi išli peške ili bi se prevezli brodom, a onda dalje železnicom uskog koloseka. Ostali su i pri dogovoru da će do 1. jula nedeljno voziti samo dva voza, svaki sa 300 izgnanika. Ali su odluku da će od 1. do 5. jula voziti dnevno po dva voza, svaki sa 300 izgnanika, promenili utoliko što će do Sarajeva voziti samo jedan voz sa 600 izgnanika, a od Sarajeva dalje dva, svaki sa po 300 izgnanika. Pošto tunel kod Slovenske Bistrice još nije bio popravljen (popravili su ga tek 9. juna 1941.) zaključili su da će prvi voz krenuti 7. juna iz Slovenske Bistrice.[158] Tog dana, kada je krenuo prvi transport iz Slovenske Bistrice odlučili su da sledeći transporti kreću s koruške železničke stanice u Mariboru u 16 časova umesto sa stanice Rače-Fram. Tog dana su, naime, definitivno popravili minirani železnički most u Mariboru.[159]

Dolazak novih izgnanika u logor u meljskoj kasarni u Mariboru početkom jula 1941.

Sedmog juna popodne su sa 16 teretnih automobila dovezli prve izgnanike iz mariborskog logora na železničku stanicu u Slovensku Bistricu, a onda vozom u Srbiju. Prvi transport su, pored ostalih, pratili i inspektor logora Švarchuber, koji je kasnije bio prisutan i pri prihvatu bar dva transporta u Zagrebu (pri 4. i 6.) i SS-šturmbanfirer Hepner iz Umvandererzentralštele u Lodzu. U Srbiji se nalazio, naime, i njen šef SS-oberšturmbanfirer Krumej.[160] A sa drugim transportom, koji je krenuo 10. juna s glavne mariborske železničke stanice, i to od carinskog skladišta - u to vreme su, naime, po treći put promenili plan polazne stanice - odvezao se i SS-hauptšarfirer dr Brikner, referent u uredu komandanta bezbednosne policije i službe bezbednosti u Mariboru.[161] U Aranđelovcu su transporte prihvatali dr Vajnman i Hepner, a nekima je bio prisutan i Krumej.

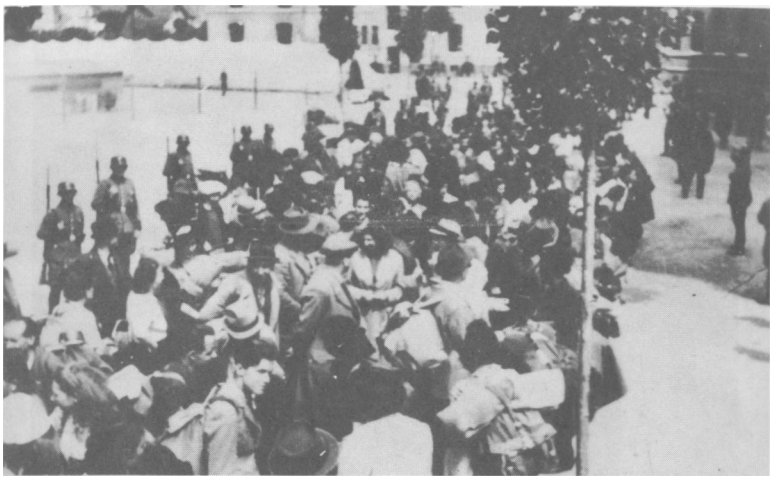
Deportacija prvog talasa iz slovenačke Štajerske se odvijala tačno po predviđenom planu i redu vožnje. Podaci o broju transporta i lica su sačuvani u transportnim spiskovima,[162] u telegramima koje je štab za preseljavanje prilikom odlaska svakog transporta odmah slao Ajhmanu u Berlin (pregled I),[163] u izveštajima vođa policijske pratnje (pregled II),[164] u spisku transporta i broja izgnanih lica od 8. avgusta 1941. u Rajhenburgu, koji je šef civilne uprave, dr Iberajter, poslao 15. avgusta 1941. poslaniku Kašeu u Zagreb (pregled III),[166] u pregledu transporta i broja izgnanih lica iz slovenačke Štajerske u I i II talasu koji je, na osnovu transportnih spiskova, sastavilo I odeljenje ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru (pregled IV).[166]

Podaci iz svih tih izvora pružaju sledeći pregled transporta i broja lica iz slovenačke Štajerske, izgnanih u 1. talasu:

Br. tr.	Datum odlaska	Polazna stanica	Krajnja stanica	Broj osoba I	11	111	IV Porodice	Osobe
1	7. 6.	Slov. Bistrica	Aranđelovac	300	300	300	139	307
2	10. 6.	Maribor	Aranđelovac	300	300	300	106	300
3	13. 6.	Maribor	Aranđelovac	300	300	298	99	300
4	17. 6.	Maribor	Aranđelovac	300	300	300	96	300
5	20. 6.	Maribor	Aranđelovac	300	300	307	216	307
6	24. 6.	Maribor	Lazarevac	300	300	300	98	300
7	27. 6.	Maribor	G. Milanovac	300+ 37 Hr	300+ 37 Hr	300	94	300
8	1. 7.	Maribor	Užice (298 osoba) Požega (286 osoba)	588+ 20 Hr	587+ 20 Hr	594	186	676
9	2. 7.	Maribor	Čačak	613+ 14 Hr	591+ 14 Hr	604	314	628
10	3. 7.	Maribor	Gruža (289 osoba) Kragujevac (191 osoba)	476	480	460	193	461
U	4. 7.	Maribor	Preljina (307 osoba) Aranđelovac (179 osoba) Mladenovac (100 osoba)	570	586	566	218	570
12	5. 7.	Rajhen-burg	Zagreb (217 osoba) Vrnjačka Banja (111 osoba) Trstenik (126 osoba)	454	452	454	218	220
			Ukupno	4801+- 71 Hr	4796+ 71 Hr	4783+ 61 Hr	1977	4669

Navedeni podaci se, doduše, unekoliko razlikuju. Ako ne uzimam u obzir spisak transporta koji je izradilo I odeljenje ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda, pošto je zbog dveju velikih greški (8. i 12. transport!) nepouzdan, broj izgnanih Slovenaca iznosio je između 4801 i 4783. Pošto su brojke 4801 i 4796 veoma blizu i one potiču neposredno iz štaba za preseljavanje, odnosno od vođa pratećeg osoblja zaštitne policije možemo ih smatrati najtačnijima. Razlika od pet lica je veoma mala.'[67]

Izveštaji vođa pratećeg osoblja zaštitne policije kazuju da nije nigde došlo ni do kakvih incidenata. Pri petom transportu, 20. juna došlo je do nekakvih demonstracija, o kojima je starešina prateće jedinice izveštavao: »Izgleda da je stanovništvu krajeva uz železničku prugu bilo poznato da će prolaziti tran-

Slovenački izgnanici na dvorištu logora u Mariboru pred odlazak na železničku stanicu početkom jula 1941.

sport, jer su na svakoj stanici čekale grupe od 50 do 70 osoba kako bi prošvercovale u voz pakete i hranu. Iseljenici su tu priliku iskoristili za propagandu i pevali narodne pesme koje su oduševile okupljeno stanovništvo. Međutim, prateća jedinica im je energično sprečila dodir sa iseljenicima i uručivanje paketa.«[168] I pri sledećem transportu, 24. juna 1941., došlo je do sličnih pokušaja na stanicama kod Maribora, ò čemu je vođa prateće jedinice izveštavao: »Dok je transport stajao na stanicama u blizini Maribora, hteli su da mu se približe, verovatno, rođaci ili poznanici s namerom da se oproste s iseljenicima. Iz dovika koje su upućivali jedan drugome zaključivali smo da pojedini iseljenici imaju nameru da pokušaju da pobegnu u blizini granice. Zbog toga sam izdao strogo naređenje da niko ni pod kakvim uslovom ne može napustiti voz i zabranio da mu se bilo ko približi.«[169] Deseti i jedanaesti transport u Srbiji prihvatio je SS-oberšturmbanfirer Krumej. Takođe je potpisao i potvrdu o prijemu 142 iseljenika u desetom transportu u Kragujevcu, 5. jula,[170] a sledećeg dana je iz 11. transporta u Aranđelovcu odvojio dve porodice, od kojih je jedna bila nemačka, te ih vratio natrag u Maribor.[171]

Dvanaesti transport nije krenuo iz Maribora nego iz Rajhenburga, gde su u logoru u zamku već imali prikupljen veći deo izgnanika za taj poslednji transport prvog talasa iz slovenačke Štajerske. Već 4. jula uveče u 7 časova su one izgnanike koji su još bili u logoru u Mariboru teretnim automobilima prevezli u Rajhenburg. Tamo su sledećeg dana u 8 časova uveče sastavili transport od 454 (po drugom podatku 452) osobe. U transportu je bilo i 217 sveštenika iz slovenačke Štajerske, koje su konačno skupili u Rajhenburgu. Te sveštenike su, prema zaključcima konferencije u Zagrebu od 4. juna 1941. odvezli samo do Zagreba.

Nakon toga pet dana iz slovenačke Štajerske nije krenuo ni jedan transport izgnanika, ali su u to vreme odvezli iz Gorenjske pet transporta prvog talasa.

Slovenački izgnanici na putu za železničku stanicu Maribor početkom jula 1941.

Deportacija iz Gorenjske

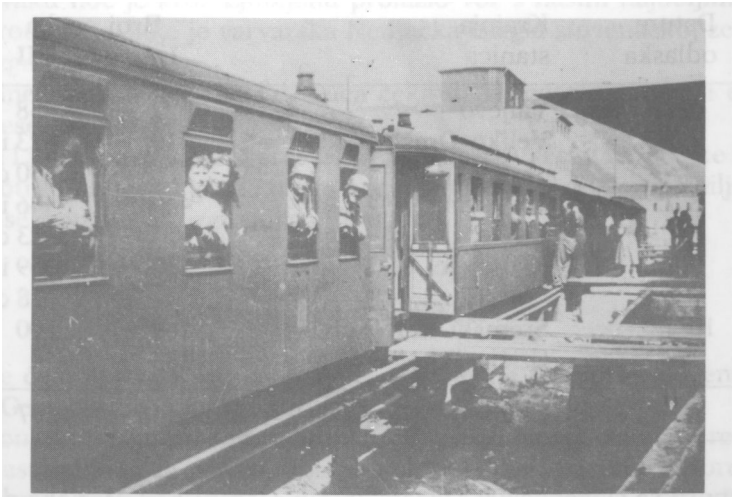
Već na popodnevnoj konferenciji, koja je održana 4. juna u Zagrebu, zaključili su da će između prvog i drugog talasa pokušati da iz Sentvida kod Ljubljane prevezu do Aranđelovca 4000 slovenačkih intelektualaca iz Gorenjske, i to na isti način kao i prvi talas iz slovenačke Štajerske. Direkcija državnih železnica u Beču je 4. jula sastavila red vožnje za pet posebnih vozova od 6. do 10. jula. Svakoga dana je trebalo da krene poseban voz u 23.51 časova sa stanice Sentvid kroz Ljubljanu i preko Zidanog Mosta iz Zagreba prema Srbiji.[172]

Do početka jula su u logoru **Sentvid** kod Ljubljane bili zatvoreni, pre svega, muškarci i samostalne žene, dok su njihove porodice bile još u svojim domovima. Ali su početkom jula nacisti počeli i njih da dovode u logor. S tom akcijom su najpre otpočeli u radovljičkom okrugu, pa je žandarmerijski okrug o njoj izveštavao sledeće: »Prvi talas iseljenja je u okrugu Radovljica sproveden u vremenu od 1. do 3. VII 1941. Iseljavanje je vršilo Odeljenje zaštitne policije logora **za** preseljavanje **Sentvid** kod Ljubljane. Lica određena za iseljenje su morala na poziv nekih policajaca u roku od dva ili tri časa da dođu do autobusa koji su bili spremni **da** ih odvezu ... Iseljenja su među slovena**čkim** stanovništvom prouzrokovala veliko uznemirenje. U vreme iseljavanja i još nekoliko dana posle toga stanovništvo nije bilo spremno da radi.«

Prvih dana jula odvodili su porodice uhapšenih i iz kamničkog okruga. Na žalost, nemamo podataka ni za radovljički niti za kamnički okrug o tome koliko su lica nameravali da uhapse i odvedu u logor **Sentvid** kod Ljubljane

Izgnanici na mariborskoj carinskoj stanici početkom jula 1941.

Transport slovenačkih izgnanika pred odlazak iz Maribora početkom jula 1941.

Deo štaba za preseljenje (desno) i člana ustaške delegacije na mariborskoj carinskoj stanici početkom jula 1941.

i koliko su ih odvezli. U kranjskom okrugu, u kome su porodice uhapšenih Slovenaca počeli da odvode u logor 5. jula ujutru, trebalo je da samo s područja 11 žandarmerijskih stanica odvedu 308 osoba.[1723]

Prema sačuvanim prepisima transportnih spiskova (pregled I)[173] i projektu izveštaja ustaške delegacije pri štabu za preseljavanje u Mariboru, koja se 4. jula, zajedno s dr Zajdlom, odvezla na Bled, pa je posetila i logor Sentvid nad Ljubljanom (pregled II)[174] od 6. do 10. jula 1941. odvezeno je iz Sentvida nad Ljubljanom u Srbiju pet transporta - kako je prikazano na sledećoj tabeli:

Br. tr.	Datum odlaska	Krajnja stanica	Broj osoba I	Broj osoba II
1	6. 7.	Valjevo	522	458
2	7. 7.	Veliko Orašje	510	523 i 50 dece
3	8. 7.	Varvarin	449	446 i 23 dece
4	9. 7.	Kruševac	330	359 i 28 dece
5	10. 7.	Sremski Karlovci	169	500
		Užička Požega	333	
		Ukupno	2.313	2.387

Transporti sa slovenačkim izgnanicima iz Gorenjske i Mežičke doline su prolazili kroz Ljubljanu. Kada je Crveni krst saznao kada će približno prolaziti transporti izgnanika kroz Ljubljanu, pripremio je za njih pakete, a aktivisti

Načelnik štaba za preseljenje u Gorenjskoj dr Helmut Glazer

Osvobodilne fronte su pozvali ljubljansko stanovništvo na demonstracije. Uprkos kasnim večernjim satima, na železničku stanicu ka gorenjskoj pruzi stiglo je na stotine ljudi koji su izvikivanjem protiv nacističkih i protiv fašističkih parola glasno protestovali protiv tog nacističkog zločina. Italijanske snage su rasterivale demonstrante, a na kraju su vlasti čak zabranile da se transporti zaustavljaju na ljubljanskoj stanici.[175] Osvobodilna fronta je tih dana Ljubljanom rasturala letke u kojima je pisalo:

»Poslednje noći su bile svedok najteže tragedije koja može zadesiti neki narod. Svaku noć je kroz Ljubljanu prolazio voz s našim najboljim slovenačkim porodicama, koje je varvarska Nemačka istrgla slovenačkoj zemlji i poslala u izgnanstvo.

Stotine praznih slovenačkih kuća čeka .da ih nasele nemački emigranti (čitaj: preseljenici - pr. T. F.).

Bela Ljubljano, ti, koja si srce Slovenije, osetila si sav bol majke Slovenije kojoj su otrgnuli decu s grudi. U tim noćima si poslala duž pruge hiljade svoje dece da se oproste od izgnanika.«[176]

Pitanje deportacije Hrvata

Ovde ćemo se zadržati na pitanju deportacije Hrvata iz slovenačke Štajerske i Gorenjske u 1941. godini.

Nakon okupacije slovenačke teritorije nacisti su bili odlučno rešeni da u svojim nastojanjima za germanizacijom slovenačke Štajerske i Gorenjske na bilo koji način odstrane iz obe pokrajine i što više Hrvata. To bi i učinili brzo i bezobzirno da se pri tome nisu morali obazirati i na ustašku vladu u Zagrebu. Zbog toga su morali pitanje preseljenja Hrvata u prvom razdoblju naci-

Proterivanje Slovenaca iz Skofje Loke početkom jula 1941.

stičkih deportacija da rešavaju u dogovoru sa raznim ustanovama, a u drugom razdoblju čak s posebno postignutim ugovorima koje, međutim, kao što ćemo videti, uopšte nisu mogli da realizuju.

Zanimljivo je da u početku, tj. aprila i maja 1941., dok su nacisti predviđali da će Slovence i druge nepoželjne osobe iz slovenačke Štajerske i Gorenjske deportovati u Srbiju, niko nije postavljao pitanje o tome kuda deportovati nepoželjne osobe hrvatske nacionalnosti. To pitanje su počeli da postavljaju tek tada kada se, krajem maja 1941., ustaška vlada uključila u veliku akciju preseljavanja u jugoistočnoj Europi.

Hapšenja koja je aprila i maja u slovenačkoj Štajerskoj izvodila bezbednosna policija zahvatila su i brojne osobe hrvatske narodnosti, pa su se zbog toga kod ustaške vlade u Zagrebu počele da nagomilavaju žalbe te se vlada obratila Nemačkom poslanstvu, u Zagrebu s molbom da posreduje kod nemačke vlade. Krajem maja je poslanik Kaše o tome izveštavao nemačko Ministarstvo inostranih poslova. Vođa odeljenja »Nemačka« Luter je napravio zabelešku za ministra inostranih poslova u kojoj je najpre ispričao o hapšenjima Hrvata u slovenačkoj Štajerskoj i zapleni njihovog imanja, a zatim o predviđenoj konferenciji u Zagrebu 4. juna 1941. i nastavio:

»Odeljenju 'Nemačka' nije poznato da li Firerovo naređenje gaulajteru Iberajteru predviđa i iseljenje hrvatske manjine. Prema već preduzetim merama, moglo bi se zaključivati da mu je poručio i to.

Ukoliko se izda naređenje za iseljenje hrvatske manjine, odeljenje »Nemačka« predlaže da se da poslaniku Kašeu sledeće uputstvo za konferenciju u Zagrebu 4. juna 1941.:

1. Ukoliko Firerovo naređenje gaulajteru Iberajteru o iseljenju stranaca iz donje Štajerske obuhvata i hrvatsku narodnu grupu, treba da se takva akcija izvede samo sporazumno s hrvatskom vladom.

Proterivanje Slovenaca iz Trbovlja 6. avgusta 1941.

2. Gaulajtera Iberajtera treba upozoriti da Hrvatima, u svakom slučaju, treba dati prednost.

3. Mere o kojima izveštava hrvatska vlada treba proventi i, ako je ikako moguće, odmah odrediti odštetu.«[177]

Ribentrop je 4. juna potvrdio ove predloge i naredio da ih pošalju poslaniku Kašeu.[178]

O tom pitanju su, zaista, raspravljali na konferenciji u Zagrebu. Skroman izveštaj zapisnika nema, na žalost, o tome nikakvog stava niti zaključka ako izuzmem zaključak da će ustaška vlada poslati štabovima za preseljavanje u Mariboru i na Bledu po dva svoja predstavnika, što se i dogodilo.

Ustaške delegacije pri štabovima za preseljavanje u Mariboru i na Bledu imale su zadatak da zaštite interese lica hrvatske narodnosti, što će reći da štabovima za preseljavanje obezbede podatke o hrvatskim ljudima koje su ovi predvideli za proterivanje, kako bi štabovi za preseljavanje mogli konačno da odluče o njihovoj sudbini.[179]

Pošto je nekoliko transporta izgnanika otišlo iz Maribora u Srbiju, pre nego što je u Maribor stigla ustaška delegacija i počela s radom, u tim transportima bilo je i nekoliko Hrvata. Najviše ih je bilo u prvom, koji je krenuo 7. juna u Aranđelovac, i to 21 čisto hrvatska porodica s 50 osoba i 12 osoba iz mešanih slovenačko-hrvatskih porodica (muž Slovenac, žena Hrvatica).

A kada je delegacija u Mariboru otpočela s radom, pa je dobila uvid nad uhapšenim osobama hrvatske narodnosti, konstatovala je da su u iseljeničkom logoru u Meljskoj kasarni lica koja izjavljuju da su hrvatske narodnosti, te mole za povratak u Hrvatsku, kao i slovenački intelektualci oženjeni Hrvaticama, koji mole za povratak u Hrvatsku jer su im porodice ostale neobezbeđene. Zatvoreni su, takođe i Hrvati - žandarmi, financi, policajci, carinici, železničari i putari, protiv kojih nije bilo vanrednih političkih optužbi već su

zatvoreni isključivo kao jugoslovenski činovnici.[180] Što se tiče prve grupe, delegacija je zauzela stav da se njihovi podaci provere od strane hrvatskog kulturnog društva »Napredak«, pa ukoliko se podaci slažu i ukoliko protiv njih nema nikakvih političkih optužbi, ta lica treba što pre osloboditi. 0 drugoj grupi delegacija je sudila da njihove podatke treba da proveri državna policija, pa ako protiv njih nema nikakvih političkih optužbi, treba iseljenje odgoditi i omogućiti im da otputuju k rođacima svojih žena u Hrvatskoj. Što se tiče treće grupe, u kojoj su bili, pre svega, oni koji su se preselili iz Hrvatske u Sloveniju posle 1. januara 1914., delegacija je zauzela stav da se ne isteraju s prvim talasom u Srbiju, nego s drugim u Hrvatsku.[181]

Ustaškoj delegaciji je, zaista, uspelo da štab za preseljavanje odmah pristane na to da Hrvate ne proteruje u Srbiju već na područje tzv. NDH,[182] oslobodio je i nekolicinu Hrvata protiv kojih nisu postojale teže političke optužbe niti su imali veću imovinu i za koje je vodstvo nekadašnjeg hrvatskog kulturnog društva »Napredak« garantovalo da su, zaista, organizovani Hrvati, dok je teže izvođena akcija kojom bi nekih 40 Hrvata oslobodili iz logora. U tu svrhu održan je 25. juna popodne, na molbu hrvatske delegacije, kod komandanta bezbednosne policije i službe bezbednosti u Mariboru sastanak, kojem su, osim Lurkera i Humiča, prisustvovali major Ferant i predsednik hrvatskog kulturnog društva »Napredak« u Mariboru, Dragutin Paljaga. Pošto su na osnovu spiskova razmotrili sve uhapšene Hrvate, Ferantu i Paljagi je, »nakon žilavih rasprava«, uspelo da Lurker i Humič izraze spremnost da puste samo četiri osobe. A što se tiče drugih čvrsto su istrajali u tome da ostanu u logoru i da ih isteraju u Hrvatsku, razumljivo, pod istim uslovima kao i Slovence, tj. sa 500 dinara gotovine i 50 kg ručnog prtljaga.[183]

Tako su, zaista, 27. juna sa 7. transportom izgnali iz Maribora u Hrvatsku 14 lica iz čistih hrvatskih porodica i 23 osobe iz mešanih slovenačko-hrvatskih porodica (muž Slovenac, žena Hrvatica),[184] a sa sledećim transportom, 1. i 2. jula, 20, odnosno 14 Hrvata.[185] Ukupno su na područje NDH izgnali 71 Hrvata.

Međutim, ni takvo veoma pažljivo isterivanje Hrvata iz slovenačke Štajerske nije bilo po volji ni ustaškoj vladi ni nemačkom poslaniku Kašeu, koji se veoma trudio da bi tzv. Nezavisnu Državu Hrvatsku što tešnje povezao sa nacističkom Nemačkom. Zbog toga se 3. jula ponovno obratio dr Iberajteru. Uticao je na njega da, ako je ikako moguće, Hrvate izostave iz deportacija. To bi trebalo da učine, pre svega, zbog toga da bi lakše postavljali zahteve nemačke grupe u NDH za što samostalnijim pravnim položajem. »Ako mi u korist naših zemljaka, kojih je u ovoj pokrajini više od 180.000, postavljamo taj zahtev Hrvatskoj, moramo, prema tome, na jednak način da udovoljimo Hrvatima u nemačkom Rajhu. Prema podacima ovdašnjih vladinih ureda na vašem području broj Hrvata nije veći od 20.000 ... Zato vas molim da ovaj stav primite s razumevanjem i sve stanovnike donje Štajerske koji su priznati Hrvati ili uopšte isključite iz preseljavanja i ne ometate ih u njihovom privrednom postojanju, a ukoliko je sada preseljenje neophodno izvesti, onda ga izvedite tako da Hrvatima priznate u potpunosti sva njihova prava. U tim slu-

čajevima bi bilo preporučljivo da porazgovarate s opunomoćenikom hrvatske vlade, gospodinom Dragom Paljagom kako bi obezbedili obostrano priznato uređeno izvođenje. Preseljavanje mora da bude u svakom slučaju osnov za sporazumno uređenje između država.« Kopiju tog pisma je Kaše poslao i nemačkom Ministarstvu inostranih poslova.[186]

Kada se deportacija prvog talasa iz slovenačke Štajerske privodila kraju, došlo je verovatno iz Berlina nekakvo uputstvo da štabovi za preseljavanje ostave Hrvate na miru i da ih do daljeg ne izgone. Dana 1. jula 1941. održan je kod maršala Kvaternika u Zagrebu sastanak kome su prisustvovali i Kvaternik i SS-štandartenlirer dr Vezenmajer. Na njemu je zaključeno da Hrvati ne dolaze u akciju preseljavanja Slovenaca i da će se imovinsko pitanje neiseljenih i već iseljenih Hrvata rešavati kasnije.[187] Na toj osnovi je ustaškoj delegaciji u Mariboru uspelo da štab za preseljavanje 5. i 6. jula oslobodi iz svojih logora preostala 32 Hrvata.[188]

Kada su iz slovenačke Štajerske deportovali drugi talas na područje NDH, ustaška delegacija je tesno sarađivala sa štabom za preseljavanje u preventivnom smislu, što znači da je davanjem podataka sprečavala hapšenja Hrvata. Ali, i pored toga, događalo se da su gotovo svakoga dana u logor dovezli nekoliko Hrvata, koje su, nakon provere, oslobodili.[189] Tek avgusta je štab za preseljavanje pristao na to da policijske jedinice ostave u svojim kućama sve one Hrvate koji se mogu legitimisati s članskom legitimacijom Hrvatskog kulturnog društva »Napredak«.[190]

U leto 1941. su se nacisti, istina, odrekli nasilnog deportovanja Hrvata iz slovenačke Štajerske i Gorenjske, ali se nisu odrekli planova da Hrvate pre ili kasnije odstrane iz tih dveju pokrajina. Himler, je, doduše, još polovinom oktobra 1941. u svojoj naredbi o deportacijama slovenačkog stanovništva iz posavskog i posutlanskog pojasa predskazao da će »o iseljenju oko 3000 tamo nastanjenih Hrvata izaći posebno naređenje«, ali to naređenje nije nikada izdao, pa su se morali nacisti dogovarati s ustaškom vladom o dobrovoljnom preseljavanju Hrvata iz slovenačke Štajerske i Gorenjske.

DEPORTACIJA DRUGOG TALASA IZ SLOVENAČKE ŠTAJERSKE

Tek što je poslednji transport s izgnanicima prvog talasa krenuo iz Rajhenburga, štab za preseljavanje počeo je da priprema hapšenja lica za drugi talas. I ta hapšenja su - slično kao za prvi talas - obavljale jedinice zaštitne policije, koje su bile podređene komandantu policije poretka »Alpenland«, pukovniku Maskusu, a u pomoć im je priskočila i žandarmerija. Od 9. jula, kada su počeli da hapse lica za drugi talas, jedinice su primale odgovarajuća naređenja za akcije hapšenja neposredno od pukovnika Maskusa ili njegovog štaba, koji je već kroz dva dana, tj. 11. jula, posebnim poverljivim naređenjem za dalje izvođenje akcija hapšenja ovlastio komandanta 72. rezervnog policijskog bataljona majora Riharda Majvalda, pa mu, pored njegovih triju četa, koje su u to vreme bile u Celju, Dobrni i Ptuju, potčinio i rezervnu policijsku

četu »Wien« i 1. četu 124. rezervnog policijskog bataljona, koje su se nalazile u Mariboru.[191]

Kada je major Majvald dobio od štaba za preseljavanje u Mariboru u smeđim kovertama zapečaćene spiskove lica koje treba hapsiti, izdao je tzv. »naređenje za akciju«, kojim je određivao jedinice za akciju i broj angažovanih policajaca. Za svaku akciju bio je odgovoran jedan od komandira četa, koji je u ispomoć dobio i delove drugih četa. Odredio je i broj automobila koje je stavilo na raspolaganje transportno odeljenje štaba za preseljavanje, a pošto ih je imao nedovoljno, morale su da ih daju i pojedine jedinice policije i ustanove. Za početak akcije odredio je rane jutarnje časove, najčešće već u dva ili tri sata ujutru, i to prvenstveno zbog toga da bi zatekli porodice na okupu, da bi ljudi probuđeni iz sna poneli sa sobom što manje opreme, da bi akciju završili još istog dana itd. Zajedno sa policijskim jedinicama u akcijama je učestvovala i žandarmerija, koja je morala da obezbedi tumače. Uhapšena lica su vodili na zborna mesta u većim krajevima, odakle su ih odmah odvozili u logor u Maribor, a onda u logor u Rajhenburg. Broj uhapšenih lica u pojedinim akcijama kojih je bilo oko 27, bio je veoma različit, najviše 650 (dana 17. jula u gradu Maribor).

S hapšenjem lica za drugi talas policijske čete su otpočele 9. jula 1941. u gradu Maribor. Trebalo je da u četiri uzastopne akcije do 12. jula uveče uhapse 1636 osoba, ali su uhapsili samo 1145 ili dve trećine. Druge osobe su bile već izgnane ili su, pak, pred progonom pobegle u Ljubljansku pokrajinu ili u Hrvatsku. Dva dana kasnije nastavili su sa hapšenjem još u Mariboru i bližoj okolini gde su u pet akcija, od 14. do 18. jula, uhapsili 2938 osoba, a zatim su izvodili akcije u široj okolini Maribora i u bivšim srezovima Slovenj Gradec i Slovenske Konjice (od 19. do 21. jula). U ptujskom okrugu su s hapšenjima otpočeli već 12. jula, a onda su produžili 19, 22. i 24. jula, dok su u ljutomerskom okrugu bile dve veće akcije 22. i 24. jula.

Prema tome očigledno je da su s hapšenjima otpočeli u istočnim okruzima slovenačke Štajerske. To su učinili namerno, pošto je štab za preseljavanje morao krajem jula 1941. da preda sabirni logor u Meljskoj kasarni u Mariboru nemačkoj vojsci, tj. 138. rezervnom puku planinskih lovaca. Zbog toga je zaključio da će do kraja jula, preko mariborskog logora, prognati najpre osobe iz mariborskog, ptujskog i ljutomerskog okruga. Ali je zanimljivo da je već 18. jula počeo s hapšenjima i u celjskom okrugu, pa čak u laškom te je uhapšene osobe prevozio u mariborski logor iako je bilo u pitanju preko 100 lica. Mislim da je reč o licima koja su, doduše, spadala u drugi talas, pošto su se doselila u slovenačku Štajersku posle 1. januara 1914., ali su nacisti, ipak, zahtevali da ih zbog njihovog političkog ponašanja što pre odstrane s terena.

Podaci o pojedinim akcijama hapšenja za drugi talas deportacija u slovenačkoj Štajerskoj mogu se videti iz sledećeg pregleda, koji je sastavljen na osnovu izveštaja komandira pojedinih policijskih četa komandantu redarstvene policije »Alpenland«, odnosno komandantu 72. rezervnog policijskog bataljona, koji su ih kasnije u prepisu poslali III referatu štaba za preseljavanje u Mariboru.[192]

Pregled
hapšenja osoba u slovenačkoj Štajerskoj za drugi talas deportacija
od 9. VII do 26. IX 1941.

Naređenje	Datum	Jedinica (broj ljudi)	Mesto hapšenja	Broj uhapšenih
Naređenje komandanta redar. pol. »Alpenland«	9. 7.	1. četa 124. polic. bat. (120)	Maribor grad	146
Naređenje komandanta redar. pol. »Alpenland«	10. 7.	1. četa 124. polic. bat. (161) 3. četa 72. polic. bat. (44)	Maribor grad	265
Naređenje komandanta redar, pol. »Alpenland«	11. 7.	1. četa 124. polic. bat. (123) 2. četa 72. polic. bat. (96)	Maribor grad	356
Akciono naređenje 72. rez. polic. bat. br. 1 od 11. jula 1941.	12. 7.	1. četa 124. polic. bat. (122) 1. četa 72. polic. bat. (87) 3. četa 72. polic. bat. (59)	Maribor grad	378
Akciono naređenje 72. polic. bat. br. 2 od 12. jula 1941.	12. 7.	Rez. polic. četa »Wien« (104) 2. četa 72. polic. bat. (83)	Ptuj i okolina	345
Akciono naređenje 72. rez. polic. bat. br. 3 od 13. jula 1941.	14. 7.	Rez. polic. četa »Wien« (104) 2. četa 72. polic. bat. (83) 3. četa 72. polic. bat. (56)	Maribor grad i okolina	481
Akciono naređenje 72. rez. polic. bat. br. 4 od 14. jula 1941.	15. 7.	Rez. polic. četa »Wien« (104) 1. četa 72. polic. bat. (81) 2. četa 72. polic. bat. (84) Žandarmerija	Maribor grad i okolina	644
Akciono naređenje 72. rez. polic. bat. br. 5 od 15. jula 1941.	16. 7.	Rez. polic. četa »Wien« (106) 1. četa 72. polic. bat. (81) Žandarmerija 3. četa 72. polic. bat. (84)	Maribor grad i okolina	**626**
Akciono naređenje 72. rez. polic. bat. br. 6 od 16. jula 1941.	17. 7.	Rez. polic. četa »Wien« (103) 2. četa 72. polic. bat. (76) 3. četa 72. polic. bat. (77) Žandarmerija	Maribor grad i okolina	650

Naređenje	Datum	Jedinica (broj ljudi)	Mesto hapšenja	Broj uhapšenih
Akciono naređenje 72. rez. polic. bat. br. 7 od 17. jula 1941.	18. 7.	Rez. polic. četa »Wien« (107)	Maribor grad i okolina	537
		1. četa 72. polic. bat. (55)		
		2. četa 72. polic. bat. (83)		
		Žandarmerija (22)		
		3. četa 72. polic. bat. (2)	Sentjanž nad Dravčami, Celje, Laško, Slov. Konjice	2 42
		1. četa 72. polic. bat. (26)		
Akciono naređenje 72. rez. polic. bat. br. 8 od 18. jula 1941.	19. 7.	3. četa 72. polic. bat. (274)	Okrug Ptuj	420
		1. četa 72. polic. bat. (92)		
		Rez. četa polic. »Wien« (106)		
Akciono naređenje 72. rez. polic. bat. br. 9. od 19. jula 1941.	19. i 20. 7.	Rez. polic. četa »Wien« (58)	Slovenj Gradec i okolina	296
		2. četa 72. polic. bat. (74)'		
		3. četa. 72. polic. bat. (75)		
		Žandarmerija (18)		
		1. četa 72. polic. bat.	37 mesta u srezu Slov. Konjice	264
Akciono naređenje 72. rez. polic. bat. br. 10 od 20. jula 1941.	21. 7.	1. četa 124. polic. bat. (119)	Maribor grad i okolina	256
		3. četa 72. polic. bat. (11)		
		2. četa 72. polic. bat. (74)	Savinjska dolina	86
		3. četa 72. polic. bat. (34)		
Akciono naređenje 72. rez. polic. bat. br. 11 od 21. jula 1941.	22. 7.	3. četa 72. polic. bat. (21)	Okrug Ptuj i Ljutomer	389
		1. četa 72. polic. bat. (76)		
		1. četa 124. polic. bat. (111)		
Akciono naređenje 72. rez. polic. bat. br. 12 od 23. jula 1941.	24. 7.	2. četa 72. polic. bat. (31)	Celje, Mozirje, Planina, Slov. Konjice, Šmarje kod Jelša, Tremaije	40
		3. četa 72. polic. bat. (21)	Okrug Ptuj i Ljutomer	12
Akciono naređenje 72. rez. polic. bat. br. 13 od 24. jula 1941.	25. 7.	1. četa 124. polic. bat. (52)	Maribor grad	172
		1. četa 72. polic. bat. (85)		
		2. četa 72. polic. bat. (77)		

Naređenje	Datum	Jedinica (broj ljudi)	Mesto hapšenja	Broj uhapšenih
Akciono naređenje 72. rez. polic. bat. br. 14 od 25. jula 1941.	26. 7.	1. četa 124. polic. bat. (105)	Maribor grad	196
Akciono naređenje 72. rez. polic. bat. br. 15 od 6. avgusta 1941.	6. 8.	1. četa 72. polic. bat. (80) 2. četa 72. polic. bat. (59) 3. četa 72. polic. bat. (71) 1. četa 124. polic. bat. (80)	Hrastnik, Loke, Trbovlje, Retje	388
Akciono naređenje 72. rez. polic. bat. br. 16 od 6. avgusta 1941. i dopunsko naređenje od 19. avgusta 1941.	20. 8.	1. četa 72. polic. bat. (77) 1. četa 124. polic. bat. (95) 2. četa 72. polic. bat. (47) 3. četa 72. polic. bat. (64)	Rogaška Slatina, Smarje kod Jelša, Ponikva i okolina, Sevnica, Bianca, Rajhenburg, Podgoije, Pilštanj, Planina, Kozje, Podsreda	217
Akciono naređenje 72. rez. polic. bat. br. 17 od 20. avgusta 1941.	**21. 8.**	1. četa 72. polic. bat. (103) 2. četa 72. polic. bat. (55) 3. četa 72. polic. bat. (74) 1. četa 124. polic. bat. (71)	Okrug Celje i Trbovlje	413
Akciono naređenje 72. rez. polic. bat. br. 19 od 8. septembra 1941.	10. 9.	1. četa 124. polic. bat. (96) 2. četa 72. polic. bat. (95) 2. četa 72. polic. bat. (40) 3. četa 72.]Solic. bat. (61)	Okrug Celje	460
Akciono naređenje 72. rez. polic. bat. br. 20 od 9. septembra 1941.	11.9.	1. četa 72. polic. bat. i rez. polic. četa »Wien« (133) 2. četa 72. polic. bat. (40) 3. četa 72. polic. bat. (61) 1. četa 124. polic. bat. (87)	Celje, Sentjur, Tremarje Vransko, Braslovče, Polzela Ljubno, Vojnik, Dobrna Zalec, Prebold	396

Naređenje	Datum	Jedinica (broj ljudi)	Mesto hapšenja	Broj uhapšenih
Akciono naređenje 72. rez. polic. bat. br. 21 od 10. septembra 1941.	12. 9.	1. četa 72. polic. bat. (93)		
		2. četa 72. polic. bat. (40)		
		Rez. polic. četa »Wien« (51)	Laško	271
		3. četa 72. polic. bat. (67)	Smarje kod Jelša, Rog. Slatina	71
		1. četa 124. polic. bat. (92)	Loka	57
Akciono naređenje 72. rez. polic. bat. br. 22 od 11. septembra 1941.	13. 9.	1. četa 72. polic. bat. (94)	Okrug Celje	312
		2. četa 72. polic. bat. (40)		
		1. četa 124. polic. bat.		
		1. četa 72. polic. bat. (20)	Trbovlje, Topolšica, Soštanj	14
		3. četa 72. polic. bat. (67).	Brežice, Senovo, Sevnica i okolina	93
Akciono naređenje 72. rez. polic. bat. br. 23 od 12. septembra 1941.	13. 9.	3. četa 72. polic. bat. (7)	Smarje kod Jelša, Slivnica, Rogaška Slatina	12
Akciono naređenje 72. rez. polic. bat. br. 25 od 24. septembra 1941.	25. 9.	1. četa 72. polic. bat. (76)	Podčetrtek i okolina, Šentjur ob J. žel., Arja vas, Gotovlje	54
Akciono naređenje 72. rez. polic. bat. br. 26 od 25. septembra 1941.	26. 9.	1. četa 124. polic. bat. (79)	Sv. Peter, Dobova, Gaberje, Rigonca, Sela, Kapele, Slogorisko, Boštanj, Brežice, Globoko, Artiče, Cerklje	85
		2. četa 72. polic. bat. (26)		
		1. četa 72. polic. bat. (25)	Zagorje ob Savi	77
		1. četa 72. polic. bat. (7)	Dobrna, Zavrh, Celje	8

Ukupno je bilo uhapšeno 9922 osobe

Hapšenja u spomenutim istočnim okruzima slovenačke Štajerske od 9. do 26 jula tekla su bez smetnji. Izveštaji komandira policijskih jedinica ne navode ni jedan primer da se bilo ko nasilno protivio hapšenju, a nije bilo nekih većih tehničkih prepreka ni pri hapšenju, ni pri transportovanju iz Maribora.

Već 4. jula 1941. održan je kod šefa za transport u Zagrebu sastanak između pukovnika Jendrašića, SS-šturmbanfirera Bajznera i kapetana Hofnera

iz Zagreba. Utvrdili su »da se, u poređenju sa zapisnikom konferencije (održane 4. juna 1941. u Zagrebu, pr. T. F.) mnogo šta promenilo« i da će iz slovenačke Štajerske u drugom talasu izgnati ne 25.000, nego samo oko 18.000 do 20.000 Slovenaca, i to u Slavonsku Požegu. Transporti će se kretati od 10. do otprilike 17. jula iz Maribora i od 18. jula dalje iz Rajhenburga, i to svakog dana po jedan transport s približno 500 osoba. Dogovorili su se i to da će 11. jula transporti početi da voze iz Hrvatske Srbe iz drugog talasa.[193]

Četiri dana kasnije, tj. 8. jula, kod šefa za transport u Zagrebu održan je novi sastanak, kome su prisustvovali pukovnik Jendrašić i SS-unterštumfirer Urbantke iz Zagreba, SS-oberštumfirer dr Zajdl i ustaški major Ferant iz Maribora. Dr Zajdl je izvestio da će u drugom talasu biti izgnano 18.000 do 20.000 Slovenaca i da će iz Maribora u Slavonsku Požegu voziti transporti od 11. do 27. jula, i to će svakog dana polaziti iz Maribora u 15.32 i dolaziti u Slavonsku Požegu sledećeg dana u 06. 21.[194] Razlog što su svi transporti iz Maribora imali prvenstvo je u tome što je morao štab za preseljavanje do kraja jula da isprazni Meljsku kasarnu. Zbog toga su najpre transportovali i lica iz istočnih okruga slovenačke Štajerske, pa tek onda iz zapadnih okruga.

Upoređivanjem raznih izvora, koje sam već koristio i pri rekonstrukciji transporta prvog talasa iz slovenačke Štajerske,[195] dobio sam sledeći pregled transporta drugog talasa iz Maribora:

Br. tr.	Datum odlaska	Broj osoba I	II	III	IV porodice	osobe
13	11. VII	500	496	500	216	500
14	12. VII	500	483	481	178	485
15	13. VII	378	352	358	146	358
16	14. VII	420	417	411	125	340
17	15. VII	476	459	477	164	476
18	16. VII	528	509	521	175	528
19	17. VII	541	527	536	202	547
20	18. VII	471	471	394	129	429
21	19. VII	461	461	454	168	458
22	20. VII	498	519	489	178	498
23	21. VII	388	381	379	175	383
24	23. VII	471	478	475	193	471
25	24. VII	272	253	271	86	300
26	26. VII	329	322	319	127	319
	Ukupno:	6.233	6.128	6.065.	2.262	6.092

Prema izveštaju vođe III referata štaba za preseljavanje, dr Zajdla, od 11. do 26. jula iz Maribora u Slavonsku Požegu odvezeno je 14 transporta sa 6065 osoba.[196]

Kada je štab za preseljavanje krajem jula predao vojsci Meljsku kasarnu, njegov III referat se od 29. jula do 2. avgusta preselio u zamak Rajhenburg, kuda je SS-hauptšarfirer Fric Baltruš, kojeg su odredili za starešinu zamka (Burghauptmann) stigao već 16. jula. Nakon toga su tamo 18. i 19. jula vozovima iz mariborskog logora premestili 61, odnosno 42 osobe određene za pro-

terivanje, i to sigurno one koje su uhapsili 18. jula u celjskom okrugu i najpre odvezli u mariborski logor. Ta grupa je morala da priprema prostorije za useljenje budućih uhapšenika. U vreme kada je Fric Baltruš postao starešina zamka, dotadašnji komandant mariborskog logora SS-oberšturmfirer Maks Koler obavljao je tu funkciju i u Rajhenburgu, kao i logorski lekar dr Georg Lipit, dok je komandir straže bio policijski narednik Kufner. Pored ostalih, tamo su stigli i Švarchuber, dr Zajdl i zastupnik ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru, Stranski. Nadzornik logora je i dalje ostao SS-šturmbanfirer Kaspar Švarchuber.

Treći referat štaba za preseljavanje, koji je imao četrdeset pet članova, smestio se u zamak a imao je više odeljenja: Vodstvo logora (vođa Alojz Snideric), prijemna kancelarija (vođa Hans Srajner), odeljenje za provere (vođa Erih Zezulka), odeljenje za kartoteku (vođa Edgar Puce) i saobraćajno vodstvo (vođa Hans Terglec).[197] Da bi se članovi štaba za preseljavanje, koji su bili u civilnim odelima, razlikovali od zatvorenika, nosili su na rukavima crvene trake s pečatom komandanta logora. Radni štab sastavljen od zatvorenika imao je na rukavima zelene trake s pečatom komandanta logora, osoblje radnog štaba u kuhinji nosilo je belu traku, a lekari belu traku sa znakom crvenog krsta i pečatom komandanta logora.[198]

Kada se štab za preseljavanje preselio u Rajhenburg u Meljskoj kasarni je bilo slobodnih mesta, pa su automobilima iz Maribora dovezli nekoliko desetina uhapšenika koje još nisu proterali. To su bile ponajviše osobe bez porodica ili, pak, nepotpune porodice za koje se još nisu definitivno odlučili da li će ostati ili će ih, pak, izgnati. Stab za preseljavanje je nameravao da 3. avgusta otpočne sa akcijama hapšenja u nekadašnjim srezovima Celje-grad, Celje-okolina, Laško, Smarje kod Jelša i Brežice. Međutim, upravo tog dana je morao da pošalje svoju transportnu kolonu NSKK u Berlin, gde joj je bila namenjena nova akcija Sef civilne uprave za donju Štajersku je hitno dao štabu za preseljavanje na raspolaganje automobile iz svog voznog parka, a osim toga mu je nekoliko dana kasnije poslao i automobile i štab za preseljavanje sa Bleda. -Međutim, zbog nedostatka benzina akcije su odložili za dva dana, pa su počeli da ih izvode 6. avgusta 1941 199 Toga dana su četiri policijske čete 72. policijskog bataljona, čiji se štab 27. jula preselio u Krško, izvele akciju hapšenja u trbovljanskom okrugu i od 309 porodica sa 785 članova porodica uhapsili 388 osoba. Tada je došlo do prvog prekida masovnog isterivanja Slovenaca.

Toga dana, tj. 6. avgusta, pri deportacijama slovenačkog stanovništva za naciste su počele velike teškoće, koje su imale dalekosežne posledice. Zbog rasplamsavanja narodnog ustanka u Gorenjskoj, koji je imao dalekosežne posledice i za deportaciju gorenjskog stanovništva, 72. rezervni policijski bataljon, sa svoje tri čete i 1. četom 124. rezervnog policijskog bataljona, morao je odmah, tj. noću 7. avgusta, da se prebaci u Gorenjsku. U zaključnom izveštaju o drugom talasu, koji je 18. septembra 1941. podneo vođa III referata štaba za preseljavanje iz Maribora, dr Zajdl, kaže se: »A dalje (akcije — pr. T. F.) su morale izostati, jer su policijske jedinice, koje smo upotrebljavali za iseljavanje, zbog komunističkih nemira otišle u Korušku (čitaj: Gorenjsku - pr. T. F.).« O njihovim zadacima u Gorenjskoj ću govoriti kasnije.

U slovenačkoj Štajerskoj ostale su samo rezervna policijska četa »Wien« u Mariboru, pod komandom kapetana Mehelsa i rezervna motorizovana žandarmerijska četa »Alpenland« u Celju pod komandom poručnika Majera. A te dve jedinice su morali da upotrebe za akcije protiv partizanskih jedinica u slovenačkoj Štajerskoj, koje su krajem jula i u prvoj polovini avgusta razvile snažnu aktivnost. Najpre su zbog akcija Revirske čete već 31. jula poslali iz Dobrne u Trbovlje 1. vod 2. čete 72. rezervnog policijskog bataljona, a posle napada Revirske čete na žandarmerijsku stanicu Zagoije 9. avgusta, koja je bila prva veća partizanska akcija u Sloveniji, 12. avgusta još dva voda rezervne policijske čete »Wien« iz Maribora, kao i polovinu rezervne motorizovane žandarmerijske čete iz Celja. Te jedinice su, pod komandom kapetana Mehelsa, ostale u rudarskom bazenu do 5. septembra 1941.[200] U slovenačkoj Štajerskoj nije, tako, 12 dana bilo ni jedne akcije hapšenja. A u Hrvatsku je u to vreme otišao samo jedan transport iz Rajhenburga, i to 6. avgusta uveče. Štab za preseljavanje je bio, razumljivo, nestrpljiv, pa je dr Zajdl već 8. avgusta tražio od Lurkera: »Molim za izveštaj o tome kada predviđate da će se nastaviti iseljavanje koje je bilo privremeno zaustavljeno zbog komunističkih akcija?«[201] Lurker mu, razumljivo, nije znao odgovoriti, jer ni sam nije znao koliko će policijske jedinice ostati u Gorenjskoj. Po svom povratku iz Gorenjske, 18. avgusta, štab 72. rezervnog policijskog bataljona smešten je u Krškom, prva četa u Celju, druga u Zagotju ob Savi, treća u Leskovecu kod Krškog i prva četa 124. rezervnog policijskog bataljona u zamku Leskovecu kod Krškog. Dva dana kasnije ponovno su otpočele veće akcije hapšenja u celjskom, brežiškom i trbovljanskom okrugu. U dvema većim akcijama, 20. i 21. avgusta, uhapsili su i prevezli u logor Rajhenburg 1021 osobu. Te osobe su 21. i 22. avgusta, sa dva transporta, odvezli u Hrvatsku, a onda su, prema Himlerovom naređenju, prekinuli sa deportacijama.

PREKID DEPORTACIJA

Dana 21. avgusta u pola dvanaest pre podne, kada je III referat štaba za preseljavanje u Rajhenburgu pripremao nov transport za Slavonsku Požegu, a četiri policijske čete izvodile akciju hapšenja u celjskom i trbovljanskom okrugu, komandanti bezbednosne policije i službe bezbednosti u Mariboru i na Bledu primili su Ajhmanov telegram sledećeg sadržaja:

»Državni vođa SS je odredio da treba odmah obustaviti i do kraja rata odgoditi sve akcije iseljavanja bez izuzetka. Sve ranije izdate odredbe su tako postale bez važnosti. Molim da tamo preduzmete sve potrebno.«

Dodatak za komandanta u Mariboru:

»Za 21. VIII 1941. predviđen transport sa oko 500 do 600 Slovenaca, koji je trebalo odvesti iz donje Štajerske u Hrvatsku može, s obzirom na posebnu dozvolu državnog vođe SS od 20. VIII 1941., da krene.

SS-šturmbanfirer Ajhman će, po uputstvu šefa IV ureda glavnog državnog ureda bezbednosti kroz nekoliko dana, stići u Maribor na razgovore.«[202]

Sve to se tako i dogodilo. Najpre su 21. i 22. avgusta s dva transporta odvezli već uhapšene Slovence u Slavonsku Požegu i obustavili dalje akcije hapšenja. A i Ajhman je stigao u Maribor 25. avgusta 1941. O tome je vođa ustaške delegacije pri štabu za preseljavanje u Mariboru, potpukovnik Ferant, izveštavao ustaško Ministarstvo inostranih poslova u Zagrebu 27. avgusta 1941. ovako:

»Štab za preseljavanje u Mariboru nas je obavestio da je 25. ovog meseca u Mariboru održan sastanak kod komandanta službe bezbednosti za donju Štajersku, štandartenfirera Lurkera, kome je prisustvovao i g. šturmbanfirer Ajhman iz Berlina i na kome su zaključili da Berlin treba definitivno da odlučuje o daljem izvođenju iseljavanja.

Ovaj zaključak očekuju za sledećih 8 do 10 dana i za to vreme ne sme da ode ni jedan transport.«[203]

Za to što je Himler 18. avgusta 1941. prekinuo deportacije u jugoistočnoj Evropi do kraja rata razlog treba tražiti, pre svega, u prilikama koje je prouzrokovao ustanak jugoslovenskih naroda, kao i u divljim deportacijama Srba iz Hrvatske. Kakve su bile te prilike?

Srbija i Hrvatska

Već smo videli kako se u drugoj polovini maja 1941. pitanje deportacija Slovenaca iz slovenačke Štajerske i Gorenjske počelo povezivati s pitanjem progona Srba iz tzv. NDH i na koji način je bio postignut sporazum da će NDH proterati onoliko Srba koliko će primiti izgnanih Slovenaca. Za deportacije Srba iz Hrvatske i prijem izgnanih Slovenaca obrazovali su najpre pri uredu maršala Slavka Kvaternika centralni ured za iseljavanje i naseljavanje, koji je vodio ustaški pukovnik Stjepan Jendrašić, a priključili su mu još nekakvu komisiju, sastavljenu iz zastupnika pojedinih ustaških ministarstava i drugih ustanova.[204]

Većinu sastanaka centralnog ureda vodio je lično maršal Kvaternik. On je i na sastanku 12. juna 1941. odredio da »organizaciju službe preseljavanja pri hrvatskoj vladi u Zagrebu treba prilagoditi organizaciji nemačkih ustanova za preseljavanje«. Zbog toga je zahtevao da obezbede odgovarajući elaborat, koji je kasnije, zaista, izradila ustaška delegacija kod štaba za preseljavanje u Mariboru.[205] A 24. juna 1941. su u Zagrebu, po ugledu na nacističke urede opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda, oformili posebnu ustanovu tzv. »Državno ravnateljstvo za ponovu« u Zagrebu. Vodio ju je državni ravnatelj dr Josip Rožanković, koji je bio podređen predsedništvu vlade. Državno ravnateljstvo za ponovu je bilo nadležno za sve poslove iseljavanja i doseljavanja stanovništva i preuzimanje i upravljanje imovinom.[206] Najpre je organizovalo tri glavne podružnice u Banjaluci, Osijeku i Sarajevu, a 2. jula je raspisom zahtevalo da se u svakom srezu ustanovi ured za iseljavanje.[207]

Na konferenciji u Zagrebu od 4. juna, bilo je predviđeno da se proterivanje Srba iz Hrvatske i Bosne izvrši u tri talasa, po vremenu i broju usklađeno

s talasima proterivanja Slovenaca iz slovenačke Štajerske i iz Gorenjske. U prvom talasu, do 5. jula 1941., trebalo je proterati iz NDH oko 5000 pravoslavnih sveštenika zajedno s porodicama, u drugom talasu, od 10. jula do 30. avgusta, oko 25.000 Srba iz Srema i Bosne zapadno od Drine, a u trećem talasu, od 15. septembra do 31. oktobra, oko 145.000 Srba. Vojni komandant za Srbiju je obećao da će osim tog broja izgnanih Srba prihvatiti još i do 30.000 Srba, koji u Hrvatskoj nemaju građansko pravo.[208]

Državno ravnateljstvo za ponovu i ustaška komanda su za prikupljanje Srba formirali četiri velika sabirna logora u Bijeljini, Slavonskoj Požegi, Bjelovaru i Sisku, odnosno Capragu i već u drugoj polovini juna otpočeli s velikim akcijama hapšenja Srba.[209]

Deportacije Srba iz Hrvatske su se odvijale organizovano i neorganizovano ili samovoljno, pa je broj organizovano deportovanih Srba bio mnogo manji od broja inače deportovanih.

Neorganizovane i samovoljne deportacije koje su pratili ustaški zločini, sadistička mučenja i omalovažavanja su nemačkim okupacionim vlastima prouzrokovale dosta neprijatnosti, pre svega zbog neprijavljivanja dolaska transporta ili grupa, manjkave ishrane i opreme izgnanika, kao i njihovih žalbi zbog ustaških zločina.

O odjeku samovoljnih deportacija srpskog stanovništva iz Hrvatske je već 16. juna 1941. izveštavao veliki župan dr Petar Gvozdić ustaškog ministra unutrašnjih poslova, dr Andriju Artukovića:

»3. U razgovoru s gospodinom Bekerom (nemački komesar istočnog Srema - napomena T. F.) i drugim predstavnicima nemačke vojske i sa gospodinom Totom (Dragan Tot - predsednik komisije za likvidaciju pravnih poslova NDH i vojnog komandanta za Srbiju - nap. T. F.) upozoren sam na to da se s postupkom ilegalnog deportovanja Srba i Srbijanaca s teritorije Nezavisne Države Hrvatske na teritoriju vojnog komandanta za Srbiju stvara neugodno raspoloženje, koje se često menja i to revoltira gospodina Nojhauzena i druge predstavnike nemačke okupacione vlasti, *pošto takvo deportovanje stvara velike i suvišne neprilike i neprijatnosti nemačkim okupacionim vlastima* (podvukao T. F.). Na taj način deportovani Srbi i Srbijanci se, obično bez nadzora, kriju na prikrivenim i nedostupnim mestima u planinskim predelima, pa kada im ponestane hrane stvaraju razne pljačkaške grupe, često vrše i oružane napade i formiraju ustaničke grupe, a sve to stvara nepotrebne neprilike i žrtve za nemačku vojsku na tom području.

Oni takođe, izjavljuju da *nemaju ništa protiv takvih deportacija* (podvukao T. F.), ali da bi, ipak, trebalo pred njihovo izvršenje zahtevati dozvolu od nadležnih nemačkih okupacionih vlasti za takvu brojnost.«

Dr Petar Gvozdić je izveštavao i o tome da se predstavnici nemačke vojske i sam Beker »žale da, pre svega, ustaški predstavnici izvode zločine nad uhapšenim Srbima te ih muče, što vređa najosnovnije ljudsko oostojanstvo i osećanje. S takvim merama se nemačkoj vojsci na području vojnog komandanta za Srbiju stvaraju velike neprilike pošto joj se obraća stotinu Srba i usmeno ili u pismenim žalbama navodi načine mučenja i torture i zahtevaju rešavanje takvih žalbi, a često takve pritužbe redovnim putem šalju u Berlin, što

sve neugodno utiče na ugled hrvatske države, pa bi po njihovim izjavama moglo čak doći do intervencije nemačke vojske, odnosno predstavnika nemačke države ukoliko se ne prekine s takvim mučenjem«.[210]

Sve te pritužbe, razumljivo, nisu imale nikakvog efekta, pa su ustaše nastavljale s ilegalnim deportovanjima i mučenjem Srba.

Organizovane deportacije Srba iz sabirnih logora su ustaške vlasti počele da pripremaju tek jula 1941. Kada su se pukovnik Jendrašić, SS-šturmbanfirer Bajzner i kapetan Hofner 4. jula u Zagrebu dogovorili o redu vožnje za transporte Slovenaca u drugom talasu, dogovorili su se i o transportima Srba iz Hrvatske. Odredili su da se s njihovim transportovanjem otpočne 11. jula, i to dnevno po 500 Srba u jednom transportu, naizmenično iz logora Bijeljina (oko 5000 osoba), Caprag (oko 4000 osoba), Bjelovar (oko 4000 osoba) i Slavonska Požega (oko 12.000 osoba). Iz logora u Bijeljini izgnanici su trebali da idu peške do Raca, odakle bi ih s parobrodima prevezli u Beograd, dok bi ih iz ostalih logora vozovima prevezli do Zemuna ili Beograda gde bi prešli u srpske vozove.[211]

Međutim, iz Bijeljine je već 9. jula stigao u Beograd transport s 1291 osobom, a li. jula i sledeća tri neprijavljena transporta iz Bijeljine, Šida i Vinkovaca s ukupno 3500 osoba.[212] Izgnanici nisu sa sobom nosili ništa, jer su im ustaše sve oduzele. Mnogi od njih su po čitavom telu imali modrice od mučenja. Sva četiri transporta su stigla neprijavljena, itd.[213]

U Nemačko poslanstvo u Zagrebu su tih dana neprekidno stizali izveštaji 0 ustaškim zločinima pri traganju za Srbima i njihovom proterivanju. Zbog toga je, 10. jula, njegov savetnik fon Trol o tome opširno izveštavao nemačko Ministarstvo inostranih poslova:

»Srpsko pitanje se u poslednjim danima veoma zaoštrilo. Krajnja bezobzirnost i brojni zločinački postupci koje su ustaše vršile za vreme iseljavanja 1 pored oštrog poglavnikovog zakonskog naređenja od 27. juna 1941., izazvali su kod treznih hrvatskih krugova istinsku zabrinutost. Brojni raniji nasilni postupci i izgredi ustaša prema srpskom stanovništvu u mnogim krajevima, o kojima je poslanstvo saznalo iz izveštaja vojnog komandanta za Srbiju, kao i izveštaja pojedinih vojnih ustanova, doveli su gospodina poslanika do toga da je usmeno i pismeno upozorio maršala (Kvaternika - napomena T. F.), pa i ministra inostranih poslova na opasnost takvih pojava. Te pojave treba ugušiti naročito zbog razumevanja između nemačke vojske i hrvatskog naroda.«

Izveštavao je i to da se general Glez ton Horstenau prošle večeri nakon razgovora s njim osećao dužnim da se o toj »srpskoj stvari« najpre temeljno porazgovara s Kvaternikom i nakon toga na njegovu izričitu želju još i s poglavnikom. Glez fon Horstenau je u Kvaternikovom prisustvu izrazio poglavniku svoje ozbiljno oklevanje o ustaškim izgredima, a pri tome je svoj izveštaj ilustrovao s brojnim konkretnim podacima iz bliske prošlosti. Poglavnik je podsećao na to da u svim revolucijama dolazi do sličnih pojava Poglavnik i general Glez fon Horstenau su se sporazumeli da će ubuduće posebne karakteristične primere, o kojima će izveštavati vojne ustanove, podrobno ispitati.

Glez Ion Horstenau je u svom izveštaju, koji je istovremeno poslao vrhovnoj vojnoj komandi, izjavio da je svu državu zahvatio osećaj najgore prav-

ne nesigurnosti. Takvom mišljenju se priključio i savetnik fon Trol, koji je izjavio da se srpsko pitanje, zbog otpočetog preseljavanja Srba, veoma zaoštrilo i da će »kruto izvođenje preseljavanja Srba i mnoga ranija ustaška zverstva svugde gde žive Srbi nagomilati snažno žarište koje će se ubrzo pretvoriti u žarište nemira što će biti teško ugušiti.«[214] Narednog dana, pošto je nemačko poslanstvo dobilo potresne izveštaje vojnog komandanta za Srbiju, nemačkog generala u Zagrebu, vojne komande u Zagrebu, šefa akcione grupe policije bezbednosti i službe bezbednosti u Zagrebu i brojnih privatnih lica, kao i vojnika, fon Trol je zamolio za prijem u Ministarstvu inostranih poslova. U jednočasovnoj raspravi upozorio je na opasnosti koje prouzrokuje dalje bezobzirno i nesređeno iseljavanje. Kada je Ministarstvu predočio sav materijal, koji je delimično bio ilustrovan i fotografijama, naglasio je da za »sprečavanje nastajanja novih žarišta nemira treba sprečiti neprekidnu samovolju podređenih organa, naročito ustaških organizacija«. Uz saglasnost Gleza fon Horstenaua upoznao je ministra inostranih poslova i sa sadržajem pisma vojnog komandanta za Srbiju nemačkom generalu od dana 25. VI 1941. Spomenuo je, takođe, i to da je skoro stigla vest vojnog komandanta za Srbiju o tome da je tog dana, i pored obostranog dogovora, potpuno nenajavljeno stiglo u Beograd 3000 Srba, i to neki brodom, a neki sa dva voza. Upozorio ga je i na to da se, prema izveštajima službe bezbednosti, u nekim krajevima zapadno od Drine, gde su skupili sve Srbe predviđene za iseljenje, već pojavio pegavi tifus što bi moglo predstavljati veliku opasnost za akcije nemačke vojske u jugoistočnoj Evropi. Rekao je i to da su protekle večeri »prilikom pripremanja transporta za iseljenje samo u Zagrebu isterali iz kreveta 800 Srba, te ih uhapsili i odveli pod oružanom pratnjom«.[215]

Takve prilike su odugovlačile početak organizovanog deportovanja Srba.

Na novom sastanku, održanom u Zagrebu 8. jula 1941., kome su prisustvovali pukovnik Jendrašić, SS-unterštrumfirer Urbantke, SS-oberštrumfirer dr Zajdl i major Ferant, sastavili su konačni red vožnje za proterivanje Slovenaca i Srba u drugom talasu. Što se tiče transporta sa Srbima, zaključili su da će prevoz vozovima otpočeti 17. jula i to jednom kompozicijom sa 500 izgnanika dnevno, naizmenično iz logora u Capragu (oko 8000 osoba), Slavonskoj Požegi (oko 10.000 osoba) i Bjelovaru (oko 7000 osoba), te odredili precizan red vožnje.[216]

Međutim, 16. jula, tj. dan pre odlaska prvog transporta, SS-šturmbanfirer Bajzner izvestio je savetnika Nemačkog poslanstva u Zagrebu, fon Troia, o tome da je vojni komandant za Srbiju odlučio da privremeno neće prihvatati transporte, jer ustaške vlasti ne poštuju dogovore pa su deportovale već veliki broj Srba. Raspitivanja kod vojnih i okružnih komandi su pokazala da je broj deportovanih Srba narastao već na 80.000 - 85.000. Zbog toga vojni komandant za Srbiju ne može prihvatiti nove transporte sve dok se već izgnani Srbi ne porazdele po pokrajini. Tako se mora za neko vreme odgoditi početak deportovanja drugog talasa s kojim je trebalo otpočeti 17. jula.

U Bajznerovom izveštaju je spomenuto i ovo:

»Šef policije bezbednosti i službe bezbednosti namerava da se obrati nemačkom Ministarstvu inostranih poslova s molbom da kod hrvatske vlade preduzme potrebne korake protiv kršenja sporazuma.

Preseljavanje Slovenaca s područja Rajha u Hrvatsku time, razumljivo, neće biti prekinuto, već će se izvoditi onako kako je predviđeno.«[217]

Kad je nemačko Ministarstvo inostranih poslova saznalo za takve prilike, 18. jula 1941., telegramom br. 659, naredilo je svom poslanstvu u Zagrebu da posreduje kod ustaške vlade. Fon Trol je ministarstvu 22. jula odgovorio:

»Likvidirao sam ispoljena prebacivanja pri hrvatskom ministarstvu inostranih poslova već 17. o. m. Ujedno sam upozorio da vojni komandant za Srbiju mora do daljeg da odbije prihvat novih transporta. Ministra inostranih poslova sam, isto tako, upoznao i s tim da pored tog broja, za koji smo se dogovorili na zagrebačkoj konferenciji, treba uzeti u obzir i oko 83.000 ilegalno izgnanih Srba. Dr Lorković se protivio zbog takvog sumnjivog previsokog broja, pa mi je rekao da je, navodno, došlo i na stotine Slovenaca iz donje Štajerske i da je pristiglo više hiljada Hrvata i Slovenaca bez dozvole sa srpske teritorije. Zadržava pravo da se i te dve kategorije, takođe, prebroje i uzmu u obzir pri konačnom obračunu.«[218]

Skoro u isto vreme se SS-šturmbanfirer Bajzner, zbog iste stvari, obratio i ustaškom pukovniku Jendrašiću o čemu je ovaj izveštavao:

»Unteršturmfirer g. Urbantke mi je 18. jula ove godine u razgovoru koji se odnosio na zaustavljeno transportovanje naših iseljenika u Srbiju rekao da je iz razgovora s gospodinom ministrom Lorkovićem shvatio da je u Srbiju oterano najviše oko 30.000 dobrovoljaca iz Hrvatske. U istoj stvari je gospodin Kvaternik mlađi posredno priznao u razgovoru da se može reći da je od oko 65.000 osoba preseljenih u Srbiju njih oko 15.000 dobrovoljaca. G. Urbantke je pokušavao da matematički dokaže da je to veoma razumljivo, jer je do, sada u Srbiju oterano na ilegalan način oko 80.000 Srba.

Odgovorio sam mu da sa tim podacima nisam upoznat.

Danas, dana 19. jula, oko 10 časova, telefonom me je pozvao SS-šturmbanfirer g. Bajzner i saopštio mi da se vratio iz Beograda. Vojni komandant za Srbiju se, navodno, načelno slaže s tim da se sa iseljavanjem Srba iz Hrvatske može nastaviti kroz otprilike 14 dana. Kako sam juče zahtevao da se što pre omogući slanje transporta iz Hrvatske u Srbiju, pošto imamo prepune logore pa su nastale teškoće koje se tiču prehrane i opasnosti od zaraznih bolesti, g. Bajzner je telegrafski upoznao vojnog komandanta za Srbiju o prilikama i zahtevao da se što pre omogući odašiljanje transporta naših iseljenika u Srbiju. Nada se da će se to pitanje rešiti povoljno.«

Pukovnik Jendrašić je izveštavao i to da ga je Bajzner na kraju razgovora upoznao i s telegramom vojnog komandanta za Srbiju u kome je rečeno da su ustaše 17. ili 18. jula proterale preko Drine u Užice oko 10.500 Srba u veoma jadnom stanju, bez odeće, novca i hrane, pa je molio da se najstrože deluje protiv samovoljnih i ilegalnih deportacija Srba.[219]

Pošto su se stvari tako zaoštrile, formirali su nemačko-hrvatsku komisiju za pitanja iseljavanja i 28. jula uveče su njeni članovi dr Digović i dr Frlić, iz hrvatskog ministarstva inostranih poslova, i SS-unteršturmfirer Urbantke otputovali iz Zagreba u Beograd kako bi s vojnim komandantom za Srbiju raščistili zaoštrena pitanja. Narednog dana su se sastali i sa SS-šturmbanfirerom dr Vajnmanom i SS-unteršturmfirerom Stuškom. Nemci su na tom sastanku

predstavnicima ustaškog ministarstva inostranih poslova detaljno opisali opseg i način ilegalnih deportacija Srba iz Hrvatske. Dr Vajnman je naglasio da je privremeno brojanje pokazalo da je preko granice ilegalno deportovano već više od 2000 Srba i da je već javio u Zagreb a sada još jednom upozorava da je vojni komandant za Srbiju rešen da taj broj uzme u obzir pri ukupnom broju Srba, koje prema dogovoru mora da prihvati iz Hrvatske. Nakon toga je dr Vajnman govorio o položaju izgnanih Srba i ukazao na kruto postupanje ustaša sa Srbima pri deportovanju (mučenje, oduzimanje odela i prehrambenih artikala itd.).[220]

Pošto je ustaška strana obećala da će se držati dogovora o organizovanom isterivanju Srba iz NDH, vojni komandant za Srbiju dozvolio je da mogu posle 1. avgusta slati prve transporte. Broj transporta i izgnanih Srba u avgustu može da se vidi iz sledećeg pregleda, koji je 31. oktobra 1941. sastavljen u Zagrebu, pa ga je poslanik Kaše, kao prilog broj 5, priključio svom »zaključnom izveštaju o preseljavanju«, koji je 20. novembra 1941. poslao nemačkom Ministarstvu inostranih poslova.[221]

Broj transporta	Datum	Logor	Broj osoba
1	1. VIII	Caprag	511
2	2. VIII	Bjelovar	505
3	3. VIII	Slavonska Požega	521
4	4. VIII	Caprag	521
5	5. VIII	Bjelovar	495
6	6. VIII	Slavonska Požega	523
7	7. VIII	Caprag	521
8	8. VIII	Bjelovar	534
9	9. VIII	Slavonska Požega	506
10	10. VIII	Caprag	508
11	11. VIII	Bjelovar	516
12	12. VIII	Slavonska Požega	521
13	13. VIII	Sisak	561
14	14. VIII	Bjelovar	505
15	15. VIII	Slavonska Požega	505
16	16. VIII	Caprag	505
17	17. VIII	Bjelovar	500
18	18. VIII	Slavonska Požega	522
19	19. VIII	Caprag	523
20	20. VIII	Bjelovar	513
21	22. VIII	Caprag	521
22	23. VIII	Bjelovar	602
23	24. VIII	Slavonska Požega	502
24	25. VIII	Caprag	524
25	26. VIII	Slavonska Požega	530
26	26. VIII	Bjelovar	528
27	26. VIII	Caprag	501
28	26. VIII	Slavonska Požega	526
		Ukupno	14.550

Zastupnici vojnog komandanta za Srbiju su svakog dana, prilikom preuzimanja transporta u Zemunu, utvrđivali da ni jedan transport ne odgovara zaključenom dogovoru. Izgnanici nisu imali 500 dinara, niti 50 kg prtljaga, hrana je bila nedovoljna ili je, pak, uopšte nije bilo, imali su modrice itd., a i spiskovi transporta su bili sastavljeni neažurno. Svoja zapažanja zastupnici vojnog komandanta za Srbiju prosleđivali su SS-šturmbanfireru Bajzneru u Zagrebu, a ovaj je svakodnevno posredovao kod pukovnika Jendrašića koji se izgovarao da ne može ništa preduzeti. U takvom položaju je vojni komandant za Srbiju 11. avgusta upozorio Bajznera da će, ukoliko se prilike pri slanju transporta ne poboljšaju, prekinuti s prihvatom transporta. Pošto se prilike nisu poboljšale, 13. avgusta je, kada je stigao transport izgnanika koji su imali rane, otoke, modrice, tragove udaraca itd., zaključio da od 17. avgusta neće prihvatiti više ni jedan transport. Bajzner je o toj svojoj odluci izvestio i maršala Kvaternika.[222]

Zbog takvih prilika pri isterivanju Srba iz NDH vojni komandant za Srbiju, general Dankelman je bio u veoma neprijatnom položaju. Osim toga, morao je tada da odbija i mađarske zahteve za isterivanjem većeg broja Srba iz Bačke kao i zahteve mađarske nacionalne grupe u Banatu za proterivanje 12.000 Srba.

Tako je mađarski oficir za vezu pri II nemačkoj armiji, pukovnik Bac, već aprila 1941. izvestio vojnog komandanta za Srbiju da mađarska vlada namerava da protera u staru Srbiju oko 150.000 Srba koje je, navodno, jugoslovenska vlast naselila u prostoru između Dunava i Tise. Vojni komandant za Srbiju je te zahteve odbio pošto za takvo preseljenje nije bilo mogućnosti ni za nastanjenje ni za ishranu. Ovu njegovu meru je potvrdilo i nemačko Ministarstvo inostranih poslova.[223] Ali, već 29. aprila 1941. mađarska vlada se obavezala da neće zahtevati preseljenje Srba iz Bačke u staru Srbiju.[224] Iz nekih podataka je očigledno da su se tada ili nešto kasnije na nekom sastanku u Berlinu, ipak, dogovorili o tome da će iz Bačke izgnati oko 12.000 Srba tzv. »dobrovoljaca«. Vodstvo mađarske nacionalne grupe u Banatu je, pak, zahtevalo da se protera oko 30.000 do 40.000 Srba iz Banata.

Krajem jula, a naročito avgusta 1941., deportacije Srba iz raznih pokrajina stigle su u jaku krizu zbog širenja oružanog ustanka jugoslovenskih naroda. Naročito neugodne su postajale prilike za okupatora u Srbiji u kojoj su svakodnevno izvršeni oružani napadi partizanskih odreda i četa na nemačke vojne jedinice i žandarmeriju, na saobraćajne i privredne objekte, na rudnike itd., znači na sve ono što bi moglo nemačkom okupatoru da koristi u vojne svrhe. Nemački okupator je promenio svoj stav o tome da se protiv ustanika bore prvenstveno policijske i žandarmerijske snage i u borbu je bacio sve što je imao na raspolaganju. Međutim, ni tri posadne divizije ni policijski bataljoni sa kvislinškom žandarmerijom nisu mogli da zaustave širenje narodnooslobodilačkog pokreta, pa je nemački vojni komandant za Srbiju bio prisiljen da traži pojačanja, koja su počela da stižu tek početkom septembra.[225]

U takvim političkim i vojnim prilikama za vojnog komandanta Srbije i njegov štab veliki teret predstavljalo je čak i organizovano i dogovoreno do-

seljavanje velikog broja Srba na područje stare Srbije, u kojoj u to vreme nije samo plamteo ustanak već su partizanski odredi stvarali veću slobodnu teritoriju. Oni su smatrali da deportacije Srba jačaju ustanak u samoj Srbiji. To isto je mislio i opunomoćenik nemačkog Ministarstva inostranih poslova u Beogradu Bencler, koji je 5. avgusta izveštavao Berlin:

»Posle razgovora u Berlinu prilike su se promenile utoliko što sadašnji ustanak komunista u Srbiji ne dozvoljava da ovamo dođe sledećih 12.000 nezadovoljnih elemenata, koji bi bili veoma podložni komunističkom uticaju. Preseljenje može da se izvede tek kada bude ovde završen ustanički pokret. Pa i tada bi bilo poželjno da preseljavanje traje duže, oko 12 meseci.

Upozoravam i na to da će se kasnije postaviti, takođe pitanje za Banat ukoliko tamo prema, po mom mišljenju, previsokoj oceni vođe mađarske nacionalne grupe živi oko 30.000-40.000 dobrovoljaca. Vojni komandant i u daljoj perspektivi energično odbija dopunsko prihvatanje, osim već spomenutih 12.000. Preuzimanje 12.000 osoba iz Bačke bi moralo, dakle, da bude vezano za uslov da se Mađarska odrekne daljnjeg progona Srba kako iz Bačke tako i iz Banata.«[226]

Nemačko Ministarstvo inostranih poslova je poslalo krajem avgusta u Beograd referenta iz odeljenja za kulturu Triska, kome je Bencler objasnio uzroke za odlaganje proterivanja Srba iz Bačke.[227]

Istog dana je Bencler, koji je jula i avgusta slao iz Beograda nemačkom Ministarstvu inostranih poslova u Berlin izveštaje o širenju ustanka i sve kritičnijem položaju u Srbiji, napisao u jednom od svojih telegrama:

»Posle mog telegrama od 12. avgusta prilike su se još više zaoštrile. Komunistički pokret se širi i deluje s narodnim parolama koje su počele da dobijaju odziv. *Siromaštvo srpskih begunaca,prqteranih iz Hrvatske i iz Mađarske, te njihovo kazivanje još uvek podstiču otpor i uznemirenje...*« (podvukao T. F.)[228]

Himlerova naredba od 18. avgusta da treba odmah i to do kraja rata na jugoistoku prekinuti preseljavanja, koju su pojedinci onda pripisivali šefu policije bezbednosti i službe bezbednosti Hajdrihu i koji *je bio prisiljen da je izda zbog snažnog razmaha oružanog ustanka jugoslovenskih naroda* je dobrodošla vojnom komandantu za Srbiju i njegovom vojnoupravnom štabu. Zbog toga je 25. avgusta odlučio da obustavi prihvat daljih transporta Srba iz NDH. Tog dana je SS-šturmbanfirer Bajzner izvestio poslanika Kašea:

»U telegramu koji je upravo stigao iz Beograda državni savetnik Turner izveštava da zbog sadašnjeg političkog položaja u staroj Srbiji nisu više moguća dalja preseljavanja Srba iz Hrvatske na područje stare Srbije.

Ujedno je šef policije bezbednosti i službe bezbednosti, SS-grupenfirer Hajdrih, iz drugih političkih razloga, koji takođe nisu poznati, naredio da se obustavi tekuće transportovanje preseljenika.

Državni savetnik -Turner smatra da je kontingent srpskih iseljenika, koji mora da prihvati, verovatno već postignut. Nadležni nemački uredi u Srbiji su izvestili da od 26. VIII 1941. neće prihvatiti više ni jedan transport.

O tome sam obavestio pukovnika Jendrašića i molio ga da obavesti i odgovarajuće nadležne hrvatske urede.«[229]

Ova stvar nije išla u prilog poslaniku Kašeu, pa je dva dana kasnije pitao nemačko Ministarstvo inostranih poslova:

»Pošto je preseljavanje naredio Firer a o njemu raspravlja Ministarstvo inostranih poslova, molim za uputstva o tome kakav treba da bude moj odnos prema toj poruci.«

Prigovarao je Turnerovom mišljenju da je kontigent izgnanih Srba već postignut, jer, navodno, ranije Tumerove izjave Vezenmajeru dokazuju da je to samovoljan račun, a onda pita:

»Ukoliko iseljavanje bude obustavljeno, kako će se tretirati iseljavanje Slovenaca iz Rajha? Njihov prihvat bi mogao u Hrvatskoj da prouzrokuje velike teškoće. Pošto sam, kada je reč o preseljavanju, na osnovu ovlašćenja državnog ministra inostranih poslova overio potpisane ugovore, ne mogu priznati samovoljne izjave niti Hajdrihovo uplitanje.«[230]

A Ministarstvo inostranih poslova nije, razumljivo, moglo da preduzme ništa pošto su Himlerova i Hajdrihova moć bili još veći, pa je 26. avgusta, zaista, i obustavljeno deportovanje Srba iz Hrvatske.

Gorenjska i slovenačka Štajerska

Rekao sam već da su Himlerove »smernice za iseljenje tuđih elemenata iz južne Koruške« umanjile opseg prvog i trećeg talasa i praktično eliminisale drugi talas, o kome, razumljivo, kasnije na konferenciji u Zagrebu, 4. juna 1941., uopšte nije bilo više govora. Ali još uvek su predviđali da će u trećem talasu izgnati oko 80.000 stanovnika iz pograničnog pojasa u Gorenjskoj. Međutim, u leto je počeo da se smanjuje i opseg tog talasa. O uzrocima za to među istoričarima je bilo nekih rasprava, ali na to pitanje nije u potpunosti odgovoreno.[231]

Osnovni razlog zbog koga se opseg trećeg talasa smanjio naveo je vođa podružnice državnog propagandnog ureda za Korušku na Bledu i poverenik za propagandu pri civilnoj upravi za Gorenjsku, Lotar Veber, u svom izveštaju državnom sekretaru dr Gutereru 23. juna 1941.:

»Državni vođa SS je prilikom svoje prve posete Celovcu, koja je obavljena još pre dolaska šefa civilne uprave na to područje, smatrao da se mora ovo područje germanizovati na radikalan način i to tako da se s njega odstrani 80.000-100.000 ljudi (delimično kao radnici u unutrašnjosti Nemačke, delimično, ukoliko rasno zaista nisu prihvatljivi, u južnu Srbiju). Ali, kada je komesar za jačanje nemačkog naroda, SS-oberfirer Šreder prvi put razgledao to područje, naređeno je da treba grubim izborom očistiti samo pogranični pojas u širini od 20 km, pa ga ponovno naseliti sinovima nemačkih seljaka. Međutim, otkad ovde rade komisije za rasna ispitivanja, koje su izveštavale o tako iznenađujućim rezultatima, u vezi sa iseljavanjem nastali su suštinski problemi. Tome valja dodati i to da, kada je reč o iseljavanju, iz Rajha, u Berlinu žele da afirmišu svoje protivrečne stavove dva pravca, i to na jednoj strani Him-

lerov, a na drugoj Geringov ured. Ako Himlerov ured stoji na stanovištu da je potpuno čišćenje rasnog pitanja na ovom okupiranom području gledano u perspektivi najznačajnija mera, pred kojom se mora odbaciti svako oklevanje, Geringov ured ima približno ovakav stav: priča se da se stanovništvu na ovom području izuzimajući samo oko 15%, ne može ništa prigovoriti. Zbog toga ne treba ljude koji dobiju rasnu ocenu III i IV u većini isterati u južnu Srbiju. U tom slučaju bi Nemačka zbog nedostatka radne snage umesto tih radnika kasnije morala da prima mnoge rasno manje vredne radnike iz Poljske ili drugih zemalja kako bi postigla potrebnu udarnu snagu. U toj stvari još nije bila izrečena poslednja reč, ali ipak možemo da zabeležimo jasno slabljenje.«[232]

Štab za preseljavanje na Bledu je do polovine avgusta 1941. u evidenciji za progon u Hrvatsku imao samo još 30.000 osoba. Njegov vođa dr Glazer je početkom avgusta zamolio ustašku delegaciju pri štabu za preseljavanje da se održi u Zagrebu konferencija o deportaciji trećeg talasa iz Gorenjske u Hrvatsku. Član delegacije, kapetan fregate Mičić je 9. avgusta sa Bleda pisao pukovniku Jendrašiću u Zagreb da će 16. avgusta stići u Zagreb sa dr Glazerom kako bi porazgovarali o proterivanju trećeg talasa. Da bi u Zagrebu imali bar približnu sliku o stvari, dodao je:

»III talas bi morao da počne sa iseljavanjem 15. septembra a obuhvatiće 18.000 do 20.000 lica iz južnog pojasa Gorenjske. Stanovništvo iz severnih krajeva neće biti iseljeno kako ne bi došlo do privrednih smetnji.«[233]

Dana 13. avgusta je pukovniku Jendrašiću telefonirao i SS-unteršturmfirer Urbantke i zahtevao sastanak sa dr Glazerom za 15. avgust ili za početak naredne sedmice.[234]

Sastanak je zaista održan »početkom naredne sedmice«, to jest u ponedeljak, 18. avgusta, u zgradi Državnog ravnateljstva za ponovu u Zagrebu. Sa ustaške strane prisustvovali su mu državni ravnatelj Josip Rožanković, zastupnik Ministarstva inostranih poslova NDH, dr Oskar Tutina, pukovnik Stjepan Jendrašić, vođe odeljenja u Državnom ravnateljstvu za ponovu dr Jurčić i dr Stjepan Vedrina, kao i član ustaške delegacije Mičić, a sa nemačke strane dr Glazer, njegov zamenik SS-hauptšturmfirer Šluifer i SS-unteršturmfirer Urbantke. O sadržaju sastanka kazuje sačuvani zapisnik:

»SS-hauptšturmfirer g. dr Glazer obaveštava da bi se u trećem talasu iz Koruške umesto 80.000 Slovenaca, kako je to određeno u sporazumu od 4. VI 1941., preselilo svega samo 30.000 i to posle 15. septembra 1941. godine 15.000, dok bi ostatak od 15.000 preselili posle rata.

Takvo smanjenje od 80.000 na 30.000 dr Glazer obrazlaže time što se naknadnim proveravanjem tačno utvrdilo da je većina onih osoba koje su u početku bile predviđene za iseljenje nemačkog porekla, pa ih zbog toga nije moguće preseliti. Takođe će se unekoliko smanjiti i broj od 65.000 Slovenaca koje treba iseliti iz pograničnog područja u južnoj Štajerskoj. Tačne podatke o tome dr Glazer još ne može dati, jer određene komisije još rade. Na kraju je dr Glazer primetio da prva grupa od 15.000 Slovenaca, koju će preseliti posle 15. septembra, obuhvata uglavnom poljoprivrednike, dok bi ostatak činili trgovci, gostioničari i niži činovnici.«[235]

Nakon toga je dr Oskar Turina, kao zastupnik hrvatskog Ministarstva inostranih poslova, primetio na Glazerov izveštaj da nemačke vlasti mogu po svojoj volji da smanje broj Slovenaca koje nameravaju da izgnaju, ali, ipak, ostaje neprikosnoveno pravo hrvatskih vlasti da iz Hrvatske odstrane svih 80.000 osoba, kako to predviđa dogovor od 4. juna 1941. Dr Glazer je primetio da je vojni komandant za Srbiju spreman da preuzme samo toliko Srba iz Hrvatske koliko će Slovenaca biti izgnano u Hrvatsku. Dr Turina se tome protivio i naglasio da bi to predstavljalo radikalnu promenu zaključaka od 4. juna 1941., pa je zbog toga želeo da se na sastanku raspravlja samo o tehničkom izvođenju zaključaka konferencije od 4. juna.

Na kraju su, zaista, raspravljali samo o tehničkim pitanjima i zaključili da bi sa transportovanjem otpočeli 15. septembra, i to naizmenično iz slovenačke Štajerske i Gorenjske svakoga dana po jedan transport od 500 do 700 osoba. Krajnja stanica za te transporte trebalo je da bude Bjelovar. Odredbe koje se tiču transportnih spiskova, novca, prtljaga i hrane bile su podjednako iste kao i one predviđene u zaključcima konferencije od 4. juna 1941.

Tako su nacistički planovi polovinom avgusta još uvek predviđali deportaciju trećeg talasa iz Gorenjske, ali su njegov opseg znatno smanjili, u stvari, na 15.000 osoba.

U Arhivu Slovenije čuva se mapa spiskova onih porodica koje je trebalo izgnati iz 75 opština u Gorenjskoj (spiskova iz opština u Mežičkoj dolini u toj mapi nema). Štab za preseljavanje je za svaku opštinu sastavio poseban spisak porodica, i to onih kojima su dali konačnu ocenu E (tj. Evakuierung - proterivanje u Srbiju ili u Hrvatsku), E-S (tj. Evakuierung-Sonderfall - proterivanje - poseban slučaj), E-V (tj. Evakuierung-Verbleib - proterati ili ostaviti), A (tj. Altreich - proterati u Rajh), A-b (tj. Altreich-beschleunigt - ubrzano proterivanje u Rajh), A-V (tj. Altreich-Verbleib - proterati u stari Rajh ili ostaviti). Takođe je za svaku porodicu napisana i politička ocena od 1 do 5. Zanimljivo je da je najveći broj porodica imao ocenu 3, što znači da je za njihovo proterivanje morala da bude odlučujuća prvenstveno rasna ocena, koja, na žalost, nije navedena. Zanimljivo je i to da se u spiskovima nalaze i porodice koje su već mesec dana ranije izgnali u Srbiju. A treća zanimljivost se nalazi u tome da u spiskovima nisu bile samo porodice iz pograničnog područja nego i iz čitave Gorenjske. Kako je u tim spiskovima navedeno približno toliko osoba koliko su ih predviđali za proterivanje u mesecu avgustu 1941., pretpostavljam da ih je štab za preseljavanje sastavio u tom mesecu. O tome svedoči i to da je štab za preseljavanje na Bledu 27. avgusta 1941. poslao ispostavi službe bezbednosti za radovljički okrug spisak porodica sa konačnom ocenom A i A-V i iz nekih opština u tom okrugu, pa je zamolio da zajedno s političkim komesarom odrede koja lica treba svakako izgnati u stari Rajh, a koja ostaviti u njihovim domovima, jer rade u preduzećima koja su od značaja za rat. Iz spomenutih spiskova sam za čitavu Gorenjsku sastavio sledeći

Pregled
za proterivanje predviđenog broja stanovnika iz Gorenjske

Okrug		Ocene E			Uku-	Ocene A			Uku-	Ukupno	
		E	E-S	E-V	pno	A	A-b	A-V	pno	por	osoba
Kranj	p	1.994	8	7	2.009	197	103	31	331	2.338	6.841
	o.	5.773	9	27	5.809	585	360	87	1.032		
Radovljica	p-	1.795	46	46	1.887	201	2	21	224	2.111	5.106
	o.	4.301	109	123	4.533	518	4	51	573		
Kamnik	p-	2.061	—	30	2.091	77	264	33	374	2.465	7.617
	o.	6.404	.	46	6.450	238	872	57	1.167		
Ukupno	p-	5.850	54	83	5.987	475	369	85	929	6.914	19.564
	o.	16.478	118	196	16.792	1.341	1.236	195	2.772		

U to vreme, dok se u Berlinu vodila bitka između dva gledišta o sudbini desetine hiljada stanovnika iz Gorenjske, u Gorenjskoj se sve više rasplamsavao oružani ustanak. Posle prvih pojedinačnih akcija 27. jula došlo je do pravog ustanka, naročito u kamničkom okrugu, i od tada su prve partizanske grupe i čete, koje su se u prvoj polovini avgusta objedinile u tri partizanska bataljona, svakoga dana napadale okupatorove naoružane jedinice, saobraćajne uređaje i saobraćajna sredstva, justifikovale njegove saradnike itd. O ustanku je npr. već spomenuti Lotar Veber 4. avgusta ovako izveštavao u Celovac:

»Nedelja od 27. VII do 2. VIII je bila na okupiranom području posebno značajna zbog rasplamsavanja komunističke propagandne aktivnosti i agresivne ofanzive komunista kakve još nije bilo ni na ovom području niti bilo gde drugde.«[236]

Šef civilne uprave za Gorenjsku je već 29. jula ustanovio »poseban sud za suđenje komunističkim elementima«, policija bezbednosti je otpočela s racijama, dok je komandant redarstvene policije »Alpenland«, pukovnik Maskus, organizovao nekoliko akcija čišćenja. Jedna od najvećih je izvedena 8. i 9. avgusta. Pošto mu je za nju nedostajalo jedinica, u Gorenjskoj je, naime, do početka avgusta bio samo 181. rezervni policijski bataljon, naredio je da se noću 7. avgusta u Gorenjsku premesti i 72. rezervni policijski bataljon, zbog čega su morali za 14 dana da prekinu deportovanje drugog talasa iz slovenačke Štajerske. Osim toga, za pomoć je zamolio i Korušku. Dobio je pešadijski rezervni bataljon SS »Vestland« iz Celovca (550 ljudi), školski bataljon pilota i četu alpskih lovaca. Akciju je vodio komandant posade iz Celovca, vazduhoplovni pukovnik Lezeman. Do sudara s Cankarevim bataljonom došlo je samo 8. avgusta na Kotliću na Jelovici, gde su partizani imali tri mrtva, a neprijatelj

jednog mrtvog i jednog ranjenog dok je na Mežaklji neprijatelj ubio dvojicu drvoseča.[237]

Pošto je 9. avgusta u Gorenjsku stigao 171. rezervni policijski bataljon[238], zastupnik pukovnika Maskusa za Gorenjsku, komandant žandarmerije pukovnik Handl, 12. avgusta dodelio je rezervnim policijskim bataljonima operaciono područje i to 181. područje žandarmerijskog okruga Kranj, 171. područje žandarmerijskih okruga Kamnik i Litija i 72. područje žandarmerijskog okruga Radovljica.[239] Poslednji je 18. avgusta otišao natrag u donju Štajersku i time omogućio nastavak deportacija drugog talasa.

Nemački izveštaji koji su u to vreme stizali iz Gorenjske bili su jedinstveni u tome da je položaj u Gorenjskoj veoma kritičan i da ni jedna mera nije bila uspešna.[240] Već spomenuti Lotar Veber je u svom nedeljnom izveštaju 6. septembra zapisao »da su organi bezbednosti prema situaciji bez moći i nisu u stanju da stvore red«.[241]

Ustanak je veoma iznenadio nemačkog okupatora. Ovaj je, doduše, očekivao da će naročito po izbijanju rata sa Sovjetskim Savezom doći do nekih komunističkih akcija. Vođa ispostave komandanta policije bezbednosti i službe bezbednosti za Gorenjsku u Kranju je 30. juna 1941. predviđao: »Možemo da računamo na to da će komunistički krugovi pokušati da sadašnje prilike još više iskoriste za propagandu rušenja u uobičajenom obliku, kao što je rasturanje letaka, usmena propaganda u uobičajenom obliku, akcije ispisivanja itd.« Sasvim sigurno nemačkom okupatoru nije bio nepoznat i organ Osvobodilne fronte »Slovenski poročevalec« i leci, koji su pozivali na ustanak itd. Okupatora su, dakle, iznenadili naročito širina i snaga ustanka, kao i činjenica da je stanovništvo stalo na stranu ustanika. Nacisti su bili ubeđeni da se narod uključio u narodnooslobodilački pokret, pre svega, zbog oštrih okupacionih i mera odnarođavanja, naročito zbog masovnih deportacija. Zbog toga je šef civilne uprave Kučera već krajem jula ili početkom avgusta 1941. usmeno naredio »da se usmenom propagandom treba postarati za to da među stanovništvom nestane strah zbog iseljavanja. *U srezovitna Kranj i Radovljica treba reći ljudima da više neće biti iseljavanja u inostranstvo*«. '(podvukao T. F.) Prema tome, Kučera je tada računao samo još na deportacije iz srezova Škofja Loka i Kamnik, gde se nalazio pogranični pojas iseljavanja.[2413]

U to vreme su bile i u slovenačkoj Štajerskoj nepovoljne prilike za nemačkog okupatora. Zbog dva veća napada partizanskih jedinica, prvog na žandarmerijsku stanicu Zagorje ob Savi 9. avgusta i drugog na žandarmerijsku stanicu Ribnica na Pohoiju 11. avgusta, šef civilne uprave dr Iberajter izdao je 16. avgusta zloglasnu naredbu u kojoj je smrtnom kaznom zapretio svima onima koji budu prisustvovali sastancima s naoružanim ustanicima, podržavali partizane, držali u vlasništvu oružje, palili zalihe žetve itd. A treći član naredbe preti strogom kaznom onima koji su posle 6. aprila 1941. pobegli iz donje Štajerske ili su, pak, bili izgnani pa su se bez dozvole vratili u donju Štajersku. Za naročito teške slučajeve preti čak smrtnom kaznom.[242]

Kao u Gorenjskoj nacističke vođe su i u slovenačkoj štajerskoj, naročito jula i avgusta 1941., takođe, dobijali izveštaje potčinjenih ustanova o tome da je zbog masovnih deportacija stanovništvo postalo jako uznemireno. I oni su

smatrali da se ljudi uključuju u partizanski pokret uglavnom zbog masovnih deportacija. Žandarmerijska stanica u Vranskom je, na primer, 10. jula 1941. izveštavala: »Odvoženje rođaka onih političkih lica koja su bila zatvorena je juna i jula 1941. prouzrokovalo veliku utučenost i uznemirenje među celokupnim stanovništvom.«[242"]

I vojne ustanove okupatora su bile mišljenja da je ustanak, pre svega, posledica pojedinih oštrih mera. Tako se, na primer, u istorijatu inspekcije za naoružanje XVIII vojnog okruga u Salcburgu nalazi i ovaj podatak: »Dok se odmah po okupaciji nije mogao opaziti nikakav otpor, dotle se nakon uvođenja civilnih uprava, naročito kao posledica raznih mera (iseljenja i preseljenja, hapšenje sveštenika, porasta životnih troškova itd.) počeo širiti nemir među slovenačkim stanovništvom.«[242b]

Takve su bile prilike u Srbiji, Hrvatskoj, Gorenjskoj i u slovenačkoj Štajerskoj kada je Himler 18. avgusta prekinuo i odgodio do kraja rata sve deportacije.

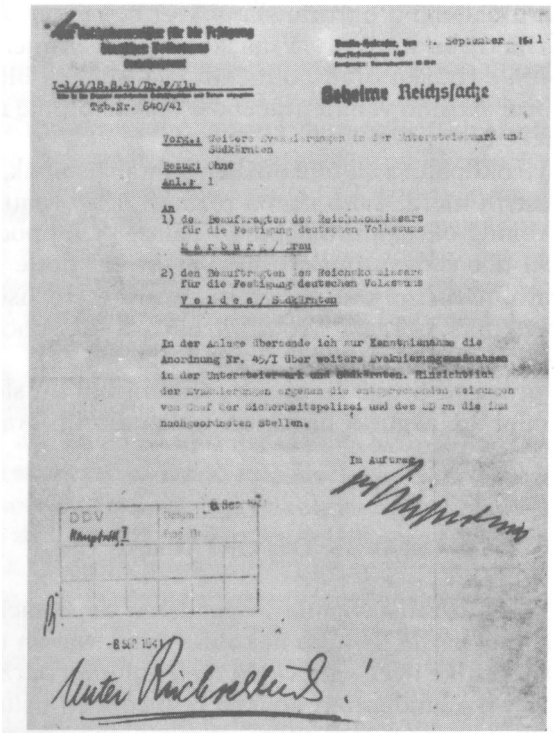
NASTAVAK DEPORTACIJA

Himlerova naredba o zaustavljanju i odgađanju deportacija u jugoistočnoj Evropi do kraja rata važila je samo nekoliko dana. Nakon toga su, naime, počeli da proučavaju prilike i već smo videli da je Ajhman održao u Mariboru 25. avgusta sastanak s komandantom policije bezbednosti i službe bezbednosti za donju Štajersku, o kome za sada znamo samo to da su na njemu zaključili da u Berlinu treba definitivno odlučiti o nastavljanju izvođenja deportacija, te da su očekivali da će takav zaključak biti prihvaćen u roku od 8 do 10 dana. Kada je nemačko Ministarstvo inostranih poslova od svog poslanstva u Zagrebu saznalo da vojni komandant za Srbiju neće više prihvatati transporte s izgnanim Srbima, konsultovalo je o tome glavni državni ured bezbednosti u Berlinu. O odgovoru je sačuvana sledeća zabeleška:

»Sturmbanfirer Ajhman iz glavnog državnog ureda bezbednosti je na pitanje izvestio da je državni vođa SS, na inicijativu državnog ministra Tota, u poslednjoj nedelji naredio da se obustave tekući transporti sa iseljenim Slovencima iz vojno-privrednih razloga.[243] Ali, kako državni vođa SS nije izdao nikakvo uputstvo o prekidu priprema za prihvat folksdojčera iz Kanalske doline i iz Grednertala, iz Ljubljane i Kočevja, koje je trebalo naseliti na onim područjima donje Štajerske i južne Koruške sa kojih bi iselili Slovence, glavni državni ured bezbednosti i državni komesarijat za jačanje nemačkog naroda uputili su državnom vođi SS predlog da se iseljavanje Slovenaca u donjoj Štajerskoj nastavi u takvom opsegu koji je potreban da bi stavili pod krov spomenute folksdojčere. Državni vođa SS još se nije odlučio.«[244]

Himler se odlučio 25. avgusta 1941. Tog dana je izdao tzv. »Naredbu broj 45/1« o daljem iseljavanju u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj koja je određivala:

»Pošto sam proverio prilike koje sada vladaju u donjoj Štajerskoj i južnoj Koruškoj, određujem, kada je reč o daljem iseljavanju na oba područja, ovo:

Geheime Reichssache

Popratni dopis Himlerovoj naredbi od 25. avgusta 1941.

1. Mere iseljavanja koje sam naredio za područje donje Štajerske mogu da se nastave prema postavljenim planovima pod uslovom da:

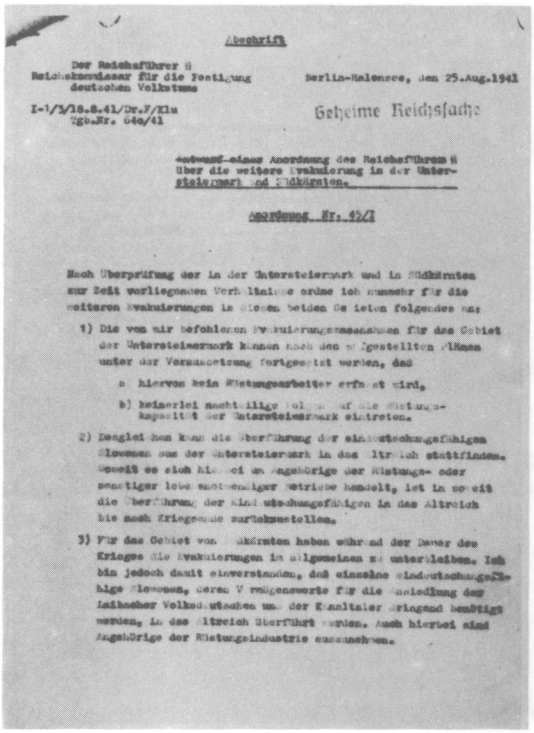
- ne bude obuhvaćen ni jedan radnik iz industrije naoružanja,
- ne bude štetnih posledica za kapacitete naoružanja donje Štajerske.

2. Podjednako se može vršiti prevoz za germanizaciju sposobnih Slovenaca iz donje Štajerske u stari Rajh. Ukoliko je pri tome reč o pripadnicima pogona naoružanja ili drugih pogona od životnog značaja, prevoz u stari Rajh onih koji su za germanizaciju sposobni odgoditi do kraja rata.

3. Na području južne Koruške treba potpuno obustaviti iseljavanje u vreme rata. Ipak se slažem s time da pojedine za germanizaciju sposobne Slovence, čija je imovinska vrednost preko potrebna za naselenje ljubljanskih i kanalskih Nemaca, treba prevesti u stari Rajh. I pri ovome treba izostaviti pripadnike industrije naoružanja.

4. Svim licima sposobnim za germanizaciju koje treba preseliti u stari Rajh mora se dati odšteta za njihovo imanje prema uputstvima koje će izraditi moj štabni ured.

5. Sve mere iseljavanja, kao i sve prevoze u stari Rajh za germanizaciju sposobnih Slovenaca treba izvoditi sporazumno sa nadležnim inspektoratima za naoružanje i njihovim ispostavama.«[245]

Abschrift

Der Reichsführer SS
Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums

Berlin-Halensee, den 25.Aug.1941

I-1/3/10.8.41/Dr.J/Klu
Tgb.Nr. 640/41

Geheime Reichssache

~~Entwurf einer~~ Anordnung des Reichsführers SS über die weitere Evakuierung in der Untersteiermark und Südkärnten.

Anordnung Nr. 42/I

Nach Überprüfung der in der Untersteiermark und in Südkärnten zur Zeit vorliegenden Verhältnisse ordne ich nunmehr für die weiteren Evakuierungen in diesen beiden Gebieten folgendes an:

1) Die von mir befohlenen Evakuierungsmaßnahmen für das Gebiet der Untersteiermark können nach den mir gestellten Plänen unter der Voraussetzung fortgesetzt werden, daß

a) hiervon kein Rüstungsarbeiter erfaßt wird,

b) keinerlei nachteilige Folgen auf die Rüstungskapazität der Untersteiermark eintreten.

2) Desgleichen kann die Überführung der eindeutschungsfähigen Slowenen aus der Untersteiermark in das Altreich stattfinden. Soweit es sich hierbei um Angehörige der Rüstungs- oder sonstiger lebenswichtiger Betriebe handelt, ist in sowcit die Überführung der rückführungsfähigen in das Altreich bis nach Kriegsende zurückzustellen.

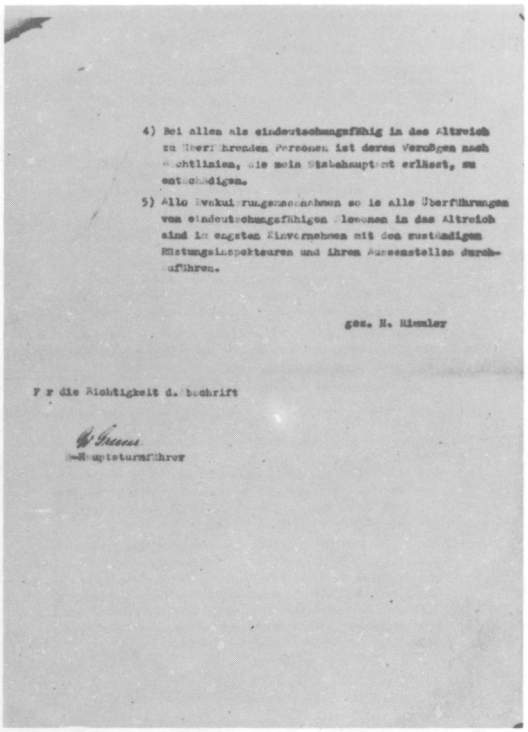
3) Für das Gebiet von Südkärnten haben während der Dauer des Krieges die Evakuierungen im allgemeinen zu unterbleiben. Ich bin jedoch damit einverstanden, daß einzelne eindeutschungsfähige Slowenen, deren Verfügbarkeit für die Neubesiedlung der Laibacher Volksdeutschen um der Krain[illegible] dringend benötigt werden, in das Altreich überführt werden. Auch hierbei sind Angehörige der Rüstungsindustrie auszunehmen.

Prva strana Himlerove naredbe od 25. avgusta 1941.

Sadržaj naredbe, koja, sa jedne strane, dozvoljava nastavak deportacija u slovenačkoj Štajerskoj pod određenim uslövima, a, s druge, zabranjuje ih u Gorenjskoj, jasno pokazuje da su osnovni uzroci za prekid, odnosno odgađanje i smanjenje deportacija veliki porast oružanog ustanka jugoslovenskih naroda i nastojanje nekih visokih vojnoprivrednih krugova u Berlinu da se izgoni što manji broj radnika, neophodnih industriji naoružanja. Osnovni uzrok za to da se u slovenačkoj Štajerskoj može nastaviti iseljavanje - razumljivo pod odredjenim uslovima - nalazi se, pak, u planu o preseljavanju kočevskih Nemaca u slovenačku Štajersku.

Međutim, naredba je ostala još čitavih 10 dana u Berlinu. Za nastavak deportacija trebalo je, naime, postići saglasnost vojnog komandanta za Srbiju, generala Dankelmana, za prihvat narednih transporta Srba iz NDH, jer u protivnom NDH nije bila spremna da preuzme izgnane Slovence. Za obavljanje tog zadatka sam se ponudio poslanik Kaše.

On je 1. septembra pisao nemačkom Ministarstvu inostranih poslova da je proterivanje Srba iz Hrvatske zaustavljeno i da to pitanje treba rasvetliti. Molio je da mu dozvole da, na osnovu podataka i stavova koje mu je nedavno poslala mešana komisija, pripremi i vodi nove pregovore između vojnog komandanta za Srbiju i ustaške vlade. Tim razgovorima je trebalo raščistiti sva pitanja u vezi s nastalim teškoćama pri iseljavanju i utvrditi stvarni položaj.[246]

4) Bei allen als eindeutschungsfähig in das Altreich zu überführenden Personen ist deren Vermögen nach Richtlinien, die mein Stabshauptamt erlässt, zu entschädigen.

5) Alle Evakuierungsmassnahmen sowie alle Überführungen von eindeutschungsfähigen Slowenen in das Altreich sind im engsten Einvernehmen mit den zuständigen Einsatzinspekteuren und ihren Aussenstellen durchzuführen.

gez. H. Himmler

F.d.R. die Richtigkeit d. Abschrift

Hauptsturmführer

Druga strana Himlerove naredbe od 25. avgusta 1941.

Ribentrop je lično odgovorio kroz četiri dana i poručio Kašeu da se u Beogradu tajno sastaje s Benclerom i da porazgovaraju o tom pitanju, kao i o merama za uvođenje reda i mira.[247]

To se, zaista, i odigralo i Bender je 10. septembra uveče izveštavao Ribentropa:

»1. Razgovor s poslanikom Kašeom o jedinstvenom vojnom i političkom istupu protiv ustaničkog pokreta je održan u propisanom okviru 9. IX u Beogradu ...

2. Postoje dileme o tome da li da se iseljavanje Slovenaca iz južne Štajerske i južne Koruške u Hrvatsku a time i iseljavanje Srba iz Hrvatske u Srbiju nastavi, ili je privremeno ili konačno obustavljeno. Raščišćavanje je ovde hitno potrebno zbog neugodnih posledica koje bi na ustanički pokret izazivao priliv iseljenih u Srbiju.«[248]

Vojni komandant za Srbiju je i dalje odbijao da se prihvate izgnani Srbi iz Hrvatske. Kada je dan ili dva pre Kašeovog dolaska kod njega došao SS--šturmbanfirer Bajzner iz Zagreba »odlučio je da privremeno nije više moguće primati u staru Srbiju preseljenike iz Hrvatske. Dalji prihvat Srba iz Hrvatske će se nastaviti tek nastupanjem mirnijih prilika na njegovom području komandovanja«. Rekao mu je i to da je iz NDH u Srbiju bilo preseljenih legalnim putem 12.436 osoba, a nelegalnim putem 92.564. Bio je na stanovištu

da je verovatno već postignut određen broj, jer broj begunaca iz drugih područja iznosi 149.274. Zbog toga treba najpre taj veliki broj osoba na neki sređen način naseliti u staroj Srbiji, jer su, navodno, »uglavnom ti begunci izazvali nemire na njegovom području«.[249]

Sve što je ustašama uspelo da u to vreme dopreme u Srbiju bila su samo dva mala transporta 4. i 7. septembra 1941.

U to vreme je glavni štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda zaključio da pošalje Himlerovu naredbu od 25. avgusta 1941. Četvrtog septembra ju je poslao opunomoćenicima državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru i na Bledu, tj. šefovima civilnih uprava, koji su je primili kroz dva dana. Na propratnom aktu je pisalo i to da će uputstva koja se tiču deportacija poslati šef policije bezbednosti i službe bezbednosti svojim potčinjenim ustanovama.[250]

Komandant policije bezbednosti i službe bezbednosti za donju Štajersku primio je prva uputstva najpre telefonom 5. septembra i odmah ih preneo štabu za preseljavanje. Vođa I referata u Mariboru, Hajnc Miler, preneo ih je u pola dva po podne telefonom vođi III referata dr Zajdlu u Rajhenburg. Ta uputstva sa kojima je dr Zajdl još istog dana upoznao komandanta 72. rezervnog bataljona policije, majora Majvalda, u Krškom bila su veoma kratka:

»Akcije iseljavanja mogu da se izvode *samo* u sledećim okruzima: *Celje, Brezice i Trbovlje*. A iseljavati se više ne sme u okruzima: *Maribor, Ptuj i Ljutomer*. Vreme početka akcije ću javiti.«[251]

Narednog dana je Hajnc Miler poslao u Rajhenburg već opširna uputstva koja su određivala:

»Izvršiće se preseljenje ostalog dela drugog talasa. Ovih dana očekujemo podrobnija uputstva iz Berlina. Koliko je za sada utvrđeno, možemo iseljavati *samo* iz južnog dela donje Štajerske: Celje - Brežice - Trbovlje. Biću vam zahvalan ukoliko se budete tačno pridržavali oVe odredbe. Izuzetak predstavljaju samo zatvorenici koji se nalaze u mariborskim i ptujskim zatvorima ukoliko su bez porodica i ako nam ih preda tajna državna policija.«[252]

Glavna uputstva su pristigla tek 9. septembra kada je Hajnc Miler izvestio u Rajhenburgu:

»Iseljavanje se može nastaviti. Prema telegramu državnog glavnog ureda bezbednosti, treba paziti da se ne iseljavaju:

- radnici u proizvodnji naoružanja,
- oni zbog kojih bi trpeo kapacitet naoružanja donje Štajerske,
- prema gaulajterovoj naredbi nećemo iseljavati u severnom delu donje Štajerske: Ptuj - Maribor - Ljutomer izuzev onih osoba koje se već nalaze u zatvorima i nemaju porodice i ukoliko ih možemo dobiti na raspolaganje za iseljenje.«[253]

Sva ta uputstva su se, zapravo, temeljila na spomenutoj Himlerovoj naredbi od 25. avgusta, a šef civilne uprave dr Iberajter je samo odredio da iz tri okruga u severnom delu slovenačke Štajerske neće više izgoniti. Ali, ta naredba zapravo i nije imala većeg praktičnog značaja, jer su na tom području deportacije, uglavnom, završili već jula.

Sedamdeset drugi rezervni bataljon policije je sa svojih pet četa 10. septembra nastavio s akcijama hapšenja u celjskom, brežičkom i trbovljanskom okrugu, pa je za četiri dana, tj. od 13. uveče uhapsio i dopremio u logor u Rajhenburgu 1686 osoba. Ali, u Hrvatsku su mogli 11. i 12. septembra poslati samo dva transporta sa 1128 osoba, što znači samo toliko transporta koliko ih je otišlo pre nekoliko dana iz NDH u Srbiju.

Kako je vojni komandant za Srbiju i dalje čvrsto istrajao u tome da neće prihvatiti transporte sa Srbima, deportacije Slovenaca i Srba ponovno su obustavljene za 14 dana. Prema zaključcima konferencije u Zagrebu od 4. juna 1941. već bi odavno, tj. do 31. avgusta morali da proteraju ceo drugi talas i da 15. septembra otpočnu sa progonom trećeg talasa iz slovenačke Štajerske. Zbog toga je poslanik Kaše, koji se posle razgovora s Benclerom 9. septembra u Beogradu i uz tvrdoglavi stav vojnog komandanta za Srbiju da ne prihvati više ni jedan transport Srba iz NDH, počeo zastupati gledište da u tom položaju nije više mogućno proganjati Slovence u Hrvatsku. Međutim, još uvek se osećao pozvanim i odgovornim pred Ribentropom za ishod velike akcije preseljavanja u jugoistočnoj Evropi, a počeo je da razmišlja i o tome da bi u nemačkom Ministarstvu inostranih poslova trebalo sazvati posebnu konferenciju o deportacijama. Takav svoj stav i predlog za konferenciju poslao je 15. septembra Ministarstvu inostranih poslova u Berlinu.[254] Ministarstvo inostranih poslova je smatralo da bi bilo bolje da se konferencija održi u Zagrebu i na nju će poslati jednog od svojih službenika. Zbog toga je poručilo Kašeu da je sazove i o tome obavesti i ustaško Ministarstvo inostranih poslova.

Konferencija je održana 22. septembra u 5 časova po podne u prostorijama Nemačkog poslanstva u Zagrebu u Dežmanovoj ulici 9. Osim poslanika Kašea, koji je vodio konferenciju, prisustvovali su joj iz Beograda poslanik dr Bencler, državni savetnik dr Harald Turner, referent za nacionalna pitanja pri opunomoćeniku nemačkog Ministarstva inostranih poslova u Beogradu Feninger i član akcione grupe policije bezbednosti i službe bezbednosti u Beogradu SS-šturmbanfirer Paul. Od ustaša bili su prisutni ministar inostranih poslova dr Mladen Lorković, referent u Ministarstvu inostranih poslova dr Oskar Turina, državni ravnatelj dr Josip Rožanković, zamenik državnog ravnatelja Rudolf Petek, veliki župan iz Vukovara dr Josip Eliker, pukovnik Stjepan Jendrašić. Predstavnici poslanstva bili su savetnik Heribert fon Trol, SS-šturmbanfirer Bajzner, SS-oberšturmfirer Urbantke i SA-štandartenfirer Rekvard; iz Maribora SS-štandartenfirer Oto Lurker, kao i SS-oberšturmfirer dr Zigfrid Zajdl i Hajnc Miler; sa Bleda SS-hauptšturmfirer dr Glazer, a iz Berlina referent u Ministarstvu inostranih poslova Triska, referent u glavnom državnom uredu bezbednosti SS-oberšturmfirer Franc Novak i SS-šturmbanfirer dr Ginter Štir iz glavnog štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda. Dakle, ukupno 23 osobe, od toga šest koje su bile prisutne i na konferenciji u Zagrebu 4. juna 1941. Bilo je zastupljeno 11 ustanova i među njima tri iz Berlina, koje na prvoj konferenciji nisu imale svojih predstavnika.

Na konferenciji su najpre utvrđivali broj izgnanih osoba u Srbiju i u Hrvatsku. Jednoglasno su utvrdili da se može tačno proračunati samo broj oso-

ba koje su došle u Srbiju i u Hrvatsku železničkim transportima, dok druge brojke neće biti moguće ni kasnije izračunati čak ni približno. Sporazumeli su se o sledećim brojkama:

Iz Rajha je prognano u Hrvatsku železnicom 9341 osoba, samovoljno verovatno 17.000 osoba, dakle ukupno 26.343 osobe: iz Srbije u Hrvatsku prognano je samovoljno otprilike 11.800 Hrvata i verovatno 5000 Slovenaca. Svega, dakle, 38.641 osoba. Do 4. juna 1941. iz Hrvatske je prognano u Srbiju 30.000 osoba, u duhu dogovorenog iseljavanja Srba u Srbiju 30.000, ukupno 60.000 osoba. U Srbiju se do 28. avgusta 1941. iz Hrvatske doselilo transportima 12.436 lica, a od 28. avgusta do 20. septembra 1941. godine 1674 osobe, po prebrojavanju u Srbiji predviđeno 104.000 osoba. Ukupno, dakle, 118.110 osoba. Osim toga, Srbija je primila iz Rajha 6720 slovenačkih izgnanika. U Srbiju je, dakle, ukupno pristiglo 124.830 osoba. Ustaška vlada je, po opštoj konstataciji, dobila sa priseljenicima iz Srbije, Makedonije, Vojvodine, Dalmacije i iz Rajha oko 95.000 osoba bez transporta. U taj broj su uključene gornje sporazumno određene brojke.

Pošto su uporedili te brojke, zastupnici vojnog komandanta za Srbiju izrazili su spremnost da prihvate još 3200 Srba koji su već bili u logorima za preseljavanje u Hrvatskoj, dok su se predstavnici ustaške vlade obavezali na to da prihvate do 1000 Slovenaca, koji su, takođe, već bili u logorima. Predstavnici vojnog komandanta za Srbiju i ustaške vlade su se sporazumeli i o tome da će po međusobnom sporazumevanju ubuduće preseljavati pojedine osobe i porodice.

U četvrtoj tački dnevnog reda raspravljali su o deportacijama trećeg talasa iz slovenačke Štajerske u Hrvatsku, o čemu ću govoriti kasnije.[255]

Prema zaključcima te konferencije, vojni komandant za Srbiju bi morao da prihvati još 3200 Srba, koji su se već nalazili u logorima za preseljavanje u Hrvatskoj, ukoliko budu izgnani organizovano. I zaista su 26, 27. i 28. septembra otpremili tri transporta s ukupno 1621 iseljenikom. A onda je proterivanje opet zaustavljeno. Vojni komandant za Srbiju je, naime, konstatovao daje 26. septembra transport sa 1200 izgnanika poslao sreski načelnik iz Dvora na Uni što znači da izgnanici nisu bili iz logora. Izgnanici su bili »goli i bosi i sasvim bez sredstava«. Transport je, doduše, prihvatio, ali je, ipak, 27. septembra preko SS-šturmbanfirera Bajznera obavestio poslanika Kašea da zahteva da se to ilegalno proterivanje odmah prekine. Tih 1200 Srba biće oduzeto od kontigenta 3200 osoba za čiji se prihvat obavezao dr Turner na konferenciji u Zagrebu. Prihvatiće još transporte 27. i 28. septembra, dok će sve sledeće vratiti.[256] A to se i dogodilo. Zbog toga je Državno ravnateljstvo za ponovu u Zagrebu 30. septembra predlagalo predsedništvu ustaške vlade da vlast kazni kotarskog predstojnika u Dvoru na Uni i pitalo šta da radi sa Srbima koji su već u logorima, a ne postoji nikakva nada za to da bi ih mogli izgnati u Srbiju. Predlagalo je da ih puste njihovim kućama ili da im daju zemlju već izgnanih Srba. Naznačilo je i treću mogućnost da bi mogli tajno da ih proteraju, ali je, ipak, naglasilo da je Državno ravnateljstvo za ponovu državni ured pa se niti može niti sme upuštati u neku neozbiljnu akciju.[257]

Kada je vojni komandant za Srbiju 7. oktobra definitivno saopštio svoju odluku da neće više prihvatati transporte, pukovnik Jendrašić je pokušao preko SS-šturmbanfirera Bajznera da poljulja njegov stav utoliko da primi još jedan transport Srba iz logora u Slavonskoj Požegi.[258] Bajzneru je, zaista, uspelo da 14. oktobra dobije pristanak za prihvat poslednjeg transporta s 455 Srba iz logora u Slavonskoj Požegi. Državni ravnatelj dr Rožanković i pukovnik Jendrašić su odmah otputovali u Slavonsku Požegu i između 1335 osoba u logoru izabrali za transport 362 osobe iz srezova Križevci i Ludbreg i 98 osoba iz sreza Garešnica, i to one čija su imanja već dali drugima.[259] Međutim, već 17. oktobra je Harald Turner obavestio Bajznera da vojni komandant za Srbiju neće primiti poslednji transport, pošto se posle 22. septembra u Beogradu prijavilo čak 2354 begunca iz Hrvatske i pošto je u transportu od 27. septembra iz logora bilo samo 130 osoba, dok su ostale (397 osoba) bile uhapšene samo dan ranije i predskazao: »Takav postupak ne govori o lojalnosti zastupnika koji su zaključili dogovor. Zbog toga se bilo kakav dalji prihvat definitivno odbacuje.«[260]

Međutim, Državno ravnateljstvo za ponovu još uvek nije mirovalo. Pukovnik Jendrašić je opet zamolio SS-šturmbanfirera Bajznera da posreduje. Ovaj je oko 23. oktobra otputovao u Beograd da bi izdejstvovao prihvat poslednjeg transporta, ali je morao već narednog dana jayiti »da je vojni komandant odbacio molbu za prihvat bilo kakvog transporta«.[261] Osobe koje su već bile u logoru u Slavonskoj Požegi i »izrazile želju da pređu u drugu veru«[262] su na predlog Državnog ravnateljstva za ponovu i s dozvolom poglavnika počeli da otpuštaju iz logora, a onih 455, određenih za posebni transport, pustili su poslednje tek 8. novembra 1941.[263]

Iako je vojni komandant za Srbiju uporno odbijao prihvat sledećih transporta Srba iz Hrvatske, zanimljivo je da je prihvatao srpske izbeglice iz NDH. Snažan talas begunaca je nastupio ponovno prvih dana oktobra, pošto su ukinuli privrednu granicu za istočni Srem, te je uspostavili na Savi i Dunavu. Zbog toga je Državno ravnateljstvo za ponovu, na predlog kotarskog predstojnika u Staroj Pazovi Romića, poručilo velikom županu u Velikoj župi u Vukovaru dr Jakobu Elikeru da se podređenim kotarskim predstojnicima spreči bar prenos pokretnina i trgovačke robe u Srbiju. Ovaj je lično posredovao kod Haralda Turnera u Beogradu, ali ga je ovaj odbio, jer se, navodno, hrvatske vlasti nisu držale dogovora od 22. septembra te su, po njemu, prisilno izgnale 3000 ljudi i sada neprekidno prete onima koji se njemu obraćaju za pomoć. Zbog toga ne može da odbije njihove molbe i naglasio je da takav stav ne želi da promeni.[264]

Ustaške vlasti su u 1941. godini nasilno izgnale preko 120.000 Srba. Prema statistici koja je iznešena na zagrebačkoj konferenciji u septembru, izgnali su neorganizovano preko 100.000, do 28. avgusta organizovano 12.436, zatim do 20. septembra sledećih 1674 osobe, a do 28. septembra još 1621. Ukupno, dakle, 15.731 osobu.

Prema statistici koju je poslanik Kaše dobio 31. oktobra pa je zatim 20. novembra, kao prilog svom »zaključnom izveštaju o preseljavanju« poslao nemačkom Ministarstvu inostranih poslova, trebalo je da u avgustu legalno pro-

teraju u Srbiju 14.557 osoba, uključujući u to i 1674 osobe izgnane do 20. septembra, kao i 1621 osobu izgnanu posle 22. septembra. U tom slučaju bi bilo prognano ukupno 17.852 osobe.

Andrija Ljubomir Lisac, koji je utvrđivao broj izgnanih Srba na osnovu transportnih spiskova, došao je do zaključka da je u 32 transporta bilo izgnano 15.004 osobe, dok je 252 osobe izgnano na osnovu pojedinačnih dozvola, dakle, ukupno 15.256 osoba.[265]

Sa slanjem transporta izgnanih Slovenaca u Hrvatsku nije bilo toliko teškoća. Tri dana posle konferencije u Zagrebu, na kojoj su se predstavnici NDH obavezali da će prihvatiti još 1000 izgnanih Slovenaca koji su već u logorima, jedinice 72. rezervnog bataljona policije su, nakon dvanaestodnevnog prekida, 25. septembra rano ujutro nastavile s akcijama hapšenja u celjskom, brežičkom i trbovljanskom okrugu. Za dva dana su uhapsili 224 osobe i odvezli ih u logor Rajhenburg, u kome je bilo skupljenih već nekoliko stotina ljudi uhapšenih početkom septembra. U Hrvatsku su 25. i 27. septembra otišla dva transporta sa 510, odnosno 375 izgnanika.

Sa poslednjim transportom, 27. septembra, prevezli su u Hrvatsku i 135 osoba iz Gorenjske, od kojih je 110 bilo iz Rašice i Zgornjih Gameljn, tj. svi iz sela koje su nacisti popalili 20. septembra a ljude odveli u Šentvid, odande su ih 26. septembra autobusima odvezli u Litiju i dalje vozom u Rajhenburg, gde su ostali jedan dan.

Kao što vidimo, poslednja dva transporta nisu imala ni 1000 osoba, koliko je bilo dogovoreno na konferenciji u Zagrebu. To je zbog toga što je štab za preseljavanje u Mariboru, odnosno njegov III referat u Rajhenburgu, već polovinom septembra 1941. bio na stanovištu daje deportacija drugog talasa završena, pa je o njoj sastavio zaključni izveštaj, koji je 18. septembra poslao Lurkeru i preko njega šefu civilne uprave za donju Štajersku te glavnom državnom uredu bezbednosti u Berlin. U izveštaju je rečeno da je »s poslednja dva transporta drugi talas zaključen«. I 4 B referat IV ureda glavnog državnog ureda bezbednosti je 16. septembra, kada je poručio da transporte od 21. i 22. avgusta ne vode kao 28. A i 28. B transport, nego kao 28. i 29. transport, a transporte od 11. i 12. septembra kao 30. i 31. transport, kao i da prvi transport trećeg talasa označe kao 32. transport[266], stajao je na stanovištu da je deportacija drugog talasa već zaključena. Istog mišljenja je bila i ustaška delegacija pri štabu za preseljavanje u Mariboru, koja je 12. septembra pisala ustaškoj delegaciji pri štabu za preseljavanje na Bledu: »Juče i danas smo imali transporte i mislimo da je time zaključen II talas. Što se tiče iseljenja III talasa još nemamo nikakvih vesti, ali, sudeći prema svim znacima, i ovaj će biti iseljen, ali nakon kraćeg odmora.«[267] Međutim, deportacija II talasa iz donje Štajerske je bila zaključena tek s 33. transportom 27. septembra 1941. godine.

Razni izvori (I - izveštaji štaba za preseljavanje Ajhmanu, II - izveštaji vođa pratećeg osoblja transporta, III - Iberajterov izveštaj Kašeu, IV - spisak transporta I glavnog odeljenja ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru) navode sledeće transporte iz Rajhenburga u Slavonsku Požegu i sledeći broj izgnanih osoba:

Br. tr.	Datum odlaska	Broj osoba I	II	III	IV Porodice	Osobe
27	6. 8.	532	532	538	219	532
28	21. 8.	620	620	-	211	600
29	22. 8.	501	500	-	194	490
30	11. 9.	500	501	-	187	540
31	12. 9.	621	627	-	210	621
32	25. 9.	500	510	-	161	497
33	27. 9.	375	375	-	127	450
	Ukupno:	3.649	3.665	-	1.309	3.730

Prema raznim izvorima, dakle, u drugom talasu iz Maribora i Rajhenburga od 11. 7. do 27. 9. 1941. izgnan je sledeći broj Slovenaca:

		I	II	III	IV	
Iz Maribora	14 transporta 11-26. VII 1941.	6.233	6.128	6.065	2.262	6.092
Iz Rajhenburga	7 transporta 6. VIII-27. IX 1941	3.649	3.665		1.309	3.730
Ukupno:	21 transport 11. VII-27. IX 1941	9.882	9.793	-	3.571	9.822

Vođa III referata štaba za preseljavanje dr Zajdl je 18. septembra 1941. u Rajhenburgu sastavio »zaključni izveštaj o II talasu« misleći da je deportacija II talasa već zaključena s 31. transportom 12. septembra 1941. Utvrdio je da je iz Maribora otišlo u Slavonsku Požegu 14 transporta sa 6065 osoba, a iz Rajhenburga pet transporta sa 2772 osobe, ukupno 19 transporta sa 8837 osoba. Najviše ih je bilo iz sreza Celje (2466) zatim iz grada Maribor (1793), sreza Maribor - desna obala (1449), Ptuja (1012), Maribor - leva obala (725), Trbovlja (604), Ljutomera (353), Brežica (279), Dravograda (147), Murske Sobote (3), i drugih (6). Prema nacionalnosti, većina izgnanih bili su Slovenci (8756), nešto Srba (43) i Čeha (16), dok je drugih bilo samo po nekoliko osoba.

Ukoliko uzmemo u obzir da su posle 18. septembra poslali još dva transporta s 885 osoba, onda bi bilo u II talasu izgnanih 9722 osobe ili jedva 39 odsto od predviđenog broja. Dr Zajdl je to smanjenje opravdavao time što je planirani broj od 25.000 bio prevelik, što je deo onih koje bi morali izgnati već ranije prebegao preko granice, dok su deo morali osloboditi, jer je bio nemačke ili hrvatske nacionalnosti. Mnogo osoba je ostalo kod kuća i zbog toga što su bile zaposlene u proizvodnji naoružanja ili, pak, na železnici. I akcija iseljavanja, koju je planirao Štajerski otadžbinski savez, morala je da bude prekinuta po želji saveznog vođe zbog nepotpunog rada a po naređenju šefa civilne uprave potpuno ukinuta.[268]

Ustaška delegacija pri štabu za preseljavanje u Mariboru je 29. septembra 1941. izveštavala iz Rajhenburga da je u II talasu u Hrvatsku izgnano 10.200 osoba.[269] Prema podacima koje je prikupio dr Krunoslav Draganović, funkcioner u NDH, i naveo polovinom oktobra 1941. trebalo bi da budu u Hrvatsku izgnana 10.342 Slovenca.[270]

Kao što vidimo, podaci o broju iseljenih u II talasu su različiti i niko više neće moći da ustanovi tačan broj, jer III referat štaba za preseljavanje u Mariboru, odnosno Rajhenburgu za većinu transporta nije znao koliko je u njima ljudi.[271]

Kako su transportni spiskovi o broju osoba veoma problematični, a, takođe, i podaci o broju izgnanih u telegramima koje je štab za preseljavanje uporedno slao Ajhmanu, može se smatrati da je još najpouzdaniji broj u izveštaju vođe pratećeg osoblja koji je ovaj, po svom povratku, poslao štabu za preseljavanje u Mariboru i čak priložio potvrdu komandanta logora u Slavonskoj Požegi o prijemu izgnanika. Prema podacima iz tih izveštaja i potvrdi, trebalo bi da je u drugom talasu izgnano iz slovenačke Štajerske 9793 osobe.

Traženje tačnijeg broja bilo bi moguće tek na osnovu transportnih spiskova od kojih, na žalost, nisu svi sačuvani (od 33 transporta samo 19). »Spisak osoba iseljenih iz donje Štajerske«, koji je u jesen 1941., na osnovu transportnih spiskova, štampalo I glavno odeljenje ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru je nepotpun, čega je bio svestan već izdavač, pa ne može da služi kao osnova pri traženju tačnog broja.

DEPORTACIJA TREĆEG TALASA IZ SLOVENAČKE ŠTAJERSKE

Nije moguće tačno reći kada se je kod nacista javila zamisao da bi na jugu slovenačke Štajerske i Gorenjske sa oko 20 km širokog teritorijalnog pojasa deportovali sve slovenačko i drugo stanovništvo koje nije bilo nemačke narodnosti. Ako ostavimo na stranu problematičnu izjavu župnika Franca Klasinca o predlogu kulturbundovskog vodstva iz Brežica da bi Nemačka u slučaju rata protiv Jugoslavije trebala da iseli Slovence iz brežičkog sreza, onda se prvi podatak nalazi u već spomenutom Pajdaševom članku o događajima u martu i aprilu 1941. godine, u kome spominje svoj rad u Gracu u prvim danima aprila: »Raspravlja se o iseljenju posavskog i posutlanskog pojasa.« U Hitlerovim uputstvima o podeli Jugoslavije, koje je obelodanila nemačka vrhovna vojna komanda 12. aprila 1941., doduše, nema govora o deportacijama Slovenaca, ali, ipak, postoji odredba o tome da će donju Štajersku, *proširenu na jug sa 90 km dugim i 10-15 km širokim pojasom*, i Gorenjsku dobiti Nemačka; to je sasvim sigurno u vezi s nekim planovima prema kojima će dobiti i teritoriju s koje će izgnati Slovence i naseliti Nemce te tako stvoriti nekakav bedem koji bi čuvao nacistički rad na odnarođavanju u slovenačkoj Štajerskoj. Takav ljudski zaštitni bedem (»Völkischer Schutzwall«) koji je trebalo stvoriti s posebno gustim naseljenjem nemačkih poljoprivrednika, a mi možemo mirno dodati: i sa iseljenjem Slovenaca, predviđao je već spomenuti elaborat Gaugrenclandamta u Gracu iz polovine 1940. godine, ali tada još nešto sevemije u

tzv. »savinjskoj pokrajini« (Sanngau). Himlerove »smernice o iseljenju stranih elemenata sa područja donje Štajerske« od 18. aprila 1941. su prvi sačuvan ili dostupan dokument koji jasno govori o predviđenim deportacijama iz posavskog i posutlanskog pojasa, dok posavski pojas već nešto jasnije definiše: područje jugozapadno od Save i područje oko 20 km severozapadno od Save. Na žalost, za Gorenjsku za sada još nemamo sličnih podataka i ne znamo preciznije za raspon pograničnog pojasa iz koga bi trebalo deportovati Slovence. Tako, ne znamo ni to da li bi nekakav takav pojas za iseljenje predstavljao deo teritorije samo prema Ljubljanskoj pokrajini ili, pak, i prema Slovenačkom Primorju. Po nekim, još uvek nedovoljno pouzdanim podacima trebalo bi da bude samo prema Ljubljanskoj pokrajini.

Prve podatke o tome koliko su Slovenaca nameravali da deportuju iz posavskog i posutlanskog pojasa nalazimo u već spomenutom izveštaju dr Miler-Šoltesa od 30. maja 1941. On je smatrao da iz proširenog posavskog pojasa treba iseliti oko 70.000, odnosno iz malog posavskog pojasa uz uže područje granice oko 40.000 osoba; iz posutlanskog pojasa oko 10.000-12.000 i isto toliki broj preseliti u severni deo donje Štajerske. A na konferenciji u Zagrebu su računali da će s tog područja iseliti oko 65.000 osoba. Komisije štaba za preseljavanje iz Maribora su u tom prostoru od 23. aprila do 25. maja 1941. pregledale 70.162 osobe.

Kao što vidimo, dr Miler-Šoltes je računao sa dva posavska pojasa, s većim i manjim. S manjim je mislio na teritoriju južno od Save do nemačko-italijanske granice, koju je diktirao Hitler i zajedno su o njoj raspravljali, 21. aprila 1941., u Beču ministri inostranih poslova Ribentrop i Ćano, kao i deo teritorije uz nekadašnju štajersko-kranjsku zemaljsku granicu između Zagorja i Trojana. Pod većim pojasom je, pak, podrazumevao osim te teritorije još i teritoriju između one granice koju je diktirao Hitler i granice, koju je 2. maja 1941. samovoljno uspostavio šef civilne uprave za donju Štajersku te je praticala između Mirne i Trebnjeg, južno od Šentjurja i Karteljeva, između Mačkovca i Novog Mesta, južno od Hrušice pa na Gorjance i po bedemu Goijanaca do Bregane. Obuhvatila je još 15 opština (Sv. Križ pri Ćatežu, Šentrupert, Mirna, Tržišče, Trebelno, Mokronog, Škocjan, Šentpeter, Šmaijeta, Bela cerkev, Kostanjevica, Sv. Križ pri Kostanjevici, Šentjernej, Orehovica i Brusnice) koje su imale, prema podacima Opšteg pregleda Dravske banovine, 36.710 stanovnika. Kao što je tada dr Iberajter rekao dr Štiru, sa iznenadnom okupacijom tih 15 opština južno od granice koju je odredio Hitler nameravao je da poveća područje za iseljenje ili naseljenje. Tako povećano područje za iseljenje je, prema podacima Opšteg pregleda Dravske banovine, imalo 107.066 stanovnika. Pojedini nacisti su čak smatrali da bi morali područje za iseljenje da povećaju i na sever do tzv. »vitanjske linije«.

Nakon raznoraznih peripetija (na ovom mestu ne mogu da se upuštam u raspravu o svima njima) nemački organi su morali 10. juna 1941. godine da se povuku iz spomenutih 15 opština, te je u obzir za deportacije došao samo tzv. manji posavski pojas.

Tako umanjeno područje za iseljenje su, zapravo, sastavljala tri pojasa (broj stanovnika je uzet iz Opšteg pregleda Dravske banovine):

a) *Posavski pojas* koji je severno od Save obuhvatao opštine Trojane (1485 stanovnika), Mlinše (607 stanovnika) i Zagorje (8572 stanovnika), a južno od nje opštine Polšnik (1540 stanovnika), Radeče (4059 stanovnika), Sv. Jurij pod Kumom (1942 stanovnika), Šentjanž (2475 stanovnika), Dole (1169 stanovnika) i deo opštine Sv. Križ pri Litiji (191 stanovnik) u laškom srezu i opštine Boštanj (2741 stanovnik), Bučka (1157 stanovnika), Raka (2616 stanovnika), Studenec (1681 stanovnik), Krško (1979 stanovnika), Leskovec (5425 stanovnika), Cerklje (2189 stanovnika), Čatež (2148 stanovnika), Velika dolina (2147 stanovnika) i delove opštine Tržišče (454 stanovnika), Škocjan (348 stanovnika) i Sv. Križ pri Kostanjevici (1014 stanovnika) u krškom srezu.

b) *Brežički trougao* severno od Save sa sledećim opštinama: Videm (2011 stanovnika), Zdole (877 stanovnika), Artiče (1914 stanovnika), Sromlje (1056 stanovnika), Brežice (3229 stanovnika), Globoko (1644 stanovnika) i Pišece (1601 stanovnik) u brežičkom srezu.

c) *Posutlanski pojas* koji je obuhvatao opštine Dobova (2824 stanovnika), Kapele (1567 stanovnika), Bizeljsko (3317 stanovnika), Sv. Peter pod Sv. gorami (2313 stanovnika) i Polje (1777 stanovnika) u brežičkom srezu, kao i Podčetrtek (2294 stanovnika) u srezu Šmaije pri Jelšah.

Celokupno već smanjeno područje za iseljenje je, dakle, obuhvatalo 30 opština i delove pet opština sa, prema podacima Opšteg pregleda Dravske banovine, ukupno 73.046 stanovnika. S njega je trebalo, prema podacima dr Miler-Šoltesa, izgnati 62.000-64.000 osoba, a prema zaključcima konferencije održane u Zagrebu 4. juna 1941., pak, 65.000 osoba ili 88,9 odsto.[271]"

Uz već poznate poteškoće pri iseljavanju Srba iz Hrvatske u Srbiju i Slovenaca iz donje Štajerske i Gorenjske u Hrvatsku, ali još uvek pre Himlerovog naređenja o prekidu deportacija u jugoistočnoj Evropi od 18. avgusta, nacisti su taj broj ponovno smanjili. Dr Glazer je, naime, na konferenciji u Zagrebu 18. avgusta 1941. predskazao da će i sa spomenutog područja donje Štajerske biti iseljeno nianje lica nego što to predviđaju zaključci konferencije u Zagrebu od 4. juna 1941, ali još uvek nije mogao dati preciznije podatke.[272]

Rekao sam Već da su u Mariboru i Berlinu stajali na stanovištu da je 31. transport, koji je 12. septembra krenuo iz Rajhenburga u Hrvatsku, bio poslednji transport drugog talasa, pa su predviđali da će u drugoj polovini septembra 1941. početi sa iseljavanjem trećeg talasa. Zbog toga su se 15. septembra skupili kod šefa civilne uprave u Mariboru, osim dr Iberajtera, još i njegovi referenti Flajšman i dr Karstanjen, komandant žandarmerije pukovnik Novotni, Lurker i Miler iz ureda komandanta policije bezbednosti i službe bezbednosti te Bajer, Lafors i Blis iz ureda opunomoćenika državnog komesara zä jačanje nemačkog naroda u Mariboru.

Zaključili su da se, s obzirom na novonastale prilike, i područje za iseljenje smanjuje i definitivno odredi: »na severozapadu treba da od posavskog pojasa otpadne celokupno područje velike opštine Zagorje,[273] tako da će (severna - nap. T. F.) granica područja za iseljenje biti na Savi. Na severoistoku posutlanskog pojasa treba da otpadne politička opština Podčetrtek, tako da područje za iseljenje neće više prelaziti u celjski okrug. Od tzv. brežičkog trougla treba da otpadnu mesne opštine Pišece i Sromlje te katastarske op-

štine Blatno, Pleterje, Anovec i Sremič«. U tim opštinama i krajevima koji otpadaju od područja za iseljenje treba, prema već izvršenom dogovoru s komandantom policije bezbednosti i službe bezbednosti, umesto izgona 1. i 2. talasa izgnati one osobe koje ugrožavaju bezbednost, pa ih valja odstraniti s bezbednosno-policijskim progonom.

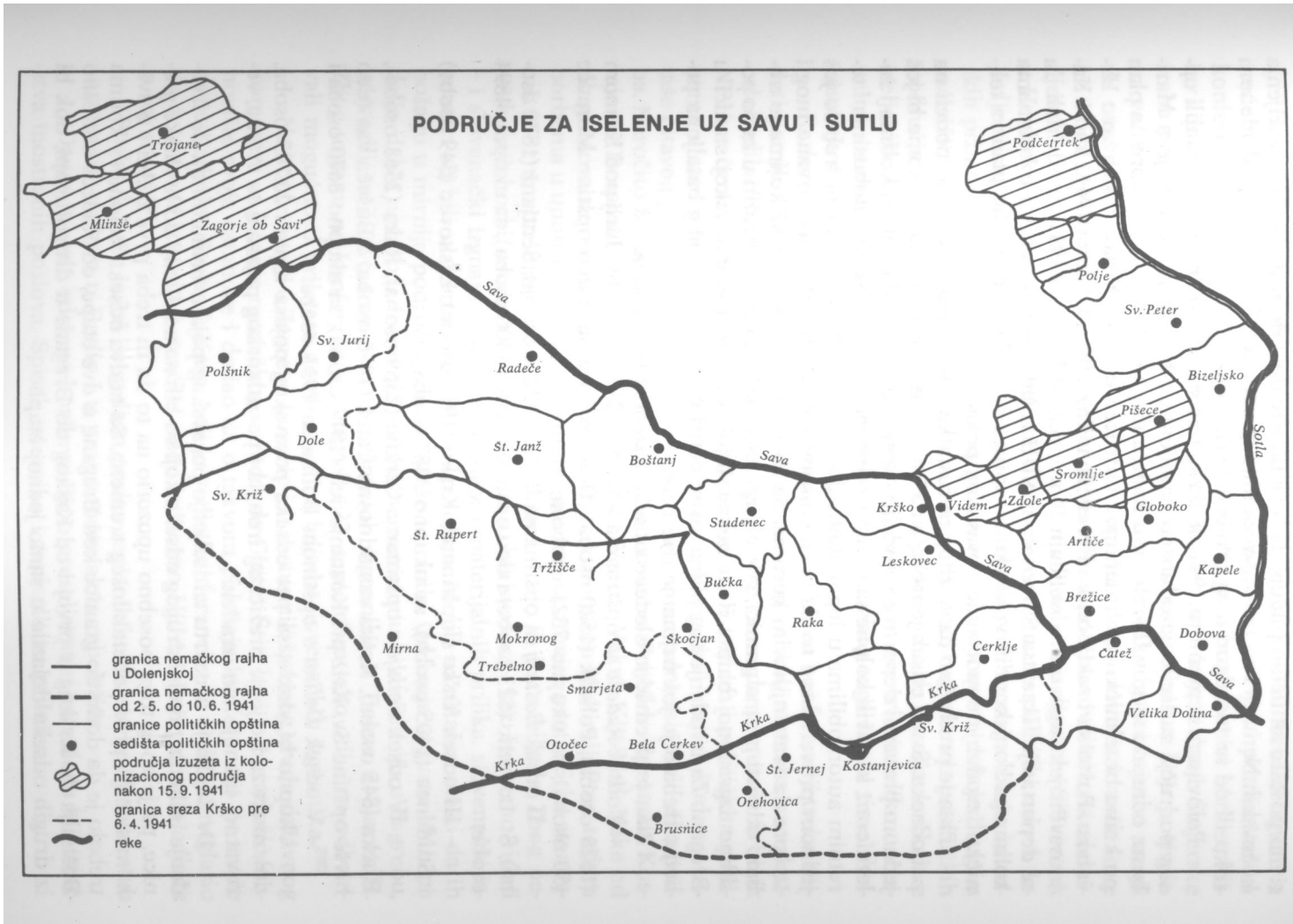
Sa područja za iseljenje treba da isele samo osobe s konačnom ocenom E, tako da će osobe s konačnom ocenom A, USt, 0, V i S za sada ostati kod svojih kuća. Sa iseljavanjem treba otpočeti na severozapadu i treba da teče u pravcu prema Brežicama.[274]

Tako je od područja za iseljenje otpala velika opština Zagorje sa 10.664 stanovnika, politička opština Podčetrtek sa 2294 stanovnika, mesne opštine Pišece sa 1601 stanovnikom i Sromlje sa 1056 stanovnika, te katastarske opštine Blatno (iz opštine Globoko) sa 237 stanovnika, Pleterje (iz opštine Krško) sa 112 stanovnika, Anovec (iz opštine Krško) sa 363 stanovnika i Sremič (iz opštine Krško) sa 210 stanovnika. Otcepljene katastarske opštine su priključili opštinama izvan područja za iseljenje. A već u leto je, pri definitivnom određivanju državne granice na terenu, otpala katastarska opština Bregana (iz opštine Velika dolina) sa 960 stanovnika.

Novo, već po drugi put smanjeno područje za iseljenje imalo je, prema podacima Opšteg pregleda Dravske banovine, 55.549 stanovnika. U stvari, tamo ih je bilo već nekoliko hiljada manje i to zbog već izvedenih deportacija u 1. i 2. talasu (644 osobe),[275] zbog bežanja u Ljubljansku pokrajinu i odlazaka na rad izvan područja za iseljenje.[276]

Prema podacima koje je ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru 8. oktobra 1941. prosledio glavnom štabnom uredu u Berlinu, za deportaciju je bilo predviđeno 17.065 porodica sa 46.252 osobe. Od njih je 14.628 porodica imalo konačnu ocenu E, tj. proterivanje u tzv. Nezavisnu Državu Hrvatsku, 1036 porodica konačnu ocenu A, tj. preseljenje u stari Rajh i 1401 porodica konačnu ocenu USt, tj. preseljenje u severni deo slovenačke Štajerske. Već 22. avgusta 1941. godine su u Mariboru zamolili da se iz Berlina naredi da se za 1401 porodicu konačna ocena USt promeni u ocenu A, tj. da ih presele u stari Rajh umesto u severni deo slovenačke Štajerske. Na žalost, u ovom trenutku još nemamo na raspolaganju podataka o tome koliko je porodica imalo konačne ocene O (pripadnici naroda koji su bili u prijateljskim odnosima s Nemačkom), V (ostaju) i S (posebni slučajevi).[277]

Razumljivo da neki nacisti nisu bili zadovoljni smanjivanjem opsega područja za iseljenje. Posebno je to smetalo predstavnicima kočevskih Nemaca, koji su početkom oktobra 1941. u Mariboru izrazili zabrinutost da će kočevski Nemci u slovenačkoj Štajerskoj dobiti suviše malo zemlje,[278] pa je zato ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru 8. oktobra 1941. godine predlagao »proširenje područja za naseljenje« na tri već ranije obuhvaćene opštine, i to: Sv. Peter pod Sv. Gorami, Polje i Podčetrtek, kao i još na tri nove opštine - Podsreda, Kozje i Pilštanj, jer su, navodno, geografski slične kočevskim predelima, a klima i tlo su čak i bolji nego na Kočevskom. Međutim, ovaj predlog nisu uzimali u obzir. Tada je, naime, defini-

PODRUČJE ZA ISELENJE UZ SAVU I SUTLU
Trojane
Mlinše
Zagorje ob Savi
Sava
Sv. Jurij
Polšnik
Radeče
Dole
Št. Janž
Boštanj
Sv. Križ
Št. Rupert
Tržišče
Studenec
Bučka
Raka
Mirna
Mokronog
Trebelno
Škocjan
Smarjeta
Otočec
Bela Cerkev
Krka
Št. Jernej
Kostanjevica
Orehovica
Brusnice
Podčetrtek
Polje
Sv. Peter
Bizeljsko
Pišece
Sromlje
Sotla
Krško
Videm
Zdole
Globoko
Artiče
Leskovec
Kapele
Brežice
Dobova
Cerklje
Čatež
Velika Dolina
Sv. Križ
granica nemačkog rajha u Dolenjskoj
granica nemačkog rajha od 2. 5. do 10. 6. 1941
granice političkih opština
sedišta političkih opština
područja izuzeta iz kolonizacionog područja nakon 15. 9. 1941
granica sreza Krško pre 6. 4. 1941
reke

tivno postalo aktuelno pitanje da li će uopšte doći do preseljenja i naseljenja kočevskih Nemaca i s njima povezanih deportacija Slovenaca u predviđenom roku ili će se to odgoditi za proleće 1942.

Polovinom septembra 1941., kada su nacisti već po drugi put smanjili opseg područja za iseljenje odnosno naseljenje, i štab za preseljavanje u Mariboru, odnosno njegov III referat u Rajhenburgu otpočeo je da priprema plan po kome bi tehnički izveli deportaciju trećeg talasa u Nezavisnu Državu Hrvatsku. Pošto su i zaključci konferencije u Zagrebu od 4. juna 1941., kao i Kašeov »Projekt ugovora o iseljenju Slovenaca« od 5. juna 1941., predviđali da se deportacija III talasa Slovenaca u NDH izvede po mogućnosti u kolonama kolima sa konjskom ili volovskom zapregom, dr Zajdl je izradio plan za tehničko izvođenje deportacije posavskog pojasa.

Plan je predviđao da se zbog nedostatka puteva posavski pojas podeli na pet odseka. Svaki odsek je trebalo da ima svoje sabirno mesto na kome bi još jednom proverili deportirce, podelili osobe koje treba da putuju kolima i železnicom, sastavili kolone sa kolima, odnosno prevezli osobe autobusima i teretnim automobilima u logor Rajhenburg. Na zbornom mestu bi trebalo još jednom proveriti sve to da bi one osobe koje ne bi bile deportovane mogli što pre da vrate njihovim kućama. Sa zbornih mesta kolone sa kolima je trebalo odvesti prema granici, gde će izgnanike još jednom pretražiti u za to posebno izgrađenoj baraci ili u nekadašnjoj nemačkoj graničarskoj stanici u Bregani. Za izvođenje tog plana, osim četiri čete 72. rezervnog bataljona policije, trebalo je još najmanje dve čete.

Plan je predviđao sledeće odseke i sledeći broj osoba:

- I *odsek Radeče* sa opštinama Radeče (3216 osoba), Sv. Jurij pod Kumom (1628 osoba), Polšnik (1520 osoba), Dole (907 osoba) i deo opštine Moravče (50 osoba), sa ukupno 7321 osobom;
- II odsek *Boštanj* sa opštinama Boštanj (2201 osoba), Šentjanž (1870 osoba), Št. Lovrenc (523 osobe) i deo opštine Tržišče (300 osoba), sa ukupno 4894 osobe;
- III odsek *Krško* s opštinama Krško (1933 osobe), Leskovec (549 osoba) i Studenec (1405 osoba), sa ukupno 3887 osoba;
- IV odsek *Cerklje* s opštinama Cerklje (2369 osoba), Raka (2563 osobe), Bučka (845 osoba), Krška vas odnosno Catež (1876 osoba) i Bušeča vas (deo bivše opštine Sv. Križ pri Kostanjevici) (1017 osoba), sa ukupno 8670 osoba i
- V odsek *Dolina* s opštinom Dolina sa 1933 osobe.

Ukupno bi, dakle, sa pet odseka posavskog pojasa izgnali 26.705 osoba, dok nacrt za iseljenje brežičkog trougla i posutlanskog pojasa u to vreme, verovatno, još nije bio izrađen.

Dr Zajdla je u nacrtu za iseljenje posavskog pojasa brinulo najviše izvođenje iseljenja prvog i drugog odseka koji su bili najudaljeniji od hrvatske granice, pa je zbog toga posebno upozorio na to da ih treba prve iseliti i u svakom slučaju pred početak lošeg vremena. Sa ta dva odseka kolone sa kolima trebalo je da dođu do granice kod Bregane u dve etape, od Radeča odnosno Bostanja do Krškog u prvoj i od Krškog do Bregane u drugoj etapi, dok bi iz drugih odseka dolazile u samo jednoj etapi.

Sa nekim konkretnim smanjenjem broja osoba koje bi trebalo izgnati u trećem talasu iz donje Štajerske je štab za preseljavanje prvi put izašao na konferenciju u Zagrebu 22. septembra 1941. Njegovi predstavnici Lurker, Miler i dr Zajdl su govorili samo još o 45.000 Slovenaca[279] koje iz donje Štajerske treba preseliti u Hrvatsku, što znači oko 80 odsto stanovništva koje je živelo na već dva puta umanjenom području za iseljenje kako bi već u jesen mogli da nasele oko 20.000 Nemaca iz Kočevskog. Ali zbog nemira izazvanih time ne mogu izgnati samo 20.000 Slovenaca već celokupno stanovništvo na ondašnjem području. Predstavnici NDH su se protivili daljem iseljavanju Slovenaca u Hrvatsku, jer, navodno, to više ne dozvoljavaju trenutni politički uslovi. Izjavljivali su da je jedan od uzroka za te teškoće u posebnom položaju hrvatskih primorskih područja pod italijanskom vojnom upravom, dok je drugi u tome što Hrvatska mora da izdržava veoma veliki broj begunaca iz ustaničkih područja, te da ne može na tim ustaničkim područjima da naseljava nikakve iseljenike. U Sremu i Slavoniji, tj. područjima koja imaju vrlo šaroliko nacionalno stanovništvo, pak, ne mogu da naseljavaju, zbog toga što bi time zbrinjavanje čitave države bilo ozbiljno ugroženo.

Razlozima koje su ustaški predstavnici navodili na konferenciji treba dodati bar još dva glavna. Prvi je taj što ustaše zbog velikog razmaha narodnooslobodilačkog pokreta u Srbiji nisu mogle više tamo da proteruju Srbe iz NDH, o čemu sam već govorio, dok je drugi bio u vojnim i političkim prilikama u samoj NDH. Tamo je bila, naročito u Bosanskoj krajini, kuda su ustaše čitavog jula slale izgnane Slovence, razvijena narodnooslobodilačka borba. Naročito žestoke borbe su se vodile oko gradova Prijedor, Bosanska Kostajnica, Bosanski Novi, Krupa, Sanski Most, Varcar Vakuf, Ključ itd. Neke od tih gradova su partizani i zauzeli ili su ih, pak, potpuno blokirali. Pred teškim borbama u unutrašnjosti i ustaškim progonima uperenim protiv Srba stanovništvo iz unutrašnjosti bežalo je u gradove i došlo ih je na hiljade. Zbog neprekidnih borbi, ustaških progona, kojima su bili svedoci - kao što ćemo videti - i slovenački izgnanici, kao i zbog slabih materijalnih prilika, slovenački izgnanici su bili u veoma nezavidnom položaju. Molili su ustaške vlasti da ih pošalju u mirnija područja, što su ustaše i učinile. Od kraja avgusta 1941. pa dalje, dakle upravo u vreme priprema za spomenutu konferenciju u Zagrebu, prevozili su čitave transporte slovenačkih izgnanika iz Bosne u Slavoniju. Zbog toga su na konferenciji u Zagrebu 22. septembra tako odlučno odbacivali mogućnosti prihvata novih desetina hiljada slovenačkih izgnanika.[280]

Na konferenciji u Zagrebu govorio je i zastupnik štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda, dr Ginter Stir, koji je obrazložio stanovište svoje ustanove i dodao da o takvom položaju konferencija ne može doneti odluku. Poslanik Kaše, koji je vodio konferenciju, je na kraju naglasio da će o tome izvestiti nemačku vladu, odnosno Hitlera, koji treba da odluče o toj stvari[281]

Poslanik Kaše je još istog dana poslao zapisnik konferencije Ministarstvu inostranih poslova u Berlin i u propratnom aktu zabeležio:

»Danas je ovde održana konferencija o preseljavanju po nalogu Ministarstva inostranih poslova. Spisak učesnika i zapisnik su priloženi.

Iz četvrte tačke zapisnika je očevidno ozbiljno oklevanje koje se tiče nastavka preseljavanja uopšte. Pošto je Firer naredio da se uguše nemiri, već zbog toga treba proveriti nastavak preseljavanja. Preseljavanje sasvim sigurno predstavlja uznemiravanje stanovništva u Rajhu i u Hrvatskoj, pa će još dugo predstavljati nov podsticaj i novu snagu za nemire.

Molim da odlučite o toj stvari pošto za takvu odluku, s obzirom na navedene činjenice, nisam mogao preuzeti odgovornosti.«[282]

Nemačko Ministarstvo inostranih poslova je nekoliko dana ćutalo. A 26. septembra popodne je ministar inostranih poslova fon Ribentrop dobio telegram od šefa policije bezbednosti i službe bezbednosti, SS-obergrupenfirera Rajnharda Hajdriha, sa ovim sadržajem:

»Rad na preseljavanju na jugoistoku je za sada obustavljen. Hrvatska je do sada s legalnim i ilegalnim transportima izgnala u Srbiju 118.110 osoba, dok ih je do sada primila jedva 26.341, osim 12.300 osoba koje je primila iz Srbije. Prema naredbi državnog vođe SS, državnog komesara za jačanje nemačkog naroda će, počev od 15. X 1941., dolaziti transporti s 12.000 folksdojčera iz Kočevja, koji će se naseliti u donjoj Štajerskoj. Zbog toga je neizbežno iseljenje oko 45.000 Slovenaca. Hrvatska vlada, s obzirom na svoj unutrašnji položaj, odbacuje prihvat tih iseljenika. Time je postalo sudbinsko pitanje preseljenja kočevskih folksdojčera koje je naredio Firer. Molim vas da na odgovarajući način utičete na hrvatsku vladu kako bi se to preko potrebno preseljenje folksdojčera završilo još pre početka zime. Odavde ne vidim, na žalost, nikakve mogućnosti da se izbegne preseljenje, naročito pošto je svojevremeno poslanik Kaše izazvao odbojni odnos Hrvatske prema uključenju u sveukupni rad na preseljavanju na jugoistok, koje sam ja odbacio.«[283]

Ministarstvo inostranih poslova je na Hajdrihovu molbu odgovorilo tek 5. oktobra, kada je vođa odeljenja »Nemačka« Luter pisao Kašeu:

»Molim da kod hrvatske vlade postignete da još ove jeseni prihvati iz donje Štajerske četrdeset pet hiljada Slovenaca. To je preko potrebno zbog preseljenja folksdojčera iz Kočevja koje treba izvršiti ubrzano. Molim da upozorite hrvatsku vladu na to da je u početku obećala da prihvati ukupno sto sedamdeset hiljada Slovenaca iz donje Štajerske i Gorenjske i da je broj ilegalno izgnanih Srba iz Hrvatske u Srbiju već mnogo veći od broja Slovenaca koje bi ona morala da prihvati na naš zahtev. Za sada nije potrebno prihvatiti ostalih dvadeset pet hiljada Slovenaca iz južne Koruške.«[284]

Kaše je ostavio ustašku vladu na miru i radije se sastao sa šefom civilne uprave, dr Iberajterom, o čemu je 8. oktobra u svom odgovoru nemačkom Ministarstvu inostranih poslova rekao sledeće:

»Danas sam razgovarao s Iberajterom o iseljenju 45.000 Slovenaca. On je u velikoj nedoumici zbog kasnog godišnjeg doba.«

U nastavku je dokazivao da zbog prekida deportacija i prema proračunu od 26. septembra NDH nema više nikakve mogućnosti za nastavak iseljavanja u Srbiju. Bila bi obavezna da prihvati još 26.000, odnosno 38.000 iseljenika iz Rajha. Preseljenje 45.000 Slovenaca u Hrvatsku bi za posledicu imalo iseljenje 19.000 Srba u Srbiju, a to je nemoguće. A na kraju je rekao:

»Verovatno bi hrvatsku vladu pripremili na to da, i pored toga, prihvati iseljenike. Samo onda treba misliti na moguće posledice koje bi podstakle komunističke nemire, s kojima treba računati gotovo sigurno. Naknadno prilično privredno opterećenje Hrvatske bi, takođe, moglo da prouzrokuje gubitke u interesima Rajha. Govoriću sa hrvatskom vladom, ali molim da proverite moje oklevanje i da definitivno odlučite.«[285]

Pet dana kasnije je Kaše dobio odgovor od Ministarstva inostranih poslova, koji je glasio:

»S obzirom na odluku državnog vođe SS u sadašnjem trenutku nije potrebno da kod hrvatske vlade iznudite prihvat trideset osam hiljada Slovenaca iz donje Štajerske.«[286]

U to vreme je Himler, naime, našao drugo rešenje. Dok je nemački opunomoćenik za preseljenje Nemaca iz Ljubljanske pokrajine, dr Hajnrih Volert, 4. oktobra bio u Mariboru vodstvo kočevskih Nemaca, koje je takođe stiglo u Maribor, mu je saopštilo da ih je tog dana preko posrednika obavestio šef civilne uprave o tome da se kočevski Nemci neće moći seliti u Rajh, jer, navodno, nije moguće odstraniti stanovništvo s područja za iseljenje, pošto se ustaška vlada iz važnih političkih razloga odupire prihvatu Slovenaca. Kako je ova vest veoma pogodila vodstvo kočevskih Nemaca, pa je dr Volert posumnjao u njenu istinitost, lično je posetio šefa civilne uprave u pratnji predstavnika ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda i Dojče Umzidlungz-Trojhand-Gezelšaft. Ovaj mu je rekao da se ustaška vlada suprotstavlja prihvatu slovenačkih iseljenika i da zbog toga nije više moguće preseliti kočevske Nemce u toj godini jer bi se ustaška vlada odlučila da prihvati nemačke zahteve samo na izričit zahtev Hitlera. Kada je dr Volert upitao šefa civilne uprave da li je o tome bilo šta izveštavao Berlin, ovaj je odgovorio da to nije potrebno, *jer je već pre 10 dana u Berlinu lično upozorio na to da preseljenje nije moguće izvesti,* a osim toga je konferenciji s Hrvatima prisustvovao i dr Ginter Štir iz Berlina kao predstavnik štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda, pa je štabni ured iz toga mogao da izvuče sve potrèbne zaključke. Zbog toga ponovno obaveštenje, ne samo da bi bilo suvišno nego bi ga državni komesar mogao prihvatiti čak i kao podmetanje. Dr Volert je nakon toga izjavio da se ne može saglasiti s takvim stavom, posebno zbog toga što su mu još pre pet dana u Berlinu dali uputstva s Himlerovom porukom da preseljenje treba izvesti.

Nakon tog »prilično hladnog prijema« dr Volert je još istog dana poslao telegram štabnom uredu državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlin. Izveštavao ga je o razgovoru sa dr Iberajterom i molio da što pre nađu neko rešenje kako bi kočevski Nemci mogli da počnu sa preseljavanjem najkasnije 8. oktobra, ukoliko bude, razumljivo, pozitivno rešeno pitanje odstranjivanja Slovenaca s područja za iseljenje, bilo pritiskom na ustašku vladu ili, pak, deportacijama na neko drugo područje.[287]

Kao što vidimo dr Iberajter i Kaše, koji su u proleće i leto bili glavni zagovornici brzih i bezobzirnih masovnih deportacija, krajem septembra i početkom oktobra počeli su sve više da se suprotstavljaju hitnoj i potpunoj deportaciji Slovenaca iz posavskog i posutlanskog pojasa, kao i brzom naselje-

nju kočevskih i drugih Nemaca. Na to su ih prisilile za naciste i njihove saveznike neugodne političke prilike u Jugoslaviji i s njima povezane prepreke kod deportacija Slovenaca. Međutim, ni prvi ni drugi nisu se ni malo odrekli masovnim deportacijama kao sredstva nacističke politike odnarođavanja. Bili su samo za to da ih odlože za pogodnije vreme. Plašili su se da bi njihovo izvođenje u jesen 1941. još više uznemiravalo već tako nemirno i buntovno stanovništvo koje se, bez obzira na brutalne i grube represalije okupatora i njihovih pomagača, sve masovnije uključivalo u narodnooslobodilačku borbu. Predviđali su i to da bi ih u to godišnje doba, tj. kasno u jesen i zimi mogli izvoditi veoma teško ili, pak, uopšte ne bi mogli da ih izvode, kao što bi teško bez tehničkih prepreka ili psiholoških smetnji mogli da izvedu preseljenje kočevskih Nemaca. Sasvim je sigurno da Iberajteru nije stalo ni do toga da Slovence deportuju u Nemačku, jer bi time za nacizam u slovenačkoj Štajerskoj predstavljali sasvim sigurno veću opasnost nego ako bi ih deportovali u Srbiju ili Bosnu. Mislim da su to, pored nekih manje važnih (Kaše je, na primer, smatrao da su Slovenci predviđeni za deportacije rasno bolji elemenat nego što su to kočevski Nemci koje je trebalo da nasele uz granicu), osnovni razlozi za brzo suprotstavljanje masovnim deportacijama Slovenaca u to vreme, a nikako nije reč o nekom suprotstavljanju iz moralnih ili humanih razloga. U to vreme su, naime, bili retki, veoma retki Nemci koji bi bili u stanju da se iz moralnih, humanih razloga očigledno suprotstavljaju masovnim deportacijama Slovenaca.

Zanimljivo je da je dr Iberajteru uspelo da za svoje stavove pridobije i ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru. U danima kada je pitanje masovnih deportacija Slovenaca iz posavskog i posutlanskog pojasa još nekako visilo u vazduhu, štabni vođa Lafors je, naime, 8. oktobra 1941. pisao glavnom štabnom uredu u Berlinu da se »uz postojeće veoma teške saobraćajne prilike u to vreme neće moći izvesti ni preseljenje Nemaca iz Italije (čitaj: Kočevske - nap. T. F.) ni iseljenje Slovenaca iz donje Štajerske«, i molio je »da po mogućstvu preseljenje premeste za period posle 20. marta 1942.«[288]

Ukoliko bi u Berlinu prihvatili te predloge, razumljivo je da bi bile odgođene i masovne deportacije Slovenaca iz posavskog i posutlanskog pojasa, jer su, prema Himlerovim uputstvima, oba procesa tj. deportacije Slovenaca i naseljavanje kočevskih Nemaca, trebala da teku paralelno. I čoveku se nehotimice nameće pitanje: da li bi u uslovima kakvi su vladali narednog proleća nacisti uopšte i mogli izvesti masovne deportacije Slovenaca iz posavskog i posutlanskog pojasa u takvom obimu u kakvom su ih izveli kasno u jesen 1941. i zimi 1941-1942., tj. upravo u vreme kada je bila partizanska vojska u slovenačkoj Štajerskoj najslabija?

U Berlinu su, kada je reč o preseljenju kočevskih Nemaca i s njim povezanih masovnih deportacija Slovenaca iz posavskog i posutlanskog pojasa, bili određeniji. Naročito se Himler nije nikada ni malo kolebao u odluci da ih izvedu još u 1941. godini, kako je to Hitler obećao predstavnicima kočevskih Nemaca u vreme svoje posete Mariboru 26. aprila 1941. Zbog toga su i neke ustanove koje su bile za to da se preseljenje kočevskih Nemaca odgodi za pro-

leće 1942. bile nezadovoljne zbog Himlerovog čvrstog stava. Takav utisak je dobio i komandant jedinica SS u Beču, generalmajor Maks fon Ber, kada je oktobra 1941. posetio slovenačku Štajersku, npr. Brežice, Celje i Maribor. Posle povratka je otišao u glavni štabni ured u Berlinu i izveštavao »da je naročito u ustanovama želja da se te mere izvode i pored sve jačih nedoumica gaulajtera te da je državni vođa SS donekle 'kriv' za sve teškoće«.[289]

Cenim da je na Himlerovu nepokolebljivost veoma uticao i čvrst stav vodstva kočevskih Nemaca koje je čitavo vreme od proleća naovamo imalo čvrst stav da kočevski Nemci treba da se presele do zime. »Čak su izjavili da će Kočevari u jesen radije otići na imanje Slovenaca i pomoći pri izgradnji svojih novih domova nego da za duže vreme ostanu u Kočevju«, pisao je već 20. maja 1941. Grajfelt iz Berlina dr Iberajteru o prvim razgovorima s vodstvom kočevskih Nemaca o njihovom preseljenju.[290] Zbog toga se postavlja pitanje da se nije već u tim danima vodstvo kočevskih Nemaca, koje je pripremilo sve za preseljenje još te jeseni i čak razgledalo čitavo područje za naseljenje, obratilo Himleru s molbom da njegove ustanove učine sve kako bi se kočevski Nemci mogli preseliti još pre zime.

Ukoliko je Himler hteo da udovolji kočevskim Nemcima i, razumljivo, ujedno ostvari svoje, pa i druge zamisli o stvaranju »nemačkog odbrambenog bedema« na jugu Štajerske, imao je, s obzirom na činjenicu da Slovence više nije bilo moguće deportovati u Srbiju ili NDH, pred sobom dve mogućnosti: ili da bar privremeno preseli kočevske Nemce u logore Folksdojče Mitelštele kako je to već učinio s približno pola miliona folksdojčera, ili, pak, da u te logore otpremi one Slovence koji su bili predviđeni za deportaciju u NDH i tako, dakle, učini nešto što do tada još ni jednom nije morao da učini. Kako, zajedno s Hitlerom, kočevskim Nemcima nisu obećavali samo da će ih preseliti u Rajh nego i to da će ih odmah naseliti na imanja slovenačkih seljaka zaključio je da će to pitanje, koje je krajem septembra i u prvim danima oktobra 1941. visilo u vazduhu, rešiti tako što će Slovence deportovati u logore Folksdojče Mitelštele, a na njihovu zemlju u jesen 1941. i u zimu 1941-1942. naseliti kočevske i druge Nemce.

Definitivna odluka je izrečena oko 10. oktobra 1941. O pitanju čije je rešenje za naciste u slovenačkoj Štajerskoj tada još visilo u vazduhu, raspravljali su i u štabnim razgovorima u Mariboru 10. oktobra i šef civilne uprave, dr Iberajter, je, pored ostalog, rekao: »Šta će se dogoditi sa posavskim i posutlanskim pojasom još nije odlučeno, ali bi definitivna odluka iz Berlina morala stići do početka sledeće sedmice.«[291]

Iberajter je još istog dana dobio telegram glavnog štabnog ureda iz Berlina, u kome stoji:

»Preseljenje Kočevara će se izvesti prema naređenju državnog vođe SS. Slovenci će biti iseljeni u stari Rajh.

Dalja uputstva će uslediti.«[292]

I poslanik Kaše je 13. oktobra dobio izveštaj Ministarstva inostranih poslova o tome da je Himler već odlučio da više ne pritiskuju na ustašku vladu kako bi prihvatila deportovane Slovence.

Na konferenciji u Zagrebu 22. septembra prisustvovao je i vođa I glavnog odelenja u glavnom štabnom uredu državnog komesara za jačanje nemačkog naroda dr Ginter Štir. Tom prilikom je posetio i Maribor. Zefčnigu i Laforsu je rekao da Himler nikako neće odustati od plana preseljenja kočevskih Nemaca u slovenačku Štajersku. Nasuprot nedoumicama Ministarstva inostranih poslova i mariborskog ureda službe bezbednosti, napisao je dokument o izvođenju deportacija i predao ga svom pretpostavljenom Grajfeltu, koji ga je nakon toga izručio Himleru. Himler mu je naredio da izradi projekt naredbe 0 deportacijama Slovenaca u Nemačku.[293]

Dr Štir je projekt naredbe o deportacijama Slovenaca pripremio 10. oktobra i Grajfelt ga je poslao Himleru sa sledećim dopisom:

»Dozvolite mi da Vam u prilogu pošaljem projekt naredbe s molbom da je potpišete. O naredbi sam raspravljao sa službom bezbednosti i sa Folksdojče Mitelštele. Gaulajter Iberajter je još u nedoumici kad je reč o takvom rešenju, pošto je u suprotnosti sa svojim prvobitnim pogledima i sada stoji na stanovištu da je među pograničnim stanovništvom moguće naći malo onih koji bi bili sposobni za germanizaciju. Popis koji je ranije izveo štab za preseljavanje u Mariboru je, pak, pokazao da je među njima veoma veliki deo sposobnih za germanizaciju. O pitanju odlaska osoba sposobnih za germanizaciju šef policije bezbednosti i službe bezbednosti, zajedno s glavnim, rasnim 1 kolonizacijskim uredom, namerava da izradi poseban dokument za državnog vođu SS.

Prihvatam široka ovlašćenja koja predviđa naredba za SS-oberfirera Hincea zbog toga što bi bez centralnog vođstvenog ureda bila nemoguća brza iseljenja i odvoz donještajerskog pograničnog stanovništva«.[294]

Himler je »Naredbu br. 53/1« potpisao 18. oktobra 1941. i ona glasi:

»Da bi ispraznili posavsko-posutlanski pojas i brežički trougao u donjoj Štajerskoj, Slovence, odnosno Vindišare (u daljem tekstu »donjoštajersko pogranično stanovništvo«) koji tamo žive treba odmah iseliti i prevesti u stari Rajh. O iseljenju oko 3000 Hrvata koji žive na tom podrtičju izaći će posebno naređenje.

Donjoštajersko pogranično stanovništvo će biti germanizovano ukoliko se ustanovi da je za to sposobno. Zadržavam pravo da u određenom vremenu odlučim o njegovom ponovnom naseljenju s obzirom na njegovo ponašanje i sposobnost, kao i dosadašnje imovinsko stanje.

S obzirom na to da su većina stanovnika koje treba iseliti ljudi koji nisu posebno neprijateljski raspoloženi prema Nemcima i koji su rođaci ljudima u donjoj Štajerskoj koje treba germanizovati, sa njima treba lepo postupati.

Gotovinu i lični imetak mogu uzeti sa sobom ukoliko to dozvoljavaju prilike transporta.

Molim šefa civilne uprave u donjoj Štajerskoj, gaulajtera dr Iberajtera, koji je moj opunomoćenik, da se pobrine za to da se odgovarajućim obrazloženjima, po mogućstvu, spreče nemiri stanovništva. Molim da zajedno s ustanovama koje izvode iseljavanje posebno naglašavate da će iseljenici, ukoliko se u prelaznim naseobinama budu dobro ponašali i izvršavali poslove koji im

budu određeni, moći kasnije po svojoj volji da budu ponovno naseljeni na području koje je još potrebno odrediti.

U pojedinostima određujem:

I

Iseljavanje donještajerskog pograničnog stanovništva mora teći tako brzo da se time obezbedi naseljavanje Kočevara od imanja do imanja.

II

Za vodstvo akcije iseljavanja ovlašćujem svoj glavni štabni ured koji treba, zbog pojednostavljenja da oformi u Mariboru nekakav vođstveni ured.

III

Komandant policije bezbednosti i službe bezbednosti u Mariboru će dati mom štabnom uredu na raspolaganje materijal koji ima već iz prethodne akcije popisa i sav svoj aparat za popis donjoštajerskog pograničnog stanovništva. Odgovoran je za to da odvođenje pograničnog stanovništva sa imanja teče bez trvenja, kao i za prevoz u vozovima, odnosno privremeni prihvat u prolaznom logoru, ukoliko bi pri odvoženju nastali bilo kakvi zastoji zbog saobraćajno-tehničkih uzroka.

IV

Šef policije poretka brine za prevoz pograničnog stanovništva iz donje Štajerske do logora Folksdojče Mitelštele. A Folksdojče Mitelštele treba da mu stavi na raspolaganje iskusne vođe i pratioce transporta.

V

Folksdojče Mitelštele će staviti na raspolaganje potrebne logore i preuzeti brigu za nastanjenje i zbrinjavanje u njima.

VI

Za pregled pograničnog stanovništva u logorima će se pobrinuti šef policije bezbednosti i službe bezbednosti.

VII

Folksdojče Mitelštele mora pravovremeno da obavesti više vođe SS i policije u koje će logore nastaniti donjoštajersko pogranično stanovništvo kako bi ih već unapred osigurali. Folksdojče Mitelštele je odgovorna za to da o

svim događajima koji zahtevaju posredovanje organa bezbednosti pravovremeno obavesti one mesne urede koje će odrediti više vođe SS i policije.

Inicijatore nemira i huškače treba najhitnije odvojiti od ostalog pograničnog stanovništva i prevesti u posebne radne logore šefa policije bezbednosti i službe bezbednosti.

VIII

Po dolasku u logor donjoštajersko pogranično stanovništvo treba što pre poslati na rad. Iz logora će biti puštene samo one osobe za koje se ustanovi da su sposobne za germanizaciju.

IX

Moj glavni štabni ured će obezbediti popis imanja iseljenika kako bi se pri kasnijem naseljenju moglo uzimati u obzir ranije imovinsko stanje. Uputstva za eventualnu naknadu imanja će izaći kasnije.

X

Dalje izvršne odredbe će izdati moj glavni štabni ured.«[295]

Tu naredbu je glavni štabni ured poslao još istog dana u 10 ustanova; između ostalih, i šefu civilne uprave za donju Štajersku.

A pripreme za deportaciju stanovništva iz posavskog i posutlanskog pojasa su u to vreme već tekle, jer su već 17. oktobra funkcioneri glavnog štabnog ureda pripremali razne konferencije za raspravu o tehničkim pitanjima vezanim za deportacije (prevoz i nastanjenje deportiraca itd.), pa i Hince, kojeg je Himler zadužio za izvođenje deportacija, već je bio u Mariboru. Tamo su sa šefom civilne uprave pripremili konferenciju, koja je održana 20. oktobra, i na njoj su raspravljali o osnovnim pitanjima deportacija slovenačkog pograničnog stanovništva i naseljenja kočevskih Nemaca. Odmah posle konferencije je šef civilne uprave izdao poseban »proglas o državno-političkim merama na pograničnom području«, koji se na plakatima na nemačkom i slovenačkom jeziku pojavio na području za iseljenje već 20. i 21. oktobra.[296]

U proglasu je šef civilne uprave najpre objavio stanovništvu da iz državno-političkih razloga treba izvršiti preseljenje stanovništva iz pograničnog pojasa, koji je zatim označio navodeći pogođene opštine. U brežičkom okrugu je odredio sledeće opštine južno od Save: Boštanj, Studenec, Bučka, Raka, deo opštine Leskovec koji leži južno od Save, Cerklje, Catež, Velika Dolina, a severno od Save opštine: Dobova, Brežice, Kapele, Bizeljsko, Artiče, Sv. Peter pod Sv. Gorami, Globoko (osim katastarske opštine Blatno), Krško (osim Pleterja, Anovca i Sremiča) i od političke opštine Kozje katastarske opštine Buče i Vrenska Gorica. U trbovljanskom okrugu je, pak, odredio sledeće opštine južno od Save: Radeče, Šentjanž, Sv. Jurij pod Kumom, Dole i Polšnik.

Što se tiče imanja deportiraca uglavnom je ponovio odredbe Himlerove naredbe i zapretio da će svaki otpor i sabotažu strogo kazniti u smislu svoje naredbe od 14. aprila 1941. Da bi bar malo umirio ostalo stanovništvo u slovenačkoj Štajerskoj, razglasio je da se deportacije ne tiču stanovnika u drugim okruzima i u onim opštinama brežičkog i trbovljanskog okruga koje nije imenovao u tom proglasu.[297]

Šef civilne uprave je u proglasu odredio za deportaciju svu onu teritoriju koju su definitivno odredili već 15. septembra. U proglasu, razumljivo, nisu spomenute opštine Zdole i Videm. Opštinu Zdole su, naime, 15. avgusta podelili tako da su katastarsku opštinu Kostanjek, koja - kako se čini - nije spadala u područje za iseljenje priključili političkoj opštini Podsreda, dok su katastarsku opštinu Pleterje, koja se nalazila u području za iseljenje, priključili političkoj opštini Krško, kojoj su istog dana priključili i političku opštinu Videm. Tako su definitivno čitavo područje nekadašnje opštine Zdole izuzeli iz područja za iseljenje. Proglas ne spominje ni opštinu Polje, koju su 15. avgusta podelili između opština Sv. Peter pod Sv. Gorami (katastarske opštine Sedlarjevo i Lastnič sa 375, odnosno 614 stanovnika) i Kozje (katastarske opštine Buče i Vrenska Gorica sa 305, odnosno 338 stanovnika).[298]

Onog dana kada je izašao taj proglas, otpočele su za tehničko izvođenje deportacija pograničnog stanovništva dve veoma značajne konferencije.

Vodstvo Folksdojče Mitelštele je pozvalo na konferenciju u Štutgartu vođe svih onih 12 pokrajinskih akcionih vodstava VoMi čije su logore predviđali za nastanjenje deportovanih Slovenaca. SS-hauptšturmfirer Fridrih Altena ih je upoznao sa Himlerovom naredbom o deportacijama pograničnog stanovništva iz slovenačke Štajerske i odredio im zadatke pri prihvatu, nameštenju i zapošljenju izgnanika u logorima VoMi. Rekao im je i to da je vodstvo VoMi za transportna pitanja koja se tiču deportovanja pograničnog stanovništva iz slovenačke Štajerske odredilo SS-unteršturmfirera Šrotera.[299]

Pripremili su i konferenciju o transportnim pitanjima. Već 17. oktobra je SS-oberšturmfirer dr Hans Petri telegrafisao Hinceu u Maribor: »Konferencija o redu vožnje će se održati 20. X 1941. u 16 časova, ali ne u Minhenu, nego u Nordlingenu u Ziksenzal. Ja ću prisustvovati. VoMi, NSV i Državno lekarsko vodstvo su obavešteni. U Donju Šleziju mogu otići svakog dana samo dva transporta, pošto je pruga preko Beča delimično s jednim kolosekom. Osim toga, predviđamo dnevno po jedan do dva transporta železnicom preko Tura u područje Hanovera, odnosno Tiringena. Vrhovna vojna komanda je obećala vagone .. ,«[300] Konferencija je, zaista, otpočela 20. oktobra u Nordlingenu u Bavarskoj i na njoj su, uz prisustvo Fridriha Altene i dr Hansa Petria, kao i predstavnika nemačkih železničkih ustanova, do 23. oktobra rešavali transportna pitanja i sastavili red vožnje transporta. Odredili su da svakog dana od 24. oktobra do 17. novembra u 10.28 treba da odlazi iz Rajhenburga u Nemačku poseban voz sa oko 600-700 izgnanih Slovenaca, a od 29. oktobra dalje još i drugi voz koji će iz Rajhenburga odlaziti u 18.32 časa. Ukupno bi trebalo, dakle, u tom vremenu da ode 37 transporta, koje je trebalo da označe sa SI 101-S1 137.[301]

Deo Hinceovog štaba na železničkoj stanici Rajhenburg (sada Brestanica) 8. novembra 1941. (drugi s desna Kurt Hince).

Videli smo da je Himler naredio da deportacije pograničnog slovenačkog stanovništva iz slovenačke Štajerske vodi glavni štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda, koji treba da zbog pojednostavljenja posla, oformi u Mariboru svoj vođstveni ured (Leitstelle) i da je Grajfelt predlagao da taj ured vodi SS-oberfirer Kurt Hince kako bi obezbedili brzo deportovanje. Himler je taj predlog prihvatio i Grajfelt je Hinceu poslao spomenutu Himlerovu naredbu od 18. oktobra 1941. s ovlašćenjem: »Ovlašćujem Vas da ustanovite vođstveni ured koji predviđa II stav ove naredbe. Da bi se pojednostavile i ubrzale određene mere, molim Vas da dalje preuzmete sve zadatke, koje mora preuzeti glavni štabni ured pri iseljenju i odvozu donjoštajerskog pograničnog stanovništva u logore.«[302]

Vođa glavnog štabnog ureda u Berlinu, Ulrih Grajfelt, je na VIII procesu pred američkim vojnim sudom u Nirnbergu, na jednu od najtežih optužbi da je suodgovoran za deportacije pograničnog stanovništva iz slovenačke Štajerske u Nemačku, krivicu za sve to prebacivao na Himlera i na svog tada već pokojnog službenika Kurta Hincea. Iako je Hince bio u mnogo čemu samostalan i za neke zadatke podređen samo Himleru, ipak se može na osnovu brojnih originalnih dokumenata dokazati Grajfeltova odgovornost ili suodgovornost za ovaj zločin nad slovenačkim narodom.[303]

Hince, koji je bio već 17. oktobra u Mariboru, nije svoj vođstveni ured uredio tamo, pošto mu se Maribor, verovatno, činio suviše udaljenim od područja za iseljenje. Radije se nastanio u rajhenburškom zamku, u kome je već čitav avgust i septembar bilo sedište štaba za preseljavanje, koji je vodio deportacije prvog i drugog talasa. U Mariboru je Hince ostavio samo SS-rotenfirera Deca kako bi mu održavao telefonsku vezu između Rajhenburga i Ma-

Proterivanje Slovenaca iz Brezica kraj oktobra 1941.

ribora, kao i preko policijskih ustanova u Gracu telegrafske veze s Berlinom, i obrnuto. U rajhenbùrskom zamku su bili još: dr Hans Petri u svojstvu Hinceovog zamenika; SS-oberšturmfirer Hajnc Miler, koji je do tada bio vođa I referata u štabu za preseljavanje, pa je i kasnije brinuo za to da deportacije obuhvate sve one koje je bio odredio, zatim NSKK-štafelfirer Hans Kelb, koji je u glavnom štabnom uredu Hincea bio referent za motorna vozila dok je u Rajhenburgu brinuo za prevoz deportiraca motornim vozilima; SS-unteršturmfirer Helmut Buholc koji je, takođe, stigao s Hinceom iz Berlina a brinuo je za transportne poslove na železnici te se potpisivao kao »akcioni vođa«; već poznati SS-šturmbanfirer Kaspar Švarchuber je i kasnije bio komandant logora, dok je SS-unteršarfirer Sroter bio savezni referent Folksdojče Mitelštele. Pored njih, u rajhenburškom zamku bilo je i mnogo kancelarijskih službenika, prevodilaca, stražara itd.[304]

Kada se Hinceov vođstveni ured smestio u rajhenburškom zamku, 21. oktobra Hince je poslao u Berlin telegram:

»Početak akcije sutra, u sredu, dana 22. X 1941. u 9 časova«.[305]

Proterivanje Slovenaca iz Brezica 26. oktobra 1941.

Međutim, iz ne znam kakvih razloga deportacije tog dana još nisu počele već sledećeg, tj. 23. oktobra, kada su se tri policijska bataljona odvezla u sela oko Dobove i iz njih počela voziti stanovnike u rajhenburški zamak, gde su ih, za dan ili dva, smestili u štalama na salašu ili u obližnjim barakama. Kada je tog dana skupio prve žrtve, uveče je sav zadovoljan telegrafisao glavnom štabnom uredu u Berlinu:

»Prvi transport preseljenika iz donje Štajerske će krenuti 24. oktobra u 10 časova i 28 minuta. Najpre ćemo voziti svakog dana 700 osoba u Donju Šleziju. Prvi dan iseljenja je protekao po programu. Raspoloženje stanovništva je mirno i pametno«.[306]

Za proterivanje porodica sa njihovih imanja u logor u rajhenburškom zamku Hince je raspolagao sa tri rezervna bataljona policije, i to: 72. iz donje Štajerske, 171. iz Gorenjske i 93., kojeg su novembra 1941. prebacili iz Gorenjske ili iz Nemačke.[307] Pojedine čete tih bataljona su, razumljivo, morale ponekad za koji dan da odu i u akciju protiv partizana, dok su u drugoj polovini decembra 1941. morali 171. i 93. rezervni bataljon policije, zbog masovnog ustanka slovenačkog naroda u Gorenjskoj, da odu iz slovenačke Štajerske u Gorenjsku.

Svakog dana je Hinceov štab predavao komandantima pojedinih policijskih jedinica spiskove ljudi iz pojedinih krajeva koje je trebalo dovesti u logor u rajhenburškom zamku. Narednog dana ujutro je jedinica otišla u određeno selo i pozvala određene ljude da se u roku od dva časa pripreme za iseljenje. Kad je prošlo to vreme, isterali su ljude iz kuća na sredinu sela, natovarili ih u autobuse i teretne automobile i odvezli u logor.[308]

Nemačka policija u Skopicama kod Krškog 8. novembra 1941.

Po dolasku u logor porodica je moraja najpre da ostane kod svog prtljaga, a onda su po pozivu ulazili u baraku na popis i dobijali lične karte. Kada su porodicu popisali, odredili su joj mesto u baraci gde će prenoćiti, dok je domaćin porodice morao u I baraku kako bi učestvovao pri popisu imanja koje je porodica ostavila u svom kraju. Svaka porodica je, osim ličnih karata (Personenausweis) i tzv. kartotečnog lista (Karteikarte, Polizeikarte), dobila i svoj broj za raspoznavanje.[309] Sledećeg dana su porodice odvezli na rajhenburšku železničku stanicu, natovarili na voz i odvezli u Nemačku. A kada im se veoma žurilo, porodice nisu ni vodili u logor u zamku nego samo u barake uz rajhenburšku železničku stanicu.

Kada je dr Zajdl, koji je već krajem septembra ili početkom oktobra 1941. napustio slovenačku Štajersku, polovinom septembra, pripremao plan za iseljenje posavskog pojasa u Hrvatsku, predviđao je da će iseljavanje teći od severozapada prema jugoistoku. A sada su zaključili da ide u suprotnom pravcu, tj. od Dobove prema Brežicama, Krškom i dalje prema Radečama.

Iako je Hinceov vođstveni ured u Rajhenburgu za pripremu tako opsežnih deportacija imao na raspolaganju relativno malo vremena, deportacije su više od tri nedelje tekle gotovo sasvim planski, bez obzira što su ih već od prvog dana pratile manje prepreke.

Najviše poteškoća je bilo s prevozom izgnanika iz sela u logor u rajhenburški zamak. U početku su naročito nedostajala prevozna sredstva. Kako su do 23. oktobra uveče iz Celja u Rajhenburg poslali samo četiri a iz Maribora samo pet teretnih automobila i četiri autobusa, a sledeća dva dana s velikom mukom još 12 teretnih automobila i 5 autobusa, za prevoz izgnanika najviše

su upotrebljavali automobile policijskih jedinica, pa je i od njih polovina ispala zbog prevelikog opterećenja. Problem je trebalo resiti dolaskom 50 vojnih automobila, ali kada su stigli, nisu ih mogli upotrebljavati pošto nisu bili potpuno opremljeni, a nisu imali ni rezervnih delova. Tako se dogodilo da je nekog dana vozilo samo osam automobila. Nakon toga je pristigla grupa od 20 automobila sa esesovskim holandskim vozačima, ali ni ta vozila nisu bila potpuno opremljena i bilo ih je ispravno svega sedam. Na raspolaganju su bila samo 10 dana i već su morala otići u Kočevsku i prevoziti kočevske Nemce, koji su se već počeli preseljavati u slovenačku Štajersku. Opunomoćenik za lokalni saobraćaj u Salcburgu je nakon toga u Rajhenburg poslao 10 teretnih automobila i dva autobusa. Tako je Hince imao na raspolaganju prosečno 15 do 20 automobila i tri do pet autobusa, koji su potrošili ukupno 58.175 litara benzina i 17.698 litara nafte.[310]

Druga prepreka pri deportaciji Slovenaca u to vreme je bila aktivnost partizanskih jedinica u oktobru i početkom novembra. Iako je Hince u početku gotovo svakoga dana telegrafisao u Berlin da je stanovništvo mirno i da postupa po datim uputstvima bez prisiljavanja[311] ipak je morao već 28. oktobra da izvesti Berlin o tome da su tog dana odvezli u Donju Šleziju samo 610 osoba, jer su prethodnog dana bataljon policije poslali u neku drugu akciju. Verovatno je 27. oktobra 72. rezervni bataljon policije iz Krškog morao učestvovati u napadu na Štajerski partizanski bataljon na Čreti.[312] Policijske jedinice su i narednih dana morale više puta da idu u potragu za partizanskim jedinicama, naročito početkom novembra 1941.[313] Veoma aktuelno je postalo pitanje uspešnog deportovanja kada je Himler, krajem oktobra, odredio da moraju čak dva bataljona policije, tj. 72. i 93. da odu iz slovenačke Štajerske. Ipak su funkcioneri državnog komesarijata za jačanje nemačkog naroda postigli da Himler ipak ostavi tu oba bataljona.[314]

I pored tih a i drugih manjih prepreka, Hince je uspevao da deportacije teku bez prekida. Kada ga je 29. oktobra posetio dr Iberajter, narednog dana je poslao telegram u Berlin: »Gaulajter Iberajter je bio ovde više časova i do podrobnosti se upoznao o planskom proticanju akcije preseljenja. Odvezao se s najboljim utiscima.«[315]

Od 24. oktobra, kada je krenuo prvi transport, do 17. novembra, kada je prestao da važi red vožnje prihvaćen u Nordlingenu, pa je došlo i do pravog zastoja, u Nemačku je poslato 34 transporta sa 22.797 izgnanih Slovenaca.[316] O broju transporta i deportovanih ljudi podrobnije govore dva izvora, i to: beleške rajhenburškog načelnika stanice, Jožeta Dolenca[317] i spisak transporta koji je sastavio Hinceov vođstveni ured. Dolenčevi podaci su skromniji i sadrže samo broj deportovanih za svaki dan, dok spisak transporta navodi koliko je svakog dana bilo deportovanih muškaraca, žena, dece i odojčadi i kuda su bili odvezeni, ali, ipak, za one dane kada su iz Rajhenburga odvezli dva transporta ne navode koliko osoba su odvezli jednim a koliko drugim. Izvori navode jednak broj transporta i različit broj deportovanih, ali je razlika veoma mala (203 osobe) te je, zbog žurbe kojom su nacisti izvodili ovaj zločin nad slovenačkim narodom, i razumljiva. Mislim da je nastala zbog toga što su ne-

koga, koga su već upisali u transportni spisak, u poslednjem trenutku izuzeli iz tog transporta i svrstali ga u sledeći itd. Navodim podatke oba izvora, i to najpre Dolenčeve, koje sam sredio tako da je očigledno koliko su ljudi odvezli u pojedine nemačke pokrajine, kao i spisak transporta vođstvenog ureda iz kojeg se vidi koliko su ljudi deportovali svakog dana.

I

Pokrajina	Br. trans.	Datum	Krajnja stanica	Broj osoba	Ukupno
D. Slezija	SI 101	24. X	Striegau	400	
	SI 102	25. X	Striegau	732	
	SI 103	26. X	Bad Altheide	725	
	SI 104	27. X	Mittelsteine	780	
	SI 105	28. X	Brechelsdorf	572	
	SI 106	29. X	Hirschberg	650	
	SI 107	30. X	Breslau	677	
	SI 108	31. X	Gr. Wartenberg	645	
	SI 109	1. XI	Marlissa-Schönberg	658	
	SI 110	2. XI	Landeshut	680	
	SI 111	3. XI	Haynau	665	
	SI 112	4. XI	Ritschedorf	693	7.877
Brandenburg	SI 113	29. X	Templin	297	
	SI 114	30. X	Templin	653	
	SI 115	31. X	Diihringshof	454	
	SI 116	1. XI	Glasow	680	2.084
Hanoverska	SI 117	2. XI	Gieboldehausen	354	
	SI 118	3. XI	Göttingen	693	
	SI 119	4. XI	Triangel	712	1.759
Turinska	SI 121	6. XI	Waltershausen	718	
	SI 122	7. XI	Erfurt	742	
	SI 123	8. XI	Weimar	1.081	
	SI 124	9. XI	Ilmenau	1.138	3.679
Šaška	SI 132	10. XI	Leipzig	526	
	SI 131	11. XI	Dresden	687	
	SI 127	12. XI	Arnastadt	752	
	SI 128	13. XI	Klingenberg	752	
	SI 133	13. XI	Bautzen	672	
	SI 129	14. XI	Wolkenstein	661	
	SI 134	14. XI	Eibau	672	
	SI 130	15. XI	Gornsdorf	705	
	SI 135	15. XI	Meissen	644	
	SI 136	16. XI	Riessa	651	
	SI 137	17. XI	Klotsche	676	7.398
			Ukupno:		22.797

Datum	Br. tr.	Krajnja stanica	Broj deportovanih muška-raca	žena	dece	odoj-čadi	uku-pno
24. X	SI 101	Striegau/D. Slezija	151	147	80	7	385
25. X	SI 102	Striegau/D. Slezija	249	258	159	32	698
26. X	SI 103	Bad Altheide/D. Slezija	364	275	148	15	802
27. X	SI 104	Mittelsteine/D. Slezija	244	281	173	17	715
28. X	SI 105	Brechelsdorf/D. Slezija	231	241	124	14	610
29. X	SI 106	Hirschberg/D. Slezija					
29. X	SI 113	Templin/Brandenburg	341	400	261	28	1.030
30. X	SI 107	Breslau/D. Slezija					
30. X	SI 114	Templin / Brandenburg	462	520	287	36	1.305
31. X	SI 108	Gr. Wartenberg/D. Slezija					
31. X	SI 115	Dühringshof/Brandenburg	408	444	301	32	1.185
1. XI	SI 109	Marlissa-Schönberg/D. Slezija					
1. XI	SI 116	Glasow/Brandenburg	454	530	377	53	1.414
2. XI	SI 110	Landeshut/D. Slezija					
2. XI	SI 117	Gieboldshausen/Hanoverska	394	401	258	34	1.087
3. XI	SI 111	Haynau/D. Slezija					
3. XI	SI 118	Göttingen / Hanoverska	438	482	452	37	1.409
4. XI	SI 112	Ritschedorf/D. Slezija					
4. XI	SI 119	Triangel/Hanoverska	466	478	408	55	1.407
6. XI	SI 121	Waltershausen/Turinska	249	259	198	25	731
7. XI	SI 122	Erfurt/Turinska	239	263	163	35	700
8. XI	SI 123	Weimar/Turinska	314	408	292	54	1.068
9. XI	SI 124	Ilmenau/Turinska	334	397	361	30	1.122
10. XI	SI 132	Leipzig/Saška	145	173	173	23	514
11. XI	SI 131	Dresden/Šaška	215	240	193	27	675
12. XI	SI 127	Arnstadt/Saška	243	287	178	36	744
13. XI	SI 128	Klingenberg/Saška					
13. XI	SI 133	Bautzen/Saška	422	588	357	33	1.400
14. XI	SI 129	Wolkenstein/Saska					
14. XI	SI 134	Eibau/Saška	502	545	356	61	1.464
15. XI	SI 130	Gornsdorf/Saška					
15. XI	SI 135	Meissen/Saška	416	477	282	78	1.253
16. XI	SI 136	Riessa/Saška	196	238	206	17	657
17. XI	SI 137	Klotsche/Saška	196	214	180	35	625
		Ukupno:	7.673	8.546	5.967	814	23.000

Hinceov pregled transporta i broja izgnanih Slovenaca ima nepotpuno sabrane pojedine podatke. U pregledu ima naznačen ukupan broj izgnanih 22.856, a, u stvari, daje pravilan zbir brojku od 23.000. Zbog toga ću dalje upotrebljavati podatke iz Dolenčevih zabeležaka.

Proterivanje Slovenaca iz Skopica kod Krškog 8. novembra 1941.

Hince je svakoga dana iz Rajhenburga telegrafski obaveštavao glavni štabni ured državnog komesara u Berlinu koliko Slovenaca je deportovao. Opširniji telegram je poslao 14. novembra popodne sa sledećim sadržajem:

»Do danas smo iselili 20.308 osoba. Iseljenje brežičkog trougla i posutlanskog pojasa je završeno, osim dodatnih iseljenja. Hrvatski pogranični činovnici onemogućavaju onima koji stanuju u pograničnom pojasu a rade u Hrvatskoj povratak na područje iseljenja, tako da moramo iseljavati porodice bez njih. Molim da tu stvar sredi Ministarstvo inostranih poslova preko našeg poslanstva. Zbog iznenadnog prodora hladnoće potrebno je završiti izgradnju baraka, ali to nije moguće učiniti bez stručnog građevinskog nadzora, pa zbog toga molim da, svakako, ovamo pošaljete arhitektu Bauera«.[318]

Glavni štabni ured u Berlinu je, pak, o toku deportacija Slovenaca, s vremena na vreme, upoznavao Himlera, koji se nalazio u glavnom Hitlerovom stanu u istočnoj Pruskoj. Tako mu je 14. novembra 1941 pisao:

»U toku predviđenog iseljavanja 45.000-50.000 Slovenaca koji žive u donjoj Štajerskoj, 24. X u stari Rajh stigao je prvi transport. Od toga dana do 6. XI, to jest za 13 dana, prevezeno je i privremeno nastanjeno u logorima u Šleziji, Brandenburgu i na Tirinskom 13.000 osoba, tj. 26 odsto od predviđenih za iseljenje. Za prva četiri dana smo prevozili železnicom oko 700 na dan, a u sledećim danima uglavnom preko 1000. Iseljenje je najpre bilo ograničeno na brežički trougao, ali je zatim prošireno na pogranični pojas južno od Save i na posutlanski pojas. Uzimajući u obzir činjenicu da će zbog vojno-privrednih razloga (vojno-privredni pogoni, železnica, pošta itd.) morati da se obustavi iseljenje mnogih koji su bili predviđeni, kao i da je određeni deo stanov-

ništva već prebegao preko granice na područje okupirano od strane Italijana, ocenjujemo da će broj Slovenaca koje ćemo iseliti posle 6. novembra iznositi najviše 25.000-30.000. O tome ćemo još izveštavati«.[319]

Istog dana je glavni štabni ured u Berlinu poslao Himleru telegram u kome ga je obavestio da je toga dana krenuo iz Kočevja prvi transport kočevskih Nemaca i da su do tog dana izgnali s pograničnog područja za iseljenje 20.000 Slovenaca.[3193] Verovatno su kod deportacija Slovenaca i naseljavanja Nemaca u slovenačkoj Štajerskoj nastali nekakvi nesporazumi u kompetenciji, pa je Himler 21. novembra 1941. smatrao »potrebnim da još jednom raščisti podelu rada pri naseljavanju kočevskih Nemaca i iseljavanju Slovenaca.« Naglasio je: da iseljenje Slovenaca odredjuju državni namesnik, odnosno viši vođa SS i policije Alpenland prema odredbama šefa policije bezbednosti i službe bezbednosti; da iseljavanje sprovode organi policije bezbednosti i policije poretka, a pojedinosti o tome određuje viši vođa SS i policije: da za prevoz i nastanjenje Slovenaca u logorima u Rajhu mora brinuti Folksdojče Mitelštele i da je preseljenje i naseljenje folksdojčera iz Kočevja i Kranjske zadatak državnog namesnika, odnosno višeg vođe SS i policije Alpenland prema smernicama i uputstvima glavnog štabnog Ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda.[320]

Zanimljivo je da je nestalo benzina upravo onda kada se normalno krenulo po redu vožnje. To znači kada su krenuli gotovo svi transporti, sem poslednja dva, nedostatak benzina ukočio je akciju za nekoliko dana. O tome nam govori veoma zanimljivo privatno Hinceovo pismo SS-grupenfireru Rihardu Hildebrantu od 20. novembra 1941.:

»I ovde (u donjoj Štajerskoj - nap. T. F.) sam opet morao sa svim saradnicima i bataljonima policije koje su mi stavili na raspolaganje da radim noć i dan. I *pored pesimizma brojnih ureda u Berlinu i ovde* (podvukao T. F.), koji imaju za moju ličnost samo osmeh sažaljenja, uspeh je bio takav da smo odavde za 23 dana poslali železnicom u logore Folksdojče Mitelštele 24.300 osoba. Po tom uspehu ćete, voljeni grupenfireru, uvideti kako smo ovde radili pod mojim rukovodstvom. Prekid zbog nedostatka goriva, a i njega smo već odstranili, nam je dozvolio da nekoliko dana dišemo tako da ćemo od sutra dalje raditi s novim snagama. Nadam se da će taj uspeh opet doprineti tome da će se pojaviti novi zavidljivci. Meni lično ide izvanredno .. ,«[321]

Sa Hinceovim radom i uspesima su, zaista, bili svi zadovoljni, jer je za *samo tri nedelje* izgnao u Nemačku više ljudi nego štab za preseljavanje *za četiri meseca* u Srbiju i u Hrvatsku. Zbog toga je predsednik vlade za Štajersku, dr Miler-Hacijus, na štabnim razgovorima u Gracu, 28. novembra 1941., mogao izvestiti da su pri preseljavanju u okrugu Brežice postigli iznenadjujući uspeh i da je do prošle sedmice, tj. do 22. novembra, deportovano 24. 000 osoba.[322]

Ali, pošto je red vožnje bio predvidjen samo za vreme do 17. novembra 1941., Hinceov zastupnik iz Rajhenburga, dr Petri, i zastupnik vodstva Folksdojče Mitelštele iz Berlina, Hofman, sa 20 predstavnika pojedinih železničkih ustanova od Berlina, Minhena, Praga itd., raspravljali su 11. novembra u Gra-

Oproštaj u Skopicama kod Krškog 8. novembra 1941.

cu o novom redu vožnje. Zastupnik VoMi je predlagao da, s obzirom na to da vozove koji voze preko Visokih Tura nije moguće dovoljno zagrejavati, smanje broj osoba u svakom transportu na 500. Time bi se, razumljivo, deportovanje Slovenaca odužilo naročito zbog toga što će od 15. decembra do 11. januara biti zaustavljeni svi transporti s izgnanicima.

Zbog toga su doneli odluku da će, počev od 18. novembra, iz Rajhenburga na područje Virtemberga, Badena, Gornje Bavarske i Frankovske svakoga dana odlaziti po jedan voz s 500 osoba, a svakog drugog dana po dva voza ukupno sa 1000 osoba. Utorkom, prema želji državnog komesara za jačanje nemačkog naroda, neće odlaziti ni jedan voz.

Međutim, kad je drugog dana, tj. 12. novembra, stigao u Grac na konferenciju i Altena, izvestio je da će izgnanike slati iz Rajhenburga redom u sledeće pokrajine: Sudeti (3000 osoba), Virtemberg (6750 osoba), Baden (5500 osoba), i Svabsko (3000 osoba). Ukupno, dakle, 18.250 osoba. Nakon toga su sastavili red vožnje transporta od 18. novembra do 16. decembra 1941. Ukupno je u tom vrémenu trebalo da krene 39 redovnih transporta i prema potrebi, četiri vanredna.[323]

Prema tom redu vožnje, prvi transport trebalo je da krene iz Rajhenburga 18. novembra u Sudete i do 23. novembra da ga sledi šest, a svi zajedno tre-

balo je da odvezu 3320 izgnanika. Međutim, to se nije dogodilo jer izgnanike, zbog nedostatka benzina, nisu mogli dovesti u Rajhenburg. Prema podatku iz Hinceovog pisma, deportovanja bi morali da nastave posle petodnevnog prekida 21. novembra, a u stvari su ih nastavili tek 23. novembra, kada je bio, prema redu vožnje, predvidjen odlazak prvog transporta za područje Virtemberga. Razlog za to što nije krenuo ni jedan transport u područje Sudeta objašnjava nam Hinceov telegram glavnom štabnom uredu od 12. novembra 1941.:

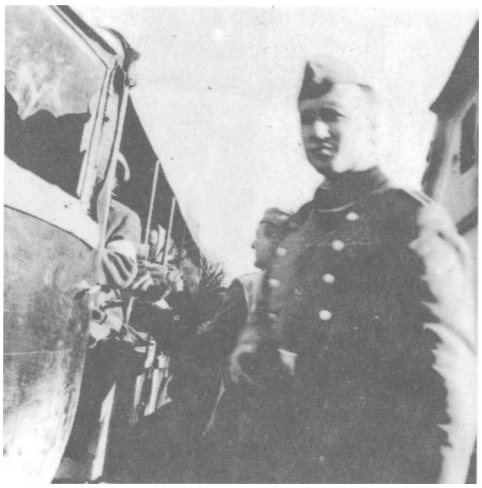
»Sudetska pokrajina moli da joj pošaljemo 10.000 Slovenaca. Smatram da bi dodir Slovenaca s Česima bio nepoželjan, pa molim da odlučite da li ćemo i pored tog političkog oklevanja pri iseljenju donjoštajerskog pograničnog stanovništva uzimati u obzir Sudete iako nam je Folksdojče Mitelštele stavila na raspolaganje dovoljno logora u pokrajinama Donja Slezija, Brandenburg, Hanover, Tiringija, Virtemberg, Baden, Minhen-Gornja Bavarska i Frankovska, tako da nije potrebno Slovence slati u Sudete«.[324]

Kao što ćemo videti, to nije bio izvorni Hinceov stav, već pravilo da Slovence ne izgone u one pokrajine u kojima bi mogli doći u neposredan dodir s domaćim stanovništvom koje nije bilo nemačkog porekla, naročito ne sa slavenskim stanovništvom.

U početku je i ovaj deo deportacija tekao po planu, ali se, nakon toga, zaustavio 9. decembra, tj. šest dana pre roka koji je odredjivao red vožnje.

Na osnovu uporedjenja reda vožnje i podataka iz beleški Jožeta Dolenjca uspelo mi je da sastavim sledeći pregled transporta i broj osoba deportovanih u Nemačku od 23. novembra do 9. decembra 1941.:

Pokrajina	Br. tr.	Datum	Krajnja stanica	Broj osoba	Ukupno
Virtemberg	SI 138	23. XI	Weingarten	644	
	SI 139	23. XI	Ravensburg	522	
	SI 140	24. XI	Durlesbach	531	
	SI 141	26. XI	Durlesbach	531	
	SI 142	26. XI	Untermarchtal	523	
	SI 143	27. XI	Untermarchtal	490	
	SI 145	28. XI	Schwäbisch Gmünd	492	
	SI 146	29. XI	Neresheim	536	
	SI 147/44	30. XI	Neresheim	423	
	SI 151/45	30. XI	Bad Liebenzell	438	
	SI 150/46	1. XII	Schwäbisch Hall	527	
	SI 148/47	1. XII	Schwäbisch Hall	529	
	SI 153/48	2. XII	Untermarchtal	327	6.513
Baden	SI 154/49	3. XII	Gerlasheim	457	
	SI 154/50	4. XII	Bruchsaal	528	
	SI 156/51	5. XII	Heidelberg	427	
	SI 157/52	6. XII	Offenburg	533	
	SI 158/53	7. XII	Orschweier	428	
	SI 159/54	9. XII	Freiburg	562	2.935

Oproštaj sa suzama u Skopicama kod Krškog 8. novembra 1941.

Hinceu je posao išao neuporedivo brže nego što su očekivali, jer je do 9. decembra izgnao već 32.367 osoba, pa ga je Himler u medjuvremenu unapredio u SS brigadefirera. Zbog toga se prijatelju Hildebrantu u pismu od 3. decembra 1941. opet hvalio:

»Već se radujem susretu i nadam se da ću do polovine decembra, ukoliko ovde vreme bude povoljno (vedro, mraz i bez snega), preseliti u Rajh 35.000 Slovenaca. To je, ipak, veoma lep uspeh ako pomislim na to da sam za svu akciju iseljavanja imao samo osam dana vremena za pripremu i da je 17. oktobra (tu je opet pogrešio tačno za nedelju dana - nap. T. F.) odavde krenuo moj prvi transport. Taj uspeh mi u interesu našeg štabnog ureda čini posebno zadovoljstvo. Razumećete, voljeni grupenfireru, da je pri tome bilo veoma mnogo posla«.[325]

Već u pismu od 20. novembra 1941. Hince je naveo da će 15. decembra prekinuti iseljavanje i da će ga nastaviti polovinom januara 1942. Devetog decembra 1941. je i zastupnik ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda dr Sere iz Maribora na štabnim razgovorima predskazao: »Iseljavanje će, verovatno, biti završeno 15. XII ukoliko vreme bude povoljno. Do sada je iseljeno oko 34.000 ljudi i za preseljenje ostaje samo još mali broj.«[326] Međutim, deportacije su prekinuli već 9. decembra. Za sada nije poznato da li su tome bile uzrok vremenske nepogode ili opet nekakve tehničke prepreke. Već kroz nekoliko dana su se morali i 93. i 171. rezervni bataljon policije vratiti- u Gorenjsku. Za prvi nema podataka, a za drugi je 15. decembra 1941. komandant policije poretka Alpenland, pukovnik Maskus, zahtevao da ga odmah i bez pogovora pošalju u Gorenjsku, što se i dogodilo sledećeg dana. Tada je komandant žandarmerije za Štajersku, pukovnik Novotni, poručio da ukoliko iseljavanje ne može više da se nastavi sa snagama koje ostaju onda treba obavestiti štab za iseljavanje kako bi ga izvodio samo u okviru

Proterivanje Slovenaca iz Šentjanža na Dolenjskom, kraj novembra 1941.

mogućnosti.[327] Tako su u Krškom ostali samo 72. rezervni bataljon policije i 1. četa 124. rezervnog bataljona policije.

Hince je s deportacijama produžio 10 dana kasnije nego što je predviđao, tj. 22. januara 1942. Broj osoba koje je još trebalo izgnati naveo je dr Helmut Karstanjen na štapskim pregovorima u - Gracu, 5. januara 1942., izjavivši: »Biće preseljeno još oko 10.000 osoba.«[328] Već 10. januara je pukovnik Novotni molio komandanta policijskog akcionog štaba za jugoistok, general-lajtnanta Šrajera:

»Državni vođa SS je poručio da se 10. I 1942. produži sa iseljavanjem nemačkog (čitaj: slovenačkog - nap. T. F.) stanovništva u pograničnom području i da se ujedno nastavi s naseljavanjem Kočevara.

Ali, ove zahteve 72. rezervni bataljon policije, s obzirom na njegove snage, nije u stanju da izvrši. Oblik zemljišta, razbacanost naselja i stanje puteva nam omogućavaju da dnevno obuhvatimo samo deo predviđenih osoba.

Zbog toga molim da za iseljavanje, pratnju transporta i osiguranje područja za iseljavanje vratite 171. rezervni bataljon policije u njegova nekadašnja uporišta u donjoj Štajerskoj.

Molim da ovamo ne šaljete 93. rezervni bataljon policije, pošto smatram da bi njegovo prisustvo na ovom terenu, zbog nemilih događaja, bilo nepoželjno.

A ukoliko ne bi mogli da šaljete bataljon iz Koruške i Kranjske, molim da odande prosledite odgovarajući predlog državnom vođi SS.

Šef civilne uprave u donjoj Štajerskoj posvećuje, s obzirom na preseljavanje i pomirenje posavskog područja, veliki značaj povratku 171. rezervnog bataljona policije.«[329]

Zbog prilika u Gorenjskoj, koje je stvorio decembarski ustanak, bataljon nisu mogli da šalju u donju Štajersku, pa je Hince nastavio deportacije sma-

njenim snagama, tj. samo sa 72. rezervnim bataljonom policije. Tako su 22. januara treća četa tog bataljona i druga rezervna četa policije »Vizbaden« 23. januara morale da izvedu veću akciju hapšenja u Leskovecu kod Krškog.[330] Akcije su nastavljene do početka februara i u to vreme je Hince opet poslao u područje Badena pet transporta s ukupno 1760 osoba iz posavskog pojasa u brežičkom okrugu i radečke opštine u trbovljanskom okrugu. Zbog nedostatka prevoznih sredstava u opštini - Radeče nisu izgnali sve one koji su bili predviđeni, dok iz preostale četiri opštine trbovljanskog okruga južno od Save ovoga puta uopšte nisu iseljavali, pošto je sneg bio previsok da bi mogli stići u planinska sela automobilima.[331]

Na osnovu izjava iseljenika i podataka iz beležnice tadašnjeg rajhenburškog načelnika stanice, Jožeta Dolenca, napravio sam pregled transporta i broja osoba iseljenih u Nemačku od 24. januara do 5. februara 1942. Iseljenici su bili, uglavnom, iz trbovljanskog okruga.[332]

Pokrajina	Br. tr.	Datum	Krajnja stanica	Broj osoba	Ukupno
Baden	SI 160/56	24. I	Freiburg	411	
	SI 161/57	25. I	Bad Krolzingen	437	
	SI 162/58	30. I	Markdorf	405	
	SI 163/59	1. II	Kirnach-Villingen	507	
	SI 164/60	5. II	Griessen	311	2.071

Čim je Hince u Rajhenburgu otpremio tih pet transporta u Nemačku, počeo je da sakuplja podatke o onima koji su još ostali i koje bi trebalo deportovati. Već 2. decembra 1941. štabni vođa Lafors poslao je I glavnom odeljenju ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru spiskove onih osoba u opštinama koje su ostale u svojim domovima i još nisu bile deportovane, pa je poručio: »Treba odmah razmisliti o tome na koji način je moguće te ljude nadomestiti Nemcima, naročito kočevskim Nemcima.« Rekao je i to da je reč, u prvom redu, o službenicima pošta i železnica, te radnicima u pogonima značajnim za rat. U februaru je Hinceov vođstveni ured ponovo izradio spiskove porodica koje su ostale u svojim domovima, pa je uz svaki naveo broj stanovnika te opštine pre deportacija.[333] Iz tih podataka može da se napravi pregled porodica i osoba koje su ostale u opštinama posavskog i posutlanskog pojasa polovinom februara 1942.:

Opština	Broj stanovnika pre deportacija	Broj porodica	Ostalih osoba
Dobova	2.750	154	624
Kapele	1.529	8	38
Brežice	3.334	192	707
Krško	2.104	97	311
Velika Dolina	1.138	22	71
Cerklje	3.062	169	867

Opština	Broj stanovnika pre deportacija	Broj porodica	ostalih osoba
Catež	2.099	63	238
Artiče	1.989	55	201
Globoko	1.505	66	251
Leskovec	5.628	118	589
Raka	2.617	23	74
Bućka	1.044	1	5
Studenec	1.516	12	58
Boštanj	2.562	90	330
Bizeljsko	2.986	51	171
Sv. Peter	3.384	46	187
Kozje	643	11	33
Sv. Jurij	1.678	116	586
Dole	1.608	7	29
Sentjanž	1.864	53	271
Radeče	4.210	493	1.941
Ukupno:	49.250	1.847	7.582

Na osnovu podataka o osobama koje su tada ostale u svojim domovima, može da se napravi i pregled o profesijama i vrstama ljudi koji su ostali kod kuća:

Profesija ili vrsta	Broj porodica	Broj osoba
Folksdojčeri	150	536
Hrvati	148	505
Italijani	23	84
Zaposleni u upravi	43	135
Zaposleni kod RKFDV	77	403
Zaposleni u policiji	35	104
Zaposleni na carini	8	23
Zaposleni u bolnici	5	19
Zaposleni u raznim ustanovama	27	104
Lekari i veterinari	8	25
Rudari	214	976
Železničari i poštari	410	1.596
Putari	47	189
Radnici fabrike papira	168	672
Radnici fabrike celuloze	25	107
Radnici fabrike cementa	10	42
Radnici fabrike stakla	17	105
Radnici raznih pogona	32	151
Radnici na aerodromu Cerklje	223	1.169
Pudari i poljoprivredni radnici	66	231
Zanatlije	62	287
Stari i iznemogli	37	67
Razni	6	23
Po naređenju	6	29
Ukupno:	1.847	7.582

Popis lica i imovine u logoru Rajhenburg 9. novembra 1941.

Iz statistike se lepo vidi da su, osim folksdojčera, Hrvata i Italijana, ostali privremeno kod kuće, pre svega, železničari i poštanski službenici, rudari, putari, radnici u raznim fabrikama, radnici na izgradnji aerodroma u Cerkljama i radnici pri nemačkom društvu za naseljenje, kao i zanatlije. To znači da nisu iselili, pre svega, one osobe, koje su bile preko potrebne kako saobraćaj i industrija ne bi stali.

0 tome koje grupe osoba bi trebalo iz vojnoprivrednih i drugih razloga stalno ili samo privremeno da ostanu na području za iseljenje, raspravljali su još pred početak iseljavanja na konferenciji u Mariboru. Pored ostalih na njoj su prisustvovali i dr Iberajter, Hince i politički komesari za Brežice i Trbovlje dr Kern i dr Froner. 0 tome je kasnije SS-šturmbanfirer Lafors pisao ovako:

»Pre nego što je počelo iseljavanje, pripremnim konferencijama kod gaulajtera do najmanjih detalja odredjen je tok celokupnog iseljavanja. Pri tome je utvrđeno da nemačku železnicu, poštu, preduzeća za proizvodnju naoružanja i sve druge značajne vojnoprivredne objekte treba izdvojiti iz kompleksa iseljenja te o njima raspravljati odvojeno. Pred početak iseljavanja su, dakle, podrobno pretresena ona preduzeće iz kojih ne bi trebalo iseliti radnike ili bi ih, pak, iselili samo delimično.«[334]

Nova konferencija kod šefa civilne uprave, kojoj su prisustvovali i dr Iberajter i Hince, održana je 27. oktobra i na njoj su podrobnije raspravljali o tome ko treba da ostane, a koga treba izgnati. Zaključili su da politički komesari za Brežice i Trbovlje pošalju spiskove ljudi koji treba da ostanu kod kuće iz vojnoprivrednih raizloga.[335]

Osobe koje su bile zaposlene na železnici nisu selili po izričitom uputstvu šefa civilne uprave. Njegovo uputstvo su, pak, različito tumačili. Hinceov vođstveni ured u Rajhenburgu je, na primer, smatrao da iz iseljenja treba izuzeti

Izgnanici u logoru Rajhenburg 9. novembra 1941.

samo one železničare koji su zaposleni neposredno u saobraćaju, a ne i radnike na pruzi i građevinske radnike te službenike. Međutim, železnica je bila na stanovištu da tako više neće moći da održava sobraćaj između Zidanog Mosta i Dobove. 0 tom pitanju su raspravljali na štabnim razgovorima u Mariboru 29. oktobra 1941. i kako nisu došli do kraja, predsednik vlade dr Miler-Hacijus je sazvao uveče još jedan sastanak, kome je prisustvovao i Hince i na kome su morali popustiti zahtevima železnice.[336]

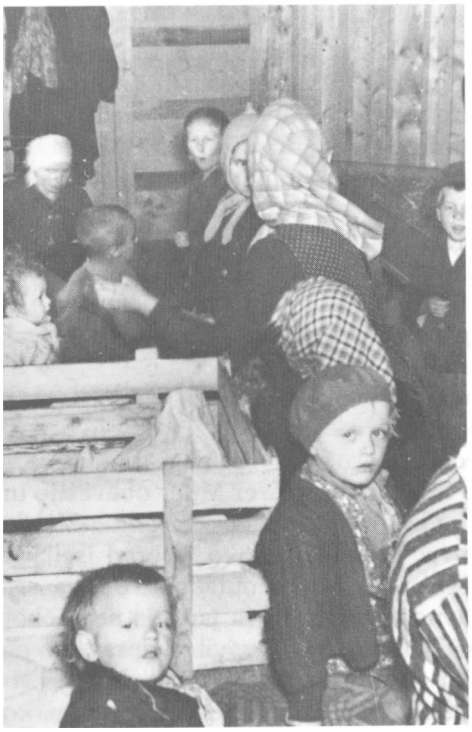
Sto se tiče putara, oktobra 1941. otpočeli su pregovori između poverenika za građevine pri civilnoj upravi, višeg građevinskog savetnika dr Krebica iz Graca, i SS-oberšturmfirera Milera. Krebicova težnja je bila da što više putara ostane kod kuće. Iako je već u početku izgledalo da neće moći ništa da postigne ipak mu je uspelo da ubedi Milera da pristane na to da putari ostanu privremeno kod kuća, ali da ih kasnije moraju premestiti u gornju Štajersku, odnosno zameniti s gornjoštajerskim putarima. Tako je aprila 1942. na području za iseljenje još uvek bilo 44 putara sa porodicama. Ali, krajem aprila počeli su da pripremaju zamenu i to tako da slovenačke putare zameni 12 kočevskih Nemaca, 3 putara koji su stanovali izvan područja za iseljenje, dok bi njih 30 trebalo da dođe iz gornje Štajerske.[337] Međutim, u gornju Štajersku su krajem aprila 1942. preselili samo 4 putara, dok je za ostalih 40 vođa Građevinskog ureda za puteve, ing. L. Igler iz Celja, na pregovorima sa zastupnikom ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda, SS-hauptšturmfirerom Vangemanom, obećao da će ih preseliti čim to bude moguće.[338] Kasnije su ih, zaista, automobilima preselili u gornju Štajersku pa su dobili kuće i prostorije gornjoštajerskih putara.[339] U jesen 1941. je bilo i nekoliko pokušaja da ne izgone radnike zaposlene na izgradnji puta Radeče - Krško i to u preduzeću »Algemajne Strciscnbciu AG., Ajnzsc Sidost« u Scvnici.

0 njima su s Hinceovim vođstvenim uredom, 24. oktobra 1941., pregovarali referent pri civilnoj upravi, inž. Valter Petraš i inž. Kurt Frej. Reč je bila o šestorici činovnika i 191 radniku iz 13 severnijih opština, ali su ih, ipak, iselili.[340]

O radnicima i službenicima Fabrike celuloze u Videmu kod Krškog, koja je imala 147 zaposlenih, je već jula 1941. sa SS-oberšturmfirerom Milerom pregovarao u Mariboru brežički politički komesar dr Kern, koji mu je predao 1 spisak radnika i službenika koje ne bi trebalo iseliti.[341] U vezi s tom molbom su 9. septembra 1941. u uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru već dopunili spisak s krajnjim ocenama, tj. obeležili su osobe koje treba iseliti a koje treba da ostanu u svojim domovima kako bi fabrika mogla pravovremeno da obezbedi zamenu.[342] Posle iseljenja je najpre ostalo 35 radnika, ali su od njih juna 1942. nameravali da isele još dvadesetoricu, čemu se rukovodstvo fabrike suprotstavilo.[343]

Za fabriku papira »Braća Pjatnik« u Njivicama kod Radeča se, 27. oktobra 1941., zauzela bečka podružnica Državnog ureda za papir i ambalažu.[344] Tek posle 10 dana je SS-oberšturmfirer Miler obavestio ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru o tome da se sa upravnikom fabrike već dogovorio kako i pored iseljavanja ne bi bilo ugroženo poslovanje tvornice.[345] Spomenuta podružnica se obratila i glavnom štabnom uredu državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu, koji je, 8. novembra 1941., pisao šefu civilne uprave za donju Štajersku da se pobrine za to da fabrika papira u Njivicama, koja je »od ratnog značaja« i »presudna za rad«, kao i tvornica celuloze u Videmu, koja je »presudna« za rat, i dalje rade bez smetnji.[346] To pismo je ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru poslao Hinceu i Mileru u Rajhenburg[347] i Miler mu je odgovorio da je, što se tiče iseljenja, s upravnikom fabrike u Njivicama postigao potpunu saglasnost te da je u svakom pogledu obezbeđeno nesmetano poslovanje fabrike.[348] U stvari, taj dogovor se sastojao u tome da je Miler pristao na to da privremeno ne iseljava slovenačke radnike koji rade u fabrici papira u Njivicama, ali samo pod uslovom da se rukovodstvo tvornice obaveže da će do kraja februara 194?. samo da zameni slovenačke radnike s radnicima iz Austrije. Međutim, privredna zajednica za proizvodnju papira, kartona i celuloze u Berlinu je, preko štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda, obavestila šefa civilne uprave da nije u stanju da ispuni to obećanje, jer i u fabrikama papira u Austriji osetno nedostaje radnika.[349]

Što se tiče rudara u rudarskom bazenu i radnika u fabrici cementa u Trbovlju (25 osoba), kao i fabrici kreča u Zagorju (18 osoba), o tome su se 30. novembra dogovarali trbovljanski politički komesar dr Froner i SS-brigadefirer Hince. Dogovorili su se da će se o svakom pojedinom primeru dogovarati s policijskim oficirom koji će voditi iseljavanje u opštini. Rudari su trebali da ostanu bar do 30. aprila 1942.[350] ali su ostali i posle tog datuma isto kao i radnici u Fabrici cementa u Trbovlju i Tvornici kreča u Zagorju, kao i radnici u Fabrici stakla u Hrastniku. Pojedine ustanove su želele da se ti radnici sami isele u severni deo trbovljanskog okruga.[351]

Poslednja noć u otadžbini (u logoru Rajhenburg 7. 11. 1941.).

U početku je kod svojih kuća ostalo i mnogo radnika zaposlenih na gradilištu aerodroma u Cerkljama, radnika koje je zaposlila nemačka služba za naseljavanje, za zbrinjavanje stoke, nešto vinogradara i pudara, te zanatlija. Ali sve njih su ostavili u njihovim kućama samo privremeno i kasnije su mnoge iselili.

Iz sačuvanih spiskova lica, koja su ostala u svojim domovima, jasno se uočava da *u svom domu nisu ostavili gotovo ni jednog poljoprivrednika.* Ocenjivali su da to nije potrebno, jer će stići kočevski poljoprivrednici i zajedno s nemačkim društvom za naseljavanje pokupiti letinu.

Rekao sam već da je Hinceov vođstveni ured zaključio da će deportacije stanovništva iz nekih udaljenih sela u trbovljanskom okrugu nastaviti kada mu to budu omogućile vremenske prilike. To se dogodilo tek u drugoj polovini meseca marta 1942. Dana 21, 24. i 30. marta su samo iz opštine Sentjanž iselili 248 osoba, dok je neposredno pre toga preko granice pobeglo 18 porodica.[352] Dana 25. marta su iz opštine Sv. Jurij pod Kumom iselili 40 porodica sa oko 140 osoba.[353]

Te osobe je Hince, 26. marta 1942. poslao s transportom u Nemačku, i to u logor Vetenhauzen u Gornjoj Bavarskoj. U transport je uključio i novu kategoriju lica, i to rođake partizana i ubijenih taoca iz donje Štajerske i Gorenjske, o čemu ću govoriti kasnije. Na žalost, nemamo na raspolaganju podataka

0 broju lica i konačnoj stanici. Što se tiče broja lica u ranijim transportima, pretpostavljam da je moralo biti i u tom transportu oko 500 osoba.

Mesec dana kasnije, tj. 30, aprila 1942. ukinut je Hinceov vođstveni ured.[354] Hince se vratio natrag u Berlin, njegov zamenik dr Petri, takođe, najpre u Berlin, a kasnije u Lublin za nadžupana. Zadatak nastavljanja deportacija na području za iseljenje dobio je ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru, u čemu je glavnu reč imalo njegovo I glavno odelenje pod rukovodstvom SS-hauptšturmfirera Branta i štabni vođa SS-šturmbanfirer Lafors. Ovaj je već 25. marta 1942. poručio da na području za iseljenje »popišu sve Slovence koji nisu bili iseljeni i da ih provere prema sledećim merilima:

- osobe koje su zbog svog pričanja i sporova s Kočevarima postale nesimpatične;
- osobe čije su kuće i stambene prostorije u veoma dobrom stanju i dolaze u obzir za kočevske naseljenike;
- pojedine zanatlije i osobe koje mogu da zamene Kočevari;
- poljoprivredne radnike i pudare, prema gaulajterovom naređenju, nije potrebno popisati«.

Naredio je i to da popis treba izvesti što pre i spiskove poslati do 28. marta, jer je to, navodno, poslednja mogućnost za proterivanje još ovih osoba s područja za naseljenje.[355] Do 28. marta je pristiglo nekoliko spiskova, i to; za opštine Artiče (31 porodica), Dobova (48 porodica sa 197 osoba), Catež (55 porodica sa 175 osoba), Brežice (37 porodica sa 129 osoba), Cerklje (95 porodica sa 442 osobe) i Krško, kao i ostale opštine južno od Save (62 porodice); ukupno, dakle, 328 porodica. Polovinom aprila sprovedena je ponovna akcija za popis osoba koje su ostale i koje bi trebalo izgnati. Iz spiskova se vidi da su predlagali, uglavnom, one osobe kao i 28. marta. To što je iz opština Cerklje 1 Catež bilo predloženo toliko osoba za proterivanje treba pripisati činjenici da je komanda za izgradnju aerodroma u razgovoru s štabnim vođom Laforsom pristala na to da mogu iseliti slovenačke radnike, zaposlene na izgradnji aerodroma u Cerkljama.[356] Slična akcija je ponovo sprovedena polovinom maja 1942. i 22. maja je ispostava ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda iz Brežica poslala štabnom vođi Laforsu nove spiskove, koji su, prema opštinama, sadržavali sledeći broj porodica: Sv. Peter 3, Brežice 18, Krško 20, Artiče 8, Bizeljsko 24, Catež 26 i Dobova - Kapele 21. Te spiskove su poslali pokrajinskom savetniku za Brežice, koji je 26. maja odgovorio da predlaže da se iz njih izuzme samo 17 osoba.[357] Nedostaju, svakako, podaci za nekolicinu opština, jer su predviđali da će u dva transporta, 17. i 22. juna, odvesti još oko 1200-1500 osoba.[358]

U tu svrhu je 5. juna 1942. u Radečama održana i konferencija, kojoj su, osim pokrajinskih savetnika za Trbovlje i Brežice dr Fronera i dr Kerna, okružnog vođe Štajerskog otadžbinskog saveza za Brežice Adolfa Svobode, komandanta 72. rezervnog bataljona policije majora Majvalda i zastupnika nekadašnjeg štaba za preseljavanje Frica iz Rajhenburga, prisustvovali i desetorica službenika ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru, s vođom ureda SA-oberšturmbanfirerom Ervinom

Zefčnigom na čelu. Zaključili su da će sa iseljavanjem otpočeti 15. juna 1942. i da će akcija trajati pet dana. Što se tiče radnika zaposlenih na gradilištu aerodroma u Cerkljama, zaključili su da će ostaviti samo 20 porodica, a sve ostale će iseliti. Tih 20 porodica bi trebalo da budu, po mogućnosti, bez imanja. Od radnika zaposlenih u Fabrici celuloze u Krškom trebalo bi iseliti još 20 porodica, po mogućnosti posednika kako bi njihova imanja dobili bukovinski Nemci. Sa područja Radeča ne bi trebalo više iseljavati, pošto bi to ugrozilo poslovanje vojnoprivrednih pogona. Onih nekoliko porodica iz Dobovca bi trebalo, na molbu dr Fronera, iseliti preko Radeča da ne bi uznemiravali ostalo područje. Sa područja Sv. Peter - Bizeljsko trebalo bi iseliti oko 35 porodica. Akciju bi trebalo izvesti »po mogućstvu brzo i udarno kako bi sprečili pokušaje bekstva«.[359]

Tu akciju iseljavanja su, zaista, izveli i 17. juna 1942. poslali iz Rajhenburga do stanice Blankenburg transport sa 776 osoba.[360] Dana 22. juna 1942. su u Erfurt poslali drugi transport za koji, na žalost, nema podataka o broju osoba. Ali, u toj akciji ni izdaleka nisu mogli da obuhvate sve osobe predviđene za iseljenje. Te nedelje je, naime, prema podacima ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda, izbeglo iseljenje čak 115 porodica sa 369 osoba.[361] Zbog toga su u julu morali da organizuju još jednu akciju iseljavanja, kojom su obuhvatili i one osobe koje su se pred poslednje akcije iseljavanja sklonile sa područja za iseljenje u severni deo brežičkog okruga. Tako su 30. jula pohvatali po raznim selima 52 porodice sa 169. osoba i još istog dana ih poslali u Nemačku. Najviše porodica (22 sa 75 osoba) bilo je iz opštine Sv. Peter pod Sv. gorami, koje su pohvatali u opštinama Podsreda i Senovo.[362] Ali, ni ovoga puta nisu mogli da obuhvate sve porodice predviđene za iseljenje, jer su se 34 porodice (sa 121 članom) spasile od progonstva bekstvom.[363]

Zanimljivo je da su za taj poslednji transport hvatali samo osobe predviđene za iseljenje u brežičkom okrugu. U trbovljanskom okrugu je u jesen i zimu sa područja za iseljenje u opštine severno od Save pobeglo oko 200 porodica (100 u Trbovlje, 23 u Zagorje i 71 u Hrastnik).[364] '

Pokrajinski savetnik dr Froner je najpre zahtevao od župana da mu pošalju spiskove begunaca kako bi naredio da se isele. Kasnije je, zbog opšteg uznemirenja koje je nastalo zbog iseljavanja,[365] odstupio od te zamisli i zamolio župane da beguncima na lep način prikažu imovinsko-pravne posledice njihovog postupka te im savetuju da se radije vrate kućama, odakle će, doduše, biti iseljeni, ali će u Rajhu, ipak, dobiti odštetu za svoje imanje. One koji će i dalje ostati u opštinama severno od Save neka ostave na miru.[366] Kada je taj stav prihvatio i okružni vođa Štajerskog otadžbinskog saveza za Trbovlje, Heribert Eberhart, i to poručio saveznom vođi Štajndlu, ovaj mu je odgovorio da isti problem postoji i u brežičkom okrugu i da će to biti predmet razgovora koji će imati sa šefom civilne uprave, vođom ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda Zefčnigom, štabnim vođom Laforsom i Hinceom. Molio ga je da pokrajinski savetnik pozove izbeglice da se vrate svojim kućama i da im poruči da je šef civilne uprave izričito naredio da ne

Izgnanici na železničkoj stanici Brestanica 7. novembra 1941.

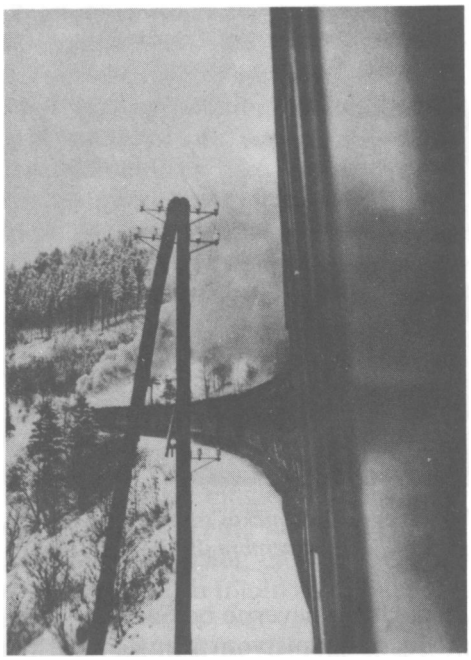
sme izvoditi nikakve deportacije severno od Save, pošto bi one prouzrokovale veliko uznemirenje među stanovništvom i imale neprijatne posledice.[367]

Kao što vidimo, tzv. »dodatno iseljenje« (Nachumsiedlung) u posavskom i posutlanskom pojasu (mart - jul 1942.) trajalo je duže nego glavne deportacije od oktobra 1941. do februara 1942. Teklo je sporo, naročito zbog toga što su deportovali osobe koje su ranije bile veoma potrebne za rad, pa je za njih pre deportovanja trebalo naći zamenu. Zbog toga je tok ovih deportacija zavisio od drugih činilaca, za razliku od toka glavnih deportacija. I pri izboru ljudi uglavnom su odlučivali drukčiji kriteriji, npr. profesija, nemogućnost zamene itd. za razliku od ranije, a izvodio ih je i drugi organ, tj. I glavno odelenje ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda, u Mariboru, koje je u to vreme imalo i zadatak da u Nemačku deportuje one osobe iz preostalog dela slovenačke Štajerske koje su nacisti ocenili da su »sposobne za germanizaciju«.

Kad su završene deportacije slovenačkog stanovništva iz posavskog i posutlanskog pojasa, na području za iseljenje, prema tada prikupljenim podacima, ostalo je 1728 porodica sa 6507 porodičnih članova.[368]

Prema dosad prikupljenim podacima, sa područja za iseljenje uz granicu nacisti su deportovali u Nemačku 62 transporta sa preko 36.000 osoba (od 24. X do 17. XI 1941. trideset četiri transporta sa 22.797 osoba, od 23. XI do 9. XII 1941. devetnaest transporta sa 9448 osoba, od 24, I do 5. II 1942. pet transporta sa 2071 osobom, transport 26. marta sa oko 500 osoba, transport 17. juna sa 776 osoba, transport 22. juna sa oko 500 osoba i poslednji transport 30. jula 1942. sa 169 osoba) najviše, naravno, u donju Šleziju, Šašku i Virtemberg.

Nije mi, na žalost, uspelo da dođem do izvora koji bi navodili precizan broj deportovanih Slovenaca u Nemačku; taj broj nisam mogao da izračunam

Transport izgnanika na putu za Nemačku 9. novembra 1941.

ni prema raznim fragmentarnim podacima, pošto ne postoje podaci o broju izgnanika u pojedinim transportima. Nacisti su u svojim izveštajima navodili samo okrugle brojke, npr. 34.000 ili 35.000. Veoma dobar poznavaoc nacističkih deportacija, jer je i sam učestvovao u njima, dr Ginter Štir je naveo brojku od 37.000, dok je ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru smatrao da je iz trbovljanskog i brežičkog okruga, koji su imali oko 69.000 stanovnika, izgnano najmanje 43.000 osoba ili 62%, pri čemu je uzimao u obzir i one osobe koje su izbegle deportacije bekstvom u Ljubljansku pokrajinu ili u Hrvatsku.[369]

Ako upoređujemo broj deportovanih ljudi iz posavskog i posutlanskog pojasa (37.000) s onim brojem ljudi koje su nameravali da deportuju (46.252), vidimo da su ih deportovali za oko 9000 manje. Međutim, ako imamo na umu da je, prema nacističkim podacima, oko 6000 izbeglo deportacije bekstvom u Ljubljansku pokrajinu ili u Hrvatsku, možemo konstatovati da su se nacisti i pored raznih prepreka veoma približili onoj brojki koju su predviđali, jer je u svojim domovima ostalo samo oko 3000 onih koji su bili predviđeni za proterivanje.

Deportacije trećeg talasa, tj. stanovništva iz posavskog i posutlanskog pojasa, nacisti su priveli kraju 30. jula 1942. kada su završili i sve deportacije Slovenaca iz tzv. nacionalpolitičkih razloga. To su 12. avgusta 1942. objavili i javno u Službenom listu, plakatima, u novinama i na zborovima. Taj proglas šefa civilne uprave glasi:

»Proglasom o državno-političkim merama u pograničnom području od 20. oktobra 1941. (SI. list br. 48, str. 354) određeno preseljenje iz pograničnog područja u okruzima Brežice i Trbovlje sada je završeno.

Time su zaključena sva preseljenja i iseljenja u donjoj Štajerskoj.

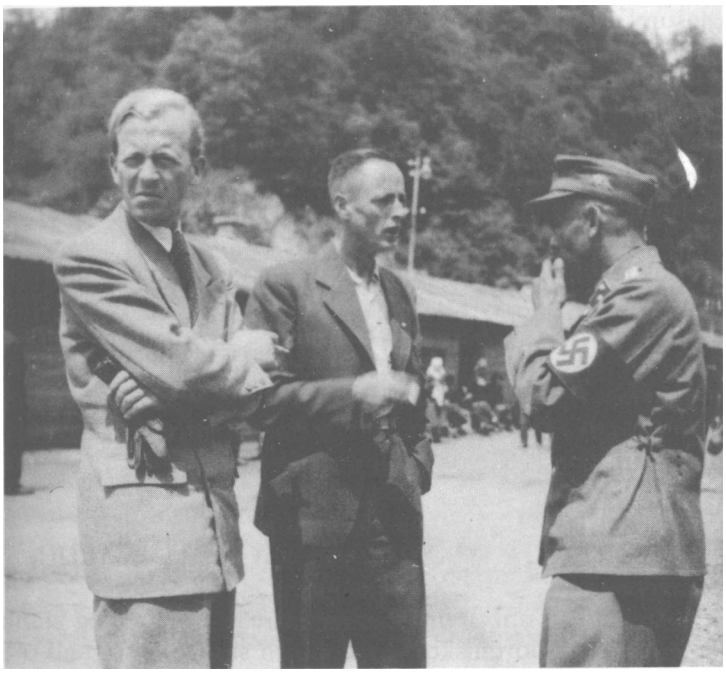
Sebi zadržavam pravo da u pojedinim primerima iz donje Štajerske odstranim nepopravljive neprijatelje države, a naročito takve osobe koje podržavaju naoružane bande bez obzira na kaznu prema mojoj naredbi od 16. avgusta 1941. (SI. list br. 38, str. 291)«"[0]

Taj proglas je imao čistu propagandnu svrhu: da utiče tako da smiri onaj deo stanovništva koji je živeo u strahu pred deportacijama, zbog čega bi se mogao uključiti u narodnooslobodilačku borbu, a istovremeno da zapreti deportacijama onima koji bi se uključili u narodnooslobodilačku borbu ili je podržavali. Novu vrstu deportacija, poput nekakvih represalija za narodnooslobodilačku borbu, nacisti su, naime, već izvodili, i to na najokrutniji i najnečovečniji način.

DEPORTACIJA »SPOSOBNIH ZA GERMANIZACIJU«

Paralelno sa dosad opisanim deportacijama slovenačkog stanovništva iz slovenačke Štajerske i Gorenjske, u toku kojih su nacisti izgnali u Srbiju, Hrvatsku, Bosnu i Nemačku oko 54.000 Slovenaca, tekle su i pripreme za opsežne deportacije onih Slovenaca u slovenačkoj Štajerskoj koje su nacisti ocenili da su »sposobni za germanizaciju«. Iako su nacisti upravo u tim deportacijama imali najmanje uspeha, mi ćemo ih, ipak, opisati podrobnije kako bi se bolje upoznale metode i praksa nacističke politike odnarođavanja.

U relativno dobro sačuvanom materijalu o pitanjima deportacija onih Slovenaca koji. su sposobni za germanizaciju u Nemačku ne mogu se naći neka preciznija merila za određivanje o tome koji Slovenci spadaju u grupu koja je podobna za germanizaciju. Iz izraza, koji su nacisti iskovali za tu vrstu ljudi, tj. »sposobni za ponovnu germanizaciju« (Wiedereindeutschungsfähige), možemo razabrati da je reč o ljudima koji su nekada bili Nemci, ali je njihova nemačka nacionalna svest tako oslabila da su se asimilirali sa Slovencima, pa ih je sada potrebno istrgnuti iz slovenačke sredine i prevesti u Nemačku, gde će opet postati Nemci. Takvo obrazloženje ne bi bilo dovoljno, jer bi se takvi ljudi, ipak, mogli »ponovno germanizovati« među slovenačkim stanovništvom koje je trebalo, prema nacističkim idejama i planovima, takođe da se germanizuje za nekoliko godina. Reč je zapravo o onoj grupi ljudi - svesnih Slovenaca - koji bi, prema odredbama Himlerovih »smernica za iseljenje tuđih elemenata sa područja donje Štajerske« od 18. aprila 1941., pripali jednoj od onih kategorija koja bi morala biti deportovana ne samo sa područja slovenačke Štajerske nego i sa područja nemačkog Rajha. Ali pošto su pri rasnom pregledu dobili veoma dobru ocenu (I ili II), bili su za naciste »rasno dragoceni« pa bi ih bilo šteta, prema nacističkim rasističkim pogledima, prepustiti tuđem narodu. Pošto bi njihovo prisustvo u slovenačkoj Štajerskoj moglo da ometa nacističku izgradnju i germanizaciju tzv. »vindišarskog« stanovništva, zaklju-

Dr Ginter Stir, Karl Ludvig Brant i Emil Ordelt u logoru Rajlienburg (barake kod železničke stanice) 17. juna 1942.

čili su da ih deportuju u Nemačku, gde će se usred nemačkog življa germanizovati. Kako, dakle, nije reč o ljudima koji su ranije bili Nemci pa bi se sada *opet germanizovali* nego o pravim Slovencima koji treba da se *germanizuju,* za njih, razumljivo, nije pogodan nacistički izraz »Wiedereindeutschungsfähige«, koji su nacisti uveli kao oznaku za onu vrstu ljudi u Poljskoj koji su nekada bili Nemci pa su vremenom postali Poljaci, pa je trebalo u određenoj sredini da se opet germanizuju. Sudbina obeju deportovanih grupa u Nemačkoj bi trebala da bude približno podjednaka. Nacisti bi im, doduše, dali »nemačko državljanstvo na opoziv«, koje bi im u vremenu od 10 godina mogli oduzeti, a ograničavali bi im mogućnost kretanja iz kraja u kraj, zaposlenja, školovanja, sklapanja bračne veze itd., dok bi za njihovu germanizaciju brinule ustanove stranke, a uspeh germanizacije bi proveravale policijske ustanove. Ukoliko se, pak, za germanizaciju podobne osobe u određenom roku ne bi germanizovale, izgubile bi nemačko državljanstvo, pa bi ih mogli prevesti i u koncentracione logore.

Kao što je rečeno Himler je već u prvim smernicama za deportovanje slovenačkog stanovništva u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj odredio da se osobe predviđene za deportovanje rasno pregledaju, pa ukoliko pri grubom rasnom pregledu dobiju dobru ocenu, treba ih podvrći preciznijem rasnom pregledu i ukoliko i tada dobiju dobru rasnu ocenu, prevesti ih u Nemačku da se germanizuju.

Kada je, nakon toga, u maju 1941. prilikom svog boravka u Bruku na Muri Himler izdao izvršne odredbe za rad štabova za preseljavanje u Mariboru i na Bledu, istovremeno je odredio da porodice i pojedine osobe, koje će dobiti rasnu ocenu I ili II i političku ocenu od 1 do 4, presele u stari Rajh. Taj zadatak su najpre dobili štabovi za preseljavanje. Međutim, vođa glavnog štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu, Ulrih Grajfelt, dogovorio se sa SS-oberšturmbanfirerom dr Hansom Elihom iz glavnog državnog ureda bezbednosti da će štabovi za preseljavanje kartoteku onih osoba koje će nakon podrobnog rasnog pregleda oceniti za »sposobne za germanizaciju« poslati uredima opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru i na Bledu, koji će se postarati za njihovo preseljavanje u Nemačku.

Kako je glavni štabni ured predviđao da te ljude neće biti moguće odmah poslati u Nemačku, naredio je 28. maja 1941. uredu u Mariboru da za njih oformi poseban prolazni logor. Poručio mu je i to da je Himleru već dat »projekt temeljne odredbe o merama germanizacije« i da su određena područja SS na koja će se slati osobe koje su sposobne za germanizaciju.[371] Dr Betge iz glavnog štabnog ureda u Berlinu je još pre 23. maja 1941. molio ured u Mariboru da mu pošalje pregled zanimanja osoba koje predviđaju da će biti sposobne za germanizaciju. Smatrao je da preseljenje treba da izvede ured u Mariboru a ne glavni rasni i kolonizacijski ured SS, koji je obavljao ovaj posao u Poljskoj.[372]

Spomenutu naredbu je Himler izdao 4. juna 1941. U njoj je još jednom naredio da oba štaba za preseljavanje kojima su dodeljeni opunomoćenici glavnog rasnog i kolonizacijskog ureda SS (u stvari je bio samo jedan, tj. prof, dr Sulc) u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj rasno pregledaju osobe koje nisu nemačke narodnosti kako bi utvrdili da li su podobne za germanizaciju. Nakon toga je odredio da za germanizaciju podobne osobe iz obeju pokrajina treba uključiti u proces germanizacije pa ih zato treba naseliti na području viših vođa SS i policije Sidvest (Štutgart), Rajn (Vizbaden), Vestmark (Mec), Fulda-Vera (Kasel), Vest (Dizeldorf) i Sid (Minhen). Pošto u jugoistočnoj Evropi neće biti oformljena podružnica glavnog rasnog i kolonizacijskog ureda SS, te osobe treba da prikupe uredi opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru i na Bledu, koji treba da se pobrinu i za njihovo preseljavanje u Nemačku. A spomenute više vođe SS i policije su dužni da na svojim područjima odmah obezbede veći broj odgovarajućih radnih mesta u poljoprivredi, industriji i zanatstvu. Za germanizaciju sposobne osobe iz slovenačke Štajerske i iz Gorenjske će pre odlaska u Nemačku dobiti posebne legitimacije za strance s oznakom »državljanstvo nejasno (nemačko?)« i pečat iz kojeg će biti moguće razabrati da ih je pregledao, glavni rasni i kolonizacijski ured te ustanovio da su sposobne za germanizaciju.[373]

Četiri dana kasnije, pošto je tu naredbu poslao odgovarajućim ustanovama, glavni štabni ured izdao je za nju i izvršne odredbe. Najpre je objasnio da su za naseljenje i germanizaciju sposobnih Slovenaca izabrali brdska područja, slična slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj. Za to bi, dakako, najpre došle u obzir austrijske pokrajine, ali to nije moguće zbog ondašnjih »slovena-

čkih narodnih delova«. Spomenuo je i to da broj takvih osoba još nije poznat, ali je potrebno računati s većim brojem čim budu otklonjene saobraćajne prepreke. Višim vođama SS i policije naredio je da se povežu sa uredima za radnu snagu i uredima stranke, da na slobodna radna mesta ne postavljaju za germanizaciju sposobne osobe iz nekadašnjih poljskih područja, nego samo Slovence sposobne za germanizaciju, ali da pri naseljavanju i tretiranju Slovenaca primenjuju praksu koju imaju s naseljavanjem i tretmanom Poljaka sposobnih za germanizaciju.[374] Biće naseljeni u čistim nemačkim pokrajinama, a izuzeće se ne samo nekadašnji češki ili poljski okruži već i nekadašnji pogranični nemački okruži da bi Slovencima preseljenim u Nemačku onemogućili dodir sa češkim i poljskim stanovništvom.

Više vođe SS i policije na područjima na koja je Himler naredio da se pošalju Slovenci sposobni za germanizaciju, već su juna i jula počeli da uspostavljaju kontakte s uredom opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru i da im javljaju broj osoba koje su im potrebne ili su se raspitivali o tome koliko osoba uopšte mogu dobiti.[375] Pri tome su najveći apetit pokazivali viši vođa SS i policije Vestmark iz Meca, koji je, pored čitavog transporta slovenačkih porodica, želeo da dobije još i oko 200 kućnih pomoćnica; zatim viši vođa SS i policije Vest iz Dizeldorfa, koji je želeo da ima 71 poljoprivrednu, 50 zanatlijskih i 30 porodica rudara, 59 zanatlija, od toga 24 s porodicama, 30 rudara bez porodica itd.

Ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru je u leto 1941. samo od doseljenika posle 1. I 1941. koji su dobili konačnu ocenu A (Altreich) predvideo za preseljenje u Nemačku 994 osobe (oko 330 porodica) sa samostalnim zanimanjem (500 poljoprivrednika, 94 trgovca, 45 lekara, 39 kovača, 34 obućara, itd.), kao i 3121 osobu (oko 1040 porodica) sa ovisnim zanimanjem (429 radnika, 324 penzionera, 251 železničara i mašinovođu, 247 državnih činovnika, 235 profesora i učitelja itd.). Ukupno, dakle, 4115 osoba (oko 1400 porodica). Za ukupni broj osoba koje je trebalo preseliti u Nemačku još nije znao, jer komisije koje su pregledale ljude za prijem u Štajerski otadžbinski savez još nisu završile rad.[376] Trudio se da te ljude što pre pošalje u Nemačku. U julu to nije mogao da učini, jer su glavni štabni ured, državni glavni ured bezbednosti i Ministarstvo unutrašnjih poslova dugo vremena rešavali pitanje ličnih karata za njih.[377]

Kako još nisu mogli slati transporte u Nemačku, Himler je, krajem jula 1941., naredio višem vođi SS i policije u XVIII vojnom okrugu u Salcburgu, SS-brigadefireru i general-majoru policije Selu, da na svom području ustanovi privremeni logor za one Slovence koji su sposobni za germanizaciju, ali ih još nije moguće poslati u Nemačku. Ovaj je smatrao da će za to biti potreban jedan ili dva logora za približno 500 osoba, koji bi bili pod jedinstvenom komandom, pa je zato molio državnog namesnika u Gracu da mu savetuje kakav bi objekt za to došao u obzir.[378] Kada su upitali za mišljenje vođu ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru Ervina Zefčniga, ovaj je odgovorio da su dr Betge i šef civilne uprave u Mariboru, dr Iberajter, govorili o tome da bi prihvatne logore trebalo osnivati na području onih viših vođa SS i policije u Nemačkoj koji će prihvatiti Slovence

sposobne za germanizaciju, te da niko nije govorio o takvim logorima u gornjoj Štajerskoj.[379] No, i pored toga je Zefčnigov ured morao da otpočne sa traganjem za objektom koji bi trebalo da posluži kao prihvatni logor. Odlučio se za zamak u Račama, u kome je, po njegovom mišljenju, bilo mesta za oko 600 osoba. A uredili bi ga zajedno sa grupom zatvorenika u roku od 14 dana.[380]

U to vreme su takav prihvatni logor pripremali i na području višeg vođe SS i policije Sid (Minhen). Ali se ovaj avgusta predomislio pošto je dobio mnogo dece iz krajeva ugroženih od bombardovanja. A dobili su na raspolaganje i nekakav logor Folksdojče Mitelštele u Austriji, koji su nameravali da upotrebljavaju kao prihvatni logor za Slovence sposobne za germanizaciju. Tu bi i oformljavali transporte pa ih odmah slali u Nemačku. Sve za rad sposobne i intelektualce trebao bi slati iz Maribora direktno u logor Selklingen kod Ulma, tj. na područje višeg vođe SS i policije Sidvest u Štutgartu.[381]

Međutim, pošto se pokazalo da »nije moguće dobiti objekat za logor, koji bi imao pogodan saobraćajni položaj« morali su da odbace i ovaj plan. Zbog toga su u Berlinu zaključili da će slovenačke porodice prikupljati i lekarski pregledati (rasno i politički su, naime, bile pregledane već ranije) u nekom logoru u slovenačkoj Štajerskoj, pa sposobne za rad, veoma težak, najpre poslati u logor Selklingen kod Ulma, a zatim i ostale. Taj logor je tada trenutno bio prazan pa je mogao da primi oko 500 osoba. Ali kako je bio na području višeg vođe SS i policije Sidvest, kome je bio potreban veći broj radnika, stali su na stanovište da tamo najpre pošalju one osobe koje su bile određene za to područje.[382]

Kada je u Berlinu, 14. avgusta 1941. rešeno pitanje ličnih karata za Slovence koje su trebali da presele u Nemačku, još uvek nisu bili rešili pitanje sabirnog logora u slovenačkoj Štajerskoj, jer je, kao što smo videli, štab za preseljavanje u Mariboru morao meljsku kasarnu već prvog avgusta da preda vojsci, dok bi logor u Račama nameravali da sasvim urede tek krajem avgusta. U Mariboru su imali već sve pripremljeno za to da prvi transport sa 604 Slovenca, koji su bili nastanjeni u gradu Maribor, odmah pošalju u Nemačku,[383] te su, polovinom avgusta, smatrali da će ga poslati u roku osam dana.[384]

Ali je tada Himler, iz nama već poznatih razloga, 18. avgusta zaustavio sve deportacije u jugoistočnoj Evropi i kao što neko vreme transporti nisu prevozili izgnanike u Hrvatsku, tako je obustavljeno i deportovanje Slovenaca sposobnih za germanizaciju u Nemačku. Zbog novonastalih prilika šef civilne uprave, dr Iberajter, je 1. septembra 1941. u četiri popodne u gračkom zamku sazvao sastanak, kojem su prisustvovali i predsednik vlade dr Miler-Hacijus, opunomoćenik za privredu kod civilne uprave SS-oberšturmbanfirer Alfred Flajšman, Oto Lurker, Hajnc Miler, Ervin Zefčnig i Lafors. Raspravljali su o pitanju preseljenja sposobnih za germanizaciju u novim prilikama. Iberajter je bio mišljenja da, ukoliko neće biti moguće deportovati treći talas, presele u stari Rajh bar onoliko Slovenaca sposobnih za germanizaciju koliko to dozvoljavaju prilike u slovenačkoj Štajerskoj. Nakon toga su raspravljali o tome dokle su već stigli sa pripremama za deportaciju trećeg talasa, kakav će biti njegov lični profil, obimnost, broj itd.[385]

Upravo tada je, naime, I glavno odeljenje ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru bilo usred temeljnih priprema za deportovanje osoba sposobnih za germanizaciju iz slovenačke Štajerske u Nemačku. Krajem avgusta je pojedine porodice, odnosno osobe - do tada je od štaba za preseljavanje dobio već 7785 imena osoba sposobnih za germanizaciju iz čitave slovenačke Štajerske, osim iz posavskog i posutlanskog pojasa - pozivao u unionsku salu u Mariboru, gde ih je još jednom popisao, kako lično tako i imovinski, te im izdavao posebne lične karte. Međutim, pozivu da se jave na popis nije se odazvalo mnogo ljudi. Tako ih je od 3215 u tri mariborska sreza (grad, desna i leva obala) koji su bili registrovani, a od njih pozvani na pregled 2545, došlo samo 1360 dok 981 nije došao. Za 392 osobe su kasnije utvrdili da su otputovale ili nekuda otišle, za 186 nije bilo moguće saznati ko je za njih primio pozivnicu, a za 304 osobe nisu mogli da utvrde nikakav razlog zbog kojeg se nisu odazvale pozivu. Ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru je zaključivao da je pri radu tih osoba reč o »zlobnosti«, ali je bio i na stanovištu da su dolazak ljudi na popis ometale i upravne i druge ustanove, verovatno zbog toga što su se plašile da će izgubiti radnu snagu.

Pozivi za popis i sam popis su među mariborskim stanovništvom izazvali nov talas uznemirenja. Kada su nacisti početkom avgusta preneli deportacije u južni deo slovenačke Štajerske, ljudi su odahnuli. Ali su sada uvideli da se nalaze pred novim talasom deportacija, pa ih je opet zahvatilo snažno uznemirenje, o kome je politički komesar za grad Maribor 1. septembra 1941. izveštavao šefa civilne uprave ovako:

»Pošto je u prvoj polovini meseca jula završeno iseljenje, koje je u širim krugovima prouzrokovalo uznemirenje i razdraženost, krajem jula 1941. došlo je očigledno do pomirenja ... U širokim krugovima postalo je poznato da bi trebalo da dođe do preseljavanja u stari Rajh. Iako kada je reč o roku preseljenja, njegovim užim uslovima i naročito o tome ko će biti preseljen vlada potpuna nejasnoća, ovo često spominjano preseljenje u stari Rajh, ipak, podstiče nove nemire.«[386]

A u svom izveštaju za mesec septembar je zapisao:

»Uznemirenje zbog iseljavanja u stari Rajh koje se pojavilo krajem avgusta pojačalo se u prvoj polovini septembra, kada su ljudi dobili pozive da dođu pred komisiju Štajerskog otadžbinskog saveza ... Leci, koje je potpisao Okružni odbor Osvobodilne fronte' pa su ih 16. septembra u velikim količinama širili na Pobrežju u Mariboru i susednim područjima, uzeli su iseljavanje za predmet svoje agitacije. Prilažem nemački prevod tog letka.«[387]

Letak, koji spominje taj izveštaj, izdao je okružni odbor OF Maribor početkom septembra, u kome se na početku kaže:

»Još se nije ublažio bol udaraca koje je naneo krvavi tiranin slovenačkom narodu - a Hitlerovi pljačkaški okupatori već pripremaju nov zločin nad slovenačkim narodom. - Ubrzo žele da oteraju sa svojih domova nove hiljade slovenačkih porodica i da ih isele ovoga puta samo u Rajh i u pozadinu fronta.«

Pošto je pravilno razjasnio zbog čega nacisti pripremaju tu meru: da bi dobili radnu snagu (rekao sam već, kakve apetite su imale više vođe SS i policije u pojedinim nemačkim pokrajinama kad je bila u pitanju radna snaga!), letak je pozivao Slovence da ne dozvole da budu deportovani već da se radije priključe partizanima.[388]

Tom opštem uznemirenju su se, polovinom septembra, pridružile nove prepreke za nacistička masovna deportovanja. Iako je Himler početkom septembra 1941. dozvolio da se u slovenačkoj Štajerskoj nastavi s deportacijama, razumljivo, uvažavajući neke uslove, ipak se deportovanje Slovenaca na područje NDH ponovno zaustavilo upravo polovinom septembra, dok za treći talas, koji je već morao da otpočne sa deportovanjem, uopšte još nisu znali ni kuda niti kada će ga deportovati. U takvim, za naciste nepovoljnim prilikama, šef civilne uprave za donju Štajersku sazvao je novu konferenciju za 15. septembar, na kojoj je raspravljano o preseljavanju Slovenaca sposobnih za germanizaciju u Nemačku, te o deportovanju trećeg talasa. O njenim zaključcima koji se tiču deportovanja trećeg talasa sam već govorio, a što se tiče preseljavanja Slovenaca sposobnih za germanizaciju u Nemačku konferencija je zaključila:

»0 preseljavanju i germanizaciji je postignuta saglasnost u tome da neće biti *nikakvih akcija koje bi prouzrokovale velike nemire* (podvukao T. F.) nego će se promena izvoditi od slučaja do slučaja uvažavajući dogovore koje je načelnik štaba Lafors zaključio s nadležnim višim vođama SS i policije.

Osnovno je da mora unapred biti pripremljeno mesto za naseljenje. Ukoliko ikako bude moguće, izostaviće se logori. U prvom redu će u stari Rajh biti preseljeni slučajevi koji su, iz bezbednosno-policijskih razloga, nepoželjni u donjoj Štajerskoj.«[389]

Pa kada se narednih dana počelo zaoštravati pitanje kuda da deportuju treći talas, pitanje o kome je raspravljala druga konferencija u Zagrebu 22. septembra 1941, u Nemačku nisu poslali ni jedan transport s osobama sposobnim za germanizaciju. I više od toga: čak su zaključili da će transporte slati tek onda kada budu zaključene deportacije stanovništva s pograničnog područja za iseljenje.[390]

I zaista su sa odašiljanjem transporta za germanizaciju sposobnih osoba sačekali toliko vremena dok nisu deportovali veliku većinu stanovništva s područja za iseljenje uz granicu. Prvi transport su otpočeli da pripremaju tek početkom decembra, ali u veoma, čak nekoliko puta, smanjenom opsegu. Ako su u leto imali za preseljenje u Nemačku pripremljenih već oko 1400 za germanizaciju sposobnih porodica, sada su njihov broj smanjili na 156 (okrug Maribor-grad 67 porodica, okrug Maribor-unutrašnjost 20 porodica, okrug Celje 41 porodica, okrug Ptuj 25 porodica i okrug Ljutomer tri porodice).[391]

O tome ko je na kraju od oko 1400 porodica izabrao onih 156, koje ipak treba deportovati u Nemačku, izveštavao je vođa ureda u Mariboru, Ervin Zefčnig, 11. decembra 1941. Hinceovog zamenika dr Petrija u glavnom štabnom uredu u Berlinu:

»U vezi sa napred spomenutim telefonskim razgovorom (od 11. XII 1941. - nap. T. F.) izveštavam da je gaulajter dr Iberajter dozvolio iz donje Štajer-

ske iseljenje oko 150 porodica sposobnih za germanizaciju. Time je iseljavanje u stari Rajh definitivno završeno.

Pregled je, s jedne strane, obavila komisija, koju su sastavljali štab za preseljavanje, služba bezbednosti i oficir SS iz glavnog rasnog i kolonizacijskog ureda SS, a sa druge strane, nacionalpolitički referent Štajerskog otadžbinskog saveza u saradnji sa službom bezbednosti. Ti uredi su i definitivno odlučivali, pa su tim osobama dali definitivnu ocenu A.«[392]

Pri definitivnom odlučivanju o tome ko treba da ostane i koga treba deportovati uveliko je odlučivao nacionalpolitički referent pri šefu civilne uprave i u saveznom vodstvu Štajerskog otažbinskog saveza, dr Helmut Karstanjen.[393]

Iz deportacija su, na primer, isključili sve lekare. Pošto su ih uglavnom smatrali svojim protivnicima koji su »radili rukovodstveno u političkom smeru«, odlučili su da ih ne bi trebalo ostaviti u slovenačkoj Štajerskoj. Zbog toga su pre izgona u Nemačku nameravali da ih nadoknade lekarima koje će dobiti iz Austrije i Nemačke. Za to se uveliko brinuo pokrajinski lekarski vođa dr Riedl, ali je morao izvestiti da je »dodir s različitim lekarskim komorama pokazao nezadovoljavajuće rezultate«, te su morali lekare koje su predvideli za izgon u Nemačku da ostave kod kuće.[394]

Temeljna uputstva »za pripremu transporta za germanizaciju sposobnih osoba i njihov rad u starom Rajhu« izdao je štabni ured u Berlinu već 4. septembra 1941. i uputio ih na ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru. U njima je odredio da više vođe SS i policije moraju najpre da pošalju mariborskom uredu »povratne upitnike (izveštaje o radnim mestima)«, koji će predstavljati osnovu za zaposlenje. Na osnovu njih je mariborski ured trebalo da sastavlja transporte i da ih šalje višim vođama SS i policije, a po njih su mogli doći i njihovi predstavnici. Za svaki transport je trebalo napraviti dva spiska osoba, dok treći spisak treba poslati glavnom štabnom uredu u Berlin. Ministar za rad je obećao da će platiti troškove prevoza. Pri izboru odgovarajućih osoba za pojedina radna mesta treba iskoristiti odgovarajuću stručnu snagu za koju treba da se pobrine opunomoćenik ministra za rad pri civilnoj upravi, a posebno je trebalo voditi računa o tome da sve za poljoprivredu upotrebljive osobe dođu bez iznimka na radna mesta u poljoprivredi. Pred odlazak transporta sve osobe treba lekarski pregledati pa bolesne i iznemogle poslati u Nemačku samo ako pripadaju porodici koja ima za rad sposobnog člana.

One osobe koje je teže zaposliti ili naseliti, npr. intelektualce i samostalne zanatlije, ne treba slati direktno višim vođama SS i policije, već u logor Selklingen kod Ulma gde ima mesta za oko 500 ljudi. Ali, troškove za njihov prevoz neće platiti ministar za rad već državni komesar za jačanje nemačkog naroda.

Deportovani mogu sa sobom da uzmu sav svoj imetak ukoliko mogu da ga smeste u transport, razumljivo i nakit, vrednosne papire i predmete umetničke vrednosti. Svaka porodica može da ima 1000 RM gotovine, a svaka samostalna osoba 500 RM.

Uputstva govore i o zapošljenju tih osoba, odšteti za imanje koje će ostaviti u slovenačkoj Štajerskoj, isplati zarade itd., o čemu ću govoriti detaljnije u sledećem poglavlju.[395]

Ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru je nakon toga izradio »plan za odvoz za germanizaciju sposobnih osoba iz donje Štajerske«. Po tom planu navedene osobe će biti pozvane dan pre odlaska transporta kako bi se narednog dana u određeno vreme skupile na određenom mestu. Transporte će sastavljati preko dana, a svaki od njih će krenuti uveče. Pratnja, koju će poslati nadležni viši vođa SS i policije, preuzeće transport u Mariboru i pratiti ga do cilja. Plan je određivao i vrste dokumenata koje će dati iseljenicima, kao i ustanove koje će biti obaveštene o odlasku svakog transporta.[396]

Ta uputstva su bila na snazi toliko vremena koliko su bile tzv. za germanizaciju sposobne osobe jedina kategorija Slovenaca koju su nameravali da deportuju u Nemačku. Ali, kada je Himler, oko 10. oktobra 1941. odlučio da će u Nemačku deportovati i germanizovati i stanovništvo sa pograničnog područja za iseljenje, glavni štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu izdao je 1. decembra 1941. nova uputstva, koja su se odnosila na sve osobe koje su deportovali u Nemačku, pa prema tome i na stanovništvo iz pograničnog područja za iseljenje. Uputstva su bila mnogo kraća i govorila su samo o utvrđivanju osoba koje su sposobne za germanizaciju (u Nemačku su, naime, tada deportovali i nesposobne za germanizaciju), o njihovom lekarskom pregledu i o pokrajinama kuda će ih slati, odnosno kuda su ih već slali.[397] Razumljivo je da su sada prilike bile drukčije nego u leto. U Nemačku je trebalo odvesti preko 38.000 Slovenaca što znači ne više samo oko 4500 za germanizaciju sposobnih osoba. Od tih je ostalo još samo 150 porodica ili oko 500 osoba, tj. onoliko koliko ih je mogao prihvatiti logor Selklingen kod Ulma, pa su zaključili da će te porodice slati samo u taj logor.

Prvi transport su iz Maribora poslali 7. decembra 1941. U njemu su bile 23 porodice sa 59 osoba iz grada Maribora.[398]

Drugi transport su otpremili iz Maribora 14. decembra 1941. i u njemu je bilo 10 porodica sa 22 člana iz grada Maribor, dok je jedan ostao kod kuće zbog starosti, četvorica iz dveju porodica zbog bolesti i dva zbog bekstva.[399]

Pet dana nakon odlaska drugog transporta iz Maribora u logor Selklingen kod Ulma je načelnik štaba Lafors izveštavao štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu o sledećem:

»U donjoj Štajerskoj je ukupno oko 4500 osoba sposobnih za germanizaciju koje bismo morali, prema smernicama državnog vođe SS, premestiti u stari Rajh. Gaulajter je nedavno odlučio da od tih osoba u stari Rajh treba premestiti svega 150 porodica, koje će odrediti Štajerski otadžbinski savez a pregledaće ih služba bezbednosti, dok će se naš ured postarati za tehničko izvođenje. Od tih 150 porodica su do danas u stari Rajh krenula dva transporta sa ukupno 81 osobom. Slediće im sledeći transporti, o kojima ćemo vas redovno obaveštavati.«[400]

Treći transport su u logor Selklingen kod Ulma iz Maribora poslali tek kroz mesec dana, tj. 19. januara 1942. U njemu je bilo šest porodica sa 14 članova iz grada Maribor.[401]

Četvrti transport su poslali 4. februara 1942. i on je imao pet porodica s 12 članova, od toga dve porodice sa osam članova iz Slovenj Gradeca, jednu iz Sv. Kungote, a drugu iz Mislinja.[402]

Mesec dana kasnije je dr Betge iz glavnog štabnog ureda u Berlinu pisao uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru o tome da su se sa SS-hauptšturmfirerom Brantom sporazumeli'da 150 osoba sposobnih za germanizaciju iz slovenačke Štajerske neće poslati u logor Selklingen kod Ulma, tj. na područje višeg vođe SS i policije Sidvest, nego na područja drugih viših vođa SS i policije. Molio je da mu jave koliko osoba sposobnih za germanizaciju još nameravaju da šalju iz slovenačke Štajerske.[403] Odgovor je dobio tek 22. aprila 1942. i to takav »da će preseljavanje za germanizaciju sposobnih osoba u stari Rajh završiti s narednim transportom, koji će, kako se predviđa, krenuti za tri nedelje i u kome će biti približno 20-25 porodica.« Ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru je u svom odgovoru molio i to da mu »iz radno-tehničkih razloga« dozvole da poslednji transport pošalje još u logor Selklingen kod Ulma, što mu je glavni štabni ured u Berlinu i dozvolio 29. aprila.[404]

Međutim, u logor Selklingen kod Ulma su poslali još tri transporta - peti, 11. marta 1942., koji je bio sastavljen od osam porodica sa 39 članova iz ptujskog okruga;[405] šesti, 15. maja 1942., koji je imao osam porodica sa 23 člana iz celjskog okruga i sedmi, 18. maja 1942., u kome su bile četiri porodice sa 16 članova iz okruga Maribor-okolina.[406]

Ukupno su, dakle, od 7. decembra 1941. do 18. maja 1942. iz Maribora poslali u logor Selklingen kod Ulma sedam transporta sa 64 porodice, odnosno 194 osobe, i to:

Br. tr.	Datum odlaska	Broj porodica	Broj osoba	Iz okruga
1	7. 12. 1941.	23	59	Maribor-grad
2	14. 12. 1941.	10	22	Maribor-grad
3	19. 1. 1942.	6	14	Maribor-grad
4	4. 2. 1942.	5	12	Maribor-grad
5	11. 3. 1942.	8	39	Ptuj
6	15. 5. 1942.	8	32	Celje
7	18. 5. 1942.	4	16	Maribor-okolina
	Ukupno:	64	194	

Poslali su, dakle, trideset osoba više nego što su predviđali u kasnu jesen 1941. Kada su, naime, okružnim vodstvima Štajerskog otadžbinskog saveza

poslali spisak 150 osoba sposobnih za germanizaciju koje nameravaju da izgnaju iz slovenačke Štajerske, kako bi ga još jednom proverili i, ukoliko je potrebno, i dopunili, ova su predlagala da se progna još nekoliko ljudi. Okružno vodstvo Maribora je, na primer, 9. februara predložilo još 15 porodica, od kojih su nakon toga deportovali dve porodice sa pet članova, dok druge nisu deportovali pošto su bili Hrvati, već izgnani, predviđeni za premeštaj na železnicu ili ih, pak, nije bilo moguće pronaći.[407] Verovatno su slične predloge poslala i druga okružna vodstva.

DEPORTACIJE ROĐAKA PARTIZANA I UBIJENIH TALACA I NOVI PLANOVI ZA MASOVNE DEPORTACIJE SLOVENACA U GORENJSKOJ

U leto 1941. odnosno u leto 1942. nacisti su se u Gorenjskoj i Štajerskoj javno odrekli deportacija Slovenaca. Ali, to je bila samo taktika kojoj su morali da pribegnu zbog sve masovnije i aktivnije narodnooslobodilačke borbe slovenačkog naroda. Od svojih namera da iz Gorenjske i slovenačke Štajerske proteraju veliki deo slovenačkog stanovništva nisu nacisti nikada odstupili, u krajnjem slučaju su bili spremni da deportacije nastave posle rata. Bili su, naime, ubeđeni da germanizacija obeju pokrajina neće biti moguća pre nego što s proterivanjem Slovenaca i naseljavanjem Nemaca ne postignu što povoljniji brojni odnos i dok Nemci ne budu imali potpunu vlast nad privredom i u unutrašnjosti. Kao dokaz da nacisti svoja obećanja o prekidu deportacija nisu uzimali ozbiljno navodim dva podatka. Upravo u vreme kada su se najviše trudili da primire slovenačko stanovništvo obećanjima da bar u radovljičkom i kranjskom srezu neće biti više deportacija, 16. avgusta 1941. objavljen je u Karavanken Bote članak »O usklađenosti političkih i narodnih granica«. U njemu je rečeno »da je svaka država najbolje zaštićena i obezbeđena ukoliko ima u pograničnim pokrajinama potpuno pouzdano stanovništvo. Strani jezički i neprijateljski elementi uz granicu su opasni. Zbog toga se mora država truditi da postigne što veće nacionalno i duhovno jedinstvo time što će dovesti do određene mere u sklad državne i narodne granice. Kada se nacionalnost ne podudara sa geografijom, mora se promeniti. U tom slučaju je jedini izlaz zamena stanovništva kako bi se političke granice uskladile sa plemenskim ... Firer je naredio pokrajinskom vođi (gaulajteru) da što pre germanizuje okupiranu teritoriju koja je nekada bila Nemačka i pripada nemačkom kulturnom i privrednom području. *To što je zaključeno, biće i ostvareno, pa ako ne milom onda silom.*« (podvukao T. F.). I kada je ministar unutrašnjih poslova dr Frik 16. decembra 1941. u Celovcu postavljao novog šefa civilne uprave za Gorenjsku, dr Rajnera, pa mu nabrajao zadatke u Gorenjskoj, naglasio je: »Ali svi ti zadaci su, u krajnjem, manje značajni *od odlučujućeg pitanja nacionalnog uključivanja* pokrajine južno od Karavanki. Taj zadatak mora uvek biti crvena nit u vašem radu. Jer, bez stvaranja *bedema nemačkih ljudi u toj pokrajini* pre ili kasnije će se srušiti još tako lepa upravna zgrada.«

U oba primera je reč, dakle, još uvek o osnovnoj ideji nacističkih denacionalizatora: bez kolonizacije nemačkih ljudi uz granicu odnarođavanje je osuđeno na neuspeh. Zbog toga su tražili svaku priliku da slovenačke ljude proteraju sa njihovih imanja.

Međutim, neko vreme nisu imali na umu više one grupe Slovenaca iz 1941. godine, već najbliže rođake partizana i ubijenih talaca. Ovu meru su primenjivali, pre svega, zbog toga da bi ugušili narodnooslobodilački pokret u obe pokrajine i da bi naseljavanjem Nemaca na imanja izgnanih Slovenaca ojačali nemačku naciju.

Deportacije rođaka partizana i ubijenih talaca

Ideja za hapšenje rođaka partizana i ubijenih talaca se u nacista javila veoma rano. Najpre je nalazimo avgusta 1941. na području celjskog okruga, gde je politički komesar Anton Dorfmajster naredio žandarmeriji da odmah pohapsi sve žene pobeglih komunista i da ih preda celjskom gestapou. Ujedno je naredio županima da decu odvedu k njihovim rođacima ili poznanicima, a imanja zaplene. Kada je okružni vođa žandarmerije, poručnik Kolmanič, to naređenje preneo žandarmerijskim stanicama, još je dodao: »Pri gušenju akcija koje su prema Nemcima neprijateljske (komunisti itd.) treba nastupati veoma energično i pri najmanjoj potrebi bezobzirno upotrebiti vatreno oružje.«[408]

Dorfmajsterova ideja je u to vreme bila originalna pa su je najtemeljnije realizovali u celjskom okrugu. Ali ju je Dorfmajster uskoro obradio kao predlog za opšti postupak s rođacima partizana i ubijenih talaca. Podrobniji sadržaj predloga nam nije poznat, kao što nije poznata ni sadržina Himlerovog naređenja od 24. januara 1942. koja se odnosi na to pitanje (dnevnik br. I, 169/42 ads RF/V/ i izvršne odredbe glavnog državnog ureda bezbednosti od 24. marta 1942. (IV B 4 a 1447/41 g 1284). Prvi nama poznati dokument o merama koje su nacisti generalno pripremali protiv rođaka partizana i ubijenih talaca jeste dopis saveznog vođe Štajerskog otadžbinskog saveza, Franca Štajndla, Dorfmajsteru od 27. januara, u kome se kaže:

»O tom pitanju su u toku pregovori s komandantom policije bezbednosti i službe bezbednosti. Ukoliko je reč o osobama koje su sposobne za rad, nameravamo da ih pošaljemo na rad u Rajh. Što se tiče osoba koje nisu sposobne da se same izdržavaju, postoje veoma velike i opravdane prepreke.

0 daljem razvoju pitanja, u koje sam uključio već i gaulajtera, stalno ću te izveštavati.«[409]

Tačno mesec dana kasnije Štajndl je pisao već svim okružnim vođama Štajerskog otadžbinskog saveza, vođama I i II vođstvenog ureda pri svim okružnim vodstvima i, razumljivo, i nacionalpolitičkom referentu dr Karstanjenu:

»Na predlog okružnog vude Dortmajstera, mono sam komandanta policije bezbednosti i službe bezbednosti da rođake ubijenih (u najužem smislu te reči) koji bi svojim prisustvom predstavljali elemenat uznemirenja, na odgovarajući način presele u stari Rajh.

Da bi realizovali taj moj predlog, komandant policije bezbednosti i službe bezbednosti naredio je svojim ispostavama da popisu sve rođake ubijenih i da ih preko logora za preseljavanje u Rajhenburgu presele u Rajh.

Molim sve okružne vođe da snažno podrže ova moja nastojanja. Odredba se odnosi samo na rođake u najužem smislu te reči. Rođake ili decu ubijenih koji imaju svoje vlastito domaćinstvo ili žive odvojeno od svojih roditelja ne treba preseljavati.

Uz primernu usmenu propagandu potrebno je upozoravati na to da je reč o preselenju samo napred spomenute grupe.

Kada akcija bude završena, molim izveštaj o njenom toku«.[410]

Slično je moralo biti i u Gorenjskoj, samo što smo o ondašnjim pripremama još manje upoznati. Iz saslušanja nekadašnjeg radovljičkog okružnog vođe NSDAP Franca Hradeckog na procesu protiv dr Rajnera i saučesnika u Ljubljani 10. jula 1947. saznajemo da je na Bledu januara 1942. održana konferencija kojom je rukovodio novi šef civilne uprave za Gorenjsku, dr Fridrih Rajner, prisustvovali su joj i predstavnici policije, okružni vođe NSDAP i pokrajinski savetnici. Na toj konferenciji se raspravljalo o deportacijama rođaka partizana i ubijenih talaca.[411] Prve pripreme za tu akciju su, verovatno, bile povod za to da su ljudi počeli da govore o deportacijama i da je dr Rajner naredio »da ni stranka ni upravna vlast nikako ne smeju da upotrebljavaju reč 'iseljenje' jer, navodno, policijske mere koje su bile ili će još biti potrebne« nisu »iseljavanje« nego je za to potrebno naći »drugi izraz ili opis«.[412]

U obe pokrajine, tj. u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj su počeli da hapse rođake partizana i ubijenih talaca i deportuju ih u Nemačku u martu 1942.

U Gorenjskoj su uhapšene rođake partizana i ubijenih talaca vozili u logor tajne državne policije koji se nalazio u nekadašnjoj biskupovoj gimnaziji **u Sentvidu** nad Ljubljanom, gde je bio **već u** proleće **i** leto 1941. logor **za izg**nane Slovence iz Gorenjske i Mežičke doline. Međutim, prvi transport sa 126 **osoba iz Sentvida** nisu poslali pravo **u** Nemačku, nego **u** logor Rajhenburg, **odakle su** ljude **iz** Gorenjske slali **u** Nemačku zajedno s ljudima koje **su u to vreme** još proterivali **iz** posavskog **i** posutlanskog pojasa. A **iz** slovenačke Štajerske **su** prvi transport rođaka partizana i ubijenih talaca poslali **već** 16. marta 1942. iz Rajhenburga u logor Folksdojče Mitelštele u Štraubingu. Sa njima **su** poslali i njihovu decu.[413]

U to vreme su mnogo ljudi iz slovenačke Štajerske odvezli i u koncentracione logore, ali su njihovu decu ostavili za neko vreme još u slovenačkoj Štajerskoj. Decu su smestili u dom za iznemogle Kristinenhof u Medlogu kod Celja, gde je za njih brinula Nacionalsocijalistiše Folksvolfart, tj. nacistička socijalnozaštitna organizacija. Ali, ipak, to pojedinim nacističkim dostojanstvenicima nije bilo po volji. Tako se žandarmerijski vođa iz Celja 16. juna 1942. uznemiravao »što je došlo do toga da su decu uhapšenih, ubijenih ili banditima odbeglih osoba predali nacionalsocijalističkoj dobrotvornoj organizaciji kako bi ona dalje brinula za njih«, pa je žandarmerijskim stanicama preneo Dorfmajsterovo uputstvo da se župani postaraju o tome da decu tih osoba predaju njihovim rođacima ili poznanicima.[414] Ipak su deca ostala u Medlogu sve do

Pukovnik Herman Franc, SS grupenfirer Kurt Knoblauh, poručnik Lang, gaulajter dr Fridrih Rajner, SS grupenfirer Ervin Rezener, general-pukovnik Kurt Dalige i viši vladin savetnik Helmut Hirceger na Bledu 3. jula 1941.

jeseni 1942. kada su je, preko logora VoMi Fronlajten pri Gracu poslali u logor VoMi Vajsmajn pri Bajrotu, gde su se već nalazili Slovenci koji su izgnani iz posavskog i posutlanskog pojasa.

Iz Šentvida nad Ljubljanom su u proleće 1942. poslali u Nemačku još četiri transporta, dok iz slovenačke Štajerske do avgusta iste godine nisu poslali ni jedan.

Nacističke deportacije rođaka ubijenih talaca postale su još oštrije u leto 1942. kada se narodnooslobodilački pokret u Sloveniji, naročito u Gorenjskoj, još više razmahnuo. U slovenačku Štajersku su I štajerski bataljon, koji je narastao na četiri ili čak pet četa, te neke samostalne čete, npr. slovenjegoričkа, kozjanska i ruška, svojim brojnim akcijama, veoma uznemirile okupatora!, a u Gorenjskoj je I grupa odreda sa gorenjskim i kokrškim odredom onemogućila rad brojnih nacističkih ustanova, npr. opština, škola, vermanštafta itd. Prilike u ovoj pokrajini su već u junu 1942. postale za okupatora tako neodržive da su nacistički dostojanstvenici postali veoma zabrinuti. Himler je zbog toga, 25. juna 1942., naredio da se obe pokrajine umire, pa je taj zadatak poverio višem vođi SS i policije, SS-grupenfireru Ervinu Rezenèru.[415] U tome je trebalo da mu pomogne novi zapovednik policije bezbednosti i službe bezbednosti, SS-štandartenfirer dr Valter Blume, kojeg je krajem juna 1942. poslao iz Berlina. Istovremeno je poslao i novog komandanta policije bezbednosti i službe bezbednosti za Gorenjsku, SS-šturmbanfirera Jozefa Fogta. U naredbi o »umirenju« Gorenjske i slovenačke Štajerske sam Himler je napisao uputstva za izvođenje akcije i naredio da se sve one osobe koje se »budu

ogrešile protiv Rajha« i podržavale partizane najstrože kazne. Muškarce treba pobiti, žene uhapsiti i odvesti u koncentracione logore, a decu u Rajh.[416]

Na ovom mestu ne mogu detaljnije da opisujem sve pripreme za nemačku ofanzivu protiv narodnooslobodilačkog pokreta u Gorenjskoj koje su, prema Himlerovom naređenju, trebale da budu završene do početka jula. Na konferenciji koju je 1. jula vodio dr Rajner na Bledu i kojoj su, osim predstavnika policije, prisustvovali i okružne vođe NSDAP i pokrajinski savetnici, prihvaćeno je mnoštvo mera koje su narednog dana obelodanili Rezenerovi leci. Uveden je policijski čas od 20 časova uveče do 5 časova ujutro, zabranjen je saobraćaj biciklima, Slovencima je zabranjena upotreba putničkih automobila i motocikla, kao i posećivanje gostionica, naređeno je da se preda lovačko oružje itd. Trećeg jula je održana nova konferencija kojoj su, pored dr Rajnera, Rezenera i zapovednika policije poretka, general-majora Karla Brenera i drugih oficira, prisustvovali i šef policije poretka, SS-oberstgrupenfirer i general-pukovnik policije Kurt Dalige, koji je nakon Hajdrihove smrti postao i namesnik državnog protektora za Češku i Moravsku, kao i Himlerov opunomoćenik za protivpartizansko ratovanje, SS-grupenfirer Kurt Knoblauh. Najznačajnija mera koju su prihvatili na toj konferenciji bilo je uvođenje *vanrednog stanja.* Dalige je naredio da se u čitavoj Gorenjskoj proveri stanovništvo isto onako kao što su to učinili pre nekoliko nedelja u Češkoj: svi oni koji još nisu prijavljeni policiji moraju da se prijave u roku od dva dana kako bi dobili odgovarajuću potvrdu, a svi oni koje nakon toga zateknu bez odgovarajuće legitimacije biće ubijeni. Kod svih porodica treba proveriti broj članova u aprilu 1941. i sada, pa ustanoviti gde su oni koji nedostaju. U svakoj kući mora u blizini ulaznih vrata da visi spisak stanara u kući kako bi se brzo pronašli skriveni partizani i aktivisti Osvobodilne fronte. U svakom selu treba odrediti osobe koje Nemcima nisu bogzna kako naklonjene, te ih u slučaju nemira ubiti zajedno sa rodbinom kao taoce, itd. Koliko su bili nacisti odlučni u tome da unište sve što bi imalo i najmanju vezu s narodnooslobodilačkim pokretom pokazuje i sledeća Daligeova izjava, koja nije imala nikakvu propagandnu i prateću svrhu, nego je bila samo poverljivo naređenje: »I poslednji stanovnik ove pokrajine mora znati da će ako samo povoljno bude govorio o bandama, izgubiti sav svoj imetak, odnosno da će biti ubijeni on i njegova porodica, pa i svi njegovi rođaci i prijatelji. Isto tako, biće ubijena čitava porodica (i žene) ukoliko neko od porodičnih članova bude aktivno učestvovao u partizanima. Pa iako bi morali istrebiti čitava naselja i sela te poubijati njihove stanovnike i ako bi se onda ljudi žalili da više nije moguće obrađivati zemlju, jednostavno bi smanjili opskrbu s prehranom.«[417]

Posle tih konferencija, koje su slovenačkom stanovništvu u Gorenjskoj najavljivale dane užasa, te dolaska brojnih policijskih esesovskih i vojnih jedinica, usledile su od početka jula do polovine septembra 1942. ofanzivne akcije u različitim područjima, npr. na Jelovici, Storžiču, Pokljuki, Blegošu, u Tuhinjskoj dolini, Udenborštu itd. i brojni, često veoma krvavi sudari s partizanskim jedinicama. Za kratko vreme su pročešljali čitavu Gorenjsku, poubijali nekoliko stotina taoca (samo u julu 330), popalili i sa zemljom sravnili 11 sela

Okupatorov palež sela Gradišće 8. jula 1942.

i zaseoka u kojima su poubijali ne samo odrasle nego čak i maloletne muške stanovnike, a žene i decu oterali u logor Šentvid nad Ljubljanom.

O tome kako su nacisti postupali zverski u toj ofanzivi sa slovenačkim stanovništvom svedoči Brenerova »posebna zapovest br 1.« od 19. jula 1942. koje početak glasi:

»1. Stanovnici sela

a) Hrastnik/4 km severoistočno od Moravča/,

b) Kokra/7 km istočno od Preddvora/,

c) Sovoden/8 km jugoistočno od Gorenje vasi/su primali bande ili ih podržavali.

2. Za represaliju treba na samom početku poubijati muške stanovnike, starije od 15 godina, a njihova tela pobacati u vatru. Krajeve je potrebno uništiti vatrom. Ostalo stanovništvo treba iseliti i oterati u logor za preseljenje u Šentvidu nad Ljubljanom.

3. Za izvođenje akcije su zaduženi:

za a) komandant 93. rezervnog bataljona policije,

za b) komandant 322. bataljona policije,

za c) komandant 181. rezervnog bataljona policije. Akcije treba otpočeti u jutarnjim časovima 20. VII 1942.«[418]

Podjednaku sudbinu su u julu i avgustu doživeli i sledeći krajevi: Bistrica pri Kranju (27. VII), Gradišće i Koreno (8. VII), Zlato Polje, Obrše, Trnovče, Mala Lašna i Brezovica (2. VIII). Ako tome dodamo da su gotovo jednaku sudbinu 11. i 12. januara 1942. doživele Dražgoše, gde su nacisti ubili 52 seljaka,

Proterivanje stanovnika sela Gradišće i Koreno 8. jula 1942.

a selo spalili i nakon toga sravnili sa zemljom, možemo reći da je 1942. godine u Gorenjskoj čak *dvanaest sela dozivelo jednaku sudbinu kao i Lidice u Češkoj,*[419]

Prema spomenutim Himlerovim uputstvima od 25. juna 1942. nacisti su odvozili rođake partizana i ubijenih talaca u koncentracione logore.

U slovenačkoj Štajerskoj, gde su nacisti u sudskim zatvorima u Mariboru i u zatvorima Stari pisker u Celju u junu i julu 1942. poubijali više stotina talaca, pripreme za hapšenja rođaka partizana i ubijenih talaca tekle su već juna 1942. o čemu saznajemo iz nekog poverljivog izveštaja Nemačkom društvu za preseljenje (Deutsche Umsiedlungs-Treuhandgesellschaft) u Berlinu od 29. juna 1942.:

»Upravo smo primili izveštaj šefa policije bezbednosti i službe bezbednosti u Mariboru, SS-štandartenfirera Lurkera o tome da će rođake onih osoba koje su ubili u donjoj Štajerskoj, zbog učešća u otporu, prevesti u stari Rajh. Ova policijska racija će zahvatiti oko 800 osoba i sa njom će otpočeti u roku od osam dana, a izvešće je za dva dana.. .«[420]

Izgleda da su tu akciju nameravali da izvedu još prema prvobitnim uputstvima i da rođake partizana i ubijenih talaca prebace u logore Folksdojče Mitelštele u Nemačkoj. Ali su tada pristigla spomenuta Himlerova uputstva: »Načelno, treba muškarce svake krive porodice uništiti, žene iz tih porodica uhapsiti i odvesti u koncentracioni logor, a decu odstraniti iz njihove domovine i prikupiti u nekoj pokrajini starog Rajha«.[421]

Kako je akcija dobila novi oblik, produžili su je na predlog šefa civilne uprave i temeljito se bacili na političko proveravanje onih koje su trebali da uhapse. Pri tome je vodstvo Štajerskog otadžbinskog saveza, koji je rukovodio tim proveravanjem, naređivalo svojim organizacijama da »upotrebe najstroža

Proterivanje stanovništva sela Gradišće i Koreno 8. jula 1942.

merila«. Posle jednomesečnog političkog proveravanja rođaka partizana i ubijenih talaca na sastanku, 29. jula 1942. godine, kod šefa civilne uprave, dr Iberajtera, zaključili su da će s hapšenjima otpočeti prvih dana avgusta.[422]

Do tada su podrobnije odredili i kategoriju osoba koje policija i žandarmerija treba da uhapse i privedu u sabirni logor u celjsku prigradsku školu, koju su do tada već preuredili za tu svrhu. Trebalo je hapsiti rođake koji su živeli u zajedničkom domaćinstvu s onima: a) koji su bili ubijeni kao taoci, b) za koje je dokazano da su otišli u partizane, c) koji su pali kao partizani i č) koji su bili ubijeni u bekstvu. One osobe koje budu uhapšene u okruzima Celje, Trbovlje i Brežice trebalo je odvesti pravo u celjsku prigradsku školu, dok bi ih iz drugih okruga trebalo skupiti najpre u Mariboru, pa zatim odvesti automobilima iz Maribora u Celje.

Dana 3. avgusta ujutro su policijske i žandarmerijske jedinice otpočele s hapšenjima u čitavoj slovenačkoj Štajerskoj, pa su do 6. avgusta, kada su s akcijom uglavnom završili, u Celje dovezli oko 1260 osoba. Tamo su ih proverili i pustili njih oko 293[423] Ostale su razvrstali u tri osnovne grupe. Najpre su 6. avgusta odrasle muškarce, od 18 do 55 godine starosti, prevezli u gradsku osnovnu školu pa ih tamo definitivno popisali i odredili za koncentracioni lo-

gor Aušvic. U celjskoj prigradskoj školi su noću 10. avgusta ženama oduzeli decu i nakon toga i jedne i druge, muškarce i žene, još iste noći u zajedničkom transportu odvezli u koncentracioni logor Aušvic i Birkenau. Decu, koju je 8. i 9. avgusta pregledao i ocenio rasni istraživač Georg Redl, odvezli su 10. avgusta vozom u logor VoMi Fronlajten kraj Graca, dok su stare i bolesne iznad 55 godina starosti odvezli u logor Buh u Bavarskoj. Podaci o broju deportovanih u toj akciji su različiti. Prema podacima, koje su nacisti navodili na štabnoj konferenciji 10. avgusta 1942. u Gracu su u logore odvezli 549 muškaraca i žena, a u Fronlajten 120 omladinaca i 60 dece.[424] Ipak su te brojke preniske, jer sačuvani spisak uhapšenih govori o tome da su pohapsili 1260 osoba, a oslobodili samo oko 293, pa su, dakle, njih 967 deportovali. I iz izveštaja Ane Rat, koja je pratila decu do Fronlajtena, saznajemo da ih je bilo oko 430. Međutim prema izjavama očevidaca, u toj akciji su odvezli iz Celja oko 2500 osoba.[425]

Iz Fronlajtena su decu, 18. i 19. septembra 1942., odvezli najpre u osam logora VoMi u Donjoj Bavarskoj. Nadzor nad njima preuzelo je pokrajinsko akciono vodstvo VoMi u Bajrotu. Mlađu decu su, pak, odvezli u domove organizacije »Lebensborn« kako bi tamo bila na raspolaganju nemačkim porodicama da je usvoje.

Posle te prve i najveće akcije, koju su nacisti obeležili brojem 1, do polovine juna 1943. bilo je još pet, koje su, takođe, označavali brojevima. Ali, ipak, ni jedna nije obuhvatila toliki broj ljudi kao prva početkom avgusta 1942.

Druga akcija u slovenačkoj Štajerskoj je izvedena polovinom avgusta 1942. kada su u Starom piskru u Celju ubili 95 talaca, među kojima je bilo 14 žena. Izveli su je onako kako su se 29. jula, na sastanku kod dr Iberajtera, i dogovorili. Cim je komandant policije bezbednosti i službe bezbednosti nekoga odredio za ubistvo, njegove rođake su pohapsili još pre izvršenja ubistva. Parola za telefonske porudžbine o tome koga da uhapse je bila »Adrema«. Polovinom avgusta, u celjskoj prigradskoj .školi prikupili su nekoliko stotina osoba i 17. avgusta ih odvezli u logor Aušvic i Birkenau, a decu posebno u logor Fronlajten i odatle u Rajh.

Treća akcija, u kojoj nisu više odvajali roditelje od dece, izvedena je 3. oktobra 1942. pošto su prethodnog dana u sudskim zatvorima u Mariboru ubili 144 taoca.[427]

Četvrta akcija je izvedena 7. novembra 1942. i u njoj su uhapsili 259 osoba, a transportom su odvezli u Fronlajten 61 porodicu sa 170 članova.[428]

Peta akcija je izvedena 10. marta 1943. kada su u Mariboru ubili 25 taoca a u Fronlajten su 13. marta odvezli oko 160 ljudi.[429]

Sesta akcija je sprovedena 9. juna 1943. po naređenju komandanta policije bezbednosti i službe bezbednosti za donju Štajersku od 3. juna 1943. Samo u okruzima Maribor, Ptuj i Ljutomer nameravali su da uhapse preko 120 ljudi, ali podrobnijih podataka o toj akciji nemamo.[430] To je bila ujedno i poslednja akcija izvedena u takvom obliku, pošto je šef glavnog državnog

bezbednosnog ureda u Berlinu, 16. jula 1943., izdao odluku kojom se takve akcije obustavljaju.[431]

One ljude koje su u dva transporta odvezli u koncentracioni logor Aušvic i Birkenau avgusta 1942. ubrzo su pogubili. O tome je trbovljanski okružni vođa Štajerskog otadžbinskog saveza, Heribert Eberhart, izveštavao saveznog vođu Franca Štajndla:

»Veliki postotak tih iseljenih rođaka ubijenih je u koncentracionim logorima već umro i gotovo svakoga dana dolazi rođacima tih porodica u trbovljanskom okrugu nekoliko poruka o tome da je ovaj ili onaj umro. Na osnovu tih izveštaja, mnogi smatraju da oni nisu umrli prirodnom smrću, već da su ih naše vlasti jednostavno na neki način poslale među mrtve.«[432]

Načela za deportovanje rođaka ubijenih bila su ista i za Gorenjsku. Međutim, odande ni avgusta 1942. nisu odvezli ni jedan transport u koncentracione logore. Nisu odvajali ni decu od odraslih i pored toga što ih je spomenuti rasni istraživač Georg Redl već ocenio. Izgleda, ipak, da su nekoliko dece odvojili od odraslih u logorima VoMi u Nemačkoj. Za deportovanu slovenačku decu, koje je bilo samo u leto 1942. oko 600, interesovalo se više organizacija i ustanova, a prvenstveno organizacija »Lebensborn« i Nacionalsocijalistička organizacija za socijalno zbrinjavanje (NSV) koje su se, navodno, takmičile u tome koja će od njih dobiti više slovenačke dece.

O odvoženju dece iz logora Sentvid nad Ljubljanom u Nemačku održano je više konferencija, među njima i konferencija na Bledu 12. avgusta 1942. kojoj su prisustvovali zapovednik policije bezbednosti i službe bezbednosti dr Blume, zastupnik glavnog rasnog i kolonizacionog ureda SS pri višem vođi SS i policije u Salcburgu, SS-šturmbanfirer Hajnrih Oberštajner, predstavnik pokrajinskog akcionog rukovodstva, VoMi za Koruško, Ciriak iz Celoveca, i predstavnica organizacije »Lebensborn« Inge Firmec iz Minhena, koju je poslao šef te organizacije, Maks Zolman, sa zadatkom da za nju odabere primernu decu. Dogovorili su se »da će Folksdojče Mitelštele odmah organizovati odvoz dece«.[433]

Tada je Inge Firmec posetila i logor u Šentvidu nad Ljubljanom, u kome je rasni istraživač Redi već bio pregledao i rasno ocenio svu decu. Deca su u logoru živela u veoma lošim uslovima, što su priznavali čak i sami nacisti. Firmec je utvrdila da veći deo dece ima još nekog rođaka u životu, pa čak i jednoga od roditelja, i nije bila za to da decu samo odvezu u Nemačku. Ali, prošao je još ceo mesec pre nego što su tu decu, zajedno s roditeljima, odvezli u Nemačku i krajem 1942. godine organizacija »Lebensborn« ih je odvezla iz nekog od logora VoMi blizu Regensburga u svoje domove. Na VIII procesu pred Američkim vojnim sudom u Nirnbergu tvrdili su da je odvedeno samo oko desetoro dece[434]

Za sada još nije moguće odgovoriti na pitanje zbog čega, i pored izričitog Himlerovog uputstva da odrasle odvezu u koncentracione logore, a odvojeno od njih u Rajh, to u Gorenjskoj nisu učinili. Izgleda da su neki pojedinci ili ustanove to odbijali. Među njima su bili čak i neki oficiri policije, što saznajemo iz izjave predstavnika glavnog rasnog i kolonizacijskog ureda SS pri višem vođi SS i policije u XVIII vojnom okrugu Oberštajnera. Ovaj je 19. sep-

tembra 1942. rekao dr Kirbišu da su, navodno, neki ljudi iz policije bezbednosti bili protivni tome da se odvajaju deca od odraslih, ali su morali to njihovo protivljenje odbaciti, jer postoji jasno Himlerovo uputstvo prema kome decu ubijenih partizana treba odvojiti od njihovih majki »da se ne bi kod dece jačalo neodgovorno neprijateljstvo«, pa je dr Kirbiš zamolio Oberštajnera da se pobrine za to »da se strogo sprovodi ova odluka državnog vođe SS«. Da je i Folksdojče Mitelštele bila protiv odvajanja dece od majki saznajemo iz drugog Oberštajnerovog pisma:

»Što se tiče odseljene dece iz donje Štajerske i Gorenjske VoMi želi da sada, kako su nas izvestili iz Berlina, postigne takvo rešenje koje ne predviđa odvajanje majki od dece. A mi smo obavestili VoMi da je takvo odvajanje u donjoj Štajerskoj već izvršeno i ukoliko to ne bi činili i u budućnosti, došlo bi do velike opasnosti za pravu germanizaciju dece, pošto bi deca, razumljivo, saznala za podrobne činjenice o smrti svojih očeva, pa bi se tako vaspitavala u duhu mržnje prema nemačkoj naciji.«[435]

Međutim, kao što smo videli, nacisti, ipak, i u slovenačkoj Štajerskoj u to vreme više nisu odvajali decu od odraslih.

Približno 600 slovenačke dece, odvojili su od roditelja u leto 1942. odvezli u Nemačku, odnosno u logore Folksdojče Mitelštele u pokrajini Donja Bavarska. Za onu decu koja su pri rasnom pregledu dobila ocenu I ili II i bila uzrasta od pola godine do 12 godina zanimala se naročito organizacija »Lebensborn« [436] Tu organizaciju je ustanovio Himler 1936. godine da bi brinula za vanbračnu decu esesovaca i davala je nemačkim ljudima na usvajanje, naročito esesovskim oficirima. Za njih je, naime, važilo načelo, koje je, razumljivo, takođe postavio Himler, da treba da imaju u braku po četvoro dece, a ukoliko ne mogu imati toliko svoje, treba da je usvoje. Deca koju je preuzela organizacija »Lebensborn« živela su u njenim domovima koji su postojali po čitavoj Nemačkoj. Himler je naredio da se takav dom ustanovi i u Sloveniji, i to u slovenačkoj Štajerskoj. Kada je Himler bio prvi put u Sloveniji 1941., slučajno je stigao i do zamka Novog kloštra kod Polzele i izrazio želju da tu smesti dom organizacije »Lebensborn«. Ali, ova želja mu se nije ostvarila, pošto je zamak bio vlasništvo švajcarskog Jevrejina O. Parma koji je bio odsutan. Ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru je, doduše, zamak zaplenio, ali je švajcarski generalni konzulat u Beču pokušavao da ga vrati. Pošto je stvar nakon toga sređivao glavni štabni ured u Berlinu, nije poznato kako je ona sređena. Znamo samo to da do formiranja doma »Lebensborn« u Novom kloštru nije došlo.

Ali, ipak, organizacija »Lebensborn« ujesen 1942. nije bila u stanju da prihvati tako veliki broj slovenačke dece u svoje domove. Zbog toga je, na predlog vodstva Folksdojče Mitelštele, u svoje domove prihvatala samo decu staru do tri godine, koje je bilo 300. Drugih 300 je trebalo poslati u posebne domove kako bi ih germanizovali i vaspitali kao janičare, a starije devojke za kućne pomoćnice kod esesovaca i funkcionera stranke. Svu tu decu su nameravali, razumljivo, što pre da germanizuju.[437]

Za sada nije moguće navesti ni precizan broj slovenačke dece koja su došla u domove organizacije »Lebensborn«, niti približan broj usvojene slove-

načke dece. U svojoj zanimljivoj knjizi »Ukradena deca« Stane Terčak je naveo nekoliko primera o tome kako su Nemci našu decu usvojili, pa su se, posle rata, rođaci te dece dosta namučili da bi ih dobili natrag. Posle toliko godina, na žalost, ne znamo za sve one koji se uopšte nisu vratili kući i to najčešće zbog toga što nije imao ko da ih traži. Između brojnih primera navešću samo primer tada nekoliko meseci starog Celjana Viljema Goručana, o kome se nalazi zanimljiva korespondencija u Himlerovim arhivima, koje čuvaju u National Archives u Vašingtonu. Himlerov bratić Herman Hajder je 1. februara 1943. dobio obaveštenje lekara da njegova žena Šarlota neće moći da ima decu. Još istog dana je to javio Himleru i molio ga da mu obezbedi dvoje dece. Godinu i po starog dečaka i pola godine staru devojčicu koje će usvojiti, kako mu je to svojevremeno sam Himler predlagao. Obećava da će ih vaspitavati u nacionalsocijalističkom duhu. Himler mu je 19. marta dozvolio usvajanje. Bračni par Hajder je najpre nameravao da usvoji nekog Hansa Ditera. Ali kada su saznali da dete ima još oba roditelja živa (oca Riharda Fuksa i majku Kobsgen), odlučili su se da usvoje Viljema Goručana, rođenog 29. marta 1942. u Celju. Prekrstili su ga u Hajmo Hajnriha Hajdera. Viljem Goručan je bio unuk Josipa Goručana, kojeg su nacisti 7. jula 1942. ubili u Celju, odnosno vanbračni sin Goručanove ćerke, koju su nacisti odvezli u Aušvic i tamo pogubili. Viljem Goručan ili Hajmo Hajnrih Hajder se, nakon oslobođenja, nije vratio u domovinu .. ,[438]

Sasvim je izvesno da je neobično to što je Himleru toliko stalo do dece čiji roditelji su bili partizani ili, pak, ubijeni kao taoci. Himler je u martu 1943. čak zahtevao da mu vodstvo Folksdojče Mitelštele pošalje spiskove slovenačke dece,[439] koja su odvezena u Nemačku. U svom govoru u Bad Sahnu, oktobra 1943., takav postupak s decom neprijatelja nacizma ovako je obrazlagao: »Ili ćemo mi dobiti dobru krv pa je iskoristiti i uložiti u naš narod [...] ili ćemo, pak, mi tu krv uništiti [...] vi možete to nazvati krutošću, ali šta možete, priroda je kruta [...] Naš zadatak je da uzmemo u rasnom pogledu dobru decu, pa da je i ukrademo ukoliko je to potrebno« [.. ,][440] Himler nije čak prikrivao ni ideju da od takve dece uzgoje janičare. Tako je 20. maja 1944. naredio komandantu V planinskog armijskog korpusa SS u Bosni, SS-obergrupenfireru Plepsu da uz pomoć svojih divizija prikupi svu omladinu sa Balkana koja je bez roditelja. Kaže da će ta omladina biti ili komunistička ili pak - ukoliko je budu vaspitavali nacisti - protivkomunistička. Kada mu je 14. jula 1944., ponovo pisao o tom zadatku, rekao je: »Kako smo o tome već usmeno razgovarali, postavljam vam zadatak da te omladinske sirotane vaspitavate kao neku vrstu janičara.«[441]

U slovenačkoj Štajerskoj nacisti su već u leto 1943. prestali da deportuju rođake partizana i ubijenih talaca u Nemačku, dok su ih iz Gorenjske deportovali neprekidno sve do kraja avgusta 1944. - tako su u logore Folksdojče Mitelštele u Donjoj i Gornjoj Bavarskoj poslali ukupno 31 transport sa 4185 Slovenaca, dakle više nego što su ih 1941. godine deportovali u Srbiju.[442]

Iz sačuvanih transportnih spiskova moguće je sastaviti sledeći pregled transporta i broja u Nemačku deportovanih rođaka partizana i ubijenih talaca iz Gorenjske:

Br.	Datum odlaska	Logor	Broj osoba
1	26. III 1942.	Rajhenburg	126
2	15. IV 1942.	Burgfeld	97
3	15. IV 1942.	Erlangen	105
4	16. V 1942.	Vernfels	167
5	22. VI 1942.	Fort-Erlangen	143
6	13. VII 1942.	Vindshajm	194
7	27. VII 1942.	Ratsberg	171
8	19. VIII 1942.	Rotmansheje	94
9	20. VIII 1942.	Guncenhauzen	123
10	21. Vili 1942.	Simensdorf	115
11	28. Vili 1942.	Eksberg	192
12	14. IX 1942.	Alteting	175
13	12. X 1942.	Alteting	156
14	30. I 1943.	Fajlnbah	300
15	22. III 1943.	Burghauzen	167
16	22. IV 1943.	Rotmansheje	147
17	15. VI 1943.	Vindshajm	126
18	29. VII 1943.	Burg Rotenfels	221
19	16. XI 1943.	Nidernfels	156
20	11. II 1944.	Vindshajm	110
21	18. II 1944.	Vindshajm	112
22	3. IV 1944.	Burghauzen	99
23	12. IV 1944.	Asenhauzen	107
24	25. IV 1944.	Valhenze	105
25	12. V 1944.	Alteting	53
26	12. V 1944.	Burghauzen	53
27	25. V 1944.	Nidernfels	54
28	10. VI 1944.	Alteting	112
29	5. VII 1944.	Rotmansheje	55
30	28. VII 1944.	Burghauzen	211
31	22. VIII 1944.	Fajlnbah	139
		Ukupno:	4.185

Za tu kategoriju deportovanih Slovenaca nacisti su u logorima VoMi uveli stroži režim nego za one koje su deportovali iz posavskog i posutlanskog pojasa. Na sastanku kod komandanta policije bezbednosti i službe bezbednosti na Bledu, 14. septembra 1942. dogovorili su se »da će svi pripadnici te grupe ostati u logorima zajedno kako bi ih tamo čuvali pod stražom i upotrebljavali za zajednički rad«.[443] Ali, pošto je na rasnom pregledu većina deportovanih dobila rasnu ocenu I, II ili III, tretirali su ih kao »sposobne za, germanizaciju«.[444]

Novi planovi za masovne deportacije u Gorenjskoj

U veoma zaoštrenim političkim i vojnim prilikama posle uvodjenja vanrednog stanja kod mnogih nacističkih funkcionera pojavile su se zamisli, pa čak i planovi o tome da nastave masovne deportacije Slovenaca iz Gorenjske.

Te zamisli su bile naročito snažno izražene kod šefa civilne uprave, dr Rajnera, višeg vođe SS i policije Rezenera, kao i u opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda na Bledu u kome su tada glavnu reč imali zamenik Majer-Kajbiča i bivši pokrajinski savetnik iz Šmohora u Koruškoj, SS-hauptšturmfirer dr Herbert Fridl, vođa I glavnog odeljenja, SS-oberšturmfirer dr Fric Kirbiš i vođa II glavnog odeljenja, SS-unteršturmfirer inž. Konrad Nimfer, koji je bio i vođa nekakvog »akcionog štaba«, sastavljenog iz predstavnika svih glavnih odeljenja, koji je imao zadatak da se u »izuzetnim situacijama brine za nacionalpolitički rad«.

To je, zapravo, bila nova garnitura nacističkog vodstva u Gorenjskoj. U leto 1941., kada su se nacisti javno odrekli masovnih deportacija Slovenaca u Gorenjskoj, još niko od njih nije bio u Gorenjskoj. Međutim, bili su svesni da, po Hitlerovom naređenju, Gorenjsku treba potpuno germanizovati i da je to moguće učiniti samo ako je masovno nasele nemačkim poljoprivrednicima. Ali, za to im je bila potrebna zemlja, koju su mogli da dobiju samo masovnim proterivanjem Slovenaca. Cenili su da je došlo vreme kad to mogu da izvedu i zločin prikažu kao kaznu za sudelovanje Slovenaca u narodnooslobodilačakom pokretu. Izvesno je da su bar pojedinci mislili da su dorasli tom zadatku, naročito zbog toga što je u Gorenjsku u to vreme stigao veći broj novih policijskih, esesovskih i vojnih jedinica.

Dr Fridl, inž. Nimfer i zastupnik IV glavnog odeljenja ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda na Bledu, Sauer, već 15. juna 1942. su se dogovarali o tome da se porastu partizanske aktivnosti treba suprotstaviti odgovaraiućom pooštrenom aktivizacijom rada pri jačanju nemačkog naroda. »Koliko god više bezbednosne prilike budu ometale naseljavanje nemačkih ljudi, taj najznačajniji zadatak pri germanizaciji pokrajine, toliko energičnije treba taj cilj pratiti kako bi u najkraćem vremenu obavili što veći broj naseljenja.« I šef civilne uprave je, 11. juna 1942. izdao uputstvo o tome da u najkraćem vremenu treba dostići osetljive i tajne uspehe. Nakon toga su razgovarali o uslovima koje treba ispuniti kako bi akcija što brže otpočela[445]

Još pre nego što je Rezener počeo veliku ofanzivu u Gorenjskoj, spomenuti dr Fridl je 4. jula pisao štabnom uredu državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu sledeće:

»Zaoštravanje bezbednosnih prilika zahteva policijske mere u većem opsegu nego što ih je odredio SS-oberstgrupenfirer Dalige u sporazumu s gaulajterom Rajnerom. Gaulajter Rajner želi da, po mogućnosti, te mere neposredno prate nacionalpolitičke akcije nemačkih naseljenika kako bi odmah dobili u nemačke ruke one nacionalpolitičke ključne položaje, koji će postati slobodni. Predviđeno je da se do sada nedovoljne ljudske rezerve starog Rajha dopune s preseljenicima iz istočnih zemalja, a posebno bi bili poželjni bukovinski i besarapski Nemci.«

Pisao je i to da će, prema Rajnerovoj poruci, 13. jula stići u glavni štabni ured na razgovor o toj stvari.[446]

Dr Fridlu su na razgovorima u Berlinu rekli kakvom vrstom nemačkih preseljenika raspolažu za naseljenje u Gorenjskoj: oko 1200 porodica bukovinskih Nemaca, delove nemačke grupe iz Bosne, delove iseljenika iz Lorene, oko 1000 kočevskih Nemaca koje ne mogu da nasele u donjoj Štajerskoj, 150 porodica s oko 670 Nemaca iz Luserna i Ferzentala. Rekli su mu i to da mu ne mogu staviti na raspolaganje južnotirolske Nemce, jer će ih naseliti zbijeno na Krimu.[447] Kada je o tome izvestio dr Rajnera ovaj mu je rekao da je zainteresovan za naseljenje južnobukovinskih Nemaca, da je skeptik kada je reč o bosanskim Nemcima i da je spreman da iz Lorene prihvati samo rudare i železničare, dok kočevski i južnotirolski Nemci za nj nisu značajni nego se pozivao na to da mu je Himler nekada, preko Grajfelta, obećao da će u Gorenjskoj naseliti 10.000 besarapskih Nemaca. Najpre je prostor za nemačke naseljenike trebalo da dobiju posle »represalija državne policije«, a zatim »odredbom o preuređenju prostorije«, dok bi sve planove razmatrali narednih dana na Bledu uz prisustvo SS-oberfirera dr Majer-Hetlinga.[448] Na toj osnovi je vođa zemljišnog ureda na Bledu, inž. Nimfer, 1. avgusta bacio na papir »temeljne zamisli i predloge za izvođenje zadataka državnog komesara za jačanje nemačkog naroda«. U njima je, pored ostalog, rekao:

»Kad završimo planiranje - što ćemo, razumljivo, obaviti bez saradnje ovdašnjih slovenačkih ljudi - deo Slovenaca, koje nećemo ostaviti na njihovim domovima, uz preuređenje ćemo preseliti i njihovo imanje definitivno kolonizirati, osim ovog ili onog pogona, koji ćemo rezervisati za porodicu nekog vojnika.«

Zbog toga je predlagao sledeći postupak: »Određenog dana bi trebalo opkoliti imanja ili zaseoke, pozvati sve vlasnike i saopštiti im da danas počinje ovde da važi novo uređenje, koje će im, bez obzira na to da li će ostati ili će pak biti iseljeni, obezbediti bolju egzistenciju. Isto tako, trebalo bi obznaniti da ti i ti ostaju, a ti i ti moraju da spakuju svoje stvari i budu spremni, kroz toliko i toliko časova, za odlazak. Oni sa sobom mogu da uzmu: pribor za jelo, novac, dragocenosti, dokumenta, odelo, veš i svako po jedan paket kao ručni prtljag, a svaka porodica još po jedan sanduk. Sve drugo bi morali da ostave kod kuće. Akcione snage, koje bi zbog brzine morale da rade u nekoliko grupa, sve će popisati, oceniti, utvrditi dugove i u zapisnike ubeležiti dozvoljene primedbe preseljenika. Uveče će preseljenike odvesti i za nekoliko sledećih dana akcioni štab će izvršiti definitivno naseljavanje. U roku od tri dana akcija bi morala da bude zaključena ...«

Inž. Nimfer je predviđao da bi do kraja 1942. mogli na takav način planski da nasele oko 500 nemačkih porodica, dok bi u sledećoj godini tempo naseljenja ubrzali.[449]

Međutim, u vreme ofanzive mišljenja nacističkih funkcionera u Gorenjskoj počela su da se razilaze. Još juna 1942. je Himler za zapovednika policije bezbednosti i službe bezbednosti u XVIII vojnom okrugu odredio SS-štandartenfirera dr Valtera Blumea. Ovaj je u julu i avgustu angažovao znatne snage

policije bezbednosti za traženje Gorenjaca koji bi bili voljni da sarađuju pri traganju za partizanima, kao tzv. »protivbanditi«. Policiji bezbednosti je, zaista, pošlo za rukom da pridobije nekolicinu kriminalaca i drugih koji su pali pod uticaj nacističkih obećanja i novca, a i zbog straha pred nemačkim represalijama, pa su formirali nekoliko takvih grupa. Prvi put su ih angažovali 7. avgusta 1942. na Krvavecu pod vodstvom kriminalističkog komesara dr Brantа 450 Dr Blume je do početka septembra 1942. izradio dva elaborata u kojima je prikazao svoje poglede na dalji postupak sa Slovencima u Gorenjskoj. Njegov stav je, bez sumnje, bio suprotan Rajnerovom i Rezenerovom stavu, pa su o tome raspravljali 2. septembra na konferenciji kod Rezenera, kojoj su prisustvovali još i zastupnik Ministarstva za propagandu iz Berlina, dr Laper, dr Blume, dr Fridl, komandant policije poretka za alpske oblasti, general-major Brener i okružne vođe NSDAP u Gorenjskoj. Posle rasprave Rezener je naredio da mu svaka ustanova do 5. septembra podnese svoj stav o pitanju o kome je raspravljano. Kada je dr Fridl izveštavao o konferenciji dr Rajnera, obavestio gaje i to tome daje zamolio inž. Nimfera da izradi stavove o pitanju naseljavanja.[451]

O tome kako su pojedine ustanove gledale na to pitanje saznajemo iz izveštaja saradnika štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu, Umlaufa. Ovaj je 8. i 9. septembra 1942. posetio Gorenjsku i ovako izveštavao u Berlinu:

»Gaulajter još nije dao načelni zaključak o nacionalpolitičkom tretiranju Slovenaca. Nema, dakle, neke bitne promene u odnosu na moj izveštaj iz juna o. g., a i kada je reč o planiranju, sve je po starom. Da bi gaulajter mogao izreći svoj definitivni stav, NSDAP (okružne vođe), propagandni ured, komandant policije bezbednosti i ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda podneli su mu pismene predloge. Stranka i komandant policije bezbednosti zagovaraju postupnu germanizaciju sveg slovenačkog stanovništva, odgađanje iseljavanja i preseljavanja, gaulajterovu izjavu o kraju vanrednih mera i dodeli nemačkog državljanstva na opoziv čitavom slovenačkom stanovništvu, slično kao što su učinili u južnoj Štajerskoj. Nasuprot tome, ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda upozorava u svom izveštaju da bi, uvažavajući te predloge, onemogućili preuređenje pokrajine i aktivnu kolonizacijsku politiku te upozorava da bi zbog trenutnih poteškoća zatvorili put preuređenju i pravoj germanizaciji. Zbog toga zagovara mogućnost brzog iseljenja dela slovenačkog stanovništva, naseljenje nemačkog vodećeg sloja, kako bi Nemci zauzeli ključne položaje, i uvođenje mera za preuređenje u poljoprivredi i zanatstvu i to u takvom obimu da bude obezbeđena osnova za postupnu germanizaciju onih Slovenaca koji bi još ostali. Posle tih pismenih predloga sada očekuju da će gaulajter prihvatiti neki zaključak ili će, pak, stvar predložiti državnom vođi SS radi definitivne odluke.«[452]

U drugoj polovini septembra su već imali pripremljene mere, koje, međutim, nisu odmah počeli da izvode, jer je, navodno, gorenjsko stanovništvo postalo lojalnije. Ipak su pojedinci smatrali da je to samo privremeno. Dr Fridl je, na primer, 24. septembra izveštavao u Berlinu dr Stira da i gaulajter smatra da je izgled lojalnosti gorenjskog stanovništva samo privremen i da je

pitanje vremena »kada će slovenačko stanovništvo spoljnim ponašanjem pokazati svoje unutrašnje ubeđenje. Za taj slučaj, koji bi mogao da nastupi već za nekoliko meseci, *predviđene su značajne mere nacionalpolitičke prirode koje će konačno dozvoliti da Gorenjska dobije željenu i preko potrebnu nemačku kičmu*«. (Podvukao T. F.) Zbog toga je dr Rajner želeo da glavni štabni ured u Berlinu pripremi, osim bukovinskih i srpskih Nemaca, još i 4425 bosanskih Nemaca.[4523]

0 tim »predviđenim značajnim merama nacionalpolitičke prirode« dr Fridl je izveštavao 12. oktobra 1942. u glavnom štabnom uredu, na konferenciji, na kojoj su pod predsedništvom dr Stira raspravljali »o položaju u Gorenjskoj i preseljenju tog područja«. Rekao je, da »*generalni plan za Gorenjsku predviđa iseljenje 40.000 Slovenaca*. Na njihova mesta treba da dođe 20.000 Nemaca. Kako bi tih 20.000 Nemaca stajalo nasuprot 120.000 Slovenaca, odnos bi bio 1:6. U kasnijoj opštoj akciji razređivanja mogli bi da isele *sledećih 20.000 Slovenaca*. Tako postoje dve faze iseljavanja, i to: prva, u vreme koje zavisi od prilika i, druga, iseljavanje u okviru velike nemačke akcije naseljavanja u istočnoj Evropi. Ukoliko bi u Gorenjskoj došlo ubrzo do daljih nemira, trebalo bi odmah izvesti prvu fazu, a drugu, svakako, tek po završenom ratu«. (Podvukao T. F.)

Dr Fridl je izveštavao i o tome da je generalni plan već u radu i da će poljoprivrednu stranu obraditi pokrajinski seljački vođa Huber, privrednu dr Jaklin i nacionalpolitičku dr Kirbiš, kao i da će generalni plan izraditi bez obzira na to kakav će biti dalji razvoj.[453]

Tako je zbog drukčijeg stava dr Blumea, koji je masovnim deportacijama Slovenaca iz Gorenjske protivurečio verovatno zato što je očekivao da bi mnogo za izgon predviđenih Slovenaca otišlo u partizane, što bi još više zaoštrilo i onako neodržive prilike, došlo do tzv. Rajnerovog proglasa u Kranju 27. septembra 1942. Projekt tog proglasa je izradio dr Fridl. U njemu je dr Rajner saopštio da je na njegovu molbu Hitler poslao u Gorenjsku oružane snage koje su razbile ili proterale partizanske jedinice, a narod je umesto »početnog pasivnog i čekajućeg stava« počeo da sarađuje pri utvrđivanju partizanskih skrovišta, pri čemu je mislio na nekolicinu'plaćenih članova tzv. »protivbandi«, koje je narod nazvao »odrpanci«. Rekao je i to da je ukir>uo vanredne mere i odlučio da svim Gorenjcima koji se budu prijavili u Koruški narodni savez podeli nemačko državljanstvo na opoziv[454]

Međutim, kao što je rekao dr Fridl na spomenutoj konferenciji u Berlinu, dr Rajner je očekivao »da će pre ili kasnije doći vreme kada će Slovenci sami dati povod za dalje mere«. A do tada bi valjalo pripremiti grupe naseljenika koje su bili obećali za Gorenjsku. Izvestio je i o tome da bi trenutno mogli u Gorenjskoj da nasele 250 zanatlija i 79 poljoprivrednika, dok bi oko 650 železničara mogli da prebace u Rajh.

Dr Stir je na konferenciji u posebnom pismu, koje je 8. oktobra 1942. poslao na Bled, stajao na stanovištu da treba izbeći sve mere koje bi mogle da uznemiravaju stanovništvo, pa čak i deportacije i naseljavanje koje treba izvesti u normalnim i mirnim prilikama. Ali je dopuštao mogućnost da deportuju bezemljaše te da ih pošalju u Rajh kao poljoprivredne radnike. A za naseljavanje u Gorenjskoj ostaje i dalje predviđenih 4425 bosanskih Nemaca.[455]

Međutim, do kraja rata nacisti nisu mogli uopšte da otpočnu s ostvarivanjem svojih planova o ponovnim deportacijama Slovenaca iz Gorenjske. To im je onemogućavala snaga narodnooslobodilačke borbe i sve brojnije uključivanje stanovništva u borbu. Masovnost narodnooslobodilačkog pokreta je bila, naime, najozbiljnija prepreka ne samo u ostvarivanju temeljnih nacističkih planova nego i represalija protiv članova narodnooslobodilačkog pokreta. Zbog sve veće masovnosti narodnooslobodilačkog pokreta nacisti su se osećali sve više nemoćnim da masovnim drastičnim merama zaustave ili unište narodnooslobodilački pokret. A ukoliko su i preduzeli neke drastične mere protiv civilnog stanovništva, one su mogle da budu samo ograničenog opsega i u egzemplarne svrhe (npr. paljevina Mošenj, paljevina Radovne itd.).

NARODNOOSLOBODILAČKA BORBA I MASOVNE DEPORTACIJE SLOVENACA

Već iz dosadašnjeg prikaza toka nacističkih deportacija Slovenaca može se zaključiti da su nacisti morali brojne mere koje su se ticale masovnih deportacija da promene ili odgode zbog narodnooslobodilačke borbe slovenačkog i drugih jugoslovenskih naroda. Ja ću pokušati da pojedine konstatacije vezane za to pitanje sažmem u celinu, pri čemu ću postaviti nekoliko pitanja i pokušati da na njih odgovorim svestan činjenice da će krajnji sud o mnogo čemu moći da se donese tek kada istraživačima te problematike budu dostupni i drugi, u nekim pogledima još značajniji, arhivski fondovi.

Cenim da su pisci, koji su do sada raspravljali o pitanjima nacističkih deportacija u Sloveniji, manjkavo obradili ne samo pitanja toka deportacija nego i pitanja učinka narodnooslobodilačke borbe kao odgovora na ovu nacističku meru denacionalizacije. Njihova osnovna manjkavost jeste u tome što su ili zanemarivali taj aspekt ili su, pak, uopštavajući neke konstatacije, prikazivali narodnooslobodilačku borbu kao jedini uzrok za smanjenje opsega nacističkih deportacija ili za njihovo potpuno obustavljanje u ratno vreme. Zbog toga sam sebi postavio zadatak da u najvećoj mogućoj meri precizno istražim uzroke i povode za smanjenje ili definitivno obustavljanje deportacija Slovenaca. Mislim da narodnooslobodilačka borba slovenačkog i drugih jugoslovenskih naroda - to, po mojoj oceni, najveće i jedinstveno poglavlje naše nacionalne istorije - ne može izgubiti apsolutno ništa od svog značaja ukoliko bi konstatacije podrobnijih istraga promenile neke dosadašnje uopštene tvrdnje.

Najpre konstatujem da je narodnooslobodilačka borba uticala na masovne deportacije Slovenaca u njihovoj kasnijoj fazi, tj. u leto i jesen 1941. i da su u početnoj fazi na opseg deportacija uticali razni drugi činioci. U početku su nacističku nameru da iz Slovenije što pre deportuju oko četvrt miliona Slovenaca počele da koče transportne i prepreke naseljavanja, jer nemačke vojne vlasti prilično dugo nisu mogle da stave na raspolaganje železnicu za prevoz izgnanika niti da se pobrinu čak ni za minimalne mogućnosti naseljavanja u Srbiji. Iako to nije neposredno uticalo na smanjivanje opsega ili prekid deportacija, ipak je u priličnoj meri pripomoglo tome, jer se početak deportacija

otegao, pa je njihovo izvođenje palo u vreme neugodnih političkih i drugih prilika, koje je prouzrokovao ustanak jugoslovenskih naroda pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije. Smanjenju njihovog opsega u Gorenjskoj u to vreme pripomogla su i nastojanja nekih vodećih nacista da, iz privrednih razloga, ostave što više radne snage u gorenjskim industrijskim pogonima, značajnim za rat.

Prvi put je narodnooslobodilačka borba počela da utiče na nacističke deportacije Slovenaca početkom avgusta 1941. najpre tako što su zbog angažovanja policijskih snaga u traganju za partizanskim jedinicama u Gorenjskoj, a delimično i u slovenačkoj Štajerskoj, nacisti morali za čitavih 14 dana da prekinu deportacije, što je i posredno uticalo na smanjenje njihovog opsega. U nepovoljnim političkim i vojnim prilikama, koje je prouzrokovao ustanak jugoslovenskih naroda kako u Srbiji, Bosni, Hrvatskoj, tako i u Sloveniji, pojedini nacistički funkcioneri, naročito oni kojima je Hitler poverio čuvanje reda u okupiranim jugoslovenskim pokrajinama, počeli su da se okreću protiv masovnih deportacija Slovenaca i Srba, naglašavajući da su masovne deportacije osnovni uzrok za ustanak.

Ovde, razumljivo, nije moguće ponavljati izjave nacističkih funkcionera koje su, kada je reč o deportacijama kao uzroku za ustanak jugoslovenskih naroda, davali naročito avgusta 1941. Iako su, po mom mišljenju, te izjave veoma uticale na Himlera da u drugoj polovini avgusta 1941. na neko vreme obustavi deportacije Slovenaca i Srba, ipak treba naglasiti da nacističke deportacije Slovenaca i Srba - iako tako okrutne i nečovečanske - nisu bile osnovni ili čak jedini uzrok za ustanak jugoslovenskih naroda.

Neoboriva je činjenica da je najveći deo jugoslovenskog naroda, porobljenog i raskomadanog između četiri okupatora, već od prvog dana osećao okupaciju kao najtežu nesreću koja je mogla zadesiti jugoslovenske narode, te je bio spreman da se sa silom suprotstavi imperijalističkim nasilnicima. Kako je znatan deo jugoslovenske buržoazije, da bi sačuvao svoje klasne interese, počeo da sarađuje s okupatorom, a drugi deo stajao skrštenih ruku, Komunistička partija Jugoslavije je bila jedina organizovana snaga spremna i sposobna da povede porobljene jugoslovenske narode u oružani ustanak protiv okupatora. Njeno vodstvo je već u vreme aprilskog rata 1941. objavilo: »Komunisti i čitava radnička klasa će istrajati do konačne pobede u prvim redovima borbe naroda protiv osvajača.«[456] Komunistička partija Jugoslavije je bila svesna da svaki dan okupacije, svako novo nasilje jača borbeno raspoloženje narodnih masa, ali bi, ipak bila spremna i sposobna da organizuje ustanak i u uslovima blaže politike okupatora Iako je parola ustanka protiv politike odnarođavanja koju su vodili okupatori i njihovi pomagači, a naročito protiv masovnih deportacija, imala u njenim mobilizacijskim pozivima i objavama značajnu ulogu, ipak sama nacistička politika odnarođavanja ili, pak, same masovne deportacije nisu bile onaj uzrok koji bi doveo do odluke KPJ da se povedu jugoslovenski narodi u ustanak. Osnovni cilj zbog kojeg je mobilisala i povela radni narod Jugoslavije u ustanak protiv okupatora bilo je nacionalno i socijalno oslobođenje jugoslovenskih naroda u najširem smislu te reći i stvaranje novp, demokratske, na narodnoj ravnopravnosti zasnovane Jugoslavije.

Kao što je izvesno da su nacističke masovne deportacije donekle, negde više a negde manje, uticale na razvitak narodnooslobodilačke borbe ali, ipak, ne u tolikoj meri kao što su to tvrdili okupatori, tako je sasvim izvesno i to da je snažan razvoj narodnooslobodilačke borbe veoma, ali ne isključivo, uticao na smanjenje opsega ili na njihovo definitivno obustavljanje. Kako je zbog raznih činilaca i njihovog delovanja koji su za posledicu imali smanjenje opsega deportacija ponekad teško preciznije utvrditi njihov pravi udeo, tako je teško podrobnije izmeriti i udeo koji je imala narodnooslobodilačka borba u pojedinoj jugoslovenskoj pokrajini na smanjenje opsega nacističkih deportacija Slovenaca. Tok deportacija Slovenaca nije bio tesno povezan s prilikama u pojedinim jugoslovenskim pokrajinama samo neposredno, tj. u kojoj meri su Slovence deportovali u tu ili onu pokrajinu, nego i posredno. Ustanak srpskog naroda u tzv. staroj Srbiji južno od Save u julu i avgustu 1941. i širenje njene oslobođene teritorije nisu, na primer, neposredno paralizovali deportacije Slovenaca, pošto ove nacisti u to vreme nisu više deportovali u Srbiju, nego deportacije Srba iz NDH. Ali kako su deportacije Srba iz NDH, prema zaključcima konferencije održane u Zagrebu 4. juna 1941. tesno povezane sa deportacijama iz Gorenjske i slovenačke Štajerske u NDH, tako ustanak u Srbiji posredno utiče na deportacije Slovenaca. I ustanak u Bosni i Hrvatskoj takođe neposredno parališe deportacije Slovenaca jer su ustaške vlasti već avgusta i septembra 1941. morale da šalju čitave transporte deportovanih Slovenaca iz ustaničkih područja na ona područja koje ustanak nije uopšte obuhvatio ili ih je, pak, obuhvatio samo u manjem opsegu. U to vreme za naciste su bile dosta loše prilike i u Gorenjskoj, kao i u nekim predelima slovenačke Štajerske. Zbog toga možemo reći da *na nacističke deportacije Slovenaca nije uticala samo narodnooslobodilačka borba u samo jednoj pokrajini nego u svim pokrajinama koje su Nemci okupirali*

Narodnooslobodilačka borba je znatno uticala i u drugoj polovini septembra, te u početku oktobra 1941. kada zbog prilika u Srbiji, Bosni i Hrvatskoj ni vojni komandant za Srbiju niti ustaška vlada više nisu bili spremni da izvršavaju zaključke konferencije u Zagrebu od 4. juna 1941., pa su zbog toga postala problematična predviđanja o deportaciji 45.000 Slovenaca iz posavskog i posutlanskog pojasa. Iako je Himler zbog predviđenog preseljenja kočevskih Nemaca našao novo područje na koje su deportovali Slovence iz posavskog i posutlanskog pojasa, nacisti su ipak morali da se odreknu deportacije gotovo 20.000 Slovenaca iz Gorenjske i 7785 osoba sposobnih za germanizaciju iz slovenačke Štajerske. Takođe su znatno smanjili područje za iseljenje u brežičkom trouglu, u posavskom pojasu pri Zagorju ob Savi i u posutlanskom pojasu kod Podčetrteka.

Smatram da je *na nacističke deportacije Slovenaca u većoj meri uticala narodnooslobodilačka borba u celini nego pojedinačne, protiv nacističkih deportacija Slovenaca neposredno usmerene akcije,* iako se ne sme potcenjivati nastojanje narodnooslobodilačkog pokreta i u tom pravcu.

Potrudiću se da prikažem ta nastojanja iako će njihov prikaz, zbog nedostatka odgovarajućih izvora iz prve ruke, u velikoj meri biti nepotpun.

Vodstvo narodnooslobodilačkog pokreta se trudilo da, kako uspešnim razvojem narodnooslobodilačke borbe tako i pojedinim akcijama protiv nemačkog okupatora, onemogući izvođenje njegovih deportacijskih planova. Tako se trudilo da u narodnim masama, a naročito kod onih ljudi koji su bili predviđeni za proterivanje podstakne aktivan, oružan otpor protiv okupatora kako bi ovaj bio prisiljen da se odrekne svojih zločinačkih planova, a slovenački ljudi će umesto u izgnanstvo otići u partizane.

Već u jednom od svojih prvih letaka koje je CK KPS izdao u vreme narodnooslobodilačke borbe, tj. u letku krajem aprila 1941. pozvao je slovenački narod u zajedničku borbu i »protiv terora i proganjanja, protiv vanrednih okupacijskih mera, protiv odnarođavanja, raseljavanja slovenačkog naroda i kolonizovanja stranaca, protiv kulturnog zatiranja, protiv otpuštanja slovenačkog činovništva i namešteništva, protiv otuđivanja i protiv zapostavljanja slovenačkog jezika«.[457]

Prvi sačuvani poziv vodstva narodnooslobodilačkog pokreta Slovenije Slovencima da se suprotstave deportacijama nalazi se u članku Borisa Kidriča »Polet Osvobodilne fronte«. U njemu je pisac, pored ostalog, raskrinkao nacistički plan o deportovanju preko 100.000 Slovenaca, naglasio daje protiv takvog nasilja »potreban otpor čitavog naroda« i to svim sredstvima, kao i da odgovor na nove pokušaje masovnog nasilnog izgona treba da bude što brže okupljanje snaga partizanskog pokreta i oružan otpor u čitavoj Sloveniji.[458]

U to vreme je izašlo i nekoliko letaka pojedinih okružnih odbora Osvobodilne fronte u slovenačkoj Štajerskoj. Tako je okružni odbor OF Maribor početkom septembra 1941., kada je saznao da nacisti nameravaju da odvedu nekoliko hiljada Slovenaca u Nemačku s namerom da ih tamo germanizuju, taj nacistički plan raskrinkao posebnim letkom kao prikrivenu mobilizaciju radne snage i pozvao Slovence da ostanu na slovenačkoj zemlji i da se na njoj bore za pravednu stvar slovenačkog naroda.[459] Taj nacistički zločin su u to vreme raskrinkavali i leci okružnih komiteta KPS za Savinjsku dolinu i rudarski bazen.[460]

Nacističkih deportacija se dotakao i Edvard Kardelj u svom članku »U partizane« objavljenom u Delu. E. Kardelj je analizirao vojnopolitički značaj narodnooslobodilačke borbe i ukazao na njene neposredne zadatke. I, dok govori o političkoj strani narodnooslobodilačke borbe, kaže:

»Svugde je ta akcija podigla duh otpora slovenačkog naroda i sprečila mnoge zločine okupatora. Oslabila je, a delimično i potpuno zaustavila iseljavanje slovenačkih porodica u Srbiju i Hrvatsku, odvlačenje naših muškaraca i žena na ropski rad u Nemačku, ukratko: osujetila je okupatorske račune, koji su predviđali brzo uništenje slovenačkog naroda. Sta ta akcija znači za okupatore najbolje osvetljava činjenica da je štabu partizanskih jedinica sa zvanične nemačke strane postavljen predlog da obustavi partizanske akcije i sabotaže, a za kompenzaciju će okupatori prekinuti iseljavanje i progon Slovenaca. Jasno je da je partizanska komanda tako podmukao i lažni predlog odbila. Ali, i sam predlog je najbolji dokaz za uspešnost partizanske akcije i slabost okupatora u odnosu na te akcije.«[461]

No, treba priznati da ti pozivi među stanovništvom koje je okupator nameravao da progna nisu imali takav odziv kakav bi morali da imaju. Ljudi su,

doduše, očito pokazivali mržnju prema neprijatelju, o čemu govore izveštaji policijskih jedinica, krili se i bežali pred progonom, ali, ipak, mnogo češće u Ljubljansku pokrajinu nego u partizane, pa slovenačke partizanske jedinice nisu bitno ojačane sa onima koji su hteli da izbegnu deportacije. Partizanske jedinice u Gorenjskoj i slovenačkoj Štajerskoj, u koje je trebalo da se uključuju i ljudi koje su nacisti nameravali da prognaju, nastajale su, pre svega, od komunista i njihovih simpatizera krajem jula i početkom avgusta 1941. kada je nacistima već uspelo da deportuju većinu osoba predviđenih za progon, ako izuzmemo posavski i posutlanski pojas. Zbog svoje velike aktivnosti ove jedinice su stalno bile izložene poterama nemačkih policijskih, žandarmerijskih i vojnih jedinica, pa nisu mogle u dovoljnoj meri ni da se posvete zadatku uključivanja u svoje redove onih ljudi koje su nacisti nameravali da prognaju. Na njihovo uključivanje u partizane je, sasvim izvesno, negativno delovala i nacistička propaganda, a naročito objavljivanje da su deportacije prekinuli. Pri tom je, naravno, nacistička propaganda prećutala da su nacisti bili spremni da ih odgode samo do kraja rata, odnosno da su bili spremni da ih u povoljnom trenutku nastave još za vreme rata.

Veoma retki su primeri da su se ljudi s oružjem u ruci spontano oduprli deportacijama. Za sada je poznat samo jedan takav primer. Kada su, naime, dva nemačka žandarma 20. avgusta 1941. došla u Tremerje da uhapse nekoliko ljudi u nameri da ih deportuju, pozdravili su ih pucnjevi iz puške, ali ih zrna nisu pogodila. Počeli su da gađaju na počinioca, koji je, navodno, bio Miha Korošec iz Tremerja, ali ga nisu pogodili.[462]

Vodstva partizanskih jedinica su, naročito u slovenačkoj Štajerskoj, neprekidno mislila i na akcije koje bi trebalo da ukoče ili onemoguće nacističke deportacije Slovenaca. Pošto su bile brojčano i tehnički slabije od okupatorovih do zuba naoružanih i motorizovanih jedinica policije, razumljivo je da s njima nisu mogle da se upuštaju u otvorenu borbu, već su svoju aktivnost usmerile na paljenje porodičnih kuća izgnanih Slovenaca, koje je zaplenio državni komesar za jačanje nemačkog naroda, kako bi na taj način okupatoru nanele što veću privrednu, pa i moralnu štetu. Pri tome supočetkom avgusta 1941. bile naročito aktivne Celjska i Savinjska, a novembra Brežička četa, koja je dva ili tri puta napala i železničku prugu između Rajhenburga i Sevnice, kojom su u to vreme odvozili Slovence u Nemačku. Zna se da je i Revirska četa svojim napadom na žandarmerijsku stanicu Zagorje ob Savi i na ondašnju stanicu rudarske pogonske straže u noći 9. avgusta 1941. imala za cilj sprečavanje deportacija a ne samo pribavljanje oružja. Plan za napad su, naime, izradili 6. avgusta, tj. onog dana kada su nacisti počeli da deportuju ljude iz rudarskog bazena. I iz izjave rudničkog poslovođe inž. Malovrha, koju je dao 7. avgusta na žandarmerijskoj stanici Zagorje »da je oko Zagorja prikupljeno približno 300 dobro naoružanih komunista, koji treba da prepreče iseljavanje« možemo razabrati da je napad, koji su nacisti odbili, zaista imao tu svrhu.[463] Zbog toga su nacisti u trbovljanski okrug morali da pošalju ojačanu policijsku četu, jedinu koja im je još preostala, jer su nekoliko dana ranije jedini bataljon policije morali da pošalju u akciju u Gorenjsku i za 14 dana da obustave deportacije.

Iako su u to vreme partizanske jedinice već napadale neprijateljeve posade (npr. Zagorje ob Savi, Ribnica na Pohorju) ili pak takve napade već pripremale (npr. Slivnica pri Celju) još nije bilo neke planski usklađene zajedničke akcije na okupatorove snage i objekte čija bi namera bila da ukoči ili onemogući masovne deportacije Slovenaca. Takvu akciju je vodstvo narodnooslobodilačkog pokreta pripremilo tek u kasnu jesen 1941.

Na vojničkom i političkom savetovanju rukovodilaca ustanka jugoslovenskih naroda u Stolicama kod Krupnja, 26. septembra 1941., kome su prisustvovali i komandant i politički komesar glavnog štaba slovenačkih partizanskih jedinica, Franc Leskošek i Miha Marinko, podvrgnut je kritici narodnooslobodilački pokret u Sloveniji, zato što nije iskoristio prilike u vreme nacističkih deportacija za jačanje partizanskih jedinica i onemogućio okupatora da izvrši taj zločin. Zbog toga je vodstvo narodnooslobodilačkog pokreta, čim je saznalo da nacisti pripremaju iseljenje stanovništva s pograničnog područja uz Savu i Sutlu, počelo da priprema veću akciju u Posavju. Izradilo je plan prema kome je trebalo da dve veće partizanske jedinice odu na područje za iseljenje i da napadima na manje neprijateljeve posade ometaju ili čak onemoguće deportacije. Severno od reke Save trebalo je da operiše Štajerski bataljon, kome je oktobra 1941. trebalo da se uključi Brežička četa, kao i Radomeljska četa iz sastava Kamničkog bataljona. Na teritoriji južno od Save trebalo, je da operiše Dolenjski bataljon, sastavljen iz Novomeške, Belokranjske, Mokronoške i Grosupljanske čete, kome bi se priključio i deo Borovničke čete iz sastava Krimskog bataljona. Za prvi cilj napada Dolenjskog bataljona bila je određena nemačka graničarska stanica u parohijskoj kući na Bučki.

U želji da politički pripremi teren za tu akciju i stanovništvo s područja za iseljenje podigne na ustanak vodstvo narodnooslobodilačkog pokreta izdalo je više poziva. Najpre je izdalo letak u kome je raskrinkalo nacističke planove o preseljenju Slovenaca u Nemačku i njihova obećavanja da će dobiti vraćenu zemlju, te ih pozvalo u nemilosrdnu oružanu borbu: »Naoružajmo se svim što nam dođe u ruke, puškama, bombama, kosama, vilama i krampovima! Udružimo se iz više sela u odbranu svakog ugroženog sela! Domove i kuće koje ne možemo odbraniti popalimo! Tuđim vagabundima ne ostavljajmo ništa, jer ih Nemci hoće naseliti u naše domove! Oterajmo ili, pak, pokoljimo stoku. Uništimo letinu koju ne možemo uzeti sa sobom. Ako se moramo skloniti iz svojih sela, ne razbežimo se! Ne ostavljajmo svoju braću u nesreći! Organizujmo se u čete i pođimo u pomoć drugim selima! Napadajmo gestapovce, nemačke vojnike i druge hitlerovske agente koji dolaze da sele slovenačka sela! Dotucimo Kočevare i druge nemačke vagabunde koje naseljavaju nemački agenti!« itd.[464] Drugi poziv je objavljen u Slovenskom poročevalcu, ali je štampan tek onog dana kada je akcija otpočela.[465]

Poseban proglas su, krajem oktobra 1941., izdali Pokrajinski komitet KPS i Pokrajinski odbor OF za severnu Sloveniju, u kome su pozivali seljake, radnike i posebno rudare da ne dozvole da ih izgnaju, a železničare da ne sarađuju pri tom nacističkom zločinu i da obustave saobraćaj[466] Letke su u to vreme umnožavali i rasturali i u brežičkom okrugu i za njihov moto uzimali poznat Prešernov stih: »Manje je strašna noć u krilu crne zemlje nego što su pod svetlim suncem dani ropstva!«[467]

Sama ideja da se sa većom partizanskom akcijom ukoči ili čak zaustavi iseljavanje bila je dobra ako imamo pred očima činjenicu da su nacisti avgusta, zbog odlaska policijskih snaga u Gorenjsku u protivpartizanske akcije, morali u Štajerskoj za 14 dana potpuno da prekinu s iseljavanjem Slovenaca u Hrvatsku. Ali, ostaje pitanje da li je plan koncentracije većeg broja partizanskih jedinica iz četiri centralne slovenačke pokrajine bio realan i da li je za napad izabran najpogodniji cilj.

Prve veće prepreke su se, naime, pojavile upravo pri koncentraciji partizanskih jedinica. Stiska četa uopšte nije krenula na put, dok je Grosupljanska četa ostala u snegu u zagraškoj, odnosno plešivskoj šumi. Deo Borovničke čete, koji je trebalo da stigne u sastav Dolenjskog bataljona, italijanska vojska je, 29. oktobra, uništila na Osredku i u borbi je palo šest partizana. Belokrajinska četa je na putu ka zbornom mestu, doduše, stigla do Krke pri Otočcu, ali se zbog srušenog mosta, zamora i nedostatka hrane vratila natrag u Belu Krajinu, gde ju je italijanska vojska na Gorenjim Lazama noću 3. novembra uništila - palo je 19 partizana, dok su četvoricu zarobili. Tako su se na zbornom mestu na Otavniku udružile samo Novomeška i Mokronoška četa. Skupio se samo 31 partizan, dakle ni trećina predviđenih.

Jedinica kojom je komandovao Jernej Gašperšič ipak je, noću 2. novembra, napala nemačku graničnu posadu na Bučki. Ali, napad nije uspeo. O njemu nemački izveštaj kazuje ovo:

»Dana 3. 11. 1941. je oko 50 naoružanih bandita s puškama, pištoljima i bombama napalo graničnu karaulu na Bučki u brežičkom okrugu. Vođa bande, koji je bio u srpskoj vojničkoj uniformi i na kapi imao sovjetsku zvezdu, i još jedan drugi član bande pali su pogođeni u glavu. Od carinskih službenika nije bio niko ranjen. Uzbunjene i angažovane snage policije i žandarmerije više nisu mogle da se sudare s banditima pošto su se ovi u međuvremenu već povukli. Banda je, navodno, otišla preko bližnje granice na italijansku teritoriju.«[468]

Da je partizanska jedinica bila veća i uspela da savlada posadu, postavlja se pitanje da li bi to zaustavilo deportacije. Neprijatelj, naime, za njih nije imao na raspolaganju samo jedan bataljon policije kao u avgustu, nego tri i sva tri su bila na području za iseljenje, dakle upravo u blizini kraja napada, a imali su i motorizaciju pa bi mogli da intervenišu veoma brzo.

Ni Štajerski bataljon nije imao većih uspeha. Pred odlazak prema Brežicama trebalo je da mu se u Savinjskoj dolini priključi Radomeljska četa iz Kamničkog bataljona. Četa, u kojoj je bio i komandant Kamničkog bataljona dr Marijan Dermastia, čekala je 27. oktobra na Golčaju da je kuriri Štajerskog bataljona odvedu još te noći ka Štajerskom bataljonu. Međutim, zbog neprijateljevog napada na Čreti, kuriri su stigli tek sledećeg dana ujutro, pa je četa morala 28. oktobra da predani. Posle izdaje neprijatelj ju je opkolio i uništio; palo je 10 partizana, dok su četiri zarobljena.

Nakon toga je Štajerski bataljon 28. oktobra uveče sam krenuo iz Griža prema Kozjanskom. Kod Sv. Helene pri Slivnici prvog novembra bataljon je doživeo snažan napad neprijatelja, u kome su poginula četvorica partizana, a jedan je zarobljen. Nakon toga je bataljon po snegu stigao do Lesičnog, oda-

kle se vratio natrag u Savinjsku dolinu. Na svom pohodu nije uspostavio vezu ni s Brežičkom četom, koja je logorovala na Špičaku pri Sromljama, odakle je u novembru izvela nekoliko uspešnih akcija, ali ju je neprijatelj 28. novembra 1941. uništio u Gorjanama pri Podsredi. Poginula su četiri partizana, dok ih je 11 zarobljeno i kasnije svi sem jednog streljani kao taoci.[469]

Tako široko zasnovana akcija vodstva narodnooslobodilačkog pokreta nije, dakle, donela očekivane rezultate. Politički rad na području za iseljenje nije podigao stanovništvo na ustanak, a zbog nepovoljnih vremenskih prilika, velike udaljenosti nekih jedinica od zbornog mesta (deo Borovničke čete, Radomeljska četa itd.), kao i zbog neprijateljeve rešenosti da razbije svako veće partizansko okupljanje i svaku jedinicu, nisu uspeli ni koncentracija partizanskih jedinica niti napad na posadu Bučka.[470]

Pošto je uništena Brežička četa i dekoncentrisan Štajerski bataljon na grupe koje su otišle da odvojeno zimuju, na području s kojeg su nacisti deportovali Slovence nije bilo više ni jedne partizanske jedinice koja bi mogla bar da pokuša da ukoči nacističke deportacije Slovenaca. Tek novi razmah narodnooslobodilačke borbe u leto 1942. prisilio je naciste u slovenačkoj Štajerskoj, koji su deportovali već gotovo sve za izgon predviđeno ljudstvo u Nemačku, da objave da su iz nacionalnopolitičkih razloga obustavljene sve deportacije.

NEMCI I DEPORTACIJE SLOVENACA

Kad se govori o masovnim deportacijama Slovenaca, javljaju se i druga zanimljiva pitanja: da li je na nemačkoj strani postojao ikakav otpor protiv tog nacističkog zločina i, ukoliko je postojao, kakav je bio njegov opseg? To pitanje je opravdano, jer se u nemačkim i austrijskim novinama pojavljuju članci u kojima se nastoji da se sa Nemaca koji su živeli u Sloveniji skine svaka odgovornost za taj nacistički zločin. Kako sam njihovu saradnju pri izvođenju nacističkih deportacija pokušao da prikažem dokumentovano u najvećoj mogućoj meri u prvom delu ovog poglavlja/na ovom mestu ću, na osnovu dostupnih dokumenata, pokušati da prikažem kakav je bio otpor Nemaca protiv tog zločina nemačkog okupatora.

Centralni komitet Komunističke partije Slovenije je već u svom prvom letku s kraja aprila 1941. pozvao radni narod nemačke manjine u Sloveniji da ne dozvoli da ga iskorišćavaju u zločinačke svrhe osvajača i da udruži svoje snage sa snagama slovenačkog naroda za borbu protiv zajedničkog ugnjetača. »Na vas se pozivaju imperijalistički osvajači u svom varvarskom divljanju protiv slovenačkog naroda. Vas pokušavaju da iskoriste kao barjaktare odnarođavajućeg i uništavajućeg pohoda protiv slovenačkog naroda. Ne dozvolite da vas iskorišćavaju u te zločinačke namene osvajača! Ropstvo slovenačkog naroda ni u kom slučaju ne predstavlja vašu slobodu ...,« tako je pisao Centralni komitet KPS u tom letku[471]

Ovaj i slični pozivi rukovodstva narodnooslobodilačkog pokreta u Sloveniji nisu imali nikakvog pozitivnog odjeka kod pripadnika već ranije nacificirane nemačke nacionalne manjine u Sloveniji, koja je u vreme kapitulacije

stare Jugoslavije javno izražavala svoje pijano oduševljenje zbog nemačke okupacije slovenačke zemlje, pa ju je proglasila kao ostvarenje davnog sna za »slobodom« i »povratka u nemački Rajh«.

Tako je bio i otpor protiv nacističkih deportacija Slovenaca na nemačkoj strani mali, veoma mali u poređenju sa aktivnim učestvovanjem kako folksdojčera tako i Nemaca iz Rajha pri deportacijama, odnosno pri određivanju ljudi za deportacije. Zbog tog nacističkog zločina nad slovenačkim narodom bili su uznemireni samo retki pojedinci među Nemcima. Nisu bili u tolikoj meri uznemireni zbog opšte sudbine slovenačkog naroda, za koga je okupacija predstavljala najtežu tragediju i predskazivala nacionalnu propast, nisu bili protiv germanizacije i priključenja slovenačkih predela Nemačkoj, niti protiv nacističke politike denacionalizacije uopšte - psihički su ih uznemiravale samo njene nasilne metode i naročito nasilni progon Slovenaca.

Međutim, veći deo tih retkih pojedinaca, koji se protivio nacističkim deportacijama Slovenaca, nije glasno niti u bilo kakvom pismenom obliku objavio svoje neslaganje sa celokupnom nacističkom akcijom, nego je tu i tamo intervenisao za nekog Slovenca kojeg su nacisti nameravali da prognaju, i to je bilo uglavnom sve. Kao što smo videli, takve intervencije su adresirali čak na Himlera i Hitlera.

Ako ovoj grupi, opravdano, ne pribrojimo one koji su počeli da se protive nacističkim deportacijama tek kada se narodnooslobodilačka borba već razbuktala, pa su u masovnim deportacijama počeli da gledaju uzrok za njeno rasplamsavanje, onda bismo mogli primere u kojima su Nemci glasno ili u pismenom obliku bili, načelno, protiv tog nacističkog zločina nabrojati na prste. Najodvažniji među takvim Nemcima je, svakako, bio dr Oskar fon Kalteneger, rodom iz Gorenjske, ali je posle prvog svetskog rata živeo u Austriji. Pošto je okupirana Gorenjska, šef civilne uprave Kučera, posle posredovanja Ministarstva unutrašnjih poslova, doveo ga je iz vojske na Bled za svog savetnika. Potresen zbog krutog postupanja nacista sa Slovencima, 9. jula 1941., kada su deportovali Slovence iz Gorenjske u Srbiju, napisao je opširan memorandum koji je poslao visokim državnim i vojnim ustanovama Trećeg Rajha. U njemu je ustao protiv nasilnog proterivanja Slovenaca iz Gorenjske, protiv zločina kada »se tvrdoća, koja je potrebna, pretvara u krutost i, na žalost, u samovolju«. Zbog toga je došao do teških nesuglasica s Kučerom, pa su ga premestili u Bavarsku (neko je čak predlagao da ga pošalju u koncentracioni logor) odakle se vratio natrag u vojsku. Kada su ga, u jesen 1943., nacisti u Koruškoj pozvali da postane nemački savetnik u tzv. »operacionoj zoni Jadransko primorje«, odbio je poziv, jer, navodno, nije mogao da sarađuje s čovekom - mislio je na Rezenera - »koji je bio 1941. godine, kada sam bio u Kranjskoj, pa i kasnije, zastupnik krute politike, koji se zalagao za iseljavanje te je izrekao i naredio da se izvrši na stotine, možda, čak i na hiljade smrtnih presuda protiv ustanika i taoca«. Kalteneger je pisao i to da su neki njegovi prijatelji, načelno, bili protiv tako oštrih mera prema Slovencima kao što su masovne deportacije, ali da su radije ćutali, jer nisu želeli da opeku prste.[472]

Među takvima koji se nisu slagali s nacističkim nasiljem ali to nisu glasno iskazivali, bio je i Avgust Vesten, stric Maksa Adolfa Vestena, koji je kao na-

cistički špijun bio poznat još u staroj Jugoslaviji. Ulrih fon Hasel je, naime, u svom dnevniku drugog avgusta 1941. zapisao: »Posetio me je Avgust Vesten (nemački velefabrikant iz Slovenije, to znači iz nekadašnje stare Austrije) iz Celja i pričao mi o strašnim stvarima koje se događaju u onim slovenačkim predelima koji su potpali pod Nemačku. Pošto je Hitler objavio da tu pokrajinu moraju germanizovati, gladijatori stranke na veoma brutalan način istupaju protiv starosedelačkog slovenačkog stanovništva, najpre i ponajviše protiv inteligencije i građanstva.«[473] Ali, ipak, Vesten nije podigao svoj glas za Slovence iako je živeo od njihovih žuljeva.

Više je bilo onih Nemaca koji su nacističkim deportacijama Slovenaca počeli da se suprotstavljaju kasnije, kada se narodnooslobodilačka borba već rasplamsala. Mislili su da je narodnooslobodilačka borba posledica masovnih deportacija Slovenaca i drugih preoštrih nacističkih mera. Zbog toga su počeli smatrati takvu nacističku okupacionu politiku, koja je dovela do oštrih političkih prilika u Sloveniji, pogrešnom i za nju su teretili civilnu upravu. Takvi, dakle, nisu ustali protiv tog nacističkog zločina iz moralnih razloga, nego više iz Spekulativnih razloga: prekid deportacija trebalo je da pomiri slovenačko stanovništvo u okupiranim pokrajinama kako bi umerenije a ne sa politikom čvrste ruke germanizovali Sloveniju i iskorišćavali njene ljudske i materijalne snage u osvajačke ciljeve.

Iz takvih razloga su bili protiv masovnih deportacija Slovenaca i nekadašnji pokrajinski vođ Švapsko-nemačkog kulturnog saveza za Dravsku banovinu Hans Baron i mariborski pivovar Franc Celigi. Prvog maja 1942. poslali su državnoj kancelariji NSDAP opsežni dokument u kome su osuđivali nacističke deportacije i druge mere civilne uprave, jer su, navodno, dovele do revolucije slovenačkog ljudstva. »Ono što nikada u istoriji nije bilo moguće postići, tj. da se pripremi slovenačko ljudstvo na revoluciju sada se dogodilo: u pokrajini je revolucija.«[474]

Mislim da je to pismo »buretu izbilo dno«. Na žalost ne poznajemo odgovor, ali to se može suditi po reakciji na štabnoj konferenciji u Gracu 10. avgusta 1942. koja nam je poznata. N? tu konferenciju je neočekivano došao i šef civilne uprave, dr Iberajter, i rekao da su na priključenju slovenačke Štajerske radili već dugo vremena i da su za taj rad upotrebili stručnjake, koji su im bili na raspolaganju. Mere koje su primenjivali u 1941. godini nisu bile samo predviđene, već ih je odobrio i Hitler. Onda je nastavio:

»Više od godinu dana izvesni muškarci i žene u donjoj Štajerskoj neumorno kritikuju, a postoje čak ljudi koji se ne boje tvrditi da to što se tamo događalo treba označiti kao glupost. Kritika je pogrešna i krši disciplinu. Već godinu i po dana to posmatram, a sada smatram preko potrebnim da takvim prilikama učinim kraj. Nije mi stalo samo do toga da iz ličnih razloga onemogućavam kritiku, nego moram zbog same stvari zahtevati da vlada disciplina i da se b«_z prigovora trudimo da postignemo cilj.«[475]

Štajerski otadžbinski savez je u takvim prilikama pripremio posebnu akciju zborova za vođe u okruzima. Na njima su posebno pripremljeni govornici utemeljivali mere koje je izvela civilna uprava, a naročito masovne deportacije Slovenaca. Na zborovima 14. avgusta 1942. kada su u Marburger cajtungu

objavili Iberajterov proglas o tome da su deportacije u slovenačkoj Štajerskoj završene, u Mariboru su govorili dr Karstanjen i Štajndl, u Celju Dorfmajster itd. Karstanjen je nakon toga o deportacijama govorio i u Brežicama i ponovno u Mariboru, kada je rekao: »Za nekoliko dana će iz donje Štajerske nestati tuđe strašilo. Ujedno je nacionalni socijalizam doneo temeljno rešenje donještajerskog pitanja sa Firerovim naređenjem da tu pokrajinu načinimo opet nemačkom. U našim rukama je sada uređenje budućnosti ove pokrajine za sledećih 1000 godina.«[476]

O tome da su i izvan slovenačke Štajerske postojali pomeri kada su ljudi bili protivni masovnim deportacijama Slovenaca svedoči materijal, koji je vodstvo Štajerskog otadžbinskog saveza 20. novembra 1942. pripremilo za govornike, koji su trebali na zborovima u Rajhu da govore o temi »Donja Štajerska«. Materijal su sastavili na osnovu Karstanjenovih govora i predavanja. Na primer: »Upravo o iseljavanju su se raširile veoma divlje priče ne samo u Štajerskoj nego i u drugim predelima Austrije. Treba jasno reći da nije bilo moguće izbeći čvrstu ruku ... Danas moramo konstatovati da bismo naš zadatak obavili mnogo lakše ako bismo iselili nekoliko hiljada ljudi više.«[477]

Iako su civilna uprava i Štajerski otadžbinski savez pokušavali da prekrate kritike masovnih deportacija Slovenaca i posle toga je bilo primera, iako veoma retkih, da su pojedinci, zabrinuti zbog sve većeg razmaha narodnooslobodilačke borbe i neuspeha nacističke politike odnarođavanja, kritikovali nasilno proterivanje Slovenaca kao jednu od najvećih grešaka civilne uprave i sa svojim stavovima upoznavali i najviše nacističke krugove. Tako je npr. komandant policije bezbednosti i službe bezbednosti za donju Štajersku, SS-šturmbanfirer Fogt, u svom izveštaju glavnom državnom bezbednosnom uredu kao jedan od glavnih razloga za neugodne političke prilike u slovenačkoj Štajerskoj naveo nepravilne metode civilne uprave.[478] Saradnik ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru Franc fon Morari je, pak, 28. avgusta 1944. poslao Himleru opsežan dokumenat o osnivanju posebne pokrajinske jedinice Slovenije u okviru nemačkog Rajha, zatim o potpunom obustavljanju deportacija i sporijem načinu germanizacije. U dokumentu, prepunom okorelih nacističkih ideja, kaže se da je uzrok za rasplamsavanje narodnooslobodilačke borbe način na koji su izvođene deportacije te se zauzima za sporiji, ali podliji način odnarođavanja; »Sporija germanizacija donje Štajerske bi imala tu prednost što bi Slovence, prema rimskoj paroli 'deli i vladaj' sigurnije doveli do cilja.«[479] Ti predloži o kojima su nacistički dostojanstvenici, doduše, raspravljali nisu, razumljivo, mogli da privole civilnu upravu za donju Štajersku na to da se odrekne osnovnih načela svoje politike odnarođavanja.

Mogu da tvrdim da se većina Nemaca u Sloveniji bar u početku slagala s nacističkim deportacijama Slovenaca i da je bio veoma mali deo koji se tom nacističkom zločinu suprotstavljao, ali je i on ćutao. Veoma retki pojedinci su se javno izjasnili protiv nasilnog proterivanja Slovenaca s njihove rodne grude. Bilo ih je, naravno, mnogo manje od onih koji su aktivno sarađivali pri proterivanju Slovenaca. Pa i ti retki pojedinci se, uglavnom, nisu protivili deportacijama iz moralnih ili humanih razloga, već zbog toga što su smatrali da

je nasilan način deportacija bio osnovni uzrok za rasplamsavanje narodnooslobodilačke borbe, koja ne samo da je kočila izvođenje temeljnih nacističkih ideja odnarođavanja već je na mnogim mestima ugrožavala i samu egzistenciju izvođača tih ideja.

NAPOMENE UZ III POGLAVLJE

[1] Saslušanje dr Helmuta Glazera u ljubljanskim zatvorima, Arhiv RSNZ.

Na pitanje zbog čega je baš dr Zandberger, koji je tada vodio centralni ured za useljavanje u Lodzu (dakle, ustanovu, koja sama nije neposredno sarađivala pri masovnim deportacijama Slovenaca), došao u Celovec sa tim Himlerovim naređenjem, odgovor može da se nađe u zapisniku o razgovoru vodstva centralnog ureda za useljavanje u Lodzu od 25. aprila 1941. u kome se govori o daljim zadacima tog ureda. Razgovor je vodio sam dr Zandberger, pa je rekao i sledeće:

»I*južna Štajerska*

To što se događa u južnoj Štajerskoj nije stvar centralnog ureda za useljavanje nego stvar novofomiranog društva za preseljenje (ispravno: Štaba za preseljavanje - nap. T. F.). Centralni ured za useljavanje je samo stavio na raspolaganje svoja iskustva i svojih 25 saradnika. A ti saradnici će se, po mogućnosti, ubrzo vratiti. U južnoj Štajerskoj je reč o takvom pregledu Slovenaca kakav sada obavlja centralni ured za useljavanje i pri kome je od posebnog značaja rasna istraga. Akciju vodi SS-šturmbanfirer dr Zandberger, kojeg su za sada razrešili zadataka u glavnom državnom uredu bezbednosti i mora, po nalogu državnog vođe SS, brinuti za sve nove akcije preseljavanja ukoliko se ove tiču glavnog državnog ureda za bezbednost.« (Zapisnik o razgovorima vodstva centralnog ureda za useljavanje u Lodzu 25. 4. 1941. NAW, T-81, rolna 327). Himler je dr Zandbergera nekoliko meseci kasnije odredio za vođu tzv. posebnog odeljenja u jednoj od četiri tzv. akcione grupe službe bezbednosti. Ove su imale zadatak da poubijaju uhapšene politkomesare Crvene armije i terenske političke radnike, kao i Jevreje. Na 9. procesu pred američkim vojnim sudom u Nirnbergu - tzv. »Einsatzgruppenprozess« dr Zandbergera su, 10. 4. 1948. godine, osudili na smrt, ali su mu smrtnu kaznu zamenili doživotnom robijom. Robert M. W. Kempner: SS im Kreuzverhör, Minhen 1964. str. 9-113.)

Međutim, u centralnom uredu za useljavanje nisu prvi put raspravljali o masovnim deportacijama u Sloveniji tek 25. aprila 1941. Već 18. aprila 19*1. su na sastanku vođa odeljenja rekli: »Akciju u južnoj Štajerskoj i Kranjskoj ćemo izvesti, po mogućnosti, najpre s nekim oficirima SS iz operativnog štaba i sa malim brojem pomoćnih snaga. Iseljenje Slovenaca koji tamo žive trebalo bi izvesti još u vreme rata. Osim centralnog ureda za useljavanje, u akciji učestvuje i glavni rasni i kolonizacijski ured SS s 10 rasnih istraživača.« (Zapisnik sa sastanka vođa odeljenja centralnog ureda za useljavanje u Lodzu 18. IV 1941. NAW, T-81, rolna 327).

[2] Paidasch, Ablauf der Ereignisse.

[3] Stirava pisma 10. i 17. IV 1941. u: Frensing, Die Umsiedlung der Gottschee--Deutschen.

[4] Izjava dr Helmuta Glazera u ljubljanskim zatvorima, arhiv RSNZ; Ljudska pravica 13. VII 1947. O toj Himlerovoj poseti u Celovcu je 23. juna 1941. izveštavao i vođa podružnice državnog propagandnog ureda za Korušku na Bledu, Lotar Veber, državnog sekretara u Ministarstvu za propagandu dr Guterera: »Državni vođa SS je prilikom svoje prve posete Celovcu, još pre dolaska šefa civilne uprave na ovo područje (tj. u Gorenjsku - nap. T. F.) bio na stanovištu da to područje treba germanizovati na

najradikalniji način, i to tako da s njega bude uklonjeno 80.000-100.000 ljudi, delimično kao radnici u Nemačku, a delimično, ukoliko su rasno nepodobni, u južnu Srbiju.« (Original u arhivu IZDG, f. 1003.)

[5] Marburger Zeitung 15. IV 1941.

[6] O njegovoj poseti govori više izvora. Tzv. mariborska »Zlatna knjiga«, u koju su upisivali posete nekih osoba, ima sledeći podatak: »Na službenom putovanju je 17. aprila 1941. iznenada i za kratko vreme posetio oslobođeni grad na Dravi i donju Štajersku državni vođa Hajnrih Himler« (PAM, f. 641). Fran Roš je u Celjskom zborniku 1961. objavio svoj »Celjski dnevnik 1941.«. U njemu opisuje događaje u Celju od 25. marta do 16. aprila, kada su ga zajedno sa oko 350 ljudi uhapsili i zatvorili u ondašnjoj kasarni. Za 19. april izveštava da su ih posetili Himler i dr Iberajter. Kaže da su se nervirali kada su im predstavili ljude koji su imali nemačka imena, ali su izjavljivali da su Slovenci (str. 160-161). Podatak o Himlerovoj poseti možemo naći i u korespondenciji između raznih ustanova koje se odnose na Andreja Posaveca, apotekara iz Celja. I ovaj je bio aprila 1941. zatvoren i Himler je naredio da ga proteraju u Hrvatsku. Dorfmajster je kasnije o njemu izveštavao: »Gospodin Posavec priča da će se lično obratiti državnom vođi SS, jer ga poznaje... Državnog vođu SS poznaje, naime, od 18. IV 1941. kada je ovaj uz moje prisustvo pregledao zatvore u kojima je sedeo i Posavec kao panslavist.« (Dopisi pokrajinskog savetnika Celje 24. oktobra 1943. i komandanta bezbednosne policije i službe bezbednosti za donju Štajersku 29. XII 1943., arhiv IZDG).

[7] France Škerl: Množične deportacije Slovencev v letu 1941, Zgodovinski časopis 1952-1953, str. 722 (navodim: Škerl).

[8] Izraz »die öffentlich ein Blick artfremden Bluteinschlages darbieten« nacisti su upotrebljavali kada su hteli da kažu da neko ima vidljive znakove neke nepoželjne rase, npr. ciganske, jevrejske, mongolske itd.

[9] Izraz »verpflanzen ins Reich« su nacisti upotrebljavali za meru kada bi nekoga premestili iz slovenačke Štajerske na isto radno mesto u Nemačkoj kako bi se tamo germanizovao.

[10] Smernice i u njima spomenuta priložena karta nisu sačuvane. Sačuvan je samo prepis koji je napravila Komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, podružnica za severoistočnu Sloveniju, po trećem prepisu koji je izradio ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru.

[11] Beleška vođe III referata štaba za preseljavanje za donju Štajersku, bez datuma, arhiv MNOM; dr B/roli/h, Izselitev Slovencev iz Spodnje Štajerske v Srbijo in Hrvatsko, Vestnik, Maribor, 28. VI i 5. VII 1945.

[12] Prvi dopisi u njegovoj registraturi su datirani sa 29. aprilom 1941. pa zbog toga smatram da je morao biti formiran tek u to vreme.

[13] Poimenični spiskovi članova III referata štaba za preseljavanje za donju Štajersku 29. IV, 7. V i 7. VIII 1941. arhiv MNOM.

[14] Dopis štaba za preseljavanje za Gorenjsku vođi III komisije za preseljavanje 14. V 1941., arhiv RSNZ. Podaci o sastavu i radu štaba za preseljavanje, koje je dao dr Glazer u svojoj izjavi u ljubljanskim zatvorima se unekoliko razlikuju od stvarnog stanja. Dr Glazer je navodio četiri odeljenja, koja su bila, u stvari, samo referati: I - za personalna organizacijska i blagajnička pitanja te kartoteku (vođa dr Glazer), II - za utvrđivanje nacionalnosti (vođa dr Glazer), III - za tehničko izvođenje deportacija (vođa dr Bauer) i IV - za rasne preglede (vođa dr Šulc). Kao što vidimo, nepravilno je prikazao redosled referata i obavljanje onih poslova koji su spadali u njegovu nadležnost kao načelnika štaba, a prikazao je to kao I odeljenje.

[15] Vid nap. 1.

[16] VAZSt. 24. IV 1941; Mitteilungsblatt des Beauftragten des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums, 1941. br. 1 (navodim: Mitteilungsblatt).

*[7] Organizacioni plan ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda 15. V 1941, arhiv IZDG, f. 238.

[18] Štirov izveštaj Grajfeltu 17. VI 1941. u: Frensing, Die Umsiedlung der Gottschee-Deutschen; izveštaji ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru od aprila do oktobra i od oktobra do decembra 1941. DZA, fond RH, Bd. 5624 i 5625; Mitteilungsblatt 1941. br. 1.

[19] Materijal ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda na Bledu, arhiv INV, fond DDV.

[20] VAZSt. 6. V 1941; Mitteilungsblatt 1941. br. 1.

[21] VAZSt. 23. VI 1941; Mitteilungsblatt 1941. br. 1. Naredba od 2. maja je određivala da ured može da zapleni imanje u korist štajerske pokrajine, dok je naredba od 23. maja to određivala još preciznije; naime, da se to izvrši u korist štajerske pokrajine - za »pokrajinsku samoupravu«. Kada je 29. maja 1941. izašla Hitlerova naredba o tome da sva imovina neprijatelja nemačkog Rajha po zaplenjivanju postaje vlasništvo čitavog Rajha, Gering se, kao opunomoćenik za četvorogodišnji plan, žalio protiv spomenutih naredbi šefa civilne uprave. Kada je Ministarstvo unutrašnjih poslova 0 tome obavestilo dr Iberajtera, ovaj je zamolio za razgovor. O tome su razgovarali 18. septembra 1941. u Ministarstvu unutrašnjih poslova u Berlinu. Zaključili su da neće biti nikakvog oklevanja protiv spomenutih naredbi šefa civilne uprave za donju Štajersku, koje su izašle sa znanjem Ministarstva unutrašnjih poslova pre Hitlerove naredbe od 29. maja 1941. Hitlerova naredba bi trebalo da postane važeća u slovenačkoj Štajerskoj onoga dana kada tamo uvedu nemačko pravo (dopisi Ministarstva unutrašnjih poslova od 23. VIII, 11. IX i 24. X 1941. u materijalu procesa u Nirnbergu, br. NG-4767 i NG-4669).

[22] VAZK 8. VI 1942.

[23] VAZK 24. IV 1941.

[24] VAZK 7. V 1941; Škerl, n. r„ 773.

[25] Müller-Scholtes; Slovenski poročevalec, maj 1941, godina II, br. 1, članak »Begunci iz ljutomerskega okraja«.

[26] Müller-Scholtes.

[27] Müller-Scholtes.

[28] Izveštaj političkog komesara za Laško 27. IV 1941. Arhiv IZDG, f. 730.

[29] Izveštaj političkog komesara za Šmarje pri Jelšah 26. IV 1941. arhiv IZDG, f. 236. Iz statistike zanimanja zatvorenika sreza Šmarje pri Jelšah može se videti da je jednog dana - datum nije moguće utvrditi - u zatvoru bilo 89 osoba (78 muškaraca 1 11 žena), među njima 66 intelektualaca. Iz spiska uhapšenih posle 16. IV 1941. u tom srezu vidi se da su neke pre toga prevezli u Celje, nekolicinu proterali preko granice u Hrvatsku i nekoliko pustili na slobodu (spiskovi su u Arhivu IZDG).

[30] Zapisnik štabnih razgovora u Celju 29. IV 1941., arhiv MNOM, fond DDV.

[31] Izveštaj političkog komesara za Gornji grad 23. IV 1941, arhiv IZDG, f. 236.

[32] Izveštaj političkog komesara za Gornji grad 23. i 24. IV 1941., arhiv IZDG, f. 236.

[33] Izveštaj žandarmerijske stanice u Sv. Petru pod Sv. gorami 28. IV 1941, arhiv IZDG, f. 236.

[34] Izveštaj žandarmerijske stanice u Rogatecu 27. IV 1941, arhiv IZDG, f. 236.

[35] Izveštaj žandarmerijskog okruga Šmarje pri Jelšah 22. VI 1941., arhiv IZDG, f. 236.

[36] Mirko Lešnik: O izseljencih, izveštaj o izložbi Pokrajinskog muzeja NOB u Mariboru od 22. VII do 30. XI 1955., arhiv MNOM; Slovenski poročevalec, maj 1941. br. 1.

[37] Stanko Škaler: Posavje v letu 1941, Brežice 1958, str. 7.

[38] Dopis žandarmerijske stanice Ruše 19. IV 1941, prepis, AS, fond KUZOP, f. 19.

[39] Dopis ureda gestapoa u Mariboru 5. VI 1941, AS, fond KUZOP, f. 14; izveštaj žandarmerijske stanice Ruše 12. VI 1941. uredu gestapoa u Mariboru, prepis, AS, fond KUZOP, f. 14.

[40] Izveštaj žandarmerijske stanice Ruše uredu gestapoa u Mariboru 21. IX 1941., prepis, AS, fond KUZOP, f. 19.

[4'] Spisak u AS, fond KUZOP, f. 20.

[42] Kojzarov dopis Himeru 24. VII 1941. prepis, AS, fond KUZOP, f. 19.

[43] »Umsiedlungsvorschlag« za poljoprivrednika Franca Gabera iz Skofje Vasi 11. VI 1941., arhiv IZDG.

[44] Saslušanje Jozefa Krela, Vojni sud grada Ljubljane, I Sod 2/45 - 15, prepis u MRC.

[45] Up.: Neuland 28. I - 8. IV 1967.

[46] Kada je ispostava komandanta policije bezbednosti i službe bezbednosti za Gorenjsku u Dravogradu molila žandarmerijske stanice Guštanj, Prevalje, Mežica i Crna za spisak članova Švapsko-nemačkog kulturnog saveza i za imena onih folksdojčera »koji su se u kulturnom boju postavili na protivnikovu stranu«, žandarmerijska stanica u Guštanju je odgovorila da su tamo bila 142 člana Švapsko-nemačkog kulturnog saveza i da »takvih folksdojčera, koji bi se u kulturnom boju postavili na protivnikovu stranu, ovde nije bilo« (dopis ispostave komandanta bezbednosne policije i službe bezbednosti za Gorenjsku u Dravogradu 21. VI 1941. i odgovor žandarmerijske stanice u Guštanju 26. VI 1941, prepis, AS, fond KUZOP, f. 19).

[47] Vođa personalnog odeljenja okružnog vodstva Štajerskog otadžbinskog saveza u Celju, SS-hauptšturmfirA- Seda je 26. VIII 1941. pisao dr Karstanjenu: »Pridružujem se gledištu člana stranke Dorfmajstera da Alma Karlin, kao i Tea Šrajber, koje su, kao što je to očigledno iz njihovih molbi, negativno usmerene i samo seju razdor, moraju biti, po mogućstvu, ubrzo odstranjene iz Celja. Molim Vas, da naredite da imenovane ubrzo isele u stari Rajh« (Foto-kopija originala u MRC).

[48] Kopija pisma Ozimičeve dr Lamersu i odgovor glavnog štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 29. VII 1941; Brantovo pismo štabnom uredu u Berlinu 15. IX 1941, AS, fond KUZOP, f. 2.

[49] Telegram dr Eliha iz Berlina Lurkeru 25. VII 1941., prepis, AS, fond KUZOP, f. 19.

[50] Dopisi štabnog vođe ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru okružnom vodstvu Štajerskog otadžbinskog saveza u Celju 26. VII i 8. VIII 1941; dopisi okružnog vodstva Štajerskog otadžbinskog saveza u Celju štabnom vođi Laforsu 11. i 31. VIII 1941; dopis štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda Laforsu 12. VII 1941, AS, fond KUZOP, f. 19.

[51] Materijal III referata štaba za preseljavanje za donju Štajersku, arhiv MNOM, materijal Umvvandererzentralstelle iz Lodza, arhiv Glavne komisije za utvrđivanje zločina hitlerovaca u Poljskoj u Varšavi.

[52] Dopis vođe III referata štaba za preseljavanje za donju Štajersku 12. V 1941., arhiv MNOM.

[53] Beleška vođe III referata štaba za preseljavanje za donju Štajersku 8. V 1941, arhiv MNOM; Ajhmanov telegram 28. IV 1941., arhiv MNOM.

[54] Švarchuberova beleška 14. V 1941; izveštaj dr Štrauba 14. V 1941; dopis komandanta logora Rajhenburg 25. V 1941; izjava dekana Cukale Komisiji za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, AS, fond KUZOP, f. 2.

[55] Stane Terčak: Celjski Stari pisker. Ljubljana 1959. str. 6-7.

[66] Bogdan Zolnir: Selili so nas skozi taborišče Smartno, u: Mislinjska dolina, godina III, br. 9-12, 25. XI 1960, 1. I i 1. VI 1961; Fran Ksaver Meško, Križev pot, u: Izbrana dela, IV knjiga, Celje 1959, str. 297-326.

[57] Alojzij Remec: Opustošena brajda. Celje 1946. str. 88-92, 102, 112.

[68] Spisak i izveštaji ispostave gestapoa u Brežicama 13. i 15. V 1941., arhiv MNOM.

[59] Spiskovi oduzetog novca i predmeta u materijalu III referata štaba za preseljavanje za donju Štajersku, arhiv MNOM. Sadrže samo brojeve štednih knjižica, a ne i iznose koji su upisani.

[60] Müller-Scholtes; izveštaj komandanta logora u Mariboru 9. V 1941., arhiv MNOM.

[61] Uputstva dr Mahulea 29. IV 1941, arhiv MNOM.

[62] Sećanja izgnanih slovenačkih porodica u Srbiju 1941., prepis, arhiv IZDG.

[63] Slovenci u mariborskim zatvorima. Svedočenje izgnanika u Srbiju od 2. X 1941, prepis u arhivu IZDG.

[64] Vidi nap. 62.

[65] Dodatak izveštaju o evakuaciji Slovenaca od 9. IX 1941, prepis u arhivu IZDG.

[66] Dopis vođe III referata štaba za preseljavanje za donju Štajersku 8. i 9. V 1941., arhiv MNOM.

[67] Prepis materijala vodstva logora Smartno kod Slovenj Gradeca, AS, fond KUZOP, f. 16.

[68] Raspis odeljenja IV B komandanta policije bezbednosti i službe bezbednosti za donju Štajersku 23. V 1941, arhiv MNOM.

[69] Dodatak izveštaju o evakuaciji Slovenaca od 9. IX 1941, prepis u arhivu IZDG. Drugi dokaz da su taj pregled i raspodelu, zaista, izveli daje materijal vodstva logora Smartno kod Slovenj Gradeca. Dana 24. maja su sastavili nov spisak uhapšenih Slovenaca (19 žena i 71 muškarac), 26. maja spisak uhapšenih intelektualaca (42 osobe), 26. maja spisak uhapšenika koji su se doselili u slovenačku Štajersku posle 1. I 1914. (13 osoba) i spisak u slovenačkoj Štajerskoj rođenih uhapšenika (19 osoba) itd. (AS, fond KUZOP, f. 16).

[70] Beleška vođe III referata štaba za preseljavanje za donju Štajersku 26. V 1941; dopis komandanta logora u Rajhenburgu 25. V 1941 (sačuvan je samo propratni dopis koji kaže da su priložena dva spiska, ali oni nisu sačuvani); Bogdan Zolnir, Selili so nas skozi taborišče Smartno, u: Mislinjska dolina, godina IV, br. 11-12, 1. VI 1961; spisak u Pokrajinskom muzeju revolucije Slovenj Gradec. Samo za tu grupu se sačuvao izvod spiska uhapšenika grupe A iz slovenjgradečkog sreza, prevezenih u logor u Rajhenburgu, čuva ga Muzej revolucije u Slovenjgradecu, Meško, n. d., 326.

[71] Raspis komandanta policije bezbednosti i službe bezbednosti za donju Štajersku 5. VI 1941, arhiv MNOM.

[72] Plakat u biblioteci IZDG; Škerl, n. d„ 772-773.

[73] Raspis u arhivu IZDG, f. 236.

[74] Original u arhivu IZDG, f. 236.

[75] Spisak osoba doseljenih po 1. I 1914, za opštine Ljubno, Rečica, Mozirje, Solčava i Smartno ob Paki, arhiv VII.

[75a] Materijal popisnih komisija za srez Celje - unutrašnjost i Šmarje pri Jelšah nalazi se u arhivu IZDG.

[76] Müller-Scholtes.

[77] Original u arhivu IZDG, f. 238 i 719.

[78] Original u arhivu IZDG, f. 236.

[79] Franc Konobelj-Slovenko, Jeseniška dolina leta 1941; u: Jeklo in ljudje, Jeseniški zbornik, Kranj 1964, str. 361-362.

so Vidi nap. 1.

[81] Terćak, Celjski Stari pisker, 9-11; Cvetko Kristan, List šentviških zapornikov, Delavska enotnost, 21. VII 1955.

[82] Volks- und Rassenverhältnisse der Südsteiermark. Bearbeitet von der Einsatzstelle Südost des RUS-Hauptamtes beim Kommandeur der Sipo und des SD, Umsiedlungsstab - Referat II. To je opširni izveštaj o rasnom pregledu stanovništva slovenačke Štajerske koji je sačuvan samo u prepisu, a čuvaju ga Institut za nacionalna pitanja u Ljubljani i arhiv Vojnoistorijskog instituta JNA u Beogradu. Prepis je sačinila Komisija za utvrđivanje zločina i njihovih pomagača, podružnica za severoistočnu Sloveniju, a original je, verovatno, poput brojnih drugih značajnih dokumenata zauvek izgubljen. (Ovaj izvor od sada navodim: Volks- und Rassenverhältnisse der Südsteiermark.)

[83] Prepis školskih hronika u arhivu IZDG.

[84] Vidi nap. 82.

[86] Jedini do sada poznati ključ za određivanje konačne ocene iz rasne i političke ocene nalazi se u prilogu dopisa koji je dr Štir 3. I 1942. poslao 3. referatu I glavnog odeljenja u štabnom uredu državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu i koji glasi: »U prilogu vam šaljem na znanje kratko označavanje ocena U-St, E, O i A, koje mi je dao SS-šturmbanfirer Lafors u vreme moje posete Mariboru.« Foto-kopiju tog značajnog dokumenta sam našao u arhivu Glavne komisije za utvrđivanje zločina hitlerovaca u Poljskoj u Varšavi.

[86] Izveštaj vodstva mesne grupe Štajerskog otadžbinskog saveza Gornji grad 20. VI 1941, arhiv IZDG, f. 236.

[87] Izveštaj vodstva mesne grupe Štajerskog otadžbinskog saveza Luče 20. VI 1941, Arhiv IZDG, f. 236.

[88] Skice u AS, fond KUZOP, f. 3. Pretpostavljam da pripadaju izveštaju II referata štaba za preseljavanje za donju Štajersku »Volks- und Rassenverhältnisse der Südsteiermark«.

[89] Vidi nap. 85.

[90] F. Skerl je u svom radu na strani 780 pogrešno interpretirao rečenicu iz tog izveštaja: »In Sotlastreifen rechnet man mit rd. 10.-12.000 Aussiedlungen und der gleichen Zahl Umsiedlungen.« Ova rečenica se ne može tumačiti.kao: »A na posutlanskom pojasu su računali s iseljenjem 10.-12.000 ljudi i istim brojem preseljenja.« U vezi s rečenicom da »vindišarsko stanovništvo tog područja neće biti iseljeno, nego preseljeno u severni deo donje Štajerske.« Mislim da spomenutu rečenicu treba razumeti tako da će iz posutlanskog pojasa biti izgnano 10.-12.000 osoba u Srbiju i isto toliko preseljeno u slovenačku Štajersku (tzv. »U-St.-Fälle«).

[91] Izveštaj I glavnog odeljenja ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda na Bledu 2. XI 1942, arhiv INV, fond DDV; Gemeinde- und Ortschaftsverzeichnis der an den Reichsgau Kärnten angegliederten befreiten Gebiete Oberkrains und Unterkärntens. Bearbeitet und herausgegeben von der Publikationsstelle Wien, Wien 1942.

[92] Dnevni izveštaj II komisije štabu za preseljavanje za Gorenjsku 19. IV 1941., arhiv RSNZ.

[93] Glazerova izjava u ljubljanskim zatvorima, arhiv RSNZ; materijal II komisije, arhiv VII, k. 33, br. 2/10; materijal III komisije, arhiv RSNZ.

[94] Na Bledu je komisija pored mesnog poverenika Jozefa Hrovata, zavrbovala za rad Egona i Franca Paca, u Gorjama kod Bleda Franca Kasingera, u Jesenicama dr

Hauzvirta i H. Cinkovica, u Dovjama i Mojstrani župana Vinciga, u Skofjoj Loki i Zmincu trgovca Antona Sturha, na Oselici učitelja Herberta Rotmana, u Zeleznikima Vunšea i Sepa Hornickog, na Golniku župana Riharda Prenera itd. (sastav: »Rad Komisije za preseljavanje ureda za jačanje nemačkog naroda u Gorenjskoj - izvod o političkoj i nacionalnoj strukturi gorenjskog stanovništva iz 1941. godine, kao i poverenicima koji su pomagali pri radu tih komisija«, arhiv RSNZ. Taj sastav s netačnom adresom je neko napravio na osnovu izveštaja pojedinih komisija za preseljavanje. Sastav nije sačuvan u celini, a originalni izveštaji su, osim nekih, izgubljeni ili nedostupni).

95 Dnevni izveštaj II komisije štabu za preseljavanje za Gorenjsku 19. IV 1941., arhiv RSNZ.

se Zajednički izveštaj I komisije za Bled 9. V 1941. arhiv VII, k. 33, br. 6/13; zajednički izveštaji III komisije za Brezje 17. V 1941, Ovsiše 21. maja 1941, Sentvid nad Ljubljanom 30. V 1941, Smartno pod Smartno goro 7. VI 1941. i Kranj 25. VI 1941., arhiv RSNZ; vidi i izvor, naveden kod nap. 94.

97 »Konstatujemo da nacionalni ocenjivači, naročito u II komisiji, daju članovima Sokola političku ocenu 4. Meni, rasnom istraživaču, koji poznaje posledice političkog ocenjivanja, se takva ocena čini suviše krutom. S rasnog stanovišta, nije se moguće odreći tih ljudi ukoliko su bili uglavnom sportisti udruženi u malim seoskim grupama, gde su gajili samo sport, a nisu se vidljivo bavili politikom. Razumem, međutim, borbu u pograničnoj pokrajini i ubeđenje nacionalnih ocenjivača iako su u tom pogledu često veoma poneseni i daju takve ocene u atmosferi prošlosti svoga ratovanja.« (Marksovo pismo dr Glazeru iz Breznice u Gorenjskoj 12. V 1941, arhiv RSNZ.)

98 Prilikom pregleda ljudi u Kranju, tri dana su prebrojavali koliko njih ima svetle, odnosno sasvim plave oči i utvrdili da ih je 64,8 odsto, odnosno 53°/o (Zajednički izveštaj III komisije za Kranj štabu za preseljavanje za Gorenjsku 25. VI 1941, arhiv RSNZ.). Za Sentvid nad Ljubljanom su, pak, izveštavali da su od 5000 stanovnika tek 2 odsto ocenili ocenom IV (Ukupan izveštaj III komisije za Sentvid štabu za preseljavanje za Gorenjsku 30. maja 1941., arhiv RSNZ.).

99 Vidi izvor naveden kod nap. 94.

100 Ti podaci, napisani rukom, sačuvani su u mapi u kojoj se nalazi i projekt elaborata »Denkschrift des Gauleiters in Kärnten über die Wiederherstellung des alten Reichsgaues Kärnten durch die neue Grenzziehung im Süden der Karawanken«. Pošto je na drugom elaboratu potpisan vođa podružnice državnog propagandnog ureda za Korušku na Bledu, Feliks Pečauer, a ovaj ima rukopis nekog ai hivara iz nekadašnjeg Naučnog instituta u Ljubljani koji je prvi sređivao arhivski fond ove podružnice, smatram da je i ovaj dokumenat prošao dug put preko Komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Ljubljani iz spomenutog arhiva u arhiv Vojnoistorijskog instituta JNA, gde ga sada čuvaju u odeljenju za Nemačku, k. 33, f. 7.

101 Izveštaj u arhivu IZDG, f. 1003.

102 Vidi nap. 103. I drugi nacisti su konstatovali »dobar rasni sastav« gorenjskog stanovništva. Dana 21. i 22. maja 1941. posetio je Bled i neke druge krajeve u Gorenjskoj, gde su upravo tada radile komisije za preseljavanje i vođa centralnog zemljišnog ureda u Berlinu i vođa odeljenja za planiranje u uredu državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu, SS-štandartenfirer dr Konrad Majer-Hetling. Po povratku u Berlin izveštavao je 28. V 1941. sledeće:

»Stanovništvo na novim područjima je u rasnom pogledu iznenađujuće dobro, u skladu s tim je i utisak o imanjima, kulturi stanovanja i čistoći... Opšti utisak je bolji nego na mnogim područjima starog Rajha a i bolji nego kod većeg dela nemačkih na-

seljenika u istočnoj Evropi. Posebno vidljiv je bio dobar opšti utisak o stanovništvu u pojasu za iseljenje. Čini se da je ovde stanovništvo još dragocenije nego u predelu koji leži severno od njega.« (NAW, T-580, rolna 757.)

[103] Hofmanov izveštaj 24. V 1941. u materijalu sa VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-3086. Kada je tužilac na VIII procesu u Nirnbergu pokazao optuženom Hofmanu prepis tog njegovog izveštaja i upitao ga da li je, zaista, učinio inspekcijsku posetu u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj, Hofman je odgovorio: »Da, bio sam na tom putovanju i posetio šefa rasnog ureda, profesora B. K. Šulca, koji je tamo boravio već neko vreme. Sulc je bio i taj koji je napravio klasifikaciju spomenute četiri rasne grupe. Šulc je bio na tom području verovatno duže vreme, jer je to za njega kao antropologa bio pravi naučni rad. Na području Zagreba su češće izvođena iskopavanja praistorijskih kostiju; mislim da se to mesto zove Predmost.« Tužilac ga je nakon toga upitao da li su tada govorili i o rasnom konglomeratu stanovništva tih područja, a Hofman je odgovorio potvrdno. Takođe ga je upitao da li je, zaista, vodio razgovor s Kučerom, na šta je Hofman odgovorio: »Da. Posetio sam namesnika gaulajtera Kučera i tada smo govorili i o iseljavanju Slovenaca, pa sam iskoristio priliku da mu kažem svoje mišljenje o tome da mnoge porodice ne bi trebalo da budu razbijene.« (Stenografski zapisnik rasprave, str. 3241-3242.)

O Hofmanovoj poseti slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj su na istom procesu ispitivali i svedoka Georga Redla, koji je u proleće 1941. bio rasni istraživač u slovenačkoj Štajerskoj. Ispitivač ga je upitao da li je sa Hofmanom imao kakav razgovor kada je ovaj posetio slovenačku Štajersku, i Redi mu je odgovorio potvrdno. Nakon toga ga je još upitao šta je tada Hofman govorio i Redl je odgovorio: »Raspravljao je o radu komisije, koju sam ja u to vreme vodio, i rekao da je zadovoljan njenim radom. Koliko se sećam nije imao nikakve posebne primedbe niti opaske.« (Upravo tamo, str. 3456.)

[104] Dopis Umwandererzentralstelle u Lodzu 23. II 1943, Arhiv Jugoslavije.

[105] Vidi nap. 1.

[106] U originalu je, verovatno, greška, jer su bile političke ocene za osobe koje su bile »Nemcima neprijateljske« i »vodeće Nemcima neprijateljske« 4 i 5 a ne 1 i 5.

[107] Smernice glavnog štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda, arhiv IZDG, arhiv MNOM, objavljene u »Menscheneinsatz« 1941, str. 47.

[108] Šrederovo pismo dr Teskeu 24. VII 1941, Arhiv INV, fond DDV.

[109] Dopis šefa bezbednosne policije i službe bezbednosti (IV ured, 4 B odeljenje), br. 56/41 od dana 24. IV 1941, materijal XI procesa u Nirnbergu, br. NG-4897.

[110] Tužilac Les mu je pokazao spomenuti dokumenat i upitao ga da li ga je pročitao, posle čega se razvio ovakav dijalog:

»Les: Želite li nešto izjaviti o njemu?

Ajhman: Javol. To - već sam rekao - tamo dole je bilo negde nekakvo savetovanje, ne znam kada, mislio sam da je bilo u Zagrebu, to sam - to sam promenio. U Mariboru. U Mariboru je bio savetovanje, dakle, to je očito, 260.000 Slovenaca, svakako je bilo to preseljenje Slovenaca aktuelno - tada će sasvim sigurno morati biti zapisano... potpisano... to će sasvim sigurno Hajdrih, to mislim sasvim sigurno, to je bilo pod predsedništvom - o, to čak i ne znam da li je bilo pod Hajdrihovim predsedništvom ili pod vodstvom nekog drugog - jer... to bi radije ostavio otvorenim - svakako, Hajdrih je govorio na tom zasedanju, govorio je i - ko je još bio tamo dole - da... i Iberajter je valjda bio domaćin, Iberajter.

Les: Kako je bio Iberajter?

Ajhman: Gaulajter Iberajter, gaulajter Iberajter, je govorio, govorili su i drugi - dakle Hajdrih, sigurno neko od nekog, možda od glavnog rasnog i kolonizacijskog ureda, ali to ne znam sasvim precizno, svakako su bili tu i, bile su tu prisutne čak

mnoge osobe, ako bi trebao da odredim približan broj, još danas, i sam sam bio također tamo dole tako - ali govorio nisam ništa, nisam smeo govoriti - možda je bilo nekih 50 osoba, možda bi tako mogao reći, oko 50 osoba...« (Herbert Grün: Proces v Jeruzalemu. Ljubljana 1961. str. 212-218.)

[111] Beleška nemačkog Ministra inostranih poslova 28. IV 1941, PA AA, Ini. II **g„** E 221529.

[112] U literaturi pojedinci tvrde da je konferencija održana u Gracu. Tako publikacija »Saopštenje o zločinima Austrije i Austrijanaca protiv Jugoslavije i njenih naroda«, Beograd 1947, str. 117. navodi daje konferencija održana u Gracu, pa navodi i izjavu Franca Nojhauzena pred istražiteljem Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora od 27. januara 1947, »da je dr Iberajter na konferenciji u Gracu, 6. maja 1941, insistirao da se ostane kod cifre 260.000«. Te podatke je preneo i F. Skerl u svoju raspravu.

[113] Benclerov telegram 6. V 1941, PA AA, Ini. II g. E 221537 do E 221535.

[1,4] Iberajterov telegram Ribentropu 9. V 1941.

[115] Telegram je u Ribentropovo ime poslao zastupnik vođe političkog odeljenja poslanik fon Rintelen, PA AA, Ini. II g. E 226936, E 221534, S 230/153221.

[116] Iberajterov telegram Nemačkom ministarstvu inostranih poslova 9. V 1941, PA AA, Ini. II g„ E 221551.

[1,7] Beleška Ministarstva inostranih poslova 12. V 1941, PA AA, Ini. II g., br. 668442.

"[8] OKW/WFSt/Abt. L-IV/Qu, 0914/41 geh., prepis u arhivu MNOM.

"[9] Fotokopija originala nalazi se u publikaciji Saopštenja o zločinima Austrije i Austrijanaca, str. 118.

[120] Telegram nemačkog Ministarstva inostranih poslova 9. V 1941, PA AA, br. H 297896.

[121] Telegram nemačkog Ministarstva inostranih poslova 14. V 1941, PA AA, br. E 221537.

[122] Telegram nemačkog Ministarstva inostranih poslova 14. V 1941, PA AA, br. E 221536.

'[23] Rintelnov telegram 15. V 1941, PA AA, br. E 221541-E 221542.

[124] Rihthofenov telegram 16. V 1941, PA AA, br. E 221553.

[125] Makenzenov telegram 16. V 1941, PA AA, br. 1517/B 000897.

[126] O položaju nemačkog vojnog komandanta za Srbiju vidi monografiju Jovana Marjanovića: Ustanak i narodnooslobodilački pokret u Srbiji 1941, Beograd 1963, str. 27-30 i prilog istog autora: Système d'occupation allemand en Serbie 1941, u.: Les systèmes d'occupation en Yougoslavie 1941-1945, Belgrade 1963, str. 277-279.

[127] Šef bezbednosne policije i službe bezbednosti u Berlinu je krajem marta ili početkom aprila 1941, sastavio Akcionu grupu bezbednosne policije i službe bezbednosti za Jugoslaviju, koju je vodio SS-štandartenfirer i pukovnik policije dr Vilelm Fuks, dotadašnji inspektor bezbednosne policije i službe bezbednosti u Braunšvejgu. Njegov zamenik i referent službe bezbednosti bio je SS-šturmbanfirer Polte. Akciona grupa je imala akcione komande u Zagrebu (SS-šturmbanfirer Bajzner), Beogradu (SS-šturmbanfirer Kraus) i Sarajevu (SS-šturmbanfirer Hince), kao i takozvane leteće komande u Novom Sadu (SS-unterštурmfirer Pamer) i Nišu (SS-oberštурmfirer Mandl). Izveštaj IV ureda (gestapo) državnog glavnog ureda bezbednosti od 16. V 1941. nalazi se u materijalu XI procesa u Nirnbergu, br. NG-4717.

[128] Zapisnik konferencije datira od 22. V 1941, a nalazi se u arhivu MNOM.

[129] Zapisnik sastanka datira od 24. V 1941, a nalazi se u arhivu MNOM.

[130] Zapisnik razgovora datira od 26. V 1941, a nalazi se u arhivu MNOM.

131 Zapisnik razgovora, datira od 27. V 1941. i s Novakovim svojeručnim potpisom, nalazi se u arhivu MNOM.

132 Autor nepotpisanog članka »Eichmannove lovke v Sloveniji« (Delo, 5-8. III 1961. spominje konferenciju u Mariboru 5. maja 1941. (!)) i nastavlja: »Do preseljavanja u tom obliku bi došlo odmah ukoliko ne bi nastale teškoće s transportom. Tada je bio, naime, preko potreban prevoz vojnog materijala i vojske na jug i jugoistok. Vrhovna komanda oružanih snaga (Vermaht) tada je pripremala napad na Krit i to je pobrkalo planove za preseljavanje Slovenaca.« Nemačka vojska je, zaista, 20. maja otpočela napad na Krit, koji je zauzela do 1. juna, ali je sasvim sigurno vojsku za taj napad već tada imala prikupljenu u Grčkoj.

133 Dvadeset šestog maja 1941. je Ministarstvo inostranih poslova NDH predalo nemačkom poslaniku u Zagrebu verbalnu notu o tome da je, navodno, oficir za vezu između štaba II nemačke armije u Beogradu i nemačkog generala u Zagrebu, major Radke, zahtevao da hrvatske vlasti odmah prestanu iseljavati Srbe sve dok ne bude definitivno rešeno pitanje granica i dok bude nemačka vojska u Hrvatskoj. Ministarstvo inostranih poslova NDH je molilo da štab II nemačke armije dozvoli da se izvrši proterivanje u Srbiju bar onih osoba koje potiču iz Srbije, ali su se posle prvog svetskog rata naselile na području sadašnje NDH. Nemačko poslanstvo u Zagrebu nije prosiedilo tu verbalnu notu nemačkom Ministarstvu inostranih poslova, jer su se tada već uočavale nove perspektive za rešenje tog pitanja. (Verbalna nota od dana 26. V 1941, PA AA, br. E 243251.)

134 Kašeov telegram 13. V 1941, PA AA, br. 66849, prepis u materijalu VIII procesa u Nirnbergu, br. NG-2678.

136 Beleška fon Tvardovskog 14. V 1941, PA AA, br. 66850-66851.

136 Beleška fon Rintelna 16. V 1941, PA AA, br. 66852-66853.

137 Rintelnov telegram 21. V 1941, PA AA, br. 66848, prepis u materijalu VIII procesa u Nirnbergu, br. NG-2678.

138 Benclerov telegram iz Beograda 6. V 1941, (vidi nap. 113.)

139 Kašeov telegram 27. V 1941, materijal VIII procesa u Nirnbergu, br. NG-2678.

140 Taj telegram, verovatno, nije sačuvan. Kratak sadržaj može da se razabre iz Kašeovog »Zaključnog izveštaja o preseljavanju« od 20. XI 1941.

141 Telegram Nemačkog ministarstva inostranih poslova br. 218 od 31. V 1941, PA AA, br. E 241321.

142 Odmah posle te konferencije je maršal Kvaternik, na predlog SS-šturmbanfirera Vilija Bajznera, za hrvatskog opunomoćenika pri štabu za preseljavanje u Mariboru imenovao folksdojčera i generalštabnog majora Franju Feranta, te kapetana Antu Matašića. Obojica su 9. juna, zajedno s Bajznerom, otputovali u Maribor i preimenovali se u »hrvatsku delegaciju pri štabu za preseljavanje u Mariboru«.

Bajzner je smatrao Feranta veoma sposobnim i mislio da ga, pošto u Mariboru stekne neka iskustva, vrati u centralni hrvatski ured za iseljavanje i naseljavanje ukoliko ovaj ne bi dorastao svojim zadacima. Pošto je Matašić ubrzo otišao na novu dužnost, u Maribor je stigao kapetan avijacije Hinko Veber.

Još u junu 1941. Kvaternik je za hrvatskog opunomoćenika pri štabu za preseljavanje na Bledu imenovao majora Spiridiona Tomića i kapetana fregate Mihajla Mičića. Obojica su 4. jula 1941. otputovali s dr Zajdlom iz Maribora na Bled. Kada je jula major Tomić otišao na novu dužnost u Zagreb, na Bledu je ostao samo Mičić. Krajem jula na Bled je trebalo da ode Veber iz Maribora, ali pošto iz Gorenjske od 10. jula 1941. dalje više nisu iseljavali, ostao je na Bledu samo Mičić, dok su u Mariboru, gde je bilo mnogo posla, ostali Ferant, Petković i Veber. Kvaternik je 9.- septembra poslao na Bled Petkovića. Pošto su nacisti krajem septembra zaključili iseljavanje Slovenaca

iz donje Štajerske i Gorenjske u Hrvatsku, ustaška vlada je 30. septembra 1941. ukinula obe delegacije. (Registar i delovodnik hrvatske delegacije pri štabu za preseljavanje u Mariboru nalaze se u Pokrajinskom arhivu Maribor.)

143 SS-šturmbanfirer Vili Bajzner je stigao u Zagreb sa II nemačkom armijom kao voda ureda državne tajne policije. Po odlasku II armije s Balkana njegov ured preimenovao se u »Der Chef der Einsatzgruppe der Sicherheitspolizei und des SD, Einsatzkommando Agram«, to znači u zagrebačku akcionu komandu akcione grupe bezbednosne policije i službe bezbednosti, kojoj je bio šef dr Fuks u Beogradu. O njegovoj ulozi pri deportacijama Kaše je pisao nemačkom Ministarstvu inostranih poslova 11. juna sledeće: »Prilikom razgovora o iseljenju Slovenaca, Bajznera sam potčinio poslanstvu i imenovao ga za referenta. Prema svom dosadašnjem gledištu, ponovno sam ga angažovao shodno njegovom zadatku te mu dokazao svoje poverenje.« (Kašeov telegram 11. juna 1941, PA AA, br. H 310164-H 310165.) Zbog toga je Bajzner počeo da se naziva i saveznim oficirom vojnog komandanta za Srbiju pri Nemačkom poslanstvu u Zagrebu i na tom položaju je ostao za sve vreme deportacija Slovenaca u Srbiju i na područje tzv. NDH.

144 Originalni prepis zapisnika konferencije od 4. VI 1941, koji su svojeručno potpisali Kaše, Turner, Kvaternik, Iberajter i Glez fon Horstenau, u PA AA, fond DGA, br. E 241310-E 241312, a prepisi originala su u arhivskim fondovima III referata štaba za preseljavanje za donju Štajersku (Arhiv MNOM), hrvatske delegacije pri štabu za preseljavanje u Mariboru, PAM, Državnog ravnateljstva za ponovu u Zagrebu, Historijski arhiv grada Zagreba itd.

,46 Ne drži, dakle, podatak F. Škerla (n. d., str. 781) da su od nacističkih zastupnika bili prisutni samo pojedini, »a više je bilo ustaških zastupnika«.

146 Prepisi zapisnika se nalaze u arhivskim fondovima istih ustanova, kao i prepisi zapisnika sa prepodnevne konferencije od 4. juna 1941.

147 Kašeov telegram 4. VI 1941, PA AA, br. E 241319-E 241320, prepis u materijalu VIII procesa u Nirnbergu, br. NG-2678.

148 Prevodilac Šmit, koji je izradio zapisnik razgovora, zapisao je: »U vezi s tim je Firer počeo govoriti o planovima preseljavanja, na osnovu kojih će Slovenci biti preseljeni u Hrvatsku i zbog toga Srbi iseljeni u Srbiju. Takva preseljavanja su, razumljivo, trenutno bolna, ali su, ipak, bolja od trajnog bola...« (Zapisnik u PA AA, br. F 20463.) Ladislaus Hory und Martin Broszat: Der Kroatische Ustascha-Staat. Stuttgart 1964. str. 97. (Navodim: Hory-Broszat.)

149 Prevodilac Šmit je u zapisniku zapisao: »Na primedbu državnog ministra inostranih poslova da je Hrvatska dobila manjinu od 1,5 miliona Srba Pavelić je odgovorio da pre 60 ili 70 godina još nije postojalo pitanje srpske manjine. Tek kada su ti delovi stanovništva pristupili srpskoj pravoslavnoj crkvi, greškom su ih napravili Srbima. A i inače bi Hrvatska volela da otpremi Srbe iz svoje države i zbog toga prihvati Slovence, kako joj je to sugerisala i nemačka strana. Ministar inostranih poslova je to potvrdio. Pavelić je, dalje, izjavio da će Srbe odstraniti čim pristignu Slovenci.« (Zapisnik u PA AA, br. F 20456.)

'so Uvodni deo projekta glasi: »Preuređenje Evrope zahteva preuređenje životnog prostora svakog naroda. A to će biti moguće samo ukoliko se uklone prilike iz ranijih vremena, kada još nije postojalo razumevanje za životna pitanja naroda. Kako je miran zajednički život naroda osnovni cilj, da bi ga postigli, moramo preduzeti potrebne mere. Potrebno je da iz pograničnih predela iselimo trunke narodnih i narodnosnih grupa i da ih prevezemo u ona područja u kojima će se moći ponovno priključiti ovoj ili drugoj narodnosti. U pojedinim primerima biće veoma teško da se ostvari miran zajednički život naroda«

151 Projekt sporazuma od 5. VI 1941, PA AA, br. E 241324-E 241329.

152 Referat D VIII u odeljenju »Dojčland« nemačkog Ministarstva inostranih poslova je, naime, pregledao Kašeov projekt sporazuma o preseljenju Slovenaca i Srba i predlagao »Da odstupe od zaključenja formalnog sporazuma s obzirom na to da prilikom izvođenja iseljenja, koje je vojna mera, nisu predviđene odredbe o upotrebi imanja iseljenika, posebno njihovih dugova i potraživanja, i pošto zbog hitnosti rešavanja te stvari nije moguće postići saradnju drugih ustanova koja bi bila potrebna pri tom postupku.« Zbog toga je predlagao da privremeno bude dovoljno to da nemački ministar inostranih poslova dà svoju saglasnost o odredbama koje su učesnici konferencije jednoglasno prihvatili i izrazili u zapisniku, a takvu istu saglasnost bi trebalo da da i ustaška vlada. A sve to bi trebalo da se izvrši izmenom nota između Nemačkog poslanstva u Zagrebu i ustaške vlade, koje, razumljivo, ne bi objavili. (Beleška od 7. VII 1941, PA AA br. E 2413000.) Isti referat je sastavio predlog i za Ribentropa, pa kada je ovaj potvrdio njegov predlog, vođa odeljenja Luter, 17. VII 1941, poslao je Kašeu izveštaj koji je bio gotovo doslovno isti zabeleški VIII referata u odeljenju »Dojčland«. (Luterov telegram br. 133 od 17. VII 1941, PA AA, br. E 241315-E 241316.)

153 Prepis verbalne note Nemačkog poslanstva u Zagrebu od 31. VII 1941, PA AA, br, E 241309; original verbalne note ustaškog ministarstva inostranih poslova od 5. VIII 1941, PA AA, br. E 241313; Kašeov »zaključni izveštaj o preseljavanju« od 20. XI 1941, PA AA, br. H 296639-H 296649.)

154 Smernice nisu datirane, III referat štaba za preseljavanje za donju Štajersku ih je primio 23. maja 1941., arhiv MNOM.

155 Dopis nemačkog Ministarstva za privredu 10. VI 1941., arhiv MNOM.

156 Dopis glavnog državnog bezbednosnog ureda (IV ured, referat 4 B) 17. VI 1941, arhiv MNOM.

157 Beleška SS-hauptšturmfirera Markverta 1. V 1941, Arhiv MNOM; telegram dr Zajdla 8. V 1941., arhiv MNOM; telegram dr Eliha iz Berlina 16. V 1941, arhiv IZDG.

158 Izveštaj transportnog oficira iz Zagreba 5. VI 1941., arhiv MNOM.

159 Izveštaj transportnog oficira iz Zagreba 7. VI 1941., arhiv MNOM.

160 Marko Marion Cano je u svom članku »S prvim transportom« (Borec, jul-avgust 1961, str. 383-384) opisao proterivanje tog transporta, ali gaje nepravilno datirao s 6. junom 1941. Prema njegovim tvrdnjama, transport je trebalo odvesti iz Pragerskog (!) preko Ptuja i Čakoveca do Zagreba i dalje prema Srbiji. I F. Škerl je nepravilno datirao odlazak prvog transporta sa 6. VI 1941.

161 Telegrami štaba za preseljavanje za donju Štajersku 7. i 10. VI 1941. Ajhmanu, arhiv MNOM.

i®2 Od 33 transportna spiska sačuvano je tek nešto preko polovine, tj. 19. U arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani sačuvani su transportni spiskovi za 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19 i 20. transport, a u arhivu Muzeja narodnog oslobođenja u Mariboru, za 4, 5, 6, 9, 21, 26, 27, 29, 30, 32. i 33. transport, kao i poseban spisak 37 Hrvata koje su iselili 27. VI 1941.

163 Sačuvan je 31 telegram, tj. gotovo za sve transporte osim za 25. koji je krenuo iz Maribora 24. jula 1941. i za 28. koji je krenuo iz Rajhenburga 21. avgusta 1941. Svaki telegram je imao datum i čas odlaska transporta, polaznu i uputnu stanicu, broj iseljenika u transportu, ukupan iznos njihove gotovine i količinu ishrane. Potpisivali su ih Lurker ili dr Zajdl, a namenjeni su bili Ajhmanu. (Originali se nalaze u arhivu MNOM.)

164 Sačuvani su izveštaji gotovo za sve transporte. Sasvim izvesno predstavljaju najznačajniji izvor za rekonstrukciju tehničkog izvođenja iseljavanja, pošto ukratko opisuju put transporta i događaje te većinom navode i broj osoba u transportu, koji je bio gotovo uvek drugačiji od onog broja osoba u Lurkerovim telegramima Ajhmanu. (Originali su u arhivu MNOM).

[165] Foto-kopija spiska nalazi se u Foreign Office Library u Londonu, br. E 241301-E 241303.

166 Original se nalazi u arhivu MNOM. Poimenički spisak iseljenih osoba iz donje Štajerske (Verzeichnis der aus der Untersteiermark ausgesiedelten Personen und der Betriebe, welche durch die Dienststelle deutschen Volkstums beschlagnahmt wurden), koji je izradila ista ustanova na osnovu transportnih spiskova, kako bi imala pregled nad osobama kojima je bila zaplenjena imovina, nije sasvim pouzdan izvor za utvrđivanje broja iseljenih, na što je upozorio već izdavač.

[167] Dalja istraga o tome koja od njih je tačna bila bi veoma teška ako ne čak i nemoguća. Neka bude za sada dovoljno da konstatujem da izveštaj hrvatske delegacije pri štabu za preseljavanje u Rajhenburgu od 29. septembra 1941, koji je preuzeo i dr France Škerl u svom navedenom delu, navodi suviše mali broj 4687. (Originali izveštaja hrvatske delegacije od 29. IX 1941. su u Istorijskom arhivu grada Zagreba i u Pokrajinskom arhivu Maribor.)

168 izveštaj komandira stražarskog voda Ronahera od 24. VI 1941. nalazi se u arhivu MNOM.

[169] Izveštaj komandira stražarskog voda Erbaha od 29. VI 1941. nalazi se u arhivu MNOM.

170 Potvrda je prilog izveštaju vođe pratećeg osoblja komandira straže Grubera od 7. VII 1941., arhiv MNOM.

[171] Izveštaj vođe pratećeg osoblja od 9. VII 1941. nalazi se u arhivu MNOM.

[172] Izveštaj direkcije državnih železnica u Beču od 4. VII 1941. nalazi se u arhivu MNOM.

[172"] Izveštaj žandarmerijskog okruga Radovljica 18. VII 1941, arhiv IZDG, f. 22; raspis žandarmerijskog okruga Kranj 28. VI 1941, arhiv Gorenjskog muzeja Kranj:, Jože Zupančič, Zasavje v plamenih, Ljubljana 1952. str. 57, 63, 67-68.

[173] Prepisi koje je izvadila Komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, podružnica za Gorenjsku, nalaze se u arhivu Vojnoistorijskog instituta JNA u Beogradu. Gde su originali, nije poznato. Za 3. i 4. transport su sačuvani i spiskovi osoba, koje je imao kod sebe, verovatno, starešina transporta. (Originali su u Muzeju narodne revolucije Slovenj Gradec i arhivu Instituta za istoriju radničkog pokreta u Ljubljani.) Dok su transportni spiskovi za prva četiri transporta potpuni, dotle je spisak osoba za peti transport, u stvari, samo spisak sveštenika i njihovih rođaka, iseljenih u Hrvatsku.

[174] Original se nalazi u arhivu Pokrajinskog arhiva u Mariboru. Hrvatska delegacija, koju su sastavljali oficiri kapetan fregate Mihajlo Mičić i major Spiridion Tomić, ostala je u Gorenjskoj do 28. jula. Petog jula primili su je dr Glazer i dr Bauer, 7. jula Folkenborn, a 17. Kučera.

[175] O tome izveštava obaveštajni vesnik XI armijskog korpusa br. 16. od 17. VII 1941, sledeće:

»Manifestacije protiv Nemaca i protiv država Osovine pored vozova sa koruškim iseljenicima, koji su prolazili kroz Ljubljanu u Srbiju, nastavljene su. Morali smo da preduzmemo oštre mere za održavanje javnog reda. Poslednja značajna manifestacija je bila 5. o. m. u vreme dolaska voza u 00,12 časova.

Masa civilnog stanovništva se skupila 8. o. m. u 23 časa na stanici i uz železničku prugu ... Prilikom dolaska nemačkog voza, masa se zbila uz ograde i izvikivala neprijateljske parole protiv Nemačke i Italije, veličajući Rusiju. Dok su naše snage pokušavale da ovladaju masom, oko 50 osoba približilo se vozu, nudeći jelo i cigarete, a tek po odlasku voza i nakon brojnih hapšenja matsa se razišla.« (Zbornik NOV, VI/1, dok. 104.)

[176] Partizanski pohod ob žici okupirane Ljubljane, 1963, str. 11-13.

[177] Luterova beleška, PA AA, br. 66874-66875.

[178] Beleška Ministarstva inostranih poslova u Fušlu 4. VI 1941, PA AA, br. 66876.

[179] Memorandum hrvatske delegacije pri štabu za preseljavanje za donju Štajersku 30. VI 1941, PAM.

[180] Beleška telefonskog razgovora hrvatske delegacije 25. VI 1941, PAM.

[181] Beleška hrvatske delegacije 18. VI 1941, PAM.

[182] Dr Zajdl je 23. VI poslao vodstvu logora Rajhenburg sledeći dopis: »Sve osobe koje se predstavljaju Hrvatima, treba izuzeti iz transporta i o njima prikupiti sledeće podatke... « (Zajdlov dopis 23. VI 1941, arhiv MNOM.)

[183] Izveštaj hrvatske delegacije Kvaterniku 26. VI 1941. i zapisnik sa sastanka od 25. VI 1941, PAM.

[184] Izveštaj hrvatske delegacije 28. VI 1941, PAM.

[186] Izveštaj štaba za preseljavanje za donju Štajersku 1. i 2. VII 1941, arhiv MNOM.

[186] Kašeovo pismo dr Iberajteru 3. VII 1941, PA AA, fond DGA, br. H 301657-H 301661.

187 izveštaj majora Feranta štabu za preseljavanje za donju Štajersku 3. VII 1941, PAM.

[188] Izveštaj hrvatske delegacije 8. VII 1941, Historijski arhiv grada Zagreba, fond Državnog ravnateljstva za ponovu (navodim: DRP), br. 213/41.

[189] O tome je hrvatska delegacija pri štabu za preseljavanje za donju Štajersku u memorandumu od 18. VII 1941. pisala: »Među osobama koje dovezu u logor pa ih nakon toga oslobode nalaze se i Hrvati. To se događa zbog neupućenosti organa koji izvode hapšenja i koji u pojedinim slučajevima ne znaju da je reč o Hrvatima, jer to, uglavnom, nije nigde vidljivo na kartonu prema kome ovi izvršavaju svoj zadatak...

Hrvatsko kulturno društvo 'Napredak' u Mariboru je preuzelo zadatak da se brine o Hrvatima. U južnoj Štajerskoj ih je već nekoliko puta pozvalo preko časopisa da mu se prijave, ali je uspeh bio veoma mali, naročito kod poljoprivrednika, koji žive razbacano u pojedinim pokrajinama i koji uopšte nisu saznali za takav poziv ili se, pak, uopšte pozivu nisu odazvali.

Zbog toga se događa da u ovdašnji logor svakoga dana dovedu po 10 ili više porodica sa ukupno 30 i 40 ili čak 50 osoba. Svakodnevni zadatak hrvatske delegacije pri štabu za preseljavanje je prvenstveno taj da Hrvate koje povedu u logor ispita o njihovoj narodnosti, proveri podatke i zahteva da ih oslobode što, nakon ispunjavanja svih formalnosti koje su s tim u vezi, uvek uspevaju.

U svakom slučaju to predstavlja nepotrebno dovoženje Hrvata u logor, veliko opterećenje za celokupan radni aparat i žrtvu za onaj hrvatski živalj koji obično gotovo još istog dana oslobode iz logora pa mora opet da se vrati kućama, često veoma daleko. Da bi se to olakšalo, predlagali smo da osobe koje se mogu legitimisati članskom kartom hrvatskog kulturnog društva 'Napredak', uopšte više ne odvode u logor. Ali, to nije bilo prihvaćeno, jer bi, navodno, u tom slučaju izvršni organi, koji imaju zadatak da uhapšene osobe privedu u logor, u mnogim slučajevima gde porodice žive u velikoj zajednici sami odlučivali o tome da li da ih uhapse ili ne, a za to nisu nadležni. Ali je zbog toga uspeo naš drugi predlog o tome da damo nemačkim vlastima pregled članova 'Napretka' u obliku kartoteke kako bi mogli da ih izdvoje iz spiskova osoba predviđenih za hapšenje. Na taj način ostaju još samo oni Hrvati koji nisu članovi 'Napretka' ili, pak, oni koji pri ispunjavanju svojih ličnih kartona nisu izjavili da su Hrvati. Za njihovo oslobađanje ćemo morati da se zauzimamo tek kada budu u logoru.« (Odlomak iz memorandumа hrvatske delegacije 18. VII 1941, PAM.)

[190] Dr Zajdl je 20. avgusta pisao majoru Majvaldu sledeće: »Prema postojećim uputstvima, prilikom iseljavanja ne smemo izgnati ni jednog Hrvata. Hrvatska delegacija, odnosno Hrvatsko kulturno društvo 'Napredak', daje Hrvatima legitimacije. Molim da angažovane jedinice policije poučite o tome da osobe koje se predstave sa članskom legitimacijom 'Napretka' ne smeju uhapsiti. U spiskovima, pored imena takvih osoba, treba da upišu broj njihove članske legitimacije.« (Zajdlov dopis 20. VIII 1941. Majvaldu, arhiv MNOM.)

O narednim problemima odstranjivanja Hrvata iz slovenačke Štajerske i iz Gorenjske, raspravljam u VI poglavlju ove knjige.

[191] Naređenje komandanta zaštitne policije »Alpenland« 11. VII 1941, arhiv MNOM.

[192] Izveštaji u arhivu MNOM.

[193] Beleška transportnog oficira u Zagrebu 4. VII 1941, arhiv MNOM.

[194] Beleška transportnog šefa Zagreb 9. VII 1941, arhiv MNOM.

[195] Vidi nap. 163-166.

[196] Zaključni izveštaj dr Zajdla o deportacijama II talasa od 18. IX 1941, arhiv MNOM.

[197] Spiskovi članova štaba za preseljavanje u Rajhenburgu od 6. i 7. VIII 1941, arhiv MNOM.

[198] Švarchuberovo uputstvo 6. VIII 1941, arhiv MNOM.

[199] Vidi nap. 196.

[200] Lojze Požun: Revirska četa leta 1941. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1961, str. 148; dnevna zapovest komandanta policije, poretka, Alpenland od 12. IX 1941, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1961, str. 324-325; Zbornik NOV, VI/1, dok. 141.

[201] Original dopisa dr Zajdla od 8. VIII 1941. nalazi se u arhivu MNOM.

[202] Original Ajhmanovog telegrama od 21. VIII 1941. nalazi se u arhivu MNOM.

[203] Original i originalna kopija izveštaja hrvatske delegacije od 27. VIII 1941. nalaze se u Historijskom arhivu grada Zagreba i Pokrajinskom arhivu u Mariboru. Ovaj dokument daje odgovor i na pitanje »Da lije zločinac Ajhman bio 1941. godine i u Mariboru?«, koje je u »7 dni« (Maribor, godina X, 26. VIII 1960, br. 34) postavio Lojze Penič i zapisao: »Nećemo moći odgovoriti na treće pitanje: da li se Ajhman držao svoje prognoze i, zaista, došao u Maribor na savetovanje o iseljavanju Slovenaca. U materijalima koji nam stoje na raspolaganju još se nije ušlo u trag beleškama o njegovoj poseti Mariboru.«

[204] O njemu je SS-šturmbanfirer Bajzner 11. juna 1941. izveštavao poslanika Kašea sledeće:

»Centralni ured i njemu priključena komisija su već počeli da rade, ali se, ipak, čini da ustanove koje pri tome učestvuju još nemaju jedinstvene stavove o obliku i načinu planiranih akcija niti pravilne predstave o organizacionim potrebama, koje bi toj akciji mogle da obezbede uspeh.« (Foto-kopija Bajznerovog izveštaja od 11. VI 1941. nalazi se u Foreign Office-Library u Londonu, br. E 241306-E 241307.)

[205] Zapisnik sastanka od 12. VI 1941. godine na nemačkom jeziku i elaborat o organizaciji štaba za preseljavanje u Mariboru na nemačkom jeziku nalaze se u Pokrajinskom arhivu Maribor.

[206] Zbornik zakona i naredaba Nezavisne države Hrvatske I, Zagreb 1941, str. 195-196; prepis zakonske odredbe u arhivu IZDG; Andrija Ljubomir Lisac: Deportacije Srba iz Hrvatske 1941, Historijski zbornik 1956, str. 127.

[207] Lisac, n. d„ 128-130.

208 Originalni prepis zapisnika konferencije u Zagrebu od 4. VI 1941, u PA AA, br. E 241310-E 241312.

209 Lisac, n. d„ 130-131.

210 Original u Historijskom arhivu grada Zagreba; Lisac, n. d., 135 do 136.

2.1 Beleška šefa transporta u Zagrebu 4. VIII 1941, PAM.

2.2 Bajznerov izveštaj 16. VII 1941, PAM.

213 Upravo tamo.

2>4 Trolov telegram 10. VII 1941, PA AA, br. 245/162034-162035. Hory--Broszat, n. d„ 93-106.

215 Trolov telegram 11. VII 1941, PA AA, br. 245/162037-162038.

216 Beleška šefa transporta iz Zagreba 9. VII 1941, arhiv MNOM.

2.7 Bajznerov izveštaj 16. VII 1941, PA AA, br. E 243246.

2.8 Trolov izveštaj 22. VII 1941, PA AA, br. E 243221.

2.9 Original u Historijskom arhivu grada Zagreba; Lisac, n. d., 136 do 137. O neorganizovanim deportacijama Srba iz NDH mogu da se nađu podaci u zborniku Građa za historiju narodnooslobodilačkog pokreta u Slavoniji, knjiga, 1, dok. 38, 59, 78, 96. i 103.

220 Original u PA AA, br. E 243205-E 243207.

221 Original u PA AA, br. H 296639-H 296683.

222 Bajznerov izveštaj Kašeu 14. VIII 1941., sa priloženim spiskom transporta i opisom stanja svakog transporta od 1. do 13. VIII 1941, PA AA, br. E 243211-E 243215; Bajznerov izveštaj 21. VIII 1941. o stanju svakog transporta od 1. do 16. VIII 1941, Historijski arhiv grada Zagreba, fond DRP; podrobnije podatke o stanju pojedinih transporta daje i Lisac, n. d„ str. 138-140.

223 Izveštaj nemačke Vrhovne vojne komande Ministarstvu inostranih poslova 3. V 1941, PA AA, br. 230/153210-153211.

224 Benclerov izveštaj 17. V 1941, PA AA, br. 230/153237.

225 Jovan Marjanović: Ustanak i narodnooslobodilački pokret u Srbiji, Beograd 1963. str. 137-176.

226 Benclerov telegram 5. VIII 1941, PA AA, br. 230/153306.

227 Benclerov telegram 27. VIII 1941, PA AA, br. 230/163340.

228 Vidi nap. 225.

229 Bajznerov izveštaj 25. VIII 1941, PA AA, br. E 243209.

230 Kašeov telegram 27. VIII 1941, PA AA, br. E 243208.

231 U svojoj napomeni uz članak »Nemški okupatorji ustavili preseljevanje« u ponovnom izdanju Slovenskega poročevalca iz 1941. godine (Ljubljana 1941, str. 285) F. Skerl je ponovio tvrdnju šefa civilne uprave za Gorenjsku; dr Fridriha Rajnera, na procesu protiv ratnih zločinaca u Ljubljani jula 1947. da je narodnooslobodilački pokret u Gorenjskoj sprečio nemačke planove. M. Mikuž je u izveštaju u ponovnom izdanju Slovenskega poročevalca iz 1941. godine u Zgodovinskem časopisu 1951, str. 1414-1415 upozorio da u spomenutom komentaru »Škerl, svakako, daje suviše veliki naglasak ispovesti šefa civilne uprave za Gorenjsku, Rajnera, pred Vojnim sudom u Ljubljani (str. 285), jer kao i za ostale tako i za ove ratne zločince važi pravilo: nemo gratis mendax.« Upozorava da za prekid daljeg preseljavanja iz Gorenjske treba uzeti u obzir i više drugih razloga. Spominje samo jedan: »Kada je Himler po drugi put došao u Gorenjsku, od svog prvobitnog plana za iseljavanje odstupio je utoliko što se odlučio samo za 20 km širok pogranični pojas, na kome bi trebalo umesto Gorenjaca da se nasele sinovi nemačkih kulaka. Ali, u to vreme je i u Gorenjskoj počela da radi rasna komisija, čiji rezultat je bio da je samo 15% Gorenjaca dobilo 'rasnu' povoljnu oznaku, dok je preostalih 85% nije dobilo. Tako je zbog iseljenja pograničnog pojasa

nastao nov trenutak, jer bi preseljeni Gorenjci iz tog pojasa u nemačkom Rajhu predstavljali rasnu opasnost. Međutim, valja uvažavati i drugi momenat, tj. činjenicu da se Himler i Gering nisu slagali kada je reč o tom iseljenju. Dok je prvi zastupao gledište da će se Gorenjska rasno očistiti samo pomoću preseljavanja, dotle je drugi tvrdio da bi 80-85% iseljenih Gorenjaca predstavljalo apsolutnu dezorganizaciju radne snage u Gorenjskoj (H. Gering verke!), a u Gorenjskoj bi u svakom slučaju trebalo naseliti novu radnu snagu sa još manjom rasnom čistotom (Poljake i dr.). Ova sporna i delikatna stvar bila je predložena Hitleru i 10. II 1942. Himler izveštava da je Hitler odgodio naseljavanje nemačkih poljoprivrednika u Gorenjskoj za posleratni period.«

(Vidi i članak istog autora »Ustanak u Sloveniji 1941. godine« u Vojnoistorijskom glasniku, br. 4, avgust 1951, str. 90.)

Za svoju tvrdnju dr Metod Mikuž nije naveo izvor, pa sam je zbog toga namerno doslovno citirao kako bih mogao da je uporedim sa citatom iz izveštaja Lotara Vebera državnom sekretaru Gutereru dana 23. juna 1941. Upoređivanje pokazuje da se dr Metod Mikuž oslanjao i na ovaj izvor, ali ga je unekoliko pogrešno interpretirao:

1. Himler nije u Gorenjskoj bio dva puta, nego najviše samo jednom, i to polovinom aprila 1941. Dr Mikuž je SS-oberfirera Vilelma Sredera zamenio s Himlerom. Šreder je, naime, bio Himlerov opunomoćenik za jačanje nemačkog naroda u XVIII vojnom okrugu u Salzburgu (poginuo jula 1943. u SS tenkovsko-grenadirskoj diviziji »Totenkopf«).

2. Kao što smo iz dosadašnje rasprave o rasnim pregledima u Gorenjskoj videli, njeni su rezultati za naciste bili iznenađujući u tom smislu što je bilo samo 15% gorenjskog stanovništva rasno nepodobnog, a ne 85%, kao što tvrdi dr Mikuž.

3. Himlerov proglas od dana 10. II 1942, kojim je, po Hitlerovoj volji, odgodio naseljavanje nemačkih poljoprivrednika u Gorenjsku za posleratno razdoblje, ne može se stavljati u vezu sa iseljavanjem Gorenjaca, jer je pre toga izdao podjednak proglas za donju Štajersku. O tome, kakav je bio cilj oba proglasa navodim u petom poglavlju ove rasprave.

Dr France Škerl je u svojoj raspravi »Nacistične deportacije Slovencev v 1941 letu« (Zgodovinski časopis 1952-1953, str. 789) preuzeo tvrdnje dr Metoda Mikuža.

232 Original Veberovog izveštaja od 23. VI 1941. nalazi se u arhivu IZDG, f. 1003.

233 Original pisma hrvatske delegacije od 9. VIII 1941. nalazi se u Historijskom arhivu grada Zagreba.

234 Upravo tamo.

235 Original na hrvatskom jeziku je u Historijskom arhivu grada Zagreba; Lisac, n. d„ str. 142-143.

236 Original Veberovog izveštaja od 4. VIII 1941. nalazi se u arhivu IZDG, f. 1003.

237 Izveštaj štaba SS pešadijskog rezervnog bataljona »Vestland« od 13. VIII 1941. nalazi se u Himlerovom arhivu, mikrofilm T-175, navoj 124, br. 598658-598659; Izveštaj žandarmerijske stanice Radovljica od 19. VIII 1941. (Zbornik NOV, VI/1, dok. 131); Slovenski poročevalec br. 12, 16. VIII 1941. (Zbornik NOV, VI/1, dok. 13), Ivan Bertoncelj-Johan: Ljudska vstaja v zgornjem delu Gorenjske leta 1941. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1961, str. 384-385.

238 Izveštaj štaba 171. rezervnog policijskog bataljona od 17. IX 1941. (Zbornik NOV, VI/1, dok. 160).

239 Uputstva komandanta žandarmerije pri civilnoj upravi za Gorenjsku od 12. VIII 1941. (Zbornik NOV, VI/1, dok. 126).

240 Komandant policije poretka »Alpenland«, pukovnik Maskus je, na primer, 25. avgusta u svojim smernicama za protivpartizansko ratovanje u Gorenjskoj zapisao da zaštitnoj policiji do sada »nije uspelo uhvatiti nikakve bande niti pojedinih počinio-

ca«. (Zbornik NOV, VI/1, dok. 139). Još otvorenije je to priznao komandant žandarmerije pri civilnoj upravi za Gorenjsku u svojim smernicama od 28. avgusta: »Dosadašnji način borbe protiv banditskog rovarenja na okupiranoj teritoriji do sada nije pokazao zadovoljavajuće rezultate.«(Zbornik NOV, VI/1, br. 143.)

[241] Original Veberovog izveštaja od 4. IX 1941. nalazi se u arhivu IZDG, f. 1003.

[24,a] Veberovo pismo dr Krigu 22. VIII 1941, arhiv IZDG, f. 1003. Veber kaže da je Kučera spomenutu usmenu poruku izdao »pre približno tri nedelje«, tj. odmah nakon početka masovnijeg ustanka.

[242] Original Iberajterove naredbe od 16. VIII 1941. nalazi se u biblioteci IZDG (Zbornik NOV, VI/1 dok. 129).

[2423] Izveštaj žandarmerijske stanice Vransko 10. VII 1941, AS, fond KUZOP, f. 10. A postojale su i ustanove koje su mislile da neće biti mira sve dotle dok ne budu izgnani svi komunisti i svesni Slovenci. Tako je, na primer, žandarmerijska stanica Hrastnik 26. jula 1941. izveštavala sledeće: »Politički položaj je ovde od početka rata s Rusijom veoma zategnut. Naročito industrijski radnici javno iskazuju svoje simpatije za Rusiju, odnosno za komunizam. Otkako su u poslednje vreme izgnali veći broj pristalica komunističke stranke, položaj je donekle poboljšan. Germanstvo bi ovde moglo da dođe do punog i pravog značaja tek onda kada bi u potpunosti izgnali sve pristalice komunističke stranke, kao i sve one koji su nekada bili »Sokoli« ... Ukoliko hoćemo na ovom području da postignemo potpun uspeh, moraćemo izgnati još mnogo Slovenaca i komunista.« (Izveštaj žandarmerijske stanice Hrastnik 26. VII 1941, AS, fond KUZOP, f. 10.)

[243] U izveštaju štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda od 20. oktobra 1944. Himleru navodi se: »Prema izveštaju državnog ministra Tota, od 6. VIII 1941, i štabnog ureda, od 26. IX 1941., državni vođ SS je u to vreme ublažio veoma oštre mere iseljavanja.« (Grajfeltov izveštaj od 20. X 1944, koji se nalazi u NAW, T-175, rolna 72.) Međutim, kad se raspravlja o pitanju obustavljanja iseljavanja, dolazi u obzir samo Totov izveštaj od 6. VIII 1941, koji, na žalost, nije sačuvan ili, pak, dostupan, dok je pismo štabnog ureda od 26. IX 1941 raspravljalo samo o pitanju iseljenja trećeg talasa, pa ću o njemu govoriti kasnije.

[244] Beleška u PA AA, br. 67021.

[245] Prepis Himlerove naredbe od 25. VIII 1941, koji je napravila Komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, podružnica za severoistočnu Sloveniju, a nalazi se u arhivu MNOM. Fotokopija je u Arhivu Slovenije, fond KUZOP, f. 2. Gde se nalazi original, nisam mogao da utvrdim. Taj dragoceni dokument, koji su napisali samo u nekoliko primeraka, nisam pronašao ni u jednom arhivu niti na onim mikrofilmovima zaplenjenih nemačkih dokumenata, koje imaju druge Himlerove naredbe te vrste. Spisak svih naredbi i opštih odredbi državnog komesara za jačanje nemačkog naroda do 31. XII 1942., koji je 18 VI 1943 sastavio njegov štabni ured u Berlinu, navodi tu naredbu i dodaje da nije izašla, što znači da su je dobile samo one ustanove koje su bile s njom u najtešnjoj vezi. (NAW, T-81, rolna 266.)

[246] Kašeov telegram 1. IX 1941, PA AA, br. 230/153403.

[247] Upravo tamo.

[248] Benclerov telegram 10. IX 1941, PA AA, br. 230/153417.

[249] Bajznerov izveštaj Kašeu 8. IX 1941, PA AA, br. E 243201 do E 243202.

[250] Prepis dopisa štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda 4. IX 1941, koji je napravila Komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, podružnica za severoistočnu Sloveniju, arhiv MNOM.

[261] Beleška vođe III referata štaba za preseljavanje za donju Štajersku 6. IX 1941, arhiv MNOM.

[262] Dopis vođe I referata štaba za preseljavanje za donju Štajersku 6. IX 1941, arhiv MNOM.

[253] Dopis vođe I referata štaba za preseljavanje za donju Štajersku 9. IX 1941, arhiv MNOM.

[2*4] Kašeov telegram 15. IX 1941, PA AA, br. E 241304.

255 Original zapisnika konferencije od dana 22. IX 1941, PA AA, fond DGA, br. E 241293-E 2412197, originalni prepis zapisnika u arhivu MNOM.

[266] Bajznerov izveštaj 27. IX 1941, PA AA, br. E 243200.

[257] Izveštaj Državnog ravnateljstva za ponovu u Zagrebu 30. IX 1941, Historijski arhiv grada Zagreba, fond DRP.

[258] Izveštaj Državnog ravnateljstva za ponovu 14. X 1941. Historijski arhiv grada Zagreba, fond DRP, br. 22689/41; Lisac, n. d., 144-145.

259 izveštaj Državnog ravnateljstva za ponovu 19. X 1941, Historijski arhiv grada Zagreba, fond DRP; Lisac, n. d., 144-145.

[260] Bajznerov izveštaj Kašeu 17. X 1941, PA AA, br. E 243198.

[261] Jendrašićev izveštaj 24. X 1941, Historijski arhiv grada Zagreba, fond DRP, br. 26845/41.

[262] Upravo tamo.

[263] Izveštaj Državnog ravnateljstva za ponovu 10. XII 1941. predsedništvu ustaške vlade, Historijski arhiv grada Zagreba, fond DRP.

[264] Telegrami od dana 8. i 9. X 1941., Historijski arhiv grada Zagreba, br. 21005.

[265] Lisac, n. d., str. 145.

266 Original telegrama SS-šturmbanfirera Gintera od dana 16. IX 1941. i zapisnik dr Zajdla od dana 19. IX 1941. su u arhivu MNOM.

[267] Dopis hrvatske delegacije pri štabu za preseljavanje u Mariboru od 12. IX 1941., Pokrajinski arhiv u Mariboru.

268 izveštaj dr Zajdla od 18. IX 1941., arhiv MNOM. Taj izveštaj nije dr Škerl u spomenutom delu upotrebio i ako mu je bio dostupan.

269 izveštaj hrvatske delegacije br. 129 od 29. IX 1941., Historijski arhiv grada Zagreba i Pokrajinski arhiv u Mariboru.

[270] Škerl, n. d„ str. 788.

[271] Tako je, na primer, vođa pratećeg osoblja 14. transporta prilikom predaje iseljenika u logoru Slavonska Požega utvrdio da je u transportu bilo više osoba, no što je bilo upisano u transportnom spisku. (Izveštaj komandira straže Georga Strasera od 17. VII 1941. nalazi se u arhivu MNOM.) Vođa pratećeg osoblja 16. transporta je predlagao da se iseljenici preuzimaju i prebrojavaju još u logoru, a ne na železničkoj stanici, pošto je to dosta teško a na raspolaganju je malo vremena. Nakon odlaska voza proverio je broj i konstatovao da je transportni spisak obuhvatao 417 osoba, a nabrojao ih je samo 409. Komandant logora Slavonska Požega je prilikom preuzimanja ustanovio istu razliku. (Izveštaj komandira straže Ksavera Kanca od 18. VII 1941. nalazi se u arhivu MNOM.) Vođa pratećeg osoblja 17. transporta je izveštavao: »Prema transportnom spisku u vozu bi moralo da bude 479 osoba, ali je neposredno pre odlaska voza došlo do promene, tako da je nekoliko novih osoba pristiglo, a nekoliko ih je ostalo u Mariboru. Provera u vozu je pokazala da nedostaje 20 osoba.« (Izveštaj komande 3. čete 72. rezervnog bataljona policije od 20. VII 1941. nalazi se u arhivu MNOM.) Vođa pratećeg osoblja 18. transporta je izveštavao: »Prema transportnom spisku transport je imao 528 osoba, a stvarno stanje je bilo samo 509 iseljenika. Razlika je postojala već u logoru Slavonska Požega.« (Izveštaj komandira straže Fridriha Sustera od 20. VII 1941. nalazi se u arhivu MNOM.) A najkarakterističniji je, svakako, izveštaj vođe pratećeg osoblja 19. transporta, koji je krenuo iz Maribora 17. jula 1941.:

»Kada je odeljenje stiglo tamo (u Maribor - nap. T. F.), javilo se SS-oberšturmfireru Keleru kako bi preuzelo iseljenike. Ovaj mi je dao dva primerka spiska iseljenika po kojima je transport trebalo da ima 541 osobu. Broj osoba nismo proverili, jer nismo imali dovoljno vremena a i prema mišljenju oberšturmfirera Kelera za to nije postojao interes. Upozorio me je na to da se u transportnom spisku navedeni broj još ni kod jednog transporta nije slagao, pošto su pri izradi spiskova, zbog bolesti, zadržavanja ili otpuštanja, uvek nastajale razlike.« (Izveštaj komandira straže Vernerà Halma od 22. VII 1941. nalazi se u arhivu MNOM.)

[272] Zapisnik konferencije od 18. VIII 1941. na hrvatskom jeziku nalazi se u Historijskom arhivu grada Zagreba, fond DRP, br. 7811/41.

[273] Takozvana velika opština Zagorje je, nakon reorganizacije opština u donjoj Štajerskoj, koju su u to vreme pripremali a izveli 20. septembra 1941. (VAZSt. 25. IX 1941.), obuhvatala dotadašnje opštine Zagorje ob Savi, Mlinše i Trojane.

[274] Zapisnik sastanka od 15. IX 1941. nalazi se u arhivu MNOM.

[275] Škaler, n. d., str. 7-8, navodi da su nacisti u prvim nedeljama okupacije iselili pravo preko hrvatske granice 226 stanovnika iz Posavja, dok su 418 iselili u drugom talasu.

[276] Iako su nacisti u 1941. godini bar dva puta sačinili popis čitavog stanovništva u području za iseljenje, prvi put u vreme rada komisija štaba za preseljavanje od 23. aprila do 25. maja, a drugi put 12. septembra, ti podaci nisu sačuvani. Sačuvala nam se samo »statistika stanovništva prema starosnim stepenima sa stanjem na dan 12. IX 1941.« za čitav brežički okrug. Međutim, nemamo takvih podataka za trbovljanski okrug, koji je, takođe, zahvatao deo područja za iseljenje. Tamo je sačuvano tek nekoliko podataka o popisu stanovništva od 10. juna 1941. Zanimljivo je da štab za preseljavanje, odnosno ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda nisu upotrebljavali druge podatke sem podatke Opšteg pregleda Dravske banovine.

[277] Laforsov izveštaj dr Štiru 8. X 1941. AS, fond KUZOP, f. 3.

[278] Telegram dr Volerta 4. X 1941, prepis u: Baš, Slovenski Nemci 1918-1945, dok. 176.

[279] Beleška III referata štaba za preseljavanje za donju Štajersku bez datuma, arhiv MNOM.

[279a] O borbama u Bosanskoj krajini od jula do septembra 1941. vidi Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom IV - borbe u Bosni i Hercegovini, knjiga 1, naročito dok. 7, 77, 85, 182, 226," 240, 247, 250 itd.

[280] Taj broj je verovatno odredio glavni državni ured bezbednosti u Berlinu, pošto je Ajhman već krajem avgusta 1941. javio nemačkom Ministarstvu inostranih poslova sledeće: »Kako će broj spomenutih folksdojčera sasvim sigurno biti veći od 20.000 pa je po mišljenju glavnog državnog ureda bezbednosti za njihov prihvat u Rajhu potrebno iseliti najmanje dupli broj Slovenaca, valja stoga računati da će za to biti iseljeno najmanje 40.000 do 50.000 Slovenaca. Zagrebačkim dogovorima je za iseljenje bilo predviđeno 170.000 Slovenaca.« (Beleška nemačkog Ministarstva inostranih po- « slova 30. avgusta 1941, PA AA, br. 67021-67022.)

[281] Zapisnik konferencije u Zagrebu od 22. IX 1941. s potpisima glavnih zastupnika učestvujućih ustanova, PA AA, fond DGA, br. E 241290-E 241297; originalan prepis originala u arhivu MNOM.

[282] Kašeov prateći dopis 22. IX 1941, PA AA, br. E 241289.

[283] Hajdrihov telegram 26. IX 1941, PA AA, br. 67044, prepis u materijalu sa VIII procesa u Nirnbergu, br. NG-2671.

[284] Luterov telegram 5. X 1941, PA AA, br. E 241300.

[285] Kašeov telegram 8. X 1941, PA AA, br. E 241299, prepis u materijalu sa VIII procesa u Nirnbergu, br. NG-2671.

[286] Telegram nemačkog Ministarstva inostranih poslova 13. X 1941, PA AA, br. E 241298.

[287] Vidi nap. 278.

[288] Laforsovo pismo dr Stira 8. X 1941, AS, fond KUZOP, f. 3.

[289] Stirova beleška 28. X 1941, u.: Frensing, Die Umsiedlung der Gottschee--Deutschen.

[290] Grajfeltovo pismo dr Iberajteru 20. V 1941; u.: Frensing, Die Umsiedlung der Gottschee-Deutschen.

[291] Zapisnik štapskih razgovora u Mariboru 10. X 1941., arhiv MNOM, fond DDV.

[292] Telegram je potpisao Grajfeltov zamenik, SS-oberfirer Rudolf Kroje. Projekt telegrama u: Frensing, Die Umsiedlung der Gottschee-Deutschen.

[293] Stirova beleška 8. V 1941, u: Frensing, Die Umsiedlung der Gottschee--Deutschen.

[294] Projekt Grajfeltovog pisma Himleru 11. X 1941, u: Frensing, Die Umsiedlung der Gottschee-Deutschen.

[296] Himlerova naredba br. 53/1 od dana 18. X 1941, NAW, T-ll, rolna 267.

[298] Skaler, n. d„ 14.

[297] Plakati sa proglasom šefa civilne uprave od 20. X 1941, u biblioteci IZDG, u arhivu MNOM, u materijalu sa VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-5247; Zbornik NOV, VI/1, dok. 171.

[298] Zanimljiv je ciklostiliran letak potpisan sa »Slovenska volja« koji je imao s jedne strane slovenački tekst Iberajterovog proglasa, a s druge strane približno potpune podatke o nacističkim deportacijama Slovenaca. Citira i nekoliko podataka iz govora dr Manfreda Strake na zboru »Südmarke« u Gracu 27. oktobra 1941. O deportacijama na spomenutom području u letku se kaže:

»*Teritorija koja obuhvata 76.908 ha* biće potpuno iseljena i na njoj će kao pogranična straža biti naseljeni (dr Straka) čistokrvni Nemci. *55.624 Slovenca* odvlače nemački krvoloci po najgorem vremenu, bez dovoljne odeće, koju nisu mogli da nabave pošto iz perfidnosti nisu hteli da im podele karte za nabavku odeće. Dakle, odvode ih u otvorenim automobilima u Rajhenburg a odande u logore u Tiringenu. *11.993 slovenačke porodice* je razbijeno, deca odvojena od roditelja, muževi od svojih žena. *10.477 slovenačkih domova* će biti ispražnjeno.« (Original u arhivu IZDG.)

Kako letak spominje da Slovence izgone u Tiringen, mislim da je nastao između 6. i 10. novembra 1941., pošto su tada transporti s izgnanim Slovencima odlazili u ovu pokrajinu.

[299] Beleška za SS-šturmbanfirera Radunskog 23. X 1941, NAW, T-81, rolna 306.

[300] Petriov telegram Hinceu 17. X 1941, AS, fond KUZOP, f. 1.

[301] Ciklostilirani red vožnje posebnih vozova, sastavljen u Generalnoj direkciji nemačkih železnica za jug u Minhenu 24. X 1941, arhiv MNOM.

[302] Grajfeltovo pismo Hinceu 31. X 1941, u: Frensing, Die Umsiedlung der Gottschee-Deutschen.

[303] Na pitanje islednika Svencka da li je Himler naredio da štabni ured vodi te akcije iseljavanja u posavskom pojasu Slovenije, Grajfelt je odgovorio: »Koliko se sećam brigadefirer Hince, koji je radio u mom uredu, bio je vođa posebnog odeljenja koje je trebalo da izvede tu akciju.« Kada ga je islednik ponovno upitao; »Svedoče, niste odgovorili na moje pitanje. Ništa vas nisam pitao o Hinceu već to

da li je štabni ured bio ovlašćen za iseljavanje Slovenaca iz posavskog pojasa - Grajfelt je tada ružno slagao. »Koliko se mogu setiti, nije bio zadužen za tu operaciju.« (Zapisnik, str. 1743.)

[304] SS-oberfirer Kurt Hince, rođen 8. oktobra 1901, bio je jedan od najsavesnijih Himlerovih privrženika, pa ga je zbog toga ovaj u jesen 1940. postavio za šefa II ureda (zapošljavanje preseljenika) u grupi ureda A štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu / prepis organizacionog plana glavnog štabnog ureda od dana 1. avgusta 1942. nalazi se u arhivu IZDG, f. 723), a početkom 1941, godine gaje postavio za vođu »štaba za naseljenje u Stari Rajh-Austrija«. U kasnu jesen 1943. godine Himler ga je poslao u Kurlandiju kao svog posebnog opunomoćenika da u Jamlicu kod Liberose sredi vojni poligon »Kurmark«. Vođa glavnog štabnog ureda SS-brigadefirer Ulrih Grajfelt, doduše nije bio za to, jer je, navodno, šteta da se uzme iz glavnog štabnog ureda, pošto ima veze s mnogim ustanovama te je u jesen 1940, kada je stigao u glavni štabni ured, zaposlio 120.000 preseljenika, ali to kod Himlera nije imalo nikakvog efekta. (Sa sobom u Kovno je uzeo i spomenutog Helmuta Buholca.) Uskoro ga je Himler postavio za vođu SS i policije u Kovnu i nodredio ga višem vođi SS i policije za Litvu, SS-obergrupenfireru Jekelnu. U leto i jesen 1944. godine ga je, pak, poslao državnom odbrambenom komesaru za Gornju Šleziju i to u štab za izgradnju utvrđenja u Katovicama u Poljskoj, gde je noću 13. novembra 1944. poginuo prilikom napada sovjetskog aviona na Katovice. Zajedno s njim poginuo je i SS-unteršturmfirer Helmut Buholc. Za Hinceovog naslednika u Katovicama Himler je odredio nekog SS-brigadefirera Šredera. (Izveštaj višeg vođe SS i policije za jugoistok E. H. Šmausera od 13. XI 1944. upućen Himleru nalazi se u NAW, T-175, rolna 51; Izveštaj vođe glavnog štabnog ureda Ulriha Grajfelta od 13. XI 1944. Himleru nalazi se u NAW, T-175, rolna 51; Himlerov telegram SS-obergrupenfirerima fon Herfu i Grajfeltu od 16. XI 1944. nalazi se u NAW, T-175, rolna 51; Izveštaj, glavnog štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda od 14. XII 1944. i 13. I 1945. nalaze se u NAW, T-175, rolna 51.)

Himler je s Hinceom imao uvek nekakve teškoće. Najpre je zapao u dugove i Himler mu ih je izbrisao. 20. novembra 1941, je molio svog prijatelja SS-grupenfirera Hildebranta da posreduje kod Himlera kako bi »ostao pri svom prvobitnom zaključku i brisao i ostali deo finansija«, pošto bi to bilo za njega, tj. Hincea i njegovu porodicu najbolji novogodišnji dar (materijal sa VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-4874). Kada je Hince boravio u Kovnu, Jekeln se žalio na njega jer je, navodno, sam sebe »onemogućio svojom brbljivošću i pot kazivanjem, koji su vezani za višečasovne govore, natrpane glupim krilaticama«, ali je morao priznati da je »dobar organizator i nacionalni socijalista pri izvršavanju značajnih zadataka ukoliko za njih nisu potrebne diplomatske veštine i glatko ponašanje.« Optužio ga je da je alkoholičar, pa je Himler odmah pisao Hinceu da mu ovoga puta poslednji put zabranjuje da pije do kraja 1944. godine i korio ga: »Dao sam vam priliku da ste vođa SS i policije. Ukoliko se nećete sačuvati neukrotljivosti, pijančenja i samohvalisanja bićete sami krivi ako od vas ne postane ništa.« (Jekelnov izveštaj Himleru od 3. V 1944, i Himlerovo pismo Hinceu 4. „ i 11. V 1944, su u NAW, T-175, rolna 56.)

U raspravi na VIII procesu pred američkim vojnim sudom u Nirnbergu je nekadašnji vođa pravnog odeljenja glavnog štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda dr Kuno Virzih, na pitanje islednika, da li može da opiše narav i karakter SS-brigadefirera Hincea, odgovorio:

»Hince je bio posle događaja, o kojima je sam pričao, poljoprivredni radnik pa je više godina putovao naokolo. Bio je član nacionalsocijalističke frakcije u državnom zboru. Imao je zlatnu značku stranke. Bio je prosečan čovek, ali veoma strog ... Nije

bio posebno sirov, ali je, bez sumnje, u sebi imao nešto grubosti. Bio je donekle primitivne i nevaspitane prirode.« (Ciklostiliran stenografski zapisnik rasprave nalazi se u arhivu Glavne komisije za utvrđivanje zločina hitlerovaca u Poljskoj, u Varšavi, saslušanje dana 28. X 1947.)

305 Hinceov telegram Krojcu 21. X 1941, AS, fond KUZOP, f. 2.

sos Hinceov telegram Grajfeltu 23. X 1941, AS, fond KUZOP, f. 1.

307 Na raspravi na VIII procesu pred američkim vojnim sudom u Nirnbergu su 30. oktobra 1947. o iseljavanju pograničnog stanovništva u donjoj Štajerskoj saslušavali i komandanta 72. rezervnog policijskog bataljona u Krškom, majora Riharda Majvalda. Ovaj je ukratko opisao rad policijskih jedinica: »Te jedinice zaštitne policije, koje je odredio Hince da bi proterale ljude iz njihovih domova, privele su ljude u manastir trapista u Rajhenburgu, gde je bio smešten Hinceov štab.« (Zapisnik, str. 783-795.)

308 Na raspravi na VIII procesu pred američkim vojnim sudom u Nirnbergu su 23. oktobra 1947. saslušavali i komandira straže iz nekadašnje 1. čete 124. rezervnog bataljona policije (kasnije 4. čete XII stražarskog bataljona) Ernsta Hicfelda. Ovaj je, na pitanje islednika o tome koliko su ljudi imali vremena da se pripreme za iseljenje, odgovorio: »Ako nisu imali pripremljene stvari, obično su imali šest časova vremena da ih pripreme,« dok je na pitanje, šta su ti ljudi smeli da uzmu sa sobom, odgovorio: »Ti ljudi su smeli sa sobom uzeti sve svoje lično imanje, manje alatke i strojeve, hranu, zlato, odelo, ali ne nameštaj, stoku i slične stvari«, i na pitanje, koliko ljudi je izgnala njegova jedinica, odgovorio je oko 10.000-15.000 ljudi. (Zapisnik, str. 537-571).

309 izveštaj Helmuta Buholca glavnom državnom uredu bezbednosti 19. II 1942, arhiv MNOM. Nasuprot tzv. »broju preseljenja«, koji su dobijali nemački doseljenici, broj slovenačkih izgnanika, urezan na limenoj pločici, nazivali su »broj raspoznavanja« (Erkennungsnummer), koji je bio istovetan broju lične karte i kartotečnog lista.

310 Zaključni izveštaj saobraćajnog odeljenja u Hinceovom štabu u Rajhenburgu 14. XII 1941, arhiv IZDG, f. 715; Laforsovi izveštaji Hinceu 23. i 24. X 1941, AS, fond KUZOP, f. 3.

311 Dvadeset petog oktobra je, pored ostalog, izveštavao: »Odvoz pograničnog stanovništva iz donje Štajerske i dalje teče planski i bez smetnji... Stanovništvo se pridržava naših uputstava bez ikakvog prisiljavanja.« 27. oktobra: »U sadašnjem području za iseljenje, brežičkom trouglu, vlada potpuni mir.« (Hinceovi telegrami Grajfeltu 25. i 27. X 1941, AS, fond KUZOP, f. 1.)

312 Hinceov telegram Kelbu 28. X 1941, AS, fond KUZOP, f. 1.

313 Izveštaj žandarmerijskog okruga Brežice 7. XI 1941, u: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1961, str. 339-340.

314 Decov telegram Laforsu 1. XI 1941, AS, fond KUZOP, f. 1.

315 Hinceov telegram Krojcu 30. X 1941, AS, fond KUZOP, f, 1.

316 Otišla, dakle, nisu tri transporta, i to: SI 120 od 6. XI, koji nije moguće pronaći ni u redu vožnje predviđenih transporta; SI. 125 od 10. XI i SI. 126 od 11. XI, koji bi morali da krenu u Milhauzen i Dingelštet na Tirinškom, a nisu krenuli pošto nisu bili prijavljeni logori pa je zbog toga 10. XI krenuo transport SI 132 u Lajpcig u Saškoj, koji je prema voznom redu trebalo da krene tek 17. XI. i SI. 131 u Drezden, koji je prema voznom redu trebalo tamo da ode tek 16. XI. Kako su ta dva transporta krenula već nedelju dana ranije, poslednja dva dana, tj. 16. i 17. XI, iz Rajhenburga su otišla samo dva transporta umesto predviđena četiri. Prema tome, za sada ostaje ne-

razjašnjeno samo pitanje zbog čega su transport SI. 120 dana 6. XI brojali, ali ga nisu predvideli u redu vožnje niti je pak otišao iz Rajhenburga.

317 Ti podaci se nalaze u članku Vlade Agreža »Grad in trg Rajhenburg, sedaj Brestanica, kot največje taborišče interniranja in preseljevanja v Sloveniji«, objavljenom u brošuri »Brestanica 1941-1945«, Videm-Krško 1961.

3'8 Hinceov telegram Grajfeltu 14. XI 1941, AS, fond KUZOP, f. 3. Glavni štabni ured mu je narednog dana odgovorio da će arhitekt Bauer stići u Rajhenburg oko 23. novembra 1941. (Telegram glavnog štabnog ureda 15. XI 1941, AS, fond KUZOP, f. 3.)

3,9 Grajfeltov izveštaj Himleru 14. XI 1941, u: Frensing, Die Umsiedlung der Gottschee-Deutschen; telegram glavnog štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 14. XI 1941, NAW, T-74, rolna 3.

320 Himlerovo uputstvo 21. XI 1941, u: Frensing, Die Umsiedlung der Gottschee--Deutschen.

321 Hinceov izveštaj 20. XI 1941. u materijalu Vili procesa u Nirnbergu, br. NO-4874.

322 Zapisnik štabnih razgovora u Gracu 26. XI 1941, arhiv MNOM, fond DDV.

323 Zapisnik konferencije u Gracu od 11. i 12. XI 1941, arhiv MNOM, datiran sa 15. XI 1941.

32" Hinceov telegram Krojcu 12. XI 1941, AS, fond KUZOP, f. 3.

325 Hinceovo pismo 3. XII 1941, materijal VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-4875.

326 Zapisnik štabnih razgovora u Mariboru 9. XII 1941, arhiv MNOM, fond DDV. S. Skaler je u svom spomenutom delu, str. 17, ovu izjavu pogrešno pripisao predsedniku vlade dr Miler-Hacijusu. Iz samog zapisnika se vidi da ju je dao autor zapisnika, tj. dr Sere.

327 Maskusova izjava 15. XII 1941, i Novotnijev telegram 15. XII 1941, NAW, T-175, rolna 10.

328 Zapisnik štabnih razgovora u Gracu 5. I 1942, arhiv MNOM, fond DDV.

329 Novotnijevo pismo 10. I 1942, NAW, T-175, rolna 10.

330 Zapovest za akciju štaba 72. rezervnog bataljona policije 21. i 22. I 1942, arhiv MNOM.

331 Zapisnik konferencije u uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru 23. II 1942, arhiv IZDG, f. 708.

332 Beleška telefonskog razgovora između Svarchubera i službenika trbovljanskog pokrajinskog savetnika Taubeja navodi: »Pitanje: kada će se nastaviti s iseljavanjem u trbovljanskom okrugu južno od Save? Odgovor Naredne nedelje, u vremenu od 26. do 31. I 1942, dolaze na red Radeče; mesta Polšnik, St. Janž, Sv. Jurij pod Kumom i Dole biće iseljena tek pošto iskopni sneg. A, inače, dolazi oberšturmfirer Miler sutra, 22. I 1942, u Radeče pa će razgovarati s političkim komesarom.« (Zapisnik od dana 21. I 1942. nalazi se u arhivu IZDG, f. 749.) Izveštaj žandarmerijske stanice Radeče, od 20. XII 1941, navodi: »Opština Radeče je imala pred iseljavanje 4300 stanovnika, a sada ih ima, s obzirom na izdate karte za hranu, 2500. Od tih 1800 osoba, koliko ih nedostaje, oko 40 je pobeglo u Italiju, dok ih je najmanje 400, delimično s dozvolom, otišlo u ostali deo donje Štajerske i u stari Rajh te je tako iseljeno oko 40% stanovnika« (Arhiv IZDG, f. 47.)

Međutim, izveštaj iste stanice od 19. II 1942. navodi: »1. II 1942. bilo je 2. iseljavanje. Trebalo je da bude iseljeno 66 porodica (233 osobe), ali je stvarno bilo samo 28 porodica (99 osoba), dok je 6 porodica (22 osobe) privremeno ostalo ovde, a 28 porodica (73 osobe) je već ranije otišlo u ostali deo Rajha.« (Arhiv IZDG, f. 47.)

[333] Spiskove je izrađivao štab za preseljavanje komandanta bezbednosne policije i službe bezbednosti u donjoj Štajerskoj u zamku Rajhenburg, a potpisivao ih je bivši vođa I referata SS-oberšturmfirer Hajnc Miler. Prvi, tj. za opštinu Kozje, datiran je sa 14. I 1942., a poslednji, tj. za opštinu Dole, sa 24. III 1942. Štab za preseljavanje ih je poslao pokrajinskim savetnicima za Brežice i Trbovlje. Svi spiskovi su u arhivu IZDG, f. 713.

[334] Laforsovo pismo od 13! XI 1941. glavnom štabnom uredu državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu nalazi se u arhivu MNOM.

[335] Pismo političkog komesara za Trbovlje od 5. XI 1941. štabu za preseljavanje u Rajhenburgu nalazi se u arhivu IZDG, f. 749.

[336] Zapisnik štabnih razgovora od 29. X 1941. nalazi se u arhivu MNOM; Škaler, n. d., str. 16.

[337] Zapisnik vođe ureda za izgradnju puteva, inž. L. Iglera, od 23. IV 1942. nalazi se u arhivu MNOM.

338 iglerov dopis dr Krebicu od 27. IV 1942. i spisak putara nalaze se u arhivu MNOM.

339 iglerov dopis od 15. XII 1943. nalazi se u arhivu MNOM.

[340] Dopis inž. Freja od 27. X 1941. SS-šturmbanfireru Švarchuberu nalazi se u arhivu MNOM.

[341] Kernovo pismo od 27. VII 1941. SS-štandartenfireru Lurkeru nalazi se u arhivu MNOM.

[342] Dopis vođe I odeljenja, dr Branta, od 9. IX 1941. štabnom vodi Laforsu nalazi se u arhivu MNOM.

[343] Zabeleška telefonskog razgovora SS-oberšarfirera Hajdenrajha iz Brežica sa uredom opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru 11. VI 1942. nalazi se u arhivu MNOM.

[344] Dopis bečke podružnice državnog ureda za papir i ambalažu, 7. XI 1941, uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru nalazi se u arhivu MNOM.

[345] Milerov dopis od 7. XI 1941. nalazi se u arhivu MNOM.

[346] Ekspresno pismo glavnog štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda od 8. XI 1941. nalazi se u arhivu MNOM.

[347] Dopis štabnog vođe Laforsa od 17. XII 1941. nalazi se u arhivu MNOM.

[348] Milerovo pismo Laforsu od 14. I 1942. nalazi se u arhivu MNOM.

[349] Ekspresno pismo glavnog štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu od 11. XII 1941. nalazi se u arhivu MNOM.

[350] Pismo političkog komesara za Trbovlje od 7. I 1942. nalazi se u arhivu IZDG, f. 749.

[351] Dopis SS-šturmbanfirera Klingenberga od 10. XI 1941. Mileru nalazi se u arhivu MNOM.

[362] Izveštaji žandarmerijske stanice Šentjanž od 18. III i 18. IV 1942. nalaze se u arhivu IZDG, f. 47.

[353] Ondašnja žandarmerijska stanica je 17. IV 1942. izveštavala: »Iseljenje je u pojedinim delovima opštine Kum bilo izvedeno stopostotno, osim mesta Dobovec, gde je ostalo samo nekoliko porodica. U srezu Kum su ostale samo 4 porodice.« (Izveštaj je u arhivu IZDG, f. 47.)

[354] Dopis Hinceovog zamenika, dr Petrija, od 29. IV 1942, nalazi se u arhivu MNOM. Zanimljiv je dopis SS-oberšturmfirera Hajnca Milera nacionalpolitičkom referentu dr Karstanjenu od 14. aprila 1942, koji kaže »da je štab za preseljavanje 31. III završio svoj rad i da će, prema gaulajterovom uputstvu, ured opunomoćenika državnog komesara iseliti još samo mali broj osoba.« Navodi i to da »je reč o osobama čije je imanje potrebno za naseljavanje kočevskih Nemaca.«

355 Dopis I odeljenja brežičke ispostave opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda od 25. III 1942. nalazi se u arhivu IZDG, f. 686.

[356] Laforsov dopis komandantu 72. rezervnog bataljona policije nalazi se u arhivu IZDG, f. 686.

[357] Dopis brežičke ispostave opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda od 22. V 1942; dopis pokrajinskog savetnika za Brežice, dr Kerna, štabnom vodi Laforsu od 26. V 1942. i spiskovi nalaze se u arhivu IZDG, f. 686.

358 Telegrami ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda od 11. i 15. VI 1942. glavnom štabnom uredu nalaze se u arhivu MNOM.

[369] Zapisnik konferencije od 5. VI 1942, datiran sa 12. VI 1942, nalazi se u arhivu IZDG, f. 753.

360 Telegram SS-hauptšturmfirera Branta od 17. VI 1942. vodstvu Folksdojče Mitelštele u Berlinu nalazi se u arhivu IZDG, f. 711.

[361] Spisak osoba koje su pobegle pred deportacijama od 15. do 22. VI 1942, datiran sa 13. VII 1942, nalazi se u arhivu IZDG, f. 701.

[362] Spisak osoba iseljenih 30. VII 1942. nalazi se u arhivu IZDG, f. 697; izveštaj žandarmerijske stanice Kozje od 30. VII 1942. nalazi se u arhivu IZDG, f. 48.

[363] Spisak osoba koje su pobegle pred iseljenjem 30. VII 1942, nalazi se u arhivu IZDG, f. 699; izveštaj ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru od 27. VIII 1942. nalazi se u arhivu IZDG, f. 699.

[364] Izveštaj župana opštine Trbovlje od 14.1 1942, izveštaj župana opštine Zagorje od 25. VII 1942, i izveštaj župana opštine Hrastnik od 22. VII 1942. nalaze se u arhivu IZDG, f. 749.

[366] Iz izveštaja vođe žandarmerije u srezu Trbovlje i stanica iz tog vremena očigledno je da je vladalo u trbovljanskom srezu veliko uznemirenje i veliki strah pred iseljavanjem. Tako je žandarmerijska stanica Sentjanž izveštavala 17. XI da se među stanovništvom šire priče da iseljenici u Rajhu ne dobijaju imanja, već da ih dele na manje grupe i šalju na melioracijske radove kako bi ih vremenom oterali s ovog sveta, kao i da pri transportovanju postupaju veoma ružno sa iseljenicima, tako da se na vagonima mogu uočiti tragovi krvi (izveštaj žandarmerijske stanice Sentjanž od 17. XI 1941, arhiv IZDG). Mesec dana kasnije je izveštavala da su ljudi veoma potreseni, jer su saznali da su obećanja o proceni imanja pre iseljenja zbog povratka odštete laž i da veoma grubo psuju Rajh, te njegove ustanove i označuju ga kao 'pljačkašku državu'. (Izveštaj žandarmerijske stanice Sentjanž od dana 17. XII" 1941, je u arhivu IZDG.)

[366] Uputstvo pokrajinskog savetnika za Trbovlje dr Fronera od 7. II 1942. nalazi se u arhivu IZDG, f. 749.

[367] Stajndlovo pismo okružnom vođi Eberhartu, bez datuma, nalazi se u arhivu IZDG, f. 749.

[368] Spiskovi su u arhivu IZDG, f. 698 (brežički srez) i 749 (trbovljanski srez). Na osnovu tih spiskova sam napravio sledeći pregled porodica i osoba koje su posle 30. jula 1942. ostale na području za naseljenje:

OPŠTINA	Porodica	Osoba
Globoko	59	262
Brežice	203	444
Čatež	38	152
Leskovec	51	207
Kapele	26	75
Dobova	168	676
Studenec	26	36
Raka	23	71
Bizeljsko	79	286
Velika Dolina	21	80
Boštanj	91	376
Krško	69	208
Stara vas	83	284
Altlag	16	73
Cerklje	62	288
Polšnik	64	306
Sv. Jurij	104	454
Dole	12	49
Šentjanž	60	294
Radeče	473	1.886
	1.728	6.507

369 izveštaj ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru, bez datuma, DZA, fond RH, Bd. 5620.

370 Marburger Zeitung 14. VIII. 1942; VASt. 24. VIII 1942, br. 35.

371 Ekspresno pismo glavnog štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda od 28. V 1941. nalazi se u arhivu MNOM.

372 Beleška »Mere u Mariboru«, sastavljena 23. V 1941. u Berlinu, čuva se u arhivu MNOM. Sastavio ju je, verovatno, štabni vođa Lafors.

373 Naredba br. 34/1 državnog komesara za jačanje nemačkog naroda od 4. VI 1941. nalazi se u arhivu MNOM; objavljena je u »Menšenajnzac« 1941, str. 94-95.

374 Izvršna uputstva glavnog štabnog ureda uz Himlerovu naredbu br. 34/1, arhiv MNOM; NAW, T-81, rolna 267;objavljena su u »Menšenajnzac« 1941. str. 96.

375 Prvi je 18. maja pisao viši vođa SS i policije Sid iz Minhena i rekao da postoji više slobodnih mesta, te se raspitivao kada može dobiti prvi transport. (Dopis višeg vođe SS i policije Sid od 18. VI 9141, nalazi se u arhivu MNOM.) Pošto je 27. juna zamolio i glavni štabni ured da mu stave na raspolaganje transport Slovenaca, pisao je 8. jula da mu je potrebno odmah 15 poljoprivrednih porodica, tri porodice za rad u majdanu kamena, 2 porodice za rad u mlekarama i 1 kućna pomoćnica, kao i više pekarskih i obućarskih porodica itd. (Dopis višeg vođe SS i policije Sid od 8. VII 1941. čuva se u arhivu MNOM.) Mesec dana kasnije je, pak, u Maribor poslao čak svog zastupnika da se dogovara za Slovence. (Beleška štabnog vođe Laforsa od 15. i 19. VIII 1941. čuva se u arhivu MNOM.) Viši vođa SS i policije Sidvest iz Štutgarta je 4. jula pisao da može odmah da primi neograničen broj poljoprivrednih porodica bez prethodnog obaveštenja, dok ga o broju zanatlijskih porodica moraju unapred obavestiti, kako bi blagovremeno sredio pitanja nastanjenja. (Telegram višeg vođe SS i policije Sidvest od 4. VII 1941. nalazi se u arhivu MNOM.) Stabni vođa mu je odmah odgovorio da će glavni štabni ured u Berlinu dozvoliti da transporti krenu tek pošto se,

zajedno s Ministarstvom unutrašnjih poslova, reši pitanje legitimacija. (Dopis štabnog vođe Laforsa od 9. VII 1941. čuva se u arhivu MNOM.) Veoma se interesovao za Slovence i viši vođa SS i policije Vestmark u Mecu (dopis višeg vođe SS i policije Vestmark od 17. VII 1941. nalazi se u arhivu MNOM), koji je hitno molio za jedan transport, kao i za još 200 za germanizaciju sposobnih kućnih pomoćnica. (Dopis višeg vođe SS i policije Vestmark od 22. VII 1941. nalazi se u arhivu MNOM.) I njemu je Lafors odgovorio da će dobiti Slovence tek pošto štabni ured, glavni državni ured bezbednosti i Ministarstvo unutrašnjih poslova reše pitanje legitimacija. (Dopis štabnog vođe Laforsa od 4. VIII 1941. nalazi se u arhivu MNOM.) Viši vođa SS i policije Vest iz Dizeldorfa molio je čak za 71 poljoprivrednu, 50 zanatlijskih, 30 rudarskih porodica itd. (Dopis višeg vođe SS i policije Vest od 23. IX 1941. nalazi se u arhivu MNOM.)

376 Pregled zanimanja sa brojem osoba čuva se u arhivu MNOM.

377 Tako je Hinceov pomoćnik u glavnom štabnom uredu u Berlinu, savetnik vlade dr Betge 3. jula, na Laforsovo dosađivanje da za germanizaciju sposobne Slovence što pre odvezu u Nemačku, odgovorio:

»Pre nego što Slovenci sposobni za germanizaciju budu preveženi u stari Rajh, moraju da imaju propisnu legitimaciju. O njoj se sada dogovaraju glavni državni ured bezbednosti i Ministarstvo unutrašnjih poslova. Čim se budu, načelno, sporazumeli, dobićete dalja obaveštenja. Osim toga, preporučujemo vam da, kada je reč o tom pitanju, kontaktirate sa štabom za preseljavanje.«

(Betgeov telegram od 3. VII 1941. nalazi se u arhivu MNOM.) O tome da zbog nerešenog pitanja legitimacija tada nisu slali u Nemačku Slovence sposobne za germanizaciju je očigledno i iz Laforsovih odgovora višim vođama SS i policije, koji su želeli da što pre dobiju neki transport Slovenaca, pa su ga pripitkivali kada će im ga poslati. (Dopisi su u arhivu MNOM.)

378 Telegram višeg vođe SS i policije Alpenland od 1. avgusta 1941. nalazi se u arhivu MNOM.

379 Zefčnigov dopis Laforsu od dana 6. VIII 1941, i Laforsov telegram višem vođi SS i policije Alpenland od dana 7. VIII 1941, su u arhivu MNOM.

380 Dopis I glavnog odelenja ureda opunomoćenika za jačanje nemačkog naroda u Mariboru štabnom vođi Laforsu od dana 13. VIII 1941, je u arhivu MNOM.

381 Pismo glavnog štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu šefu civilne uprave za donju Štajersku od dana 22. avgusta 1941, je u arhivu MNOM.

382 Pismo glavnog štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu šefu civilne uprave za donju Štajersku od 6. IX 1941. nalazi se u arhivu MNOM.

383 Spisak osoba I transporta za Nemačku nalazi se u arhivu MNOM.

384 Nirnberška podružnica pokrajinskog radnog ureda za Bavarsku je 16. avgusta 1941. obavestila vođe radnih ureda o broju Slovenaca sposobnih za germanizaciju (4100 osoba ili oko 1370 porodica), kao i o tome da će »prvi transporti krenuti već za* 8 dana«.) Prepis dopisa Nirnberške podružnice pokrajinskog radnog ureda za Bavarsku od 16. VIII 1941, koji je izradila Komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, podružnica za severoistočnu Sloveniju, nalazi se u arhivu IZDG, f. 923.) A štabni vođa Lafors je 21. VIII 1941. obavestio Salcburg da će »prvi transport osoba sposobnih za germanizaciju iz donje Štajerske biti sastavljen u roku od tri dana.« (Telegram štabnog vođe Laforsa 21. VIII 1941. nalazi se u arhivu MNOM.)

385 Flajšmanovo telefonsko obaveštenje iz Graca 1. IX 1941. nalazi se u arhivu MNOM, fond DDV.

386 Knausov izveštaj dr Iberajteru 1. IX 1941, AS, fond KUZOP, f. 2.

387 Knausov izveštaj dr Iberajteru, bez datuma, AS, fond KUZOP, f. 2.

388 Dokumenti ljudske revolucije Slovenije, knjiga 1, dok. 29 (navodim: Dokumenti ljudske revolucije).

389 Zapisnik konferencije 15. IX 1941. nalazi se u arhivu MNOM, fond DDV.

390 Lafors je 22. oktobra 1941. poslao glavnom štabnom uredu u Berlinu sledeći telegram: »Iseljenje osoba sposobnih za germanizaciju iz donje Štajerske je obustavljeno dok se ne završi iseljenje u pograničnom pojasu. Molim da o ovom slučaju obavestite više vođe SS i policije.« (Laforsov telegram 22. X 1941. arhiv MNOM, fond DDV.)

391 Brojno stanje i spisak osoba sposobnih za germanizaciju nalaze se u arhivu MNOM, fond DDV.

392 Zefčnigov dopis dr Petriju 11. XII 1941. arhiv MNOM, fond DDV.

393 Dana 23. septembra 1941. je, na primer, za proterivanje u Nemačku predlagao 23 osobe. (Karstanjenovi dopisi Laforsu 23. i 24. IX 1941. nalaze se u arhivu MNOM, fond DDV.)

394 Zapisnik razgovora dr Delpina sa dr Ridlom 19. XII 1941. arhiv MNOM, fond DDV.

395 Uputstva glavnog štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 4. IX 1941. arhiv MNOM, fond DDV.

396 Plan bez datuma čuva se u arhivu MNOM.

397 Uputstva glavnog štabnog ureda državnog komesara za jačanje namačkog naroda u Berlinu 1. XII 1941. arhiv MNOM, fond DDV.

398 Spisak osoba I transporta od 7. II 1941. objavljen u Mitajlungsblatu br. 3, 15. XII 1941. Ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda je u svom glasilu objavio spiskove svih òsoba koje su, kao sposobne za germanizaciju, poslali u logor Selklingen kod Ulma. Spiskovi sadrže ime i prezime, datum rođenja i adresu stana izgnanika.

399 Mitajlungsblat, 1941, br. 3, 22. XII 1941.

400 Laforsov izveštaj 10. XII 1941, arhiv MNOM, fond DDV.

401 Mitajlungsblat, 1942, br. 2, 1. II 1942.

402 Mitajlungsblat, 1942, br. 4, 5. III 1942.

403 Pismo dr Betgea iz glavnog štabnog ureda u Berlinu uredu opunomoćenika u Mariboru 5. III 1942. arhiv MNOM, fond DDV.

404 Izveštaj I glavnog odeljenja ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru glavnom štabnom uredu u Berlinu 22. IV 1942. dopis glavnog štabnog ureda u Berlinu uredu opunomoćenika u Mariboru 29. aprila 1942, arhiv MNOM, fond DDV.

405 Mitajlungsblat, 1942, br. 4, 1. IV 1942.

406 Mitajlungsblat, 1942, br. 9, 1. VI 1942.

407 Dopis okružnog vodstva Štajerskog otadžbinskog saveza u Mariboru uredu opunomoćenika u Mariboru 9. II 1942. i odgovor dana 23. II 1942. arhiv MNOM, fond DDV.

408 Kolmaničev cirkular žandarmerijskim stanicama 11. VIII 1941. AS, fond KUZOP, f. 5.

409 Štajndlov dopis Dorfmajsteru 27. I 1942. fotokopija u MRC.

410 .Štajndlov cirkular 27. II 1942, arhiv IZDG, f. 631.

4,1 Stenografski zapisi sudske rasprave protiv dr Rajnera i ostalih optuženika u Ljubljani, arhiv INV, f. 213.

412 poverljiv izveštaj podružnice državnog propagandnog ureda za Koruš ku na Bledu 23.1 1942. arhiv IZDG, f. 1003. Mesec dana kasnije je ponovno javila svojim okružnim propagandistima da se u svom radu neposredno ne dotiču izgona i da je gaulajter, kad je reč o tome, dao sledeću formulaciju: »Iseljavaćemo samo kada nas vi na to naterate.« (Poverljiv izveštaj 20. II 1942, arhiv IZDG, f. 1003.)

"'3 Izveštaj Alojza Majer-Kajbiča 14. X 1942. arhiv INV, fond DDV.

4,4 Cirkular žandarmerijskog okruga Celje 16. VI .1942. žandarmerijskim stanicama, AS, fond KUZOP, f. 5.

415 Himlerovo naređenje od 25. VI 1942. u materijalu VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-681; Stane Terčak: Ukradeni otroci, Ljubljana 1962, str. 51-52 (navodim: Terčak, Ukradeni otroci).

4,7 Zapisnik konferencije na Bledu 3. VII 1942., srpskohrvatski prevod, arhiv RSNZ; fotografija konferencije u zborniku fotografija iz narodnooslobodilačke borbe slovenačkog naroda 1941-1945. knjiga 1, str. 389 (ponovno izdanje, str. 409).

418 Original se čuva u arhivu RSNZ.

4,9 Plakati sa Rezenerovim proglasima o paljenju sela Bistrica pri Kranju, Kokra, Sovodenj, Gradišče, Hrastnik, Koreno, Zlato Polje, Obrše, Trnovče, Mala Lašna i Brezovica nalaze se u biblioteci IZDG.

420 Nepotpisan izveštaj 29. VI 1942. poslan DUT, arhiv VII, k. 44-A, f. 1, dok. 5.

42' Vidi nap. 416.

422 Eberhartovi izveštaji Štajndlu 23. VII i 12. VIII 1942. arhiv IZDG, f. 767.

423 Spiskovi uhapšenih i oslobođenih od 7. VIII 1942. čuvaju se u arhivu MNOM; vidi i: izveštaj žandarmerijske stanice Trbovlje 5. VIII 1942. i žandarmerijske stanice Hrastnik 6. VIII 1942., arhiv IZDG; Eberhartov izveštaj 12. VIII 1942, arhiv IZDG, f. 767, Terčak, Ukradeni otroci, 47-48.

424 Zapisnik štabnog razgovora u Gracu 10. VIII 1942. arhiv MNOM, fond DDV.

426 Saslušanje Ernsta Hicfelda na VIII procesu u Nirnbergu, zapisnik str. 537-571; Terčak, Ukradeni otroci, 55-58.

426 Terčak, Ukradeni otroci, 71-72.

427 Posebno naređenje komandanta policije poretka »Alpenland« 1. X 1942. arhiv IZDG. I o ovoj akciji su govorili na štabnim razgovorima u Gracu 3. X 1942.: »U Mariboru je 2. X 1942. po posebnom postupku ubijeno 144 osobe. Njihove porodice će odmah sakupiti i iseliti. Nasuprot dosadašnjem postupku poslaće ih u logor Fronlajten, a odatle neodgodivo u stari Rajh.« (Zapisnik u arhivu MNOM, fond DDV.)

428 Transportni spisak od 7. XI 1942. arhiv IZDG; Terčak, Ukradeni otroci. 92.

429 Dopis celjske ispostave gestapoa 5. III 1943., arhiv IZDG. I o ovoj akciji su govorili na štabnim razgovorima u Gracu 15. III 1943.: »Dana 10. III je u Mariboru po posebnom postupku ubijeno 25 aktivnih članova bandi, medju njima katolički sveštenik. 160 rodjaka bandita smo iselili.« (Zapisnik u arhivu MNOM, fond DDV.)

430 Posebno naređenje žandarmerijskog načelstva Maribor 6. VI 1943., AS, fond KUZOP, f. 19.

431 Zapisnik komandanta bezbednosne policije i službe bezbednosti za donju Štajersku 3. X 1944. o zadacima odeljenja IV 4 b, arhiv IZDG.

432 Eberhartov izveštaj 16. XI 1942., arhiv IZDG, f. 767.

433 Oberštajnerovo pismo vodstvu VoMi 17. IX 1942., u materijalu VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-3019.

434 Izjava Inge Firmec na procesu u Nirnbergu 30. VI 1947., dok NO-4708; saslušanje Inge Firmec na raspravi u Nirnbergu 28. I 1948. (Zapisnik, str. 4492-4573) i 2. II 1948. (Zapisnik, str. 4778-4780); saslušanje Georga Redla na raspravi u Nirnbergu 23. XII 1947, (zapisnik, str. 3038-3048).

[435] Izvod iz Oberštajnerovog pisma 5. X 1942., materijal procesa u Nirnbergu, br. 5305.

[436] Teševo pismo dr Brantu 19. VII 1943, materijal VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-3018.

[437] Klingspornova beleška za Briknera 10. III 1943., materijal VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-5201.

[438] Korespondencija izmedju Himlera i Hermana Hajdera iz Lajpciga od početka 1943. godine, NAW, T-175, rolna 40.

[439] Briknerova beleška 4. III 1943., materijal procesa u Nirnbergu, br. NO-5325.

[440] J. K: Nemški nacizem in biološka krepitev, Delo 2. VIII 1961.

[441] Himlerova poruka Plepsu 20. V 1944, i Himlerovo pismo Bergeru 14. VII 1944, materijal VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-2218 i NO-1789.

[442] Izveštaj Alojza Majer-Kajbiča 14. X 1942., arhiv INV, fond DDV.

[443] Upravo tamo.

[444] Saslušanje Georga Redla na VIII procesu u Nirnbergu 23. decembra 1947. i 12. I 1948., zapisnik, str. 3038-3048 i 3449-3478.

[445] Zapisnik razgovora izmedju dr Fridla, inž. Nimfera i Sauera 15. VI 1942., arhiv INV, fond DDV.

[446] Fridlov telegram 4. VII 1942., arhiv INV.

[447] Fridlov izveštaj dr Rajneru 20. VII 1942., NAW, T-81, rolna 279.

[448] Fridlov izveštaj 23. VII 1942., dr Stira, NAW, T-81, rolna 279.

[449] Nimferove ideje i predloži 1. VIII 1942., NAW, T-81, rolna 279.

[450] Dopis komandanta bezbednosne policije i službe bezbednosti za Gorenjsku 22. VIII 1942., arhiv IZDG; izveštaj šefa bezbednosne policije i službe bezbednosti u Berlinu 18. VIII 1942., NAW, T-175, rolna 140. Umlaufova beleška 19. IX 1942., NAW, T-580 (BDC), rolna 757.

[451] Fridlov izveštaj dr Rajneru 5. IX 1942., arhiv INV, fond DDV.

[462] Fridlovo pismo dr Stiru 24. IX 1942., arhiv INV, fond DDV.

[452a] D_r Valter Blume je obavljao razne policijske funkcije. Od juna do avgusta 1941. bio je vođa posebnog odeljenja 7 a u akcionoj grupi B službe bezbednosti na teritoriji Sovjetskog Saveza. Pošto je gotovo godinu dana radio u glavnom državnom uredu bezbednosti u Berlinu Himler ga je, u vreme zaoštravanja situacije u Gorenjskoj, poslao na Bled za komandanta bezbednosne policije i službe bezbednosti. Dok je bio dva i po meseca u Gorenjskoj, lično je učestvovao u ofanzivnim pohodima protiv jedinica narodnooslobodilačke vojske i zlodelima protiv civilnog stanovništva (npr. u Hrušici pri Jesenicama krajem jula 1942.). Po odlasku s Bleda bio je na raznim policijskim dužnostima u Rajhu i u Atenama. Aprila 1948. su ga na 9. procesu pred Američkim vojnim sudom u Nirnbergu (tzv. SD-Einsatzgruppenprozess osudili na smrt vešanjem. Optužili su ga za zločine u Sovjetskom Savezu, a o njegovim zločinima u Gorenjskoj nije bilo ni jedne optužbe. Međutim uskoro su mu kaznu ublažili i već je prilično dugo vremena na slobodi.

453 Beleška o konferenciji u glavnom štabnom uredu u Berlinu 12. X 1942., datirana 14. X 1942., arhiv INV, fond DDV.

[454] Plakat s Rajnerovim proglasom 27. IX 1942., u biblioteci IZDG; Karawanken Bote 14. X 1942.

[465] Vidi nap. 453.

[456] Letak CK KPJ 15. IV 1941., Dokumenti ljudske revolucije, 1, dok. 5.

[457] Dokumenti ljudske revolucije 1, dok. 6.

[458] Slovenski poročevalec 1938-1941, ponovno izdanje, Ljubljana 1951, str. 96; Dokumenti ljudske revolucije, 1, dok. 19.

[459] Dokumenti ljudske revolucije, 1, dok. 29.

[460] Dokumenti ljudske revolucije, 1, dok, 28. i 30.

[461] Dokumenti ljudske revolucije, 1, dok, 31.

[462] Izveštaj I čete 72. rezervnog bataljona policije 21. VIII 1941., arhiv MNOM.

463 Ferenc, Okupatorjevi dokumenti o diverzantskih akcijah in partizanskih bojih na Stajerskem leta 1941, u: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1961, str. 319-323; Lojze Požun: Revirska četa leta 1941, u: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1961, str. 139-144.

[464] Dokumenti ljudske revolucije, 1, dok 66.

[466] Slovenski poročevalec 1938-1941, ponovno izdanje, str. 171-172.

[466] Dokumenti ljudske revolucije, 1, dok. 64.

[467] Skaler, n. d„ 26.

[468] Izveštaj celjske ispostave gestapoa 8. XII 1941. A jedan drugi okupatorov izveštaj kaže: »3. XI 1941. Prilikom napada neke komunističke bande, naoružane pištoljima, puškama i mitraljezima, na karaulu graničara na Bučki bili su vođa bande i jedan siledžija teško ranjeni i uhvaćeni.« (Spisak sabotažnih i diverzantskih akcija u nemačkom Rajhu za novembar i decembar 1941., koji je sastavio glavni državni ured bezbednosti u Berlinu.)

[469] Požun, n. d„ 164-172; Janko Jare: Prva Belokranjska partizanska četa, Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS, 1957, str. 83-90; Skaler, n. d„ 25-30; Metod Mikuž: Pregled razvoja narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji, I, Ljubljana 1960, str. 23-241; Radko Polič: Čudežna pomlad, Ljubljana (1961), str. 30-45.

[470] Mikuž. n. d„ 241.

[47'] Letak CK KPS krajem aprila 1941., Dokumenti ljudske revolucije, 1, dok. 6.

[472] Projekt Kaltenegerovog memoranduma od 9. VII 1941., arhiv IZDG, f. 1003; Kaltenegerova pisma okružnoj vojnoj komandi Gent 1. X 1943, i Ministarstvu unutrašnjih poslova 2. X 1943., DZA, fond RIM, Bd. 27217/4, str. 75-77.

[473] Ulrich von Hassel; Vom andern Deutschland. Aus den nachgelassenen Tagebüchern 1938-1944. Wien 1948, str. 176.

[474] Pismo H. Barona i F. Celiga 1. V 1942, prepis, PAM, f. 4.

[475] Zapisnik štabnih razgovora u Gracu 10. VIII 1942., arhiv MNOM, fond DDV.

[476] Marburger Zeitung 14, 19, 20, 22. i 24. VIII 1942.

[477] Die Untersteiermark, Rednerunterlage (Entwurf) für die Behandlung des' Themas »Untersteiermark« im Altgau, Marburg/Drau den 20. XI 1942. Istorijski arhiv Celje.

[478] Fogtov izveštaj glavnom državnom uredu bezbednosti u Berlinu 1. XI 1943., arhiv IZDG, Zbornik NOV, VI/8, dok. 177.

[479] Morarijev memorandum Himleru 28. VIII 1944, NAW, T-175, rolna 72.

IV POGLAVLJE

POLOŽAJ I ŽIVOT SLOVENACA U IZGNANSTVU

Nacisti su morali stalno ne samo da menjaju svoje deportacione planove, tj. da smanjuju broj izgnanika, nego i da, iz različitih razloga, među kojima je naročito bila značajna narodnooslobodilačka borba jugoslovenskih naroda, traže i prostor kuda bi ih deportovali. U svojim prvim planovima za novu domovinu slovenačkim izgnanicima namenili su tzv. staru Srbiju, tj. predele Srbije južno od Save i Dunava, a samo one koji budu »sposobni za germanizaciju« nameravali su da izgnaju u Nemačku. Nakon prvih pitanja kako u Srbiji pronaći dovoljno prostora za tako veliki broj izgnanika rodila se ideja da jedan deo pošalju u Makedoniju ili u Ljubljansku pokrajinu, ali to nisu mogli da ostvare. Posle konferencije, koja je održana u Zagrebu 4. juna 1941., u Srbiju je trebalo deportovati samo manji deo Slovenaca predviđenih za progon, a veći deo na područje tzv. Nezavisne Države Hrvatske, Ali, od početka oktobra 1941. prostor za veći deo slovenačkih izgnanika mogli su da nađu još samo u Nemačkoj.

Tako su u Srbiju, kuda su u početku nameravali da pošalju najveći deo slovenačkih izgnanika, poslali zapravo najmanji deo, a u Nemačku, kuda su u početku namenili najmanji deo, morali su da pošalju najveći, dok su deo njih izgnali na područje Nezavisne Države Hrvatske, kuda ih u početku uopšte nisu nameravali da izgone.

Slovenci su, dakle, živeli u izgnanstvu u Srbiji, Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, tj. u Hrvatskoj i u Bosni, te u Nemačkoj, dok su se mnogi od njih pred deportacijama sklonili bekstvom u Ljubljansku pokrajinu, pa tako i za njih možemo da kažemo da su živeli u progonstvu. Položaj i uslovi Slovenaca koji su živeli u progonstvu u ranije navedenim pokrajinama su bili različiti, pa ćemo ih zato analizirati odvojeno za svaku pokrajinu.

U SRBIJI

Pripreme za prihvat i razmeštaj izgnanika

U prethodnom poglavlju smo videli da su u drugoj polovini meseca maja 1941. u Srbiji počeli da traže mogućnosti za naseljavanje Slovenaca predviđenih za izgon iz slovenačke Štajerske i Gorenjske. O tome svedoče već spomenuti zapis vojnog komandanta 610. vojnoupravne grupe u Smederevu, fon

Šihtinga, namenjen banu komesaru dr Stefanoviću od 15. maja i konferencija održana kod vojnog komandanta za Srbiju, generala avijacije Ferstera, 21. maja 1941. Na toj konferenciji su, pored ostalog, zaključili i to da o nemačkim planovima treba odmah obavestiti »srpski odbor za preseljavanje« i sa njim se dogovoriti o svim pitanjima koja se tiču nastanjenja i zbrinjavanja izgnanih Slovenaca.[1] Kada su, tri dana kasnije, SS-štandartenfirer dr Vilelm Fuks i SS-šturmbanfirer dr E. Vajnman upoznali sa zaključcima konferencije SS-štandartenfirera Ota Lurkera, zaključili su da se vodstvo Fuksove akcione grupe bezbednosne policije i službe bezbednosti poveže sa srpskim vlastima. Ranije, navodno, to nije moglo da učini, jer su akta i telegrami dolazili pod oznakom »poverljivo«.[2]

Turnerov upravni štab pri vojnom komandantu za Srbiju zvanično je upoznao srpske vlasti s nacističkim planovima za deportacije, verovatno, tek 24. maja 1941. Tog dana je, naime, predsednik srpske vlade i komesar za unutrašnje poslove,[3] bivši policajac Milan Aćimović, »s obzirom na usmenu poruku Upravnog štaba pri vojnom komandantu za Srbiju da će se na području Srbije naseliti određen broj Slovenaca« naredio da se oformi »Generalni komitet za naseljavanje Slovenaca«. Za predsednika je postavio višeg savetnika Ministarstva za socijalnu politiku dr Fedora Aranickog, za generalnog sekretara šefa katastarske uprave u Smederevu Jovana Marića, a za članove upravnika Centralnog higijenskog zavoda dr Bogoljuba Konstantinovića, načelnika u Ministarstvu za poljoprivredu Vasu Veličkovića, zamenika načelnika Ministarstva za finansije Miloša Papića, pomoćnika generalnog direktora državnih železnica Dušana Ličinu, inspektora u Ministarstvu za pravosuđe Milutina Ristića i savetnika u Ministarstvu za unutrašnje poslove Dušana Tadića. Naredio je da generalni komitet mora odmah da počne s radom i da ga mora svakodnevno obaveštavati o svom radu.[4]

O osnivanju Generalnog komiteta za naseljavanje Slovenaca Milan Aćimović je nekoliko dana kasnije obavestio banovinske uprave i sreska načelstva, kao i načelstva gradskih policija:

»Vrhovni komandant nemačke vojske u Srbiji naredio je da moramo u granicama stare Srbije da naselimo oko 150.000 Slovenaca. Osim toga, na našu teritoriju stiglo je oko 50.000 Srba iz okupiranih krajeva.

Za sveukupni rad i izvršavanje tog zadatka, koji je veoma težak, komplikovan i delikatan, oformio sam, 'Generalni komitet za naseljavanje Slovenaca', koji ima svoje prostorije u zgradi područnog ministarstva (tj. Ministarstva za socijalnu politiku - nap. T. F.) u Ulici kralja Milutina br. 16 i kome predsedava viši savetnik Ministarstva za socijalnu politiku i narodno zdravlje gospodin Fedor Aranicki, šef iseljeničkog odseka.

Generalni komitet je izradio 'pravilnik', podelio se u sekcije i počeo da radi 25. ovog meseca (tj. maja - nap. T. F.).«[5]

Zanimljivo je da je Upravni štab pri vojnom komandantu za Srbiju izvestio Aćimovića da će u Srbiju doći oko 150 hiljada Slovenaca. Taj broj je, naime, čak za 110 hiljada manji od broja koji su predviđali još početkom maja 1941.

Pravilnik koji je Aćimović spomenuo u svom dopisu određivao je vrlo precizno sastav i zadatke čitavog komiteta, podelu u sekcije i njihove zadatke, organizaciju banovinskih, sreskih i opštinskih odbora za naseljavanje.

Generalni komitet za naseljavanje Slovenaca je, prema pravilniku, imao, osim predsednika i generalnog sekretara, još i zastupnike ministarstva za unutrašnje poslove, za socijalnu politiku i narodno zdravlje, za finansije, za saobraćaj, za pravosuđe, za građevinarstvo, za prosvetu i za ishranu, dakle zastupnike triju ministarstava više nego što je to predviđao Aćimović u naređenju za njegovo oformljavanje. Imao je, dakle, zastupnike svih tadašnjih ministarstava osim Ministarstva za poštu, telegraf i telefon. Generalni komitet je imao Generalni sekretarijat koji je vodio generalni sekretar kao stručni veštak za naseljavanje, a postavio ga je komesar za unutrašnje poslove, tj. sam Aćimović. Osim njega, članovi Generalnog sekretarijata bili su još zastupnik Ministarstva unutrašnjih poslova i Ministarstva za pravosuđe. Njegov zadatak je bio da organizuje, stručno vodi i nadzire sveukupan rad pri naseljavanju Slovenaca, vodi statistiku i evidenciju naseljenika, personalnu politiku za službenike Generalnog komiteta itd. Pored toga, postojale su još i sekcije za prevoz izgnanika, za ishranu, za higijenu i zdravstvena pitanja, za finansijska pitanja i proračun, kao i tehnička sekcija za obezbeđenje nastanjenja izgnanika i druga tehnička pitanja. Sekcije su vodili članovi koje je za to zadužio predsednik komiteta.

Pravilnikom je određeno i to da se u banovinama oforme desetočlanski banovinski odbori za naseljavanje Slovenaca čije će članove imenovati Generalni komitet i ban, u srezovima šestočlani sreski odbori, a u opštinama tročlani opštinski odbori za naseljavanje Slovenaca.[6]

U već spomenutom dopisu banovinskim upravama, sreskim načelstvima i upravama gradskih policija Aćimović je poručivao da ljudima treba objasniti da će im izgnani Slovenci koristiti »kao lekari, koji će najodgovornije obavljati svoju lekarsku dužnost po selima; kao zanatlije, koje će im kao stručnjaci u selima obavljati različne usluge, proizvoditi i popravljati prevozna sredstva, alat i druge potrepštine; kao poljoprivrednici, koji će kao vešti i praktični pripomoći napretku naše poljoprivrede i stočarstva ...« Javio im je i to da će u prvim grupama stići oko pet hiljada intelektualaca koje treba da nastane po većim gradovima. Za izgnanike za koje ne bi mogli naći mesto u privatnim ili javnim zgradama treba da izgrade drvene barake. A na kraju je zapretio oštrom kaznom svim onima koji ne budu izvršavali njegova naređenja ili naređenja generalnog komiteta, njegovih članova i delegata i drugih organa. Na to ga nije navela briga za sudbinu izgnanih Slovenaca već činjenica da »*nemačka vrhovna vojna vlast pripisuje i veoma veliki značaj brzom, pravilnom i potpunom izvođenju tog velikog zadatka*«. (Podvukao T. F.)[7]

Nekoliko dana kasnije, na konferenciji u Zagrebu, za progon u Srbiju odredili su mnogo manji broj Slovenaca (oko 9000), ali su sredili već tekući progon Srba s područja Nezavisne Države Hrvatske (oko 170.000). O tome je predsednik Generalnog komiteta za naseljavanje Slovenaca Aranicki, 9. juna 1941., obavestio banovinske uprave, sreska načelstva i predstavnike gradskih policija i stavio im u zadatak da popišu sve prazne, napuštene kuće ili stanove

Dolazak trećeg transporta slovenačkih izgnanika iz Maribora u Arandelovac sredinom juna 1941.

i da ih osposobe za nastanjenje izgnanika; da odrede koje će porodice prihvatiti izgnanike u svoje domove i koliko će ih primiti, pri čemu treba najpre da popisu imućnije; da pripreme prevozna sredstva za prevoz izgnanika od prihvatne stanice do kraja naseljenja, angažuju lekare i drugo potrebno osoblje za sanitetsko-higijenske mere; da se pobrinu za ishranu i najneophodniju opremu za izgnanike, popisu sve izgnanike i *strogo prate njihovo kretanje itd*[e]

Generalni komitet za naseljavanje Slovenaca je u Aranđelovcu, kuda su dovezli prve transporte izgnanika iz Maribora, organizovao svoju ispostavu. To je bila banja i turistički kraj u Šumadiji sa nekoliko hiljada stanovnika i kupalištima usred bogatog zelenog rastinja. U banjskim zgradama su za izgnane Slovence pripremili dvodnevni odmor s prenoćištem i ishranom, a zatim ih vozovima odvezli dalje prema srezu, koji su im namenili za naseljenje. Ne znam zbog čega su tamo dovezli samo nekoliko prvih transporta, dok su ih kasnije slali direktno u srezove u kojima su nameravali da ih razmeste.

Članovi ispostave Generalnog komiteta za naseljavanje Slovenaca su transporte sa slovenačkim izgnanicima prihvatali na granici kod Mokre blizu Užica,[9] pratili ih do Aranđelovca ili drugih železničkih stanica, gde su ih onda primili i službeno od nemačke policijske pratnje. Pri prijemu i predaji transporta su učestvovali, osim delegata Generalnog komiteta za naseljavanje Slovenaca iz Beograda i ovlašćenog sreskog načelnika ili njegovog zastupnika, članova sreskog odbora za naseljavanje Slovenaca itd., ponekad i nemački esesovski oficiri, na primer, dr Fuks, dr Vajnman, Krumej, Hepner, SS-šturmbanfirer Grinajer itd.

Svi izvori, kako izveštaji i izjave slovenačkih izgnanika tako i nemačkih policajaca koji su pratili transporte, saglasni su u tome daje *srpski narod s neopisivim simpatijama i bratskom ljubavlju prihvatio slovenačke izgnanike.* Tako je vođa policijske pratnje 12. transporta, koji je 5. jula krenuo iz Rajhenburga

Dolazak transporta slovenačkjih izgnanika u Sevojno kod Uzica jula 1941.

i 7. jula stigao u Kraljevo i Mladenovac, izveštavao: »Kada smo prešli preko srpske granice mnoge železničke stanice bile su natrpane srpskim ljudstvom, koje je svoje simpatije prema iseljenicima izražavalo pevanjem srpskih pesama.«[10] Srpski ljudi su izgnane Slovence dočekali masovno okupljeni na železničkim stanicama ili u gradovima i pozdravljali ih sa slavolucima, govorima, pesmom i čašćavanjem. Čini se da su za njih ti dani bili nekakav praznik solidarnosti i bratske uzajamnosti jugoslovenskih naroda, kojima je nacistički okupator namenio gorku sudbinu. Tako topao prijem je slovenačkim izgnanicima u njihovim najtežim trenucima ublažavao bol, dizao moral i jačao životnu volju. Nije neobično što su okupatori konstatovali da su prilikom takvih prijema srpski lokalni organi vlasti bili rezervisani ili čak neprijateljski raspoloženi prema Nemcima.[11]

Sa prihvatnih stanica Slovence su u grupama slali u veće krajeve, kao što su: Jagodina, Ćuprija, Paraćin, Užice, Kruše.vac, Lazarevac, Gornji Milanovac, Požega, Čačak, Guča, Gruža, Kragujevac, Preljina, Kraljevo, Mladenovac, Aranđelovac, Topola, Trstenik, Valjevo, Kamenica, Smederevska Palanka, Veliko Orašje, Rekovac, Varvarin, Aleksandrovac, Brus, Arilje i Ivanjica. To su bili pretežno voćarski predeli u Šumadiji. Tamo su sreski načelnici imali zadatak da, zajedno sa sreskim i opštinskim odborima za naseljavanje Slovenaca, razmeste izgnanike u svojim opštinama i to u najboljim kućama, ali, ipak, tako da u svaki kraj dođe samo jedna ili najviše dve porodice.[12]

Čini se da razmeštanje izgnanih Slovenaca po selima nije teklo sasvim bez smetnji. Treba imati na umu činjenicu da u mnogim selima nije bilo na raspolaganju prostora za nastanjenje za izgnanike ili su ih pre toga već zauzeli srpski izgnanici. Izvanredni i opunomoćeni komesar za naseljenike i izbeglice Andra Popović, kojeg je Aćimović postavio pošto je polovinom juna 1941. raspustio Generalni komitet za naseljavanje Slovenaca, pisao je 24. juna svim sreskim načelnicima:

Slovenački izgnanici u Vmjačkoj Banji septembra 1941.

»Saznao sam da se veliki deo Slovenaca koji je preseljen u Srbiju nastanio u pojedinim gradovima i varošicama i da je bez zaposlenja. To se očigledno, suprotstavlja mojim namerama i politici naseljavanja.

Prema uputstvima koje sam dao više puta, usmeno ili pismeno, Slovence treba nastaniti kod boljih porodica u selima, i to tako da u svako selo dođu jedna ili dve porodice, koje imaju zajedno najviše po 5 ili 6 porodičnih članova.

U slučaju da posle razmeštaja ostane još nešto Slovenaca, ostatak treba zadržati u sreskom mestu pa me odmah telegrafski obavestiti o njihovom broju kako bih mogao da naredim da ih pošalju u druge srezove.

Slovenci koje budete naselili po selima moraju da rade kod svojih gospodara i, uz njihovu saglasnost, treba na imanjima da predlažu one metode rada koji su se u njihovim krajevima pokazali dobrim, zatim treba da pokušaju sa uvođenjem nove kulture ukoliko im to dopuštaju terenski i klimatski uslovi.«[13]

U uslovima kakvi su bili u Srbiji 1941. godine srpske vlasti nisu mogle sasvim da sprovedu taj plan, pa su veće grupe Slovenaca ostale i dalje u većim gradovima. No, pogledajmo podrobnije, bar za nekoliko transporta, gde su nastanili izgnanike.

Prvi transport, koji je 9. juna, stigao iz Slovenske Bistrice u Aranđelovac su posle dva dana odmora, 11. juna, vozom odvezli dalje, u *Jagodinu* (sada Svetozarevo). Tamo su deo izgnanika smestili u domu gluhonemih, a drugi deo u zgradi učiteljske škole. Iz grada su mnogi otišli u unutrašnjost, dok su se drugi zaposlili kao radnici, službenici, zanatlije itd. i pronašli skromne stanove kod srpskih porodica. Tako su nakon dva meseca ispraznili dom gluhonemih a uskoro i zgradu učiteljske škole. Ipak je jedna grupa izgnanika čitavu oštru zimu 1941-1942. morala da preživi u nekoj mesnoj klaonici.

I drugi transport, koji je u Aranđelovac stigao 12. juna iz Maribora, su nakon dva dana predaha odvezli dalje, u *Ćupriju.* Nešto su ih nastanili kod porodica, nešto u zgradi Okružnog suda, a kuhinju i menzu su uredili sami u prostorijama gostionice »Park«. I pored toga što je mnogo izgnanika otišlo u unutrašnjost ili u druga mesta, još uvek ih je preko stotinu živelo u Ćupriji i njenoj bližoj okolini.

U Aranđelovac je 15. juna stigao i treći transport iz Maribora, pa su i njega, nakon dva dana predaha, poslali dalje, u *Paraćin.* Izgnanike su nastanili u nekim praznim poslovnim prostorijama i hranili ih sa kazana. Kako tamo nije bilo moguće zaposliti toliki broj ljudi i kako ni župan - sudetski Nemac Paulus - nije bio spreman duže vreme da pomaže slovenačke izgnanike, većina ih se polovinom avgusta 1941. odvezla u Zaječar, grad uz bugarsku granicu, koji je želeo da ima slovenačke izgnanike ali ih još nije dobio. Tamo su ustanovili zajedničku kuhinju.

Četvrti transport iz Maribora, koji je stigao u Aranđelovac 19. juna, su nakon dva dana odvezli u *Kruševac.* Izgnanici su tamo tri dana bili gosti gradskog stanovništva, a nakon toga su ih podelili po selima.

U Aranđelovac je 22. juna stigao već peti transport izgnanih Slovenaca pa su ga ubrzo preko Mladenovca i Stalača odvezli do stanice Đunis. Tamo su se izgnanici podelili i otišli u različite krajeve. Nešto su ih, na primer, poslali u Ribarsku banju na planini Jastrebac, pa su tamo oformili slovenačku koloniju.

Sledeće transporte nisu više zaustavljali u Aranđelovcu već su ih slali neposredno u onaj srez u kome su nameravali da nasele izgnanike. Tako su šesti transport 26. juna dovezli iz Maribora direktno u *Lazarevac* u dolini Kolubare i u obližnja sela poslali po 20-30 izgnanika. Sedmi transport su 29. juna dovezli direktno u Gornji Milanovac, a osmi 3. jula u *Užice* i *Užičku Požegu.* One koji su došli u Užice smestili su u barakama iznad grada, gde su ostali zajedno nekoliko meseci i tamo septembra 1941. dočekali oslobođenje grada, dok su one, koji su došli u Užičku Požegu, smestili u zanatlijskoj školi i u artiljerijskim šupama. Tamo je 12. jula izgnanike dovezao i poslednji, peti transport iz Gorenjske. Većinu su ih podelili po ohližnjim selima. Deveti transport iz Maribora je izgnanike dovezao 4. jula direktno u *Čačak.* Tamo je ostalo samo oko 100 ljudi, a veća grupa je otišla u radionice vagona u Kraljevu. Deseti transport je izgnanike dovezao 5. jula u *Gružu* i *Kragujevac,* jedanaesti narednog dana u *Preljinu, Aranđelovac* i *Mladenovac,* a dvanaesti 7. jula iz Rajhenburga direktno u *Vrnjačku banju* i *Trstenik,*[14]

Prvi transport iz Sentvida nad Ljubljanom je izgnanike 8. jula prevezao u srez *Valjevo.* Još za vreme puta su ga podelili pa je polovina otišla u grad Valjevo, a druga polovina u unutrašnjost, u podgorski srez sa sedištem u Valjevskoj Kamenici. U gradu su ostale porodice s malom decom u napuštenoj kasarni 5. pešadijskog puka. Kasnije su kasarnu morali da prepuste nemačkoj vojsci i da se premeste u neku školu. Izgleda da je u Valjevu bila najveća i najbolje organizovana kolonija slovenačkih izgnanika.

Drugi transport iz Sentvida su podelili u dva dela, pa su prvi deo 9. jula prevezli u *Smederevsku Palanku,* a drugi u *Veliko Orašje.* U Smederevskoj Pa-

Kod grobova slovenačkih izgnanika na groblju u Valjevu 1. novembra 1943.

lanci ih je ostalo nekih 250 i već narednog dana su ih poslali u unutrašnjost, a neki su se zaposlili u gradu, dok su one iz Velikog Orašja već narednog dana podelili po selima.

Treći transport iz Gorenjske nisu podelili, nego su ga 11. jula u zoru čitavog prevezli u *Varvarin*. Veći deo izgnanika su odmah razmestili po selima varvarinskog (temeničkog) sreza, dok je deo ostao u Varvarinu i nastanio se u još ne sasvim dovršenoj zgradi sreske ambulante, a nešto i u staroj školi i u ondašnjoj zanatskoj školi.

Četvrti transport je iz Gorenjske 12. jula stigao u *Kruševac*, a peti narednog dana u *Užičku Požegu*. Odande su izgnanike seljačkim kolima prevezli u Arilje, gde su ostali tri dana, nakon čega su ih razmestili po obližnjim selima. U tom transportu je bilo i 13 maloumnih osoba iz Mežičke doline, koje su nakon toga odvezli u Prilički kiseljak i Ivanjicu, a nekoliko nedelja kasnije, navodno, u neku duševnu bolnicu u blizini Niša, gde je o njima nestao svaki trag.[14]"

Položaj izgnanika

Većinu slovenačkih izgnanika su vlasti podelile po selima, a bilo je i nekoliko većih kolonija, na primer u Valjevu, Užicu, Paraćinu, Ribarskoj Banji, Čačku itd., od kojih su neke živele čitavo vreme do repatrijacije. Bez posebnog odobrenja i pravila te su kolonije poslovale kao nekakve dobrotvorne ustanove pa su ih priznavali kako izgnanici tako i vlasti. U njima su izgnanici najpre izabrali svoj odbor, koji je uređivao i vodio koloniju i predstavljao je pred vlastima i drugim ustanovama. U Jagodini je takav odbor vodio dr Franc Hojnik iz Maribora, u Ćupriji Ivan Prekoršek, u Kruševcr Jože Špendal, u Guči Tone Koren, u Čačku dr Ivo Jančić (posle njega dr Avgust Rajzman), u

Vrnjačkoj Banji dr Vilimek, u Paraćinu odnosno Zaječaru slikar Albert Sirk, u Valjevu Cvetko Kristan itd.

Odbori su za one izgnanike koji su živeli u koloniji organizovali zajedničke kuhinje i menze. Izdržavali su ih pomoću sredstava koja su u tu svrhu dobili od vlasti (u Kruševcu je, na primer, »odbor za zbrinjavanje izbeglica« dao za svakog nezaposlenog člana kolonije po 12 dinara priloga dnevno za hranu, u Paraćinu su dobili za kuhinju 80 hiljada dinara zajma itd.). Ponegde, kao na primer, u Paraćinu, takve su kuhinje postojale na zadružnoj osnovi sa članskim udelom i posebnim upravnim odborima. U nekim krajevima su im vlasti dodelile još ponešto zemlje za male ekonomije, kao npr. u Zaječaru, Kruševcu itd., a drugde su morali, pak, srpski seljaci da predaju svojim opštinama nešto od letine za pomoć srpskim i slovenačkim izgnanicima. Izgnanicima je nešto pomoći davao i Crveni krst.

Izgleda da je bila najveća i među primerno organizovanim kolonijama najaktivnija ona u Valjevu. Tamo je odbor, izabran već 11. jula 1941., uveo obavezan rad za muškarce i žene, uredio zajedničku kuhinju, dežurnu službu itd. Kada je izvanredni i opunomoćeni komesar za naseljenike i izbeglice u Beogradu nameravao da tu koloniju, koja je stalno brojala oko 400 ljudi, odstrani iz grada a izgnanike podeli na sela, odbor se tome suprotstavio pa je kolonija ostala i dalje da postoji. Zbog sve veće skupoće život je u koloniji postajao sve teži pa su za hranu morali prodavati čak veš i odela. U 1943. godini su koloniju preimenovali u »Udruženje slovenačkih izgnanika u Srbiji«, a članove su podelili po privatnim kućama. Svojim članovima je kolonija podelila 1,371.000 dinara pomoći, za sve vreme je imala muški i omladinski hor, vlastitu biblioteku itd.[15]

I slovenački Crveni krst u Srbiji je donekle doprineo tome da ublaži nevolje slovenačkih izgnanika, a svoje sedište je imao u Kursulinoj ulici u Beogradu. U njegovom vodstvu su bili, pored nekih beogradskih Sloyenaca, i izgnanici dr Lipoid iz Maribora i Ivan Prekoršek iz Celja. Bio je uglavnom u rukama liberala. Preko tog odbora, iz vodstva Crvenog krsta Slovenije u Ljubljani kolonije slovenačkih izgnanika u Srbiji posećivao je Drago Supančič, a naročito je u tome bila požrtvovana Jelka **Spat,** koja je - invalid bez obe noge - samo do marta 1943. napravila preko 100 putovanja do naših izgnanika u Srbiju i Bosnu da bi na kraju, zbog belogardističke opasnosti, ostala u Srbiji i dalje pomagala izgnanicima.

I srpski Crveni krst, smešten u Ulici kralja Milana, u kome su radili i Ivan Kranjc, Lovro Petovar i Pavel Fajdiga, trudio se da pomogne slovenačkim izgnanicima. Međutim, njegov rad se ograničavao uglavnom na primanje i slanje poštanskih pošiljaka i održavanje veza preko Međunarodnog crvenog krsta s jugoslovenskim ratnim zarobljenicima u Italiji.

Bolje veze nego Crveni krst je sa Slovenijom održavala tzv. »Slovenačka socijalna kancelarija« u nadbiskupskoj palati u Krunskoj ulici u Beogradu, koju je vodio bivši senator dr Franc Smodej. Prostorije za nju je stavio na raspolaganje beogradski nadbiskup dr Ujčić. U njoj su, u leto 1941., oformili ilegalan odbor za pomoć slovenačkim izgnanicima i u njemu su, pored dr Smodeja, bili još Slavko Savinšek, Vilko i Ruša Boje, Anton Fortič, Tomaž Ulaga

i Pavel Fajdiga. Počeo je s prikupljanjem hrane, odela, pokrivača i drugih životnih potrepština za izgnanike, traženjem službi i organizacijom prijema i slanja pisama i drugih poštanskih pošiljaka za izgnane Slovence. Međutim, taj odbor nije dugo delovao. Gestapo je, naime, u proleće 1942. otkrio da se pojedini ljudi iz Slovenačke socijalne kancelarije bave obaveštajnim poslovima u korist Mihajlovićevih četnika. Pojedinci su, zaista, već 1941. godine sastavljali slovenačku obaveštajnu mihajlovićevsku grupu, koja je čak imala dve podgrupe. Neke od tih ljudi okupator je poubijao, a neke duže vremena držao u zatvorima.[16]

I pored toga što je srpski narod izgnane Slovence neopisivo toplo, bratski prihvatio i što im je stavio na raspolaganje sve što je imao kako bi im ublažio nevolju u koju ih je gurnuo nemački okupator, u početku je položaj Slovenaca bio veoma težak. Pomoć koju su primali od vlasti je bila nedovoljna i uglavnom vremenski ograničena. Zbog toga je većina izgnanika pokušala da zapošljavanjem poboljša svoj materijalni položaj, ali je pri tome naišla na velike prepreke. Izgleda da su se izgnanici najlakše zapošljavali u fabrikama i da je na području na koje su ih nacisti deportovali bila veoma retka fabrika u kojoj nije radilo bar nekoliko Slovenaca. U Ćupriji su se, na primer, zaposlili u fabrici šećera, u Jagodini u pivari, u Paraćinu u staklari, u Valjevu u fabrici poljoprivrednih mašina »Vistad«, u Smederevskoj Palanci u fabrici železnih konstrukcija »Jasenica«, u rudniku Aleksinac, u Kraljevu u radionicama vagona itd. Mnogo ih je moralo da potraži zaposlenje i u drugim krajevima Srbije. Brojni su bili oni koji su se morali zaposliti i u drugim profesijama, pošto za njihova zanimanja nije bilo posla pa su silom prilika postali železničari, poštari, poreski činovnici, skladištari, nabavljači, kontrolori u mlinovima itd. Neke zanatlije su uredile vlastite radionice, a neki su otvorili i privatne gostionice. Svako je, razumljivo, želeo da se zaposli u svom zanimanju i izgleda da se vlasti načelno tome nisu suprotstavljale, osim kada je reč o učiteljima, kojih je među izgnanicima bilo veoma mnogo. I dok su profesore primali u službu u gimnazijama, molbe slovenačkih učitelja za zaposlenje u osnovnim školama vlasti su odbijale. Takav svoj stav su obrazlagali time da se slovenački učitelji ne bi u dovoljnoj meri mogli povezati sa stanovništvom iz unutrašnjosti, jer, navodno, nisu ni Srbi ni pravoslavci. Primali su ih u druge službe, npr. finansijsku. Tamo gde nije bilo osnovnih škola slovenački učitelji su organizovali školske tečajeve i podučavali i slovenačku decu. Ni advokati se u početku nisu mogli zaposliti u svojoj profesiji, ali im je novembra 1942. advokatska zbornica u Beogradu to dozvolila. Nezaposlenim državnim činovnicima i nameštenicima vlasti su neko vreme davale pomoć u iznosu dve trećine njihove predratne plate, a penzionerima su isplaćivali penzije.

Slovenačke izgnanike srpski narod je veoma cenio, jer su se trudili da mu svojim znanjem pomognu u poboljšanju radnih metoda, načina života i u podizanju kulturnog nivoa. Naročito je bilo značajno delovanje slovenačkih izgnanika, koji su bili uglavnom intelektualci, među srpskim poljoprivrednicima u unutrašnjosti.

Slovenački izgnanici u Srbiji nisu zanemarivali ni svoje kulturno vaspitanje. Osnivali su horove, pisali pesme (npr. Janko Glazer u Aranđelovcu,

France Onič u Aleksincu, Jože Vovk u Zaječaru, Josip Napotnik u Jagodini itd.) i prozu (npr. Anton Ingolič u Ćupriji itd.) ili nekako drukčije delovali u novoj sredini.

Srpske vlasti su slovenačkim izgnanicima izdale posebne »izbegličke legitimacije« i trudile se da ih što više ostane tamo gde su ih u početku namestili. Ipak su izgnanici, tražeći zaposlenje, odlazili iz tzv. stare Srbije u Banat, pa čak i u Makedoniju (najdalje je stiglo sedam porodica sa 30 članova iz Gorenjske i to do mesta Probištip pa su se zaposlili u rudniku Zletovo) te na Kosovo (npr. šest porodica sa 17 osoba do Kosovske Mitrovice).[17] Mnogo slovenačkih izgnanika je, pomoću raznih veza, ubrzo stiglo i u Beograd. Da bi zaustavio njihovo samovoljno dolaženje u Beograd i zapošljavanje u tom gradu, izvanredni i opunomoćeni komesar za naseljenike i begunce postavio je uslove pod kojima su se slovenački izgnanici mogli zapošljavati u Beogradu i zabranio svako doseljavanje bez njegove pismene dozvole.[18]

Onim slovenačkim izgnanicima koji su bili rođeni u Dolenjskoj i Notranjskoj, kao i u Ljubljani, rođaci su počeli da šalju odgovarajuće potvrde. S njima su preko raznih organa vlasti u Srbiji i u Ljubljanskoj pokrajini postigli to da su im dozvolili odlazak u Ljubljansku pokrajinu.[19] Pojedinci, koji su imali rođake na području Nezavisne Države Hrvatske, uz pomoć različitih intervencija, otišli su na podnačje te tzv. države. Na taj način je do 1944. godine iz Srbije otišlo 2389 Slovenaca.[20]

Izgnanici i narodnooslobodilačka borba

Verovatno ni u jednoj drugoj grupi slovenačkih izgnanika nije bio tako, visok procenat onih koji su bili u domovini politički opredeljeni, kao što je to bio slučaj s izgnanicima u Srbiji. Jer, nacisti te ljude nisu izgonili samo zbog njihovog obrazovanja nego i zbog njihove saradnje u raznim političkim strankama i organizacijama, a naročito zbog njihovog patriotskog, nacionalno-odbrambenog i protivnemačkog, tj. protivfašističkog ponašanja. Valjalo je, dakle, očekivati da će se većina slovenačkih izgnanika u Srbiji odmah i bez razmišljanja uključiti u antifašistički pokret i aktivnu narodnooslobodilačku borbu. Čini se, međutim, da je nacistička deportacija na većinu njih delovala poput šoka, kome se pridružila i briga za spasavanje ličnog položaja,[21] a naročito položaja njihovih porodica. Zbog toga su bili uzdržani u odnosu na bilo kakvu političku propagandu ili pozive rukovodstva narodnooslobodilačkog pokreta da se uključe u narodnooslobodilačku vojsku. Nesumnjivo da je jedne od narodnooslobodilačke borbe odbijao njen plebejski karakter, a druge suprotnosti između četnika i partizana itd.

Iako se 1941. godine u partizane u Srbiji uključilo manje slovenačkih izgnanika nego što ih se u onim političkim i vojnim prilikama (snažno protivokupatorsko raspoloženje srpskog naroda, veći broj partizanskih jedinica u Šumadiji, nastanak veće oslobođene teritorije itd.) moglo uključiti, naročito intelektualaca, ipak su slovenački izgnanici bili među prvim srpskim partizanima.

Nemamo, na žalost, podrobnijeg pregleda o saradnji slovenačkih izgnanika u narodnooslobodilačkom pokretu na terenu, niti o njihovom članstvu u pojedinim partizanskim jedinicama, pa ću zbog toga navesti samo neke fragmentarne podatke.

Izgleda da su među prvim izgnanicima koji su u Srbiji otišli u partizane bili onih trinaest Slovenaca iz sedmog transporta iz Slovenačke Štajerske, koji su u leto 1941. otišli u Ljubićki bataljon i od kojih je gotovo polovina ubrzo izgubila život - ili su pali, ili su ih, pak, poubijali četnici i nacisti. I iz Trstenika su ubrzo otišli u obližnji partizanski odred tri mlada izgnanika, trojica su otišla u kragujevački odred, četvorica iz Užičke Požege u Užičkopožešku četu, a i iz Gornjeg Milanovca ih je otišlo nekoliko u obližnje srpske partizanske jedinice itd. Poznato je da su neki izgnanici radili u pozadinskim organima partizanske vojske, ili u partizanskim bolnicama, naročito na oslobođenoj teritoriji.

Upravo se među Slovencima u Užičkopožeškoj četi, prilikom oslobođenja Kosjerića i u dodiru s ondašnjom slovenačkom kolonijom, rodila ideja da se svi Slovenci iz srpskih partizanskih jedinica udruže u posebnu slovenačku partizansku četu. Rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta, u kome je tada već bio Edvard Kardelj iz Slovenije, prihvatilo je takvu ideju i poručilo da četvorica slovenačkih partizana iz Užičkopožeške čete poseti srpske partizanske jedinice i kolonije slovenačkih izgnanika na oslobođenoj teritoriji, te u Užice dovedu slovenačke partizane i nove dobrovoljce kako bi tamo oformili posebnu slovenačku partizansku četu. A Edvard Kardelj je u tu svrhu u »Borbi«, koja je izlazila u Užicu, 21. oktobra 1941. objavio poziv s naslovom: »*Slovenci, domovina zove!*«

U svom članku Edvard Kardelj najpre kaže da su se Slovenci u domovini latili oružja i ustali protiv okupatora. Ustanovili su Osvobodilnu frontu, koja je organizovala i formirala slovenačke partizanske jedinice itd. A na kraju je napisao:

»U trenutku kada nam akcije slovenačkih partizana vraćaju nadu za brzi povratak u Sloveniju, mi u Srbiju prognani Slovenci moramo da se upitamo: Šta je sad naš zadatak? Smemo li i dalje čekati da nam slovenački partizani sami i s vlastitom krvlju, boreći se pod najtežim uslovima, otvore vrata za povratak u domovinu? Ne!

Naša sveta dužnost jeste *da svi sposobni muškarci počnu odmah da se prijavljuju u slovenačku partizansku četu* koja se oformljuje na teritoriji oslobođene Srbije. Ukoliko nas bude više i ukoliko se brže prijavimo, utoliko ćemo pre moći da požurimo u pomoć braći u domovini.

Muškarci, koji niste sposobni za borbu, slovenačke žene i devojke širom Srbije, pomognite! Agitujte za ulazak u slovenačku četu, stavljajte se na raspolaganje partizanskom pokretu svako prema svojim sposobnostima!

Niko ne sme zanemariti svoje istorijske dužnosti. Vreme oklevanja i bilo kakve bojazni je za nama. Za naša dela će nam suditi istorija slovenačkog naroda.

Slovenci u Srbiji, odazovite se zovu porobljene domovine!«[22]

Međutim, nakon ovog poziva i prvog mobilizacijskog obilaska po srpskim partizanskim jedinicama i na terenu u Užicu se skupilo samo oko 18 slovenačkih partizana. U nekim kolonijama većina izgnanika zauzela je izvestan neutralan stav. Rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta je okupljene slovenačke partizane nameravalo da pošalje u nov mobilizacijski obilazak po terenu, ali je najpre moralo da ih angažuje u odbrani Užičke Požege, a nakon toga ih je poslalo na teren. Prvih dana novembra 1941. oko 25 slovenačkih partizana smestilo se u zgradi gimnazije u Užicu i u prisustvu Edvarda Kardelja i Ivana Mačeka formiralo slovenačku partizansku četu »Ivan Cankar«, koja je za komandira izabrala jeseničkog radnika i komunistu Albina Pibernika, koji je pristupio partizanima sa svojom ženom i maloletnim sinom, a za politkomesara Oskara Šavlija. Većinu u četi su predstavljali izgnanici, a po socijalnom sastavu su bili prvenstveno radnici s nekolicinom intelektualaca. Slovenačka partizanska četa je oko 7. novembra otišla na položaje i uskoro je u borbama - vatrenom krštenju - imala četiri mrtva i nekoliko ranjenih.

I posle formiranja čete nastavljeno je sa pridobijanjem slovenačkih izgnanika za ulazak u četu. Nekoliko boraca je ponovo otišlo u mobilizacijski obilazak na oslobođenoj teritoriji, a Edvard Kardelj i Oskar Hudales su imali u Užicu sastanak s ondašnjom kolonijom. Većina prisutnih se nije odazvala njihovom pozivu da se uključe u partizansku četu, a neko je čak istupio s nekakvom rezolucijom kojom je »utvrđivao« da su izgnanici »cvet slovenačkog naroda« i da zbog toga moraju preživeti rat i ostati neutralni. Nekoliko Slovenaca iz te kolonije je radilo u ustanovama Vrhovnog štaba partizanskih odreda Jugoslavije. U Užicu je slovenačka partizanska četa narasla na 59 boraca.[23]

Zadovoljan što se u Srbiji formirala slovenačka partizanska četa, ali očigledno nezadovoljan što se u nju nije uključio veći broj slovenačkih izgnanika, Edvard Kardelj je posle spomenutog sastanka sa slovenačkim izgnanicima u Užicu 17. novembra 1941. pisao Centralnom komitetu KPS u Ljubljani:

»Okuplja se i slovenačka četa, koja je doživela svoje vatreno krštenje i dobro ga preživela, pa čak u borbi osvojila prvi puškomitraljez.

A inače su slovenački izgnanici ovde veoma jadno društvo. Sama gospoda, koja nikako ne razume šta se događa oko nje i koja je postala tako strana sadašnjim prilikama u Sloveniji da joj uzalud bilo šta dokazuješ. Kada smo im ponudili da idu da se bore za slovenačku slobodu s puškama u rukama, rekli su nam da bi već odmah otišli, ali daje šteta ako padnu u borbi jer slovenački narod, navodno, kada bude slobodan neće znati šta da otpočne bez njih. Mi smo, kažu, za božju volju, ipak so slovenačke narodne inteligencije. Ne preostaje ti drugo nego da se toj bedi nasmeješ.«[24]

Slovenačka partizanska četa »Ivan Cankar« je imala samostalan položaj i nije bila potčinjena ni jednom štabu bataljona ili odreda. U tzv. prvoj neprijateljskoj ofanzivi u zapadnoj Srbiji imala je prilično velike gubitke, pa se je s glavninom srpske partizanske vojske povukla u Sandžak i istočnu Bosnu. Tamo se kao slovenački vod priključila Prvoj četi Šumadijskog bataljona Prve proleterske brigade. Ali, i slovenački vod je ubrzo prestao da postoji kada je 22. januara 1942. u borbama s nemačkom vojskom, kod železničke stanice' Pje-

novac u istočnoj Bosni među 59 boraca šumadijskog bataljona palo i 10 Slovenaca, a dvojica su nekoliko dana kasnije jako nazebli u poznatom igmanskom maršu. Preostale borce su nakon toga u Foči uključili u prateću četu Vrhovnog štaba partizanskih odreda Jugoslavije, a početkom avgusta 1942. poslali u Sloveniju.[25]

Prema dosad prikupljenim podacima već u 1941. godini u Srbiji je u partizane otišlo oko 100 slovenačkih izgnanika. Prilično ih je palo još pre kraja 1941. ili početkom 1942. godine. Neki su i posle odlaska glavnine partizanskih snaga iz Srbije u Bosnu još ostali na terenu, neki od onih koji su nameravali da se uključe u slovenačku partizansku četu »Ivan Cankar« su zbog neprijateljeve ofanzive morali da ostanu u svojim domovima, pa su u partizane otišli 1942. godine.

Pojedinci su se uključivali u partizanske jedinice i narednih godina, ali je do većeg učešća slovenačkih izgnanika u narodnooslobodilačkoj borbi došlo tek u 1944. godini, kada se, posle povratka srpskih partizanskih jedinica iz Bosne i Sandžaka u Srbiju, i srpski narod u Pomoravlju masovnije uključivao u partizane. Među partizane su stupili i mnogi izgnanici koji su 1942. i 1943. godine otišli iz Srbije u Ljubljansku pokrajinu.

Mnogo slovenačkih izgnanika je i među žrtvama nacističkog, kvislinškog i četničkog nasilja u Srbiji. Na žalost, još ni sada ne znamo koliko je bilo žrtava među slovenačkim izgnanicima u vreme nacističkih pokolja srpskog naroda u Kraljevu i Kragujevcu oktobra 1941. Bivši izgnanik Stane Terčak u svom članku »Kragujevac - jugoslovenski Katin«[26] kaže da ih je u Kraljevu bilo oko 50, dok za Kragujevac ne kazuje broj. Izgnani slovenački sveštenik Alojzij Žalar, koji je i sam bio svedok pokolja u Kragujevcu je, pak, u svom članku »Sejali smo u suzama«[27] napisao: »Od slovenačkih izgnanika je bio ubijen samo Janez Velkavrh, potporučnik bivše jugoslovenske vojske. Svi drugi su se spasili, pošto su znali nemački. Nakon prijave rođaka kasnije sam upisao u župnijsku knjigu umrlih da je ubijeno sedam Slovenaca i osam Hrvata.« Franc Vauda je, pak, u svom članku »Uz dvadesetogodišnjicu strahovitog pokolja u Kraljevu u Srbiji« napisao da je u Kraljevu ubijeno 48 Slovenaca.[28]

Slovenački izgnanici u Srbiji su imali svoje žrtve i kasnije. Iz Valjeva su, na primer, noću 24. decembra 1943. četnici odvezli devet službenika fabrike »Vistad« u kojoj su radili i slovenački izgnanici. Dvojicu su kasnije oslobodili, a sedmoricu ubili; među ubijenima su bili i trojica Slovenaca (Drago Kavčič, Radko Horvatič i Lojze Lušin).[29] U Ručićima su četnici ubili Rozu Zavcer, u Varvarinu Mrdavšiča i Janka Bajca itd. U Novom Pazaru su esesovci ubili lekara dr Benčana, na Banjici Rudija Korena itd. Na žalost, ni toliko godina posle oslobođenja još niko nije počeo da utvrđuje koliko je žrtava bilo među slovenačkim izgnanicima u Srbiji, Hrvatskoj i u Nemačkoj.

Nakon oslobođenja Srbije su mlađa godišta slovenačkih izgnanika stupala u Narodnooslobodilačku vojsku Jugoslavije, odnosno Jugoslovensku armiju. Samo iz Valjeva ih je stupilo u njene redove 88, od kojih su petorica kasnije pali.[30]

U oslobođenoj Srbiji i povratak u domovinu

Srbiju su jedinice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije uz pomoć Crvene armije oslobodile oktobra 1944. Da bi i Slovence u Srbiji politički organizovali, odmah su nakon oslobođenja Beograda, krajem oktobra 1944, ustanovili Osvobodilnu frontu slovenačkog naroda za Srbiju. Ta organizacija, kojom je u Sloveniji bilo obuhvaćeno gotovo sve slovenačko ljudstvo, te je predstavljala dotle najveću aktivizaciju umnih i fizičkih snaga slovenačkog naroda, trebalo je da u Srbiji organizaciono i politički obuhvati i zbije što više Slovenaca koji tamo žive, da pomogne jačanju narodnooslobodilačke vojske slanjem dobrovoljaca i mobilisanih u njene redove, da vodi kulturno-prosvetni rad među zemljacima, da pomaže siromašnijima, odnosno da im obezbedi materijalnu pomoć, da se pobrine za njihov povratak u domovinu itd.

Odbor kome je predsednik bio akademski vajar Lojze Dolinar, a svoju kancelariju je uredio u Krunskoj ulici nasuprot zgrade nekadašnje slovenačke socijalne kancelarije, već 11. novembra 1944. na Vukovom trgu u Beogradu sazvao je masovni skup kome je prisustvovalo preko 5000 Slovenaca. Na njemu je govorio i Edvard Kardelj.

Sada, tri godine posle formiranja slovenačke partizanske čete »Ivan Cankar«, na tom masovnom zboru, na osnovu naredbe Vrhovnog štaba NOV i POJ od 8. novembra 1944. obelodanili su zaključak o formiranju slovenačke narodnooslobodilačke brigade u Srbiji. Za nju se 23. novembra 1944. prijavilo preko 600 Slovenaca. Zbor brigade je bio 26. novembra u kasarni na Dedinju. Međutim, brigadu su odmah reorganizovali u 5. bataljon I krajiške udarne brigade, koja se u Beogradu spremala za odlazak na Sremski front. Otišla je već narednog dana. Početkom decembra je slovenački bataljon, vojnički prilično neizvežban, doživeo svoje vatreno krštenje, a 28. decembra je vodio teške borbe kod sela Komletinci, u kojima je palo 14, a ranjenih je bilo oko 40 boraca. A najteže borbe je vodio od 15. do 18. januara 1945. na nekom usponu iznad Opatovca. Na bojnom polju ostao je 71 borac, mnogo ih je nestalo, a nekolicinu je neprijatelj zarobio. U tom bataljonu je, prema do sada prikupljenim podacima, palo ukupno najmanje 147 Slovenaca. Brojčano veoma oslabljeni bataljon su početkom aprila rasformirali, a borce podelili u druge bataljone 1. krajiške udarne brigade.[31]

Slovenci su se borili i u drugim srpskim jedinicama narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, odnosno Jugoslovenske armije.

Kada su u jesen 1944. godine u Beogradu formirali Narodni front Jugoslavije, zaključili su da će umesto Osvobodilne fronte za Srbiju, u koju je do tada iz 44 sreza, odnosno 172 kraja, bilo prijavljeno 2070 porodica ili 4850 slovenačkih izgnanika,[32] formirati Slovenačko kulturno-prosvetno društvo »Franc Rozman Stane«. Osnivačkoj skupštini u Beogradu, 17. decembra 1944, prisustvovalo je oko 100 predstavnika Slovenaca u Srbiji i predstavnici Predsedništva AVNOJ-a i NKOJ Jože Rus, Dušan Sernec, dr Anton Kržišnik i Edvard Kocbek. Pošto je dotadašnji predsednik Osvobodilne fronte za Srbiju Lojze Dolinar otvorio skupštinu, govorili su dr Ivan Vasič, Boris Ziherl, Jože Rus, Edvard Kocbek i dr Rudi Kiovski i definitivno izabrali odbor. Ovaj je na

svojoj prvoj sednici, održanoj nakon dva dana, za svog predsednika izabrao Lojzeta Dolinara, za potpredsednika dr Ivana Vasiča, za sekretara Jožeta Rozmana i za blagajnika Ivana Tometa. Članovi šireg odbora su bili i zastupnici Slovenaca iz unutrašnjosti Srbije.[33]

Slovenačko kulturno-prosvetno društvo »Franc Rozman Stane« je u Beogradu oformilo vlastitu menzu i slovenačku osnovnu školu, organizovalo je kulturne priredbe, predavanja, radio-emisije za Slovence itd. Počelo je da štampa i vlastiti list »Domovina«, koji je uređivao izgnanik Jože Zupančič.[34] To je bio već drugi slovenački list u Srbiji.[35]

Po čitavoj Srbiji su osnivali društvene odbore i mesne odbore. Ovi su brinuli za politički i kulturno-prosvetni rad među izgnanicima i drugim Slovencima koji su živeli u Srbiji, posredovali su za materijalnu pomoć itd. Ponegde su onovali slovenačke osnovne škole, horove, organizovali kulturne priredbe, predavanja itd. Pojedini slovenački učitelji su od januara do avgusta 1945. pratili i oko 12.000 jugoslovenske dece (među njima 86 slovenačke) koja su odlazila u Bugarsku na oporavak.[36]

Po konačnom oslobođenju svih jugoslovenskih pokrajina maja 1945. seje slovenačkim izgnanicima približio trenutak njihovog povratka u Sloveniju. Za to su morali da se pobrinu naročito tri organa u Beogradu: Ministarstvo za socijalnu politiku, Ministarstvo za Sloveniju (vodili su ih dr Anton Kržišnik i Edvard Kocbek) i delegacija Slovenačkog narodnooslobodilačkog sveta (SNOS). Ova delegacija - na čijem je čelu bio Lev Modic a od kraja jula 1945. dalje Ada Krivic - imala je svoj sekretarijat, socijalni odsek, privredni odsek i odsek za repatrijaciju. Sekretarijat je svoju kancelariju smestio u prostorijama slovenačkog kulturno-prosvetnog društva »Franc Rozman Stane« u Krunskoj ulici a odseci u Francuskoj ulici 12.

Još pred definitivno oslobođenje Slovenije, u drugoj polovini aprila 1945, delegacija SNOS poslala je sovjetskim autobusima preko Mađarske u Mursku Sobotu dva transporta Slovenaca, prvi verovatno 20. (vodio ga je Fedor Gradišnik) i drugi 21. aprila (vodili su ga Oskar Hudales i Dušan Sveték, u njemu je bilo 20 osoba). Sa tim transportima su se vratili u Sloveniju samo oni koje su odredili za izvršavanje pojedinih zadataka pri izgrađivanju narodne vlasti u Prekomurju ili u slovenačkoj Štajerskoj.

Nakon toga je delegacija SNOS, po definitivnom oslobođenju Jugoslavije, pripremila nekoliko transporta onih ljudi koji su bili rodom iz Slovenačkog primorja, pa su bili spremni da odu tamo na politički i kulturno-prosvetni rad bez svojih rođaka. Kako je železnička pruga Beograd - Zagreb bila veoma oštećena, do Podravske Slatine su ih prevezli teretnim automobilima, a odande vozovima do Slovenije. Tako su od 9. do 23. juna prevezli oko stotinu osoba. Nekoliko su ih u Sloveniju poslali i avionima.

Međutim, masovna repatrijacija izgnanika iz Srbije je otpočela u drugoj polovini juna 1945. Odsek za repatrijaciju je s nekoliko službenika otpočeo pripreme početkom juna, kada je u razne krajeve Srbije u kojima su bili slovenački izgnanici poslao svoje delegate, koji su među izgnanicima iz redova simpatizera narodnooslobodilačkog pokreta izabrali svoje poverenike (oko 56). Ovi su, nakon toga, sastavljali spiskove ljudi sa opisom njihovog politi-

čkog ponašanja u vreme okupacije. Prijavilo se oko 14.000 osoba, od kojih je izgnanika bilo manje od polovine. Prema planu odseka za repatrijaciju trebalo je u domovinu prevesti najpre slovenačke izgnanike iz tzv. stare Srbije, nakon toga iz Banata i Srema i na kraju one iz Beograda. Tek posle izgnanika bi trebalo otpočeti sa repatrijacijom drugih Slovenaca. Izgnanici su trebali da imaju besplatnu vožnju zajedno sa prevozom do 5000 kilograma prtljaga. Predlagali su im da sa sobom uzmu, pre svega, hranu (po mogućnosti za tri meseca), koje je tada u Sloveniji bilo veoma malo pošto su okupator i kvislinzi odneli sve sa sobom.

Masovnije repatrijacije su otpočele 23. juna, kada je za saobraćaj osposobljena železnička pruga Zemun-Zagreb, ali su u početku iz Zemuna mogli da šalju samo po jedan vagon dnevno, koji su priključivali putničkom vozu. A repatrijaciju nisu ometali samo nedostatak prevoznih sredstava na železnici, nego i nedostatak automobila i saobraćajne prilike u Beogradu. Zbog velikih potreba za prevoznim sredstvima u to vreme, dobili su na raspolaganje privremeno samo dva teretna automobila od preduzeća »Navod« i tek krajem juna su im poslali dva automobila iz Slovenije. Njima su morali da prevoze povratnike od železničkih stanica Beograd, Pančevo i Senjak do železničke stanice Zemun i zbog slabih saobraćajnih prilika u gradu (usko grlo na mostu preko Save kod Beograda i na brodu preko Dunava kod Pančeva), veoma često je jedna vožnja trajala i po nekoliko časova. Tako su od 23. juna do uključno 5. jula, i pored velikog pregalaštva, s velikim naporima poslali u Sloveniju samo 10 transporta, tj. jedva 10 vagona povratnika. Nakon toga su neko vreme slali po dva, a u najboljem slučaju po osam vagona povratnika na dan. Zbog preopterećenosti železničke pruge Zemun-Zagreb, na kojoj je tada radio samo jedan kolosek, a delimično i zbog nedovoljnog osećaja odgovornosti nekih železničara, putovanje železnicom od Zemuna do Slovenije trajalo je i do šest dana. Povratnici su ponekad morali na stanici u Zemunu da čekaju i po dva dana na odlazak u Sloveniju. Uprkos svim tim preprekama, do 3. avgusta 1945. u domovinu su poslali 5600 Slovenaca, najvećim delom izgnanika, a do 12. avgusta, do kada se vratila većina izgnanika, već 6800. Od izgnanika su ostali, uglavnom, samo oni koji se još nisu bili razrešili državne službe. Poslednji su se vratili u proleće 1946.[37]

U HRVATSKOJ I U BOSNI

Pripreme za prihvat i razmeštaj

Prvi nacistički deportacioni planovi nisu predviđali da Slovence deportuju i u tzv. Nezavisnii Državu Hrvatsku, tj. u Hrvatsku i u Bosnu. Posle konferencije u Zagrebu 4. juna 1941. ipak je u NDH trebalo deportovati sve one Slovence koje ne budu prognali u Srbiju i koji ne budu »sposobni za germanizaciju« što znači većinu Slovenaca predviđenih za progon. Na kraju je, ipak, u Hrvatsku i u Bosnu došlo samo nešto preko 10.000 slovenačkih izgnanika.

Za rad pri naseljavanju slovenačkih izgnanika ustaška vlada nije oformila neki poseban organ kao što je to učinila Aćimovićeva vlada u Srbiji, koja je osnovala Generalni komitet za naseljavanje Slovenaca. Tesno vezujući naseljavanje Slovenaca s masovnim deportacijama Srba iz Hrvatske i iz Bosne, celokupno naseljavanje Slovenaca poverila je Državnom ravnateljstvu za ponovu, koje je ustanovila 24. juna 1941. za deportovanje Srba, upravljanje srpskom i jevrejskom imovinom itd.

Bez sumnje da je tako kasno formiranje Državnog ravnateljstva za ponovu uzrok i tako kasnom početku priprema za prihvat i razmeštaj Slovenaca, jer su sa prvim pripremama otpočeli tek neposredno pred dolazak prvih transporta slovenačkih izgnanika. Za naseljavanje slovenačkih izgnanika Državno ravnateljstvo za ponovu osnovalo je posebno odelenje ili »Ured za priseljavanje«, koje je vodio Stjepan Vedrina.

Državno ravnateljstvo za ponovu u Zagrebu je tzv. kotarske (sreske) predstojnike u 140 srezova NDH obavestilo o skorom dolasku slovenačkih izgnanika tek 5. jula 1941. u svom propratnom aktu, kojim im je poslalo uputstva za formiranje sreskih biroa za deportovanje Srba od 2. jula. U njemu ih je upozorilo:

»Već ovom prilikom upozoravamo da morate od danas pa nadalje da brinete za to kako ćete prihvatiti na stalni boravak 2500 slovenačkih priseljenika. Za njihov razmeštaj na području vašeg kotara obavite interne predradove, pri čemu računajte s tim da će biti uglavnom razmešteni po selima tako da će svaka srpska porodica prihvatiti na stan i hranu bar jednu porodicu.

Ukoliko su u pojedinim mestima već ispražnjena ili će se isprazniti poljoprivredna imanja, onda ćete moći Slovence privremeno da razmestite na njima i to više porodica na jednom, odnosno koliko to budu dozvoljavale privredne i prehrambene prilike.«[38]

Istog dana je sa tim zadatkom upoznalo i velike župane u 22 župe u NDH: »Ovom prilikom vas molimo da već sada posvetite veliku pažnju i brigu predstojećem priseljavanju i razmeštaju 2500 Slovenaca-doseljenika, koje mora da primi svaki kotar vaše velike župe, te konačno njihovom razmeštaju po mestima, kućama i imanjima.«[39]

Nakon četiri dana, tj. 9. jula, Državno ravnateljstvo za ponovu poslalo je svim kotarskim predstojnicima »uputstva o doseljavanju i nastanjenju Slovenaca«. Najpre ih obaveštava da će na područje svakog kotara do 31. oktobra 1941. biti nastanjeno 2500 prognanih Slovenaca. Za njih treba oformiti prolazne logore u sokolskim i prosvetnim domovima, školama i drugim podobnim zgradama. Iseljenike koji imaju zanimanje treba po mogućnosti, odmah uputiti na rad u njihovoj struci. Na već zapuštena i ispražnjena imanja, koja dolaze u obzir za naseljenje, treba nakon završene inventure nastaniti više porodica zajedno koje će tamo živeti do prijema daljih uputstava. Mesne nadzorne i upravne vlasti treba da nadziru život, ponašanje, rad i privređivanje te *ograničeno kretanje* (podvučeno u originalu - nap. T. F.) Slovenaca. Sve doseljenike treba već od prvog dana smatrati za prolazne pripadnike sela i opštine u koju su doseljeni, a uživaju sva prava koja su imali do tada vlasnici napuštenih i ispražnjenih imanja.

Uputstva sadrže i zanimljiv pasus koji kaže: »Ako sve doseljene Slovence nije moguće razmestiti prema navedenim uputstvima, onda razmeštaj treba izvršiti tako da *svakoj srpskoj kući ili gazdinstvu dodelite što više doseljenika*. Svako ko u svoju kuću ili na svoje imanje primi jednu ili više osoba mora i brinuti za njih i obezbeđivati im *stan, hranu i obuću*.«

Tako bi, razumljivo, većinu slovenačkih izgnanika u tzv. NDH prebacili na leđa *srpskog* stanovništva. Uputstva određuju i to da Slovenci moraju svojim radom pomoći onoj kući ili imanju koje ih primi. A u nedostatku radne snage mogu da se upotrebe i prilikom žetvenih radova, na javnim radovima itd.

Na kraju uputstava je poruka da stanovništvo treba psihološki pripremiti na dostojan prihvat izgnanika, koji će nakon svog dolaska postati pripadnici NDH.[40]

Već 14. jula 1941. Državno ravnateljstvo za ponovu dopunilo je ovaj cirkular. Kotarskim vlastima je stavilo do znanja da će sa prvim transportima stići prvenstveno intelektualci i naredilo im da za njih potraže odgovarajuće stanove i zaposlenje, kao i da vode računa »da doseljenici ne lenčare«. Izgnanici su bili dužni da uče hrvatski jezik i pravopis, a sveštenici, učitelji i profesori bi mogli da održavaju tečajeve hrvatskog jezika. Sav rad koji izgnanici budu obavljali treba i primerno nagraditi, »jer nisu zarobljenici«.[41]

Kako su ustaška vlada i Državno ravnateljstvo za ponovu u Zagrebu tada još predviđali da će, prema zaključcima konferencije u Zagrebu od 4. juna 1941. doći na područje tzv. NDH preko 170.000 Slovenaca, to ih je Državno ravnateljstvo u svojim prvim cirkularima za svaki kotar određivalo po 2500, tj. dva puta više nego što bi ih trebalo poslati u svaki kotar, ukoliko ih svi prihvate u podjednakom broju. Zbog toga je, verovatno, odredilo tako veliki broj, jer je računalo da polovina srezova neće uzeti slovenačke izgnanike. I zaista, ubrzo su ga ustaške vlasti sa terena počele obaveštavati da ne mogu ili čak neće da prime izgnane Slovence, a samo malo je bilo takvih kotara u kojima su ustaše bile spremne da prihvate po 2500 izgnanika u svoj kotar. Navešću samo nekoliko takvih negativnih odgovora, koji nisu zanimljivi samo zbog negativnog odgovora, nego i zbog njihovog obrazloženja.

Najviše negativnih odgovora iz političkih motiva je stiglo iz istočnobosanskih i hercegovačkih srezova i iz Like.

Čini se da je među ustašama u istočnobosanskim srezovima nastao čak organizovan otpor protiv dolaska izgnanih Slovenaca. Tako su ustaški župani u kotaru Rogatica 21. jula poslali Paveliću oštar protest protiv »nameravanog naseljenja 200.000 Slovenaca u pograničnim predelima uz Drinu« jer, navodno, tome se protive državno-rodoljubivi (Slovenci su »nesiguran i nepoverljiv elemenat«), privredni (Muslimani i Hrvati u tim krajevima su siromašni) i kulturni razlozi (Slovenci su kulturno superiorniji u odnosu na Hrvate i Muslimane pa bi ih kulturno potčinili) i ako treba, nakon izgona Srba, nekoga naseliti, onda bi to trebalo da bude Hrvat iz zapadne Bosne i Like. Takođe su savetovali: »Slovence naseljavajte u kulturno jačim krajevima, gde će se moći brže asimilirati (sic!), naseljavajte ih dalje od granica!«[42] Na sličnom stanovištu je bio i kotarski predstojnik u Rogatici, koji je 24. jula pisao Državnom ravnateljstvu za ponovu: »Rogatički kotar ima 53 odsto muslimanskih Hrva-

ta (sic!) i oko 47 odsto Srba. Raspoloženje Hrvata prema naseljavanju Slovenaca, kako primećujem, nije najbolje, jer bi želeli da se srpska imanja daju ovdašnjim Hrvatima, kojima je zemlju uzela agrarna reforma bivše Jugoslavije, pa je većina ima veoma malo. Ako bi nakon toga još bilo suvišne zemlje i ostavljenih imanja, želeli bi da se nasele Hrvati iz drugih kotareva, a ne Slovenci, koji bi se teško sprijateljili s ovdašnjim Hrvatima-Muslimanima. Kako sam saznao, predsednici svih opština rogatičkog kotara ovih dana su u tom smislu poslali akt poglavniku NDH.«[43]

I župani iz zvorničkog kotara su jula poslali Paveliću zahtev da »ne dozvoli da Slovence naseljavaju u zvorničkom kotaru ili u drugim kotarima uz granicu istočno od Drine«. To su obrazlagali time »da će na desnoj obali Drine u Srbiji biti nastanjen veliki broj Slovenaca pa se plaše da će Slovenci u zvorničkom kotaru održavati vezu sa Slovencima u Srbiji i da bi održavanje tih veza omogućilo krijumčarenje i špijunažu« na štetu NDH. I oni su predlagali da bi na imanja izgnanih Srba rade naseljavali poverljive Hrvate - katolike i Muslimane iz Hercegovine, Bosne i Zagorja.[44]

Ustaše iz kotara Višegrad su poslale velikom županu u Sarajevu zahtev: »Da bi kotar Višegrad u datom slučaju mogao da odigra svoju hrvatsku nacionalnu ulogu, treba ga osloboditi naseljavanja Slovenaca.«[45]

I Pavelićev poverenik, profesor H. Hadžić je 23. jula izveštavao da je s doglavnikom Ademagom Mišićem posetio mnoge krajeve u Bosni i Hercegovini i pogranična mesta uz Drinu, tj. Rogaticu, Vlasenicu, Srebrenicu, Zvornik i Bjeljinu, pa su konstatovali da su lokalne vlasti protiv naseljavanja Slovenaca. Ispričao je i razloge:

»Naseljavanje Slovenaca u pograničnim kotarevima prema Srbiji i Crnoj Gori ne bi bilo primerno niti poželjno iz sledećih razloga:

Slovenci su katolici pa se ne samo po jeziku nego i po veri temeljito razlikuju od ondašnjeg muslimanskog stanovništva. Kao katolici će sasvim sigurno imati posebne molionice - crkve i svoje posebne verske obrede i sastanke, pa će ostati kao posebna celina zbijeni u svojim vrstama i zatvoreni u sebe, a ta razlika će biti još veća zbog jezika. Zbog različitih veroispovesti ne može doći do sklapanja brakova niti do rodbinskih veza između Muslimana i Hrvata i katolika Slovenaca, pa će zbog toga biti veoma otežana mogućnost svake asimilacije tih slovenačkih naseljenika i mnogi će se dugo vreme osećati Slovencima i smatrati se nečim posebnim i stranim.

Sasvim drukčije bi bilo ako bi se Slovenci naselili u krajevima u kojima živi domaće katoličko stanovništvo, gde bi imali hrvatsko katoličko sveštenstvo i zajedničke molionice, crkve, zajedničke verske obrede i sastanke, pa bi postojala mogućnost za sklapanje brakova i rodbinskih veza sa hrvatskim katoličkim stanovništvom.

A postoji još jedna i to veoma značajna okolnost, koju ne smemo izgubiti iz vida, i to:

Politika slovenačkih voditelja u vreme Jugoslavije je uvek bila u skladu sa srpskim željama i protivrečna hrvatskim interesima. Posle propada Jugoslavije ti će se naši slovenački doseljenici još dugo vremena osećati suputnicima Srbima, pa će to podsticati i njihovi zemljaci Slovenci, koji su morali pod-

jednako kao i ovi naši napustiti svoju zemlju i preseliti se u Srbiju. Tako će još dugo vremena pokušavati da održavaju ne samo duhovne nego i stvarne veze sa Srbima i naročito sa Slovencima, koji budu naseljeni u Srbiji.

Ta duhovna i stvarna veza sa Slovencima u Srbiji biće utoliko lakša ukoliko slovenački doseljenici budu naseljeni na obe obale Drine.

Prema tome, ti Slovenci ne gaje ni simpatiju ni ljubav prema našoj hrvatskoj državi pa i, inače, nisu poznati kao hrabri i požrtvovani graničari (sic!), te bi zbog toga njihovo naseljavanje na našem pograničnom području moglo biti samo nepotreban i, možda, čak štetan balast u našem odbrambenom sistemu.«

I Hadžić je predlagao da se zemlja izgnanih Srba da ondašnjem stanovništvu, a višak doseljenim Muslimanima i Hrvatima. Svoj predlog je poslao i ustaškom Ministarstvu unutrašnjih poslova, Ministarstvu za poljoprivredu i Vojnom ministarstvu. Sva tri dopisa su ubrzo stigla u Državno ravnateljstvo za ponovu i Stjepan Vedrina je dopisao: »Granica uopšte nije predviđena za naseljavanje Slovenaca.«[46]

Negativni odgovori su tih dana stizali i iz Like. Ravnateljstvo za javni red i bezbednost velike župe u Gospiću je polovinom jula odgovorilo da: »a) bi bilo štetno naseljavati stran elemenat među nosiocima ustaške ideologije što je Lika, kao što je poznato, uvek bila, b) a ako je naseljenje Slovenaca neodgodivo trebalo bi, zbog prenaseljenosti tih krajeva, sistematski i brzo iseliti Srbe.«[47]

Negativan stav su imale i ustaške vlasti u Hercegovini, pa su ga kotarski predstojnici za Mostar, Nevesinje i Gacko javili Paveliću. Ovaj je naredio da se Slovenci ne naseljavaju u Hercegovini.[48]

I ustaše u Dalmaciji su odbijale da prihvate slovenačke izgnanike. Tako su veliki župani iz Senja i Knina upozoravali Državno ravnateljstvo za ponovu da je potrebno na zemlju izgnanih Srba naseliti najpre hrvatske poljoprivrednike iz Dalmacije, onda iz drugih krajeva, i tek na kraju, ukoliko bi još ponešto zemlje preostalo, Slovence.[49]

Verovatno je i odlučujući negativan stav lokalnih ustaških vlasti u istočnoj Bosni, Hercegovini, Liki i Dalmaciji doprineo tome da su ustaška vlada i Državno ravnateljstvo za ponovu u Zagrebu zaključili da Slovence, načelno, neće naseljavati u tim pokrajinama. »Doseljeni Slovenci će biti razmešteni po kotarevima na čitavom području naše države, osim u kotarevima pasivnih predela (Hercegovina, Dalmacija i Lika)«, izveštavalo je Državno ravnateljstvo za ponovu Ministarstvo za zdravstvo NDH.[50]

Pa i u mnogim drugim kotarevima su se ustaške vlasti suprotstavljale prihvatu i naseljavanju Slovenaca, obrazlažući svoj negativan stav političkim motivima. »Ured za useljavanje i iseljavanje« pri Redarstvenom ravnateljstvu u Sarajevu je, na primer, zapisao:

»Doseljeni Slovenci su, kada je reč o izdržavanju, sada i u budućnosti potpuno predati našem uredu. Kao što je cenjenom ravnateljstvu poznato, dolaze u naše krajeve bez sredstava a što se tiče duševnog raspoloženja, nezadovoljni su sa sistemom koji stvaramo.

Smještaj tih Slovenaca u jevrejske i srpske porodice je, s obzirom na pravednost, opravdan (sic!), ali bi bilo potrebno i primerno razmisliti da li je opravdan i iz psiholoških razloga, pošto postoji opasnost da će se stvoriti koordinacija interesa na ilegalan način, kojeg ne bi mogli uspešno kontrolisati ni naš ured ni najmerodavniji činioci.

Tako je i Jevrejima i Srbima, pa čak i doseljenim Slovencima (zbog čega bi ih, zapravo, raselili) u ovom trenutku zajednički neprijatelj: novi poredak u Evropi, kao i sve ono što mu služi i što ga stvara. Mišljenja smo da će pri tome naći mnogo dodirnih tačaka.

Bojimo se da bi mogli oformiti front koji nije potreban i s kojim bi se možda morali u budućnosti boriti; a sve to je, prema našem mišljenju, nepotrebno i suvišno, a tu opasnost je moguće izbeći.«[51]

Zbog toga je ovaj ured predlagao da se briga za slovenačke izgnanike u Sarajevu prebaci na leđa onih Slovenaca koji su tamo živeli već ranije. Trebalo bi popisati njihovo imovinsko stanje i svako bi trebalo da da obavezno 10 do 15 odsto prihoda za izdržavanje slovenačkih izgnanika. U tome ga je podržavao veliki župan iz Sarajeva.[52]

Veoma zanimljiv i šovinistički proračunljiv je bio odnos ustaša iz sela Grubišno polje. U svom pismu Državnom ravnateljstvu za ponovu kotarski predstojnik, je, pored ostalog, pisao sledeće:

»Ako uzmemo u obzir da Slovenci koji bi se trebali naseliti u ovom kotaru dolaze iz Slovenije, iz koje su silom odstranjeni te mrze Nemačku, da dolaze u Hrvatsku koja je tesno prijateljski vezana s Nemačkom, oni će mrziti i Hrvatsku. Zbog toga možemo jasno zaključiti da će se ti Slovenci odmah sprijateljiti s ovdašnjim Srbima i zajedno s njima raditi protiv Hrvata u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Dakle, sa dolaskom Slovenaca u ovaj kotar povećao bi se već i onako prevelik broj neprijatelja. Zaista je predviđeno da će iz našeg kotara biti izgnan određeni broj Srba, pa ako se to i dogodi, još uvek će ostati isti razlozi protiv doseljenja Slovenaca. U ovom kotaru imamo, naime, 11.000 Srba i ako računamo da ih polovinu izgnamo, ostaće ih još uvek oko 6000. Ukoliko njima dodamo još 2500 Slovenaca, onda će u kotaru opet biti 8500 Srba i Slovenaca prema 7000 Hrvata. Hrvati bi, dakle, bili u velikoj manjini i ugroženi od velikog broja državnih neprijatelja.

U svakom slučaju bi bilo potrebno da u ovom kotaru stvorimo hrvatsku većinu, što možemo postići ako izgnamo određen broj Srba - kao što i predviđamo - i naselimo veći broj Hrvata. A Slovence bi naseljavali u onim kotarevima gde je neznatan broj Srba.«[53]

Podrobnije sam naveo samo neke odlomke iz pisama onih ustaških vlasti koje su pri odbacivanju prihvata izgnanih Slovenaca posezale za političkim razlozima. Bilo ih je, razumljivo, mnogo više. Namerno sam opširnije navodio njihove stavove, jer se posle njih ne treba čuditi što je položaj izgnanih Slovenaca u tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, bar u prve dve godine, bio veoma nepovoljan. Iz svih ranije navedenih odlomaka možemo razabrati da su ustaše izgnane Slovence smatrale protivnicima Hitlerove Nemačke, nacionalnog socijalizma, Nezavisne Države Hrvatske, tj. njenog ustaškog sistema.

Takođe su se plašili da bi se izgnani Slovenci kao žrtva nacističkog nasilja postavili na stranu proganjanih Srba i Jevreja, da se ne bi asimilirali itd.

U nekim predelima su odbijali prihvat Slovenaca i zbog vojno-političkih prilika. Tako je kotarski predstojnik iz Vlasenice izveštavao da se tamo vode borbe između ustanika i ustaša, da »u takvim prilikama za sada nije moguće čak ni govoriti o doseljavanju Slovenaca i njihovom razmeštanju po selima, niti o daljem proterivanju Srba, sve dok se položaj ne raščisti, odnosno dok ne uništimo Srbe i četnike«.[54] Iz približno jednakih razloga je prihvat slovenačkih izgnanika odbijala i kotarska vlast u Gračacu.[55]

A iz mnogih kotareva su stizali negativni odgovori s motivacijom da slovenačke izgnanike ne bi imali gde da nasele, pošto još nije proteran dovoljan broj Srba. Pojedinci su zahtevali i hitan progon svih ili bar većine Srba i ujedno upozoravali na bremenitost takve akcije. Kotarska vlast u Bosanskoj Dubici je, na primer, izveštavala:

»Ukoliko bi doseljenike naseljavali silom, to bi svakako, naišlo na očajnički otpor koji bi imao veoma ozbiljne posledice. Jer, retki su oni koji će pristati da mu strani čovek jednostavno zauzme kuću i imanje i njega odstrani. Naročito to ne bi mogli primeniti ovde gde je 90 odsto stanovnika pravoslavne veroispovesti i bilo bi potrebno mnogo pukova ukoliko bismo hteli uspešno da izvedemo takvu akciju. Ne verujem da bi se to izvelo bez prolivanja krvi, jer poznajem ponos i destruktivnost ovog stanovništva... Lako je reći: 'Samo uzmi Srbinu, isteraj Srbina!' itd., ali to treba i realizovati. Voleo bih, naime, da poznajem onog ko bi svoje ognjište bez otpora prepustio drugome ili čak strancu ... Zbog toga predlažem da to područje najpre očistimo od svih pravoslavaca, pa da tek onda izvedemo to 'plansko' doseljenje kako kasnije ne bi nastali sporovi i prepirke kada je reč o veličini imanja ili iz bilo kakvih drugih razloga.«[56]

Ako uzmemo u obzir zaključak ustaške vlade da u pograničnim kotarevima uz Drinu, u Hercegovini, Lici i Dalmaciji načelno, neće naseljavati Slovence te odgovore kotarskih predstojnika, vidimo da je Državnom ravnateljstvu za ponovu ostalo samo malo kotara koji su bili spremni da prihvate neki broj izgnanih Slovenaca, a još manje je, razumljivo, bilo takvih koji su bili spremni da prihvate svih 2500. Od 140 kotara samo ih je oko 55 bilo spremnih da prihvate bar nešto izgnanika. Uz to su mnogi od njih izrazili spremnost samo pod uslovom ako mogu da ostvare još brže proterivanje Srba.[57]

Negativan odnos većeg dela ustaških vlasti prema doseljavanju izgnanih Slovenaca, sve manje mogućnosti za masovni izgon Srba iz tzv. NDH zbog širenja narodnooslobodilačke borbe i naseljavanje Slovenaca u nekim kotarevima na ustaničkim područjima - sve je-to prisililo ustašku vladu da je septembra 1941. počela da odbija prihvat izgnanih Slovenaca, pa je tako i Državno ravnateljstvo za ponovu rasteretila brige kuda naseliti toliki broj izgnanih Slovenaca.

Pošto su ustaše izgnale neorganizovano, ili bolje rečeno neregistrovano, gotovo toliko Srba koliko bi ih mogli deportovati organizovano prema zaključcima konferencije u Zagrebu od 4. juna 1941, a iz slovenačke Štajerske i Gorenjske su primili manje od desetine onog broja koji je bio određen na

Slovenački izgnanici u ustaškom logoru Slavonska Požega jula 1941.

toj konferenciji, Državno ravnateljstvo za ponovu u Zagrebu, moglo je, razumljivo, znatno da smanji kvotu za pojedine kotare pa je najčešće u njih slalo samo po 200 slovenačkih izgnanika.

Svi slovenački izgnanici su morali najpre da prođu kroz prolazni logor u Slavonskoj Požegi. Logor se nalazio u artiljerijskim šupama kao logor za iseljenje Srba i prihvatni logor za slovenačke izgnanike. Njegov komandant je bio ustaški satnik Ivan Stier, potčinjen ustaškom pukovniku Stjepanu Jendrašiću, koji je bio Kvaternikov zastupnik pri Državnom ravnateljstvu za ponovu u Zagrebu.

U logoru u Slavonskoj Požegi slovenački izgnanici su ostali samo nekoliko dana. Prvi transport iz Maribora je u logor stigao 12. i 15. jula, kada se u njemu skupilo već oko 1740 slovenačkih izgnanika (u njemu je bilo tada i 507 Srba) pa je Državno ravnateljstvo za ponovu naredilo komandantu Stieru da još istog dana otpremi u kotare Bosanska Gradiška, Brčko, Bosanski Novi, Prijedor, Sanski Most, Banjaluku, Bihać, Cazin i Drvar, dakle u devet bosanskih kotara po 200 Slovenaca. Treba ih slati po onom redu kako su pristizali u logor i pri tome treba da pazi na to da porodice ostanu zajedno i da u pojedini srez ne pošalje suviše zanatlija istog zanimanja. Sa njima treba da pošalje kotarskom predstojniku tzv. »zelene kartice«, a »roza kartice« Državnom ravnateljstvu za ponovu. Oni koji imaju rođake na području NDH pa bi želeli da se presele k njima, kao i oni koji bi želeli da se presele u Ljubljansku pokrajinu, treba da mu pošalju odgovarajuće molbe, ali ipak niko neće moći da se nastani u Zagrebu. Sve Srbe koji bi došli u logor zajedno sa Slovencima treba odmah da pošalju dalje u Srbiju.[58] Međutim, prva tri transporta Stier je mogao da pošalje u Bosnu tek kroz dva dana, tj. 17. jula, kada se u logoru prikupilo već preko 3000 osoba, najviše slovenačkih izgnanika. To je bio i najveći broj osoba u tom logoru, jer su posle toga gotovo svakog dana odvezli

iz njega više Slovenaca nego što ih je pristizalo u logor. Prema sačuvanim transportnim spiskovima[59] i izveštajima komandanta logora Državnom ravnateljstvu za ponovu[60] jula i avgusta 1941. krenuli su iz logora sledeći transporti izgnanih Slovenaca:

Br. tr.	Datum	Kotar	Broj odvezenih		
			U transportnim spiskovima		U izvještajima
			Porodica	Osoba	Osoba
1	17. 7.	Bosanska Gradiška	83	186	185
2	17. 7.	Brčko	89	200	182
3	17. 7.	Bosanski Novi	85	199	199
4	18. 7.	Prijedor	89	213	225
5	18. 7	Sanski Most	93	218	187
6	18. 7.	Banja Luka	91	215	213
7	19. 7.	Bihać	71	219	203
8	19. 7.	Cazin	58	200	200
9	19. 7.	Drvar	58	175	171
10	20. 7.	Derventa	79	229	229
11	20. 7.	Gračanica	64	221	220
12	20. 7.	Teslić	59	153	159
13	20. 7.	Zepče	77	194	208
14	21. 7.	Sarajevo	69	213	215
15	21. 7.	Travnik	77	210	211
16	22. 7.	Varcar Vakuf	62	205	206
17	22. 7.	'Bugojno	74	209	215
18	23. 7.	Dvor na Uni	67	203	203
19	23. 7.	Ključ	74	219	210
20	23. 7.	Kotor Varoš	62	165	190
21	23. 7.	Bosanska Krupa	78	217	219
22	23. 7.	Bosanski Petrovac	65	214	229
23	25. 7.	Sarajevo	145	304	373
24	26. 7.	Kostajnica	93	219	220
25	26. 7.	Vojnić	81	233	215
26	26. 7.	Slunj	.74	219	218
27	29. 7.	Vrginmost	79	202	191
28	29. 7.	Korenica	65	184	158
29	23. 8.	Bjelovar	'102	210	210
30	23. 8.	Križevci	134	329	328
31	25. 8.	Čazma	34	100	100
32	25. 8.	Grubišno Polje	77	209	202
33	25. 8.	Podravska Slatina	36	100	97
34	25. 8.	Našice	27	79	79
		Ukupno	2.571	6.865	6.870

Razlika između broja u transportnim spiskovima i u izveštajima komandanta logora je mala, ali razumljiva. Kada su već sastavili transportni spisak, iz transporta su izuzeli ili mu, pak, dodali još neke ljude.

Iz tog spiska transporta je očigledno da su u drugoj polovini jula redovno slali transporte iz logora, kao što su i redovno dolazili u logor. Krajem jula

Slovenački izgnanici u logoru Banja Luka avgusta 1941.

i početkom avgusta, kada nacisti zbog preseljenja štaba za preseljavanje iz Maribora u Rajhenburg i nedostatka benzina privremeno nisu deportovali ljude, nije pristigao u Slavonsku Požegu ni jedan transport. Tih dana je u logoru bilo samo 72, odnosno 45 slovenačkih izgnanika, većim delom bolesnih, pošto je postojalo uputstvo da bolesne izgnanike privremeno zadrže u logoru. Kada su nakon toga 6. avgusta nacisti produžili s deportacijama i još istog dana iz Rajhenburga poslali transport sa 219 porodica, odnosno 532 osobe, ovaj nije stigao u logor Slavonska Požega, već su ga odvezli direktno u Petrinju. Ali su zbog toga izgnanike koji su došli u logor s transportima 22. i 23. avgusta već narednog dana, odnosno kroz dva dana, poslali iz logcra.

Međutim, ovoga puta transporte nisu više slali u Bosnu ili u južni deo Hrvatske, nego u severni deo. U Bosansku Krajinu su poslednji transport poslali već 25. jula, tj. dva dana pre početka ustanka bosanskog naroda, koji je zahvatio i one krajeve kuda su bile ustaše poslale slovenačke izgnanike. Kako su ovi u avgustu molili da ih zbog nemirnih prilika šalju u druge, mirnije predele, nisu u avgustu poslali u Bosansku Krajinu ni jedan transport kao što ih nisu slali u krajeve Hrvatske južno od Save, koje je, takođe, zahvatio ustanak.

Prema podacima iz spomenutog spiska transporta, u julu su poslali u Bosnu i u predele Hrvatske južno od Save 28 transporta sa 2161 porodicom ili 5854 osobe, a osim toga su direktno iz Rajhenburga prevezli u Petrinju 219 porodica sa 532 osobe što znači više od polovine svih Slovenaca izgnanih na područje tzv. NDH. U avgustu su u predele Hrvatske severno od Save poslali šest transporta sa 410 porodica ili 1016 osoba. Ukupno su, dakle, u julu i avgustu odvezli 35 transporta sa 2790 porodica ili 7397 osoba.

Od 25. avgusta do 16. septembra nisu iz logora poslali ni jedan transport, pošto od 23. avgusta do 11. septembra u logor više nisu pristizali izgnanici, jer su nacisti prema Himlerovoj naredbi obustavili deportacije. Međutim, već 12. i 13. septembra u logor su pristigla dva transporta, pa su 16. septembra iz njega poslali više transporta, i to:

Kotar	Broj	
	Porodica	Osoba
Osijek	60	169
D. Miholjac	40	103
Valpovo	49	127
Sid	41	99
Slavonski Brod	40	88
Sisak	38	121
Grubišno Polje	24	102
Garešnica	63	105
Mitrovica	38	120
Ukupno	393	1.034

Kako od 13. do 15. septembra opet nije stigao u logor ni jedan transport, razumljivo je da ni iz njega nije krenuo ni jedan transport. Od 16. do 26. septembra u njemu su bila samo dva ili tri Slovenca. Ali kada su 25. i 27. septembra dovezli opet dva transporta, 30. septembra su poslali u različne krajeve pojedinačno 166 izgnanika, a 1. oktobra čak više transporta, i to:

Kotar	Broj	
	Porodica	Osoba
Slavonska Požega	34	147
Visoko	62	212
Garešnica	38	96
Našice	39	109
Grubišno Polje	26	86
Bjelovar	.18	57
Ukupno	217	707

Naveo sam samo veće grupne transporte koje su ustaše poslale iz logora u Slavonskoj Požegi u razne krajeve.[61] Zanimljivo je da su, ipak, 1. oktobra poslali jedan transport u Bosnu iako Su do tada i još naročito tada prevozili slovenačke izgnanike iz većine srezova Bosanske Krajine u severnije predele Hrvatske.

Od polovine jula do kraja septembra iz logora su poslali i nekoliko manjih grupa ili pojedinaca, npr. 17. jula 27 kaluđera u Slavonsku Požegu, 24. jula 26 kaluđera u Sremske Karlovce, 3. avgusta 11 porodica ili 21 osobu, 22. avgusta 9 sveštenika u Sremske Karlovce, 6 porodica s 15 osoba u Hrvatske Karlovce, 27 rudara u Sisak, 1. septembra 11 osoba u Viroviticu, 15. septembra 58 osoba itd.

L

Slovenački izgnanici u Derventi 5. oktobra 1941.

Ukupno je, dakle, od 17. jula do 1. oktobra 1941. poslato iz logora Slavonska Požega ili direktno u kotareve s transportima preko 3400 porodica sa preko 9100 izgnanika.

Zbog nesređenih prilika koje je prouzrokovao ustanak bosanskog naroda krajem jula i avgusta 1941. godine, ustaše su krajem avgusta počele da šalju slovenačke izgnanike - uglavnom na njihovu molbu - u druge predele, najviše u predele Hrvatske severno od Save. Prema dosad utvrđenim podacima, poslato je preko 400 porodica sa preko 1400 osoba, a mnogi su otišli i pojedinačno. Iz Bosne su transporte slali u sledeće kotareve:

Datum	Iz kotara	U kotar	Broj	
			Porodica	Osoba
30. 8.	Bosanski Novi	Garešnica	20	50
31. 8.	Prijedor	Pakrac	18	51
31. 8.	Prijedor	Daruvar	18	34
2. 9	Bosanska Krupa	Nova Gradiška	41	132
5. 9.	Korenica	Koprivnica	-	89
5. 9.	Dvor na Uni	Novska	40	144
6. 9.	Bosanski Petrovac	Županja	55	173
7. 9.	Ključ	Vinkovci	-	-
9. 9.	Prijedor	Pakrac	33	84
9. 9.	Prijedor	Daruvar	27	70
16. 9.	Cazin	Sisak	-	27
16. 9.	Derventa	Garešnica	4	21
23. 9	Drvar	Koprivnica	25	74
24. 9.		Grubišno Polje	9	35
24. 9.	Bihać	Đakovo	36	129
1. 10.	Gračanica	Grubišno Polje	19	83
9. 10.	Varcar Vakuf	Vukovar	30	110
12. 10.	Gračanica	Zagreb	11	40
3. 11	Teslić	Vinkovci	22	54

Prema podacima Državnog ravnateljstva za ponovu,[62] oktobra 1941. na području tzv. Nezavisne Države Hrvatske u 44 kotara trebalo je da bude razmeštenih 2979 porodica slovenačkih izgnanika sa 8446 osoba, i to:

Bosna

Kotar	Porodica	Osoba
Banjaluka	92	246
Bosanska Gradiška	73	187
Bosanski Novi	58	143
Brčko	74	186
Bugojno	70	224
Derventa	69	222
Gračanica	63	222
Kotor Varoš	53	156
Sanski Most	75	188
Sarajevo	208	612
Teslić	50	139
Travnik	80	226
Zepče	72	200
Visoko	70	210
Ukupno	1.107	3.161

Stara Hrvatska

Kotar	Porodica	Osoba
Bjelovar	122	279
Čazma	31	120
Garešnica	79	256
Kostajnica	76	173
Križevci	132	330
Petrinja	207	416
Sisak	46	150
Slunj	67	192
Vojnić	69	183
Vrgin Most	69	177
Korenica	37	95
Novska	49	160
Ukupno	984	2.531

Slavonija

Kotar	Porodica	Osoba
Đakovo	36	121
Grubišno Polje	129	388
Vinkovci	44	134
Našice	57	189
Nova Gradiška	34	128
Osijek	66	205
Pakrac	38	127
Podravska Slatina	34	96
Slavonski Brod	64	192
Virovitica	27	93
Županja	72	203
Daruvar	37	103
Donji Miholjac	35	102
Valpovo	38	127
Slavonska Požega	52	147
Ukupno	763	2.355

Srem

Kotar	Porodica	Osoba
Mitrovica	34	150
Sid	30	99
Vukovar	61	150
Ukupno	125	399

Prema nekim podacima Državnog ravnateljstva za ponovu, na području NDH ujesen 1941. trebalo je da bude ukupno 8892 slovenačka izgnanika, dok ih je 827 verovatno otišlo u »inostranstvo«, tj. nešto u Srbiju, a veći deo u Ljubljansku pokrajinu.[63] Prema popisu koji su obavili u jesen 1941., navodno, u Bosnu i Hrvatsku izgnani Slovenci ostavili su u domovini imanje u vrednosti 362,786.614 kuna,[64] ali se postavlja pitanje da li su popisali sve, pošto je 10. septembra 1941. činovnik ustaškog Ministarstva inostranih poslova dr Oskar Tutina poručio: »Dalji popis imovine doseljenih Slovenaca treba odmah obustaviti.«[65]

Položaj izgnanika

Položaj slovenačkih izgnanika u tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj je bio veoma težak. Bio je čak mnogo lošiji nego što su to očekivale i same ustaške vlasti. U maju i junu 1941. dok još nije bilo narodnooslobodilačke borbe pa su mogli masovno da izgone Srbe iz Bosne, Hercegovine i Hrvatske, ustaške vlasti su bile veoma optimističke kada je reč o naseljenju preko 150.000 Slovenaca predviđenih za proterivanje iz slovenačke Štajerske i Gorenjske. Međutim, već u julu 1941. su došli do spoznaje da su prilike za naseljavanje izgnanih Slovenaca mnogo nepovoljnije nego što su očekivali. Najpre im je konferencija u Zagrebu, održana 4. juna 1941., donekle ograničila broj Srba predviđenih za proterivanje, a u drugoj polovini jula Pavelić je odlučio da izgnane Slovence ne šalje u pogranične kotareve uz Drinu, u Hercegovinu, Dalmaciju i Liku. Zbog toga su zaključili da će deportovati naročito imućnije Srbe.

»Imajući u vidu da na području naše države živi preko 1,500.000 Srba, ovo ravnateljstvo, koje je dobilo zadatak da sprovede doseljenje Slovenaca i iseljenje Srba, napravilo je plan kako bi bio postignut najveći i najkorisniji politički i privredni uspeh.

Prema tom planu biće izgnani politički ugledni i privredno imućni Srbi sa čitavog područja NDH, koji imaju ili koji bi mogli imati veliki uticaj na široke narodne slojeve. Osim ovih će u preostali deo kvote biti uključeni i privredno imućniji srpski zemljoradnici koji žive u nacionalno najugroženijim krajevima naše države (granice prema Srbiji) i plodnim predelima naše države (Slavonija).«

Tako je izveštavalo Državno ravnateljstvo za ponovu već 30. jula 1941. godine.[66]

Već tada je bilo jasno da se ustaše u mnogim krajevima brane prihvata slovenačkih izgnanika ne samo zbog materijalnih nego i zbog političkih razloga u strahu da bi s njihovim dolaskom među Srbe ojačalo protivnacističko, pa i protivustaško raspoloženje. Ali, kada su ustanak i narodnooslobodilačka borba jugoslovenskih naroda počeli da koče, zaustavljaju, i kada su konačno i zaustavili deportacije Srba i Slovenaca, postavljeno je pred Državno ravnateljstvo za ponovu teško pitanje kuda s izgnanim Slovencima pošto nije imalo na raspolaganju dovoljno imanja i pogona, te kuća izgnanih Srba. Tako su se izjalovile ideje o planskom naselenju i kolonizaciji slovenačkih izgnanika na imanja i pogone izgnanih Srba i otpočeta je improvizacija, spasavanje izlaza u nuždi, što je još više pogoršalo već ionako loš položaj slovenačkih izgnanika. Kako ustaše nisu više mogle da proteraju ili čak pobiju, tako veliki broj Srba da bi dobile dovoljno imanja, pogona i kuća za nastanjenje slovenačkih izgnanika, silom su ih dodeljivali na hranu i stan još neizgnanim srpskim porodicama, što je i ovima pogoršalo već ionako neodrživ politički i privredni položaj. Slovenačkim izgnanicima su dodeljivali i veće prazne prostorije za zajednički boravak i osnivali menze za zajedničku ishranu itd.

Na ovom mestu ne mogu detaljnije da opisujem položaj i život svake od kolonija slovenačkih izgnanika u tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj iako svaka od njih ima svoju zanimljivu istoriju. Ograničiću se samo na prikaz položaja nekih među njima.

Slovenački izgnanici u Daruvaru 19. septembra 1941.

U *Sarajevo* je Državno ravnateljstvo za ponovu u drugoj polovini jula poslalo dva transporta sa preko 580 slovenačkih izgnanika. Zanatlije i intelektualce je preuzela gradska uprava, a kotarska vlast preostale, pa je 70 porodica sa 195 članova razmestila po krajevima Hrasno, Briješće, Stup i Rajlovac kod imućnijih srpskih porodica, a u Ilidži i u hotelima ondašnjeg lečilišta. One koji su ostali u gradu Sarajevu najpre su privremeno smestili u »Domu narodne uzdanice«, u nekom ženskom internatu i u Pravoslavnom domu za učenike u privredi, a onda su ih razmestili po ispražnjenim srpskim i jevrejskim stanovima. U pravoslavnom domu za učenike u privredi ustanovili su privremenu zajedničku kuhinju za 180 osoba, koju je izdržavao sarajevski odbor Crvenog krsta. Redarstveno ravnateljstvo je odmah zamolilo Državno ravnateljstvo za ponovu da mu pošalje 100.000 kuna za izdržavanje izgnanih Slovenaca, ali je ovo poslalo tek 5. avgusta i to samo 20.000. U proleće 1942. u menzi se hranilo još uvek oko 100 izgnanika. Do jeseni 1941. zaposlilo ih se samo 42, a do jeseni 1942. već gotovo svi za rad sposobni, pa je samo 13 osoba primalo pomoć.[67]

Jula su u *Banjaluku* poslali jedan transport sa 215 izgnanika. Privremeno su ih smestili u zgradi nekadašnje Trgovačke akademije gde su spavali u razredima na slami i kuvali sami. A ubrzo su u zgradi VI osnovne škole u Ulici Muftije Džabića 40 za njih ustanovili logor, koji je vodio inž. Vladislav Megler. Krajem septembra 1941. su u njemu bile još uvek 52 porodice sa 135 članova, najvećim delom nekadašnji državni službenici i penzioneri. Kada se logor preselio u Ulicu bana Berislavića, u njemu je početkom februara 1942. još uvek bilo 39 porodica sa 93 člana, koji su ostali, uglavnom, nezaposleni. Slovenci koji su već ranije bili nastanjeni u Banjaluci osnovali su 26. jula 1941. »akcioni

odbor«, koji je prikupljao dobrovoljne priloge za pomoć slovenačkim izgnanicima i posredovao za pomoć kod lokalnih vlasti. Vremenom su ovaj logor promenili u Dom izgnanih slovenačkih staraca i iznemoglih, kojih je početkom 1943. godine bilo još dvadeset, dok su preostale 32 osobe još uvek čekale na zaposlenje. Čak i u jesen 1943. je živelo u njemu oko 50 slovenačkih izgnanika koje su potpomagali delimično pododelenje za doseljavanje u uredu za podržavljeni imetak u Zagrebu i Odbor za slovenačke useljenike u Zagrebu.[68]

I u *Bosansku Gradišku* su već jula poslali 186 slovenačkih izgnanika. Većinu su nastanili u đačkom domu (konviktu), a neke po privatnim kućama pa su morali da plaćaju stanarinu iz svog džepa, iako još nisu bili zaposleni. Lokalne vlasti im nisu išle naruku tako da se za dva meseca zaposlilo samo sedam osoba, dok su drugi jedva životarili, pa je zbog beznadnih prilika dolazilo čak i do samoubistva. Marta 1942. je, na primer, stanovalo u logoru u konviktu na slami 68 i hranilo se iz zajedničke kuhinje 48 osoba, a zaposlenih je bilo samo pet osoba. Kakve su bile prilike saznajemo i iz izveštaja Poreskog ureda u Bosanskoj Gradiški, koji je maja 1942. izveštavao da su u zajedničkom logoru još uvek 43 izgnana Slovenca koje izdržava Ured za podržavljeni imetak:

»Otkako su ti Slovenci ovde, morali su se već četiri puta seliti, odnosno menjati logor i to zbog nedostatka zgrada koje su morali isprazniti za potrebe vojske, škole, bolnice i slično. I to preseljavanje je povezano sa trvenjima i raznim preprekama, pa i sa nepotrebnim izdacima. Zgrada u kojoj su sada nastanjeni Slovenci je već određena za bolnicu za zarazne bolesti pa će biti potrebno ponovno ih preseliti. I sada, zaista, ne znamo šta da učinimo i gde će se moći nastaniti, pošto ne postoji ni jedna prazna soba. Sva ta briga je sada pala na ramena ovog poreskog ureda.« Još krajem 1942. godine je u logoru bilo 10 izgnanika, koje su nakon toga preselili u logor u Banjaluci, pa su logor u Bosanskoj Gradiški ukinuli.[69]

U *Sanskom Mostu,* kuda su u julu poslali 218 izgnanika, razmestili su ih po privatnim srpskim kućama a imali su zajedničku kuhinju. Kotarski predstojnik je molio Državno ravnateljstvo za ponovu da ih presele negde drugde pošto ih nema ni kuda nastaniti niti čime hraniti, ali mu je ovo odgovorilo da moraju ostati tamo, jer ih ne može premèstiti nigde drugde pa će ih poslati u druge krajeve čim za njih nađe zaposlenje. Još aprila 1942. je bila na zajedničkoj ishrani 31 osoba i juna te godine su izveštavali: »Nema nikakve zarade. Počeli smo prodavati poslednje delove skromne odeće sa sebe, samo da se održimo u životu. Pojedinci se kreću ulicama kao senke ... Pogled na njih je žalostan.«[70]

U *Visoko* su transport slovenačkih izgnanika - 212 osoba - poslali veoma kasno, tek 1. oktobra 1941, u vreme dok su ih iz nekih bosanskih krajeva već preseljavali u druge krajeve. U gradu je ostalo samo nekoliko porodica, a većinu su razdelili u krajeve Kakanj, Vareš, Podlugovi, Breza i Dobrinje, te im do polovine februara 1942. dva puta nedeljno davali životne potrepštine. Do proleća 1942. zaposlila ih se jedva polovina, pa je položaj većine izgnanika bio veoma težak. Kotarski predstojnik se čak bogatio na njihov račun.[71]

U naročito neugodnim prilikama su živeli izgnanici u *Gračanici* (221 osoba). Nastanili su ih u dečijem domu i dali im hranu »koju su prikupili kao kontribuciju, postoje, inače, nije bilo moguće dobiti«. Kasnije su ih razmestili po Gračanici, Sočikovcu, Karanovcu i Bosanskom Petrovom Selu među srpske porodice, koje su trebale da brinu za njihovu ishranu i stanovanje. Iz Gračanice su izgnanici, za koje je Odbor za slovenačke useljenike u Zagrebu cenio da su u najtežem položaju, poslali Državnom ravnateljstvu za ponovu sledeći telegram: »Formalno gladujemo. Pomoć ne dobijemo niotkuda. Opština ju je davala, više ne može. Smilujte nam se. Pošaljite hitnu pomoć da ne umremo od gladi. Premestite nas u Hrvatsku ili u Slavoniju gde ćemo se moći zaposliti. Slovenci u Gračanici.« Oktobra su ih ustaške vlasti preselile u Grubišno polje.[72]

Petrinja se nalazila među onim kotarevima u koje su poslali najviše slovenačkih izgnanika, tj. oko 550. Po dolasku su ih razmestili po selima petrinjskog kotara, ali kako nisu bili vešti radu u poljoprivredi, mnoge su vratili u grad gde su ih nastanili u logoru, tj. u nekoj šupi i tamo im uredili zajedničku kuhinju. Početkom decembra je bilo u provinciji još uvek 76 osoba, a u gradu 210, od kojih je čak 132 živelo u logoru pa se je u dve zajedničke kuhinje hranilo 184 osobe. Tada je kotarska vlast izveštavala Državno ravnateljstvo za ponovu: »Doseljenike nije moguće razmestiti po selima, pošto sela koja bi došla u obzir pri njihovom razmeštaju, ugrožavaju četnici i komunisti, a na druga ispražnjena imanja Ured za kolonizaciju naseljava koloniste iz drugih krajeva države, a u samom gradu nije moguće naći stanove, pošto je Petrinja prepuna vojske i činovnika. Problem ishrane.« Ni u martu 1942. prilike nisu bile ništa bolje. U zajedničkoj kuhinji u gradu su se hranila još uvek 92 izgnanika (besposleni besplatno, dok su bar delimično zaposleni plaćali po 10 kuna na dan), a o svom trošku u gradu su živela 82 čoveka. U provinciji je živelo 185 izgnanika (u opštini Graduša 44, Jabukovac 26, Blinje 15, Mošćenica 26, Sunja 31, Hrastavice 8 i razbacano 35).[73]

U *Osijek* su u septembru poslali 169 izgnanika i najpre ih nastanili u nekoj kasarni i za njih uredili zajedničku kuhinju, 21 su razmestili u selu Čepin, a druge u selo Belo Brdo. One u Osijeku - bilo ih je oko 150 - su neprekidno preseljavali iz zgrade u zgradu, tako da su ih do oktobra 1942. preselili već četiri puta. U Čepinu su ih dodelili pravoslavnim porodicama, a u Belom Brdu su najpre stanovali u ispražnjenoj zgradi pravoslavne parohije, a zatim u prostorijama gostione »Gradski vrt«.[74]

Istoga dana kad i u Osijek poslali su i u *Donji Miholjac* 103 izgnanika. Njih 60 su odmah smestili u logor, koji je bio u kući Jevreja Šlezingera, dok su druge privremeno smestili u jevrejske porodice. Imali su zajedničku kuhinju a stražarila su dvojica ustaša. Najpre su ih zaposlili na uređenju parka i seči drveća, a intelektualce kao pomoćne činovnike po opštinskim kancelarijama, kvalifikovane radnike u gradu D. Miholjac, a poljoprivrednike i poljoprivredne radnike na srpskim imanjima u selima Kučanci i Kapelna. Iseljenički ured kod kotarskih vlasti je decembra 1941. pisao Državnom ravnateljstvu za ponovu da nema praznih srpskih imanja niti kuća, pa pošto su pravoslavci prešli u katoličku veru, moli da slovenačke izgnanike šalju u virovitički ili neki drugi srez.[75]

U *Valpovu,* kuda su polovinom septembra poslali 127 izgnanika, njih preko 40 su nastanili u logoru koji je bio prava staja za stoku nekog zamka, a hranili su ih u zajedničkoj kuhinji. Preostala 74 su razmestili po srpskim kućama u Valpovu i u selu Martinski Čepinci.[76]

I u drugim kolonijama slovenačkih izgnanika materijalne prilike su bile veoma loše. Većinu izgnanika su, istina, razmestili po selima, ali su brigu za njihovo snabdevanje prebacili na ramena srpskih, ponegde i jevrejskih, ili čak slovačkih porodica. To je bio novi oblik ugnjetavanja srpskog življa u tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, ali su, ipak, ugnjetavani Srbi dobrovoljno dali slovenačkim izgnanicima posao i hranu, samo ponegde su im to odbili, tj. oni koji su se pokrstili. Najčešće su slovenačke izgnanike nastanjivali u kućama izgnanih ili pobijenih Srba, koje su obično bile već demolirane, pa su ustaške vlasti 20. oktobra 1941. morale da izdaju čak zakonski propis da se svim slovenačkim izgnanicima dodeli najpotrebniji nameštaj i posteljina, ali to u mnogim krajevima ustaški vlastodršci nisu hteli da učine.[77] Mnogi su se na račun izgnanih Slovenaca čak obogaćivali, npr. sreski načelnik u Visokom.[78]

Slovenačkim izgnanicima je nedostajalo gotovo sve: stanovi, hrana, odeća i obuća. Odeću i obuću koju su doneli sa sobom - koliko su je, naime, imali na sebi - ubrzo su pocepali, a novu nisu mogli dobiti. Hrana je bila nedovoljna, bez masti a događalo se više puta da su čitavu nedelju dana bili bez hleba. Zbog toga je nekoliko dece čak umrlo, npr. u Županji do oktobra 1941. desetoro dece. Zapošljavali su se veoma, veoma sporo.[79]

Loš materijalni položaj slovenačkih izgnanika je uznemirio čak Državno ravnateljstvo za ponovu, pa je dr Rožanković o njemu, 28. avgusta 1941, izveštavao ustašku vladu kada joj je poslao spiskove slovenačkih izgnanika i njihovih zanimanja koji su poslani u razne krajeve.

»Dakle, mnogi među njima imaju profesiju koju tražimo, ali pošto ne postoje uputstva niti dozvola da ih primimo u državnu ili privatnu službu, niko ih ne želi zaposliti. Svim ministarstvima smo poslali precizne podatke o tome koliko imamo doseljenika i kakve su njihove profesije sa molbom da ih što pre prime u državnu službu, ali nam do danas još niko od njih nije odgovorio.

Tako ti doseljenici žive na teret kotara kuda smo ih poslali i na teret Državnog ravnateljstva za ponovu, odnosno države.

Doseljenici su nastanjeni u veoma tesnim prostorijama, a još i sada najviše ih stanuje po školama, šupama i sličnim prostorijama po selima i gradovima. Ti ljudi su gladni, bolesni i njihov veći deo, naročito starci, neće moći dugo živeti. Ubrzo će biti svi goli i. bosi pošto su već potrošili novac koji su doneli sa sobom, a niodakle ne dobijaju nikakvu pomoć. Pitanje je koliko će ih još preživeti kada stigné zima.«

Takođe je spomenuo da su ih nekoliko poklali četnici, a nekolicina je izvršila samoubistvo.[80]

Onim kotarskim predstojnicima koji su brinuli za slovenačke izgnanike je Državno ravnateljstvo, doduše, tu i tamo poslalo ponešto novčane pomoći - prema podacima Odbora za slovenačke useljenike u Zagrebu im je, navodno, do proleća 1943. poslalo preko 31 milion kuna - ali to ni izdaleka nije bilo dovoljno da se pokriju troškovi ishrane.[81]

Za poboljšanje materijalnog položaja slovenačkih izgnanika su se naročito trudili Crveni krst u Ljubljani i Odbor za slovenačke useljenike u Zagrebu.

Ljubljanski Crveni krst je ubrzo posle deportovanja Slovenaca na područje tzv. Nezavisne Države Hrvatske pri Centralnom odboru Crvenog krsta u Zagrebu za svog delegata imenovao Alojza Colnara. Ovaj je u Jurišićevoj ulici broj 2 u Zagrebu prikupljao novčanu i drugu pomoć za slovenačke izgnanike, organizovao prvu pomoć izgnanicima koje su vozili u Srbiju i Slavonsku Požegu - samo na železničkoj stanici u Sarajevu je slovenačkim izgnanicima u 17 transporta za Srbiju izdao hranu u vrednosti preko 100.000 dinara.[82]

Početkom septembra 1941. je, pak, ljubljanski Crveni krst za svog poslanika odredio Draga Oberžana i ovlastio ga da poseti sve krajeve u tzv. NDH gde žive slovenački izgnanici i odakle dolaze njihove molbe za pomoć. Pošto bi ovaj zadatak veoma teško mogao obaviti sam, Oberžan je za pomoćnika izabrao izgnanog slovenačkog sveštenika dr Jakoba Aleksiča i profesora Jakoba Rihtera. Teren su međusobno podelili tako da je Oberžan posetio banjalučko, Rihter sarajevsko i Aleksič slavonsko područje. Od 20. do 30. septembra 1941. posetili su većinu slovenačkih kolonija utvrđujući materijalne i psihičke prilike slovenačkih izgnanika. U mnogim krajevima izabrali su tročlane poverenič ke odbore.[83] Drago Oberžan je svoj posao obavljao i dalje pa je januara i marta 1942. ponovno posetio brojne kolonije slovenačkih izgnanika.[84] Međutim, italijanske vlasti su ubrzo zabranile održavanje veza Crvenog krsta između Ljubljane i Zagreba.

Ali je tada svoju aktivnost razvio Odbor za slovenačke useljenike u Zagrebu. Prema izjavi profesora Jakoba Rihtera, do osnivanja »Odbora za slovenačke useljenike« u Zagrebu došlo je na inicijativu dr Krunoslava Draganovića. Pošto je italijanski okupator ograničavao rad Crvenog krsta izvan Ljubljanske pokrajine i nije dopustio ni osnivanje podružnice u Zagrebu, a kako i hrvatski Crveni krst nije bio spreman ili se nije usudio da oformi posebno odeljenje za pomoć slovenačkim izgnanicima, predstavnici Crvenog krsta iz Ljubljane - Jakob Rihter i drugi, otišli su u Državno ravnateljstvo za ponovu da od njega traže pomoć za slovenačke izgnanike. Tamo su naišli na dr Draganovića koji se nakon toga angažovao za osnivanje posebnog »Odbora za slovenačke useljenike« pa je isposlovao i potreban pristanak ustaških vlasti. (Jakob Rihter, usmena informacija.) Pavelić je dao dozvolu za osnivanje 11. septembra 1941. ali je ustaško Ministarstvo za udružbu izdalo odgovarajuću odluku tek 8. oktobra 1941. Na sastanku zastupnika socijalnih i karitativnih duštava i organizacija, te ljubljanskog Crvenog krsta (Josip Skalar) i izgnanika (dr Anton Ogrizek) dana 10. oktobra 1941. sastavili su odbor ovako: predsednik univerzitetski docent dr Krunoslav Draganović, potpredsednik upravnik Trbovljanskog rudarskog društva dr Franjo Harazim, sekretar izgnani sveštenik Jakob Rihter, blagajnik dr Anton Ogrizek i zastupnica hrvatskog Crvenog krsta Janja Koh. U odbor su kooptirali još Alojza Colnara i njegovu ženu. Odbor je svoje prostorije uredio u Jurišićevoj ulici 2 gde je svoje prostorije imala i Delegacija pokrajinskog odbora Crvenog krsta iz Ljubljane. U onim kotarevima (oko 44) i opštinama u kojima je živelo više slovenačkih izgnanika odbor je imao i svoje poverenike (oko 54).[85]

Odbor čije su poslovanje vodili Rihter i dr Ogrizek primio je mnogo molbi za dodeljivanje pomoći i u prvim danima ih je resio preko 5989. Do oslobođenja je izgnanicima podelio veliku količinu prikupljene hrane, odeće, obuće, preko 12 miliona kuna pomoći i nekoliko stotina hiljada kuna beskamatnog zajma. Ta sredstva su dali brojni darodavci - neki čak i po pola miliona kuna odjednom - od kojih su mnogi mesečno redovno slali novac, novac je dolazio i iz Ljubljane, a dalo ga je i Državno ravnateljstvo za ponovu, odnosno kasnije njegov naslednik - Ured za podržavljeni imetak. Preko milion kuna je priložio i Međunarodni crveni krst. Odbor je, takođe, posredovao i za zapošljavanje izgnanika, za njihovu kolonizaciju, uređenje njihovog pravnog položaja itd.

S Odborom za slovenačke useljenike u Zagrebu je tesno sai adivao i Železničarski odbor za socijalnu pomoć pri Zelezničkoj direkciji u Ljubljani. Pomogao je naročito izgnanim slovenačkim železničarima, ali je, ipak, morao da prestane s radom pošto su italijanske vlasti u Ljubljani marta 1942. zabranile prikupljanje priloga po nadleštvima.[87]

Međutim, bitnom poboljšanju položaja slovenačkih izgnanika nije moglo tako brzo pomoći ni angažovanje Odbora za slovenačke useljenike, Crvenog krsta niti spomenutog Zelezničarskog odbora. U decembru 1942. je Odbor za slovenačke useljenike cenio: »Zaista je veliki broj tih preseljenika već našao svoje prihode, odnosno svoj krov uz pomoć kolonizacije. Ali je, i pored toga, ostalo još na hiljade siromaha koji su ili nesposobni za rad ili još čekaju na službu, ili su, pak, njihova primanja tako neznatna da ne mogu prehraniti svoje brojne porodice.«[88] Još marta 1943. su u posebno slabim materijalnim prilikama živeli izgnanici u Sarajevu (90 osoba), Visokom (50 osoba), Žepču (35 osoba), u selu Grk kod Dervente (28 osoba), Hrvatskoj Dubici (40 osoba) i Osijeku (120 osoba).[89]

Rad odbora nije ni tekao glatko, pošto su ga ustaške vlasti i nemački okupator u tome ometali. U leto 1943. je nemačka policija zatvorila sekretara Rihtera i vođu odeljenja za pakete Jakoba Verbanjšeka. Kada je nakon kapitulacije Italije u Ljubljani formiran slovenački Crveni krst i nameravao da obnovi svoju delegaciju pri hrvatskom Crvenom krstu, to mu nisu dozvolili.[90]

Posle izlaska dr Ogrizeka iz odbora, aretacije Rihtera i odlaska dr Draganovića na sastanku tzv. šireg odbora, koji je sastavljalo sedam zastupnika raznih organizacija, društava i zavoda i po dva predstavnika slovenačkih izgnanika te dva poznavaoca slovenačkih prilika, 28. januara 1944. izabrali su nov odbor. Predsednik je postao Harazim, potpredsednik Viljem Bizjak, sekretar Drago Oberžan i odbornici Josip Ribarič te Julija Stojković.[91]

Već posle nepune godine postojanja tog odbora je ustaška policija januara 1945. »s razloga javnog reda i sigurnosti« zatvorila njegove prostorije i predlagala vladi da mu do daljeg zabrani rad. Odbor je, zaista, za dva meseca prestao da radi, nakon čega su vlasti povukle zabranu i postavile odboru posebnog poverenika dr Borisa Jeraja, kojeg je 7. aprila 1945. zamenio Stjepan Vedrina.[92]

Slabom materijalnom položaju slovenačkih izgnanika u tzv. NDH su, takođe, pridonele prepreke pri njihovom zapošljavanju. Slovenački izgnanici su se, naime, veoma teško zapošljavali. Na primer, do jeseni 1941. zaposlili su ih

jedva oko *10%*. Osnovni razlog za to je bilo političko nepoverenje proustaško usmerenih poslodavaca prema slovenačkim izgnanicima. Naročito teško su se u svojoj profesiji zapošljavali intelektualci. Čini se da su se prilike počele poboljšavati tek krajem 1942. godine i početkom leta 1943. godine, pošto je Pavelić »potpisao naredbu da se mogu primiti svi državni činovnici - preseljeni Slovenci - u državnu službu«.[93] Ipak još i u leto 1943. nije bilo rešeno pitanje zapošljavanja starijih činovnika, tj. onih koji su bili neposredno pred penzionisanjem.[94] Do tada je bilo rešeno pitanje penzija. A razumljivo je što su ustaške vlasti ponegde te poslove uređivale političkim pritiskom, pošto su od onih koji bi želeli da dobiju posao ili penziju zahtevali da se uključe u ustaški pokret.[95]

Slovenačke izgnanike koji su bili poljoprivrednici ustaške vlasti su nameravale da kolonizuju na imanja izgnanih ili pobijenih Srba.[96] Zbog toga je Državno ravnateljstvo za ponovu 11. avgusta 1941. poslalo Zavodu za kolonizaciju u Zagrebu spisak sedam hiljada slovenačkih izgnanika sa izvesnim podacima, među kojima je bio i broj porodičnih članova, zanimanje i kotar kuda su ih poslali s namerom da ih Zavod za kolonizaciju naseljava na imanja. Ali mu je ovaj odgovorio da po dolasku slovenačkih izgnanika treba da obavesti i njegove lokalne organe u Gospiću, Petrinji, Mostaru, Banjoj Luci, Osijeku i Zagrebu. Predlagao je i način kolonizacije: »Smatramo da je sada najbolje da se Slovenci razmeste na imanja onih osoba koje su iseljene, odnosno koje su napustile hrvatsku državu. Treba ih razmestiti privremeno kako bi, s jedne strane, rasteretili logore, a, s druge strane, imanje sačuvali u što boljem stanju. Pošto završimo razmeštaj naših kolonista, Slovencima bi po planu dali manju količinu zemlje, i to za svaki srez posebno. Kako vi najbolje poznajete u kojim krajevima je izvedeno iseljavanje, sada bi bilo najbolje da se tamo po redu razmeštaju slovenački poljoprivrednici. Od zanatlija bi pri kolonizaciji uzimali u obzir samo one u kojih je zanat jače povezan sa zemljom.«[97]

Na žalost ne znamo podrobnije o tome kakve kriterije je Zavod za kolonizaciju upotrebljavao pri kolonizaciji slovenačkih izgnanika. Samo iz izveštaja opštinskog glavarstva Sokolac kod Koprivnice saznajemo da je komisija Zavoda za kolonizaciju ispražnjenih srpskih imanja »naseljavala u smislu primljenih upustava i smernica potpuno pravilno, jer je *na svakih 10 porodica hrvatskih kolonista naselila po jednu slovenačku,* pa je tako u toj opštini naselila četiri slovenačke poljoprivredne porodice«.[98] (podvukao T. F.) Prema izveštaju koji je Državno ravnateljstvo za ponovu poslalo Nemačkom poslanstvu u Zagrebu trebalo bi do jeseni 1941. kolonizirati 61 slovenačku poljoprivrednu porodicu, i to na području Petrinje osam, Grubišnog Polja 15, Garešnice 8, Visokog 10, Sarajeva 10 i Banja Luke 10. I iz izveštaja pojedinih kotarskih predstojnika je očigledno da su u svakom kotaru kolonizovali otprilike četiri ili pet porodica, ali tek posle dužeg vremena. Naravno, primali su ih i iz drugih kotareva i tako je bilo slučajeva da su nekoga pozvali iz Bosne, jer će, navodno, biti naseljen u Slavoniji, a kada je stigao tamo, poslali su ga drugde itd. Dogodilo se i to da su ih ponegde, na primer, u opštini Vojakovac kod Križevaca privremeno kolonizovali, a kada su uložili već prilično truda i sredstava da unaprede ta imanja morali su da se povuku pred vlasnicima koji su se

u međuvremenu pokrstili pa su zato mogli da se vrate na svoja imanja. Bilo je i primera da su ustaške vlasti, na primer, u Podravskoj Slatini, nudile Slovencima veoma slabu, močvarnu zemlju koju nisu mogli da prihvate. Bilo je mnogo i primera da slovenački izgnanici iz političkih razloga nisu dozvolili da ih kolonizuju na zemlju izgnanih ili pobijenih Srba." Do proleća 1943. Zavod za kolonizaciju naselio je oko 200 slovenačkih poljoprivrednih porodica.[100]

Ali položaj slovenačkih izgnanika u Hrvatskoj i u Bosni nisu otežavale samo materijalne neprilike nego i ustaško divljanje nad srpskim stanovništvom. Većinu slovenačkih izgnanika su ustaške vlasti nastanile kod srpskih porodica protiv kojih su izvodile snažan pritisak i nezapamćeno nasilje, kojem su bili svedoci i mnogi slovenački izgnanici. Navešću samo nekoliko primera masovnih pokolja srpskog življa pred očima slovenačkih izgnanika.

Dana 26. avgusta 1941. su ustaše u logoru u Slavonskoj Požegi poklale 350 Srba koje su istog dana dovezli iz Bosne. Pod izgovorom da su nameravali da se pobune, pobili su ih sve do poslednjeg. Kada je ustaški pukovnik Jendrašić obišao logor i saslušao učesnike pokolja, pored ostalog, izveštavao je:

»Nastanjenje zarobljenika u logoru srpskih iseljenika i slovenačkih doseljenika nije ni u kom slučaju dobro i nije ni bilo potrebno. Zarobljenici su tipovi koji su rešeni da se na bilo koji način spasu. Svesni su da ih čeka smrtna osuda i zbog toga s lakoćom i bez bilo kakvih razmišljanja sile u smrt. To negativno utiče na slovenačke doseljenike u logoru, pa i na srpske iseljenike iz severnih krajeva koji su po mentalitetu drukčiji od Bosanaca. Takvi događaji mogu, bez sumnje, lako naći odjeka i u obližnjim srpskim selima oko Požege.«[101]

Nemačkom Opunomoćenom generalu u NDH Glezu fon Horstenauu su 2. avgusta 1941. godine pisali:

»U krajevima Krnjak, Vojnić, Krstinjak i Tušilović stanuju ljudi isključivo pravoslavne vere. Pre nekoliko dana su predsednik opštine i ustaški komesar opštine Krnjak naredili da neki poljoprivrednici, koje je imao označene na spisku, donesu u opštinu određenu količinu raznih prehrambenih artikala za pridošle slovenačke doseljenike.

Kada su muškarci predali prehrambene artikle, ustaško odeljenje ih je uhapsilo i odvezlo. Dovezli su još mnogo ljudi iz drugih krajeva, pa su tako na jednom mestu prikupljene muškarce, kojih je bilo oko 400, jednostavno postreljali bez ikakvog sudskog procesa ... Umorstvo tih 400 žrtava je izvršeno 29. jula u vremenu od 16 do 19 časova«.[102]

U Ljubljanu je septembra 1941. stiglo pismo nepotpisanog slovenačkog izgnanika, kojeg su iz Slavonske Požege odvezli u Slunj i dalje u Cetingrad gde su ga sa još nekim Slovencem nastanili kod srpske porodice Basara. Ovako kazuje o zločinu:

»Ujutro drugog dana 30. 7. smo, pak, saznali od gospođe Basara da su ustaše noću pokupile oko 360 Srba u našoj okolini, među kojima i našeg dobročinitelja Basaru, druge srpske trgovce, učitelje, zanatlije i poljoprivrednike te pravoslavnog popa. Zatvorili su ih sve u žandarmerijsku kasarnu u Cetingradu pod izgovorom da će ih izgnati u Srbiju. Još istog dana popodne su ih natovarili, kao daske jednog povrh drugog, na teretne automobile i odvezli tri

kilometra od Cetingrada, gde su nekad bili stari jugoslovenski bunkeri. Tamo su se morali svući i takve, u košuljama i gaćama, poubijali su ih mitraljezima. Ustaše su vanredno brutalno postupale sa njima - nama je ispričao neki finansijski nadzornik po imenu Joco, koji je morao otići sa njima kao stražar, - neke su polumrtve pobacali u bunkere i tako zatrpali.

Nekoliko dana kasnije su pozvali žene ubijenih Srba u opštinu i tamo im rekli da prikupe svoje stvari zajedno, jer će ih, navodno, odvest u Slunj a onda dalje u Srbiju. Žene su pokupile - među njima i naša gospođa Basara - što je bilo preko potrebno te su krenule u opštinu. Tamo su ih zajedno s decom i prtljagom ukrcali u auto i odvezli prema Slunju. Pred Slunjem su automobili skrenuli na stranputicu, gde su ustaše žene i decu poubijale doslovno buzdovanima.«

U pismu opisuje i druge ustaške zločine koje su videli slovenački izgnanici. Osamnaestog avgusta su popalili sela Žeijavci, Klekovaču i Rušavec i u njima pobili preko 1200 ljudi i dalje: »U Širokoj Rijeci - opština Krstinja - ustaše su namamile srpske žene i decu u crkvu pod izgovorom da će doći katolički sveštenik i da će biti pokršćeni u katoličku veru i tako sačuvati bar život. Kada su svi već bili u crkvi, ustaše su je zaključale, oko nje nabacali slamu koju su kasnije zalili benzinom. Da se taj gnusni zločin doslovno tako dogodio mogu dokazati svi tamo naseljeni Slovenci... Do tada, u vreme kada sam pobegao iz Hrvatske - odnosno iz Cetingrada, tamošnji ustaški komandant nam je izjavio da je u kotaru Slunj pobijeno preko 7000 Srba.«[103]

Kada je reč o pravnom položaju slovenačkih izgnanika u tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, valja dodati da ih ustaške vlasti nisu nikada smatrale ravnopravnim sa hrvatskim stanovništvom, iako su to spolja ponekad veoma naglašavale. Veoma dobro su, naime, bili svesni činjenice da su ih nacisti izgnali, u prvom redu, iz političkih razloga i da zato nisu ni prijatelji Trećeg Rajha niti NDH. Trudili su se da im i na području NDH onemoguće bilo kakav politički rad protiv ustaškog režima.

Još pre nego što je bilo koji Slovenac bio izgnan u tzv. NDH, ustaške vlasti su bile u grubom upoznate o njegovom političkom karakteru. Dana 8. juna 1941. je kod maršala Kvaternika u Zagrebu održan sastanak, kojem su prisustvovali i major Ferant, kapetan Matašić i SS-oberšturmfirer Kob. Najpre su raspravljali o prihvatu izgnanih slovenačkih sveštenika, a onda je maršal Kvaternik molio da mu pošalju podatke za one žandarme, finance, carinike, policajce, železničare i putare koji će biti izgnani u NDH. »Osim podrobnih ličnih podataka treba dobiti i podatke o njihovoj političkoj aktivnosti, a naročito o tome da li su izraziti komunisti ili neprijatelji Nemaca.«[104] Na sličnom sastanku, koji je održan 12. juna i koji je, takođe, vodio Kvaternik zaključili su da bi štab za preseljavanje u Mariboru trebalo što pre da stavi ustaškoj vladi na raspolaganje već popunjene kartotečne liste onih Slovenaca koje nameravaju da izgnaju u NDH.[105] Zato je hrvatska delegacija pri štabu za preseljavanje u Mariboru organizovala posebnu kurirsku službu, i to uz pomoć firme Caro & Jelinek. Dvadeset četvrtog juna je prvi put poslala kartotečne liste na kojima je bila i kratka karakteristika osobe, odnosno porodice predviđene za proterivanje, i to za 237 sveštenika prvog talasa i 879 porodica iz posutlanskog

pojasa, predvidjenih za drugi talas.[106] Kartotečne listove su nakon toga slali još mesec dana i u Zagrebu su ih prepisivali. Prepisali su ih nekoliko hiljada.[107] Državno ravnateljstvo za ponovu ih je poslalo Zavodu za kolonizaciju u Zagrebu. Tako su ustaške vlasti imale za svakog izgnanog Slovenca ili porodicu poseban kartotečni list, za neke su imali zelene boje, za druge ružičaste i za treće žute.[108] Pošto, na žalost, nije sačuvan ili dostupan ni jedan kartotečni list niti uzorak, ne mogu reći kakve podatke je sadržavao i čemu je služio.

Slovenačke izgnanike su ustaške vlasti kontrolisale kako u logoru Slavonska Požega tako i u kotarevima. Državno ravnateljstvo za ponovu je, naime, 21. avgusta 1941. poslalo Ministarstvu unutrašnjih poslova, komandantima logora i kotarskim predstojnicima sledeća uputstva:

»U Nezavisnu Državu Hrvatsku se, na osnovu sporazuma s Nemačkim Rajhom, doseljuje veliki broj Slovenaca iz onog dela Slovenije koji je potpao pod Nemački Rajh. Ujedno se iz naše države iseljuje isti broj Srba u Srbiju. Useljenici i iseljenici borave kratko vreme u našim logorima u Capragu, Bjelovaru i Slavonskoj Požegi. Slovenačke doseljenike delimo i šaljemo po pojedinim kotarevima, koje im je ovo ravnateljstvo odredilo za boravište.

Mi nemamo pouzdanih obaveštenja o političkom usmerenju doseljenika, a i među iseljenicima su ljudi različitih političkih pravaca koji su suprotni političkom smeru naše države. Logori su kao sabirna mesta veoma pogodni za političku propagandu nama neprijateljski raspoloženih elemenata. Takva propaganda se veoma lako može prenositi među naše ljudstvo preko useljenika, koji su poslani po kotarevima.

Da bi onemogućili političku propagandu - komunističku ili bilo koju drugu - po logorima i među ljudstvom je *potrebno neprekidno i intenzivno pratiti' čitav rad i kretanje useljenika* i iseljenika po logorima i kotarevima, *upotrebljavajući za taj rad pouzdane i sposobne poverenike.*« (Podvukao T. F.)[109]

Slovenačkim izgnanicima su ustaške vlasti, doduše, dale domovinsko pravo ako su za to zamolili u roku od šest meseci od izlaska spomenute Pavelićeve naredbe, i to u onoj opštini u kojoj su se »zauvek« nastanili.[110] Ali su ih, ipak, ograničavale gde god su mogle. Zabranjivale su im preseljavanje ili putovanje iz kotara u kotar, a naročito u Zagreb, bez pismene dozvole Državnog ravnateljstva za ponovu u Zagrebu. Dana 12. decembra 1941. je Državno ravnateljstvo za ponovu ponovno poručilo kotarskim vlastima: »Ponovno upozoravamo sve kotarske predstojnike da ne smeju *ni u kom slučaju* doslovno ni jednom useljenom Slovencu dozvoliti da putuje iz kotara u kotar bez pismene dozvole ovog ravnateljstva. Ni jednoj osobi ili delegaciji ili poslaniku bilo koje slovenačke organizacije ne smete dozvoliti razgovore ili dogovore s useljenim Slovencima ukoliko za to nema dozvolu ovog državnog ravnateljstva. Najstrože zabranjujemo davanje useljenim Slovencima propusnice za putovanje u Zagreb.«[111] To isto je naređivao i naslednik Državnog ravnateljstva za ponovu, tj. »Ured za podržavljeni imetak« pri Državnoj riznici.[112]

Ustaške vlasti su slovenačkim izgnanicima naročito onemogućavale da se nasele u Zagrebu i u pograničnim krajevima prema slovenačkoj Štajerskoj. Izgleda da su se naseljavanju slovenačkih izgnanika u pograničnim kotarevima

suprotstavile najpre ustaške vlasti u Samoboru i o tome obavestile ustaško Ministarstvo unutrašnjih poslova, koje je već 11. avgusta 1941. pisalo Državnom ravnateljstvu u Zagrebu:

»Takav razmeštaj Slovenaca (u pograničnim kotarevima prema Nemačkom Rajhu - nap. T. F.) šteti interesima Nezavisne Države Hrvatske kako u političkom tako i u privrednom pogledu pa ju je potrebno bezuslovno i pravovremeno prekinuti. Ta kolonizacija bi omogućila duhovni, privredni a, možda, i politički savez koloniziranih Slovenaca sa njihovom starom domovinom i tako onemogućila ili otežavala *asimilaciju i hrvatizaciju tog elementa* (podvukao T. F.). Pri tome je potrebno definitivno uzeti u obzir i to da su Slovenci visoko nacionalan i otporan elemenat. Takođe nije primerno da svoju državnu granicu damo u ruke takvom elementu.«[113]

Taj dokumenat nam pokazuje temeljnu svrhu ustaške politike prema slovenačkim izgnanicima. Nameravali su da ih asimiliraju i pohrvate. Tako se i u ovom pogledu ustaška politika nije razlikovala od nacističke - obe su bile denacionalizatorske, iako ustaška nije u tolikoj meri naglašavala tzv. nacionalno-političke zadatke i ciljeve kao nacistička.

I iz drugih pograničnih kotareva su dolazili zahtevi da slovenačke izgnanike ne šalju u te kotare. »Da bi se u Humu na Sutli mogao izvoditi sistem vaspitanja stanovništva u hrvatskom duhu, na području opštine Hum na Sutli dozvolu za boravak ne treba da dobije ni jedan Slovenac bilo da je poljoprivrednik, radnik, trgovac ili sveštenik«, pisao je kotarski predstojnik iz Pregrada.[114]

Takav ustaški stav prema naseljavanju slovenačkih izgnanika u pograničnim kotarevima u potpunosti se podudarao s nacističkim stavom. I nacisti su, naročito iz tzv. nacionalno-političkih razloga bili protivni tome da se izgnani Slovenci naseljavaju u blizini slovenačko-hrvatske granice. Dana 8. oktobra 1941. komandant bezbednosne policije i službe bezbednosti za donju Štajersku Oto Lurker pisao je dr Iberajteru da su utvrdili da su ustaše veći deo ljudi izgnanih iz Rogaške Slatine naselili neposredno uz granicu, naročito u opštini Hum na Sutli. »Zbog nezaposlenosti većeg broja hrvatskih pograničnih stanovnika u Rogaškoj Slatini postoji neposredna opasnost antinemačkog uticaja na stanovništvo koje nije izgnano«, pisao je. Upozoravao je i na to da iz Ptuja dolaze vesti o tome da se veliki deo izgnanih Slovenaca iz ptujskog okruga naselio u Varaždinu i već uspostavio kontakte sa poznanicima u Ptuju.[115] Dr Iberajter je poslao prepis Lurkerovog izveštaja Kašeu, a ovaj je 25. oktobra 1941. uputio verbalnu notu ustaškom Ministarstvu inostranih poslova.[116] Činjenicu da je u kotaru Varaždin prilično izgnanih Slovenaca utvrdio je svojom linijom i dr Karstanjen pa je dobio čak i spisak tih ljudi. Zamolio je ustaški konzulat u Gracu da posreduje kako bi sve slovenačke izgnanike poslali iz varaždinskog kotara u unutrašnjost NDH. Ministarstvo za inostrane poslove NDH je posredovalo kod Državnog ravnateljstva za ponovu, a ovo mu je ubrzo odgovorilo da je u opštini Hum privremeno nastanjena samo jedna slovenačka porodica, a u kotaru Varaždin 46 porodica sa 151 članom koji su svi, nakon pismenog zahteva, otišli da rade kao stručnjaci za izgradnju puteva

u nemačko preduzeće Stuag, preduzeće Mundus i u tekstilnu fabriku, pa je obećalo da će ih prvom prilikom poslati u unutrašnjost NDH.[117]

Već u vreme dolaženja tih zahteva je ustaško Ministarstvo unutrašnjih poslova, 11. oktobra 1941, zabranilo da se slovenački izgnanici naseljavaju u Zagrebu i okolini, kao i u pograničnim kotarevima prema Nemačkom Rajhu (kotari Samobor, Klanjec, Ludbreg, Pregrad, Varaždin itd.).[118]

Znatno popustljivije su bile ustaške vlasti pri izdavanju dozvola za odlazak slovenačkih izgnanika iz tzv. NDH. To je i razumljivo, jer su usled spomenutih prepreka pri nastanjenju i zapošljavanju slovenačkih izgnanika ustaše bile čak zainteresovane za to da se njihov broj - razumljivo, nakon toga što su ga već uzeli u obzir za izgon Srba - uveliko smanji. Pojedini slovenački izgnanici su već u jesen 1941. počeli da se preseljavaju u Ljubljansku pokrajinu, Prekomurje i Međumurje, te u Srbiju, ali im je, razumljivo, bio strogo zabranjen povratak u slovenačku Štajersku i Gorenjsku, a bilo je i nekoliko slučajeva da su pojedinci otišli zajedno s hrvatskom radnom snagom na rad u Nemačku. Prema podacima Državnog ravnateljstva za ponovu, odnosno Odbora za slovenačke useljenike u Zagrebu iz tzv. NDH otišle su 243 porodice sa 827 izgnanika.[119]

Italijanska i mađarska diplomatska, odnosno konzularna predstavništva su onim slovenačkim izgnanicima koji su bili rođeni u onim predelima koje su okupirali Italija i Mađarska bar unekoliko pomogla da odu iz tzv. NDH. Nemačko poslanstvo u Zagrebu, kuda su jula 1941. počele da pristižu molbe slovenačkih izgnanika za povratak u slovenačku Štajersku i Gorenjsku je, pak, već pre toga, tj. 21 juna 1941. razglasilo da neće zastupati interese slovenačkih izgnanika na području NDH. Kaše je svojim službenicima zabranio bilo kakvo posredovanje kod ustaških vlasti u korist Slovenaca.[102]

Najviše slovenačkih izgnanika se vratilo u Ljubljansku pokrajinu. Nije moguće precizno utvrditi kada je italijanska vlada dozvolila slovenačkim izgnanicima da se mogu preseliti iz tzv. NDH u Ljubljansku pokrajinu. U svakom slučaju je to učinila veoma rano, jer je Državno ravnateljstvo za ponovu već 15. jula poručilo komandantu logora u Slavonskoj Požegi da slovenački izgnanici mogu poslati molbe za preseljenje u Ljubljansku pokrajinu. I Ajhman se veoma rano, tj. 20. avgusta 1941, žalio nemačkom Ministarstvu inostranih poslova da italijanske vlasti dozvoljavaju slovenačkim izgnanicima preseljavanje iz NDH u Ljubljansku pokrajinu. »Iako do sada hrvatski uredi još nisu dozvolili takva preseljavanja, valja očekivati da će uskoro popustiti pred pritiskom italijanskih vlasti. U vezi s time mogu navesti da imaju komunistički pokušaji sabotaža, koji su se nedavno dogodili u južnoj Koruškoj i Kranjskoj, svoj izvor u Ljubljani i da je već iz tog razloga nepoželjno doseljavanje iseljenih Slovenaca na teritoriju koju je okupirala Italija.«[121] Ajhmanova prognoza se ostvarila i ustaške vlasti su, zaista, ubrzo dozvolile slovenačkim izgnanicima odseljavanje u Ljubljansku pokrajinu.[122]

O tome kako je naciste bolela dozvola italijanskih vlasti da se slovenački izgnanici mogu preseljavati u Ljubljansku pokrajinu govore i dva odlomka iz

izveštaja komandanta bezbednosne policije i službe bezbednosti za donju Štajersku, odnosno za Gorenjsku glavnom državnom uredu bezbednosti u Berlinu. Prvi glasi:

»Ured tajne državne policije u Celju je poslao u Ljubljanu svog poverenika koji je tamo utvrdio da se deo onih osoba koje su bile iseljene u Srbiju, a naročito mlađi ljudi, vratio u Ljubljanu. Neke je italijanska policija već uhapsila. Navodno je svakoga dana ilegalno prešlo granicu i otišlo u Kranjsku do 50 osoba.«[1223]

Drugi odlomak kaže: »7. 1. 1941. su ljubljanskog kvestora Eto rea Mesanu pozvali na Bled i tamo su ga primili najpre gaulajter dr Rainer a nakon toga viši vođa SS i policije. Kvestor je obećao da će Slovence koji su bili izgnani iz Gorenjske u Beograd i koji bi se protivpravno vratili, predati nemačkim vlastima.«[122b]

Razumljivo je da nisu mislili samo na one izgnanike koji bi ilegalno došli iz Srbije, nego na sve one koji bi došli iz tzv. NDH. Iz dostupnih izvora nije moguće utvrditi koliko su takvih izgnanika italijanske vlasti predale nemačkom okupatoru. Italijanske vlasti su 31. 1. 1942. popisale sve izbeglice koje su došle na područje Ljubljanske pokrajine. Prema podacima tog popisa, od I. aprila do 31. jula 1941. godine došlo je 8643 i od 1. avgusta 1941. do 31. 1. 1942. godine 12.903 izbeglice, ukupno, dakle, 21.546 izbeglica. U to vreme bi trebalo da ode iz Ljubljanske pokrajine, verovatno najviše u tzv. NDH i u Srbiju 3812. Dana 31. 1. 1942. u Ljubljanskoj pokrajini trebalo je da bude 17.734 izbeglice, najviše u ljubljanskom gradskom (11.177) i novomeštanskom srezu (3977). Približno isti broj je u svojim izveštajima pominjao i nemački okupator. Tako je poslanik Kaše već 30. maja 1941. telegramom izveštavao nemačko Ministarstvo inostranih poslova: »18.000 begunaca s područja Rajha prosjači na ljubljanskim putevima, pošto su smeli da uzmu sa sobom samo 200 dinara i najpotrebniju odeću. Ljubljanska inteligencija vidi u tome vlastitu sudbinu koja će je pogoditi ukoliko bi tamo pristigle nemačke jedinice. Ljudi su ubedjeni da Nemačka hoće da istrebi slovenačku inteligenciju.«[1220]

Nekoliko desetina slovenačkih izgnanika odselilo se i u one slovenačke ili hrvatske predele (Prekomurje, Međumurje) koje je okupirala Mađarska. To su bili naročito oni Slovenci koji su se posle prvog svetskog rata preselili iz Prekomurja u slovenačku Štajersku. Kada su ih hapsili, zatvarali u logore i izgnali za njih se nije niko zauzeo, a tek kada su stigli na područje tzv. NDH pa ih je Državno ravnateljstvo za ponovu poslalo u razne kotareve, mađarsko poslanstvo u Zagrebu počelo je da traga za njima i da se zauzima za njih, onako kao što su se npr. ustaške vlasti juna i jula 1941. zauzele za Hrvate u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj. Utvrdilo je da ih je veliki broj u Derventi, Doboju, Gračanici, Teslići i Zepču i da žive u velikoj bedi. Do polovine septembra 1941. sastavilo je poimenični spisak na kome je bilo 150 osoba, a pretpostavljalo je da ih je u NDH oko 600-800.[123] O tome je mađarski poslanik dr Ferenc Maroši upoznao i nemačkog poslanika Kašea. Ovaj mu je II. oktobra 1941 odgovorio da je u Mariboru razgovarao sa šefom civilne uprave, koji moli za poimenični spisak pogođenih osoba i izrazio ža-

ljenje što je deportacija pogodila i pripadnike Nemcima prijateljskog mađarskog naroda.[124] Marosi je nakon dva dana Kašeu poslao dva spiska osoba koje su živele u Derventi i Gračanici, pa ga upozorio da te osobe govore mađarski i to ne samo odrasli nego i njihova deca i da se svi smatraju Mađarima. A već narednog dana mu je javio da je na zagrebački zapadni kolodvor iznenada i bez najave iz Gračanice pristiglo 40 izgnanih »Mađara« i naglasio da za njih ne vidi nikakvog drugog spasa nego da im Kaše odmah omogući povratak u slovenačku Štajersku.[125]

U razgovorima i čak u notama nemačka strana je tvrdila da deportacije nisu pogodile Mađare, već samo Slovence, pa da su se pogođene osobe prilikom deportacija same izdavale za Slovence, a mađarska strana se zalagala da dokaže kako su Mađari i da ih treba vratiti kućama. A za svaki slučaj počela je da se dogovara s ustaškim vlastima da ih puste da odu u Prekomurje, sa čime su se slagale. Ali ipak su ustaše - već zlovoljne prema Mađarima zbog njihove okupacije Međumurja i podsticane od nemačke strane - zapretile mađarskim diplomatima proterivanjem ukoliko bi i dalje iskorišćavali diplomatske povlastice za posećivanje slovenačkih izgnanika u NDH. Mađarska strana je te pretnje odbacivala, jer, navodno, transport iz Gračanice ne bi mogao ni da stigne u Zagreb bez znanja ustaških vlasti, koje su, verovatno, htele da izbegnu brigu za izgnanike koji su, navodno, izjavljivali da su im lokalne vlasti čak savetovale da se odvezu u druge krajeve jer te krajeve ugrožavaju četnici pred kojima ih ne mogu zaštititi.[126]

O sudbini 11 porodica, odnosno 40 osoba koje su u vreme tih diplomatskih prepirki čekale u Zagrebu pa su brigu za njihovu ishranu i nastanjenje prebacili na pleća Crvenog krsta, saznajemo iz zabeleške Nemačkog poslanstva u Zagrebu: »Možemo zaključiti da je reč samo o Slovencima koji potiču iz Prekomurja, a ne o Mađarima ili folksdojčerima. Zbog toga se nisu mogli vratiti u donju Štajersku pa ih je Državno ravnateljstvo za ponovu nastanilo u Hrvatskoj, i to u Slavoniji a ne više u Bosni. A dve porodice su se mogle vratiti u donju Štajersku i pored slovenačke nacionalnosti, jer njihovi porodični članovi - očevi odnosno sinovi - već nekoliko godina rade u Nemačkoj«.[127]

Mađarska je, zaista, kasnije prihvatila nekoliko desetina izgnanih Slovenaca, rođenih u Prekomurju i Međumurju, pa ih je tamo i privremeno naselila.

Položaj **izgnanih sveštenika**

Položaj i/gnanih slovenačkih sveštenika u tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatsku] je bio drugačiji nego položaj drugih izgnanika, pa ćemo zbog toga o njemu posebno raspravljati. Slovenačke sveštenike u izgnanstvu zbrinjavali su visoki crkveni krugovi, pa je zbog toga njihov položaj bio u velikoj meri povoljniji od položaja drugih izgnanika, iako su i tu postojale iznimke. Za njih su se

naročito zauzeli zagrebački nadbiskup dr Alojzij Stepinac i đakovački biskup dr Anton Akšamović, a verovatno i Vatikan.

Ustaške vlasti izgnanim slovenačkim sveštenicima nisu bile naklonjene, a naročito su se nacisti trudili da im se ne ide suviše u susret. Tako su na sastanku kod maršala Kvaternika 8. juna 1941, kome su, osim Kvaternika, prisustvovali i major Ferant, kapetan Matašić i SS-oberšturmfirer Kob zaključili da Kvaternik mora što pre dobiti spisak oko 300 sveštenika koje nacisti nameravaju da izgnaju u prvom talasu. Spisak je trebalo da bude sastavljen posebno za mirske sveštenike a posebno za redovnike; politički opterećene je trebalo navesti posebno kako bi se posebno postarali i za njihovo nastanjenje. Pošto bi pripreme za nastanjenje izgnanih sveštenika trajale duže vreme, zaključili su da ih pošalju tek posle 18. jula iako su sveštenici bili među prvima koje su nacisti odvezli u logore za preseljenje.[128] Pozadina tog sastanka objašnjava Bajznerovo pismo upućeno Kašeu:

»Uopšte utvrđujemo da ovdašnji katolički kler već sada pokazuje živo interesovanje za nastanjenje slovenačkih katoličkih sveštenika u Hrvatskoj i da za to ne žali nikakva sredstva. Tako je nadbiskup dr Stepinac sam već više puta govorio s maršalom Kvaternikom i posebno zahtevao da se o tim sveštenicima raspravlja odvojeno kao mirskim sveštenicima i kao redovnicima. To je, verovatno, zbog toga da bi redovnike poslali u ovdašnje manastire, dok bi mirske sveštenike poslali posebno u nekadašnje srpske pravoslavne manastire.

Naš ured je upozorio maršala Kvaternika na to da se nama čini nastanjenje redovnika u ovdašnjim manastirima opasno, pošto bi mogli da podržavaju političku zaveru. Dalji razvoj tog pitanja ćemo odavde pratiti s povećanom pažnjom.«[129]

Dana 12. juna 1941. su se ponovno okupili kod maršala Kvaternika na sastanak. Tada su već znali da će prvi transport slovenačkih sveštenika stići u Slavonski Brod 5. jula i da se sveštenicima mogu priključiti i oni članovi njihovog domaćinstva, njihovi rođaci, koji stalno žive s njima.[130]

Kada je 5. jula oko pola noći stigao u Zagreb voz sa 216 slovenačkih sveštenika (165 lavantinskih i 12 ljubljanskih mirskih sveštenika, 13 redovnika, 2 bogoslovca i 24 redovnička brata), zastupnici nadbiskupa, dr Stepinca podelili su transport u tri dela: redovnike (38) koji su otišli u manastire svojih redova, mlađe mirske sveštenike (67) koji su ostali u nadbiskupskom konviktu u Vlaškoj ulici u Zagrebu i starije mirske sveštenike (111) koje su odvezli u nadbiskupski konvikt u Slavonsku Požegu. Rođake sveštenika su poslali u logor u Slavonskoj Požegi.[131]

Dana 11. jula je u Zagreb stigao drugi transport sa 132 slovenačka sveštenika (108 iz ljubljanske biskupije i 24 iz koruškog dela lavantinske biskupije). Poslali su ih dalje u Sremske Karlovce, gde su ih podelili. Sedamdeset četiri starija sveštenika su nastanili u bivšem Zavodu pravoslavnih sveštenika u Sremskim Karlovcima, dok su 52 mlađa odvezli u nadbiskupsko semenište u Đakovu.[132]

Međutim, u Hrvatsku nisu slovenački sveštenici pristigli samo s ta dva transporta, nego i pre, a i posle toga. Nacisti su, naime, već 19. aprila proterali

preko granice u Hrvatsku 10 sveštenika iz slovenačke Štajerske, 22. aprila ponovno 11, 30. aprila čak 26, 6. maja 9 i u danima od 9. do 20. maja 23, ukupno, dakle, najmanje njih 79. Kasnije ih, doduše, nisu proterivali preko granice, nego su ih uključili u jedan od transporta drugog talasa, tako npr. u 16. transport dana 14. jula 26 frančiškana, 18. jula sveštenike i 28 karmeličanki, 19. jula šest sveštenika i kaluđerica itd., a veću grupu su poslali opet 6. avgusta iz Rajhenburga.

Jula i avgusta su, dakle, izgnani slovenački sveštenici nastanjeni u većim grupama u četiri razna kraja NDH: u nadbiskupskom konviktu u Zagrebu, u nadbiskupskom konviktu u Slavonskoj Požegi, u nadbiskupskom semeništu u Đakovu i u bivšem Pravoslavnom zavodu u Sremskim Karlovcima.

Iz te četiri grupe su izgnane sveštenike dodeljivali pojedinim parohijama kao kaplane i goste ili ih, pak, slali u Ljubljanu,[133] dok je nekolicinu prihvatila i beogradska nadbiskupija pa su se preselili u Srbiju.[134] Dok su bili nastanjeni u ta četiri zavoda, izdržavalo ih je Državno ravnateljstvo za ponovu u Zagrebu, koje je nadbiskupskom ordinarijatu u Zagrebu i biskupskom ordinarijatu u Đakovu slalo za svakog sveštenika po 25 kuna za svaki dan zbrinjavanja, sve dok im nije novembra 1941. javilo da su sva sredstva za tu svrhu iscrpljena i da treba da ih definitivno zaposle.

U zagrebačkom i slavonsko-požeškom konviktu su sveštenici ostali neka dva meseca kako bi se priučili hrvatskom jeziku i uredili sve potrebno za njihov razmeštaj po katoličkim parohijama. Ubrzo se, naime, odstupilo od plana da izgnane slovenačke sveštenike u grupama šalju da prekrštavaju pravoslavno stanovništvo u NDH.[135] U Slavonskoj Požegi je novembra 1941. ostalo još samo 26, a decembra još samo sedam starijih sveštenika.[136]

U Sremskim Karlovcima su se slovenačkih sveštenika, za kojima su ubrzo iz logora iz Slavonske Požege poslali i njihove rođake, hteli rešiti tako da bi ih razmestili u 11 pravoslavnih manastira. Već krajem avgusta 1941. su ih, uglavnom, preko Zagreba poslali u Ljubljanu, odakle ih je većina otišla u cistercijanski manastir u Stični. Devet sveštenika koji su ostali, nastanili su, pak, u tri obližnja pravoslavna manastira.[137]

Iz Đakova su slovenačke sveštenike razmestili po parohijama kao kaplane ili goste, a nekoliko ih je otišlo u Ljubljanu, tako da ih je do kraja oktobra 1941. u biskupiji ostalo samo 26, a u bogoslovnom semeništu samo još šest starijih koji su pomagali pri sređivanju arhiva. Kada su se ustaške vlasti obratile biskupu dr Akšamoviću s predlogom da suvišne sveštenike pošalju u sarajevsku ili banjalučku biskupiju, ovaj je odgovorio: »S obzirom na veliki broj kolonista iz hrvatskih predela i s obzirom na sve veći broj onih koji su prešli iz ortodoksne u katoličku crkvu - a takvih je već 20.000 - treba povećati broj dušebrižnika. Zbog toga su slovenački iseljenici, koji su još na području naše biskupije, potrebni ovde.«[138]

Nije moguće proveriti koliko je tačna vest, koju je preko vojne obaveštajne službe dobilo Nemačko poslanstvo u Zagrebu, o tome da su se vatikanski krugovi, a naročito papinski legat monsinjor Đuzepe R. Markone, zalagali da premeštaju hrvatsko sveštenstvo s izgnanim slovenačkim sveštenicima i da ih postavljaju za župnike.[139]

Izgnani slovenački sveštenici su bili u tzv. NDH različito primljeni. Visoki crkveni krugovi su pokušavali da ih iskoriste za pomoć hrvatskom katoličkom sveštenstvu, dakle pri pokrštavanju pravoslavnih, samo što im nisu dozvolili da drže propovedi.[140] Na terenu su pojedinci saučestvovali sa njima i pokušavali da im pomognu, pa je zbog toga njihov materijalni položaj bio mnogo bolji od položaja drugih slovenačkih izgnanika. Ali, drugi su im čak priuštili takvu sudbinu pa su zbog toga imali teškoće čak i sa delom hrvatskih katoličkih sveštenika koji je bio zaslepljen ustaškom propagandom i koji je duboko verovao u Pavelića i Hitlera.[141] Još veće teškoće su imali, slovenački sveštenici na području Hrvatskog Zagoija. Izgleda da su im crkvene vlasti savetovale da ne odlaze na područje koje je od slovenačko-hrvatske granice udaljeno manje od 60 km.[142] Najpre su ustaše u jesen 1942. uhapsile šest slovenačkih sveštenika i odvele ih u zloglasni ustaški logor Jasenovac. Nakon mesec dana su petoricu poubijali na krut način, a spasio se samo jedan, zahvaljujući sticaju okolnosti, što je upravo tada bio bolestan. Već ranije su ustaše u tom logoru ubile dvojicu slovenačkih sveštenika. Ubrzo su uhapsili još oko 30 slovenačkih sveštenika, neko vreme ih držali zatvorene a onda oslobodili.[143] U svakom slučaju, oni slovenački sveštenici koji su ostali u NDH u vreme rata držali su se mnogo bolje nego oni koji su se iz NDH preselili u Ljubljansku pokrajinu, iako su postojali iznimci u obema pokrajinama.

Izgnanici i narodnooslobodilačka borba

Izgnani Slovenci su se i na području tzv. NDH uključivali u narodnooslobodilački pokret. Iz različitih razloga u Hrvatskoj i u Bosni 1941. godine, doduše, nije još došlo do masovnijeg uključivanja slovenačkih izgnanika u ondašnje partizanske jedinice. Ali, bili su, ipak, pojedinci ili čitave porodice koji su se, i pored teških prilika, ódmah uključili u oslobodilački boj. Na žalost, toliko godina posle oslobođenja još nemamo podataka o tome koliko se naših izgnanika uključilo u oslobodilačku borbu u Bosni i u Hrvatskoj u 1941. godini. Zbog toga ću navesti tek nekoliko primera. U Lici su se u leto 1941. uključile porodice Markič i Strnad, u Garešnici porodica Fajdiga, u Sisku Zvonko Bajt, u Kutinici u Moslavini porodica Grča itd. I za uključivanje u pokret u kasnijim godinama još nemamo prikupljene podatke, ali neki podaci, ipak, govore o tome da su se 1942. i naročito 1943. godine uključivali još masovnije. Susrećemo ih naročito u partizanskim jedinicama u Moslavini (npr. tri člana porodice Vaupotič iz Popovca kod Garešnice, dr Edgar Herg, dva člana porodice Orel iz Garešnice, dva člana porodice Maroti iz Zagreba, dva člana porodice Fajdiga iz Garešnice, tri člana porodice Bauman iz Grubišnog Polja itd.). Neki od njih su postali značajne starešine u bataljonima ili čak u brigadama (Alojz Bauman i Zdravko Vaupotič su 1943. godine pali kao politkomesari bataljona itd.) Mnogi izgnanici su radili kao aktivisti oslobodilačkog pokreta na terenu i nije malo primera da su ih ustaše i okupatori poubijali (npr.

Joška Kogoja u Banjaluci, Ferdinanda Razgoršeka uz Neretvu, Stefana Premožiča u Jasenovcu itd.). A poznati su i primeri koji kazuju da su slovenački izgnanici došli iz Bosne i Hrvatske u partizane u Sloveniju.[1433]

Povratak u domovinu

U Zagrebu je još u vreme rata postojala snažna grupa slovenačkih aktivista narodnooslobodilačkog pokreta i odmah po oslobođenju, maja 1945. osnovali su Gradski odbor Osvobodilne fronte (MO OF). Za predsednika su izabrali Franca Humara, za potpredsednicu Jožicu Zorko, za sekretara Jožeta Hajnca (posle njega Drago Volmajer). Odbore OF su ustanovljavali i u drugim krajevima u Hrvatskoj i u Bosni, tamo gde su bile veće grupe Slovenaca.

Sa pripremama za repatrijaciju izgnanih Slovenaca najpre je otpočeo Ekonomski odsek MO OF Zagreba, kome su organi narodne vlasti u tu svrhu ustupili prostorije i imanje bivšeg Odbora za slovenačke useljenike u Zagrebu (oko dva miliona kuna), a nešto sredstava je prikupljeno i od dobrovoljnih priloga. Upravitelj kancelarije Ekonomskog odseka je postao Drago Oberžan, dotadašnji sekretar Odbora za slovenačke useljenike u Zagrebu.

Ekonomski odsek MO OF je 18. maja 1945. objavio da će organizovati povratak slovenačkih izgnanika i drugih Slovenaca iz Bosne i Hrvatske u domovinu te preporučio da u tu svrhu u krajevima gde žive Slovenci sastave odgovarajuće odbore ili da, pak, tu brigu na sebe preuzmu već ustanovljeni odbori OF. Njihov zadatak je bio da prikupe podatke o Slovencima koji žele da se vrate kućama i da objave da će se sa repatrijacijom otpočeti u roku tri ili četiri nedelje.[144]

Međutim, već u drugoj polovini juna 1945. ukinut je MO OF, pa je njegove zadatke preuzela nanovo ustanovljena Delegacija za repatrijaciju Slovenaca iz Hrvatske, čiji predsednik je postala Jožica Zorko, a sekretar inž. Franc Blatnik i Franjo Rolih (posle njega Janko Gruden)..[145]

Ekonomski odsek MO OF, odnosno kasnije Delegacija za repatrijaciju Slovenaca iz Hrvatske su imali na zapadnom kolodvoru u Zagrebu posebnu sabirnu bazu, u kojoj je moglo da noći i da se hrani odjednom oko 500 osoba, te ambulantu sa 20 kreveta za bolesnike i iznemogle. U tome im je pomagalo 30-40 omladinaca i omladinki. Ta sabirna baza je dosta pomagala i pri repatrijaciji drugih grupa Slovenaca, na primer izgnanika koji su se vraćali iz Srbije ili istočnih nemačkih pokrajina (Slezija, Saksonija itd.).

Prvi transport slovenačkih izgnanika - povratnika je krenuo iz Osijeka 14. juna 1945. i u njemu je bilo 520 osoba. Sledili su mu transporti iz Bosne i Hrvatske, pa je do 31. avgusta bilo repatriranih već oko 7000 Slovenaca, dok ih se mnogo iz pograničnih hrvatskih krajeva vratilo već prvih nedelja posle oslobođenja mimo Ekonomskog odseka MO OF i Delegacije za repatrijaciju Slovenaca iz Hrvatske. Repatrijacija je završena do polovine oktobra 1945.[146]

U NEMAČKOJ

Pripreme za prihvat i razmeštaj

U Nemačku su nacisti najpre nameravali da proteraju samo manji deo Slovenaca, u prvom redu one koje su i, inače, predviđali za proterivanje iz slovenačke Štajerske i Gorenjske, ali su ih posle rasnog pregleda, zbog dobre rasne ocene, počeli da smatraju »sposobnima za germanizaciju«. Predviđali su da ih je u slovenačkoj Štajerskoj oko 7800 a u Gorenjskoj oko 2800.

Za prihvat tih »za germanizaciju sposobnih« Slovenaca Himler je, najpre 4. juna 1941. odredio područja viših vođa SS i policije, tj. svojih opunomoćenika za jačanje nemačkog naroda, Sid (Minhen), Sidvest (Štutgart), Rajn (Vizbaden), Vest (Dizeldorf), Fulda-Vera (Kasel) i Vestmark (Mec); 23. jula je odredio još područja viših vođa SS i policije Elbe (Drezden), izuzev Sudeta i pet nekadašnjih pograničnih okruga; Špre (Berlin), izuzev okruga Frankfurt na Odri, Mite (Braunšvajg) i Ostze (Ščečin), izuzev 17 bivših pograničnih okruga. Obuhvaćene su bile, dakle, sve nemačke pokrajine osim pokrajine Šlezvig-Holštajn i područja oko Hamburga.

Međutim, kada je Himler u prvoj polovini oktobra 1941. odlučio da u Nemačku proteraju i 38.000 Slovenaca iz posavskog i posutlanskog pojasa, koje su do tada nameravali izgnati u tzv. Nezavisnu Državu Hrvatsku, odlučio je i to da ih pošalju još na područje višeg vođe SS i policije Sidost (Breslau) i to u Donju Šleziju s iznimkom grada Breslau i sedam drugih bivših pograničnih okruga, a nije dozvolio da ih pošalju u Gornju Šleziju koju su naseljavali pretežno Poljaci, ali su je nacisti 1939. godine priključili Nemačkom Rajhu. Ne znam kada je opozvao svoju zabranu da ih ne smeju slati u Breslau, jer su ih već oktobra 1941. iz Rajhenburga odvezli i u taj grad.

Iz tih Himlerovih naredbi je jasno uočljiva nacistička težnja da Slovenci nigde ne dođu u neposredan kontakt sa poljskim i češkim stanovništvom. Bili su na stanovištu da bi ih takvi kontakti mogli ometati pri germanizaciji.

Himler je polovinom oktobra 1941. odredio i to da Slovence izgnane u Nemačku smeste u logore Folksdojče Mitelštele. Šef te ustanove, SS-obergrupenfirer Verner Lorenc je na saslušanju na osmom procesu pred američkim vojnim sudom u Nirnbergu o tome izjavio sledeće:

»Želim da kažem, pre svega, jednom zauvek da VoMi nije imala nikakvog udela - niti u najmanjim stvarima - u deportacijama Slovenaca. Akciju sa Slovencima je, koliko mi je poznato, odredio Himler u 1941. godini. U to vreme sam imao veoma tešku automobilsku nesreću u Srbiji, pa sam zbog toga proveo devet meseci u bolnici sa jakim potresom mozga i sa puknutom lobanjom te sam nakon toga morao nekoliko meseci da se odmaram. A u međuvremenu je Himler prisilio mog zamenika Berendsa da, protiv svoje volje, prihvati Slovence u logore VoMi. Kada sam se vratio u Berlin, našao sam se pred svršenim činom, koji nisam mogao ni u čemu da promenim.«[147]

Lorencov zamenik, SS-brigadefirer dr Berends je 4. novembra 1941. poslao svim pokrajinskim akcionim vodstvima Folksdojče Mitelštele cirkular br.

Slovenački izgnanici u logoru Minheberg

93 u kome je gotovo doslovno ponovio Himlerovu naredbu o izgonu donjoštajerskog pograničnog stanovništva u Nemačku od 18. oktobra 1941.[148]

U vodstvu Folksdojče Mitelštele u Berlinu je brigu za izgnane Slovence u logorima preuzeo Xl ured (preseljavanje) pod vodstvom SSštandartenfirera Hermana Elermajera, odnosno, još tačnije, njegovog referenta za preseljavanje i vodstvo logora, SS-šturmbanfirera Fridriha Vilelma Altene. Ovaj je 20. oktobra imao u Štutgartu konferenciju sa 12 pokrajinskih akcionih vođa Folksdojče Mitelštele, na kojoj su raspravljali o prihvatu izgnanih Slovenaca u logore, a onda je prisustvovao i svim konferencijama sa predstavnicima državnih železnica, na kojima su raspravljali o prevozu izgnanika i odredili red vožnje za transporte.

Za prihvat izgnanih Slovenaca u logore Folksdojče Mitelštele su se pokrajinske akcione vođe i vođe logora ponegde dobro pripremile. U Saškoj su, na primer, imali čak seminar od tri dana, a negde su u tu svrhu izdali mnoge cirkulare. Da bi napravili razliku između Slovenaca koji dolaze u logore i Nemaca koji su već bili u logorima Folksdojče Mitelštele, zabranili su da ih prilikom dolaska pozdravljaju vođe logora ili, pak, natpisi, kao, npr. »dobrodošli!« i slično.

Prilikom dolaska izgnanih Slovenaca u logore Folksdojče Mitelštele, logore su stavili pod stražu. Dana 11. novembra 1941. je, naime, glavni državni ured bezbednosti izdao naređenje »da iseljenički logori moraju biti obezbeđeni stražom kako bi odmah primetili i sprečili političke i kriminalne zločine.«[149] U nekim pokrajinama, na primer, u Švapskoj, straže su ubrzo ukinuli pošto su dotadašnja iskustva »sa donjoštajerskim pograničnim stanovništvom pokazala da takve mere nisu potrebne.«[150] Pripadnici nemačkog »Herenfolka« su, verovatno, očekivali da će stići iz slovenačke Štajerske ko zna kako

zanemareni ljudi, kriminalci i cigani itd. Međutim, ubrzo su priznali da su o njima dobili bolji utisak nego o bukovinskim Nemcima u logorima Folksdojče Mitelštele.[151]

Po dolasku u logore Slovence su ponovno popisali, pri čemu su im za osnovu poslužili transportni spiskovi i iseljeničke legitimacije, koje su dobili svi izgnanici u Rajhenburgu. Najpre su izradili posebnu kartoteku i to posebno za »strane«, tj. one koje nisu predviđali za germanizaciju (zelene boje sa svetlozelenom, jedva primetnom dijagonalom) i posebno za one koji su bili sposobni za germanizaciju (za glave porodica žute boje sa zelenom prekinutom dijagonalom, a za porodične članove i samostalne osobe žute boje sa zelenom neprekinutom dijagonalom). Tu kartoteku su izradili u tri primerka i jedan primerak poslali u Centralnu kartoteku Folksdojče Mitelštele u Berlin, drugi nadležnom pokrajinskom akcionom uredu, dok su treći zadržali u logoru.[152]

Na osnovu te kartoteke, izgnani Slovenci u logorima su već februara 1942. počeli da dobijaju tzv. »logorske legitimacije«.[153]

Izgnane Slovence su do 1. marta 1942. smestili u 163 logora u osam pokrajina.[1533] Na osnovu četrnaestodnevnih izveštaja vodstva Folksdojče Mitelštele o broju osoba u logorima i njihovom izvoru, napravio sam sledeći pregled broja izgnanih Slovenaca u pojedinim nemačkim pokrajinama:[154]

	Broj logora		Broj izgnanih Slovenaca u logorima VoMi								
Pokrajina	svih	Slove-naca	31. X 1941.	15. XI 1941.	30. XI 1941.	15. XII 1941.	31. XII 1941.	15. I 1942.	31. I 1942.	15. II 1942.	1. III 1942.
Donja Slezija	64	45	2.626	7.863	7.920	7.907	7.912	7.907	7.896	7.901	7.908
Brandenburg	6	5	312	2.129	2.081	2.076	2.077	2.076	2.075	2.012	2.001
Hanover	21	7	-	1.991	2.000	2.000	2.000	2.001	1.995	2.000	2.000
Tirinška	76	43	-	1.047	4.117	4.112	4.118	4.112	4.104	4.079	4.078
Šaška	157	34	-	-	6.437	6.508	6.506	6.508	6.506	6.500	6.503
Virtemberg	25	17	-	-	-	3.349	6.711	6.534	6.563	6.508	6.503
Baden	40	11	-	-	-	-	2.550	2.836	2.836	4.918	4.891
Svapska	39	1								131	130
	428	163	2.938	13.030	22.555	25.952	31.874	31.974	31.975	34.049	34.014

Položaj izgnanika

Podela u logorima

Slovence koje su nacisti izgnali u Nemačku tamo su najpre delili u dve velike grupe: u sposobne za germanizaciju i u nesposobne za germanizaciju.

Do polovine oktobra 1941. za germanizaciju su bili sposobni samo oni kojima su pri pregledu u domovini dali definitivnu ocenu A, tj. »Altrajh« (preseljenje u stari Rajh), a tih je bilo samo nekoliko hiljada. Naime, većina stanovništva u posavskom i posutlanskom pojasu je dobila konačnu ocenu E, tj. »Evakuierung« (proterivanje u Srbiju, odnosno kasnije u NDH), pošto su tada

nameravali da preko 80 odsto ljudi izgnaju u Srbiju, a kasnije u tzv. Nezavisnu Državu Hrvatsku. Kada su, pak, morali da ih deportuju u Nemačku, većina deportovanih u Nemačku trebalo bi da bude, dakle, »nesposobna za germanizaciju«.[155] Predviđali su da će nesposobnih za germanizaciju biti tek oko 20 odsto od svih u Nemačku deportovanih Slovenaca.[156]

Međutim, 26. novembra 1941. je glavni štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu izdao nova uputstva:

»Opseg za germanizaciju sposobnih osoba iz donje Štajerske smo sada odredili u sporazumu sa III uredom šefa bezbednosne policije i službe bezbednosti, kao i šefom glavnog rasnog i kolonizacionog ureda SS, te obuhvata pored već spomenutih primera A i tzv. primere Ust. Izuzeti će biti primeri Ust sa rasnom ocenom IV i o njihovom uključenju će biti odlučeno kasnije. Rasne ocene su napisane na kartoteci u rubrici 'nacionalnost' ili 'politička ocena'.

Svim za germanizaciju sposobnim osobama sa ocenama A i Ust I, II i III će više vođe SS i policije osigurati posao. Da bi pojednostavili postupak, treba ih premestiti u posebne logore.«[157]

Do kraja jula 1942. »u procesu germanizacije« u Nemačkoj bila su 4982 izgnana Slovenca, po mom mišljenju samo oni koji su imali definitivnu ocenu A.[158]

U proleće 1942. su izgnane Slovence koji su do tada imali definitivnu ocenu Ust i rasnu ocenu IV, zatim definitivnu ocenu E pa i one koji su bili slučajno bez definitivne ocene, ponovno pregledali rasni ocenjivači iz glavnog rasnog i kolonizacionog ureda SS. Glavni štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu je, naime, hteo da ima definitivno izvršenu podelu Slovenaca u one koji su sposobni i u one koji nisu sposobni za germanizaciju. A to je zavisilo, u prvom redu, od njihove rasne ocene.[159]

Krajem 1942. godine i početkom 1943. godine su uključili među sposobne za germanizaciju i one Slovence koji su imali definitivnu ocenu E i rasnu ocenu III plus.[160] Te osobe je pregledala posebna leteća komisija glavnog rasnog i kolonizacionog ureda SS.[161]

Nacisti su dozvoljavali da se izgnani Slovenci u logorima žene, bez obzira na to da li su bili sposobni za germanizaciju ili ne. Ukoliko je jedan od bračnih drugova pred sklapanjem braka bio nesposoban za germanizaciju, a drugi sposoban, posle sklapanja braka i drugoga su proglašavali nesposobnim za germanizaciju.[162]

Najpre su odredili da treba te dve velike kategorije izgnanih Slovenaca međusobno razdvojiti tako da ih pošalju u različite logore. Već spomenuta uputstva glavnog štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda od 1. decembra 1941. su određivala:

»Posle lekarskog pregleda Folksdojče Mitelštele će prikupiti sposobne za germanizaciju u posebnim logorima, odakle će otići na radna mesta. Po jedan poseban logor treba da formiraju na onim područjima viših vođa SS i policije koji su određeni za prihvat Slovenaca.

Kako bi istovremeno zaposlenje na istom području i sposobnih i nesposobnih za germanizaciju moglo bitno da šteti merama germanizacije, predviđamo da pošto zaposlimo za germanizaciju sposobne osobe one za germani-

Premeštaj slovenačkih izgnanika iz logora Templin u logor Loitersdorf 1942. god.

zaciju nesposobne osobe, koje još budu ostale na tim područjima viših vođa SS i policije, premestimo na ona područja na kojima nećemo zapošljavati za germanizaciju sposobne osobe slovenačke narodnosti.«[163] Kako tó nisu mogli da sprovedu odmah, pokušali su to da učine kad je iseljavanje već bilo gotovo završeno. U tu svrhu je, na primer, pokrajinski akcioni vođa Folksdojče Mitelštele za Šašku sa »naredbom 1/42« od 28. januara 1942. javio vođama logora da su za nameštenje osoba sa definitivnom ocenom A i Ust predvideli područja viših vođa SS i policije Vestmark (Mec) i Sid (Minhen), pa će zato te osobe pre odlaska iz Šaške uzeti iz logora te ih privremeno namestiti u okrugu Cvikau i to 242 u logoru br. 115 u Verdanu (za Vestmark) i 569 u logorima br. 118 i 120 u Planic te br. 121 u Krimičau (za južnu Nemačku).[164]

U naređenju 5/42 od 20. februara 1942. o njima je rekao: »Osobe sa definitivnom ocenom A i Ust, koje smo uzeli iz logora i smestili u okrugu Cvikau, biće poslane u južnu Nemačku ili, pak, u Vestmark kao sposobne za germanizaciju. Svi drugi Slovenci (primeri E) moraju do definitivne odluke da ostanu u logorima. I njih će verovatno pregledati još jednom.«[165]

Te osobe su, u proleće 1942, zaista otišle iz Šaške. U izveštaju vodstva Folksdojče Mitelštele o broju preseljenika u logorima od 31. maja 1942. za Šašku je navedeno 5678 Slovenaca, dok ih je 31. marta 1942. bilo još 6503, dakle 825 više. Iz izveštaja je i očigledno da su osobe, namenjene za područje Vestmark, došle u gradove Kajzerslautern (107 osoba u logoru »Braunes Haus«) i Vizbaden (134 osobe u logor »Sosehaus«). Osobe određene za južnu Nemačku su, pak, poslali u Gornju Bavarsku (501 osoba) i Vestfaliju (55 osoba u logor »Bohum I«).[166] U hanoverskoj pokrajini su oko 360 za germanizaciju sposobnih Slovenaca prikupili u logoru Hanover-Minden.

I za druge pokrajine, osim Šlezije, navodi izveštaj Folksdojče Mitelštele za 31. maj 1942. manji broj Slovenaca u logorima nego što ih je bilo navedenih

za prvi mart 1942. Ako se uporede oba izveštaja, do 31. maja 1942. sa pograničnog područja za iseljenje u slovenačkoj Štajerskoj trebalo bi da bude izgnano 35.522 osobe, od njih je bilo, prema podacima od 31. maja 1942. za germanizaciju sposobnih odnosno »u postupku germanizacije« 3326 (iz Šaške 797, iz Brandenburga 404, Hanovera 362, Tirinškog 1248, Virtemberga 164 i iz pokrajine Baden 351).

Iako su obe velike kategorije izgnanih Slovenaca nameravali da upotrebe kao radnu snagu, ipak su im namenili različitu sudbinu. Dok su za germanizaciju sposobni trebali što pre da odu iz logora Folksdojče Mitelštele na radna mesta, koja bi im obezbedili više vođe SS i policije, oni koji su nesposobni za germanizaciju trebalo je i dalje da ostanu u logorima.[167] O tome je SS--šturmbanfirer Altena 26. juna 1942. izveštavao svog pretpostavljenog, SS-štandartenfirera Elermajera:

»Od 34.000 Slovenaca koji su došli u Rajh, za germanizaciju sposobne smo predali višim vođama SS i policije za Vestmark, Rajn, Fulda-Vera, Sid, Sidost, Sidvest i Vest da ih nasele na svoja područja.

Za zaposlenje za germanizaciju sposobnih Slovenaca postaraće se više vođe SS i policije i njihovi opunomoćenici.

Oni Slovenci koji nisu sposobni za germanizaciju će za sada ostati u logorima Folksdojče Mitelštele, pa će ih zaposliti u mestu u sporazumu s uredima za rad. Ako je potrebno zaposliti stručnu snagu a u mestu za njih nema odgovarajućeg radnog mesta, treba ih objediniti u manje grupe te poslati k susednim preduzećima, dok će njihove porodice ostati u logoru. Iseljenici mogu da dođu svakih osam ili 14 dana kod njih na nedeljno odsustvo.

Od 1200 do 1500 iseljenika iz donje Štajerske, koje još očekujemo, njih 250 sposobnih za germanizaciju zajedno s porodicama, prema naređenju SS-brigadefirera dr Berendsa, poslaćemo gaulajteru Hankeu u Donju Šleziju.

Još pre izvesnog vremena su zahtevali podatke o celokupnom broju onih Slovenaca koji su sposobni za germanizaciju, i oni koji nisu sposobni za germanizaciju ostaće u logorima. Međutim, taj broj još nije poznat pošto su ponovni pregledi još u toku.«[168]

U kasnu jesen 1942. od 37.000 u Nemačku deportovanih Slovenaca njih oko 11.000 trebalo je da bude sposobno za germanizaciju. Od tog broja njih 8000 trebalo je da radi na definitivnim radnim mestima i da stanuje izvan logora VoMi. 26.000 za germanizaciju nesposobnih slovenačkih izgnanika bi trebalo da ostane još u logorima VoMi, pa su ih zaposlili kao radnu snagu stranih narodnosti u pogonima od značaja za rat i u poljoprivredi.[169] Do kraja januara 1943. u Nemačkoj je bilo zaposleno 10.121 za germanizaciju sposobnih Slovenaca, dok je taj broj u proleće 1943. godine iznosio oko 15.000.

Prinudni rad

Nacisti su imali naraeru da Slovence koje su prognali u Nemačku iskoriste kao jeftinu radnu snagu i da ih germanizuju ukoliko su za to rasno podobni. Onima koji su bili sposobni za germanizaciju su radna mesta obezbe-

dile više vođe SS i policije, a nesposobnima uredi za rad zajedno s logorskim vodstvima i mesnim uredima stranke pa su ih tretirali još gore nego inostrane radnike. Nameravali su da ih uglavnom zaposle kao poljoprivredne ili druge nekvalifikovane radnike u provinciji. Pojedini pokrajinski akcioni uredi VoMi, kao, na primer, onaj za Šašku, jednostavno su zabranili da ih zapošljavaju, u industriji. Tako je pokrajinski akcioni vođ za Šašku Kadac pisao:

»Kad je u pitanju donjoštajersko pogranično stanovništvo, onda je to isključivo provincijsko stanovništvo naviklo na veoma skromne prilike. Zbog toga zabranjujem okružnim vodstvima ili vođama logora da, suprotno naredbama, te preseljenike pošalju na rad u industriju. Gde god to budem utvrdio, narediću da preseljenike pošalju u drugi slobodan rezervni logor. Ne bismo smeli dopustiti da se to isključivo poljoprivredno i na skromne prilike naviknuto stanovništvo radeći u industriji i uz visoke plate u visoko vrednoj saškoj industriji pokvari za svoju pravu svrhu.«

Naredio je da izgnane Slovence zapošljavaju u poljoprivredi i šumarstvu, pri utovaru i istovaru na železnici i pošti, izgradnji puteva i čišćenju snega, zajedničkim državnim ili opštinskim javnim radovima i u trgovini ugljenom. Ukoliko je reč o školovanim zanatlijama, mogu ih zaposliti samo u domaćoj radinosti, a ne i u industrijskom zanastvu. Devojke treba da zaposle u poljoprivredi. A ukoliko bi ih bilo suviše, onda i u kućnim poslovima.[170]

Protiv onih koji su u logoru odbili poziv na rad, najpre su postupali tako da su njihovim rođacima ukinuli novac za male potrepštine. Onda su im, nekoliko nedelja kasnije, ponovno ponudili novo radno mesto i ukoliko su ga odbili, morali su da ih prijave tajnoj državnoj policiji.[171]

Kasnije, tj. 16. novembra 1942, Himler je na nekom sastanku u svom ratnom stanu kod Vinice, naredio da one preseljenike koji pokazuju slabo raspoloženje prema radu treba poslati na nova radna mesta koja zahtevaju posebne fizičke napore i gde je rad teži nego na prethodnom radnom mestu. A to se nije odnosilo samo na nemačke preseljenike nego i na Slovence bez obzira na to da li su sposobni za germanizaciju ili ne.[172]

Sa slovenačkim devojkama nacisti su imali posebne namere. Najpre su odredili »da se devojke od 12 do 25 godina sposobne za rad moraju zaposliti na probnim domaćinskim mestima ili u poljoprivredi iako bi imale drugo zvanje (kontoristke, daktilografkinje, radnice)« i dopustiti da stanuju i izvan logora.[173] Kasnije su među slovenačkim devojkama hteli da prikupe što više kućnih pomoćnica za nemačke porodice. To je zahtevao čak sam Himler, o čemu kazuje sledeća zabeleška iz glavnog štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu od 2. februara 1942:

»Državni vođa SS zahteva da se odmah zaposle slovenačke kućne pomoćnice za velike porodice. Ovaj zahtev leži na pretpostavci da je približno 16.000 Slovenaca sposobno za germanizaciju.«[174]

Osam dana kasnije je glavni štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu izdao višim vođama SS i policije, na čijim područjima su bili za germanizaciju sposobni slovenački izgnanici, sledeće uputstvo:

»1. Devojke čiji su roditelji poljoprivrednici i poznaju poljoprivredne radove treba poslati na radna mesta u poljoprivredi.

2. Devojke čiji roditelji nisu poljoprivrednici treba prvenstveno slati u nacionalsocijalističke porodice koje imaju brojnu decu, sem ako su već školovane kao stručna snaga, na primer, daktilografkinje itd., čiji poziv zahteva odgovarajuće zaposlenje zbog značaja nemačke privrede.«[175]

Ta uputstva su više vođe SS i policije, pokrajinska akciona vodstva Folksdojče Mitelštele i vodstva logora i izvršavala. Iz logora u Donjoj Šleziji su ubrzo poslali u Berlin preko 30 mladih slovenačkih devojaka i berlinske gospođe su ih birale kao kupci krave na sajmu. Dešavalo se da je neka kad je već izabrala devojku primetila drugu, razvijeniju, gurnula natrag u red prvu i uzela drugu.[176] Neke slovenačke devojke su tako došle za kućne pomoćnice u porodice visokih nacističkih ličnosti, Barica Smeh iz Bizeljskog je stigla, na primer, k šaškom gaulajteru NSDAP.[177]

Prilikom slanja mladih slovenačkih devojaka na poljoprivredne radove ili u gradove za kućne pomoćnice nacisti su imali pred sobom ciljeve denacionalizacije. Kao radnice kod poljoprivrednika ili kućne pomoćnice kod nacističkih porodica s brojnom decom mlade slovenačke devojke bi bile odvojene od svojih rođaka u logorima, a i od drugih slovenačkih devojaka. Bile su prinuđene da uče nemački jezik i da ga upotrebljavaju, tako reći, od prvog dana, jer se ni sa kim u porodici i okolini ne bi mogle porazgovarati na slovenačkom jeziku. Drukčije bi bilo, razumljivo, ako bi ih poslali na rad u industriju, gde su bili zaposleni i inostrani .radnici i radnice, među njima i oni iz Slovenije. Isti taj cilj nacisti su imali i sa mladim Poljakinjama, koje su kao sposobne za germanizaciju doveli iz Poljske u Nemačku.

Germanizacija

Mlade slovenačke devojke nacisti su hteli najsnažnije da podvrgnu germanizaciji, ali su germanizovali i izgnane Slovence u logorima. Politički i jezikoslovno je za germanizaciju brinulo Gebelsovo Ministarstvo za propagandu i to odeljenje koje je vodio viši savetnik vlade dr Krig, koji je brinuo i za propagandni rad među nemačkim preseljenicima u logorima VoMi. On je pokrajinskim akcionim vodstvima za svaku osobu u logoru dao za redovnu propagandnu delatnost po 0,30 maraka. Kako je, na primer 15. marta 1942. u 762 logora VoMi bilo 155.312 osoba, morao je za njih dati 46.593 marke. Osim toga, za vanredan propagandni rad dao je za svakih 10.000 osoba mesečno još po 2400 maraka. Većinu tih sredstava su upotrebili za nemačke revije i novine.[178]

Po dolasku izgnanih Slovenaca u logore VoMi, pred logorska i pokrajinska akciona vodstva, kao i pokrajinske propagandne biroe NSDAP iskrslo je pitanje da li da izgnane Slovence, kada je reč o propagandnom i političkom radu, izravnaju s nemačkim preseljenicima ili ne.[179] Na to pitanje je Ministarstvo za propagandu najpre odgovorilo »da će slovenački iseljenici u logorima

Slovenački izgnanici na radu u logoru Templin

VoMi dobiti isto (propagandnu - nap. T. F.) obezbeđenje kao i nemački preseljenici.«[180] Međutim, ubrzo je promenilo svoj stav i javilo da »nije predviđeno da državno ministarstvo za propagandu obezbeđuje slovenačke iseljenike«.[181] Svoj stav je ponovno promenilo krajem januara 1942. godine. Naime, 2. februara 1942. je referent dr Šercer pisao glavnom štabnom uredu državnog komesara za jačanje nemačkog naroda i vodstvu Folksdojče Mitelštele da mu se, s obzirom na pristigle izveštaje pojedinih propagandnih ureda čini da je politički i propagandni rad sa Slovencima u logorima potreban naročito zbog toga što su Slovenci označeni izričito kao sposobni za germanizaciju. Molio je obe ustanove da mu do 15. februara 1942. jave da li imaju neke nedoumice kada je reč o tome kako bi državno Ministarstvo za propagandu politički i propagandno snabdevalo slovenačke izgnanike. Ukoliko do tog roka ne odgovore, onda će državni propagandni uredi u pokrajinama početi da obezbeđuju izgnane Slovence.[182] Štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda je kroz nedelju dana odgovorio »da su u logorima s preseljenicima iz donještajerskog pograničnog područja takve porodice koje su sposobne za germanizaciju, kao i porodice koje nisu sposobne za germanizaciju. Za germanizaciju sposobne osobe će narednih nedelja otići iz logora na pojedina radna mesta. Pri tom preseljavanju je reč i o Vindišarima, kao i o Slovencima. Politički i propagandni rad sa osobama sposobnim za germanizaciju time otpada kako ne bi pogrešno tretirali delove koji nisu sposobni za germanizaciju«.[183]

Dr Šercer je predviđao za propagandni rad među izgnanim Slovencima iznos od 20.000 maraka i predlagao da se taj iznos podeli na 162 logora u kojima su Slovenci, kako bi svaki logor dobio 123 marke. Međutim, njegov pretpostavljeni i vođa odeljenja dr Krig nije bio spreman da dà taj iznos pa je zahtevao da državni propagandni uredi u pokrajinama sami potraže sredstva za

propagandnu opskrbu izgnanih Slovenaca u svojim, već odobrenim godišnjim proračunima, pa ukoliko imaju nedovoljno sredstava neka za njih ponovno zamole.[184]

Svoj nov stav je Ministarstvo za propagandu ubrzo prenelo državnim propagandnim uredima u pojedinim pokrajinama, u kojima su bili izgnani Slovenci, sa sledećim dopisom:

»Opozivamo dosadašnja uputstva i javljamo da možete otpočeti s obezbeđenjem logora za preseljavanje u kojima se nalaze Slovenci. Za takvu odluku je od značaja činjenica da su ti Slovenci izričito označeni kao sposobni za germanizaciju. Propagandno i političko obezbeđenje je prepušteno izboru pojedinih biroa, ali, ipak, ne sme biti veće od onog u logorima za preseljavanje Nemaca.«

Javilo im je i to da sredstva za tu svrhu uzmu iz svojih proračuna koje su im odobrili dana 28. juna 1941, a ukoliko bi ta sredstva bila nedovoljna, do 28. februara 1942. treba da traže nova.[185]

Ubrzo su počeli da stižu zahtevi za veća novčana sredstva za politički i propagandni rad u logorima s izgnanim Slovencima. Državni propagandni ured za Donju Šleziju je, na primer, zamolio još 8000 maraka,[186] od kojih je odmah dobio 3000 maraka s obećanjem da će do aprila 1942. dobiti dalja sredstva.[187]

Ujesen 1942. godine je Ministarstvo za propagandu zahtevalo od državnih propagandnih ureda u pokrajinama izveštaje, odnosno dokumentovani materijal o političkom i propagandnom obezbeđivanju priseljenika u logorima Folksdojče Mitelštele. Iz istočnog hanoverskog područja su izveštavali da su u ondašnja dva logora sami Slovenci koji ne znaju nemački, zbog čega se čitav propagandni rad sveo samo na ukrašavanje prostorije.[188] Približno podjednako su izveštavali i iz Vizbadena, kako nemaju dokumentarnog materijala o propagandnom radu u oba logora sa Slovencima, pošto ovi ne znaju nemački pa su zbog toga održavali samo tečaje nemačkog jezika.[189] Iz pokrajine Mozeland sU izveštavali da su za logor Lojterzdorf na Rajni, kuda je pristiglo 260 iseljenih Slovenaca, obezbedili 8 radio-prijemnika, gramofon, 200 zbirki pesama i mnogo slikovnog materijala, Hitlerove slike i dve povećane biblioteke, prvu s lakšom beletrističkom literaturom, a drugu s političkim, istorijskim i kulturnim, naročito ilustrovanim delima.[190] Iz izveštaja je očigledno da se politički i propagandni rad u logorima s izgnanim Slovencima ograničavao, pre svega, na obezbeđivanje s novinama, revijama i knjigama, na organizovano slušanje nemačkih radio-emisija, priređivanje tečaja nemačkog jezika, ukrašavanje prostorija sa nemačkim nacističkim parolama itd.

Nešto veću brigu su nacisti posvetili germanizaciji slovenačke dece. I pri tome su veoma razlikovali decu sposobnu za germanizaciju od dece nesposobne za germanizaciju. U vezi s nekim pismom oberbefelzlajtera Hilgenfelta od 14. februara 1942. vidi se da su bili na stanovištu da prime u dečija obdaništa, odnosno otvore dečija obdaništa samo za onu slovenačku decu, koja su sposobna za germanizaciju.[191] Ukoliko su kasnije otvarali dečija obdaništa i za decu koja nisu bila sposobna za germanizaciju, to su radili isključivo zato

»da bi što više omogućili zapošljavanje žena na radnim mestima«, što će reći da bi do krajnjih granica iskoristili radnu snagu izgnanih Slovenaca.[192]

Za odnos nacista prema obrazovanju one slovenačke dece koja po njihovom mišljenju nisu bila sposobna za germanizaciju je karakteristično uputstvo Folksdojče Mitelštele:

»*Državni komesar za jačanje nemačkog naroda je naredio da će se deca onih Slovenaca koji nisu sposobni za germanizaciju u logorima Folksdojče Mitelštele školovati po načelu 'čitati, računati, čistiti zube'*[193] *Takvo školsko obrazovanje kakvo smo dali preseljenicima ne smemo dati slovenačkoj deci. Međutim, valja se pobrinuti za to da deca iz tih porodica ne podivljaju. Zbog toga je potrebno da decu koja su obavezna da se školuju prikupite u pojedinim logorima na nastavu prema ranije spomenutom osnovnom principu.*« (Podvukao T. F.)

Nakon toga je rečeno da Ministarstvo za vaspitanje i obrazovanje ne može dati vaspitače, pa to moraju da rade laici iz logora. Vođe logora treba da se pobrinu za to da iz redova izgnanika izaberu odgovarajuće snage koje imaju nešto pedagoških sposobnosti za obrazovanje. Za taj rad treba da ih nagrade s iznosom do dve i po marke na dan i ne treba da im računaju troškove za nastanjenje i ishranu.[194] Prema tome, nacisti su hteli da slovenačka deca, koja po njihovom mišljenju nisu bila sposobna za germanizaciju, dobiju tek takvo obrazovanje koje bi ih osposobljavalo samo za poslušne nekvalifikovane manuelne radnike te takvo minimalno vaspitanje koje je potrebno da ne bi »podivljali«. Tako i nikako drukčije valja, dakle, razumeti »širokogrudnost« logorskih vodstava kada je reč o tome da su dozvoljavala poučavanje slovenačkih izgnanika i na slovenačkom jeziku.[195]

Drukčije je bilo, razumljivo, sa decom koju su tretirali kao sposobnu za germanizaciju. Njima su nacisti hteli dati približno podjednako obrazovanje i vaspitanje kao i deci nemačkih preseljenika. Za to su se naročito trudili pošto su onim izgnanim Slovencima koje su smatrali sposobnim za germanizaciju, 1943. godine, podelili nemačko državljanstvo na opoziv. Tada je vodstvo Folksdojče Mitelštele izdalo sledeće uputstvo:

»Decu za germanizaciju sposobnih Slovenaca treba školovati po istim načelima kao i decu folksdojčerskih preseljenika, to znači sa ciljem da potpuno ovladaju nemačkim jezikom i pisanjem. Vođe logora treba odmah da uspostave kontakt s mesnim uredima nemačkog obrazovnog rada. Čini mi se najbolje da pošaljemo decu na redovnu školsku nastavu. Osobe koje nisu sposobne za germanizaciju, pak, treba - za razliku od onih koji su sposobni za germanizaciju - obuhvatiti tečajevima jezika. Kod ovih godišta nemamo nameru da detaljno uvodimo u nemački jezik i time u suštinu nemačke narodnosti. Za njih nastavu iz jezika ne treba povezivati sa nacionalsocijalističkim pogledima i temama.«[196]

Nacistički planovi denacionalizacije među slovenačkim izgnanicima nisu uspevali. Ugnjetavana slovenačka nacionalna svest je počela da jača i mnogi izgnanici su je, pored ostalog, pokazivali i u svojim pismima, brojnim pesmama i u kozerijama na račun Trećeg Rajha. Daleko od kuće, usred tuđeg sveta izgnana devojka sa sela, iako nevešta za lepe reči, uz stalno nacističko pod-

smevanje svega što je slovenačko, zapisala je: »Hoće da unište Slovence, slovenački jezik i slovenačku krv. Ali neće im uspeti! Ne! Što smo bili, to jesmo i to hoćemo i ostati!«[196]"

Još najviše uspeha bi nacistički rad na denacionalizaciji mogao imati među decom tzv. za germanizaciju sposobnih Slovenaca. Toga su bile svesne i neke izgnane slovenačke učiteljice kojima su vodstva logora naredila da obučavaju slovenačku decu nemačkom jeziku. Međutim, one su koristile svaku priliku da kradomice uče decu maternjem jeziku.[196b]

Ishrana

Kada je reč o ishrani izgnanih Slovenaca u logorima je vodstvo Folksdojče Mitelštele, zajedno sa glavnim štabnim uredom državnog komesara za jačanje nemačkog naroda, 14. novembra 1941., naredilo da Slovenci dobiju istu hranu kao i folksdojčeri. One porodice koje nisu zaposlene treba da dobiju hranu besplatnu, a osim toga još i 1,5 marku na odraslu osobu, a za svako dete 0,75 maraka za svakodnevne potrepštine. A ukoliko su zaposleni, onda, razumljivo, taj novac nisu dobijali, ali su morali od svoje zarade za sebe i za svoje da plaćaju stanarinu i hranu, i to: samci bez porodice ili preko 21 godinu zaposleni porodični članovi dve trećine čiste zarade, zaposleni staratelji porodice polovinu, a zaposleni članovi porodice koji su stari ispod. 21 godinu trećinu čiste zarade. I najzad, zaposleni Slovenci koji su sami stanovali izvan logora, a u njemu imali svoje, plaćali su za prehranu svoje žene 1,30 marke, dok za ishranu dece nisu plaćali ništa.

Uputstva preporučuju i to da zaposlenim Slovencima ostave bar toliko zarade da mogu da kupe odelo i pokriju svoje svakodnevne potrebe.

Ali, gornje odredbe nisu važile za Slovence zaposlene u poljoprivredi. Njihovi rođaci, ukoliko nisu sami zaposleni, dobijali su novac za svakodnevne potrebe i za njih u logoru nije trebalo plaćati hranu.[197]

Hrana u logorima Folksdojče Mitelštele je bila slaba i nedovoljna, uglavnom su to bile čorbe i čajevi, tako da su izgnanici stradali.[198] Pomagali su im rođaci i poznanici u domovini šaljući im pakete. Međutim, komande logora su ih oduzimale, bolje stvari uzimale za sébe, a ostatke davale u kuhinju.[199] Pomagali su im i drugi ljudi. Tako je, na primer, samo Gustav Fabjančič službenik iz Senovog kod Rajhenburga, Slovencima izgnanim u Nemačku, koje je poznavao samo po imenima, u vremenu od 1942. do 1944. godine poslao preko 150 paketa, od kojih su neki bili teški i preko 10 kilograma.[200]

Kada su komande logora počele da oduzimaju pakete, ljudi iz domovine su počeli u pismima da im šalju karte za ishranu kako bi sa njima sami kupovali hranu. Vodstvo Folksdojče Mitelštele je u proleće 1942. preko svojih pokrajinskih vodstava naredilo komandama logora da paze »da li neko iseljenicima šalje karte za hranu i da ih zaplene ukoliko ih nađu«. A samo se je dogovorilo s glavnim državnim uredom bezbednosti u Berlinu da će ovaj »u izrazitim slučajevima preduzimati odgovarajuće mere« što znači - da će poslati izgnanike u koncentracione logore.[201]

Ograničavanje dodira sa spoljnim svetom

Po dolasku u logore Slovenci su u brojnim pismima upućenim rođacima i poznanicima opisivali, razumljivo, svoj težak život i loše prilike u logorima, što je ranije ili kasnije, sasvim izvesno, moralo stići i do ušiju raznih nacističkih ustanova. Da bi onemogućili širenje takvih vesti i uznemirenje kod stanovnika slovenačke Štajerske, oni su, s jedne strane, uveli kontrolu dopisivanja, a s druge pak, objavljivali takva - najčešće naručena - pisma koja su govorila o tome kako Slovenci dobro žive.

Tako je pokrajinsko akciono vodstvo za Donju Bavarsku 21. maja 1942. u vezi s tim izdalo cirkular u kome je naredilo svim komandama logora s izgnanim Slovencima:

»Da bismo onemogućili širenje vesti koje su za Rajh i iseljavanje neugodne, sporazumno s uredom gestapoa u Regensburgu, izdajemo sledeće naređenje koje će stupiti na snagu odmah.

1. Sva obaveštenja koja iseljenici šalju u Štajersku ili u druge logore, što, dakle, znači *sva pošta iseljenika* mora biti pisana na nemačkom jeziku. Ukoliko iseljenici ne znaju nemački jezik, treba da im u tome pomognu iseljenici koji govore i pišu nemački. Obaveštenje koje bi želeli da pošalju, moraju predati u otvorenom kovertu. Vođe logora ili njihovi opunomoćenici (pomoćnik komandanta logora, vođa uprave) moraju da provere sadržaj pisma. Pisma moraju imati i upozorenje za adresanta da odgovori na nemačkom jeziku.

2. Pridošlu poštu moraju otvoriti i označiti primedbom »otvoreno« i sa pečatom logora. Iseljenicima ne smeju predati a) pisma i obavesti na slovenačkom jeziku, b) sve obavesti koje bi mogle da prouzrokuju nemir među iseljenicima, kao i one vesti za koje je u državnom interesu bolje da iseljenici za njih ne saznaju.

Svu takvu korespondenciju treba da pošalju pokrajinskom akcionom vodstvu.«

A treći deo cirkulara preporučuje da otvaraju i pakete i pregledaju da li se u njima nalaze bilo kakva pismena obaveštenja ili odresci karata za hranu.[202]

Takva uputstva su izdavali i u drugim pokrajinama. Tako je, na primer, viši vođa SS i policije u Minhenu naredio da komande logora odmah ograniče na minimum sav saobraćaj pismima i drugi saobraćaj Slovenaca sposobnih za germanizaciju i da ga dozvole samo na nemačkom jeziku.[203] Kada je pokrajinsko akciono vodstvo za Švapsku poslalo taj cirkular komandama logora, obuhvatilo je njime i Slovence koji nisu sposobni za germanizaciju, polazeći od stanovišta da će već sam zahtev za dopisivanje na nemačkom jeziku znatno ograničiti dopisivanje među Slovencima.[204] Kada su pojedini Slovenci počeli da šalju i primaju svoju poštu sa radilišta ili preko privatnih lica, a ne iz logora, to su im strogo zabranili, jer, navodno, time »onemogućavaju kontrolu pošte«. Naredili su i poštanskim biroima da svu poštu za izgnane Slovence dostavljaju u logore, bez obzira što imaju i neku drugu adresu. Podjednako su trebali da se dogovore s vođama pogona na radilištima itd.[206]

Vesti o teškom životu i lošim prilikama izgnanih Slovenaca koje bi kradomice stizale iz logora Folksdojče Mitelštele i uznemiravale naročito stanovnike slovenačke Štajerske trebala bi, prema Himlerovom naređenju, da negiraju objavljena pisma o njihovom dobrom životu. 0 tome govori cirkular pokrajinskog akcionog vodstva Folksdojče Mitelštele za Švapsku od 24. februara 1942.:

»Državni vođa SS kao i državni komesar za jačanje nemačkog naroda smatraju da iskorištavanje pisama iseljenih pograničnih stanovnika može da posluži kao najbolja mera za umirivanje Slovenaca koji su ostali u donjoj Štajerskoj ili se nalaze na italijanskoj ili hrvatskoj teritoriji.

Takva pisma koja, kako se čini, mogu najbolje da posluže u tu svrhu komandanti logora treba u doslovnom prepisu ili foto-kopiji da pošalju pokrajinskom vodstvu, a ovo dalje u Berlin. Zbog toga je potrebno kontrolisati svu korespondenciju podjednako kao i kod bukovinskih preseljenika.«[206]

Mnogo takvih pisama su nacisti poručili, a neka su pojedini izgnanici, naročito oni iz siromašnijih slojeva, napisali svesno pošto su još uvek očekivali da će u inostranstvu živeti bolje nego kod kuće. Ukoliko bi, recimo, nacisti pronašli u svakom logoru po jednu takvu, nacističkom socijalnom demagogijom zaslepljenu osobu, već bi imali oko 200 takvih pisama. No, ipak ih nisu imali. Objavljivali su ih u raznim novinama, naročito u »Štajerskem gospodarju«, koji je izlazio u Mariboru. Međutim, nisu bili zadovoljni s brojnim pismima koja su im slale ustanove Folksdojče Mitelštele kao »primerna« za propagandnu svrhu. Tako je, na primer, vođa podružnice državnog propagandnog ureda za Korušku na Bledu, Feliks Pečauer, 5. marta 1942. pisao vođi tog ureda Otokaru Drumblu:

»Prošlog meseca ste mi predali nekoliko pisama slovenačkih iseljenika iz okoline Brežica. Dao sam ih prevesti pa vam vraćam pisma i prevode. Sva pisma su negativna, pa ih ne možemo iskoristiti u propagandne svrhe.«[207]

Ali je bilo slučajeva da su izgnani Slovenci neposredno i istinski izveštavali redakcije nacističkih listova o prilikama u logorima što, razume se, novine nisu objavile.[208]

Drugi način pomoću koga bi stanovnici slovenačke Štajerske ili drugi ljudi mogli da saznaju o prilikama u logorima bile su posete logorima. Zbog toga su ih nacisti zabranili.[209]

Glavni štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu je upozorio ustanove Folksdojče Mitelštele da, načelno, ne smeju dozvoljavati da izgnanici jednog logora posećuju druge logore niti na području istog pokrajinskog akcionog ureda VoMi, niti u drugim pokrajinama, jer bi izgnanici mogli te posete iskoristiti za bekstvo.[21]v[0] Zabranili su i to da izgnani Slovenci primaju posete rođaka i poznanika iz slovenačke Štajerske. Bili su svesni da i, pored toga, ne mogu onemogućiti dodire među njima, ali su smatrali da se, ipak, može sprečiti unošenje nemira direktno u logore. Nacisti su se plašili da će narodnooslobodilačka misao, koja je zahvatila Sloveniju, preko poseta dolaziti i u logore.[211]

Pitanje odštete za imovinu

Nacisti su jedinstveno i odlučno odbacivali svaku pomisao o isplati odštete za imovinu onih Slovenaca koje su izgnali u Srbiju i u tzv. Nezavisnu Državu Hrvatsku. Međutim, njihovi stavovi o isplati odštete za imovinu onih Slovenaca koje su izgnali u Nemačku bili su različiti.

Već u leto 1941. je Himler udovoljio želji šefa civilne uprave za Gorenjsku Kučeri da onim Slovencima iz Gorenjske koje budu izgnali u Nemačku s ciljem da ih germanizuju isplate odštetu za imovinu koju ostave u Gorenjskoj. Ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu je, pak, naredio da pri tome svrsishodno koriste uputstva za isplatu odštete Poljacima koje su kao sposobne za germanizaciju izgnali u Rajh.[212] Kako do nameravane deportacije za germanizaciju sposobnih Slovenaca iz Gorenjske u Nemačku nije došlo, ovo pitanje je ostalo otvoreno samo za one Slovence iz slovenačke Štajerske koje su kao sposobne za germanizaciju nameravali da proteraju u Nemačku. Tako je glavni štabni ured u istom dopisu pitao i ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru da li da zbog jedinstvenog uređenja tog pitanja uvaže to načelo i u slovenačkoj Štajerskoj. Ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru je 14 dana kasnije odgovorio da bi trebalo istrajati pri ideji da folksdojčeri nisu u vreme prevrata dobili nikakvu odštetu, pa da zbog toga ne bi trebali praviti razliku među njima i Slovencima koji su sposobni za germanizaciju. Zbog toga bi i njihovo imanje zaplenili bez odštete, odredili bi tek nekakav iznos, na primer, 5000 maraka, koji bi bio nekakva odšteta za nameštaj i predmete od upotrebne vrednosti.[213]

Čini se da je ured u Mariboru morao popustiti i privoleti se jedinstvenom stavu da Slovencima izgnanim u Nemačku, koji su sposobni za germanizaciju, više vođe SS i policije mogu da vrate imanje. Čitavim imanjem koje bi ostavili kod kuće bi, naime, raspolagao onaj vođa SS i policije sa područja na kojem bi nastanili izgnane Slovence. A ukoliko bi neko od viših vođa SS i policije utvrdio da nekog Slovenca u Rajhu nije moguće germanizovati, onda bi čitavo imanje takvog Slovenca došlo u korist Štajerske pokrajine i njime bi raspolagao ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru.[214]

Ured opunomoćenika u Mariboru je mislio i očekivao da će on sam ocenjivati imovinu Slovenaca izgnanih u Nemačku, ali je, ipak, šef glavnog štabnog ureda u Berlinu, SS-grupenfirer Ulrih Grajfelt, 29. avgusta 1941. za to ovlastio Dojče Umzidlungz-Trojhand-Gezelšaft.[215] Ovaj je trebalo da ocenjuje imanja kojima bi upravljao ured opunomoćenika u Mariboru. To je učinio zbog toga »da bi pri ocenjivanju imanja upotrebili podjednaka merila kao i pri preseljavanju Kočevara, pošto je najviše objekata, ipak, određeno za njih«[216] Ured opunomoćenika u Mariboru se najpre tome protivio, ali je ubrzo popustio te se oko 4. i 5. septembra 1941. već dogovarao s vođom ispostave Dojče Umzidlungz-Trojhand-Gezelšaft u Mariboru Štirerom[217] i već 19. septembra 1941. su izradili predlog »smernica za izravnanje imanja za germanizaciju sposobnih Slovenaca iz donje Štajerske«. Te smernice su predviđale, pored osta-

log, i to da u Nemačku izgnani Slovenac može na račun odštete za svoje imanje koje će ostaviti kod kuće dobiti mesečni predujam ukoliko garantuje da nema drugih gotovinskih sredstava. Ipak, mesečni predujam ne može biti veći od 200 maraka, a ukupni iznos svih predujama od polovine čitavog ocenjenog imanja. Iznimka bi bila moguća samo u posebnim slučajevima kada bi se s molbom izgnanika, koji bi morao biti u Rajhu bar godinu dana, saglasio nadležni vođa SS i policije. Na vrednost ocenjene imovine bi se zaračunavala kamatna stopa od 4% sa tromesečnim pripisom, ukoliko izgnani Slovenac ne bi dobio nikakav predujam.[218] Te smernice i odredbe treba da važe, u prvom redu, za zemljoposednike, dok bi za zanatlije sastavili smernice na posebnom sastanku predstavnika Dojče Umzidlungz-Trojhand-Gezelšafta i ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru 5. decembra 1941. Tako kasno su ih prihvatili zbog toga što do tog vremena iz Maribora nije krenuo u Nemačku još ni jedan transport Slovenaca koji su bili sposobni za germanizaciju. U tim smernicama je zanimljiva odredba da popisna komisija na samom mestu mora prema Slovencu koji je predviđen za proterivanje u Nemačku i čije imanje popisuje da se ponaša tako da ne spominje izraz »zaplena« i da umesto tog izraza upotrebljava izraz »uverenje za posednike«.[219]

I jedne i druge smernice su se odnosile samo na zaplenu i ocenu imanja onih Slovenaca koje su nacisti kao sposobne za germanizaciju nameravali da izgnaju u Nemačku, dakle za imanje oko 9000 osoba, odnosno kasnije samo za 195 osoba. A u kasnu jesen 1941. godine pojavilo se i pitanje odštete za imanje onih Slovenaca koje su izgnali u Nemačku iz pograničnog područja za iseljenje u slovenačku Štajersku, tj. za imanje oko 37.000 Slovenaca.

U jednom od ranijih poglavlja sam rekao da šef civilne uprave za donju Štajersku dr Iberajter u jesen 1941. godine, zbog prilika koje je prouzrokovao ustanak slovenačkog naroda, nije bio naklonjen proterivanju pograničnog stanovništva u Nemačku. Da bi uticao umirujuće na pogođeno stanovništvo, kako mu je naredio i säm Himler, on je u svom »proglasu o državno-političkim merama na pograničnoj teritoriji« od 20. oktobra 1941. naznačio i mogućnost »da će za imanje koje ostane u pokrajini vlasnik dobiti odštetu ukoliko postupi prema uputstvima prilikom preseljenja i ako bude ispunjavao i u mestu svog novog boravka svoju dužnost«.[220]

Kada su već izgnali većinu pograničnog stanovništva u Nemačku, a još nije bilo nikakve odluke o odšteti za njihovo imanje, dr Iberajter je 26. februara 1942. pisao Himleru:

»Pred početak iseljavanja s donjoštajerskog pograničnog područja, ja sam, prilikom detaljne rasprave sa SS-brigadefirerom Hinceom i članom stranke Higeom, koji su došli u Grac kao vaši opunomoćenici, odredio da iseljenici dobiju odštetu za svoje imanje koje će ostaviti kod kuće ukoliko budu slušali uputstva prilikom iseljenja i u mestu novog prebivališta ispunjavali svoju dužnost. Da bih sprečio neposredan nemir, ja sam tu odredbu objavio i na plakatima. A sada vas molim, državni vođo SS, da naredite da, zaista, dobiju odštetu prema tim stavovima.«[221]

Deca slovenačkih izgnanika u logoru Frajtal kod Drezdena

Štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu je izdao svoje smernice za izravnanje imanja u Nemačku izgnanih osoba iz slovenačke Štajerske i Gorenjske tek u drugoj polovini aprila 1942. kada je deportovanje Slovenaca u Nemačku bilo gotovo već završeno. Te smernice su bile stvarno popravljen projekt onih smernica koje je 19. septembra 1941. izradio ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru. Pored ostalog, sadržavale su i odredbe o tome da izgnane osobe koje su još u logorima Folksdojče Mitelštele mogu na račun odštete za svoje imanje koje su ostavile kod kuće, dobiti za svoje preke potrebe iznos do 300 maraka u ratama ukoliko nadležni pokrajinski akcioni vođa Folksdojče Mitelštele preporuči njihovu molbu. Međutim osobe koje su već otišle iz logora Folksdojče Mitelštele na slobodna radna mesta mogu dobiti odštetu do visine čiste vrednosti svog imanja koje su ostavile u domovini ukoliko nadležni viši vođa SS i policije preporuči njihovu molbu.[222]

S tim smernicama, o kojima su vodstvo podružnice Dojče Umzidlungz--Trojhand-Gezelšaft u Mariboru i ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru raspravljali u Mariboru na sastanku 8. maja 1942.[223] pokrajinska akciona vodstva VoMi upoznala su komande logora tek septembra i oktobra 1942.[224] Zajedno sa smernicama su im poslala i potrebne formulare za molbe. Cirkular pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za Švapsku od 18. septembra 1942. kazuje da pitanje obroka do 300 maraka još nije akutno, pošto još niko neće napustiti logor. Iz godišnjeg izveštaja DUT za 1942. godinu vidi se daje društvo na taj račun isplatilo trideset trojici slovenačkih izgnanika samo 49.250 maraka.[225]

Sami nacisti pitanje isplaćivanja odštete nisu uzimali ozbiljno, jer je Himler upravo tada pripremao naseljenje Slovenaca u Poljskoj pa su Slovenci u zamenu za svoja trebali da dobiju poljska imanja. A pošto je taj pokušaj na-

cista, o kome ćemo govoriti podrobnije, doživeo neuspeh, vodstvo VoMi je izdalo naredbu, koja kaže: »Prilikom eventualnih otpuštanja iseljenika sa logorskog obezbeđenja iseljenici treba da potpišu izjavu iz koje se vidi da nemaju nikakvih zahteva prema svom imanju, koje su ostavili kod kuće.«[226] S druge strane se, pak, ni Slovenci nisu trudili da dobiju odštetu, pošto su sve četiri godine izgnanstva, manje ili više, glasno tražili povratak u domovinu ili su, pak, i pored pretnji s teškim kaznama, bežali iz logora svojim kućama.

Ograničavanje povratka u domovinu

Šef civilne uprave za donju Štajersku je u svom proglasu o »državno-političkim merama na pograničnoj teritoriji« od 20. oktobra 1941. izgnanim osobama zabranio povratak u domovinu bez njegove dozvole. Istog dana je izdao i »Naredbu o državnopolitičkim merama u donjoj Štajerskoj« kojom je zabranio povratak u slovenačku Štajersku svim osobama koje su posle 6. aprila 1941. pobegle ili bile izgnane u »inostranstvo« i koje su bile preseljene u Nemački Rajh. Mogu da se vrate samo s njegovom dozvolom. Svakome ko bi se vratio bez dozvole, zapretio je kaznom prema 9. članu njegove naredbe od 14. aprila 1941.[227]

Pošto su izgnani Slovenci u logorima Folksdojče Mitelštele molili da ih puste da se vrate kućama u slovenačku Štajersku, a pojedine ustanove još nisu o tome imale izrađene stavove, glavni štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu je 27. januara 1942. na sastanku s predstavnikom vodstva Folksdojče Mitelštele Zejom, a u saglasnosti s glavnim državnim uredom bezbednosti, postavio ova načela: a) Sve molbe za iseljenje iz logora u Hrvatsku, Italiju, staru Srbiju i Mađarsku treba rešiti pozitivno ukoliko su molioci osobe koje nisu sposobne za germanizaciju ili, pak, kao sposobnè za germanizaciju ne predstavljaju »poželjan prirast krvi« (stare i bolešljive osobe); b) Svim molbama za povratak na pogranično područje za iseljenje treba udovoljiti samo ako su molioci stare i bolešljive osobe i imaju besprekomo osiguranje da će ih obezbeđivati.[228] Ta načela je formulisao i potpisao SS-šturmbanfirer dr Ginter Štir, pa ih je kroz nekoliko dana dopunio uputstvom da pri otpuštanju iz logora osoba koje bi želele da se isele u Hrvatsku, Srbiju, Italiju i Mađarsku vode računa o tome da neće time »povećati broj podstrekača nemira i bandi u inostranstvu« i naredio da dozvole iseljenje samo onima koji imaju tamo porodične članove i obezbeđen smeštaj i opskrbu.[229]

U vezi s tim načelima je vodstvo Folksdojče Mitelštele u Berlinu 25. februara, 25. marta i 4. aprila 1942. izdalo podređenim akcionim vodstvima uputstva, u kojima ih je upoznalo s načelima pri rešavanju molbi za povratak kućama ili iseljenje u inostranstvo Slovenaca izgnanih u Nemačku. S tim u vezi propisalo je postupak za sastavljanje i rešavanje molbi, pri čemu se trudilo da molbi bude što manje. Logorska i pokrajinska akciona vodstva su morala da pregledaju molbe i da ih popune podacima o političkoj oceni sa kartotečnog lista, kao i političkom ponašanju u logoru.[230]

Vodstvo Folksdojče Mitelštele je takve molbe odmah slalo uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru, koji je, opet, imao precizno propisan postupak za njihovo rešavanje. Težište rada je bilo na plećima I glavnog odeljenja, koje je vodio SS-hauptšturmfirer Brant. Ovaj je tesno sarađivao sa pravnim odeljenjem, koje je vodio dr Delpin, a podatke i mišljenja su davale ispostave službe bezbednosti, okružna vodstva Štajerskog otadžbinskog saveza, dok su poslednju reč imali nacipnalpolitički referent dr Helmut Karstanjen i šef civilne uprave. Poslednji je tek u proleće 1943. godine poručio da mu ubuduće šalju na pregled samo one molbe koje je ured, odnosno njegov vođa, SA štandartenfirer Ervin Zefčnig već definitivno pozitivno resio,[231] i tek 18. decembra iste godine je naredio da mu i pozitivno rešene molbe više ne šalju na pregled i definitivno odobrenje.[232]

Pojedinačnih molbi za povratak u slovenačku Štajersku je bilo mnogo, ali su ih samo malobrojnima pozitivno rešili. Mnogo su ih, naime, odbacile već pojedine ustanove Folksdojče Mitelštele, od logorskih vodstava do centralnog vodstva u Berlinu. Tako je, na primer, pokrajinski akcioni vođa za Šašku Kadac 20. maja 1942. naredio logorskim vođama: »Na osnovu raznih molbi sam uspostavio kontakt s nadležnim komandantom bezbednosne policije i službe bezbednosti za donju Štajersku pa sam od njega dobio objašnjenje: 'Povratak slovenačkih iseljenika u donju Štajersku nije poželjan i molim da ga u svakom primeru odbacite. Iseljenje je bilo izvedeno zbog toga da se očisti nacionalna granica u donjoj Štajerskoj, pa su zbog toga iz odgovarajućeg pograničnog pojasa iseljeni svi Slovenci ukoliko nisu ostali iz privrednih razloga'.. .«[233] Ukoliko, pak, molbe nisu odbacile pojedine ustanove Folksdojče Mitelštele, odbacio ih je ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru. Ovaj je odbacio čak i molbe koje su bile preporučile razne ustanove Folksdojče Mitelštele. Kada je, na primer, pokrajinsko akciono vodstvo za Donju Šleziju, u jesen 1942., htelo da se rastereti oko tri stotine starih i bolešljivih slovenačkih izgnanika na taj način što bi ih s dozvolom ureda opunomoćenika u Mariboru poslalo u slovenačku Štajersku, ovaj je ured zauzeo stav, »da pre potrebe rasterećenja iz privrednih razloga prednost moraju imati nacionalnopolitički interesi i svrha iseljavanja«,[234] iako su sve pogođene osobe ispunjavale uslove za povratak rođacima u slovenačku Štajersku.[235]

Neke molbe su pozitivno rešili tek 1943. godine. Na sednici štaba za naseljavanje, održanoj 10. aprila 1943., šef civilne uprave je izdao usmena uputstva da onima kojima on sam dozvoli povratak u slovenačku Štajersku vrate imanje ili izravnaju odštetu tek ukoliko bi bili neopravdano izgnani (klevetanje itd.).[236] Dana 27. jula 1943. su se skupili zastupnici ustanova nadležnih za rešavanje molbi, i to zastupnik nacionalno-političkog referenta Štajerskog otadžbinskog saveza H. Bedendorfer, zastupnika komandanta bezbednosne policije i službe bezbednosti za donju Štajersku SS-šturmbanfirer Umfenbah i SS-oberšturmfirer Cvikler, kao i zastupnici ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru SS-šturmbanfirer dr Delpin, dr Pihler, SS-hauptšturmfirer Brant i Artveger, kako bi razgovarali o jedinstvenim merilima pri rešavanju molbi. Pošto je svako od njih izneo

Povratak slovenačkih izgnanika u Donje Posavje u leto 1945.

svoj stav, zadužili su I glavno odeljenje ureda opunomoćenika u Mariboru da prvi raspravlja o svakoj molbi i prikupi mišljenja drugih ustanova, pa jedinstven predlog preda pravnom odeljenju tog ureda. Molbu definitivno odbacuje vođa ureda Zefčnig, a definitivno je pozitivno rešava šef civilne uprave, dr Iberajter.[237]

Ubrzo posle toga su pozitivno rešili pet molbi i na sednici štaba za naseljavanje, održanoj 16. septembra 1943., o tome i izveštavali. Ostale molbe, koje je trebalo pozitivno rešiti, podelili su u pet grupa, i to molbe pet porodica, koje su se već vratile u slovenačku Štajersku pa bi im trebalo naknadno dozvoliti boravak; molbe 20 osoba koje su želele da se vrate svojim najbližim rođacima; 10 molbi starih i iznemoglih osoba čiji su povratak preporučivali iz socijalnih razloga; 9 molbi raznih molilaca, najviše dvovlasnika sa posebnim, uvažavajućim razlozima i tri problematične molbe.[238] Ne raspolažem podacima o tome kolikim osobama ili porodicama su dozvolili povratak. 27. januara 1944. su u uredu komandanta bezbednosne policije i službe bezbednosti u Mariboru opet rešavali 32 molbe.[239] A krajem marta 1944. je vođa ureda opunomoćenika u Mariboru Zefčnig naredio da prestanu s rešavanjem molbi. [240] Čini se da su u leto opet rešavali molbe i kada su ih poslali na razmatranje komandantu bezbednosne policije i službe bezbednosti za donju Štajersku, ovaj je odgovorio da mu nedostaje ljudi za osnovni zadatak, tj. za isleđivanje i uništavanje partizana te da nije sposoban da rešava brojne molbe koje su pojedinci već četiri ili pet puta ponovno uložili pri raznim ustanovama. Zbog toga je predlagao da rešavaju još samo one molbe koje šalju najuži rođaci osoba koje služe u nemačkoj vojsci, dok bi sve ostale molbe do daljeg odbacili pa bi ih rešavali onda »kada položaj ne bude više tako napet«.[241] Na žalost, ne raspolažem podacima o tome da li su nakon toga još ikada rešavali molbe za povratak ili ne. Najverovatnije da to nisu činili.

Iako su nacisti, načelno, onemogućavali svaki povratak izgnanih Slovenaca u slovenačku Štajersku, ipak su 1942. godine nekim starijim i bolešljivim osobama, nesposobnim za rad, dozvolili da dođu »na odsustvo« kod svojih bližih rođaka, pre svega u Austriju, ali i u slovenačku Štajersku, razumljivo, pre svega u krajeve izvan pograničnog područja za iseljenje. Takvo privremeno otpuštanje osoba nesposobnih za rad bilo je, u prvom redu, u interesu pojedinih ustanova Folksdojče Mitelštele i viših vođa SS i policije, koji su želeli da ih se reše, pošto su s njima imali samo brige a nikakve koristi. Zbog toga je odobrenje odsustva često predstavljalo tihi pristanak za otpuštanje iz logora,[242] pogotovo kada bi po prvobitnom uputstvu vodstvo Folksdojče Mitelštele moralo stare i iznemogle da otpremi u domove za starce. Uskoro su dobili uputstvo da ih ostave u logorima, jer su domovi za starce i nezbrinute prepuni Nemcima iz Rajha i nemačkim preseljenicima.[243]

Zbog toga se ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru žalio glavnom štabnom uredu u Berlinu, jer »ti iseljenici na odsustvu posećuju svoje domove, u kojima su već Kočevari, pa se tamo prave gospoda, izdaju uputstva Kočevarima kako da sve urede na imanju pa im tom prilikom i izjavljuju da nije više daleko dan kada će se vratiti«. Takođe je izjavljivao da mu se izgnanici čak i žale da se, po njihovoj oceni, na imanju loše gospodarilo pa hoće za to da mu natovare odgovornost. Takođe je naglasio da mu se čini da takvom uznemiravanju u pograničnom području za iseljenje treba napraviti kraj i ne dozvoljavati više odsustva izgnanim Slovencima pa je predlagao: »Donjoštajerci koje su pozvali u vojsku, dakle ne iseljenici, mogu iz političkih razloga svoje odsustvo koje im daju na frontu da provedu samo severno od Drave. Zbog toga bi ured morao iseljenima iz političkih razloga potpuno da zabrani odsustvo u donjoj Štajerskoj.« Na kraju je tražio od glavnog štabnog ureda objašnjenje šta da učini kada je reč o toj stvari.[244] Glavni štabni ured mu je odgovorio da je jednom već obavestio logorska vodstva Folksdojče Mitelštele i više vođe SS i policije da ne dozvoljavaju da izgnani Slovenci odlaze na odsustvo u slovenačku Štajersku, pa zbog toga, i očekuje uspeh ukoliko to uputstvo ponovi. Bilo bi bolje da mu ured opunomoćenika u Mariboru pošalje spisak osoba koje su stigle na odsustvo u slovenačku Štajersku, a ujedno da navede i logore VoMi iz kojih su izgnanici došli na odsustvo kako bi nakon toga mogli da preduzmu dalje mere.[245]

Pošto je viši vođa SS i policije u XVIII vojnom okrugu u Salcburgu, odnosno njegov referent za jačanje nemačkog naroda SS-oberšturrnbanfirer Oberštajner 1942. godine pristao na to da ustanove Folksdojče Mitelštele i više vođe SS i policije dozvoljavaju izgnanim Slovencima odlazak na odsustvo u Austriju, pa čak i u slovenačku Štajersku, glavni štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda ga je 10. jula 1944. upitao kakav je sadašnji njegov stav. Ovaj mu je odgovorio da je 1942. godine, doduše, dozvolio da dođu stare i bolešljive osobe na odsustvo kod svojih rođaka, ali ih je, ipak, mnogo došlo bez njegove dozvole pa se uopšte nisu vratile natrag u logore. A onda je primetio »da se položaj u donjoj Štajerskoj od 1942. godine, kada je reč o aktivnosti bandi, bitno zaoštrio i da je ova prešla već na područje gornje Štajerske i Koruške. Zbog toga treba očekivati da će se svako ko je svo-

jevremeno bio prisilno iseljen, a uspe mu da dođe u navedenu pokrajinu, aktivno ili, bar propagandistički priključiti banditima. Ukoliko je, pak, stvarno reč o starijim ljudima, koji su sasvim u manjini, oni će se ograničiti na propagandističku aktivnost, koja se nikako ne sme potcenjivati«. A nakon toga je predlagao da bi, s obzirom na promenu političkog položaja u slovenačkoj Štajerskoj u poređenju s 1942. godinom »sa opštim uputstvom do kraja rata odgodili sve molbe slovenačkih iseljenika za povratak u Štajersku i Koruško, u prvom redu, razume se, u donju Štajersku«. Iznimak bi napravili samo u veoma osnovanim primerima, koje bi trebalo da proveri viši vođa SS i policije ili ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru. Svoj predlog je predočio i ovom uredu, koji se s njim sasvim složio.[246] Cini se da su ovaj predlog prihvatili i centralni ured Folksdojče Mitelštele i centralni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda, pošto od leta 1944. dalje nema više podataka o odsustvima izgnanih Slovenaca u Austriju ili u slovenačku Štajersku.

Mere protiv bežanja iz logora

I pored toga što je šef civilne uprave za donju Štajersku 20. oktobra 1941. zapretio teškom kaznom svim onim izgnanim Slovencima koji se bez njegove dozvole vrate kućama, Slovenci su, ipak, bežali iz logora, neki rođacima u Nemačkoj i Austriji, a smeliji u slovenačku Štajersku, pa čak i na pogranično područje za iseljenje.

Pokrajinski akcioni vođa Folksdojče Mitelštele za donju Šleziju, SS-oberšturmfirer Anton Šnicler se, na primer, 3. marta 1942. žalio SS-brigadefireru Kurtu Hinceu u Rajhenburgu da je na njegovom području iz logora pobeglo 56 slovenačkih izgnanika i da je svaki slučaj prijavio uredu bezbednosne policije u Gracu, koji je u ovom slučaju potpuno zakazao, jer nisu uhvatili još ni jednog begunca. A ovi čak u pismima ismejavaju vođe logora koji samo prete, a ne mogu učiniti ništa. Molio ga je da »protiv odbeglih Slovenaca preduzima radikalnije mere, jer će u protivnom, u proleće, bežati iz logora u stotinama«.[247] I pokrajinski akcioni vođa za Šašku Kadac žalio se da su se pojedini Slovenci »neopravdano udaljili iz logòra pa se odvezli u Minhen ili južnu Nemačku, pošto su im odande poznanici javljali da su dobili zapošljenje«. Zbog toga se žalio i vodstvu Folksdojče Mitelštele, koje je o tome, na odgovarajući način, obavestilo višeg vođu SS i policije Sid te ga molilo da onemogući da ondašnji Slovenci povuku druge za sobom.[248] Na osnovu takvih izveštaja je vodstvo Folksdojče Mitelštele posredovalo kod šefa bezbednosne policije i službe bezbednosti, Hajdriha, koji je svojim organima naredio da pojačaju straže na svim prugama koje vode prema slovenačkoj Štajerskoj. Dogovorili su se i to da će najoštrije kažnjavati uhvaćene izgnanike, koji su samovoljno napustili logore. Vodstvo Folksdojče Mitelštele je to javilo svojim pokrajinskim akcionim vodstvima i naredilo im da to predoče i Slovencima u logorima, a o svakom primeru bekstva da odmah obaveste najbliži ured bezbednosne policije i vodstvo Folksdojče Mitelštele u Berlinu.[249] Na jednu

žalbu šefa civilne uprave za donju Štajersku, od 12. maja 1942., koja kazuje da ustanove Folksdojče Mitelštele dopuštaju da se izgnani Slovenci vraćaju kućama, glavni štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu odgovorio je da je u sporazumu s glavnim državnim uredom za bezbednost izdao osnovne smernice po kojima »su povratak i odlazak na odsustvo na pogranično područje za iseljenje u svakom slučaju nedozvoljeni« i s njima upoznao sva pokrajinska akciona i logorska vodstva Folksdojče Mitelštele, te dodao: »I pored toga je određen broj logorskih vodstava izveštavao da iseljenici, ponekad čak u visokom broju, napuštaju logore bez dozvole i ne mogu ih pronaći. Ova okolnost je dovela do dogovaranja s glavnim državnim uredom bezbednosti, koji je svojim potčinjenim uredima naredio da begunce najoštrije kazne.« Na kraju je dodao da je ponovno zamolio glavni državni ured bezbednosti da još više pooštri mere protiv begunaca.[250]

Da bi smanjila broj bekstava iz logora, vodstva Folksdojče Mitelštele su pretila Slovencima da će u slučaju pokušaja bekstva izgubiti pravo na odštetu za imanje koje su ostavili kod kuće, a u nekim pokrajinama su čak uveli neke preventivne mere kako bi im onemogućila bekstvo. Tako je pokrajinsko akciono vodstvo za Švapsku preporučilo svojim logorskim vodstvima da primene uputstvo ureda bezbednosne policije u Minhenu i izgnanim Slovencima oduzmu novac i druge vrednosti te lična dokumenta, jer će to, navodno, »bez sumnje, smanjiti opasnost bekstava«. A septembra 1942. im je naredilo da sav prtljag Slovenaca u logorima smeste u odgovarajući zatvoren prostor, gde bi Slovenci imali pravo dostupa samo uz prisustvo logorskih vođa, te naglasilo: »U svakom slučaju moramo sprečiti da iseljenici raspolažu svojim prtljagom i da ga, u pripremama za bekstvo, čak u sanducima otpremaju na železnicu.«[251]

Svi uredi bezbednosne policije u Nemačkoj i komandanti bezbednosne policije i službe bezbednosti za donju Štajersku i Gorenjsku su dobili naređenje da Slovence koji su pobegli iz logora Folksdojče Mitelštele uhvate, zatvore i pošalju natrag u logor. Pojedine osobe ili manje grupe su, zaista, uhvatili, držali ih neko vreme zatvorene u gestapovskim zatvorima, i opet ih vratili u logor iz koga su pobegli.[252] Izvesno je od svih begunaca najtežu kaznu dobio Ivan Dokler, koji je juna 1942. pobegao sa svog radnog mesta u Fridolfingu u gornjoj Bavarskoj. Kada su ga uhvatili, »prema naređenju državnog vođe SS poslali su ga na pet godina u koncentracioni logor« i to, takođe »prema naređenju državnog vođe SS«, razglasili na nemačkom i slovenačkom jeziku u svim logorima Folksdojče Mitelštele na području višeg vođe SS i policije u VII i XIII vojnom okrugu (gornja i donja Bavarska, Švapska, Frankovska itd.), u kojima su bili izgnani Slovenci.[253]

Ukoliko je tu kaznu izrekao sam Himler i ukoliko je naredio da je objave, onda je to bila, sasvim izvesno, egzemplarna kazna i, po mom mišljenju, u to vreme i najviša kazna za takav čin.

Nacisti su, verovatno zbog bekstava slovenačkih izgnanika iz logora, uključivanja begunaca u narodnooslobodilački pokret kod kuće, pa i zbog sve masovnijeg uključivanja svih Slovenaca u oslobodilačku borbu, veoma pooštrili režim u logorima. Izgleda da su bar pojedini logori, u kojima su bili slovena-

čki izgnanici, ponovno dobili stražu, pooštrili nadzor nad kretanjem i ponašanjem izgnanika, naredili su im da nose posebne znake koje su do tada nosili samo Jevreji i radnici iz istočnoevropskih pokrajina, neke logorske vođe su počele da ih muče itd.[253a]

Još više su nacisti pooštrili režim u jesen 1942.

A kada je Himler u svom ratnom stanu kod Vinice iz izveštaja višeg vođe SS i policije u XVIII vojnom okrugu, Ervina Rezenera, od 1. septembra 1942., saznao da je nekoliko Slovenaca pobeglo iz logora u Sleziji pa se na hrvatsko--nemačkoj granici pridružilo partizanima, 22. septembra 1942. godine izdao je poverljivo naređenje:

»1. Vođe logora Folksdojče Mitelštele moraju o svakom bekstvu Slovenaca odmah da obaveste tajnu državnu policiju. Ova mora odmah da obavesti višeg vođu SS i policije 'Alpenland'.

2. Porodicu begunca i njegove rođake treba odmah ukloniti iz logora i odvesti u koncentracioni logor. Decu im treba oduzeti i odvesti u domove.

3. U logoru treba odmah napraviti istragu da bi se utvrdilo ko je znao za bekstvo i podržavao ga. Svi muškarci koji su znali za bekstvo i podržavali ga, biće u logoru obešeni.

4. Viši vođa SS i policije 'Alpenland' mora odmah da javi tajnoj državnoj policiji imena Slovenaca koji su pobegli iz logora u Nemačkoj pa su ih uhvatili. Njihove porodice i rođake treba tretirati kao pod tačkom 2. Sukrivce treba pronaći i kazniti.«[254]

Ovo Himlerovo tajno naređenje je vodstvo Folksdojče Mitelštele sa cirkularom br. 64 poverljivo od dana 6. oktobra 1942. poslalo svim pokrajinskim akcionim vodstvima.[255]

Svi optuženi i svi svedoci koje su u vezi s tim slučajem saslušavali na VIII procesu u Nirnbergu negirali su da su ikada videli to zloglasno Himlerovo naređenje.[256] Ružnim lažima su ga negirali čak pokrajinski akcioni vođa Folksdojče Mitelštele za donju Šleziju, Anton Šnicler, o čijem je području bilo reči čak i u naređenju,[257] pa i sam Fridrih Altena, koji ga je u prepisu poslao pokrajinskim akcionim vodstvima.[258] Jedini koji je priznao da je video poverljivi dopis pokrajinskog akcionog vodstva za donju Bavarsku od 10. oktobra 1942. koji je bio, razumljivo, prepis spomenutog Altenovog poverljivog cirkulara br. 64 od 6. oktobra 1942.[259], bio je svedok Vilelm Vurdel, nekadašnji vođa logora Valmile u donjoj Bavarskoj, ali je ovaj - kada su mu pokazali Himlerovo naređenje od 22. septembra 1942. - izjavio da ga vidi prvi put i da nije istovetno poverljivom naređenju br. 193, koje su spominjali Altenov poverljivi cirkular br. 64 i poverljivi dopis pokrajinskog akcionog vodstva za donju Bavarsku.[260] Svim tim izjavama, razumljivo, ne treba verovati jer su osobe koje su saslušali kao svedoke i same bile krivci za zločine nad Slovencima, pa je i stilistička analiza izjava na VIII procesu u Nirnbergu pokazala da ih je diktirala jedna sama osoba, tj. branilac optuženog vođe Folksdojče Mitelštele Vernerà Lorenca.

O tome da je spomenuto Himlerovo naređenje, zaista, stiglo do nekih ustanova svedoči činjenica da su ga spominjali na nekom sastanku u Mariboru. Dana 23. oktobra 1942. su, naime, u Maribor stigli štabni vođa višeg vođe SS

i policije Sidost iz Breslaua, SS-štandartenfirer Šolc i njegov saradnik SS-unteršturmfirer Sims te referent za jačanje nemačkog naroda kod višeg vođe SS i policije »Alpenland« iz Salcburga, SS-oberšturmbanfirer Oberštajner. Sa vođom pravnog odeljenja u uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru, SS-šturmbanfirerom dr Delpinom, razgovarali su o merama protiv odbeglih slovenačkih izgnanika, o čemu zapisnik kazuje ovo:

»Spominje se veliki broj primera bekstava iz iseljeničkih logora u donjoj Šleziji.

Upozorava se na tajno naređenje da nad svim onim beguncima koji se pridruže bandama treba javno izvršiti smrtnu kaznu. (Podvukao T.F.)

Policija, koja je preopterećena merama bezbednosti, ne može da napravi odlučan red. Većina begunaca (10 posto logoraša) muva se po donjoj Štajerskoj, Verovatno bi bilo moguće jednostavno ih uhapsiti i odvesti.«

Nakon toga su se dogovorili da će ured opunomoćenika u Mariboru sarađivati pri izvođenju tih policijskih mera i pri imovinsko-pravnim posledicama bekstva iz logora. Te će biti takve da će pravo odštete za imanje biti oduzeto ne samo onim osobama koje su proterivanje izbegle bekstvom nego i onima koji su pobegli posle proterivanja (na vožnji, iz logora ili s radnog mesta).[261]

U svakom slučaju je zanimljiva činjenica da nije poznat ni jedan primer da su nekog uhvaćenog odbeglog Slovenca obesili u logoru Folksdojče Mitelštele. To je, verovatno, činjenica da su od kasne jeseni 1942. godine pa dalje sa izgnanim Slovencima postupali nešto bolje, pošto su nameravali da ih nasele u Poljskoj.

Nacistima je smetalo čak i to što su na pogranično područje za iseljenje dovezli mrtve izgnanike da bi ih sahranili u domaćoj zemlji.[262] O tim sahranama je ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru 28. jula 1943. izveštavao glavni štabni ured u Berlinu, ali odatle verovatno nije dobio nikakav odgovor.[263]

Nacisti su sve do kraja rata izgnanim Slovencima onemogućavali povratak u domovinu. Čak i neposredno pred kraj rata, tj. krajem marta 1945. kada se istočni front već na nekoliko kilometara približio slovenačkoj Štajerskoj, one koji su se vratili proterivali su natrag u Nemačku.

Naročito mnogo izgnanih Slovenaca se vratilo svojim kućama u februaru i martu 1945, kada su nacisti praznili logore u Poljskoj i u donjoj Šleziji. Kada su dolazili kućama, oni su, razumljivo, uznemiravali kočevske Nemce koji su se naselili na njihovim imanjima, o čemu je ured komandanta bezbednosne policije i službe bezbednosti za donju Štajersku izveštavao: »U poslednje vreme je bilo veoma mnogo teškoća pošto su povratnici tražili nekadašnja imanja i molili nove posednike da li smeju do daljeg tamo stanovati. No, već posle nekoliko dana su se na svojim nekadašnjim imanjima već osećali kao gospodari i pokazali takvo ponašanje, koje je Kočevare razljutilo.«[264] Slali su ih natrag u Nemačku i to u logor Amorbah u Frankovskom, ali su se odatle opet vraćali kući, jer je, navodno, vodstvo logora moralo na zahtev vojske za dva sata da isprazni taj logor.[265]

Da se pristigli Slovenci što brže vrate natrag u Nemačku, najviše se angažovao nacionalno-politički referent dr Helmut Karstanjen. U dva navrata, tj. 2. februara i 15. marta 1945. pisao je vodstvu Folksdojče Mitelštele u Templinu da svim pokrajinskim akcionim vodstvima zabrani da slovenačkim izgnanicima izdaju bilo kakve dozvole za putovanje i odsustva ili da ih otpuštaju iz logora.[266]

Kada su o toj stvari, 17. marta 1945. raspravljali na konferenciji pokrajinskih savetnika kod šefa civilne uprave za donju Štajersku, ovaj je naredio da pokrajinski savetnici u Brežicama i Trbovlju kao okružni policijski organi pozovu pristigle Slovence da odmah napuste slovenačku Štajersku i odu u logor Blankenburg u Tirinskom, koji je vodstvo VoMi stavilo na raspolaganje u tu svrhu.[267] Dr Karstanjen je, pak, odmah nakon toga zamolio komandanta bezbednosne policije i službe bezbednosti za donju Štajersku i ured bezbednosne policije u Gracu da narede svojim organima da u vozu love izgnane Slovence koji se vraćaju u slovenačku Štajersku i da ih šalju u logor Blankenburg.[268]

Pošto su neki izgnanici došli kod svojih rođaka u Gorenjskoj, i komandant bezbednosne policije i službe bezbednosti za Gorenjsku je 31. marta 1945. naredio pokrajinskim savetnicima, uredima za rad, svojim ispostavama itd. da pozovu Slovence koji su se pred nadiranjem Crvene armije ili zapadnih sila vratili iz Nemačke u Gorenjsku da se odmah vrate natrag i jave u Kiršbergu u donjoj Šleziji.[269]

Tako su nacisti do kraja, do poslednjih dana Trećeg Rajha branili izgnanim Slovencima da se vrate kući, a one koji su uspevali da se vrate, ponovo vraćali natrag u logore. Zbog toga su se izgnani Slovenci mogli vratiti iz Nemačke tek po raspadu Trećeg Rajha. Počeli su da se vraćaju krajem maja 1945. a u junu su počeli da pristižu veći transporti.[270]

Propali plan naseljenja Slovenaca u Poljskoj

Pokušaj kolonizacije Lublinskog distrikta

U svojoj naredbi od 18. oktobra 1941., kojom je naredio proterivanje stanovništva iz posavskog i posutlanskog pojasa u Nemačku, Himler je prognozirao: »Zadržavam pravo da u određenom trenutku odlučim o njegovom ponovnom naseljenju s obzirom na njegovo ponašanje i sposobnost, uzimajući u obzir njegovo dosadašnje posedničko stanje.« Iako se već tada govorilo da će prognani Slovenci dobiti zemlju u Poljskoj - i neki su se tome već radovali - ipak su u drugoj polovini 1942. godine bili već svi ubeđeni daje to bila samo demagogija. Međutim, Himler je mislio ozbiljno. Nameravao je da ih naseli zajedno s Nemcima na krajnjem istoku Generalne gubernije, u Lublinskom distriktu.

Prvi koji se bavio idejom da se u Lublinskom distriktu nasele Nemci bio je vođa SS i policije tog distrikta, SS-brigadefirer Odilo Globocnik. Već od proleća 1941. godine su njegovi činovnici radili na planovima, prema kojima bi u četiri okruga Lublinskog distrikta (Zamošč, Tomašov, Hrubješov i Bilgo-

raj) uspostavili tzv. »policijska uporišta« (Polizeistützpunkte). Najpre bi naselili Nemcima deo distrikta, nakon toga čitav distrikt i konačno širili nemačka naselja prema severoistoku, da bi uspostavili kontakt s nemačkim stanicama na Baltiku, te prema jugu, da bi uspostavili kontakt s nemačkim naseljima na Sedmograškom. A ujedno bi pritiskivali prema zapadu na Poljake kako bi se ovi, uz takav isti pritisak s područja Poznanja, našli u nemačkim kleštima. Kada je Himler 20. jula posetio Lublin, u osnovi se složio s tim planom, posetio je i Zamošč, gde je naredio da se izgradi poseban dom za esesovce sa stanom za njega i goste, a posetio je i nekoliko sela oko Zamošča u kojima su živeli folksdojčeri. Globocnikovi činovnici su, pak, počeli da traže nemačke poljoprivrednike koji su još bili ostali u Lublinskom distriktu, da »rasno i nasledno biološki« pregledaju 105 nemačkih porodica iz Radomskog distrikta, koji bi trebalo da dođu u Zamošč, kao i da pripremaju progon Poljaka iz sedam sela.[271] Četrnaestog oktobra je Globocnik odleteo u Berlin kako bi se tamo u nadležnim ustanovama dogovorio o izvođenju svog plana, a novembra su već iz šest sela u blizini Zamošča isterali 2098 Poljaka, koje su najpre čuvali pod stražom u kasarnama u Zamošču, a onda su ih prevezli u srez Hrubješov te ih tamo podelili po selima uz Bug.[272]

Dok je Himler 13. i 14. marta 1942. boravio na sedištu generalnog guvernera Hansa Franka, u Krakovu su na dve konferencije raspravljali o naseljenju Nemaca u Lublinskom distriktu. Na prvoj konferenciji je Himler iscrpno govorio o namerama naseljenja i o planovima za germanizaciju na Krimu, uz Baltik i u Generalnoj guberniji. A na drugoj konferenciji je govorio da mu je stalo do toga da što pre obnovi »istorijsko nemačko gradsko središte u Lublinu i stavi ga na raspolaganje nemačkim činovnicima« i da se to isto učini sa glavnim trgom u Zamošču. U okrugu Zamošč bi trebalo što pre naseliti nemačke poljoprivredne porodice iz Besarabije. A ukoliko ovi ne bi mogli doći u obzir za naseljenje, trebalo bi tamo dovesti siromašnije poljoprivrednike iz okoline Pjotrkova i naglasio je da bi na taj način u okrugu Zamošč stvorili »nemački bedem« (ein deutsches Bollwerk).[273]

O tim svojim planovima je Himler izveštavao Hitlera 5. aprila 1942. na večeri u njegovom glavnom stanu u istočnoj Pruskoj. Izjavio je »da pokušava poljski narod, koji je istorijski najotporniji narod, matirati na takav način da ga dovede u gvozdena klešta nemačkog naroda« i da se je dogovorio s generalnim guvernerom Frankom da okrug Krakov zajedno s gradom i okrug Lublin nasele Nemcima. Hitler se s tim složio.[274]

Krajem juna ili početkom jula 1942. je viši vođa SS i policije u generalnoj guberniji i Himlerov opunomoćenik za jačanje nemačkog naroda, SS-obergrupenfirer Vilelm Kriger, stigao neočekivano u štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu i šefu Grajfeltu predložio Globocnikov plan za naseljenje Lublinskog distrikta Nemcima i Slovencima, Alzašanima, Lotaringijcima i Luksemburžanima i pozivao se na to da je Himler prilikom zadnje posete Lublinu naredio da se otpočne s akcijom naseljavanja. Grajfelt ga je mirno saslušao, načelno se složio, ukazao na teškoće u traženju dobrog »ljudskog materijala« i čitavu stvar natovario na pleća svojih podređenih i to SS-oberfirera Krojca i SS-šturmbanfirera Stira.[275]

Pošto je štabni ured za svaku akciju naseljavanja morao da dobije Himlerovo naređenje koja je teritorija koju su nameravali da nasele Nemcima, odredbe za područje naseljenja i uputstva o tome koje grupe Nemaca da nasele, Kroje je odmah 3. jula zamolio Himlera da generalnu guberniju odredi za područje za naseljenje.

U nacističkoj kolonizatorskoj politici je važilo načelo da na određeno područje za naseljenje treba naseliti čitavu grupu. A ta u ono vreme nije bila na raspolaganju. Zbog toga je Kroje predlagao Himleru da u generalnoj guberniji naseli oko deset hiljada besarapskih i bukovinskih Nemaca. Njih su, naime, svojevremeno nameravali da nasele oko Gdanska u zapadnoj Pruskoj i gornjoj Šleziji, pa su, pošto su u tim pokrajinama uveli registraciju nemačkog ljudstva (die Deutsche Volksliste), tu nameru odbacili te su preseljenici ostali u logorima. Od drugih grupa su na raspolaganju bili tek ostaci, sem bosanskih Nemaca, čije su preseljenje upravo tada pripremali i za koje u tzv. priključenim istočnim pokrajinama nije bilo mesta.

Drugo načelo nacističke kolonizatorske politike je bilo da grupu treba naseliti zbijeno. Međutim, u to vreme nisu imali na raspolaganju ni jednog većeg područja sem sreza Čjehanov, koji su prilikom rasparčavanja Poljske kao tzv. »Regierungsbezirk Zichenau« priključili istočnoj Pruskoj. Njen gaulajter Erih Koh je svojevremeno, doduše, obećao da će uz neka ograničenja dopustiti naseljenje besarapskih Nemaca u tom srezu, ali, pored brojnih opomena nije održao reč.

Štabnom uredu je tako donekle dobrodošao upravo predlog da nasele Nemce u generalnoj guberniji, ali Kriger je morao obećati da će pokušati da ih naseli što zbijenije blizu policijskih posada. Iako nije predviđao da će, možda, morati kasnije u pojedinim slučajevima da izvrši dopunska preseljenja, smatrao je da je i takvo naseljenje iz psiholoških razloga za preseljenike bolje nego čekanje u logorima, pa je zbog toga zamolio Himlera da generalnu guberniju odredi za područje za naseljenje.[276] Molio je i Himlerov lični štab da pokuša kod Himlera da ovaj izda spomenuto naređenje što pre »kako bi spomenuto iseljenje nekih grupa Poljaka izvršili još u jesen.«[277]

Himler, koji je tih meseci više puta posetio Lublin i Zamošč i zagrejavao se za Globocnikove kolonizacione planove,[278] je »opštu naredbu br. 17 C« koja se odnosi na tu problematiku potpisao tek 12. novembra 1942. u Minhenu. Pre toga je želeo, naime, da obezbedi dovoljan broj nemačkih naseljenika, kao i Hitlerov pristanak. Zadatak da obezbedi dovoljan broj nemačkih kolonista u logorima VoMi je izvršavao dr Štir. Međutim, ovaj svoj zadatak nije obavio u pravo vreme - ne samo što nije pripremio naseljenike u logoru Lodz, nego nije mogao sve ni da dopremi u Lodz, pa je tako Globocnik do polovine oktobra 1942. dobio odgovarajuću kartoteku za jedva 1782 porodice umesto za 26.190.[279] A o nameravanom naseljenju Lublinskog distrikta Nemcima Himler je ponovo govorio s Hitlerom 22. septembra 1942. popodne, u njegovom glavnom stanu u Vinici. Jedan i po čas mu je objašnjavao planove za kolonizaciju Krimskog poluostrva i Lublinskog distrikta s bosanskim i besarapskim Nemcima i prvi put je u svoj plan uključio i prognane Lotaringijce. Hitler mu je, jasno, odobravao.[280]

Himler je »opštom naredbom br. 17 C« grad i okrug Zamošč razglasio »za prvo nemačko područje za naseljenje u generalnoj guberniji« koje treba do leta 1943. naseliti nemačkim preseljenicima iz Bosne, »ugroženim« nemačkim preseljenicima u okupiranim istočnim područjima, folksdojčerima iz drugih krajeva generalne gubernije i drugim grupama preseljenika, koje će sam posebno odrediti. Za vođu čitave akcije je imenovao Krigera i nabrojao ustanove koje su dužne da mu pomognu.[281]

Zanimljivo je da se Himler u toj naredbi ne poziva samo na Hitlerovu odluku o jačanju nemačkog naroda od 7. oktobra 1939. već i na njegova uputstva od 18. avgusta 1942. s kojima je odgovornost za ugušivanje narodnooslobodilačkih pokreta preneo na Himlerova pleća. Himler je to učinio zbog toga da bi kolonizacijskom merom u Lublinskom distriktu dao naglašen bezbednosno-policijski izgled i time »otežao eventualne prigovore generalnog guvernera protiv predložene naredbe«.[282]

Naseljenje Nemaca je trebalo da sledi prethodnom progonu gotovo svih Poljaka u okrugu Zamošč. Dana 4. oktobra 1942. je Himler u Krakovu naredio da glavni državni ured bezbednosti u Berlinu izradi odgovarajući predlog za deportaciju Poljaka, što se dogodilo 31. oktobra. Vođa Gestapoa, SS-grupenfirer Hajnrih Miler je predlagao da se sa proterivanjem Poljaka iz Lublinskog distrikta otpočne orijentirno polovinom novembra. Sve za proterivanje predviđene osobe bi rasno pregledali i veći deo onih sa rasnom ocenom I ili II poslali u Lodz, gde bi ih detaljnije pregledali i zatim poslali na germanizaciju, dok bi manji deo privremeno ostavili na tzv. »Z imanjima« koje bi stvorili udruživanjem manjih poljskih imanja. Iz onih porodica koje bi rasno ocenili s III i IV - to bi bila većina porodica - trebalo bi izdvojiti decu ispod 14 godina i osobe stare preko 60 godina pa ih zajedno poslati u tzv. »rentna sela«. Najpre su nameravali da svu decu ispod 10 godina pošalju u posebne dečije vaspitne logore, ali su se predomislili jer bi ova mera, navodno, samo još više rasplamsala poljski pokret otpora. Osobe sposobne za rad s rasnom ocenom III bi poslali u Nemačku, gde bi na radnim mestima zamenile Jevreje, dok bi sve osobe s ocenom IV, osim dece i staraca, trebalo poslati u kocentracioni logor Aušvic.[283] Za pregled i izbor Poljaka je Himler odredio Umvandererercentralštele u Lodzu pod vodstvom SS-oberšturmbanfirera Hermana Krumeja, koji se sa posebnim odeljenjem preselio u Zamošč.[284]

Poljake su počeli da izgone noću 28. novembra 1942. pa su do prvih dana marta 1943. iz 116 sela izgnali oko 41.000 osoba ili oko 34 odsto stanovništva. Nameravali su da prognaju ukupno 140.000, ali je stanovništvo čim je otpočela akcija masovno napuštalo svoje domove i sakrilo se u šume i polja u bližoj okolini ili, pak, kod rođaka i poznanika u drugim predelima. Na prazna poljska imanja je Globocnik odmah počeo da naseljava, Nemce.[285]

Iako je Globocnik prvu fazu akcije naseljavanja, tj. kolonizaciju mnogih sela severno od grada Zamošč, završio već do kraja 1942. godine, kada je prognao 9771 Poljaka i naselio 1036 porodica s 4983 Nemca,[286] Himler je imao utisak da akcija teče suviše sporo.[287] Zbog toga je Globocnik odmah počeo da pripema drugu fazu, tj. kolonizaciju južnog dela okruga Zamošč, pa je Himler njegove planove pohvalio. Naglasio je da je potrebno s akcijom produžiti,

ali, ipak, u ostvarljivim okvirima, što svedoči da su Globocnikovi planovi morali biti veoma megalomanski i neostvarljivi za razdoblje od dve do tri godine.[288] U drugoj fazi, početkom 1943. godine, kolonizacija je obuhvatila, pre svega, okrug Hrubješov, gde je Globocnik naredio da se protera ukrajinsko stanovništvo iz 63 sela, ali su, ipak, mogli da proteraju samo 38 odsto, dok je sve drugo pobeglo u šume ili, pak, u susedne okruge. Do marta 1943. su naselili oko 14.300 Nemaca i Globocnik je predlagao da ih nasele još 39.000.[289]

Akcija naseljenja u Lublinskom distriktu je ubrzo prouzrokovala nacistima velike neprijatnosti. Polovina Poljaka je progon izbegla bekstvom u šume ili kod rođaka u susedne okruge. Pridružili su se partizanima i počeli da pale kuće i druge zgrade i da napadaju sela u kojima su se nastanili nemački naseljenici. Od 9. do 28. decembra su samo u okrugu Zamošč popalili 125 zgrada. Od početka decembra 1942. do druge polovine februara 1943. su poubijali 37 nemačkih naseljenika, a 16 ranili. Najviše ih je (30) palo u selu Ciješin, koje su partizani i seljaci u noći 26. januara opkolili i popalili. Himler je naredio Krigeru da za represaliju »ako je potrebno, istrebi čitava poljska sela«. Kriger je, zaista, naredio da se popali pet sela. U proleće je broj partizanskih akcija, naročito napada na javne zgrade, još porastao i do maja 1943. su porušili 31, a onesposobili 61 opštinsku zgradu što je značilo »da tri okruga nisu više mogla da rade«.[290]

U takvim uslovima je kod nacističkih okupacionih vlasti u generalnoj guberniji sve više rastao otpor protiv nasilnog proterivanja Poljaka i Ukrajinaca te masovnog naseljavanja Nemaca u vreme rata. Taj otpor nisu podstakla bilo kakva osećanja prema ugnjetavanom poljskom ili ukrajinskom narodu, niti neka opšta ljudska načela, već goli privredni računi i zadaci, kao i strah da nemirne prilike ne onemoguće nacističko pljačkanje poljske letine i stoke te ometu saobraćaj na tom za naciste veoma značajnom prelaznom zemljištu.

Najzagriženije se proterivanju Poljaka i Ukrajinaca suprotstavljao šef Lublinskog.distrikta dr Cerner, kojeg su na to podstakla i brojna neslaganja sa Globocnikom, pa je podneo ostavku na svoj položaj, koju je Hitler aprila 1943. prihvatio.[291] I u vladi generalne guberinije je veoma ojačalo gledište da je lublinska akcija veoma štetna pošto prouzrokuje nemire, koji će ugroziti žetvu. Naročito bučno je bilo raspravljanje o njoj na tzv. radnoj sednici u Belvederskom zamku u Varšavi 25. januara 1943. i na konferenciji šefova distrikata kod generalnog guvernera u Krakovu 22. februara 1943. Na obema su činovnici generalnog guvernera nastupili protiv akcije, a Kriger ju je, razumljivo, zagovarao. Među zaključcima koje je na kraju konferencije u Krakovu sažeto izneo generalni guverner dr Frank bio je i zaključak da dalje proterivanje Poljaka i Ukrajinaca treba obustaviti i o tome poslati odgovarajući izveštaj Himleru.[292]

Odnosi, između vlade generalne gubernije sa dr Frankom na čelu i Himlera, kao i njegovih odanih štitonoša Krigera i Globocnika koji su već od prethodnog leta počeli da se kvare naglo su se zaoštrili. Obojica - Kriger i Globocnik - su bili nepopustljivi, jer im je Himler ponovo naredio da svih 20.042 čoveka, koji su već pripremljeni u Lodzu, treba naseliti u Lublinskom distriktu. A što se tiče nemirnih političkih prilika zbog proterivanja Poljaka i Ukra-

jinaca, bio je spreman da popusti utoliko da ih razmeste u Lublinskom distriktu kao radnu snagu na državnim imanjima i da ih, bar za neko vreme, rasno više ne pregledaju.[293] Otišlo se čak tako daleko da su obe strane u aprilu 1943. sastavile poseban dokumenat za Hitlera, u kojima su mu podrobnije objasnile svoja gledišta i međusobno se, razumljivo, veoma optuživale.[294] U maju je bio Frankov položaj veoma poljuljan i Gebels je bio 7. maja čvrsto ubeđen da će ga Hitler zameniti s poznanjskim gaulajterom Grajzerom. Međutim, kada se Hitler, dva dana kasnije, sastao s Frankom, čak ga je hvalio kao velikog političara za istočna pitanja. A kada je 10. maja najpre govorio s Bormanom, a zatim i s dr Lamersom i Gebelsom, opet je bio »čvrsto rešen da ga zameni s Grajzerom«. Ali to uopšte nije učinio, pa je Gebels 22. maja zapisao u svoj dnevnik: »Grajzer se vratio u Poznanj ne postigavši ništa, pa su Franku dali opet priliku da pokaže koliko vredi. Ja bih ga šutnuo. Čim se uveriš da neko nije dorastao svojim zadacima, treba ga otpustiti.«[295] I tako napetost između Himlera i njegovih saradnika Globocnika i Krigera te dr Franka nije popustila.[296]

Himler je 12. maja usmeno naredio Grajfeltu da s lublinskom akcijom naseljenja nastavi »u okviru datih mogućnosti, pri čemu treba što pre naći drugačije rešenje za nastanjenje izgnanih Poljaka«. Njegova glavna briga je tada bila da ukloni preostalih 300-400.000 Jevreja iz generalne gubernije.[297] I pored mnogih novih Frankovih protesta protiv proterivanja Poljaka i Ukrajinaca, jer je to prouzrokovalo nemire, Globocnik je 27. juna 1943. otpočeo veliku akciju »čišćenja« »Vervolf« na području južno od Zamošča. Do polovine jula su jedinice, koje je predvodio Krumej, iz 171 sela isterale 36.389 Poljaka i Ukrajinaca i odvezle ih u tri sabirna logora, na brzinu pregledale da li su sposobni za rad i odredile njihovu sudbinu - najviše ih je poslato na rad u Nemačku. Na ispražnjena imanja Globocnik je nameravao da naseli Nemce.[298]

Tri dana pred početak akcije je dr Frank - verovatno na Hitlerov zahtev - posetio Himlera pà su se sporazumeli o neophodnim odnosima i saradnji između uprave i policije u generalnoj guberniji. To je bio, zapravo, kompromis. Himler je obećao da će obustaviti nasilno proterivanje Poljaka i Ukrajinaca - ubuduće bi to trebalo da bude »prijateljski premeštaj« iz okruga Zamošč na bilgorajsko područje, ali je čvrsto odlučio da ostane pri planu, da do kraja naseli okrug Zamošč i grad Lublin s folksdojčerima, Alzašanima, Lotaringijcima itd. Obećao mu je i to da će premestiti Globocnika, a Frank je, verovatno, pristao na izvođenje akcije »Vervolf« i na saradnju s policijom.[299] Himler je desetog jula imenovao Globocnika za zamenika višeg vođe SS i policije za »centralnu Rusiju«, a Kriger se sporazumeo s Frankom, ali je oktobra 1943. i on otišao iz generalne gubernije za vođu Himlerovog ličnog štaba.[300]

Tako su, uglavnom zbog otpora poljskog naroda, nacisti naselili u Lublinskom distriktu od predviđenih 98.300 osoba samo oko 14.000,[301] pa je Grajfelt 7. jula 1943. predlagao da, s obzirom na prekid naseljavanja folksdojčera u Lublinskom distriktu, pre svega one iz Bosne i okoline Lenjingrada nasele u okrugu Čijehanov, ali je to onemogućio dalji razvoj rata.[302]

Između predviđenih 98.300 naseljenika u Lublinskom distriktu trebalo je da bude i hiljadu slovenačkih porodica sa 5000 članova, što prvi put saznajemo iz Globocnikovog izveštaja Krigeru od 23. oktobra 1942. Himler je želeo da ih naseli još pre božića 1942.[303]

Ne poznajemo detalje o tome kada se kod Himlera pojavila ideja da izgnane Slovence naseli u Lublinskom distriktu. Prvi nama poznat dokumenat u kome se spominje ta ideja jeste Himlerov telegram šefu štabnog ureda Grajfeltu, koji je poslao 4. oktobra iz Krakova:

»Nalazim se ovde, u Krakovu. Mogućnosti za naseljavanje u Lublinu su obezbeđene, ali ipak nedostaju ljudi. Smatram daje školovanje u Krosinze pogrešno. Cim budu ljudi školovani, odmah ih pošaljite u Lublin. *Kako je sa Slovencima koji su sposobni za naselenje? I oni treba da idu u Lublin.* Takođe je potrebno što jače insistirati na preseljenju i naseljenju Lotaringijaca. Lotaringijce i Slovence predviđene za naseljenje treba naseliti još pre božića. Samo bosanske Nemce, koje ćemo preseliti tek sada, možemo naseliti posle božića.« (Podvukao T. F.)[304]

O uključivanju slovenačkih izgnanika u kolonizacione planove u Lublinskom distriktu morali su da raspravljaju još na konferenciji u Lublinu, 18. jula 1942, jer se Grajfelt pozivao na nju 16. novembra 1942, pošto je prosledio Himleru svoje stavove o naseljavanju Slovenaca u Lublinskom distriktu i, verovatno, istovremeno odgovarao i na ranije spomenuti telegram. I dok je Globocnik još oktobra 1942. za naseljenje u Lublinskom distriktu navodio brojku od 5000 Slovenaca, sada je Grajfelt - a podatke mu je dao dr Stir - izveštavao da su »izabrali i pripremili 12.000 osoba«, dok preostalih 1800 za germanizaciju sposobnih slovenačkih izgnanika ne bi bili sposobni za naseljenje u istočnoj Evropi, pošto su u pitanju prvenstveno žene, deca i drugi koji nisu sposobni za rad.

Sasvim podobnih za naselenje u Lublinskom distriktu bi, navodno, trebalo da bude samo 8000 za germanizaciju sposobnih Slovenaca, koji već imaju stalna radna mesta i žive izvan logora VoMi. Grajfeltje ipak, odgovarao Himlera od njihovog hitnog naseljenja, jer bi, navodno, njihov rad u Rajhu bio najbolja prilika za njihovu germanizaciju i proba za kasnije paseljenje u istočnim predelima, a mogli bi da ih pošalju tek pošto ih zamene radnici drugih narodnosti. Na taj način, sačekali bi, prva iskustva lublinske kolonizacije. No, pre njih bi trebalo naseliti još oko 41.000 Nemaca koji na to čekaju u logorima VoMi.

Zato je i predlagao da one Slovence koji su u Rajhu već na definitivnim radnim mestima privremeno ostave u Rajhu. Najsiromašniji poljoprivrednici bi bili izvor za regrutovanje poljoprivrednih radnika, pošto bi ih bilo moguće otpraviti s deputatnom zemljom i malom odštetom u gotovini, dok bi mali poljoprivrednici mogli da se nasele tek onda kada budu naseljeni već svi Nemci iz logora VoMi. Samo bi najimućnije poljoprivrednike trebalo odmah poslati u Lublinski distrikt.

Zanimljiv je njegov sledeći predlog prema kome bi kasnije u istočnoj Evropi naselili i sve one Slovence koji nisu sposobni za germanizaciju i još

žive u logorima VoMi, a rade kao radnici stranih narodnosti u značajnim pogonima za rat i u poljoprivredi. »Kao pripadnike srednjoevropskog kulturnog kruga suprotno Rusima i Ukrajincima, mogli bi da ih vode nemački upravni uredi.« Te Slovence bi, dakle, trebalo poslati još dalje u istočnu Evropu.[305]

Izgleda da je upravo nedostatak odgovarajućih nemačkih preseljenika za naseljenje u Lublinskom distriktu[306] naveo Himlera na to da je, i pored tih Grajfeltovih predloga, kroz mesec dana i pismeno objavio da će izgnane Slovence naseljavati u Poljskoj. Dana 15. decembra 1942. je, naime, izdao »Opštu naredbu br. 19/1«, kojom je naredio da izgnanim Slovencima, koji su sposobni za germanizaciju, treba dati nemačko državljanstvo na opoziv i izjednačiti ih s preseljenicima ukoliko budu određeni za naselenje u istočnoj Evropi. U tom slučaju centralni ured za uselenje treba da im izda preseljeničke legitimacije.[307] Istoga dana je odlučio i to da za germanizaciju sposobne slovenačke izgnanike naseljavaju među nemačkim kolonistima u odnosu 2:10, što znači da bi na 10 Nemaca došla 2 Slovenca, čime je trebalo da obezbede njihovu germanizaciju.[308]

U vezi s ta dva Himlerova zaključka, uskoro su u Berlinu održane dve konferencije:

Prvu je sazvalo Ministarstvo unutrašnjih poslova i održana je 6. januara 1943. u njegovim prostorijama. Prisustvovali su joj predstavnici Ministarstva unutrašnjih poslova, glavnog državnog bezbednosnog ureda, štabnog ureda, Folksdojče Mitelštele i Centralnog ureda za useljenje iz Lodza. Raspravljali su, pre svega, o dodeli državljanstva na opoziv izgnanim Slovencima koji su sposobni za germanizaciju, pa su taj zadatak poverili centralnom uredu za useljenje u Lodzu, koji je u ovaj posao trebao da uključi i zastupnike Štajerskog otadžbinskog saveza.[309]

Drugu konferenciju je sazvao štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu i održana je 9. januara 1943. u njegovim prostorijama. Vodio ju je SS-šturmbanfirer dr Ginter Štir. Konferenciji su, osim njega, prisustvovali i SS-šturmbanfirer Humič iz glavnog državnog ureda bezbednosti, SS-šturmbanfirer Brikner iz vodstva Folksdojče Mitelštele, SS-oberšturmfirer Härders iz glavnog rasnog i kolonizacijskog ureda, te SS-hauptšturmfirer Petri, viši savetnik u vladi dr Betge i savetnik u vladi Šreder iz štabnog ureda.

Na konferenciji su zaključili da će centralni ured za useljenje u Lodzu vršiti pregled izgnanih Slovenaca sposobnih za germanizaciju kojima, prema spomenutoj Himlerovoj opštoj naredbi br. 19/1, treba dati nemačko državljanstvo na opoziv. Zbog toga će ustanoviti najmanje jednu, a po mogućnosti čak i dve »leteće komisije« za pregled pojedinih porodica, a staviće na raspolaganje i svoju »kućnu komisiju« u Lodzu. Komisije neće u svom sastavu imati ni jednog rasnog istraživača, pošto su sve izgnane Slovence rasno već pregledali, pa zbog toga Folksdojče Mitelštele treba da preda centralnom uredu za useljenje u Lodzu njihove rasne ocene kako bi ih ovaj uneo u kartoteku. Pri pregledu treba da sarađuju još lekar i predstavnik Dojče Umzidlungz-Trojhand-Gezelšaft. Nemačko državljanstvo na opoziv će dati prvenstveno onima za koje će predstavnik Štajerskog otadžbinskog saveza konstatovati da su »do-

movini odani Štajerci«, daće ga čak i onima kojima budu dali slabu političku ocenu, ali, u tom slučaju mogu da se suprotstave njihovom naseljenju u istočnoj Evropi. Ukoliko neko ne bi dobio nemačko državljanstvo na opoziv to ne znači da će ispasti iz akcije germanizacije. Definitivnu ocenu »0« (osteinsatzfähig - sposoban za naseljenje u istočnoj Evropi) daće onima za koje se nadležni viši vođa SS i policije, te predstavnik Štajerskog otadžbinskog saveza ne budu ustezali kada je reč o naseljenju u istočnoj Evropi. Predlagali su da je potrebno biti kod problematičnih kompaktnih porodica u najvećoj meri širokogrud. Iz redova onih Slovenaca koji budu dobili nemačko državljanstvo na opoziv i koji budu priznati kao sposobni za naseljenje u istočnoj Evropi štabni ured će izabrati one koje će naseliti u Lublinskom distriktu. Samo ti će u Lodzu dobiti preseljeničke legitimacije.[310]

Pošto je Grajfeltov zamenik Kroje 14. januara upoznao nadležne ustanove sa zaključcima konferencije naredio im je da spomenute zadatke izvrše što pre, pošto će već februara otpočeti sa sastavljanjem seoskih zajednica za naseljenje u Lublinu pa u svaku od njih treba poslati određen broj Slovenaca, i to u određenom odnosu.[311] Kao što smo videli, taj odnos je trebalo da bude 2:10 u korist Nemaca.

Na konferenciji u glavnom štabnom uredu, održanoj 9. januara 1943., poručili su da više vođe SS i policije što pre jave centralnom uredu za useljenje u Lodzu imena onih Slovenaca koji su sposobni za germanizaciju kako bi mogli što pre da ih pregledaju. Do kraja februara u Lodz su poslali spiskove sa imenima i odgovarajućim podacima onih Slovenaca koji su imali rasne ocene od I do III +, i to za 3377 porodica, odnosno 15.532 Slovenca, od kojih su neki bili još u logorima Folksdojče Mitelštele, a neki već na radnim mestima pod nadzorom viših vođa SS i policije. Broj koji su više vođe SS prijavile iz pojedinih pokrajina i svojih područja pokazuje sledeći pregled:

Pokrajina	U logorima		Izvan logora		Ukupno	
	porodica	osoba	porodica	osoba	porodica	osoba
Donja Šlezija	311	1.183	311	1.318	622	2.501
Šaška	497	2.437	80	362	577	2.799
Brandenburg	5	12	-	-	5	12
Fulda-Vera	49	234	262	1.273	311	1.507
Hanover	31	130	-	-	31	130
Vest	-	-	150	947	150	947
Vestmark	-	-	8	36	8	36
Rajna	48	225	111	509	159	734
Baden	304	1.391		-	304	1.391
Sid-Vest	-	-	649	3.021	649	3.021
Virtemberg	184	868	-	-	184	686
D. Bavarska	17	76	-	-	17	76
Svapska	98	396	-	-	98	396
G. Bavarska	46	191	-	-	46	191
Sid	~ _	—	159	692	159	692
Koruška	57	231	-	-	57	231
Ukupno:	1.647	7.374	1.730	8.158	3.377	15.350

(Donja Šlezija, Šaška itd. su pokrajine, a Fulda-Vera, Vest, Vestmark, Rajna, Sid-Vest i Sid su područja viših vođa SS i policije.)

Na osnovu tih prijava je centralni ured za useljenje u Lodzu, januara i februara 1943, pripremio potrebnu kartoteku i izradio posebna uputstva za istražne komisije. Posebni opunomoćenik Ministarstva unutrašnjih poslova u centralnom uredu za useljenje je 26. januara izradio elaborat o materijalnim pravnim osnovama i formalnom postupku dodeljivanja nemačkog državljanstva na opoziv izgnanim i za germanizaciju sposobnim Slovencima.

U materijalnim pravnim osnovama oslanjao se na »Naredbu ministarskog saveta za državnu odbranu o dodeljivanju državljanstva na oslobođenim područjima Donje Štajerske, Koruške i Kranjske« od 14. oktobra 1941. godine [312] i na Odluku Ministra unutrašnjih poslova od 10. februara 1942.[313] Formalni postupak bi trebalo da pokrene domaćin porodice s molbom u kojoj bi, pre svega, obećao vernost nemačkom Rajhu i Hitleru te se obavezao da će »ispunjavati obaveze koje će mu postavljati narodna zajednica«, da će naučiti nemački jezik i da će decu, ukoliko ih bude imao, vaspitati u nemačkom duhu. Predstavnik Štajerskog otadžbinskog saveza je trebalo da proveri da li je molilac, odnosno njegova porodica, bio 14. aprila 1941. u slovenačkoj Štajerskoj ili Gorenjskoj i da li spada u »otadžbini odane Donještajerce«. Rekao je i to da »domovini odan Donještajerac« ne može biti onaj koji je aktivno ili vrlo aktivno radio protiv nemačkog naroda, onaj, koga će lekar proglasiti za biološki bolesnog, koji je asocijalan element, ili je bio strogo kažnjavan zbog kriminala, kao i onaj za koga nadležni viši vođa SS i policije da veoma negativnu karakteristiku. Predstavnik Štajerskog otadžbinskog saveza bi trebalo da ima i pravo da stavi veto na predlog višeg vođe SS i policije za naseljenje molioca u istočnoj Evropi. Komisija će definitivno utvrditi da li se moliocu može dodeliti nemačko državljanstvo na opoziv ili, pak, da molilac postane samo štićenik nemačkog Rajha. U slučaju da nešto ne bude jasno ili, pak, ne može definitivno da se odluči, treba da se izda tzv. potvrda o odlaganju istrage i molilac pošalje u Lodz.

Mislim da je centralni ured za useljenje u Lodzu, i pored svega, nameravao da uključi u svoje komisije, koje su trebale da pregledaju Slovence, i rasne istraživače. Šef glavnog rasnog i kolonizacionog ureda SS, Oto Hofman je, naime, 13. februara pisao: »Zbog premeštaja brojnih istraživača u jedinice nisam u mogućnosti da u vaše komisije za dodeljivanje državljanstva Slovencima koji su sposobni za germanizaciju pošaljem rasne istraživače.« Molio je i to da se poruči vođama komisija da daju državljanstvo samo onim osobama za koje je nesumnjivo dokazano da su sposobne za germanizaciju, a da se u problematičnim primerima radije obrate Folksdojče Mitelštele.[314]

Dana 17. februara je saradnik centralnog ureda za useljenje u Lodzu, SS-šturmbanfirer Gotštajn, naredbom br. 179. detaljnije odredio tehničko izvođenje pregleda i zadatke pojedinih članova komisija. Rekao je i to da će između Slovenaca za koje komisije budu utvrdile da su sposobni za naseljenje u istočnoj Evropi, glavni štabni ured za jačanje nemačkog naroda u Berlinu odabrati one koje će naseliti u Lublinu.[315]

Centralni ured za useljenje u Lodzu je za pregled Slovenaca odredio tri svoje komisije, jednu »kućnu«, i dve »leteće«. Predviđao je da će svaka komisija dnevno pregledati oko 45 osoba.[316]

S radom je najpre otpočela »kućna« komisija, koja je imala zadatak da pregleda one Slovence koji su se nalazili u logoru Štokhof kof Lodza. U taj logor su, naime, već decembra 1942. doveli 79 porodica sa 175 Gorenjaca, koji su se kao protivnici narodnooslobodilačkog pokreta sami prijavili za odseljenje, pa su ih, zaista, preselili najpre u logor St. Gertraud u Koruškoj, a onda preko logora Lojtersbah u logor Štokhof. A tamo su poslali i preko 100 porodica Slovenaca izgnanih iz pograničnog područja za iseljenje u slovenačkoj Štajerskoj.[317] Od 11. februara do 9. marta 1943. »kućna« komisija iz Lodza pregledala je u logoru Štokhof 941 osobu, pa je njima 820 dala nemačko državljanstvo na opoziv s ocenom »O«, 56 je proglasila štićenicima nemačkog Rajha, dok za 65 nije dala nikakvu ocenu.

Takozvane »leteće« komisije su pregledale Slovence u nemačkim pokrajinama, i to XXI pod vodstvom SS-unteršturmfirera Kolera u istočnim, a XXII pod vodstvom SS-hauptšturmfirera Portnera u zapadnim pokrajinama.

Dvadeset prva komisija je najpre pregledala Slovence u donjoj Šleziji i to od 26. februara do 28. marta (od 26. II do 9. III u Breslau, 10. III u Leubusu, od 12. do 14. III u Bad Langenau i od 16. do 28. III u Hiršbergu). Pregledala je 2412 osoba i za 2087 dala nemačko državljanstvo i ocenu »O«. Nakon toga je otišla u Šašku, gde je od 1. do 30. aprila (od 1. do 8. u Drezdenu, od 12. do 17. u Frajbergu, od 19. do 30. u Kemnicu) pregledala 1194. osobe. Od 2. do 5. maja u donjoj Bavarskoj (1. i 2. u Valdzasnu, 3. u Špajnshardu, 4. i 5. u Štraubingu) pregledala je 285 osoba.' U gornjoj Bavarskoj je od 7. do 16. maja (7. u Altetingu, 9. do 11. u Vajksu, 13. i 14. u Rotmansheje i u Kohel am Ze) pregledala 605 Slovenaca, u Bad Vorishofnu je od 17. do 21. maja pregledala 282 osobe iz Švapske pokrajine, a onda je krajem maja i početkom juna u donjoj Bavarskoj (Straubing) i Saškoj (Drezden) pregledala još 199 starih i bolesnih osoba. Predstavnik Štajerskog otadžbinskog saveza u komisiji bio je Hugo Vainer.

Dvadeset druga komisija je 24. marta otpočela preglede u pokrajini Virtemberg (u Hajlbronu, Nereshajmu, Biberahu, Untermarhtalu, Vajngartenu i Rotvajlu) a zatim u pokrajini Baden (u Lonahu, Laru, Vilingenu, Gerlashajmu i Bruhsalu), u Sarbrikenu, Nasenu, Bonu, Detvaldu, Kaselu i Ilzenburgu, gde je 11. avgusta završila rad.

Sve tri komisije su pregledale 3458 slovenačkih porodica sa 15.271 članom. 2867 porodica sa 13.253 člana (6402 muškarca i 6851 žena) proglasile su sposobnima za naselenje u istočnoj Evropi, što iznosi 86 odsto pregledanih. Od njih je bilo 10.266 poljoprivrednika i poljoprivrednih radnika, 2015 zanatlija i industrijskih radnika, 343 trgovca, 98 službenika, 128 kućnih pomoćnica i slugu i 403 odrasle osobe bez zanimanja. Svi oni su u slovenačkoj Štajerskoj ostavili 2304 poljoprivredna imanja sa oko 20.799 hektara zemlje.[318]

Obavljajući preglede Slovenaca, sve komisije centralnog ureda za useljenje su konstatovale: »Svi su bez izuzetka u svakom uredu nastupali sa svojom molbom da se hitno vrate u svoju staru domovinu.«[319] Zbog toga je, na pri-

mer, vođa planskog odeljenja centralnog ureda za useljenje, SS-oberšturmfirer dr Gradman već 2. marta izveštavao svog vođu:

»Slovenci koji dolaze na pregled se jednoglasno protive naseljenju u Lublinu. Kao uzrok navode sledeće: nisu naviknuti na klimu; bili bi veoma izloženi prehladi; žele da se bave vinogradarstvom i voćarstvom kao i u svojoj domovini; hoće da budu naseljeni u planinskoj pokrajini, a ne u ravnici.

To odbijanje naseljenja u Lublinskom distriktu dobija već takav oblik da se može računati s ozbiljnim otporom. Ne samo da su pokušavali da pobegnu nego im je to često čak i uspevalo«, itd. Gradman je molio vođu centralnog ureda za useljenje, dr Malzen-Ponikaua, da prilikom svoje posete Berlinu o tome izvesti glavni štabni ured, pa završava: »Ukoliko smemo dodati, osim toga, nemački preseljenici su veoma nepoverljivi prema Slovencima. Ne bi se smeli čuditi - kako se često čuje - da bi Slovenci mogli ubrzo da postanu ojačanje za partizane u Lublinskom distriktu.« Kada je vođa III B referata u državnom glavnom uredu bezbednosti u Berlinu, SS-štandartenfirer dr Elih, saznao za te prilike, naredio je Gradmanu da o tome izvesti Himlera, što je ovaj i učinio.[320]

Mnogi izgnani Slovenci čak nisu hteli da ispune formular molbe za dodelu državljanstva ili su, pak, navođenjem netačnih podataka nastojali da od komisije dobiju definitivnu ocenu »A«, tj. da ostaju u Rajhu i ne idu na Istok. Bili su brojni i oni koji su poricali znanje nemačkog jezika da bi ih zbog toga proglasili nesposobnim za germanizaciju. Tako, na primer, definitivni izveštaj centralnog ureda za useljenje u Lodzu od 3. oktobra 1943. navodi da su izgnani Slovenci, doduše, dobri radnici, ali im se poznaje da su već u austrougarskoj monarhiji bili u oštroj suprotnosti s germanstvom, da, doduše, nisu bili zadovoljni ni s jugoslavenskom državom ali, ipak, nisu promenili svoj odnos prema germanstvu. Zbog toga, kazuje izveštaj, treba razumeti »da se mnogi Slovenci suprotstavljaju da napišu molbu za dobijanje državljanstva, ne žele čak da upotrebljavaju ni nemački jezik iako ga znaju«. A onu većinu Slovenaca, koja je zamolila za državljanstvo, pa se pokazala lojalnom, treba smatrati indiferentnom, kaže izveštaj.[321]

I oni Slovenci koji su već bili u logoru Štokhof kod Lodza i za koje su smatrali da su već spremni da ih pošalju u Lublin, tome su se suprotstavili. Prema Krigerovim podacima trebalo bi da bude spremno 169 porodica odnosno 957 osoba[322]. Kada su, na primer, došli do njih predstavnici SS-štaba za naseljavanje iz Lublina kako bi ih pregledali i od njih dobili potrebne podatke za naselenje, »njih 80 odsto je izjavilo da ni pod kakvim uslovima ne žele otići na istok«. Akcioni štab Folksdojče Mitelštele u Lodzu žalio se da se tih 643 Slovenca »nisu ni malo potrudili da se približe germanstvu«, nauče nemački jezik, iako je organizovan tečaj jezika, da naglašavaju da su Slovenci i izjavljuju da nisu došli tamo da rade već da žele da se na bilo koji način vrate kućama. I mladi ljudi izjavljuju »da su Slovenci i da ne žele da stupe u Hitlerovu omladinu«.[323]

Nacisti su od Slovenaca koje su smestili u logor Štokhof kod Lodza izabrali oko 175 muškaraca i sa njima počeli da izvode vojničke vežbe kako bi predstavljali tzv. »jedinicu za stražu« (Wachmannschaften) koja bi trebala da

preuzme zaštitu naseljenih folksdojčera. A folksdojčeri su bili nezadovoljni »što im za zaštitu daju, tako reći, izričite neprijatelje«.[324]

Već 7. aprila 1942. nacisti su poslali u Štokhof prvu takvu grupu Slovenaca, u kojoj je bilo oko 150 muškaraca. Najpre su morali da izvrše vojničku obuku, a onda su ih 17. juna 1942. poslali u Zamošč i to u sela. Na svakih 17 nemačkih porodica došao je jedan Slovenac, a za njim bi, nakon toga, stigla čitava njegova porodica. Svako je dobio pušku sa 150 metaka i trebalo je da brani selo od poljskih partizana. Ipak, Slovence nisu nastanili po ispražnjenim poljskim kućama, već u nekim barakama a nisu im dali ni zemlju. Česti i uspešni partizanski napadi na naseljenike uticali su i na te Slovence da ni na kakav način nisu hteli da se nasele na poljsku zemlju, pa su se konačno vratili svojim porodicama.[325]

I ne samo da su se Slovenci suprotstavljali naseljenju u Lublinskom distriktu nego su se tome protivili i Nemci, kako folksdojčeri koji su želeli da se nasele, tako i drugi upravni organi u generalnoj guberniji. Kada je, na primer, šef Lublinskog distrikta, dr Cerner, na radnoj sednici u dvorcu Belvedere u Varšavi govorio o negativnim posledicama akcije naseljenja u Zamošču, rekao je i ovo: »Osim toga, doći će u Zamošč još 300 slovenačkih porodica što predstavlja meru koja će bitno otežavati rad državnog komesara. Među balkanskim narodima Slovenci predstavljaju jedan od onih koji je prema Nemcima najneprijateljskije raspoložen. Ne sme se zanemariti opasnost da će se staviti na stranu Poljaka.«[326] Kriger mu je odgovorio da je naseljenje Slovenaca u Lublinskom distriktu bila Himlerova želja. Rekao je i to da su poslali zastupnika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda kod Slovenaca sa zadatkom da se uveri o tome kakav je njihov odnos prema germanstvu. Kada se ovaj vrati, treba razmisliti da li je uopšte korisno te ljude uzeti u generalnu guberniju. Preporučio je dr Cerneru da svoju zabrinutost u odnosu na Slovence prikaže Himleru, koji će narednog dana posetiti Lublin.[327] Nema podataka o tome da li je dr Cerner sa Himlerom razgovarao o tom pitanju ili ne, ostaje samo činjenica da Himler nije odstupio od svoje ideje. Još u svom pismu generalnom guverneru Franku, od 3. jula 1943., pisao je da osim Nemaca u obzir za naseljenje u Lublinskom distriktu dolaze i'»Alzačani i Lotaringijci, koje prema Hitlerovom naređenju treba naseliti u istočnoj Evropi, i u svojoj suštini veoma dobri slovenački iseljenici iz Gorenjske i donje Štajerske«.[328]

O tome da se izgnani Slovenci suprotstavljaju naseljavanju u Lublinskom distriktu bile su ubrzo obaveštene sve nemačke centralne ustanove u Berlinu, kao što su, na primer, Folksdojče Mitelštele, štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda, glavni državni ured bezbednosti itd.[329]

To pitanje je postalo tako aktuelno da je šef glavnog štabnog ureda Grajfelt 12. maja 1943. o tome usmeno izvestio Himlera. Ovaj je naredio da sa izgnanim Slovencima postupaju dobro i pažljivo i da oni koji žele da ostanu u Rajhu, tamo i ostanu, ali ne smeju na područje nekadašnje Austrije. S veštim ubeđivanjem treba postići to da ih što više ide u Lublin. Isto je naredio i za iseljene Alzašane i Lotaringijce, koji su se, takođe, suprotstavljali naseljavanju u Poljskoj.[330]

Na takvu odluku Himlera su prisilili otpor izgnanih Slovenaca protiv nameravanog naseljenja u istočnoj Evropi, a i prilike u generalnoj guberniji, pre svega neuspeh celokupne akcije naseljavanja u Lublinskom distriktu. Teško je reći koji je od ta dva faktora bio snažniji. 0 tome da je pri tom odlučivanju otpor izgnanih Slovenaca protiv naseljenja bio veoma značajan kazuje i činjenica da su nakon toga iz Zamošča poslali i one Slovence koji su tamo - doduše bez porodica - već čekali na naseljenje.

Tako od jeseni 1942. do proleća 1943. dolazi do zanimljive pojave. S jedne strane su se centralne ustanove u Berlinu žalile da »gotovo svakog dana dolaze iz najrazličitijih logora i područja Rajha na područje naseljenja (u Lublinskom distriktu - nap. T. F.) *preseljenici koji čeznu za naseljenjem*« (podvukao T. F) pa su im morali čak zapretiti kaznama i odgađanjem naseljenja do kraja rata,[331] a, s druge strane, *izgnani Slovenci,* Alzašani i Lotaringijci se dosledno *suprotstavljaju naseljenju na poljskoj zemlji* (podvukao T. F.), pa im je Himler poručio da ih na to pripreme »pogodnim ubeđivanjem«.[332]

Kada su tri spomenute komisije počele da pregledaju Slovence, SS-brigadefirer Kurt Hince, koji je u glavnom štabnom uredu odgovarao za naseljenje preseljenika s oznakom »A« (Altreichsfall) u Starom Rajhu, 28. februara 1943. naredio je višim vođama SS i policije da više ne zapošljavaju Slovence sposobne za germanizaciju, jer će, navodno, sve izgnane slovenačke porodice, koje još nisu na definitivnom radnom mestu, biti naseljene u istočnoj Evropi. A u vezi s ranije spomenutim Himlerovim pristankom da mogu da ostanu u Rajhu, Hince je svoju poruku opozvao 9. juna 1943.[333]

Tako su, nakon toga, u Nemačkoj ostali svi izgnani Slovenci. Iako je Himler naredio da im daju odštetu za njihovo imanje koje su ostavili u Sloveniji, to se nije dogodilo. I Folksdojče Mitelštele i glavni štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda su i dalje pravili razliku među onima koji su, navodno, bili sposobni za germanizaciju i onima koji to nisu bili. I dalje su se trudili da imaju što manje međusobnih kontakata. Pokušavali su da ih i prostorno razdvoje tako da u nekoj pokrajini budu samo pripadnici jedne grupe, ali to nikada nisu mogli da izvedu sasvim do kraja.[334] Zbog toga su ih češće premeštali iz logora u logor, te iz pokrajine u pokrajinu, tako da su pojedine porodice prošle i kroz petnaest ili više logora u više pokrajina.[335]

Drugi talas otpora kod izgnanih Slovenaca je buknuo kad su nacisti počeli da im daju dokumente o nemačkom državljanstvu. Slovenci su bili svesni toga da je s davanjem nemačkog državljanstva vezana i obaveza služenja u nemačkoj vojsci. Iz straha pred nemirima, nemačka Vrhovna vojna komanda je 24. aprila 1943. odlučila da »s obzirom na posebne prilike nastanjenja, privredne i profesionalne prilike« za izgnanike iz Alzasa, Lorene, Luksemburga, Slovenačke Štajerske i Gorenjske važe posebne odredbe za pozivanje u vojsku. Nije ih, naime, bilo moguće pozvati u vojsku bez prethodne saglasnosti nadležnog mesnog opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda.[336]

Glavni štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda, koji se marta 1943. dogovarao s Vrhovnom vojnom komandom o tome da od izgnanih Slovenaca, Lotarinžana i Luksemburžana u vojsku pozovu samo godi-

šta od 1914. do 1925., obavestio je 1. juna 1943. sve opunomoćenike državnog komesara za jačanje nemačkog naroda o spomenutom zaključku nemačke Vrhovne vojne komande. Naredio im je da izdaju pristanak za poziv svih obaveznika za koje cene da su spremni da služe vojsku i da su »odbrambeno-politički« besprekorni.[337]

I kada su nacisti dali izgnanim Slovencima nemačko državljanstvo na opoziv zaista su počeli da ih pozivaju u vojsku. Neki već i ranije nisu hteli da prime dokumente o državljanstvu, dok su se mnogi, koji su ih doduše primili, i pored toga suprotstavljali odlasku u vojsku. Tako su, na primer, u leto 1944. u logore Lauenštajn, Gajšing i Cinvald u Saškoj pokrajini, morali da dođu žandarmi kako bi izgnane slovenačke omladince silom odvezli na regrutaciju u Drezden. Preostali su vikali i grdili Rajh, tako da su žandarmi morali silom da ih odstrane da bi mogli da odvedu omladince - regrute. A ovi su pred žandarima, regrutnom komisijom i čak pred gestapoom izjavljivali da se »neće boriti za Nemačku, nego žele povratak u svoju domovinu«. Osam omladinaca su nakon toga uhapsili i poslali ih u koncentracione logore.[338] Takvih primera je, sasvim izvesno, bilo i više, ali, na žalost, o tome ne raspolažem nikakvim dokumentima.

NAPOMENE UZ IV POGLAVLJE

[1] Zapisnik konferencije od 21. V 1941, arhiv MNOM.

[2] Zapisnik razgovora od 24. V 1941, arhiv MNOM.

[3] O formiranju i sastavu srpske komesarske vlade vidi već spomenuto delo J. Marjanovića, 32-33.

[4] Aćimovićeva naredba od 24. V 1941. na srpskom i nemačkom jeziku, arhiv VII, Nda, 43 a, 29/1 - II.

[5] Projekt Aćimovićevog pisma bez datuma, arhiv VII, 43 a, 26/1 - II. Iz sadržaja se vidi da su ga sastavili između 25. i 31. maja 1941.

[6] Projekt pravilnika, arhiv VII, 43 a, 31/1 - II.

[7] Projekt Aćimovićevog pisma bez datuma, arhiv VII, 43 a, 26/1 - II.

[8] Cirkular Generalnog komiteta za naseljavanje Slovenaca 9. juna 1941, arhiv VII, 39, 7/1-1.

[9] Izveštaj vanrednog opunomoćenog komesara za naseljenike i izbeglice krajem septembra 1941. Ministarskom savetu Srbije, arhiv VII, 40, 16/9 - I.

[10] Izveštaj 3. čete 72. bataljona policije 10. VII 1941, arhiv MNOM.

[11] Tako je vođa pratnje 8. transporta, koji je krenuo iz Maribora 1. jula i stigao u Užice i Požegu 3. jula, izveštavao: »Saradnja sa srpskim vlastima se svodila samo na najpotrebnije službene poslove, pri čemu su veoma uočljivi krajnja rezervisanost i nekakvo neprijateljsko raspoloženje.« (Izveštaj 3. čete 72. rezervnog bataljona policije 10. VII 1941, arhiv MNOM.)

[12] Izveštaj vanrednog opunomoćenog komesara za naseljenike i izbeglice krajem septembra 1941. Ministarskom savetu Srbije, arhiv VII, 40, 16/9 - I.

[13] Cirkular vanrednog opunomoćenog komesara za naseljenike i izbeglice 24. VI 1941, arhiv VII, 39, 13/1 - I.

[14] Neizbrisni spomini, Vestnik, Maribor 4-6. VI. 1951, br. 155-157; Pavle Končar: To ne sme iti v pozabo! Delo 14. IX 1962; Milko Hrašovec: Planina Jastrebac (Potopiš

slovenskega izgnanca). Planinski zbornik 1945. str. 44-48; život i probleme slovenačkih izgnanika koje su nastanili po pojedinim srpskim selima su opisali Janez Kavar: Skozi St. Vid v Srbijo. Tržiški vestnik 25. XI 1955. i V. K.: Srbski bratje iz Pomoravja, Ptujski tednik 16. VI 1961.

[14a] Zanimljivo je to da su nacisti umobolne iz Gorenjske odvezli u Srbiju, a one iz slovenačke Štajerske poubijali. Maja 1941. su, naime, posebne lekarske komisije pregledale domove za iznemogle u slovenačkoj Štajerskoj i bolnicu za umobolne u Novom Celju. Devetog VI 1941. su iz njih odvukli 583 duševno bolesnih i starih ljudi u bolnicu za umobolne Harthajm kod Linča i tamo ih, do kraja juna, sve poubijali. U vremenu od 20. juna do 2. jula 1941. njihovi rođaci su dobili obaveštenja da su umrli. (Materijal o tom nacističkom zločinu čuva Arhiv Slovenije, fond KUZOP.)

[15] Stevo Sink: Med izgnanci v Srbijo, Loški razgledi, II, 1955, str. 33-42; Andrej Kocijan: Iz dnevnika izseljenca v Srbiji, Glas, 3, 5. i 8. IX 1962, br. 101-103.

[16] Pavel Fajdiga: Slovenci v Srbiji pod nemško okupacijo, Zbornik Svobodna Slovenija 1965, str. 272-279.

[17] Pismo izgnanih Slovenaca u Probištipu odseku za repatrijaciju 22. VII 1945, arhiv IZDG, f. 975; izveštaj Alojzija Pohara iz Kosovske Mitrovice Odseku za repatrijaciju 7. VIII 1945, arhiv IZDG, f. 975.

[18] Izveštaj vanrednog opunomoćenog komesara za naseljenike i izbeglice Ministarskom savetu Srbije krajem septembra 1941, arhiv VII, 40, 10/9 - 1.

[19] Janez Kavar: Skozi Št. Vid v Srbijo, Tržiški vestnik 25. XI 1955; Stane Terčak, usmena informacija.

[20] Izveštaj odbora OF za Srbiju 27. XII 1944., arhiv VII, 40, 19/9 - I. Prema podacima tog odbora, dobijenih od bivšeg vanrednog i opunomoćenog komesara za naseljenike i izbeglice, trebalo bi da bude »legalno« izgnano iz Slovenije u Srbiju 5445 Slovenaca a pobeglo ih je, navodno, 3306; ukupno, dakle, 8751. Navedeni broj s transportima dovezenih Slovenaca u Srbiju je, razumljivo, suviše mali.

[21] Sink, n. d„ str. 33-42.

[22] Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 1, dok. 59.

[23] Janko Jare: Slovenska partizanska četa, Tovariš 31. III 1950; Miha Klinar: Komandir slovenske čete v Srbiji, Zelezar, Jesenice 1955, br. 11-12, str. 294-295; Janez Kramar: Slovenska partizanska četa »Ivana Cankarja« v Srbiji 1941. leta, Borec 1952, str. 218-222.

[24] Pismo je 9. XII 1941. objavio Slovenski poročevalec, godina II, br. 29.

[25] Anton Milič-Marko: 22.000 km od Kragujevca do Kragujevca, I deo, Ljubljana 1963; Vladimir Dedijer: Dnevnik, I deo, Ljubljana 1948, str. 83, 93, 112-115.

[26] Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1948, str. 78.

[27] Nova pot, 1963, str. 310-324

[28] Ptujski tednik 24. XI 1961.

[29] Sink, n. d., str. 33-42.

[30] Andrej Kocijan: Iz dnevnika izseljenca v Srbijo. Glas 8. IX 1962; Sink, n. d., str. 33-42.

[31] Mirko Lešnik: O izseljencih, izveštaj o izložbi Pokrajinskog muzeja u Mariboru od 22. VII do 30. XI 1955, arhiv MNOM; isti: O slovenski brigadi iz Srbije in njeni tragediji. Vestnik, Maribor 7. VII 1951, br. 158.

[32] Brojni pregled Slovenaca u Srbiji, organizovanih u OF, arhiv IZDG, f. 951.

[33] Borba 20. XII 1944.

[34] Jože Zupančič, usmena informacija.

[35] Marta 1944. je izgnani slovenački sveštenik Alojzij Trontelj počeo u Kragujevcu da izdaje dvonedeljni verski list »Cerkveni zvon«, koji je najpre donosio samo crkvene

vesti, a nakon kritike nekog izgnanika sa Cukarice jula 1944. da »neki članci nisu najprimerniji za današnje vreme« i da bi moralo »osećanje izbeglica« u većoj meri da zahvata čitav list, to glasilo je, naročito nakon oslobođenja Srbije, otpočelo da objavljuje i sećanja izgnanika. U 1944. godini je izašlo 14, a u 1945. godini 12 brojeva. (Cerkveni zvon, 1945, br. 12/21.)

[36] Izveštaj Odseka za repatrijaciju Ministarstvu za socijalnu politiku u Ljubljani, arhiv IZDG, f. 975.

[37] Izveštaji Odseka za repatrijaciju pri delegaciji SNOS narodnoj vladi Slovenije 19. VIII i 27. X 1945, arhiv IZDG, f. 975; spiskovi transporta slovenačkih izgnanika iz Srbije u Sloveniju, arhiv IZDG, f. 976; vidi i drugi materijal Odseka za repatrijaciju u arhivu IZDG, f. 975.

[38] Cirkular Državnog ravnateljstva za ponovu br. 98/Ptk. od 5. VII 1941, arhiv IZDG, fond odbora za slovenačke useljenike (navodim: OSU).

[39] Cirkular Državnog ravnateljstva za ponovu 5. VII 1941, arhiv IZDG, fond OSU.

[40] Cirkular Državnog ravnateljstva za ponovu br. 190/Ptk. od 9. VII 1941, arhiv IZDG, fond OSU.

[41] Dopuna cirkulara Državnog ravnateljstva za ponovu br. 190/Ptk. od 14. VII 1941, arhiv IZDG, fond OSU.

[42] Memorandum župana iz Rogatice, Prače, Zepe, Dube, Tetine, Sokolovića, Glasinaca i Barika 21. VII 1941, arhiv IZDG, fond Državnog ravnateljstva za ponovu (navodim: DRP), 13360/41.

[43] Izveštaj sreskog predstavništva Rogatica Državnom ravnateljstvu za ponovu 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 2634/41.

[44] Ustaška vlada je dopis poslala Ministarstvu za poljoprivredu, a ovo, 12. VIII 1941, Državnom ravnateljstvu za ponovu. Zahtev su poslali i maršalu Kvaterniku, koji je, 21. VIII 1941, dopis poslao Državnom ravnateljstvu za ponovu (arhiv IZDG, fond DRP, 6047/41 i 8180/41); izveštaj sreskog predstavništva Zvornik Državnom ravnateljstvu za ponovu 23. VII 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 2358/41.

[45] Dopis velikog župana iz Sarajeva Državnom ravnateljstvu za ponovu 22. VII 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 2350/41.

[46] Dopis Povereništva NDH Sarajevo Državnom ravnateljstvu za ponovu 23. VII 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 2467/41 i 3028/41.

[47] Dopis Ravnateljstva za javni red i sigurnost velike župe Gacka i Like br. 14/14 Državnom ravnateljstvu za ponovu, arhiv IZDG, fond DRP, 1206/41.

[48] Dopis ustaškog ministarskog predsednika Paveliću 16. VII 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 1334/41; telegram sreskih vlasti iz Mostara Državnom ravnateljstvu za ponovu 14. VII 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 1122/41.

[49] Pismo velikog župana velike župe Bribir i Sidraga, dr Ante Nikolića, Državnom ravnateljstvu za ponovu 16. VII 1941., arhiv IZDG, fond DRP, 1288/41; Pismo velikog župana velike župe Vinodol i Podgorje, M. Sušića, Državnom ravnateljstvu za ponovu 23. VII 1941., arhiv IZDG, fond DRP, 2084/41.

[50] Pismo Državnog ravnateljstva za ponovu Ministarstvu za zdravstvo NDH 30. VII 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 2842/41.

[51] Pismo ureda za useljavanje i iseljavanje pri Redarstvenom ravnateljstvu za Sarajevo Državnom ravnateljstvu za ponovu 31. VII 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 3767/41.

[62] Pismo velikog župana iz Sarajeva Državnom ravnateljstvu za ponovu, V. T. br. 51/41, arhiv IZDG, fond DRP, 4848/41.

[53] Pismo sreskih vlasti iz Grubišnog Polja Državnom ravnateljstvu za ponovu 19. VII 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 1678/41, 2113/41.

[54] Pismo sreskih vlasti iz Vlasenice Državnom ravnateljstvu za ponovu 25. VII 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 2574/41.

[65] Pismo sreskih vlasti iz Gračaca Ministarstvu unutrašnjih poslova NDH 31. VII 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 5196/41.

[56] Pismo sreskih vlasti iz Bosanske Dubice Državnom ravnateljstvu za ponovu 15. VII 1941, fond DRP, arhiv IZDG, 1413/41.

[57] Tako je, na primer, sreska vlast Travnik pisala: »Što se tiče psihološkog raspoloženja Hrvata (prema naseljavanju Slovenaca - nap. T. F.) nije ga potrebno pripremati, jer je čitav naš narod (čitaj: ustaše - nap. T. F.) oduševljen da primi Slovence, pošto zna da će se na taj način rešiti Srba.« (Pismo sreskih vlasti iz Travnika Državnom ravnateljstvu za ponovu 19. VII 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 1683/41.) A sreska vlast Stolac je izveštavala da može naseliti Slovence samo u opštini Berkovići ukoliko bi izgnali Srbe, te: »Nedavno su ustaše u tom srezu pohvatale nekoliko stotina Srba s motivacijom da će ih poslati na prisilni rad, ali su ih, nasuprot tome, kasnije sve poubijali.« (Pismo sreskih vlasti iz Stolaca Državnom ravnateljstvu za ponovu 16. VII 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 1411/41.)

[58] Uputstvo Državnog ravnateljstva za ponovu komandantu logora u Slavonskoj Požegi 15. VII 1941, arhiv IZDG, fond DRP, f. 1407.

[59] Jedan primerak transportnih spiskova, koje je komandant logora u Slavonskoj Požegi poslao Državnom ravnateljstvu za ponovu u Zagrebu nalazi se u arhivu IZDG, fond DRP.

[60] Izveštaji komandanta logora u Slavonskoj Požegi o odašiljanju transporta slovenačkih izgnanika iz ovog logora, koje je primilo Državno ravnateljstvo za ponovu u Zagrebu nalaze se u arhivu IZDG, fond DRP, f. 1407.

[61] Vidi nap. 59 i 60.

[62] Popis kotara naseljenih Slovencima, arhiv IZDG, fond DRP, f. 1407; Slične podatke je Državno ravnateljstvo za ponovu dalo nemačkom poslanstvu u Zagrebu, koje ih je kao prilog svom »zaključnom izveštaju o preseljavanju« poslalo 20. XI 1941. nemačkom Ministarstvu inostranih poslova. PA AA, DGA, H 29667-H 296678.

[63] Brojni pregled prema zvaničnim popisima i karticama, arhiv IZDG, fond DRP, f. 1407. Prema podacima prof. Jakoba Rihtera, nekadašnjeg tajnika odbora za slovenačke useljenike u Zagrebu, trebalo bi da bude na području tzv. NDH i tri do četiri hiljade Slovenaca, koji su tamo prebegli pred nacističkim proganjanjem. Bili su naročito iz slovenačkih pograničnih predela. (Jakob Rihter, usmena informacija.)

[64] Dokument imovine doseljenih Slovenaca, arhiv IZDG, fond DRP, f. 1407.

[65] Dopis ustaškog Ministarstva unutrašnjih poslova Državnom ravnateljstvu za ponovu 10. IX 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 13124/41.

[66] Izveštaj Državnog ravnateljstva za ponovu Ministarstvu za zdravstvo NDH 30. VII 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 2842/41.

[67] Izveštaji Redarstvenog ravnateljstva u Sarajevu 25. i 29. VII 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 2941/41 i 3463/41; izveštaji sreskih vlasti u Sarajevu 23. i 28. VII 1941. Državnom ravnateljstvu za ponovu, arhiv IZDG, fond DRP, 2635/41 i 3115/41; dopis Redarstvenog ravnateljstva u Sarajevu Državnom ravnateljstvu za ponovu, arhiv IZDG, fond DRP, 2645/41; izveštaj odbora Crvenog krsta NDH u Sarajevu 22. X 1941. Državnom ravnateljstvu za ponovu, arhiv IZDG, fond DRP, 2645/41; izveštaj Jakoba Rihtera o poseti slovenačkim izgnanicima od 3. X 1941. (navodim: Rihter, izveštaj 3. X 1941.), arhiv IZDG, fond OSU, f. 1354; izveštaj Draga Oberžana o poseti slovenačkim izgnanicima 22. III 1942. (navodim: Oberžan, izveštaj 22. III 1942.), arhiv IZDG, fond OSU, f. 1354; izveštaj poverenika dr Josipa Meška odboru za slovenačke doseljenike 7. IX 1942, arhiv IZDG, fond OSU, f. 1346.

[68] Izveštaji Vladislava Meglera Državnom ravnateljstvu za ponovu 26. VIII, 19. IX, 7. i 10. X 1941, 2. III, 12, V i 24. XI 1942, te 26. I 1943, arhiv IZDG, fond DRP, 9401/4l! 9886/41, 16484/41, 22828/41, 23555/41, 16968/42, 35515/42; fond OSU, f. 1345, 1345a! 1350; Oberžan, izveštaj 26. IX 1941, arhiv IZDG, fond OSU, f. 1354; Oberžan, izveštaj 22. III 1942.

[69] Izveštaj ureda Državnog ravnateljstva za ponovu u Bosanskoj Gradiški Državnom ravnateljstvu za ponovu 19. VII 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 1753/41; Rihter, izveštaj 3. X 1941; Oberžan, izveštaj 22. III 1942: izveštaj Poreskog ureda u Bosanskoj Gradiški Uredu za podržavljenu imovinu 17. V 1942, arhiv IZDG, fond DRP, 36562/42; spisak slovenačkih izgnanika u Bosanskoj Gradiški, arhiv IZDG, fond OSU, f. 1345, 1350.

[70] Telegram sreskog predstavnika Sanski Most, arhiv IZDG, fond DRP, 34944/41; izveštaj Draga Šalamona i Antonije Rijavec predstavniku Crvenog krsta u Zagrebu 3. VI 1942, arhiv IZDG, fond OSU, f. 1346; Oberžan, izveštaj 26. IX 1941.

[71] Oberžan, izveštaj 22. III 1942. Državno ravnateljstvo za ponovu u Zagrebu je Daidžića optužilo: »Državno ravnateljstvo za ponovu je preuzelo zadatak da se brine za slovenačke doseljenike. Kada je bio g. Daidžić prisiljen da ih primi u Visoko, prihvatio ih je, doduše, ali je većinu ostavio da leže na slami, a u prazne stanove je useljavao bilo kog drugog. Najslabije stanove je, ipak, dao nekim Slovencima, ali potpuno prazne pošto su ranije, po njegovom naređenju, rasprodali čak i peći. Nisu imali ni hrane ni kreveta pa su morali prosjačiti po gradu, iako je za Srbima ostalo dovoljno hrane. Prema izjavi g. Berezovskog, učitelja iz Visokog, koji je obavljao dužnost skladištara, zabranio mu je da daje Slovencima bilo kakvu hranu.« (Izveštaj Državnog ravnateljstva za ponovu Ministarstvu unutrašnjih poslova NDH 19. XII 1941, Historijski arhiv grada Zagreba, fond DRP, T-1785/41.)

[72] Arhiv IZDG, fond DRP, 24963/41; Rihter, izveštaj 3. X 1941.

[73] Izveštaji sreskih vlasti u Petrinji Državnom ravnateljstvu za ponovu 23. i 31. X, 7. XI i 1. XII 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 27402/41, 28645/41, 31881/41, 38503/41; Oberžan, izveštaj 22. III 1942.

[74] Izveštaj velikog župana velike župe Baranja iz Osijeka Državnom ravnateljstvu za ponovu 28. XI 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 37198/41; izvještaj Doma slovenačkih doseljenika u Osijeku Odboru slovenačkih doseljenika u Zagrebu 10. X 1942, arhiv IZDG, fond OSU, f. 1345a; dr Jakob Aleksič: izveštaj o poseti slovenačkim izgnanicima 4. X 1941. (navodim: Aleksič, izveštaj 4. X 1941.)

[75] Izveštaji sreskog iseljeničkog biroa u D. Miholjcu Državnom ravnateljstvu za ponovu 26. XI i 18. XII 1941, Historijski arhiv grada Zagreba, fond DRP, 41323/41.

[76] Oberžan, izveštaj 26. IX 1941; izveštaj povèrenika Otokara Kosovela Odboru za slovenačke doseljenike 30. X 1941., arhiv IZDG, fond OSU, f. 1358; statistika slovenačkih izgnanika u srezu Valpovo 7. X 1941, arhiv IZDG, fond OSU, f. 1407.

[77] Delo odbora za slovenske useljenike, brošura, Zagreb 1. VIII 1943, str. 9 (navodim: Delo odbora za slovenske useljenike).

[78] Vidi nap. 71.

[79] Rihter, izveštaj 3. X 1941; Oberžan, izveštaj 26. IX 1941; Aleksič, izvještaj 4. X 1941.

[80] Izveštaj Državnog ravnateljstva za ponovu 28. VIII 1941, Historijski arhiv grada Zagreba, fond DRP, br. 138/Prs.

[81] Delo odbora za slovenske useljenike, 8; izveštaji o novčanim dostavama Državnog ravnateljstva za ponovu sreskim načelnicima su u fondu DRP, Historijski arhiv grada Zagreba i arhiv IZDG.

[82] Delo odbora za slovenske useljenike, 4; izveštaj Crvenog krsta u Zagrebu o troškovima za ishranu slovenačkih izgnanika u transportima za Srbiju u Sarajevu, arhiv IZDG, fond DRP, 1919/41.

[83] Oberžan, izveštaj 26. IX 1941; Rihter, izveštaj 3. X 1941; Aleksič, izveštaj 4. X 1941. Na osnovu ta tri izveštaja je verovatno Oberžan sastavio zajednički izveštaj, koji se nalazi u arhivu IZDG, fondu OSU, f. 1354.

[84] Oberžan, izveštaji 25. I i 22. III 1942.

[85] Delo odbora za slovenske useljenike, 4-5; izveštaji Odbora za slovenačke useljenike Ravnateljstvu redarstva u Zagrebu 30. X 1941, arhiv IZDG, fond OSU, f. 1346; popis poverenika Odbora za slovenačke useljenike, arhiv IZDG, fond OSU, f. 1354.

[86] Delo odbora za slovenske useljenike, 5-11.

[87] Pismo Odbora za slovenačke useljenike Zelezničarskom odboru za socijalnu pomoć 4. XII 1941; poruka Zelezničarskog odbora za socijalnu pomoć Odboru za slovenačke useljenike 15. III 1942, arhiv IZDG, fond OSU, f. 1346.

[88] Pismo Odbora za slovenačke useljenike podružnici Ljubljanske kreditne banke u Zagrebu 9. XII 1942, arhiv IZDG, fond OSU, f. 1345a.

[89] Pismo Odbora za slovenačke useljenike Centralnom odboru »Karitas« u Zagrebu 4. III 1943, arhiv IZDG, fond OSU, f. 1345.

[90] Pismo slovenačkog Crvenog krsta 20. XI 1943. hrvatskom Crvenom krstu, arhiv IZDG, fond OSU, f. 1345; pismo hrvatskog Crvenog krsta 3. I 1944. slovenačkom Crvenom krstu, arhiv IZDG, fond OSU, f. 1345; pismo Odbora za slovenačke useljenike slovenačkom Crvenom krstu 12. XI 1943, arhiv IZDG, fond OSU, f. 1345.

[91] Izveštaj Odbora za slovenačke useljenike Ravnateljstvu redarstva u Zagrebu 8. II 1945, arhiv IZDG, fond OSU, f. 1345; poslovnik odbora prihvaćen 28. I 1944, arhiv IZDG, fond OSU, f. 1354.

[92] Dopis redarstvene vlasti u Zagrebu Odboru za slovenačke useljenike 18. I 1945; dopis Ministarstva udružbe i zdravstva NDH 7. IV 1945. Odboru za slovenačke useljenike, arhiv IZDG, fond OSU, f. 1354; dopis Odbora za slovenačke useljenike Ministarstvu udružbe i zdravstva 28. IV 1945, arhiv IZDG, fond OSU, f. 1345.

[93] Cirkular Odbora za slovenačke useljenike 16. I 1943, arhiv IZDG, fond OSU, f. 1345.

[94] Delo odbora za slovenske useljenike, 6-7.

[95] Izveštaj Delegacije za repatrijaciju Slovenaca iz Hrvatske Ministarstvu za socijalnu politiku Beograd 12. X 1941, arhiv IZDG.

[96] Delo odbora za slovenske useljenike, 5.

[97] Pismo Državnog ravnateljstva za ponovu Zavodu za kolonizaciju 11. VIII 1941; pismo Zavoda za kolonizaciju Državnom ravnateljstvu za ponovu 12. VIII 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 6416/41.

[98] Izveštaj opštinskog poglavara u Sokolcu Državnom ravnateljstvu za ponovu 18. XI 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 35418/41.

[99] Tako je, na primer, poverenik Odbora za slovenačke useljenike iz Podravske Slatine pisao u Zagreb da su četiri slovenačke porodice dobile ponudu imanja u selu Koška kod Našica, ali su »svi odbili zemlju s najrazličitijim nevažnim izgovorima.« (Brunšekov izveštaj Odboru za slovenačke useljenike 24. VI 1942, arhiv IZDG, fond OSU, f. 1346.)

too Delo odbora za slovenske useljenike, 5-6.

[101] Jendrašićev izveštaj od 28. VIII 1941. sa zapisnikom saslušanja od 27. VIII 1941, Historijski arhiv grada Zagreba, fond DRP, br. 147/prs. Ovaj događaj spominje i Anton Ravšl u svom članku »Godišnjica ustanka jugoslovenskih naroda i izgona slo-

venačkog sveštenstva«, Nova pot, 1961, str. 425-429. Kaže da su ustaše u petočlanu lekarsku komisiju (spominje je i zapisnik) imenovali i slovenačkog izgnanika dr Lojzeta Pirnata.

102 Poverljiv izveštaj o uzrocima ustanka na području Vojnića, NAW, T-501 rolna 265.

103 Svedočenje Slovenca koji je bio nasilno iseljen u slunjski srez u Hrvatskoj od dana 8. septembra 1941, arhiv RSNZ Ljubljana.

'04 Zapisnik sastanka koji je održan 8. VI 1941, PAM.

105 Zapisnik sastanka koji je održan 12. VI 1941, PAM.

106 Zabeleška telefonskog razgovora hrvatske delegacije pri Štabu za preseljavanje u Mariboru s kapetanom Matašićem u Zagrebu 24. VI 1941, PAM.

107 Vidi nap. 58.

108 Izveštaj majora Feranta 11. VII 1941. Državnom ravnateljstvu za ponovu, arhiv IZDG, fond DRP, f. 1407.

,09 Okružnica Državnog ravnateljstva za ponovu, T. br. 103/Prs./41 od dana 21. VIII 1941, arhiv IZDG, fond OSU.

110 Zakonska odredba o stjecanju zavičajnog prava osoba iz bivše Slovenije, arhiv IZDG, fond OSU.

111 Cirkular Državnog ravnateljstva za ponovu br. 381-PTK/1941 od dana 12. XII 1941, arhiv IZDG, fond OSU.

112 Cirkular Ureda za podržavljeni imetak br. 38562 Sei. od dana 29. V 1942, arhiv IZDG, fond OSU.

113 Dopis Ministarstva unutrašnjih poslova NDH državnom ravnateljstvu za ponovu, br. 22944/Pr. M. U. P. 1941. od dana 11. VIII 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 6026/41 i 15174/41.

1,4 Pismo sreskih vlasti u Pregradu Državnom ravnateljstvu za ponovu 3. XII 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 39090/41.

115 Lurkerovo pismo dr Iberajteru 8. X 1941, prepis, PA AA, fond DGA. Bd. Pol. 2, Nr. 1 Ums.

116 Iberajterovo pismo Kašeu 14. X 1941. i verbalna nota 25. X 1941, PA AA, fond DGA, Bd. Pol. 2, Nr. 1 Ums.

117 Pismo Državnog ravnateljstva za ponovu Ministarstvu inostranih poslova NDH 7. XI 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 28576/41; pismo Ministarstva inostranih poslova NDH Nemačkom poslanstvu u Zagrebu 12. XI 1941, PA AA, fond DGA, Bd. Pol. 2, Nr. 1 Ums.

118 Cirkular Ureda za podržavljeni imetak br. 38562 Sei. od dana 29. V 1942, arhiv IZDG, fond DRP.

119 Vidi nap. 63.

120 Kašeov cirkular 21. VI 1941, PA AA, fond DGA, Pol. 2, Nr. 1 Ums.

121 Prepis Ajhmanovog telegrama nemačkom Ministarstvu inostranih poslova 20. VIII 1941, PA AA, Ini. II g, H 296664.

122 Telegram Italijanskog generalnog konzulata u Sarajevu italijanskom Ministarstvu inostranih poslova 7. Vili 1941, telegram italijanskog Ministarstva inostranih poslova Generalnom konzulatu u Sarajevu 10. VIII 1941, arhiv VII; dopis Italijanskog konzulata u Zagrebu Državnom ravnateljstvu za ponovu, Historijski arhiv grada Zagreba, fond DRP, 21303/41.

122a Ereignismeldung UdSSR des Chefs der Sipo und des SD, Berlin 22. XII 1941, NAW, T-175, rolna 234.

122b Ereignismeldung UdSSR des Chefs der Sipo und des SD, Berlin 14. I 1942, NAW, T-175„ rolna 234.

[122c] Kašeov telegram 30. V 1941, PA AA, S. 245, br. 161915.

['23] Beleška Mađarskog poslanstva u Zagrebu 17. IX 1941, PA AA, fond DGA, E 241386.

Kašeov dopis 11. X 1941, PA AA, fond DGA, E 241384.

i" Marošijev dopis 13. X 1941, 14. X 1941, Kašeov dopis Rekvardu 14. X 1941, PA AA, fond DGA, E 241377-241379.

[126] Rekvardova i Lurkerova beleška 15. X 1941, beleška Nemačkog poslanstva u Zagrebu 17. X 1941, verbalna nota Ministarstva inostranih poslova NDH 20. X 1941, verbalna nota Mađarskog poslanstva u Zagrebu 21. X 1941, Kašeova beleška 25. X 1941, verbalna nota Mađarskog poslanstva u Zagrebu 24. X 1941, Kašeova beleška 24. X 1941, PA AA, fond DGA, E 241355-E 241356, E 241344, E 241363-E 241367, E 241370-E 241374.

[,27] Beleška Nemačkog poslanstva u Zagrebu 1. XII 1941, PA AA, fond DGA, E 241382-E 241383.

[,28] Zapisnik sastanka kod maršala Kvaternika 8. VI 1941, PAM.

['29] Bajznerov izveštaj 11. VI 1941, PA AA, fond DGA, E 241306-E 241307.

[130] Zapisnik sastanka kod maršala Kvaternika 12. VI 1941, PAM.

[131] Izveštaj Državnog ravnateljstva za ponovu Državnoj železnici 5. VII 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 91/41; Vinko Munda: Ob dvajsetletnici izgona slovenskih duhovnikov, Nova pot, 1961, str. 577-597; Alojzij Zalar: Sejali smo v solzah, Nova pot, 1963, str. 310-324.

[132] Jendrašićev izveštaj Državnom ravnateljstvu za ponovu, jul 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 201/41.

[133] Izgnani slovenački sveštenik Alojzij Zalar je u članku Sejali smo v solzah (Nova pot, 1963, str. 310-324) napisao da su u Zagrebu sveštenici imali žestoke rasprave o tome da li da idu u Ljubljansku pokrajinu ili ne. On i još neki drugi su smatrali da sveštenici moraju ostati u Hrvatskoj.

[134] Pismo generalnog vikara Beogradske nadbiskupije, dr Matije Petkića, Državnom ravnateljstvu za ponovu 26. VIII 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 8987/41.

las Vinko Munda: Ob dvajsetletnici izgona slovenskih duhovnikov, Nova pot, 1961, str. 577-597; Alojzij Zalar: Sejali smo v solzah, Nova pot, 1963, str. 310-324.

136 Izveštaj gradskog predstavništva Slavonska Požega Državnom ravnateljstvu za ponovu 26. VIII 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 9807/41; izveštaji Nadbiskupijskog konvikta u Slavonskoj Požegi Državnom ravnateljstvu za ponovu 4. i 6. XI 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 21188/41 i 32312/41.

[,37] Pismo slovenačkih sveštenika iz Sremskih Karlovaca Državnom ravnateljstvu za ponovu 16. VII 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 1293/41; izveštaji sreskih vlasti Sremskih Karlovaca Državnom ravnateljstvu za ponovu 15. VIII i 1. IX 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 7440/41 i 11203/41.

[138] Pisma dr Akšamovića Državnom ravnateljstvu za ponovu 4. VIII i 25. X 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 6670/41 i 34932/41; izveštaj biskupskog bogoslovskog semeništa Đakovo Državnom ravnateljstvu za ponovu 18. VII 1941, arhiv IZDG, fond DRP, 1874/41; Franc Govekar: Spomin na Đakovo, Sremske Karlovce in Stično, Nova pot, maj 1963, br. 2-4. Život izgnanog slovenačkog sveštenika, kojeg je put - prava odisejada - doveo iz Hrvatske u Bosnu i Srbiju te u manastir u Stični, opisao je Franc Ksaverij Meško u Križevem potu (Izabrana dela IV, Celje 1959.).

[139] Kašeov izveštaj nemačkom Ministarstvu inostranih poslova 20. XI 1941, prilog 11a, PA AA, fond Ini. Hg, H 29638.

[140] Upravo tamo.

[,4'] Janko Petan: Spomini na leta okupacije, Nova pot, godina VII, br. 1, 2. i 4.

142 Vidi nap. 139.

U3 Život u ustaškom koncentracionom logoru Jasenovac je podrobnije opisao sada već pokojni Anton Rantaša u članku »Jasenovac«, objavljenom u Nova pot, godina I, novembar 1949. Vidi i članak Antona Ravšla: Obletnica vstaje jugoslovanskih narodov in izgona slovenske duhovščine. Nova pot 1961, str. 425-429; podatke o ubijenim i umrlim slovenačkim sveštenicima u Jasenovcu vidi u članku Vinka Munde: Ob dvajsetletnici izgona slovenskih duhovnikov. Nova pot, 1961, str. 577-597.

U3" Neke podatke koje sam ovde naveo dao mi je Mirko Fajdiga i za njih mu se lepo zahvaljujem. Neki podaci se mogu naći i u Ževartovoj i Terčakovoj knjizi »Od vstaje do zmage«, Maribor 1966. Tek 1967. godine je Savet za razvijanje tradicija NOB pri Republičkom odboru Saveza udruženja boraca NOR Slovenije ustanovio komisiju koja treba da prikupi podatke o učešću Slovenaca u narodnooslobodilačkoj borbi izvan Slovenije.

144 Proglas Ekonomskog odseka MO OF Zagreb, 18. V 1945, arhiv IZDG, f. 977.

145 Obaveštenja Delegacije za repatrijaciju Slovenaca iz Hrvatske Štabu za repatrijaciju Slovenaca u Ljubljani 23. VI i 2. VII 1945, arhiv IZDG, f. 977.

146 Izveštaji Delegacije za repatrijaciju Slovenaca iz Hrvatske Predsedništvu narodne vlade Hrvatske 9. VII 1945, Ministarstvu za socijalnu politiku u Ljubljani 28. IX 1945, Ministarstvu za socijalnu politiku u Beogradu 12. X 1945, arhiv IZDG, f. 976 i 977.

147 Stenografski zapisnik rasprave 17. i 18. XII 1947, str. 2765-2766.

,48 Cirkular vodstva VoMi od 4. XI 1941, br. 93, prepis, NAW, T-81, rolna 278.

149 Cirkular br. 333 Pokrajinskog akcionog vodstva za Švapsku 15. VI 1942, NAW, T-81, rolna 283.

150 Naredba br. 57/41 Pokrajinskog akcionog vodstva za Šašku 1. XII 1941, NAW, T-81, rolna 283.

,5' Tako je zamenik pokrajinskog akcionog vođe za Švapsku u svom cirkularu br. 281 od dana 12. XII 1941, pisao vođama logora: »Lično sam pregledao veliki transport slovenačkih iseljenika pa sam tako mogao utvrditi da su na mene učinili neuporedivo bolji utisak nego preseljenici iz južne Bukovine, koji su došli u našu pokrajinu.« (NAW, T-81, rolna 284.)

152 Uputstva SI. 1/42 Pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za donju Bavarsku 27. I 1942, s priloženim obrascima kartoteke, NAW, T-81, rolna 278; uputstva br. 94 vodstva VoMi Berlin 8. XI 1941, i 7. IX 1942, NAW, T-81, rolna 279.

153 Marija Rihli, Zapiski iz pregnanstva, Videm-Krško, str. 23 (navodim: Rihli).

i53a Prema do sada prikupljenim podacima slovenački izgnanici su bili **u** sledećim nemačkim logorima:

U Donjoj Šleziji - logor: 91 Frankenstein (Pallotiner Kloster), 93 Sackisch (Marienfreid), 94 Wallisfurth (Schloss), 95 Tannhiibel (Blaukreuzheim), 96 Bad Reinerz (Priestererholungsheim), 97 Falkenheim-Altheide (Erholungsheim Christus Rex), 98 Mittelsteine Glatz (Jesuitenkloster), 99 Bad Langenau (Jesuitenkloster), 100 Haynau (ehem. kath. Schule), 101 Goldberg (Kloster), 102 Hackendorf, 103 Boberstein (Schloss), 104 Hirschberg (Herberge zur Heimat), 106 Bad Schwarzbach (Kurhaus), 108 Lauban (C. V. J. - Heim), 109 Lauban (ehem. kath. Schule), 110 Marklissa (Haus Seeblick), 111 Schwarzbach (Haus Gottesgab), 112 Schiaushof (Schloss), 113 Löwenberg (Jugendhof), 115 Kaltenstein (Erholungsheim), 116 Bad Flinsberg (Sankta Maria), 118 Flinsberg (Josefstift), 120 Gnissau (Gasth. Bethlehem), 121 Landeshut (Agnesheim), 122 Striegau (Missionshaus), 124 Pilgramshain (Schloss), 125 Trebnitz (Kurhaus), 129 Trebnitz (RAD-Lager), 131 Jeschütz (Schloss), 133 Breslau (isr. Altersheim), 134 Obernigk (kath. Schule), 137 Heinzendorf (Kloster), 138 Bischwitz (Gauschule), 139 Weide-

-West (Marienheim), 140 Breslau (Diakonissenheim), 141 Breslau (isr. Waisenhaus), 146 Gross Wartenberg (Jugendheim), 147 Bad Langenau (Margaretenheim), 148 Bad Langenau (Germania), 152 Schönberg (Landheim), 153 Stonsdorf (Gotteshütte), 158 Leubus (Heilanstalt), 159 Juppendorf (Schloss), 160 Klein Kloden (Schloss), 181 Haynau (Peipe-Stiftung), 182 Haynau (St. Elisabeth), 183 Oberschreiberhau (Heidehaus), 186 Oberschreiberhau (St. Ursula), 205 Bad Altheide (Haus Ilse), 207 Görlitz (RAD-Lager), 208 Bad Warmbrunn, 209 Ritschedorf, 212 Brechelsdorf.

U Saškoj - logor: 1 Frauenstein, 2 Rehefeld (Zollhaus), 3 Dönschten (Jugendherberge), 4 Schellerhau (Jugendherberge), 5 Zinnwald (Bauernschule), 6 Geising (Schützenhaus), 7 Reinhardtsgrimma (Erbgericht), 6 a Lauenstein (Schützenhaus), 6 b Geising (Hotel Stadt Dresden), 10 Freiberg (Sächs. Hof), 11 Freiberg (Rosinenhaus), 15 Brand-Erbisdorf (Mönchenfrei), 13 Bräunsdorf (Landesanstalt), 16 Lichtenberg (Zum Lehnstück), 16 a Sayda (Forsthaus), 16 e Lossnitz (Schössergut), 17 Warmbad (Jugendherberge), 16 b Freiberg (Kretzmarstift), 16 c Freiberg (Versorghaus), 16 f Halsbrücke (Erzschmelze), 16 g Krummhennersdorf (Gasthof), 16 i Zug b. Freiberg (Sollnhaus), 18 Grossrückertswalde (Rittergut), 19 Venusberg (Gemeinschaftshaus d. Fa. Schiller), 20 Hammerleubsdorf (Gauschule), 21 Hohenfichte (Waldpark), 24 Oederan (Schützenhaus), 26 Dittersdorf (HJ-Heim), 27 Jöhstadt (Jugendherberge), 28 Gelenau (Albertheim), 30 Crottendorf (Alte Gasanstalt), 31 a Arnsfeld (Rauschenbacher Mühle), 31 b Bärenstein (Wehrmachtsgebäude), 31 c Ehrenfriedersdorf (Stadthalle), 31 d Herold (Steigers Gasthof), 36 Bad Oppelsdorf (Kriegerkurheim), 36 a Bad Oppendorf (Blindenkurheim), 39 Reichenau (Kretscham), 39 a Ostritz, 40 Grosshennersdorf (Landesanstalt), 42 Neugersdorf (HJ-Heim), 44 Eibau (Horst Wessel-Schule), 50 Neukirch, 52 Bautzen (Schützenhaus), 53 Bautzen (Sosietät), 56 Chemnitz, 61 Grüna, 62 Einsiedel (Waldesrauschen), 63 Chemnitz, 64 Oberfrohna (RAD-Lager), 65 Limbach, 66 Chemnitz, 68 Limbach, 70 Gornsdorf (Fabrik Ulimann), 70 a Gornsdorf (Andreasberg), 71 Harthau, 72 Harthau, 72 a Chemnitz, 73 a Kriebstein, 74 Weinböhla (Schweizerhöhe), 75 Coswig (Spitzgrundmühle), 76 Nossen (Schützenhaus), 77 Meissen (Nossener Hof), 79 Wildsruf, 82 Riessa (ehem. RAD-Lager), 87 Seifersdorf (Kreisschule), 89 Radebeul (Grundschänke), 90 Dresden (Schule Wallwitzstrasse), 91 Dresden (Weisser Adler), 91 a Dresden-Bühlau (Kurhaus), 92 Dresden (Schule Ehrlichstrasse), 93 Freital (Glück Auf Schule), 94 Dresden (Schule Oppelstrasse), 97 Taura (Bellevue), 100 Buchheim (Jugendherberge), 102 Bad Lausick (Bethlehemstift), 104 Zschagst (Landdienstlager), 105 Frohburg, 106 Glauchau, 108 Lichtenstein (Jugendherberge), 109 Stollberg (Volksschule), 110 Hormersdorf (Landjahrlager), 114 Zwickau, 115 Werdau, 118 Planitz (Pestalozzischule), 120 Planitz (Freier Blick) 121 Crimmitschau (HJ-Heim), 122 Wernsdorf, 123 Lampertswalde (Schloss), 126 Lossnitz (Alte Schule), 126 b Johanngeorgenstadt (Turnhalle), 130 Rodewisch (Schillerschule), 131 Langenfeld (Untere Schule), 133 Plauen, 134 Plauen, 136 Plauen, 136 a Plauen, 141 Pausa, 143 Bad Schandau (Sendigs Hotel), 146 Rosenthal, 153 Leipzig (40. Volksschule), 158 Leipzig, 159 Leipzig (Friesenstrasse).

U Brandenburškoj - logor: Templin (Posterholungsheim), Rehnitz (Gauschule), Müncheberg (RAD-Lager), Liebenow (Schloss Hohenwalde), Sternberg (RAD-Lager).

U Hanoverskoj - logor: Gieboldehausen (ehem. Amtsgericht), Hannover-Münden (Jugendherberge), Hannover-Münden (Bremmer-Schlagd), Lauthenthal (Rotte Klippe), Dassel-Solling (ehem. D. V. z. M. - Heim), Rittmarshausen (Studentenerholungsheim), Triangel (Bauernschule H. Löns), Walsrode (DAF-Erholungsheim), Ilsenburg, Wenigerode.

U Tirinškoj - logor: Triptis (Gasth. Wiesenburg), Neustadt (Bötthers Hotel), Arnstadt (Kurhaus), Tännich (Schloss), Ilmenau (Haus Wiesel), Ilmenau (Institut Boltz),

Ilmenau (Schöne Aussicht), Waltershausen (Altes Krankenhaus), Waltershausen (Gemeindehaus), Bad Blankenburg (Allianzhaus), Bad Blankenburg (Bahnhofshotel), Bad Blankenburg (Hotel Schwarzatal), Bad Blankenburg (Stadthalle), Mühlhausen (Gasthaus Breitsülze), Mühlhausen (Gasthaus Schweizergarten), Mühlhausen (Prinzenhaus), Apolda (ehem. HJ-Heim), Geschwenda (Bartholome), Elgersburg (Hotel Herzog Ernst), Gehlberg (Gehlberger Mühle), Erfurt (Schloss Hubertus), Erfurt (Gasthaus Wilder Mann), Erfurt (Drei Rosen), Erfurt (Gasthaus Waldhaus), Erfurt (Baumanns-Felsenkeller), Erfurt-Hochheim (Kurhaus), Erfurt-Hochheim (Barfüsslerschule), Erfurt (Handelsschule), Dittelstadt (Golner Anker), Bad Sulza (Zeiss Kinderheim), Langensalza (Felsenkeller), Plaue (Plauescher Grund), Schnephental - Rödichen, Bad Berka (Gasthaus Wilhelmsburg), Rudolfstadt.

U Virtemberškoj - logor: Weingarten (Kloster), Blönried (Missionshaus), Reute b. Ravensburg (Kloster), Untermarchtal (Kloster). Schwäbisch Gmünd (St. Josef-Taubstummenanstalt), Neresheim (Kloster), Bad Liebenzell (Erholungsheim), Schwäbisch Hall (Diakonisssenhaus), Kellenried (Kloster), Leonberg (Fürsorgeheim), Heilbron, Biberach, Rottweil, Wildberg, Siessen (Kloster), Waldsee, Oberdischingen (Kloster St. Hildegard).

U Badenskoj - logor: Gerlachsheim (Taubstummenanstalt), Bruchsal (St. Paulusheim), Langenzell (Schloss), Unterkirnach (Kloster Maria Tann), Löffingen (Turn-und Festhalle), St. Peter b. Freiburg (Gasthaus z. Hirschen), Obermünstertal (Kloster St. Trudpert), Herten (St. Josefsanstalt), Kirnhalden (Erholungsheim), Villingen (St. Ursula), Liei (Schloss), Immenstadt (Schloss Hersberg).

U Švapskoj - logor: Günzburg (Alfonsianum), Wettenhausen (Kloster), Oy (Radiumbad), Bad Wörishofen (Hotel Kreutzer), Bad Wörishofen (Pelikan), Bad Wörishofen (Dominikanerinenkloster), Bad Wörishofen (Potisek), Babenhausen (Hauswirtschaftliche Schule), Oberstaufen b. Sonthofen, Hohenschwangau b. Füssen, Lautrach (Schutzengelheim), Osterberg (Schloss), Füssen, Neu Ulm (Schiesshaus).

U Frankovskoj - logor: Windsheim (Kurhaus), Forth b. Erlangen (Schullandheim), Burg Wernfels (Schloss), Günzenhausen (Wurstfabrik), Rothenfels (Burg), Hesselberg (Adolf Hitler-Schule), Frauenaurach (Barackenlager).

U gornjoj Bavarskoj - logor: Altötting (St. Magdalenenkloster), Burghausen, Ecksberg, Feilnbach (Zentraldarlehenskassenheim), Rottmannshöhe (SS-Bräuteschule), Niedernfels (Gauschule), Assenhausen, Eisenärzt (Kreisschule), Weichs, Mettenheim (Pfarrhof), Kochel am See (Grauer Bär).

U donjoj Bavarskoj - logor: Bamberg (Marianum), Coburg (Hotel Reichsgraf), Metten-Himmelberg (Kloster), Seligenporten, Kastl b. Amberg (Schullandheim), Saldenburg (Jugendherberge), Markt-Eisenstein (Hotel Belvedere), Straubing (Karmelitenkloster), Straubing (Knabenseminar), Straübing (Arbeiterinenheim), Wallmühle (RAD-Lager), Waismain, Forchheim (Redemptoristenkloster), Tann, Vilshofen (Neustift). Reisbach (Minoritenkloster), Poxau (Arme Schulschwestern), Dingolfing (Kloster), Waischenfeld (SS-Lager), Werden-Fels, Baumgarten, Speinshard (Kloster), Waldsassen (Kloster).

U Vestfaliji - logor: Bochum I, Bochum II.

U Porenju - logor: Leutesdorf über Neunwied.

Na tzv. području Vestmark - logor: Kaiserslautern (Braunes Haus), Wiesbaden (Chauseehaus), Bornhofen.

U Štajerskoj - logor: Frohnleiten (Baracken).

U Poznanjskoj - logor: Stockhof kod Lodza.

[154] Izveštaji vodstva VoMi u Berlinu Ministarstvu za narodno obrazovanje i propagandu, NAW, T-81, rolna 270.

[155] Cirkular štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda 23. X 1941, arhiv IZDG, f. 629, arhiv MNOM, fond DDV.

[156] Cirkular Pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za pokrajinu Baden 26. XI 1941, NAW, T-81, rolna 278.

[157] Cirkular štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 26. XI 1941, arhiv IZDG, f. 629; prepis u cirkularu br. 295 Pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za Švapsku 29. I 1942, NAW, T-81, rolna 283; podjednake odredbe su i u cirkularu štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 1. XII 1941, arhiv IZDG, f. 629, arhiv MNOM, fond DDV.

[158] Izveštaj odeljenja C2 rasnog ureda od 6. X 1942, šefu glavnog rasnog i kolonizacionog ureda SS, materijal VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-3571.

[159] Cirkular Pokrajinskog vodstva VoMi za Švapsku 18. IV 1942, NAW, T-81, rolna 283.

[160] 0 tome je pokrajinski akcioni vođa VoMi za Švapsku Helebrand javio vođama logora: »Prema naređenju državnog vođe SS u proces germanizacije treba uključiti sledeći krug ljudi iz redova iseljenika, koji nisu bili sposobni za germanizaciju. Šef glavnog rasnog i kolonizacionog ureda SS je dobio zadatak da još jednom izvrši pregled osoba s definitivnom ocenom E i pri tome upotrebljava velikopotezna merila. Osobe koje dobiju rasnu ocenu III (i III plus) su, takođe, predviđene za germanizaciju ukoliko za njih ne postoje nikakve političke skrupule.« (Cirkular br. 388 od dana 15. I 1943, NAW, T-81, rolna 283.)

[161] Statistika se nalazi u Himlerovom arhivu, NAW, T-175, rolna 194.

[162] Cirkular br. 309 Pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za Švapsku 24. II 1942, NAW, T-81, rolna 283.

[163] Uputstva štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 1. XII 1941, arhiv MNOM, fond DDV.

164 Naredba Pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za Šašku br. 1/42 od 28.1 1942, NAW, T-81, rolna 283.

165 Naredba Pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za Šašku br. 5/42 od 20. II 1942, NAW, T-81, rolna 283.

166 izveštaj Pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za Šašku 31. V 1942, NAW, T-81, rolna 266. Razna preseljavanja iz logora u logor spominju i zapisi sećanja izgnanika, ali ne navode njihove uzroke. Barica Smeh iz Bizeljskog kazuje u svojoj izjavi, na primer, da su ih iz Rajhenburga odvezli u logor Hamerlojbsdorf i da su ih maja 1942, premestili u logor Planic kod Cvikaua te navodi da nisu znali i da ni sada ne znaju za razlog premeštaja. (Izjava u IZDG.) I Mira Lupšinova kaže u svom pismu iz logora Minheberg u Brandenburškoj pokrajini 13. III 1942. da su izgnanici otišli u Vizbaden: »Kada sam došla u Templin, upravo su pozivali ljude u kancelariju da se pripreme za transport. Odlazili su prema francuskoj granici. Oko 100 ljudi je odlazilo u Vizbaden.« (Gustav Fabjančič, Pisma iz izgnanstva, Celje 1959, str. 24-25. navodim: Pisma iz izgnanstva.)

'67 Uputstva štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 23. X i 1. XII 1941, arhiv MNOM, fond DDV.

[168] Altenov izveštaj 26. VI 1942, materijal VIII procesa u Nirnbergu. Elermajer je izveštaj još istog dana poslao dr Berendsu.

,69 Grajfeltov izveštaj Himleru 16. XI 1942, u: Frensing, Die Umsiedlung der Gottschee-Deutschen.

[170] Naredba br. 57/41 pokrajinskog akcionog vođe VoMi za Šašku 1. XII 1941, NAW, T-81, rolna 283.

[171] Uputstva štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 26. XI 1941, vodstvu VoMi, NAW, T-81, rolna 267; naredba br. 59/41 Pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za Šašku 19. XII 1941, NAW, T-81, rolna 283.

[172] Cirkular br. 643 Pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za gornju Bavarsku 28. I 1943, NAW, T-81, rolna 279.

[173] Uputstva štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 4. IX 1941, arhiv MNOM, fond DDV.

[174] Materijal VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-5711.

[175] Uputstva štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 23. IV 1942, NAW, T-81, rolna 267.

[176] Rihli, n.d., 21. U svoj dnevnik je napisala i ovu konstataciju: »Mi smo ovde cenjeni toliko koliko vredi naš rad. Sve osobe koje su bar malo sposobne da rade je vodstvo rasporedilo na rad po raznim fabrikama, poljoprivrednim imanjima i kod privatnika. Naše žene i devojke su, uglavnom, zaposlili kao sluškinje kod nemačkih porodica. A zarada je veoma slaba i od te zarade uzima vodstvo logora preko dve trećine.« (Str. 15.) I Mira Lupšinova je u svojim pismima više puta spomenula teške prilike za rad. Tako je 28. XII 1941, iz logora Renic u Brandenburškoj pokrajini pisala: »Dođu gospoda', pozovu nas u kancelariju i kao robove šalju ovamo i onamo. Naši očevi moraju odlaziti na rad daleko. Tamo kopaju temelje za novu industriju. Mlade devojke moraju crnčiti za tuđe gospodare. Muškarci, stari do 60 godina, moraju raditi napolju i po hladnoći s lopatama i krampovima.« (Pisma iz izgnanstva, 16.) Ili 13. VII 1942: »Ovde je mnogo bolesnih. Cak su čitave porodice odvezli u bolnicu. Ljudi su morali preko čitave zime raditi na vetru, mrazu i snegu.« (Pisma iz izgnanstva, 41.) I 18. oktobra 1942: »Radimo neprekidno. I mala deca odlaze da seljacima prikupljaju krompir, kao i stare žene. Deca već nekoliko nedelja uopšte nemaju škole, umesto toga pomažu u polju... Po mrazu i kiši moraju raditi.« (Pisma iz izgnanstva, 53.)

[177] Barica Smeh, izjava u IZDG.

[178] Izveštaj dr Sercera 30. III 1942, NAW, T-81, rolna 270.

[179] Dopis Državnog propagandnog ureda iz Breslaua od 14. novembra 1941. i dalje, NAW, T-81, rolna 270; dopisi Državnog propagandnog biroa iz Bajrota 4. i 19. XI 1941, NAW, T-81, rolna 270.

[180] Dopis Ministarstva za propagandu 22. XI 1941, NAW, T-81, rolna 270.

[181] Dopisi Ministarstva za propagandu 2. XII 1941, i 14. I 1942, NAW, T-81, rolna 270. Čak je naredilo da se iz onih logora koje su ispraznili i pripremili za nastanjenje izgnanih Slovenaca odnesu sve zastave, knjige, slike, sportski predmeti itd. (Dopisi od dana 10. i 20. XII 1941, NAW, T-81, rolna 270.)

[182] Dopis Ministarstva za propagandu 2. II 1942, NAW, T-81, rolna 270.

[183] Hitno pismo Štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda 9. II 1942, NAW, T-81, rolna 270.

[184] Zabeleška dr Sercera 30. I 1942, NAW, T-81, rolna 270.

[185] Dopis Ministarstva za propagandu 18. II 1942, NAW, T-81, rolna 270.

[186] Dopis Ministarstva za propagandu 9. III 1942, NAW, T-81, rolna 270.

[187] Dopis Ministarstva za propagandu 16. III 1942, NAW, T-81, rolna 270.

[188] Izveštaj Državnog ureda za propagandu za istočni Hanover 15. X 1942, NAW, T-81, rolna 269.

[189] Izveštaj Državnog ureda za propagandu za Visbaden 19. X 1942, NAW, T-81, rolna 269.

[190] Izveštaj Državnog ureda za propagandu za Mozeland 7. X 1942, NAW, T-81, rolna 269.

[191] Cirkular br. 273 Pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za Švapsku 28. XI 1941, NAW, T-81, rolna 284.

[192] Cirkular br. 318 Pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za Švapsku 28. III 1942, NAW, T-81, rolna 283.

[193] »Lesen, rechnen, Zähne putzen!«

[194] Službeno uputstvo br. 100 vodstvu VoMi u Berlinu 4. V 1942, NAW, T-81, rolna 285: cirkular br. 329 Pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za Švapsku 26. V 1942, NAW, T-81, rolna 283.

[195] Na to se je na VIII procesu u Nirnbergu pozivalo više logorskih i pokrajinskih vođa VoMi, koji su za dokaz navodili čak imena učitelja - laika iz redova izgnanih Slovenaca. Tako je Alfred Klonte, koji je bio vođa nekih logora u okrugu Koburg i u Regensburgu te Pasauu, naveo ime Jožefa Kladneka, a Fridl Lauer, upraviteljica logora Kasti bei Amberg, Cukalu iz Savinjske doline. (Materijal odbrane za optuženog Vernerà Lorenca, br. 74. i 46.)

[196] Naredba br. 9/43 Pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za Švapsku 18. VIII 1943, NAW, T-81, rolna 283.

[196a] Pisma iz izgnanstva, 31-32.

[196b] Marija Vutkovič i Pavia Gunčar, usmena informacija.

[197] Uputstvo vodstva VoMi br. 69 od dana 14. XI 1941, NAW, T-81, rolna 279.

[198] Neka izgnanica je o tome u svom dnevniku pisala: »Deca suvih, bledih obraza se pužu svuda okolo, pošto je prazno u želucima. Nedostaje im čorbasta domaća hrana, seoski hleb i žganci. Gladna su i sažaljevam ih iz dna srca. Majke kidaju od svojih usta da daju bar gutljaj više svojim mališanima, pošto ih sažaljevaju.« (Rihli, n. d., 36.) I u pismima Mire Lupšinove iz logora Renic i Minheberg u Brandenburškoj pokrajini nalaze se podaci o tome da je hrana bila veoma slaba. Tako piše 18. I 1942: »Hrana je veoma slaba, često neupotrebljiva. Najviše se pomažemo kartama, koje nam s vremena na vreme šalju iz naših krajeva.« (Pisma iz izgnanstva, 18.) 8. XI 1942: »Hrana je uvek slaba. Samo neočišćen krompir.« (Pisma iz izgnanstva, 55.)

[199] Rihli, n. d„ 38.

[200] Gustav Fabijančič, Senovo, usmena informacija.

[201] Cirkular br. 320 Pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za Švapsku 1. IV 1942, NAW, T-81, rolna 283.

[202] Cirkular SI 7/42 Pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za donju Bavarsku 21. V 1942, NAW, T-81, rolna 278.

[203] Cirkular višeg vođe SS i policije Minhen 1. X 1942. NAW, T-81, rolna 283.

[204] Cirkular br. 357 Pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za Švapsku 10. X 1942, NAW, T-81, rolna 283. Marija Rihli spominje u svom dnevniku sledeće: »Velika je radost dobiti poštu iz domovine. Očekujemo je svakog dana s neopisivom željom i radoznalošću ... Ali dogodilo se da su pronjušili o čemu nam pišu iz domovine. Svu poštu koja je pristigla iz Štajerske, počeli su cenzurisati.« (Str. 60.) I Mira Lupšinova u svojim pismima često spominje cenzuru pošte. Iz logora Minheberg je 17. V 1942. pisala: »Sada otvaraju gotovo sva pisma, naročito ona koja dolaze iz Slovenije.« (Pisma iz izgnanstva, 34.) 15. VI 1942: »Sva pisma prolaze kroz cenzuru.« (Pisma iz izgnanstva, 36.) 23. VIII 1942: »Pismo je bilo otvoreno i pregledano, kao što će od sada dalje biti sva, upravo sva.« (Pisma iz izgnanstva, 48.) 26. VIII 1942: »Svu poštu pregledaju i ako pronađu nešto sumnjivo, prepišu. Vođa je zapretio da će otvarati i pakete.« (Pisma iz izgnanstva, 50.) I 27. V 1943: »Zbog pošte je bila neka devojčica trinaest nedelja zatvorena, a povrh toga su joj i kosu ošišali. U zatvoru je morala neprekidno da radi. Natrag u logor je došla sva slabašna pa čak i vašljiva.« (Pisma iz izgnanstva, 84.)

[205] Cirkular br. 356 Pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za Svapsku 26. IX 1942, NAW, T-81, rolna 283.

[206] Cirkular br. 309 Pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za Svapsku, NAW, T-81, rolna 283.

[207] Dopis podružnice Državnog propagandnog ureda za Korušku na Bledu 5. III 1942, arhiv IZDG, F. 1003.

[208] Tako je, na primer, Martin Kostevc, rodom iz Brezovice kod Bizeljskog, poslao uredništvu »Stajerskega gospodarja« u Mariboru članak u kome je opisao život i prilike izgnanih Slovenaca. Pisao je o tome kako je mnogima bio pokraden prtljag, da je hrana slaba, da život u logoru nije prijatan i da obećanja o podeli zemlje nisu ispunjena. Odgovorio mu je zamenik odgovornog urednika Ošlag da, navodno, potpuno veruje sve što je napisao i da mu je to već ranije bilo poznato, ali da, na žalost, nije moguće »da se o stvari raspravlja u novinama«. Međutim, kao zemljak mu savetuje da se strpi. To je savetovao već *bezbrojnim* koji su se u vezi sa *tim pitanjem* obratili njemu. Sve će se, navodno, rešiti posle rata, koji ne može trajati još dugo. A na kraju ga moli da se ne ljuti »na časopis, koji, razumljivo, mora donositi ono što mu se propiše«. (Izjava Martina Kostevca i prepis pisma uredništvu »Stajerskega gospodarja« od 22. XII 1942. nalaze se u IZDG.) Međutim, Kostevc nije odustao pa je početkom aprila 1943. ponovo pisao uredništvu istog časopisa o tome da iseljenici ne žive tako kao što su im obećali, razočarani su zbog neistinitih izjava nemačkih vođa, pa se čude da novinski papir može da podnese tolike laži. Odgovorio mu je sam odgovorni urednik Golob pišući da su mu prilike iseljenika iz okruga Brežice dobro poznate i da potpuno razume njihov bol i saoseća s njima. Ali sve će se srediti nakon rata, a više im ne sme pisati i govoriti. (Izjava Martina Kostevca i prepis pisma uredništva »Stajerskega gospodarja« od 9. IV 1943. su u IZDG.)

209 Najpre je digla prašinu poseta neke kancelarijske službenice okružnog vodstva Štajerskog otadžbinskog saveza u Brežicama, koja je za novu 1942. godinu posetila svoje roditelje, koji su bili iseljeni iz Dobove u Strigau u donjoj Šleziji. Po povratku je pričala u kancelariji o slabim prilikama u logoru, naročito pomanjkanju hleba, o iscrpljenosti ljudi itd. Nakon toga je o tome voda I vođstvenog ureda okružnog vodstva Štajerskog otadžbinskog saveza u Brežicama izveštavao saveznog vođu Franca Stajndla, a ovaj ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru. (Dopis I vođstvenog ureda okružnog vodstva Štajerskog otadžbinskog saveza za Brežice od 13. I 1942. i dopis saveznog vođe Štajerskog otadžbinskog saveza od 19. I 1942, arhiv MNOM, fond DDV.)

[210] Naredba br. 10/42 Pokrajinskog akcionog ureda VoMi za Šašku 11. V 1942, NAW, T-81, rolna 283.

[211] Cirkular pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za gornju Bavarsku 11. XII 1942, NAW, T-81, rolna 279; naredba br. 7/43 Pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za Šašku 21. IV 1943, NAW, T-81, rolna 283.

[212] Dopis štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 4. VII 1941, arhiv MNOM, fond DDV.

[213] Beleška ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru 18. VII 1941, arhiv MNOM, fond DDV.

[214] Predlog ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru 12. VIII 1941, arhiv MNOM, fond DDV.

[215] Grajfeltov telegram 29. VIII 1941, arhiv MNOM, fond DDV.

[216] Dopis štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 23. IX 1941, i dopisi ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru 28. VIII i 1. IX 1941, arhiv MNOM, fond DDV.

[217] Dopisi ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru 28. VIII, 1. IX i 5. IX 1941, arhiv MNOM, fond DDV.

[218] Projekt smernica i izvršnih naredbi od 19. IX 1941, arhiv MNOM, fond DDV.

[219] Beleška ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru 5. XII 1941, arhiv MNOM, fond DDV.

[220] Proglas šefa civilne uprave za donju Štajersku od 20. X 1941, biblioteka IZDG, Zbornik NOV, VI/1, dok. 171.

[221] Iberajterovo pismo Himleru 26. II 1942, NAW, T-175, rolna 72.

[222] Smernice štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu, arhiv MNOM, fond DDV, NAW, T-81, rolne 279 i 283.

[223] Dopis vodstva podružnice Dojče Umzidlungz-Trojhand-Gezelšaft u Mariboru od 30. IV 1942, i poziv ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru za sastanak 5. V 1942, arhiv MNOM, fond DDV. Do tog vremena je i DUT pripremilo uputstva za ocenjivanje imovine izgnanih Slovenaca, koju su ostavili u slovenačkoj Štajerskoj. Ta uputstva nisu sastavili zbog izračunavanja i isplate odštete izgnanim Slovencima, već da bi uporedili imovinu naseljenih kočevskih i drugih Nemaca pre njihovog doseljenja u slovenačku Štajersku i posle toga. Prema tim podacima na području iseljenja trebalo bi da bude 1118 imanja do veličine 1 ha, 2256 imanja veličine od 1 do 5 ha, 1419 imanja od 5 do 10 ha, 1094 imanja od 10 do 20 ha, 290 imanja od 20 do 50 ha i 25 imanja veličine preko 150 ha. Obradivu poljoprivrednu površinu su, prema kvalitetu, podelili u osam grupa. Za hektar obradive površine s nadmorskom visinom 400 metara, tj. najslabijeg kvaliteta, predvideli su 50 maraka, a za najbolju 1200 maraka. Za sve obradive površine koje su bile na većoj ili nižoj nadmorskoj visini predvideli su određen odbitak. Za ocenjivanje vinograda, šuma, stambenih zgrada, privrednih zgrada, mašina, alata itd. predvideli su posebne tarife. (»Smernice za ocenjivanje poljoprivrednih imanja, koja su ostavili Slovenci u donjoj Štajerskoj i Gorenjskoj«, NAW, T-81, rolna 285.)

[224] Cirkular br. 354 pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za Svapsku 18. IX 1942, NAW, T-81, rolna 283; cirkular pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za gornju Bavarsku 6.X 1942, NAW, T-81, rolna 279; cirkular pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za donju Šleziju iz oktobra 1942, NAW, T-81, rolna 283.

[226] NAW, T-81, rolna 271.

[226] Naredba br. 8/43 Pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za Šašku 21. VI 1943, NAW, T-81, rolna 283.

[227] Naredba šefa civilne uprave za donju Štajersku 20. X 1941, VAZSt. 25. X 1941.

[228] Dopis štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 3. II 1942, arhiv MNOM, fond DDV, NAW, T-81, rolna 267.

[229] Stirov dopis 27. III 1942, arhiv MNOM, fond DDV.

[230] Uputstva vodstva VoMi u Berlinu 25. II, 25. III i 4. IV 1942, NAW, T-81, rolna 269.

[231] Zefčnigov dopis 25. III 1943, arhiv MNOM, fond DDV.

[232] Zefčnigova beleška 15. V 1944, arhiv MNOM, fond DDV.

[233] Rezime naredbi i cirkulara pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za Šašku pokrajinu iz oktobra 1942, NAW, T-81, rolna 283.

[234] Beleška vođe pravnog odeljenja ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru 23. X 1942, arhiv MNOM, fond DDV.

[235] Dopis višeg vođe SS i policije za donju i gornju Šleziju te Sudete 30. XI 1942, arhiv MNOM, fond DDV.

[236] Zapisnik sednice štaba za naseljavanje 10. IV 1943, NAW, T-81, rolna 285.

[237] Zapisnik sastanka od 30. VII 1943, arhiv MNOM, fond DDV.

[238] Zapisnik sastanka pravnog odeljenja ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru 13. X 1943, arhiv MNOM, fond DDV.

[239] izveštaj pravnog odeljenja ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru 21. I 1944, arhiv MNOM, fond DDV.

[240] Dopis ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru 29. III 1944, arhiv MNOM, fond DDV.

[241] Dopis komandanta bezbednosne policije i službe bezbednosti za donju Štajersku 6. VIII 1944, arhiv MNOM, fond DDV.

[242] Izveštaj višeg vođe SS i policije u XVIII vojnom okrugu 14. jula 1944, arhiv MNOM, fond DDV.

[243] Cirkular Pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za gornju Bavarsku 10. VI 1942, NAW, T-81, rolna 279.

[244] Dopis ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru 14. II 1944, arhiv MNOM, fond DDV.

[246] Dopis štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 24. II 1944, arhiv MNOM, fond DDV.

[246] Izveštaj višeg vođe SS i policije u XVIII vojnom okrugu, referenta za jačanje nemačkog naroda od 14. VII 1944. nalazi se u arhivu MNOM; dopis I glavnog odeljenja u uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru od 28. VII 1944, vodstvu Folksdojče Mitelštele u Templinu nalazi se u arhivu MNOM.

[247] Dopis Pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za donju Šleziju od 3. marta 1942. nalazi se u arhivu MNOM.

[248] Naredba br. 5/42 Pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za Šašku pokrajinu od dana 20. II 1942. se nalazi u NAW, T-81, rolna 283.

[249] Cirkular br. 17/42 vodstva Folksdojče Mitelštele u Berlinu od 23. marta 1942. je u NAW, T-81, rolna 269; cirkular br. 320 Pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za Švapsku od dana 1. IV 1942. je u NAW, T-81, rolna 283.

[250] Pismo štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu od 18. V 1942. nalazi se u arhivu MNOM.

[251] Cirkulari br. 339 i 353 Pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za Svapsku od dana 14. VII 1942. i 10. IX 1942. su u NAW, T-81, rolna 283.

[252] Marija Rihli, n. d., str. 29, kaže: »Pre nešto više od nedelju dana je iz našeg logora pobegao neki obućar sa svojom ženom ... Jadnom beguncu prete sa najmanje pet godina zatvora ukoliko im dopadne šaka. Vođa logora je zbog tog bekstva besan. Čitav logor će kazniti kućnim zatvorom. U slučaju da se bilo ko od nas udalji bez njegove dozvole, otvoriće vatru.« O bekstvu njene porodice u domovinu vidi stranu 49-50. O bekstvu dva iseljenika iz logora Strigau u Šleziji i njihovom hvatanju vidi članak Franceta Mihalovčana »Izseljenski spomini«, Dolenjski list, 20. IV 1961. Neke podatke o bekstvu izgnanika iz logora i protivmerama logorskih vodstava nalazimo i u pismima Mire Lupšinove iz logora Minheberg. Tako ona 22. IV 1942, pored ostalog, kaže: »Iz našeg logora su ponovo četvorica pobegli - sada je još strože.« (Pisma iz izgnanstva, 31.) Dana 17. VIII 1942. piše: »U ponedeljak su ponovno pobegle četiri osobe u Sloveniju. Još ranije je bilo rečeno da će petoricu zatvoriti ukoliko još neko pobegne ... Zbog kazne sada ne smemo u grad, ne primamo poštu, a muškarci ne dobijaju duvana.« (Pisma iz izgnanstva, 47.) Mesec dana kasnije, 20. septembra 1942. je pisala: »Ove nedelje su dovezli natrag u logor tri žene koje su pobegle još zimus. Dve su bile zaposlene u Minhenu, a jedna u Gracu. Jedna od njih je na putu provela osam nedelja, druga sedam, a jedna šest. Bile su u sedam bunkera, među raznim ljudima. Cak 150 ih je bilo zaključano u malom prostoru bez prozora. Za vreme napada na Berlin su morale da ostanu u zatvoru. Isto je bilo i u Frankfurtu. Pričale su i kako su

ih u zatvorima mučili. Ni Nemci pri tome nisu izuzeti. Samo dvaput nedeljno su dobijale da se najedu site. Ovde su se morale pet dana svakodnevno javljati vođi logora da bi izvršavao kaznu koja im je dodeljena. Sada ih je zaposlio na mestu na kome su ranije radile. Rekao je da će ubrzo biti ponovo u logoru svi oni koji su pobegli. Kao da je naš logor proklet. Niko ne sme nikuda, a ukoliko pobegne bude uhvaćen.« (Pisma iz izgnanstva, 52.)

253 Obaveštenje Pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za gornju Bavarsku od 29. VI 1942. nalazi se u NAW, T-81, rolna 279.

263a x a k o je, na primer, Mira Lupšinova pisala 15. VI 1942. iz logora Minheberg: »Sada, kada znaju da u Sloveniji nastupaju partizani, mi smo im trn u peti. Sumnjaju u nas da smo im slični.« (Pisma iz izgnanstva, 36.). 6. VIII 1942: »Vođa našeg logora je donedavno još bio donekle dobar. Ali, u zadnje vreme postupa s nama veoma surovo. Zadržava nam poštu, više puta je i spali tako da ne dobijamo vesti koje tako želimo. Otkida nam od hrane samo da bi njegovi dobro živeli.« (Pisma iz izgnanstva, 45.). A 23. VIII 1942. piše: »Postalo je veoma, veoma strogo. Kada idemo na posao, dobijemo oznake kakve su kod nas nosili psi. Vođa nam već čitavu nedelju nije dao nikakvu poštu. Međutim, veoma je darežljiv sa psovkama ... Na izlaznim vratima se svakog časa smenjuje naoružana straža.« (Pisma iz izgnanstva, 48.) Dana 26. VIII 1942: »Danju i noću smo pod stražom i samo s propisanim oznakama idemo na posao ili u grad. Neki imaju legitimacije i na njima otiske prstiju.« (Pisma iz izgnanstva, 50.)

254 Original je u Himlerovom arhivu u NAW, T-175, rolna 72; prepis se nalazi u materijalu VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-3220.

255 u cirkularu je vođa odeljenja »Preseljenje - Nemačka« (Umsiedlung-D) SS-šturmbanfirer Altena izveštavao: »U prilogu šaljem prepis poverljivog naređenja državnog vode SS s molbom da ga primite k znanju.

Ponovno upozoravam da mora logorsko vodstvo o ilegalnom odlasku bilo kog Slovenca odmah telegramom - prema priloženom uzorku - obavestiti nadležnu tajnu državnu policiju. Prepis telegrama treba da ostane među poverljivim dokumentima vođe logora. Istovremeno treba kopiju telegrama preporučeno poslati Pokrajinskom akcionom vodstvu.

Sva imena odbeglih Slovenaca treba, prema priloženom obrascu, javiti mom uredu.

Svaki vođa logora mora Pokrajinskom akcionom vodstvu potvrditi da se je upoznao s poverljivim naređenjem br. 193.« (Original je u NAW, T-81, rolna 269.)

256 Tako je, na primer, svedok Arnulf Pancer, nekadašnji pokrajinski akcioni vođa VoMi za donju Bavarsku, izjavio: »Da li sam tada primio naređenje da o bekstvu Slovenaca izveštavam državnu policiju ili druge biroe, danas ne znam više. Nisu me izvestili ni o jednom slučaju da se bilo koji Slovenac udaljio iz nekog logora i da se nije vratio. Prema mojim opažanjima, Slovenci su se osećali veoma dobro.« (Sic!) (Izjava Arnulfa Pancera od dana 10. XI 1947. se nalazi u materijalu odbrane za optuženog Vernerà Lorenca, br. 20.) I svedok, nekadašnji pokrajinski akcioni vođa VoMi za Frankovsku pokrajinu, Robert Bergman, je poricao: »Himlerovo naređenje, prema kome bi prilikom bekstva nekog Slovenca njegove rođake trebalo odvesti u koncentracioni logor i obesiti one koji su za to znali, nije mi bilo poznato. Takvo naređenje bi, kao pokrajinski akcioni vođa, morao videti ukoliko bi stiglo u pokrajinsko akciono vodstvo.« (Izjava Roberta Bergmana od dana 18. XI 1947. nalazi se u materijalu odbrane za optuženog Vernerà Lorenca, br. 17.) Takođe je i svedok Emil Haje, nekadašnji opunomoćenik VoMi za okrug Hajdelberg poricao: »Ne mogu se setiti da sam bilo kada video naređenje prema kome bi trebao prilikom bekstva nekog Slovenca njegove rođake odvesti u koncentracioni logor i obesiti one koji su za to znali.« (Izjava Emi-

la Hajca od 25. XI 1947. nalazi se u materijalu odbrane za optuženog Vernerà Lorenca, br. 18.)

[257] Anton Snicler je izjavio: »Naređenje da prilikom bekstva nekog Slovenca njegove rođake treba odvesti u koncentracioni logor, a one koji su za to znali obesiti, nije nikada stiglo na moje oči. Ukoliko bi VoMi u Berlinu izdala takvo naređenje, morao bih ga i ja videti.« (Izjava Antona Sniderà od 2. I 1948. nalazi se u materijalu odbrane za optuženog Vernerà Lorenca, br. 68.)

[268] Fridrih Altena je izjavio: »Himlerovo naređenje prema kome treba nakon bekstva nekog Slovenca njegove rođake dovesti u koncentracioni logor a one koji su za to znali obesiti, ne poznajem.« Nakon toga je ponovo slagao:

»Kada je Himler saznao da se čitava grupa Slovenaca udaljila iz logora a nije se vratila, te pošto je zahtevao da se protiv Slovenaca sprovode oštrije mere, morao sam i ja da ga o tome izvestim.

U usmenom razgovoru sam izrazio mišljenje da su Slovenci moji najbolji logoraši i da udaljenje nekih Slovenaca iz logora ne može služiti kao povod da se protiv Slovenaca preduzmu neke posebne mere. Himler je to tada i uvideo.« (Izjava Fridriha Altene od 12. XII 1947. nalazi se u materijalu odbrane za optuženog Vernerà Lorenca, br. 58.)

Na osnovu sačuvanih dokumenata Alteni danas, zaista, nije moguće prebacivati da je naređivao da se sa iseljenim Slovencima loše postupa. Međutim, ipak je sačuvan njegov cirkular br. 17/42 od 23. III 1942. u kome kaže da je na njegovo upozorenje šef bezbednosne policije i bezbednosne službe naredio svojim biroima da bolje obezbede železnice koje vode prema donjoj Štajerskoj, i da će uhvaćeni iseljenici, koji su samovoljno napustili logor, biti najoštrije kažnjeni. (Cirkular br. 17/42 od 23. III 1942. nalazi se u NAW, T-81, rolna 269.)

[259] Dopis Pokrajinskog vodstva za donju Bavarsku od 10. X 1942. nalazi se u materijalu VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-4261, exh. 335.

[260] Izjava Vilelma Vurdela od 9. I 1948. nalazi se u materijalu odbrane za optuženog Vernerà Lorenca, br. 72.

[261] Prepis zapisnika sastanka u pravnom odeljenju ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru od 23. X 1942. nalazi se u materijalu komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača za Sloveniju, arhiv IZDG.

[262] Tako je, na primer, nacionalpolitički referent u okružnom vodstvu Štajerskog otadžbinskog saveza za Brežice, kočevski doseljenik ing Buzbah, 19. maja 1943. protestujući izveštavao o pogrebima slovenačkih iseljenika u Brežicama, koji su svoje mrtve dovezli iz Nemačke. Kada je ponovno izveštavao 10. septembra 1943. zapisao je i ovo:

»Na nekom noćnom sastanku sa dr Stirom iz štabnog ureda iz Berlina kod SA-šturmfirera Stigera smo, uz prisutnost SS-hauptšturmfirera Branta, spomenuli te događaje. Dr Stir nam je objasnio da iseljenici, koji do danas ipak nisu imali ni jedan drugi dom, svakako imaju pravo da počivaju u svojoj donedavnoj domovini. Nakon toga smo prekinuli dalju istragu, iako smo o takvim pogrebima obaveštavani i kasnije.« (Prepis izveštaja okružnog vodstva Štajerskog otadžbinskog saveza za Brežice od 19. V 1943. i 10. IX 1943. nalazi se u Baševim »Slovenski Nemci 1918-1941«, dok. br. 177a i 177 b.)

[263] Izveštaj ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu od 28. VII 1943. nalazi se u Baševim »Slovenski Nemci 1918-1941«, dok. br. 177 c.)

[264] Dopis biroa komandanta bezbednosne policije i službe bezbednosti za donju Štajersku od 26. II 1945. nalazi se u arhivu MNOM.

265 Izveštaji ispostave ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru i u Brežicama od 5. III 1945. i pokrajinskog savetnika za Brežice od 7. III 1945. nalaze se u arhivu MNOM; izveštaji župana iz Radeča od 13. III 1945. i okružnog vođe Štajerskog otadžbinskog saveza za Trbovlje od 17. III 1945. nalaze se u arhivu IZDG, f. 775.

266 Karstanjenovo pismo pokrajinskom savetniku za Brežice od 15. III 1945. nalazi se u arhivu MNOM.

267 Dopis I glavnog odeljenja u uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru od 20. III 1945. nalazi se u arhivu MNOM.

288 Karstanjenovi dopisi uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru i pokrajinskom savetniku za Brežice od 22. III 1945. nalaze se u arhivu MNOM; dopis Karstanjenovog zamenika Frankla okružnom vođi Štajerskog otadžbinskog saveza za Trbovlje od 23. III 1945. nalazi se u arhivu IZDG, f. 775. Ovaj je pisao: »Vaš stav koji se odnosi na povratak iseljenih porodica u donju Štajersku potpuno je pravilan. Izgleda da je nemoguće te ljude ostaviti u području za iseljenje.

To se dešavalo i u brežičkom okrugu, gde su odlučili da pristigle porodice moraju **u** roku od 48 časova ponovo da napuste donju Štajersku. Svi su imali uputnice za sabirni logor, ali nikakvu odgovarajuću dozvolu za povratak u donju Štajersku.

Tako valja postupati i u vašem okrugu, pa vas molim da preduzmete sve što je potrebno.«

289 Dopis komandanta bezbednosne policije i službe bezbednosti za Gorenjsku od 31. III 1945. nalazi se u arhivu VII, kutija 34, fase. 8.

270 France Gerželj: Dan vrnitve, Ljudska pravica - Borba 12. juna 1954; poslednje dane života u logorima u donjoj Šleziji i povratak u domovinu su do sada najopširnije opisali France Mihalovčan u »Izseljenskih spominih«, Dolenjski list 20. IV 1961. i Franc Šetinc u člancima »V fanatičnem gnezdu fašizma«, Zasavski tednik 28. IV 1955. »Pred desetimi leti v taborišču«, Slovenski poročevalec 11. V 1955; »Maja pred enajstimi leti«, Zasavski tednik 28. IV 1956, »Pot v domovino«, Zasavski tednik 17. XI 1956.

271 Izveštaj SS-hauptšturmfirera Helmuta Milera od 15. oktobra 1941, nalazi se u Biuletynu XIII, str. 3 F; Czeslaw Madajczyk: Generalna gubernia w planach hitlerowskich. Warszawa 1961. str. 114-115; Gumkowski, n. d„ str. 170-172; Koehl, n. d„ str. 153.

272 Gumkowski, n. d., str. 172; Madajczyk, n. d., str. 116.

273 Beleške glavnog odeljenja za unutrašnju upravu u vladi Generalne gubernije 27. III 1942. i 30. III 1942, u: Madajczyk n. d„ 196-197.

274 Picker, n. d„ 69, Madajczyk, n. d., 118-119.

275 Koehl, n. d„ 153 Madajczyk, n. d„ 121.

276 Pismo štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda 3. VII 1942, materijal VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-4877.

277 Ekspresno pismo štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda 3. VII 1942. nalazi .se u materijalu VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-4876.

278 Himler je već 8. jula telegramom dozvolio štabnom uredu da otpočne sa akcijom naseljenja u Generalnoj guberniji, a 14. jula je pisao Grajfeltu da ga je Globocnik molio da mu za naseljenje okruga Zamošč pošalju iz logora odgovarajući broj porodica folksdojčera, koji su sposobni za naseljenje u istočnoj Evropi. Rekao je da je s tom idejom zadovoljan pošto će omogućiti što bržu germanizaciju okruga Zamošč, a time i Lublinskog distrikta, dok će, s druge strane, isprazniti logore i folksdojčere osloboditi čekanja.

Još ga je molio da pripremi naredbu i da se o njoj dogovori s Globocnikom, pa da mu je, nakon toga, pošalje na potpis. Ujedno je naredio štabnom uredu da pošalje

102 porodice iz sela Dorboci i Frajfeld u okrug Zamošč. Himler je 19. jula bio ponovno u Lublinu. I tada je razgledao planove i pripreme za proterivanje Poljaka i naseljenje Nemaca u Lublinskom distriktu. Ponovno je došao tamo avgusta i u Zamošču učestvovao u razgovorima o akciji naseljenja. (Madajczyk, n. d., 121; Himlerovo pismo Grajfeltu 14. VII 1942, NAW, T-175, rolna 73; Himlerova naredba 14. VII 1942, NAW, T-175, rolna 73; Globocnikovo pismo Himlerovom sekretaru Brantu 31. avgusta 1942, NAW, T-175, rolna 73; Himlerova naredba 19. VII 1942, NAW, T-175, rolna 122.)

279 Globocnik je do 15. septembra 1942. imao gotovo sve već spremno za početak akcije. Njegovi planovi za kolonizaciju okruga Zamošč su već bili izgrađeni, pa su ih zastupnici štabnog ureda iz Berlina već pregledali. Osnova kolonizacije su trebale da budu tzv. »SS i policijske posade«, od kojih bi svaka kontrolisala bar po nekoliko sela. U posadi bi se nalazio esesovski oficir sa svojim saradnicima, a u svakom selu po jedan tzv. »vodeći poljoprivrednik« s trojicom ili četvoricom saradnika, koji bi bili, doduše, izabrani iz redova naseljenika, ali podređeni vođi posade koji bi vodio i usmeravao njihov rad. I pored osnovnog načela nacističke kolonizacijske politike da u neko selo naseli samo pripadnike jedne grupe doseljenika, Globocnik je predviđao da po selima izmešaju doseljenike svih grupa koje bi bile na raspolaganju za naseljenje Lublinskog distrikta. Dr Stir iz štabnog ureda mu je, naime, obećao da će do 25. septembra 1942. pripremiti za naseljenje u Lublinskom distriktu 26.190 porodica sa 98.300 osoba, od kojih je 8840 porodica predvideo već od početka (27.300 osoba) i koje su se već nalazile u logorima VoMi te imale ocenu »O« (sposobni za naseljenje u istočnoj Evropi), dok je drugi deo još bio po raznim zemljama, na primer u Bosni ili u logorima, te je imao već definitivnu ocenu »A« (ali samo za naseljenje u Starom Rajhu). U toj drugoj grupi, koju je valjalo tek pripremiti za naseljenje u istočnoj Evropi, trebalo je da bude i 1000 za germanizaciju sposobnih slovenačkih porodica sa oko 5000 osoba.- Međutim, Globocnik je do polovine oktobra 1942. dobio kartoteku za 1162 besarapske, 175 bugarskih, 1038 rumunskih, 224 srpske i 744 porodice ruskih Nemaca te 557 porodica Nemaca iz okruga Zamošč, što znači da je od predviđenih 26.190 porodica bilo koliko toliko pripremljenih za naseljenje samo 1782. Do polovine oktobra ni pojedine esesovske ustanove nisu pripremile pomoćno osoblje za izvođenje naseljenja niti tzv. vodeće poljoprivrednike, kako bi ih pre toga školovali. Nisu čak ni odgovorili na pitanje kuda s izgnanim Poljacima.

U takvim prilikama je Globocnik zauzeo stav da početak akcije moraju da odgode za dva meseca ukoliko bi ostali pri ranijem opsegu kolonizacije. To znači da bi akciju otpočeli u vreme koje i iz psiholoških razloga' nije bilo najpogodnije. Zbog toga je predlagao da bi pre toga izveli tzv. manju kolonizaciju i u okrugu Zamošč naselili samo 2500 porodica, od kojih su četvrtinu predstavljale porodice Nemaca koje su tamo živele već ranije, te porodice ruskih, besarapskih i rumunskih Nemaca. Nove SS i policijske posade bi onda stvarali tako što bi iz već postojećih uzeli ljude, pa im najkasnije do 1. novembra 1942. dodelili tzv. vodeće poljoprivrednike. Samo na taj način bi se mogao stvoriti skelet pa bi malu kolonizaciju mogli da otpočnu posle 15. novembra 1942. Do proleća 1943. bi trebalo »očistiti« i gradsko stanovništvo, tako da sve upravne i privredne položaje u Lublinu, Zamošču i Krasnistavu preuzmu nemački kolonisti. Globocnik je bio za potpuno odstranjenje Poljaka iz onih sela u kojima bi naselili Nemce. (Globocnikov izveštaj Krigeru 21. XII 1942, NAW, T-175, rolna 73, prepis u materijalu VIII procesa u Nirnbergu, br. NO 2477.)

280 Himlerova beleška o sastanku s Hitlerom 22. IX 1942, NAW, T-175, rolna 94.

281 izveštaj dr Branta štabnom uredu državnog komesara za jačanje nemačkog naroda 12. XI 1942, NAW, T-175, rolna 73; opšta naredba br. 17 C državnog kome-

sara za jačanje nemačkog naroda 12. XI 1942. NAW, T-175, rolna 73, foto-kopija u Biuletynu, XIII, 1960, str. 11-13 F; Madajczyk, n. d„ 133-134.

[282] Pismo štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda 4. XI 1942, NAW, T-175, rolna 73.

[283] Milerovo pismo Himleru 31. X 1942, NAW, T-175, rolna 73; foto-kopija u Biueltynu, XIII, 1960. str. 9-10 F; Gumkowski, n. d„ 272-175.

[284] Globocnikovo akciono naređenje za naseljenje okruga Zamošč 22. XI 1942, NAW, T-175, rolna 327.

[285] Madajczyk, n. d., 136-137; Gumkowski, n. d., 175-176; foto-kopija Krumeovog radnog uputstva za akciju iseljenja od dana 21. XI 1942, Biuletyn, XIII, 1960, str. 14-17 F.

286 izveštaj štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda marta 1943, NAW, T-175, rolna 194.

[287] Dana 3. decembra je Grajfeltu pisao oštro pismo, u kome je rekao da ima dojam »da naseljavanje Lublinskog distrikta i broj doseljenika, koje je kasnije stavio na raspolaganje štabni ured, pokazuju pravi katastrofalni položaj logora.« Ljutio se i zbog toga što lepe statistike i brojke o preseljenicima ne odgovaraju istini. Naredio mu je da se odmah lično poštara za te stvari i da će biti bolje ukoliko manje putuje u južni Tirol. Do proleća 1943. moraju biti folksdojčeri u Lublinu i Galiciji već naseljeni, a logori gotovo prazni. (Himlerovo pismo Grajfeltu 3. XII 1942, NAW, T-175, rolna 73; prepis u materijalu VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-2416; Madajczyk, n. d., 138; Koehl, n. d„ 156-157.)

[288] Globocnikovo uputstvo br. 2 od 6. I 1943, NAW, T-175, rolna 327; Globocnikova uputstva br. 3 i 5 od 6. I 1943, NAW, T-175, rolna 327; Krigerovo pismo Himleru 14.1 1943, NAW, T-175, rolna 73; Himlerovo pismo Globocniku, Krigeru i Grajfeltu 20. II 1943; NAW, T-175, rolna 73.

[289] Madajczyk, n. d., 140-141; izveštaj šefa Lublinskog distrikta 24. II 1943. materijal VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-2418.

290 izveštaj šefa Lublinskog distrikta 24. II 1943, materijal VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-2418; Krigerov telegram Himleru 28. januara 1943. i Himlerovo .Uputstvo Krigeru 1. II 1943, NAW, T-175, rolna 73, prepis u materijalu VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-2780 i 2781; Frankov dnevnik, 1943, str. 385-392; Madajczyk, n. d„ 149.

[291] Globocnikov izveštaj 26. VIII 1942, NAW, T-175, rolna 122; Cernerov izveštaj 24. II 1943, materijal VIII procesa u Nirnbergu br. NO-2418; Madajczyk, n. d„ 148-149. Vidi i: Himlerovo pismo 22. X 1942, NAW, T-175, rolna 122; Lamersovo pismo 7. XI 1942, NAW, T-175, rolna 122; Himlerovo pismo 15. XI 1942, NAW, T-175, rolna 122; Frankov dnevnik, 1942/IV, str. 1277, 1943, str. 65-92, 115-130. Gebelsov tajni dnevnik, II, Maribor 1958, str. 30 (podatak 25. maja 1943.)

[292] Frankov dnevnik, radni sastanci, 1943, str. 65-92; Frankov dnevnik, 1943, str. 115-130; Madajczyk, n. d„ 144-145.

[293] Himlerov telegram Krigeru 3. III 1943; Himlerovo pismo Krigeru 28. III 1943; Krigerov telegram Himleru 3. III 1943; Krigerov izveštaj Himleru 17. III 1943, NAW, T-175, rolna 73.

[294] Lamersovo pismo Himleru 17. IV 1943, materijal XI procesa u Nirnbergu, br. NG-4621; memorandum »Die Zustände im Generalgouvernement« 12. IV 1943, materijal XI procesa u Nirnbergu, br. NG-4621; Frankov dnevnik, radne sednice, 1943, str. 263; Frankov izveštaj 25. V 1943, materijal VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-2202; Madajczyk, n. d„ 167

[296] Frankov dnevnik, 1943/11, str. 286; Gebelsov tajni dnevnik, II, str. 6, 13, 25.

[296] Frankov izveštaj 25. V 1943, materijal VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-2202; Frankov dnevnik, 1943, str. 385-392; Frankov dnevnik radne sednice, 1943, str. 323-324: Madajczyk, n. d„ 167-169.

[297] Beleška o Grajfeltovom razgovoru sa Himlerom 12. V 1943, materijal VIII procesa u Nirnbergu br. NO-3173 i 3181; Himlerovo pismo Grajfeltu 18. V 1943, NAW, T-175, rolna 53. Na radnoj sednicf vlade generalne gubernije u Krakovu dana 31. V 1943. Kriger je izveštavao »daje u osnovi uvek sve zaoštrenijih prilika konačno molio državnog vođu SS da odstupi od svoje naredbe o produženju akcije iseljenja u Lublinskom distriktu«. Himler se s time, navodno, odmah složio i izvestio da će akciju odgoditi do vremena kada budu raščišćene bezbednosne prilike u Generalnoj guberniji, pa je dao uputstvo da neće više proterivati Poljake s njihove zemlje i iz gradova. (Frankov dnevnik, radne sednice 1943. br. 323-324.)

[298] Izveštaj Umwandererzentrallstelle u Lodzu za 1943. godinu od 31. XII 1943, arhiv Glavne komisije za utvrđivanje zločina hitlerovaca u Poljskoj, Varšava; Madajczyk, n. d„ 170-173; Gumkowski, n. d„ 187-190.

[299] Himlerovo pismo Franku 3. VII 1943, materijal VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-2444; Frankov dnevnik, 1943, str. 640; Frankov dnevnik, vladine konferencije, 1943, str. 53; Madajczyk, n. d„ 174-175.

[300] Frankov dnevnik, 1943, str. 640, 779-780, 835-836; Himlerovo naređenje 22. X 1943, NAW, T-175, rolna 135.

[301] Izveštaj štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda 26. III 1944, materijal VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-4004 i 4005. Prema izveštaju štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda od 30. X 1943. trebalo bi da bude 30. VI 1943. na 1119 imanja sa 23.714 ha naseljeno 4808 Nemaca, najviše besarapskih (3715), na 56 nepoljoprivrednih pogona pak 2861 Nemac, najviše bosanskih (1679), ukupno, dakle, 1908 porodica sa 7669 članova. (Arhiv MNOM, fond DDV.)

302 Izveštaji štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda 7. VII i 7. VIII 1943, materijal VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-4878 i 3098; Madajczyk, n. d„ 178.

[303] Globocnikov izveštaj Krigeru 21. X 1942, NAW, T-175, rolna 73, prepis u materijalu VIII procesa u Nirnbergu; br. NO-2477.

[304] Himlerov telegram Grajfeltu 4. X 1942, NAW, T-175, rolna 73.

[306] Grajfeltovo pismo Himleru 16. XI 1942, u: Frensing, Die Umsiedlung der Gottschee-Deutschen.

[306] Himlerovo pismo Grajfeltu 3. XII 1942, NAW, T-175, rolna 73, prepis u materijalu Vili procesa u Nirnbergu, br. NO-2416.

[307] Himlerova opšta naredba br. 10/1 od 15. XII 1942 NAW, T-74, rolna 3, prepis u materijalu Vili procesa u Nirnbergu, br. NO-5513.

[308] Dopis štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda 30. XII 1942, materijal VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-5512.

[309] Pismo vodstva VoMi u Berlinu uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru 15. I 1943, arhiv MNOM, fond DDV.

[3'°] Zapis konferencije 12. I 1943, materijal VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-5514a.

[311] Ekspresno pismo štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda 14. I 1943, materijal VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-5514.

[3,2] Reichsgesetzblatt I, 1941, str. 648; VAZSt, 21. III 1942.

[313] VAZSt, 21. III 1942.

[314] Hofmanovo pismo 13. II 1943, arhiv Jugoslavije, Beograd.

[316] Naredba br. 197 Centralnog ureda za useljenje u Lodzu 17. februara 1943, arhiv Jugoslavije, Beograd.

[3,6] Uputstvo Centralnog ureda za useljenje u Lodzu, 9. II 1943, arhiv Jugoslavije, Beograd.

[317] Izveštaj Pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za Koruśku 13. X 1942, i izveštaj ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Celovcu 21. V 1943, arhiv INV, fond DDV.

[318] Abschlussbericht über die Erfassung der Slowenenabsiedler durch die Einwandererzentralstelle, Litzmannstadt, den 3. Oktober 1943. NAW, T-81, rolna 307; tromesečni izveštaj Centralnog ureda za useljenje u Lodzu od 1. I do 31. III, od 1. IV do 30. VI i od 17. do 30. IX 1943, NAW, T-81, rolna 267; izveštaji ureda za utvrđivanje državljanstva XXI komisije 29. III, 30. IV, 21. V, 5. i 11. VI 1943, arhiv MNOM, fond DDV. Svakoj komisiji su priključili tzv. ured za utvrđivanje državljanstva, koji je imao vođu, poverenika Štajerskog otadžbinskog saveza, tumača i tri do četiri činovnika. Takav ured je u XXI komisiji vodio službenik šefa civilne uprave za donju Štajersku Aleksander Korenag, a u XXII komisiji Karl Fric iz Maribora.

[319] Izveštaj Centralnog ureda za useljenje u Lodzu za vreme od 1. I do 31. III 1943, NAW, T-81, rolna 264.

[320] Gradmanova beleška 2. III 1943, NAW, T-81, rolna 307.

[321] Abschlussbericht über die Erfassung der Slowenenabsiedler durch die Einwandererzentralstelle, Litzmannstadt, den 3. Oktober 1943, NAW, T-81, rolna 307.

[322] Krigerov izveštaj Himleru 17. III 1943, NAW, T-175, rolna 73.

[323] Izveštaj akcionog štaba VoMi u Lodzu štabnom uredu državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 10. VII 1943, arhiv Jugoslavije, Beograd.

[324] Izveštaj okružne ženske voditeljice iz Beljaka Gaulajteru dr Rajneru 11. V 1943, arhiv INV, fond DDV.

[325] Izjava Martina Znidariča u IZDG.

[326] Frankov dnevnik radne sednice, 1943, str. 65-92.

[327] Upravo tamo.

[328] Himlerovo pismo Franku 3. VII 1943, materijal VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-2444; Grajfeltova izjava na raspravi na VIII procesu u Nirnbergu, zapisnik, str. 1646.

[329] Tako je, na primer, Grajfeltov zamenik u štabnom uredu, SS-oberfirer Kroje 25. III 1943, izveštavao da se izgnani Slovenci protive odlasku u Lublin i svim sredstvima pokušavaju da utiču na komisije Centralnog ureda za useljenje da ih ne proglase sposobnim za naseljenje u istočnoj Evropi, te da je moguće primetiti veliku uznemirenost i kod onih Slovenaca koji su na radu u Rajhu. Rekao je i to da još ni jedan Slovenac nije naseljen u Lublinu iako ih u Lodzu čeka već od decembra 1942. oko 800. (Krojcov izveštaj 25. III 1943, materijal VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-3996.)

[330] Grajfeltova beleška o razgovoru s Himlerom od 12. V 1943, materijal VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-3181.

[331] Cirkular br. 72/42 vodstva VoMi u Berlinu 12. X 1942, NAW, T-81, rolna 269.

[332] Vidi nap. 330.

[333] Hinceova poruka 9. VI 1943, NAW, T-81, rolna 267.

[334] Dopis štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda vodstvu VoMi u Berlinu 1. IV 1943, materijal VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-5517.

[336] Izjava Martina Znidariča iz Drenovca kod Bizeljskog u IZDG. Njegova porodica je prošla kroz 17 logora.

[336] Poverljiva informacija strankine kancelarije u Berlinu 27. V 1943, materijal VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-5208.

[337] Hinceov cirkular 1. VI 1943, NAW, T-81, rolna 267. Zanimljivi su nestvarni, ali čak smešni razgovori između predstavnika štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda i glavnog ureda SS iz druge polovine januara 1943. Glavni ured SS, koji je vodio SS-obergrupenfirer Gotlob Berger je, naime, predlagao da između onih Slovenaca u logorima koji su sposobni za germanizaciju izvedu akciju vrbovanja za jedinice SS. Štabni ured se nije složio s tim predlogom, pa je odgovorio da su izgnani Slovenci politički nepouzdani. Ali je 23.1 1943. predlagao da bi one Slovence koji se budu *odupirali da dođu* na pregled za dodelu državljanstva trebalo *pozvati na službu u policiju*. (Altenova beleška 28. I 1943, materijal VIII procesa u Nirnbergu, br. NO-5515.)

[338] Izveštaj Glavnog državnog ureda bezbednosti u Berlinu 22. septembra 1944. (Prijava i naređenje za hapšenje Jožefa Vrhovšeka iz Drnovog kod Krškog), arhiv Jugoslavije u Beogradu.

V POGLAVLJE

NASELJAVANJE NEMACA

Masovno proterivanje Slovenaca iz slovenačke Štajerske i Gorenjske je predstavljao samo jednu od osnovnih mera u nacističkoj politici denacionalizacije u Sloveniji i njegov cilj nije bio samo da se odstrane oni Slovenci koji bi prema mišljenju nacista mogli da koče njihovu akciju germanizacije nego i to da se napravi prostor za naseljenje hiljada Nemaca.

Naseljavanjem Nemaca nacisti su nameravali da ojačaju ono germanstvo koje je tamo živelo već ranije i da tako stvore snažno jezgro za proces germanizacije. Već iz opisa nacističke politike denacionalizacije u Poljskoj mogli smo videti kakve su sve oblike kolonizacije za jačanje nemačkog naroda stvorili, pa možemo reći da su iste oblike upotrebljavali i u Sloveniji. I u Sloveniji su nacisti naseljavali Nemce zbijeno u posebnim pojasevima za naseljenje iz kojih su pre toga masovno izgnali domaće stanovništvo, stvarali su i naseljena nemačka ostrva usred slovenačkog stanovništva, Nemce su naseljavali i pojedinačno na ključne položaje u poljoprivredi itd. kako bi raskomadali zbijenu slovenačku narodnu teritoriju i asimilirali slovenačko stanovništvo na pojedinim, međusobno odvojenim delovima. Kako su nacisti većinu slovenačkog stanovništva u slovenačkoj Štajerskoj smatrali Vindišarima, tj. za nekakvu mešavinu, nekakav sloj između Slovenaca i Nemaca, koji bi trebalo da bude s jezičke strane, doduše, bliži Slovencima, ali inače nemački usmeren, za njih nisu u svojim planovima, bar ne u onima koje poznajemo, postavljali tako rigorozna načela da bi sa kolonizacijom Nemaca u Sloveniji trebalo stvoriti među njima i Slovencima odnos 1:1 sem, razumljivo, u posavskom i posutlanskom pojasu, gde bi trebalo na svakog naseljenog Nemca izgnati bar dva Slovenca. Nisu nam poznati, na žalost, detaljniji planovi za naseljenje Nemaca u Gorenjskoj, u kojoj Slovence nisu smatrali Vindišarima, ali možemo pretpostavljati da su takođe, bar u početku, nameravali da izgnaju tako veliki broj Slovenaca pošto su hteli da stvore mogućnosti za naseljenje većeg broja Nemaca i dostići za njih povoljni brojni odnos, bar 1:1. Na prvi pogled, takav brojni odnos bi izražavao nekakvu ravnotežu između Nemaca i Slovenaca, ali bi, u stvari, Slovenci bili u mnogo gorem položaju, jer bi Nemci u svom vlasništvu držali veća imanja, bolju zemlju i imali sve druge povlastice, dok bi Slovence na razne načine udaljavali s njihove zemlje. Treba uzeti u obzir, razumljivo, i jačanje nemačkog naroda u gradovima, naročito nemačkog činovništva, zanatlija itd., tj. proces kome nacisti, bar naizgled, nisu posvećivali toliko

pažnje koliko kolonizaciji u unutrašnjosti, ali je i on za ostvarenje njihovih ideja bio veoma značajan.

Osnovnu ulogu u svojoj politici odnarođavanja u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj nacisti su namenili Nemcima iz Slovenije, tj. onim Nemcima koji su već ranije živeli u obe okupirane slovenačke pokrajine, kao i onima koje bi tamo preselili iz slovenačkih predela koje je okupirala Italija. Njima bi se pridružile i druge grupe Nemaca iz raznih evropskih država, na primer Nemci iz južnog Tirola, Bukovine, Besarabije, Dobrudže, Bosne i Hercegovine itd., samo ne iz baltičkih zemalja. U svom prvom konkretnom predlogu za naseljenje Nemaca u okupiranim slovenačkim pokrajinama od 17. aprila 1941. ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu je predlagao da bi na mesta prvih 130.000 izgnanih Slovenaca naselili 28.000 Nemaca iz južne Bukovine, 2000 vinogradara i pudara iz Besarabije i Dobrudže, 6000 iz Dalmacije, 12.000 iz Bosne i 10.000 iz zapadne Slavonije; ukupno, dakle, 58.000 Nemaca, ili umesto dva Slovenca trebali bi naseliti jednog Nemca.[1] Zanimljivo je to da tada još nisu predviđali naseljenja kočevskih Nemaca i da sa tako velikim brojem nemačkih naseljenika u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj kasnije više nisu računali, naročito ne od jeseni 1941, kada su zapale u krizu njihove masovne deportacije Slovenaca i Srba.

Nemaca - kojima su nacisti namenili osnovnu ulogu u svojoj politici denacionalizacije u Sloveniji, tj. da u južnom delu slovenačke Štajerske i Gorenjske predstavljaju štit nemačkog Rajha a, s druge strane, da svojim teritorijalnim širenjem, jačanjem svog privrednog položaja i svojim političkim radom pomažu što bržoj germanizaciji slovenačkog stanovništva u Štajerskoj, Gorenjskoj i Koruškoj - u Sloveniji je bilo oko 30.000. Prema podacima popisa stanovništva iz 1921. godine trebalo bi da bude od 1,054.919 stanovnika Slovenije njih 41.514 osoba ili 3,93% od ukupnog stanovništva s nemačkim maternjim jezikom, a prema podacima popisa stanovništva iz 1931. godine 28.998 ili 2,53% od 1,144.298 stanovnika.[2] Nemačka publicistika između dva rata nije priznavala rezultate popisa stanovništva iz 1921. i 1931. godine te je cenila da se u Sloveniji nalazi od 50.000 do 70.000 Nemaca.[3] Vodstvo Švapsko-nemačkog kulturnog saveza za Dravsku banovinu, koje se, takođe, nije zadovoljilo rezultatima spomenutih popisa, samo za sebe je skupljalo statističke podatke o broju svojih članova i Nemaca u Sloveniji. Na zboru statističara u Mariboru, održanom 19. januara 1941, te organizacije su u pet okruga utvrdile 11.577 članova, 5795 njihovih porodičnih članova i 10.703 Nemca izvan organizacije; ukupno, dakle, 28.075 Nemaca.[4]

Nemačka publicistika se naročito interesovala za broj Nemaca u slovenačkoj Štajerskoj zbog svojih neprekidnih zahteva da se taj deo slovenačke zemlje priključi Austriji ili Nemačkom Rajhu. Međutim, pojedini autori su navodili različite podatke. Tako je, na primer, dr Helmut Karstanjen prema austrijskom popisu stanovništva izračunao da bi u slovenačkoj Štajerskoj prilikom sloma Austrije u Jugoslaviji trebalo da bude 73.950 Nemaca.[5] Za 1928. godinu je ocenjivao da bi u slovenačkoj Štajerskoj trebalo da živi oko 32.600 Nemaca.[6] Dr Hugo Suete je navodio brojku od 33.000 Nemaca za slovenačku

Štajersku i Mežičku dolinu,[7] a istu brojku je navodila i Doris Kraft.[8] Hans Brukner je navodio broj od 33.600,[9] dr Gustav Metnic 30.000,[10] a dr Miler-Šoltes u svom izveštaju nemačkom Ministarstvu unutrašnjih poslova od 30. maja 1941. čak brojku od 35.000. A prema rezultatima popisa stanovništva iz 1931. godine u slovenačkoj Štajerskoj trebalo je da bude samo 11.373 osobe s nemačkim maternjim jezikom.[11] Prema podacima saveznog vodstva Štajerskog otadžbinskog saveza iz maja 1941. u to vreme u slovenačkoj Štajerskoj trebalo je da bude 10.818 članova Kulturbunda.[12]

U Gorenjskoj je bilo, razumljivo, mnogo manje Nemaca, prema podacima popisa stanovništva iz 1931. jedva 1038, a u Mežičkoj dolini (srez Dravograd) samo 1037.[13]

Više ih je živelo u Ljubljani i to 2136, u Kočevskoj 8665 i u Dolenjskoj 3063, a veoma malo u Notranjskoj - jedva 43.[14]

U Prekomuiju ih je živelo 1489.[15]

Uporedo s nastojanjem da u Sloveniji nasele što više Nemaca nacisti su nastojali da ojačaju i njihovo imovinsko stanje i privredni uticaj. Zato su im i namenili gotovo svu zaplenjenu slovenačku imovinu.

Teško je govoriti o snazi nemačkog kapitala u Sloveniji pred drugi svetski rat sve dotle dok se ne bude raspolagalo podrobnijim podacima o njegovoj strukturi i odnosu sa slovenačkim kapitalom. I dok nemački izvori nisu nemački kapital u Sloveniji smatrali značajnijim,[16] dotle neki domaći autori stoje na stanovištu da su Nemci u Sloveniji imali »i pored svoje brojčane beznačajnosti relativno privredno najčvršći i najznačajniji položaj«.[17] Nemci u gradovima u slovenačkoj Štajerskoj su imali veći udeo u kućevlasništvu, zanatstvu, trgovinskim preduzećima i veleposedima nego u broju lica. Prema podacima nemačke obaveštajne službe, početkom četrdesetih godina među Nemcima u slovenačkoj Štajerskoj bilo je 25,9% zanatlija, 21,7% trgovaca, 17,9% pripadnika slobodnih profesija, 14,1% poljoprivrednika, 13,2% radnika, 5,6% javnih službenika i penzionera te 1,6% industrijalaca: 144 industrijska preduzeća se nalazilo u nemačkom, a 131 u slovenačkom vlasništvu.[18] Zbog toga su Nemci u slovenačkoj Štajerskoj u privrednom životu sve do kraja drugog svetskog rata sačuvali karakter višeg socijalnog sloja, koji su na drugim područjima i delatnostima već izgubili. Nemački poljoprivrednik je bio u većini u nekim selima Apaškog polja i u Dravskoj dolini te u gradićima Muta i Marenberg sa okolinom. Snažno je bilo i nemačko veleposedništvo, jer je predstavljalo dve trećine donještajerskog veleposedništva (21.146 ha od ukupno 53.771 ha veleposeda). Još očigledniji su bili nemački kućni posedi, jer su Nemci imali u Mariboru 41%, u Ptuju gotovo 60% i u Celju oko 40% kuća i građevinskih parcela. To isto je bilo i sa nemačkim vinogradarskim posedima, jer je u okolini Maribora i Ormoža, u istočnom delu Haloza, te u okolini Gornje Radgone i Gornjeg Cmureka u nemačkim rukama bilo više od polovine dobre vinogradarske zemlje, koju su obrađivali slovenački pudari.[19] Relativno jak je bio nemački kapital i u nekim novčanim zavodima, pa je tako, na primer, u nemačkim rukama bio Mariborski kreditni zavod sa oko 10,000.000 dinara uloga. Snažan oslonac germanstva je bila, pored ostalog, i štedionica i

zajmodavaonica u Kočevju, koja je krajem 1940. godine imala preko 12,000.000 dinara uloga, kao i »Spar-und Vorschussverein« u Ptuju, koja je, na primer, 1935. godine, prema zvaničnim podacima, raspolagala kapitalom od 23,700.000 dinara i finansirala ilegalni nacistički pokret u Sloveniji.[20]

Mnogo značajniji i opasniji od apsolutne vrednosti nemačkog kapitala u Sloveniji, naročito u slovenačkoj Štajerskoj je bio njegov uticaj na socijalno zavisne slojeve slovenačkog stanovništva - pudare, sezonske radnike, učenike u privredi, u trgovini i zanatstvu, najamnike stanova itd.

Nemce u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj su nacisti nameravali da ojačaju i naseljavanjem drugih Nemaca, pri čemu su najpre računali na one Nemce koje su već, ili su tek nameravali da presele iz jugoistočne Evrope i Italije, a ubrzo su se odlučili da ih ojačaju prvenstveno s kočevskim i ljubljanskim Nemcima. Kako su kočevski i ljubljanski Nemci, zaista, predstavljali većinu u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj naseljenih Nemaca, zbog toga ću njihovo preseljenje i naseljenje, kao jednu od osnovnih nacističkih mera denacionalizacije, obraditi detaljnije. Upravo preseljenje i naseljenje kočevskih Nemaca je veoma jasan primer o tome kako su nacisti, upotrebljavajući nemačke narodne grupe kao oruđe za uništavanje drugih naroda, sami likvidirali nemačka ostrva usred zbijenih teritorija drugih naroda.

PRESELJENJE KOČEVSKIH NEMACA

Kočevski Nemci do sloma Jugoslavije

Kočevski Nemci su bili jedna od najstarijih nemačkih narodnih grupa izvan Nemačke i Austrije i jedino agrarno nemačko jezičko ostrvo na slovenačkoj teritoriji posle prvog svetskog rata. U Kočevsku su počeli da se naseljavaju tridesetih godina XIV stoleća. Prve koloniste je doveo grof Oton Ortenburški sa svojih koruških imanja, a ubrzo posle toga, tj. u godinama 1350-1363. usledila je glavna nemačka kolonizacija naseljavanjem iz Frankovske i Tirinške pokrajine.[21] U početku su kočevski Nemci živeli uglavnom na planinskom, krševitom i šumskom terenu sa tri visoka planinska masiva, koji se protežu od severozapada prema jugoistoku na visini od 1000 do 1300 metara: Kočevskim Rogom, Fridrihštajnom i Goteniško-rečkom visoravni te sa četiri veće udoline (Kočevsko polje, udolina Drage, Goteniško-rečka udolina i Poljanska dolina.) Geografski veoma nejedinstvena pokrajina, koja iznosi oko 800 km^2, čije su delove nemački geografi nazivali »Oberland« (gornja pokrajina od Male gore do Mozlja), »Unterland« (donja pokrajina od Mozlja prema jugu), »Hinterland« (zadnja pokrajina između Grčarica i Kočevske Reke), »Hochtal von Suchen« (Dragarska visoravan), »Waiden« (šuma - Kočevski Rog) i »Moschnitze« (Črmošnjice - Poljanska dolina) posle 1854. godine, podeljena je na tri, a posle 1930. godine čak na četiri sreza: centralni deo (oko 590 km^2) pripadao je Kočevskom, jugoistočni deo Črnomljanskom, severoza-

padni deo srezu Novo Mesto i jugozapadni deo (opštine Draga i Trava) - od 1937. opština Draga) Čabranskom srezu.

U Kočevskoj je bilo, prema popisu iz 1910. godine, još 61 naselje nacionalno mešanih i 110 naselja čisto nemačkih, dok je 1931. godine sasvim nemačkih bilo još samo 29 naselja oko Kočevskog Roga, dok su 1941. godine Nemci živeli još samo u 165 naselja. Za nemačko stanovništvo sa te teritorije je bilo, naime, karakteristično njegovo stalno opadanje. Tako, dok je polovinom XIX stoleća prema Cernigovoj etnografiji austrijske monarhije, koja kombinuje rezultate etnografske statistike 1846. i opšte rezultate popisa 1850. godine, u Kočevskoj živelo 22.898 Nemaca, dotle bi, prema podacima popisa stanovništva iz 1910. godine, trebalo da bude još 17.184 osobe koje se služe nemačkim jezikom. Osnovni razlog za neprekidno opadanje broja kočevskih Nemaca nalazi se u iseljavanju, koje je do 1895. godine bilo u umerenim granicama, dok je nakon te godine postalo čak masovno. Iseljavali su se naročito u Ameriku, pa je pred prvi svetski rat tamo živelo više kočevskih Nemaca nego u Kočevskoj. Opšte opadanje stanovništva u Kočevskoj je bilo relativno manje od opadanja broja kočevskih Nemaca, pošto je paralelno s iseljavanjem Nemaca prvenstveno iz privrednih razloga teklo doseljavanje Slovenaca iz susednih krajeva, naročito u grad Kočevje i njegovu neposrednu okolinu, u predele uz ivicu nemačkog jezičkog ostrva i u centar Kočevskog Roga (radnici na Auerspergovoj pilani). U takvom razvojnom procesu povećavao se broj napuštenih kuća (1936. godine ih je bilo već preko 1000 ili jedna četvrtina) i raseljenih naselja (na primer, Gače, Pogorelec itd.), kao i krajeve u kojima su Nemci izgubili većinu. Popisom 1921. godine je utvrđeno još manje Nemaca u Kočevskoj, i to samo 12.817 stanovnika sa nemačkim maternjim jezikom, dok popis iz 1931. godine beleži samo još 11.874 ili 65,2 odsto svih na kočevskoj, nacionalno izmešanoj teritoriji od ukupnog broja stanovništva.[22]

Sa takvim rezultatima narodnog popisa iz 1931. koji se tiču Kočevskog nisu bili zadovoljni ni slovenačka, ni nemačka strana. Nemačka strana je tvrdila da je popis izvođen pod »političkim pritiskom«,[23] a slovenačka da su komesari za popis u unutrašnjosti bili gotovo sami Nemci, pa su rezultate popisa falsifikovali u nemačku korist.[24] Nemački pisci su navodili čak visoke brojke, od 15.000 do 18.000 pa čak 20.000,[25] i polovinom tridesetih godina su obe strane, svaka za sebe, počele privatno da utvrđuju stvarni broj Nemaca. Nemačka strana je 1937. godine, na osnovu rezultata narodnog popisa iz Ì931. i privatnog brojanja nemačkih župnika na Kočevskom, ocenila broj Nemaca u Kočevskoj na 14.462, dakle za preko 2500 više nego što ih je pokazao narodni popis 1931. godine. A slovenačka strana je prema narodnom katastru, izrađenom prema školskim područjima 1936. godine, tvrdila da u Kočevskoj živi 8319 Nemaca i u ranijim generacijama germanizovanih Slovenaca, 3133 nacionalno mešanih stanovnika i 5185 Slovenaca, ali je kasnije nacionalno mešane pribrojala pravim Slovencima i dobila 8318 Slovenaca, dakle gotovo 2000 više nego što ih je pokazao narodni popis 1931. godine.[26] Po opštinama su podaci narodnog popisa 1931. i narodnog katastra iz 1936. bili sledeći:

Opština	Narodni popis 1931.			Narodni katastar 1936.		
	Slovenci i dr.	Nemci	Ukupno	Slovenci	Mešani	Nemci
Kočevje grad	2.079	1.000	3.079	1.945	35	899
Kočevje okolina	1.151	2.359	3.510	958	809	1.586
Kočevska Reka	613	1.550	2.163	793	596	883
Koprivnik	235	1.043	1.278	232	263	702
Mozelj	439	1.279	1.718	327	421	858
Stari log	147	1.844	1.991	89	243	1.438
Dolenja vas	99	206	305	64	11	186
Crmošnjice	451	1.665	2.116	182	301	1.356
Črnomelj okolina	525	443	968	160	144	213
Semič	47	31	78			
Stari trg ob Kolpi	48	63	111	21	57	21
Draga	257	251	508	414	253	177
Trava	245	140	385			
Ukupno:	6.336	11.874	18.210	5.185	3.133	8.319

Mislim da je privatan popis slovenačke strane, tj. narodni katastar veoma tačno utvrdio nacionalnu srazmeru u Kočevskoj, samo što su neki neopravdano među Slovence ubrajali lica iz mešovitih brakova. Međutim, nemačko privatno prebrojavanje ne samo da je Nemcima pribrojalo takve osobe nego i preko 2000 pravih Slovenaca. Kao što ćemo videti, nacionalno mešane osobe su bile više nemački nego slovenački usmerene pa su zbog toga na kraju i optirale s Nemcima po ubeđenju za preseljenje, pa se i preselile. Između 12.147 optanata za preseljenje, odnosno 11.747 pregledanih osoba iz Kočevskog bilo je 2812 nacionalno mešanih osoba i 8944 pravih Nemaca.[27] Kako narodni popis 1931. nije imao kategoriju nacionalno mešanih osoba, verovatno su takve osobe, naročito tamo gde su brojni komesari bili Nemci, ubrojali među prave Nemce.

Zbog toga nemačka strana nije bila u pravu da izražava bilo kakvo oklevanje i sumnje vezane za rezultate narodnog popisa u Kočevskoj iz 1931. godine.

A još manje je nemačka strana bila u pravu što je nedokumentovano predstavljala tako veliki broj Nemaca u Kočevskoj, kao, na primer, 15.000, 18.000 ili čak 20.000. Spominjanje brojke od 20.000 je čak apsurd, jer je narodni popis 1931. godine utvrdio *manji broj celokupnog stanovništva* na nacionalno mešanoj teritoriji u Kočevskoj.

O tome da se broj kočevskih Nemaca kretao između 11.500 i 12.500 svedoče i rezultati privatnog brojanja, koje su kočevski Nemci izveli početkom 1941. godine. Statistika koja nosi datum od 8. marta 1941. sadrži broj Nemaca po selima, opštinama i srezovima u Kočevskoj, broj pojedinih zanimanja, nemačku zemljišnu imovinu po opštinama i broj stoke po opštinama. Prema toj statistici, broj kočevskih Nemaca trebalo bi da bude ovakav:

Opština	Kod kuće		Drugde		Ukupno	
	Cisti	Mešani	U Jugoslaviji	U Nemačkoj	Porodica	Osoba
Kočevje grad	777	19	10	43	196	849
Kočevje okolina	2.159	26	64	87	563	2.336
Kočevska Reka	1.541	43	56	71	393	1.771
Koprivnik	997	17	20	15	234	1.049
Mozelj	1.286	40	36	82	307	1.444
Stari log	1.758	21	42	85	411	1.906
Dolenja vas	224	3	2	7	47	236
Crmošnjice	1.747	50	47	58	366	1.902
Crnomelj okolina	.514	51	7	20	124	592
Stari trg ob Kolpi	47	6	1	1	kod Kopr.	55
Draga	404	–	5	9	113	418
Ukupno:	11.454	276	290	478	2.754	12.498

Ovaj, kao što se čini, do sada najdetaljniji narodni katastar, koji su napravili kočevski Nemci još u vreme stare Jugoslavije, ima, međutim, začudo mali broj Nemaca koji potiču iz mešanih brakova, samo 276 osoba. Kada su se, nakon toga, maja 1941. godine, dakle, već pod italijanskom okupacijom kočevski Nemci još jednom prebrajali bilo ih je čak 3055 porodica sa 12.903 porodična člana. Ali, ovaj broj ne može odgovarati stvarnom stanju, jer se ni broj porodica ni pojedinačnih Nemaca, prirodno, nije mogao tako brojno povećati. Prema statistici od 8. marta 1941. među kočevskim Nemcima bilo je 1889 poljoprivrednih porodica, dok je ukupno imanje kočevskih Nemaca iznosilo 47.528 ha.[28]

Narodni preporod među kočevskim Nemcima je otpočeo u drugoj polovini XIX stoleća, pre svega po zasluzi raznih nemačkih doseljenika i brojnih društava »Dojče Šulferajn« i »Sidmark«, čije smo delovanje već opisali u jednom od ranijih poglavlja. U martu 1891. počeli su da štampaju u Beču četrnaestodnevni list »Mitteilungen des Vereines der Deutschen aus Gottschee«, koji je četiri godine kasnije preimenovan u »Gottscheer Mitteilungen«. Godine 1904. gaje zamenio časopis »Gottscheer Boten«, koji su štampali u godinu dana ranije formiranoj Pavličekovoj štampariji u Kočevju.[29]

Još pre kapitulacije austrougarske monarhije kočevski Nemci su ustanovili tzv. »Narodno veće« (Volksrat) pod predsedništvom kočevskog župana Alojza Loja kako bi u kritično vreme preuzelo vlast u Kočevskoj. Posle sloma austrougarske monarhije kočevski Nemci su se borili za priključenje nemačkoj Austriji. A kada su uvideli da do toga neće doći, narodno veće je došlo na ideju da se u Kočevskoj stvori nemačka republika pod zaštitom Sjedinjenih Američkih Država, što je, bez sumnje, bila neostvarljiva ideja.[30]

Pošto su jugoslovenske vlasti u martu 1919. godine raspustile nemačko Narodno veće za Kočevsku i zaplenile njegovo imanje, vođe kočevskih Nemaca proglasile su parolu da kočevski Nemci ne idu u politici ni ulevo ni ude-

sno, pa su 1922. godine ustanovili Gottscheer Bauernpartei, tj. Kočevsku seljačku stranku. Stranka se, kao podsavez, odmah priključila Partei der Deutschen des Königreiches der Serben, Kroaten und Slowenen, ustanovljenoj 1922. godine u Zombolju. Kočevska seljačka stranka je postojala do šestojanuarske diktature 1929. godine, kada je ukinuta kao i druge stranke, osnovane na nacionalnoj osnovi. Vodio ju je Jozef Epih, župnik u Staroj Cerkvi, koji je još pre prvog svetskog rata, uz pomoć učitelja Jozefa Obergfela, izdavao časopis »Gottscheer Boten«, a posle 1918. godine glasilo Kočevske seljačke stranke »Gottscheer Zeitung«, koje je izlazilo do decembra 1941. godine. Tako je za stranku, kao i za celokupni kasniji politički rad u Kočevskoj, karakteristično da ju je u velikoj meri usmeravalo sveštenstvo. I kasnije, kada se stranka potpuno afirmisala, kočevski nemački advokat dr Hans Arko je radio u tesnoj vezi sa župnikom Epihom.

Kako je stranka za svoga kandidata na skupštinskim izborima morala dobiti najmanje šest hiljada glasova, nije mogla da postavlja vlastite kandidate pa je zaključivala izborne sporazume sa slovenačkim političkim strankama, pre svega sa Slovenačkom narodnom strankom. Međutim, ona je nastupila samostalna na prvim opštinskim izborima pa je u gradu Kočevje dobila deset mesta u dvadesetčetvoročlanom opštinskom odboru, a u provinciji većinu odborničkih mesta. A za sve sledeće opštinske izbore je sklapala izborne sporazume sa slovenačkim političkim strankama. Na jedinim izborima za oblasne skupštine 1927. godine kočevski Nemci su sa 1740 glasova za poslanika skupštine ljubljanske oblasti izabrali Jozefa Epiha, a za njegova zamenika dr Arka.[31]-

Pred prvi svetski rat su u Kočevskoj delovala brojna nemačka društva, koja su, međutim, u prvim godinama postojanja Jugoslavije doživljavala različitu sudbinu. Dok su podružnice društava »Deutscher Schulverein« i »Südmark« odmah ukinuli, neka druga društva, na primer, Kočevsko pevačko društvo, Kočevsko društvo za čitanje, Kočevsko sportsko društvo, a i druga su osnivana i ukidana.[32]

Pošto su Nemci u Jugoslaviji 1922. godine, u Novom Sadu, ustanovili Schwäbisch-deutscher Kulturbund, tj. Švapsko-nemački kulturni savez i u glavni odbor izabrali i dr Arka, i u Kočevskoj su otpočeli sa pripremama za osnivanje tog saveza. Godine 1923. su zaista ustanovili mesnu grupu u gradu Kočevje, koju je vodio dr Arko, ali su je vlasti već posle nekoliko dana raspustile. Obnovili su je tek 1928. godine pod Arkovim vodstvom kada su počeli da osnivaju mesne grupe i po kočevskim selima, pa ih je ubrzo bilo već 18. Nakon kratkotrajnog raspuštanja kulturbunda u vreme šestojanuarske diktature, mesnu organizaciju u Kočevju obnovili su avgusta 1931. godine, pa ju je neko vreme vodio dr Arko, a kada se posvetio vodstvu organizacije za celu Kočevsku pokrajinu, vodstvo je preuzeo Ferdinand Pere. Broj mesnih grupa kulturbunda u Kočevskoj se naglo povećavao, pošto su kočevske Nemce uključili u Jugoslovensku nacionalnu stranku (predsednik Sreskog odbora JNS za Kočevje je bio Ivan Pucelj, a njegov zamenik dr Arko) i u naporima da na izborima u maju 1935. godine dobiju njihove glasove, dopuštali osnivanje

mesnih grupa kulturbunda. Tako je u Kočevskoj 1935. godine delovalo 11 mesnih grupa.[33]

Kao i u drugim krajevima Slovenije, i među kočevskim Nemcima srazmerno rano je otpočeo da se širi nacistički pokret, a naročito posle 1933. godine. Brigu za nj je preuzeo Nemački studentski savez (Deutsche Studentenschaft) a naročito su bili za to zaduženi studenti Univerziteta u Minhenu. Organizovali su razne tečajeve, zbog čega su već 1934. godine izgradili kućicu u blizini Starog Brezja, a 1935. organizovali školski tečaj i u Borovcu, a sledeće godine, pod izgovorom da je reč o kuvarskom tečaju, školski tečaj za mlade devojke. Međutim, zbog intervencije vlasti nije im uspelo da održe tečajeve u Poljanama i u Dragi. Po selima su organizovali neformalne sastanke, tzv. »Heimabende« uz istovremenu domaću radinost. U julu 1935. su u Staroj Cerkvi kod Kočevja otvorili i dom kulturbunda. Zbog brojnih incidenata, koje je prouzrokovala rasplamsana nacistički usmerena nemačka omladina, vlasti su 1936. godine raspustile mesne grupe kulturbunda u Kočevskoj. Najpre su ih, krajem marta, raspustile u Kočevju i Staroj Cerkvi, aprila u Nemškoj Loki, septembra u Livoldu i D. Toploj Rebri itd. Tada su vodstva kulturbunda u Kočevskoj poručivala svojim ljudima da kupe radio-prijemnike kako bi imali vezu sa spoljnim svetom, pri čemu su, sasvim izvesno, mislili na slušanje Hitlerovih govora, novosti iz Nemačke itd.[34]

Značajnu ulogu u širenju nacističkog pokreta među kočevskim Nemcima nacisti su namenili kočevskim *pokućarcima*. Kočevskim Nemcima je, naime, car Fridrih III godine 1492. dozvolio da *pokućare* po austrijskim pokrajinama kako bi se na taj način pomogli zbog šteta koje su im prouzrokovali upadi Turaka. Odbacujući teži i naporniji fizički rad i napore za intenzinfikaciju poljoprivrede, te skloni srazmerno lakom radu i zaradi i boljim platama izvan domaćeg kraja, kočevski *pokućari* su lutali gotovo do četrdesetih godina našeg veka. Posle 1918. godine, kada su im države - naslednice austrougarske monarhije zatvorile vrata, a *pokućarenje* na jugu im otežala konkurencija dalmatinskih i drugih *pokućara,* odlazili su na *pokućarenje* prvenstveno u Nemačku. Saradnik Folksbunda fir das Dojčtum im Ausland dr Helmut Karstanjen je napravio plan o tome kako bi svake godine u Nemačku poslali i nekoliko mladih *pokućara* da ih tamo školuju za nacističke aktiviste. U Kočevje je poslao Folkera Dika i inž. Valtera Nojnteufela, koji su trebali da se, zajedno sa dr Arkom, brinu za ostvarivanje te ideje, ali su ih jugoslovenske vlasti definitivno isterale.[35] Svake godine su od oko 300-350 kočevskih pokućaraca, koji su u Nemačkoj posećivali dvo do četvorodnevne tečajeve, slali u škole u Nemačku 25-30 mladih poljoprivrednika kako bi se tamo školovali za nacističke aktiviste. U godinama 1937. i 1938. su u Ulmu oformili školu isključivo za mlade kočevske poljoprivrednike u nameri da ih stručno i idejno osposobe za buduće vodstvo kočevskih Nemaca. Nacisti su upravo radu sa seoskom omladinom posvećivali veliku pažnju. Stručno i idejno školovani i vaspitani omladinci su trebali da se, po povratku u Kočevsku, tj. na privredno nerazvijeno područje sa ekstenzivnom poljoprivredom, stručno afirmišu, stave stanovništvo pod svoj uticaj i vaspitavaju ga u nacističkom duhu.

Među onima koji su se u Rajhu pripremali da pre ili kasnije preuzmu vodstvo kočevskih Nemaca bili su naročito značajni Vilelm Lampeter iz Stare Cerkve i Martin Šturm iz Novih Ložina. Prvi je bio, zajedno sa Rihardom Laknerom, pristalica obnovitvenog pokreta i veoma aktivan u ilegalnom omladinskom radu. Pošto su ga isključili iz kočevske gimnazije, otišao je u Nemačku gde je uz pomoć VDA položio maturu, pa se 1937. godine upisao u Poljoprivrednu visoku školu u Hoenhajmu u Virtemberškoj oblasti, koju je završio 1939. godine i tako postao prvi nemački agronom u Kočevskoj. Još u vreme studija mu je vodstvo VDA poverilo brigu za školovanje mladih kočevskih poljoprivrednika u Virtemberškoj pokrajini. Predvidelo i osposobilo ga je i za budućeg vođu kočevskih Nemaca. Drugi se od 1935. do 1940. školovao u Nemačkoj za poljoprivrednog tehničara.[36]

»Kočevari su veoma rano postali privrženici nacionalnog socijalizma i njihov pogled na svet su jačali i tako što su se kako *pokućarci* tako i brojni mladi poljoprivrednici vraćali iz Rajha u svoje domove sa potrebnim obrazovanjem. »Ja sam nacionalni socijalist već od 1927. godine, pa sam brojne Kočevare upoznao s novim pogledom na svet. U tom pogledu je od značaja što mi je sreski načelnik u Kočevju 1936. godine, kada sam ga posetio zbog izdavanja putnih isprava za naše *pokućarce,* odgovorio da neće da izda putne isprave zbog toga što se pokućarci vraćaju iz Rajha s drugačijim pogledima na svet. Odgovorio sam mu da to ne treba da ga brine jer naši *pokućarci* odlaze u Rajh već kao nacionalsocijalisti pa se takvi i vraćaju svojim kućama. U to vreme je već bilo mnogo kukastih krstova rasutih po putevima, urezanih u stabla drveéà i ispisanih po zidovima. Bilo je i mnogo izjava o nacionalnom socijalizmu i pozdravljanja sa 'Hajl Hitler!', što je, razumljivo, imalo za posledicu i osetne kazne, ali one nisu mogle da zaustave pobedonosan pohod nacionalnog socijalizma. Kada je naš Firer slavio svoj pedeseti rođendan, na svim planinama zaplamsale su vatre, a i ja sam u svojoj bašti upalio veličanstvenu vatru, pa su me zbog tog veleizdajstva saslušavali i konačno me i osudili na novčanu kaznu od 1000 dinara.« Tako je izveštavao dr Arko o nacističkom pokretu u Kočevskoj.[37]

Međutim, vodstvu Folksdojče Mitelštele, odnosno Folksbunda fir das Dojčtum im Ausland, koji je bio njezino prikriveno oruđe, i s nacističkom ideologijom zadojenoj i u Nemačkoj školovanoj omladini dr Arko i njegovi saradnici činili su se suviše konzervativnim. Zbog toga su 1937. godine iskoristili krizu u dotadašnjem vodstvu kočevskih Nemaca i posle izbora novog vodstva došli u dvanaestočlani privredni odbor, koji je i dalje vodio dr Arko. Ali, ubrzo su iz njega odstranili sve osim Jozefa Šobera, prokurista drvne industrije u Kočevju, Johana Zamida, poljoprivrednika iz Pogorelca, i Johana Semiča, poljoprivrednika i župana iz Mozlja.[38] O izvršenju te akcije je saradnik VDA Herbert Oterštet, 16. decembra 1938., ovako pisao Bergmanu:

»Klimaćete glavom. Na osnovu mojih neposrednih pritužbi saveznom vodstvu (VDA - nap. T. F.) i molbi za definitivno razjašnjenje pitanja koja se tiču Kočevja Folksdojče Mitelštele me je 14. o. m. pozvala u Berlin. Zajedno s dr Pečauerom, dr Luigom i dr Henigerom pretresli smo sva nejasna pitanja.

U međuvremenu se politički položaj u Kočevju promenio tako kako smo mi to i želeli. Dr Arka su Kočevari 28. XI odstranili i nekoliko dana kasnije mu je Folksdojče Mitelštele u Celovcu zvanično i definitivno saopštila da mora da dà ostavku. Nakon toga su postavili tri Kočevara iz mlade nacionalsocijalističke generacije, koje je Berlin priznao, i to Martina Šturma, gospodina Sobera i župana Šemiča iz Mozlja. Tako su sva pitanja, koja je postavljao Arko, bespredmetna. Svrha je postignuta .. .«[39]

Nacionalsocijalisti su za svoju akciju iskoristili sve veće nezadovoljstvo kočevskih poljoprivrednika s dotadašnjim vodstvom koje je pristrasno odlučivalo o tome ko može da ide u pokućarenje a ko ne. »Ljude kojima su već' tri ili četiri puta uzastopno dali mogućnost da u zimsko vreme pokućarenjem zarade neku marku poslali su i peti put u Rajh, dok očeve iz siromašnih porodica, koji imaju mnogo dece, nisu uzimali u obzir« - izveštavalo je novo vodstvo 16. decembra 1938. Nemački konzulat u Ljubljani.[40] Međutim, postojale su i neke međusobne optužbe zbog novca nestalog iz fonda pomoći, u koje su bili upleteni dr Arko, dr Pečauer i Folker Dik. Izgleda da je H. Oterštet prema Arkovoj inicijativi poslao vodstvu VDA dokument, u kome je optuživao dr Pečauera i Dika, ali su ga nakon toga dr Luig i dr Heniger u Berlinu »ubedili da je dr Pečauer nevin i da su i sa Dikom već sve stvari sređene«, ali da će biti raščišćeno i pitanje nestanka novca iz fonda za pomoć »o čemu se sada govori u Kočevju«.[41]

Za akciju su mladi kočevski nacisti izabrali vreme i klimu oko jugoslovenskih parlamentarnih izbora u decembru 1938. O tome je Sober izveštavao Nemački konzulat u Ljubljani: »Najbolju priliku za tu akciju su dali upravo izvedeni izbori za beogradski parlament. Kao i sve druge nemačke narodne grupe u Jugoslaviji, i naša grupa je dobila zadatak da na izborima jedinstveno i zbijeno podrži listu ministarskog predsednika dr Stojadinovića. A u Dravskoj banovini je sa dr Stojadinovićem povezan klerikalni režim i upravo predstavnici tog režima su znali da ovdašnje nemačke grupe drže pod strahovitim pritiskom. Očekivali smo, dakle, da će biti potrebno mnogo rada kako bi narodnu grupu, s obzirom na uputstva, podsetili na disciplinu i to naročito zbog toga što su Kočevari potpuno izgubili poverenje u svoje dotadašnje vodstvo. Zbog toga je bilo potrebno da staro vodstvo ubedimo u neizdržljive prilike pa smo mu savetovali da dà ostavku. Na njegovo mesto je stupio odbor, koji je sa mnom, kao vođom narodne grupe, preuzeo zadatak da KočeVare ponovno zbije u jedinstvenu celinu i da im ulije i u njima učvrsti osećanje za zajedništvo.«[42]

Novi »privredni odbor« je sastavio i svoj program, u kome je prva tačka glasila:

»Narodno vaspitanje: zadatak odbora će biti da kočevsku narodnu grupu zbije u celinu, probudi u srcima ljubav prema zemlji. Vaspitanje narodne grupe u jedinstvu i poverenju u smislu nemačkog pogleda na svet (sic!), uz uvažavanje odgovarajućih odredbi naše kraljevine. Naglašavamo, razumljivo, da smo veoma spremni da se pridržavamo i svih uputstava naše domovine (sic!), Nemačkog Rajha.«

Zanimljiva je i druga tačka u kojoj se, pored otklanjanja nedostataka u školstvu, predviđa »školovanje mladih snaga za budući vodeći sloj, po mogućnosti u Nemačkom Rajhu«. Na privrednom području predviđa se jačanje poljoprivrednog sloja i upotreba novčanih sredstava koja su stvorena pokućarstvom u Rajhu za poboljšanje i obnovu privrede.[43]

Promene u vodstvu kočevskih Nemaca dovele su do toga da se ovaj deo Nemaca u Jugoslaviji još više nego do tada povezao sa Nemačkim Rajhom i nacističkim pokretom. Novo vodstvo, zadojeno nacističkom ideologijom, savesno i odano ispunjavalo je sva uputstva koja su dolazila od Trećeg Rajha, naročito ona od Folksdojče Mitelštele, u čijem je vodstvu postojao i poseban referat za Kočevsku, koji je vodio dr Erih Pečauer, i sam kočevski Nemac, dok su članovi bili Folker Dik i Rave. Vodstvo VoMi je želelo da u Kočevju ustanovi poseban »vođstveni odbor« (Fiihrungsausschuss), koji je trebalo »nasuprot VoMi da preuzme odgovornost za političko usmeravanje narodne grupe«. Takav odbor su, zaista, ustanovili; Jozef Sober je u njemu bio predsednik, a članovi **Sturm, Semič** i Zamida.

Na sastanku tog odbora i kočevskog referata pri vodstvu VoMi, odnosno VDA, održanog početkom 1939. godine, novi odbor je prihvatio opšta načela koja su se iskristalisala u saradnji između VoMi i drugih narodnih grupa; obavezao se da će se »pri izboru svojih saradnika ograničavati na osobe koje u odnosu na svoje nacionalno ponašanje i način života ispunjavaju nacionalsocijalističke zahteve«, da će mlade snage privlačiti ne samo u taj rad nego i u aktivnost vodstva te da će pitanje političkog usmeravanja i planiranja na privrednom, socijalnom i kulturnom području rešavati isključivo u svom sastavu. Prihvatio je i radni program, koji su kočevski referat VDA i Gottschee--Hilfsvverk, tj. akcija za pomoć Kočevarima, u poslednjim godinama već razvijali s mladim kočevskim nacistima (Lampeterom, **Sturmom** i drugima). Obećao je i to da će dalje programiranje i planiranje rada obavljati zajedno s ustanovama iz Rajha, to jest prvenstveno sa VoMi.

Nakon toga su se dogovorili o radu vođstvenog odbora u Kočevju i imenovali pojedine referente: Martina **Sturma** za poljoprivredu, za pitanja vaspitavanja muškaraca i za vezu s mladima; Elfi Lakner za muzičko vaspitanje i za pitanja vaspitanja žena i devojaka; Sofiju Kren za bibliotekarstvo; Irmu Vajs za socijalni rad; Henigmana za domaću radinost, Herberta Erkera za Gočejer cajtung i Gustava Ferderbera za promet sa inostranstvom, dok je mesto omladinskog vođe tada ostalo još nepopunjeno. Vođstveni odbor je bio dužan da svake godine sastavi izveštaj o radu za nekakav »Kočevski odbor« (Gottschee-Ausschuss) u Rajhu, čiji sastav za sada još ne poznajemo.

Podrobnije su raspravljali i o privrednim pitanjima, naročito o tome kako da sa prihodom od rada pokućaraca potpomognu neke privredne akcije po selima, kao, na primer, izgradnju cisterni, uređenje zajedničkih pašnjaka itd. Predstavnici VoMi, odnosno VDA su izjavili da se mora promeniti način pokućarenja, jer je kod raznih ustanova u Rajhu prisutno oklevanje prema dotadašnjem načinu. I obećanje novog vodstva uoči izbora o tome da će naredne godine otići u pokućarenje oni poljoprivrednici koje staro vodstvo dotad

nije uzimalo u obzir, ne mogu obavezivati neke ustanove u Rajhu. Međutim, novi odbor u Kočevju trebalo bi na kraju sezone 1939. da oceni predloge za nov način pokučarenja, koje su aprila 1938. sastavili dr Pečauer i Dik. Predviđali su i formiranje nekakvog pokućarskog odbora. Na žalost, iz raspoloživog materijala nije moguće dobiti podatke o tome da li su te zamisli i ostvarili i kako su ih realizovali.

Takođe su odlučili da će ubuduće, više nego do tada, pratiti promene u imovinskim prilikama u Kočevskoj i registrovati ona imanja koja bi bila na prodaju, pa su proračunom za 1939. godinu predvideli i sredstva kako bi ta imanja mogli da kupe Nemci, a ne Slovenci.[44]

Ubrzo posle toga je Šturm dobio novi zadatak u vezi »s akcijom koja mora biti potpuno prikrivena i tajna, ali ipak brzo i temeljno obavljena«. U vezi s pregovorima, koje su tada vodile jugoslovenska i nemačka vlada za postizanje sporazuma o slanju oko 13.000 jugoslovenskih radnika na sezonski rad u Nemačku trebalo je da Šturm, uz pomoć Franca Vebera iz Črmošnjica i Franca Černeta iz Gorenjega, tajno sastavi nekoliko spiskova ljudi koji bi došli u obzir za sezonski rad u Nemačkoj. Posebno bi trebao sastaviti spiskove onih ljudi koji bi tamo otišli za nekoliko meseci, za čitavu godinu ili i za duže vreme. »To da nećemo dati naše najbolje i najpoverljivije ljude je razumljivo samo po sebi. Molimo, međutim, da označite one ljude koji bi bili sposobni da svakog puta vode grupu od po 10 omladinaca i omladinki. Mislili smo, naime, i o tome da sve Kočevare i Kočevarke smestimo u Virtemberškoj oblasti, a prema mogućnostima bi svaki put stvarali desetine za pojedina sela, tako da bi bili u stanju da ih neprekidno kontrolišemo i školujemo te definitivno neprimetno odabiramo.« Spiskove, izrađene u tu svrhu trebalo je da Šturm pošalje kočevskom referatu pri vodstvu VDA kako bi ovaj mogao da ih dà skupljačima sezonske radne snage. Zbog čega je čitava ta akcija trebalo da bude tajna objašnjava ovako: »Reč je o mešanju u međudržavne odnose što bi moglo da ima za posledicu to da jugoslovenska vlada zaustavi svu akciju slanja poljoprivrednih radnika.«[45] Ni za tu akciju nemamo podataka o tome da li se odvijala i kako je tekla, ali je zanimljiv sam za sebe već plan koji govori o tome kako su nacisti koristili svaku priliku za stvaranje svojih pozicija u Kočevskoj.

Nov sastanak između vodstva kočevskih Nemaca i kočevskog referata pri vodstvu VDA je održan 1. avgusta 1939. u sedištu pokrajinskog saveza VDA za Štajersku u Gracu i prisustvovali su mu Sober, Šemič i Lampeter iz Kočevja, dr Pečauer, Dik i Rave iz Berlina, a došli su i zastupnici pokrajinskih vodstava VDA za Štajersku, Bavarsku i Virtemberg, tj. Dorfmajster, Vister i Plam. Svrha sastanka je bila reorganizacija rada s kočevskim Nemcima čime su trebali još tešnje da uključe u taj rad pokrajinska vodstva VDA za Štajersku, Korušku, Bavarsku i Virtemberg. Zaključili su da bi trebalo već postojećim ustanovama za rad s kočevskim Nemcima, tj. kočevskom odboru i kočevskom referatu u Rajhu da priključe i »radni krug« (Arbeitskreis), u koji bi trebalo da pošalju svoje predstavnike za sva pokrajinska vodstva VDA iz ranije spomenutih pokrajina. Taj radni krug bi trebao pod vodstvom kočevskog referata da izvrša-

va posebne zadatke, kao, na primer, one u vezi sa zdravstvom, školskim pitanjima, bibliotekarstvom, snabdevanjem Nemaca u Rajhu itd. Predlagali su i to da bi u kočevski odbor u Rajhu došao po jedan predstavnik iz spomenutih pokrajinskih vodstava VDA, što bi trebalo još više da pojača rad u odnosu na kočevske Nemce. Učesnici sastanka su bili jedinstveni u tome da pokućarstvo treba zameniti nekim drugim oblikom sticanja novca. Predstavnik Pokrajinskog vodstva VDA iz Minhena je ponovio svoj stari predlog, koji je već nekoliko puta davao vodstvu kočevskih Nemaca, prema kome bi morali za finansiranje zadataka vezanih za kočevske Nemce pridobiti industrijske i privredne krugove u Rajhu. Zbog toga su zaključili da ustanove još i »krug potpornika«, koji bi neprekidno informisali o radnim planovima, a naročito o onim zadacima koje bi finansirala nemačka preduzeća.[46]

Novo vodstvo kočevskih Nemaca je u svom radu neprekidno naglašavalo jedinstvo kočevskih Nemaca, a istovremeno je svesno i planski među njima širilo nacistički pokret. Naročito u godinama 1938-1941. su nacisti u Kočevskoj priređivali razne manifestacije, na kojima su slavili Hitlera i nacističku Nemačku (na primer *uz* pedesetogodišnjicu Hitlerovog rođenja), slali Hitleru pozdrave i molbe da Sloveniju priključi Rajhu itd. U »Gočejer cajtungu« su članovi vodstva pisali članke u potpuno nacističkom duhu, u »Gočejer kalendaru« za 1941. godinu su se pojavile nacističke parole, na primer, Hitlerove, Henlajnove, Ludendorfove i druge izreke, kojih ranijih godina još nije bilo. Dana 16. decembra 1939. su u Ljubljani kočevskim majkama podelili nemačke krstove majki, kojima ih je odlikovao Hitler itd[47]

U proleće 1939. kada je nòvi predsednik jugoslovenske vlade Dragiša Cvetković dozvolio da Nemci u Sloveniji obnove svoj kulturbund, u mnogim selima u Kočevskoj održane su osnivačke skupštine novih mesnih grupa. Na izbornom sastanku u Kočevju su 26. aprila za vođu mesne grupe izabrali Jozefa Sobera, u Staroj Cerkvi 16. aprila Ervina Pečeta, a 30. aprila su održani izborni sastanci u Dolgoj Vasi, Salkoj Vasi, Oneku, Knežjoj Lipi, Nemškoj Loki i D. Toploj Rebri.[48] Mesne grupe su osnivali u sedištima nekadašnjih upravnih opština, koje su ukinuli u septembru 1933. godine. Pri određivanju granica mesnih grupa kulturbunda izvesnu ulogu odigrale su i lokalpatriotske težnje stanovništva. Ali, ipak, banovinske vlasti nisu htele da priznaju to osnivanje, izgovarajući se da pre toga treba predložiti pravila organizacije na odobrenje. Tako je banska uprava Dravske banovine dozvolila osnivanje Svapsko-nemačkog kulturnog saveza u Sloveniji tek u jesen 1939, kada su nemačke vlasti u Koruškoj odobrile pravila i delovanje Slovenačkog prosvetnog saveza[49] Tada su u Kočevju ustanovili Okružno vodstvo kulturbunda, **čiji je** predsednik **bio** Jozef **Sober** a članovi Martin **Sturm,** Vilelm Lampeter, Alfred Buzbah, Rihard Lakner, Johan **Semič i** Johan Zamida.

Od jeseni 1939. pa do kraja 1940. su u Kočevskoj ustanovili 23 mesne grupe, i to: u opštini *Kočevje grad* mesnu grupu Kočevje (vođa Jozef Sober); u opštini *Kočevje okolina* mesne grupe Stara Cerkev (Ervin Peče), Dolga Vas - Livold (Hans Lakner), Onek (Ferdinand Skiber), Željne (Franc Zamida) i Salka Vas (Franc Krof); u opštini *Kočevska Reka* mesne grupe Kočevska Reka (Leopold Slindra), Borovec (Jozef Kriše), D. Briga (Alojz Malner) i Gotenica

(Jozef Mihič); u opštini *Koprivnik* mesne grupe Koprivnik (Jozef Medic) i Nemška Loka (Hajnrih Loske); u opštini *Mozelj* mesne grupe Mozelj (Alojz Stalcer), Zajčje Polje (Matijas Has), Knežja Lipa (Johan Lakner), Spodnji Log (Mihael Rupe) i Blatnik (Karl Strici); u opštini *Stari Log* mesne grupe Polom (Jozef Epih), D. Topla Reber (Franc Gril) i Stari Log (Ervin Henigman); u opštini *Dolenja Vas* mesnu grupu Grčarice (Jozef Primoš); u opštini *Črmošnjice* mesnu grupu Poljane (Franc Majhin) i u opštini *Črnomelj okolina* mesnu grupu Planina (?). Mesnu grupu Črmošnjice su ustanovili tek 22. decembra 1940. (Franc Zamida), a poslednje u Dragi i na Mavrlenu tek po slomu bivše Jugoslavije. Pošto su mesne grupe osnivali u sedištima starih opština koje su imale različit teritorijalni opseg i različit broj stanovnika, a naročito različit broj Nemaca, i mesne grupe su imale veoma različit broj članova. Najjača mesna grupa je bila u Staroj Cerkvi, jer je na njenom području živelo oko 1180 Nemaca, zatim u Koprivniku i Kočevju, dok je ona u Dolnjoj Brigi bila najmanja, jer je na njenom području živelo samo oko 180 Nemaca.[50]

Vodstvu kočevskih Nemaca je uspelo da do kraja 1940. godine tri četvrtine Nemaca u Kočevskoj uključi u kulturbund, a u nekim mesnim grupama čak i 100 odsto (na primer, Polom, Planina, Željne, Grčarice i Dolnja Briga), a i u drugima ne mnogo manje (na primer, D. Topla Reber 99 odsto, dok su u mesnim grupama Šalka Vas krajem 1940. godine još samo četiri osobe izvan organizacije). Krajem 1940. godine je bilo u čitavoj Kočevskoj, u krajevima gde su živeli Nemci, osim na području Črmošnjica, Drage i Mavrlena, učlanjenih u organizaciju 2175 muškaraca i 2039 žena, ukupno, dakle, 4214 osoba, dok je u omladinskim grupama bilo obuhvaćeno 1199 omladinaca i omladinki. Izvan organizacije je ostalo još samo oko 1800 ljudi.[51]

Jedan od razloga za tako veliki upis kočevskih Nemaca u kulturbund se nalazi, sasvim izvesno, u aktivnosti vodstva kočevskih Nemaca, koje je propagandom o velikoj Nemačkoj, nemačkoj uzajamnosti, jedinstvu itd., uz pobede Nemaca u Evropi, budilo osećanje povezanosti kočevskih Nemaca s milionima drugih Nemaca a uz to je i interesovanjem za privredna pitanja izvršilo veliki uticaj među nemačkim poljoprivrednicima u Kočevskoj, a naročito među nemačkom omladinom, pogotovo što nije bilo čak ni najslabijeg protivfašističkog pokreta među samim kočevskim Nemcima (prema podacima vodstva kočevskih Nemaca među njima je bilo samo dva komuniste, a i ta dvojica su, navodno, bili u Nemačkoj). Jedan od razloga je, svakako, u pomirljivom stavu nemačkog sveštenstva u Kočevskoj prema širenju nacističkog pokreta itd.

Dotadašnji razvoj nacističkog pokreta u Kočevskoj je omogućio dalje organizaciono i političko zbijanje kočevskih Nemaca u prave vojne formacije. »Taj prethodni rad je u 1939. godini omogućio stvaranje 'Mannschaft' kao vojne formacije u njenom današnjem obliku, uz pomoć kojom se može sada cela narodna grupa veoma široko vaspitavati na nacionalsocijalističkoj osnovi. Manšaft je, *osim toga,* imala zadatak da eventualno istupi protiv nasilja Slovenaca, pa su *zato imali već ranije u programu daje naoružaju.*« (Podvukao T. F.) Tako su kasnije izveštavali o ustanovljenju »Volksdeutsche Mannschaft«.[52]

Početkom drugog svetskog rata, septembra 1939. je, naime, vodstvo kočevskih Nemaca na nekom tajnom sastanku zaključilo da će, po uzoru na jedinice SA u Nemačkoj, ustanoviti tzv. »Volksdeutsche Mannschaft«. Njen vođa je postao Vilelm Lampeter, od kojeg su nacisti u Rajhu opravdano očekivali najviše. Pored sebe je imao čak petoricu štabnih vođa: omladinskog vođu Laknera (koji ga je i zamenjivao dok se nalazio na odsluženju vojnog roka u Jugoslovenskoj vojsci), savetnika za poljoprivredu Šturma, odgovornog za službu bezbednosti Buzbaha te Šemiča i Zamidu, koji su na ovaj položaj došli zbog svojih zasluga u širenju nacističkog pokreta. Vodstvo »Folksdojče Manšaft« u Kočevju je po pojedinim selima i varošicama osnivalo tzv. šturmove, i to njih 25, koji su bili u sedištima mesnih grupa kulturbunda, te ih je označavalo s rednim rimskim brojkama od I (grad Kočevje) do XXV (Mavrlen).[58] U šturmove, koje su vodile vođe šturmova, uključili su sve muške članove kulturbunda od 21 do 50 godina starosti, a samo u gradu Kočevju su gornju starosnu granicu snizili na 40 godina »kako bi onemogućili uključenje nepoželjnih osoba«, što znači da su »nepoželjne osobe« bile stare uglavnom preko 40 godina. Svaki šturm je imao jedan do četiri voda, na čijem čelu su bili vodnici. U svim šturmovima je bilo 1560 jednoobrazno uniformisanih (crne čizme, crne čakšire, bela košulja, crna kravata i crna kapa), po vojnim pravilima izvežbanih i u nacističkom duhu vaspitanih muškaraca.

U posebnu vojnu jedinicu su okupili muškarce mlađe od 30 godina, i to uglavnom one koji su se vratili s raznih tečajeva u Nemačkoj. Najpre su izabrali muškarce u Šalkoj Vasi i Cvišlarima i organizovali ih kao treći vod I šturma, a kasnije su ih birali na široj osnovi i organizovali u sedam vodova. Izvežbali su ih tako da su mogli svakog časa da ih skupe u poseban »stražarski šturm« (Wachsturm) pod Buzbahovom komandom. Prema zadacima koji su mu bili dodeljeni, nacisti su ovu jedinicu sami izjednačavali sa službom bezbednosti u Rajhu.

O tajnosti organizovanja nacističkih vojnih jedinica u Kočevskoj govori član njihovog šireg vodstva i urednik »Gočejer cajtunga«, Herbert Erker: »Tako su bili osim telesno nesposobnih u šturmove obuhvaćeni svi nemački muškarci do 50 godina starosti. To je bilo veoma teško, jer je trebalo sav rad u kočevskim jedinicama maskirati pred vlastima i njihovim brojnim agentima. Duboko u šumama, bez obzira na vremenske prilike, imali su mnogo časova telesnog vežbanja i drugog potrebnog uvežbavanja. Jedinica koju smo za javnost zbog predostrožnosti ustanovili 'za obnovu poljoprivrede' ubrzo je doživela čas svoje provere.«[54]

Upravo tako kao što su jedinice bile formirane po uzoru na jedinice SA, organizovali su i nemačku omladinu u Kočevskoj po uzoru na Hitlerjugend u Nemačkoj. Vodio ju je Rihard Lakner, kome je bilo podređeno 25 omladinskih vođa na terenu. Do kraja 1940. godine u omladinsku organizaciju je bilo uključeno 1199 omladinaca i omladinki, a do proleća 1941. već 2994.[55]

Broj članova kulturbunda, omladinske organizacije i Folksdojče Manšaft je bio, prema pojedinim mesnim grupama odnosno šturmovima, sledeći:

Br. šturma	Sedište mesne grupe i šturma	Krajem 1940. godine Članovi SD KB	Odr. članovi	Omladina	U proleće 1941. godine Nemci ukupno	Članovi SD KB	Omladina	Jedinica
1	Kočevje	501	417	84	843	638	136	67
2	Stara Cerkev	590	469	121	1.034	726	222	127
3	Mozelj	399	304	95	804	555	195	95
4	Kočevska Reka	521	392	129	1.037	735	250	112
5	Koprivnik	522	392	130	891	639	196	109
6	Stari Log	524	405	119	1.127	767	290	143
7	Dolga Vas	222	180	42	441	295	104	57
8	Zajčje Polje	109	88	21	204	151	50	37
9	Knežja Lipa	120	91	29	241	156	64	35
10	Nemška Loka	91	75	16	156	119	41	24
11	Onek	110	80	30	197	151	57	30
12	Šalka Vas	209	176	33	657	397	105	80
	Željne	134	101	33	-	-	-	-
13	Grčarice	148	124	24	197	169	43	40
14	Gotenica	122	96	26	256	158	57	44
15	Borovec	116	90	26	291	193	84	45
16	Dolnja Briga	99	78	21	183	143	47	26
17	Polom	193	145	48	448	264	101	42
18	D. Topla Reber	158	128	30	350	281	108	57
19	Poljane	152	88	64	516	246	128	41
20	Planina	177	140	37	333	253	94	40
21	Spodnji Log	97	82	15	189	141	52	34
22	Blatnik	99	73	26	237	173	54	26
23	Črmošnjfce	-	-	-	1.140	899	359	142
24	Draga		-	-	418	168	88	75
25	Mavrlen	-	-	-	297	139	69	49
	Str'ažarski Vod	-	-	-	-	-	-	128
	Ukupno	5.413	4.214	1.199	12.487	8.553	2.994	1.705

Ako uzmemo u obzir da su mesne grupe kulturbunda u Črmošnjicama, Dragoj i na Mavrienu organizovali tek od decembra 1940. možemo zaključiti da na području drugih mesnih grupa do zadnjih dana decembra 1940. nije bilo obuhvaćenih u kulturbundu više od 1900 kočevskih Nemaca - odraslih i omladine - ili nešto preko 22 odsto koji su postali članovi tek 1941. godine. Kako su na trećem-pokrajinskom statističkom sastanku, u Mariboru 19. januara 1941., prema statistici za kraj 1940. godine, utvrdili da je izvan organizacije još 1829 kočevskih Nemaca, a oni su se do prole^a 1941. uključili u organizaciju, smatram da su u proleće 1941. u kulturbundu bili već organizovani svi Nemci koji su tada živeli u Kočevskoj. A u Folksdojče Manšaft su do proleća 1941. obuhvatili čak 80 odsto svih muškaraca odgovarajuće starosti (drugi su bili nesposobni za takvu službu).[56]

Razvoj nacističkog pokreta u Kočevskoj se kretao u pravcu sve čvršćeg vojnog i poluvojnog organizovanja kočevskih Nemaca starih od 7 do 50 godina. Zbog toga su"na terenu najuticajniji postajali ne toliko vođe mesnih grupi kulturbunda koliko vođe šturmova, koji su postali čak »die Ranghöchsten

im Sturmbereich«, tj. najviši po položaju na području šturma. Potčinili su im čak vođe mesnih grupa i omladinske vođe. Podjednako je bilo i u vodstvu svih kočevskih Nemaca. I tamo je neprekidno jačao Lampetrov položaj, pa je okružni vođa kulturbunda, kao i »vođa kočevske narodne grupe« Jozef Sober zastupao kočevske Nemce samo za javnost, dok nije krajem 1941. i početkom 1942. doživeo Arkovu sudbinu s kraja 1938. godine.

Tako su kočevski Nemci dočekali slom bivše Jugoslavije čvrsto organizovani u Svapsko-nemačkom kulturnom savezu, vojnički izvežbani u Folksdojče Manšaft i uglavnom zadojeni nacističkom ideologijom. Tako postaje razumljivo i njihovo ponašanje u sudbonosnim aprilskim danima 1941. i njihova spremnost za preseljenje u »Rajh«.

Kočevski Nemci aprila 1941. godine

Napad Nemačke i Italije na Jugoslaviju 6. aprila 1941. je za kočevske Nemce predstavljao početak novog razdoblja, koje su već vatreno očekivali. S obzirom na njihovo ponašanje u sudbonosnim aprilskim danima 1941. godine, to razdoblje su sami prozvali »vreme preispitivanja i iskazivanja«, a u stvari to je bio vrhunac njihovog petokolonaškog rada i nastojanja, izdaja domovine u kojoj su živeli šest stotina godina.

Posle 25. marta 1941. je vod kočevske narodne grupe Jozef Sober, shodno uputstvima saveznog vodstva Svapsko-nemačkog kulturnog saveza naredio da ta organizacija prekine delovanje u Kočevskoj. Međutim, to je bio samo prividan potez, jer su se ionako neko vreme suštinski politički rad i druge aktivnosti razvijale u šturmovima u Folksdojče Manšaftu i u omladinskim grupama. Upravo jedinice su se u tim danima temeljno pripremale na događaje koji su se približavali.

Kada se vest o državnom udaru u Beogradu 27. marta 1941. »proširila i u gradu Kočevju, vodstvo narodne grupe shvatilo je sav značaj vremena i budućih događaja, pa je na osnovu već mesecima ranije organizovane kurirske službe naredilo šturmovima opštu pripravnost... Iako su se trudili da odbrambene mere preduzmu sasvim neprimetno, to im nije uspelo, pa je žandarmerija uz pomoć slovenačke rulje (sic!) počela da izvodi lične i kućne pretrese, uhapsila više omladinaca, a 28. marta je uhapsila i člana vodstva narodne grupe (verovatno Laknera - nap. T. F.). To, kao i kontrolisanje svakog Nemca, naročito u gradu, međutim, ni izdaleka nije moglo sprečiti jedinicu da u najvećoj pripravnosti ne očekuje disciplinovano dalje naređenje. Vreme do izbijanja rata je proteklo u veoma velikoj nervnoj napetosti... Većina muškaraca pozvanih u vojsku pobegla je u šume i nemački prodor se očekivao iz dana u dan.« Tako je o petokolonaškom radu kočevskih Nemaca kasnije izveštavao Rihard Lakner.[57] 0 tome je slično izveštavao i Herbert Erker: »Poput munje su, neposredno pred izbijanje rata, nestali svi za vojsku sposobni muškarci u Kočevskoj. Skupljali su se u šumama, špiljama i skrivalištima. Obaveštajna služba je delovala vanredno, kao u vreme seljačkih buna.«[58]

Još pre napada na Jugoslaviju su odeljenja Folksdojče Manšaft po selima uspostavila straže i vodstvo u Kočevju je svojim poverenicima po selima javilo parolu - »Frühling«, tj. u proleće bi trebala da otpočne »opšta akcija jedinice«. Međutim, 6. aprila, kada je otpočeo rat, kočevski su Nemci morali još da ostanu mirni. Vlasti su najpre uhapsile još jednog člana vodstva, pa i dr Arka, a u unutrašnjosti su tog dana uhapsili nekih 20 Nemaca i sve ih teretnim automobilom prevezli kao taoce u Metliku, gde su ih 9. aprila oslobodili.[59] Žandarmerija je tih dana uhapsila i 11 Nemaca koje su iznenadili pri sabotažnim akcijama, npr. prilikom prekopavanja puteva prema Kočevskoj Reki i Moravi. Odvezli su ih u Kočevje i nakon toga dalje u Novo Mesto, ali su ih tamo pustili.[60]

Međutim, vlasti tada nisu mogle pohapsiti sve vodstvo kočevskih Nemaca. Sober i Buzbah, a verovatno i Šemič i Zamida su se sa još nekim Nemcima krili. Prva dvojica su prebegli u neku skrivenu špilju u obližnjoj šumi. Sober je još pre toga, verovatno krajem marta, poslao ženu i decu u Korušku.[61] A u Kočevski Rog je dan ili dva kasnije stigao vođa Folksdojče Manšaft Lampeter, koji se nalazio u nekoj jedinici Jugoslovenske vojske u Bosni, ali je još pre početka rata dezertirao i požurio u Kočevsku kako bi s jedinicom prisustvovao daljem razvoju događaja.[62]

Ovaj deo vodstva kočevskih Nemaca je 10. aprila uveče, dok se Jugoslovenska vojska, zbog prodora nemačkih jedinica do Zagreba, uglavnom već povukla sa jugoslovensko-italijanske granice, s parolom »Frühling« pozvao jedinice u šturmovima na akciju. »! noću 10/11. aprila, kada se već sasvim raširila vest o približavanju nemačke vojske, vođa Folksdojče Manšaft Vilelm Lampeter i trojica njegovih štabnih vođa su, uz pomoć jedinice, razoružali sve žandarmerijske stanice u Kočevskoj. Zaplenjeno oružje su podelili šturmovima i postavili straže. Do uskršnje nedelje smo poseli najznačajnije tačke u pokrajini, razoružali svaku jedinicu srpske vojske koja je išla preko Kočevskog, pri čemu su poginula četiri člana naše jedinice.« Tako je o događajima iz onih dana izveštavao Rihard Lakner.[63]

Tu četvoricu poginulih Nemaca kočevski nacisti su kasnije slavili kao svoje junake, pa im čak podizali spomenike.

Od 10. do 14. aprila kočevski Nemci'su prisvojili vlast u čitavoj Kočevskoj. U Kočevju je Lampeter već 11. aprila silom svrgnuo sreskog načelnika i sam sebe proglasio sreskim glavarom. Dr Arka su postavili za kočevskog župana, a Martina Sturma za policijskog komesara.[64]

Pošto su prigrabili vlast, kočevski Nemci su čitavih 10 dana »neograničeno gospodarili« u pokrajini i prema Slovencima i čitavom slovenstvu nastupali tako, da čitavoj Kočevskoj pokrajini daju izgled potpuno nemačke pokrajine. Iz kancelarija su izbacili sve Slovence, sklanjali su slovenačke natpise, bojkotovali posećivanje slovenačkih škola a neke škole su čak demolirali. Tako je sresko načelstvo u Crnomelju 29. aprila 1941. izveštavalo civilnog komesara Gracijolija u Ljubljani: »U Mavrlenu su članovi kulturbunda došli u školsku zgradu, pokidali po zidovima izvešane slike slovenačkih pisaca, druge školske slike i geografske karte, nakon toga su zapečatili školski arhiv, službene knjige, zaključali školsku zgradu i vrata zapečatili, te izjavili da neće ni-

kakve nastave sve dotle dok u školi ne bude postavljen nemački učitelj. A učiteljima su pregledali svu privatnu imovinu, oduzeli su im svu korespondenciju i naredili im da se isele. Isto se dogodilo na Planini i u Rečicama.«[65] Sasvim izvesno je da su tako činili i u drugim krajevima, samo što o tome nemamo sačuvanih izveštaja.

Kočevski Nemci su otpočeli i da love i hapse Slovence. Neka nam o tome kazuju sami njihovi izvori.

»Kada su Kočevari nanjušili jutarnji vazduh i kada su nemačke jedinice prekoračile granicu, zahtevali su od sreskog načelstva oružje za samoodbranu. Naoružali su se puškama i mitraljezima i dočepali se vlasti. Razoružali su slovenačku policiju pa je delimično i pohapsili i zatvorili u kočevske zatvore... Kočevari su obavljali pretrese među Slovencima, plenili službena dokumenta i oružje, te 'smestili' glavne huškače iza rešetaka«, izveštavao je kočevski referat u vodstvu VDA 21. aprila 1941.

Herbert Erker je zabeležio: »Na veliki petak (11. aprila - nap. T. F.) izašli su šturmovi iz šuma, zauzeli grad Kočevje i razoružali sve žandarmerijske stanice u pokrajini, preuzeli državne kancelarije, zatvorili sve poznate protivnemačke huškače i na ugroženim mestima postavili jake straže koje su jednostavno razoružale srpske jedinice u povlačenju.«[66]

I neki W. je u Gočejer cajtungu 24. aprila 1941. pisao: »Samo energičnom nastupu vodstva narodne grupe treba da se zahvalimo što je na veliki petak Dojče Manšaft mogla da preuzme redarstvenu službu. Razoružavala je ostatke jedinica u povlačenju i zatvarala sumnjive elemente.«[67]

Nama poznati Herbert Oterštet je, pak, u brošuri »Die Volksgruppe der Gottscheer«, koju je februara 1942. napisao za savezno vodstvo Štajerskog otadžbinskog saveza, o tome izveštavao sledeće: »Četiri žrtve je koštao Kočevare taj poslednji oslobodilački boj. Kada su prve italijanske jedinice u aprilskim danima 1941. stigle na kočevsko tie, na tom nemačkom ostrvu sva vlast već je bila u rukama Nemaca. Slovenačka policija je sedela razoružana u tamnicama, u koje su 20 godina svojevoljno zatvarali kočevske vođe. Srpske bande, koje su išle pokrajinom, bile su razoružane, a uprava i javna bezbednost na nemačkom ostrvu su bile u rukama Kočevara. Čitava pokrajina je blistala u sjaju brojnih zastava s kukastim krstom.«[68]

Dakle, više nemačkih izvora je jedinstveno u tome da su se kočevski Nemci u danima prevrata silom dokopali vlasti i počeli loviti i hapsiti Slovence.

Kočevski Nemci su u Kočevju i njegovoj okolini zaista pohvatali sve viđenije slovenačke ljude, među njima i komuniste, koje su imali zabeležene na već ranije izrađenim spiskovima. Već prvog dana svoje neograničene vlasti zatvorili su ih oko 70. Za njih su u podrumu gostione Harde postavili vešala. Ipak su 14. aprila odlučili da ih neće vešati već će sačekati dolazak nemačke vojske. Smatram da ih je od tog čina odvratio dolazak nemačkog saveznog oficira, poručnika Štredeleja, koji je preko Ljubljane stigao iz Celja. U izveštaju kočevskog referata u vodstvu VDA od 21. aprila 1941. piše, naime, i sledeće: »Pre nego što su stigli (Italijani, naime - nap. T. F.), tamo su bili neki nemački oficiri i pozvali su Kočevare na mir i čekanje.«[69]

Nemačkog oficira za vezu iz Prve brdske divizije, poručnika Štredeleja, u Kočevje je poslao štab 49. nemačkog planinskog korpusa na zahtev Vrhovne komande kopnene vojske od 11. aprila 1941. Ujedno je u Ljubljanu poslao oficira za vezu iz 79. nemačke pešadijske divizije, kapetana Maurera. Oba oficira, koji su s pratnjom 12. aprila stigli u Ljubljanu, gde ih je primio komandant italijanske divizije »Izonco« general Romero, imali su zadatak da kod italijanskih vojnih komandi u Ljubljani i Kočevju zastupaju interese ljubljanskih i kočevskih Nemaca. Razumljivo je da su, prema zahtevu svojih komandi, taj zadatak pred Italijanima maskirali kao utvrđivanje da li su Srbi pričinili neke zločine nad folksdojčerima. I dok je kapetan Maurer ostao u Ljubljani, dotle je poručnik Štredele 14. aprila otputovao u Kočevje, gde su ga kočevski Nemci oduševljeno primili. U špaliru jedinica Folksdojče Manšaft i omladine vodili su ga kočevskim ulicama s takvim ponosom da su neki Slovenci, koji su iza zastrtih prozora posmatrali taj događaj, pomislili da je to samo komedija i da se neko od kočevskih Nemaca presvukao u nemačku oficirsku uniformu. Saslušavši pozdravnu reč Šobera, Štredele se obratio kočevskim Nemcima i »toplo im se zahvalio za nepokolebljivu vernost prema velikom nemačkom narodu.«[70] U Kočevju je ostao do dolaska italijanske vojske, a onda su ga opozvali. Izveštavao je da su srpska vojska u povlačenju i italijanska vojska u prodiranju »blago (sic!) opljačkali« nemačke seljake u Kočevskoj.[71] Tih dana je Kočevje posetio i komandant 1. brdske divizije, general Hubert Lane, i verovatno još neko od nemačkih oficira. Svima njima su kočevski Nemci priređivali oduševljen doček. 0 tome je Lujza Hegler iz Pokrajinskog ureda VDA za Korušku u Celovcu 22. aprila 1941. izveštavala dr Pečauera: »Nemački generali i oficiri koji su imali svoje boravište u Novom Mestu, posetili su Kočevje gde su ih oduševljeno pozdravili i primili. Jedan od te gospode mije rekao da nešto slično još nije doživeo.«[72]

U tom pijanom oduševljenju nad kapitulacijom Jugoslavije jedinice Folksdojče Manšafta u to vreme priređivale su prave hajke po šumama i lovile jugoslovenske vojnike. U izveštaju upućenom Ajnvandererercentralštele iz jeseni 1941. piše, naime, i ovo: »Manšaft je uhvatila i zatvorila jedinicu od 60 naoružanih ljudi, koji su se odmah po povlačenju zapadnog dela Jugoslovenske vojske udružili i boravili na Fridrihštajnu. Ta banda još nije postala aktivna. Ali, Italijani su je, po svom dolasku, oslobodili.«[73]

Samozadovoljavajuće i bezobzirno gospodarenje kočevskih Nemaca je nekoliko dana kasnije ograničio dolazak italijanske vojske, tj. jedinica divizije »Izonco«, koja je u Kočevje i okolinu stigla 16. aprila 1941. Komandant te divizije, general Frederiko Romero, je, doduše, 19. aprila potvrdio Lampetra i dr Arka za privremenog sreskog glavara, odnosno kočevskog župana, ali je njihovoj vladavini, ipak, ubrzo došao kraj. Naime, 23. aprila im je oduzeo vlast novi italijanski sreski komesar, fašist dr Džovani Sizgoreo.[74]

Već tada su između kočevskih Nemaca i italijanskog okupatora otpočela trvenja, koja su u početku bila veoma oštra, ali su ih kasnije ublažili. Međutim, nisu nestala sve do preseljenja kočevskih Nemaca.

Osnova za ta trvenja je bilo razočaranje kočevskih Nemaca zbog italijanske okupacije. Od vremena priključenja Austrije Nemačkoj su, naime, očeki-

vali da će se najmanje dogoditi to da će Kočevska posle eventualnog sloma Jugoslavije pripasti pod Nemačku, a sada se, eto, odjednom našla pod Italijom. Zbog toga su se pojedinci veoma trudili da bar u poslednjem trenutku, pre nego što obe strane sporazumno zacrtaju granicu preko slovenačke teritorije, pokušaju da stave Kočevsku pod Nemačku. Spomenuću samo nekoliko primera.

Lujza Hegler iz Pokrajinskog ureda VDA za Korušku u Celovcu je 22. aprila 1941. pisala dr Pečaueru: »Sada je jedina briga Kočevara da postignu priključenje Rajhu. To pitanje nije bilo pripremljeno, ali mogu vam javiti da je prof. Peter Jonke, na zahtev SS i Himlera, sastavio odgovarajući dokumenat i već ga poslao Državnoj kancelariji. Prepiše su dobili sam državni vođa SS (Himler - nap. T. F.), VDA u Berlinu i gaulajteri Koruške, te Štajerske. Profesor Jonke je bio danas kod mene u kancelariji i pričao mi da već ima odgovor i da možemo još uvek da se nadamo da se naša stara želja (sic!) približava ostvarenju.«[75]

Ulrih fon Hasel je u svom dnevniku, 5. maja 1941., zapisao: »U Berlinu sam sreo mladog kneza Aueršperga, koji juri okolo po Berlinu da bi postigao priključenje Kočevske nemačkoj teritoriji (bolje nego preseljenje).«[76]

Kočevski Nemac Franc Frajburger iz Štrasvalhena pri Salcburgu je, 2. maja 1941., pisao gaulajteru dr Iberajteru i Gaugrenclandamtu u Gracu da bi trebalo Kočevsku, sa srezovima Črnomelj, Novo Mesto i Krško (sic!), da otrgnu od Kranjske i da je priključe Štajerskoj kao »Gau Südmark - Gottschee«.[77] Četrnaest dana kasnije dr Karstanjen mu je odgovorio da to nije moguće ostvariti zbog viših razloga i da će biti ostvarena želja kočevskih Nemaca da ne žive ponovno u nekoj drugoj državi već da se presele u Rajh.[78]

Ti pokušaji nisu bili usamljeni. Kao što ćemo videti, i ljubljanski Nemci su se u to vreme trudili da nagovore vodeće nacističke krugove u Nemačkoj da i Ljubljanu priključe Nemačkoj.

Trvenja između kočevskih Nemaca i italijanskog okupatora su bila najsnažnija upravo meseca aprila 1941., kada su kočevski Nemci još gajili nadu na priključenje Kočevske Nemačkoj, u vreme dok se njihovo vodstvo još nije dogovorilo s vodećim nacistima trećeg Rajha za preseljenje kočevskih Nemaca. A otpočela su i plela se zbog toga što kočevski Nemci nisu hteli da se odreknu svih onih »tekovina« koje im je doneo slom Jugoslavije, a italijanski okupator, i pored dobrog savezništva s Nemačkom, nije hteo dopuštati takav vanredan položaj nemačke manjine u okupiranoj Sloveniji.

Prilikom okupacije slovenačkih predela, komandant italijanskog XI armijskog korpusa, general Mario Roboti, 14. aprila 1941. poslao je svojim potčinjenim jedinicama skicu Kočevske s ucrtanim granicama nacionalno-mešovite teritorije i naređenje štaba II italijanske armije »da nemačke stanovnike te teritorije ne smeju tretirati kao neprijatelje« i da im na molbu nemačkih vlasti izdaju posebne lične karte.[79] Međutim, naređenje italijanskih vojnih vlasti da stanovništvo mora odmah da preda sve oružje i municiju italijanskim vlastima, da je na snazi policijski sat od 9 časova uveče do 5 časova ujutro itd. se odnosilo i na nemačko stanovništvo. Zbog toga je vodstvo kočevskih Nemaca već drugi dan po dolasku italijanske vojske u Kočevje, tj. 17. aprila, za-

Kočevski Nemci slave Hitlerov rođendan 20. aprila 1941.

htevalo od njene komande čitavu vrstu koncesija, uz pomoć kojih su kočevski Nemci nameravali da za sebe sačuvaju poseban položaj. Osnovni zahtev se, razumljivo, odnosio na to da se kočevskim Nemcima dozvoli da nose uniforme i oružje. Na žalost, nije sačuvana ili pak nije dostupna dokumentacija koja se odnosi na to pitanje, pa nas sa zahtevima upoznaje samo odgovor koji je, dva dana kasnije, dao general Roboti. Dozvolio im je da nose lovačko oružje i to svi šumari i lovočuvari nemačke narodnosti, dok je vodstvu kočevskih Nemaca (ali ne i njegovim službenicima) dozvolio da nose oružje za ličnu odbranu, tj. pištolje. Sve ostalo oružje, koje su prema Robotijevoj naredbi od 15. aprila. 1941. kočevski Nemci trebali da predaju, ostaje pri opštinskoj upravi u Kočevju, koja, pak, mora dostaviti italijanskom guverneru Ljubljanske pokrajine, generalu Bernadotu Fjorencjoliju, spisak oružja i njegovih bivših vlasnika. Žandarmerija i gradska policija (koje je uvelo vodstvo kočevskih Nemaca posle kapitulacije Jugoslavije) moraju biti potčinjeni okupacionim vojnim vlastima prema podrobnijim naredbama, koje će u budućnosti izdati vrhovne komande. A dobrodošlo je i preko potrebno sarađivanje pri održavanju reda u unutrašnjosti i u tu svrhu bi mogli pomagati italijanskim karabinjerima. Tamo gde nema italijanskih karabinjera, održavanje reda bi mogli obezbediti s žandarima i policijskim agentima nemačke narodne grupe, ali ova mora poslati komandi XI armijskog korpusa njihov spisak i pregled njihovog razmeštaja. Vojne vlasti će, takođe, dozvoljavati kočevskim Nemcima priređivanje kulturnih skupova ukoliko njihovo vodstvo pre njihovog održavanja dostavi odgovarajuće podatke. Izdaće se i potrebne propusnice za putovanje vodstva kočevskih Nemaca po unutrašnjosti i u noćnim časovima, za odlazak rudara na rad i njihov povratak s posla u noćnim časovima, kao i stalne propusnice svim kočevskim Nemcima kako bi mogli i automobilima putovati po unutrašnjosti i snabdevati se životnim namirnicama.[80]

Međutim, još tih dana je italijanski okupator uvideo da kočevski Nemci žele mnogo više nego što su pojedine koncesije. Kada je italijanska vojska stigla u Kočevje, kočevski Nemci, koji su, razumljivo, očekivali dolazak nemačke vojske, jer je ova već bila u Beloj krajini, obesili su samo nacističke zastave s kukastim krstom a slavili su i godišnjicu Hitlerovog rođenja (20. aprila) u moru nacističkih zastava i crnih uniformi, vojnički organizovanih i nacistički vaspitanih jedinica Folksdojče Manšafta. O tome je komanda karabinjera divizije »Izonco« izveštavala sledeće:

»Kada su jedinice divizije stigle u Kočevje i okolne krajeve, svi su prozori na kućama bili veoma ukrašeni nemačkim zastavama. Nekoliko dana kasnije, kada je pristigao određen broj italijanskih zastava, podeljene su stanovništvu da ih postavi pored nemačkih zastava.

Nakon toga je stiglo naređenje da treba nemačke zastave pokupiti i ostaviti samo italijanske.[81] Vojnici, koji su trebali da izvrše to naređenje, konstatovali su da među nemačkim ljudima vlada neka zlovolja i prećutno nezadovoljstvo.

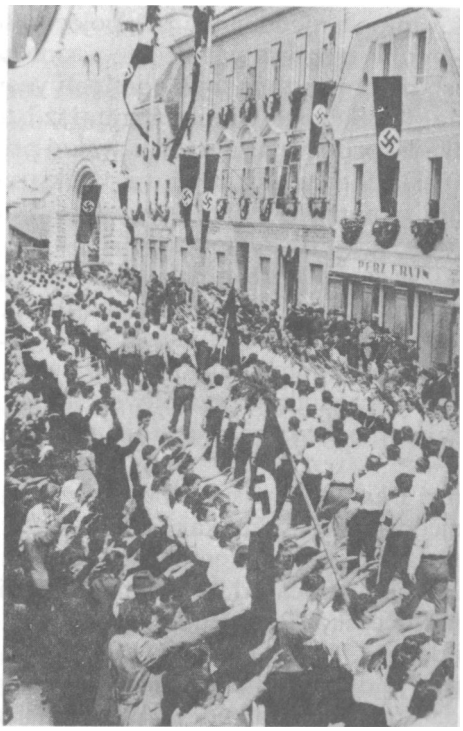
Naređenje su izvršili, ali nakon skidanja nemačkih zastava sa nemačkih kuća su nestale i italijanske. Jasno je da je to bila akcija smišljenog i proračunatog skidanja zastava.

Pošto je vodstvo nemačke narodne grupe protestovalo u Ljubljani, stiglo je naređenje kojim se dozvoljava vešanje nemačkih zastava pored naših.[82]

Ovo novo naređenje su, preko civilnog komesara, preneli vodstvu kočevske narodne grupe, ali i pored toga nisu više vešali ni nemačke ni italijanske zastave koje su ranije skinuli.«[83]

Kao što ćemo kasnije videti, do sličnih pojava došlo je i među Nemcima u Ljubljani. Nameće se, razumljivo, pitanje o tome da li su Nemce u Kočevskoj i u Ljubljani na to huškali i nacisti iz Štajerske, koji su upravo oko 20. aprila prodrli u Novo Mesto i zauzeli ga za nekoliko časova, a 14 dana kasnije su za više od mesec dana zauzeli čitave predele Dolenjske.

Na italijanskoj strani nisu bile ogorčene samo vojne komande nego i političke vođe, a naročito civilni komesar za Ljubljansku pokrajinu, Emilio Gracioli, pa je nemački konzul u Ljubljani dr Hans Broš morao da se veoma trudi da bi nekako izgladio najveća trvenja. O tome je 2. maja izveštavao nemačko Ministarstvo inostranih poslova: »Kada sam se 22. aprila o. g. vratio u Ljubljanu, morao sam, na žalost, utvrditi da između nemačkih narodnih grupa u Ljubljani i Kočevju, s jedne strane, te italijanskih okupacionih vlasti, a' naročito italijanskog civilnog komesara Graciolija, s druge strane, vlada velika napetost. Svi folksdojčeri su bili razočarani zbog toga što su Ljubljanu i Kočevje okupirale italijanske, a ne nemačke jedinice. Svoje razočarenje nisu prikrivali. S druge strane mi se, pak, žalio italijanski civilni komesar da su u Kočevju, prilikom dolaska italijanske vojske a i kasnije, folksdojčeri kojih tamo živi veliki broj vešali samo zastave s kukastim krstom i ni jedne jedine italijanske zastave, da su folksdojčeri u Ljubljani na Firerov rođendan obesili samo male talijanske zastave ali i velike zastave sa kukastim krstom, da se trude ovde među slovenačkim stanovništvom da izvedu tajni plebiscit u korist Nemačke i da uopšte razvijaju protiv Italije usmerenu huškačku propagandu.«[84]

Parada kočevskih Nemaca prilikom slavljenja Hitierovog rođendana u Kočevju 20. aprila 1941.

Zbog toga je novi italijanski sreski komesar u Kočevju dr Sizgoreo već drugog dana svog službovanja, tj. 24. aprila, verovatno po Gracioliovim uputstvima, izvestio Alfreda Buzbaha, koji je tada zastupao odsutno vodstvo kočevskih Nemaca (ovo je tih dana boravilo u Rajhu) o novim naredbama, koje su u nekim pogledima ograničile dotadašnji položaj kočevskih Nemaca. Reč je bila naročito o zabrani nošenja uniformi i traka s kukastim krstovima na rukavima, vešanju nacističkih zastava itd. Zbog toga je Buzbah sledećeg dana posebnim aktom zamolio da dozvole svim kočevskim Nemcima koji imaju legitimacije Švapsko-nemačkog kulturnog saveza da nose poseban znak, a funkcionerima i članovima formacija, tj. Folksdojče Manšaft i omladini jedinstvenu uniformu s trakom i kukastim krstom na rukavu, pa bi, kao znak »prijateljskih osećanja prema fašističkoj Italiji« bili spremni da nose i takav znak kojeg bi im propisale italijanske vlasti. Kočevski Nemci su za sebe, naime, i kao svoj znak izabrali germansko runo, koje znači »Boden«, tj. zemlju, vlasništvo, i taj znak su nosili na kapi i čvoru kravate, a pod njim je bio natpis »Gottschee«. Buzbah je molio i to da im talijanske vlasti dozvole da u prazničnе dane i na proslavama, pored italijanske zastave, vešaju i nacističku. A funkcionerima bi trebalo i dalje dozvoliti da nose oružje i propusnice za kretanje danju i noću. Taj posebni akt je Buzbah potkrepio i sledećim:

»Uz sve to naglašavamo da među nama žive pojedini šovinistički Slovenci koji bi spomenute odredbe mogli tumačiti u tom smislu da nam neko želi preoteti svu odvažnost, pa bi nas zbog toga obasipali veoma oštrim podsmesima. Upozoravamo da su ti Slovenci sami emigranti iz Istre, koji svoje poznavanje italijanskog jezika iskorišćavaju za to da u svakoj prilici omalovaže našu narodnu grupu kod naših italijanskih drugova. 0 ekstremnoj protivitalijanskoj aktivnosti tih ljudi možemo u svako vreme staviti italijanskim vlastima na raspolaganje poverljivi dokazni materijal.«[85]

Međutim, sasvim izvesno ni Buzbah niti drugi članovi vodstva kočevskih Nemaca nisu bili toliko naivni da bi sami verovali da su ih u trvenja s italijanskim okupatorom gurnuli Slovenci, a naročito ne »istarski (čitaj: primorski) emigranti«. Reč je o ponovnom vidljivom izražavanju neprijateljstva koje je vodstvo kočevskih Nemaca gajilo prema Slovencima i o prljavoj ideji da se konfidentskim uslugama italijanskom okupatoru postigne nekoliko njegovih koncesija.

A italijanski vojnici i karabinjeri su u to vreme vatreno pretraživali stanove mnogih folksdojčera u Kočevskoj kako bi našli skriveno oružje i municiju, ali uglavnom bez uspeha. Tako je, na primer, kod člana vodstva Riharda Laknera oružje tražila čak jedinica od 24 vojnika, uhapsili su i vođu mesne grupe kulturbunda u Kočevskoj Reki Rudolfa Heglera i omladinskog vođu Mihiča iz Gotenice itd.[86]

Veća trvenja uspeo je da izgladi u mnogim razgovorima sa Graciolijem tek nemački konzul dr Broš. Vodstva kočevskih i ljubljanskih Nemaca su morala da obećaju lojalan odnos prema Italiji, u skladu s nemačko-italijanskim savezničkim odnosom, pa je Gracioli čak sugerisao dr Brošu da pošalju posebne pozdrave odanosti Musoliniju, što se 2. maja zaista i dogodilo. U svom pozdravnom telegramu je vodstvo kočevskih Nemaca u ime »nemačke narodne grupe u Kočevskoj, koja je iznutra i spolja nacionalsocijalistički usmerena« sačekala slom Jugoslavije, »s ponosom i veseljem« pozdravilo dolazak pobedonosne italijanske vojske u Kočevsku i dalje izjavilo da su se kočevski Nemci »kao nacionalni socijalisti u duhu Adolfa Hitlera« veoma divili Musolinijevim naporima za obnovu hiljadugodišnjih tradicija večnog Rima i da s gvozdenom disciplinom očekuju zaključke koje će prihvatiti Hitler i Musolini o njihovoj daljoj sudbini.[87]

Tako su odnosi između italijanskog i nemačkog okupatora, kao i Nemaca u ljubljanskoj pokrajini postali čudni, da ne kažem komični. Nakon pronemačkih demonstracija, koje su priredili od strane Nemaca nahuškani stanovnici nekih dolenjskih sela krajem aprila i 1. maja, vodstva kočevskih i ljubljanskih Nemaca sastavila su telegram odanosti Musoliniju, a nemačka policija je istog dana brzo zaposela onaj deo Dolenjske koji je italijanski okupator narednog dana priključio Italiji. Mislim da je na pomirljiv stav vodstva kočevskih Nemaca, koji nije bio u skladu s tadašnjim događajima, uticao naročito Himlerov i Hitlerov zaključak o tome da se kočevski i ljubljanski Nemci još 1941. godine »vrate u Rajh«. Italijanski okupator je dao Nemcima u ljubljanskoj pokrajini nekoliko koncesija: dopustio je upotrebu nemačkog jezika pri opštenju s italijanskim okupacionim vlastima, oslobodio je nemačku decu da

posećuju slovenačke osnovne škole, dozvolio je, pored italijanske, vešanje nemačke zastave itd. U Kočevskoj je dozvolio nošenje uniforme i oružja samo članovima vodstva, dok članovi Folksdojče Manšaft nisu smeli da nose ni uniforme, čega se oni nisu držali. Dozvolio je i to da vodstvo Folksdojče Manšaft i stražarski šturm na rukavima nose trake s kukastim krstom i na kapama te čvorovima kravata poseban znak itd. Valja reći da su italijanske vlasti postajale sve tolerantnije prema tim spoljnim znamenjima nacističke usmerenosti kočevskih Nemaca, sve dok im nisu - kao što ćemo videti - u jesen 1941. zbog partizanske aktivnosti dozvolile da nose čak i oružje, pa ih počele i koristiti za traganje za partizanskim jedinicama.[88]

Iako su se između talijanskih vojnih, odnosno civilnih vlasti te kočevskih Nemaca još pojavljivala trvenja i nesuglasice, ona ipak od početka maja 1941. nisu bila tako snažna da bi mogla kočevske Nemce da spreče u obavljanju priprema za njihovo preseljenje, ria koje su se pripremali naročito od kraja maja 1941.

Pripreme za preseljenje

Pitanje o tome da li će se kočevski Nemci preseliti u Nemačku nije poniklo tek posle sloma Jugoslavije i italijanske okupacije Kočevske, već mnogo ranije. Već posle Hitlerovog govora u Rajhstagu, 6. oktobra 1939., po slomu Poljske i prvim počecima preseljavanja Nemaca iz baltičkih državica u Nemačku, odnosno na okupirana i Rajhu priključena poljska područja, i među Nemcima u Jugoslaviji nastalo je neko uznemirenje. D. Biber navodi da su zbog toga uznemirenja, nastalog zbog priča o preseljenju Nemaca iz Jugoslavije, mnogi Nemci u Kočevskoj oktobra i novembra 1939. privremeno odbacili čak hitlerovski pozdrav i kukaste krstove, pa počeli odjednom dokazivati da su slovenačkog porekla.[89] Usred takvog uznemirenja je 6. novembra 1939. održan i nekakav razgovor u Nemačkom konzulatu u Ljubljani ili, pak, negde drugde, možda čak i izvan jugoslovenske teritorije, u kome je vodstvo kočevskih Nemaca objašnjavalo svoje poglede u odnosu na pitanje preseljenja kočevskih Nemaca u Rajh. Pošto je sačuvana beleška o tome veoma zanimljiva, kako zbog gledišta vodstva kočevskih Nemaca o preseljenju, tako i zbog navođenja motiva za "eventualno preseljenje, donosim je u celini.

»1. Vodstvo narodne grupe priznaje da moraju biti i u odnosu na preseljenje koristi narodne grupe u okviru interesa čitavog naroda.

2. Vodstvo narodne grupe smatra da ne može uvažavati ondašnje rasprave i odlučivanja o pitanjima preseljenja, jer bi za bilo kakvu odluku, pre nego što bi je definitivno prihvatili, morali pitati kako vodstvo narodne grupe tako i njeno berlinsko zastupništvo.

3. Vodstvo narodne grupe ne može smatrati pitanja preseljenja hitnim sve dotle dok Italija stvarno ne okupira Kočevsku. Činjenica da Kočevska spada u italijansko uticajno područje za vodstvo narodne grupe još ne može biti argument koji bi mogao u dovoljnoj meri da opravdava iseljavanje. Svesno je da se ne zauzima samo za generaciju koja sada živi, nego mora braniti

i aktivnost i borbu njenih predaka. Zbog toga ne želi da joj istorija bilo kada prebaci da se odreklo Kočevske još dok italijanska okupacija nije bila definitivno određena. Iskustva ove godine (nemačko-ruski pakt) pokazala su da može veoma brzo doći do potpunog prevrata u odnosima među raznim silama. Tako "neka teorija može veoma brzo da dođe izvan uticajnog područja u kome je do tada bila.

4. Vodstvo narodne grupe će nastaviti s obnovom, jer samo takva obnova može da poveća vrednost Kočevske i jača vodstvo narodne grupe za slučaj da do preseljenja ne dođe, u što verujemo u Kočevskoj.

5. Vodstvo narodne grupe ne može da prihvati argument da nemačka narodna grupa u Kočevskoj ne može da opstane duže vreme zbog toga što bi time zamisao nemačkog koridora do Jadranskog mora mogla pomutiti odnose između Nemačke i Italije. Kočevska narodna grupa već sama od sebe odvraća ideju da bi svoj opstanak povezivala sa idejom nemačkog koridora pa smatra da ova zamisao i posle odseljenja Kočevara neće nestati iz političkih rasprava.«[90]

Iz te zabeleške je očigledno ponajpre to da je vodstvo kočevskih Nemaca razgovaralo o preseljenju s nekom ustanovom, koja je dobro znala da Kočevska spada u italijansko uticajno područje, daje ta ustanova bila na stanovištu da bi duži opstanak nemačke manjine u Kočevskoj kao nemački koridor prema Jadranskom moru mogao pomutiti dobre odnose između Italije i Nemačke i da je vodstvo kočevskih Nemaca odbacivalo ideju o preseljenju sve dok Italija, zaista, ne okupira Kočevsku.

Problemu preseljenja vodstvo kočevskih Nemaca se opet vratilo u Kočevskom kalendaru za 1941. godinu, u kome je raspravljalo o ugovorima između Nemačke i baltičkih država o preseljenju Nemaca i o pisanju nekih novina o budućem preseljenju kočevskih Nemaca. Stajalo je na stanovištu da će prilikom rešavanja nacionalnog pitanja u jugoistočnoj Evropi biti od značaja i pitanje preseljenja nekih naroda ili manjina, ali da pitanje preseljenja južnonemačke narodne grupe neće rešavati uredništva raznih novina, nego ministarstva inostranih poslova zainteresovanih država. Odbacivalo je preseljenja kao metodu nacionalnih borbi rečima: »Preseljenja, koja bi mogli upotrebiti kao metod nacionalne borbe, ne bi doprinosila pomirenju odnosa i s njima bi se postigao upravo suprotan efekat.« A na kraju je naglasio: »Za nas Kočevare preseljenje nije hitno. Mi smo rešeni da sređujemo svoj život ovde, na zemlji svojih predaka, pa stojimo na stanovištu da naše preseljenje u Rajh nije potrebno za pomirenje Kranjskog prostora.«[91]

Vodstvo kočevskih Nemaca je, dakle, i kasnije, tj. bar krajem 1940. godine, odbacivalo mogućnost preseljenja kočevskih Nemaca u Rajh. U svakom slučaju mu ideja o preseljenju kočevskih Nemaca, koji su u Kočevskoj živeli oko 600 godina, nije bila simpatična, kao što mu nije bilo simpatično ni uključivanje Kočevske u italijansko uticajno područje, pa je zbog toga živelo u nadi da će bilo kad doći u nemačku interesnu sferu. Na to su ukazivali i u jednom, ranije spomenutom, telegramu kojeg su kočevski Nemci uputili Hitleru 13. aprila 1939, u kome je izražena zabrinutost ako bi Slovenija, prilikom prevrata, potpala pod Italiju, pa su ga molili da Kočevsku i slovenačku Sta-

jersku priključi Rajhu. A na to, najposle, ukazuju i ranije opisane prilike u Kočevskoj u aprilu 1941. godine.

Ne znamo, na žalost, kako su na preseljenje kočevskih Nemaca do aprila 1941. gledale neke ustanove u Rajhu, naročito Folksdojče Mitelštele, koja je imala zadatak da nacificira Nemce u inostranstvu, da ih preseli u Rajh ili na okupirana područja, i da ih tamo zbrinjava u svojim logorima sve dotle dok ih ne bi ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda naselio na okupiranim područjima ili u Rajhu., Uz potpuno pomanjkanje primarnih izvora ove vrste ne znamo sasvim sigurno ni to da li su već pre 1941. godine raspravljali o tom pitargu, a još manje znamo, razumljivo, kako su ga postavljali. Tek iz ranije spomenute zabeleške znamo da je negde vođen o tome nekakav razgovor 6. novembra 1939. U jednom od ranijih poglavlja spomenut elaborat Sidostdojčes instituta ili Gaugrenclandamta u Gracu iz polovine 1940. godine spominje, doduše, preseljenje kočevskih Nemaca, ali samo uopšteno. I prvi do sada poznati podaci o nameravanim deportacijama Slovenaca i naseljenju Nemaca u posavskom i posutlanskom pojasu ne predviđaju preseljenje kočevskih Nemaca. Na primer, ni dr Štir, iz ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu kada je, 17. aprila 1941. izradio »Predlog o naseljenju preseljenika u novim područjima na jugoistoku«, mislio je samo na slovenačku Štajersku i Gorenjsku, a još nije uzimao u obzir kočevske Nemce.[92]

Prvi nama poznati sastanak na kome se raspravljalo i o preseljenju kočevskih Nemaca iz tog dela Slovenije, koji je potpao pod Italiju, bila je konferencija koja je održana 18. i 19. aprila 1941. u Beču i na kojoj su zastupnici raznih ustanova Rajha raspravljali o rasparčavanju i uređenju jugoslovenskih pokrajina.' Državni sekretar u Ministarstvu unutrašnjih poslova Vilelm Štukart je u zapisniku, koji je poslao ministru inostranih poslova fon Ribentropu, zapisao: »Kad Italija sebi priključi južni deo Slovenije, dobiće i nemačke ljude. Italijanska vlada je saglasna s time da se ti folksdojčeri presele u Rajh. Za preseljenje bi trebalo da važe odredbe nemačko-italijanskog ugovora o preseljenju folksdojčera iz južnog Tirola.« [93]

O odseljenju kočevskih Nemaca iz Ljubljanske pokrajine su 21. ili 22. aprila 1941. u Beču razgovarali ministri inostranih poslova Ribentrop i Ćano, ali o tome u sačuvanom nemačkom zapisniku nema podataka. Međutim, službenik nemačkog Ministarstva inostranih poslova Rintelen je 24. aprila 1941. poslao iz Ribentropovog posebnog voza u Beču telegram nemačkom veleposlaniku u Rimu, Hansu Georgu fon Makenzenu:

»Gospodin ministar inostranih poslova Vas moli da ministru inostranih poslova Ćanu ili Anfuzu dopunite izveštaj koji su dobili ovde i da ih upoznate o tome da nameravamo preseliti one folksdojčere koji žive u južnoj Sloveniji, naročito u Kočevskoj i u Ljubljani. Za izvođenje ove mere ćemo se u pogodno vreme povezati sa italijanskom vladom.«[933]

Zaključak o preseljenju kočevskih Nemaca je, dakle, morao biti donet negde oko 17. ili 18. aprila 1941. u vreme, dakle, kada je Himler izdao u Mariboru svoje »Smernice za iseljenje tuđih elemenata iz donje Štajerske«, kojima je odredio i deportaciju Slovenaca iz posavskog i posutlanskog pojasa.

Verovatno je već do tada dobio negativan Himlerov odgovor na dokument dr Petra Jonkea, koji je ovaj - kao što svedoči već spomenuto pismo L. Hegler dr Pečaueru - napisao upravo po njegovoj sugestiji i u kome je dokazivao potrebe po priključenju Kočevske Rajhu.

Tada je Himler poslao u Ljubljanu vođu Centralnog ureda za useljenje (Einwandererzentralstelle), SS-šturmbanfirera Martina Zandbergera, koji se pre toga, zajedno s njim, zadržao u Celovcu na konferenciji o deportacijama Slovenaca iz Gorenjske. U Ljubljani mu je SS-hauptšturmfirer Reksajzen, koji je tamo stigao već 12. aprila kao zastupnik ureda Gestapoa iz Celovca, 18. aprila sastavio kratku informaciju o Nemcima u Kranjskoj.[94] I verovati je da je Zandberger bio onaj koji je 22. ili 23. aprila odveo predstavnike kočevskih Nemaca do Himlera.

Himler je predstavnike kočevskih Nemaca - Šobera, Lampetera i Sturma, primio 23. aprila u svom posebnom vozu, koji je imao u vreme ratnih operacija u Jugoslaviji i Grčkoj, na železničkoj stanici u Bruku na Muri. Na tom sastanku su se, načelno, dogovorili o preseljenju kočevskih Nemaca u posavski i posutlanski pojas.[95] Izgleda da se predstavnici kočevskih Nemaca nakon tog sastanka nisu odmah vratili u Kočevje, jer je još 24. i 25. aprila Buzbah prema italijanskim vlastima nastupao kao njihov zastupnik. Odvezli su se u Maribor, gde im je šef civilne uprave za donju Štajersku, dr Iberajter, obećao da će ih naseliti u slovenačkoj Štajerskoj. I 26. aprila ih je u Mariboru, u prisustvu dr Iberajtera, primio i Hitler koji je tog dana posetio Maribor. Nije, doduše, poznat ni jedan originalan izvor sa sadržajem njihovog razgovora,[96] ali je najverovatnije da su ga molili da primi kočevske Nemce u Rajh, jer su po povratku u Kočevje u »Gočejer cajtungu«, u izveštaju o prijemu, objavili i ove redove: »Firer je potvrdio obećanje gaulajtera Iberajtera našim predstavnicima o tome *da će sudbina i budućnost naše nemačke narodne grupe biti obezbeđena u okviru velikog nemačkog Rajha.*«[97] Ali još ničim nisu jasno prognozirali preseljenje, za koje su se već bili načelno dogovorili. Samo autor članka »Ein Blick voraus« je u istom broju tog lista između redova predskazao preseljenje, rečima: »A šta će sada biti s nama? Postaćemo Nemci u Rajhu Adolfa Hitlera i ništa više ... *Budućnost koja je pred nama nije više folksdojčerska, nego velikonemačka.*«[98] I u narednom broju tog lista su velikim slovima napisali: »Kočevari! Nad vama drži Firer svoju snažnu ruku! Jedan narod, jedan Rajh, jedan Firer!« Međutim, ni jednom jedinom rečju nisu spomenuli preseljenje.[99] Običan nemački poljoprivrednik u Kočevskoj je sebi te reči, ili bolje rečeno parole, tumačio drukčije od njihovog pravog smisla. U opštem i vatrenom očekivanju da Kočevsku ipak okupira Nemačka, pogotovu uz takve parole, mnogi od njih su mogli očekivati da će se to zaista i dogoditi. Petnaestog maja je vodstvo kočevskih Nemaca u »Gočejer cajtungu« velikim slovima objavilo kočevskim Nemcima da su njihove vođe Sober, Lampeter i Šturm stigli u Berlin,[100] a u članku »Disziplin« je pisalo da kao članovi nemačkog naroda čekaju na naređenja koja će im za sva vremena obezbediti njihovu sudbinu i da stoje zbijeni za svojim vodstvom, koje im utire put u novu budućnost (sic!). U to vreme su čak dva puta zapisali da čekaju »naređenja«. I tek 22. maja 1941. kada se vodstvo vratilo iz Berlina, ali čitav mesec dana na-

kon toga, lj. tek kada je u Bruku na Muri, načelno, obavilo dogovor s Himlerom za preseljenje kočevskih Nemaca, vodstvo im je jasno reklo šta ih očekuje.[101]

Vodstvo kočevskih Nemaca se o preseljenju dogovaralo s najvišim nacističkim vlastodršcima bez prethodnih savetovanja sa ljudima koje je zastupalo. Za preseljenje se odlučilo veoma brzo, čim se iz Himlerovih i Hitlerovih usta saznalo da Nemačka neće okupirati Kočevsku i da bi kočevski Nemci morali da ostanu pod Italijom ukoliko se ne presele. Bili bi jedina veća nemačka narodna grupa pod Italijom, pošto su se Nemci iz Južnog Tirola i iz Kanalske doline već preselili u Rajh, a Nemci iz Dalmacije se još uvek nisu organizovali kao narodna grupa. Izgleda da je bio jedini veći uslov koji su postavljali u razgovorima s Himlerom i Hitlerom taj da i posle preseljenja i naseljenja ostanu zbijena celina, tj. da i dalje postoje kao narodna grupa što su im, kako se čini, ovi i obećali.

0 samom načinu preseljenja su počeli podrobnije da se dogovaraju 13. i 14. maja, kada ih je vod ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda, SS-brigadefirer Ulrih Grajfelt, pozvao u Berlin. Sober, Lampeter i Sturm su predlagali da preseljenje izvedu što pre i to su objašnjavali nastupajućim privrednim teškoćama kočevskih Nemaca, kojima je italijanski okupator zabranio seču šuma odnosno prodaju drva. Na Grajfeltovu i Stirovu primedbu da imanja u posavskom i posutlanskom pojasu još neće biti pripremljena, odgovarali su »da će se Kočevari radje preseliti na imanja Slovenaca u jesen 1941. i pomoći pri njihovom pripremanju nego da i dalje za duže vreme ostaju u Kočevskoj«. S tim su bili saglasni i Grajfelt i Štir, jer bi kočevski Nemci, među kojima je bilo mnogo radnika u drvnoj industriji, mogli prilično pomoći pri pripremanju imanja, naročito ukoliko bi im italijanske vlasti dozvolile da sa sobom odvezu i što više drva. Dogovorili su se da preseljenje izvedu što pre, a u svakom slučaju odmah posle žetve. Bili su na stanovištu da bi preseljenja s imanja u Kočevskoj na imanja u posavskom i posutlanskom pojasu trajala od 4 do 8 sedmica i da bi ih mogli izvesti delimično i konjskim zapregama. Predstavnici kočevskih Nemaca su zahtevali zbijeno naseljenje svih kočevskih Nemaca na jednom području osim osoba koje potiču iz mešanih brakova i nesposobnih bezemljaša. Te dve grupe bi trebalo preseliti negde drugde. Popis svih onih koji su glasali za preseljenje bi obavilo najpre samo vodstvo kočevskih Nemaca, a onda bi ih pregledalo odeljenje Centralnog ureda za useljenje (EWZ), dok bi imanje pre preseljenja ocenio predstavnik Dojče-Umzidlungz-Trojhandgezelšaft (DUT) ili Dojče Anzidlungzgezelšaft (DAG). Kako su kočevski Nemci bili već čvrsto organizovani, u Berlinu su smatrali da preseljenja ne bi vodila Folksdojče Mitelštele, već neposredno ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru ili poseban štab za naseljenje, koji bi ustanovio taj ured. Nemačko Ministarstvo inostranih poslova je, pak, predviđalo da u tu svrhu u Kočevju otvori podružnicu ijubljanskog konzulata.[102]

O tim razgovorima i dogovorima je Grajfelt ubrzo izvestio dr Iberajtera u Mariboru i predlagao sledeće:

»Načelno se, dakle, slažemo u tome da se preseljenje izvede što pre. U interesu sređenog privređivanja mi se čini da bi bio pravi rok za preseljenje septembar, dakle vreme posle žetve. Bio bih veoma zadovoljan ukoliko bi do tog vremena mogli završiti pripreme za naseljenje pa bi posle toga pokušali u pregovorima s Italijanima odrediti septembar i oktobar za vreme preseljenja. Ta dva meseca su sasvim dovoljna da se izvede preseljenje od imanja do imanja, s tim da Kočevari ne bi boravili u logorima. Ukoliko bi, pak, vama za to bilo potrebno duže vreme, da mi to javite.«[103]

Kao što ćemo videti, pripreme za preseljenje kočevskih Nemaca su se uglavnom, svugde odvijale u smislu tog dogovora sem u posavskom i posutlanskom pojasu, gde su se ozbiljnije počeli pripremati za naseljenje tek onda kada su pripreme već morali da privedu kraju.

U Berlinu su se dogovorili i to da, s obzirom na to da Italijani još ne znaju za nameravano preseljenje, vodstvo kočevskih Nemaca može javno da razglasi plan o preseljenju. To je i učinilo čim su se spomenuta tri predstavnika vratila iz Berlina. Dvadeset drugog maja su u »Gočejer cajtungu« objavili kočevskim Nemcima da ih Hitler zove natrag u Rajh i od tada su i u novinama jasno govorili o preseljenju.[104]

Tada se je vodstvo kočevskih Nemaca svom snagom bacilo na posao za ispunjenje dva neposredna zadatka, tj. tehničkih i psiholoških priprema kočevskih Nemaca za preseljenje.

Već 24. maja su u svim većim krajevima u Kočevskoj održani zborovi, na kojima su Lampeter, Šturm, Buzbah i Zamida govorili o preseljenju. Nakon tog prvog talasa zborova, izveli su tzv. predopciju. Svako ko je želeo da se preseli je na posebnom »porodičnom listu«, osim svojih ličnih podataka, morao potpisati i izjavu da želi da se »vrati u Rajh«. Vodstvo kočevskih Nemaca je tada, naime, pisalo i govorilo da se kočevski Nemci neće »preseliti«, nego »vratiti u Rajh«. Pozivu na preseljenje su se već u predopciji odazvali gotovo svi Nemci u Kočevskoj. Za svakog ko je sa potpisanim »porodičnim listom« izrazio želju za preseljenje nadležni vođ šturma Folksdojče Manšaft ili od njega opunomoćeni zastupnik morao je dati poverljivu karakteristiku. Vodstvo je krajem maja od italijanskih vlasti izdejstvovalo dozvolu da može iz zemljišnih knjiga da ispiše podatke o nekretninama svakog Nemca koji želi da se preseli. Za taj posao je angažovalo oko 20 mlađih ljudi, koji su to obavili za mesec i po dana. Prvog juna je dalo uputstva svim vođama šturmova, županima i mesnim zastupnicima da izmere šume i izračunaju količinu drveta. Već narednog dana su stručnjaci za šume u selima praktično pokazali kako se to radi i kroz nekoliko dana su merenjem površina šuma i njihovim izračunavanjem bili zaposleni već gotovo svi vlasnici šuma. Vodstvo je nakon toga prikupljalo podatke pa su ih tokom čitavog juna, jula i avgusta obrađivali u Kočevju.[105]

Pored tih praktičnih priprema za preseljenje, vodstvo kočevskih Nemaca je razvilo i snažnu propagandnu aktivnost. Bilo mu je stalo, naime, do toga da što više Nemaca optira za preseljenje. Osim već spomenutih zborova, 24. maja je održalo i bezbroj sastanaka s vođama šturmova, na kojima je davalo uputstva za propagandni rad među Nemcima. Organizovalo je i brojne teča-

jeve za jedinice i omladinu. Tako je Rihard Lakner od 10. do 14. juna organizovao u Kočevju tečaj za »vaspitanje sa svetskim pogledima«, udružen s telesnim vaspitanjem, kome je prisustvovalo oko 120 omladinaca i omladinki. Tim tečajem je želeo da iškoluje vodstvo za to »da sva Firerova naređenja budu izvršena« (sic!).[106] Od 17. do 24. jula je, pak, Lampeter sa svojim saradnicima, tzv. štabnim vođama, Zamidom, Šemičem i Šturmom, organizovao tečaj za »vaspitanje sa svetskim nazorima« svih vođa šturmova i vodova. Vođa tečaja je bio Buzbah, a pomogao mu je Lakner. Predavanje o nacizmu je održao Lampeter.[107] Fanatički i naduveni Lakner je od 21. do 31. avgusta organizovao nov tečaj za omladinu u Starom Taboru. Organizovali su i veliki broj mitinga, prozvanih »Morgenfeier«, npr. 20. jula u Kočevju, 27. jula u Svetlom Potoku, 10. avgusta u Starom Logu, 17. avgusta na Krempi, 31. avgusta u Starom Taboru itd.[108] A omladina je imala tzv. »Jugendfeier«, npr. 1. juna u Borovcu i na Krempi, 13. jula na Gačama itd. Na svim tim mitinzima su nastupali u uniformama i s nacističkim zastavama. Pevali su nacističke pesme, ushićeno govorili o nacizmu, te slavili Hitlera i njegov Rajh.

Snažnu propagandu za nacizam i preseljenje u Rajh je vodstvo kočevskih Nemaca u to vreme razvilo i u listu »Gočejer cajtung«. Naročito su Lampeter, Lakner i Buzbah, [109] koji je bio referent za propagandu, napisali nekoliko propagandnih članaka, prepunih fraza i krilatica, u Gebelsovom stilu, kao, na primer, »Führer befiehl, wir folgen Dir!«, »Wir wollen heim ins Reich!« itd.

Zborovima, mitinzima, paradama, tečajevima, člancima u novinama itd. vodstvo kočevskih Nemaca želelo je da stvori po čitavoj Kočevskoj takvu klimu koja bi prodrmala svakog Nemca, probudila ili utvrdila njegovo osećanje sudbinske povezanosti s ostalim nemačkim narodom i velikom Hitlerovom Nemačkom kako bi se što pre i što lakše odlučio za »povratak u Rajh«, gde je trebala da ga čeka bolja budućnost.

U to vreme se vodstvo kočevske narodne grupe zagriženo borilo protiv suprotne propagande koja je sebi postavila za cilj da što više kočevskih Nemaca odvrati od preseljenja. Da je takva propaganda postojala dokazuju članci vodstva kočevske narodne manjine u »Gočejer cajtungu«. Tako je 26. juna inž. Alfred Buzbah pisao da župnik Kraker u Kočevskoj Reki u svojoj okolini stvara bezobzirnu propagandu protiv vodstva kočevskih Nemaca i bruka pojedine vođe koji su, navodno, »balavci«, da je Gočejer cajtung »jevrejski list« itd. Pisao je i to da »osim toga, neprekidno postavlja pogrešne tvrdnje o predstojećem preseljavanju i da se veoma trudi kako bi ljude odvratio od preseljenja.«[110] Kada je nekadašnji vod kočevskih Nemaca župnik Jozef Epih 3. jula govorio na grobu umrlog koprivničkog župnika Augusta Sauera, rekao je: »To što gaje bolelo bilo je opažanje da se u poslednje vreme kod mlade generacije poljuljala ljubav prema kočevskoj domovini. Iz te njegove domovinske ljubavi je moguće objasniti i njegov odbojni stav prema pitanju iseljenja, stav koji su njegova duhovna sabraća odobravala, pa i sama zauzimala.«[111] Te reči su naljutile vodstvo kočevskih Nemaca i inž. Buzbah je tome dodao da je mlađa generacija, koja je preuzela vodstvo posle kapitulacije Jugoslavije, organizovala i izvela narodnu odbranu, shvatila novo vreme pa »je svoju privrženost kočevskoj domovini nadomestila istinskom privrženošću Fireru i Raj-

hu.«[112] Vodstvo kočevskih Nemaca je u narednom broju objavilo izjavu boroviškog župnika Hajnriha Vitinea, koji je objašnjavao motive za preseljenje. Pored toga što je naveo neke privredne motive, naveo je i nekoliko fraza o Hitleru. Nastupio je i protiv onih koji su imali skrupule kada je reč o preseljenju zbog toga što se tamo kuda bi trebalo da se presele nanosi ljudima zlo jer ih iseljavaju. Rekao je da takve skrupule nisu opravdane (sic!), jer je, navodno, Hitler ponudio prijateljsku ruku, ali su je Jugosloveni vređanjem i pretnjama odbili.[113]

Bilo je još više nedoumica koje su se ticale preseljenja i propagande protiv preseljenja, jer se vodstvo kočevskih Nemaca, a naročito njegov propagandni ured pod Buzbahovim vodstvom, moralo neprekidno sudarati s njima. Posebno su među starijim ljudima kružile vesti da će kočevske Nemce nakon preseljenja smestiti za pola godine najpre u barake, a starije i iznemogle u domove za stare i iznemogle.[114] Kružile su i priče da će morati preseljenici u Rajhu gladovati.[115] Vodstvo kočevskih Nemaca je pri suzbijanju suprotne propagande pretilo čak koncentracionim logorom.[116] To je u svojoj poverljivoj izjavi, u jesen 1941. godine, potvrdio i dr Hans Arko: »Bio bi, dakle, zadatak vodstva da preseljenje pripremi duševno, a ne u tonu koji je bio sve ostalo a najmanje srdačan. Na svakom zboru na kome sam prisustvovao izgovorena je i reč: koncentracioni logor. I 'Gočejer cajtung' je pisao u tonu koji ljude nije privlačio, nego ih je mogao samo odbijati.«[117]

Kakav je bio ton kočevskih nacista u suzbijanju propagande, koja je kočevske Nemce odvraćala od preseljenja, kazuje Buzbahov članak u »Gočejer cajtungu«:

»Pri suzbijanju stalnih mračnih priča utvrđujemo da je rok za preseljenje određen za ovogodišnju jesen. Ko je toliko lud da veruje autorima tih priča neka sam i podnese štetu.

Sumnjivi pojedinci, koji u poslednje vreme lutaju našom pokrajinom i fantaziraju o nekakvom stanju gladovanja u Rajhu, spadaju svi bez razlike među bandu koja mrzi rad, koja je jedva izbegla koncentracione logore. Svaki pošteni nemački čovek prolazi sa nemim prezirom pored takvih usranaca.«[118]

O propagandi vodstva kočevskih Nemaca za preseljenje nam je sačuvano i nešto podataka italijanskog okupatora. Tako je komanda XI armijskog korpusa u svom Obaveštajnom vesniku od 25. jula 1941. navodila da je nemačka etnička grupa u kočevskom predelu u poslednje vreme izgubila prilično od svog jedinstva zbog različitih stavova u vezi s masovnim iseljenjem u Nemačku.[119] Taj izveštaj mi izgleda donekle preteran, ali je zato tačniji sledeći, koji kazuje:

»Čini se da je nemački ministar inostranih poslova potvrdio vest da se nemačke vlasti neće zauzimati za nemačku etničku grupu u Kočevskoj. Ta potvrda je verovatno odlučno uticala na vođe te grupe, koji se sada zauzimaju za preseljenje u Nemačku. Za propagandu među poljoprivrednicima upotrebljavaju, pored ostalog, i argument da će ih Italija preseliti u Afriku i na Siciliju. Ta vrsta propagande nije dala očekivane rezultate, pa je i sveštenstvo odbacuje.«[120]

Izgleda da su, kako italijanski okupator tako i »Slovenski poročevalec« donekle potcenjivali uspehe u propagandi vodstva kočevskih Nemaca za pre-

seljenje. Spomenuti Obaveštajni vesnik br 23. od 10. septembra 1941. je, naime, izveštavao: ^»Propagandu za Nemačku možemo smatrati završenom. Napori propagandista, usmereni isključivo na to da se nemački živalj iseli na nemačku teritoriju, nisu postigli očekivane uspehe.«[121] A »Slovenski poročevalec« je 25. jula 1941. pisao: »Među kočevskim Nemcima, pa i zagriženim hitlerovcima, raste otpor protiv preseljenja. Opravdano se plaše da će im krovovi nad glavom biti spaljeni ukoliko se usele u kuće izgnanih Slovenaca.«[122]

Izvesno je da se deo kočevskih Nemaca u većoj ili manjoj meri protivio preseljenju, ali je njihov otpor u poređenju sa snagom propagande bio slab, sa snagom propagande koju je širilo njihovo vodstvo. Više izvora je saglasno u tome da se među kočevskim Nemcima preseljenju najviše protivilo sveštenstvo. Ali, bilo je samo sedam nemačkih sveštenika, od kojih je jedan (August Sauer iz Koprivnika), umro već 1. jula 1941, a drugih šest je imalo suprotna gledišta. Njih trojica (Hajnrih Vitine iz Borovca, Jozef Krajner iz Poloma i Alojz Kriš iz Starog Loga) su pokleknuli pa se preselili, i od njih je Vitine bio najžešći zagovornik preseljenja, pa je čak nameravao da ostavi svešteničkі poziv. Druga trojica (Jozef Epih iz Stare Cerkve, Jozef Kraker iz Kočevske Reke i Jozef Glibe iz Gotenice) su se preseljenju suprotstavljali i nisu se preselili. Naročito su poslednja dvojica bili izloženi snažnim napadima vodstva kočevskih Nemaca.[123]

Preseljenju su se aktivno protivili i neki imućniji građani u Kočevju, u prvom redu zbog imovinskih razloga. Bili su, naime, duboko svesni šta će izgubiti, a nisu znali da li će za to nešto dobiti i šta će dobiti. Preseljavanju su se iz tih razloga suprotstavljali naročito fabrikant soda-vode Henigman, trgovac Jozef Henigman, porodice Jakomini, Aurelija Rom, gostioničar Eduard Tomič itd.[124] Ipak je u gradu Kočevju došlo do većeg otpora protiv preseljenja tek krajem decémbra i u prvim danima januara 1942.

O otporu protiv preseljenja je Lampeter 20. oktobra 1941. izveštavao Centralni ured za useljenje u svom izveštaju o »trenutnim političkim prilikama u kočevskoj narodnoj grupi«:

»Preseljenje nije ni za jednog Kočevara lako, jer Kočevari veoma vole svoju rodnu zemlju. Ali, pošto smo im objasnili političku potrebu našeg povratka u Rajh, sledi veoma veliki deo veselog srca Firerovom pozivu. Zaista u Kočevskoj narodnoj grupi postoje pojedinci koji šire propagandu protiv preseljenja, koji sami neće da se presele i koji bi od preseljenja rado odvratili i svoje sunarodnike._Medju njima su: veliki deo folksdojčerskih popova i pojedini građani iz Kočevja. U unutrašnjosti je srazmerno manje takvih koji prihvataju protivničku propagandu. Broj takvih koji se ne žele preseliti cenim na najviše 5 odsto. Od toga bi bilo čak poželjno da se njih 3 odsto ne preseli, jer s njima ne bi dobila ništa ni narodna grupa niti Rajh. Ti malograđani iz grada su upravo oni koji svuda i u svako vreme potkopavaju rad vodstva narodne grupe, šire propagandu protiv preseljenja i uvek se trude da stvore pogrešnu sliku o našoj narodnoj grupi.«[125]

Vodstvo kočevskih Nemaca je, dakle, u svojoj propagandi za preseljenje imalo dosta uspeha. Nije se koristilo samo frazama, nego i ružnim lažima. Onim retkim kočevskim Nemcima koji nisu mislili samo na sebe nego i na

Slovence koje su nacisti nameravali da izgnaju da bi naselili kočevske Nemce, odgovaralo je da izgnani Slovenci dobiju potpuno odštetu za imovinu koju budu ostavili u svojim domovima. Na taj način se, dakle, kočevski Nemci neće »naseliti na zaplenjena imanja«, nego na imanja koja su vlasništvo Rajha, pošto će biti potpuno otkupljena.[126]

Vodstvo kočevskih Nemaca nosi, dakle, veliku istorijsku krivnju, jer je, zadojeno nacističkom ideologijom, tu je ideologiju još pred kapitulaciju stare Jugoslavije i posle nje svesno i nasilno kalemilo u glave i srca svojih sutiarodnika, sililo ih, na preseljenje s njihovih šeststogodišnjih domova na grudu koju su preko hiljadu godina obrađivali slovenački ljudi

Kočevske Nemce je pre preseljenja upozoravao i letak Okružnog komiteta KPS Kočevje iz avgusta 1941. Letak koji su komunisti i simpatizeri, 10. avgusta, rasturali po svim selima u kojima su živeli Nemci je veoma uznemirio vodstvo kočevskih Nemaca. Tog dana su Nemci imali u Starom Logu tzv. »Morgenfeier«. Kako je izveštavao »Gočejer cajtung« na njemu je pre podne govorio Lampeter »tvrdim glasom« i »oštrim rečima«, a popodne se temeljno »obračunao« s komunističkim »mutnim« elementima, koji se nadaju da će uz pomoć letaka nahuškariti Kočevare protiv njihovog vodstva. List je izveštavao i o tome da je nakon toga ushićenje Nemaca preraslo u orkan.[127]

Razumljivo je da bi bilo preterano očekivati da bi i najbolje sastavljen, gotovo proročanski letak mogao odvratiti kočevske Nemce od preseljenja, prožete i opijene nacističkom propagandom.

Zbog novog propagandnog talasa vodstva kočevskih Nemaca u pripremama za preseljenje iz Kočevske, među njima i italijanskim okupatorom došlo je do novih trvenja, ali ona nisu imala naročito velike posledice. Najpre je došlo do nekih uznemirenja pošto je šef civilne uprave za donju Štajersku dr Iberajter u maju poslao u Kočevsku neku grupu esesovaca, o kojoj za sada ne znamo ništa detaljnije. Znamo samo to da je nakon toga Himler naredio Iberajteru da se okane takvih stvari ili da, pak, za njih pre toga obezbedi dozvolu nemačkog Ministarstva inostranih poslova.[128] Maja meseca su nastale teškoće i oko dozvola za skupove i zborove kočevskih Nemaca, o čemu je njihovo vodstvo izveštavalo u više izveštaja koje je dr Iberajter poslao 3. juna 1941. uredu državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu. Odande je dobio sledeći odgovor: »Na osnovu žalbi nemačke narodne manjine u Kočevju, odmah sam se obratio Ministarstvu inostranih poslova s molbom da posreduje kod italijanske vlade kako bi otklonila veoma snažne neprilike. Prilažem kopiju svog dopisa kako bi se upoznali s njegovim sadržajem. Zelje nemačke narodne grupe da dobije dozvole za skupove, zborove, kao i za trajniji uvid u katastar, ne mogu postati predmet diplomatskih koraka dok se ne potpiše sporazum o preseljenju i dok se ne ustanovi oficijelni nemački ured za preseljenje. Ukoliko zabrana italijanskog komesara otežava neke pripreme za preseljenje, to nije mogućno izbeći. Biće potrebno da se prethodni popis nemačke narodne grupe dalekosežnije proveri i dopuni po uređenju oficijelnog nemačkog ureda za preseljenje. Moj referent, SS-hauptšturmfirer dr Štir je na tu stvar upozorio i vodstvo kočevskih Nemaca onda kada vam je u Mariboru 29. maja predložio i kasnije predao svoj dokumenat. Vodstvo narodne grupe

%
mora paziti na to da u svojoj brizi da zaštiti svoju narodnu grupu, što je i razumljivo, ne postavlja italijanskim vlastima preterane zahteve i da želje koje je neka italijanska ustanova već odbacila, šalje nakon toga drugoj ustanovi.«[129] Izgleda da su u junu 1941. došli u Kočevsku opet neki esesovci i da je zbog toga došlo do ponovnog zaoštravanja, jer je ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu morao da posreduje kod komande jedinica SS da poduči svoje ljude da više ne bi došlo do nemilih incidenata. A tri nedelje kasnije štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda obratio se neposredno vodstvu kočevskih Nemaca izveštavajući ga da se bliže pregovori u Rimu za zaključenje sporazuma o preseljenju i molio ga »da u to vreme pazi na to da pregovore ne bi otežavali bilo kakvi incidenti u Kočevju«.[130]

Himlerova naredba o preseljenju i diplomatski pregovori u Rimu

U vreme kada je vodstvo kočevskih Nemaca pripremalo svoje sunarodnike na preseljenje Himler je, kao državni komesar za jačanje nemačkog naroda, izdao i pismena uputstva za preseljenje kočevskih Nemaca. Najpre je na osnovu usmenog uputstva, od 13. maja 1941. odonda, dakle, kada su Sober, Lampeter i Šturm bili u Berlinu u njegovom uredu i podrobnije se dogovarali 0 preseljenju, izdao 4. jula 1941. i pismenu naredbu, kojom je kao područje za naseljenje kočevskih Nemaca odredio donju Štajersku, i to područje između Save i Sutle, koje treba detaljnije da odredi njegov opunomoćenik dr Iberajter. Treba ih naseliti što zbijenije. Rasni pregled, koji će obaviti Centralni ured za useljenje, treba da služi samo za statistiku. Ali, zato neka Centralni ured za useljenje, na predlog kočevskih Nemaca, odredi da se one porodice koje ne budu podobne za ispunjavanje pograničnih zadataka na novom području za naseljenje nasele u Starom Rajhu. U toj naredbi je Himler ponovio uglavnom sve ono o čemu se dogovorila već spomenüta trojka predstavnika kočevskih Nemaca s funkcionerima njegovog ureda u Berlinu 13. i 14. maja 1941.131

Deset dana kasnije je »Naredbom br. 38/1« Himler naredio da po završenim pregovorima između Nemačke i Italije u gradu Kočevju ustanove »Amtliche Deutsche Umsiedlungsstelle«, koja treba, po odredbama državnog ugovora i njegovim odredbama, da vodi preseljavanje Nemaca iz Ljubljanske pokrajine 1 koja može za pojedine veće krajeve imenovati područne opunomoćenike. Za pregled preseljenika treba da se brine Centralni ured za useljenje, a za obezbeđenje i preseljenje duhovnih i materijalnih kulturnih dobara istraživačka i obrazovna zajednica »Das Ahnenerbe«, čiji stručnjaci će u vreme izvršavanja zadatka biti podređeni »Amtliche Deutsche Umsiedlungsstelle«. Za popis i prodaju imovine preseljenika je zadužio Deutsche Umsiedlungs-Treuhand-Gesellschaft i naredio da njeni službenici u vreme njihovog rada u Ljubljanskoj pokrajini budu podređeni »Amtliche Deutsche Umsiedlungsstelle«. Preseljenje treba da se izvede do 15. oktobra 1941., načelno, od'imanja do ima-

nja i po mogućnosti treba izbeći smeštaj preseljenika u logore. Projekt određuje, na primer, za pregled optanata tzv. »leteće komisije« Centralnog ureda za useljenje, dok naredba to ne sadrži; projekt predviđa preseljenje pre zime 1941/42, a naredba do 15. oktobra 1941.[132]

Pregovori između Nemačke i Italije za zaključenje sporazuma o preseljenju Nemaca iz Ljubljanske pokrajine su otpočeli veoma kasno, tek tri meseca posle konferencije u Beču, na kojoj je Ribentrop dobio načelno Ćanovo odobrenje za preseljenje. Razlog što su pregovori otpočeli tako kasno navodi se u izveštaju Centralnog ureda za useljenje od 6. novembra 1941:

»Da dođe do preseljenja Kočevara, određeno je odmah posle bečke konferencije između Ribentropa i Ćana aprila 1941. 0 toj konferenciji je svojevremeno napravio zapisnik poslanik Riter, koji je odmah poslao referatu za preseljavanje u Ministarstvo inostranih poslova. Ministarstvo inostranih poslova se, kako mi je ispričao savetnik poslanstva Kriger, odmah obratilo državnom komesarijatu i molilo dalja uputstva. Ali, državni komesarijat dugo vremena nije ništa pokretao, nego je na ponovna pitanja uvek odgovarao da se s pregovorima još sačeka. Pošto je prošao dosta dug period, konačno je pozvao i javio da je čitava stvar hitna. I to da je tako hitna da SS-grupenfirer Grajfelt želi zbog nje da odleti u Rim. Tek tada su otpočeli pregovori, koji su trajali nekoliko sedmica. Tako se početak pregovora u Rimu odužio do jula 1941.«[133]

Za pregovore o postizanju sporazuma za preseljenje kočevskih Nemaca su nemačko i italijansko ministarstvo inostranih poslova oformili po jedan »vladin odbor«. Nemački odbor je vodio zamenik vođe trgovačko-političkog odeljenja, poslanik dr Karl Klodijus, a italijanski poslanik Amadeo Đanini. Pregovori su otpočeli polovinom jula 1941. godine u Rimu. Nemačka strana, službenik nemačkog Ministarstva finansija Švand, zastupala je stav da Italijanima treba postaviti razne uslove, u prvom redu to da dozvole preseljenicima da sa sobom ponesu u Rajh svu kretninu, da će nemačka i italijanska strana odlučivati o tome ko se može preseliti, a ko ne. U tom smislu sastavljen projekt državnog ugovora nemačka delegacija je na prvoj sednici, predložila italijanskoj.[134]

Italijanska strana je na drugoj sednici, dana 26. jula, predložila svoj projekt koji se od nemačkog bitno razlikovao u nekoliko tačaka, od kojih je najznačajniji bio italijanski zahtev da odredbe ugovora ne važe samo za nemačke preseljenike iz Kočevske nego i za one Slovence koji potiču iz onog dela Slovenije koji je okupirala Italija, a pre potpisivanja ugovora dođu u Italiju iz onih delova Slovenije koje je okupirala Nemačka, ukoliko pred italijanskim vlastima izjave da žele stalno da ostanu u Italiji. Odredbe ugovora bi trebalo podjednako da važe i za one koji bi u određenom roku javili italijanskoj vladi da žele da se presele s nemačkog dela Slovenije na italijanski deo. Pri tome je italijanska strana imala na umu one Slovence koji su se posle 1. I 1914. preselili iz Dolenjskog, Notranjskog ili Primorskog u donju Štajersku ili Gorenjsku pa su ih nacisti uvrstili u tzv. drugi talas i iseljavali u Hrvatsku, a nekoliko hiljada ih je neposredno pred iseljenje prebeglo u Ljubljansku pokrajinu.

Drugi nesporazum je nastao zbog veličine teritorije za preseljenje. Dok je nemačka strana zahtevala da italijanska pristane na preseljenje Nemaca iz čitave Kočevske i Dolenjske, dotle je italijanska strana pristala samo na uži deo Kočevske i isključila krajeve u kojima su Nemci bili malobrojni.

Razmimoilaženje je nastalo i kada je bilo reči o imovini koju preseljenik treba da nosi sa sobom ili je ostavi u Kočevskoj. Nemačka strana je zahtevala da preseljenik uzme sa sobom sve kretnine i mrtvi, kao i živi inventar, a italijanska strana je bila spremna da pristane samo na uzimanje predmeta za ličnu upotrebu, nameštaja, i druge opreme za stanove.

Četvrta bitna razlika je bila u tome što je nemačka strana želela da italijanska država ili neka druga pravna ustanova otkupi imovinu preseljenih kočevskih Nemaca, a italijanska strana je htela da svako od preseljenika sam ili preko svog zastupnika proda svoju imovinu nekoj privatnoj osobi.

Italijanska strana se suprotstavljala i tome da nemačke ustanove učestvuju pri preseljavanju na italijanskoj teritoriji.[135] Kako su se pregovori iskomplikovali već na samom početku, u Rim dolazi 30. jula dr Karl Klodijus da bi ih nastavio. Konstatovao je da italijanska vlada nije spremna da uz državni rizik ili samo s finansijskim troškovima preuzme imovinu nemačkih preseljenika, jer, navodno, nije preseljenje želela pa da će joj ono prouzrokovati čak štetu u Ljubljanskoj pokrajini. Klodijus je 1. avgusta u Rimu sastavio »načela za preseljenje iz Ljubljanske pokrajine u nemački Rajh«, koja su delimično sadržavala odredbe s kojima se italijanska strana slagala, a nekoliko članova je bilo takvih za koje je očekivao da će im se italijanska strana suprotstavljati, kao, na primer, predlozima da imovinu preseljenika otkupi neko italijansko društvo, da preseljenici sa sobom uzmu i stoku itd. Klodijus je već na pregovorima 31. jula energično odbacio italijanski zahtev da pitanje preseljenja i isplaćivanja odštete Slovencima tretiraju zajedno s pitanjem preseljenja kočevskih Nemaca. Ali je bio mišljenja da mora nemačka strana, nezavisno od pitanja preseljenja kočevskih Nemaca, iz političkih i upravnih razloga promeniti svoj stav u nekim tačkama s obzirom na zaplenu slovenačkog imanja u donjoj Štajerskoj i Gorenjskoj i to naročito kada je reč o imovini Slovenaca koji žive u Ljubljanskoj pokrajini.[136]

Pošto je nakon četvorodnevnih pregovora Klodijus postigao to da je italijanska strana odstupila od svog zahteva da u istom sporazumu tretiraju i imovinsko-pravna pitanja Slovenaca i obećao da će zbog toga uslediti novi pregovori za postizanje posebnog ugovora, i pošto je italijanska strana pristala da imovinu preseljenih kočevskih Nemaca otkupe dva italijanska društva, 6. avgusta su parafirali projekt državnog ugovora o preseljenju.[137] Projekt državnog ugovora nije više govorio o dobrovoljnom preseljenju kočevskih Nemaca, nego o preseljenju Nemaca iz Ljubljanske pokrajine, pri čemu je podrazumevao i ljubljanske Nemce. Određivao je i opcioni rok 30. septembar 1941. i one koji imaju pravo da daju opcionu izjavu posebno i za druge, dalje rok 30. novembar, dokle se preseljenje ima završiti, određivao je i vrstu imovine koju sme preseljenik uzeti sa sobom (npr. trećinu stoke, a najmanje jednu glavu), način prodaje ostale imovine, nemačke organe za preseljavanje (u

Ljubljani zastupnike nemačkog Ministarstva inostranih poslova i nemačkog opunomoćenika za preseljenje, u Kočevju nemačkog područnog opunomoćenika), itd.[138]

Nemačka strana je 8. avgusta predložila italijanskoj strani još i projekt »Izvršnih odredbi ugovora o preseljenju nemačkih državljana i folksdojčera iz Ljubljanske pokrajine«, koji je detaljnije određivao način davanja izjave o preseljenju, nemačke biroe za preseljenje u Ljubljanskoj pokrajini, način prodaje i odvoza imovine preseljenika itd.[139]

I italijanska strana je 13. i 14. avgusta predložila svoj projekt izvršnih odredbi, koji se nije bitno razlikovao od nemačkog.[140]

Klodijus i Đanini su 31. avgusta 1941. u Rimu potpisali »Ugovor o preseljenju nemačkih državljana i folksdojčera iz Ljubljanske pokrajine« i izvršne odredbe uz taj ugovor.

Prvi član ugovora je određivao da nemački državljani i folksdojčeri koji žive u Ljubljanskoj pokrajini ili su, pak, tamo rođeni mogu da otputuju u Nemački Rajh kako bi dobili nemačko državljanstvo. U tom slučaju gube italijansko državljanstvo čim napuste teritoriju italijanske države. Drugi član je određivao da će visoki komesar za Ljubljansku pokrajinu i nemački opunomoćenik za preseljenje do 30. septembra javno pozvati sve koji žele da se presele kako bi im uručili izjavu o preseljenju. Nemački opunomoćenik za preseljenje će visokom komesaru najhitnije poslati imena osoba čije je molbe za preseljenje rešio pozitivno. Treći član je odredjivao da izjavu o preseljenju mogu dati samo one fizičke osobe koje su po važećem pravu poslovno sposobne. Izjava koju daje glava porodice je važeća i za maloletnu decu i ženu. Za posvojenike i druge za rad nesposobne osobe izjavu može dati njihov čuvar ili staratelj itd. Četvrti član je dozvoljavao nemačkoj strani da može imati pri visokom komesaru u Ljubljani zastupnika Ministarstva inostranih poslova i nemačkog opunomoćenika za preseljenje, a u Kočevju područnog opunomoćenika. Članovi od 5 do 8 su regulisali imovinska pitanja preseljenika. Ovi mogu svoje imanje pred preseljenje da prodaju sami ili preko svojih poverenika i novac ulože u Banca d'Italia koja će im ga preneti prema odredbama nemačko-italijanskog obračunskog ugovora od 26. septembra 1934. Ukoliko to pre preseljenja ne bi mogli da učine, može to učiniti njihov zaštitnik po njihovom preseljenju, a ovaj može biti i nemački opunomoćenik za preseljenje. Preseljenici mogu sa sobom uzeti sve svoje kretnine, uključujući i poljoprivredni alat i trećinu stoke, a najmanje jedno goveče. Te odredbe važe i za imovinu pravnih osoba. Deveti član je određivao da preseljenje mora biti završeno do 30. septembra 1941.

Izvršne odredbe su najpre podrobnije određivale opcioni postupak, položaj nemačkih ustanova za preseljavanje u Ljubljanskoj pokrajini, a najviše su se, razumljivo, bavile sređivanjem privrednih pitanja.

Pošto su Klodijus i Đanini potpisali ta dva dokumenta, izmenjali su još i pisma u kojima su odredili da ugovori važe zajedno sa izvršnim odredbama i kada je reč o preseljenju Nemaca iz opštine Draga (mesta Draga, Laze, Podpreska, Srednja Vas i Trava) u čabarskom srezu Riječke pokrajine.[141]

Nemački opunomoćenik za preseljenje kočevskih i ljubljanskih Nemaca dr Hajnrih Volert u Ljubljani 16. decembra 1941.

Nakon potpisa ugovora i izvršnih odredbi nacisti su ubrzali pripreme za preseljenje. Zanimljivo je da nisu oformili biro s nazivom »Amtliche Deutsche Umsiedlungsstelle« u Kočevju, nego samo biro tzv. »Deutsche Umsiedlungsbevollmächtigte«, tj. ured nemačkog opunomoćenika za preseljenje. Himler je za to već avugusta 1941. odredio člana poslovnog vodstva DUT iz Revala, dr Hajnriha'Volerta. Ali, nije mu poverio samo zadatke da izvede opciju i da pregovara s italijanskim vlastima o tehničkim pitanjima preseljenja, nego i one zadatke koje je pri preseljavanju drugih nemačkih grupa imala Folksdojče Mitelštele. Tako pri preseljavanju Nemaca iz Ljubljanske pokrajine Folksdojče Mitelštele uopšte nije imala nikakvih nadležnosti niti poslova.[142]

Himler nije prihvatio ni predlog koji su veoma rano, već 10. maja 1941., predali Grajfeltu u Celovcu (dok se vraćao iz posete slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj u Berlin) dr Luig, dr Pečauer, Vinkler i dr Štarcaher. Predlagali su da za preseljenje kočevskih Nemaca u Kočevju ustanove podružnicu tzv. »Amtliche Deutsche Ein - und Rückwandererstelle« (ÄDERST), koja je brinula za preseljavanje Nemaca iz Južnog Tirola i Kanalske doline, čiji su službenici i oni bili. Podružnicu u Kočevju bi trebalo da vodi SS-hauptšturmfirer Klemens iz Bruneka, personalni referent bi trebalo da bude Jozef Sober, štabni vod i vod I odeljenja (Centralno odeljenje) dr Manfred Straka iz Graca, vod II odeljenja (privreda) Vilelm Lampeter, vod III odeljenja (kultura) dr Peter Jonke iz Celovca, vod IV odeljenja (socijala) Martin Šturm, vod V odeljenja (uprava) Verner Market iz Bolcana, vod VI odeljenja (organizacija odseljenja) St. Rospenda iz Štercinga i vod VII odeljenja (transport) Jozef Vilelm iz Bolcana. Trebalo je da bude osam savetovališta i mnogo poverenika u čitavoj Kočevskoj. Svoj predlog su obrazlagali time da bi sa osnivanjem podružnice ADERST bilo obezbeđeno jedinstvo preseljavanja na području italijanske

države i da referenti već steknu stručna iskustva za vreme preseljavanja Nemaca iz Južnog Tirola i Kanalske doline. A istovremeno bi ih dr Luig još i školovao na posebnom, jednonedeljnom tečaju.[143]

Nemački opunomoćenik za preseljenje dr Volert, koji je za svog zamenika dobio dr Redla, a za opunomoćenika za područje Kočevske dr Knuta, obojicu službenika Deutsche Umsiedlungs-Treuhand-Gesellschaft iz Berlina, smestio je svoj biro u Ljubljani. Imao je pet odeljenja: I - za prodaju imovine, II - za savetovanje s preseljenicima, III - za pravna pitanja, IV - za personalne i upravne poslove i V - za preseljavanje. Ostao je u Ljubljani sve do proleća 1945.[144]

Dok se dr Volert još avgusta 1941. dogovarao u Rimu za zaključenje posebnog ugovora o prodaji, odnosno kupovini imovine nemačkih preseljenika iz Ljubljanske pokrajine, njegovi saradnici su stigli u Ljubljanu tek krajem avgusta ili početkom septembra. Dana 4. septembra su se odvezli u Kočevje, gde su se sastali sa Šoberom i Lampeterom. Ova dvojica su ih upoznali s prilikama u kočevskoj narodnoj grupi i sa pripremama za preseljenje. Volertovi saradnici su utvrdili da je vodstvo kočevskih Nemaca dobro pripremilo preseljenje i da će to veoma olakšati njegov rad. Razgovarali su i s vođom kočevske gradske štedionice dr Kraulandom. Rekao im je da ljudi već ulažu novac dobijen za prodaju imovine na poseban račun, s kog će dizati iznose uloženog novca u novim krajevima. Oko 300 osoba je već uložilo 2,5 miliona lira, dok je njih 420 uzelo oko 900.000 lira zajma kako bi mogli da pokriju svoja dugovanja.[145]

Predloži za odlaganje preseljenja

Vodstvo kočevskih Nemaca je do septembra 1941. obavilo sve pripreme za preseljenje shodno dogovoru održanom maja meseca u Berlinu. Poljoprivrednici su već pokupili žito i druge plodove i došao je mesec septembar u kome bi već morala da otpočnu preseljavanja. Kao što smo već videli, sada više nije bilo ni nekih spoljnopolitičkih prepreka, pošto je italijanska vlada, nakon mesec dana pregovaranja, konačno potpisala ugovor u kome je bilo određeno da se preseljavanje mora završiti do kraja novembra 1941. S te strane, dakle, nije bilo više nikakvih prepreka za početak preseljavanja.

Medjutim, tada su se neočekivano javile prepreke za preseljenje tamo gde su ih najmanje očekivali, tj. u slovenačkoj Štajerskoj. I te prepreke zamalo nisu ugrozile preseljenje kočevskih Nemaca u posavskom i posutlanskom pojasu u 1941. godini.

Kada je Grajfelt, 20. maja 1941, poslao šefu civilne uprave za donju Štajersku dr Iberajteru iz Berlina svoje predloge za preseljenje kočevskih Nemaca, predlagao je da se preseljavanje sa imanja u Kočevskoj na imanja u posavskom i posutlanskom pojasu izvede posle žetve, tj. septembra i oktobra 1941. i molio ga da mu odgovori da li prihvata taj predlog. Nemamo, na žalost, Iberajterov odgovor, ali iz drugih pouzdanih podataka zaključujemo da je bio saglasan s predlogom. Pa i u njegovom uredu za jačanje nemačkog naroda

u Mariboru su se u septembru već pripremali za prihvat kočevskih Nemaca na području za naseljenje uz Savu i Sutlu*Kao što ćemo videti, te pripreme su bile, istina, manjkave ali zbog njih ipak nije trebalo odlagati preseljenje.

Prepreke su nastale pri deportacijama Slovenaca s područja za naseljenje uz Savu i Sutlu. U jednom od ranijih poglavlja detaljno smo se upoznali s preprekama koje su se pojavljivale u vreme deportacija Slovenaca već od meseca maja 1941. i o tome kako su nacisti te prepreke savlađivali. Videli smo i to kako su se velike i gotovo nesavladive prepreke pojavile u septembru, kada je sasvim zaustavljen dogovoreni i organizovani progon Srba iz tzv. Nezavisne Države Hrvatske i Slovenaca iz slovenačke Štajerske i kako su predviđene deportacije slovenačkog stanovništva iz posavskog i posutlanskog pojasa neočekivano počele da vise o koncu. Dr Iberajter, koji je kao šef civilne uprave za donju Štajersku bio odgovoran za celokupan položaj u poverenoj mu pokrajini, najpre je, 15. septembra 1941, odlučio da osetno smanji područje za iseljenje, odnosno naseljenje uz Savu i Sutlu i to otcepljenjem nekih opština na severozapadnom i severoistočnom rubu područja za iseljenje, odnosno naseljenje. Ali, kada konferencija u Zagrebu, održana 22. septembra, nije mogla rešiti pitanja daljeg toka deportacija Srba i Slovenaca, dr Iberajter i poslanik Kaše su odlučili, pa se osmog oktobra i posebno dogovorili da će se suprotstaviti hitnom deportovanju Slovenaca i naseljenju kočevskih Nemaca. Razumljivo je da ni dr Iberajter niti Kaše, koji su u proleće 1941. bili, bez sumnje, najveći zagovornici hitnih masovnih deportacija Slovenaca i Srba, nisu sada promenili svoje osnovne poglede na deportacije. Ali su smatrali da je u prilikama kakve je stvorio ustanak jugoslovenskih naroda deportacije Slovenaca i naseljenje Nemaca bolje odložiti iz neprijatnog letnjeg perioda do proleća 194Z.

Takav stav je kako kod Himlera, koji je predstavnicima kočevskih Nemaca obećao da će se kočevski Nemci preseliti još u 1941. godini, tako i kod vodstva kočevskih Nemaca koje je svoje sunarodnjake kako psihički tako tehnički pripremilo na preseljenje u 1941. godini, naišao na čvrst otpor.

Već u septembru se kod kočevskih Nemaca počela pojavljivati groznica preseljavanja, ili, bolje rečeno, glad za zemljom. Neki Nemci iz Kočevske su se odvezli u posavski i posutlanski pojas, iz koga nacisti uopšte još nisu otpočeli deportovati Slovence, i tamo počeli da osmatraju imanja, kuće i dr. Pošto su neke izabrali, odvezli su se dalje u Maribor i tamo u uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda išli od odeljenja do odeljenja kako bi obezbedili ono što su već izabrali. Zbog toga je štabni vođa Lafors, 18. septembra, naredio svojim odeljenjima: »Izveštavaju me da se već nekoliko dana u Mariboru pojavljuju članovi kočevske narodne grupe kako bi uz pomoć pojedinih glavnih odeljenja ove ustanove obezbedili svoje naseljenje u donjoj Štajerskoj. Upozoravam na to da glavna odeljenja ove ustanove ne smeju ni na koji način primati takve posebne želje i da članove kočevske narodne grupe, ukoliko se pojave kod njih, upute u štab za naseljavanje u Mariboru, Tovarniška ulica 17.«[146] A štab za naseljenje je imao zadatak da ne prima molbe onih molioca koji bi, u odnosu na druge kočevske Nemce, želeli da obezbede bolji položaj i da proveri slučajeve onih kočevskih Nemaca ko-

jima su u slovenačkoj Štajerskoj već dodelili neki zanatski pogon.[147] Još više se proširila groznica za boljim imanjima ili kućama među kočevskim Nemcima po njihovom naseljenju.

Dana 19. septembra, Lafors je sazvao sastanak predstavnika ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru i predstavnika kočevskih Nemaca za 26. septembar.[148] 0 sadržaju sastanka, na kome su prisustvovali i Sober, Lampeter i Sturm nemamo, doduše, zapisnik ili izveštaj, ali je Lafors, na osnovu njegovih zaključaka, tri dana kasnije sačinio čitav niz zabeleški o zadacima pri preseljavanju kočevskih Nemaca.[149]

Nekoliko dana kasnije, tj. 1. oktobra, su se Sober, Lampeter i Sturm, zajedno sa službenicima ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru odvezli automobilom na područje za iseljenje, odnosno naseljenje uz Savu i Sutlu »da razgledaju područje za naseljenje i da se dogovore o grubom planiranju poljoprivrednih mogućnosti kočevskih Nemaca s posebnim osvrtom na životne prilike kočevskih Nemaca u pojedinim područjima u Kočevskoj«,[150] ili, drukčije rečeno, trebalo je da razgovaraju o tome kuda da nasele kočevske Nemce s područja pojedinih šturmova. Ubrzo zatim, pošto su se s tog osmatranja vratili u Maribor, Iberajterov poslanik im je doneo, 4. oktobra, lošu vest, koja ih je veoma ožalostila.

Naime, dr Iberajter im je javio da preseljenja kočevskih Nemaca u 1941. godini neće biti pošto nije moguće isprazniti područje za naselenje uz Savu i Sutlu. Pošto su Sober, Lampeter i Šturm s tom novosti upoznali dr Volerta, koji je tog dana boravio u Mariboru, ovaj je, zajedno sa Laforsom i predstavnikom Dojče Umziedlungz-Trojhand-gezelšaft u Mariboru, dr Štirerom, odmah otišao kod dr Iberajtera i pitao ga da li je ta novost istinita i, ukoliko jeste, kakvi su razlozi za odlaganje preseljenja. Iberajter ih je primio i rekao:

»Pošto mora između oslobađanja područja za naseljenje i naseljavanja Kočevara da prođe neko vreme, a ispražnjavanju prostora se ne protivi samo hrvatska vlada nego i hrvatsko stanovništvo, koje preti da će Slovence koji budu dolazili poklati već na granici, u ovoj godini ne može više biti preseljavanja. Hrvatska vlada bi politički teret, koji je vezan sa prihvatom Slovenaca, prihvatila samo na isključivi zahtev Firera.« Dr Iberajter je, dakle, kao uzrok prekida deportacija Slovenaca naveo argument koji su ustaše navodile na već spomenutoj konferenciji, održanoj u Zagrebu 22. septembra 1941. Ustaška vlada se, zaista, suprotstavljala da i dalje prima Slovence, ali ne zbog toga što je hrvatski narod tako pretio Slovencima, nego zato što nije mogla više da izgoni Srbe tako kako su se dogovorili juna 1941., kao i zato što izgnane Slovence i zbog ustanka, koji je zahvatio veliki deo tzv. NDH, nije imala više kuda da šalje.

Dr Volerta, kome su u Berlinu pet dana ranije dali Himlerova uputstva za izvođenje preseljenja kočevskih Nemaca, ovaj odgovor je veoma iznenadio, a iznenadio ga je i hladan Iberajterov prijem, kao i njegov hladan stav prema štabnom uredu u Berlinu. A iznenadilo ga je još nešto. Vodstvo kočevskih Nemaca se, naime, žalilo da su dan ranije utvrdili da prema podacima zemljišnog ureda raspoloživi prostor nije dovoljan da bi mogli svim kočevskim Nemcima dati dovoljno zemlje i da se »javljaju nove opasnosti nezasićenog poljo-

privredništva«. Zbog toga je bio na stanovištu daje potrebno područje za naseljenje uz Savu i Sutlu proširiti. To je bila, u svakom slučaju, reakcija nekih službenika ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda i vodstva kočevskih Nemaca na Iberajterov zaključak od 15. septembra, prema kome je trebalo smanjiti područje za iseljenje, odnosno naseljenje.

U takvoj situaciji je dr Volert poslao šefu štabnog ureda Grajfeltu u Berlin hitan telegram u kome je izveštavao o oba problema i još dodao:

»Preseljenje je moguće izvesti bez većih teškoća samo tada ako s njim otpočnemo pre 8. oktobra. U slučaju kasnijeg početka, vremenske prilike bi predstavljale veliku prepreku pri njegovom izvođenju i obezbeđenju.

A uslov za početak preseljenja je:

prvo, da se do tog vremena reši pitanje ispražnjenja područja za iseljenje ili odlučnim pritiskom na hrvatsku vladu ili, pak, iseljavanjem Slovenaca na drugo područje;

drugo, da se poveća područje za naseljenje kočevskih Nemaca, ukoliko je sada suviše malo, i ukoliko će to predviđeno planiranje biti završeno za četiri nedelje.«

Ako do spomenutog roka ne bi moglo sve da se sredi, trebalo bi odgoditi preseljenje za proleće. Upozoravao je da bi to moglo da ima negativne posledice za Italijane i za kočevske Nemce. Naglasio je i to da će produžiti sa svojim radom prema uputstvima koja je dobio u Berlinu, pa će se zbog toga odmah odvesti u Ljubljanu. Molio je da mu odgovore odmah, po mogućnosti još isto popodne.[151]

Odgovorili su mu, zaista, još istog dana »da državni komesarijat želi da se na bilo koji način preseljenje izvede još ove godine«.[152]1 to je bio prvi odgovor iz Berlina na osetljivo pitanje o tome da li će se kočevski Nemci preseliti još 1941. godine ili će, pak, njihovo preseljenje odgoditi za proleće 1942.

Četiri dana kasnije, tj. 8. oktobra, kada su se negde sastali dr Iberajter i poslanik Kaše te razgovarali o stavu prema daljim deportacijama Slovenaca, i Lafors je izveštavao štabni ured u Berlinu o aktuelnim pitanjima vezanim za preseljenje kočevskih Nemaca. Njegova izlaganja su zanimljiva, u prvom redu, zbog toga što ukazuju na to da su se i u uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru odlučili da se preseljenje kočevskih Nemaca izvede tek posle 22. marta 1942. i da treba povećati područje za njihovo naseljenje. U spomenutom razgovoru s dr Volertom dr Iberajter je bio prilično ćutljiv, ali je zato Lafors šire obrazlagao odlaganje preseljenja u vreme posle 20. marta 1942. Pošto je naveo broj slovenačkih porodic^ koje su predviđene za izgon s područja za iseljenje, odnosno naseljenje (17.065), rekao je da bi bilo na području za iseljenje još uvek dovoljno zemlje za naseljenje oko 2000 kočevskih poljoprivrednih porodica i tvrdio da eventualno proširenje područja za naseljenje na velike opštine Sv. Peter, Polje i Podčetrtek, koje su do polovine septembra već bile obuhvaćene u planove iseljavanja, pa nakon toga na još tri nove velike opštine - Podsredu, Kozje i Pilštanj ne bi zahtevalo odgađanje roka preseljavanja kočevskih Nemaca. Ali zato odgađanje preseljenja zahtevaju druge okolnosti:

»Pregled kočevskih Nemaca (koji će izvesti Centralni ured za useljenje - nap. T. F.) i opcioni postupak, koji još nije otpočeo, zahtevaće, prema mišljenju nemačkog opunomoćenika za preseljenje u Ljubljani, oko četiri nedelje vremena; a nisu otpočela još ni dogovaranja između nemačke i italijanske železničke uprave. Zbog toga se čini nemogućim da bi preseljenje kočevskih Nemaca završili pre pada snega, koji u Kočevskoj može pasti već meseca oktobra. Pri takvim, neprekidno nepovoljnim saobraćajnim prilikama, ne bi bilo moguće u to vreme izvesti ni preseljenje Nemaca iz Italije niti iseljenje Slovenaca iz donje Štajerske.

Samo uzorno i harmonično preplitanje opcije, pregleda EWZ, iseljenje Slovenaca, odvoz kočevskih Nemaca i njihovo naseljenje moglo bi još da omogući preseljenje pre zime, i to ukoliko bi redosled i tempo bili određeni veoma precizmo i međusobno veoma povezani. Ali, prema iskustvima s istoka, izgleda nam veoma sumnjivo da se ti komplikovani poslovi mogu međusobno uskladiti.

Zbog toga molimo da, ukoliko je moguće, odgodite rok za početak preseljavanja za 20. mart 1942.

Ukoliko bi ispunili neke uslove, vodstvo narodne grupe bi bilo sposobno da narodnu grupu prezimi i da je marta zbijenu povede u preseljenje. Jedan manji deo, čak ne ni 3 odsto, ne želi da se preseli. A to su upravo one osobe koje vodstvo narodne grupe i ne ceni (uglavnom sveštenici).

Poslaću vam predloge za zbrinjavanje narodne grupe do preseljenja u martu.

U svakom slučaju, čini mi se da narodnu grupu već sada treba da uzmemo u svoje ruke«.[153]

Kao što smo videli u jednom od ranijih poglavlja, Himler je uprkos tome još pre 10. oktobra 1941. odlučio da se kočevski Nemci presele još u 1941. godini. Hteo je da održi reč koju je dao njihovim predstavnicima 23. aprila u Bruku na Muri. Verovatno je smatrao da bi, u protivnom, njegov ugled bio oštećen i njegov položaj oslabljen kod vodstva kočevskih Nemaca. Postavlja se i pitanje da li su ga na to podstakli i izveštaji iz ureda nemačkog opunomoćenika za preseljenje u Ljubljani. Naime, dr Knut je već 4. oktobra, kada je dr Volert bio u Mariboru, izvestio Berlin o tome da je u Kočevju konstatovao »da su ondašnji preseljenici veoma uznemireni zbog raznih priča o eventualnom odgađanju preseljenja«, kao i da su mu javili »da ondašnji preseljenici ne mogu prihvatiti to da im se preseljenje odgodi ili da ga se uopšte odreknu, pošto Kočevari nemaju za zimu ni ogreva ni hrane«.[154] Izgleda da su neki Nemci, koji su se već pripremili za preseljenje, uz priče da se neće moći preseliti u 1941. godini, bili spremni da prodaju nešto svoje zemlje Slovencima kako bi mogli da prežive preko zime. Dr Volert je odmah, pošto se vratio iz Maribora i saznao za te novosti, 6. oktobra naredio vodstvu kočevskih Nemaca da kaže ljudima da su priče o odlaganju preseljenja bez osnova, jer su mu 4. oktobra javili iz štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu »da državni komesarijat na bilo koji način želi da se preseljenje izvede još u ovoj godini«. Savetovao im je da u takvim slučajevima kočevska štedionica da ljudima zajam.[155]

A vodstvo kočevskih Nemaca je u tim nesigurnim prilikama, koje su se ticale preseljenja, otpočelo bez buke da prikuplja dobrovoljce za nemačku vojsku i jedinice SS. Prema njegovim podacima se, navodno, za to prijavilo čak 90 odsto od svih za oružje sposobnih muškaraca, od kojih oko 300 za jedinice SS.[156] Sasvim je izvesno da je na tako veliki odziv uticao položaj nemačke vojske na istočnom frontu, koja je upravo tada otpočela s ofanzivom prema Moskvi.

U to vreme je Himler primio nacističko vodstvo kočevskih Nemaca u SS. To je, verovatno, učinio zbog njegovih dotadašnjih zasluga u nacističkom vaspitanju svojih sunarodnika, formiranju i uvežbavanju jedinica Folksdojče Manšaft, saradnji pri razbijanju Jugoslavije i potpunom angažovanju za preseljenje što većeg broja kočevskih Nemaca. A verovatno je tim aktom nameravao i da ojača položaj vodstva kočevskih Nemaca u vreme preseljavanja.

Viši vođa SS i policije u XVIII vojnom okrugu, SS brigadefirer dr Sei je, 15. oktobra 1941., iz Salcburga pisao Laforsu u Maribor: »Dobio sam Vaš izveštaj o Vilelmu Lampeteru zbog čega Vam se veoma zahvaljujem. U međuvremenu sam na pitanje koje sam svojevremeno postavio dobio rešenje državnog vođe SS. Ovaj je Lampetera primio u SS kao SS-šturmbanfirera. Ujedno mi je dao dozvolu da lično primim u SS kao SS-unteršturmfirere 18-20 uglednijih muškaraca iz Kočevske. Pri predlaganju ljudi treba da uzimaju u obzir kako njihov dotadašnji rad tako i rasne propise. Ipak ne treba još svi da nose esesovske uniforme, a i njihov prijem u SS ne treba razglašavati suviše bučno.«[157] Lampeter je, zaista, ubrzo predložio 21 kočevskog Nemca koje bi trebalo primiti u SS. Buzbaha i Šturma je predlagao čak za SS-oberšturmfirera (tj. poručnika SS) ili SS-hauptšurmfirera (tj. kapetana SS), a druge za SS-unteršturmfirere (tj. potporučnike SS). Sudeći po imenima, dolazimo do saznanja da su to, uglavnom, bili članovi vodstva Folksdojče Manšaft i vođe njihovih šturmova. Lampeter im je dao ovakve karakteristike: »Svi navedeni drugovi su politički i prema njihovim pogledima na svet potpuno besprekorni i sve ove godine su se ponašali kao nacionalni socijalisti, upravo onako kako se to može zahtevati samo od članova SS.«[158] I dok se Lampeter od tog vremena, zaista, potpisivao kako SS-šturmbanfirer (tj. major SS), prijem ostalih u SS ostao je u tajnosti.

Opcija i pregled

Himlerovim zaključkom o tome da Slovence iz posavskog i posutlanskog pojasa deportuju u Rajh i da kočevske Nemce presele na imanja deportovanih Slovenaca još 1941. godine je za naciste otpala i poslednja prepreka za preseljenje kočevskih Nemaca. Međutim, od Himlerovog zaključka do njegovog objavljivanja je prošlo još najmanje 10 dana, pa je i to odužilo akciju preseljavanja. Tako su visoki komesar Gracioli i nemački opunomoćenik za preseljenje dr Volert, shodno 2. članu Ugovora i 1. članu Izvršnih odredbi, od 31. avgusta 1941, objavili preseljenje kočevskih Nemaca tek 20. oktobra 1941. tj. onog dana kada je šef civilne uprave za donju Štajersku, dr Iberajter,

objavio početak deportacija Slovenaca iz posavskog i posutlanskog pojasa. U proglasu su pozvali sve nemačke građane i folksdojčere u Ljubljanskoj pokrajini, koji žele da se presele u Rajh, da podnesu izjave za preseljenje, tj. opcione prijave.[159]

To bi, s obzirom na odredbe Ugovora, morali da naprave već u septembru, jer je 30. septembar 1941. bio poslednji rok za predaju opcionih prijava. Međutim, zbog spomenutih teškoća koje su se ticale deportovanja Slovenaca, kao i teškoća pri pregovorima za prodaju imovine preseljenih Kočevara, Gracioli i dr Volert su, verovatno u sporazumu s nemačkim i italijanskim ministarstvima inostranih poslova, sve Ugovorom i Izvršnim odredbama postavljene rokove produžili za dva meseca. Tako je novi krajnji rok za dostavljanje opcionih prijava bio 30. novembar 1941, a rok za krajnje izvršenje preseljenja 20. januar 1942.

Razumljivo je da je trebalo obaviti mnogo poslova. Najpre, po opštinama, od svakog optanta prikupiti po dva primerka opcionih prijava, proveriti da li su jednaki pošto bi ih u protivnom odbacili, te poslati jedan primerak visokom komesaru, a drugi nemačkom opunomoćeniku za preseljenje, koji je morao visokom komesaru odmah, a najkasnije do 20. decembra 1941. da podnese imena onih optanata koje je nemačka vlada spremna da prihvati u Rajh. Ukoliko do spomenutog roka to ne bi učinili za neku osobu, to bi značilo da je i ta osoba primljena u Rajh. Duži opcioni rok je važio samo za bolesnike, i to do 20. februara 1942.

U svakom slučaju, opcione prijave je predalo oko 95 odsto kočevskih Nemaca zaslugom vodstva kočevskih Nemaca. Do spomenutog roka je, naime, *za preseljenje optiralo 12.147 kočevskih Nemaca,*[160]

Na raspolaganju nemamo, na žalost, podrobnije podatke o tome koliko je Nemaca u vreme opcije živelo na području pojedinih šturmova u Kočevskoj i koliko ih je optiralo za preseljenje s područja svakog šturma. Te podatke o broju Nemaca na području svake opštine, pa i svakog šturma znamo tek od 8. marta 1941. i iz maja 1941. (o problematici tih brojeva sam govorio na početku ovog poglavlja), kao i nepotpune podatke (nedostaju za šturmove Kočevje, Mozelj i Draga) o još nezavršenoj opciji (za neke šturmove je naveden nešto manji broj optanata nego što ih je kasnije bilo pregledanih). Potpuniji su podaci o broju pregledanih u posebnom vozu Centralnog ureda za useljenje (EWZ). Kako, prema Volertovom izveštaju, samo 275 optanata ili nešto preko 2 odsto nije došlo na pregled (od toga ih je bilo 93 u Nemačkoj, 7 ih je opozvalo opciju, 6 ih je umrlo, a 169 ih uopšte nije navelo razlog), razlika između broja optanata i broja pregledanih je srazmerno mala. Zbog toga pri analizi rezultata opcije za područja pojedinih šturmova možemo upotrebiti rezultate pregleda u posebnom vozu Centralnog ureda za useljenje (EWZ). Ako uzmemo u obzir podatak o broju Nemaca u Kočevskoj od 8. marta 1941. (12.498), onda bi ih trebalo optirati čak 97 odsto. Dr Volert je u svom drugom izveštaju, koji je 11. decembra 1941. poslao štabnom uredu državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu, napisao da je vodstvo kočevskih Nemaca pri popisu u junu 1941. utvrdilo da ih je 12.487 »raspoloženih za preseljenje«.[161] A ukoliko bi uzeli u obzir podatak iz maja 1941. (12.903 Nemca),

Rukovodstvo »posebnog voza EWZ« u Kočevju početkom decembra 1941.

onda bi ih optiralo 93,3 odsto. Možemo utvrditi samo to da ih je najmanje optiralo na području šturmova Poljane, Draga, Gotenica i Kočevska Reka. Naročito za Poljane su se funkcioneri posebnog voza Centralnog ureda za useljenje žalili zbog slabog uspeha opcije: »naročito slabu volju za preseljenje pokazali su na istočnim graničnim predelima (područje šturma Poljane), a i na područjima drugih šturmova rezultati opcije su nešto ispod predviđenih.«[162] Na području Drage, koja se nalazila u Riječkoj pokrajini, vodstvo kočevskih Nemaca je imalo slabiji uticaj nego u drugim krajevima, dok su na ljude u Gotenici i Kočevskoj Reci u priličnoj meri uticali ondašnji sveštenici Glibe i Kraker, koji su aktivno radili protiv preseljavanja, pa se ni sami nisu preselili. U drugim krajevima su rezultati opcije bili bolji, pa je u više nego polovini šturmova optiralo za preseljenje preko 94 odsto Nemaca.

Dr Volert je u svojoj izjavi, koju je 27. marta 1958. godine dao za publikaciju »Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa«,[163] naveo da su, pored propagande vodstva kočevskih Nemaca, bila odlučujuća dva trenutka: prvo, da je preseljenicima za naseljenje bilo određeno plodno poljoprivredno područje i, drugo, da bi oni koji bi, posle preseljenja većeg dela folksdojčera, još ostali u praznom prostoru, morali da računaju na to da će Italijani u budućnosti u taj prostor naseliti ljude koji nisu nemačkog porekla i oduzeti Nemcima ona posebna prava koja su imali kao pripadnici nemačke narodne grupe.

Dr Hans Arko, koji je u jednom svom spisu kritikovao vodstvo kočevskih Nemaca zato što je u pripremama svojih sunarodnika za preseljenje suviše pretilo koncentracionim logorima, donekle ljubomoran na njegove uspehe, poricao je mišljenje o tome da je tako veliki odziv za preseljenje rezultat uspešnog rada novog vodstva kočevskih Nemaca i tvrdio: »Ako se Kočevari, i

pored toga, gotovo stopostotno odseljavaju, onda to sasvim izvesno nije zasluga današnjeg vodstva, nego to treba pripisati zdravom ljudskom razumu Kočevara.«[164]

Nekadašnji župnik u Starom Logu, Alojz Kriš, o kome je »Gočejer cajtung« pisao da je u vreme napada Nemačke na Jugoslaviju sam razoružao jedinicu jugoslovenskih vojnika,[165] tvrdi, u izjavi koju je dao za spomenutu publikaciju, da uzroke za tako masovno preseljenje kočevskih Nemaca treba tražiti u prilikama i događajima u vremenu od 1918. do 1941. godine i daje propaganda bila samo sredstvo za umirenje. Kaže da su nasuprot svemu što je prošlo »tada ljudi videli pobedničku Nemačku, na koju ih je upozoravala propaganda. Ako su mnogi i podlegli brojnim i fantastičnim obećanjima, za masu je ostalo samo jedno privlačno: 'Heim ins Reich!' To., samo to je bilo umirujuće i to je, dakle, i propaganda izdašno iskoristila.« A najzanimljiviji je onaj deo izjave u kome se govori da su među ljudima postojale skrupule o tome da li da se preseljavaju tamo odakle će nasilno iseliti Slovence. Kriš izjavljuje da su takve skrupule, istina, oslabile »umirujuće sredstvo«, ali da nisu mogle pogoditi, niti otkloniti, niti oslabiti pravi motiv za preseljenje. On sam je, ljudima koji su mu se obraćali sa tim skrupulama, kao svom duhovnom pastiru, odgovarao da ne treba da se obaziru na takve nedoumice.[166]

Na osnovu svega toga, moglo bi se reći da je na to što su se kočevski Nemci tako masovno odlučili za preseljenje uticalo više momenata. Najpre, valja naglasiti da je vodstvo kočevske narodne grupe, zadojeno nacionalsocijalističkim idejama, već nekoliko godina uporno radilo na tome da nacističkom ideologijom zadoji i većinu kočevskih Nemaca. Ako ne kod svih, to mu je sigurno uspelo kod mlađe generacije. To vodstvo je vatreno želelo da Hitler, nakon priključenja Austrije, priključi Rajhu i Sloveniju. Kako je u vreme napada na Jugoslaviju Hitler, zbog odnosa s Musolinijem, morao da prepusti južni deo Slovenije zajedno s Kočevskom Italiji, vodstvo kočevskih Nemaca je, u skladu s Himlerovim nastojanjima da što više razbacanih nemačkih narodnih grupa dovede u Rajh, razvilo snažnu propagandu u kojoj je naročito naglašavalo povezanost čitavog nemačkog naroda, te upozoravalo da je budućnost kočevskih Nemaca samo u sklopu Hitlerovog velikog nemačkog Rajha. U toj svojoj propagandi je, s jedne strane, pretilo izolacijom svih onih koji ne budu išli zajedno s većinom kočevskih Nemaca, zatim koncentracionim logorima itd., dok je, s druge strane, obećavalo bogatu, plodnu zemlju s lepim imanjima. Čak je i starija generacija kočevskih Nemaca, koja se veoma teško razdvajala od svoje zemlje i koju su pritiskivale stalne sumnje i nedoumice, odano sledila vodstvo.

Kao što su nacisti pregledali sve nemačke preseljenike, isto tako su pregledali i kočevske Nemce, ali, ipak, s tom razlikom što su ove druge pregledali *nakon toga* što su ih dovezli u Rajh, dok su Nemce iz Ljubljanske pokrajine pregledali *pre nego* što su ih prevezli u Rajh, čak i pre nego što su rešili molbu za opciju. To znači da je odluka nemačkog opunomoćenika za preseljenje, dr Volerta, o tome da li će primiti ili odbiti molbu neke osobe za opciju zavisila od rezultata pregleda te osobe.

Već u toku pregovora za zaključenje ugovora o preseljenju nemačka strana se trudila da u ugovor ili izvršne odredbe uđe i klauzula prema kojoj bi Centralni ured za useljenje u Ljubljansku pokrajinu mogao za osam nedelja da pošalje svoj »posebni voz«>(Sonderzug), u kome bi trebalo pregledati optante. To je, zaista, i ušlo u 8. član izvršnih odredbi, kojim je određeno i to da može voz da se zadrži u Kočevskoj samo osam nedelja i da mora najkasnije 15. novembra 1941. napustiti to područje, kao i da službenici tog voza smeju biti u svojim uniformama. Razumljivo, kasnije su taj rok produžili.

Polovinom avgusta 1941. bilo je predloga o tome da posebni voz ne šalju u Kočevje nego u neke nemačke pokrajine, gde bi trebalo pregledati nemačke preseljenike iz Južne Bukovine, Dobrudže itd. U tom slučaju bi trebalo u Kočevje poslati najmanje dve komisije (III i G-II), koje bi, prema predviđanjima, trebalo da rade dva i po meseca. Međutim, konačno su, ipak, poslali poseban voz.[167]

Centralni ured za useljenje je u pregled uključio kao »nacionalne stručnjake« Vilelma Lampetera i Riharda Laknera. Ta dvojica su, zajedno s vođom svakog šturma, davali izjave o tome koji su ljudi politički nepouzdani ili, pak, delimično slovenačkog porekla.[168]

Prethodnica tog voza, koju je predvodio SS-oberšturmfirer Salies, stigla je u Kočevje već polovinom oktobra. Na tzv. »omladinski dan« u Kočevju je, 18. i 19. oktobra, zajedno s dr Volertom uputila vođe kočevskih šturmova u opcioni postupak i pregled optanata u posebnom vozu, koji je 21. oktobra stigao u Kočevje.[169] Tim vozom je stiglo i vodstvo Centralnog ureda za useljenje iz Lodza, kao, na primer, v. d. vođe SS-oberšturmbanfirer fon Malsen-Ponikau i vođa posebnog voza, SS-oberšturmbanfirer Vagner.[170] U posebnom vozu su kočevske Nemce otpočeli da pregledaju 23. oktobra 1941. U Kočevje su ih pozivali po šturmovima i to po onom redosledu koji su predviđali za preseljenje. Zbog aktivnosti partizanskih grupa na tom području, u prvom redu semiške grupe,[171] trebalo je otpočeti s pregledima na tzv. pograničnom »ugroženom« području i u pograničnim krajevima, odakle bi ih bilo, zbog vremenskih prilika, kasnije teško preseljavati. A da bi iz organizaciono-tehničkih razloga dobili u vremenu, pre toga su, od 1. novembra, pregledali nekoliko bližih šturmova (Stara Cerkev, Željne, Dolga Vas, Zajčje Polje i Onek). Zbog aktivnosti partizana u pograničnim kočevskim predelima[172], 2. novembra se komisija iz posebnog voza podelila. Jedan deo je pod vodstvom SS-oberšturmbanfirera Vagnera i dalje pregledao optante u posebnom vozu u Kočevju, a drugi deo (38 esesovaca) je otišao na teren da preseljenici ne bi morali da prelaze 20 i više kilometara da bi došli na pregled u Kočevje. Pored straha pred partizanskim napadima, toj odluci su kumovale i meteorološke prilike, jer je od 23. oktobra neko vreme padao sneg gotovo svakog dana, pa je ponegde napadao čak metar. Onaj deo komisije koji je pod vodstvom SS-oberšturmfirera Salijesa otišao na teren je od 2. do 6. novembra pregledao optante u Dragi (24. šturm), a od 7. do 22. novembra u Črmošnjicama (19, 20, 22, 23. i 25. šturm). A za pregled bolesnika u njihovim domovima ustanovili su malo odeljenje od pet osoba.

Prema podacima vodstva posebnog voza Centralnog ureda za useljavanje od 8. decembra 1941. godine, od 12.147 optanata na pregled je došlo 11.833 osobe. Od 314 osoba koje nisu došle na pregled 58 ih je, navodno, živelo u Rajhu, 18 u inostranstvu, 13 ih se sklonilo pred opcijom, a 188 ih se pozivu za pregled nije odazvalo iz neopravdanih razloga, dok za 37 osoba nisu mogli utvrditi gde se nalaze.[173]

Prema podacima koje navodi zaključni izveštaj Centralnog ureda za useljavanje, taj ured je u vremenu od 23. oktobra do 3. decembra 1941. u Kočevju, Dragi i Črmošnjicama pregledao 2951 porodicu ili 11.747 osoba. 155 porodica sa 571 osobom ili 4,86 odsto dobilo je ocenu »A« (Altreich - preseljenje u stari Rajh), 2775 porodica sa 11.110 osoba ili 94,58 odsto ocenu »ST« (Steiermark - preseljenje u Štajersku), dok je 21 porodici sa 66 osoba ili 0,56 odsto odbijena opcija.[174]

Prema podacima Centralnog ureda za useljavanje i nemačkog opunomoćenika za preseljenje, trebao bi da u Kočevskoj na području pojedinih šturmova bude sledeći broj pregledanih i ocenjenih optanata:

Šturm		Broj			Optanti			
		Prema popisu marta 1941.	Po popisu maja 1941.		Pregledani	Ocena A	Ocena ST	Odbijeni
Br.	Sedište		Osoba	Porodica				
1.	Kočevje	849	313	1.033	942	67	814	61
2.	Stara Cerkev	1.187	315	1.292	1.152	88	1.064	-
3.	Mozelj	812	185	775	736	14	721	1
4.	Kočevska Reka	1.019	273	1.139	953	42	911	-
5.	Koprivnik	754	187	795	710	17	693	-
6.	Stari Log	1.148	268	1.228	1.124	24	1.100	-
7.	Dolga Vas	442	118	542	439	33	406	-
8.	Zajčje Polje	203	44	179	174	7	167	-
9.	Knežja Lipa	237	52	223	213	17	196	-
10.	Sp. Nem. Loka	180	57	224	212	7	205	-
11.	Onek	196	42	201	184	-	184	-
12.	Željne	511	156	520	479	20	458	1
13.	Grčarice	212	58	211	208	2	206	-
14.	Gotenica	261	66	257	226	2	224	-
15.	Borovec	248	70	272	253	6	247	-
16.	Dolnja Briga	183	45	208	199	20	179	-
17.	Polom	418	79	390	359	21	338	-
18.	D. Topla Reber	364	79	343	350	4	346	-
19.	Poljane	690	91	446	349	2	347	-
20.	Planina	427	71	390	384	48	334	2
21.	Spodnji Log	247	38	193	189	4	185	-
22.	Blatnik	242	55	240	234	19	215	-
23.	Črmošnjice	970	232	1.102	1.056	70	985	1
24.	Draga	418	102	431	343	13	330	-
25.	Mavrlen	280	59	299	279	24	255	-
	Ukupno:	12.498	3.055	12.903	11.747	571	11.110	66

U vezi sa ovim brojkama postavićemo nekoliko pitanja i pokušati da na njih odgovorimo. Prvo, zbog čega je tako malo osoba dobilo ocenu »A«. Uzrok da su tako malo osoba ocenili s »A« i namenili ih iseljenju u stari Rajh jeste Himlerovo uputstvo da samo u izuzetnim slučajevima, kada je reč o ljudima koji su se veoma kompromitovali u vezama sa Slovencima, dodele tu ocenu i da većini kočevskih Nemaca daju ocenu »ST«. Za sada nam nisu poznata podrobnija merila za ocenu »A«. Ali je verovatno da su na predlog vodstva kočevskih Nemaca, koje su u vozu zastupali Lampeter i Lakner, takvu ocenu davali prvenstveno ljudima iz velike grupe nacionalno mešanih osoba. Tako je ocenu »A« dobilo čak 369 nacionalno mešanih osoba, 24 rasno slabije ocenjenih ljudi i samo 169 čvrstih Nemaca. Najveći postotak ljudi s ocenom »A« je bio među optantima iz jugoistočnih predela Kočevske (Mavrlen 8,6%, Blatnik 8,1%, Planina 12,5% i Črmošnjice 8,6%), iz krajnjeg jugoistočnog dela (D. Briga 10,0%) i iz Kočevja i okoline (Kočevje 7,1%, Stara Cerkev 7,6% i Dolga Vas 7,5%). Takvu ocenu je dobilo srazmerno mnogo pregledanih i sa područja Knežje Lipe (7,9%). Na drugim područjima je bio manji postotak osoba s ocenom »A« (ispod 6%), a najmanji je bio u Oneku (0,0%) i u Poljanama (0,5%). Kako ne raspolažemo s podrobnijim podacima o tome koliko je bilo nacionalno mešanih osoba na području pojedinih šturmova, ne možemo ni da pravimo nikakva druga upoređenja.

Veoma mali je bio i broj onih kojima su odbacili opciju. To su učinili, razumljivo, tek po izvršenom pregledu u posebnom vozu. Svakako je zanimljivo to da su optanti koje su na pregledu odbacili bili gotovo svi iz grada Kočevja. Čini se da su to bili ljudi iz grupe 21 porodice ili 81 osoba koju su na pregledu proglasili »nacionalno potpuno tuđim« (reine Fremdstämmige), ali ipak nisu svima odbacili opciju.

Vodstvo kočevskih Nemaca koje je na pregledu imalo svoje zastupnike bez sumnje je imalo snažniju reč pri odlučivanju o tome koga da odrede za preseljenje u posavski i posutlanski pojas, a koga u stari Rajh, kao i kome da odbace opciju. Izvori koji nam stoje na raspolaganju svedoče da je vodstvo želelo da se neki ljudi ne presele, ali ipak među preseljenima nalazimo i takve. To se odnosi naročito na neke imućnije građane iz Kočevja (npr. na advokate dr Hansa Arka, dr Ferdinanda Zigmunda i dr Riharda Roma, hotelijera Lea Henigmana, gostioničare Vilija Šlajmera, Eduarda Tomiča i Hajnriha Henigmana, trgovce Roberta Ganslmajera, Jozefa Henigmana i Eduarda Herbsta, industrijalce drvne industrije Antona i Franca Jakominija itd.) i sve nemačke sveštenike u Kočevskoj, čak za Jozefa Epiha. Sve njih je smatralo politički nepouzdanim, pa je Lampeter spisak s njihovim imenima i kratkom karakteristikom (neke je označilo sopstveničkim egoistima, druge malograđanima, treće intrigantima, četvrte privrženicima nacionalno-građanskog pravca i privržene dr Arka, pete protivnicima preseljenja itd.) predao vodstvu posebnog voza Centralnog ureda za useljenje, verovatno, u nameri da odbace njihove opcije. Ipak, u spiskovima preseljenih nalazimo gotovo sve osim trojice već spomenutih sveštenika. Ali je vodstvo kočevskih Nemaca u početku spiska politički nepouzdanih izričito naznačilo da među Nemcima u Kočevskoj nema ljudi koji bi bili »neprijateljski raspoloženi prema Rajhu« i da su ljudi,

koje navodi u spisku, politički nepouzdani utoliko ukoliko bi mogli svesno dati pogrešnu sliku o nemačkoj narodnoj grupi u Kočevskoj, ali je, i pored toga, za jednoga naznačilo da je »bezobrazno psovao Nemačku pošto se vratio iz zarobljeništva.«

U spisku politički nepouzdanih Kočevara je reč i o komunistima. Navodi dvojicu komunista (Hansa Erkera iz Brega i Viktora Pelegrinija iz Slovenske Vasi), koji su među kočevskim Nemcima, navodno, širili komunističku ideju ali su zbog neuspeha otišli iz Kočevske, prvi u Banat a drugi u Rajh. Zbog saradnje s komunistima osumnjičilo je i šofera Jozefa Vidmera iz Kočevske Reke i dopisalo: »neprekidno ga kontrolišemo«.[175]

Iz duha koji odiše iz tih, doduše, kratkih karakteristika možemo, naročito iz primedbi »privrženik dr Arka«, utvrditi da su tada morale biti veoma napete prilike između privrženika starog vodstva kočevskih Nemaca i tadašnjeg vodstva. Čini se i to da su se neki kočevski Nemci morali žaliti na svoje vodstvo, jer je dr Pečauer posredovao kod štabnog ureda u Berlinu, pa je ovaj poslao u Kočevje predsednika zanatske zbornice za Donje Podunavlje Jozefa Elmera, koji je poticao s područja Kočevske i bio kočevski Nemac. Elmer je smatrao da je celokupno vodstvo kočevskih Nemaca, izuzimajući Jozefa Šobera, »premlado i da ljude ocenjuje pogrešno. Suviše je oštro i suviše kruto pa se nedovoljno obazire na psihologiju brđanskih poljoprivrednika.«[176] Elmerov stav je štabnom uredu u Berlinu prosledio Lafors, koji je kroz neko vreme dobio odgovor da se ne meša u »unutrašnje stvari« kočevskih Nemaca, kao i uputstvo:

»U vreme preseljenja treba priznavati sadašnje vodstvo narodne grupe, jer je preseljenje moguće izvesti bez trvenja samo uz jedinstveno i čvrsto vodstvo. Međutim, to priznavanje sadašnjeg vodstva ne sme voditi do toga da bi osobe koje se politički nisu mogle sasvim uključiti u opšti razvoj, a, bez sumnje, imaju velike zasluge za opstanak germanstva, lično onemogućavali.

Ali, molim da po naseljenju Kočevara u donjoj Štajerskoj pazite na to da narodna grupa kao takva prestane da postoji, jer se Kočevari moraju bezuslovno uključiti u Štajersku i time u nemačku zajednicu.«[177]

Iz tog pisma i iz napora vodstva posebnog voza Centralnog ureda za useljenje (EWZ) da sasluša obe strane, zbog čega mu je i dr Arko predao tekst sa svojim stavovima, možemo da utvrdimo to da su bar neki nacistički funkcioneri i ustanove pokušali da utiču umirujuće na vatreno mlado nacističko vodstvo kočevskih Nemaca i uvređene članove nekadašnjeg vodstva. Jedan od najznačajnijih razloga za to bila je, svakako, želja da se uz što manje prepreka i trvenja preseli što više kočevskih Nemaca. A verovatno su imali i dr Volert i funkcioneri Centralnog ureda za useljenje naređenje da odbiju opcije samo u krajnjim slučajevima.

Zbog toga su i kasnije, kada su ljudi već uložili opcije, činili sve da bude što manje takvih koji bi hteli svoju opciju da opozovu. To se, naime, u ono vreme kada su u posebnom vozu u Kočevju pregledali optante i događalo. Tako je nekoliko starijih ljudi iz Kočevske Reke 11. novembra sa sudski potvrđenom izjavom htelo kod opunomoćenika za područje Kočevje, dr Knuta, da povuče opcionu izjavu. Narednog dana ih je Lampeter politički obrađivao

i nagovorio da odstupe od svoje namere te utvrdio da ih je na taj čin podstakao župnik Kraker. Verovatno je bilo i više takvih primera, jer je vodstvo kočevskih Nemaca u svakom broju »Gočejer cajtunga« pozivalo sunarodnike da idu na pregled.[178] A 13. novembra je stigao u Kočevje čak dr Štir iz Berlina kako bi s vodstvom posebnog voza i vodstvom kočevskih Nemaca porazgovarao o tome kako da presele sve kočevske Nemce.[179]

Zanimljive su i konstatacije rasnog pregleda kočevskih Nemaca. Dok su druge grupe folksdojčera rasno pregledali tek po njihovom preseljenju u Nemačku ili na okupirana područja u Poljskoj, dotle su Nemce iz Kočevskog i iz Ljubljane pregledali pre preseljenja. Ali, ipak, rasna ocena gotovo da nije uticala na odluku o tome da li da optantu dozvole preseljenje ili ne i kuda treba da se preseli, pošto su za to bili odlučujući samo nacionalni i donekle i politički kriteriji. Rasni pregled je imao, dakle, kod. Nemaca u Kočevskoj i u Ljubljani, bar tada, samo statističku svrhu.

Rasno odeljenje u posebnom vozu Ureda za useljenje u Kočevju je utvrdilo »da Kočevari u celini uzeto predstavljaju neočekivano jedinstvenu mešavinu dinarske, zapadne i nordijske rase, pri čemu preovlađuju dinarska i zapadna primesa«. Od toga se izdvajaju naročito opštine Mavrlen sa snažnom nordijskom primesom i Črmošnjice sa jakim istočnim i istočnobaltičkim elementima. Osamnaest porodica sa 191 osobom ili 1,83% je dobilo rasnu ocenu I (veoma dobro), 940 porodica sa 4515 osoba ili 43,29% je dobilo ocenu II (dobro), 1249 porodica sa 4929 osoba ili 47,42% je dobilo ocenu III (prosečno) i 140 porodica sa 796 osoba ili 7,63% je dobilo ocenu IV (rasno nepodobni).

Ukoliko analiziramo te rasne ocene, videćemo dve zanimljive stvari: prvo, iznenađuje nas veliki broj ljudi sa rasnom ocenom II (dobar) koja iznosi čak 43,29 odsto. Kada su nešto pre toga pregledali slovenačko stanovništvo u Štajerskoj i Gorenjskoj u Štajerskoj su samo 18 odsto, a u Gorenjskoj 28 odsto pregledanih dobili ocenu II. Nemoguće je da je rasni sastav kočevskih Nemaca, koji su pre šest stotina godina došli iz onih nemačkih pokrajina u kojima je rasna struktura stanovništva jednaka onoj u Sloveniji, tako suštinski drukčiji od štajerskog ili gorenjskog stanovništva. Rasno odeljenje je samo izjavilo da u rasnom pogledu nema nikakve razlike među čistim nemačkim porodicama i mešanim slovenačko-nemačkim porodicama, kojih je bila gotovo petina. Drugo, zanimljivo je i to da su osobe sa rasnom ocenom IV (rasno nepodoban) dobile ocenu »A« ili »ST«. Prema tome, i takve je trebalo preseliti u posavski i posutlanski pojas, odakle su nameravali - kao što ćemo videti - Slovence s takvom rasnom ocenom da izgnaju ili čak sterilizuju.

Većinu (78,2%) pregledanih kočevskih Nemaca su predstavljali ljudi zaposleni u poljoprivredi, koji su imali 2188 poljoprivrednih imanja sa 47.626 ha, najviše imanja (815 ili 37,2%) bilo je veličine od 20 do 50 ha (ukupno 32.252 ha ili 37,2 odsto ukupne zemlje kočevskih Nemaca).[180]

Vodstvo kočevskih Nemaca, koje je imalo ambicije da vodi kočevske Nemce i po njihovom naseljenju u posavskom i posutlanskom pojasu, nameravalo je da znatno smanji broj poljoprivrednika. Da bi na području za naseljenje naselilo samo čvrste poljoprivrednike, već u Kočevskoj je počelo da priprema posebnu meru, prozvanu »Abmeierung«, tj. oduzimanje prava bavlje-

nja poljoprivredom do daljeg. Prema nacističkom zakonu o nasleđivanju poljoprivrednog imanja (Reichserbhofgesetz), bilo je, naime, moguće ovu meru primenjivati prema onim poljoprivrednicima koji nisu imali nemačko državljanstvo ili nisu bili rasno ili moralno-politički podobni ili, pak, nisu bili sposobni da dobro gazduju. Onome kome su oduzeli pravo bavljenja poljoprivredom do daljeg oduzeli su i imanje i dali ga nekom bližem ili daljem rođaku ukoliko je ovaj, razumljivo, bio poljoprivrednik ili sin poljoprivrednika. Takav se više nije mogao smatrati poljoprivrednikom, nikada više nije mogao naslediti ili kupiti neko imanje i morao je da potraži neko drugo zaposlenje. Nacističko vodstvo kočevskih Nemaca je u preseljenju videlo i mogućnost da bez većeg uznemirenja sprovede i ovu meru.[181] Pored bezemljaša, ta bi mera pogodila 577 porodica sa 2061 osobom i, prema tome, dalje bi bila »dostojna poljoprivrednog poziva« samo još 1201 porodica.[182]

Međutim, to oduzimanje prava bavljenja poljoprivredom do daljeg nije teklo tako glatko kao što je u početku to mislilo vodstvo kočevskih Nemaca. Kada su iz ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru pitali štabni ured u Berlinu o tome ko može, zapravo, kočevskim Nemcima oduzeti pomenuto pravo, ovaj im je, 30. oktobra 1941., odgovorio da Centralni ured za useljenje (EWZ) za to nije nadležan - pa, prema tome za to nije bio nadležan ni njegov posebni voz u Kočevju u kome su bila i dva predstavnika kočevskih Nemaca - i da ni za donju Štajersku ni za Kočevsku nije na snazi Zakon o nasleđivanju poljoprivrednog imanja. U pojedinim primerima može ovu meru da primeni samo štab za naseljenje u Mariboru, koji mora preseljeniku u tom slučaju dati odštetu ukoliko imanje ne dobije neko od bližih rođaka. Nacisti u Berlinu, dakle, nisu bili za to da nadležnost oduzimanja prava bavljenja poljoprivredom ima u svojim rukama, na neposredan ili posredan način, vodstvo kočevskih Nemaca. S time se slagala i, na primer, podružnica Dojče-Umzidlungz-Trojhand-Gezelšaft u Mariboru: »Prema našem mišljenju, odluka vodstva narodne grupe još ne može biti dovoljna da se nekom preseljeniku uzme pravo na zemlju.«[183] Takav isti stav je imao kasnije i ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru: »Vodstvo kočevske narodne grupe ne može članovima narodne grupe oduzimati pravo bavljenja poljoprivredom, nego može u tom smislu delovati samo savetima«[184] Taj stav su po naseljenju i uvažili i - kao što ćemo videti - manje uvažavali zaključke i predloge vodstva kočevskih Nemaca.

Rezultati pregleda optanata u posebnom vozu Centralnog ureda za useljenje su zanimljivi i kada je reč o podrobnijem proučavanju nacionalnog sastava stanovništva u Kočevskoj. Utvrdili su, naime, da je od 11.747 pregledanih optanata bilo samo 8944 ili 71,1% čistih Nemaca, dok su ostali optanti tzv. »mešani slučajevi sa primesama tuđih elemenata« (Mischfälle mit fremdstämmigen Bestandteilen). Te konstatacije, dakle, veoma potvrđuju rezultate narodnog katastra, koji je slovenačka strana izradila 1936. godine i prema kojima je tada trebalo u Kočevskoj da bude 8319 Nemaca, 3133 mešanih ljudi i 5185 Slovenaca, a negiraju rezultate narodnog katastra nemačke strane iz 1937. godine, prema kome u Kočevskoj bi trebalo da bude čak 14.462 Nemca.[185]

Preseljavanje i prva razočarenja

Do polovine novembra 1941. su u Kočevskoj pregledali dobar broj optanata, a iz posavskog i posutlanskog pojasa su izgnali već oko 22.000 Slovenaca. Time su stvorili mogućnosti za početak preseljavanja kočevskih Nemaca. Zbog toga je vodstvo kočevskih Nemaca, 17. novembra, u posebnom broju »Gočejer cajtunga« objavilo proglas nemačkog opunomoćenika za preseljenje, dr Volerta, koji je otpočinjao poetičnom rečenicom: »Der Zug in die Heimat hat begonnen«. U njemu je obznanio da je 14. novembra 1941., tačno u jedan po podne, kao što su predviđali već nekoliko sedmica, sa kočevske železničke stanice krenuo prvi transport kočevskih Nemaca i da će mu slediti i drugi, tako da će preseljavanje biti završeno do kraja decembra 1941.[186]

Himler je, naime, dr Volerta ovlastio i za tehničko izvođenje preseljenja. Ovaj je za to u svom uredu oformio posebno Transportno odeljenje i za njegovog vođu postavio folksdojčera iz Ljubljane Norberta fon Vurcbaha, nekadašnjeg majora Jugoslovenske vojske.

Za prevoz preseljenika od kočevskih sela do utovarnih mesta na železničkim stanicama štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu stavio je na raspolaganje oko 70 teretnih automobila i autobusa sa 20 esesovskih šofera inostranih nacionalnosti. Prvih 20 teretnih automobila je iz Berlina pristiglo 9. novembra, istog dana su iz Rajhenburga dovezli 10 automobila i dva autobusa gde su dotle odvozili slovenačke izgnanike, dok su u drugoj polovini novembra dovezli još 30 teretnih automobila i pet autobusa iz Minhena, Salcburga, Nirnberga i Vizbadena.[187] Dr Volert je računao da će za prevoz preseljenika železnicom biti potrebno oko 50 dana i **oko** 480 putničkih vagona, a za prevoz nameštaja, poljoprivrednog alata itd. te stoke **oko** 2200 do 2500 teretnih vagona.[188] O prevozu preseljenika železnicom su se 22. i 23. oktobra 1941. dogovarali u Veneciji predstavnici nemačkih i italijanskih železničkih ustanova iz Minhena i Beča, te iz Venecije i Ljubljane. Prisutni su bili i dr Volert, Vurcbah i Huber, poslednji iz štabnog ureda u Berlinu. Zaključili su da preseljenike počnu da odvoze 14. novembra i da će svakog **dana** krenuti tri posebna voza - jedan iz Kočevja, drugi iz Stare Cerkve (oba preko Ljubljane i Zidanog Mosta do Sevnice, Krškog ili Brežica), a treći iz **Crnomelja** (preko Novog Mesta, Trebnjeg i Tržišča do Sevnice, Krškog ili Brežica). Većina transporta je, dakle, trebalo da ide dužim putem, pošto prugu Grosuplje-Trebnje nisu mogli tako snažno opteretiti. Vagone je trebala da stavi na raspolaganje nemačka železnica.[189]

Nakon brojnih priprema, cirkulara, planova i sastanaka,[190] prvi transport je, zaista, krenuo 14. novembra s kočevske železničke stanice odvozeći preseljenike XI, tj. oneškog šturma. Sledećeg dana, u 4 ujutro, stigao je na železničku stanicu u Krškom.[191] Narednih dana su sa kočevske stanice krenula još dva transporta sa preseljenicima istog, tj. oneškog šturma. Trebalo je da sva tri transporta budu probni transporti, dok bi druge počeli da voze 22. novembra sa svih predviđenih železničkih stanica, a nekoliko dana kasnije još i sa železničke stanice Semič.

Odlazak transporta kočevskih Nemaca iz Kočevja početkom decembra 1941.

Najveće teškoće su se javljale pri prevozu preseljenika iz sela do železničkih stanica i pri carinskim pregledima na granici. Italijanski graničari su, naime, od svakog preseljenika zahtevali putnu ispravu. A preseljenik je tu ispravu mogao da dobije tek kada je saznao da je prihvaćena njegova opciona prijava. A to je opet zavisilo od rezultata pregleda u posebnom vozu Centralnog ureda za useljenje. Zbog kratkog roka između pregleda i preseljenja, ponegde su se javljale prepreke koje su dr Volert i dr Knut iskoristili »kao dokaz da je rad Centralnog ureda za useljenje u Kočevskoj neodgovarajući i zbog toga i neizvodljiv. U razgovoru između SS-grupenfirera Grajfelta, SS-hauptšturmfirera dr Stira, dr Volerta i SS-oberšturmbanfirera fon Malsena-Ponikau zaključili su da će u pojedinim primerima - u obzir dolaze oko dva šturma - nemački opunomoćenik za preseljenje primiti opcionu prijavu ne čekajući na rezultat pregleda.«[192]

Početkom decembra je počela da preti nova prepreka i to nedostatak **benzina.** Nadali su se da će ga nešto dobiti iz Rajhenburga, ali i tamo su s njim **bili** već **pri** kraju, pa je Hince već zaključio da na neko vreme prekine deportovanje Slovenaca iz posavskog i posutlanskog pojasa. Zbog toga su dr Volert **i Sober** iz Kočevja odlučili da voze preseljenike od sela do železničkih stanica kolima sa konjskom zapregom, a da pri odvoženju ljudi s područja pojedinih šturmova uvažavaju dogovoreni redosled. Kako bi na taj način nedeljno mogli da **otpreme samo** po dve kompozicije, predviđali su da će se preseljavanje odužiti za jedan do dva meseca. Kada je dr Volert upozorio štabni ured u Berlinu na posledice takvih prilika kod kočevskih Nemaca i kod italijanskih vla**sti, u** Berlinu su - kako se čini - našli još toliko benzina da nije bilo potrebno **odugovlačiti** preseljenje.[193]

U spomenute teškoće treba ubrojiti i sve veću napetost u odnosima između ureda nemačkog opunomoćenika za preseljenje i vodstva kočevskih

Nemaca. Dok su odnosi između njega i dr Volerta, Ijoji je samo malo proveo u Ljubljani a mnogo više u Rimu i Berlinu, bili veoma dobri, dotle su bili lošiji sa njegovim saradnicima, naročito s njegovim zamenikom dr Redlom i opunomoćenikom za Kočevsku dr Knutom, koji je imao svoje sedište u hotelu »Zur Sonne« u Kočevju i održavao svakodnevne veze s vodstvom kočevskih Nemaca. Ta dvojica su se, naime, žalili da vodstvo kočevskih Nemaca nije moguće ni na šta nagovoriti i to naročito otkad je Himler imenovao namesnika folksgrupenfirera Lampetera, koji stvarno i nastupa kao folksgrupenfirer, za SS-šturmbanfirera, s visine gleda na službenike nemačkog opunomoćenika za preseljenje, jer su to, navodno, samo civilne osobe. A vodstvo kočevskih Nemaca je ured nemačkog opunomoćenika za useljenje kritikovalo, pre svega, zbog loše organizacije rada, odnosno nije htelo da prihvati naročito dr Knuta kome je, navodno, »organizacija prerasla preko glave«.[194]

Ali su se do tada već gotovo sasvim izgladila trvenja između vodstva kočevskih Nemaca i italijanskog okupatora. Ovaj je, naime, dao kočevskim Nemcima više koncesija nego što ih je u početku nameravao dati, a osim toga je italijanski visoki komesar Gracioli obećao da će prilikom preseljenja poništiti sve kazne - iznosile su oko tri miliona lira - koje su italijanske vlasti izrekle kočevskim Nemcima zbog zabrane seče i prodavanja drveta. Kočevski Nemci bi trebalo - prema njegovim rečima - da se presele u Rajh kao prijatelji Italije.

Kočevske Nemce i italijanskog okupatora je još više zbližila aktivnost slovenačkih partizanskih jedinica. I pored veoma povoljnog geografskog položaja Kočevske ža partizansku vojsku i uz priličnu aktivnost Okružnog odbora OF Kočevje, u Kočevskoj se pre odseljenja Nemaca nije mogla šire razviti partizanska vojska. Do početka proleća 1942. njena aktivnost je bila ograničena tek na periferne predele Kočevske.

Najranije i najaktivnije partizanske jedinice koje su se pojavile u Kočevskoj bile su črnomeljska i semiška partizanska grupa. Prva je logorovala kod Kozlovog zdenca pod Debelim vrhom u blizini Tanče gore. Dana 19. septembra su dva partizana iz njenog sastava justificirali hitlerovskog čoveka i italijanskog špijuna Alojza Sutea, gostioničara iz Brezovice kod Nemške Loke. Kraj ubijenog su ostavili listić s napisom: »Tako će se dogoditi sa svakim izdajicom slovenačkog naroda«.[195] Zbog toga se vodstvo kočevskih Nemaca već 26. septembra na sastanku s funkcionerima ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru dogovaralo o tome da će biti potrebno akciju preseljavanja u Kočevskoj dobro obezbediti i da to mora učiniti italijanski okupator.[196]

Međutim, nisu još ni otpočeli s pregledima optanata niti s preseljavanjem kad ih je uznemirila veća akcija semiške partizanske grupe. Ona je noću 13. oktobra napala selo Blatnik u kome je upravo tada bila komisija za ocenjivanje imovine Dojče-Umzidlungz-Trojhand-Geselšafta iz Berlina. O napadu je 14. oktobra Lampeter telegrafski izvestio Laforsa:

»Prvi napad slovenačke nasilničke bande u Kočevskom Rogu u noći od 12. na 13. oktobar. U Blatniku su izgorela četiri ambara, u kuću vođe XXII šturma su bacili tri ručne bombe. Cenilac, gospodin Krag, je bio lakše ranjen.

Nasilnici su pobegli. U Lahinji su na području XX šturma dana 10. ukrali dve utovljene svinje. Dana 11. su mitraljezima gađali na jedan od naših automobila. Preko je potrebno naoružati šturmove. Nemački konzul će pritisnuti visokog komesara. Nemce, koji borave u ispostavljenim zaseocima u Kočevskom Rogu, odmah ću povući u susedne veće krajeve, jer tamo ne bi bila obezbeđena njihova sigurnost. Radovalo bi me ukoliko biste Vi mogli poslati ovamo iskusnog oficira vojske ili policije.«

Čim je Lafors dobio taj izveštaj, prosledio ga je štabnom uredu u Berlin s napomenom da se je već savetovao sa dr Volertom. Molio je da dr Štir u Berlinu odmah preduzme sve kako bi obezbedili transporte iz Kočevske i naoružali šturmove.[197]

Nemački konzul u Ljubljani dr Broš je, zaista, izvršio pritisak na visokog komesara Graciolija, koji je »odmah naredio da posadu u Kočevju ojačaju i dozvolio da može svaki Kočevar nositi oružje.« Što se tiče bezbednosti kočevskih Nemaca, kod italijanskog Ministarstva inostranih poslova posredovalo je nemačko veleposlanstvo u Rimu. Savetovalo je da u Kočevskoj prekinu ocenjivanje imovine kočevskih Nemaca »dok se ne uspostavi potpuna bezbednost« i molilo da i italijanska vojska naredi sve bezbednosne mere zbog skorašnjeg preseljenja Nemaca iz Kočevske. Na inicijativu italijanskog Ministarstva inostranih poslova je Vrhovna komanda italijanske vojske tražila od potčinjenih vojnih oblasti da pomognu visokom komesaru Gracioliju pri obezbeđenju preseljenja kočevskih Nemaca.[198]

Italijanski okupator je, zaista, bolje brinuo za bezbednost kočevskih Nemaca i ustanova zaduženih za njihovo preseljenje. Kada je, na primer, u Kočevje stigao posebni voz Centralnog ureda za useljenje, za njegovo obezbeđenje su odmah odredili sto grenadira. Obezbedili su i dolazak i odlazak ljudi iz unutrašnjosti u grad na pregled u posebni voz, kao i transport^ preseljenika. Kočevskim Nemcima su dali i ponešto oružja. Naoružali su naročito tzv. stražarski šturm (Wachsturm), kojim je komandovao Buzbah i koji je brinuo za obezbeđenje preseljenja.

Kočevski Nemci su se za te posebne koncesije odužili italijanskom okupatoru time što su progonili slovenačke partizanske jedinice i narodnooslobodilački pokret uopšte. Tako su naoružani kočevski Nemci sadejstvovali sa italijanskom vojskom pri napadu na grupu partizana iz Krimskog bataljona, koja se, nakon odlaska iz Loške doline, zaustavila pri tzv. Petelinovoj bajti i pri Mikličevoj lovačkoj kući iznad sela Draga. Grupa je napala Petelinovu bajtu, u kojoj je živelo 10 Nemaca, i Dragu, iskoristila odsustvo muškaraca koji su bili na uvežbavanju te odnela nešto odela i hrane. Dana 26. oktobra su je u snegu opkolili i napali naoružani Nemci i italijanski vojnici. »Tu bandu su pratili Italijani i članovi šturmova i došli joj na trag. Dva člana bande su uhvatili, a 25 do 30 su ih pobili«, izveštavao je Buzbah. Ali, njegov podatak nije tačan, jer su zarobili osam partizana, dok su osam njihovih simpatizera uhapsili. Ostali su se, uz velike napore, probili prema Ribniškoj dolini.[199] No, ovaj podatak je zanimljiv zato što priznaje učešće kočevskih Nemaca u traganju za partizanima. Buzbah je čak tvrdio da su »nemačka samoodbrana i italijanska vojska uništili preko 200 i zarobili više od 300 partizana«, od kojih je, navod-

no, bar polovina bila ranjena. Izgleda da su kočevski Nemci sudelovali i u nekim drugim italijanskim poterama, pa čak pri aretacijama članova Osvobodilne fronte U Kočevskoj.[200] Stoga nije, razumljivo, ništa neobično što su se između kočevskih Nemaca i italijanskog okupatora gotovo sasvim izgladila trvenja i što su italijanske vlasti pomagale u preseljavanju.

I pored već spomenutih prepreka i poteškoća, nakon 22. novembra transporti kočevskih Nemaca su odlazili redovno, po predviđenom planu. Posle XI šturma, sa železničke stanice Kočevje odvezli su još i sledeće šturmove: XVI - Dolnja Briga (22. do 24. XI), XV - Borovec (24. do 26. XI), IV - Kočevska Reka (26. XI do 8. XII), VIII - Zajčje Polje (4. do 8. XII), XII - Željne (10. do 18. XII), VII - Dolga vas (10. do 18. XII), I - Mahovnik (23. do 26. XII) i Kočevje (26. XII do 12. I 1942.); poslednji transport je otišao s te stanice tek 22. januara 1942. Sa železničke stanice Stara Cerkev su odvezli sledeće šturmove: XVIII - D. Topla Reber (22. do 27. XI), XVII - Polom (27. XI do 4. XII), XIV - Gotenica (8. do 10. XII), XIII - Grčarice (8. do 10. XII), II - Stara Cerkev (4. do 12.1 1942.), dok su šturm iz Drage ukrcali na železničkoj stanici Ortnek (22. XI do 2. XII). Sa železničke stanice Črnomelj su odvezli ove šturmove: XXI - Spodnji Log (22. do 25. XI), IX - Knežja Lipa (25. do 28. XI), X - Spodnja Nemška Loka (28. XI do 2. XII), V - Koprivnik (3. do 17. XII), XXV - Mavrlen (17. do 22. XII), deo XXIII - Črmošnjice (22. do 29. XII) pa je zadnji voz krenuo tek 18. januara 1942. Sa železničke stanice Semič su se odvezli: XX - Planina (22. XI do 1. XII), XIX - Poljane (1. do 9. XII), XXII - Blatnik (9. do 15. XII), deo XXIII - Črmošnjice (16. do 28. XII). Šturmove s Kočevskog ukupno je odvezlo 135 vozova.[201]

Preseljavanje je teklo po predviđenom planu, pa se čak dogodilo da su neke od šturmova poslali koji dan ranije nego što su to predviđali.

Još nisu ni prevezli sve Nemce iz Kočevske na teritoriju za naseljenje uz Savu i Sutlu kada su se već pojavila prva razočarenja. Već polovinom decembra su se u gradu Kočevju počele širiti priče o tome da na teritoriji za naseljenje nema dovoljno prostora za nastanjenje i da smeštaju preseljenike u razne dvorane, barake, gostioničke sobe itd. Dr Volert je zbog tih priča posredovao kod ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru. Javio mu je da će preseljavanje gradskog stanovništva iz Kočevja (tj. oko 300 porodica) otpočeti 29. decembra i da za njih treba na području za naseljenje da pripreme dovoljan broj stanova. Da bi odbacili priče, predlagao je da trojica poverenika preseljenika iz grada Kočevja odu u Brežice i tamo pomognu u pripremama za nastanjenje.[202] Dva dana kasnije je dobio iz Maribora obećanje da je za nastanjenje gradskog stanovništva iz Kočevja sve već sređeno u Krškom i Brežicama i da su »sve priče neumesne i da potiču iz preteranih zahteva nekih krugova«.[203] Preseljenici iz grada Kočevja su zaista, poslali svoje poverenike u Krško i u Brežice koji su, po povratku, izjavili da je učinjeno, zaista, veoma malo za obezbeđenje nastanjenja preseljenika iz grada Kočevja. Na inicijativu dr Arka, sazvali su protestni zbor i 61 preseljenik je 2. januara poslao dr Volertu - koji se tada nalazio u Berlinu - poseban akt s nekim zahtevima

U tom aktu su opširno objašnjavali svoje nezadovoljstvo zbog manjkavosti pri preseljavanju, a naročito zbog neodgovarajućih prilika na području za naseljenje. »Preseljenici, koji su ovde bez ikakvih uslova predali tri ili četiri lepe ili čak najlepše kuće ili vile, treba da se tamo zbiju u stan sa dve sobe i kuhinju ispred kuće, tako da u brojnim slučajevima ne bi smestili pod krov ni deset postotaka dragocenog stambenog, poslovnog ili poljoprivrednog inventara«, govorili su. Nije im išlo u račun ni to što je još toliko Slovenaca ostalo u svojim domovima i što su najbolje objekte dobili folksdojčeri iz slovenačke Štajerske iako im je vodstvo »garantovalo i neprekidno izjavljivalo da će takozvani brežički trougao biti kočevarska kolonija.« Nisu mogli razumeti ni to zbóg čega ih ne puste da idu u Gorenjsku da tamo za sebe izaberu odgovarajući objekat, jer im je, navodno, vodstvo garantovalo da će oni koji ne dobiju odgovarajući objekat na području za naseljenje moći takav da potraže i drugde, itd.[204] Na žalost, iz prepisa tog dokumenta nije moguće videti ko su bili njegovi potpisnici. Ne spominje ni inicijatora te akcije. Svakako je to bio dr Arko.[205]

Volertov zamenik dr Redel je još istog dana, tj. 2. januara, poslao telegram štabnom uredu državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu:

»Prema vestima koje smo upravo dobili iz Kočevja, preseljenici iz grada Kočevja protestuju protiv nameravanog preseljenja transportom koji bi trebalo 4. januara da krene u Štajersku, jer im, navodno, tamo nisu obezbedili u dovoljnoj meri za njihovo nastanjenje. Protive se da otputuju i navodno izjavljuju da će opozvati svoje opcione izjave ukoliko se njihov odlazak ne može odgoditi bar do polovine marta. Upozorili smo ih na to da rok nije moguće odgoditi. Njihovo vodstvo nije nastupilo protiv njih tako da možemo pretpostavljati da podupire želje preseljenika.« Takođe je molio štabni ured da energično upozori vodstvo kočevskih Nemaca da Nemačka mora poštovati ugovorom propisane rokove, pa da moraju zbog toga i preseljenici savladati neke prepreke. U tome neka pritisne na ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru kako bi za gradsko stanovništvo iz Kočevja, ukoliko je to moguće, brže i uredno obezbedio stanove i zajedno s vodstvom kočevskih Nemaca umirio preseljenike.[206]

Dr Redel je istovremeno poslao telegram sa sličnom sadržinom i u Maribor,[207] odakle je odmah dobio odgovor u kome je rečeno da će 3. januara pre podne u Kočevje stići SS-unteršturmfirer Blis iz Maribora i da se pobrinu za to da preseljenici iz Kočevja odmah dođu na sastanak.[208] Tog dana su se, zaista, dovezli najpre u Ljubljanu SS-unteršturmfirer Blis, koji je bio zadužen za naseljavanje kočevskih Nemaca na području za naseljenje uz Savu i Sutlu, i SS-hauptšturmfirer Šalermajer iz Maribora. Najpre su u uredu nemačkog opunomoćenika za preseljenje razgovarali sa dr Redlom i zastupnikom nemačkog Ministarstva inostranih poslova, Kamphevenerom. Ova dvojica su smatrali daje do uznemirenja u Kočevju došlo zbog »pogrešnih vesti koje šire članovi vodstva kočevskih Nemaca«. Popodne su dr Redel, Blis i Šalermajer u Ljubljanskom hotelu »Metropol« razgovarali s folksgrupenfirerom Jozefom Šoberom iz Kočevja. Konstatovali su da se Sober ne oseća dobro kao folks-

grupenfirer, pošto njegove poslove, u stvari, obavlja Lampeter, kojeg je Lakner 21. decembra već predstavio kao folksgrupenfirera. Kada se pre neki dan vodstvo kočevskih Nemaca odvezlo na područje za naseljenje, pa su se u sedištu okružnog vodstva Štajerskog otadžbinskog saveza, uz prisutnost dr Karstanjena, dogovarali o imenovanju novog okružnog vođe, predlog je pao na Lampetera. Među kočevskim Nemcima su se pojavile razne priče, čak i takve da je Sober već pokušao da izvrši samoubistvo, da je već dao ostavku itd. Na sastanku su Šobera jedva nagovorili da se s njima odveze u Kočevje.

Na sastanku u Kočevju dr Knut je izjavio da i vodstvo kočevskih Nemaca, naročito Lampeter, širi lažne vesti i optuživao ga što nije istupilo protiv takvih vesti itd. Ponovno su konstatovali da Lampeter želi da prisvoji vodstvo kočevskih Nemaca i Sober je ponovo izjavio da će se ubrzo povući.

Na sastanku, kome je pored dr Redla, dr Knuta, Blisa, Šalermajera, Sobera i Lampetera prisustvovalo i oko 100 preseljenika koji su nameravali opozvati opcione izjave, govorili su ponajviše Blis i Šalermajer o cilju i značaju preseljenja. Blis je rekao »da se granična utvrđenja ne stvaraju u kasarnama, tečajevima za jezik, školskom nastavom, školskim zgradama ili drugim spoljnim stvarima, pri čemu novac predstavlja najmanju vrednost, nego jedino i samo krvlju«. Po održanom govoru je pročitao spomenuti akt, koji su preseljenici 2. januara poslali dr Volertu. Na sastanku su autori, odnosno potpisnici tog akta odlučili da ga povuku.[209]

Tako je sledećeg dana dr Redel mogao da javi u Berlin dr Volertu: »Kočevske antagonističke stavove, o kojima sam izvestio državnog komesara u telegramu 2. januara, otklonili su Šalermajer i Blis ličnim objašnjavanjem. Grad Kočevje će se, dakle, preseliti.«[210] To se stvarno i dogodilo i od tada nije bilo više nikakvih nedoumica ili protivljenja koja bi se odnosila na preseljenje.

Kada je Okružni komitet KPS za Kočevje primetio da se u Kočevju javlja otpor prema preseljenju, početkom 1942. ponovno je izdao letak u kome je kočevske Nemce upozoravao pred iseljavanje:

»Nacionalsocijalističke vođe i vaši kočevski voditeljčići žele da pred svoj potpuni slom i kočevsko ljudstvo povedu u nesreću. Oni zahtevaju od vas da napustite ovu kočevsku pokrajinu, u kojoj ste živeli u miru 600 godina. Oni bi želeli da vašim troškovima naprave vojnu kupovinu.

Mnogi od vas, koji ste još prošle godine verovali tim Hitlerovim slugama, shvatili ste njihove zločinačke namere i ne želite da se preselite. I sasvim ste u pravu. Nameravaju da vas nasele na zemlju i imanja koja su nacionalsocijalističke vođe ukrale slovenačkim poljoprivrednicima i radnicima, a njih bez ičega oterali u tuđe krajeve.

Žele da Vas prisile da se naselite na otetim imanjima i da na vas svale , svu mržnju prognanih slovenačkih poljoprivrednika. Takva će biti vaša sudbina dok će se gospoda zavodnici smestiti na dobro nagrađena i bezbedna mesta u gradovima. *Celokupno preseljavanje je zločin protiv kočevskog ljudstva!*

Starosedeoci će s pravom gledati na vas kao na prisilne priseljenike, saveznike fašističkih otimača, pljačkaše tuđe zemlje i plodova tuđeg rada. Kuće u kojima ćete se nastaniti, popaliće vam, na svakom koraku će vas tući i neprekidno će vas pratiti.

A kada bude nemačka vojska Hitlerovom zaslugom pobeđena i uništena i kada bude pobeđen nemački imperijalizam, vas će zakoniti vlasnici zemlje, na koju vas sada žele naseliti, prognati s ukradenih imanja. Na Kočevskom će biti već drugi naseljenici i vi ćete tada ostati praznih ruku, bez zemlje, bez novca, bez imanja. Takvu sudbinu vam pripremaju kočevske vođe, Hitlerovi agenti.«

Na kraju letka je Okružni komitet pozvao kočevske Nemce da se radije uključe u narodnooslobodilački pokret i unište svoje idejne vođe koji žele da ih liše zemlje i koji ih huškaju protiv Slovenaca.[211]

Niko nije bolje predskazao sudbinu kočevskih Nemaca posle preseljenja nego što ju je predskazao Okružni komitet KP Slovenije za Kočevje u tom letku, jer se sve tako, u stvari, i obistinilo. Jedino što nije predskazao je bilo to daje italijanska vojska u leto 1942. popalila većinu praznih kočevskih sela. Ali, ovaj letak - kao što smo videli - nije imao efekta, poput onog od kraja jula ili početka avgusta 1941.

Od 14. novembra 1941, kada je krenuo prvi transport iz Kočevja u Krško, do 22. januara 1942, kada je krenuo poslednji, tj. 135. transport iz Kočevja u Maribor, transportno odeljenje nemačkog opunomoćenika za preseljenje, preselilo je iz kočevskog 2833 porodice sa 11.509 osoba. To je, dakle, manje nego što ih je bilo pregledanih i određenih za preseljenje. Neki su, naime, povukli svoje izjave za preseljenje i ostali u Kočevskoj.[212]

PRESELJENJE NEMACA IZ LJUBLJANE

Još nisu ni preselili sve Nemce iz Kočevskog kada su već prvih dana januara 1942. počeli da preseljavaju Nemce iz Ljubljane. I Nemci u Ljubljani i njenoj bližoj okolini su, prema nacističkim pojmovima, spadali među tzv. »razbacane nemačke narodne grupe«, koje je trebalo preseliti u Rajh. Ne može se reći kada je tačno Himler došao na ideju da ih preseli i iz Ljubljane. Kada su predstavnici nemačkog i italijanskog ministarstva inostranih poslova otpočeli polovinom jula 1941. u Rimu da se dogovaraju, nemačka strana je mislila samo na preseljenje kočevskih Nemaca i tek avgusta je u pregovore uključila i ideju o preseljenju Nemaca iz Ljubljane, tako da je taj ugovor, zaključen i potpisan 31. avgusta 1941., obuhvatao preseljenje Nemaca iz čitave Ljubljanske pokrajine.

Ljubljanski Nemci su bili izdanak onog germanstva koje je kroz duga-stoleća predstavljalo gornji socijalni sloj nad većinom slovenačkog stanovništva, ali je uz širenje slovenačke nacionalne svesti sve više gubilo svoj privilegovani položaj, sve dok ga nije uz kapitulaciju Austro-Ugarske monarhije u jesen 1918. potpuno i izgubilo. Paralelno s gubljenjem svog privilegovanog položaja, gubilo je i svoju relativnu brojnu snagu. Godine 1880. je, navodno, prema podacima narodnog popisa, u Ljubljani živelo 5658 osoba s nemačkim govornim jezikom, pri čemu su ubrojani i nemački oficiri i vojnici koji su govorili nemački jezik. Ta brojka je predstavljala 22,8 odsto svih stanovnika koji su živeli u gradu Ljubljani. Godine 1910. je u Ljubljani bilo, doduše, nešto više Ne-

maca (6742), ali u odnosu na ukupno stanovništvo osetno manje - samo 14,8 odsto. Narodni popis iz 1921. godine je tamo konstatovao još samo 1826 ili 3,4 odsto osoba s nemačkim maternjim jezikom, a narodni popis iz 1931. godine još 1729 ili 2,7 odsto stanovnika s nemačkim maternjim jezikom. U neposrednoj okolini Ljubljane, koja je 1941. godine zajedno sa samim gradom došla pod italijansku okupaciju, bilo je samo oko 1^5 osoba s nemačkim maternjim jezikom. Najviše Nemaca u Ljubljani je bilo zaposlenih u industriji i zanatstvu (oko 37%), trgovini i saobraćaju (oko 30%), te u javnim i privatnim službama (oko 25%).[213]

Kao i u drugim krajevima Jugoslavije, i u Ljubljani su se 1932. godine Nemci organizovali u Švapsko-nemački kulturni savez i mesnu grupu je najpre vodio vođa protestantske opštine Herman Brant, a zatim zubni lekar dr August Švajger. I u toj mesnoj grupi je posle 1933. godine došlo do trvenja između starih, tj. nemačko-nacionalistički usmerenih i mladih, tj. nacionalsocijalistički usmerenih Nemaca. Te nesuglasice su trajale nekoliko godina, do 1936. godine, kada su na godišnjoj skupštini 26. marta izabrali nov, nacionalsocijalistički usmereni odbor. Ipak su vlasti ubrzo raspustile tu mesnu grupu.

Kroz neko vreme je inž. Gustav Tenies oformio ilegalnu organizaciju, koja je u svoje redove privlačila ponajviše nemačke studente sa ljubljanskog univerziteta (npr. Valtera Henigmana, Valtera Vutija, Hansa Koha, Herija Bedendorfera itd.). Pokušaj obnove mesne grupe kulturbunda 6. aprila 1939. nije uspeo, kao ni oni od juna 1940. i dalje. Do godišnjeg zbora je došlo tek 2. novembra 1940. Obnovljenu mesnu grupu su vodili inž Gustav Tenies, industrijalac dr Erih Češko, advokat dr Franc Šlej i inž. dr Hajnrih Lukman.[214] Početkom decembra 1940. imala je samo 249, a januara 1941. već 441 člana.

U Ljubljani je bilo i sedište vodstva Švapsko-nemačkog kulturnog saveza za okrug Ljubljana, koje je obuhvatalo područje nekadašnje Kranjske, osim kočevskog, črnomeljskog i novomeškog sreza. I okružno vodstvo je vodio inž. Tenies. U čitavom, teritorijalno veoma velikom okrugu su, pak, bile samo dve mesne grupe, i to u Ljubljani i u Tržiču u Gorenjskoj (ustanovljena 30. XII 1940.).[215]

Slom stare Jugoslavije su Nemci u Ljubljani dočekali mnogo manje zbijeni i organizovani nego, na primer, u slovenačkoj Štajerskoj ili Kočevskoj. Razlog za to se, sasvim izvesno, nalazi u tome što su nacisti u glavnom gradu Slovenije imali manje mogućnosti za idejno trovanje nemačkih ljudi, a naročito zbog toga što je među Nemcima u Ljubljani bilo veoma malo omladine, a i vodstva Folksbunt fir das Dojčtum im Ausland i Folksdojče Mitelštele nisu, kako se čini, tako sistematski školovala kao drugde u Sloveniji.

Prilikom sloma stare Jugoslavije, Nemci u Ljubljani su bili u nekako drukčijem položaju nego, recimo, u Kočevskoj. I u Ljubljani je policija 6. aprila uhapsila 15 Nemaca (među njima inž. Teniesa, dr Herberta i Valtera Vutija, dr Šleja, dr Češka, dr Viktora Drakslera, Karla Noja, dr Franca Pojeta, Martina Ureka, Alfreda Laknera i Traute Goričnig), dakle, u prvom redu, vodstvo Švapsko-nemačkog kulturnog saveza. Ipak je to bio - kao što su kasnije izjavljivali i sami - samo preventivni korak, koji je preduzeo ban dr Marko Natlačen da ih ne bi deportovale vojne vlasti ili, pak, četnici. S njima su po-

stupali veoma lepo, pa su neke već prvog, neke drugog dana, a ostale 8. aprila oslobodili i izvinuli im se. Kada se ban dr Natlačen tog dana lićno izvinjavao Teniesu i dr Šleju, zamolio ih je i za posredovanje da nemačka vojska okupira Ljubljanu. A tri dana kasnije je dr Natlačen čak molio vodstvo ljubljanskih Nemaca da se odveze prema Celju u susret nemačkoj vojsci i da je zamoli da okupira Ljubljanu. Tu želju su mu i ispunili, pa su se 11. aprila uveče odvezli u Celje, ali u razgovoru s komandantom 49. nemačkog brdskog korpusa, generalom Ludvigom Kiblerom, nisu postigli to što je želeo dr Natlačen i što su očekivali i oni sami. Narednog dana su se ponovno odvezli u Celje, ali ovaj put su pratili dr Natlačena koji je otišao da lično moli nemačku vojsku da okupira i Ljubljanu. I dok je dr Natlačena primio komandant 1. brdske divizije, general Hubert Lane, predstavnici ljubljanskih Nemaca su tražili vezu s vodstvom celjskih Nemaca i nekim drugim nemačkim ustanovama u Celju, pa su saznali da su upravo tog dana poslali u Ljubljanu i Kočevje dvojicu nemačkih oficira za vezu.[216]

Na početku ovog poglavlja sam opisao dolazak poručnika Štredelea iz 1. brdske divizije u Kočevje i spomenuo dolazak kapetana Maurera iz 79. pešadijske divizije u Ljubljanu. Ovaj drugi je 14. aprila pratio inž. Teniesa u Litiju, Domžale, Kranj, Tržič i Jesenice da potraže vezu sa Nemcima koji su živeli u tim gradovima. A narednog dana se Tenies odvezao u Maribor i odande u Grac i Celovec, odakle se vratio tek kroz tri dana. Tamo je u raznim ustanovama vodio pregovore o tome da nemačka vojska okupira i Ljubljanu.[217]

A u Ljubljani su u to vreme Teniesov zamenik dr Šlej i dr Češko, uz pomoć kapetana Maurera, potražili kontakt s italijanskom vojnom komandom, s guvernerom Ljubljanske pokrajine generalom Fjorencjolijem. Od njega su tražili neke koncesije za ljubljanske Nemce, kao na primer, priznavanje nemačke narodne grupe u Ljubljani za javno-pravnu ustanovu s odgovarajućim pravima, hitno nameštenje nemačkih činovnika koji su bili otpušteni, penzionisani ili premešteni, povratak kulturnih i društvenih objekata koje su ljubljanski Nemci izgubili posle prvog svetskog rata, obnovu nemačkog školstva, hitno oslobađanje folksdojčera iz italijanskog vojnog zarobljeništva, objavljivanje službenih proglasa i na nemačkom jeziku i vraćanje oružja koje su oduzeli folksdojčerima. Međutim, general Fjorencjoli nije bio voljan da ispuni takve zahteve, a nije ih mogao ni ispuniti čak i ako bi to hteo. Njegova nadležnost je bila suviše mala za takve koncesije.[218]

Tu je bio, razumljivo, početak nezadovoljstva ljubljanskih Nemaca s italijanskom okupacijom, koja je za njih već od samog početka bila neočekivana i nepoželjna. Svi su, naime, očekivali da će čitavu Kranjsku, koja se nekada nalazila u Austro-Ugarskoj monarhiji, okupirati nemačka vojska, pa to očekivanje nisu ni krili. U takvoj atmosferi su ljubljanski Nemci, na Hitlerov rođendan 20. aprila, izvešali brojne nacističke i samo nekoliko italijanskih zastava, pa i te veoma male. Ta demonstracija je, razumljivo - poput one u Kočevskoj - naišla na oštar odgovor italijanskih vlasti, naročito zbog toga što su nacističke zastave ostale izvešane još dan ili dva. Karabinjeri su marljivo zapisivali sve koji su izvešali nacističke zastave. Pa kada je 22. aprila vodstvo ljubljanskih Nemaca primio novonaimenovani civilni komesar za Ljubljansku pokra-

jinu, Emilio Gracioli, prebacio im je nelojalnost prema italijanskoj državi. Međutim, vodstvo mu je narednog dana posebnim dokumentom odgovorilo ističući da vojna vlast nije ispunila njegove zahteve i postavilo još neke nove koji su se odnosili uglavnom na izdavanje propusnica, putnih isprava, saobraćajnih dozvola za upotrebu dva lična automobila itd.[219]

Nezadovoljstvo i trvenje je ublažilo tek angažovanje nemačkog konzula u Ljubljani, dr Broša, koji je nastojao da u razgovorima s Graciolijem sredi napete odnose i postigne što povoljniji položaj za ljubljanske i kočevske Nemce.[220] Izgleda da su se u Ljubljani odnosi između Italijana i Nemaca sredili pre nego u Kočevskoj. Nemci u Ljubljani su bili u velikoj manjini u odnosu na preostalo gradsko stanovništvo, pa stoga ni svoje zahteve nisu mogli postavljati tako oštro i glasno kao kočevski Nemci, koji su tamo bili u većini.

Uređenju odnosa između Nemaca i Italijana u Ljubljani je doprinelo, bez sumnje, i saznanje vodstva ljubljanskih Nemaca o tome da Nemačka ne namerava da priključi Ljubljanu nemačkom Rajhu. Inž. Tenies sam kaže da je u Mariboru, Gracu i Celovcu konstatovao »*da je pitanje nemačkog ljudstva u Ljubljani moguće resiti samo pomoću preseljavanja i da je nakon toga državnom vođi SS i poslata odgovarajuća molba*«. (Podvukao T. F.)[221]

Naredbu o preseljenju Nemaca iz Ljubljane Himler je dao u svojim uputstvima od 4. jula 1941. u kojima je naredio i preseljenje kočevskih Nemaca. Zanimljivo je da za njih nije odredio tzv. »područje za naseljenje«, već samo tzv. »područje za prihvat«, i to u Koruškoj i Gorenjskoj. A razmeštaj u tim dvema pokrajinama je poverio svom opunomoćeniku, zameniku gaulajtera Francu Kučeri[222]

Za izručenje opcionih prijava u Ljubljani je važio isti poziv visokog komesara i nemačkog opunomoćenika za preseljenje od 20. oktobra 1941, koji je važio i za kočevske Nemce. U određenom roku je opcione izjave predala 1861 osoba, od toga 231 osoba izvan grada Ljubljane.[223]

Slično naporima vodstva kočevskih Nemaca, i vodstvo ljubljanskih Nemaca je radilo na tome da ih optira što više u Nemačku. I među Nemcima u Ljubljani su bili, naime, naročito veoma imućni ljudi koji su više voleli da ostanu u Ljubljani nego da se presele negde drugde ne znajući šta će tamo dobiti. U početku su mnogi smatrali preseljenje iluzijom, ali vodstvo je, a naročito sam Tenies, na brojnim sastancima odbacivalo propagandu protiv preseljenja. Izgleda da mu je uspelo da pridobije najpre tzv. »srednji sloj« i tek nakon toga veoma bogate porodice, ali se, ipak, ni prvi ni drugi nisu rado odlučivali za preseljenje.[224] Vodstvo posebnog voza Centralnog ureda za useljenje je u svom zaključnom izveštaju o pregledu ljubljanskih Nemaca ovako ocenilo pitanje preseljenja ljubljanskih Nemaca:

»U takvim prilikama preseljenje nisu primili s oduševljenjem, kao što se to dogodilo kod drugih nemačkih narodnih grupa. Veći deo se, doduše, odlučio da se preseli, ali za to se odlučio više pod utiskom da će u staroj domovini uvek imati manje mogućnosti za život nego iz oduševljenja za nacionalsocijalističku Nemačku. Nisu se preselili, uglavnom, penzioneri i imućni trgovci, koji se nisu mogli odvojiti od svog imanja i preduzeća.«[225]

Dolazak prvog transporta ljubljanskih Nemaca u Sentvid nad Ljubljanom 2. januara 1942.

Za pregled optanata su na železničku stanicu Šiška u Ljubljani dovezli posebni voz Centralnog ureda za useljenje iz Kočevja. U njemu su od 5. do 12. decembra 1941. pregledali 475 porodica, odnosno 1.122 osobe. Velika razlika između broja optanata i broja pregledanih je zbog toga što je bilo oko 450 optanata u Nemačkoj ili u drugim državama. Za 346 porodica, odnosno 740 osoba ili 66,67% dali su ocenu »K« (Kärnten - naseljenje u Koruškoj); za 109 porodica, odnosno 326 osoba ili 29,05% dali su ocenu »A« (Altreich - preseljenje u Stari Rajh); za 6 porodica, odnosno 24 osobe ili 2,14% dali su ocenu »O« (Ost - naseljenje u istočnoj Evropi), a za 10 porodica, odnosno 24 osobe ili 2,14% odbili su molbu. Ocenu »O« su dali onim porodicama za koje su smatrali da ih iz političkih razloga ne bi trebalo naseliti u Gorenjskoj ili u Starom Rajhu.

Pregled u posebnom vozu Centralnog ureda za useljenje je pokazao da je većina pregledanih optanata »mešanih primera sa stranim plemenskim sastavima« (Mischfälle mit fremdstämmigen Bestandteilen), i to čak 787 ili 70,1%. Ti primeri su preovlađivali kako među onima kojima su dali ocenu »K« (57,4%), a još više, razumljivo, među onima koji su dobili ocenu »A« (94,4%), dok su ocenu »O« dobili sami »mešani primeri«. Čistih Nemaca je, dakle, bilo veoma malo, jedva nešto više od četvrtine, dok su svi ostali bili u srodstvu sa Slovencima ili drugima.

Po mišljenju rasnog odeljenja Centralnog ureda za useljenje je rasni sastav ljubljanskih Nemaca bio suštinski drukčiji od rasnog sastava kočevskih Nemaca. Kod ljubljanskih Nemaca je, navodno, preovlađivao nordijski elemenat. 52 osobe ili 4,95% su dobile rasnu ocenu I (veoma dobro), 445 osoba ili

42, 34% rasnu ocenu II (dobro), 443 osobe ili 42,15% rasnu ocenu III (prosečno) i 111 osoba ili 10,56% rasnu ocenu IV (rasno neodgovarajući).[226]

Nacisti su u svojoj politici preseljavanja želeli da presele iz Ljubljanske pokrajine upravo sve Nemce, dakle i one koji su živeli razbacani po raznim selima i zaseocima u pokrajini. Kako vodstvo ljubljanskih Nemaca nije raspolagalo s podacima o njihovom broju, iz posebnog voza Centralnog ureda za useljavanje poslali su svog službenika na teren za tri nedelje, pa je na osnovu nekih nepotpunih podataka u približno dvadeset sela tražio folksdojćere. Našao ih je nešto preko 150, koji su bili spremni da se presele u Nemačku. Pregledali su ih u posebnom vozu Centralnog ureda za useljavanje na stanici Šiška u Ljubljani od 8. do 13. decembra 1941. Dvadeset osam porodica, odnosno 74 osobe ili 46,84% dobile su ocenu »K«; 24 porodice, odnosno 82 osobe ili 51,89% ocenu »A«, a odbili su samo dve osobe ili 1,27%.

Ishod rasnog pregleda je bio približno isti kao i kod ljubljanskih Nemaca. Osam osoba ili 5,93% je dobilo ocenu I, 59 osoba ili 43,70% ocenu II, 59 osoba ili 43,70% ocenu III i 9 osoba ili 6,67% ocenu IV.[227]

Nemački opunomoćenik za preseljenje je u posebnim slučajevima imao pravo da prima opcione izjave do kraja aprila 1942. godine. Do tada je iz Ljubljane i Ljubljanske pokrajine, bez Kočevske, optiralo svega 2855 osoba, od kojih je 115 ubrzo svoje izjave opozvalo, 51 su odbili, a dve su umrle. Od 2687 pravno važećih optanata 1241 ih je već bilo u Rajhu, 126 u inostranstvu, 82 u službi pri nemačkom opunomoćeniku za preseljenje, 10 slučajeva je bilo nerešenih, za 33 su produžili rok za opciju itd.[228]

Za prevoz ljubljanskih Nemaca u Gorenjsku i Koruško je, kao i za prevoz kočevskih Nemaca, bilo nadležno Transportno odeljenje nemačkog opunomoćenika u Ljubljani. Na prethodnoj konferenciji s predstavnicima železničke direkcije, održanoj u Beljaku, 27. decembra 1941., zaključili su da će ih prevesti u vremenu od 2. do 20. januara 1942.[229] U tom vremenu su, zaista, i odvezli 495 porodica, odnosno 1055 osoba.[230] Nešto preko polovine, tj. 654 osobe, su najpre smestili u tzv. logore u Kranjskoj Gori, Ratečama, Potkorenu, Dovjem-Mojstrani, Rečici kraj Bleda i Bohinju, tj. u hotele i vile, dok su se drugi smestili kod rođaka u Gorenjskoj i Koruškoj ili se, pak, odmah zaposlili na novim radnim mestima.[231]

NASELJAVANJE NEMACA UZ SAVU I SUTLU

Naseljavanje Nemaca je bila jedna od temeljnih nacističkih denacionalizatorskih mera u svim slovenačkim pokrajinama koje je okupirala nacistička Nemačka. Nacisti su, kao što ćemo videti, Nemce naseljavali svugde u slovenačkoj Štajerskoj, u onim predelima Dolenjske koje su priključili Štajerskoj,

u Gorenjskoj i u Mežiškoj dolini. Međutim, ova mera, s obzirom na političke i druge prilike koje smo opisali u jednom od ranijih poglavlja, nije u podjednakoj meri pogodila sve te predele.

Najobimnija i najtemeljnija nemačka kolonizacija je bila u slovenačkoj Štajerskoj, odnosno u onim predelima Dolenjske, koje su nacisti, u proleće 1941. godine, priključili Štajerskoj. Tamo su predele uz Savu i Sutlu proglasili za tzv. »područje za naseljenje A«, pokušali da s njega proteraju gotovo sve Slovence i umesto njih zbijeno nasele Nemce, naročito one iz Kočevske. To područje sa gusto naseljenim Nemcima je trebalo da postane nekakav bedem ili jaz nemačkog Rajha nasuprot Slovencima u tzv. Ljubljanskoj pokrajini pod Italijom i Hrvatima u tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i ono je trebalo s južne i jugoistočne strane (prvi planovi su predviđali da to bude i sa zapadne strane, tj. nasuprot Slovencima u Gorenjskoj) da obezbedi proces germanizacije slovenačkog naroda u slovenačkoj Štajerskoj. A kako je i tamo trebao da teče proces germanizacije uz istovremeno naseljavanje Nemaca, nacisti su ostali deo slovenačke Štajerske, nasuprot »području za naseljenje A«, proglasili tzv. »područjem za naseljenje B« i nameravali da naseljavaju Nemce samo na pojedinim zaplenjenim slovenačkim imanjima i u zanatskim odnosno industrijskim pogonima. Međutim, pošto je ovih, u poređenju s područjem za naseljenje A, bilo neuporedivo manje, i opseg kolonizacije, razumljivo, u oba područja bio je različit, a različiti su bili i oblici kolonizacije. U tzv. području za naseljenje B naseljavali su Nemce pojedinačno na pojedina zaplenjena imanja ili su, pak, tim imanjima upravljale ustanove ili društva, ne posežući temeljnije u dotadašnju zemljoposedničku strukturu, dok su u tzv. području za naseljenje A naseljenjem Nemaca dotadašnju zemljoposedničku strukturu gotovo sasvim promenili. Upravo i s tog aspekta ova kolonizacija zaslužuje nešto podrobniju obradu.

Planovi i pripreme za naseljavanje

Zadatak upravljanja zaplenjenom slovenačkom imovinom i naseljavanja Nemaca na tu imovinu je imao u slovenačkoj Štajerskoj u svojim rukama ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru, koji je u sedištima većih okruga imao svoje ispostave. Takva ispostava se nalazila i u Brežicama i ona je bila nadležna kako za čitavo područje za naseljavanje A, koje je obuhvatalo delove brežičkog i trbovljanskog okruga, tako i za drugi deo brežičkog okruga izvan područja za naseljenje A. Vodio ju je SA-šturmfirer Gandolf Štiger, brat poznatog Vernerà Štigera iz Celja. Međutim, Himler je, ipak, naredio da se za kolonizaciju Nemaca u području za naseljavanje A oformi poseban štab za naseljenje, kakvi su već postojali u tzv. priključenim poljskim predelima. Tom štabu, koji su ustanovili 15. avgusta 1941. su - verovatno analogno nekadašnjem društvu za naseljavanje »Südmark« - dali ime SS-Ansiedlungsstab »Südmark«. Ovaj je bio donekle podređen Zefčnigovom uredu za jačanje nemačkog naroda u Mariboru, odnosno u većoj meri njegovom štabnom vođi Laforsu. Za starešinu štaba za naseljava-

Voda štaba za naseljenje »Zidmark« Herbert Blis na radu

nje, koji je najpre imao svoje sedište u Hugo Wolf-Strasse 17 u Mariboru, a zatim od januara 1942. u brežičkom i od marta dalje u rajhenburškom zamku, Himler je naimenovao SS-unterštrumfirera Blisa. To je bio veoma ambiciozni esesovski potporučnik kome je Himler potčinio ljude s mnogo višim činovima, čak esesovskog potpukovnika. On je zbog svoje nesposobnosti i krutosti dolazio kako s potčinjenima tako i sa vodstvom kočevskih Nemaca, a verovatno i sa pretpostavljenima, u žestoke nesuglasice, pa gaje zbog toga Himler, početkom 1942. godine, poslao u Mec u Francuskoj. Štab za naseljavanje je imao više odeljenja. Među najznačajnijima je bio, bar u prvom razdoblju, odeljenje I, tzv. plansko odeljenje. Za njegovog vođu su postavili vođu planskog odeljenja u SS štabu za naseljavanje u Poznanju u Poljskoj i nekadašnjeg saradnika VDA, SS-unterštrumfirera Aleksandra Dolezaleka, koji je sa sobom doveo svoju saradnicu dr Hertu Suadikani, a ubrzo je angažovao još i Martina Šturma iz vodstva kočevskih Nemaca. Odeljenje II je bilo zaduženo za popis i evidenciju naseljenika i vodio ga je SS-unterštrumfirer Buse; odeljenje III za naseljavanje poljoprivrednika je radilo pod vodstvom SS-oberštrumbanfirera Gausa, koji je istovremeno bio i Blisov zamenik, ali ga je ovaj ubrzo optužio kao nesposobnog i nepoštenog i poslao drugde; odelenje IV za naseljavanje zanatlija je vodio SS-hauptštrumfirer Liupold Šalermajer, dobar Himlerov poznanik; odeljenje V za zbrinjavanje naseljenika je radilo pod vodstvom

SS-oberšarfirera Ludviga Holineka; odeljenje VI za upravu je vodio SS-unteršturmfirer Ludvig Šlajfer i odeljenje VII za transportna pitanja je radilo pod vodstvom SS-oberšturmfirera Lepina. Tom štabu su bila podređena tri okružna štaba za naseljavanje, i to: u Brežicama (vođa SA šturmfirer Gandolf Stiger), u Krškom (vođa SS-unteršturmfirer Buse) i u Sevnici (vođa SS-unteršturmfirer Majer). A okružni štabovi za naseljavanje su imali u svim većim mestima tzv. radne štabove.[232]

Kada su tom štabu određivali zadatke, predviđali su da, pošto naseli Nemce, brine i za to da se ovi što brže i što potpunije uklope u novu okolinu i počnu ispunjavati svoj osnovni zadatak. I tek tada kada »puste korene u novoj domovini«, ovaj štab bi trebalo da prestane da radi, pa bi brigu za njihovo dalje političko vaspitanje preuzeo Štajerski otadžbinski savez.[233]

SS štab za naseljavanje »Sidmark« je počeo sa radom tek u drugoj polovini septembra 1941. Ipak je do tada bilo obavljeno bar nešto posla. Dok još nisu znali da će Himler za naseljavanje Nemaca na području za naseljavanje A svojim naređenjem oformiti poseban štab za naseljavanje, početnih, pripremnih radova prihvatili su se drugi i to glavno odeljenje »Planung und Boden« u štabnom uredu državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu, pod rukovodstvom prof, dr Konrada Majer-Hetlinga i glavno, II odeljenje - zemljišni ured - u uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru, pod rukovodstvom Gotfrida Bajera.

Najpre su, već u maju 1941., naimenovali posebnu komisiju koju su sastavljala četiri stručnjaka iz Graca i šest studenata, a vodio ju je docent na univerzitetu i član Majer-Hetlingovog ureda dr Herbert Morgen iz Berlina. Komisija je od kraja maja do polovine jula 1941. posetila sve srezove, podrobno ih popisala s obzirom na njihov položaj i stanovništvo, urbanizam, saobraćajne veze, izvore energije, poljoprivredu, voćarstvo i vinogradarstvo, šumarstvo i industriju, te domaću radinost. Svoje rezultate rada, o kojima su raspravljali po svim srezovima u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj, predali su štabnom uredu u Berlinu polovinom septembra 1941.[234]

Drugu komisiju su poslali u mesecu junu iste godine na područje za iseljenje, odnosno naseljenje uz Savu i Sutlu. Komisija, koju je predvodio profesor geologije iz Graca, dr A. Vinkler-Hermaden, i u kojoj su, osim njega, bili još i geolog dr W. Ritler, inž. Šubert, dr inž. Oto Ekmilner i inž. W. Fink-Ulepič iz Graca, je najpre, nekako do polovine jula 1941, pregledala i obradila trinaest opština u tzv. donjem posavsko-posutlanskom području, tj. na području između Sutle i Save, u trouglu Podčetrtek-Dobova-Krško. Komisija je izradila opsežne elaborate o geološkom sastavu tla, glavnim tipovima imanja i o šumskim prilikama. Preporučivala je da se prilikom promene zemljišnih prilika oformi nekoliko vrsta poljoprivrednih imanja: planinska na Orlici i Rudnici (7); velike poljoprivredne površine sa 30 ha obradive površine i 1 do 2 hektara vinograda te 50 ha šume (116); srednje poljoprivredne površine sa 15 ha poljoprivredne površine i 0,5-1 ha vinograda, te 30 ha šuma (337); vinogradarske sa 8 ha obradive poljoprivredne površine i 2-3 ha vinograda te manjom šumom (145), samo nekoliko većih vinogradarskih imanja sa 20 ha po-

ljoprivredne površine i 7 ha vinograda, te 15 ha šuma (35), kao i mala poljoprivredna imanja sa 8 ha poljoprivredne površine, 2 ha vinograda i 6 ha šume.[235]

U drugoj etapi je ova komisija, do početka septembra 1941, pregledala i obradila pojas teritorije južno od Save od Gorjanaca do Sevnice. I ovde je predlagala formiranje podjednakih tipova imanja (890).[236]

U trećoj etapi je komisija pregledala i obradila krajnji zapadni deo pograničnog područja za iseljenje između Sevnice i Zagorja o' -> Savi. Njeni elaborati za tu etapu, koje je predala tek juna 1942. godine su, međutim, bili veoma površni. Dr Vinkler-Hermaden se je, naime, već u jesen 1941. gotline preselio u Prag na katedru za geologiju i mineralogiju Visoke tehničke škole.[237]

Ta komisija je, dakle, na osnovu opširnih elaborata predlagala velike promene u zemljišnoj strukturi na pograničnom području za iseljenje, jer bi umesto dotadašnjih 6535 poljoprivrednih imanja oformili 2003 nova, veća poljoprivredna imanja, za preko dve trećine manje, dakle, nego što ih je bilo do tada.[238]

Na rezultatima rada te komisije trebalo je da se temelji rad SS štaba za naseljavanje »Sidmark«, a naročito njegovog odeljenja za planiranje. Međutim, ovaj se tim materijalima nije mogao naročito koristiti, jer je komisija najpre obradila istočni deo područja za iseljenje. SS štab za naseljavanje »Sidmark« je, pak, sve od oktobra 1941. predviđao da će iseljavanje Slovenaca, s jedne strane, i naseljavanje Nemaca, sa drage strane, teći od zapada prema istoku. Komisija je svoj posao obavljala prvenstveno sa čisto stručnog aspekta, a za SS štab za naseljavanje »Sidmark« su bili suštinski nacional-politički aspekti, prema kojima je trebalo potčiniti svu buduću zemljišnu strukturu, pa i organizaciju sela, podređenu osnovnom zadatku nemačkih naseljenika na tom području.

U Himlerovim uputstvima od 4. jula i njegovoj »Naredbi bi. 38/1«, od 14. jula 1941, bilo je i nešto uputstava koja su služila planskom odeljenju SS štaba za naseljavanje »Sidmark« pri njegovom radu.

Tako je u svojim uputstvima od 4. jula 1941., kada je područjem za naseljenje kočevskih Nemaca odredio područje između Save i Sutle, naredio i to da opseg područja za naseljenje odrede tako da za svakog preseljenika bude obezbeđena zdrava životna osnova i da pri tome uzimaju u obzir njegovu »Opštu naredbu br. 7/II« od dana 26. novembra 1940, u kojoj je dao uputstva za uređenje pokrajine na pripojenim istočnim područjima. Naredio je i to da mu do 15. avgusta 1941. predaju predlog za podelu kočevskih Nemaca po opštinama i selima, jer preseljenje mora biti završeno do 15. oktobra 1941. A u naredbi od 14. jula 1941. je još tražio da se preseljenje kočevskih Nemaca - poljoprivrednika izvrši od imanja do imanja, da plan naseljavanja pripremi njegov opunomoćenik Iberajter, da ga dostavi na potvrdu štabnom uredu u Berlinu i da za izradu planova angažuje i predstavnike kočevskih Nemaca.

Kako je dr Iberajter računao s tim da će na pograničnо područje za iseljenje, s koga su trebali izgnati bar 45.000 Slovenaca, doći tek oko 12.000 kočevskih Nemaca što bi, i pored predviđenih zemljišnih pramena, bilo očigled-

no nedovoljno za potpuno naseljenje prostora, bio je saglasan sa time da u nekim krajevima, naročito u onima koji neće doći u obzir za naseljenje kočevskih Nemaca, nasele Nemce iz drugih grupa.

Najpre su, već u maju 1941. godine, odlučili da tu nasele i oko 270 nemačkih porodica iz Južne Bukovine. Kasnije su se dogovarali da nasele oko 150 nemačkih porodica iz Besarabije i Dobrudže, pa je štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 22. septembra 1941. izdao naredbu: »Pošto je državni vođa SS dao saglasnost na predlog da u donjoj Štajerskoj naselimo 150 vinogradarskih i porodica koje se bave uzgojem voća iz Besarabije i Dobrudže, naređujem da te preseljenike što brže naselite u donjoj Štajerskoj.« Naredio je i to da ih nasele još pre nego kočevske Nemce.[239]

Međutim, rad planskog odeljenja, kao i celokupnog štaba za naseljavanje se odvijalo veoma sporo. Jedna od prepreka u radu bio je i nedostatak stručnog kadra, jer su ljude za razna odeljenja morali da traže na svim stranama i izgleda da je plansko odeljenje, i pored svoje malobrojnosti, bilo još najkvalifikovanije.[240] Zbog toga se štab za naseljavanje veoma angažovao na tome da mu dođu u ispomoć još neki ljudi, naročito oni koji su poznavali kočevske Nemce ili, pak, njihovo područje za naseljenje. Uspelo mu je da pridobije nama već poznatu Anu Hajdrih, koja je pisala raspravu o nacionalnim borbama u slovenačkoj Štajerskoj, ali su je morali ubrzo, zbog saobraćajne nesreće odvesti u bolnicu. Međutim, štabu nije uspelo da iz vojske dobije nama već poznatog Folkera Dika, nekadašnjeg člana kočevskog referata u vodstvu VDA.[241] Izgleda da je bilo uzaludno i angažovanje da bi stigao A. Ungerbek, koji bi trebalo »kao Štajerac da dobro poznaje mesne prilike u području za naseljenje«, a, osim toga, trebalo je da ima već i iskustva u takvom radu u Poljskoj.[242]

Štab za naseljavanje je prvi put razgledao područje za naseljavanje uz Savu i Sutlu tek 1. oktobra 1941. Dakle, veoma kasno ako imamo na umu činjenicu da su se već polovinom septembra njemu javljali kočevski Nemci, koji su već osmotrili i izabrali imanja i kuće u posavskom i posutlanskom pojasu. S njim su bili predstavnici kočevskih Nemaca Sober, Lampeter i Šturm. Ova trojica su zajedno s Blisovim zamenikom Gausom osmotrili veći deo područja za naseljavanje, dok su ostali članovi štaba za naseljavanje raspoređeni u pet putničkih automobila imali ograničene zadatke, kao, na primer, da razgledaju prostor za naseljenje besarabskih Nemaca (Dolezalek), da utvrde putne i saobraćajne prilike između Krškog i Dobove (Šlajfer i Majer), te između Krškog i Radeča (Buse), da utvrde saobraćajne prilike na železničkim prugama Sevnica-Trebnje i Novo Mesto-Ljubljana (Blis, Vurcbah i dr Štenger) itd.[243] Međutim, ni nakon tog razgledanja posao nije tekao mnogo brže, pa ni do kraja oktobra 1941. kada je početak preseljavanja kočevskih Nemaca, takoreći, već bio pred vratima. Plansko odeljenje nije moglo završiti ni prednacrt, pošto mu zemljišni ured još nije predao sve podatke, pa zbog toga nije ni imao pregled nad svom raspoloživom obradivom površinom Zbog toga je već u to vreme bilo jasno da štab za naseljavanje neće moći da izvrši Himlerovo naređenje prema kome bi trebalo kočevske Nemce preseliti direktno »s imanja na imanje«.

Već prvi ogled područja za naseljenje uz Savu i Sutlu, obavljen prvog oktobra, kao i sastanci u raznim ustanovama u Mariboru, uznemirili su vodstvo kočevskih Nemaca. Ono je, naime, u Kočevskoj uložilo mnogo napora za to da što pre i što temeljitije pripremi preseljenje, a sada je, odjednom, razočarano konstatovalo da u posavskom i posutlanskom pojasu još uopšte nisu ni otpočeli s pripremama za naseljenje. Već na sastanku, koji je održan u uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda 26. septembra, moglo je konstatovati da gotovo nema nikakve saradnje između Lurkerovog štaba za iseljavanje, koji je tada bio još zadužen za izgon Slovenaca s područja za iseljavanje uz Savu i Sutlu, i Blisovog štaba za naseljavanje. A imalo je i osećaj da ne postoji prava saradnja i jedinstvena predstava o toku preseljenja ni kod raznih odeljenja Zefčnigovog ureda. Na sastanku, održanom u II glavnom odeljenju ili u tzv. zemljišnom uredu, koji je vodio Bajer, 2. oktobra je saznalo da na području za naseljenje uz Savu i Sutlu za kočevske Nemce neće biti dovoljno zemlje. Zbog toga nije moglo da shvati ni to da je šef civilne uprave dr Iberajter pre dve nedelje smanjio područje za iseljenje uz Savu i Sutlu, za dve periferne opštine, tj. Zagorje ob Savi i Podčetrtek, za dve opštine u unutrašnjosti, tj. Pišece i Sromlje, te četiri katastarske opštine, tj. Blatno, Pleterje, Anovec i Sremič.

Od tada je neko vreme, nekako do 1943. godine, problem zemlje kod kočevskih Nemaca bio stalno prisutan. Halapljivost kočevskih Nemaca za slovenačkom zemljom je, naime, bila veoma velika. Iako su dobili gotovo 50 odsto više zemlje nego što su je imali u Kočevskoj (47.842 ha prema 74.436 ha), iako je zemlja-u posavskom i posutlanskom pojasu bila za obradu bolja nego ona u Kočevskoj, njome nisu bili zadovoljni i hteli su da je imaju još više. Halapljivost kočevskih Nemaca za slovenačkom zemljom se činila neshvatljiva čak i nekim nacistima. Tako je zastupnik ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru, na štabnim pregovorima održanim u Gracu 5. januara 1942., rekao: »Možemo konstatovati da je glad Kočevara za zemljom bila veća nego što je bila njihova mogućnost da tu zemlju obrađuju.«[244]

Najpre su trojica spomenutih zastupnika kočevskih Nemaca 4. oktobra u Mariboru uložili žalbu kod dr Volerta, pa je ovaj još istog dana posredovao u štabnom uredu u Berlinu: »Prema konstatacijama ovdašnjeg zemljišnog ureda predviđeni prostor nije dovoljan da se svim kočevskim Nemcima obezbedi dovoljno zemlje. Prema sadašnjem nacrtu, moglo bi da se stvori preko 800 malih imanja, koja ne bi imala preko 7 ha površine, tako da bi se javile sve opasnosti nezasićenog poljoprivredništva. Područje, dakle, treba povećati .. ,«[245]

' Žalili su se i SS štabu za naseljavanje »Sidmark« i Lafors je 8. oktobra izvestio štabni ured u Berlinu da će, prema njegovom mišljenju, zemljišna imovina 11.500 slovenačkih porodica, koje će izgnati u Nemačku, biti dovoljna za naseljenje oko 2000 kočevskih porodica. A na povećanje trenutno znatno smanjenog područja za naseljenje uz Savu i Sutlu gledao je ovako: »Povećanje područja za naseljenje, što je sasvim bezznačajna stvar koja ne bi zahtevala odlaganje preseljenja, bi, nakon jučerašnjeg pregleda terena, došlo u obzir, u pr-

vom redu, u velikim opštinama Sv. Peter pod Sv. gorami, Polje i Podčetrtek, koje su za to bile predviđene već u prvim planovima naseljenja, kao i u velikim opštinama Podsreda, Kozje i Pilštanj. Ti predeli su kao pokrajina slični Kočevskoj, ali su klimatski i po kvalitetu zemlje čak bolji. Područje za naseljenje kočevskih Nemaca bi, tako, okruživalo područje za naseljenje - zonu vinograda - Nemaca iz Besarabije i Dobrudže. To bi trebalo iz bioloških razloga čak pozdraviti, jer bi onemogućavalo postojeće izrođavanje. Predlog za takvo povećanje područja za naseljenje još nisam predočio gaulajteru. Temeljnije pomeranje područja za naseljenje kočevskih Nemaca od jugoistoka prema severozapadu bi naišlo na klimatske prepreke, pa to ne bi bilo moguće ostvariti već zbog gotovo katastrofalnog gubitka prestiža našeg ureda državnog komesara.«[246]

Međutim, ni vodstvo kočevskih Nemaca, ni dr Volert niti SS štab za naseljavanje »Sidmark« nisu mogli postići to da dr Iberajter, koji je već tada - kao što smo videli - bio na stanovištu da izgon Slovenaca i naseljenje Nemaca treba odgoditi do proleća 1942., ponovno poveća područje za naseljenje, pa je ono do kraja ostalo u onom opsegu, koji je odredio polovinom septembra 1941. Ali, time nije rečeno daje takav predlog prihvatilo i vodstvo kočevskih Nemaca. Nešto kasnije, kada je bilo pokrenuto pitanje o tome da li će se uopšte kočevski Nemci još preseljavati u 1941. godini ili ne, ono je, doduše, pustilo čitavu stvar na miru, ali je nakon toga opet počelo podgrejavati.[2463]

Tako je Lampeter, 2. novembra 1941., lično pisao dr Iberajteru o tome da je pre četiri nedelje u razgovoru s vođom zemljišnog ureda u Mariboru, Bajerom, stekao utisak da na predviđenom području za naseljenje neće biti dovoljno zemlje za kočevske Nemce. Naglasio je da kolonizacija kočevskih Nemaca na granici mora biti tako temeljna i čvrsta da može izdržati čitava stoleća. Ali, to je moguće tek ako imanja budu dovoljno velika i to bar po 20 ha, od toga 12 do 15 ha obradive zemlje, a ostalo šume. Upozoravao ga je zbog stvaranja suviše malih imanja, s kojih bi ljudi odlazili drugde, što ne bi išlo ni u korist kočevskih Nemaca, niti nemačkog Rajha. Naveo mu je i broj nemačkih porodica u Kočevskoj (2665 u unutrašnjosti i 261 u gradu) i prikazao da samo 1201 porodica ima mogućnosti za poljoprivredno privređivanje, dok bi, posle preseljenja, 577 porodica ostalo tek s malim imanjem, 364 porodice zanatlija samo delimično s malim imanjem, 139 porodica bi trebalo naseliti zajedno s većinom kočevskih Nemaca, a 384 starih i za privređivanje nemoćnih porodica ne bi dobilo zemlju i trebalo bi da živi kod svojih rođaka. I na kraju je, razumljivo, predlagao da bi područje za naseljenje trebalo povećati prema severu uz Sutlu: »Sudeći po onome koliko nam je do sada zemljišni ured stavio na raspolaganje zemlje za naseljenje, mogu da konstatujem da bez uključivanja severnog posutlanskog pojasa (severno od Bizeljskog i Sv. Petra pod Sv. gorami) u našem prostoru za naseljenje neće biti dovoljno zemlje za kočevske poljoprivrednike, naročito zbog toga što mi ne možemo da ulazimo u isključivo vinogradarske predele Pišec, Sromelj i Zdol i na vinogradarsko područje jugozapadno od Krškog, pošto nam nedostaje vinogradara.«[247]

I plansko odeljenje SS štaba za naseljavanje »Sidmark« u koje se 8. novembra uključio i član vodstva kočevskih Nemaca Martin Šturm, koji je ok-

tobra već radio u uredu Deutsche Umsiedlungs-Treuhand-Gesellschaft u Mariboru, stajalo je na stanovištu da je nedovoljno obradive zemlje da se zadovolje potrebe kočevskih Nemaca. Predviđalo je da bi za naseljenje kočevskih poljoprivrednika bilo potrebno 10.891 ha njiva, 5656 ha livada i pašnjaka te 16.963 ha šuma, za zanatlije u unutrašnjosti s vlastitim imanjima, pak, 3851 ha, dok bi 5% ili 1675 ha zemlje trebalo da bude u rezervi za posebne svrhe pa bi, dakle, ukupno bilo potrebno 38.536 ha. A na raspolaganju je bilo, prema predviđanjima, samo 31.883 ha. Na Kočevskom su, pak, imali nemački poljoprivrednici 47.626 ha zemlje, najvećim delom, razumljivo, šuma (13.349 ha). I plansko odeljenje je predviđalo da se, nakon preseljenja, čak 577 kočevskih porodica neće više baviti poljoprivredom kao glavnim zanimanjem.

Plansko odeljenje je u svom »prednacrtu«, koji je napravilo nekako polovinom novembra 1941., za nemačke poljoprivrednike iz Kočevske predviđalo tri vrste imanja, i to I - sa 30 do 50 ha obradive površine, 1 do 2 ha vinograda i 10 do 50 ha šume, II - sa 15 do 30 ha obradive površine, 1 do 2 ha vinograda i oko 10 ha šuma, III - sa 8 ha obradive površine, 1 do 2 ha vinograda i oko 6 ha šume. U 11 opština je predviđalo 57 imanja I kategorije, 298 imanja II i 636 imanja III kategorije. Kako nije predviđalo dalje povećanje područja za naseljenje u posutlanskom pojasu, trebalo je nedostajući deo obradive površine za nemačke poljoprivrednike iz Kočevskog dobiti u krajnjem zapadnom delu područja za naseljenje, kuda ih u početku nisu nameravali naseljavati. Tamo je trebalo dobiti oko 2715 ha, pa bi im pretvaranjem vinograda u oranice na kraju nedostajalo još samo oko 381 ha njiva i 5680 ha šuma.[248]

Međutim, vodstvo kočevskih Nemaca je još uvek stajalo na stanovištu da treba povećati područje za naseljenje ili se, pak, odreći nameravanog naseljavanja drugih nemačkih grupa na teritoriji za naseljavanje uz Savu i Sutlu. Ali, s tim svojim zahtevom nije uspelo pošto dr Iberajter nije hteo da poveća područje za naseljenje, a plansko odeljenje štaba za naseljavanje je bilo na stanovištu da drugi nemački naseljenici neće ugroziti kočevska imanja, pošto će biti naseljeni prvenstveno na vinogradarskim imanjima. Ali je plansko odeljenje predlagalo da predviđeno vojno vežbalište veličine 20 km² ne stvaraju na području za naseljenje A, već negde kod Podčetrtka kako bi naseljavanjem nekih većih zaplenjenih pogona u drugom delu slovenačke Štajerske stvorili »mala nemačka središta na vindišarskom području, koja bi trebalo da imaju jednak učinak kao i nemački gradovi u nemačko-srpskom delu Lužičkog«, pa bi tako i tražili mogućnost da naseljenje Nemaca u slovenačkoj Štajerskoj produže uz gorenjsko-štajersku pokrajinsku granicu. A odbacivalo je svaku pomisao o tome da se višak kočevskih Nemaca preseli u istočnu Evropu.[249]

Kada je 15. novembra rano ujutro stigao u Krško prvi transport kočevskih Nemaca, upravo su završavali izradu tzv. »prednacrta-, koji je trebalo da pokaže, pre svega, koliko zemlje je potrebno kočevskim Nemcima i drugima na području za naseljenje A i imali su jedva prve predstava ' podatke za izradu tzv. »grubog nacrta«. Samim tim, razumljivo, nije se moglo ni misliti o tome da preseljenike naseljavaju direktno na imanja izgnanih Slovenaca. Zbog toga su u Mariboru - verovatno uz znanje ustanova u Berlinu i u sporazumu s voď-

stvom kočevskih Nemaca - zaključili da preseljenike smeste najpre u tzv. »zimska nastaništa« bez obzira na to gde će kasnije biti naseljen neki pojedinac ili porodica. I pored toga je vođa planskog odeljenja štaba za naseljavanje, Dolezalek, pokušavao da nastanjenje preseljenih Kočevara usmeri tako da bar veće grupe kasnije, prilikom definitivnog nastanjenja na imanja, ne moraju ponovno putovati na drugi kraj područja za naseljenje.[250] Međutim, to mu je pošlo za rukom samo u oko šezdeset odsto šturmova ili sela.[251]

U takvim prilikama je tzv. »grubi plan«, koji je plansko odeljenje izradilo do 26. novembra 1941. dobio, razumljivo, drukčiji oblik od onog kakav je trebalo da dobije pre mesec i po dana. Bio je to, zapravo, samo spisak šturmova s navođenjem opština u koje su ih do tada naselili stalno ili privremeno, spisak šturmova koje će preseliti do 29. novembra i spisak šturmova koje će preseliti posle 30. novembra 1941. s navođenjem opština u koje će ih poslati privremeno ili stalno. Tome je priložena i grafička skica područja za naseljenje A s ucrtanim granicama opština i naznačenim položajem šturmova[252]

Nacistima je, dakle, uspelo da, i pored nekih nedoumica i drukčijih predloga, već ujesen 1941. otpočnu s preseljavanjem kočevskih Nemaca. Ali se izjalovila Himlerova ideja da ih preseljavaju neposredno »s imanja na imanje«. Umesto da ih odmah smeste na imanja izgnanih Slovenaca, za neko vreme su ih smeštali u tzv. zimska nastaništa. To je, uz ostale nesređene prilike na koje su kočevski Nemci naišli prilikom dolaska na područje za naseljenje uz Savu i Sutlu, prouzrokovalo prva razočarenja i nezadovoljstvo.

Prilike u vreme preseljenja i kraj samostalnosti vodstva kočevskih Nemaca

Nakon prva tri transporta, koji su 15. 16. i 17. novembra ujutro dovezli u Krško Nemce iz Oneka i Mačkovca i koji su bili nekakvi probni transporti, od 22. novembra pa dalje na železničke stanice Sevnica, Krško i Brežice su svakog dana stizali novi transporti kočevskih Nemaca. Već kod prvih transporta se pokazalo da je preseljenje, ili bolje rečeno - naseljenje kočevskih Nemaca pripremljeno s brojnim propustima i da SS štab za naseljenje »Sidmark«, zajedno sa svoja tri okružna štaba za naseljenje u Sevnici, Krškom i Brežicama ne drži situaciju u svojim rukama. Tako, na primer, vođa okružnog štaba za naseljavanje u Sevnici tri dana pre dolaska prvog transporta na njegovo područje nije u rukama imao još uputstva o tome kuda da smesti' naseljenike. Još pre nego što su stigli prvi transporti, vođu planskog odeljenja, Dolezaleka, pozvali su u Poznanj i, pošto je ostao još nekoliko dana u Mariboru, u Poznanju su ga postavili pred esesovski sud, pa se vratio tek 8. decembra.[253] Tako su u tom najznačajnijem odeljenju neko vreme radili samo dr Herta Suadikani i Šturm, pa i njih je vođa štaba za naseljenje, Blis, 10. decembra pozvao u Maribor, ali su mu se njih dvoje suprotstavili i ostali u Brežicama. Postojala je i slaba saradnja između različnih ustanova ili je uopšte nije ni bilo, kao, na primer, između štaba za naseljavanje i Hinceovog štaba za iseljavanje u Rajhenburgu.[254] Štabni ured državnog komesara za jačanje nema-

Dolazak prvog transporta kočevskih Nemaca u Krško 15. novembra 1941. Pevanje nemačke državne i SA himne

čkog naroda u Berlinu je 19. novembra postavio Hincea za posrednika između ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru i ureda nemačkog opunomoćenika za preseljenje u Ljubljani, ali tek 10. decembra ga je zadužio i za nadzor nad naseljavanjem kočevskih Nemaca. Doduše, nije imao pravo da se lično meša u pojedina područja rada, nego je trebalo da obezbedi samo da sve ustanove bez trvenja izvršavaju svoje zadatke. Međutim, Hince je upravo tada otišao na odsustvo i u Rajhenburg se vratio tek januara 1942. kada se preseljavanje kočevskih Nemaca već bližilo kraju.[255]

Sam prihvat transporta na spomenute tri železničke stanice je bio kolikotoliko dobro pripremljen, jer su ih pozdravili čak i slavoluci (na primer, u Sevnici: »Kočevari, otadžbina vas pozdravlja!«) i počašćeni su u prihvatnim centrima pri železničkim stanicama. Ali, prilike su se veoma pogoršale kada je na neku železničku stanicu pristiglo više nepredviđenih transporta, pa su neki preseljenici morali celu noć da provedu u vagonima. Isto tako, veoma loše je bio sređen prevoz preseljenika i njihovo odpremanje od železničkih stanica do zimskih naselja, naročito do udaljenijih sela. Nedostatak motornih vozila i benzina, koji je osakatio još deportovanje Slovenaca iz posavskog i posutlanskog pojasa te preseljavanje Nemaca u Kočevskoj, sada je bio još veći. Pojedini okružni štabovi za naseljavanje su raspolagali sa ponekim motornim vozilom samo za koji dan, pa su morali većinu opreme i stoke da prevoze konjskim zapregama. Tako je došlo do toga da su pojedini delovi opreme ležali uz puteve, razbacani po snegu. Ni naselja nisu bila bolje pripremljena. Do početka preseljavanja kočevskih Nemaca nacisti još nisu deportovali čak ni dve trećine za izgon predviđenih Slovenaca iz posavskog i posutlanskog pojasa i na raspolaganju nije bilo, naročito u zapadnim predelima područja za naseljenje, dovoljno stambenih prostorija. A osim toga, oni koji su u Kočev-

skoj ostavili bolje kuće nisu hteli da idu u lošije kuće izgnanih Slovenaca što se dogodilo, na primer, na Raki i Bučki, pa i u Brežicama i Krškom.

Najproblematičnije je bilo pitanje stambenih prostorija za kočevske Nemce u Brežicama i Krškom. Sve stanove onih Slovenaca koje su izgnali već u prvom i drugom talasu u Srbiju i na područje tzv. NDH, naselili su Nemci, civili ili policajci, tako da za kočevske Nemce nije ostalo gotovo ništa, a gotovo isto se događalo i sa stanovima Slovenaca izgnanih u Nemačku. Tako je za kočevske Nemce u Brežicama bilo na raspolaganju samo 35 stanova, a u Krškom, gde nije bilo toliko nacističkih ustanova, 125 stanova. Kasnije su počeli one Slovence koji još nisu bili izgnani da preseljavaju u lošije stanove kako bi u njihove stanove naselili kočevske Nemce. Okružni štab za naseljavanje, pa i sami kočevski Nemci, počeo je da insistira na tome da pojedine Slovence koji su imali dobre stanove Hinceov štab što pre protera.[256]

Upravo nevolja sa kritičnim stambenim prilikama na području za naseljenje uz Savu i Sutlu, a naročito u gradovima Brežice i Krško, bila je povod za veće uznemirenje nemačkih građana u Kočevju, koji su se nalazili pred samim preseljenjem. Zbog tog uznemirenja, o kome smo već pisali; vodstvo kočevskih Nemaca je, razočarano zbog prilika u području za naseljenje, poslalo svoje članove Lampetera i Laknera u Maribor da od Laforsa zahtevaju da što pre sredi neodržive prilike. Tada su kako Lafors tako i SS štab za naseljavanje »Sidmark« još uvek sve probleme rešavali iz duboke pozadine, tj. iz Maribora. Kada su se 29. novembra odvezli iz Kočevja u Brežicama su saznali da je Lafors bolestan, a u Mariboru su im rekli da je »na službenom putovanju u Minhenu«. Pošto s vođom štaba za naseljavanje, Blisom, nisu želeli da razgovaraju - Lampeter je bio, zaboga, već esesovski major, a Blis samo esesovski potporučnik! - Lakner se s novogodišnjim poklonom kočevskih Nemaca za Himlera još istog dana odvezao u Berlin. Pokušavao je da Himleru lično uruči poklon i da ga izvesti o neodrživim prilikama na području za naseljavanje uz Savu i Sutlu. Ali, kako je tada Himler bio u svom glavnom stanu u istočnoj Pruskoj, Lakner je mogao 5. januara 1942. da razgovara samo s Grajfeltom. Razgovoru je prisustvovao i Hince, koji se uglavnom slagao s Laknerom. Grajfelt je Lakneru odgovorio da je slične izveštaje dobio i od nekih ustanova i da je zbog toga već pre podne naredio Hinceu da napravi red. Vodstvo kočevskih Nemaca je 6. januara dobilo od Laknera jedini izveštaj o tome da do 3. januara u Berlinu nije mogao ništa da sredi. Nakon toga se Lakner odvezao do Himlera u istočnu Prusku.[257]

U vreme dok je Lakner u Berlinu čekao da ga primi Grajfelt, u Kočevju je došlo do otpora protiv preseljenja, ali se on, nakon posredovanja Blisa i Šalermajera iz štaba za naseljavanje u Mariboru, stišao. Obojica posrednika, koji su već ranije bili u sporu s Lampeterom, svu krivicu su prebacivali na nj i čak tvrdili da je Lampeter organizovao otpor protiv preseljenja što, razumljivo, nije bilo tačno.[258]

Uvređeni Lampeter, koji nije znao da je Grajfelt već 5. januara, ipak, primio Laknera, pisao je 9. januara Himleru.[259] Himler, pošto je primio pismo, poslao je taj dopis Grajfeltu, kome je kopiju pisma poslao i Lampeter. Uvređeni Grajfelt, odgovoran Himleru kako za deportaciju Slovenaca iz posavskog

i posutlanskog pojasa tako i za naseljenje kočevskih Nemaca, naredio je 15. januara Hinceu da pismo pokaže Lampeteru i da ga sasluša. Javio mu je i to da je telegramom obavestio Himlera da je dao Hinceu odgovarajuća ovlašćenja da na području za naseljenje preduzme sve što je potrebno i sredi prilike.[260] Hince je već narednog dana uveče u Mariboru, u prisustvu dr Petrija, Laforsa, Blisa, Šalermajera, Štigera, Busea i Majera te Laknera i Šturma saslušao Lampetera.

Saslušavao ga je, pre svega, zbog spomenutog pisma o događajima u Kočevju 2. i 3. januara 1942. i o njegovim izjavama na savetovanju vođa šturmova 11. januara, kada je pročitao svoje pismo, kritikovao sve ustanove koje su bile zadužene za preseljavanje kočevskih Nemaca i svojim ljudima naredio da prikupljaju materijal o nedostacima njihovog rada. Na kraju saslušanja Hince je rekao da Lampeter i Lakner moraju da daju ostavke i da će, prema Himlerovom naređenju, sam preuzeti vodstvo kočevskih Nemaca.[261]

O ishodu saslušanja Hince tri dana kasnije je izvestio Grajfelta. Poricao je sve navode u Lampeterovom pismu Himleru i preseljenje prikazao u najlepšem svetlu. Predlagao je da Lampetera degradiraju, odstrane s područja za naseljenje i pošalju u Rajh.[262] Međutim, mladi kočevski nacisti koji su pali u nemilost brzo su dobili svog zagovornika. Kada je Hinceovo pismo pročitao dr Štir, napisao je Hinceu da bi trebalo još jednom razmisliti o tome neće li naneti štetu kočevskim Nemcima ako im oduzmu to mlado vodstvo, koje se, puno ideala i aktivnosti, zauzelo za kočevsku narodnu grupu. Pošto je ukratko prikazao zasluge Lampetera, Šturma i Laknera, predlagao je da bar Lampetera ili Šturma ostave u vodstvu kočevskih Nemaca da ne bi podsticali sumnje o tome da žele da odstrane sve stare prvoborce.[263] Hince mu je odgovorio da niko ne namerava da odstrani Šturma, Laknera i Šobera te da je i dr Iberajter, nakon petočasovne istrage, stekao utisak da bi bilo politički neodrživo ostaviti Lampetera i dalje na njegovom mestu. Rekao je i to da je vodstvo kočevskih šturmova preuzeo sam Lafors.[264]

Taj obračun između ustanova državnog komesara za jačanje nemačkog naroda i Lampetera, odnosno vodstva kočevskih Nemaca je predstavljao stvarni kraj samostalnosti vodstva kočevskih Nemaca. Nacističkim ustanovama je Lampeterova provala predstavljala pogodan povod za ostvarenje namere koju su predviđali već u jesen 1941., tj. da nemačku narodnu grupu iz Kočevskog potpuno preuzmu u svoje ruke. Tako je Lafors već 8. oktobra pisao Grajfeltu: »U svakom slučaju, vidim da je potrebno da narodnu grupu već sada uzmemo u svoje ruke«, pa je i Grajfelt njemu 31. oktobra pisao: »Posle naseljenja Kočevara u donjoj Štajerskoj, molim Vas da pazite na to da narodna grupa kao takva prestane da postoji i da se moraju Kočevari bezuslovno uključiti u Štajersku i time u čitavo germanstvo.«[265] Težnja ka tome da se odstrani vodstvo kočevskih Nemaca je, dakle, živela još pre njihovog preseljenja i, razumljivo, još pre Lampeterovog pisma Himleru. Blis je na kraju svog izveštaja o događajima u Kočevju, 2. i 3. januara 1942., predlagao: »Mislim da buduće vođe kočevskih Nemaca ne bi smeli uopšte da potiču iz redova sadašnjeg vodstva, već bi ih morali zameniti aktivisti iz nemačkog Rajha.«[266]

Okružni štab za naseljenje Sevnica pred dolaskom prvog transporta kočevskih Nemaca u Sevnicu 22. novembra 1941.

A nasuprot tim namerama je vodstvo kočevskih Nemaca bar neko vreme živelo u zabludi o tome da će kočevski Nemci i posle njihovog preseljenja i gustog naseljavanja u posavskom i posutlanskom pojasu i dalje postojati kao narodna grupa, te da će njihovo područje za naseljenje postati neke vrste »Untergau Südmark«. Gajilo je i ambicije da će i dalje ostati na čelu kočevskih Nemaca i, razumljivo, dobiti sve upravne i političke nadležnosti. Ukratko, kočevski Nemci sa svojim vodstvom trebalo bi da budu posebna teritorijalno-politička jedinica u okviru Štajerske, podređena neposredno gaulajteru. Zbog toga je i razumljivo što se vodstvo kočevskih Nemaca još pre preseljenja interesovalo za dalji razvoj svoje narodne grupe posle preseljenja i u tom smislu pripremalo i neke, najblaže rečeno, diskriminacione mere kao, na primer, odstranjenje svih nepoželjnih osoba iz narodne grupe u vreme preseljenja, oduzimanje prava bavljenja poljoprivredom za preko 2000 osoba itd. Lampeter je u vreme svog boravka u Mariboru, 2. oktobra 1941., napisao i nekoliko predloga za budući razvoj kočevskih Nemaca posle preseljenja, »da bi kočevsku narodnu grupu trebalo osposobiti tako da odgovara na svim područjima i ispuni zahteve koje pred nju postavljaju nemački Rajh i nemački narod, tj. da njeni članovi stoje na granici kao poljoprivrednici - domobranci.« Zato bi bilo potrebno kako na političkom tako i na stručnom i privrednom području novu domovinu urediti tako da bi se njene najsposobnije snage mogle angažovati u njoj i da ne bi odlazile u tuđinu, kao što se to događalo do tada. Predlagao je da sa izgradnjom područja za naseljenje otpočnu odmah, da organizuju zadrugarstvo i tronedeljne poljoprivredne tečajeve u zamku Mokrice, kojima bi prisustvovalo 30 do 40 sinova poljoprivrednika. Veoma zanimljiv je njegov predlog da kao poljoprivrednici - domobranci (Wehrbauern) odmah počnu sami da čuvaju granicu. Taj predlog je obrazlagao ovako: »Računati moramo s tim da će se bar prvih meseci neprekidno vraćati grupe izgnanih

Slovenaca i ako već neće izvoditi veće napade, onda će bar paliti pojedina poljoprivredna imanja.« Sasvim izvesno je da su mu u ušima još uvek odzvanjale pretnje s letka Okružnog komiteta KP Slovenije za Kočevje od početka avgusta 1941. i verovatno je već video sebe u ulozi komandanta poljoprivrednika - domobranaca.

Čini se da su njegove ambicije bile još i veće. 0 njima svedoči izveštaj okružnog štaba za naseljenje iz Brežica: »Prilikom raznih poseta vođe kočevske narodne grupe Šobera, kao i vođe Folksdojče Manšaft Lampetera mogao sam da konstatujem da Kočevari uopšte ne misle na to da ukinu svoju narodnu grupu u Rajhu, nego čak nameravaju da i dalje grade i tešnje zbijaju. Iz Lampeterovih izjava sam mogao razabrati da kao budući okružni vođa (Štajerskog otadžinskog saveza - nap. T. F.) namerava u okružnom vodstvu da zaposli same Kočevare i spreči da članove vodstva kočevske narodne grupe nasele negde drugde.«[267]

Zbog toga se vodstvo kočevskih Nemaca, posle događaja početkom januara 1942., nije dozvoljavalo oterati u ćorsokak. Sve dok je moglo suprotstavljalo se već spomenutim težnjama ustanova državnog komesara za jačanje nemačkog naroda, pozivajući se pri tome na Himlerova i Hitlerova obećanja da će kočevska narodna grupa postojati i posle preseljavanja. Lampeter i Lakner su, doduše, 16. januara obećali Hinceu - na njegov zahtev - da će prekinuti sa bilo kakvim aktivnostima na području za naseljenje i da će ljude koji im se budu obraćali uputiti Hinceu koji je i predskazao da će sam preuzeti vodstvo kočevarskih šturmova. Ali, vođe kočevskih Nemaca su se i dalje ponašale veoma suvereno što je sada, razumljivo, veoma smetalo esesovskim oficirima.

Tako se 24. februara žalio SS-oberšarfirer Hajdenrajh: »Prilikom predaje blagajničkih knjiga diktirao sam dopis o ukinutom vodstvu narodne grupe. Lampeter je prekinuo moj diktat i izjavio da ništa ne zna o bilo kakvom ukidanju kočevske narodne grupe. Odluku o toj stvari je za sebe zadržao državni vođa SS i do danas još nije ništa odlučio.«[268] To je, razumljivo, Laforsa veoma naljutilo pa je zahtevao od Hincea da se zauzme za to da se stvar raščisti, jer: »Sada se vidi sasvim jasno da ova gospoda još uvek računaju na to da će vodstvo narodne grupe još jednom dobiti u svoje ruke ili, pak, da ga već sada imaju. Ako Lampeter izjavljuje da o ukidanju kočevske narodne grupe ništa ne zna, onda je to izvanredno karakteristično ponašanje. Ukoliko Lampeter, osim toga, još ne zna da je smenjen s dužnosti vođe Manšafta i zamenika vođe narodne grupe, onda će biti potrebno da mu se to jasnije kaže. Aktivnost te gospode se ovde veselo nastavlja i nije mi jasno zbog čega bi moji drugovi i ja ovde morali dozvoliti da nas ta gospoda stalno pripucavaju.«[269]

To o čemu je pisao Lafors uglavnom je bila i istina. Vođe kočevskih Nemaca su čekali na Himlerovu ili čak Hitlerovu pismenu odluku o ukidanju kočevske narodne grupe i odstranjivanju njenog vodstva, ali te odluke još nije bilo. A esesovski oficiri su bili mišljenja da su time što su Lampetera suspendovali, a druge zaposlili već ukinuli kočevsku narodnu grupu. Nije nam poznato da li je Hitler izdao odgovarajuću odluku ili ne, ali ostaje činjenica da kočevski Nemci posle preseljenja nekoliko meseci nisu imali svoje vodstvo.

Vođa narodne grupe Jožef Sober, odgurnut i izigran od strane Lampetera i njegovih privrženika, te razočaran nad prilikama posle preseljenja, dalje se interesovao samo za svoje zanimanje, njegovog zamenika i vođu jedinice Vilelma Lampetera su smenili, Martina Šturma su zapošljavali u uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda ili, pak, u uredima Dojče-Umzidlungz-Trojhand-Gezelšaft, Alfred Buzbah je već 1. februara 1942. postao veoma značajan član okružnog vodstva Štajerskog otadžbinskog saveza u Brežicama, omladinski vođa Rihard Lakner je približno u isto vreme postao okružni vođa nemačke omladine za čitav brežički okrug, Johan Šemič i Johan Zamida nisu mnogo značili, ni pre preseljenja, a posle toga, još manje.

I Laforsova donekle ironična primedba o tome »da ta gospoda još uvek računaju na to da će vodstvo narodne grupe još jednom dobiti u svoje ruke« se je - kao što ćemo videti - bar formalno ubrzo obistinila, ali, ipak, ne za dugo.

Prilike posle naseljenja i ukidanje SS štaba za naseljavanje »Sidmark«

Do 22. januara 1942. su na područje za naseljenje uz Savu i Sutlu dovezli preko 11 hiljada kočevskih Nemaca. Okružni štabovi za naseljavanje su ih privremeno smestili u tzv. zimska naselja i to na području sevničkog štaba 1583, Krškog 4090 i brežičkog preko 5000. Nastanili su ih ponajviše u posutlanskom pojasu i istočnom delu posavskog pojasa. U zapadnom delu, naročito u trbovljanskom okrugu, privremeno ih nisu naseljavali, jer do tog vremena još nisu izgnali Slovence a verovatno ih i ne bi ukoliko glad kočevskih Nemaca za slovenačkom zemljom ne bi bila tako velika.

U to vreme, tj. od 4. do 31. decembra 1941. su iz logora Folksdojče Mitelštele u Firstenfeldu i Feldbahu na područje za naseljenje A, i to u bizeljsku opštinu, dovezli 108 porodica sa 370 besarapskih Nemaca. Poticali su iz nemačke naseobine Saba u Besarabiji i bavili su se vinogradarstvom. Imali su veoma veliki apetit za slovenačku zemlju na području za naseljenje A i plansko odeljenje štaba za naseljenje je zbog toga bilo na stanovištu da ih premeste u istočnu Evropu ukoliko nisu spremni da se zadovolje s manjim parcelama.[270]

Na isti način su sa četiri transporta od 10. do 17. aprila 1942. godine iz logora Folksdojče Mitelštele u Feldbahu dovezli u opštinu Buče i Sv. Peter pod Sv. gorami 202 nemačka doseljenika iz Dobrudže. Poticali su iz nemačke naseobine Fahrija u Dobrudži i bavili su se vinogradarstvom. Smatrani su čvršćim, otpornijim i konstruktivnijim od besarapskih Nemaca, pa i plodnijim.[271]

U vreme kada su na područje za naseljenje A pristizali poslednji transporti kočevskih Nemaca, plansko odeljenje SS štaba za naseljavanje »Sidmark«, odnosno, tačnije rečeno, njegov vođa Dolezalek u Poznanju, je 11. januara 1942. godine (dva dana pred odlazak u vojsku) izradio tzv. »Generalni nacrt naseljenja«. U njemu je, na osnovu oba dotadašnja nacrta i podrobnijih ana-

liza, odredio svakom šturmu ili čitavim selima za naseljenje onu opštinu u kojoj bi bile geografske, klimatske, privredne, vlasničke, urbanističke i druge prilike najsličnije onima u kojima su stanovnici tog šturma živeli u Kočevskoj. Trudio se čak i za to da neki šturm ili neko selo dobije iste susede koje je imalo u Kočevskoj. To mu je pošlo za rukom u samo 47 odsto primera.[272] I u generalnom nacrtu naseljavanja težište naseljavanja bilo je u posutlanskom pojasu i u istočnom delu posavskog pojasa, dok bi prostor zapadno od Sevnice naselili samo s pojedinim f jljoprivrednicima i poljoprivrednim radnicima. Osim kočevskih Nemaca, tu bi naselili i nemačke preseljenike iz Besarabije (u vinogradarskom predelu na Bizeljskom), Dobrudže (u vinogradarskom predelu kod Leskovca pri Krškom) i Bukovine (koji bi ovde oformili zanatska naselja pri Radečama, Polšniku i Dolama u trbovljanskom okrugu). Nacrt je naglašavao i to da je iz više razloga (pored ostalog i zbog osveženja krvi) potrebno naseliti i poljoprivrednike iz Starog Rajha, i to u broju koji bi predstavljao trećinu svih naseljenika. Za naseljenje bi trebalo pridobiti vojnike s fronta, privremeno vojne ratne invalide i mlade poljoprivrednike iz virtemberškog kraja. Slovence, koji su još potrebni kao radnici na području za naseljenje A, postepeno bi zamenili južnotirolskim Nemcima.

Dolezalek je, kao vođa planskog odeljenja, u svom na 23 kucane stranice dugom prilogu generalnom nacrtu za naseljenje upozoravao na neke trenutke koje bi morali uvažavati u daljem radu u vezi s naseljavanjem, pa kaže:

»Moram, na kraju, upozoriti na precenjivanje nacional-političkog učinka tog pograničnog pojasa. Ukoliko neko namerava da neki narod zaštiti pred nekim slično oblikovanim narodom, onda mu je za to potreban nekakav bedem za' razdvajanje koji je približno toliko širok, koliko je širok nemački pojas između Lužičkih Slovena i **Ceha.** Pogranični bedem, koji je na mnogim mestima moguće preći peške za svega jedan čas, nema takvog efekta. *Verovatno bi zato morali iseliti Slovence do linije koju predlaže Verner* (tj. dr Helmut Karstanjen - nap. T. F), *tj. do linije Haloze - Vitanjska linija.*«[273] (Podvukao T. F.).

Međutim, to su bili još uvek samo planovi. Nemački preseljenici su bili smešteni u tzv. »zimskim naseljima« i trebalo je još mnogo rada da bi ih definitivno naselili na imanjima.

U to vreme je za imovinu iseljenih Slovenaca brinulo već spomenuto Nemačko društvo za naseljavanje (Deutsche Ansiedlungsgesellschaft). Ono je trebalo tako dugo da gospodari na imanjima iseljenih Slovenaca dok ih definitivno ne preuzmu nemački preseljenici, a to znači da je moralo u to vreme da brine, pre svega, za obradu polja i vinograda, ishranu i uzgoj stoke itd.

Prvi razgovori o angažovanju Nemačkog društva za naseljavanje za privremeno privređivanje u području za naseljenje A su održani u Mariboru 3. jula 1941. godine između vođe glavnog odeljenja za poljoprivredu i šumarstvo u uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru, inž. Bruna Rungaldira i direktora društva Hansa Iversena iz Berlina. Iversen je izrazio spremnost da društvo privremeno preuzme privređivanje na poljoprivrednim pogonima i imanjima i da na području za naseljenje, po mogućnosti u frančiškanskom manastiru u Brežicama, uredi svoju poslovnicu (Geschäftsstelle). Punomoć za obavljanje zadataka trebalo je da joj

da dr Iberajter, kao Himlerov opunomoćenik, u vidu pisanog dokumenta. Ukoliko bi se iseljenje Slovenaca prema predviđanjima otpočelo početkom septembra, onda bi društvo otpočelo s osnivanjem svoje poslovnice u Brežicama 1. avgusta 1941. Društvo će za obavljanje njegovih zadataka u području za naseljenje finansirati ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu preko Dojče Umzidlungz-Trojhand-Gezelšaft.[274]

Nov sastanak, na kome su prisustvovali predstavnici svih ustanova angažovanih pri naseljavanju Nemaca održan je u Mariboru 26. septembra 1941. Prisustvovao mu je i vođa IV glavnog odeljenja (poljoprivreda) u uredu državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu dr Hige.[275] Na sastanku su raspravljali o privremenom gospodarenju u području za naseljenje A, ali nisam mogao utvrditi o čemu je konkretno bilo reči.

Vodstvo Nemačkog društva za naseljavanje je ujesen 1941. godine, zaista, ustanovilo u Brežicama svoju poslovnicu koju je vodio inž. Vilibald Pabst. A ova je, početkom novembra 1941. godine, ustanovila po većim mestima četiri svoje više uprave (Oberverwaltungen) i preko 20 uprava (Verwaltungen) i u novembru 1941. godine zahtevalo od radnih ureda u donjoj Štajerskoj da joj dodele oko 10.000 radnika. Međutim, do kraja marta 1942. godine dobijeno je jedva nešto preko trećine, tj. 3875.[276] Zbog toga je Nemačko društvo za naseljavanje moglo da se angažuje samo na ishrani stoke, ali nije moglo da obavlja preko potrebne radove na poljima i u vinogradima. Pošto su Slovenci bili iseljeni pre nego što su sasvim mogli da prikupe letinu, pod snegom su ostale velike količine kukuruza, blitve, repe itd. Stoka koju su nedovoljno hranili ili je čak uopšte nisu hranili uginula je u velikom broju; iz pograničnih krajeva je nestalo mnogo stoke koju su noću odvezli oni Slovenci koji su bežali pred iseljenjem u Ljubljansku pokrajinu; mnogo predmeta su prisvojili i oni koji su ostali u tom kraju, u pljački nisu zaostajali ni pripadnici nemačkih vlasti, policije itd.

Takve prilike u području za naseljenje A su već od samog početka postale predmet kritike raznih ustanova, ureda i pojedinaca, pa su o njima raspravljali na najvišim mestima. Politički komesar za Brežice je već na štapskim razgovorima u Mariboru govorio o masovnim pojavama krađe na imanjima iseljenih Slovenaca, ali mu je zastupnik Nemačkog društva za naseljavanje odgovorio da njegovo društvo ima zadatak da se stara za imanja, a ne da ih obezbeđuje. Zbog toga je predsednik vlade dr Miler-Hacius posle štabnih razgovora sazvao malu konferenciju o tim stvarima o kojoj, na žalost, nemamo izveštaje.[277] O tim pitanjima su govorili i na sledećim štapskim razgovorima u Gracu dana 26. novembra 1941. Da bi dobili jasnu sliku, na razgovore su pozvali i službenika Nemačkog društva za naseljavanje Lipmana. Ovaj je rekao da su stoku prikupili na nekim mestima i izvršili popis 1400 konja, 4000 goveda i 7000 svinja, a popisali su već i 41.000 ha zemlje. Rekao je i to da imaju 2700 radnika i 2700 činovnika. Poljoprivredni pokrajinski vođa Sep Hajncl je rekao da je uključenje Nemačkog društva za naseljavanje bilo preko potrebno, da je počelo dobro da radi i da od približno 15.000 glava stoke nedostaje oko 600 glava.[278]

Međutim, prilike se ni posle ta dva štapska razgovora nisu promenile, pa su i dalje bile predmet oštre, čak sve oštrije kritike. Tako je nemački poslanik u Zagrebu Kaše, 7. januara 1942., pisao šefu civilne uprave za donju Štajersku o tim prilikama, koji je već 20 novembra 1941. upozoravao Nemačko ministarstvo inostranih poslova na nepovoljne političke i privredne posledice iseljavanja Slovenaca iz pograničnog područja za iseljenje. A sada mu je pisao da je bio u privatnom lovu kod Krškog i video mnoge stvari koje bi mogle štetiti ugledu Rajha. Nemački preseljenici se još uvek nisu uživeli u nove prilike i »nisu spremni da svom energijom krenu na posao«. Pisao mu je i to da letina, naročito kukuruz, blitva, repa i kupus, nisu pobrani i da je video čak neobrane vinograde.[279] Kada je Iberajter 12. januara 1942. primio to pismo, upoznao je s njegovim sadržajem SS-šturmbanfirera Laforsa i molio ga da uz pojedine tačke naznači svoje misli kako bi mogao odgovoriti Ministarstvu inostranih poslova ukoliko mu se ovo obrati.[280]

Lafors mu je odgovorio 28. januara i, razumljivo, na razne načine umanjivao i opravdavao prilike na području za naseljenje A. Kao prilog svom izveštaju Lafors mu je poslao podatke koje mu je stavilo na raspolaganje Nemačko društvo za naseljavanje dana 25. januara. Ono je izveštavalo o broju stoke koju je preuzelo od iseljenih Slovenaca (1101 konj, 8473 goveda, 8856 svinja i 162 koze), o broju stoke koju je privremeno preuzelo na zbrinjavanje od kočevskih Nemaca (501 konj, 1879 goveda, 515 svinja i 49 koza), o ukradenoj stoci (51 konj, 461 govedo i 139 svinja, ukupno, dakle, 651 grlo), o ukupnom broju grla koja zbrinjava Nemačko društvo za naseljavanje (11.157 grla) itd.[281]

O posledicama upravljanja Nemačkog društva za naseljavanje je 3. januara 1942. izveštavao i vođa planskog odeljenja SS-štaba za naseljavanje »Sidmark« Dolezalek. Svoj izveštaj je otpočeo rečima: »Nakon šestonedeljnog gospodarenja Nemačkog društva za naseljavanje nestali su perad, zalihe i dobar deo stoke, a žetva još uvek nije prikupljena ... Svugde je moguće videti radnike Nemačkog društva za naseljavanje kako se šetaju s rukama nabijenim u džepove do lakata.« Zalio se i na slovenačke radnike kod Nemačkog društva za naseljavanje i ponavljao žalbe kočevskih Nemaca: »Mislili smo da smo stigli u Nemačku, ali *smo zalutali među slovenačke bandite.*« (Podvukao T. F.)[282] Tako je slovenački čovek postao u očima kočevskih Nemaca na svojoj grudi bandit!

Prilike na području za naseljenje A, naročito slabo upravljanje Nemačkog društva za naseljavanje, najopširnije je kritikovao komandant bezbednosne policije i službe bezbednosti Oto Lurker u svom, 17 strana dugom, izveštaju upućenom Hinceu.[283]

Svi izveštaji su bili saglasni u tome da su, prvenstveno ekonomske prilike, na području za naseljenje A neodržive i da Nemačko društvo za naseljenje svojim slabim upravljanjem ne izvršava zadatke koji su mu povereni. Ono je 11. februara 1942. izveštavalo da je preduzelo zbrinjavanje i obradu već 35.746 ha poljoprivredne površine (od toga 3985 ha vinograda) i da ima oko 2400 donještajerskih radnika, a oko 2300 iz redova nemačkih preseljenika i da mu je potrebno još oko 5900 radnika. Predlagalo je da odgode vojnu obavezu za

preseljenike do proleća 1943. godine (što se i dogodilo), ali bi zato uveli obavezan rad na području za naseljenje, pozvali još veći broj radnika iz preostalog dela donje Štajerske, a u istočnom delu područja za naseljenje A podmirivali bi potrebe u radnoj snazi sa susednim hrvatskim radnicima itd.[284]

I pored toga što su u vreme deportacija Slovenaca, oktobra i novembra 1941. godine, u posavskom i posutlanskom pojasu bila smeštena čak tri policijska bataljona i preko 10 žandarmerijskih stanica, nacisti su doveli još i Vermanšaft Štajerskog otadžbinskog saveza iz drugog dela slovenačke Štajerske. Nakon odlaska dva bataljona raspravljali su o veoma nesređenim prilikama i o obezbeđenju područja za naseljenje 31. januara 1942. kod pokrajinskog savetnika u Brežicama zastupnici Hinceovog štaba za preseljavanje u Rajhenburgu (SS-oberfirer Kelc, Petri i Vangeman), zastupnici ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda, zastupnici Nemačkog društva za naseljavanje, pokrajinski savetnici za Brežice i Trbovlje dr Kern i dr Froner. Zaključili su da naoružaju službenike Nemačkog društva za naseljavanje, obezbede crne kaputе i bluze za Vermanšaft, policijom obezbede zapadni deo područja za naseljavanje, pošalju slovenačke pomoćne policajce u severni deo slovenačke Štajerske, oforme stanice kriminalne policije u Radečama, Kršk om i Brežicama, ojačaju pograničnu zaštitu prema Ljubljanskoj pokrajini na taj način što će tamo poslati deo graničara s hrvatske granice itd.[285]

Bez sumnje je da su neodržive prilike na području za naseljavanje A, a naročito nesposobnost SS-štaba za naseljavanje »Sidmark« pri naseljavanju kočevskih Nemaca, te slabo privređivanje Nemačkog društva za naseljavanje doveli Iberajtera do odluke da napravi red i da, kao Himlerov opunomoćenik, čitavu stvar preuzme u svoje ruke. Bilo mu je stalo prvenstveno do toga da čitavu organizaciju pojednostavi i odstrani SS-štab za naseljavanje »Sidmark«. Posle pregovora u Gracu 14. i 16. marta 1942. vođenih između predstavnika štabnog ureda iz Berlina i Iberajtera zaključili su da će eliminisati SS štab za naseljavanje »Sidmark« i ustanoviti nov štab, na čijem čelu će biti vođa ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru Ervin Zefčnig, a njegov zamenik Lafors.[286]

Time je došao i kraj SS-štabu za naseljavanje »Sidmark«, koji se pokazao potpuno nesposobnim. Nesposobnim ga nisu učinili samo nedostatak sposobnih ljudi, trvenja s vodstvom kočevskih Nemaca itd. već i nesposobnost njegovih funkcionera i neprekidna trvenja među njima. U nekoj svojoj »naredbi« se Blis žalio da, sem dvojice, sve vođe odeljenja izjavljuju da iz ovakvih ili onakvih razloga odbacuju odgovornost za redovno delovanje svojih odeljenja i pretio da će odstraniti svakoga ko bi i dalje tako radio.[287] Više politički fanatizovan i ambiciozan nego stručno osposobljen[288], nije mogao da podnosi naročito one koji su imali viši čin, a bili su mu potčinjeni. Pokušavao je da ih se reši, pa je najpre predlagao da odstrane iz štaba vođu saobraćajnog odeljenja, esesovskog poručnika Lepina, jer, navodno, »površno obavlja službu«, a nakon toga mu je uspelo da odstrani i svog zamenika i vođu III odeljenja (naseljavanje poljoprivrednika) esesovskog potpukovnika Gausa. Ako je tačno to što je on izveštavao o njemu, onda nije ništa neobično što štab za naselja-

vanje nije bio dorastao svom zadatku. Prostorije koje je u početku Gaus dobio u Mariboru - tako priča Blis - izgledale su mu nedovoljno velike pa su nakon toga njegovo odeljenje premestili u osam soba Minoritskog manastira u Mariboru. Nakon toga se žalio da svoje zadatke ne može da obavlja u Mariboru, pa je svoje odeljenje - bili su samo on i jedna činovnica - preselio najpre u Brežice, a nakon toga u Arnova sela. Kada ga je u decembru zamenio neki Dresel, našao je samo za putnu torbu materijala, od čega najviše računa za putne troškove, tako da ga je Blis optužio ne samo za nesposobnost nego i za nameru da se bogati naknadama za putne troškove.[289] Ostao je samo još jedan koji je imao viši čin, tj. esesovski kapetan Šalermajer, ali tome Blis nije mogao ništa, jer je bio Himlerov poznanik.

Kada su u martu 1942. ukinuli SS štab za naseljavanje »Sidmark« i Blisa poslali u Mec u Francuskoj, nekadašnje vođe kočevskih Nemaca izgubile su svog najvećeg protivnika. Od tada su se prilike za njih počele popravljati. Možda je tome bio povod kakav Himlerov uput ili, pak, konstatacija štajerskih nacista, a naročito šefa civilne uprave dr Iberajtera da su odstranjivanjem vodstva kočevskih Nemaca više izgubili nego što su dobili. Pojedinci (npr. Blis, Lafors) su, doduše, bili mišljenja da su kočevski Nemci ovu meru prihvatili bez uznemirenja i da se prilike čak popravljaju. Drugi su, pak, tvrdili (npr. vođa Kulturne komisije pri nemačkom opunomoćeniku za preseljenje u Ljubljani, SS-unteršturmfirer prof, dr Švalm) da je među kočevskim Nemcima nestalo raspoloženja za preseljenje koje je među njima vladalo još u Kočevskoj, neograničenog poverenja u Rajh i vere u to da im ustanove Rajha u novoj domovini pripremaju bolju budućnost. Kao razlog tom »poraznom stanju« su, pored slabe organizacije prilikom dolaska kočevskih Nemaca na područje za naseljenje, slabih stambenih prilika itd. spominjali i »nedostatak vlastitog vodstva i čvrstog vođenja šturmova posle odstranjenja dotadašnjeg vodstva narodne grupe, tj. manjkavost koju nije moguće otkloniti izgradnjom odgovarajuće organizacije Štajerskog otadžbinskog saveza«.[290]

Sasvim izvesno je da su upravo takve prilike dovele dr Iberajtera, koji je već u drugoj polovini marta 1942. prvi put posetio kočevske Nemce i među njima ostao čak čitava tri dana, do zaključka da, posle ukidanja SS štaba za naseljavanje »Sidmark« i Hinceovog štaba za iseljavanje u Rajhenburgu čije je zadatke preuzeo Zefčnigov ured u Mariboru, odstrani još i štabnog vođu Laforsa koga su mu u junu 1941. silom priključili i da kočevskim Nemcima podigne moral i na taj način što će - bar formalno - obnoviti njihovo vodstvo.

To je dr Iberajter i učinio 16. maja 1942. Za novo »vodstvo kočevskih Nemaca«, koje se nije više zvalo »vodstvo narodne grupe«, imenovao je Lampetera, Šturma i Buzbaha te odredio da će Lampeter biti vođa kočevskih Nemaca, a Šturm njegov zamenik. Ali, ipak, to vodstvo nije imalo ni malo od one snage i uticaja kakav je imalo u Kočevskoj, pa su neki čak i sumnjali u to da prilike mogu brzo da se poprave »pošto je u protekloj polovini godine suviše toga porušeno«. Već spomenuti dr Švalm je, na primer, o tome ovako izveštavao: »Gaulajterovo imenovanje starog vodstva kočevske narodne grupe je, nesumnjivo, narodnoj grupi proširilo prava koja joj, s obzirom na njenu aktivnost u staroj domovini, opravdano i pripadaju. Međutim, ne sme doći do

osećanja kao da su time već popravljene sve greške. Kako sam već ranije spomenuo, mnoge stvari se uopšte više i ne mogu popraviti. Odstranjenjem Lampetera i načinom na koji se to dogodilo, pokopano je poverenje širokih krugova kočevske narodne grupe prema njegovom vodstvu i to poverenje se može obnoviti tek posle duže aktivnosti. A još teže bi ga mogli obnoviti ukoliko bi narodnu grupu zvanično pozvali i uključili u suodlučivanje o svim pitanjima budućeg naseljenja, s obzirom da se unapred zna da će položaj vodstva narodne grupe u odborima biti nesiguran, pošto su u međuvremenu već primili sve osnovne odluke.«[291]

To je, zaista, tako i bilo. Vodstvo kočevskih Nemaca kao celina nije nikada više učestvovalo u rešavanju temeljnih pitanja, bilo da je reč o naseljavanju ili, pak, u daljem razvoju kočevskih Nemaca. Kao i do tada, i kasnije je u rešavanju takvih pitanja učestovovao Martin Šturm, kojeg je dr Iberajter već u proleće 1942. predvideo za okružnog seljačkog vođu za čitavi brežički okrug. Obnovljenom vodstvu nisu stavili na raspolaganje ni putnički automobil da bi mogli, u približno 90 km dugom posavskom i posutlanskom pojasu, posećivati svoje ljude, niti činovnike, a upravni i politički činioci u Brežicama su i na druge načine kočili njegovu aktivnost.[292] Kada je krajem juna 1942. Himler pozvao Lampetera u esesovsku vojsku u Štralzund, njegove poslove je preuzeo Martin Šturm. Nastupao je kao »vođ kočevskih Nemaca« sve dok mu štabni ured u Berlinu 28. jula 1942. to nije zabranio i savetovao mu da se potpisuje samo imenom i prezimenom. Kasnije su mu, na njegovu molbu, dozvolili da nastupa i da se potpisuje kao »zastupnik kočevskih Nemaca«. A krajem 1942. i početkom 1943. godine je svu brigu za politički rad među kočevskim Nemcima na teritoriji za naseljavanje A uz Savu i Sutlu preuzeo Štajerski otadžbinski savez, čime je nastupio i kraj već tako malih ostataka nekadašnje suverenosti i snage vodstva kočevskih Nemaca.[293]

SmeŠtanje na imanjima

Smeštanje kočevskih i drugih Nemaca na imanja trebalo je da bude druga i treća faza celokupnog procesa naseljavanja, u kome je prvu fazu predstavljalo nastanjenje u tzv. zimskim naseljima. Drugu i treću fazu naseljavanja je trebalo da vodi nov štab za naseljavanje, čije su osnivanje predviđali na pregovorima u Gracu 14. i 16. marta 1942. i koji je trebalo da vodi Zefčnig kao predsednik i Lafors kao njegov zamenik. Odredili su da u njemu kao članovi budu i vođe I, II, III i IV glavnog odeljenja i vođa centralnog pravnog odeljenja iz ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru, zatim opunomoćenici šefa civilne uprave za pokrajinsko kulturno uređenje, za prostorno uređenje, za ishranu i poljoprivredu i za zanatstvo, i na kraju još i zastupnici Dojče Umzidlungz-Trojhand-Gezelšaft i Nemačkog društva za naseljavanje, kao druga lica koja pozove predsednik. Štab za naseljavanje se mora sastati bar jednom mesečno i o svojim sednicama voditi zapisnik. Ispostave štaba za naseljavanje su postali dotadašnji okružni štabovi za naseljavanje, koji su tada preimenovani u sreske štabove za naselja-

vanje i uz to unekoliko reorganizovani. Nalazili su se u Brežicama (vođa SA-šturmfirer Štiger), Krškom (vođa SS-unteršturmfirer Buse), Radečama (vođa SS-oberšturmfirer Kalinger) i u Sv. Petru pod Sv. gorami (vođa SS-oberšturmfirer Majer).

Na pregovorima u Gracu su ponovo odredili i sledeće faze naseljavanja kočevskih Nemaca na području za naseljavanje A. Zaključili su da se čitav dotadašnji rad označi kao I faza i da će za nešto više od godinu dana realizovati još dve faze: II ili tzv. privremeno naseljenje i III ili tzv. konačno naseljenje. Druga faza, koju je trebalo da čini više radnih etapa (planiranje, građevinsko osposobljavanje i opremanje poljoprivrednih imanja te građevinsko osposobljavanje zanatskih pogona u unutrašnjosti, izbor preseljenika za pojedine vrste poljoprivrednih imanja i zanatskih pogona, privremeno nameštenje preseljenika, ocenjivanje poljoprivrednih imanja i zanatskih pogona, pravno izravnavanje imovine preseljenika, stručno i materijalno zbrinjavanje preseljenika) trebalo je da bude završena u oktobru 1942. godine, a treća do kraja 1943. godine.

Predloge za pojedine radne etape trebalo je da izradi ured opunomoćenika u Mariboru, potvrdio bi ih štab za naseljavanje, a izvodio takođe i ured opunomoćenika. Za nacionalpolitički rad na učvršćivanju germanstva i za celokupno ideološko vaspitanje naseljenika na području za naseljavanje A trebalo je da se brine gaulajter Iberajter kao Himlerov opunomoćenik za jačanje nemačkog naroda. Šef štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu Grajfelt je 21. marta za svaku od navedenih radnih etapa II faze detaljno odredio nosioca njenog izvršenja. Skicu prostornog uređenja trebalo je da izradi Iberajterov opunomoćenik za prostorno uređenje; predlog za veličinu poljoprivrednih imanja trebalo je da izradi II glavno odeljenje (zemljišni ured) u Zefčnigovom uredu uz saradnju IV glavnog odeljenja (poljoprivreda i šumarstvo) pri kome je trebalo da se formira posebno odeljenje za »rad s poljoprivrednicima«; predloge za pogone zanatlija trebalo je da izradi III glavno odeljenje (privreda) u kome je trebalo da se formira odeljenje za »rad sa zanatlijama«. Istog dana je Grajfelt ovlastio nov štab za naseljavanje i za naseljavanje Nemaca na tzv. području za naseljavanje B, tj. na teritoriji čitave slovenačke Štajerske, sem posavskog i posutlanskog pojasa.[294]

Novi štab za naseljavanje je s radom otpočeo čim su Iberajter i Grajfelt završili pregovore u Gracu. Sastajao se pod Iberajterovim vodstvom, iako je njegov predsednik bio Zefčnig.[295] Čini se da je dr Iberajter tada sasvim promenio svoj odnos prema kočevskim Nemcima i njihovom preseljenju i naseljenju. Dok je ranije pokazivao veoma malo brige za to - zalagao se, naime, za to da se ono odgodi do proleća 1942. - dotle se sada veoma vatreno latio sređivanja gorućih problema njihovog naseljenja. Vodio je najveći deo sednića štaba za naseljavanje, iako nije bio njegov predsednik niti član, a češće je posećivao i Kočevare. Zbog takvog pregalaštva su pojedinci otpočeli područje za naseljenje uz Savu i Sutlu nazivati čak »Uiberreither-Giirtel«, tj. Iberajterov pojas. Samo što je 16. marta sa Grajfeltom završio pregovore u Gracu, a već narednog dana se dovezao na područje za naseljavanje i prvog dana razgledao posutlanski pojas i deo brežičkog trougla, te uveče u -Brežicama za sto-

Načelnik štaba Vilelm Lafors, Vilelm Lampeter i Martin Sturm u zamku Rajhenburg kod izrade naselitvenog plana

tinjak kočevskih Nemaca simbolično podelio dokumenta o nemačkom državljanstvu, a drugog i trećeg dana je razgledao posavski pojas i s funkcionerima državnog komesara za jačanje nemačkog naroda vodio zaključne razgovore u hotelu na železničkoj stanici u Sevnici. Kočevski i drugi Nemci su ga dočekivali sa slavolucima, pesmom i u uniformama.[296]

U vreme Iberajterovog boravka u Brežicama, dana 19. marta, već je održana prva sednica novog štaba za naseljavanje. Na njoj se, pod Iberajterovim vodstvom, najpre raspravljalo o novoj zemljišnoj i agrarnoj strukturi na području za naseljenje A. U vezi s Himlerovim uputstvima za izgradnju pokrajina na novim istočnim područjima i njegovom naredbom od 1. novembra 1941. štab je zaključio da će iz više dotadanjih manjih, tzv. političkih opština oformiti samo nekoliko tzv. velikih opština. U svakoj velikoj opštini bi, s obzirom na privredne, građevinske i saobraćajno-tehničke prilike, nastalo tzv. »vodeće selo«, u kome bi se odvijao politički, kulturni i privredni život velike opštine i u kome bi bila i škola, razni domovi itd. Oko vodećeg sela bi trebalo da budu druga sela i u svakom od njih po jedno ili više tzv. »vodećih poljoprivrednih imanja« ili imanja I kategorije. Takva imanja, koja bi trebalo da budu u rukama tzv. vodećih poljoprivrednika morala bi imati 30 do 70 ha poljoprivredne površine (njive, livade, voćnjaci), 5—12 ha vinograda i 10—40 ha šuma. Na njima bi trebalo da budu stanice za uzgoj i stanice za razmnožavanje, semenarne itd. Oko vodećih poljoprivrednih imanja bi trebalo da budu tzv. »normalna imanja« ili imanja II kategorije koja bi imala 10-20 ha poljoprivredne površine, 1-2 ha vinograda i 8-15 ha šume. Obrađivale bi ih poljoprivredne porodice sa nekoliko dece (oko osam ljudi radne snage) i uz pomoć jedne porodice poljoprivrednih radnika, a trebalo bi da uzgajaju oko 15 grla stoke. Pored već nabrojanih vrsta poljoprivrednih imanja trebalo bi da postoje i tzv. »mala imanja« ili imanja III kategorije, koja bi imala 7-10 ha poljo-

GRUBI PLAN II ZA NASELENJE KOČEVSKIH I BESARABSKIH NEMACA UZ SAVU I SUTLU
granica nemačkog rajha u Sloveniji 1941 — 1945
jasnije određena granica kolonizacionog područja za pojedini šturm kočevskih Nemaca
još nejasno određena granica kolonizacionog područja
X oznaka šturmova kočevskih Nemaca
Bes kolonizaciono područje besarabskih Nemaca
Dobovec
Podkraj
Polšnik
Sv. Jurij
Svibno
Radeče
V. goba
Dole
Kal
Št. Janž
XXIV
XXII
Boštanj
Log
Goveji dol
Studenec
XVIII
XXV
V. Trn
Krško
I
Videm
XIX
Ravne
Leskovec
V
Raka
IV
XVI
Bučka
Površe
XV
Smednik
Drnovo
XIV
V. Podlog
XIII
V. Mraševo
Cerklje
Krška vas
II
Arnova sela
XI
Dolenja vas
X
Stara vas
VIII
Pesje
XIIb
Artiče
Globoko
VII
Št. Lenart
XIIa
Trnje
Brežice
Buče
XXI
IX
Lastnič
XXIII
Sv. Peter
Trebče
Bizeljsko
Bes
Stara vas
VI
Kapele
Sela
III
Dobova
Cerina
VI
Koritno
V. dolina
Stojanski vrh
XVII

privredne površine, 1-2 ha vinograda i 4-8 ha šume. Na takvim imanjima bi trebalo da živi samo po jedna porodica. Tamo, gde ne bi stajalo na raspolaganju dovoljno vinograda, trebalo bi poljoprivrednicima umesto vinograda dodeliti veće površine šuma ili voćnjaka.[297]

Štab za naseljavanje je na svojoj prvoj sednici zaključio da će otpočeti s formiranjem imanja u bizeljskoj opštini, pa je sastavio dve komisije; prvu, pod predsedništvom vođe zemljišnog ureda Gotfrida Bajera, koji je trebalo da, na osnovu nacrta tog ureda za 14 dana na terenu odredi granice novih imanja, i, drugu pod predsedništvom vođe IV glavnog odeljenja u Zefčnigovom uredu Hermana, koji je trebalo da izabere odgovarajuće nemačke preseljenike za naseljenje na imanjima, koja će odrediti prva komisija.[298]

Na drugoj sednici, koja je održana 7. maja 1942. i kojoj je, takođe, predsedavao Iberajter, a prisustvovao joj je i direktor Nemačkog društva za naseljavanje Hans Iversen, saslušali su predloge prve i druge komisije o formiranju 71 imanja i o izboru preseljenika za poljoprivrednike i te predloge i potvrdili. Iberajter je rekao i to da će preko štabnog ureda predložiti Himleru da onim folksdojčerima koji su već ranije živeli na području za naseljenje A i bavili se poljoprivredom arondiraju, tj. povećaju njihova imanja na jednu od tri spomenute veličine. Prema Iversenovom izveštaju, Nemačko društvo za naseljavanje trebalo je što pre da osposobi imanja za predaju novim poljoprivrednicima, dok bi dokumenta o nameštenju trebalo da nose datum od 7. maja 1942.[299] Na sledećim sednicama, koje su održavane gotovo svakih 14 dana, osim u aprilu 1942. kada nije održana ni jedna sednica, raspravljali su o predlozima obeju komisija i potvrđivali ih. Raspravljali su, uglavnom, o opštinama od istoka prema zapadu iako se nisu strogo pridržavali redosleda već su radili prema tome gde su ranije sazreli uslovi za naseljenje. Sednicama su često prisustvovali i predstavnici ustanova i zavoda iz Berlina, npr. direktor Nemačkog društva za naseljavanje Hans Iversen (na četiri sednice), dr Hige (na tri sednice), dr Getz i dr Štir iz štabnog ureda (na jednoj sednici) itd., a kočevske Nemce je gotovo na svim sednicama zastupao Martin Šturm.

Osim spomenute tri glavne vrste poljoprivrednih imanja uveli su još pet kategorija sporednih imanja i to IV kategoriju za zanatlije u unutrašnjosti sa dva do 4 ha poljoprivredne površine, V kategoriju za provincijske, tzv. »specijalne pogone«, VI kategoriju za poljoprivredne radnike sa jednim do dva ha poljoprivredne površine, VII kategoriju za one koji su imali samo kuću i VIII kategoriju, za one koji su imali samo kuću i malu baštu.

Naseljavanjem nemačkih preseljenika, a naročito kočevskih Nemaca na području za naseljavanje A štab za naseljavanje je imao velike teškoće. Među brojnim imanjima nalazilo se i njih oko 150 između Bučke i Studenca, te 118 u opštini Šentjanž, koje je trebalo da dobiju kočevski Nemci iz 24. šturma (Draga). Ovaj šturm se nalazio u »zimskim naseljima« u opštini Polje, u posutlanskom pojasu, pa preseljenici nisu hteli da odu u opštinu Šentjanž. Preselilo ih se samo 18. A gotovo 300 imanja je još nedostajalo da bi se mogli naseliti svi kočevski poljoprivrednici. Iberajter je smatrao da treba u svakom slučaju da se nasele kako bi kočevska narodna grupa bila naseljena zbijeno, za što se zalagao i Martin Šturm. A i inače je trebalo oko 300 kočevskih po-

rodica da ode u istočnu Evropu. Osim toga, predlagali su i to da ih nasele u preostalom delu donje Štajerske na tzv. području za naseljenje B, na kome je, prema njihovom mišljenju, bjlo oko 3000 zaplenjenih slovenačkih imanja.[300]

Onim kočevskim poljoprivrednicima koji su prvi put odbili naseljenje na nekom imanju ponudili su drugo i ukoliko su, nakon toga, opet iz neopravdanih razloga odbili ponudu, Iberajter je, na sednici štaba za naseljavanje, održanoj 8. decembra 1942., zahtevao da takvi poljoprivrednici do kraja godine odu u privremeni logor, odakle će otići u istočnu Evropu, gde će dobiti imanja.[301] Na sledećoj sednici, održanoj 8. januara 1943., je pak, odlučio da one kočevske poljoprivrednike koji su dva puta opravdano odbili ponudu da se nasele na nekom imanju na području za naseljavanje A nasele na područje B. A ukoliko, pak, žele da se odreknu poljoprivrednog zanimanja i obavljaju neki drugi posao, da provere njihove karakterne osobine. Ukoliko bi, na primer, zdrav četrdesetogodišnjak želeo da ostatak svog života preživi kao penzioner, onda za nj nema mesta u donjoj Štajerskoj.[302] Takvih slučajeva u kojima su po dva puta neopravdano odbili imanje pa su ih proglasili za »O-Fall« (za naseljenje u istočnoj Evropi) bilo je, prema blagim merilima, samo 46 i Martin Šturm je u proleće 1943. molio Zefčniga da te slučajeve provere još jednom.[303] Međutim, u proleće 1943. su i pored toga u logor Otmahau poslali 17 porodica sa 92 osobe kako bi ih naselili u Galiciji, a verovatno i zbog opomene ostalima, jer je Iberajter već oko 14. jula 1943. tj. nakon partizanskog upada na područje za naseljenje kod Cerklja (7. jula 1943) naredio da preostalih 29 kočevskih porodica, određenih za naseljenje na istoku, ostane na području za naseljenje A, što je ponovio i na sednici štaba za naseljavanje održanoj 26. jula 1943.[305] A na sednici štaba za naseljavanje održanoj 16. septembra 1943. Iberajter je naredio da još jednom pregledaju slučajeve koji su bili određeni za naseljenje u istočnoj Evropi, pa i one koji su pobegli iz logora na područje za naseljenje A i da ih nasele s obzirom na njihovu vrednost.[306]

Bilo je i nekoliko primera, doduše usamljenih, u kojima su izjavljivali da ne žele da prihvate listu o podeli državljanstva. Tako je 13. avgusta 1942. godine pet kočevskih porodica odbijalo da prihvati dokumenta o državljanstvu, jer su se, navodno, preselili samo za vreme rata, a nakon toga nameravaju da se ponovo vrate u Kočevsku. Kada je Zefčnig tražio objašnjenje šta da učini s takvim Kočevarima, štabni ured u Berlinu mu je odgovorio da pokuša da ih ubedi u to da su već samim preseljenjem postali nemački državljani, a ukoliko ne bude mogao da ih ubedi, treba da misle i na to da će određene mere preduzeti i bezbednosna policija. Kada su vođa sreskog štaba za naseljavanje u Brežicama, SA-oberšturmfirer Gandolf Štiger i Rihard Lakner, pokušali da u tom smislu utiču na njih, ovi su i dalje ostajali pri svojim stavovima. Razumljivo je da su to bili prvi i veoma retki slučajevi, ali ih je u drugoj polovini 1943. godine bivalo sve više naročito posle sve češćih prodora partizana na područje za naseljavanje A.[307]

Štab za naseljavanje je završio drugu fazu naseljavanja Nemaca na području A dana 8. decembra 1942. godine, tj. dva meseca posle predviđenog roka. Na svojih 13 sednica je raspravljao i prihvatio formiranje 2552 poljo-

privredna imanja i to 42 imanja I, 402 imanja II, 825 imanja III, 340 imanja IV, 7 imanja V, 520 imanja VI, 67 imanja VII i 317 imanja VIII vrste.[308] Kasnije su nekoliko desetina imanja planirali i formirali sreski štabovi za naseljavanje u Krškom, Brežicama, Sv. Petru pod Svetimi gorami i u Radečama, dok je štab za naseljavanje njihove predloge na svojim sednicama samo potvrđivao. Razumljivo je da svih 2520 formiranih imanja ni izdaleka nije bilo naseljeno. Krajem 1942. godine položaj je bio takav da je od planiranih i formiranih 1269 imanja I—III vrste bilo naseljeno samo 845, dok 187 nisu mogli da nasele pošto nisu bili završeni građevinski radovi, na 39 su se naseljenici još premeštali, a 198 imanja nije bilo zauzeto iz drugih razloga, neka čak i zbog toga što preseljenici nisu hteli da odu na njih.[309] Od 1890 preseljenika-zanatlija na imanja IV, VI, VII i VIII vrste do proleća 1943. godine naselili su 1076.[310]

Zanimljivo je upoređenje broja zaplenjenih imanja izgnanih Slovenaca i broja novih imanja, koja je za nemačke preseljenike formirao štab za naseljavanje.

Imanja izgnanih Slovenaca			Imanja naseljenih Nemaca	
veličina	broj		veličina	broj
preko 50 ha	25	I	45-122 ha	42
20-50 ha	290	II	19-37 ha	402
10-20 ha	1.094	III	12-20 ha	825
5-10 ha	1.119	IV	2-4 ha	340
1-5 ha	2.256	VI	1-2 ha	520
ispod 1 ha	1.118	VII	do 1 ha	67
		VIII	do 1 ha	317
Ukupno	5.902			2.513

Ukupna površina zaplenjenih imanja izgnanih Slovenaca iznosila je 74.436 hektara.

Promene u zemljišnoj strukturi su bile veoma velike, jer su nestala, pre svega, mala imanja i tu su uglavnom svu zemlju ponovo premerili i stvorili nova imanja i gazdinstva pri čemu se nisu obazirali ni na sela od kojih su neka, takođe, trebala da nestanu. Tako je jedan članak izveštavao: »Razumljivo je da će žrtva tog jedinstvenog velikopoteznog planiranja postati svi bezemljaši, koji nisu bili nikada sposobni za život.[311] Podjednako će pri uređivanju prostora nestati male opštine i sela koje su manje od nemačkih seoskih opština, sposobnih za život.« I Martin Šturm je u svom pismu Vilelmu Lampeteru, 10. decembra 1942., godine, pisao da će na području Dolenje Vasi u budućnosti nastati sasvim novo selo i da će sela Obrež, Pesje i Stari Grad kasnije da se udruže u novo selo Nojhauzen.[312]

Pošto je štab za naseljavanje do 8. decembra 1942. godine stvorio nova imanja za nemačke preseljenike, šef civilne uprave za donju Štajersku je, svo-

PREUREĐENJE KOLONIZACIONOG PODRUČJA
UZ SAVU I SUTLU KRAJEM 1942. GODINE
zu Edlingen
Eichwang
Saudorf
Kumberg
Ratschach
Johannistal
(Merleinsraut)
Erkenstein
Ruckenstein
Sawenstein
zu Siegersberg zu Reichenburg
Impelhof
Bründl
Grossdorn
Lorenz-
berg
Gurkfeld
Felddorf
Königsberg
Wisell
Dreml
Arnau
Pirschenberg
(Graflinden)
Niederdorf
bei Rann
Radelstein
Arch
Birkau
Haselbach
Kapellen
(Altlag)
Gmein
(Rieg)
Mitterdorf
b. R.
(Koflern)
Stadt
Rann
Göttenitz
Kerschdorf
(Mitterdorf
b. R.)
Brückel
Altlag
(Langenton)
Malgern
(Ebental)
Weitental
granica nemačkog rajha
granica kolonizacionog područja
granice glavnih opština
granice opština
Gmein — ime po naredbi od 19. 12. 1942
(Rieg) — ime po naredbi od 4. 6. 1943
10 km

jom naredbom od 19. decembra 1942., na području za naseljenje A stvorio sedam tzv. velikih opština (Sv. Peter pod Sv. gorami, Bizeljsko, Brežice, Krško, Raka, Boštanj i Radeče). Ali još nije odlučio šta će se dogoditi s opštinom Sv. Jurij pod Kumom. Grad Brežice je bio prema toj naredbi samostalna opština i nije pripadao ni jednoj novonastaloj velikoj opštini. Sastavni delovi tih velikih opština su bile dotadašnje opštine.[313] Neke opštine su, na predlog kočevskih Nemaca, dobile imena onih kočevskih krajeva iz kojih je bila većina naseljenika (opštinu Čatež su preimenovali u Stari Log, severno od Kostanjevice je bila opština Gotenica itd.).

Kada je u oktobru 1942. godine područje za naseljenje A posetio Aleksander Dolezalek, vođa nekadašnjeg planskog odeljenja SS štaba za naseljavanje »Sidmark«, u opširnom izveštaju je spomenuo nekoliko problema akcije naseljavanja. Najpre je naglasio da je pojas za naseljavanje veoma uzan i da će predstavljati zaštitni bedem samo ukoliko postane čitav nemački, jer bi se u suprotnom moglo dogoditi da na njemu naseljeni Nemci, koji su u brežičkom i trbovljanskom okrugu u manjini (29%), sami nestanu. Pojas za naseljavanje bi morao biti i zaokružen u obliku prstena, ali uslovi za to više ne postoje otkako su u Gorenjskoj prekinuli iseljavanje, pa tako jedno krilo pojasa za naseljavanje visi u vazduhu. Zbog toga je donja Štajerska na najosetljivijoj strani otvorena i »može preko panslavističko-komunističkog središta industrijskog područja Trbovlje-Laško nesmetano u nju da prodiru svi uticaji iz nacionalno-slovenačke Kranjske.« Dolezalek se žali i na to da su kočevski Nemci u Kočevskoj bili naseljeni zbijeno, a na području za naseljavanje A nalaze se među Slovencima, koji su ponegde čak u većini (npr. u Njivicama, gde se nalazi fabrika papira, živi 118 slovenačkih porodica prema dve nemačke). Na čitavom području za naseljavanje A, pak, živi 8000 Slovenaca nasuprot 14.000 Nemaca i taj odnos se menja u korist Slovenaca, pošto ovi imaju više dece nego kočevski Nemci. Osim toga, na područje za naseljavanje dolaze bilo kao izbeglice iz logora bilo kao radnici iz ostale donje Štajerske Slovenci, jer je na području za naseljavanje potrebna radna snaga. Dolezalek zbog toga predlaže da, nakon službenog proglašenja iseljavanja, Slovence na području za naseljavanje zamene ljudima iz gornje Štajerske, strogo kontrolišu prolazak stanovnika iz ostalog dela donje Štajerske na područje za naseljavanje A i na svakih pola godine kontrolišu područje, te primenjuju kazne koje predviđa Iberajterova naredba od 20. oktobra 1941. godine.

Da bi se otklonio nedostatak radne snage, Dolezalek predlaže, kao prolaznu meru, da zaposle kao poljoprivredne radnike kod nemačkih poljoprivrednika nepotpuno iskorišćenu radnu snagu slovenačkih ljudi iz perifernih severnih sela brežičkog okruga (opštine Zdole, Pišece, Sromlje, Kozje i Videm), a kao stalnu meru bi trebalo s aparatom koji stoji na raspolaganju, pri čemu misli na osoblje štaba za naseljavanje, produžiti sa arondacijom polja u severnom delu brežičkog i trbovljanskog okruga. Udruživali bi, prvenstveno, manja imanja, oduzimali suvišnu zemlju, a poljoprivrednike s manjim imanjima bi zapošljavali kao poljoprivredne radnike kod nemačkih poljoprivrednika na području za naseljavanje A.

SS *hauptšturmfirer Salermajer predaje besarabskoj Nemici dokument o dodeljivanju zaplenjenog slovenačkog imanja na Bizeljskom 14. jula 1942.*

Dolezalek kaže da je već drugog dana po svom prvom dolasku u Maribor upozorio i na to da je područje za naseljavanje suviše malo, pa pošto su njegove granice već bile definitivno određene, on je predlagao i neke mere, ali ih nisu izveli. Zbog toga kočevski Nemci neće moći svi da budu naseljeni na području za naseljavanje A, pa bi bilo potrebno da se njihov deo naseli pod Beskidima. Na kraju svog izveštaja raspravlja i o problemima besarapskih Nemaca na Bizeljskom.[314]

Predloge koje je dao Dolezalek više nisu mogli da realizuju. To im nisu dozvoljavale prvenstveno prilike u Sloveniji, tj. narodnooslobodilačka borba.

U 1943. godini je štab za naseljavanje trebalo da izvede III fazu naseljavanja, tj. trebalo je da nemačke preseljenike za stalno naseli na imanjima i upiše ih u zemljišnu knjigu kao prave vlasnike.[315]

Do kraja godine je, zaista, za stalno naselio 3026 porodica kočevskih Nemaca sa 12.222 osobe, 259 porodica južnobukovinskih Nemaca sa 882 osobe, 91 porodicu besarapskih Nemaca sa 317 osoba, 47 porodica dobrudžanskih Nemaca sa 184 osobe, 39 porodica južnotirolskih Nemaca sa 156 osoba i 18 porodica bosanskih Nemaca sa 59 osoba, te 3 porodice invalida sa 7 osoba; ukupno, dakle, 3483 nemačke porodice, odnosno 13.817 osoba.[316]

Do septembra iste godine su ti naseljenici dobili 2653 poljoprivredne mašine (dok je Nemačko društvo za naseljavanje upotrebljavalo još 1257 mašina, a 613 ih je bilo još u skladištima; ukupno su, dakle, dovezli na područje za naseljavanje A 4451 poljoprivrednu mašinu) i 10.778 grla stoke.[317] A Dojče Umzidlungz-Trojhand-Gezelšaft im je isplatila velike sume novca kao pomoć, predujam ili zajam. Tako je od preseljenja do 1. aprila 1942. svakom samostalnom preseljeniku davala mesečno po 50 maraka, a svakoj porodici 100 maraka pomoći, ukupno 7075 isplata u iznosu od 754.764,17 maraka. Od 1.

aprila 1942. davali su im pomoć okružni starateljski uredi u Brežicama i Trbovljama. Na račun imovine koju su ostavili u Kočevskoj i koju je otkupilo italijansko društvo »Emona«, spomenuto društvo im je isplatilo 824.034,22 marke predujma, a dalo im je i 2344 zajma u ukupnom iznosu 1,042.514,19 maraka.[318] A šef civilne uprave za donju Štajersku je sve naseljenike za sledeće tri godine oslobodio plaćanja poreza dok ih je vrhovna vojna komanda oslobodila služenja vojnog roka.

Sve to kazuje o velikim naporima i velikom zalaganju, te nastojanju nacističke Nemačke na kolonizaciji Nemaca u onim predelima iz kojih je izgnala većinu Slovenaca. Kočevskim, pa i drugim Nemcima sve ustanove posvećivale su mnogo pažnje, naročito otkako je sam šef civilne uprave za donju Štajersku preuzeo brigu za uređenje prilika pri naseljavanju Nemaca.

Pošto su se dogovorili za preseljenje kočevskih Nemaca, i Himler se za njih interesovao čitavo vreme. Iz korespondencije između njega i njegovog opunomoćenika dr Iberajtera može se videti da im je bio veoma naklonjen i daje poznavao čak podrobnosti. Tako je, na primer, decembra 1942. čak dva puta prekorio rad Nemačkog društva za naseljavanje na području za naseljavanje A, a naročito njegovo građevinsko odeljenje koje »je potpuno odkazalo« i zbog koga se »naseljenje produžilo za nekoliko sedmica«. Dana 19. decembra 1942. je u svom pismu upućenom Grajfeltu čak navodio imena nesposobnih (Herman) i sposobnih (Buse i Miler), te pohvale zaslužnih funkcionera (Šalermajer) ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru i čak pojedine upravnike Nemačkog društva za naseljavanje na terenu (Kenigs i Almahe). Početkom maja 1943. je u pratnji dr Iberajtera, Zefčniga i Šalermajera razgledao područje za naseljavanje A i vodio razgovore s nemačkim naseljenicima. I kada je bila reč o obezbeđenju područja za naseljavanje A od partizanskih napada (o čemu ću govoriti kasnije) pokazao je veliko interesovanje.[318a]

I na području za naseljavanje A svrha jačanja germanstva je bila ispred privrednog računa, jer su se proizvodnja i prinos po nemačkoj kolonizaciji smanjili. Među najznačajnijim razlozima za to su, sasvim izvesno, slabo i neodgovorno gazdovanje naseljenih Nemaca i narodnooslobodilačka borba slovenačkog naroda.

Pohlepa kočevskih Nemaca za slovenačkom zemljom je bila veća od njihovih mogućnosti za obrađivanje. Već od prvih dana njihovog naseljenja čule su se žalbe o njihovom slabom odnosu prema radu, slabom gazdovanju i slabom odnosu prema imovini izgnanih Slovenaca. O tome se mogu u raznim izveštajima naći brojni podaci. Tako je, na primer, radni štab iz Sv. Petra pod Sv. gorami izveštavao: »Uopšte kod Kočevara preovlađuje ubeđenje da u Nemačku nisu došli da rade i da im ne treba čak ni prstom maknuti. Za njih moraju raditi drugi.«[319] O »nedovoljnom radnom elanu« kočevskih Nemaca su 27. aprila 1942. raspravljali čak na štabnim pregovorima u Gracu.[320] Potrebno je, razumljivo, naglasiti da takav odnos prema radu nije poticao iz nekog unutrašnjeg protesta protiv preseljenja ili protiv nacizma ili čak protiv naseljenja na zemlju izgnanih Slovenaca, jer su čak izjavljivali da im je ta zemlja nedovoljna.

Veliku privrednu štetu je prouzrokovalo i njihovo slabo gazdovanje, naročito nepoznavanje poljoprivrede. Njihovo privređivanje na imanjima na području koje su, naselili je moralo znatno da se razlikuje od rada na imanjima, na kakav su bili navikli u Kočevskoj, u kojoj su bile sasvim drukčije zemljišno-imovinske, agrarne i druge prilike te drukčiji način obrade zemlje. Samo zbog nestručnog i površnog zbrinjavanja, naseljenim Kočevarima je uginulo mnogo stoke; samo na području Sv. Petra pod Sv. gorami za manje od godinu dana 70 grla.[321] Njihov odnos prema imovini izgnanih Slovenaca je bio više nego loš, što su utvrđivale kako ustanove državnog komesara za jačanje nemačkog naroda tako i Slovenci, koji su još ostali. Tako je, na primer, okružni štab za naseljavanje iz Brežica izveštavao: »Na Julfajer (praznik početka zime - nap. T. F.) su, na primer, palili vatru od isečenog nameštaja iz stanova iseljenih Slovenaca. Ne vode računa o imanju koje su ostavili iseljeni Slovenci, čak imovinu bez potrebe uništavaju.«[322]

Na loš odnos prema radu i gazdovanju - za to već u Kočevskoj nisu imali naročitog elana pa su tragali za lakšim načinima zarade - kočevske Nemce su podsticali i veliko razočarenje posle preseljenja, kada su ih umesto na imanja smestili u tzv. zimska naselja, pa im odredili samo po 2 ha okućnice, i saznanje da im je vodstvo pre preseljenja u Kočevskoj obećavalo više nego što su im nacisti mogli dati. Veliko nezadovoljstvo je naročito vladalo do definitivnog smeštaja na imanja, ali je i kasnije još uvek bilo mnogo pritužbi da nisu dobili ono što su želeli i očekivali. A pošto su im se prilike ipak nekako sredile, pošto su ih smestili na imanja, obnovili im kuće - zbog čega su odmah po preseljenju ustanovili 46 građevinskih odeljenja, pa je još 1943. godine na obnovi" radilo preko 500 ljudi - dali im novčanu ili drugu pomoć, zajmove, poljoprivredne mašine i dr. Njihov život i rad na imanjima počela je da ometa narodnooslobodilačka borba, naročito kada se od 1943. godine počela širiti i na području za naseljavanje uz Savu i Sutlu.

Nemačka kolonizacija uz Savu i Sutlu i narodnooslobodilačka borba

Odnos kočevskih Nemaca prema Slovencima koji su još ostali na području za naseljavanje uz Savu i Sutlu, bio je uglavnom neprekidno neprijateljski, i to kako iz nacionalnih tako i iz privrednih razloga. Kao pravi stranci na slovenačkoj žemlji počeli su strancima da smatraju Slovence koji su još ostali u posavskom i posutlanskom pojasu. U svojoj pohlepi za slovenačkom zemljom i u svojoj nacionalnoj netrpeljivosti kojom su bili zadojeni još u Kočevskoj gledali su na Slovence kao na svoje neprijatelje, pa i kao na ljude manje vrednosti. A smatrali su ih i preprekom koja im onemogućava da postanu vlasnici sve zemlje i stambenih i drugih objekata. Zbog toga su već ubrzo po preseljenju tražili od ustanova državnog komesara za jačanje nemačkog naroda da s područja za naseljenje uz Savu i Sutlu protera upravo sve Slovence. Tako je, na primer, okružni štab za naseljavanje u Brežicama o tome izveštavao sledeće: »Sa svih strana naglašavaju svoje neprijateljstvo prema Slovencima i oni

Kočevari koji su se kod radnog štaba (Sv. Peter pod Sv. gorami - nap. T. F.) želeli upisati na imanja još neiseljenih Slovenaca i traže stopostotno iseljenje Slovenaca.«[323] I okružni štab za naseljavanje iz Sevnice je izveštavao »da prema još neiseljenim Slovencima vlada, osim nekoliko iznimaka, uzdržano ponašanje«.[324] Bilo je i primera da su kočevski Nemci terali ili čak prijavljivali one Slovence koji su se iz nemačkih logora ili iz Dolenjske kradomice vraćali na svoje domove. Samo nekoliko malobrojnih Kočevara im je ponudilo krov i samo poneki Kočevar je, u vreme sve većih poraza nacističke Nemačke, čak izjavljivao da sebe smatra samo upravnikom na njihovom imanju i da će im ga predati čim se kući vrate za stalno. A najzagriženiji su čak protestovali kada su iz logora dopremili nekoliko umrlih Slovenaca da ih sahrane u rodnoj grudi. Vremenom, odnosi ne samo da se nisu popravljali nego su čak postajali sve lošiji,[325] naročito otkako su ideja oslobođenja i akcija Osvobodilne fronte ojačali slovenačku nacionalnu svest. Zbog toga nije ništa neobično što je veliki deo kočevskih i drugih Nemaca imao neprijateljski odnos i prema narodnooslobodilačkom pokretu koji je svakim danom sve snažnije postavljao pitanje njihovog daljeg opstanka na slovenačkoj zemlji.

Himlerovu ideju o tome da bi Nemci na području za naseljenje uz Savu i Sutlu kao poljoprivrednici - domobranci (Wehrbauern) »plugom i mačem« štitili granicu nemačkog Rajha u tom delu jugoistočne Evrope kočevski Nemci su shvatili veoma ozbiljno. Lampeter ih je za taj zadatak počeo pripremati još pre preseljenja. - »Naša želja je« - pisao je Laforsu - »da budemo u novoj domovini naseljeni kao poljoprivrednici - domobranci i da odmah sami otpočnemo obezbeđivati granicu. Kočevsku Manšaft ću brojno ograničiti i poslaću vam spisak sa imenima mlađih zdravih drugova, koji bi nakon kraće obuke sa oružjem mogli odmah preuzeti zaštitu narodne grupe u novoj domovini.« Taj predlog je obrazlagao time što će se na područje za naseljavanje, bar u prvim mesecima, vraćati grupe Slovenaca i paliti pojedina imanja.[326]

Nakon privremenog obezbeđenja područja za naseljavanje Vermanšaftom Štajerskog otadžbinskog saveza, policijom i žandarmerijom i posle odstranjenja vodstva kočevskih Nemaca, neki su nacisti, s ciljem da kočevski Nemci u najvećoj meri sami obezbeđuju područje za naseljenje i da ukinu Gočejer Manšaft kao jednog od najvidnijih atributa samostalnosti kočevske narodne grupe, odlučili da iz Folksdojče Manšaft, po uzoru na Vermanšaft Štajerskog otadžbinskog saveza, u drugim predelima slovenačke Štajerske organizuju tzv. Gočejer Vermanšaft. Tako je 31. januara 1942. tj. odmah posle već spomenute konferencije u Brežicama, na kojoj su - bez prisustva predstavnika kočevskih Nemaca - raspravljali o tome kako da srede prilike i obezbede područje za naseljavanje,[327] vođa podružnice ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Brežicama, SA-šturmfirer Štiger naredio da se svi za oružje sposobni nemački naseljenici stari od 18 do 50 godina prikupe 2. februara u Dobovi i Sv. Petru pod Sv. gorami i 3. februara u Brežicama, Artičama i na Catežu kako bi uspostavili Gočejer Vermanšaft.[328] Međutim, dobrih 14 dana kasnije stiglo je novo uputstvo: Štajerski nacisti su zaključili da će iz Gočejer Manšaft formirati tzv. samozaštitu (Selbstschutz). Naredbu o tome je izdao najpre šef civilne uprave dr Iberajter, 14. februara

Himlerova i Iberajterova poseta kod nemačkih naseljenika na Bizeljskom 5. maja 1943.

1942. Njome je naredio da se kočevski i besarapski Nemci u samozaštitu prijave dobrovoljno, da za služenje u njoj nije predviđeno nikakvo plaćanje i da će odredbe o školskoj spremi, organizaciji, naoružanju, akcijama i kontroli izdati komandant policije poretka za alpske pokrajine. Dana 25. februara je žandarmerijski pukovnik Novotni, kao zamenik komandanta policije poretka za Štajersku, zaista izdao detaljnija uputstva. Samozaštitu kao pomoćnu organizaciju policije bi u početku trebalo da sastavlja 900 kočevskih i besarapskih Nemaca koji treba da se za tu besplatnu službu prijave dobrovoljno. Na šestodnevnom tečaju u Rajhenburgu treba komandire straža obučiti upotrebi oružja, a ostale pripadnike jedinica na terenu na trodnevnim tečajevima u jedinicama od po 50 muškaraca. U 37 pograničnih sela, od Prelaskog i Sedlarjevog na severoistoku do Boštanja, Kompolja i Vrhovog na jugozapadu područja za naseljenje, trebalo bi svakog dana, od 8 časova uveče do 7 časova ujutro, po 5, 10, ili 20 uniformisanih i puškama naoružanih muškaraca da provede u nekoj izabranoj kući i da iz nje, u određenim vremenskim razmacima, odlaze kao patrole po selima i bližim zaseocima na raskršća i puteve koji vode prema granici itd. te tako onemogućavaju partizanima dolazak u sela, izvođenje akcija itd. Takođe bi i onima koji su pred nacističkim deportacijama pobegli u Dolenjsku trebalo onemogućiti da preko granice dolaze u svoje domove po preostali inventar. Straže u 37 sela bi postojale u dve smene, tj. svaki muškarac iz samozaštite bi bio na straži svaku drugu noć. Svi komandiri straža bi trebali da budu potčinjeni nadležnom oficiru 72. rezervnog policijskog bataljona, a nadzor i vrhovnu komandu bi trebalo da ima komandant tog bataljona, major Majvald, sa sedištem u Krškom.[329]

O formiranju te kočevarske samozaštite su govorili i na štabnim razgovorima u Gracu 9. marta 1942. kada je zastupnik komandanta policije poretka izveštavao: »Samozaštita na području za naseljenje je uspostavljena. Njena

snaga iznosi oko 400 osoba u 39 opština (čitaj: mestima - nap. T. F.). Njeno naoružanje je dobro. Samozaštita je potčinjena majoru Hogeu.«[330] Pri tome broj od 400 muškaraca treba razumeti kao broj samo u jednoj noći angažovanih članova samozaštite, dok ih je sledeće noći bilo angažovano drugih 400.

Ako uzimamo u obzir da su tu tzv. samozaštitu uz granicu sastavljali prvenstveno poljoprivrednici koji su preko dana obrađivali polja i da za službu u njoj nisu primali nikakve nagrade, možemo reći da je to već bio neki oblik poljoprivrednog domobranstva, kakvo je za nemačke kolonije zamišljao Himler i kakvo je, još pre preseljenja, predviđalo vodstvo kočevskih Nemaca.[331]

Prijavljivanje dobrovoljaca u tzv. samozaštitu je čak premašilo očekivanje samih nacista, jer ih se do jeseni 1942. prijavilo čak dva puta više nego što su predviđali. Umesto 900 prijavilo ih se čak 1819, pa su umesto dve uveli čak više smena. To znači da su se gotovo svi odrasli muškarci među kočevskim Nemcima uključili u tu formaciju, što im je bilo i omogućeno time što ih nacisti nisu pozivali ni na odsluženje vojnog roka niti u posebnu radnu službu ili na rad izvan područja za naseljavanje. Izgleda da je jedina ozbiljna prepreka pri obavljanju službe bila njihova potčinjenost policijskim jedinicama, koje su morale zbog partizanske aktivnosti u drugim predelima slovenačke Štajerske (na primer u trbovljanskom rudarskom bazenu, Savinjskoj dolini, na Kozjanskom, na Pohorju itd.) neprekidno da odlaze s područja za naseljavanje uz Savu i Sutlu. Zbog toga su, krajem oktobra 1942. godine, samozaštitu potčinili žandarmerijskim ustanovama.[332]

Time što su nacisti od Nemaca na području za naseljavanje uz Savu i Sutlu organizovali tzv. samozaštitu razumljivo je da se nisu odrekli svojih težnji da izjednače položaj kočevskih i drugih Nemaca na području za naseljavanje s položajem Nemaca u drugim predelima slovenačke Štajerske, u kojima su ih po ukidanju Švapsko-nemačkog kulturnog saveza u maju 1941. uključili u Štajerski otadžbinski savez kao njegove stalne članove i u njegovu vojnu formaciju Vermanšaft. Predviđali su da će to izravnanje (Gleichschaltung) izvesti čim im prilike budu dozvolile. Već 5. jula 1942. je Buzbah na nekom sastanku starešina šturmova - u novom vodstvu kočevskih Nemaca, naročito posle odlaska Lampetera u SS jedinice, održavao kontakte s vođama kočevarskih šturmova koje su nacisti tada još dozvoljavali kao nekakve teritorijalno-političke jedinice - predskazao da će samozaštita postojati samo do jeseni 1942. godine, a nakon toga će je uključiti u »formacije Rajha«, pri čemu je imao u mislima Vermanšaft, SA i SS. Međutim, to se dogodilo tek početkom 1943. godine. Savezni vođa Štajerskog otadžbinskog saveza Franc Štajndl je 20. decembra 1942. u svom »radnom uputstvu« rekao da se, prema Iberajterovoj preporuci, sporazumeo sa Zefčnigom o tome da Štajerski otadžbinski savez 12. januara 1943. preuzme od državnog komesara za jačanje nemačkog naroda politički rad na području za naseljavanje, osim zadataka iz domena štaba za naseljavanje pri smeštanju preseljenika na imanja.[333] Kao što smo videli, nekoliko nedelja pre toga je šef civilne uprave nanovo podelio područje za naseljavanje A u tzv. velike opštine i opštine i imenovao župane.[334]

Kada je Štajerski otadžbinski savez preuzeo političko vaspitanje Nemaca na području za naseljavanje uz Savu i Sutlu, organizovao je više mesnih grupa i formaciju Vermanšafta. Međutim, popriličan deo Nemaca nisu uključili u obične jedinice Vermanšafta već u jedinice tzv. Sonderstandarte, koje su kako po ličnom sastavu tako i po spoljnom izgledu bile slične esesovskim jedinicama. Za prijem vermana u tu jedinicu, čiji se štab nalazio u Mariboru, važila su jednaka načela kao i u Rajhu za prijem u SS, i vežbali su ih po uzoru na SS oficiri i podoficiri SS, pa se kasnije i preimenovala u SS-Sonderstandarte. Na području za naseljavanje uz Savu i Sutlu imala je pet šturmova, i to 10. zonderšturm u Bizeljskom (vođa Abec), 12. u Brežicama (Mihael Loj), 13. u Radečama (Bruno Riner), 14. u Krškom (Vilelm Štamfl) i 15. u Sevnici (Rudolf Eder). Svaki od tih zonderšturmova trebalo je dä ima po 150 pripadnika, ali se čini da su bili brojno slabiji. Kada su nacisti za borbu protiv narodnooslobodilačke vojske u Štajerskoj otpočeli u drugoj polovini 1943. godine da formiraju tzv. alarmne čete Vermanšafta, na području za naseljavanje formirali su tri ili četiri takve jedinice, koje su u 1944. godini sastavljale tzv. V bataljon vermantšaftskog puka »Unterštajermark«, dok je spomenutih pet zonderšturmova slalo svoje ljude u 1. i 2. alarmnu četu SS, koje su neko vreme sastavljale čak SS-zonderšturmban Ran (Brežice).[335]

Kočevski i drugi Némci, a naročito oni koji su bili uključeni u te esesovske jedinice, zagriženo su se borili protiv Narodnooslobodilačke vojske sve do sloma Trećeg Rajha i to ne samo na području za naseljavanje nego i izvan njega, a dosta njih je otišlo u esesovske jedinice i na druga bojišta.

Nacisti su naročito snažno obezbedili svoju kolonizacionu aktivnost i delovanje na slovenačkoj zemlji uz Savu i Sutlu u proleće i u leto 1942. godine. Da bi obezbedili južnu štajersku granicu pred aktivnošću partizana u Dolenjskoj, već u aprilu 1942. dovukli su na granicu policijske, žandarmerijske i vermanšaftovske jedinice. Tako su 2. četa 72. rezervnog policijskog bataljona i rezervna četa policije »Salcburg« operisale u tom delu područja za naseljavanje, koje je pripadalo trbovljanskom okrugu, dok su 2. rezervna četa policije »Vizbaden«, druga policijska četa za posebnu upotrebu i 2. rezervna žandarmerijska motorizovana četa »Alpenland«, zajedno sa četiri čete Vermanšaft bataljona »Süd«, čiji se štab nalazio u Sevnici, operisale na području za naseljavanje u brežičkom okrugu.

Već sama prisutnost nacistički usmerenih kočevskih Nemaca, njihova nacionalna netrpeljivost i spremnost da sa svojom samozaštitom, potčinjenom policiji ili žandarmeriji, uguše svaku klicu oslobodilačkog pokreta, kao i veliki broj jedinica policije i Vermanšafta, bili su uzrok za to da se i kod onih Slovenaca koji su još ostali u posavskom i posutlanskom pojasu i sačuvali svoju slovenačku nacionalnu svest i kod onih Kočevara koji još nisu bili do kraja zatrovani nacističkom ideologijom i nacionalnom mržnjom, nije mogao razviti narodnooslobodilački pokret. U takvim prilikama nije bilo moguće ni to da partizanske jedinice iz drugih krajeva dođu na područje za naseljavanje i da na njemu šire oslobodilačku ideju i akciju. Prisustvo tako velikog broja naoružanih kočevskih i drugih Nemaca, policijskih, žandarmerijskih, graničnih

i vermanšaftovskih snaga na području za naseljavanje predstavljalo je i stalnu opasnost za partizanske jedinice na nekim susednim područjima kao, na primer, na Kozjanskom.

Zbog toga su nemačku kolonizaciju u posavskom i posutlanskom pojasu mogli prodrmati tek snažniji udari većih partizanskih jedinica iz Dolenjske u 1943. godini. Posledice takvih udara su bile kako materijalne tako i moralne. Više nemačkih kolonista se, pred jedinicama Narodnooslobodilačke vojske, povuklo dublje u unutrašnjost područja za naseljavanje i po selima ostavilo svu stoku i inventar. Partizanska vojska je uništavala naročito objekte Nemačkog društva za naseljavanje, tj. njegove zgrade, staje, mašine itd., odvozila njegovu stoku, uništavala žandarmerijske i granične stanice itd., a samim kolonistima, obično nije činila nikakvo zlo sem ukoliko ih nije našla naoružane. Naređivala im je samo to da moraju što pre da nestanu sa zemlje izgnanih Slovenaca. U takvim prilikama su nemački kolonisti, obično još pre nego što su ih nacisti definitivno mogli smestiti na imanja, već počeli da gube osećanje bezbednosti na području za naseljavanje zbog čega su mnogi tražili da ih odvezu natrag u Kočevsku ili nekud gde je mirno, a neki su zauvek ostavili imanja. Osim one materijalne štete koju je nemačka kolonizacija prilikom takvih udara Narodnooslobodilačke vojske protiv područja za naseljavanje trpela neposredno, povećavala se i materijalna šteta zbog sve većih površina neobrađene zemlje.

Tako su prilike na području za naseljavanje uz Savu i Sutlu, koje je po idejama nacističkih glavešina trebalo da postane nekakav bedem, odbrambeni zid koji će štititi nemački Rajh, postajale sve nemirnije i samim tim predmet sve veće zabrinutosti, čak i najviših nacističkih krugova.

Opisaću samo nekoliko najsnažnijih udara Narodnooslobodilačke vojske protiv područja za naseljavanje uz Savu i Sutlu, kao i njihove posledice. Manje napade, sudare, akcije itd., i njihov odjek među nacistima i nemačkim naseljenicima ovde, razumljivo, ne mogu podrobnije da obradim.

Prvi najznačajniji udar Narodnooslobodilačke vojske protiv područja za naseljavanje je izveden krajem aprila 1943. kod Drušča i Bučke, kada su jedinice Tomšičeve, Gubčeve, Cankareve i XIII hrvatske proleterske brigade, te Primorsko-goranskog odreda napale ondašnje granične karaule. Kako su oba napadnuta objekta bila neposredno uz granicu pa je nisu zauzele, ovaj udar nije imao nekih većih posledica. Samo iz staja Nemačkog društva za naseljavanje kod Drušča, koliko je poznato, partizani su odvezli svu stoku (13 volova i jednu kravu). Tako je već ovaj napad pokazao da je područje za naseljavanje bogat izvor ishrane za partizanske jedinice, pa su one i kasnije taj izvor i upotrebljavale.[336]

Ali je zato imao veće posledice drugi, snažniji udar izvršen 7. jula 1943. kod Cerklja, kada su jedinice Narodnooslobodilačke vojske napale tamošnji nemački vojni aerodrom, uništile nekoliko aviona i odvele mnogo stoke iz sela Cerklje, Zasap, Veliko Mraševo, Brod, Malo Mraševo, Pristava i Jelše. Koloniste koji su pobegli u Brežice zbrinjavali su četiri dana, a onda su ih vraćali natrag. Dva dana kasnije te krajeve je posetio sam Iberajter i na sednici šta-

ba za naseljavanje, koja je održana 26. jula, naredio je da njemu lično jave imena svih naseljenika koji su ili koji će uprkos partizanskim pretnjama ili napadima ostati na svojim imanjima, jer ih, navodno, »namerava lično podupirati kao isprobane pogranične poljoprivrednike«.[337]

Treći i najveći prodor u 1943. godini izvršila je u oktobru mesecu XV divizija VII korpusa. Njene jedinice su, nakon prethodnih manjih udara, otpočele 11. oktobra pravu ofanzivu na liniji Kostanjevica-Bučka-Boštanj-Št. Janž-Dole-Polšnik. Za tri dana su oslobodile veliki deo teritorije između nekadašnje nemačko-italijanske granice i reke Save. Neprijatelj je izgubio dvanaest pograničnih i žandarmerijskih stanica.[338] Nemački naseljenici su se povukli pred jedinicama Narodnooslobodilačke vojske uglavnom u Krško, Sevnicu i Radeče.[339] Kada je položaj za neprijatelja bio najkritičniji - jer su partizanske jedinice već pristigle u Boštanj i u blizinu Radeča - pa su se slabe policijske, granične i vermanšaftovske snage svuda povlačile, posredovao je sam Iberajter i na bojište dopremio nove snage iz Austrije, a vođa Vermanšafta Franc Štajndl je pod oružje pozvao nekoliko četa Vermanšafta.[340] Pošto se Narodnooslobodilačka vojska, pred pritiskom ojačanih neprijateljevih snaga povukla natrag preko granice s područja za naseljavanje, na njemu su, nakon što ga je 19. oktobra posetio Iberajter,[341] ustanovili da je u borbama do zemlje pogorelo 16 poljoprivrednih imanja, 13 velikih staja, šest privrednih zgrada, dve žandarmerijske stanice, tri granične karaule, fiskulturna sala, dve trgovine itd., a oštećeno je 211 poljoprivrednih imanja, najviše u Polšniku (38), Sv. Juriju pod Kumom (29) i Bučki (25), pri čemu su u obzir uzimana samo naseljena imanja.[342]

Posle tih borbi je kod nemačkih naseljenika nastao takav položaj da se 93 porodice nisu mogle vratiti na svoja imanja, a kada su popravili njihove zgrade, njih 23 uopšte nije želelo da se vrati. Pobegao je i najveći deo građevinskih radnika tako da su građevinske radove morali zaustaviti za tri nedelje.[343]

Nakon tog velikog prodora Narodnooslobodilačke vojske na područje za naseljavanje i njenih uspeha pred naciste se u sve oštrijem obliku postavljalo pitanje obezbeđenja područja za naseljavanje, jer broj naseljenika koji su nameravali da ostave imanja i odu u Nemačku ili čak natrag u Kočevsku postajao je sve veći. Dr Iberajter, šef civilne uprave je tih dana više puta izveštavao Himlera o položaju na granici.[344] Dana 26. oktobra mu je pisao da se naseljenici vraćaju na imanja koja treba delimično graditi iznova. Pitao ga je i o tome da li da one koji ne žele da se vrate, pozove da se vrate. A na kraju ga je upitao: »Kako za početak građevinskih radova, tako i za poziv naseljenicima da se vrate na imanja veoma je značajno pitanje da li će područje za naseljavanje A moći u narednim mesecima biti tako obezbeđeno da će opravdano otpočeti s građevinskim radovima i pozvati naseljenike da se vrate na imanja«[345] Himler mu je još istog dana odgovorio:

»Na pitanje koje ste mi postavili - da li možemo osigurati obezbeđenje područja za naseljavanje - danas ne možemo sa sigurnošću odgovoriti ni ja, ni bilo ko drugi. Nadam se i verujem da je najgore za nama, ali obećati vam ne mogu.

Prema starim kolonizacionim osnovama stojim na stanovištu da je dobro da odmah otpočnemo s obnovom kod onih koji sami žele da se vrate na napuštena imanja. Drugi će ih, tako mislim, slediti sami od sebe. Granica ima već vekovima svoje zakone. Kroz tri meseca ću vam moći odgovoriti na vaše pitanje mnogo jasnije.«[346]

Nisu, međutim, prošla ni dva meseca a žestoke borbe su se razvile na drugom kraju područja za naseljavanje, tj. kod Sv. Petra pod Sv. gorami. Tamo su bataljon hrvatskog Zagorskog odreda i Kozjanska četa neuspešno napali Sv. Peter i nakon toga ušli u žestoke borbe protiv vermanšaftovskog odreda, kojim je komandovao Štajndl.[347] Posle tih borbi je preko 20 porodica nemačkih naseljenika ostavilo imanja kod Sv. Petra i odvezlo se natrag u logore.

Pokret širih razmera za napuštanje područja za naseljavanje je u to vreme nastupio i kod južnotirolskih Nemaca. U januaru 1944. je pet porodica već otišlo, a 20 ih je izjavilo da će otići. Iberajter se obratio Rezeneru, višem vođi SS i policije, koji mu je odgovorio da ne može preduzeti ništa jer za to nema dovoljno snaga. Nakon toga je molio Grajfelta da posreduje kod Himlera. Ovaj je, zaista, Iberajterov telegram poslao Himleru 15. januara 1944. U njemu je Iberajter opisao prilike i pitao ga šta da učini s naseljenicima koji, zbog nemirnih prilika, ne žele više da ostanu na imanjima. Grajfelt je bio na stanovištu da bi ih trebalo ostaviti da idu, jer slabe i male ljude i tako ne mogu upotrebiti na granici.[348] Himler je odgovorio 28. januara da će na području za naseljavanje oformiti diviziju jedinica SS, da će nastati mir, a južnotirolske Nemce mogu, u opravdanim slučajevima, postepeno pustiti da se vrate svojim kućama u Južni Tirol.[349] Istovremeno je Himler od Rezenera zahtevao da ga izveštava o tome šta je preduzeo za bezbednost područja za naseljavanje.[350] Rezener mu je odgovorio da je, nakon borbi kod Sv. Petra, Himlerov opunomoćenik za Hrvatsku, SS-grupenfirer Kamerhofer organizovao čistku uz granicu, a Rezenerove snage su zatvarale položaje. Međutim, akciju su morali odmah da prekinu pošto su jedinice morale da se prebace u Novo Mesto i Kočevje, gde su bezbednosne prilike u to vreme veoma zaoštrene.[351] Himler je, zaista, naredio da se na granicu Hrvatske i na deo područja za naseljavanje A dovedu jedinice SS i tamo je oformio 18. tenkovsku grenadirsku diviziju SS »Horst Vesel«, ali je ona krajem maja 1944. otišla na druga bojišta.

I pored svega toga su se, naročito od strane južnotirolskih Nemaca, i dalje javljali zahtevi da im se dozvoli povratak u Južni Tirol, a otpočeli su da se preseljavaju i iz donje Štajerske u Luksemburg. U razgovoru, koji su vodili, 15. marta 1944., dr Karstanjen i SS-hauptšturmfirer Brant iz Maribora sa dr Ginterom Štirom u Švajklbergu u gornjoj Bavarskoj, kuda se krajem 1943. godine i početkom 1944. godine preselio štabni ured iz Berlina, ovaj je energično zahtevao da južnotirolski Nemci moraju ostati u donjoj Štajerskoj i naredio da sve koji su pobegli pozovu na odgovornost.[352] A Iberajter je naseljenicima iz okoline Sv. Petra pod Sv. gorami, koji su ga molili da im dozvoli da napuste imanja jer, navodno, zbog partizanskih smetnji ne mogu gazdovati na njima, 8. aprila 1944. lično rekao kako ne može shvatiti Kočevare, koje je naselio zbog toga da bi mu postali dragoceni pogranični poljoprivrednici, a sada žele da napuste taj kraj. Naredio je da se porodice u opasnim uslovima povuku

s imanja u veće krajeve, iz kojih će pod zaštitom jedinica SS odlaziti da obrađuju polja kao udarne grupe.[353]

Početkom juna 1944. bezbednosne prilike su se iz temelja pogoršavale za nemačkog okupatora u donjoj Štajerskoj. Noću 3. juna je XV divizija VII korpusa prodrla na područje za naseljavanje južno od Radeča i napala žandarmerijske i pogranične stanice u Šentjanžu, Polšniku i Sv. Juriju pod Kumom, te ispraznila i zapalila fabriku papira u Njivicama. Među ondašnjim nemačkim naseljenicima je nastala potpuna panika, pa su pobegli na sever preko Save u Zagorje, Trbovlje i Radeče. U borbama je izgorelo nekoliko objekata i inventara Nemačkog društva za naseljavanje, odvezeno je prilično stoke (91 grlo) itd. Štetu su ocenili na 100.000 RM. Partizani su pozvali nemačke naseljenike, koji su još ostali na području za naseljavanje-južno od Radeča, da što pre napuste slovenačku zemlju. A otišlo je i oko 100 radnika, zaposlenih na imanjima triju viših uprava Nemačkog društva za naseljavanje.

Dana 11. juna, kada se divizija već povukla iz prostora južno od Radeča, tamo su stigli direktor Nemačkog društva za naseljavanje Hans Iversen i Zefčnig. Naseljenici su im izjavili da se neće vratiti natrag na imanja ukoliko ne bude bolje obezbeđeno područje za naseljavanje. Iversen je o tome izvestio i predsednika vlade u Gracu, dr Miler-Hacijusa. O tome je nameravao da izvesti i Iberajtera, ali nije mogao doći do njega. Molio je da ga izveste da će Nemačko društvo za naseljavanje biti prinuđeno da prestane da radi na tom području ukoliko ne bude bolje obezbeđeno i zaštićeno.[354]

Iversen se obratio predsedniku nadzornog veća Nemačkog društva za naseljavanje, SS-obergrupenfireru Ozvaldu Polu, a ovaj 15. juna i Iberajteru. Pored ostalog, pisao mu je i ovo: »Pošto su već dve godine prebacivali Nemačkom društvu za naseljavanje zbog njegovih privrednih mera u donjoj Štajerskoj, u ovom slučaju mi je još više stalo do toga da se temeljno raščiste aktuelna pitanja i da nakon sedmica ili meseci odbacimo takva prebacivanja. Kako valja računati s däljim snažnijim napadima, Nemačko društvo za naseljavanje može. da produži s upravljanjem u takvom obliku samo ako znatno ojačanje vojne, odnosno policijske zaštite omogući dovoljno obezbeđenje područja.«[355] Iberajter mu je odgovorio da se već od 5. juna trudi da od Rezenera, koji je sam odgovoran za bezbednost donje Štajerske, dobije izveštaj o položaju na području za naseljavanje. A ovaj se ograničio samo na to da pošalje svog oficira u Celje na sastanak s pokrajinskim poljoprivrednim vođom i 60 žandarma u prostor južno od Radeča, koji će moći malo da učine. Iberajter je rekao i to da su naseljenici još uvek u tri prihvatna logora, u kojima čekaju na bezbednosne mere koje će preduzeti Rezener. Svestan je toga da Nemačko društvo za naseljavanje u takvim prilikama ne može da radi i dodao: »I mene položaj već nervira, ali ne mogu preduzeti ništa drugo sem to da svakih nekoliko dana molim višeg vođu SS i policije za njegovu pomoć.«[356] Zatim je prepis pisma poslao Rezeneru i dodao: »Konstatujem to, da bi Nemačko društvo za naseljavanje u donjoj Štajerskoj moglo da nastavi da radi, najpre ti, kao nadležan viši vođa SS i policije, moraš da stvoriš potrebne uslove. A do tada ne može učiniti ništa. Ne može biti odgovorno ni za to što zbog odsutnosti ili kasno pristigle zaštite neće moći da završi žetvu.«[357]

Rezener u takvim prilikama, zaista, nije mogao da učini ništa drugo sem da smesti naseljenike u tri veća mesta i to u Polšnik, Sv. Jurij pod Kumom i Svibno, koje je i utvrdio i polovinom jula obezbedio sa tri čete iz 922. bataljona strelaca.[358] Ipak se rad naseljenika i Nemačkog društva za naseljavanje ograničio samo na tri mesta, dok je u drugim krajevima gospodar situacije bila Narodnooslobodilačka vojska.

Bezbednosne prilike na području za naseljavanje su se za okupatora u leto 1944. godine još više pogoršale. Aktivnost Kozjanskog odreda i Bračičeve brigade iz XIV divizije stvorila je opsežnu slobodnu teritoriju na Kozjanskom, tj. i u posutlanskom pojasu, dok je aktivnost jedinica XV divizije u Dolenjskoj ugrožavala južni deo područja za naseljavanje. »Tokom tog razvoja moralo je da se prekine upravljanje u određenim pojasevima područja za naseljavanje«, izveštavao je Grajfelt Himlera. Naseljenici su ponovno bežali s područja za naseljavanje.[359] Tada su Grajfelt i Iberajter, 15. septembra, predlagali Himleru neke mere i Himler im je za nekoliko dana odgovorio:

»1. Primio sam telegram br. 226 od dana 15. IX o području za naseljavanje u donjoj Štajerskoj.

2. Slažem se sa ustanovljavanjem četvoročlanskog odbora.

3. Slažem se s merama koje predviđate da, s obzirom na položaj, premestite žene, decu i starce.

4. Ideja da prikupite muškarce i njima branite područje je jedino pravilna.

5. Potpuno sam svestan da ćemo sva ta područja, kao i mnoga druga, na kojima danas nije bezbedno ali koja smo ispraznili, u određeno vreme opet imati u svojim rukama kao integralni deo Rajha.«[360]

Bezbednost područja za naseljavanje Himler je, u septembru 1944. godine, poverio Rezenerovom privremenom zameniku, SS-brigadefireru Harmu u Ljubljani.[361] Naredio mu je da se u Hrvatskoj poveže s vođom SS i policije u Zagrebu, SS-brigadefirerom Brandnerom i da obojica svim svojim snagama sarađuju pri obezbeđenju područja za naseljavanje.[362] Harm je morao da ga u roku od osam dana obavesti o tome šta je preduzeo. Izveštavao ga je o nekim merama i predlagao da na područje za naseljavanje A pošalje jednu ili više vojnih školskih jedinica.[363] Međutim, to su mogli da učine tek u zimu i u proleće 1945. pošto su najjačim snagama u vremenu od 10. do 18. decembra 1944. razbili oslobođenu teritoriju na Kozjanskom. Komandant tzv. zaštitnog područja (Schutzgebietskommandant), koje je obuhvatalo teritoriju južno od Savinje, postao je pukovnik fon Trek.[364]

Iako je u zimu i u proleće 1945. godine na području za naseljenje, kada je reč o partizanskoj aktivnosti bilo mirnije nego u 1944. godini, ipak su prilike bile podjednako nenormalne. Na istočnom delu područja za naseljavanje gradili su vojna utvrđenja, muškarci su morali u Folksšturm itd. Polja su obrađivali slabo i ne sve površine. U trbovljanskom okrugu su, na primer, još u 1943-44. godini obradili samo oko 60 odsto poljoprivrednih površina.[366] Sledećeg leta, pošto je, na primer, Nemačko društvo za naseljavanje samo u tom okrugu zbog partizanskih akcija od 1. jula 1943. do 31. decembra 1944. izgu-

bilo 1115 grla stoke, pa mu je ostalo još samo 89 grla,[366] obradili su još manje poljoprivrednih površina (ispod 65 odsto).[367]

Kako se sve više približavao kraj rata, nacisti su februara 1945. počeli sa pripremama na evakuaciji preseljenika. Evakuisali bi se, zapravo, samo zapregom kolima. Po selima i opštinama su već odredili vođe transporta (Trecksführer), potkovali su volove i pripremili kola. Majke s malom decom su autobusima prevezli u Korušku, a 5. i 7. maja su se odvezli i s dva posebna voza. Jedan od njih je stigao u gornju Štajersku, a drugi samo do Celja. Dana 8. maja su krenuli i sa seljačkim kolima i do sledećeg dana, kada su saznali za kapitulaciju Nemačke, stigli su tek do Zidanog Mosta i Rimskih Toplica. *Sada su ostali bez domova i domovine i čekao ih je još samo put tamo odakle ih je pre šest stotina godina proterao plamen krvavog bunta.* A u svoje domove, u domovinu su se nakon nešto više od mesec dana počeli vraćati slovenački izgnanici.[368]

NASELJAVANJE NEMACA U DRUGIM PREDELIMA SLOVENAČKE ŠTAJERSKE I U GORENJSKOJ

Nacisti su nemačke ljude naseljavali u svim okupiranim slovenačkim pokrajinama. Naseljavali su ih u tolikom broju, koliko su to dopuštale prilike. U slovenačkoj Štajerskoj, odakle su u Srbiju i u tzv. Nezavisnu Državu Hrvatsku izgnali oko 15.000 Slovenaca, naselili su ih više nego u Gorenjskoj. Kako je nacistima pri naseljavanju nemačkih ljudi bilo stalo naročito do toga da u što većem broju nasele poljoprivrednike, i pošto su iz obe pokrajine u prvom i drugom talasu izgnali manje poljoprivrednika nego ostalih, broj nemačkih kolonista, u poređenju s brojem izgnanih Slovenaca, bio je srazmerno mali. Međutim, u svim godinama okupacije naseljavanje Nemaca na slovenačku zemlju predstavljalo je jednu od temeljnih mera nacističke politike odnarođavanja.

I u nemačkoj kolonizaciji u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj značajnu ulogu namenili su uredima opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru i na Bledu, koji su zajedno s nacionalpolitičkim referentima ili referentima za nacionalna pitanja pri šefovima civilne uprave vodili i nacionalno-imovinski katastar čitavog stanovništva u slovenačkoj Štajerskoj i"u Gorenjskoj, pa su neko vreme imali i posebne štabove za naseljavanje.

Oba ureda, koji su i sami plenili slovenačko imanje i bili zaduženi za upravljanje njime, upravljali su sami preko svojih upravnika, ili su to imanje privremeno davali na upravljanje Nemačkom društvu za naseljavanje i zakupnicima ili ga pak za stalno predavali nemačkim preseljenicima, odnosno naseljenicima. Kako u jednoj tako i u drugoj pokrajini većim delom zaplenjenih slovenačkih imanja upravljali su sami (industrijski i zanatski pogoni) ili ga, pak, predavali na upravljanje Nemačkom društvu za naseljavanje (poljoprivredna imanja).

Naseljavanje u slovenačkoj Štajerskoj

U slovenačkoj Štajerskoj nacisti su zaplenili više imanja, industrijskih i zanatskih pogona nego u Gorenjskoj, iako ne uzimamo u obzir područje za naseljavanje uz Savu i Sutlu. Već od kraja 1944. godine ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru, odnosno njegovo III glavno odeljenje (privreda), imao je registrovanih 230 trgovačkih, 264 zanatskih i ugostiteljskih, 84 industrijskih i 144 drugih zaplenjenih pogona, 289 zaplenjenih raznovrsnih zadruga (kreditnih, konzumnih, stočarskih itd.). Do polovine aprila 1943. broj zaplenjenih pogona se još povećao. Do tada su, naime, zaplenili još 426 trgovačkih, 471 zanatski i 112 industrijskih pogona,[369] kao i 1869 zgrada i 195 građevinskih parcela, najviše u Mariboru (779) i u Celju (460).[370] Sa zaplenjenim slovenačkim preduzećima i pogonima upravljali su uglavnom posebno plaćeni upravnici, i to, pre svega, folksdojčeri (75-92,7%) i njih nekoliko Nemaca iz Rajha (7,3-25%).[371] Deo zaplenjenih industrijskih i drugih pogona poklonili su ili prodali nemačkim preduzećima. Opšte građevinsko društvo u Teznom je, na primer, preuzeo Krup, preduzeće »Texta« u Teznom preduzeće Flugmotorenverke Ostmark, pivaru »Union« u Mariboru pivara Puntigam - Rajninghaus itd.

Peto glavno odeljenje (poljoprivreda i šumarstvo) u uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru imalo je registrovanih 1243 zaplenjena poljoprivredna imanja s približno 41.138 ha zemlje (od toga 27.000 ha šume i 14.000 ha obradivih površina), od toga čak 824 ili 66 odsto ispod 10 ha. Za usputno ili privremeno upravljanje tim imanjima ustanovili su na terenu 32 više agrarne uprave (Oberverwaltungen) sa mnogim potčinjenim upravama (Verwaltungen), te sa sedam viših šumskih uprava.[372]

U uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru računali su na to da će posle arondacija susednih imanja i podele velikih imanja, odnosno veleimanja, iz 1243 zaplenjena slovenačka poljoprivredna imanja na tzv. području za naseljenje B urediti jedva 700-800 novih imanja za nemačke koloniste. Nacisti koji su odmah po okupaciji slovenačke Štajerske bili uvereni da će za nemačku kolonizaciju imati na raspolaganju toliko zemlje »da će u sadašnjim prilikama (misli na rat - nap. T. F.) jedva dobiti potreban broj nemačkih poljoprivrednika za naseljenje«, pa sa tim brojem predviđenih imanja, razumljivo, nisu bili zadovoljni. Zbog toga su ocenjivali: »Ako taj broj upoređujemo sa brojem oko 70.000 poljoprivrednih i šumskih imanja u donjoj Štajerskoj, to je, u svakom slučaju, malo. Zbog toga će biti, dakle, u budućnosti jedan od najznačajnijih zadataka glavnog odeljenja za poljoprivredu i šumarstvo da u svoje ruke dobije što više zemlje pogodne za naseljavanje.«[373]

Izgleda da su Nemci bili veoma zainteresovani za zaplenjena slovenačka poljoprivredna imanja, industrijske i druge pogone, pa je šef civilne uprave dr Iberajter, na Zefčnigov predlog, 13. avgusta 1941. čak odredio redosled prema kome bi neko mogao da dođe do zaplenjenog slovenačkog imanja. Na prvom mestu su bili folksdojčeri i nemački građani, koji su se već do 6. aprila 1941. našli u slovenačkoj Štajerskoj; na drugom mestu su se nalazile one gru-

pe nemačkih preseljenika koje će odrediti Himler kao državni komesar za jačanje nemačkog naroda i na trećem mestu su bili Nemci iz Rajha. A u okviru tih grupa je redosled bio sledeći: učesnici u ratu (ranjenici, rođaci palih), stari članovi stranke, porodice sa brojnom decom, inače zaslužni »sunarodnjaci«.[374]

Od samog početka okupacije nacistički krugovi su raspravljali o tome kakve grupe Nemaca da nasele u slovenačkoj Štajerskoj izvan područja za naseljavanje uz Savu i Sutlu. Ako uzimamo u obzir predlog koji je dao već 17. aprila 1941. dr Štir, možemo reći da je bilo samo malo grupa preseljenih Nemaca koje nisu bilo kada predviđali za naseljenje u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj. U avgustu 1941. su se, na primer, dogovarali o tome da u slovenačkoj Štajerskoj nasele oko 550 nemačkih porodica iz Kanalske doline.[375] Istovremeno su bili na stanovištu da dovezu i oko 700 nemačkih porodica iz Grodnertala, čije bi glave porodica namestili na imanja i pogone izgnanih Slovenaca kao privremene upravnike, gospodare, a ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu je već 2. septembra 1941. naredio da nasele i oko 500 Nemaca iz Lucerna i oko 400 Nemaca iz Ferzentala (Južni Tirol).[376] Raspravljali su i dogovarali se, dakle, o naseljenju nekoliko hiljada Nemaca, jer je trebalo samo iz Grodnertala da dođe oko 4000 Nemaca.[377]

Osim tih nemačkih preseljenika, u slovenačkoj Štajerskoj su nameravali da naseljavaju i sinove poljoprivrednika iz gornje Štajerske. O njima je ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru izveštavao: »Pri formiranju novog poljoprivredništva računali smo na tesnu saradnju sa pokrajinskom poljoprivrednom upravom za Štajersku, koja bi trebalo da bude nadležna naročito za izbor kandidata za naseljavanje. Od njih ćemo, načelno, zahtevati potvrdu o tome da su postali novi poljoprivrednici. Na području pokrajinske poljoprivredne uprave za sada takve potvrde ima već oko tri stotine. A približno toliko njih je već zamolilo za te potvrde pri upravnom uredu državnog poljoprivrednog vođe. Svi ti kandidati su se prijavili bez ikakvog poziva. Prema prognozama pokrajinske poljoprivredne uprave, uz pomoć propagande bi, bez sumnje, dobili još nekoliko hiljada molioca.«[378]

Za naseljenje u slovenačkoj Štajerskoj su u logorima Folksdojče Mitelštele u Libenau, Vecelsdorfu i Rajninghausu kod Graca najpre pripremili 244 (prema drugim podacima 252) nemačke porodice iz Južne Bukovine. Na predlog dr Karstanjena, već u avgustu 1941. otpočeli su da ih prevoze u Rimske Toplice, odakle su nameravali da ih naseljavaju po čitavoj slovenačkoj Štajerskoj. Najpre su dovezli one koje su nameravali da nasele u celjskom okrugu, a zatim postepeno i ostale. Prema zanimanju to su bile niže i srednje zanatlije, pa su nameravali da ih nasele na pogone izgnanih slovenačkih zanatlija. Zbog nesporazuma i nerazumevanja ondašnjih ustanova i vlasti, naseljavanje, koje su vodili posebni radni štabovi u Celju, Mariboru i Ptuju, poprilično se odužilo. Do kraja oktobra 1941. su, naime, mogli da nasele samo 67, a »do početka teškoća u donjoj Štajerskoj« samo 140 porodica (u okrugu Maribor 47, Celje 48, Ptuj 34 i Ljutomer 11), dok su 60 porodica poslali na područje za naseljavanje uz Savu i Sutlu, ali su im za naseljavanje ostale još 44 porodice. U 1942. godini su naselili i te porodice, tako daje bilo, na primer,

ujesen 1943. na tzv. području za naseljavanje B u slovenačkoj Štajerskoj naseljenih čak 248 nemačkih porodica iz Južne Bukovine. »Svaki pokušaj opunomoćenika SS štaba za naseljavanje 'Sidmark' da Južnobukovincima, s obzirom na njihove zahteve, ostvari pravednu egzistenciju naišao je na otpor upravo kod svih ureda u donjoj Štajerskoj. Naseljenje Južnobukovinaca je uspelo tek uz primenu drakonskih mera«, izveštavao je Grajfelta Blis i posebno opisivao stambene teškoće i nedostatak nameštaja kao glavni razlog prepreka pri naseljavanju Nemaca iz Južne Bukovine.[379]

Izvesno je da bi u slovenačkoj Štajerskoj u to vreme naselili još više Nemaca da nije 3. decembra 1941. izašla Himlerova odluka, kojom je razglasio:

»Po Firerovoj volji će stari nemački prostori za naseljavanje, koje smo opet dobili, biti naseljeni Nemcima iz Rajha tek po završenom ratu, jer prvenstveno moramo u obzir uzeti vojnika koji će se vratiti s fronta.

Poljoprivrednike i molioce za naseljavanje iz nemačkog Rajha *nije* moguće u vreme rata naseliti ni na područjima donje Štajerske, koja smo ponovno dobili.«

Himler dalje kazuje da će njegov opunomoćenik u Mariboru privremeno naseljavati samo one nemačke preseljenike koje su u toku akcije preseljavanja dovezli iz jugoistočne Evrope, zatim vojne invalide koji više nisu sposobni za vojsku i poljoprivrednike, te posednike iz Štajerske koji su se morali odreći svojih imanja zbog opšte koristi. A na kraju obznanjuje da će po završenom ratu, putem štampe i radija, pozivati da se prijave sve one osobe iz Nemačkog Rajha koje bi želele da se nasele u slovenačkoj Štajerskoj.[380] Za Gorenjsku je Himler gotovo isti proglas izdao tek 10. februara 1942.[381]

Zbog te Himlerove naredbe, naseljavanje Nemaca na slovenačkoj zemlji u slovenačkoj Štajerskoj izvan područja za naseljavanje uz Savu i Sutlu nije bilo tako masovno kao što su predviđali još u leto i jesen 1941. i pored toga što su nacisti do proleća 1943. na tzv. području za naseljavanje B zaplenili već oko 70.000 ha zemlje.[382] Posle naseljavanja veće grupe Nemaca iz Južne Bukovine, koje su izveli uglavnom još pre spomenute Himlerove naredbe, u slovenačkoj Štajerskoj su naseljavali samo ljude onih grupa Nemaca koje su naseljavali prvenstveno na području za naseljavanje uz Savu i Sutlu, tj. kočevske Nemce (141 porodica), ljubljanske Nemce (31 porodica), južnotirolske Nemce (8 porodica), dve porodice iz Dobrudže i jedna iz Besarabije. Osim tih porodica zanatlija, naselili su i 46 porodica nemačkih poljoprivrednika.[383] Himlerova naredba je, doduše, dozvoljavala naseljavanje onih Nemaca koje su preselili iz drugih zemalja, ali su ih, ipak, naselili veoma malo. Smatram daje razlog tome Iberajterov odbojan stav prema masovnijem naseljavanju nemačkih preseljenika u slovenačkoj Štajerskoj, jer je, navodno, čak kada je bila reč o naseljenju kočevskih Nemaca na području za naseljavanje A uz Savu i Sutlu, izjavljivao da mu ne smeta ako kočevski Nemci odbijaju ponuđena imanja i odsele se u istočnu Evropu, jer će tako moći da nasele više nemačkih poljoprivrednika iz gornje Štajerske.[384]

Razumljivo je da Nemci koji su već ranije živeli u slovenačkoj Štajerskoj nisu bili zadovoljni s takvim prilikama. Oni su, naime, očekivali da će ili oni ili nemački preseljenici. dobiti svu zaplenjenu slovenačku imovinu. U fondu

pokrajinskog vodstva Švapsko-nemačkog kulturnog saveza za Dravsku banovinu sačuvan je »privredni izveštaj«, koji je verovatno napisao neko od onih retkih odbačenih kulturbundovskih vođa. U tom izveštaju se kaže:

»Ranije smo se nadali da će zaplenjena imanja i pogone dati nemačkim naseljenicima i zaslužnim folksdojčerskim porodicama. Ali, ubrzo se pokazalo da su za zaplenjena imanja i pogone zahtevali mnogo novca u gotovini koje ti preseljenici i folksdojčeri nisu imali. A ujedno su vodili pregovore sa velikim preduzećima iz Starog Rajha, koja su već ranije održavala veze sa ovim krajem. Ovamo su stigla uz pomoć velikih veza i veoma su im išli na ruku. Ljudi su ubrzo počeli da govore o učvršćivanju nemačkog kapitala i ništa više 0 jačanju nemačkog naroda. Danas je opšta težnja da se stvore velika preduzeća, koja bi mogli da daju nekom deoničarskom društvu. I poljoprivredna 1 šumska imanja pokušavaju da pretvore u velike pogone čiji bi vlasnik trebalo da bude pokrajina. Posledica svega toga bi bila da čitava područja ostanu bez stanovništva. Potrebno je misliti na to da u donjoj Štajerskoj nije nikada bilo veleimanja u pravom smislu te reči, već da su sva veća zaplenjena imanja stvarana u poslednjih 50 godina uz propadanje seljaka. U folksdojčerskim krugovima su već poodavno napravili planove o tome kako da ta imanja, nakon priključenja Rajhu, ponovno nasele poljoprivrednicima, i to nemačkim poljoprivrednicima. Ako, pak, dođe do stvaranja veleimanja, bilo da njegov vlasnik bude država bilo pokrajina, na njemu će moći da žive samo šumski ili poljoprivredni radnici, nameštenici itd. i da svugde oko njega ostane sačuvano zdravo slovenačko poljoprivredništvo. Naseljavanjem nemačkih poljoprivrednika i komadanjem zaplenjenih imanja bi mogli u svakoj opštini naseliti izvestan broj nemačkih poljoprivrednika. Te bi morali razmestiti tako da u privrednom smislu nadvladaju okolne slovenačke poljoprivrednike. Smatrali su da će uz pomoć tih nemačkih poljoprivrednika, nemačkih učitelja u nemačkim školama i drugih nemačkih činovnika i žandarmerije itd. bez bolova i brzo teći germanizacija pokrajine. U svakom kraju je, po običaju, najlepše imanje u rukama župnika, pa su ga zato odmah i zaplenili. Kako je teško očekivati da će crkva i sveštenici ta velika imanja dobiti natrag, mogli su na njima odmah da otpočnu sa naseljavanjem. Srećom, iz Berlina je stiglo naređenje prema kome do kraja rata, načelno, ne smeju prodavati pogone. Time su zatvorili vrata već vrlo uspešnim dogovaranjima s prijateljima i ljudima dobrih veza koji su svoj novac nameravali da ulože u donjoj Štajerskoj.«[385]

Naređenje, koje spominje ovaj izveštaj, zapravo je Hitlerova »Odluka o ograničenju prometa zemljom u vreme rata« od 28. jula 1942. Povodom te odluke je Himler prognozirao da će na nezauzeta imanja u Starom Rajhu i u Austriji naseljavati naročito one ljude (oko 100.000 osoba, među njima 5-8.000 poljoprivrednih porodica) koji nisu pogodni za naseljenje u istočnoj Evropi, pošto ih treba pre toga do kraja germanizovati. Od ministra za poljoprivredu Bakea je zahtevao da naredi svim društvima, bankama i ustanovama koje se bave nakupom i prodajom zemlje da mu u prednakup pošalju sva raspoloživa imanja, pogodna za jačanje nemačkog naroda.[386]

Razumljivo je da je taj Himlerov stav, uz neprekidno povlačenje nemačke vojske iz Sovjetskog Saveza, postajao sve više samo teoretsko naziranje. U slo-

venačku Štajersku su, na primer, od 1943. godine, kada su se zbog preokreta ratne sreće ponovno počeli da pune logore Folksdojče Mitelštele Nemcima koje su prevezli iz Sovjetskog Saveza i nekih drugih pokrajina, dovezli i nekoliko desetina nemačkih porodica s ciljem da dobiju radnu snagu i da ih odmah ili, pak, kasnije nasele.

Već u prvoj polovini 1943. godine za zaplenjena slovenačka imanja su se interesovali pojedini bosanski Nemci koji su, nakon preseljenja iz Bosne u jesen 1942., neko vreme živeli u logorima Folksdojče Mitelštele u Lodzu u Poljskoj i njegovoj okolini te čekali na naseljenje u Lublinskom distriktu generalne gubernije. Ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda, kojeg su gotovo svaki dan posećivali bosanski Nemci i molili da ih nasele u slovenačkoj Štajerskoj, načelno je odbijao njihove molbe »prvo, zato što za te ljude ne stoje na raspolaganju nikakvi objekti i, drugo, što nemačka grupa iz Hrvatske (čitaj: NDH nap. T. F.) uopšte nije predviđena za naseljenje u donjoj Štajerskoj«.[387] Molioci su bili uglavnom imućniji ljudi koji su u Bosni »ostavili veće pilane ili veće industrijske pogone«. Kako ni za kočevske Nemce nisu imali na raspolaganju takve objekte, za bosanske Nemce ih je bilo još manje. Kada su ih odbili u Mariboru, odvezli su se u Radovljicu da bi tamo izmolili naseljenje u Gorenjskoj.[388] Za naseljenje bosanskih Nemaca u slovenačkoj Štajerskoj trudio se i Dojče Umzidlungs-Trojhand-Gezelšaft, koji je preuzeo njihovu imovinu u Bosni, pa su to društvo bosanski Nemci pritiskali da im pomogne u potrazi za objektima u Nemačkoj ili u okupiranim pokrajinama.

Ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru je, kada je reč o molbama bosanskih Nemaca za naseljenje u slovenačkoj Štajerskoj, ipak napravio nekoliko iznimki. Moliocima je nudio imanja slovenačkih izgnanika na Križnoj gori pri Sv. Petru pod Sv. gorami koja nisu hteli uzeti ni kočevski ni drugi Nemci. Najpre su se za njih zagrejali, a onda su ponudu odbili.[390] U drugim predelima slovenačke Štajerske su, pak, do septembra 1943. ipak naselili 18 porodica bosanskih Nemaca sa 59 porodičnih članova.[391]

Bez sumnje, da je neuspešno završeni pokušaj naseljavanja bosanskih i drugih Nemaca u Lublinskom distriktu generalne gubernije bio onaj činilac koji je Himlera naveo na zaključak da veći broj bosanskih Nemaca nasele i u slovenačkoj Štajerskoj. Od 7. do 12. aprila 1944. je SS-oberšturmfirer dr Kirbiš iz štabnog ureda u Švajklbergu - poznajemo ga već iz Gorenjske! - posetio logor u Lodzu i pozivao muške preseljenike da se odluče za naseljavanje u Sudetima, u Luksemburgu, Lotaringiji i u slovenačkoj Štajerskoj. Oko 60 porodica bosanskih Nemaca je odlučilo da se naseli u slovenačkoj Štajerskoj pa su ih ubrzo prevezli u logor Vecelsdorf kod Graca. Štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu je 21. marta 1944. izdao uputstvo o tome da u slovenačkoj Štajerskoj nasele one bosanske Nemce koji ne potiču iz gradova i za koje još nisu odredili područje za naseljenje u Lublinskom distriktu, u Sudetima, Luksemburgu i Lotaringiji.[392]

Izgleda da štabu za naseljavanje u Mariboru nije bilo po volji da u slovenačkoj Štajerskoj nasele tako veliki broj bosanskih Nemaca pa je svoj od-

bojni stav maskirao izgovorom da su bosanski Nemci, koji su se odlučili za naseljenje u slovenačkoj Štajerskoj, za to nepodobni pošto ne potiču iz planinskih predela. Međutim, štabni ured u Berlinu mu je odgovorio: »da su svi preseljenici izrazili ne samo želju za naseljenje u brdovitim predelima Štajerske već je ta molba bila i razumljiva i obrazložena i time što su i sami imali brdska imanja ili su, pak, stigli iz izrazito brdskih predela«, pa je u štab u Maribor poslao vođu bosanskih Nemaca Risa kako bi sredili sporna pitanja.[393]

Ris je u Mariboru saznao da se među kandidatima za naseljenje već u logoru Vecelsdorf kraj Graca pojavilo nezadovoljstvo. Pošto su prvih 75 osoba, polovinom aprila, dovezli u Sevnicu i dalje u Brežice, tamo su »došli u kontakt s kočevskim Nemcima koji su im pričali preterane vesti o partizanstvu i neprijateljskom odnosu domaćeg stanovništva prema preseljenicima. Time je još više ojačana njihova volja da ne dozvole da se nasele u donjoj Štajerskoj«. Nacisti, naročito dr Karstanjen i nacional-politički referent za brežički okrug, te vođa brežičkog radnog ureda su se uzaludno trudili da ih nagovore da se nasele u slovenačkoj Štajerskoj. Donekle ih je primirio tek Risov dolazak, ali se i, pored njegovog objašnjavanja prilika, pet ili šest porodica odlučilo da se radije vrati u Lodz nego da ostane u Sloveniji.[394]

Posle tih prvih bosanskih Nemaca, ubrzo su dovezli nove, na primer, 18. maja trinaest porodica sa 63 člana. U logoru su imali pripremljenu sledeću 21 porodicu sa 97 članova, ali su za njih utvrdili da nisu podobni za naseljenje u slovenačkoj Štajerskoj.[395]

Većinu bosanskih Nemaca su silom prilika nastanili u opštinama Zagorje ob Savi, Trbovlje i Hrastnik, tj. u brdskim predelima. Međutim, oni nisu bili zadovoljni svojim naseljavanjem i mnogi su zahtevali da ih radije pošalju " fabriku.[396]

U proleće 1944. su u slovenačku Štajersku dovezli još dve grupe Nemaca, i to tzv. krimske Nemce i bugarske Nemce (204 krimska Nemca, koje su najpre nameravali da nasele uz Vartu, prevezli su u Brežice 29. marta 1944. i namenili su ih isključivo kao radnu snagu kočevskim i drugim Nemcima, naseljenim na području uz Savu i Sutlu). Ali odmah su došli u konflikte s kočevskim Nemcima koji su bili spremni da na rad uzmu samo muškarce, ali ne i njihove porodične članove. Bolje su se sporazumeli sa Nemcima iz Besarabije i Dobrudže.[397] Dva meseca kasnije, tj. 18. i 22. maja 1944. dovezli su 13 porodica bugarskih Nemaca sa 55 porodičnih članova. Njih nisu odmah predvideli za naseljavanje na slovenačkoj zemlji nego za rad, ali bi se kasnije mogli naseliti na imanja ukoliko se odluče za to.[398]

Naseljavanje u Gorenjskoj

Temelji za nemačku kolonizaciju u Gorenjskoj su već od samog početka bili slabiji nego u slovenačkoj Štajerskoj. Tamo nije došlo do stvaranja pojasa za iseljavanje, odnosno naseljavanje uz granicu niti do proterivanja tzv. drugog talasa, tj. slovenačkih preseljenika posle 1914. godine. Narodnooslobodilačka borba i drugi činioci su, dakle, sasekli korene masovne nemačke kolo-

nizacije u Gorenjskoj, jer je relativno mali broj slovenačkih izgnanika - intelektualaca, zanatlija, sveštenika itd. - ostavio srazmerno malo imanja. Nešto veće perspektive nemačkoj kolonizaciji je otvorilo proterivanje rođaka partizana i ubijenih talaca od 1942. godine pa nadalje. Međutim, ni novi planovi, prilagođeni izmenjenim prilikama, nisu mogli biti realizovani.

Za naseljavanje Nemaca u Gorenjskoj bio je nadležan ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda na Bledu, na čijem čelu je do septembra 1941. stajao SS-oberfirer Vilelm Šreder, a zatim do kraja rata SS-oberšturmbanfirer (kasnije SS-štandartenfirer). Alojz Majer-Kajbič. Ovaj ured je upravljao i zaplenjenom slovenačkom imovinom.

Samo u 1941. i 1942. godini su u Gorenjskoj i u Mežičkoj dolini zaplenili 144 zanatska i industrijska pogona.[399] Poput slovenačke Štajerske, i u Gorenjskoj je tim pogonima upravljalo III glavno odeljenje (privreda) spomenutog ureda uz pomoć svojih plaćenih upravnika, gazda, ili ih jć, pak, davalo u zakup. Za tzv. privremeno upravljanje poljoprivrednim imanjima za vreme dok ih ne predaju nemačkim naseljenicima ured je, na osnovu Himlerovog uputstva od 8. maja 1941. ovlastio Nemačko društvo za naseljavanje, koje je za tu svrhu 22. juna 1941. uredilo svoju podružnicu na Bledu, pa je neko vreme bila čak organizacijska jedinica IV glavnog odeljenja (poljoprivreda i šumarstvo). Do polovine 1942. godine je Nemačko društvo za naseljavanje u Gorenjskoj upravljalo sa 232 imanja čija je površina iznosila 4570 ha (166 imanja je ranije bilo vlasništvo izgnanih Slovenaca, a 66 vlasništvo crkve). Većina imanja je bila rentabilna i aktivna i samo njih 16 je bilo pasivnih, prvenstveno zbog investicija.[400]

Do kraja 1942. godine broj zaplenjenih slovenačkih imanja se još povećao, tako daje društvo imalo 322 imanja sa ukupno 7691 ha.[401] Do 1. oktobra 1944. broj zaplenjenih slovenačkih imanja povećan je za preko tri puta, tako da je društvo, naime, imalo već 967 imanja s 11.629 ha površine.[402]

Osnovne grupe Nemaca, koje je Himler odredio za naseljenje u Gorenjskoj, bili su Nemci iz Ljubljane i Kanalske doline.

Ljubljanskim Nemcima je Himler odredio Gorenjsku i Mežičku dolinu (te Korušku) za područje za naseljavanje već 4. jula 1941. Samo one koji bi na pregledu dobili konačnu ocenu A »iz narodnih političkih razloga« ne bi trebalo naseliti u tim pokrajinama zbog njihovog pograničnog položaja i ondašnjeg slovenačkog stanovništva, već u Starom Rajhu, a nešto i u istočnoj Evropi.

Nemce iz Kanalske doline su već od 1940. godine, u sklopu velike akcije preseljavanja Nemaca iz Južnog Tirola, naseljavali u Koruškoj, zbog čega su pri Majer-Kajbičevom pokrajinskom pograničnom uredu NSDAP formirali poseban ured za preseljavanje (Amtliche Umsiedlungsstelle des Gaugrenzlandamtes Kärnten) u Celovcu s podružnicom u Liencu. Posle okupacije Gorenjske i Mežičke doline je, pak, Himler 25. avgusta 1941. naredio da kanalske Nemce naseljavaju i u Gorenjskoj i u Mežičkoj dolini.[403] O tome i o planovima prema kojima je trebalo da izvrše to naređenje, raspravljali su na konferenciji održanoj pri Majer-Kajbiču u Celovcu, uz prisustvo zastupnika ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda i Nemačkog društva za naseljavanje iz Berlina dana 19. septembra 1941. O sadržaju konferencije nemamo podataka.[404]

Međutim, nacistima je u dogledno vreme uspelo da nasele samo deo ljubljanskih Nemaca. Od 3. do 20. januara 1942. su ih preko 800, u 18 transporta, preko Šentvida nad Ljubljanom dovezli u Gorenjsku. Većinu njih (666) nastanili su u logorima Kranjska gora, Podkoren, Rateče, Mojstrana, Bled i Bohinj. Za prva četiri logora su u sudskim prostorijama u Kranjskoj gori uredili logorsko vodstvo, dok su druga dva logora imali svaki za sebe svoje vodstvo. Iz tih logora su ih slali na radna mesta gde su biii zaposleni i dobili stanove, a u logorima su ubrzo većinu predstavljali penzioneri i drugi za rad nesposobni ljudi (takvih je bilo preko 300). Postepeno su ukidali logore i kroz neko vreme su ostali još samo u Kranjskoj gori, Podkorenu i na Bledu. Do kraja juna su zaposlili svih 518 osoba koje su bile u logorima i određene za naseljavanje u Gorenjskoj i Koruškoj; u aprilu su odvezli u logor Vindshajm u frankovskoj pokrajini 142 osobe koje su imale ocenu A, a 9 neocenjenih osoba u logor Marija Lankovic u Štajerskoj. U logoru je ostalo još samo 68 porodica sa 140 osoba, nešto ih je bilo nesposobnih za rad, nešto penzionera, a neke su čekale na izravnanje imanja.

U Gorenjskoj i Koruškoj nisu mogli da nasele sve one koje su za to predviđali. Zbog toga su se, posredstvom štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 10. februara 1942., sporazumeli sa štajerskim nacistima da mogu izvestan broj ljubljanskih Nemaca, naročito onih koji su rođeni u Štajerskoj ili u njoj imaju neku imovinu ili rođake, preseliti u Štajersku, odnosno u slovenačku Štajersku. U tom slučaju su bili spremni da promėne ocene koje su im dali prilikom pregleda, na primer ocenu A ili O u K ili St. Do kraja juna 1942. su u Gorenjskoj i Koruškoj naselili 322 porodice sa 522 člana, u Štajerskoj (prvenstveno u gornjoj Štajerskoj) 309 porodica sa 600 osoba, u drugim austrijskim pokrajinama 135 porodica sa 232 člana, u Nemačkoj 180 porodica sa 290 osoba i u Sudetima 19 porodica sa 38 porodičnih članova. U Gorenjskoj su, dakle, naselili samo deo ljubljanskih Nemaca. Među njima je bilo veoma malo poljoprivrednika, iz Ljubljane samo šest sa 92 ha zemlje, a iz okoline samo 10 veleposednika, od kojih je najimućniji imao 441,5 ha zemlje. Već 19. novembra 1941. su odlučili da za njihovo naseljenje u Gorenjskoj upotrebe i crkvenu i židovsku zemlju.[405]

Nemačko društvo za naseljavanje je za njih, kao i za druge naseljenike u Gorenjskoj, već do polovine 1942. godine pripremilo oko 40 imanja i osam ih već dalo nemačkim zakupnicima[406] Himler je uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru prebacivao iste težnje kao i folksdojčeri u slovenačkoj Štajerskoj. U svom pismu, upućenom Grajfeltu 19. decembra 1942. je, naime, zapisao i ovo: »U Gorenjskoj imovina očigledno pripada Nemačkom društvu za naseljavanje i ovo je u čistom kapitalističkom obliku prodaje naseljenicima. To bi trebalo prvenstveno da bude teorija Fr. Volinga (iz štabnog ureda u Berlinu - nap. T. F.).«[407]

Kada su u Gorenjskoj i Koruškoj nekako rešili pitanje naseljenja ljubljanskih Nemaca, za naseljenje je, razumljivo, preostao još veći broj kanalskih Nemaca. Himler je, naime, u svojoj naredbi od 25. avgusta 1941. naredio da ih se dve trećine nasele još u 1941. godini, a ostatak do 1. aprila 1942. Čini se da u vremenu od devet meseci, pošto im je Himler postavio taj zadatak, u Go-

renjskoj nisu naselili ni jednu jedinu nemačku porodicu iz Kanalske doline. Postojali su, doduše, interesenti ali im ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda na Bledu nije dao zadovoljavajuće ponude. Za njihovo naseljenje je bilo, naime, još uvek nedovoljno zemlje, naročito zato što su morali, prema Himlerovom naređenju, masovne deportacije Slovenaca da odgode do kraja rata. Zbog toga su nacisti, koji su smatrali odstranjivanje Slovenaca i naseljavanje Nemaca osnovnim uslovom germanizacijske aktivnosti u Gorenjskoj, uz Himlerovo odlaganje deportacije do kraja rata, morali da potraže druge načine za odstranjivanje Slovenaca sa njihovih imanja. Iako su ponekad želeli da daju tom načinu blaži spoljni izgled, u suštini, uvek je bila reč o jednom te istom osnovnom pitanju: kako najbrže, najsigurnije i bez političkih nemira odstraniti slovenačkog čoveka s njegove zemlje.

Tako su, septembra 1941. u uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda na Bledu oformili projekt »Naredbe o preuređenju«. Naredbom je trebalo odrediti da se neki predeli, koje odredi državni komesar za jačanje nemačkog naroda, bez obzira na postojeće pravne propise mogu sasvim preurediti kako bi se na njima učvršćivalo germanstvo. Među merama koje bi trebalo odmah uvesti za postizanje tog cilja bilo bi i »uspostavljanje zdravih strukturalnih odnosa stanovništva preslojavanjem i preseljavanjem, preuređenje čitave površine s obzirom na podelu, obradive kulture i na sve s tim vezane pravne odnose, stvaranje nemačkih gradova i sela te svrsishodnije stvaranje teritorijalnih jedinica zajedno s potrebnim saobraćajnim i opskrbnim sredstvima«. Ili, drugim rečima: državni komesar za jačanje nemačkog naroda bi mogao u čitavoj Gorenjskoj ili u pojedinim područjima da odstrani slovenačko stanovništvo, naseli nemačko i potpuno preuredi pokrajinu, kao što je to činio u Poljskoj i u tzv. području za naseljavanje uz Savu i Sutlu. Napisali su već i izvršne propise i čak svoje primedbe na taj projekt.[408]

Projekt »Naredbe o preuređenju« su poslali i uredu državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu, pa ga je dr Štir, 24. oktobra, poslao II glavnom odeljenju (za planiranje) sa sledećim dopisom:

»U prilogu vam šaljem »Projekt za preuređenje Južne Koruške« (čitaj: Gorenjske - nap. T. F.). To, što su ga poslali meni, vezano je za konferenciju na Bledu, na kojoj sam upozorio na potrebu da Gorenjce agrarnim, političkim i drugim merama preuređenja istisnemo iz pokrajine i na njihova mesta namestimo Nemce iz Rajha. Ta mera će biti potrebna u Južnoj Koruškoj kao i u Štajerskoj kako bi tamo ojačali nemački narod. S obzirom na poseban sastav ondašnjeg stanovništva, nije ni moguće niti poželjno da se izgna veći broj tamošnjih starosedelaca. Međutim, bez proređivanja tamošnjeg stanovništva nije moguće postići brzu germanizaciju. Za sada brojna sitna imanja daju neku mogućnost da neprimetno postignemo željeni cilj. Mogli bi, na primer, udružiti po nekoliko donještajerskih, odnosno južnokoruških malih imanja i novo imanje dati nekom Nemcu iz Rajha s obrazloženjem da ni jedan od malih poljoprivrednika ne bi bio u stanju da gospodari na ćelom imanju. Male posednike bi morali na neki način zadovoljiti odštetom i mogli bi ih, kao poljoprivredne radnike s okućnicom ili kao naseljenike, poslati u istočnu Evropu.

Prvo glavno odeljenje moli da se pri sastavljanju novog nacrta za naseljavanje za južnije predele uzimaju u obzir nacionalno-političke potrebe.«[409]

Za sada nam nije poznato da li su taj način nemačke kolonizacije uzeli u obzir u novom planu naseljavanja za Gorenjsku ili to nisu učinili, jer nacrt ne poznajemo. Znamo da »odredbe o preuređenju« u takvom obliku nisu izdali niti u 1941. godini niti kasnije, ali je šef civilne uprave za Gorenjsku u proleće 1942. izdao sličnu odredbu i ideje o »Odredbi o preuređenju« su više puta ponavljali u leto 1942.

»Odredbu o merama za jačanje nemačkog naroda na okupiranim područjima Koruške i Kranjske« dr Rajner je izdao kao svoju 75. naredbu 17. maja 1942. i objavio ju je u svom službenom listu 8. juna 1942. U prvom članu je odredio sledeće:

»Opunomoćenik državnog vođe SS i državnog komesara za jačanje nemačkog naroda može na okupiranim područjima Koruške i Kranjske, u cilju učvršćivanja germanstva, preduzeti sve što je potrebno za izvršenje njegovog zadatka iako se to ne temelji na važećim pravnim propisima.«

Tom naredbom je sebi, prema tome, dao pravo da protiv Slovenaca, a u korist Nemaca preduzima neograničene mere, kako je to predvideo već i projekt »Odredbe o preuređenju«, koje je trebalo da izdaju centralne vlasti u Berlinu. Protiv mera, koje je mogao da preduzme na osnovu te naredbe, nije dopuštao bilo kakve mogućnosti za pritužbe i ugovore, isključio je redovan pravni put i zadužio upravne organe, pa čak i sudove, da izvršavaju njegova uputstva.[410]

Tako je šef civilne uprave, kao Himlerov opunomoćenik za jačanje nemačkog naroda, još snažnije učvrstio svoj neograničeni položaj koji je imao već od samog početka okupacije. Ako mu je ranije bio potreban bar formalni osnov za oduzimanje imanja nekom Slovencu, recimo da je zaplena posledica neprijateljskog ponašanja ili čina, od tada mu ni to više nije bilo potrebno. Bilo je dovoljno da, na primer, njegov ured na Bledu predloži da ovo ili ono imanje pređe u nemačke ruke i već je imao dovoljan razlog za to da ga zapleni.

Ta srazmerno kratka, ali za slovenačko stanovništvo zla naredba predstavlja nekakvu osnovu nacističkih planova koje su sastavljali i nameravali da izvode u leto i jesen 1942. u Gorenjskoj. Samo narodnooslobodilačkoj borbi pripada zasluga za to da se tom naredbom nije mogao doseći cilj koji su joj namenili i da nije mogla da postane sudbonosna za veliki broj Slovenaca u Gorenjskoj.

U veoma zaoštrenim političkim prilikama u Gorenjskoj, kada je narodnooslobodilački pokret gurnuo nemačkog okupatora duboko u defanzivu pa je ovaj posegnuo za krutim, nečovečnim merama, uništavajući vatrom i olovom čitava sela, nacistički funkcioneri zaduženi za jačanje nemačkog naroda sa dr Rajnerom na čelu bili su na stanovištu da su sazreli uslovi za izvođenje nacrta o naseljenju što većeg broja Nemaca u Gorenjskoj. U jednom od ranijih poglavlja već sam prikazao kako su nacisti obnovili svoje ideje o masovnom izgonu Slovenaca iz Gorenjske i dogovarali se o tome kako će izgnati 60.000 da bi mogli da nasele 20.000 Nemaca.

U uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda na Bledu su se 15. juna 1942. godine, na osnovu Rajnerovog uputstva od 11. juna, dogovorili: »Ukoliko više bezbednosni uslovi otežavaju naseljavanje nemačkih ljudi - taj najznačajniji zadatak u germanizaciji pokrajine - utoliko zagriženije treba stremiti ka tom cilju, utoliko veći broj Nemaca treba naseliti i utoliko za što kraće vreme treba obaviti taj posao. Moramo računati i na žrtve, ali će one biti utoliko manje ukoliko ćemo brže i oštrije izvesti naseljenje; žrtve neće izostati i one su porez za koji će ovaj južni deo pokrajine biti definitivno priključen Rajhu.«

Dogovorili su se i o svim detaljima kako da izvrše taj zadatak, a naročito mnogo pažnje su posvetili pitanju planiranja, pripremama za naseljavanje Nemaca i organizaciji rada. Bili su na stanovištu da nemačke porodice podobne za naseljenje treba najpre dovesti iz Koruške, zatim iz Južnog Tirola pri čemu su, verovatno, mislili na kanalske Nemce i iz logora za bukovinske Nemce. A na kraju bi propagandom dobili nove porodice iz Koruške i s područja pokrajinske seljačke uprave za alpske pokrajine, pri čemu su, verovatno, imali na umu salcburšku i tirolsku pokrajinu. Naročito su računali na kandidate za nove poljoprivrednike iz Koruške, koji su se tada nalazili u vojsci pa bi im pokušali odgoditi odlazak na front. Što se tiče organizacije, predviđali su osnivanje logora za preseljavanje (Umsiedlungslager) za Slovence koje bi trebalo odvesti u Nemačku. Logor bi trebalo da se nalazi, ukoliko bi to ikako bilo moguće, negde u blizini gestapovskog logora u Goričanama kod Medvoda, iz kojeg su u Nemačku odvozili rođake partizana i ubijenih talaca. U njegovoj blizini bi ustanovili i posebni akcioni logor (Einsatzlager) u koji bi smestili Nemce pre nego što ih rasporede na imanja izgnanih Slovenaca. Tamo bi trebalo da se uče veštini upotrebe oružja te da se politički i privredno obrazuju, a bili bi im pri ruci za slučaj potrebe da ih pozovu u pomoć pri proterivanju Slovenaca te vršenju poterà za partizanima.[411]

Istovremeno sa pribavljanjem dovoljnog broja nemačkih porodica, Nemci su želeli da obezbede i dovoljan broj rukovodećeg kadra među naseljenicima. Smatrali su da ga mogu dobiti samo među Nemcima u Koruškoj, pa su zbog toga nastojali da kandidate za naseljenje iz Koruške, nakon odsluženja vojnog roka, ne šalju odmah na front već da ih nasele u Gorenjskoj. A pojavila se i ideja o tome da nasele i više »starih boraca NSDAP«. Za njih su predviđali poseban način naseljavanja: »Činjenica da zaslužni borci NSDAP, kojima .je potrebna pomoć, po pravilu nemaju preko potrebnih materijalnih, a često ni stručnih uslova za preuzimanje većih pogona, navodi nas na to da bi staru gardu, prema mogućnostima, u korporativnom sastavu trebalo udružiti u retkim, ali privredno čvrstim pogonima.« Tamo bi bili zaposleni kao službenici, radnici itd., ali bi, ipak, bili i nekakvi deoničari.[412]

Dr Fridlu su u štabnom uredu u Berlinu, gde je stigao polovinom jula 1942. s predlozima za što brže i opsežnije naseljavanje Nemaca u Gorenjskoj, nudili bukovinske Nemce (oko 2500 iz zgusnutih naselja u Južnoj Bukovini i najmanje toliko iz ostataka već naseljenih grupa, ukupno oko 1200 porodica); bosanske Nemce (oko 20.000) koje još nisu preselili pa su cenili da iz na-

cionalno-političkih razloga ne bi bili podobni za Gorenjsku, osim nekih izabranih pojedinaca; kočevske Nemce (oko 1000) koje ne bi mogli naseliti u slovenačkoj Štajerskoj i Nemce iz Luserna i Ferzentala, iz sedam opština u Južnom Tirolu (150 porodica sa 670 članova). Druge grupe, na primer one iz Besarabije i Dobrudže, nisu mu nudili, jer su nameravali da ih nasele u ravnicama istočne Evrope. Zanimljivo je da tada nisu uzimali u obzir ni Nemce iz Južnog Tirola za naseljavanje u Gorenjskoj niti su, pak, spominjali kanalske Nemce, jer, navodno, Nemce iz južnog Tirola treba naseliti zbijeno, pa je Hitler već odredio za njih područje za naseljavanje na Krimu u Sovjetskom Savezu.[413]

Šef civilne uprave dr Rajner je, što se tiče Nemaca koje mu je nudio štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu, bio veoma izbirljiv. Zanimljivo je da bi mu još ponajviše odgovarali Nemci iz južne Bukovine. Što se tiče bosanskih Nemaca, izražavao je brojne sumnje tako da su se sa dr Fridlom sporazumeli o tome da će dr Fridl sam otputovati u Bosnu i tamo utvrditi da li su primerni za Gorenjsku ili ne. Što se tiče ljudi iz Lotaringije, koji zapravo i nisu bili Nemci ili bar nisu bili čvrsti Nemci, smatrao je da su upotrebljivi tek kao rudari ili metalurški radnici u gorenjskoj industriji, a odbacivao je svaku ideju o tome da ih naseljavaju kao poljoprivrednike. Zanimljivo je i to da mu nisu bili pri srcu ni kočevski Nemci, niti Nemci iz Luserna i Ferzentala.

Čini se da je dr Rajneru, a verovatno i drugim nacistima zaduženim za jačanje nemačkog naroda u Gorenjskoj, još ponajviše bilo stalo do Nemaca iz Besarabije. U Berlinu su, naime, opet posredovali da ih dobiju pozivajući se pri tome na to da je Grajfelt nekada lično obećao dr Rajneru veći broj besarapskih Nemaca, koji bi se mogli naseliti u ravničarskim predelima Gorenjske.

Kada je dr Fridl 23. jula izveštavao štabni ured u Berlinu o Rajnerovim željama i stavovima, rekao je i ovo:

»Sada je nameštenje nemačkih naseljenika aktuelno tamo gde su, zbog državno-političkih mera, slobodna imanja. O opsegu tih slobodnih imanja trenutno još nije moguće steći uvid, ali će se on verovatno još povećati. Moj ured se pobrinuo za to da se državno-političke akcije kreću u okviru ovde sastavljenog nacrta (sic!). Dalja imanja za naseljavanje ćemo dobiti uz pomoć »Naredbe o preuređenju«. O tom programiranom radu ćemo se narednih dana dogovoriti na Bledu sa SS-oberfirerom prof. Majerom.«[414] Želim da podsetim čitaoca na"to da je dr Konrad Majer-Hetling bio vođa glavnog odeljenja za programiranje u štabnom uredu državnog komesara za jačanje nemačkog naroda, te voď centralnog zemljišnog ureda u Berlinu. Himler mu je naredio da izradi i generalni plan za germanizaciju slovenačkih pokrajina i ovaj ga je, zaista, izradio do kraja decembra 1942.

Ta Fridlova razmišljanja su zanimljiva naročito zbog toga što u njima priznaje da je njegov ured na Bledu učestvovao u represalijama protiv Slovenaca u Gorenjskoj u proleće i u leto 1942. i da su represalije izvodili čak prema njegovom nacrtu. A ukazuje i na to da su nameravali da izdaju naredbu o preuređenju, za koju su projekat pripremali već u jesen 1941.

Za tu velikopoteznu zamišljenu akciju naseljavanja ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda na Bledu se dobro pripremio.

Najpre su na Bledu ustanovili tzv. akcioni štab (Einsatzstab) koji je vodio vod II glavnog odeljenja (planiranje) inž. Konrad Nimfer i u njemu su bili predstavnici svih glavnih odeljenja. Najpre je bio uključen u I glavno odeljenje, a od 1. avgusta dalje neposredno podređen vođi ureda na Bledu, dr Fridlu. Trebao je da organizuje i izvršava zadatke »koji se javljaju iz neočekivano izniklih mera na nacional-političkom području«, ili, drugim rečima: da prati policijske i druge represalije protiv slovenačkog ljudstva u Gorenjskoj, da sarađuje s policijom bezbednosti i policijom poretka čak pri planiranju represalija kako bi i jedna i druga uvažavale i plan za jačanje nemačkog naroda i nacional-političke zadatke u Gorenjskoj. Negde u blizini Kranja bi trebalo da uredi i vodi tzv. akcioni logor, u kome bi neko vreme živeli te se vaspitavali i vežbali u rukovanju oružjem nemački preseljenici, pre nego što ih nasele na imanja izgnanih Slovenaca.[415] Prema nekim kasnijim Nimferovim idejama za takav logor bi trebalo iskoristiti čak čitav kraj iz kojeg bi, razumljivo, najpre proterali sve Slovence.

Nakon toga je Nimfer, 1. avgusta, sastavio »temeljne ideje i predloge za izvršavanje zadataka državnog komesara za jačanje nemačkog ureda«. U njima je detaljnije predvideo tok deportacija Slovenaca i naseljavanje Nemaca u Gorenjskoj. Najpre je istakao da je šef civilne uprave za Gorenjsku svojom 75. naredbom dao državnom komesaru za jačanje nemačkog naroda neograničene mogućnosti u izvršavanju zadataka. To je učinio znajući da je dotadašnji rad državnog komesara za jačanje nemačkog naroda stvorio sve mogućnosti za praktičan rad koji je do tada nedostajao. Zato je govorio: »Pošto je dr Fridl postigao da su mu širokogrudo obećali ljude za naseljavanje, time su i praktično date mogućnosti za rad na germanizaciji u velikom stilu. To što će biti potrebno da se prebrode još brojne i ne baš male teškoće, da će proteći još mnogo krvi, ne sme smetati a i neće sprečiti naše napore u tome da pobedimo te teškoće.« Ponovo je predlagao da se oformi akcioni logor, izda »naredba o preuređenju«, da se u sve zaseoke iz kojih je policija već izgnala ili će pak izgnati veći broj Slovenaca odmah privremeno nasele nemački ljudi kako bi najpre proverili njihove stručne mogućnosti za definitivno naseljenje, preko njih dobijali ocene unutrašnjeg ubeđenja preostalog slovenačkog stanovništva i smanjili gubitke usputnog upravljanja, odnosno gazdovanja na slovenačkim imanjima. Zatim je predlagao kako treba za samo nekoliko sati izgnati sve Slovence iz nekog sela koje će biti obuhvaćeno »naredbom o preuređenju« (o čemu sam pisao u jednom od prethodnih poglavlja). Predviđao je da bi mogli još u 1942. godini planski smestiti oko 500 nemačkih porodica, a iduće godine taj tempo naseljavanja još ubrzati[416]

Kao što smo videli, nakon dva elaborata komandanta bezbednosne policije i službe bezbednosti u XVIII vojnom okrugu, SS-štandartenfirera dr Valtera Blumea, te posle sastanka kod Rezenera, održanog na Bledu 2. septembra 1942., počele su da se javljaju skrupule protiv programa o izričito oštrom kursu i brzom izgonu Slovenaca i naseljavanju Nemaca. Naciste u Gorenjskoj je, sasvim izvesno, u toj akciji zadržavala bojazan da će se za izgon predviđeni

Slovenci masovno priključivati partizanima. Oni, koji su bili pristalice brzog izgona Slovenaca predviđali su da će već kroz nekoliko meseci nastati takve prilike koje će omogućiti realizaciju već pripremljenih mera za germanizaciju pokrajine.

Zbog toga su dr Rajner i funkcioneri njegovog ureda za jačanje nemačkog naroda na Bledu i dalje činili sve kako bi do tog vremena pripremili dovoljan broj Nemaca za naseljavanje. A u prvoj polovini septembra dr Rajner se, ipak, odlučio za to da osim Nemaca iz Južne Bukovine i stare Srbije u Gorenjsku primi i nekoliko hiljada (oko 4425) bosanskih Nemaca iz četiri opštine. Predlagao je da ih prevezu neposredno iz Bosne u austrijske pokrajine, naročito u Koruška, te obećao da će se sam angažovati za to da za njih nađu pogodne stanove. Tamo je trebalo da ih pripreme za naseljenje u Gorenjskoj.[417]

0 promenjenim prilikama u Gorenjskoj posle Rajnerovog proglasa o ukidanju vanrednih mera 27. septembra 1942. i o pitanju dalje nemačke kolonizacije u Gorenjskoj raspravljali su na konferenciji u štabnom uredu državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu, koja je održana 12. oktobra.

Dr Fridl je izveštavao o promenjenim prilikama u Gorenjskoj i o mogućnostima da odmah nasele 250 zanatlijskih i 79 poljoprivrednih porodica. Državno-policijskim merama će moći da izgnaju još nešto Slovenaca, zajedno sa njihovim porodicama, ali, ipak, nije moguće računati na neki veći broj. Dr Rajner ne može čekati kraj rata kako bi brže naseljavao Nemce, pa će biti potrebno ubrzo stvoriti iz privredno-političkih i agrarno-političkih punktova - punktove za naseljavanje. Kada su o tome raspravljali, »dr Fridl se definitivno izjasnio za ranije zauzimanje ključnih privrednih položaja u Gorenjskoj. Za to postoje dve mogućnosti: ili da vlasnike odstrane s njihovih ključnih privrednih položaja time što će ih premestiti drugde, ili da ih, pak, jednostavno izgnaju i presele u Stari Rajh. A dr Štir je bio na stanovištu da bi bilo svrsishodnije ako bi bezemljaše - koji u Gorenjskoj nisu u stanju da održavaju pravi život, pa bi ih zato bilo lakše i odstraniti kako bi se privredno ojačali - iselili, a u Starom Rajhu bi ih upotrebili kao poljoprivredne radnike. Dr Fridl je bio saglasan sa tim predlogom«.

Raspravljali su i o pitanju naseljenja 4425 bosanskih Nemaca iz četiri opštine, koje je posetio dr Kirbiš i ustanovio da su veoma pogodni za Gorenjsku. Ipak nije bilo moguće da se pošalju u austrijske pokrajine, kao što je to želeo dr Rajner, već u Lodz u Poljskoj. Odbacili su i Fridlov predlog o tome da u Gorenjskoj nasele i oko 2000 ljudi iz austrijskih pokrajina da bi »pomešali grupe naseljenika« jer, navodno, to dolazi u obzir tek posle rata. Što se tiče Nemaca iz Južne Bukovine, izveštavali su da su njihovi poverenici iz devet opština, koji se nalaze u logoru Parš kod Salcburga, poslali štabnom uredu u Berlinu dokument o tome da ne žele da se nasele u Gorenjskoj, nego negde u ravničarskim predelima.

Tako su i na ovoj konferenciji, poput razgovora vođenog između dr Fridla i Krojca 13. oktobra i dr Fridla i dr Stira 14. oktobra, naglašavali da valja naseljavanje Nemaca u Gorenjskoj produžiti »u obliku mirne eliminacije« i izbegavati sve ono što bi moglo da prouzrokuje nemire među stanovništvom. »*Prave promene u toj pokrajini će nastati tek posle rata u sklopu velikih pomeranja od Zapada prema Istoku.*« (podvukao T. F.)[418]

SS *šturmbanfirer dr Ginter Štir*

Tako su nacisti ponovo odgodili nacrte za masovno proterivanje Slovenaca iz Gorenjske i brzo, kao i masovno naseljavanje Nemaca. Predviđali su, doduše, da će već u vreme rata nastupiti prilike u kojima će moći da sprovedu pripremljene nacrte, ali im je, ipak, to onemogućio sve veći porast narodnooslobodilačkog pokreta i sve veće uključivanje slovenačkog stanovništva u Gorenjskoj u narodnooslobodilačku borbu.

A u jesen 1942. položaj nemačke kolonizacije bio je takav da su do tada naselili samo nekoliko stotina Nemaca iz Ljubljane, a iz drugih nemačkih grupa još ni jednog. 0 onih 4425 bosanskih Nemaca su ubrzo prestali da govore, pošto ih je Himler predvideo za naseljenje u Lublinskom distriktu generalne gubernije u Poljskoj, a gotovo ništa nisu preduzeli za naseljavanje kanalskih Nemaca. Ali su se tada u njihovim nacrtima kao najozbiljnija grupa za naseljavanje pojavili Nemci koje su preselili iz opštine Jakobeni u Južnoj Bukovini. I dok su bukovinski Nemci iz devet drugih opština odbijali da se nasele u Gorenjskoj, 60 porodica iz spomenute opštine dobrovoljno se prijavilo za Gorenjsku.[419]

Ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda na Bledu je u to vreme raspolagao s nekih 60 imanja pogodnih za naseljenje, od kojih je 37 već bilo zauzeto ili rezervisano. Za naseljenje su bila još 23 imanja, među kojima i nešto tzv. vodećih. Ukoliko bi obnovili sela koje je uništila

policija, dobili bi 22 nova imanja, dok bi daljih 20 dobili udruživanjem razbacanih imanja. Prema tome, tako bi bilo sto imanja pogodnih za naseljenje. Osim toga, raspolagao je i s nekih stotinak kućeraka u kojima bi mogli da stanuju poljoprivredni radnici. U Mežičkoj dolini je imao na raspolaganju 15 imanja, od toga su bila dva već rezervisana. Uzimajući u obzir nacističke planove za kolonizaciju Gorenjske i nemačku pohlepu za slovenačkom zemljom, sve je to bilo veoma malo.[420]

Nakon konferencije, koja je održana u Berlinu 12. oktobra 1942., ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda na Bledu produžio je s pripremama kako bi na ta prazna imanja naselio Nemce iz Južne Bukovine. Već u avgustu je njegov funkcioner dr Kirbiš razgledao nekoliko logora Nemaca iz Južne Bukovine i nakon toga odlučio gde da ih nasele. Jedan deo, naročito siromašnije poljoprivrednike, trebalo je naseliti severoistočno od Kamnika do Stahovice i kod Kamniške Bistrice i ove grupe bi trebalo međusobno da povezuje oko 65 nemačkih gradskih porodica koje bi naselili u Kamniku[421] Drugi deo su trebali da nasele oko Mengeša, a treći deo - 19 porodica zanatlija u unutrašnjosti - u blizini Kamnika. Valja istaći da je kamničko područje u nacističkim planovima kolonizacije imalo značajno mesto. Tako je, na primer, poljoprivredni referent pri kamničkom pokrajinskom savetniku 9. jula 1942. sastavio elaborat o »Naseljenju kamničkog okruga«. U njemu je predvideo da će definitivno naseljenje kamničkog okruga s nemačkim poljoprivrednicima trajati oko 40 godina i predlagao koja bi imanja trebali naseliti u prvoj fazi. Za drugu fazu je predlagao: »U drugom talasu naseljavanja bi se morali truditi da stvorimo oko 400-500 imanja u veličini naslednih imanja, koja bi trebalo da budu ravnomerno raspoređena po kamničkom okrugu, tako da bi u svakoj opštini, s obzirom na njen opseg i kvalitet tla, bilo oko 15 do 20 nemačkih poljoprivrednika. Ukoliko bi to postigli, germanizacija čitavog područja već bi veoma napredovala. Posle toga bi u nemačkim rukama bila već polovina zemlje. Ako bi preostali deo zemlje još ostao u slovenačkim rukama, to još ne bi bilo tako loše, pošto bi se slovenački poljoprivrednici koji budu ostali morali potčiniti nemačkom vodstvu i u svakom slučaju ga i slediti.«[422]

Međutim, većina Nemaca koje je dr Kirbiš već predvideo za naseljenje na kamničkom području odlučila je da se neće naseliti u Gorenjskoj, pa tako plan o tome da se stvori snažnija nemačka kolonija u Kamniku i oko njega nije uspeo. U decembru 1942. naselili su samo osam nemačkih porodica iz južnog Tirola, najviše u opštini Homec-Radomlje.[423]

Zbog toga se dr Kirbiš, koji je u to vreme postao vođa I glavnog odeljenja (rad s ljudima) a kasnije i vođa štaba za naseljavanje u već spomenutom akcionom štabu na Bledu, suprotno dotadašnjoj praksi planiranja nemačke kolonizacije u Gorenjskoj, a u sporazumu s Rezenerom, latio da sastavi novi nacrt nemačke kolonizacije u Gorenjskoj, koji je prilagodio tadašnjim prilikama. Taj nacrt je predviđao naseljavanje u obliku ježa. U Gorenjskoj su najpre trebale da nastanu tri kolonije u obliku ježa: prva na području između Radovljice i Jesenica sa središtem u Gorjama, druga u prostoru između Škofje Loke i Šmartnog pod Šmarnom gorom sa središtem u Šmartnom i treća između

Domžala i Homeca sa središtem u Dobu. »Tim više ili manje zbijenim kolonijama bi trebalo postići i to da se jedna zajednica nemačkih kolonista sama brine za svoju ličnu bezbednost i da istovremeno predstavlja prepreku za terensku organizaciju OF, koja je raširena po čitavoj Gorenjskoj«, pisao je.[424] Svaka od te tri kolonije bi se, dakle, prilikom partizanskog napada stavila u položaj ježa i sama, odbacivala napadača. A u Gorenjskoj su nameravali da urede i dva »uzorna imanja«, dok je Himler želeo da već u 1943. godini »otpočnu i sa izgradnjom čitavog mnoštva vremenu prilagođenih imanja«[425]

Taj nacrt govori o nacističkim nastojanjima na tome da stvore usred veoma plodnih predela u sva tri okruga Gorenjske nemačke kolonije, koje su trebale, zajedno s okolnim gradovima Radovljice, Kranj i Kamnik, da postanu nekakva kristalizaciona jezgra nemačke kolonizacije u gradovima i u unutrašnjosti. A ukazuje i na to da je narodnooslobodilačka borba već do tada onemogućavala naseljavanje pojedinih nemačkih poljoprivrednika po slovenačkim selima, naročito u perifernim predelima, pa je naciste prisilila da stvaraju takav oblik kolonija kakav su predviđali još samo na krajnjim granicama okupiranih zemalja, tj. kolonija domobranskih poljoprivrednika (Wehrbauern).

Najpre je, u novembru 1942., dr Kirbiš otpočeo s formiranjem kolonije na području Gorja kod Bleda. Bio je na stanovištu da su u radovljičkom okrugu bezbednosne prilike najpovoljnije, da je u četiri kilometra udaljenom Bledu snažna nemačka policijska posada i da je u Gorjama veoma aktivna žandarmerijska stanica koja može da odbije partizanske napade s Pokljuke, pa se zbog toga odlučio da otpočne najpre sa stvaranjem te kolonije. Nakon prethodnih priprema, 9. februara i 9. marta 1943., tu je dovezao prvih 19 nemačkih porodica iz Južne Bukovine, koje su se dobrovoljno prijavile za naseljenje u Gorenjskoj. Nastanio ih je po kućama Slovenaca koje su nacisti u julu 1942. izgnali u Nemačku (preko 50 porodica). Tim prvim naseljenicima trebalo je u tim danima da se priključi još 19 porodica. Međutim, tamošnji stanovnici su nemačke koloniste primili veoma hladno i njihove prozore su počeli da razbijaju kamenicama. Ujedno su akcije protiv njih otpočeli i partizani II bataljona (Poključkog) Gorenjskog odreda. Dana 5. marta je jedna četa izvršila rekviziciju na imanju izgnanog Pokljukara na Poljšici, odvezla stoku i proterala tamošnjeg naseljenika. Noću 9. marta je Andrej 2van-Boris, borac spomenutog bataljona, koji se nalazio na oporavku, bacio ručnu bombu u svoju kuću u Spodnjim Gorjama, u kojoj je stanovao kolonist Bernhart, i tako demolirao stan i lakše ranio naseljenika.

Kako je dr Kirbiš smatrao da nije reč o nekoj akciji osvete rođaka izgnanih Slovenaca niti o nekom običnom napadu, nego o činu koji je uperen protiv aktivne nemačke politike kolonizacije u Gorenjskoj, 9. marta je bez obzira na sve to doveo nove porodice nemačkih naseljenika, tako da je kasnije bilo u Zgornjim i Spodnjim Gorjama, te u Pothumu već 78 nemačkih kolonista, pa se sa žandarmerijom dogovorio o formiranju posebne mesne samozaštite, koju je trebalo da čine odrasli muškarci iz redova kolonista. A 17. marta je novu koloniju pokazao okružnom vođi NSDAP dr Hohštajneru, pokrajinskom savetniku Hinteregeru, okružnom poljoprivrednom vođi, okružnim vođama Hitlerove omladine, vođi ispostave bezbednosne policije u Radovljici i svojim

saradnicima. Sav zadovoljan i ponosan im je pokazivao tu prvu nemačku koloniju usred slovenačkog življa u Gorenjskoj. A nemački kolonisti su i prilikom te posete ponovno izjavljivali da će »ili morati napustiti Gorje ili će, pak, trebati odstraniti Gorenjce s područja za naseljavanje«. Dva dana kasnije je odeljenje partizana, koje je predvodio 2van, na Rečici nedaleko od Grabna kod Gorja napalo nemački putnički automobil u kome su se iz Gorja na Bled vraćali Kirbišovi saradnici Peš, Franc Anderle i Karl Delago. Prva dvojica su pali, a Delago se ranjen pravio da je mrtav, pa su i njemu oduzeli dokumenta (zbog toga su ga u partizanskim izveštajima smatrali mrtvim), dok je šofer Franc Bijol otišao s partizanima pošto su auto zapalili. Odmah nakon tog napada je komandant policije poretka, general-major Brener, naredio da policijska četa planinskih lovaca »Alpenland«, udovoljavajući Kirbiševoj molbi, oformi svoju posadu u Zgornjim Gorjama (oficir i 20 policajaca), koja treba da štiti nemačke koloniste.

Posle tih akcija, koje je dr Kirbiš označavao kao sistematsku akciju partizana protiv aktivne nemačke politike kolonizacije, razmišljao je već i o tome da ako bi se kolonisti, koji su već i onako živeli u zabarikadiranim kućama, povukli iz Gorja, to bi značilo »gubitak prestiža ne samo za to područje nego za čitavu Gorenjsku«. Zbog toga je predlagao proterivanje preostalih slovenačkih porodica iz Gorja, pri čemu je ponovo podsećao na opasnost novih nemira koje bi trebalo izbeći. Ukratko, nije znao šta treba da čini.

Od tada su nemački kolonisti živeli u strahu i pod zaštitom, ali je značajnija činjenica da je to predstavljalo i kraj nemačke kolonizacije u Gorenjskoj. Tada je dr Kirbiš, kao šef štaba za naseljavanje za Gorenjsku, odlučio sledeće: »Naseljavanje ne mogu da nastavim, sem u gradovima koji su sedišta okruga, pošto bi, prema iskustvima iz Gorja, ne samo aktiviranje partizanskog rata nego i neprekidno loše ponašanje Gorenjaca u svakom slučaju imalo za posledicu vezivanje nemačkih zaštitnih snaga, koje bi kasnije morale da brinu samo za obezbeđenje i ne bi mogle da budu na raspolaganju za vođenje akcija protiv bandita. A time bi zaštitne snage gurnuli u potpunu defanzivu.«

Dva meseca kasnije je štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu naredio da one bukovinske Nemce koje nije moguće više naseliti u Gorenjskoj nasele u Sudetima.[427] A 21. juna 1943. je dr Štir pisao vlastima u Sudetima: »Prema naređenju državnog vođe SS trebalo bi kanalske Nemce naseliti u Koruškoj i Gorenjskoj. Zbog nemirnih prilika u Gorenjskoj sada nije moguće dovesti na ta područja sve kanalske Nemce. Prema privremenim proračunima tamo nismo u stanju da pošaljemo 116 poljoprivrednih i 33 porodice zanatlija, te 60 porodica kućevlasnika. Šef štabnog ureda (Grajfelt - nap. T. F.) načelno se slaže s tim da te osobe naselimo u Sudetima.«[428]

Od tada su nacisti mogli da nasele još ponekog Nemca samo u gradu. Kako je narodnooslobodilačka borba celokupnu nacističku delatnost ograničila samo na gradove, dok je u unutrašnjosti bio jedini gospodar situacije narodnooslobodilački pokret, i nemačku kolonizaciju je ograničila samo na gradove. A kako je bio osnovni cilj nacističke politike kolonizacije prvenstveno naseljavanje nemačkih poljoprivrednika i zanatlija u unutrašnjosti, to je praktično značilo i kraj nacističke politike kolonizacije u Gorenjskoj.

Ali, narodnooslobodilačka borba nije sprečavala i konačno onemogućila samo nemačku kolonizaciju u Gorenjskoj već i upravljanje i gazdovanje na zaplenjenim objektima izgnanih Slovenaca.

Već prve jedinice slovenačkih partizana su za ciljeve svojih napada izabrale i industrijske i druge objekte kojima je upravljao ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda na Bledu posle izgona slovenačkih vlasnika. Tako je, na primer, samo prilikom partizanskog napada na Remčevu pilanu u Lancovom kod Radovljice okupator imao za 32.000 maraka štete. Zbog toga je okupator morao te objekte već tada da obezbedi, a kasnije je morao svoju zaštitu neprekidno da jača, naročito od polovine 1942. godine. Tako je, na primer, vod III glavnog odeljenja (privreda) u uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda na Bledu, dr Kriger, 21. avgusta 1942. pisao sledeće: »U poslednje vreme su sve masovniji napadi partizana na privredne objekte«, i upozoravao na veliku štetu nakon miniranja mašinskog postrojenja u Jančičevoj ciglani u Mengešu i nakon paljenja livnice »Titan« u Kamniku, te molio da se obezbedi preostalih devet objekata.[429] Međutim, sve to nije bilo u stanju da spreči partizanske napade i veliku štetu koju je podnosio državni komesar za jačanje nemačkog naroda. Zbog paljenja pilane u Dovjem 14. septembra 1942, imao je štetu od 47.454 marke, paljenja hotela »Sport« na Pokljuki 5. juna 1943. čak štetu od 93.331 marku, uništenja drvne industrije u Radomljama 22. maja 1943. godine 199.309 maraka itd.

Svi ti napadi nisu prouzrokovali samo materijalnu štetu nacističkoj privredi nego i štetu jačanju nemačkog naroda, koje je iz prihoda privrede na zaplenjenim pogonima finansiralo svoju aktivnost i na drugim područjima, na kojima se vršila denacionalizacija.

Sve veći broj napada na objekte izgnanih Slovenaca i sve veća šteta koju je zbog toga podnosilo jačanje nemačkog naroda, nateralo je ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Celovcu, gde su ga premestili u proleće 1943., da se 11. juna 1943. obrati šefu civilne uprave dr Rajneru s molbom da naredi preduzimanje odgovarajućih mera za zaštitu gorenjske industrije, »koja u privredi Koruške predstavlja veoma veliku stavku«, jer »predstavlja približno polovinu industrijskih proizvodnih kapaciteta« čitave Koruške. »Na žalost su prilike u Gorenjskoj takve da više nije osigurana bezbednost velikog dela industrijskih pogona. To se odnosi naročito na one pogone koji se nalaze izvan gradova i zbijenih naselja«, pisao je i poslao mu spisak 21 takvog industrijskog pogona.[430] Međutim, prilike za naciste se nisu poboljšavale već su se pogoršavale, jer su sledili novi napadi i s njima nove štete, na primer, zbog devet napada na fabriku papira u Količevom od septembra do decembra 1943. godine šteta je iznosila 85.000 maraka, napad na Hribernikovu fabriku tekstila u Tacnu 20. januara 1944. godine koštao ih je 37.000 maraka itd. Dana 6. januara 1944. je spomenuti ured ponovo molio za pomoć, ovoga puta kod štabnog ureda u Berlinu: »Obezbeđenje pogona u Gorenjskoj je palo na opasan minimum. Napadi su sve češći. Sve molbe, posredovanja itd. kod ustanova koje su zadužene za bezbednost nisu donele nikakve ili su, pak, imale negativne rezultate. Pogoni su zbog toga, uz moju prećutnu saglasnost, morali više puta sami da uvode samozaštitu (npr. jako osvet-

ljenje pogona noću itd.«[431] Posle novog napada na fabriku »Stora« u Zgornjim Gameljnama, 6. II 1944. je državni komesar za jačanje nemačkog naroda imao čak 1,200.000 maraka štete.[432]

Spomenuo sam samo napade na veća preduzeća kojima je upravljao državni komesar za jačanje nemačkog naroda. A ako se uzmu u obzir partizanski napadi i na manja preduzeća i imanja, šteta prerasta u milione maraka, a ukoliko bi u obzir uzimali i štetu zbog zaustavljanja proizvodnje, ona bi, razumljivo, bila još veća. Nije tačno da policijske i druge ustanove nisu htele da obezbede te objekte, već je istina u tome da ih nisu mogle uspešno obezbediti pošto su se morale neprekidno angažovati u poterama, ofanzivama i pohodima protiv sve snažnijih i brojnih jedinica Narodnooslobodilačke vojske. Štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu je u martu 1944. molio Himlera da »u Gorenjsku pošalje deo jedinica SS divizije u formiranju, kako bi na taj način obezbedili objekte«[433] Iako je to bila Himlerova praksa - upravo na području za naseljavanje uz Savu i Sutlu je u to vreme i s takvim ciljem držao svoju diviziju, ili bar njene delove - nije imao na raspolaganju toliko esesovskih divizija da bi ih mogao poslati u sve krajeve u kojima je narodnooslobodilačka borba gurnula nemačkog okupatora u defanzivu. Narodnooslobodilačka vojska je do kraja rata napala i uništila još brojne objekte u Gorenjskoj i time prouzrokovala veliku materijalnu, pa i moralnu štetu ne samo nacističkoj privredi nego i jačanju nemačkog naroda. Tako je zaslugom narodnooslobodilačke borbe, nacističko angažovanje na tome da uz pomoć zaplenjenog slovenačkog kapitala učvršćuje germanstvo sve više doživljavalo krah.

NAPOMENE UZ V POGLAVLJE

[1] Štirova beleška 17. IV 1941. u: Frensing: Die Umsiedlung der Gottschee-Deutschen. Za sada još ne raspolažemo s detaljnijim nacističkim planovima nemačke kolonizacije u okupiranim slovenačkim pokrajinama. Da bi dobili bar nešto jasniju predstavu o tome kakvi su bili stavovi pojedinih nacista u odnosu na nemačku kolonizaciju slovenačke teritorije navodim odlomak iz izveštaja vođe centralnog zemljišnog ureda u Berlinu profesora Majer-Hetlinga o poseti u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj od 16. do 25. maja 1941:

»2. Čini se da će *germanizacija* stanovništva nakon iskorenjivanja svih neupotrebljivih i politički štetnih elemenata na samom mestu biti moguća ukoliko bude na raspolaganju dovoljno prostora za izvanredno marljive Nemce iz Starog Rajha, koji će sastavljati vodeći poljoprivredni sloj. Iskustva iz istočnih pokrajina možemo upotrebiti ovde samo ako ih na odgovarajući način promenimo i prilagodimo.

3. Izgleda da bi bilo veoma pogodno da ne stvaramo suviše velika imanja, jer bi u suprotnom proces germanizacije, zbog potrebne radne snage niže rasne vrednosti, bio otežan ili čak uopšte nemoguć. Kao najpogodnije imovno uređenje došla bi u obzir ona struktura imanja koju predviđa (Himlerova - nap. T. F.) opšta naredba 7/II, ali bi je trebalo prilagoditi mesnim, vlasničko-privrednim i prirodnim karakteristikama jugoistoka. To nam nudi najbolju mogućnost da radimo i bez tuđe radne snage.

4. Rasno čišćenje industrijskih krajeva biće teže od germanizacije unutrašnjosti.

5. Formiranje velikih imanja uz granicu, za šta se zauzimao vod glavnog ureda (Grajfelt - nap. T. F.), gaulajter Kučera je označio kao nepogodno. Uz to napominjem da bi se - uz konstatacije koje sam naveo pod tačkom 3 - kao najbolje obezbeđenje granice morao pojaviti pojas poljoprivrednih imanja. Sto se tiče pitanja iseljenja pograničnog pojasa u vreme rata imam skrupule, pošto i na velikim imanjima treba angažovati podjednak broj ljudi kao i na hubama, ali s tom razlikom što bi broj privredno samostalnih ljudi na velikim imanjima bio mnogo manji i što bi broj privredno nesamostalne radne snage (a ova bi ovde bila, uglavnom, stranog porekla) bio najčešće veći.

6. Što se tiče preseljenja kočevskih Nemaca, valja proučiti da li da, i pored toga što ćemo ih većinu naseliti u donjoj Štajerskoj, bar neke delove te narodne grupe naselimo i oko Ljubljane. Najposle, kočevski Nemci su oduvek imali izrazito neprijateljski odnos prema slovenačkoj metropoli. U tom pravcu se kreću i želje SS-brigadefirera Kučere.« (Majer-Hetlingova beleška 28. V 1941, NAW, T-580/BDC, rolna 757.)

[2] Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. I 1921. g; Sarajevo 1932; Splošni pregled Dravske banovine. Glavni statistični podatki, upravna, sodna in cerkvena razdelitev ter imenik krajev po stanju 1. julija 1939. sa dve geografske karte, Ljubljana 1939; up. Biber: Nemci v Jugoslaviji, 19-23 i kod njega spomenutu literaturu šireg obima.

[3] Npr. Doris Kraft: Das Untersteierische Drauland, München 1935, str. 131, ocenjuje na 60.000, podjednako Hans Bruckner: Der Deutsch-slowenische Grenzraum, u: Die südostdeutsche Volksgrenze, Berlin 1934, str. 182; Otto Hans Gölner u delu Die Katastrophe des Südostdeutschtums, Graz 1957, ocenjuje na 50.000.

[4] Holzer: Die statistische Stelle des SDKB.

[5] Dr. Gerhard Werner: Die Sprache und Volkstum in der Untersteiermark, 113.

[6] Dr. Gerhard Werner: Die Sprache und Volkstum in der Untersteiermark, 146.

[7] H. Volkmar, n. d., 25.

[8] Kraft, n. d., 133.

[9] Brückner, n. d., 183.

[10] Gustav A. von Metnitz: Hundert Millionen Deutsche schaffen Raum. Graz 1941. str. 20.

[11] Splošni pregled Dravske banovine, Ljubljana 1939. Prema tom pregledu je u slovenačkoj Štajerskoj tada u gradovima živelo: Maribor 2741, Ptuj 559, Celje 449, u srezovima: Brežice 165, Konjice 308, Ljutomer 2721, Maribor-desna obala 991, Maribor-leva obala 1681, Gornji grad 29, Ptuj 383, Slovenjgradec 274, Celje 561, Laško 270 i Smarje pri Jelšah 241.

[12] Pregled po okruzima pokazuje sledeći broj članova: Celje 1017, Ljutomer 2470, Maribor - unutrašnjost 1857, Maribor-grad 4932, Ptuj 542. (Befehlsblatt der Bundesführung des Steirischen Heimatbundes, maj 1941, str. 98 - navodim: Befehlsblatt.)

is Pregled po srezovima pokazuje sledeći broj: Kamnik 220, Kranj 371, Litija 114 i Radovljica 333. (Splošni pregled Dravske banovine, Ljubljana 1939.)

[14] Po srezovima: Novo Mesto 2349, Crnomelj 556, Krško 133 i Metlika 15. (Splošni pregled Dravske banovine, Ljubljana 1939.)

[15] Splošni pregled Dravske banovine, Ljubljana 1939.

[16] Članak »Volkspolitische Lageberichte«, koji je 7. aprila 1941. sastavilo I glavno odeljenje ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu kazuje »da germanstvo u donjoj Štajerskoj nije postiglo nikakav veći privredni značaj«. (NAW, T-74, rolna 3.)

[17] Biber: Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 27.

[18] Baš: Doneski k problematiki slovenještajerskega nemštva, 10-11; Biber Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 27-28.

[19] Baš: Doneski k problematiki slovenještajerskega nemštva.

[20] Biber: Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 27-28.

[21] Ivan Simonič: Zgodovina kočevskega ozemlja, u: Kočevski zbornik, Ljubljana 1939, str. 51-55. Njegovu bibliografiju o Kočevskoj vidi u Kočevskem zborniku, str. 363-382.

[22] Splošni pregled Dravske banovine, Ljubljana 1939; Jože Rus: Jedro kočevskega vprašanja, u: Kočevski zbornik, Ljubljana 1939, str. 147; Hugo Grothe: Die Deutsche Sprachinsel Gottschee in Slowenien, Münster in Westfallen 1931 (navodim: Grothe); Handwörterbuch des Grenz-und Auslanddeutschtums, 3. Bd., Breslau, 57-81; Der Reichsführer SS, Reichskommisar für die Festigung deutschen Volkstums: Volkspolitische Lageberichte, Gottschee, 16. Juli 1941. (arhiv IZDG f. 1302)

[23] Handwörterbuch des Grenz-und Auslanddeutschtums, 3. Bd., 63.

[24] Kočevski zbornik, 146.

[26] Dušan Biber: Kočevski Nemci med obema vojnama. Zgodovinski časopis, XVII, leto 1963, str. 26, nap. 4 (navodim: Biber, Kočevski Nemci).

[26] O. F.: Ljudske šole na Kočevskem, u: Kočevski zbornik, 360; Jože Rus se u Kočevskem zborniku (str. 170) poziva i na podatke narodnog katastra, ali, ipak, navodi nešto drukčije podatke: 8428 čvrstih nemačkih i u prethodnim rodovima germanizovanih ljudi i 9103 »čvrsta Slovenca, zatim takvih koji su između slovenstva i germanstva i na kraju, onih kojima je moguće dokazati da su se germanizovali u zadnjem kolenu«.

[27] Abschlussbericht über die Erfassung der Deutschen in der Gottschee und im Gebiet der Stadt Laibach durch die Einwandererzentrallstelle, NAW, T-81, rolna 306.

[28] Der Reichsführer SS, Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums: Volkspolitische Lageberichte, Gottschee, 16. Juli 1941. (arhiv IZDG, f. 1.302).

[29] Grothe, n. d., 142; Kočevski zbornik, 129.

[30] Hans Gröbl: Das Gottscheerland. Flugschriften für Deutschösterreichs Recht. Nr. 13, Wien 1919, str. 7; Hans Arko: Gedächtnisschrift, jesen 1941., u materijalu EWZ, NAW, T-81, rolna 306 (navodim: Arko, Gedächtnisschrift).

[31] Arko: Gedächtnisschrift; Biber: Kočevski Nemci, 30.

[32] Biber: Kočevski Nemci, 29.

[33] Arko: Gedächtnisschrift; Biber: Kočevski Nemci, 18.

[34] Arko: Gedächtnisschrift; Biber: Kočevski Nemci, 30-31. Vidi i članak »Die Gottscheer Jugend« u Gottscheer Zeitung 25. IX 1941., koji kaže: »Prvo radno logorovanje mladih drugova iz svih delova naše domovine je održano na Inlaufu, a vodili su ga drugovi iz Rajha. Veliki omladinski susret nekoliko stotina omladinaca i omladinki. Prvi dom su izgradili stanovnici Stare Cerkve...«

[35] Biber: Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 113-115; isti: Kočevski Nemci, 31.

[36] Stiravo pismo Hinceu 26. I 1942., arhiv MNOM, fond DDV.

[37] Arko: Gedächtnisschrift.

[38] Izveštaj EWZ o prilikama u Kočevskoj, NAW, T-81, rolna 306.

[39] Oteršetovo pismo Bergmanu 16. XII 1938, PAM, fond SODI, f. 28.

[40] Šoberovo pismo nemačkom konzulatu u Ljubljani 16. XII 1938., prepis u PA AA, Kult. A., Bd. 18, 0018/39.

[4'] Upravo tamo.

[42] Šoberov izveštaj Nemačkom konzulatu u Ljubljani 16. XII 1938, PA AA, Kult. A., Bd. 18, 0018/39.

[43] Prilog uz Soberov izveštaj Nemačkom konzulatu 16. XII 1938, PA AA, Kult. A., Bd. 18, 0019/39; original u PA AA, fond Nemačkog konzulata u Ljubljani (navodim: DKL).

[44] Zapisnik sastanka vodstvenog odbora i kočevskog referata VDA, PA AA, fond DKL.

[46] Raveovo pismo Šturmu s početka 1939. godine, PA AA, fond DKL.

[46] Zapisnik sastanka održanog 1. VIII 1939, PAM, fond SODI, f. 18.

[47] Gottscheer Kalender 1941, str. 115.

[48] Gottscheer Kalender 1940, str. 77-78.

[49] Biber: Kočevski Nemci, 37.

[50] Gottscheer Zeitung 2. i 23. I 1941; Verzeichnis der Ortsgruppen des SDKB im Draubanat und deren Ortsbereich, PAM, fond SDKB, f. 2.

[51] Gottscheer Zeitung 23. I 1941; Holzer: Die statistische Stelle des SDKB.

[52] Izveštaj EWZ o prilikama u Kočevskoj, jesen 1941., NAW, T-81, rolna 306.

[53] Razlika između područja mesnih grupa Kulturbunda i šturmova »Volksdeutsche Mannschaft« bila je samo ta što je za područje mesnih grupa Željne i Šalka Vas bio samo jedan šturm, tj. XII, a svugde drugde su se podudarala područja nekadašnjih upravnih opština, mesnih grupa i šturmova »Volksdeutsche Mannschaft«.

[54] Herbert Erker: Die Gottscheer zu Ostern 1941. Marburger Zeitung 20. XI 1941.

[65] Alfred Busbach: Die organisatorische Entwicklung der Gottscheer Volksgruppe, Gottscheer Zeitung 3. XII 1941; Die Gottscheer Jugend, Gottscheer Zeitung 25. IX 1941.

[56] Izveštaj EWZ o prilikama u Kočevskoj, jesen 1941., NAW, T-81, rolna 306; Holzer: Die statistische Stelle des SDKB; statistički pregled organizovanih kočevskih Nemaca u proleće 1941., arhiv MNOM, fond DDV; Gottscheer Zeitung 24. VII i 3. XII 1941; Marburger Zeitung 20. XI 1941.

[57] Richard Lackner: Die Gottscheer haben sich immer bewährt. Untersteirischer Heimatdienst, Nr. 229/42, 18. IV 1942 (navodim: Lackner, Die Gottscheer).

[58] Herbert Erker: Die Gottscheer zu Ostern 1941, Marburger Zeitung 20. XI 1941.

[59] Lackner: Die Gottscheer.

[60] Janko Jare: Kočevsko v narodnoosvobodilni vojni. Zgodovinski časopis, XVII, leto 1963, str. 53 (navodim: Jare: Kočevsko).

[61] Arko: Gedächtnisschrift.

[62] Lackner: Die Gottscheer; izveštaj kočevskog referata VDA 21. IV 1941, u: Frensing, Die Umsiedlung der Gottschee-Deutschen.

[63] Lackner: Die Gottscheer.

[64] Gottscheer Zeitung 24. IV 1941; izveštaj kočevskog referata VDA 21. IV 1941, u: Frensing, Die Umsiedlung der Gottschee-Deutschen.

[66] Izveštaj sreskog načelstva Črnomelj civilnom komesaru za Ljubljansku pokrajinu 29. IV 1941., arhiv IZDG, f. 3.

[66] Herbert Erker: Die Gottscheer zu Ostern 1941, Marburger Zeitung 20. XI 1941.

[67] W.: »Die Tage vor der Befreiung«, Gottscheer Zeitung 24. IV 1941.

[68] Die Volksgruppe der Gottscheer, 23.

[69] Jare: Kočevsko, 54; Gottscheer Zeitung 24. IV 1941; Lackner: Die Gottscheer; Peter Šobar: Kočevska v boju za svobodo, Dolenjski list 8. i 15. VII 1965.

[70] Gottscheer Zeitung 24. IV 1941.

[71] Izveštaj štaba 49. planinskog korpusa 18. i 19. IV 1941.; naređenje štaba II nemačke armije štabu 49. planinskog korpusa 20. IV 1941. (NAW, T-312, rolna 1120); Gottscheer Zeitung 24. IV 1941.

[72] Pismo L. Hegler dr Pečaueru 22. IV 1941, u: Frensing, Die Umsiedlung der Gottschee-Deutschen.

[73] Izveštaj EWZ o prilikama u Kočevskoj, jesen 1941., NAW, T-81, rolna 306.

[74] Gottscheer Zeitung 1. V 1941.

[75] Vidi nap. 72.

[76] Ulrich von Hassell: Vom andern Deutschland. Wien 1948. 2. izd., str. 165.

Neki W je u članku: Die Tage vor der Befreiung, koji je objavio u Gočejer cajtungu 24. IV 1941. napisao: »Sa svih krovova pozdravljaju zastave s kukastim krstom, govore o tome šta gori u našim srcima: da se smemo kao slobodni Nemci vratiti u veliki Nemački Rajh Adolfa Hitlera.« Time je mislio na priključenje Kočevske Nemačkoj ili, pak, na preseljenje Nemaca iz Kočevskog, o čemu su se prethodnog dana njihovi zastupnici dogovorili s Himlerom.

[77] Pismo F. Frajburgera Gaugrenzlandamtu u Gracu 2. V 1941, PAM, fond SODI, f. 1.

[78] Karstanjenovo pismo Frajburgera 15. V 1941, PAM, fond SODI, f. 1.

[79] Naređenje Štaba XI armijskog korpusa 02/3964 op„ 14. IV 1941, arhiv VII, k. 451, f. 36/5-1.

[80] Izveštaj Štaba XI armijskog korpusa 02/3967 op., 19. IV 1941, arhiv VII, k. 451, f. 34/5-1, 2.

[81] Naređenje o tome da u krajevima na italijanskom okupacionom području moraju da se vijore samo italijanske zastave izdala je 23. IV 1941. komanda II italijanske armije na Sušaku. (Telegram Komande II italijanske armije Komandi XI armijskog korpusa 23. IV 1941, arhiv IZDG, f. 636.)

[82] To je bilo tek krajem aprila 1941., pošto je Komanda XI armijskog korpusa 28. IV 1941. javila svojim jedinicama da u naređenju Štaba II armije, od dana 23. IV 1941. u rečenici: »U krajevima koje smo okupirali može da vihori samo italijanska zastava«, brišite reč »samo«. Dva dana kasnije je u novom naređenju izričito naglasilo da je dozvoljeno vešanje nemačkih zastava, ali da tamo gde će biti postavljene nemačke zastave postave i italijanske, i to tako da bude više italijanskih nego nemačkih. (Naređenja Štaba XI armijskog korpusa 28. i 30. IV 1941., arhiv IZDG, f. 656.)

[83] Izveštaj Komande karabinjera divizije »Izonco« komandi karabinjera XI armijskog zbora 4. V 1941., arhiv IZDG, f. 197. O proslavljanju Hitlerovog rođendana u Kočevju 20. IV 1941. vidi i reportažu u Gočejer cajtungu 24. IV 1941. i fotografije u Pokrajinskom muzeju u Kočevju.

[84] Brošov izveštaj Nemačkom ministarstvu inostranih poslova 2. V 1941., PA AA, fond DKL,

[85] Prepis Buzbahovog dokumenta 25. IV 1941., PA AA, fond DKL.

[86] Izveštaj EWZ o prilikama u Kočevskoj, jesen 1941., NAW, T-81, rolna 306; Brošov izveštaj Nemačkom ministarstvu inostranih poslova 2. V 1941, PA AA, fond DKL.

[87] Prepis Šoberovog telegrama Musoliniju 2. V 1941., PA AA, fond DKL.

[88] Brošov izveštaj Nemačkom ministarstvu inostranih poslova 2. V 1941., PA AA, fond DKL; izveštaj EWZ o prilikama u Kočevskoj, jesen 1941., NAW, T-81, rolna 306.

[89] Biber: Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, 213-214.

[90] Aktenvermerk über die Stellungnahme der Volksgruppenführung Gottschee zur Umsiedlungsfrage auf Grand der Besprechung am 6. Nov. 1939. PA AA, fond DKL, Bd. 2/9.

[91] Gottscheer Kalender 1941, str. 114.

[92] Štirova beleška 17. IV 1941., u: Frensing, Die Umsiedlung der Gottschee-Deutschen.

[93] Zapisnik konferencije održane u Beču 18. i 19. IV 1941, foto-kopija, FOL, H 297846.

[938] Rintelenov telegram Makenzenu 24. IV 1941., NAW, T-120, rolna 199.

[94] SS-Hauptsturmführer [Rexeisen] an den SS-Sturmbannführer Dr. Sandberger, z. Zt. Laibach. Betr.: Völkischer Aufbau Krains, vom geschichtlichen und Rassenstandpunkt aus betrachtet. NAW, T-81, rolna 296. Foto-kopiju mi je ljubazno poslao dr Januš Sobčak iz Poznanja i za to mu se na ovom mestu najlepše zahvaljujem. Prilikom razgovora vodstva Zandbergerovog centralnog ureda za useljenje u Lodzu, održanog dana 25. aprila 1941., koji se ticao daljeg rada tog ureda dr Zandberger je izveštavao: »U vezi s aprilskim događajima u jugoistočnoj Evropi, valja računati na to da će centralnom uredu za useljenje biti poveren pregled kočevskih Nemaca. Reč je 0 oko 18.000 ljudi.« Navodio je takav broj kočevskih Nemaca kakav mu je prezentirao Reksajzen. (Zapisnik razgovora vodstva centralnog ureda za useljenje u Lodzu 25. IV 1941, NAW, T-81, rolna 327.)

[96] Izjava Martina Sturma, u: Frensing, Die Umsiedlung der Gottschee-Deutschen.

[96] Vođ kočevske nemačke omladine Rihard Lakner je pisao u članku »Wir rüsten zur Heimfahrt«, koji je objavljen 28. avgusta 1941. u Gočejer cajtungu, da se prilikom kapitulacije Jugoslavije postavljalo pitanje o tome šta će biti s kočevskom narodnom grupom i rekao:

»Nakon toga što je sam Firer, prilikom svoje posete Mariboru, obavestio vodeće ljude narodne grupe o svojoj odluci: Vi, Kočevari, ste tokom dugih stoleća savesno ispunjavali svoju emisiju kao predstavnici nemačkog naroda na predstraži u siromašnim kraškim šumama. Vaša akcija je sada završena - vratite se kući u materinski Rajh 1 pomažite nam da ispunimo zadatke koje postavlja velika Nemačka. Dodelio sam vam prostor koji odgovara vašem načinu života i koji će vam biti sasvim prikladan. Lepa, plodna pokrajina koja leži na novoj granici Rajha postaće vaša nova domovina. Idite tamo i sredite je prema svom ukusu kako bi imala pravi nemački lik - postanite granični stub Rajha na jugoistoku, koji nikada neće moći da sruši ni jedan neprijatelj.«

Vodstvo kočevskih Nemaca je kasnije još ponavljalo taj Hitlerov poziv i naređenje. Kada je, na primer, 20. oktobra 1941. došla u Kočevje prethodnica EWZ iz Lodza vodstvo kočevske narodne grupe joj je reklo »da prema posebnom Firerovom naređenju od 26. IV 1941. kočevska narodna grupa postoji i dalje«. (Izveštaj SS-oberšturmfirera Saliesa 20. X 1941, NAW, T-81, rolna 306.)

[97] Gottscheer Zeitung 1. V 1941.

[98] Gottscheer Zeitung 1. V 1941.

[99] Gottscheer Zeitung 8. V 1941.

[100] Gottscheer Zeitung 15. V 1941.

[101] Gottscheer Zeitung 22. V 1941. i naredni brojevi.

[102] Štirov zapisnik razgovora održanog 14. V 1941, u: Frensing, Die Umsiedlung der Gottschee-Deutschen; Lampeterov izveštaj »Die Entwicklung der Dinge bei der Umsiedlung der Gottscheer Volksgruppe« od 9. II 1942., arhiv IZDG (navodim: Lampeter: Die Entwicklung der Dinge bei der Umsiedlung). Dan pre nego što je vodstvo kočevskih Nemaca u Berlinu počelo da se dogovara o preseljenju, na sastanku vođa odeljenja Centralnog ureda za useljenje u Lodzu, 11. maja 1941., izveštavali su i sledeće:

»*Kočevje*. Nameravano preseljenje folksdojčera iz Kočevja i iz ljubljanskog područja (za poslednje smo nagovorili Italijane) uskoro će postati stvarnost. Dva razloga diktiraju to iseljenje:

1. Citava pokrajina je srazmerno neplodna, Nemci u Kočevskoj su, uglavnom, bez imanja.

2. Italijani nemaju upravo nikakvog osećanja za razlikovanje između folksdojčera i Slovenaca. Valja dodati još i to da su folksdojčeri sasvim neprijateljski raspoloženi

prema Italijanima; suprotstavljaju se svakoj naredbi, na primer, da bilo šta prodaju Italijanu. Kočevski Nemci su u rasnom pogledu bolji od volinijskih ali, ipak, slabiji od besarapskih Nemaca. Vanredno su politički borbeni i veoma odani Fireru.

Reč je o oko 18.000 osoba. Nije još određeno mesto za njihov pregled i ne postoji još plan za rad komisija« (Zapisnik sa sastanka vođa odeljenja Centralnog ureda za useljenje u Lodzu 11. V 1941, NAW, T-81, rolna 327.)

[103] Grajfeltovo pismo dr Iberajteru 20. V 1941, u: Frensing, Die Umsiedlung der Gottschee-Deutschen.

[104] Gottscheer Zeitung 22. V 1941, i naredni brojevi.

[105] Lampeter: Die Entwicklung der Dinge bei der Umsiedlung.

[106] Gottscheer Zeitung 12. i 19. VI 1941.

[107] Gottscheer Zeitung 24. VII 1941.

[108] Gottscheer Zeitung 25. IX 1941.

[109] Gottscheer Zeitung 17. VII, 28. VIII i 25. IX 1941.

[110] Gottscheer Zeitung 26. VI 1941.

[1,1] Gottscheer Zeitung 10. VII 1941.

[,12] Upravo tamo.

[113] Gottscheer Zeitung 31. VII 1941.

['14] Gottscheer Zeitung 3. VII 1941.

[115] Gottscheer Zeitung 10. VII 1941.

[116] Gottscheer Zeitung 10. VII 1941.

[117] Arko: Gedächtnisschrift; a Lampeter je 20. X 1941. u svom poverljivom izveštaju o »trenutnim političkim prilikama kočevske narodne grupe« pisao: »Preseljenje nije ni za jednog Kočevara lako, jer kod njih postoji izrazita ljubav prema domovini. Ali, pošto smo im objasnili političku potrebu našeg povratka u Rajh, sledi veoma veliki deo veselog srca Firerov poziv. Zaista postoje u kočevskoj narodnoj grupi pojedinci koji vode propagandu protiv preseljenja. Pošto sami ne žele da se presele, rado bi zadržali i druge sunarodnjake. Među njima su: deo folksdojčerskih popova i pojedini građani iz grada. U unutrašnjosti ih je srazmerno manje...« (NAW, T-81, rolna 306.) Broj takvih koji se neće preseliti je ocenio na oko pet odsto.

[118] Gottscheer Zeitung 10. VII 1941.

[1,9] Obaveštajni vestnik br. 17 Komande XI armijskog korpusa 25. VII 1941, u: Zbornik NOV, VI/1, dok. 108.

[120] Obaveštajni vestnik br. 21 Komande XI armijskog korpusa 23. VIII 1941, u: Zbornik NOV, VI/1, dok. 137.

[121] Obaveštajni vestnik br. 23 Komande XI armijskog korpusa 10. IX 1941, u: Zbornik NOV, VI/1, dok 157.

[,22] Slovenski poročevalec 25. VII 1941.

[123] Epiha su 2. VI 1942. ubili Italijani u Staroj Cerkvi, Kraker se 1943. godine preselio u Gorenjsku, a Glibe je ostao u Gotenici, pomogao partizanima i stekao aktivistički znak ÓF i umro jula 1960. u Dolenjoj Vasi. (Dr Stanko Lenič, usmeni podatak; Marjan Tratar Učo: Smrt naprednega duhovnika, Novice, Kočevje 23. VII 1960. Upravo primer tog nemačkog sveštenika govori o nacionalnoj strpljivosti narodnooslobodilačkog pokreta.)

[124] Lampeter: Liste der politisch unzuverlässigen Gottscheer, NAW, T-81, rolna 306.

[125] Lampeterov izveštaj EWZ 22. X 1941., NAW, T-81, rolna 306.

[126] Gottscheer Zeitung 23. X 1941.

[127] Gottscheer Zeitung 14. VIII 1941. Zanimljivo je da je jedan primerak letka došao u ruke vođe Podružnice državnog propagandnog ureda NSDAP za Korušku na

Bledu, Lotaru Veberu, koji ga je poslao u Celovec s recima: »U prilogu vam šaljem komunistički letak koji je širen u Kočevju i koji je, po mom mišljenju, sastavljen sasvim spretno. Ali, razumljivo je da su upravo među Nemcima u Kočevju najslabija tla za komunističku propagandu.« (Veberov izveštaj 16. VIII 1941, arhiv IZDG, f. 1003.) Letak, na žalost, nije sačuvan.

Obaveštajni vestnik br. 20 Komande XI armijskog korpusa 17. VIII 1941. izveštava: »Desetog avgusta - ... Na putu Livold-Mozelj i uz raskršće Kočevje-Stari Log našli su komunističke letke na nemačkom jeziku.« (Zbornik NOV, VI/1, dok. 130.)

[128] Telegram Nemačkog ministarstva inostranih poslova Nemačkom konzulatu u Ljubljani 29. V 1941., PA AA, br. 153253.

[129] Pismo ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu dr Iberajteru 19. VI 1941. u: Frensing: Die Umsiedlung der Gottschee-Deutschen.

[130] Stiravo pismo Šoberu 26. VII 1941. u: Frensing, Die Umsiedlung der Gottschee-Deutschen.

[131] Himlerova uputstva 4. VII 1941., NAW, T-74, rolna 3; Menscheneinsatz 1941, str. 45.

[132] Himlerova naredba br. 38/1 od 14. VII 1941., NAW, T-81, rolna 267; Menscheneinsatz 1941, str. 45-46; projekat naredbe, koji je, prema uputstvu od 13. V 1941., sastavio dr Petri i koji se samo unekoliko razlikuje od naredbe, nalazi se u NAW, T-81, rolna 267.

[133] Izveštaj dr Gradmana 6. XI 1941., NAW, T-81, rolna 306.

[134] Denkschrift des Deutschtums im ehemaligen jugoslawischen Staatsgebiet, foto-kopija dokumenta, koji je državni sekretar u Nemačkom ministarstvu unutrašnjih poslova Štukart 15. VII 1941. poslao Nemačkom ministarstvu inostranih poslova, nalazi se u FOL, br. E 226949-E 226989.

[135] Telegram Nemačkog veleposlanstva u Rimu, 29. VII 1941, foto-kopija FOL, br. 153297-153298 i B 001113-B 001114; italijanski projekt državnog ugovora 29. VII 1941., foto-kopija, FOL, br. 153299-153302 i B 001115-B 001118.

[136] Klodijusov telegram, 1. VIII 1941., foto-kopija, FOL, br. B 001124^B 0011127.

[137] Telegram Nemačkog veleposlanstva u Rimu, 8. VIII 1941., foto-kopija, FOL, br. B 001166.

[138] Telegram Nemačkog veleposlanstva u Rimu, 8. VIII 1941., sa projektom državnog ugovora o preseljenju, foto-kopija, FOL, br. B 001167-B 001169.

[139] Telegram Nemačkog veleposlanstva u Rimu, 14. VIII 1941., sa projektom izvršnih odredbi, foto-kopija, FOL, br. B 001170-B 001176.

[140] Telegram Nemačkog veleposlanstva u Rimu, 14. VIII 1941., sa projektom izvršnih odredbi, foto-kopija, FOL, br. 153319-153327.

[141] Ugovor o preseljenju sa izvršnim odredbama od dana 31. VIII 1941., arhiv IZDG, f. 1234.

[142] Dokumentation der Vertreibung, V, str. 3 (dok.).

[143] Organisationsvorschlag für die Umsiedlungsstelle Gottschee 10. V 1941, u: Frensing, Die Umsiedlung der Gottschee-Deutschen.

[144] Organizacioni nacrt ureda nemačkog opunomoćenika za preseljenja 15. XI 1941., arhiv IZDG; izjava dr Volerla u Dokumentation der Vertreibung. O uredu nemačkog opunomoćenika za preseljenje u Ljubljani je jedan od članova Centralnog ureda za useljavanje, SS-unteršturmfirer dr Gradman, 6. XI 1941, izveštavao u Berlin: »Nemački opunomoćenik za preseljenje je dr Volert, poslovni vođa DUT u Berlinu, njegov zamenik je dr Redel, opunomoćenik za područje Kočevje je nameštenik dr Knut. Sva trojica su, dakle, pripadnici DUT, koje je ova stavila na raspolaganje državnom komesaru. Clan SS je samo dr Redel i to kao SS-šturman u nekoj berlinskoj je-

dinici opšte SS. Izgleda da odnosi između njih i državnog komesara nisu čisti, jer teškoće na samom mestu nisu bile male, pa bi ih mogli unekoliko izbeći ukoliko bi bili u Berlinu drukčije raspoloženi. Izgleda da osoblje za ured u Ljubljani nije bilo pripremljeno niti blagovremeno niti u dovoljnoj meri, tako da su u tom pogledu nastale teškoće što su zastupnici nepiačkog opunomoćenika za preseljenje otvoreno priznali. Odnosi između dr Volerta i DUT, naročito sa dr Kulemanom u Berlinu, izgledaju još uvek veoma napeti. Dr Volert ima još uvek osećaj da želi da ga izgnaju iz Berlina zbog toga da bi dr Kuleman mogao sam da gazduje.« (Gradmanov izveštaj 6. XI 1941 EWZ, NAW, T-81, namotak 306.)

146 Redlov izveštaj 5. IX 1941., arhiv IZDG, f. 1314.

146 Laforsovo štabno naređenje br 14 od 18. IX 1941., AS, KUZOP, f. 2.

147 Upravo tamo.

148 Laforsovi telegrami Lampeteru 19. i 25. IX 1941., arhiv MNOM, fond DDV.

149 Laforsove beleške o redosledu šturmova pri preseljavanju, o transportnim pitanjima u Kočevskoj, o hitnosti proterivanja Slovenaca i prilagođavanju njegovih oblika naseljavanju Nemaca, o određivanju odlazaka pojedinih transporta, o formiranju jedinica za utovarivanje, o zbrinjavanju na transportima, o imenovanju vođa transporta, o obezbeđenju transporta pred partizanima u Ljubljanskoj pokrajini, o obezbeđenju transporta pred partizanima u slovenačkoj Štajerskoj, arhiv MNOM, fond DDV.

'50 Blisova beleška 1. X 1941. AS, fond KUZOP, f. 14.

161 Telegram dr Volerta 4. X 1941., prepis u: Baš, Slovenski Nemci 1918-1945, dok. 176.

152 Dr Volert je 6. X 1941. pisao u Kočevje da je saznao da neki optanti, koji su namirnice već prodali pa su zabrinuti kako će preživeti zimu, žele da prodaju zemlju Slovencima. »Ta namera«, kaže dr Volert, »je rezultat priča o tome da u ovoj godini više neće biti preseljavanja. S obzirom na izjave koje sam u subotu (4. oktobra - nap. T. T.) dobio iz državnog komesarijata u Berlinu nema nikakvih sumnji o tome da državni komesarijat hoće da izvede preseljenje još u ovoj godini, pa tako priče gube svoju osnovu.« (Volertovo pismo vodstvu kočevskih Nemaca 6. X 1941., arhiv IZDG, f. 1314.)

153 Laforsovo pismo dr Štiru 8. X 1941, AS, fond KUZOP, f. 3.

154 Knutov izveštaj štabnom uredu u Berlinu 4. X 1941., arhiv IZDG, f. 1314.

,55 Volertovo pismo vodstvu kočevskih Nemaca 6. X 1941., arhiv IZDG, f. 1314.

,56 »Kada se septembra saznalo da ćemo morati da odgodimo preseljenje, vodstvo narodne grupe tiho je izvelo prikupljanje dobrovoljaca za vojsku. Prijavilo se 90 odsto svih za oružje sposobnih muškaraca. (Spiskovi dobrovoljaca sa njihovim potpisima su sačuvani.) O tome je vođa Manšaft izveštavao gaulajtera i državnog namesnika dr Iberajtera.« (Lampeter: Die Entwicklung der Dinge bei der Umsiedlung.)

157 Šelovo pismo Laforsu 15. X 1941., arhiv MNOM, fond DDV.

158 Lampeterovo pismo Laforsu 27. X 1941., arhiv" MNOM, fond DDV.

169 Gottscheer Zeitung 23. X 1941.

160 Izveštaj posebnog voza EWZ 8. XII 1941. NAW, T-81, rolna 306. Prema izveštaju, koji je 18. XII 1941. dr Volert telegrafski poslao uredu državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu, trebalo bi za preseljenje optirati 12.093 kočevska Nemca. (Volertov telegram 18. XII 1941., arhiv IZDG, f. 1314.)

16T Volertov izveštaj uredu državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 11. XII 1941. NAW, T-74, rolna 3; Volertov telegram uredu državnog komesara za jačanje nemačkog naroda" u Berlinu 18. XII 1941., arhiv IZDG, f. 1314.

162 Izveštaj EWZ o prilikama u Kočevskoj, jesen 1941. T-81, rolna 306.

[163] Dokumentation der Vertreibung, V, str. 4 (dok.).

[164] Arko: Gedächtnisschrift.

[165] Gottscheer Zeitung 8. V 1941.

[166] Dokumentation der Vertreibung, V, str. 9-15 (dok.).

[167] Beleška EWZ u Lodzu 20. Vili 1941. NAW, T-81, rolna 306. Tzv. posebni voz centralnog ureda za useljenje u Lodzu su, na Hajdrihov predlog, izradili 26. VI 1941. pošto su imali teškoće s prevozom tzv. letećih komisija. Imao je 15 vagona, od kojih je osam služilo za pregled optanata. Optanti su ušli u četvrti vagon, u petom su ih fotografisali i rendgenom im pregledali pluća, u šestom izvršili popis zdravstvenog stanja porodice i pregledali krv, u sedmom i osmom vagonu je bio, osim nekoliko kabina za svlačenje, i prostor za osam lekara i rasnih istraživača koji su zdravstveno, nasledno-biološki i rasno pregledali optante, u devetom vagonu su sređivali državljanstvo, a u desetom poslove koji su se ticali zanimanja, u jedanaestom vagonu su proveravali pojedine rezultate dotadašnjeg pregleda, odlučivali o definitivnoj oceni optanta i na kraju mu, u ukrašenom prostoru, predali preseljeničku i državljansku legitimaciju. U vozu je bilo 127 službenika, esesovaca, koji su svakog dana pregledali oko 500 osoba. (Izveštaji o posebnom vozu EWZ se nalaze u NAW, T-81, rolna 284; Gottscheer Zeitung 23. X i 30. X 1941; Marburger Zeitung 8. V 1942.)

[168] Izveštaj posebnog voza EWZ 25. X 1941, NAW, T-81, rolna 306.

[169] Saliesovi izveštaji EWZ 20. i 23. X 1941. NAW, T-81, rolna 306.

[170] Zabeleška telefonskih poruka Malsena fon Ponikau 15. X 1941. NAW, T-81, rolna 306.

[171] Oko Blatnika je delovala aktivna semička partizanska grupa, koja je 13. oktobra 1941. napala i Blatnik. (Janko Jare: Bela Krajina v uporu. Kronika 1953, str. 169-170.)

[172] Krajem oktobra 1941. su se, naime, belokrajinske partizanske grupe udružile u Belokrajinsku četu na Smuku, koja je 30. oktobra stigla u Gorenje Laze, tj. na krajnju istočnu granicu kočevskog područja. (Janko Jare: Prva belokrajinska partizanska četa. Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS v Ljubljani, 1957, str. 86.) Na krajnju zapadnu periferiju je, pak, iz Loške Doline pristigao deo Krimskog bataljona. (Zbornik NOV, VI/1, dok. 184).

[173] Izveštaj posebnog voza EWZ 8. XII. 1941. NAW, T-81, rolna 306.

[174] Abschlussbericht über die Erfassung der Deutschen in der Gottschee und im Gebiet der. Stadt Laibach durch die Einwandererzentralstelle des Chefs der Sicherheitspolizei und des SD, NAW, T-81, rolna 306.

[176] Lampeterova poverljiva Liste der politisch unzuverlässigen Gottscheer, jesen 1941. NAW, T-81,. rolna 306.

[176] Izveštaj EWZ o zapažanjima sa priprema Kočevara za preseljenje, 6. XI 1941. NAW, T-81, rolna 306.

[177] Grajfeltovo pismo Laforsu 31. X 1941. AS, fond KUZOP, f. 2.

[178] Gottscheer Zeitung 27. XI 1941.

[179] Izveštaj posebnog voza EWZ 16. XI 1941. NAW, T-81, rolna 306.

[180] Vidi nap. 174.

[181] »Vodstvo kočevskih Nemaca je među onim poljoprivrednim vlasnicima kojima predstoji preseljenje napravilo izbor u tom smislu da bi samo jedan deo od njih trebalo da dobije nadoknadu za zemljišno vlasništvo, dok bi onaj drugi deo proglasilo nesposobnim za poljoprivredu i ne bi trebalo da dobiju nikakvo imanje.« (Pismo DUT iz Maribora Laforsu 17. XII 1941., arhiv MNOM, fond DDV.)

[182] Materijal SS štaba za naseljavanje »Sidmark«, arhiv MNOM, fond DDV.

[183] Pismo DUT iz Maribora Laforsu 17. XII 1941., arhiv MNOM, fond DDV.

[184] Laforsovo pismo podružnici DUT u Mariboru 12. I 1942, arhiv MNOM, fond DDV.

[186] Zanimljivo bi bilo znati koliko je među onima koje su označavali kao nacionalno mešane primere bilo još uvek onih koji su se osećali više Slovenci nego Nemci. Buzbah je na nekom zboru vođa kočevskih šturmova, održanom u Brežicama 5. jula 1942. rekao da se preselilo i oko 800 ljudi koji »su svoje srce germanstvu otvorili tek posle prevrata u aprilu 1941.« (Zapisnik zbora 5. VII 1942, arhiv IZDG, f. 701.)

[188] Gottscheer Zeitung, 17. XI 1941. Dana 15. XI 1941. je i ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu poslao Himleru na istočni front telegram: »Dana 14. novembra 1941. je, po planu, iz Kočevja u donju Štajersku krenuo prvi transport sa 40 osoba, 22 grla stoke i 9 vagona. Sledeći transporti će voziti, po planu, i tekuće uprkos tome što jako veje. Do istog dana smo iz donje Štajerske u Stari Rajh iselili već 20.000 Slovenaca.« (Telegram ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu Himleru 15. XI 1941. NAW, T-74, rolna 3.)

[187] Redlov dopis Laforsu 2. XI 1941; Vurcbahov telegram 4. XI 1941; Izveštaj ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 9. XI 1941; Laforsov izveštaj 14. XI 1941; Redlov izveštaj 17. XI 1941, arhiv IZDG, f. 655.

188 Volertovo pismo nemačkoj Upravi železnica 11. XI 1941. arhiv IZDG, f. 556.

[189] Zapisnik sa konferencije održane u Veneciji 22. i 23. X 1941., arhiv IZDG, f. 556; »Naredba br. 84/41« Zeleznićke direkcije Ljubljana 7. XI 1941. arhiv IZDG, f. 556.

[190] Transportna uputstva, arhiv IZDG, f. 556.

[191] Izveštaj posebnog voza EWZ 16. XI 1941., NAW, T-81, rolna 306.

[192] Izveštaj Malsena fon Ponikau iz Kočevja 18. XI 1941. NAW, T-81, rolna 306.

[193] Kojzarevo pismo iz Ljubljane Laforsu 9. XII 1941. arhiv MNOM, fond DDV; 2. Izveštaj dr Volerta uredu državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 11. XII 1941., NAW, 74, rolna 3.

[194] Vidi nap. 192.

[195] Janko Jare: Bela Krajina v uporu. Kronika 1953, br. 3, str. 168; Gottscheer Zeitung 25. IX 1941.

[196] Laforsova beleška od 29. septembra 1941. glasi: »Obezbeđenje transporta. U istočnom delu Kočevske, u Kočevskom Rogu, trebalo bi, prema našim vestima, da bude oko 50 ljudi, među kojima i nešto Poljaka i Rusa. Do sada su za svoju ishranu ukrali dva vola i dve svinje. Drugu hranu im obezbeđuje Državna šumska uprava. Ta banda ima i aparat za razmnožavanje letaka, koje nakon toga širi već spomenuta Državna šumska uprava (misli na radnike, zaposlene pri Šumskoj upravi - nap. T. F.). Dva muškarca iz te bande su u Brezovici, pred približno 14 dana, u četiri časa popodne, ubili nemačkog gostioničara Šutea i ostavili list s napisom: 'Tako će se dogoditi sa svim izdajicama!' Pretpostavljamo da će ta banda izvoditi bar demonstrativne napade. Treba obezbediti, pre svega, pojedinog preseljenika, a u manjoj meri čitav transport, iako ni ovaj ne sme ostati neobezbeđen. Bilo bi preporučljivo da se pred odlazak svakog transporta prođe prugom s derezinama. Osnovna primedba je da je obezbeđenje transporta preseljenika na italijanskoj teritoriji zadatak Italije.« (Laforsova beleška 29. IX 1941, arhiv MNOM, fond DDV.)

[197] Laforsov telegram dr Štiru 14. X 1941. AS, fond KUZOP, f. 3.

[198] Telegram italijanskog Ministarstva rata Gracioliju 18. X 1941., arhiv IZDG; Jare: Bela Krajina, 170; Slovenski poročevalec 17. X 1941.; izveštaj EWZ o prilikama u Kočevskoj, jesen 1941. NAW, T-81, rolna 306.

[199] Buzbahov izveštaj EWZ o bezbednosnim prilikama u Kočevskoj, jesen 1941., NAW, T-81, rolna 306.

[200] Upravo tamo.

201 Pregled odvoza pojedinih šturmova iz Kočevskog, arhiv IZDG, f. 693, NAW, T-81, rolna 306; naredbe transportnog odeljenja nemačkog opunomoćenika za preseljenje, arhiv IZDG, f. 693, transportni spiskovi, arhiv IZDG, f. 693.

202 Volertovo pismo 14. XII 1941., arhiv IZDG, f. 1314.

203 izveštaj ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru dr Volertu 16. XII 1941., arhiv IZDG, f. 1314.

204 Originalan prepis dokumenta bez navođenja potpisa od 2. I 1942. adresiran na dr Volerta, arhiv MNOM, fond DDV.

205 O tome dr Ivan Sajovic, dobar poznavalac prilika u gradu Kočevju, svedoči sledeće: »I kada u zimu 1941. godine Hitler, i pored svojih oštrih naredbi, nije zauzeo Moskvu već je bio odbačen natrag, odakle više nije mogao krenuti prema Moskvi, većina Kočevara je u tome već videla principijelno rešenje rata. Osim nezrele omladine, sumnja u Hitlerovu pobedu obavila se oko svih. Zbog toga su dr Arko i drugovi sazvali zbor Kočevara, na kome je glavnu reč imao dr Arko i tu su zaključili da već dogovoreno preseljenje Kočevara u Rajh opozovu, što su učinili telegrafski, ali ubrzo su saznali da opoziv nije moguć, pošto o tome postoji međudržavni ugovor sa Italijom.« (Ivan Sajovic: Delovanje kočevsko-nemške skupine, rukopis, AS, fond KUZOP, f. 4.)

206 Redlov telegram 2. I 1942., arhiv IZDG, f. 1314.

207 Redlov telegram 2. I 1942., arhiv IZDG, f. 1314.

208 Laforsov telegram 2. I 1942., arhiv IZDG, f. 1314.

209 Blisov izveštaj 4. I 1942., arhiv MNOM, fond DDV.

210 Redlov telegram 5. I 1942., štabnom uredu u Berlinu, arhiv IZDG, f. 1314.

211 Letak se nalazi u Pokrajinskom muzeju u Kočevju. Decembra 1941. pronađen je letak koji je sačuvalo rukopisno odeljenje Narodne univerzitetske knjižnice u Ljubljani, ali je, kako se čini, izgubljen.

212 Izveštaj Transportnog odeljenja nemačkog opunomoćenika za preseljenje, arhiv IZDG, f. 556; Knutov telegram 20. I 1942. i Volertov telegram 20. I 1942., arhiv IZDG, f. 1314.

213 Splošni pregled Dravske banovine, Ljubljana 1939.

214 Izveštaj Valtera Vutija 8. XII 1941., izveštaj Gustava Teniesa 10. XII 1941. i izveštaj dr Balduina Zarie 9. XII 1941., materijal EWZ, nav. T-81, rolna 306.

216 Holzer: Die statistische Stelle des SDKB.

216 izveštaj dr Šleja Nemačkom konzulatu u Ljubljani, 23. IV 1941., PA AA, fond DKL Bd. 1/8; Prepis pozdravnog govora dr Šleja generalu Fjorencjoliju 16. IV 1941., PA AA, fond DKL, Bd. 1 /8; Beleška sa zahtevima vodstva ljubljanskih Nemaca, PA AA, DKL, Bd. 1/8; Teniesov izveštaj 10. XII 1941. vodstvu EWZ, NAW, T-81, rolna 306.

218 Izveštaj dr Šleja Nemačkom konzulatu u Ljubljani, 23. IV 1941., PA AA, fond DKL, Bd. 1/8; Prepis pozdravnog govora dr Šleja generalu Fjorencioliju 16. IV 1941., PA AA, fond DKL, Bd. 1 /8; Beleška sa zahtevima vodstva ljubljanskih Nemaca, PA AA, fond DKL, Bd. 1/8.

219 Izveštaj dr Šleja Nemačkom konzulatu u Ljubljani 23. IV 1941., PA AA, fond DKL, Bd. 1/8; dokument vodstva ljubljanskih Nemaca upućen civilnom komesaru Gracioliju i spisak zahteva, PA AA, fond DKL Bd. 1/8.

220 Izveštaj Nemačkog konzulata u Ljubljani Nemačkom ministarstvu inostranih poslova 2. V 1941., PA AA, fond DKL, Bd. 1/8.

221 Teniesov izveštaj vodstvu EWZ 10. XII 1941., NAW, T-81, rolna 306.

222 Himlerova uputstva 4. VII 1941., NAW, T-75, rolna 3; Menscheneinsatz 1941, str. 45.

223 Volertov izveštaj uredu državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 18. XII 1941., arhiv IZDG, f. 1314.

[224] Vutijev izveštaj vodstvu EWZ 8. XII 1941., NAW, T-81, rolna 306.

[226] Abschlussbericht über die Erfassung der Deutschen in der Gottschee und im Gebiet der Stadt Laibach durch die Einwandererzentralstelle des Chefs der Sicherheitspolizei und des SD, NAW, T-81, rolna 306.

[226] Upravo tamo.

[227] Upravo tamo.

[228] Majer-Kajbičev izveštaj, proleće 1942., NAW, T-81, rolna 306.

[229] Zapisnik sa konferencije održane 27. XII 1941., IZDG, f. 556.

[230] Volertov izveštaj, proleće 1942., arhiv IZDG, f. 556.

[231] Izveštaj SS-unteršturmfirera Karla Ferstera o preseljenju ljubljanskih Nemaca, od 20. II 1942., NAW, T-81, rolna 306.

[232] Das Deutschtum in der Gottschee, 22-24; saslušanje Liutpolda Šalermajera na VIII procesu u Nirnbergu, zapisnik rasprave, str. 1985-1997.

[233] Laforsov izveštaj Blisu 7. XI 1941., AS, fond KUZOP, f. 3.

[234] Zusammenfassender Bericht der Kommission, die mit der Bestandsaufnahme in den Gebieten der Untersteiermark und Südkärnten beauftragt war, 12. VII 1941, NAW, T-81, rolna 284.

235 p r v a s e r j j a izveštaja Zemljišno-privredne popisne komisije za donju Štajersku, od 12. VII 1941., arhiv MNOM, fond DDV.

[236] Druga serija izveštaja Zemljišno-privredne popisne komisije za donju Štajersku, od 3. IX 1941, arhiv MNOM, fond DDV.

[237] Treća serija izveštaja Zemljišno-privredne popisne komisije za donju Štajersku, juna 1942., arhiv MNOM, fond DDV; Škaler, n. d„ 10-11.

[238] Vidi nap. 235 i 236.

239 N a r edba ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 22. IX 1941, arhiv MNOM, fond DDV.

[240] O tome možemo suditi i iz Blisovog izveštaja, upućenog višem vođi SS i policije u Poznanju, SŠ-grupenfireru Kopeu »S važnošću od 15. VIII 1941. SS-gruperifirer Grajfelt me je imenovao za vođu SS štaba za naseljavanje 'Sidmark' i poverio mi izgradnju tog štaba. Stručno obrazovanih esesovskih oficira nije mogla da mi stavi na raspolaganje ni jedna ustanova. Prepreke, na koje smo naišli ovde, izgledale su nam nesavladive. Položajem smo sada ovladali tako da možemo izvesti preseljenje kočevskih Nemaca. U planskom odeljenju, najznačajnijem odeljenju štaba za naseljavanje, zbog pomanjkanja odgovarajućih snaga, dugo nismo imali nikoga. Kada ste nam poslali SS-unteršturmfirera Dolezaleka, stavili ste mi na raspolaganje čoveka koji je taj posao u štabu za naseljavanje počeo da obavlja uzorno.« (Blisovo pismo Kopeu 22. XI 1941, AS, fond KUZOP, f. 2.)

[241] Svoje molbe je Blis potkrepio ovako: »Najbolji poznavalac pojedinih problema te nemačke narodne grupe je desetar Dik. Za vreme osmogodišnjeg podrobnog rada vaspitao je ovu narodnu grupu u nacional-socijalističkom duhu, izgradio privrednu organizaciju i organizaciju za samopomoć, razvio domaću industriju, organizoväo radnu službu i omladinsku jedinicu. Ne samo da je stekao velike zasluge nego je postao i nepogrešiv pri naseljavanju, koje je u toku.« Iz sadržaja molbe je očigledno da je Blis već više puta uzalud molio za Dika, a 20. II 1942. mu je neki pukovnik zadnji put odgovorio da molbama ne može udovoljiti. (Blisovo pismo Komandi jedinice vojne pošte 35913 od dana 24. XII 1941, arhiv MNOM, fond DDV.)

[242] Laforsovo pismo uredu državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 2. XI 1941, AS, fond KUZOP, f. 1.

[243] Blisova beleška, AS, fond KUZOP, f. 14.

[244] Zapisnik štabnih razgovora 5. I 1942. u Gracu, arhiv MNOM, fond DDV.

[246] Volertov telegram Grajfeltu 4. X 1941. prepis, arhiv IZDG.

246 Laforsovo pismo dr Štiru 8. X 1941, AS, fond KUZOP, f. 3.

246[a] jedino što je dr Iberajter bio učinio za povećanje kapaciteta za naseljavanje kočevskih Nemaca jeste dopis zameniku komandanta XVII vazdušnog područja u Beču, generalu Francu Hiršhaueru, dana 26. XI 1941. u kome je tražio da ne ostvare ideju izgradnje aerodroma u Cerkljama. U dopisu je zapisao i ovo:

»Prema naređenju državnog vođe SS, poručio sam da se izrade planovi za uređenje područja u cilju sigurnog i trajnog jačanja nemačkog naroda. Tu svrhu bismo postigli samo ako područje naselimo zbijeno i uređeno. U dosadašnjem radu na planiranju, utvrdili smo da područje za naseljavanje, koje stoji na raspolaganju za naseljavanje kočevskih Nemaca, jedva zadovoljava. Za mere jačanja nemačkog naroda bi bilo, dakle, veoma nepovoljno ukoliko bi zbog gradnje aerodroma i njegovih pomoćnih objekata otpala neka površina pogodna za naseljavanje. Zbog toga vas molim da odstupite od ideje izgradnje aerodroma uz državnu granicu kako bi tu, za naseljavanje pogodnu površinu, upotrebili za kolonizaciju kočevskih Nemaca.«

Predlagao je da se aerodrom, umesto toga, izgradi na Ptujskom polju, ali vojne vlasti nisu uzimale u obzir tu njegovu pismenu predstavku i taj predlog. (NAW, T-580, /BDC/, rolna 757.)

[247] Lampeterovo pismo dr Iberajteru 2. XI 1941., arhiv MNOM, fond DDV.

[248] Po opštinama:

Opština	Predviđena imanja I	II	III	Ukupno	Površina u ha
Velika Dolina	2	8	52	62	2.491
Catež	18	60	20	98	2.897
Videm	5	20	50	75	1.850
Artiče	12	30	15	57	1.347
Globoko	5	7	90	102	1.887
Brežice	-	40	40	80	2.240
Kapele	T	10	50	60	1.375
Dobova	-	30	80	110	2.445
Cerklje	11	80	14	105	3.401
Studenec	3	5	75	83	2.318
Bizeljsko	1	8	150	159	2.768
Ukupno	57	298	636	1.011	25.009

[249] Izveštaji planskog odeljenja SS štaba za naseljavanje »Sidmark« 6. i 15. XI 1941., arhiv MNOM, fond DDV.

[250] Lampeter: Die Entwicklung der Dinge bei der Umsiedlung.

[251] Erläuterungen zum Besiedlungsplan des Siedlungsgebietes A in der Untersteiermark 10. maj 1942. arhiv MNOM, fond DDV.

[252] Grubi plan od 26. XI 1941. i grafička skica, arhiv MNOM, fond DDV; beleška planskog odeljenja SS štaba za naseljavanje »Sidmark« 23. XI 1941., arhiv IZDG, f. 723.

[253] Od 2. do 12. XII Dolezalek se nalazio u Kočevju, od 25. XII do 12. I 1942. u Brežicama, odakle je 13. I 1942. morao da ode u vojsku.

[254] Lampeter: Die Entwicklung der Dinge bei der Umsiedlung.

[255] Beleška telefonskog razgovora okružnog štaba za naseljavanje u Brežicama 10. XII 1941., arhiv IZDG, f. 713.

256 izveštaj okružnog štaba za naseljavanje u Brežicama Laforsu 31. XII 1941, arhiv MNOM, fond DDV; izveštaj okružnog štaba za naseljavanje u Sevnici Laforsu, januar 1942, DZA, fond RH, Bd. 5633; izveštaj okružnog štaba za naseljavanje u Krškom Laforsu 24. I 1942, DZA, fond RH, Bd. 5633.

257 Lampeter: Die Entwicklung der Dinge bei der Umsiedlung.

258 Blisov izveštaj 4. I 1942., arhiv MNOM, fond DDV.

259 Lampeter: Die Entwicklung der Dinge bei der Umsiedlung.

260 Grajfeltov telegram 15. I 1942., arhiv MNOM, fond DDV.

261 Zapisnik saslušanja Lampetera 16. I 1942., arhiv MNOM, fond DDV.

262 Hinceov izveštaj Grajfeltu 19. I 1942., arhiv MNOM, fond DDV.

263 Stirovo pismo Hinceu 26. I 1942., arhiv MNOM, fond DDV.

264 Hinceovo pismo dr Stira 24. II 1942. arhiv MNOM, fond DDV.

265 Laforsovo pismo Grajfeltu 8. X 1941., AS, fond KUZOP, f. 3; Grajfeltovo pismo Laforsu 31. X 1941., AS, fond KUZOP, f. 2.

266 Blisova beleška o događajima u Kočevju od 4. I-1942., arhiv MNOM, fond DDV.

267 Stigerov izveštaj Laforsu 31. XII 1941., arhiv MNOM, fond DDV.

268 Hajdenrajhova beleška 24. II 1942., arhiv MNOM, fond DDV.

269 Laforsovo pismo Hinceu 25. II 1942., arhiv MNOM, fond DDV.

270 Izveštaj SS štaba za naseljavanje »Sidmark« 18. III 1942., arhiv MNOM, fond DDV; izveštaj F. Milera, jesen 1941., arhiv MNOM, fond DDV.

271 Izveštaj ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru, april 1942., arhiv IZDG, f. 708.

272 VII šturm iz Dolge vasi pri Kočevju je, na primer, na Kočevskem na zapadu graničio na XI šturm (Onek), na severa na I šturm (grad Kočevje i Mahovnik) i XII šturm (Željne), a na jugu na VIII šturm (Zajčje polje). Prema generalnom nacrtu za naseljavanje, trebalo je da ga nasele oko Brezina kod Brežica i za susede bi imao četiri šturma, od kojih bi bila dva (I i XII) ista kao u Kočevskoj.

273 Grafička skica s naslovom »Entwurf zum Generalsiedlungsplan der Grenzsiedlungszone der Untersteiermark«, SS-Ansiedlungsstab »Südmark«, Planungsabteilung, Entw. Dolezalek, Zeichnung, RH, se nalazi u NAW, T-81, rolna 284; isti primerak je bio i u fondu išpostave ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Brežicama i sada se nalazi u Posavskom muzeju Brežice; prilog s naslovom »Anlage zu dem Generalsiedlungsplan der Grenzsiedlungszone der Untersteiermark« od 11. I 1942. nalazi se u NAW, T-81, rolna 284 i u arhivu IZDG; prilog s naslovom »Erläuterungen zum Besiedlungsplan des Siedlungsgebietes A in der Untersteiermark« od 10. V 1942. nalazi se u NAW, T-81, rolna 284 i u arhivu MNOM, fond DDV.

274 Zapisnik sastanka između Iversena i Rungaldira održan u Maribora 3. VII 1941., arhiv MNOM, fond DDV; Rungaldirovo pismo Laforsu 8. VII 1941., arhiv MNOM, fond DDV; telegram ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Bferlinu 30. VII 1941., arhiv MNOM, fond DDV.

276 Laforsove beleške, arhiv MNOM, fond DDV.

276 Izveštaj o konferenciji zastupnika ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Maribora i Nemačkog društva za naseljavanje 22. III 1942., arhiv IZDG, f. 702.

277 Zapisnik štapskih razgovora 12. XI 1941., arhiv MNOM, fond DDV.

278 Zapisnik štapskih razgovora 26. XI 1941., arhiv MNOM, fond DDV; Skaler, n. d„ 18-19.

279 Kašeovo pismo Iberajtera 7. I 1942, foto-kopija, PRO, br. H 296632.

280 Iberajterovo pismo Laforsu 12. I 1942., arhiv MNOM, fond DDV.

281 Laforsov izveštaj Iberajteru 28. I 1942., arhiv MNOM, fond DDV.

282 Dolezalekov izveštaj 3. I 1942., arhiv MNOM, fond DDV.

283 Lurkerov izveštaj od 17. II 1942. upućen Hinceu, arhiv MNOM, fond DDV.

284 izveštaj Nemačkog društva za naseljavanje, podružnica Brezice, 11. II 1942., arhiv MNOM, fond DDV, arhiv IZDG, f. 781.

286 Zapisnik konferencije održane 31.1 1942. u Brežicama, 1. II 1942., arhiv IZDG, f. 745.

286 izvršne odredbe ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 21. III 1942., arhiv IZDG, f. 694, arhiv MNOM, fond DDV; zapisnik štapskih razgovora u Gracu 23. III 1942., arhiv MNOM, fond DDV.

287 Blisova naredba br. 2. od dana 22. XI 1941, arhiv MNOM, fond DDV.

288 »Preseljenje je akcija koju hoće Firer i od životnog je značaja. Tok preseljenja je tako hitan i politički tako značajan da mi je za izvršenje tog zadatka postavljenog od Firera pravilan svaki put za koji sam ubeđen da vodi cilju.« Takav je bio ton njegovih naredbi i dopisa. (Blisovo pismo Lamprehtu 1. XII 1941., arhiv MNOM, fond DDV.)

289 Blisovo pismo Laforsu 8. I 1942., AS, fond KUZOP, f. 2; Gausova pisma 3. I i 6. V 1942., arhiv MNOM, fond DDV.

290 Švalmova beleška o prilikama na području za naseljavanje kod Brežica 22. VI 1942. u: Frensing, Die Umsiedlung der Gottschee-Deutschen.

291 Upravo tamo.

292 Upravo tamo; Lampeterovi dopisi Zefčnigu 26. VI 1942., arhiv MNOM, fond DDV.

293 Lampeterovo pismo Zefčnigu 26. VI 1942., arhiv MNOM, fond DDV; Salermajerova pisma Šturmu 13. VIII i 7. IX 1942., arhiv MNOM, fond DDV. Vilelm Lampeter, koji se krajem juna 1942. ponovno počeo potpisivati kao esesovski major i kome je Zefčnigov ured u leto 1942. dao platu i za one mesece u kojima je bio otpušten, bio je u esesovskoj jedinici u Štralzundu samo običan vojnik, ali se 1944. godine vratio u Brežice ponovo kao esesovski major i postao je štabni voda Folkšturma za brežički okrug. Martin Sturm je, doduše, nastupao kao »zastupnik kočevskih Nemaca« još i u 1943. godini, ali je već u jesen 1942. dobio u Dolenji vasi veliko imanje (52 ha), pa je postao i okružni poljoprivredni vođa. Izgleda da su svi preživeli drugi svetski rat osim Buzbaha, koji je kao SA šturmfirer, zagrižen nacista i neprijatelj Slovenaca, pao u februaru 1944. u borbama sa 14. divizijom.

294 Izvršne odredbe ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu od 21. III 1942. arhiv IZDG, f. 694; uputstva ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 21. III 1942., arhiv IZDG, f. 694, arhiv MNOM, fond DDV; zapisnik štapskih razgovora u Gracu 23. III 1942., arhiv MNOM, fond DDV.

296 Od 21 sednice štaba za naseljavanje održane od 19. marta 1942. do 17. novembra 1943. samo poslednjoj nije predsedavao dr Iberajter, već Zefčnig. Zapisnici ili izveštaji sa svih tih sednica nalaze se u NAW, T-81, rolna 285.

296 Marburger Zeitung 23. III 1942; fotografski materijal o poseti nalazi se u fototeci Muzeja ljudske revolucije Slovenije u Ljubljani.

297 Marburger Zeitung 11-12. IV 1942.

298 Izveštaj o sednici štaba za naseljavanje 19. III 1942, datiran sa 23. III 1942, NAW, T-81, rolna 285.

299 Izveštaj o sednici štaba za naseljavanje 7. V 1942, datiran sa 19. V 1942, NAW, T-81, rolna 285.

[300] Šturmovo pismo Lampeteru 10. XII 1942, arhiv IZDG, f. 699; izveštaj o sednici štaba za naseljavanje 30. X 1942, NAW, T-81, rolna 285.

[301] Izveštaj o sednici štaba za naseljavanje 8. XII 1942, NAW, T-81, rolna 285; Šturmov izveštaj 5. I 1943., arhiv IZDG, f. 701.

[302] Izveštaj o sednici štaba za naseljavanje 8. I 1943., NAW, T-81, rolna 285.

[303] Šturmov dopis, proleće 1943., arhiv IZDG, f. 701.

[304] Zefčnigov dopis 14. VII 1943., arhiv IZDG, f. 698.

[305] Izveštaj o sednici štaba za naseljavanje od 26. VII 1943. NAW, T-81, rolna 285.

[306] Zefčnigov dopis 17. IX 1943., arhiv IZDG, f. 699.

[307] Štigerov izveštaj 17. V 1943., arhiv IZDG, f. 689; Zefčnigov izveštaj 13. VIII 1943., arhiv IZDG, f. 687.

308 izveštaj o sednici štaba za naseljavanje 8. XII 1942., NAW, T-81, rolna 285; Zefčnigov dopis 16. I 1943., arhiv IZDG, f. 687.

309 izveštaj o sednici štaba za naseljavanje 8. I 1943., NAW, T-81, rolna 285; Marburger Zeitung 29. VIII 1942., i 19-20. XII 1942; Emil Ordelt: Ein Jahr bauerlicher und gewerblicher Ansiedlung, arhiv IZDG, f. 641.

[310] Izveštaj o sednici štaba za naseljavanje 14. V 1943., NAW, T-81, rolna 285.

[311] Članak: Neue Heimat kommender Geschlechter, Marburger Zeitung 11-12. IV 1942.

[312] Sturmovo pismo Lampeteru 10. XII 1942., arhiv IZDG, f, 699.

[313] VAZSt. 24. XII 1942; Otto Miiller-Haccius: Zwei Jahre deutscher Verwaltung, Marburger Zeitung 10-11. IV 1943.

[314] Dolezalekov izveštaj »Der Stand der Umsiedlung in der Untersteiermark« iz oktobra 1942. nalazi se u Bašovom elaboratu: Nemci v Sloveniji 1918-1945, dok. 175; Škaler u n. d., str. 20-21, navodi odlomke iz Dolezalekovog izveštaja i kaže daje autor »Visoki funkcioner državnog komesarijata za jačanje nemačkog naroda u Berlinu«, ali to, kao što smo videli, ne drži.

[316] Šturmovo pismo Lampeteru 10. XII 1942., arhiv IZDG, f. 699.

3,6 Izveštaj štaba za naseljavanje 19. XII 1943., arhiv MNOM, fond DDV.

[317] Izveštaj o sednici štaba za naseljavanje 16. IX 1943, NAW, T-81, rolna 285.

[318] Izveštaj o sednici štaba za naseljavanje 14. V 1943., NAW, T-81, rolna 285.

3183 Himlerovo pismo Grajfeltu 19. XII 1942., NAW, T-175, rolna 19. Fotografije Himlerove posete Mariboru i na području za naseljavanje A 4. i 5. V 1943. nalaze se u fototeci Muzeja ljudske revolucije Slovenije u Ljubljani.

319 izveštaj radnog štaba Sv. Peter pod Sv. gorami Štigeru, bez datuma, arhiv IZDG, f. 689.

[320] Zapisnik štapskih razgovora 27. IV 1942, arhiv MNOM, fond DDV.

32' Izveštaj okružnog štaba za naseljavanje Sv. Peter pod Sv. gorami, jesen 1942., arhiv IZDG, f. 696.

[322] Izveštaj okružnog štaba za naseljavanje Brežice 31. XII 1941., arhiv MNOM, fond DDV.

[323] Upravo tamo.

[324] Izveštaj okružnog štaba za naseljavanje Sevnica, januar 1942., DZA, fond RH, Bd. 5633.

[326] Nacistička bezbednosna služba u Mariboru je 19. V 1944. pisala: »Kočevski naseljenici se neprekidno ponašaju odbojno prema donjoštajerskom stanovništvu. Na području za naseljavanje vlada napetost između obe narodne grupe, koja se u brojnim primerima razvila u pravo neprijateljstvo... Aktivnost bandi je taj odbojan odnos prema Donjoštajercima još ojačala« (Izveštaj ureda bezbednosne službe Maribor 19. V 1944., arhiv IZDG, f. 157.)

326 Lampeterovo pismo Laforsu 2. X 1942., arhiv MNOM, fond DDV.

327 Vidi nap. 285.

328 Štigerovo naređenje 31. I 1942., arhiv IZDG, f. 708.

329 Naredba šefa civilne uprave za donju Štajersku 14. II 1942., AS, fond KUZOP, f. 3; VAZSt., 20. IV 1942; dopis komandanta policije poretka Alpenland pokrajinskom savetniku u Brežicama 17. II 1942. i njegova uputstva 25. II 1942, AS, fond KUZOP, f. 3.

330 Zapisnik štapskih razgovora u Gracu 8. III 1942., arhiv MNOM, fond DDV.

331 Nacisti su dobrovoljce iz redova kočevskih Nemaca uključivali u druge oružane formacije, na primer u tzv. pomoćnu policiju (Hilfspolizei), pa je u njoj već do polovine avgusta 1942. bilo uključenih 49 Kočevara. (Izveštaj žandarmerijskog okruga Brežice 14. VIII 1942. arhiv IZDG, f. 701).

332 Posebno naređenje komandanta policije poretka Alpenland od 27. oktobra 1942., arhiv IZDG, f. 745; naređenje žandarmerijskog okruga Brežice od 5. novembra 1942., arhiv IZDG, f. 745.

333 Stajndlovo radno uputstvo br. 18/42 od dana 20. XII 1942, arhiv IZDG.

334 Vidi nap. 313.

335 Štajndlova naredba 5/42, Befehlsblatt der Bundesfiihrung des Steirischen Heimatbundes, April 1942, Folge 4; Štajndlova naredba 1/43, Befehlsblatt Juli 1943, Folge 7; materijal Wehrmannschaft-Sonderstandarte, arhiv MNOM.

336 Naređenje štaba Trinaeste hrvatske proleterske brigade od 27. IV 1943, zbornik NOV, VI/5, dok. 97; izveštaj Štaba Trinaeste hrvatske proleterske brigade, Štabu II operativne zone od 29. IV 1943., zbornik NOV, VI/5 dok. 100; Šaranovićev izveštaj o borbama i akcijama slovenačkih narodnooslobodilačkih brigada od 12. XII 1942. do 3. V 1943., Zbornik NOV, VI/5, dok. 102; izveštaj žandarmerijske stanice Raka 17. V 1943., arhiv IZDG, f. 686; izveštaj žandarmerijske stanice Boštanj 29. IV 1943. pokrajinskom savetniku za Brežice, arhiv IZDG, f. 727.

337 Zefčnigova beleška 8. IX 1943., arhiv MNOM, fond DDV.

338 Zapisnik štapskih razgovora u Gracu 19. X 1943, arhiv MNOM, zbornik NOV, VI/7, dok. 322.

339 Na sednici štaba za naseljavanje održanoj 17. XII 1943. izveštavali su: »Na području za naseljavanje naseljenici su iz krajeva Šentjanž, Bučka, Vrhek, Svibno i Polšnik sasvim napustili imanja, u Sv. Juriju pod Kumom su na imanjima ostala četiri, a u Svibnom je ostao samo jedan naseljenik.« (Izveštaj o sednici štaba za naseljavanje od 17. XI 1943., NAW, T-81, rolna 285.)

340 Zapisnik štapskih razgovora u Gracu 1. XI 1943., arhiv MNOM, fond DDV, zbornik NOV, VI/8, dok. 178.

341 Dnevnik borbi Wehrmannschaftsbataillona Süd od 2. X do 1. XI 1943., arhiv IZDG, zbornik NOV, VI/8, dok. 179.

342 Izveštaj o sednici štaba za naseljavanje od 17. XI 1943., NAW, T-81, rolna 285.

343 Upravo tamo.

344 Iberajterovi izveštaji Himleru 12. i 20. X 1943., NAW, T-175, rolna 72.

345 Iberajterov telegram Himleru 26. X 1943., NAW, T-175, rolna 72.

346 Himlerov telegram dr Iberajteru 26. X 1943., NAW, T-175, rolna 72.

347 Stajndlov telegram dr Iberajteru 22. XII 1943., arhiv IZDG, zbornik NOV, VI/9, dok. 203; izveštaj štaba IV operativne zone 6. I 1944., arhiv IZDG, zbornik NOV, VI/10, dok. 26.

348 Grajfeltovo pismo sa Iberajterovim telegramom Himleru od 15. I 1944., NAW, T-175, namotak 72.

349 Himlerov telegram Grajfeltu 28. I 1944., NAW, T-175, rolna 72.

350 Brantov telegram Rezeneru 26. I 1944., NAW, T-175, rolna 72.

351 Rezenerov telegram 1. II 1944., NAW, T-175, rolna 72.

352 Zapisnik razgovora 15. i 16. III 1944., datiran sa 20. III 1944., arhiv MNOM, fond DDV.

353 Zefčnigov dopis 12. IV 1944., arhiv MNOM, fond DDV; Grajfeltov izveštaj Himleru 21. IX 1944. o bezbednosnim prilikama u slovenačkoj Štajerskoj, NAW, T-175, rolna 72.

364 Zabeleška Hansa Iversena 14. VI 1944., NAW, T-175, rolna 72.

355 Polovo pismo dr Iberajteru 15. VI 1944., NAW, T-175, rolna 72.

366 Iberajterovo pismo Polu 20. VI 1944., NAW, T-175, rolna 72.

357 Polovo pismo Rezeneru 22. VI 1944., NAW, T-175, rolna 72.

358 Grajfeltov izveštaj Himleru 21. IX 1944., NAW, T-175, rolna 72; izveštaj brežičke podružnice Nemačkog društva za naseljavanje od 17. avgusta 1944., arhiv IZDG, f. 774.

359 Navešću samo nekoliko primera:

Nakon partizanskog napada na Dobovec u noći 1. jula 1944. svi krimski Nemci su pobegli otuda u Trbovlje i izjavljivali da se više ne žele vratiti natrag (Eberhartov izveštaj dr Karstanjenu 11. VII 1944., arhiv IZDG, f. 781.)

Posle partizanskog napada na Buče u noći 6. avgusta 1944. u kome su uništili poštanski ured i kancelariju građevinskog preduzeća Weiss und Christen, odvezli stoku iz staja Nemačkog društva za naseljavanje itd., nemački naseljenici iz Buča i Polja izjavljivali su da »ne žele ni pod kakvim uslovima da dalje ostanu u Bučama i mole za zaštitu.« Zahtevali su i to da tamo pošalju Vermanšaft, a ukoliko to ne bi mogli da učine, da bar pooštre mere protiv partizana. (Izveštaj ispostave ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Brežicama od 10. VIII 1944., arhiv IZDG, f. 686; izveštaj Karla Icla iz Sv. Petra pod Sv. gorami od 7. VIII 1944., arhiv IZDG, f. 686.)

Dana 14. avgusta uveče partizani su napali kuću okružnog poljoprivrednog vođe za Brežice, Martina Šturma u Dolenjoj vasi. Šturmu se nije dogodilo ništa, ali je pao opunomoćenik šefa civilne uprave za šumarstvo, inž. Karara (Izveštaj ispostave ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Brežicama od 15. VIII 1944., arhiv IZDG, f. 686.)

U vreme partizanskog napada na graničarsku karaulu Pirošica, 29. oktobra uveče, koja je pala zajedno s graničarima, nemački naseljenici su izgubili 42 grla goveda, 11 konja i 19 svinja (Izveštaj ispostave ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Brežicama od 30. oktobra 1944., arhiv IZDG, f. 686.)

360 Himlerov telegram, datiran sa 15. IX., ekspedovan 18. IX 1944., NAW, T-175, rolha 72; Grajfeltov izveštaj Himleru 21. IX 1944., NAW, T-175, rolna 72. Nije, na žalost, sačuvano ili, pak, dostupno Iberajterovo i Grajfeltovo pismo Himleru od 15. IX 1944., iz kojeg bi bili jasnije evidentni njihovi predloži za mere na području za naseljenje **uz** Savu i Sutlu (npr. o kakvom četvoročlanom odboru je reč itd.).

361 Himlerovo pismo Grajfeltu 13. IX 1944., NAW, T-175, rolna 72.

362 Himlerovi telegrami Harmu 4. IX 1944., NAW, T-175, rolna 72; Himlerov telegram dr Kaltenbruneru i Vinenbergu 4. IX 1944., NAW, T-175, rolna 72; Kamerhoferov telegram Himleru 11. septembra 1944., NAW, T-175, rolna 72.

363 Harmov telegram Himleru 12. IX 1944., NAW, T-175, rolna 72.

[364] Tone Ferenc: Wehrmannschaft v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Štajerskem. Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS, 1958, str. 126 i 140 (navodim: Ferenc, Wehrmannschaft).

365 izveštaj brežičke filijale Nemačkog društva za naseljavanje 31. januara 1945., arhiv IZDG, f. 775.

366 Izveštaj brežičke filijale Nemačkog društva za naseljavanje 31. januara 1945., arhiv IZDG, f. 775. U oba okruga ova filijala je u isto vreme izgubila 177 konja i 198 zaprežnih volova, tako da su joj ostala još samo 232 konja i 147 zaprežnih volova.

367 izveštaj brežičke filijale Nemačkog društva za naseljavanje 3. III 1945., arhiv IZDG, f. 775.

368 izjava nekadašnjeg nemačkog župnika iz Starog Loga u Kočevskoj Alojza Krišа iz 1947/48. godine u Dokumentation der Vertreibung, str. 156-161 (dok.). Kriš je u svojoj, 203 kucane strane dugoj izjavi opisao preseljavanje kočevskih Nemaca i njihovo življenje na području za naseljavanje uz Savu i Sutlu. U svojoj izjavi upotrebljava isti onaj jezik kojim su se služili nacisti u ratnim godinama. Govori o »banditima«, »pljačkašima« itd. Piše kao da su partizani na području za naseljenje pobili mnogo kolonista. Istovremeno, međutim, zvanični nemački izvor - izveštaj brežičke ispostave ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda od 26. februara 1945. poimenično nabraja samo 34 pala kočevska Nemca, od kojih je većina, tj. 20 pala braneći posadu Kozje, koju je u noći 12. septembra 1944. napala i zapalila Bračićeva brigada. (Ferenc: Wehrmannschaft, 135.) O evakuaciji kočevskih Nemaca izveštava u svojoj izjavi od 6. III 1958. neki K. R. iz Slovenske Vasi kod Kočevja u spomenutoj knjizi Dokumentation der Vertreibung, str. 162-165 (dok.). Vidi i uputstva trbovljanskog okružnog vođe Štajerskog otadžbinskog saveza Eberharta za evakuaciju od dana 4. V 1945, arhiv IZDG, f. 775.

[369] Popisi zaplenjenih pogona u slovenačkoj Štajerskoj od 15. IV 1943. koje je sastavio ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru, DZA, RH, B. d. 5625.

[370] Njih 232 su predali organima vlasti i drugim organima, 69 nemačkim preseljenicima, 34 su vratili ranijim vlasnicima, sa 1721 je upravljalo III glavno odeljenje (privreda) u uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru, pri čemu je samo za prva četiri meseca 1943, dobilo 262.788 maraka najamnine (Izveštaj ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru za Oberste Rechnungshof des Deutschen Reiches 17. V 1943., DZA, fond RH, Bd. 5630.)

[371] Izveštaj ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru o položaju za vreme od 14. IV do 1. X 1941., DZA, fond RH, Bd. 5624.

[372] Zaplenjena slovenačka imovina, kojom je upravljao ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru, donosila mu je svake godine nekoliko miliona maraka prihoda (Pregledni obračun prometa ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru za 1941. i 1942. godinu, te za april 1943., DZA, fond RH, Bd. 5627.). A mnogo toga je bačeno, bilo da je reč o slabom privređivanju ili o kradji, o pljački ili krijumčarenju civilnih i policijskih, te drugih ustanova i pojedinaca, čak osoba državnog komesara za jačanje nemačkog naroda.

Medju brojnim primerima pljačke najveći je bio onaj kojim je morao da se bavi glavni državni bezbednosni ured u Berlinu. Akciju koja je dovela neke službenike ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru

u zatvor, a neke iz slovenačke Štajerske, 31. maja 1943. pokrenuo je preseljeni Nemac iz Južne Bukovine Karl Nejer iz Maribora u svom pismu Himleru. U tom pismu se žalio na to da su preseljenicima mnogo obećavali, ali da se ne drže reći; da se niko za njih ne interesuje itd., te naveo nekoliko konkretnih primera pljačke, krijumčarenja itd. Nejerove optužbe, koje su ponajviše teretile vodu III glavnog odeljenja u Gracu, industrijalca SA-šturmbanfirera Ernsta Fajhtingera, je u privatnoj korespondenciji sa vođom Himlerove kancelarije dr Brantom potvrđivao i vođa odeljenja »za naseljavanje zanatlija« u Fajhtingerovom glavnom odeljenju, SS-hauptšturmfirer Liutpold Šalermajer. Istragu je najpre vodio komandant bezbednosne policije i službe bezbednosti za donju Štajersku, SS-šturmbanfirer Jozef Fogt, koji je još pre Nejerovog pisma optuživao Zefčnigov ured zbog različitih zloupotreba, a sada je zahtevao da iz Berlina dođe posebna komisija koja će »počistiti sto«. Kada su prikupili materijal i poslali ga Himleru, ovaj je, polovinom septembra 1943., zadužio vođu državnog glavnog bezbednosnog ureda dr Kaltenbrunera, da čitavu stvar ispita, jer »namerava energično da udari«. Kaltenbruner je Himleru poslao izveštaj tek 1. marta 1944. prema kome se Fajhtinger i vođa ispostave u Celju, Karl Fogler, terete zbog pljačke i krijumčarenja tekstilom u Zagreb i alkohola iz Zagreba; vodja brežičke ispostave Gandolf Štiger zbog pronevere nekoliko hiljada maraka i više drugih kaznenih činova, upravnik Mariborske tekstilne tvornice inž. Alfred Bader, pak, zbog nedozvoljene prodaje tekstila itd. Izveštavao je i o tome da je dr Iberajter pokušavao da omete istragu. Zbog sumnje da između Rezenera i Zefčnigove ustanove postoje prijateljske veze, Kaltenbruner je predlagao da optuženima sudi poseban esesovski sud. Izgleda da su stvari bile još teže, jer je Šalermajer pisao dr Brantu da će mu se »kosa jednostavno naježiti« kada mu SS-grupenfirer Brajthaupt i SS-oberšturmfirer dr Hansen, koji su na putu ka Himleru, budu pričali o opsegu korupcije. Izveštavao je i o tome da je Kaltenbruner opozvao Fogta, koji »je dirnuo u osinje gnezdo«, natrag u Berlin. Pisao mu je i o tome da čitavu stvar u Mariboru i Gracu žele da prikriju. Pokušavali su i s raznim intervencijama kod Kaltenbrunera, na primer vođa centralnog pravnog odeljenja u Zefčnigovom uredu dr Verner Delpin, ali bez uspeha. 15. novembra 1944. je poseban esesovski sud u Gracu osudio Fajhtingera na dve godine, a Foglerà na godinu dana i devet meseci zatvora, na visoku novčanu kaznu itd. Himler je marta 1945. kaznu, doduše, potvrdio ali je odgodio njeno izvršenje »kako bi obojici osuđenika omogućio da se iskažu.« Šta su učinili sa Štigerom i Baderom nije poznato, ali se Štiger nije nikada više vratio u Brežice, a premestili su i Zefčniga i nakon njega je ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru vodio tadašnji vođa pokrajinske kulturne uprave pri šefu civilne uprave, viši vladin savetnik Leonhard (Šalermajerova pisma dr Brantu 17. VI 1943, 17. VII 1943, 4. IX 1943. i 4. III 1944; Brantova pisma Šalermajeru 10. i 30. VI 1943; Rezenerova pisma dr Brantu 6. i 16. IX 1943; Brantova pisma dr Kaltenbruneru 14. i 28. IX 1943. te 15. II 1944; Kaltenbrunerov izveštaj Himleru 1. III 1944., NAW, T-175, rolna 19; beleška celjske ispostave ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda od 3. V 1943.; Kaltenbruneibvo pismo dr Delpinu 17. II 1943. i Fogleru 15. XI 1944; presuda posebnog esesovskog suda u Gracu protiv optuženog Fajhtingera i Himlerova potvrda 21. III 1945., AS, fond KUZOP, f. 2.)

[373] Vidi nap. 371.

[374] Zefčnigova uputstva 21. VIII 1941., arhiv IZDG, f. 723; Škerl, n. d„ 774.

375 izveštaj III glavnog odeljenja u uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru 3. VIII 1941, arhiv MNOM, fond DDV; izveštaj IV glavnog odeljenja istog ureda 29. VIII 1941., arhiv MNOM, fond DDV.

[376] Laforsov izveštaj 4. IX 1941., arhiv IZDG, arhiv MNOM, fond DDV.

[377] Pismo pokrajinskog poverenika za preseljavanje Nemaca iz Južnog Tirola 2. X 1941., Karstanjenov dopis 8. XI 1941.; Laforsov dopis 12.1 1942., arhiv MNOM, fond DDV.

[378] Vidi nap. 371.

[379] Izveštaj ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru o položaju od 14. IV do 1. X 1941., DZA, fond RH, Bd. 5624; Blisov izveštaj Grajfeltu 4. II 1942., arhiv MNOM, fond DDV; zapisnik sednice štaba za naseljavanje 16. IX 1943., NAW, T-81, rolna 285.

[38°] Himlerova odluka od 3. XII 1941. (IV-4/5/27. XI 41.), arhiv IZDG. Zbornik fotografija iz narodnooslobodilnega boja slovenskega naroda 1941-1945., 1. knjiga, str. 110.

[381] Himlerova odluka od 10. III 1942. (IV-4/3-2/10. IX 1941.), arhiv IZDG.

[382] Stirava beleška 13. IV 1943.

[383] Zapisnik sa sednice štaba za naseljavanje održane 16. IX 1943, NAW, T-81, rolna 285. Zemljišni ured u Mariboru je već u proleće 1942. počeo da traži imanja i za vojne invalide i vojnike s fronta. Celjski okružni referent zemljišnog ureda je, na primer, za njih pripremio 9 imanja II i 3 imanja III vrste (Dopis Zemljišnog ureda u Mariboru 7. IV 1942., Zgodovinski arhiv Celje, spisak pripremljenih imanja za vojne invalide u celjskom okrugu od dana 12. III 1942., Zgodovinski arhiv Celje.)

[384] Švalmova beleška od 22. VI 1942., u: Frensing, Die Umsiedlung der Gottschee--Deutschen.

[385] Wirtschaftsbericht, PAM, fond SDKB, f. 1.

[386] Himlerovo pismo Bakeu 6. VIII 1942; Bakeov cirkular 26. X 1942, AS, fond KUZOP, f. 10.

[387] Brantovo pismo štabnom uredu u Berlinu 15. III 1943., arhiv MNOM, fond DDV.

[388] Zefčnigovo pismo štabnom uredu 17. III 1943., arhiv MNOM, fond DDV.

[389] Pismo DUT Berlin podružnici Maribor 10. VII 1943; pismo podružnice DUT Maribor uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru 17. VII 1943; Brantovo pismo podružnici DUT Maribor 6. VIII 1943, arhiv MNOM, fond DDV.

[390] Zefčnigov izveštaj dr Štiru od 18. I 1944., arhiv MNOM, fond DDV.

[391] Pregled Nemaca naseljenih u slovenačkoj Štajerskoj 19. IX 1943., arhiv MNOM, fond DDV; zapisnik sa sednice štaba za naseljavanje 16. IX 1943., NAW, T-81, rolna 285.

[392] Stiravo uputstvo od 21. III 1944., arhiv MNOM, fond DDV.

[393] Stiravo pismo Zefčnigu 15. IV 1944., arhiv MNOM, fond DDV.

[394] Risov izveštaj štabnom uredu 20. IV 1944., arhiv MNOM, fond DDV; Stiravo pismo Zefčnigu 5. V 1944, arhiv MNOM, fond DDV; izveštaj službe bezbednosti za donju Štajersku 19. V 1944, arhiv IZDG, f. 157.

[396] Izveštaji pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za Štajersku uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru 15. i 25. V 1944, arhiv MNOM, fond DDV.

[396] Izveštaj službe bezbednosti za donju Štajersku 19. V 1944, arhiv IZDG, f. 157.

[397] Upravo tamo.

[398] Izveštaj pokrajinskog akcionog vodstva VoMi za Štajersku dr Štiru 25. V 1944., arhiv MNOM, fond DDV.

[399] Beleška ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda na Bledu 16. III 1943. arhiv INV, fond DDV.

[400] Radni izveštaj podružnice Nemačkog društva za naseljavanje na Bledu 22. VI 1942. arhiv IZDG.

[401] Wiener Völkischer Beobachter 29. X 1943.

[402] Beleška ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda na Bledu, Celovec 18. X 1944., arhiv INV, fond DDV.

[403] Himlerova naredba br. 46/1 od 25. VIII 1941., NAW, T-81, rolna 267.

[404] Majer-Kajbičev cirkular 13. IX 1941, arhiv INV.

[405] Majer-Kajbičev izveštaj glavnom štabnom uredu državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 24. II 1942, NAW, T-74, rolna 3; izveštaj SS-unteršturmfirera Karla Ferstera iz Bleda o preseljenju ljubljanskih Nemaca 20. II 1942, NAW, T-81, rolna 306; Vutijev izveštaj Majer-Kajbiču 22. IV 1942, NAW, T--81, rolna 306; Majer-Kajbičev izveštaj uredu državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 30. VI 1942, NAW, T-81, rolna 306; Tenijesov izveštaj o preseljenju ljubljanskih Nemaca 27. VI 1942, NAW, T-81, rolna 306; radni izveštaj ureda za preseljenike iz Ljubljanske pokrajine, (1942), arhiv INV, fond DDV.

[406] Vidi nap. 400.

[407] Himlerovo pismo Grajfeltu 19. II 1942., NAW, T-175, rolna 19.

[408] Projekt odredbe i primedbe na izvršne propise, Nimferov dopis dr Štarcaheru 30. IX 1941, arhiv INV, fond DDV.

[409] Štirovo pismo II glavnom odeljenju ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 24. X 1941, u: Frensing, Die Umsiedlung der Gottscheer--Deutschen.

[410] VAZK 8. VI 1942.

[4,1] Zapisnik razgovora između dr Fridla, inž. Nimfera i Sauera 15. VI 1942., arhiv INV, fond DDV.

[412] Fridlovo pismo dr Jaklinu 2. VII 1942., arhiv INV, fond DDV.

[413] Fridlov izveštaj dr Rajneru od 20. VII 1942., NAW, T-81, rolna 279; Fridlov telegram Krojcu 4. VII 1942., arhiv INV, fond DDV.

[4,4] Fridlovo pismo dr Stiru 23. VII 1942., NAW, T-81, rolna 279.

[415] Nimferov izveštaj dr Fridlu 9. VII 1942., arhiv INV, fond DDV.

[416] Nimferovi predloži 1. VIII 1942., NAW, T-81, rolna 279.

[417] Fridlova beleška za dr Rajnera 5. IX 1942; Fridlov izveštaj dr Stiru 24. IX 1942., arhiv INV, fond DDV.

[418] Zapisnik sa konferencije održane 12. X 1942. u Berlinu i Stirov prateći dopis dr Fridlu 15. X 1942., arhiv INV, fond DDV; zapisnik Fridlovog razgovora sa dr Štirom 14. X 1942., datiran 21. X 1942., arhiv INV, fond DDV.

[419] Zapisnik Fridlovog razgovora sa dr Štirom 14. X 1942., arhiv INV, fond DDV.

[420] Fridlov izveštaj o agropolitičkom položaju 21. X 1942., arhiv INV, fond DDV.

[42^] Kirbiševa zabeleška 20. VIII 1942., NAW, T-81, rolna 279.

[43²] Članak poljoprivrednog referenta pri pokrajinskom savetniku za kamnički okrug 9. VII 1942., arhiv VII, br. 12/3, 34-A. Dokument spada u registraturu pokrajinskog savetnika Kamnik, odakle ga je uzela Komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača.

[423] Fridlov izveštaj štabnom uredu u Berlinu 14. XII 1942., arhiv INV, fond DDV.

[424] Kirbiševa beleška 22. III 1943., arhiv INV, fond DDV.

[426] Sauerova beleška o razgovorima sa dr Golingom, dr Majer-Hetlingom i dr Gebertom u Berlinu 11. XII 1942., arhiv INV, fond DDV.

[426] Kirbiševa beleška 22. III 1943., arhiv INV, fond DDV; Kirbišev dopis žandarmerijskoj stanici Gorje od 20. III 1943., arhiv INV, fond DDV; Brenerovo akciono Naređenje br. 119 do dana 20. III 1943, arhiv INV, fond DDV; izveštaj Štaba Gorenjskog odreda, Zbornik NOV, VI/46, dok. 45; izveštaj komandanta policije poretka Alpenland 8. III 1943, Zbornik NOV, VI/5, dok. 167; Boj pod Triglavom, zbornik, Gorje pri Bledu 1966, str. 27, 88-89, 105.

[427] Grajfeltova naredba od 28. V 1943., arhiv MNOM, fond DDV.

[428] Štirovo pismo SS-štandartenfireru Mileru u Fulnek 21. jula 1943., NAW, T-81, rolna 285.

[429] Krigerov izveštaj dr Fridlu 21. VIII 1942., arhiv INV, fond DDV.

[430] Hajnišovo pismo dr Rajneru 11. VI 1943., arhiv INV, fond DDV.

[431] Klajnemanovo pismo dr Gecu 6. I 1944., arhiv INV, fond DDV.

[432] Klajnemanov izveštaj štabnom uredu u Berlinu 2. III 1944., arhiv INV, fond DDV.

[433] Pismo štabnog ureda u Berlinu opunomoćeniku državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Celovcu 29. III 1944., arhiv INV, fond DDV.

VI POGLAVLJE

GERMANIZACIJA SLOVENAČKOG STANOVNIŠTVA

Proterivanje Slovenaca i naseljavanje Nemaca, koje sam opisao u dosadašnjim poglavljima, predstavljali su tek dve okupatorove mere denacionalizacije. Nacisti su obe smatrali osnovom, bez koje ne bi bilo moguće sprovoditi druge mere odnarođavanja.

Veći deo mera koje je nemački okupator preduzimao u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj, je, bar u prvom razdoblju okupacije, bio namenjen potpunoj germanizaciji slovenačkog stanovništva, koje su nacisti nameravali da privremeno još ostave u njegovim kućama. Smatrali su, naime, da su tzv. »vinđišari« Nemcima »srodni po krvi«, tj. rasi i kulturi i da je potrebno samo da nauče nemački jezik pa će postati Nemci. Na ovom mestu ne možemo podrobnije raspravljati o svim merama za potpunu germanizaciju slovenačkog stanovništva, jer su ih nacisti uvodili na svim područjima. Prema njihovim nazorima, gotovo sve mere koje su uveli šefovi civilnih uprava služile su tom osnovnom cilju nacističke okupacije.[1] Navešću samo nekoliko najhitnijih i germanizaciji neposredno namenjenih mera kao što su promena spoljašnjeg izgleda pokrajine, uništavanje slovenačkog društvenog života, uništavanje slovenačke kulture, germanizacija u denacionalizatorskim organizacijama, dečjim vrtićima i školama itd.

MENJANJE SPOLJNJEG IZGLEDA POKRAJINE

Među osnovne okupatorove mere odnarođavanja spadaju one kojima je on nameravao što pre da otkloni sva ona znamenja, koja su pokazivala da u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj živi slovenački narod. Brzim otklanjanjem tih obeležja i uvođenjem svojih nemački okupator je želeo da obema slovenačkim pokrajinama u najvećoj meri dà izrazit izgled nemačke pokrajine.

Među te prve mere spada odstranjivanje slovenačkih napisa i stavljanje nemačkih. Folksdojčeri su u Mariboru već 10. aprila 1941. u Marburger Cajtungu objavili poziv namenjen trgovcima i zanatlijama da odstrane slovenačke i nameste samo nemačke natpise.[2] A dva dana kasnije je tzv. policijski opunomoćenik dr Gerhard Pfrimer, kojeg su na ovaj položaj doveli samozvani folksdojčerski vlastodršci, izdao naredbu da moraju do 14. aprila ujutro sve slovenačke natpise prelepiti s nemačkim natpisima i onima koji to ne bi učinili zapretio je »kaznom prema zakonima«, pri čemu se, razumljivo, postavlja

Odstranjivanje slovenačkih natpisa u Mariboru 12. aprila 1941.

pitanje o tome kakve »zakone« je imao taj doktor prava pred očima, koji je još pre uvođenja civilne uprave izdao tu naredbu, koju je 15. aprila objavio još i u Marburger Cajtungu.[3]

Sef civilne uprave za donju Štajersku je nekoliko dana po svom dolasku u Maribor naredio političkim komesarima da za sve krajeve otpočnu da upotrebljavaju imena iz spiska krajeva, koji je 1940. godine izdao Südostdeutsches Institut u Gracu i da nova imena upotrebljavaju na svim putokazima, napisnim tablama itd. Upozorio ih je na to da imena u spisku krajeva potiču još iz vremena pre raspada Austro-Ugarske monarhije, pa zato za sebe zadržava pravo da ih kasnije promeni.[4] Tako su 1941. godine upotrebili prvenstveno nemačka imena za nazive krajeva, koja su postojala još u vreme habsburške monarhije (odnosno nemačke oblike mesnih imena koja mogu biti, razumljivo, različitog izvora), na primer Cilli za Celje, Schönstein za Soštanj, Wöllan za Velenje itd.; slovenačkim imenima su dali nemački oblik i to načinom pisanja a i delimičnom promenom imena, slovenačka imena su doslovno preveli na nemački jezik itd. Sef civilne uprave za donju Štajersku je svoju prognozu o promeni imena krajeva realizovao 4. juna 1943, kada je preimenovao trećinu starih nemačkih imena krajeva iz vremena habsburške monarhije u nova nemačka imena, pri čemu je moguće primetiti više težnji: prvo, krajeve su imenovali prema nemačkim nazivima zamkova i dvoraca, te poljoprivred-

nih gazdinstava; drugo, u nazivima krajeva su uklanjali oblik imena spojen sa imenima svetaca (St. Georgen an der Südbahn su preimenovali u Anderburg, St. Martin bei Windischgraz u Hartenstein itd.,) treće, dosledno su uklonili pridev St. (npr. St. Johann am Weinberge u Johanni am Weinberge, St. Magdalena u Magdalenendorf, St. Marein bei Erlachstein u Erlachstein itd.); četvrto, ukoliko se spomenutim načinima nije moglo u dovoljnoj meri germanizovati ime kraja, izvrnuli su slovenački naziv kraja i pokušavali da mu daju nekakav nemački oblik, pri čemu su ponekad tražili osnovu za temeljno preimenovanje u istoriji, a ponekad su se pomogli i drugim načinima. Tako su krajeve s istim slovenačkim imenom u pojedinim opštinama preimenovali (Preloge u opštini Velenje u Prelach, Preloge u opštini Smarje pri Jelšah u Drieschfeld, Preloge u opštini Konjice u Oberhebenstrit, Preloge u opštini Prihova u Vorau itd.). Tome valja još dodati da su ponekad pri preimenovanju krajeve ponovno delili i udruživali njihove pojedine delove u novi kraj.[5]

Štajndl je 25. aprila 1941. skrenuo pažnju političkim komesarima da se pobrinu za to »da do 1. maja 1941. nestanu svi slovenački natpisi s puteva i ulica u gradovima, varošicama i selima.« Politički komesar za Gornji grad Adolf Svoboda mu je nakon toga, između ostalog, poručio: »Izveštavam da su s puteva, trgovina, pogona i javnih ureda nestali svi slovenački natpisi bez izuzetka, ostali su još samo na grobljima, u crkvama i na raspećima.« Pitao je da li da ih odstrane i odatle, pa mu je Stajndl odgovorio: »Mislim da zbog psiholoških razloga ne bi bilo primerno odstranjivati slovenačke natpise i imena na grobljima, ali je zato potrebno iz crkava i kapela odstraniti takve natpise.«[6]

Nacisti su išli čak tako daleko da su detaljno odredili kako se na nemački način pišu krsna i rodbinska imena. Sef civilne uprave za donju Štajersku je takvu naredbu izdao 20. oktobra 1941., a šef civilne uprave za Gorenjsku 10. februara 1942.[7] Zanimljivo je da je poslednji jednostavno prepisao naredbu prvog sa prilogom slovenačkih i odgovarajućih nemačkih imena. A 13. avgusta 1942. je izdao »Naredbu o germanizaciji slovenačkih krsnih imena i o nemačkom načinu pisanja slovenačkih rodbinskih imena«, čime je stavio van snage naredbu od 10. februara 1942. i zabranio upotrebu slovenačkih rođenih imena te naredio da se rodbinska imena pišu i izgovaraju samo na nemački način. Naredbi je bio priložen opširan spisak nemačkih krsnih i germanizovanih slovenačkih rodbinskih imena. Naredba je određivala i to da je potrebno imena promeniti službeno i nova imena upisati u matične knjige.[8]

Kako je nemački okupator, među svojim prvim merama, nameravao da slovenačkim pokrajinama da nemački izgled, narodnooslobodilački pokret, koji se već od svog ranog početka izjasnio da ne priznaje ni komadanje ni podjarmljivanje Slovenije, među svojim prvim akcijama udario je upravo po tim okupatorovim znamenjima. Dana 7. i 14. jula 1941. prve partizanske grupe širom čitave slovenačke Štajerske, a i u Gorenjskoj, uništavale su nemačke natpise ili, pak, preko njih ispisivale parole narodnooslobodilačkog pokreta, iskazujući time da tu živi slovenački narod koji je otpočeo nemilosrdnu borbu za svoje nacionalno i socijalno oslobođenje.

UNIŠTAVANJE SLOVENAČKOG DRUŠTVENOG 2IVOTA

Za slovenački društveni život u staroj Jugoslaviji je karakteristično da je postojalo mnoštvo raznovrsnih političkih, kulturnih i drugih organizacija, društava, udruženja itd., koje ovde ne mogu ni podrobnije da nabrajam ni da opisujem.[9]

Odmah posle uvođenja civilne uprave u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj, nacisti su raspustili sva slovenačka društva i organizacije, i ukinuli izlaženje slovenačkih novina. Šef civilne uprave za donju Štajersku je već 16. aprila 1941. izdao naredbu, kojom je »za sva društva, organizacije i udruženja u donjoj Štajerskoj« odredio posebnog komesara za njihovo ukidanje i odredio da moraju »sva društva, organizacije i udruženja u donjoj Štajerskoj« odmah prestati s radom, osim ukoliko komesar za njihovo ukidanje dozvoli iznimku. Komesara za ukidanje društava je ovlastio da raspolaže imovinom raspuštenih društava i organizacija i da preduzima mere bez njihovog obrazloženja; odredio je i to da su sve mere neprikosnovene. Za komesara za ukidanje društava i organizacija odredio je pokrajinskog blagajnika NSDAP Maksa Hrubija.[10] Tu osobu je izabrao s određenim ciljem, naime kako bi po raspuštanju društava i organizacija dovukao u pokrajinsku blagajnu što više njihovog imanja. Već dva dana pre nego što je bio imenovan za komesara, tj. 15. aprila, Hrubi je izdao »Kratke smernice za političke komesare« u kojima im je naredio da odmah imenuju opunomoćenike za komesare za ukidanje organizacija, koji treba da budu folksdojčeri i samo ako nemaju primernog folksdojčera, da odrede nekog iz svog štaba. Ovaj treba da prepiše registar društava i organizacija i da ga odmah pošalje komesaru, da zatvori zemljišnu knjigu i novčane ustanove za društva i organizacije itd. Naredio je i to da politički komesari odmah zaplene svu imovinu društava i organizacija, a u njihove zgrade ne smeju nikoga da usele pošto su ti objekti predviđeni uglavnom za kancelarije Štajerskog otadžbinskog saveza.[11]

Politički komesari su, zaista, požurili sa zaplenom celokupne imovine društava i organizacija, a prepiše registara su slali komesaru u Maribor. Pošto nisu sačuvani arhivi svih jugoslovenskih sreskih načelstava, odnosno okupatorovih političkih komesara, nije moguće reći koliko su društava i organizacija raspustili. Najverovatnije više hiljada, jer je, na primer, politički komesar za Šmarje pri Jelšah poslao čak 196 adresa društava i organizacija, a uz to još i spisak »prema Nemcima neprijateljski raspoloženih društava« na kome se nalazilo četrnaest društava s imenima odbornika, koji su nakon toga, razumljivo, prvi došli u obzir za deportacije.[12]

Komesar za ukidanje društava i organizacija za donju Štajersku počeo je 15. oktobra 1941. da izdaje obaveštenja (Bekanntmachungen) u kojima je objavljivao odredbe o ukidanju pojedinih organizacija, društava itd. Svaka naredba je nosila svoj broj. Naredbom br. 1. od 25. septembra 1941. ukinuo je Katoličko žensko društvo u Ptuju, a Naredbom br. 3358 od 1. decembra 1942. ukinuo je Muzejsko društvo u Ptuju. U nekim slučajevima je određivao i to ko dobija imovinu ukinute organizacije ili društva.

Šef civilne uprave za Gorenjsku je naredbu o postavljenju komesara za ukidanje društava, organizacija i udruženja izdao tek nakon svog dolaska na Bled, tj. 2. maja 1941. Odredbe su bile slične onima u Iberajterovoj naredbi, samo što je Kučerova naredba sadržavala i odluku da osnivanje svakog novog društva ili organizacije mora da dozvoli komesar za ukidanje društava i organizacija, a molbu za to treba poslati nadležnom političkom komesaru. Za komesara za ukidanje društava i organizacija je najpre imenovao Vilelma Šika,[13] a kada je ovaj 25. V 1941. postao savezni vođ Koruškog narodnog saveza, na njegovo je mesto naimenovao SS-unteršturmfirera Rudolfa Talera. Njegovu nadležnost je proširio i na ustanove i fondove.[14] Taler je 8. i 28. avgusta, 15. septembra, 1. i 10. oktobra, 10, 14, 15, 19. i 24. novembra, te 10. decembra 1941. godine u službenim novinama objavio imena nekoliko stotina društava i organizacija koje je raspustio, među njima i sva vatrogasna društva. Kod imena nekih društava je naveo i to u kakve svrhe će se upotrebljavati njihova imovina (npr. za Koruški narodni savez).[15] Dana 5. juna 1941. su kod Kučere održali sastanak, kome su prisustvovali i referenti njegovih odeljenja na Bledu (inž. Vinkler i dr Jaklin iz privrednog, inž. Gaji iz poljoprivrednog i dr Hirceger, dr Šajbner, dr Štarcaher, dr Košir i ravnatelj Troper za opšte odeljenje), zastupnici ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda na Bledu (SS-oberfirer Šreder i SS-oberšturmbanfirer Majer-Kajbič), pokrajinski blagajnik NSDAP Natmesnig, oberberajslajter NSDAP Rogalski i zastupnik Ministarstva unutrašnjih poslova Sirp. Pošto je Kučera izložio zadatak komesara za ukidanje organizacija i društava, razgraničili su i opravdanost pojedinih nemačkih ustanova da primaju zaplenjenu imovinu ukinutih slovenačkih društava i organizacija. Tako su se slovenačkom imovinom okoristila razna nemačka društva, ustanove itd.[16]

UNIŠTAVANJE SLOVENAČKE KULTURE

U svojim nastojanjima da u stanovništvu slovenačke Štajerske i Gorenjske uništi nacionalnu svest, nemački okupator je uništavao i slovenačku kulturu. Ne samo što su morale na javnim mestima da zamru slovenačka umetnička reč i slovenačka pesma nego je okupator osudio na smrt i slovenačke kulturno-istorijske predmete. Doduše, naizgled je pokazivao za njih veliko interesovanje. Zbog toga je među prvim naredbama šefa civilne uprave za donju Štajersku i naredba o zaštiti kulturno-istorijskih spomenika.[17] Ali, sve ukazuje na to da se te naredbe nisu držali. Nemački trgovci i nakupci odnosili su ili kupovali kulturno-istorijske predmete, naročito stare predmete kućne opreme, pa je šef civilne uprave bio primoran da 12. maja 1941. izda novu naredbu kojom je izričito zaštitio i takve predmete.[18] Za svog poverenika za zaštitu kulturno-istorijskih spomenika imenovao je pokrajinskog konzervatora u Gracu, dr Valtera Šemetkovskog. Ipak, to nije bila briga za zaštitu i očuvanje svih kulturno-istorijskih predmeta u slovenačkoj Štajerskoj već samo mera da se zaštite od pregleda i odstranjenja ili čak uništenja svi oni predmeti koji bi već svojim prisustvom dokazivali slovenački karakter pokrajine. Nemački okupa-

tor se naročito trudio da uništi slovenačke biblioteke i knjige, a i mnoga druga kulturna dobra ako su dokazivala slovenački karakter pokrajine. Trebalo je sačuvati samo one kulturne spomenike koji su, po mišljenju nacista, dokazivali da su slovenačka Štajerska, Gorenjska i Mežička dolina nemačko kulturno tie ili koje su stvorili nemački umetnici.

Za taj vandalski posao bilo je zaduženo čak više ustanova i ureda: opunomoćenici za kulturu pri šefovima civilne uprave (dr Papeš u slovenačkoj Štajerskoj), Štajerski otadžbinski i Koruški narodni savez, naročito njihovi nacionalno-politički referenti dr Karstanjen i Majer-Kajbič, državni komesar za jačanje nemačkog naroda itd.

Mnogo kulturnih dobara su u Sloveniji uništili okupatori već prilikom okupacije. Naročito su vojne jedinice, kao i jedinice SA i policije itd., bez razmišljanja uništavale slovenačke biblioteke i arhive po školama, župnim uredima itd., dok su vodstva Švapsko-nemačkog kulturnog saveza, tamo gde su još pre uvođenja nemačke civilne uprave preuzela vlast, uništavala slovenačku literaturu i spise u kojima su videla dokumenta »tuđe«, »srpske« vlasti, ceneći da time nemačkoj naciji i domovini čine korisno delo. A za njima je sam Gestapo ili, pak, s njihovom pomoći pažljivo tražio i plenio hronike i druge spise, u kojima je tražio nacionalno-političke materijale o političkom ubeđenju ljudi, o odnosu jugoslovenskih vlasti prema folksdojčerima, o razdoblju 1918-1919. i slično. Taj materijal je trebalo da posluži ponajpre pri izganjanju i preganjanju nacionalno svesnih Slovenaca.

Zadatak da širokopotezno piene i potpuno uništavaju slovenačke biblioteke preuzeli su Štajerski otadžbinski savez i Koruški narodni savez, prvi još pre svog formalnog ustanovljenja. Jer njegov budući vođ, tadašnji šef tzv. akcionog štaba za slovenačku Štajersku Franc Štajndl je već 25. aprila 1941. naredio političkim komesarima:

»Iz nacionalno-političkih razloga nam je stalo do toga da što pre povučemo svu slovenačku literaturu iz donje Štajerske. No, ne bi bilo primerno da izdajemo javni poziv za predaju spomenute literature. Ali, i pored toga moramo aktivnim ličnim kontaktima počistiti ne samo društvene, školske i druge biblioteke nego i privatne biblioteke.«[19]

Nakon toga su politički komesari izdali odgovarajuća uputstva županima. Tako je, na primer, politički komesar za srez Maribor-leva obala, Herbert Tešer, 6. maja 1941. poručio: »Ovim poručujem svim županima da odmah utvrde gde i u kakvoj količini se nalaze slovenačke knjige, odnosno časopisi na vašem području. Stvar valja tretirati poverljivo i privremeno se treba ograničiti samo na lična ispitivanja. Svu slovenačku štampu ćemo zapleniti kasnije, na osnovu tih podataka.«[20]

Posle osnivanja Štajerskog otadžbinskog saveza Štajndl je, već kao njegov savezni vođa 14. maja 1941. ponovo pisao političkim komesarima: »Ponovo vas molim da se - bez javne naredbe - postarate za to da na vašem području, ukoliko je to ikako moguće, zaplenite svu slovenačku literaturu«, i poručio im da teretnim automobilima prevezu tu literaturu u sedište Štajerskog otadžbinskog saveza u Maribor, u Mestnu ulicu 12.[21] Politički komesari su zaplenu slovenačke literature pretovarili na leđa žandarmerijskih stanica i ove

su im već krajem maja slale izveštaje o zaplenjenim količinama slovenačkih knjiga. Tako je, na primer, žandarmerijska stanica iz Vranskog izveštavala da je u četiri biblioteke zaplenila 2.249 knjiga.[22]

Prema ranije spomenutim Štajndlovim cirkularima, nadzor nad zaplenom i uništavanjem slovenačkih biblioteka i knjiga preuzeo je nacionalno-politički referent dr Karstanjen.[23]

Iz ogromne mase zaplenjenih knjiga, koje su od kraja maja 1941. dovozili prvenstveno u sedište Štajerskog otadžbinskog saveza u Mariboru, Karstanjenovi saradnici su najpre izdvojili slovenačke časopise i revije, koje su posebno ocenjivali. Njima se bavio naročito Ozvald Verter i prema dogovoru između dr Karstanjena i bibliotekara Pokrajinske biblioteke u Gracu dr Drevsa Pokrajinska biblioteka u Gracu trebalo je da dobije duplikate slovenačkih, a Südostdeutsches Institut u Gracu od nje dvojnike nemačkih listova.

Ubrzo nakon toga pojavio se plan o tome da se iz mase zaplenjenih slovenačkih knjiga pre njihovog uništenja izdvoji po šest primeraka svake od njih i prvi primerak dodeli Südostdeutsches Institutu u Gracu, drugi još neimenovanoj odgovarajućoj ustanovi u Berlinu, treći Univerzitetskoj biblioteci u Gracu, četvrti Pokrajinskoj biblioteci u Gracu, dok primaoca petog i šestog primerka još nisu bili odredili. Sve ostale primerke slovenačkih knjiga bi uništili.

Iako je, prema tom ključu, svaka od spomenutih ustanova morala da dobije podjednak broj slovenačkih knjiga, ipak je najveći deo dobila Pokrajinska biblioteka u Gracu, koja je, uz Nacionalnu biblioteku u Beču, tad bila najveća opšta biblioteka u Austriji. Ona se naime, sve vreme trudila da dobije što više zaplenjenih slovenačkih knjiga, a naročito svu naučnu literaturu ili čak čitave biblioteke, naročito Mariborsku studijsku biblioteku, koja je sa svojih 40.000 svezaka bila najveća biblioteka u slovenačkoj Štajerskoj. Zbog toga je direktor Pokrajinske biblioteke u Gracu dr Julius Šuc, već maja 1941. poslao u Maribor bibliotekara dr Drevsa. Međutim, u Mariboru su doneli drugi zaključak: kako Mariborska studijska biblioteka nije bila pogodna za preuređenje u nemačku studijsku biblioteku, 30. juna 1941. odlučili su da se, nakon izdvajanja određenih slovenačkih knjiga, pretvori u narodnu biblioteku poput onih kakve je u to vreme otpočeo da osniva Štajerski otadžbinski savez u čitavoj slovenačkoj Štajerskoj. A izdvojene knjige bi trebalo primerno razdeliti i pri tome uzeti u obzir, razumljivo, i Pokrajinsku biblioteku u Gracu.

Iz zaplenjenih knjiga, koje je skupljao u Mariboru Štajerski otadžbinski savez, najpre su izdvojili one koje su bile napisane - za Nemce - stranim jezicima, razumljivo, uglavnom slovenačke i njihova je sudbina bila potpuno u rukama Karstanjena. Najviše su ih spalili ili, pak, poslali u fabrike papira. Već krajem septembra 1943. velika dvorana fabrike papira u Njivicama pri Radečama bila je napunjena sa oko metar visoko složenim zaplenjenim slovenačkim knjigama, koje su Karstanjenovi saradnici u 1941. i 1942. godini odredili za preradu papira. Druge knjige su, uz saradnju zastupnika Pokrajinske biblioteke u Gracu, razdelili u dve grupe. One za koje su ocenili da su bez vrednosti, prepustili su fabrikama papira, a ostale - bilo ih je oko 208 sanduka -

su sa odobrenjem i uz pomoć Štajerskog otadžbinskog saveza odvezli u Pokrajinsku biblioteku u Gracu, gde su, uskladištene u Minoritskom manastiru u Gracu, dočekale kraj rata i povratak u domovinu.

Pošto je prva kampanjska akcija plenjenja i uništavanja slovenačkih knjiga pogodila prvenstveno biblioteke društava, škola, ustanova itd., Štajndl i dr Karstanjen su u vezi sa tzv. »velikom jezičkom ofanzivom« u jesen 1942. priredili novu akciju plenjenja i uništavanja slovenačkih knjiga, koja je trebalo da pogodi prvenstveno privatne biblioteke. Novembra 1942. Štajndl je vodstvima Štajerskog otadžbinskog saveza uputio poseban poziv:

»U ovoj akciji jezičkog čišćenja potrebno je da donju Štajersku još više očistimo i od slovenačke literature. Početak je učinjen onda kada smo zaplenili sve slovenačke biblioteke. Međutim, i u privatnom domaćinstvu otadžbini vernih Donještajeraca nema više mesta za slovenačke knjige.

Zbog toga ću u određenom času pozvati sve za gradnju raspoložene snage u pokrajini da predaju svoje slovenačke knjige. I ovde mora zbor funkcionera Štajerskog otadžbinskog saveza služiti za uzor.«[24]

Predskazao je i to da će dr Karstanjen izdati posebna uputstva za izvođenje te akcije, što je ovaj, zaista, i učinio 27. novembra 1942. Akcija je trebala da zahvati sve funkcionere Štajerskog otadžbinskog saveza, podoficire Vermanšafta i omladinu, koji moraju u roku 14 dana od dana kada ih upoznaju s tim uputstvima da predaju svu slovenačku štampu, koja je izašla pre 14. aprila 1941.[25]

Još krajem septembra 1943. bilo je, na primer, samo u ormarima i ispovednicama kapucinske crkve u Celju 8 do 10.000 slovenačkih knjiga, u crkvi sv. Jožefa u Celju oko 80 sanduka knjiga itd. Računa se da su nacisti u slovenačkoj Štajerskoj zaplenili i uništili najmanje 1,200.000 knjiga.

O pljačkanju i uništavanju slovenačkih biblioteka i knjiga u Gorenjskoj imamo, doduše, manje podataka, ali i tamo nacistička zagriženost da uništi sve što je slovenačko, bar u početku, nije bila ništa manja nego u slovenačkoj Štajerskoj. Računa se da su u Gorenjskoj zaplenili i uništili oko milion slovenačkih knjiga. Iz izabranih knjiga, kojih je bilo preko 20.000, u Kranju su stvorili tzv. slovenačku specijalnu biblioteku, pa je 1943. godine odvezli u Celovec, a sledeće godine u zamak Karlsberg, gde je i dočekala oslobođenje.[26]

Onako kao što su plenili i uništavali slovenačke biblioteke i knjige, nacisti su u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj plenili i arhive. Izgleda da im pri tome nije bilo stalo prvenstveno do uništavanja već do njihovog odnošenja i odvoženja u neke arhive na austrijskom tlu. I za ovaj posao, koji su posle rata neki austrijski arhivari opravdavali kao privremeno čuvanje arhivskih fondova, tzv. nacionalpolitički motivi nisu bili na poslednjem mestu.

Strogo hijerarhijski uređena arhivska služba u Trećem Rajhu - kada su generalnom direktoru državnih arhiva, koji je ujedno bio i komesar za arhivsko čuvanje i direktor Državnog arhiva u Potsdamu, bili podređeni pokrajinski arhivi (tzv. Reichsgauarchivi), među njima i pokrajinski arhivi u Gracu i u Celovcu - još pre napada na Jugoslaviju pokazivala je interesovanje za od-

ređene arhivske materijale u Sloveniji, npr. za one o koruškom plebiscitu. To interesovanje je još više poraslo posle okupacije slovenačke Štajerske i Gorenjske.

Posle okupacije Jugoslavije nemački ministar unutrašnjih poslova, dr Frik, 21. aprila 1941. proširio je odredbe o čuvanju arhiva, koje je ranije izdao i za okupiranu Evropu, i za okupirane teritorije u jugoistočnoj Evropi. Šefovi civilnih uprava za donju Štajersku i Gorenjsku su nakon toga, u sporazumu s generalnim direktorom državnih arhiva dr Cipflom, imenovali vođe pokrajinskih arhiva u Gracu i Celovcu, dr Ignaca Neslbeka i dr Karla Štarcahera za svoje opunomoćenike za arhive u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj. Dr Neslbek je imao ambicije da sam postane opunomoćenik za ove pokrajine, jer je, navodno, ionako u njegovom arhivu sav arhivski materijal iz čitave nekadašnje unutrašnje Austrije. Međutim, u Berlinu su zaključili da će se njegovo područje raširiti samo na slovenačku Štajersku, a dr Štarcaheru su poverili i brigu za pridobivanje nekih arhivskih fondova iz Ljubljane.

Pošto je dr Iberajter imenovao dr Neslbeka za svog opunomoćenika za arhive u slovenačkoj Štajerskoj, naredio mu je i to da tamo izvrši popis celokupnog arhivskog materijala, preveze u svoj arhiv sve zemljišne, zemljišnoporeske i katastarske knjige, kao i da obavlja i druge zadatke u sporazumu sa nekim ustanovama. Sam dr Neslbek je posvećivao najveću pažnju starim franciscejskim zemljišnim knjigama. U godinama pre anšlusa mu je, naime, kao upravniku arhiva državnog zamenika u Gracu uspelo da u svom arhivu udruži sve franciscejske zemljišne knjige iz Štajerske, pa je hteo tu zbirku da dopuni još i sa zemljišnim knjigama iz slovenačke Štajerske. Za evidentiranje arhivskog materijala u slovenačkoj Štajerskoj zadužio je četiri osobe, među kojima je najsavesniji bio arhivar dr Volfgang Sitig iz Graca. (Franc Vagner se je, na primer, interesovao više za pergamentne listine, a dr Klug i Korošak su, prema Neslbekovim intencijama, posvećivali više pažnje zemljišno-knjižnom materijalu i matičnim knjigama, koje je nacistička rasistička i populacijska politika smatrala osnovnom za proučavanje nacionalnog izvora stanovništva, te za primarni izvor koji treba da dokaže nemački izvor stanovništva u slovenačkoj Štajerskoj. Kada su, do proleća 1942. pregledali i popisali šest registratura okružnih vlasti, četiri registrature viših sudova, 20 sreskih sudova, tri katastarska ureda, osam finansijskih ureda, registraturu revirskog rudarskog ureda, 164 opštinska ureda, 218 župnijskih ureda, 14 manastira, biskupski arhiv, banovinski arhiv, 65 arhiva zamkova itd., u Pokrajinski arhiv u Gracu odvezli su mnoštvo zemljišno-knjižnog arhivskog materijala (npr. iz Ljutqmera) i nekoliko registratura. Verovatno su tehničke prepreke (nedostatak prevoznih sredstava, goriva itd.) bile uzrok što nisu prevezli još više arhivskog materijala.)

I dr Štarcaher je imao u planu, da kao vođa Pokrajinskog arhiva u Celovcu i kao opunomoćenik za arhive u Gorenjskoj (nekoliko meseci je bio i štabni vođa ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda na Bledu) pre ili kasnije preveze u Celovec sav značajniji arhivski materijal iz Gorenjske. Neko vreme su se arhivske ustanove u Rajhu čak trudile da dobiju određeni materijal i iz Ljubljane, ali su tu ideju zanemarile po-

što bi, na isti način, i italijanski okupator mogao da zahteva od njih arhivski materijal koji se odnosi na Ljubljansku pokrajinu. Kako zbog tehničkih prepreka nisu mogli iz Gorenjske da odvezu arhivski materijal u Celovec to je Pokrajinski arhiv u Celovecu oformio u Kranju svoju podružnicu, koju je vodio dr Josip Žontar. U njoj su prikupili prvenstveno matične knjige.

Još veći su bili nacionalno-politički i rasno-politički podsticaji kada je reč o poslovima koje su obavljali za tzv. rodoslovne urede. Na osnovu nacističke rasističke teorije, prema kojoj su krvna povezanost stanovništva i njegov rasni sastav osnovne vodeće snage u istorijskom razvoju neke pokrajine, naročito su se brinuli za genealoški značajan materijal. Državni rodoslovni ured u Berlinu (Reichssippenamt) poslao je u slovenačku Štajersku svog saradnika Hansa Nuka kako bi obezbedio i evidentirao matične knjige i druge rodoslovne izvore. Kao poverenik rasno-političkog referenta i odgovornog za rodoslovlje u Štajerskoj, dr Valušek-Valfelda je Nik pripremao osnivanje okružnih rodoslovnih ureda, i to najpre u Trbovljama, Brežicama i Celju, a onda još i u Ptuju, pa je u ta mesta prevozio arhivsku građu i matične knjige. Radio je u tesnoj vezi sa Pokrajinskim arhivom u Gracu i prema zaključcima sastanka održanog između dr Sitiga i dr Valušek-Valfelda, po kojima je trebalo do maja 1943. ustanoviti okružni rodoslovni ured u Radečama za brežički i trbovljanski okrug, u Mariboru za okrug Maribor - okolina i u Ptuju za ptujski okrug, kako bi za rad rodoslovnih ureda došla, u obzir prvenstveno arhivska građa župnijskih ureda i kako bi Nuk radio i za Pokrajinski arhiv 11 Gracu. Nakon Valušek--Valfeldove smrti Nuk je postao čak njegov naslcdnik, pa je u Grac odvezao brojne arhivske materijale.[27]

Osim tih ustanova, zaplenom kulturnoistorijskih predmeta u okupiranim slovenačkim pokrajinama bavio se i državni komesar za jačanje nemačkog naroda, koji je bio i tzv. »generalni čuvar za čuvanje kulturnih dobara« (Generaltreuhänder für die Sicherstellung der Kulturgüter). Njegov ured se nalazio u Berlinu-Dahlemu i vodio ga je upravnik tzv. školske i istraživačke zajednice »Das Ahnenerbe«, SS-oberšturmbanfirer Wolfrum Zivers.

Nakon Ziversovog razgovora sa SS-oberšturmfirerom dr Krautom i vođom ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru Zefčnigom, te njegovim štabnim vođom Laforsom i u sporazumu sa šefom civilne uprave dr Iberajterom, u Mariboru su ustanovili »Podružnicu generalnog čuvara za čuvanje kulturnih dobara« i za njenog vođu postavili Laforsa. A 10. novembra »akciono odeljenje«, koje su činili vajar SS-unteršturmfirer Detenberg i slikar Federlin, počelo je da radi na registraciji kulturno-istorijskih predmeta, pri čemu su postupali prema iskustvima takvog posla u okupiranim istočnoevropskim pokrajinama i prema »odredbama o upotrebi jevrejskog, neprijateljskog i crkvenog imetka u donjoj Štajerskoj«.

Na takvoj osnovi i prema garancijama koje su dali dr Iberajteru da neće zaplenjeno kulturno blago odnositi iz Štajerske, Detenberg i Federlin su pred sobom imali četiri zadatka: prvo, registraciju predmeta slobodne i upotrebne likovne umetnosti (plastika i slika svih stilova i vremena), umetničkog zanatstva (antike, dragoceno pokućstvo, retki orijentalni ćilimi itd.) i narodne umetnosti te zanatstva kao i registraciju praistorijskih predmeta, a sve to bi

Detenbergova i Federlinova soba u Krškom sa zbirkom muzejskih predmeta 20. januara 1942.

trebalo prikupiti za područje nekog okruga za uređenje ili preuređenje lokalnog muzeja; drugo, zaplenu sve štampe i biblioteka, celokupnog arhivskog i hronološkog materijala s posebnim naglaskom na stare crkvene hronike koje bi odneli u Pokrajinski arhiv u Gracu, dok su slovenačku štampu trebale da pregledaju stručne snage Štajerskog otadžbinskog saveza i izaberu ono što se može njpotrebiti za uređenje nemačkih narodnih biblioteka, obogaćenje gradskih i muzejskih biblioteka te Pokrajinske biblioteke u Gracu a sve drugo je trebalo da unište; treće, prenos svih matičnih i crkvenih knjiga iz župnijskih u opštinske urede kao pripremni rad za osnivanje pokrajinskog i okružnih rodoslovnih ureda; četvrto, zaplena nekih slovenačkih umetničkih predmeta koje bi trebalo zameniti za nemačko kulturno blago na italijanskom okupacionom području.

Posle konferencije koju su, 14. novembra 1941., održali u Gracu sa službenikom kulturnog odeljenja pri državnom namesniku za Štajersku dr Kurtom Pokornim, pokrajinskim konzervatorom dr Semetkovskim, direktorom Pokrajinskog arhiva dr Neslbekom, vođom Etnografskog muzeja u Gracu dr Viktorom fon Gerambom, predstojnikom nove galerije u Gracu dr Hansom Rilom i pokrajinskim arheologom dr Valterom Šmidom, koji su im svi obećali pomoć, Detenberg i Federlin su 10 dana radili u mariborskom okrugu, a zatim tri nedelje u posavskom i posutlanskom pojasu. Zbog nedostatka benzina mogli su da pretraže samo nekoliko stotina kuća slovenačkih izgnanika iz Krškog, Videma i Leskovca te izabrane predmete uskladištiti u Valvazorevoj kući u Krškom.

Na drugoj konferenciji, održanoj u Gracu 15. decembra 1941., kojoj su prisustvovale uglavnom iste osobe kao i na konferenciji održanoj mesec dana ranije, već su sumirali postignute uspehe i zaključili da esesovski zemljišni ured

zapleni nekoliko terena na kojima se nalaze praistorijska nalazišta i dogovorili se o uređenju kočevskog lokalnog muzeja u Brežicama. Krajem januara 1942. Detenberg i Federlin počeli su da rade u celjskom okrugu, pri čemu im je veoma pomagao kulturni i nacionalpolitički referent celjskog okružnog vodstva Štajerskog otadžbinskog saveza, pastor dr Maj. Upravo ovoga su na konferenciji muzejskog saveta, održanoj 14. februara u Celju, kojoj je osim celjskih Nemaca prisustvovao i dr Semetkovski iz Graca, imenovali za kustosa gradskog muzeja te Detenbergu i Federlinu stavili na raspolaganje prostor u celjskom kapucinskom manastiru za uskladištenje zaplenjenih kulturno-istorijskih predmeta. Tamo su njih dvojica dovezli mnoštvo kulturno-istorijskih predmeta iz grada i unutrašnjosti.

Međutim, u gradu Mariboru nisu postigli nikakav uspeh u sakupljanju kulturno-istorijskih predmeta. Pretražili su približno 20 zaplenjenih stanova, za koje su dobili podatke da se u njima nalaze kulturno-istorijski predmeti, ali nisu pronašli ništa.

U Centralnom nemačkom arhivu u Potsdamu sačuvani spisak predmeta svedoči o tome da su Detenberg i Federlin skupljali na veoma širokoj osnovi, od arhivske građe (osim ostalog, odneli su i listine iz Ljubnog u Savinjskoj dolini i Veržeja) do umetničkih slika. Njihov krajnji cilj je bio da prikupe što više takvih kulturno-istorijskih predmeta koji bi trebalo da dokažu nemački karakter pokrajine i odstrane sve spomenike slovenačke kulture. Nameravali su i da ih menjaju za kulturno-istorijskè predmete koje su stvorili ljudi iz slovenačke Štajerske ili iz nemačkih pokrajina, a čuvale su ih kulturne ustanove u Ljubljani. Tako su, na primer, zaplenili oko 80 umetničkih slika slovenačkih slikara koje su se aprila 1941. nalazile na nekoj izložbi u Ptuju, te još nekoliko desetina slika slovenačkih umetnika iz drugih krajeva s ciljem da ih u Ljubljani zamene za slike umetnika iz slovenačke Štajerske. U svom radu su Detenberg i Federlin kročili na područja svih kulturnih ustanova i, tako reći, povezivali umetničko-spomeničku i arhivsku zaštitu, pri čemu su u još većoj meri nego same te ustanove pred očima imali tzv. nacionalno-političke ciljeve.[28]

ŠTAJERSKI OTADŽBINSKI SAVEZ I KORUŠKI NARODNI SAVEZ.

Glavni zadatak pri germanizaciji slovenačkog naroda nacisti su poverili svojim političkim organizacijama »Štajerskom otadžbinskom savezu« (Steirischer Heimatbund) i »Koruškom narodnom savezu« (Kärntner Volksbund).

Štajerski otadžbinski savez

Osnivanje Štajerskog otadžbinskog saveza nacisti su predviđali već u spomenutom elaboratu Südostdeutsches Instituta ili Gaugrenzlandamta u Gracu polovinom 1940. godine, a sa pripremama su otpočeli još pre napada Nemačke na Jugoslaviju. Tada su, u vezi s njegovim osnivanjem, održali veći broj sa-

stanaka u Gracu.[29] O veoma ranom početku priprema za njihovo **osnivanje** svedoče još i danas sačuvani pečati za vodstva mesnih grupa Štajerskog otadžbinskog saveza u Murskoj Soboti, Beltincima i Tišini, **te** za okružno vodstvo u Sevnici, koja nikada nisu postojala.[30] Za pripreme i vodstvo zadužili su dotadašnjeg vođu organizacionog ureda u pokrajinskom vodstvu NSDAP za Štajersku, SA-štandartenfirera Franca Štajndla, koji je pre i odmah posle okupacije slovenačke Štajerske bio vođa okupacionog »akcionog štaba«.

Pošto je šef civilne uprave za donju Štajersku, dr Zigfrid Iberajter 14. aprila stigao u Maribor, u svom »pozivu štajerskim muškarcima i ženama« javno je razglasio osnivanje Štajerskog otadžbinskog saveza rečima: »Cas odluke za svakog pojedinca je došao. Svi Štajerci koji pripadaju Adolfu Hitleru i njegovom Rajhu moći će u narednim danima da predaju predlog za prijem u 'Steirischer Heimatbund'. Steirischer Heimatbund će biti ona velika organizacija koja će obuhvatiti sve dobromisleće Štajerce«.[31]

Odmah po dolasku okupacionog »akcionog štaba« u Maribor održani su, 14. i 15. aprila, sastanci dr Iberajtera i njegovih članova akcionog štaba te tadašnjeg pokrajinskog vodstva Švapsko-nemačkog kulturnog saveza i na njima su raspravljali o konceptu okupacionih mera na političkom području, tj. prvenstveno o osnivanju Štajerskog otadžbinskog saveza i daljoj sudbini Švapsko-nemačkog kulturnog saveza. Tada su zaključili i to da će vođa pokrajinskog vodstva Švapsito-nemačkog kulturnog saveza Hans Baron postati zamenik saveznog vođe Štajerskog otadžbinskog saveza Franca Štajndla. To se i dogodilo, ali izgleda da je na tom položaju ostao samo kratko vreme. Narednog dana su imali razgovore o merama bezbednosne policije u slovenačkoj Štajerskoj, verovatno o hapšenjima lica neprijateljski raspoloženih prema Nemcima i o pripremama za proterivanje tih lica. Osnovne planove o budućem političkom i upravnom uređenju slovenačke Štajerske štajerski nacisti su zaista, pripremili bez učestvovanja vodstva Švapsko-nemačkog kulturnog saveza, ali upravo ti sastanci svedoče o tome da su mu ih pokazali odmah posle okupacije i da savez nije imao nikakvih suštinskih prigovora.[313]

U drugoj polovini aprila Štajndl je posetio pojedine srezove i s političkim komesarima, koji su tada bili najviši politički i činioci vlasti nemačkog okupacionog sistema u srezovima, razgovarao o pripremama za osnivanje Štajerskog otadžbinskog saveza na terenu, a onda je u Mariboru, pripremio plan propagandnog rada u vezi sa njegovim osnivanjem.[32]

U vreme opsežnih propagandnih i organizacionih priprema, u koje su uključili naročito članove Švapsko-nemačkog kulturnog saveza, šef civilne uprave izdao je 10. maja naredbu za osnivanje društva, koja je određivala:

»1. Na teritoriji donje Štajerske NSDAP za sada neće biti uspostavljena.

2. Steirischer Heimatbund, čije osnivanje određujem ovom naredbom, biće velika organizacija u kojoj će biti udruženi svi Donještajerci i sunarodnjaci koji profesionalno deluju na teritoriji donje Štajerske. **Clan** može postati samo onaj koji otvorena srca priznaje Firera i Rajh.

3. Steirischer Heimatbund ima značaj pravnog lica.

4. Vodstvo organizacije Steirischer Heimatbund poveravam Gaurat-u Franc Štajndl-u.«[33]

Osnovni zadatak Štajerskog otadžbinskog saveza njegovo vodstvo je formulisalo ovako: »Duševno, duhovno i politički voditi ljude i napraviti ih vernini građanima Rajha i punovrednim članovima nemačke narodne zajednice«,[34] ili, drugim rečima potpuno germanizovati slovenačko stanovništvo u slovenačkoj Štajerskoj. Ime su, navodno, izabrali promišljeno prema »Steirer-Partei«, tj. prema štajercijanskoj stranci s početka tog stoleća, ali to nije tačno, jer je ime Štajerski otadžbinski savez još najviše slično imenu nemačke denacionalizatorske organizacije u Koruškoj »Koruškog otadžbinskog saveza« (Kärntner Heimatbund).

Iz te organizacije koja je izgrađena na načelima nacističke stranke, postepeno bi trebalo ustanoviti NSDAP sa svim njenim formacijama (SA, SS itd.) i priključenim jedinicama, ali bi, ipak, u nju najpre uključili samo dotadašnje funkcionere. Opijeni nekim uspesima sopstvene propagande i demagogije u onim sudbonosnim aprilskim danima predviđali su da će organizacija već za dve ili tri godine postići svoj cilj.[35]

Nakon čitavog talasa propagandnih zborova održanih između 11. i 17. maja, od 17. do 25. maja prikupljali su prijave za ulazak u organizaciju i među dokumentima, koja su ljudi morali da prilože uz prijavu, bila je i izjava o arijevskom poreklu roditelja i njihovih roditelja. U spomenutom roku prijavilo se 323.807 osoba, i to: u okrugu Celje 101.759, Maribor-unutrašnjost 71.531, Ptuj 69.357, Maribor-Grad 40.078 i Ljutomer 33.082, dok u okruzima Brežice i Trbovlje tada još nisu prikupljali prijave.[36]

Nacisti su tako visok postotak prijavljenih u Štajerski otadžbinski savez (95%) spolja razglasili plebiscitom, u kome bi donještajersko stanovništvo »dobrovoljno i spontano izrazilo svoju volju da pripada Fireru u Rajhu«, ali ni sami nisu verovali u iskrenost velikog dela prijavljenih. Jer, to nije bio nikakav plebiscit, pošto stanovništvu nije omogućeno da se samo aktivno opredeli za nešto drugo. Moglo je da bira samo između dve mogućnosti: ili da se prijavi i, možda, ostane u svom domu ili, pak, da bude izgnano. Nacisti, naime, nikako nisu krili svoju nameru da izgone svakog ko se ne bi prijavio u organizaciju. Navešću samo nekoliko takvih pretnji koje su objavili u novinama. Dr Karstanjen je, na primer, već 16. aprila 1941. tj. dva dana po preuzimanju vlasti i tri nedelje po zvaničnom osnivanju Štajerskog otadžbinskog saveza pisao o njoj i naglasio: »Potrebni su nam jasni frontovi! Očekujemo da neće ni jedan pošten Štajerac stajati na strani, već se bez skrupula uvrstiti u redove Štajerskog otadžbinskog saveza. Onaj ko bude ostao izvan Saveza, time će se postaviti na stranu Slovenaca... Ko bude ostao izvan narodne zajednice, za njega neće više biti mesta u donjoj Štajerskoj.«[37] Dorfmajster je, na primer, pretio i u Šoštanju rečima: »U otadžbinskom savezu će biti obuhvaćeni svi nemački i nenemački ljudi koji pripadaju Fireru i velikom nemačkom Rajhu. A za ljude koji misle da to ne mogu učiniti nema mesta u donjoj Štajerskoj.«[38] I na brojnim zborovima neposredno pred upisivanje u organizaciju govornici su na nemačkom i slovenačkom jeziku pretili onima koji nisu hteli da se pri-

jave: »Ljudi koji misle da će taj posao moći da spreče na bilo koji način, odnosno time što će u svojoj mržnji napadati sve što je nemačko u velikoj su zabludi. Za elemente koji bi mogli tu pokrajinu da uznemiravaju nema mesta u donjoj Štajerskoj.«[39] Te pretnje ni u kom slučaju nisu bile bez realnog osnova, jer su upravo u maju nacisti hapsili vrlo svesne Slovence i zatvarali ih u zatvore i logore, te pripremali njihovo proterivanje u Srbiju. Tako se, razumljivo, veći deo stanovništva prijavio zbog pritiska pretnjama, svakodnevnih hapšenja i zbog priprema za proterivanje iz slovenačke Štajerske.

Deo stanovništva se upisao u organizaciju i zbog toga što ga je zaslepila nacistička propaganda. U čitavom talasu propagandnih zborova posebno izvežbani govornici govorili su o nacional-socijalističkom sistemu u Nemačkoj, koji je, navodno, odstranio besposlenost i podigao životni standard radnih ljudi na viši stepen, upozoravali su na nerešene nacionalne prilike i slab životni položaj radnih ljudi u staroj Jugoslaviji (»radni narod je iz godine u godinu postajao sve siromašniji, zatim je pristiglo i poskupljenje, vrednost novca je padala, a narastale dividende, fabrike su zastarele«, itd.), pa su obećavali radikalno poboljšanje privrednog položaja u slovenačkoj Štajerskoj (»Planska obnova donje Štajerske imaće svoj početak u opsežnom programu rada... U poljoprivredi, industriji, trgovini, i zanatstvu, u gradskom životu, u školstvu, u socijalnom staranju za stanovništvo a naročito omladinu vrlo brzo će se pokazati neočekivan razvoj.«).[40] Tako se nakon neočekivanog i za obične ljude nashvatljivo naglog sloma jugoslovenske države u prvim danima okupacije još više povećavao efekat nacističke socijalne demagogije, koja je već pred rat, zbog slabih socijalnih prilika nekih slojeva (na primer pudara, nadničara, sezonskih radnika itd.) naišla na plodno tie. 0 tome kakav su značaj nacisti pripisivali socijalnoj demagogiji govori i proslava 1. maja u slovenačkoj Štajerskoj 1941. godine. Šef civilne uprave dr Iberajter je tog dana posetio rudarske gradove Hrastnik i Trbovlje i nakon toga govorio u Celju o nacional-socijalističkom vrednovanju rada: »I nakon rata, kada odložimo mač, mi nacionalni socijalisti, svom snagom i punim fanatizmom izvešćemo našu veliku revoluciju koju smo zabeležili na naše crvene zastave, veliku socijalističku revoluciju. Postaraćemo se za to da će usred propadajućeg sveta nastati najveća socijalistička država na svetu.«[41] Ovome valja dodati to da su tada nacistička Nemačka i Sovjetski Savez bili u prijateljskom paktu. U prvim nedeljama okupacije životni standard nekih slojeva stanovništva zaista je porastao, jer se zbog mnoštva javnih radova, prvenstveno zbog obnove porušenih saobraćajnih veza, povećao broj zaposlenih i njihova primanja, uveden je dečiji dodatak, a nacisti još uvek nisu racionalizovali životne potrepštine. Građanske stranke čiji su programi bili puni »slovenstva« i »jugoslovenstva« raspršile su se preko noći i njihove vođe, koji su ponekad prosto zapenili od fraza o patriotizmu, gledali su da se zbog nacističkih hapšenja što pre nađu u Ljubljani, gde su se nalazila sedišta njihovih vodstava. Antifašistički pokret, koji je vodila Komunistička partija Slovenije i koji je pre rata, bar u nekim predelima (npr. u Trbovljanskim revirima, Šaleškoj dolini itd.), bio veoma razvijen, u prvim danima okupacije, razumljivo, nije mogao mnogo da utiče na razvoj situacije. U novim prilikama morao je da učvršćuje svoje redove (mnogi njegovi

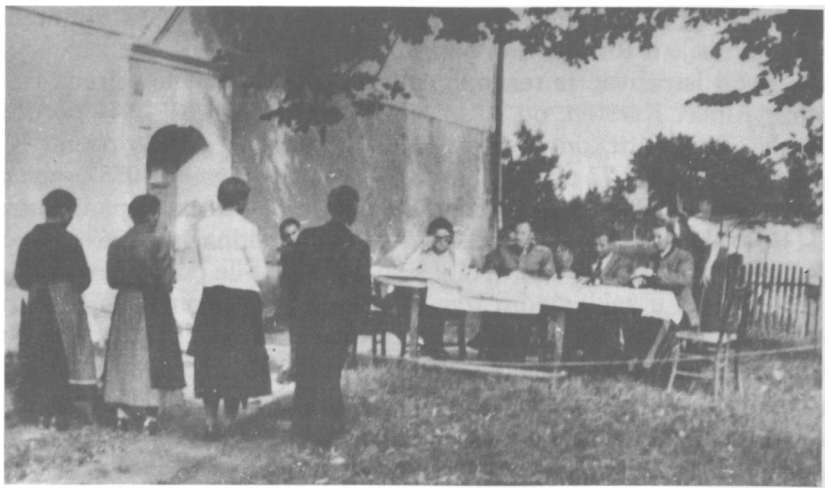
članovi su se tek vraćali iz vojske ili se nalazili u zarobljeništvu, a neki su se našli u okupatorövim zatvorima i logorima za preseljavanje), da obnavlja veze, objašnjava ljudima razloge tako naglog sloma Jugoslavije, sprečava demoralizaciju zbog nepovoljnih međunarodnih prilika, objašnjava kratkotrajnost okupatorovih uspeha i priprema se na oružani ustanak protiv okupatora. Pravi uspesi njegovog istrajnog rada mogli su da se pokažu tek kroz nekoliko meseci.

Ne raspolažemo, na žalost, podrobnijim rezultatima prijavljivanja slovenačkog stanovništva u Štajerski otadžbinski savez, tj. podacima o tome koliko postotaka se prijavilo u pojedinom kraju da bismo videli u kojim krajevima ih se prijavilo najmanje.

Vodstvo Štajerskog otadžbinskog saveza je izradilo precizan plan za nacionalni, rasni i politički pregled svih onih koji su se prijavili u taj savez. Ustanovilo je tzv. prijemne komisije (nazivali su ih i leteće komisije), koje su činili nacionalno-politički referent, kojeg je odredio dr Karstanjen; rasni istraživač, kojeg je poslao glavni rasni i kolonizacioni ured SS, a uključili su još i predviđenog vođu mesne grupe Štajerskog otadžbinskog saveza kao mesnog nacionalno-političkog referenta; svaka komisija je imala i dvojicu činovnika, kurira i šofera. U početku su predvideli 10 takvih »letećih prijemnih komisija« (za okruge Maribor-grad i Ljutomer te za nameravani okrug Sevnica po jednu, za okrug Maribor-okolina i Ptuj po dve i za okrug Celje tri), ali izgleda da su ih stvarno imali dva puta više.[42]

Od 5. juna do 15. septembra 1941. kroz prijemne komisije prošlo je preko 300.000 osoba.[43] Svako je morao da preda komisiji ispunjene formulare koje je dobio prilikom prijave, a po mogućnosti još i dokazni materijal o predratnom radu za germanstvo (legitimaciju Svapsko-nemačkog kulturnog saveza). Komisija je svakome dala dve ocene: političku i rasnu.

Političku ocenu je obično predlagao vođa mesne grupe, koji je najbolje poznavao mesne prilike. Kao »mesni nacionalno-politički referent« ili »mesni nacionalni istraživač« imao je zadatak da dà prijemnoj komisiji izveštaj: »a) 0 odnosu molioca prema nemačkom narodu, b) O svim pojedinostima kao što su, na primer, one o asocijalnim prilikama ili čestim pojavama kriminala u porodici, duševnim bolestima i slično.« Još pre dolaska prijemne komisije morao je da sastavi poseban spisak prijavljenih koje komisija treba da odbije: »a) Svih članova slovenačke inteligencije i to u najširem smislu te reči (tako u tu grupu treba da dođe i slovenački gostioničar koji ima određen duhovni 1 privredni uticaj u svojoj opštini); b) Svih onih za koje je dokazano da su prema nemačkom narodu ili njegovim pojedincima bili neprijateljski usmereni.« Posebno je morao da predvidi i sve one koji su došli u slovenačku Štajersku posle 1. januara 1914.[44] Bilo je pet ocena: A (vodeće nemački - führend deutsch), B (nemački - deutsch), C (ravnodušan - indifferent), D (prema Nemcima neprijateljski - deutschfeindlich) i E (vodeće neprijateljski prema Nemcima - führend deutschfeindlich). Političko ocenjivanje nije predstavljalo nikakvu teškoću, jer su nacisti još pre svog dolaska u slovenačku Štajersku imali spiskove osoba koje su bile neprijateljski raspoložene prema Nemcima, pa su ih,

Rasni i politički pregled stanovništva u Smartnom na Pohorju juna 1941.

po svom dolasku, samo upotpunjavali na sastancima s folksdojčerima.[45] S druge strane, statistički ured Švapsko-nemačkog kulturbunda imao je i potpune spiskove donještajerskih Nemaca. A svim drugima su dali ocenu C (ravnodušan).

Rasnu ocenu je davao rasni istraživač. Bile su četiri ocene: I (vrlo dobar - sehr gut), II (dobar - gut), III (prosečan - Durchschnitt) i IV (rasno neodgovarajući - rassisch ungeeignet).

Političkim ocenjivanjem nacisti su hteli da iz mase donještajerskog stanovništva izdvoje sve osobe »prema Nemcima neprijateljski raspoložene«, a rasnim ocenjivanjem »rasno neodgovarajućim elementima« da onemoguće uključenje u »nemačku narodnu zajednicu«.

Nacističko rasno poimanje podelilo je ljude u slovenačkoj Štajerskoj u već spomenute četiri rasne grupe, koje smo sretali pri pregledu osoba određenih za deportaciju. U I grupu svrstali su osobe čiste nordijske i čiste falske rase, nasledno zdrave i sposobne, prvorazredne (rein nordisch und rein fälisch, erbgesundheitlich und leistungsfähig, erstklassig), u II - pretežno nordijske sa harmoničnom primesom dinarske i zapadne (vorwiegend nordisch mit harmonischem Einschlage von dinarisch und westisch), u III - malo izravnane mešance (wenig ausgeglichene Mischlinge) i u IV grupu - ne izravnani mešanci, čiste istočne, istočnobaltičke itd. (unausgeglichene Mischlinge, rein ostisch, ostbaltisch etc.). I za rasne preglede osoba prijavljenih u Štajerski otadžbinski savez i Koruški narodni savez bio je zadužen tzv. akcioni ured Südost glavnog rasnog i kolonizacionog ureda SS, pod vodstvom prof, dr Bruna Kurta Šulca. Oni koji su se prijavili za Štajerski otadžbinski savez pregledani su od 5. juna do 15. septembra 1941. i to samo u okruzima Maribor-grad, Maribor-okolina, Celje, Ptuj i Ljutomer.

Do danas su se, na žalost, sačuvali odnosno dostupni su samo izveštaji prijemne komisije iz Ribnice na Pohorju. Tu su ispred prijemne komisije, koju je vodio rasni istraživač iz rasnog i kolonizacionog glavnog ureda SS-oberšturmfirer Albert Karsten, od 2. do 5. avgusta 1941. prošle 544 porodice sa 2085 osoba. Pri političkom ocenjivanju, 160 osoba je dobilo ocenu B, 1851 ocenu C, 67 ocenu D i 77 ocenu E, a pri rasnom ocenjivanju 1055 osoba ocenu II, 950 ocenu III i 80 ocenu IV. Pojedine rase su ovako zastupane: nordijska sa 13,11%, falska sa 4,63%, dinarska sa 40,20%, zapadna sa 26,26%, istočna sa 10,23%, istočnobaltička sa 5,57%, dok su dve osobe bile čisto neevropske rase. Vođa komisije je u zaključnom izveštaju izrekao opšte mišljenje: »S rasnog stanovišta, mesna zajednica daje manje ugodnu sliku. U oči pada snažna zapadna primesa, naročito kod fabričkih radnika.«[46]

A u prepisu su nam se sačuvali podaci iz Luča u Savinjskoj dolini. Tu je, od 16. do 20. juna 1941. ispred prijemne komisije prošlo 485 porodica sa 2309 osoba. Pri političkom ocenjivanju tri osobe su dobile ocenu A, 180 ocenu B, 2074 ocenu C, 45 ocenu D i 7 osoba ocenu E, a pri rasnom ocenjivanju 352 osobe ocenu II, 1868 ocenu III i 89 ocenu IV.[47]

Iz podataka obeju komisija je očigledno i to da su pred komisiju došli i oni koji su se u slovenačku Štajersku doselili posle 1. januara 1914. i koje su nacisti u svojim planovima predvideli za proterivanje. Za njih su komisije vodile još i posebnu statistiku.

Na osnovu obeju ocena, tj. političke i rasne, vođa prijemne komisije dao je nakon toga privremenu odluku komisije. Ukoliko je ocenio da je osoba podobna za prijem u Štajerski otadžbinski savez, zapisao je »bez skrupula« (keine Bedenken), a ukoliko je bio mišljenja da je za to nepodobna zabeležio je »neobjašnjeno« (ungeklärt). Nakon toga je komisija svima koje je zabeležila sa »bez skrupula« odredila tekući članski broj. Brojeve 1 - 100.000 su odredili za »posebne prijeme«, a zatim za svaki okrug, koji su se redali po abecednom redu, po sto hiljada brojeva[48]

Kada su prijemne komisije završile rad, o rezultatima su izvestile okružna vodstva, a lične upitne liste su poslale uredu za populacionu politiku saveznog vodstva Štajerskog otadžbinskog saveza. Kao što je već rečeno, u skromnom delu registrature tog ureda sačuvan je samo izveštaj prijemne komisije iz Ribnice na Pohorju. »Zaključni izveštaj rasno-političkih komisija za pregled donještajerskog stanovništva«[49] navodi sledeće podatke:

Okrug	Broj osoba	I	II	III	IV
Celje	115.451	48	17.286 (15%)	85.615 (74%)	12.502 (11%)
Ljutomer	23.270	10	4.902 (21%)	16.511 (71%)	1.847 (8%)
Maribor-okolina	72.039	39	15.958 (22%)	43.735 (61%)	12.307 (17%)
Maribor-grad	42.141	19	13.463 (32%)	24.014 (45%)	4.645 (11%)
Ptuj	68.351	8	6.288 (9%)	51.797 (76%)	10.258 (15%)
Ukupno	321.252	124	57.897 (18%)	221.672 (69%)	41.559 (13%)

Okrug	A	B	C	D	E	Neo-bja-šnjeno	Bez okle-vanja
Celje	333	7.362 (6%)	102.746 (90%)	4.489 (4%)	521	25.471	89.980
Ljutomer	24	2.463 (11%)	20.404 (88%)	365 (1%)	14	3.907	19.363
Maribor-okolina	43	6.397 (17%)	63.818 (89%)	1.587 (2%)	194	15.867	56.170
Maribor-grad	95	4.560 (11%)	32.816 (78%)	4.187 (10%)	483	12.213	29.928
Ptuj	17	1.776 (3%)	65.593 (96%)	795 (1%)	170	13.485	54.866
Ukupno	512	22.558 (7%)	285.377 (89%)	11.423 (4%)	1.382	70.945	250.307

Tako su do oktobra 1941. od 323.807 prijavljenih osoba pregledali 321.252 i predložili za prijem 250.307, a za odbijanje 70.945. Odbili su, dakle, 16.581 više nego što je iznosio ukupan broj rasno i politički najslabije ocenjenih (rasna ocena IV i političke ocene D i E).[50]

Ali, do tada još nisu ni upisivali ni pregledali ljude za prijem u Štajerski otadžbinski savez u trbovljanskom i brežičkom okrugu, i to iz dva razloga: u proleće i u leto još nije bilo definitivno rešeno pitanje protezanja nemačko-italijanske državne granice na slovenačkoj teritoriji i nisu još izgnali slovenačko stanovništvo iz posutlanskog i posavskog pojasa niti javno razglasili da ga nameravaju izgnati. Tek pošto je mešana italijansko-nemačka glavna komisija za razgraničenje potpisala sporazum o detaljnijem protezanju nove granice i pošto je šef civilne uprave dr Iberajter, 20. oktobra 1941., objavio iz kojih će se opština posavskog i posutlanskog pojasa deportovati stanovništvo u Nemačku, od 25. oktobra do 2. novembra 1941. upisivali su u Štajerski otadžbinski savez, ali samo u opštinama izvan tzv. područja za iseljavanje. Iz okruga Brežice upisalo se 8363, a iz okruga Trbovlje 28.235 osoba, dakle, ukupno 46.598. Nema detaljnijih podataka o tome koliko su ih primili a koliko odbili, ali cenim da su ih primili oko 36.693, a odbili oko 9905.[51] Na štabnim pregovorima održanim u Gracu 23. marta 1942. Štajndl je izveštavao da su primili u organizaciju 287.000 osoba, a 78.000 su ih, navodno, odbili i to više iz rasnih i bioloških, a manje iz političkih razloga. Predvideo je da će od onih 46.000 osoba, koje su dobile rasnu ocenu IV (rasno neodgovarajući), primiti još deo ljudi sa baltičkom i istočnobaltičkom primesom i da će konačno izvan organizacije ostati još samo nekih 20.000 osoba, kojima će na sve moguće načine onemogućiti »uključenje u nemačku narodnu zajednicu«.[52]

One koje su primili u organizaciju, podelili su u dve grupe - na definitivné i na privremene članove. Definitivni članovi su postali, u prvom redu, folksdojčeri, dotadašnji članovi Švapsko-nemačkog kulturnog saveza, koji »su svoju pripadnost Fireru i nemačkom Rajhu već dokazali«. Kada je dr Iberajter, 11. maja 1941. na velikoj svečanosti u Mariboru, švapsko-nemački Kulturbund u slovenačkoj Štajerskoj kao celinu primio u Štajerski otadžbinski savez, zahvalio se njegovim članovima za obavljeno delo rečima: »Iz dubine svog srca vam isporučujem Firerovu zahvalnost za vaš rad. Znam da ima mnogo ljudi koji su čitav dugi period doprinosili mnoge tihe žrtve... Vi, članovi

Švapsko-nemačkog kulturnog saveza ćete sada kao predstraža, kao kristalizaciono jezgro Štajerskog otadžbinskog saveza zauzeti značajna vodeća mesta.«[53] Definitivni članovi su dobili crvene članske legitimacije.

Svi drugi su kao privremeni članovi, koji svoju »pripadnost Fireru i Nemačkom Rajhu« treba tek da dokažu, dobili zelene članske legitimacije. Crvene i zelene legitimacije su bile i jedine lične legitimacije koje su nacisti, u vreme okupacije, uveli u slovenačkoj Štajerskoj.

Iznenađuje u svakom slučaju, veliki broj odbijenih, jer ih je bilo preko 20 odsto od pregledanih. Kao što je već rečeno, većinu su odbili iz rasnih i bioloških razloga. O tome koga su odbili za prijem, nešto više je rečeno u članku u Marburger Zeitungu, u kome se kaže:

»373.492 odrasle osobe u donjoj Štajerskoj, koje su svoju pripadnost Fireru, narodu i Rajhu pokazale svojom prijavom u Štajerski otadžbinski savez, morali smo da podvrgnemo detaljnom ispitivanju pošto su motivi za pomenutu pripadnost, uslovljeni kapitulacijom jugoslovenske države, bili najrazličitiji. Poštenom ushićenju i ljubavi prema Rajhu priključila se i konjunktura, privredni obziri i pokušaji skrivanja neprijateljskih elemenata. Molioce za prijem u Štajerski otadžbinski savez smo pretražili prema političkim i rasno-biološkim merilima. Odbili smo one osobe koje ne spadaju u jednu od ove tri grupe:

1. Osobe koje su u vreme vladavine stare Jugoslavije aktivno mrzile Nemce i koje, ako nisu bile odstranjene iz pokrajine, svojim sadašnjim ponašanjem ne garantuju da će se nekad, kao punopravni članovi, uključiti u nemačku narodnu grupu.

Tu političku istragu smo izveli u velikopoteznom obliku.

2. Osobe koje sa rasno-biološkog stanovišta predstavljaju teret za nemačku krvnu grupu. U tu grupu spadaju tupoglavci, kreteni, nasledno opterećeni, gluvonemi, maloumni, asocijalni elementi, zločinci, lutalice, cigani, ljudi s neevropskim rasnim primesama (mongolskim, crnačkim, srednjoazijatskim itd.).

Pripadnike te grupe smo morali iz rasno-bioloških razloga odbiti bez obzira na njihovu političku usmerenost.

3. Osobe koje su i pored uzastopnih opomena ostale bez dokumenata koji su potrebni za prijem u Štajerski otadžbinski savez, ali koje, i pored toga što su se prijavile, nisu došle na pregled pred prijemnu komisiju.«

Pri političkom ocenjivanju energično su odbili slovenačke inteligente, kojima su dali ocene D i E iako su, možda, imali rasnu ocenu II. Tako su u Ribnici na Pohorju odbili 22 intelektualca (16 sa ocenom D i 6 sa ocenom E) od kojih je 14 imalo rasnu ocenu II, a osam ocenu III. U Lučama u Savinjskoj dolini su odbili 66 intelektualaca (45 sa ocenom C, 20 sa ocenom D i jednog sa ocenom E), od kojih je njih 8 imalo rasnu ocenu II, 25 ocenu III, a 33 (!) ocenu IV. S druge strane, od onih koji su se doselili posle 1914. godine primili su veliki broj, otprilike polovinu. A nisu odbili sve Donještajerce s političkom ocenom D, kao što nisu odbili ni sve Donještajerce sa rasnom ocenom IV!

Rasnom ocenjivanju ni sami nacisti nisu poklonili mnogo svog poverenja. I njih same je iznenadio visok postotak rasno neodgovarajućih osoba, pogotovo što opšta rasna slika slovenačke Štajerske nije bila u suštini ni malo drukčija od ostale Štajerske.

»Rasni sastav stanovništva u staroj Štajerskoj je različit. Rasno visoko vredne ljude je moguće naći u gornjoj Štajerskoj, a prema jugu i istoku rasna vrednost opada. U donjoj Štajerskoj je na zapadu i na severu, dakle u Savinjskoj dolini i na Pohorju, sličan rasni sastav ljudi kao i u gornjoj Štajerskoj. Prema istoku je, takođe, moguće zabeležiti opadanje rasne vrednosti,« - izveštavao je vođa rasno-političkog ureda saveznog vodstva Štajerskog otadžbinskog saveza dr Valušek-Valfeld na štabnim razgovorima, održanim u Gracu 3. maja 1943. Podjednake rezultate vidimo i u spomenutom izveštaju »Volks-und Rassenverhältnisse der Untersteiermark«, koji navodi da osoba iz I grupe ima najviše u Mariboru - okolini i to 1%, a svugde drugde znatno manje. Osoba iz II grupe ima najviše u okrugu Maribor - okolina i to do 53%, te u okrugu Celje do 52%, a drugde mnogo manje.

I rasni istraživači su, i pored svoje veštine kojom su do stotinke postotka precizno izračunavali učešće raznih rasa kod stanovništva, često imali različita merila. Ukoliko je opravdana tvrdnja da Pohorje i Savinjska dolina imaju najbolji rasni sastav stanovništva, onda bi to moralo bar približno da važi i za Ribnicu na Pohorju i Luče u Savinjskoj dolini. Međutim, podaci govore drugačije:

	Ribnica na Pohorju	Luče u Savinjskoj dolini
Broj porodica	544	485
Broj osoba	2.058	2.309
Ocena I	-	-
Ocena II	1.055	352
Ocena III	950	1.868
Ocena IV	80	89
»Bez oklevanja«	1.838	2.139
»Neobjašnjeni«	247	170

I dok su obe komisije približno podjednako ocenile I i IV grupu, dotle su, kada je reč o II i III grupi, imale prilično različita merila. Zbog različitih merila komisija, kasnije se žalio i ptujski okružni vođa Fric Bauer. On kaže:

»Po mom mišljenju, komisije za ocenjivanje imale su suviše stroga i nejednaka merila. Osim toga se, kada je reč o tom pitanju, često zauzima stav koji bi bio na mestu u istočnim pokrajinama, ali ne i u donjoj Štajerskoj.

Tako su, na primer, razbili porodice, nekoliko braće i sestara su primili, nekoliko su ih odbili, iako su bili svi samci i živeli su u istoj okolini. Roditelje su primili, ali ne i decu - samce, i obrnuto. Osim toga, suviše su gledali na spoljašnji izgled osobe koju su ocenjivali. A kako rasna slika donje Štajerske

nije bitno drukčija od stare Štajerske, postavlja se pitanje koliko su bila ta strogo rasna ispitivanja opravdana. Prema mom mišljenju, trebalo je izdvojiti samo nekoliko posebno uočljivih rasnih primera.«[54]

0 tome da su nacisti pri rasnom ocenjivanju u slovenačkoj Štajerskoj upotrebljavali mnogo stroža merila i pravila nego drugde, govori i činjenica da su odbili »istočne i istočnobaltičke tipove« i pored toga što su istočna i istočnobaltička rasa u nemačkom stanovništvu bile prisutne čak sa oko 28 odsto.

U sumnjama u pravilnost rasnog ocenjivanja ljudi posebno jasno je progovorio vođa rasno-političkog ureda saveznog vodstva Štajerskog otadžbinskog saveza, dr Valušek-Valfeld, u jednom od svojih cirkulara, u kome kaže: »U poslednje vreme su prilično raspravljali o pravilnosti rasnog ocenjivanja ljudi. Mnogi su sumnjali u pravilnost rada i smatrali su da se rasna nauka još uvek nalazi u dečjim cipelicama. Bilo je mnogo za i protiv...« U prilog pravilnosti svojih pogleda i mera naveo je da je »poznati naučnik prof, dr Lene u svojoj raspravi, koju je objavio u glasilu Informationsdienst des Rassenpolitischen Amtes der Reichsleitung der NSDAP zauzeo osnovni stav prema problemu rasnog ocenjivanja ljudi i potvrdio ispravnost rada kakav smo obavili i kod nas u donjoj Štajerskoj.«[55]

Nacisti su još u jesen 1941. predviđali da će izvan Štajerskog otadžbinskog saveza ostati samo oko 20.000 osoba. Međutim, i pored toga što su kasnije dva puta godišnje, polovinom aprila i polovinom oktobra, primali u njegovo članstvo, uvek ih je bilo 60.000 do 80.000 izvan njega.[56]

Paralelno sa primanjem članstva, Štajerski otadžbinski savez se i organizaciono izgrađivao. Ako su nacisti u slovenačkoj Štajerskoj iz upravno-tehničkih razloga morali još neko vreme da zadrže srezove, ipak su u političkom pogledu u samom početku uveli okruge i veći deo slovenačke Štajerske podelili u pet okruga, dok su za ostalu teritoriju, kojoj još nisu mogli odrediti južne granice, predviđali najpre samo jedan okrug sa središtem u Sevnici, a kasnije su organizovali i brežički i trbovljanski okrug. Pri tome su se trudili da uvedu načelo prema kome bi okruži sami po sebi bili zaokružena područja sa nekih sto hiljada stanovnika i većim gradom kao središtem, pri čemu bi bilo moguće neki veći grad organizovati kao samostalni okrug. Ipak su to načelo uspeli da realizuju samo približno u četiri okruga (Celje, Ptuj, Maribor - okolina, Maribor - grad), dok su bila ostala tri okruga mnogo manja. U tih sedam okruga su ustanovili 144 mesne grupe, koje su bile obično u granicama opština; zatim 619 ćelija, svaku sa 800 do 1000 stanovnika i 3975 blokova, svaki sa po 100 do 200 stanovnika (oko 40 porodica).[57]

Takva organizaciona struktura Štajerskog otadžbinskog saveza bila je potpuno slična organizacionoj strukturi NSDAP, kao i njena organizaciona načela. I u njoj su nacisti afirmisali tzv. »Führerprinzip«, tj. načelo o tome da su savezne, okružne i mesnogrupne vođe jedini naredbodavci na svom području, ali oni uz sebe imaju štab saradnika sa savetodavnom ulogom (savezno vodstvo, okružna vodstva i mesno-grupna vodstva), načelo, dakle, koje je potpuno suprotno načelu demokratskog centralizma.

Ta vodstva su sastavljali po približno istom uzoru. Na čelu organizacije bio je savezni, u okrugu okružni i u mesnoj grupi mesnogrupni vođa, kome je bilo podređeno više ureda, među kojima su bili osnovni tzv. I i II vođstveni ured (Führungsamt I, II), od kojih se je prvi bavio više načelnim i organizacionim pitanjima, a drugi više propagandnim i kulturnim problemima. Osim njih, postojali su još i sledeći uredi: upravni, radno-politički, rasno-politički, agrarno-politički, zdravstveni, vojnoobrazovni, obrazovni, školski i ured za činovnike. U saveznom vodstvu i okružnim vodstvima bili su i nacionalpolitički referenti.[58]

Ako nacisti, iz praktičnih razloga, donještajerske Nemce nisu postavljali na najviša mesta u civilnoj upravi, na primer za opunomoćenike i referente u uredu šefa civilne uprave i za političke komesare, odnosno pokrajinske savetnike, u Štajerskom otadžbinskom savezu je bilo drukčije. Zaključili su da će u njegovim vodstvima biti uglavnom donještajerski Nemci, prvenstveno nekadašnje vođe Švapsko-nemačkog kulturnog saveza i Auslandsorganisation der NSDAP, dok bi angažovanje vodećeg kadra iz gornje Štajerske vremenski bilo ograničeno.[59] Zato su se čak trudili da na vodeća mesta postave što više sposobnih folksdojčera. Tako je dotadašnji vođa Švapsko-nemačkog kulturnog saveza za Sloveniju Hans Baron trebalo da postane zamenik saveznog vođe, mnogi nacistički usmereni funkcioneri Švapsko-nemačkog kulturnog saveza postali su vođe ureda i odeljenja, kako u saveznom tako i u okružnim vodstvima, dok su za vođe mesnih grupa postavili gotovo isključivo one Nemce koji su još pre rata živeli na području te mesne grupe i bili aktivni u nacionalnom boju protiv Slovenaca. Zanimljiva je činjenica da su u savezno vodstvo postavili i priličan broj saradnika Südostdeutsches Instituta u Gracu. Tako je vođ tog Instituta dr Karstanjen postao nacionalpolitički referent, statistički referent Instituta Hajnc Braumiler postao je vođa I vođstvenog ureda, rasni referent Instituta dr Valušek-Valfeld vođa rasno-političkog ureda, referent za štarripu Instituta Jozef Tuter postao je referent za propagandu, a prosvetni saradnik Instituta Mihael Štrobl referent za školstvo. Zanimljiva je i konstatacija da su za okružne vođe postavili kako naciste iz Austrije, tako i domaće Nemce iz slovenačke Štajerske. Prve su postavili u južnim, a druge u severnim okruzima što ni u kom slučaju nije slučajno ako imamo u vidu posebnost tzv. nacionalpolitičkih zadataka u južnim predelima slovenačke Štajerske, naročito gotovo potpuno proterivanje Slovenaca i zbijeno naseljavanje Nemaca. Tako su za okružnog vođu u Celju ustoličili nama već dobro poznatog nacistu Antona Dorfmajstera, kojeg su bili već ranije postavili za političkog komesara, odnosno pokrajinskog savetnika.[60] U Trbovlje je stigao jedan'od najstarijih austrijskih nacista Heribert Eberhart, a u Brežice jedan od štajerskih saradnika VDA Adolf Svoboda. U okruzima Maribor-grad, Maribor-okolina, Ptuj i Ljutomer za okružne vođe su postavili donještajerske Nemce koji su se bili do tada afirmisali kao funkcioneri Švapsko-nemačkog kulturnog saveza, saradnici VDA, nacionalni i nacistički borci. Okružni vođa za Maribor-grad postao je dotadašnji okružni vođa Švapsko-nemačkog kulturnog saveza za mariborski okrug Jozef Klingberg; okružni vođa za Maribor-unutrašnjost postao je njegov dotadašnji zamenik inž. Karl Dobocki, koji je bio

i dotadašnji vođa mesne grupe Švapsko-nemačkog kulturnog saveza za Ruše; u Ptuju Jozef Vresnig, dotadašnji okružni vođa Švapsko-nemačkog kulturnog saveza i u Ljutomeru inž Roman Nemec, nacistički omladinski aktivista i saradnik VDA.[61] Ni u kom slučaju, dakle, nije opravdano tvrditi da su nacisti iz Štajerske odbacivali donještajerske Nemce i da im nisu namenili značajnu ulogu u svojoj politici odnarođavanja.

Iako je čitava organizacija imala kao osnovni cilj svog rada što potpuniju germanizaciju stanovništva u slovenačkoj Štajerskoj, ipak pri tome ni svi uredi u saveznom vodstvu ili u okružnim te mesnogrupnim vodstvima nisu bili podjednako značajni. Zato se i neću upuštati u opisivanje zadataka i organizacionog sastava svih tih brojnih ureda, već ću to učiniti samo za dva ureda, čije su postojanje i rad posebno vezani sa problemima o kojima raspravljam u ovoj knjizi.

Jedan od ureda se u 1941. godini zvao »Ured za populacionu politiku« (Amt für Bevölkerungspolitik), ali su ga početkom 1942. godine preimenovali u > Rasno-politički ured« (Rassenpolitisches Amt). Vodio ga je dr Valušek-Valfeld (a nakon njegovog odlaska u vojsku celjski nacist Vilfrid Hofman), pa su njegova četiri radna područja (prvo, za praktičnu populacionu politiku, drugo, za rasno-politički i populaciono-politički razvoj, treće, za rodovničke istrage i četvrto, prijemni ured) imala zadatak da rešavaju sva populaciona i rasna pitanja u slovenačkoj Štajerskoj, te kao utvrđivanje rasne sposobnosti ljudi koji su se prijavili za prijem u Štajerski otadžbinski savez.[62]

U saveznom vodstvu odlučujuću reč imao je tzv. »nacionalpolitički referent« dr Helmut Karstanjen, koji je bio nacionalpolitički referent pri šefu civilne uprave i pokrajinski akcioni vođa Folksdojče Mitelštele za Štajersku. Njegov je naročiti zadatak bio da proverava jesu li naredbe, uputstva i mere vodstva Štajerskog otadžbinskog saveza u saglasnosti sa opštim nacionalpolitičkim razvojem ili, drukčije rečeno imao je zadatak da proverava da li mere koje nameravaju da izvedu neki uredi vode ostvarivanju osnovnog cilja nacističke okupacione politike, tj. germanizaciji slovenačke Štajerske. U svom uredu imao je četiri odeljenja: za utvrđivanje položaja, za planiranje, za nadzor i za preseljavanje i naseljavanje. Nije slučajno to što su ta odeljenja vodili Karstanjenovi saradnici Herbert Bedendorfer, odnosno Ernst Frankl, Ozvald Verter i Helmut Mikolaš. Dr Karstanjenu i saradnicima su izabrali za pomoćnike poverenike, tj. »ljude iz okružnih i mesnih vodstava Štajerskog otadžbinskog saveza, koji su se istakli u borbi za germanstvo«. U Mariboru-gradu nacionalpolitički referent je bio Rudolf Holcer, u Celju dr Gerhard Maj, u Brežicama inž. Alfred Buzbah itd.[63]

Čvrsto organizovana i široko raspredena organizacija sa zagriženim nemačkim nacističkim vodstvom obuhvatila je svaki kraj i gotovo svakog čoveka. Raspravljala je gotovo o svim značajnim političkim pitanjima. U vreme deportacija 1941. godine prorešetala je stanovništvo i određivala ko može da ostane u svojoj kući i koga treba izgnati. Trudila se, također, da što pre germanizuje ljude koji su još bili u slovenačkoj Štajerskoj i da im »ubrizga« nacističku ideologiju.

Koruški narodni savez

Kada je reč o Gorenjskoj, nemački okupator je imao iste ciljeve kao i u slovenačkoj Štajerskoj. Prema nastojanjima štajerskih i koruških nacista i Hitlerovom naređenju, trebalo je obe pokrajine što pre priključiti Nemačkom Rajhu i germanizovati ih. Zbog toga su u obema pokrajinama nacisti otpočeli da uvode jednake mere, tj. da osnivaju iste okupacijske ustanove, izvode masovne deportacije Slovenaca itd. kao i da osnivaju iste političke organizacije. Kako su Koruški otadžbinski savez već bili ustanovili pre više godina u austrijskoj Koruškoj, za organizaciju u Gorenjskoj i u Mežičkoj dolini izabrali su ime Koruški narodni savez (Kärntner Volksbund). Ipak su za njeno osnivanje nacisti bili manje spremni nego za osnivanje Štajerskog otadžbinskog saveza, jer je šef civilne uprave za Gorenjsku tek 24. maja 1941, tj. tačno 14 dana kasnije nego u slovenačkoj Štajerskoj, izdao naredbu o njenom osnivanju. U naredbi je najpre rekao da u Gorenjskoj i u Mežičkoj dolini za izvesno vreme neće osnivati NSDAP i da će Koruški narodni savez biti jedina organizacija koja treba da obuhvati sve radne ljude. Istog dana je za njenog saveznog vođu imenovao dotadašnjeg komesara za ukidanje organizacija i društava Vilelma Šika.[64]

Od 15. do 30. juna 1941. u Koruški narodni savez u Gorenjskoj prijavilo se oko 113.000 osoba i procenat prijavljenih bio je veći nego u slovenačkoj Štajerskoj, jer je, prema nacističkim podacima, iznosio 97%. Ali, valja naglasiti da se u industrijskim predelima u Gorenjskoj prijavio manji procenat stanovnika nego u poljoprivrednim predelima. U Tržiču, na primer, gde je 25. juna, tj. upravo u vreme upisivanja u organizaciju, izbio radnički štrajk, prijavilo se samo 91 odsto što su nacisti u javnosti objašnjavali time »daje srpski huškački fad protiv Nemačke tamo bio najviše raširen«. No, ipak, stoji i to daje tamo bila jedina mesna grupa Švapsko-nemačkog kulturnog saveza u Gorenjskoj. Najmanji procenat je bio u Begunjama (83,3 odsto), Trzinu (84,5 odsto), Šmartnom pri Litiji (84,8), Šentvidu nad Ljubljanom (85), Kropi (87,9) i Breznici (89,6), a drugde je svugde bilo preko 90 procenata.[65]

Verovatno je pri primanju u Koruški narodni savez bio isti postupak kao i pri primanju u Štajerski otadžbinski savez, ali koji, zbog uništenja arhivskog materijala, što spominjem u preglednom opisu izvora i literature, nije moguće podrobnije rekonstruisati. Kao što sam već prikazao u jednom od ranijih poglavlja, u Gorenjskoj i Mežičkoj dolini stanovništvo za prijem nisu rasno pregledali posebno, kao što su to činili u slovenačkoj Štajerskoj, već su pregledali gotovp sve odmah posle okupacije.

Ne samo da su Koruški narodni savez ustanovili posle Štajerskog otadžbinskog saveza nego je i njegov razvoj bio sporiji. U Gorenjskoj i u Mežičkoj dolini je članova Švapsko-kulturnog saveza bilo mnogo manje, jer je bilo, na primer, u avgustu 1941. muških članova samo 394. Zbog toga je, razumljivo, nedostajalo poverljivih ljudi za upravne, političke i druge organe,[68] pa su nacisti morali na najodgovornije položaje u Gorenjskoj i u Mežičkoj dolini da postavljaju samo svoje ljude iz austrijske Koruške. Osim toga, i snažan usta-

nak, koji se počeo razvijati krajem jula 1941., podjednako je sprečavao razvoj Koruškog narodnog saveza, a postojale su i nesuglasice u nacističkom vodstvu u Gorenjskoj kada je reč o njegovom razvoju.

Franc Kučera, šef civilne uprave za Gorenjsku, i Vilelm Šik, njegov privrženik, trudili su se da Koruški narodni savez ima istu ulogu i organizacioni oblik kakav je imao Štajerski otadžbinski savez u slovenačkoj Štajerskoj. Ostali, među njima naročito Alojz Majer-Kajbič, su, pak, sledili mišljenje državnog organizacionog vođe NSDAP Roberta Leja da se u Gorenjskoj još odmah u početku organizuje NSDAP.[67] Izvesno su te suprotnosti u Gorenjskoj, kao i potrebe da povećana Koruška dobije opet gaulajtera i državnog zamenika, kojeg nakon Klauznerove smrti nije imala već tri godine, dovele Hitlera do toga da je 18. odnosno 23. novembra 1941. dao Koruškoj novog gaulajtera i državnog zamenika, a Gorenjskoj novog šefa civilne uprave dr Fridriha Rajnera, koji je do tada bio gaulajter i državni zamenik u Salcburgu.[68]

Dr Rajner, novi šef civilne uprave je, 15. decembra 1941, u Gorenjskoj uveo NSDAP. To je učinio, kao što je kasnije izjavio, u sporazumu sa kancelarijom stranke i državnim blagajnikom NSDAP »u saznanju da mogu gorenjsko stanovništvo da vode u duhu Rajha i germanstva samo isprobane organizacije nacionalsocijalističkog pokreta, koji temelji na vodećem nemačkom sloju te teritorije.«. Koruški narodni savez je ostao i dalje kao »neposredna organizacija stranke« a ukinuti su bili njegovi uredi kao savezno vodstvo i okružna vodstva. Neke poslove okružnog vođe preuzeo je okružni vođa NSDAP iz Radovljice, Franc Hradecki, a poslovi dotadašnjih okružnih vođa Koruškog narodnog saveza prešli su na okružne vođe NSDAP. Na područjima mesnih grupa Koruškog narodnog saveza ustanovili su mesne grupe ili, pak, »uporišta« NSDAP. Vodstvo političke aktivnosti u Gorenjskoj je od tada bilo isključivo u rukama NSDAP, jer je mesnih grupa i uporišta NSDAP bilo tri puta više nego mesnih grupa Koruškog narodnog saveza.[69]

Članstvo u organizacijama i državljanske kategorije stanovništva

Stanovnici koje su primili u Štajerski otadžbinski savez i Koruški narodni savez postali su njihovi definitivni ili, pak, samo privremeni članovi. Razlike između definitivnih i privremenih članova i nečlanova bila bi više teoretskog karaktera ukoliko nacisti sa pitanjem članstva u organizaciji ne bi vezivali i pitanje državljanstva, a time i pitanje životne sudbine nekoliko stotina hiljada ljudi.

U poređenju s drugim okupiranim pokrajinama koje su nacisti nameravali da priključe Rajhu, na primer Alzas, Lotaringiju i Luksemburg, u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj brzo su rešili pitanje državljanstva, o čemu je dr Frik, ministar unutrašnjih poslova, pisao:

»1. Šef civilne uprave za donju Štajersku misli da je iz političkih razloga hitno da se što pre reši pitanje državljanstva stanovnika nekadašnjih jugoslovenskih područja kojima sada on upravlja ...

Po mišljenju šefa civilne uprave za donju Štajersku za uspešan i razgranat rad Štajerskog otadžbinskog saveza potrebno je da članstvo Štajerskog otadžbinskog saveza ima odlučujući uticaj u dobijanju državljanstva, čime će se članstvo još više zbiti u celinu. Brz napredak u pridobijanju rasno dragocenih Vindišara bi za germanstvo bio, po mišljenju šefa civilne uprave, snažno sprečavan ukoliko stanovništvu već od samog početka ne bi bilo jasno uređenje državljanstva. Zbog toga je šef civilne uprave izričito zahtevao da se pitanje državljanstva za donještajersko stanovništvo reši odmah i to još pre nego što će po Firerovom naređenju biti izvršena teritorijalna reorganizacija (priključenje donje Štajerske Rajhu)... Šef civilne uprave za Gorenjsku pridružio se mišljenju šefa civilne uprave za donju Štajersku i, takođe, moli da se što pre uredi pitanje državljanstva i to još pre priključenja njegovog upravnog područja Rajhu.«

Dr Frik je smatrao da bi takvo rešenje kakvo žele šefovi civilnih uprava bilo »doduše neobično, ali ipak pravno izvodljivo«. Pitanje državljanstva u obe okupirane pokrajine trebalo bi da reši Hitlerovo naređenje, a najprimernija bi bila naredba Ministarskog saveta za državnu odbranu.[70]

Priključenje obe pokrajine predviđali su za 1. oktobar 1941. godine, ali su ga, nekoliko dana pre tog datuma, iz »zakonsko-tehničkih razloga« odgodili za 1. novembar 1941.[71] Uvažavali su želju šefova civilne uprave, pa je Ministarski savet za državnu odbranu, 14. oktobra 1941. godine, tj. još pre nameravanog priključenja, izdao »Naredbu o dobijanju državljanstva na oslobođenom području donje Štajerske, Koruške i Kranjske.«[72]

Naredba, koja je imala važnost zakona, u 1. članu je određivala da s 14. aprilom 1941. nemačko državljanstvo dobiju nekadašnji jugoslovenski državljani nemačke narodnosti i osobe nemačke narodnosti bez državljanstva koje su tog dana imale svoje boravište u donjoj Štajerskoj i Gorenjskoj. Dalje, 2. član je određivao da osobe nemačke ili njoj srodne krvi, koje su bile jugoslovenski državljani ili su bile bez državljanstva a imale su 14. aprila 1941. svoje boravište u donjoj Štajerskoj i Gorenjskoj, dobiju nemačko državljanstvo na opoziv ukoliko ih budu priznali za domovini odane stanovnike donje Štajerske i Gorenjske i ukoliko ne bi dobile državljanstvo po članu 1. Te osobe će moći najkasnije za 10 godina da postanu nemački državljani ukoliko im državni ministar unutrašnjih poslova u tom vremenu ne bi opozvao državljanstvo. Zatim je 3. član određivao da su »nekadašnji jugoslovenski državljani, koji su 14. aprila 1941. imali svoje boravište u donjoj Štajerskoj i Gorenjskoj, a neće dobiti nemačko državljanstvo po 1. i 2. članu ili će ga kasnije izgubiti po opozivu, štićenici Nemačkog Rajha.« Ime »štićenici« (Schutzangehörige) proizlazi iz činjenice da su te osobe samo pod »zaštitom Nemačkog Rajha«, ali se ono gasi čim se nađu na području izvan Nemačkog Rajha.

Još u leto 1941. godine su pripremili izvršne odredbe uz tu naredbu, ali ih je, ipak, ministar unutrašnjih poslova izdao tek 10. februara 1942., tj. tek pošto su priključenje obeju pokrajina Rajhu odgodili na neodređeno vreme. A bez tih odredbi, razumljivo, odredbe od 14. oktobra 1941. nisu mogli da upotrebljavaju, pošto nije podrobnije određivano koga valja ubrajati među »osobe nemačke narodnosti«, koga među »osobe nemačke ili toj srodne krvi« i ko

su »domu odani stanovnici donje Štajerske i Gorenjske«. Odredbama je precizirano da za donošenje zaključaka o nemačkoj narodnosti važe odredbe državnog ministra unutrašnjih poslova od 29. marta 1939. i zahtevano da se pitanju izvora nemačkih predaka posveti posebna pažnja, kao i da se usmenim izjavama o germanstvu ne pripisuje nikakav značaj, naročito kada je usmenu izjavu dao neko posle nemačke okupacije. Nasuprot tome, treba uvek uvažavati izjavu o pripadnosti germanstvu koju je neko dao pre nemačke okupacije, a naročito treba da uvažavaju članstvo u Švapsko-nemačkom kulturbundu. 0 merilima za određivanje »domu odanog stanovništva u donjoj Štajerskoj« kaže: »Za uvažene članove domu odanog stanovništva važe privremeni članovi Štajerskog otadžbinskog saveza.« Zanimljivo je da naredba određuje »da o tome koga valja ubrajati među domu odane stanovnike u oslobođenim predelima Gorenjske će izaći dalje odredbe«. Naredba kazuje i to da državni ministar unutrašnjih poslova, u saglasnosti sa državnim komesarom za jačanje nemačkog naroda, prenosi nadležnost za opoziv državljanstva na šefa civilne uprave, a nakon definitivnog priključenja na državnog namesnika u Gracu, koji je istovremeno i opunomoćenik državnog komesara za jačanje nemačkog naroda.

Najmanje novog je naredba rekla o štićenicima. Kad je reč o njihovim pravima, državni ministar za unutrašnje poslove zadržao je za sebe pravo da izdaje dalje odredbe.[73]

Petnaest dana kasnije, tj. 25. februara 1942. državni ministar unutrašnjih poslova poslao je šefu civilne uprave za donju Štajersku i posebna poverljiva uputstv^ o izvođenju izvršne odredbe od 10. februara 1942. U njima kaže da ovaj treba da opozove nemačko državljanstvo onim osobama kod kojih se pokušaj »regermanizacije« završio neuspešno. To dolazi u obzir naročito »ukoliko neka osoba s nemačkim državljanstvom na opoziv ima neke nepoželjne veze sa slovenstvom ili se, pak, protivi nemačkom vaspitanju dece«.[74]

To su osnovni pravni propisi s kojima su nacisti uredili pitanje državljanstva u donjoj Štajerskoj.

Sa tim pravnim propisima nacisti su u proleće 1942. definitivno uredili pitanje državljanstva u donjoj Štajerskoj i to tako što su definitivni članovi Štajerskog otadžbinskog saveza dobili nemačko državljanstvo, dok su privremeni dobili nemačko državljanstvo na opoziv. Ukoliko bi nemački državljani na opoziv postali definitivni članovi Štajerskog otadžbinskog saveza ili im, pak, šef civilne uprave ili državni namesnik u toku deset godina ne bi oduzeli državljanstvo, postaju nemački državljani. Svi oni koje nisu primili u Štajerski otadžbinski savez su bili tzv. štićenici. Osim tih triju grupa, u slovenačkoj Štajerskoj su bili još i tzv. strani državljani i osobe bez državljanstva. Dana 29. novembra 1942. je od ukupno 531.610 stanovnika bilo 27.059 nemačkih državljana, 415.694 nemačkih državljana na opoziv, 82.365 štićenika, 5536. tzv. stranaca i 956 osoba bez državljanstva.[75]

Za Gorenjsku, u kojoj su prilike za naciste naročito zimi 1941-42. i kasno u proleće, te u leto 1942. bile veoma neugodne, pitanje državljanstva su rešili tek u jesen 1942.

U odluci državnog ministra unutrašnjih poslova od 10. februara 1942., koja se odnosila kako na slovenačku Štajersku tako i na Gorenjsku rečeno je da će o tome koga valja smatrati domu odanog stanovnika u oslobođenim predelima Gorenjske govoriti naredne odredbe. Ocenjujem da su tome razlog prilike u Gorenjskoj u zimi 1941-42. Dr Rajner, novi šef civilne uprave je, naime, krajem 1941. godine ukinuo savezno i okružna vodstva Koruškog narodnog saveza i uveo NSDAP. S druge strane, upravo tada je došlo do rasplamsavanja narodnooslobodilačke borbe, pa je pitanje članstva u Koruškom narodnom savezu opet postalo otvoreno. Nakon kratkog zatišia u rano proleće 1942., u junu je opet došlo do zaoštravanja političkih prilika i »akciju su zadržali tako dugo, dok su nemirne prilike onemogućavale jasnu ocenu ubeđenja stanovništva«.[76] Šef civilne uprave dr Rajner je 13. juna 1942. naredio:

»Pooštrenje bezbednosno-policijskih prilika u okupiranim predelima Koruške i Kranjske zahteva posebnu obazrivost pri dodeljivanju državljanstva stanovnicima tog područja ... Da bi postigli najveću meru bezbednosti, naređujem da se od sada, pre svakog prijema u Koruški narodni savez, zbog obezbeđenja državno-policijskih interesa upita za mišljenja nadležni biro državne policije... a za obezbeđenje nacionalpolitičkih interesa moj ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda.«[77]

Značajnu ulogu pri odlučivanju o tome kome da daju nemačko državljanstvo a kome ne, u Gorenjskoj su dobili gestapo i Majer-Kajbičev ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda na Bledu.

Ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda na Bledu se u 1942. godini već i teoretski bavio pitanjem državljanstva. Predlagao je da, kao što su učinili i u pripojenim poljskim predelima, za bolju nacionalnu podelu Slovenaca i Nemaca i u Gorenjskoj i u slovenačkoj Štajerskoj uvedu tzv. Deutsche Volksliste, pa je već sastavio nekakav projekt odredbi o njenom uvođenju. Prema tom projektu, taj nacionalni registar stanovništva u okupiranim predelima Slovertije trebalo bi da ima četiri odeljenja. U prvom bi trebalo da se nalaze oni folksdojčeri koji su bili aktivni u nacionalnom boju; u drugom oni koji nisu aktivno učestvovali u nacionalnom boju ali su sačuvali svoju nemačku nacionalnu svest i oni Slovenci koji aktivnim odnosom i ličnim radom dokazuju ili će dokazati svoju spremnost da sarađuju u građenju nacističkog sistema i koji su spremni da se uključe u veliki Nemački Rajh; u trećem oni Nemci koji su se vremenom povezali sa slovenstvom, ali još imaju osnovu da ponovno postanu punovredni članovi nemačke nacionalne grupe, zatim osobe koje nisu nemačke narodnosti i žive u bračnoj zajednici s Nemcima, ali u kojima preovlađuje nemački uticaj te Slovenci, koji svojom dobrom rasnom ocenom i političkim ponašanjem garantuju uključenje u germanstvo; u četvrto odeljenje spadali bi, pak, oni Nemci koji su prešli u slovenstvo (renegati) i oni Slovenci koji iz rasnih ili nasledno-bioloških razloga, svog asocijalnog ponašanja ili mržnje prema germanstvu ne bi bili sposobni za germanizaciju. Oslanjajući se na tzv. »poverljivu informaciju o nacionalnom razlikovanju Nemaca i Poljaka na nemačkom istoku (ponovo pripojenih istočnih predela)«, koju je 17. jula 1942. izdala strankina kancelarija, Majer-Kajbičev ured je predlagao i to kakav treba da bude odnos prema pojedinim

odeljenjima. I dok bi ljudima u prvom i drugom odeljenju počev od 1. X 1942. dali nemačko državljanstvo, dotle bi ljudima u trećem odeljenju dali samo nemačko državljanstvo na opoziv, prevezli ih u Rajh na germanizaciju i tamo im ograničili kretanje, školovanje u nekim školama, obavljanje nekih zanimanja itd. Zemljišnu imovinu ili zanatske pogone bi im oduzeli još pre odlaska u Rajh »kako bi isključili svaku zakorenjenost tih osoba u njihovoj dosadašnjoj domovini, a mogli bi njihova imanja da prodaju državnom komesarijatu za jačanje nemačkog naroda. Oni, pak, iz četvrtog odeljenja postali bi štićenici. Ukoliko bi bili sposobni za germanizaciju, odvezli bi ih u Nemačku. Ostale, tzv. asocijalne, nasledno-biološki manje vredne i politički naročito opterećene osobe odvezli bi u koncentracione logore. »Slovence, koji se nisu pravovremeno prijavili u Koruški narodni savez, odnosno u Štajerski otadžbinski savez, valja uhapsiti i odvesti u koncentracioni logor kako bi im onemogućili dalji rad za slovenstvo.« - predlagao je Majer-Kajbič.

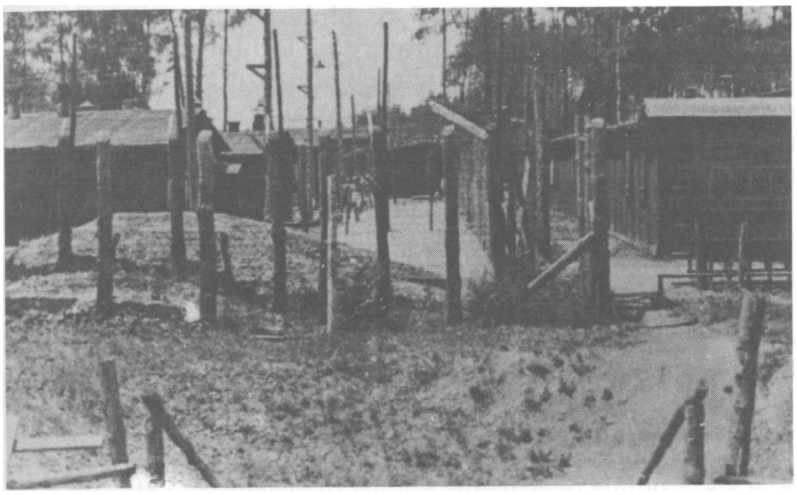
Međutim, na sastancima i konferencijama koje su održavali na Bledu nacisti su u Gorenjskoj konstatovali da, kada je reč o jasnijem razlikovanju Nemaca i Slovenaca u Gorenjskoj, nije moguće pridržavati se onih merila koja su primenjivana u Poljskoj. »Ovde nije reč o razdvajanju između Nemaca, ljudi nemačkog porekla i grupa stranog porekla - u tom slučaju, dakle, pripadnika slovenačkog naroda - kao što je potrebno i moguće na istoku, već valja govoriti o gorenjskom stanovništvu kao celini, pošto je rasna istraga posle okupacije pokrajine utvrdila veoma značajan sastavni deo nemačke krvi kod gorenjskog stanovništva.« Pojedinci, na primer Majer-Kajbičev ured, odnosno njegovo I glavno odeljenje, koje je vodio dr Kirbiš, konstatovali su da i pored toga Gorenjce, kada je reč o njihovim pravima i dužnostima, građansko-pravno ne bi smeli potpuno izjednačavati s nemačkim državljanima. Tako im, na primer, ne bi smeli dozvoliti da sklapaju bračnu zajednicu sa bilo kim. »Ukoliko na osnovu prvog rasnog pregleda ocenimo da je u Gorenjskoj oko 16.000 ljudi koji su rasno neprihvatljivi za nemački narod, onda to sada još ne znači neku posebnu ugroženost, ali bi se to pogoršavanje krvi pokazivalo sve više u narednim decenijama, pa bi, na kraju, dovelo do nemogućih prilika.« Cenio je da im ne bi smeli dozvoliti ni obavljanje takvih zanimanja koja su vezana za rukovođenje s ljudima kao, na primer, učitelj; zanatski majstor, majstor u industriji, činovnik u višim i visokim službama, vođa pogona, lekar, veterinar, apotekar itd. Osnovno merilo za ocenjivanje pojedinaca trebalo bi da bude rasna ocena, kojoj bi se priključila još i politička ocena a njih bi trebalo da daju biroi stranke. Zbog toga bi Majer-Kajbičev ured na Bledu, uz pomoć zdravstvenih ustanova, trebalo da se poštara da stvori nekakvu »gorenjsku nacionalnu kartoteku« (Oberkrainer Volkskartei), koja bi delila gorenjsko stanovništvo u dve osnovne grupe: u one koji su sposobni za germanizaciju i u one koji za to nisu primerni.[78] Pošto su konstatovali da u proleće 1941. u Gorenjskoj nisu rasno pregledali još nekih 2000 porodica, na nekoj konferenciji, kojoj je predsedavao Rezener u vreme Rajnerove posete Majer-Kajbičevom uredu na Bledu 12. septembra 1942., zaključili su da će rasno i zdravstveno još jednom pregledati celokupno stanovništvo u Gorenjskoj, pa su predlagali da se to učini i u slovenačkoj Štajerskoj. »Da bi i ubuduće onemogućili

opšte uznemirenje stanovništva ovaj će zdravstveni pregled Gorenjaca, na kome će se istovremeno napisati zdravstvene legitimacije, propagandom i u štampi biti posebno pripremljen s naročitim upozoravanjem na to da je potrebno, zbog opštih koristi među stanovništvom, utvrđivati tuberkulozu i druge bolesti koje su ovde raširene, te protiv njih preduzeti odgovarajuće mere.« Iz raspoloživog materijala se ne može videti da li su taj rasni i lekarski pregled zaista izveli ili to nisu učinili. Najverovatnije je da ga nisu izveli, pošto su se prilike u Gorenjskoj za naciste neprekidno pogoršavale.[79]

Pitanje državljanstva u Gorenjskoj nacisti nisu mogli da reše ni kasnije. Već u februaru 1943. je pokrajinski savetnik iz Kamnika izveštavao šefa civilne uprave da Slovenci u Gorenjskoj u sve većoj meri istupaju iz Koruškog narodnog saveza i izjavljuju da više vole da su štićenici. Teškoća je u tome što još nisu rešili sve molbe za prijem u Koruški narodni savez i što primljeni još nisu dobili legitimacije.[80] Nešto više o tome saznajemo iz zapisnika razgovora 0 rešavanju pitanja državljanstva dana 2. marta 1943. u Celovcu, u kome se kaže da je »podrobnije objašnjenje pitanja državljanstva i štićenika na okupiranim područjima Koruške i Kranjske još veoma nejasno«. Kao uzrok tome navodi činjenicu da Koruški narodni savez nije obuhvatio čitavo stanovništvo, već samo od određene godine starosti, dalje, da se pri primanju u Savez nisu obazirali na podatke o prebivalištu dana 14. IV 1941, pošto su za taj uslov za dobijanje nemačkog državljanstva saznali tek po primanju u Koruški narodni savez. Zaključili su da će pitanje državljanstva defitivno rešiti i 1. aprila 1943. popisati sve stanovnike koji su 14. aprila 1941. živeli na okupiranim područjima Koruške i Kranjske. Spiskove će poslati odgovarajućim organizacijama NSDAP koje treba da odluče o tome da li su te osobe »srodne nemačkoj krvi« 1 »domu odane.«[81] Međutim, od svega toga opet nije bilo ništa pa su pokrajinski savetnici i okružne vođe NSDAP u Gorenjskoj 3. maja 1943. u Kranju održali novu konferenciju o rešavanju pitanja državljanstva u Gorenjskoj. Zaključili su da se popis izvede 1. juna 1943.[82] Popis su nakon toga zaista izveli, ali, zbog posebnih prilika koje je prouzrokovao sve veći razmah narodnooslobodilačke borbe, u praksi nisu mogli da izvrše nikakvu podelu stanovništva. U svojoj nemoći za Gorenjce su sve više upotrebljavali izraz »Slovenci«, pa su se sve više udaljavali od jasne podele stanovništva u grupe koje su formalno-pravno uveli i kakve su u slovenačkoj Štajerskoj postojale sve do kraja rata.

Pitanje takozvanih štićenika

Nacisti su u proleće 1941. napravili plan prema kome bi sve one koji se ne bi prijavili u Štajerski otadžbinski savez ili koje ne bi primili u tu organizaciju, a tih je u slovenačkoj Štajerskoj bilo oko 80.000 a u Gorenjskoj oko 16.000, izgnali u Srbiju, tzv. Nezavisnu Državu Hrvatsku ili pak u Nemačku.[83] Međutim, već pri prvim promenama plana o deportacijama morali su da se okanu te ideje i da pitanje štićenika rešavaju na užem prostoru. U Gracu su, na brojnim štabnim razgovorima, kada je bilo reči o štićenicima rešavali prvenstveno dva pitanja: njihov različit pravni položaj s obzirom na nemačke dr-

Logor Strnišče kod Ptuja

žavljane i njihovu krajnju sudbinu. Pri određivanju njihovog pravnog položaja, trudili su se da naprave što veće razlike među njima i nemačkim državljanima. Tako su im smetali pri obavljanju zanata, nasleđivanju nekretnina, sklapanju brakova itd. Ali, morali su da ispune posebnu radnu obavezu. Od proleća 1942. do leta 1943. morali su da budu sluge gornještajerskim poljoprivrednicima, dok su u proleće 1943. za njih formirali poseban logor u Strnišču kod Ptuja, tzv. »Sonderdienstpflichtigenlager«, koji je bio »nekakva stvar između koncentracionog logora i logora za inostrane radnike«, kako su ga sami označavali. Nadzor nad logorom nalazio se u rukama rasno-političkog ureda saveznog vodstva Štajerskog otadžbinskog saveza i u njega su, pored ograničenih mogućnosti za nastanjenje, zbili preko 600 štićenika koji su, u nepodnošljivim prilikama, morali da rade na izgradnji fabrike aluminija. U početku 1944. godine su otvorili još jedan takav logor u Studencima kod Maribora i u proleće iste godine još i logor za žene kod Celja. To su, zapravo, bili nekakvi mali koncentracioni logori Štajerskog otadžbinskog saveza. A nacisti su i trbovljanske ugljenokopske revire smatrali nekakvim koncentracionim logorom, koji, doduše, nije bio ograđen žicom kao ranije spomenuti logori, ali je bio na poseban način obezbeđen. U jesen 1943. nacisti su nameravali da ustanove koncentracioni logor za fabriku avionskih motora na Teznom kod Maribora.[84]

Ipak, nacisti sve do kraja rata nisu rešili pitanje definitivne sudbine štićenika. Za njih je bilo neprihvatljivo da u slovenačkoj Štajerskoj i u Gorenjskoj podnose tako veliki broj »rasno manje vrednih« i »politički nesnosnih osoba«. Pošto ih nisu mogli izgnati nameravali su da njihov broj čak snize ponovnim pregledima i blažim kriterijima za prijem u organizaciju. Tako su u leto 1943. u slovenačkoj Štajerskoj zaposlili čak 32-članu komisiju kako bi po-

slednji put pregledala štićenike i to sa tri strane: političke, rasne i asocijalne. Komisiju su podelili u tri potkomisije i u svakoj od njih je bio saradnik rasno-političkog ureda saveznog vodstva Štajerskog otadžbinskog saveza kao rasni ocenjivač, saradnik nacionalpolitičkog referenta kao politički ocenjivač i referent I vođstvenog ureda saveznog vodstva. Ukoliko je pregledanog negativno ocenio samo jedan od trojice saradnika, ovaj je mogao da se žali glavnoj komisiji. Računali su da će nakon tog, poslednjeg pregleda ostati još oko 25.000 ili 6 odsto štićenika. Međutim, broj štićenika su smanjili za samo nekoliko postotaka - polovinom 1944. godine ih je bilo preko 40.000 i sve više je narastao broj onih koje su iz političkih razloga isključili iz organizacije.

Već u jesen 1942. počeli su da se javljaju predloži da nad štićenicima izvrše sterilizaciju ili ih, pak, pošalju u koncentracione logore. U jesen 1942. je rasno-politički ured saveznog vodstva Štajerskog otadžbinskog saveza pozvao okružne vođe da iznesu svoje mišljenje o štićenicima. Na žalost, sačuvano je odnosno dostupno samo mišljenje ptujskog vođe Frica Bauera kao izveštaj od 3. novembra 1942. koji je, kao projekat, za nj pripremio vođa ptujske ispostave službe bezbednosti, SS-oberšturmfirer dr Gerger. Obojica su predlagali:

»1. One štićenike koje su odbili iz rasnih razloga trebalo bi ponovno pregledati i, po mogućnosti, sve, osim nekih malobrojnih slučajeva, primiti u Štajerski otadžbinski savez. Ostale, koji su, zaista, rasno manje vredni i za nemački narod nesnosni trebalo bi: a) sterilisati i b) što pre odstraniti iz donje Štajerske te ih zaposliti negde drugde.

2. Štićenike iz kriminalnih razloga trebalo bi, takođe, pregledati. Kao štićenici bi dalje ostali, zaista, teški kriminalni primeri. I njih bi trebalo sterilisati, a u svakom slučaju odstraniti iz donje Štajerske i poslati u radni ili asocijalni logor u Rajhu.

3. Nakon toga ostali bi još štićenici iz političkih razloga. Za njih, na svaki način, treba upotrebiti stroga merila i zapravo sve koji su već od ranije politički opterećeni, a naročito svu inteligenciju, ostaviti kao štićenike, ali, ipak, ne u donjoj Štajerskoj već ih što pre poslati u Rajh na nekakav težak rad koji bi obezbeđivao da ti elementi ne žive suviše dugo, tako da se taj sloj protivnika ne bi dalje širio i suprotstavljao nam se.

Osim toga, iz redova sadašnjih članova Štajerskog otadžbinskog saveza stalno bi trebalo razređivati grupu političkih protivnika i političkih inteligenata, pa ih proglašavati štićenicima. I sa njima bi postupali kao i sa ranije spomenutom grupom, tj. da ih prilikom gubitka članstva u Štajerskom otadžbinskom savezu pošalju na rad u Rajh i to pod istim uslovima kao one pod tačkom 3. Smatram da je ova mera posebno značajna s obzirom na činjenicu da se banditi stalno nanovo javljaju u donjoj Štajerskoj.«[85]

To je zločinački predlog, jer savetuje da se dve grupe štićenika sterilišu, a treća - politička - uništi teškim radom. A za naciste je to bilo nešto sasvim prirodno, jer su »nasledno bolesne« ne samo sterilisali nego neko vreme čak i ubijali. O tome da to nisu bili samo pojedinačni predloži već čak i načelan stav čitavog vodstva Štajerskog otadžbinskog saveza svedoči i sledeći odlomak iz izveštaja komandanta bezbednosne policije i službe bezbednosti za donju Štajersku od 9. jula 1943:

»U I vođstvenom uredu saveznog vodstva Štajerskog otadžbinskog saveza zastupaju i gledište da bi se neko suviše uočljivo obeležavanje štićenika promenilo u njihovu bezvoljnost prema radu. Ovde se bave idejom da štićenike obeleže malim, vidljivim, ali ne suviše upadljivim znamenjem koje bi morali, slično kao članovi Štajerskog otadžbinskog saveza svoje, da nose na kragni. Kako je polno opštenje među nemačkim državljanima i štićenicima zabranjeno, u prednji plan istupa problem obeležavanja štićenika i to utoliko više ukoliko su nemački državljani na opoziv do vremena odvajanja ljudi u štićenike i članove Štajerskog otadžbinskog saveza živeli sa štićenicima u životnoj zajednici ...

Pitanje sterilizacije štićenika ima Štajerski otadžbinski savez neprekidno pred očima. Kako izveštava vođa I vođstvenog ureda (Hajnc Braumiler, nekadašnji saradnik Südostdeutsches Instituta u Gracu - nap. T. F.) saveznog vodstva Štajerskog otadžbinskog saveza mišljenja su da bi nakon rata sterilizacija došla u obzir sasvim izvesno kao jedino rešenje pitanja štićenika. Kako nema na raspolaganju tehničkih naprava za sterilizaciju štićenika, računaju da će proces sterilizacije trajati tri do četiri godine. Iz tehničkih razloga sada nije moguće izvesti sterilizaciju štićenika. Kako navode I vođstveni ured i rasnopolitički ured saveznog vodstva Štajerskog otadžbinskog saveza sterilizacija štićenika imala bi pozitivne posledice (sic!). Mnogi štićenici bi bili spremni a i trudili bi se da joj se podvrgnu, pošto nakon toga ne bi bili izloženi zapostavljanju, pa bi mogli da rade i na tome da budu primljeni u Štajerski otadžbinski savez.

Vođa rasno-političkog ureda u saveznom vodstvu Štajerskog otadžbinskog saveza, dr Valušek, je na konferenciji vođa Štajerskog otadžbinskog saveza i njegovih formacija 22. juna 1943. u Mariboru najavio 'da će svi štićenici biti sterilizirani pre ili kasnije'.«[86]

Ali, izgleda da neki vatreni nacisti nisu imali toliko strpljenja da sa sterilizacijom štićenika čekaju do kraja rata. Jer, 1. septembra 1943. je i šef civilne uprave dr Iberajter naredio: »Štićenike valja bezuslovno predlagati za sterilizaciju ukoliko se to smatra potrebnim.«[87]

Takvu sudbinu su, dakle, nacisti pripremali za više desetina hiljada Slovenaca koje su već u vreme rata ugnjetavali na svim područjima. Međutim, takva sudbina ne bi snašla samo tzv. štićenike već i druge, koji se nacistima nisu dopadali. Slom Trećeg Rajha je do kraja onemogućio naciste da izvedu takav-zločin nad slovenačkim narodom, kao što je narodnooslobodilačka borba znatno onemogućavala pravno razlikovanje između nemačkih državljana na opoziv i štićenika u Gorenjskoj, kao i preduzimanje mera protiv štićenika.

Odnos prema takozvanim strancima

Takozvani štićenici su bili samo jedna od onih grupa stanovništva za koje su nacisti mislili da ne sme ostati u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj. Drugu grupu su sačinjavali tzv. stranci, tj. oni koji za njih nisu bili ni Nemci, niti »vindišari«, odnosno »domovini odani Štajerci«, nego Hrvati, Mađari itd. Naj-

pre su nameravali da sve izgnaju zajedno sa nepoželjnim Slovencima, ali kako su bili pripadnici država koje su s nacističkom Nemačkom bile u prijateljskim odnosima, ipak nisu mogli da ih izgone onako kao Slovence, već su za njihovo odstranjenje morali pregovarati sa vladama tih država. Kako ne raspolažem sa izvorima o tome kako su rešavali pitanje Mađara, mogu da prikažem samo pitanje odstranjivanja Hrvata iz slovenačke Štajerske.

Pošto je Nemačka, krajem juna ili početkom jula 1941. zbog prijateljskih veza sa NDH i koristi svoje narodne grupe u NDH, odustala od svoje namere da Hrvate odmah i zajedno sa nepoželjnim Slovencima izgoni iz slovenačke Štajerske i Gorenjske, razumljivo, nije se odrekla toga da ih odstrani na nekakav drugi način. Himler je još polovinom oktobra 1941. u svojoj naredbi o proterivanju Slovenaca iz posavskog i posutlanskog pojasa predskazao da će 0 preseljenju nekih 3000 Hrvata sa tog područja izaći posebno naređenje. Put kojim je nacistička Nemačka krenula u odstranjivanju Hrvata iz slovenačke Štajerske bilo je pregovaranje sa ustaškom vladom za sporazumno preseljenje.

U slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj je prilikom popisa marta 1931. godine živelo 5013 osoba sa hrvatskim maternjim jezikom (4546 u slovenačkoj Štajerskoj i 467 u Gorenjskoj), najviše u srezovima Celje (1205), Maribor - okolina (1026) i Ptuj (1001) a nacistički popis stanovništva u slovenačkoj Štajerskoj od dana 29. novembra 1942. je tamo utvrdio 3203 Hrvata, ali nije uzimao u obzir posutlanski i posavski pojas u kojima je, prema podacima štaba za preseljavanje u Rajhenburgu, početkom 1942. godine bilo 505 Hrvata.

Najpre su dr Iberajter i zastupnik ustaške vlade dr Oskar Turina 12. novembra 1941. u Gracu potpisali sporazum o preseljenju Hrvata iz slovenačke Štajerske u NDH. Sve osobe hrvatske narodnosti u slovenačkoj Štajerskoj - tako je određivao taj sporazum - mogu za tri godine od stupanja tog sporazuma na snagu da se prijave za preseljenje u NDH, ali ih, ipak, niko ne može na to prisiliti. Pre preseljenja mogu svu svoju imovinu da prodaju, a kretnine da ponesu sa sobom. Za utvrđivanje da li je neka osoba hrvatske narodnosti ili nije trebalo bi ustanoviti nemačko-hrvatsku paritetnu komisiju, koja bi trebalo da proverava kandidate za preseljavanje s obzirom na njihov izvor, jezik 1 nacionalno opredeljenje. Pri tom će za Hrvate priznavati samo one koji ispunjavaju bar dva od ta tri uslova. Ukoliko se komisija ne bi mogla sporazumeti, o tome bi trebalo da odlučuje arbitraža, koju bi sastavljali član nemačkog poslaništva u Zagrebu i član Ministarstva inostranih poslova NDH, dok bi u trećoj i poslednjoj instanci definitivno odlučivao lično poslanik Kaše. Zanimljiva je odredba o tome da se taj sporazum odnosi i na one Hrvate koji su možda bili izgnani iz slovenačke Štajerske u NDH ili, pak, u Rajh, osim ukoliko se tome ne protive važni politički razlozi.

Kako je nacistima stalo više do toga da najpre odstrane Hrvate iz posutlanskog i posavskog pojasa, veoma su skratili rok za prijave o preseljenju onih Hrvata koji su živeli na tom području, koje bi trebalo predati najkasnije u roku od šest meseci.[88]

Međutim, samo što su objavili tekst sporazuma, već je dr Karstanjen, na štabnim pregovorima u Gracu 28. novembra 1941., rekao: »Sporazum o Hr-

vatima nije bio pravilno objavljen i stiče se utisak kao da će se sada svi Hrvati iz donje Štajerske odseliti kućama. Reč je samo o okvirnom sporazumu. One osobe koje bi želele da se odsele mogu da se odsele u Hrvatsku. Do sada su društvu 'Napredak' predložili spisak 4000 osoba, od kojih dolazi u obzir oko 1600. Ovi se mogu za tri godine odlučiti na to da li će se preseliti ili ne.«[89]

Izgleda da su nacisti, a naročito ustanove državnog komesara za jačanje nemačkog naroda, upravo u posutlanskom i posavskom pojasu, u želji da na taj način dobiju još veće površine zemlje za nemačku kolonizaciju, vršile pritisak na Hrvate da prodaju svoju imovinu državnom komesaru za jačanje nemačkog naroda i da se odsele u Hrvatsku, dok su zemlju hrvatskih dvovlasnika jednostavno plenile bez ikakve pravne osnove. Tako je, na primer, ispostava u Brežicama u junu 1942. zvala pojedine Hrvate da sa njom potpišu sporazum o prodaji imanja. U jednom dopisu stoji ovakva pretnja: »Ukoliko sporazum o prodaji ne potpišu do nedelje, te osobe ćemo predložiti za iseljenje.«[90] Pretnje s proterivanjem u Nemačku - upravo tada su vozili iz posavskog i posutlanskog pojasa poslednji transporti slovenačkih izgnanika u Nemačku - bile su, dakle, pritisak na Hrvate da prodaju svoja imanja i prijave se za iseljavanje u NDH. »Ukoliko ljudi misle da su prodavali pod pritiskom, onda taj pritisak nije vršila naša ispostava već su smatrali pritiskom to što su dobrovoljno radili kako bi se obezbedili pred iseljenjem«, izgovarao se kasnije zbog prebacivanja vođa ispostave Gandolf Štiger. I nemački deo paritetne komisije, koji je vodio dr Karstanjen, stavio je do znanja nekim ljudima da će ih »priznati Hrvatima samo ukoliko svoje imanje ponude za prodaju državnom komesaru za jačanje nemačkog naroda.«[91]

Zbog toga, dakle, nije ništa neobično ako se za preseljenje iz slovenačke Štajerske u NDH, za godinu dana, tj. do početka decembra 1942, prema podacima ustaškog konzula u Gracu dr Toma Turata, prijavilo oko 1500 hrvatskih porodica.[92]

Dr Karstanjen je na štabnim razgovorima u Gracu više puta izveštavao o »pitanju Hrvata«. Tako i 23. decembra 1942:

»Na osnovu prošlogodišnjeg sporazuma između šefa civilne uprave i Nezavisne Države Hrvatske formirana je mešana komisija, koju smo u brojnim primerima angažovali u odlučivanju o nacionalnoj i državljanskoj pripadnosti Hrvata. Onaj koga je komisija ocenila kao Hrvata, dobio je legitimaciju. Nosioce takvih legitimacija hrvatske vlasti smatraju privremenim hrvatskim državljanima. U donjoj Štajerskoj možda živi 5000 do 6000 Hrvata, kojima ćemo vremenom preporučiti da se presele u svoju domovinu. U Slavoniji je, po preseljenju Nemaca, ostalo 177 slobodnih imanja, koje bi odmah mogli da posednu Hrvati. Da iseljenje Hrvata ne bi sprečavali nekakvim formalnostima, trebalo bi preporučiti pokrajinskim savetnicima da onim Hrvatima koji nemaju otadžbinskih dokumenata izdaju putne isprave za strance.«[93]

Spomenuta nemačka imanja su se nalazila u srezovima Novska, Kutina, Garešnica, Pakrac i Daruvar, pa su dr Karstanjen i dr Turato u novembru 1942. izdali čak plakat u kome su naveli sva ta imanja i uputili da se za preseljenje prijave svi oni hrvatski poljoprivrednici koji bi želeli da dobiju ta imanja.

Kako su nemačka i ustaška vlada 30. septembra 1942. potpisale sporazum p preseljenju bosanskih Nemaca u Rajh, nastale su nove prilike za odstranjivanje Hrvata iz slovenačke Štajerske i Gorenjske. Preseljenjem 18.407 bosanskih i drugih Nemaca iz NDH u jesen 1942. postalo je moguće da hrvatski preseljenici dobiju njihova imanja u zamenu za svoja, koja bi pre preseljenja trebalo da predaju državnom komesaru za jačanje nemačkog naroda. Zbog toga su između predstavnika nemačke i ustaške vlade otpočeli novi pregovori i to za uređenje dvovlasništva u posutlanskom i posavskom pojasu i za zaključenje novog sporazuma o preseljenju Hrvata u NDH. Prema jednom izvoru je očigledno da su ti pregovori otpočeli još pre početka decembra 1942, najverovatnije već tada kada su se dogovarali o preseljenju bosanskih Nemaca u Rajh, pa se i u tom sporazumu nalaze neke odredbe o tom pitanju. Poslanik Kaše je, naime, u svom pismu Nemačkom ministarstvu inostranih poslova već 3. decembra 1942. poslao primedbe šefa civilne uprave za donju Štajersku na projekt sporazuma o preseljenju Hrvata u NDH.[94]

O daljim pregovorima za uređenje dvovlasništva u posutlanskom i posavskom pojasu, koji su održani od 22. do 26. februara 1943. u Zagrebu, nemačko Ministarstvo inostranih poslova izveštavao je njegov službenik dr Šifner ovako:

»Prema Firerovom naređenju u donjoj Štajerskoj su stvorili tzv. područje za naseljavanje A, koje se prostire od nemačko-hrvatske granice prema Mariboru. Čitavo slovenačko stanovništvo sa tog područja preselili su u Rajh. Ondašnju zemlju su, s obzirom na dotadašnje vlasničke prilike, podelili u kolonizaciona imanja koja su stavili na raspolaganje kočevskim Nemcima, koje su dovezli u domovinu. Pri ostvarivanju planova, pokazalo se da su neke parcele, koje su uključili u nova imanja, vlasništvo hrvatskih državljana koji prebivaju u Hrvatskoj. Zbog toga se javila potreba da se vlasničke prilike, kada je reč o tim parcelama, urede na osnovu međudržavnih pregovora. Zato su hrvatskoj vladi predlagali da bi hrvatsko imanje na području za naseljavanje A zamenili za nemačku imovinu u svojoj pograničnoj zoni, pa i za druga imanja Slovenaca iseljenih u Hrvatsku. Ukoliko bi bilo potrebno, za zamenu bi upotrebili još imanja Nemaca koje su iz Bosne prevezli u domovinu. Pri tom uređenju bi vodili računa o tome da Nemačka ne bi imala takvog duga prema Hrvatskoj koji bi opterećivao njen platni bilans.

U razgovorima smo se dotakli i toga kako da tretiramo imovinu obeju vrsta državljana uz drugi deo nemačko-hrvatske granice. I kada je reč o tome, želimo da hrvatska imovina u donjoj Štajerskoj bude zamenjena za nemačku imovinu u Hrvatskoj. Hrvatski partneri su takav položaj iskoristili da stave do znanja da smatraju mogućim i politički održivim i uređenje tog pitanja ukoliko bi naša strana mogla da ispuni njihovu želju za graničnu ispravku na Dravi. Nemačka delegacija je odbacila ideju da pregovara o tome. Međutim, pretpostavljamo da hrvatska delegacija, koja će pod vodstvom državnog sekretara Turine stići u Berlin 18. marta 1943. da privede kraju te pregovore, ponovno postaviti ta pitanja.«[95]

Pregovore su, zaista, nastavili u vremenu od 18. do 20. marta 1943. Pripremili su i projekt sporazuma koji nisu potpisali, jer, navodno, dr Tutina za to

nije imao ovlašćenja ustaške vlade.[96] A, u stvari, razgovore nisu završili zbog toga što je delegacija NDH postavljala, a nemačka delegacija odbijala da u te pregovore uključi problem graničnih ispravki. Kao što je rekao poslanik NDH državnom sekretaru fon Vajczekeru, ustaška vlada pri pregovorima za određivanje državne granice nije bogzna kako pazila na njeno protezanje, što je ukazivalo na to da će pogranično stanovništvo svugde i u svako vreme moći da prelazi granicu, a da se prilike bitno menjaju pošto su nacisti izgnali slovenačke stanovnike uz granicu i kada su zbog partizanske aktivnosti granicu obezbedili žičanim preprekama i minama. A to stvara »teške političko-psihološke posledice«. Fon Vajczeker je »veoma hladno tretirao hrvatske želje«.[97]

Čini se da su ustaše morale da popuste i 16. aprila 1943. su u Zagrebu potpisali sporazum, prema kome je u vlasništvo Nemačkog Rajha prešla celokupna imovina hrvatskih dvovlasnika - fizičkih i pravnih osoba - u 15 kilometara širokom pograničnom pojasu, kao i u onom delu područja za naseljavanje A koji se nalazio izvan tog 15 km širokog pograničnog pojasa. Iznimke su napravili samo za parcele uz južni tok Drave, o kojima su pregovarali oktobra 1942. u Varaždinu; zatim parcele južno od nekadašnje austrijsko-mađarske granice uz Dravu, kao i parcele koje su žičanim preprekama bile odvojene uz Sutlu zapadno od kraja Ključa. A u vlasništvo NDH je prešlo sve imanje slovenačkih (većina ih je bila već u izgnanstvu) i drugih dvovlasnika - fizičkih i pravnih osoba - u 15 km širokom pograničnom pojasu na hrvatskoj teritoriji, kao i imanje osoba koje su iz slovenačke Štajerske izgnane u bilo koji deo NDH. Sva ta imanja bi trebalo izmeriti i oceniti i ako bi imanja koja bi preuzela NDH bila manje vredna od onih koja bi ostavili u slovenačkoj Štajerskoj, trebalo bi prilikom obračuna uvažavati i onu imovinu koju su zapustili bosanski Nemci. U suprotnom slučaju, pak, trebalo bi da NDH plati novcem iznos koji nedostaje.[98]

Pošto je zaključen taj sporazum, privređivanje na parcelama hrvatskih dvovlasnika na području za naseljavanje A uz Savu i Sutlu, počev od 15. januara 1943. preuzelo je Nemačko društvo za naseljavanje (DAG). Na drugim mestima dotadašnji vlasnici mogli su da ih iskorišćavaju još do kraja privredne 1943. godine. Ali, za naciste su se pojavili novi problemi, pošto Nemačko društvo za naseljavanje, i pored ranijih obećanja, nije moglo da obezbedi dovoljno radne snage.[99] Nacisti, naročito dr Karstanjen su, naime, iz tzv. nacionalpolitičkih razloga, tj. straha pred prevelikim jačanjem nenemačkog elementa u području za naseljavanje A, odbacivali predloge da nedostatak radne snage rešavaju angažovanjem nenemačkih poljoprivrednih radnika, a do kraja rata su odbacivali i predloge da hrvatski dvovlasnici i dalje obrađuju svoje parcele za polovinu letine.[100]

Pošto su nacisti na taj način sredili pitanje dvovlasništva u pograničnom i pojasu za naseljavanje i za nemačke koloniste pridobili novu zemlju, nastavili su s nastojanjima da odstrane Hrvate iz slovenačke Štajerske i Gorenjske. Sporazum o kome je reč su 11. avgusta 1943. u Zagrebu potpisali dr Turina i Kaše. Ukoliko je sličan sporazum od 12. novembra 1943. bio na snazi samo za slovenačku Štajersku, sada su ga potpisali i za Gorenjsku. Hrvati koji žive u te dve pokrajine - tako kazuje sporazum - i koji su se već prijavili za pre-

seljavanje ili još nameravaju da se prijave, moraju to da učine u roku od tri meseca, jer sveukupno preseljavanje mora da bude završeno do 31. decembra 1944. i to u okruzima Brežice i Trbovlje - gde se nacistima najviše žurilo - do 31. januara 1944, u okruzima Ptuj i Ljutomer do 15. maja 1944, u okrugu Celje do 31. avgusta 1944. i u ostalim predelima (okruži Maribor-grad i Maribor - okolina) do 31. decembra 1944.[101]

U proleće 1943, tj. još pre potpisivanja tog sporazuma je nemačko-hrvatska paritetna komisija, formirana prema sporazumu od 12. novembra 1941, sastavljala spiskove osoba koje je, prema već spomenutim merilima, priznala Hrvatima. Tih osoba je bilo u slovenačkoj Štajerskoj oko 3220.[102]

Ne raspolažemo, na žalost, podacima o tome koliko se porodica i osoba prijavilo za preseljavanje hrvatsko-nemačkom povereništvu koje se konstituisalo 22. oktobra 1943. i u koje je hrvatska vlada imenovala dr Toma Turata i Rudolfa Petka, a Nemačka Ervina Zefčniga (zamenik dr Rudolf Pihier), dr Karstanjena za područje slovenačke Štajerske i dr Ernsta Majeršica za područje Gorenjske.[103] Izgleda da je ustaška strana, zbog raznih teškoća, odugovlačila čak preseljavanje onih Hrvata koji su se za to već odlučili. U Bosni, kuda je trebalo da se preseli većina Hrvata, mnoga imanja koja su ostavili Nemci nisu bila više u rukama ustaške vlasti zbog narodnooslobodilačke borbe; na području slovenačke Štajerske i Gorenjske nedostajalo je prevoznih sredstava i goriva za popisivanje i ocenjivanje imovine, kao i za preseljavanje Hrvata. Zbog toga se preselilo samo oko 159 porodica sa 545 porodičnih članova,[104] što je bio samo deo onih Hrvata koji su živeli u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj, pa tako nacistima nije uspelo izvođenje plana o odstranjenju Hrvata iz slovenačke Štajerske i Gorenjske, iako su se do svog sloma trudili da taj plan i ostvare.

Zamisli o »presađivanju« Slovenaca u Rajh

»Štićenici« i »stranci« su bili one dve grupe stanovnika koje su nacisti nameravali u celini da odstrane iz slovenačke Štajerske i Gorenjske i to iz rasnih, političkih i nacionalnih razloga. Na okupiranoj slovenačkoj teritoriji je trebalo privremeno da ostanu samo oni koje su bili primili u Štajerski otadžbinski savez i Koruški narodni savez kako bi ih, uz njihovu pomoć, germanizovali. Ipak su i u toj velikoj grupi ljudi nameravali da prave iznimke i neke porodice proteraju u Rajh. Ali, pošto su bile učlanjene u njihove organizacije, to proterivanje bi imalo blaži oblik - izgnanik bi u Rajhu obavljao isti posao kao* i kod kuće - pa su ga nazvali »presađivanje« (Verpflanzung). To je trebalo da izvede Štajerski otadžbinski savez, odnosno Koruški narodni savez.

Dana 27. februara 1942. je savezni vođa Štajerskog otadžbinskog saveza Štajndl izdao tzv. »radno uputstvo br. 5 za podržavanje političkog rada i germanizacije u donjoj Štajerskoj« i u njegovom uvodu je rekao: »Zbog posebnih prilika u donjoj Štajerskoj će, s obzirom na germanizaciju njenog stanovništva, biti primerno da članove Štajerskog otadžbinskog saveza »presadimo« u Rajh. To se može dogoditi ukoliko: 1) germanizacija članova Štajerskog otadž-

binskog saveza nailazi na posebne prepreke, 2) ukoliko je potrebno neka područja ili radne grane iz nacionalpolitičkih ili rasno-političkih razloga podvrći posebno snažnijem jačanju rasne krvi. Ljude za 'presadjivanje' u Rajh treba da predlažu okružne vođe, vođa I vođstvenog ureda, nacionalpolitički referent i vođa rasno-političkog ureda u saveznom vodstvu.[105]

0 tome koga bi naročito trebalo da pogodi takvo »presađivanje« u Rajh, Štajndl je rekao u cirkularu koji je uputio svim uredima saveznog vodstva i okružnim vodstvima 27. novembra 1942: »Cilj mora biti da sve pripadnike nekadašnje slovenačke inteligencije i poluinteligencije (učitelje, advokate, činovnike, trgovce, gostioničare itd.), ukoliko su privremeni članovi Štajerskog otadžbinskog saveza iz donje Štajerske »presadimo« u Rajh. Možemo da izuzimamo samo one osobe koje naročito aktivno rade za germanstvo i tako praktično dokazuju svoju privrženost Fireru i narodu.«

A iz tog njegovog cirkulara možemo da razaberemo da su oni koji su bili nadležni za predlaganje ljudi za »presađivanje« u Rajh upotrebili to pravo »tek u jedva spominjanja vrednom opsegu«, što znači da su, doduše, predlagali ljude, ali prema Štajndlovom mišljenju suviše malo. Zbog toga im je preporučivao: »S obzirom na političke prilike, kakve vladaju u poslednje vreme u donjoj Štajerskoj, zadužujem sve okružne i mesno-grupne vođe Štajerskog otadžbinskog saveza da, prema mogućnosti, u što je moguće većem opsegu izvode radno uputstvo br. 5«.[106]

Razlog što je Štajndl izdao taj cirkular bilo je sve veće uključivanje slovenačkih intelektualaca u narodnooslobodilačku borbu, a povod je bila rasprava na štabnim pregovorima u Gracu 9. novembra 1942. Na njima je, naime, predsednik vlade dr Miler-Hacijus upozoravao na »potrebu stroge kontrole domaće radne snage, pri čemu posebno treba naglasiti da su u poslednje vreme bili posebno u jeku uništavanja bandi, uhapšeni brojni pripadnici slovenačke inteligencije koji su se nalazili u državnim službama - inžinjeri, veterinari, učitelji, profesori, pa i sveštenici i slični«. I Štajndl je odmah izjavio »da će za kratko vreme doći do snažnije akcije zamenjivanja za presađivanje donještajerskih intelektualaca u Rajh«.[107] Izgleda da je vodstvo Štajerskog otadžbinskog saveza i ovom merom želelo da guši narodnooslobodilačku akciju u slovenačkoj Štajerskoj. Ne raspolažem, doduše, podacima o tome koliko su osoba nacisti po tim uputstvima izgnali u Rajh, ali smatram da nisu mnogo, jer im je to onemogućila narodnooslobodilačka borba slovenačkog naroda.

Slovence koje su na takav način »presadili« u Rajh nacisti su strogo nadzirali, naročito intelektualce. Među njima je bilo i nešto učitelja koje, zbog znanja nemačkog jezika nisu izgnali u Srbiju ili na područje tzv. NDH, pa su ih, posle provere od strane rasno-političkog, nacional-političkog i školskog referenta te službe bezbednosti, zaposlili kao pomoćne učitelje u gornjoj Štajerskoj. Međutim, 29. juna 1942. su na štabnim razgovorima u Gracu izveštavali: »Zamenu učitelja je veoma teško izvesti, pošto slovenačke učitelje možemo da upotrebimo samo u većim školama u staroj Štajerskoj, osim u okruzima Radgona, Lipnica i Dojčlandzberg. Učitelji u staroj Štajerskoj traže

vezu s ondašnjim slovenačkim radnicima i nameštenicima, te govore slovenački«. Dr Karstanjen je tada naredio da imena takvih učitelja jave Štajerskom otadžbinskom savezu kako bi ih on isključio iz svojih redova.[108]

Znatno veće poteze nacisti su činili u svojim planovima prema kojima bi slovenačke ljude nekih zanimanja zamenili nemačkim ljudima. I za ovu meru nisu upotrebljavali izraze kao što su proterivanje, iseljenje ili preseljenje, već izraz »zamena« (Austausch). Osnovna namena takve zamene bi trebalo da bude izolacija tih ljudi od slovenačke baze, njihovo slanje u Rajh na podjednaka radna mesta i njihova germanizacija tamo, dok bi na njihova radna mesta u domovini poslali odgovarajući broj nemačkih, ljudi koji bi, istovremeno, ojačali germanstvo u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj.

Veću grupu slovenačkih ljudi koju su na taj način nameravali da zamene sačinjavali su železničari. Železničare su, bez sumnje, u većem broju izabrali i zato što su mislili da se zbog posebnosti svog zanimanja ovoj meri neće suviše suprotstavljati. Da nije reč samo o premeštanju železničara i njihovih porodica iz radnih potreba već pre svega ili čak samo iz razloga odnarođavanja kaže i sledeći dopis, koji je vođa ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru Zefčnig 21. jula 1942. poslao vođi svog I glavnog odeljenja Brantu:

»Iz izveštaja na poslednjim štabnim razgovorima 13. jula 1942. možete na drugoj strani razabrati da su državne železnice sada u mogućnosti da izvedu premeštaje unutar direkcija Beč i Beljak.

Biće potrebno preko štabnog ureda posredovati kod Državnog ministarstva za saobraćaj da mora iz *nacionalpolitičkih* (podvukao T. F.) razloga da izvede premeštaj železničkih službenika iz donje Štajerske, koje će ovde zameniti Nemci, i na područja železničke direkcije u Starom Rajhu«.[109]

Brant, vodja I glavnog odelenja, je zaista preko svog štabnog ureda u Berlinu, 29. jula 1942. posredovao kod Državnog ministarstva za saobraćaj i ovo je odgovorilo da je spremno da premesti slovenačke železničare ne samo na područje železničkih direkcija Beljak i Beč (područje tih dveju direkcija je obuhvatalo veliki deo austrijskih pokrajina i slovenačku Štajersku te Gorenjsku) na područja srezova Augzburg, Line, Minhen, Nirnberg, Regensburg, Štutgart i Erfuit.

Štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu je, pak, smatrao da može železničare koji su »sposobni za germanizaciju« da premesti samo na područja onih viših vođa SS i policije u Starom Rajhu koji su zaduženi da primaju »za germanizaciju sposobne« osobe i brinu za njihovu germanizaciju, a ne mogu da ih šalju u austrijske pokrajine, dakle ni na područja železničkih direkcija Beljak i Beč.[110]

Iz Gorenjske su nameravali da premeste u Nemačku oko 5000 slovenačkih železničara. Do polovine septembra 1942. je železnička direkcija u Beljaku, koju je Ministarstvo za saobraćaj ovlastilo za izvođenje te mere odnarođavanja, poslala šefu civilne uprave za Gorenjsku spisak železničara sa predlogom da ih premesti u Rajh u tri talasa. Prvi talas bi trabaio do 15. oktobra 1942. poslati na područje železničkih direkcija Line, Augsburg, Regensburg, Erfurt, Nirnberg i Minhen. U izvođenje te mere su krajem septembra uključili

i I glavno odeljenje ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda na Bledu, koje je imalo zadatak da se brine za njegovu nacionalpolitičku stranu.[111] A u Mariboru su, na nekom sastanku 18. septembra 1942., zaključili da će se za izbor železničara koje treba premestiti u Stari Rajh brinuti Štajerski otadžbinski savez.[112] Ovaj je bio i protiv stava štabnog ureda u Berlinu da germanizaciju slovenačkih železničara iz slovenačke Štajerske - privremenih članova Štajerskog otadžbinskog saveza - nadziru više vođe SS i policije, kao što su to predviđali za slovenačke železničare iz Gorenjske, »čiji državljansko-pravni položaj, zbog poznatih prilika u Gorenjskoj«, po mišljenju nacista, još nije bio raščišćen.[113]

I za ovu meru odnarođavanja koju je izvodio okupator nedostaju nam podaci o tome koliko je slovenačkih železničara proterano u Nemačku. Kako svedoče neki podaci, akciju je sprečavao nedostatak stanova za porodice slovenačkih železničara u Rajhu, a i za nemačke železničare nisu mogli da nađu pristojne stanove u slovenačkoj Štajerskoj. Slovenački železničari, naime, nisu kao u Nemačkoj stanovali u tzv. službenim stanovima, već u privatnim i zbog toga nije bilo na raspolaganju stanova za nemačke železničare. Neki železničari, koje su premestili u Vircburg, nisu hteli sa sobom da povedu svoje porodice i nacisti su to smatrali otporom, koji je otpočeo posle iskrcavanja zapadnih snaga u severoistočnoj Africi.[114]

Slično kao i na austrijsku teritoriju »presađeni« slovenački učitelji, slovenački železničari su se povezivali s tamošnjim Slovencima. Već januara 1942. su se nacisti žalili da ne mogu da ostvare predviđeni uspeh u germanizaciji koruških Slovenaca, jer se sa dolaženjem Slovenaca iz Gorenjske na rad u Korušku širi slovenačka govorna reč i javlja komunističko ubeđenje. A februara iste godine su se žalili da je dolazak 50 slovenačkih železničara u Korušku imao negativne posledice za rad na germanizaciji, jer je ojačala upotreba slovenačkog jezika i kod koruških Slovenaca.[115]

Kako možemo razabrati iz izveštaja poverenika za veterinu kod šefa civilne uprave za donju Štajersku na štabnim razgovorima u Gracu 23. novembra 1942., i u Berlinu su raspravljali o zameni slovenačkih veterinara s nemačkim. U Rajhu su bili spremni da prihvate slovenačke veterinare, ali nisu imali na raspolaganju nemačke veterinare da ih šalju u slovenačku Štajersku. Nudili su samo tri vojna invalida, ali ih nacisti u Štajerskoj nisu hteli primiti.[116] Verovatno su se dogovarali još i za zamenu drugih zanimanja, ali o tome nemamo podataka.

Politički i denacionalizatorski rad u organizacijama

U obe organizacije, tj. Štajerskom otadžbinskom savezu i Koruškom narodnom savezu, za rad na denacionalizaciji bila su značajna prvenstveno dva zadatka: političko vaspitanje stanovništva u nacističkom duhu i učenje nemačkog jezika. Oba zadatka su izvodili jednovremeno i rezultati drugog zadatka su čak smatrani za barometar političkog raspoloženja.

Kako je rad obeju organizacija bio posvećen i jačanju nemačkog naroda, ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu bio je spreman da finansira neke njihove radne zadatke kao, na primer, organizaciju tečajeva nemačkog jezika, izdavanje knjiga o nemačkom jeziku, priređivanje školskih tečajeva i zborova, stipendiranje folksdojčera, uređenje stručnih i narodnih biblioteka itd. U leto 1941. je Štajerskom otadžbinskom savezu dostavio pola miliona maraka, do kraja 1941. godine već 2,200.000 maraka, a do oktobra 1942. još milion maraka. Osim tog neposrednog finansiranja, ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru stavio je Štajerskom otadžbinskom savezu na raspolaganje mnogo slovenačke zaplenjene imovine, naročito zgrade za njegove kancelarije itd. Ne raspolažemo podacima o tome koliko finansijskih sredstava je dao državni komesar za jačanje nemačkog naroda Koruškom narodnom savezu za njegov rad na denacionalizaciji u Gorenjskoj. Po nekim izvorima ovaj savez je u leto 1941. zahtevao 200.000 maraka.[117]

Politički rad s masama odvijao se prvenstveno na masovnim skupovima, koje su priređivale obe organizacije. Plan i materijal za njih pripremala su savezna vodstva obeju organizacija, odnosno u Gorenjskoj posle decembra 1941. podružnica Državnog propagandnog ureda za Koruško na Bledu odnosno u Radovljici. Odredili su temu o kojoj treba da raspravljaju na zborovima po mesnim grupama i obezbedili govornike. Svake godine su održavana obično dva velika talasa skupova - prvi u rano proleće i drugi u kasnu jesen. Tako su do jeseni 1942. u slovenačkoj Štajerskoj bila već tri velika talasa skupova, i to: prvi, u maju i junu 1941.; drugi, oktobra 1941. pod parolom »Zašto rat«; treći, u martu 1942. pod parolom »Nemačka pobeđuje« i novembra 1942. četvrti, pod parolom »Nemačka ima u rukama sve adute, Nemačka je postala nepobediva!« Međutim, to su bile samo prema spoljnim događajima usaglašene propagandne parole, dok su, kada je reč o slovenačkoj Štajerskoj, u drugom talasu proglašavali parolu od četiri tačke: »1) Ti nisi Slovenac! 2) Ti si domovini odan Štajerac! 3) Ti si član velike nemačke narodne zajednice! 4) Ti ćeš postati punovredan Nemac!«: u trećem: »Ti si domovini odan Štajerac! Ti si član velike nemačke narodne zajednice!« i u četvrtom: »Ti češ postati punovredan Nemac!« Tako su ti skupovi i igranje s tim parolama bili namenjeni da se stanovništvo ubedi u to da je rat potreban i da će Nemačka u njemu definitivno pobediti, a, s druge strane, da se stanovnici slovenačke Štajerske ubede da nisu Slovenci, već »domovini odani Štajerci«. Naime, kasnije nisu uopšte više upotrebljavali za označavanje Slovenaca - koji će vremenom, pošto nauče nemački jezik, postati Nemci[118] - toliko upotrebljavani izraz »Windische«. Razumljivo da su to bili tek osnovni talasi skupova, jer su za posebne događaje priređivali i posebne skupove, naročito u vezi sa širenjem narodnooslobodilačke borbe.[119]

A u 1942. godini su čak priredili mnoštvo konferencija političkog kadra Štajerskog otadžbinskog saveza, na kojima su govorili samo o denacionalizatorskim namerama u slovenačkoj Štajerskoj. Otpočeli su ih sa zborom u Mariboru 14. avgusta i nakon toga su bili zborovi u svim sedištima okružnih vodstava. Govorile su najuglednije vođe te organizacije, naročito dr Karstanjen,

0 istorijskom razvoju slovenačke Štajerske i »prekoj potrebi nacionalpolitičkih mera«, naročito masovnih deportacija Slovenaca. Te konferencije su bile posledica prvih nedoumica i nesporazuma o merama odnarođavanja i o drugim merama koje su se pojavile u nacističkom aparatu u slovenačkoj Štajerskoj, a istovremeno i uvod u tzv. »veliku jezičku ofanzivu« Štajerskog otadžbinskog saveza ujesen 1942.[120] U vreme tih konferencija je dr Karstanjen, koji je i inače iskoristio svaku priliku za popularizaciju svojih već pred rat skovanih načela, ideja i planova,[121] ustanovio i tzv. »Arbeitsgemeinschaft für Volksforschung«, tj. radnu zajednicu za proučavanje istorije i etnografije slovenačke Štajerske.[122]

Nakon poraza koji je nemačka vojska pretrpela kod Staljingrada, počele su spomenute parole odnarođavanja iz prva četiri talasa skupova da ustupaju svoja mesta drugim parolama, naročito parolama potpune mobilizacije ljudskih i materijalnih snaga za potrebe totalnog rata, iako se nacisti do kraja rata nisu odrekli svojih ideja o germanizaciji slovenačke Štajerske. Tako su u petom velikom talasu skupova u februaru i martu 1943. sa parolom »Pobediti po svaku cenu!« (do-kraja te akcije su ukupno priredili 2065 skupova, kojima je, navodno, prisustovavalo ukupno 558.900 osoba) kao prvi zadatak postavljali veće uključivanje slovenačke Štajerske u vojne napore čitavog Rajha, naročito regrutaciju novih godišta za nemačku vojsku; kao drugi zadatak brže ovladavanje nemačkim jezikom i kao treći »potpuno uništenje svih onih bandita koji su podigli svoju ruku protiv Rajha«. U 1944. godini taj red zadataka se opet promenio. Tako je na treću godišnjicu okupacije Štajndl u Marburger Cajtungu naznačio parole za tu godinu: 1) Mobilizirati sve snage i rezerve za ratujući Rajh; 2) Ugušivati i uništavati narodnooslobodilački pokret i 3) Nastaviti germanizaciju. Takav redosled osnovnih zadataka nacisti su zadržali do kraja rata.[123]

Nameri odnarođavanja i podsticanja štajerskog regionalnog patriotizma bila su prilagođena i druga propagandna sredstva, a naročito čitava okupatorska štampa. Naročito novine Marburger Cajtung i Štajerski gospodar, glasila Štajerskog otadžbinskog saveza, donosile su istorijske i druge napise nacističkih pisaca sa falsifikovanim sadržajem i, čini se, da im je bilo najsimpatičnije razdoblje istorije srednji vek, a naročito zamkovi i gradovi u slovenačkoj Štajerskoj.

Jasno je da su nacisti za te i druge propagandne akcije potrošili ogromne sume novca. Podružnica državnog propagandnog ureda za Korušku na Bledu je, na primer, predviđala da će od juna 1941. do aprila 1942. za propagandni rad u Gorenjskoj potrošiti 1,108.050 maraka, od aprila 1942. do aprila 1943. opet 408.700 maraka, od aprila 1943. do aprila 1944. čak 996.560 maraka itd. 1 u slovenačkoj Štajerskoj su nacisti za propagandni i agitacioni rad godišnje trošili preko milion maraka.[124]

Uspesi propagandnog rada nisu bili - i to prvenstveno zaslugom Osvobodilne fronte - u srazmeri sa tako velikim naporima i izdacima. Iz meseca u mesec su bivali manji. Tako je savezni vođa Štajerskog otadžbinskog saveza Štajndl morao već juna 1942. priznati da je političko raspoloženje stanovništva slovenačke Štajerske prema nemačkom Rajhu posle aprila 1941. bez sum-

nje opalo. To je utvrđivao po tome što su ljudi često imali preterano idealnu predstavu o Rajhu, da je zbog rata došlo do nekih ograničenja i prvenstveno zato jer je bio ljudima usiljen nov način života pa su morali napustiti stare običaje. Izjavio je da je samo jedan procenat stanovništva spreman da korača s nacistima do kraja kroz sve nevolje i teškoće, 9 odsto je bezuslovno poverljiv ali ipak nisu spremni da na sebe preuzmu posledice i da je, na drugoj strani, jednak odnos, dok je ostalih 80 odsto široka masa koju će biti potrebno tek pridobiti. To je za naciste bio, zapravo, žalostan bilans svih dotadašnjih napora Štajerskog otadžbinskog saveza.[125]

Šef civilne uprave za Gorenjsku dr Rajner je, pak, u svom govoru na prvu godišnjicu okupacije optuživao Gorenjce da su u 1941. godini grdili Nemački Rajh i da ga još uvek grde.[126] Vođa ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda na Bledu Majer-Kajbič je morao u junu 1942. priznati da do tada još »nije čuo o skupu na kome bi Gorenjci govorili svojim ljudima« i da i u »Karawanken Bote još nije izašao članak koji bi napisao Slovenac iz Gorenjske«. Ali su zato nacisti morali u julu 1942. u Gorenjskoj da uvedu čak vanredno stanje.[127]

Nacistička vodstva u slovenačkoj Štajerskoj i u Gorenjskoj su u zimu 1941-42. izradila podrobnije planove za germanizaciju obeju pokrajina. Plan za slovenačku Štajersku je izradio savezni vođa Štajndl. Predviđao je da će proces germanizacije biti, doduše dugotrajan, ali pretežni deo rada na germanizaciji mora biti obavljen za četiri godine. Stajao je na stanovištu da je jezik osnovna prepreka koja odvaja donještajersko stanovništvo od nemačkog i da se mora organizacija na svaki način truditi da što pre odstrani tu prepreku. Rad na germanizaciji bi trebalo da otpočne u dečijim vrtićima, pa bi zbog toga slanje dece u njih moralo da postane obavezno, dečiji vrtići bi morali da se nalaze i u poslednjem selu, da imaju svoje podružnice i dečje grupe za igru. Proces germanizacije bi se, zatim, morao nastaviti u osnovnim školama, a nedostatak profesionalnih učitelja bi trebalo otkloniti uz pomoć priučenih učiteljskih snaga. Više škole ne bi smele da budu dostupne svakome kako iz redova omladine ne bi nastao novi slovenački vodeći sloj koji bi se u nemačkim srednjim i visokim školama školovao za buduću političku borbu. Germanizaciji odraslih ljudi bi trebalo da služe tečajevi za jezik, koje su uveli već u leto 1941. Za političko obrazovanje ljudi koji još ne razumeju nemački jezik trebalo bi da izlazi Štajerski gospodar, ali bi on neke članke i komentare slika trebalo da donosi na nemačkom jeziku, dok bi posle 1. septembra 1942. trebalo da postane u potpunosti nemački nedeljni list. Slovenačkih knjiga ne sme da bude više, čak ni molitvenika ni leksikona, a treba izdavati samo nemačke knjige. Za seosko stanovništvo treba izdati poljoprivredni kalendar, i to samo na nemačkom jeziku, a uz taj kalendar i slovenačko-nemački rečnik. U službenom životu slovenački jezik mora da nestane do 1. septembra 1942. Osnovni moto u slovenačkoj Štajerskoj mora biti: »Govori nemački, jezik je izraz tvog ubeđenja!«[128]

A Alojza Majer-Kajbiča je komandant bezbednosne policije i službe bezbednosti za Gorenjsku, SS-oberšturmbanfirer Fric Folkenborn, molio da uz nacrt Štajerskog otadžbinskog saveza kaže i svoj stav kada je reč o germani-

zaciji Gorenjske, jer, navodno, da mora on, tj. Folkenborn, da izradi odgovarajući izveštaj o germanizaciji Gorenjske za glavni državni bezbednosni ured u Berlinu. Međutim, Majer-Kajbič je svoj stav javio šefu civilne uprave za Gorenjsku dr Rajneru. U njemu kaže:

»Gorenjska mora biti što pre germanizovana. Međutim, germanizacija ne može biti završena samo rešavanjem pitanja jezika. Od odlučujućeg značaja je ubeđenje. S obzirom na prilike u Gorenjskoj, treba najpre hitno izvesti one mere koje bi pomogle da se gorenjsko stanovništvo vaspitava vernosti prema državi. Treba učiniti sve da postane nemačko po ubeđenju, odnosno da prema Nemcima bude prijateljski raspoloženo. Zato treba, po mogućnosti, odstraniti takve mere koje bi kod stanovništva mogle da izazovu pasivni otpor. Jedna od takvih mera bi bila, na primer, da slovenački jezik zakonom i oštrim merama zabrane kao jezik javnog opštenja«.

Majer-Kajbič se slagao sa takvim merama germanizacije kao što su ubrzano učenje nemačkog jezika od dečijih vrtića preko škola do tečajeva za jezik. Čak je predlagao da bi u školama, s obzirom na nedostatak profesionalnih učiteljskih snaga, po starom pruskom uzoru, mogli da rade podoficiri - invalidi nemačke vojske. A takođe je bio na stanovištu da bi tako brzi kurs uvođenja nemačkog jezika kao u slovenačkoj Štajerskoj bio preoštar. U Gorenjskoj je potrebno - a naročito u vreme rata - još pričekati. Treba biti obazriv i pri istrebljivanju slovenačkih knjiga da ne bi doveli stanovništvo do pasivnog otpora i nelojalnosti. Tempo po kome bi do 1. septembra 1942. slovenački jezik trebalo da nestane u službenom životu činio mu se suviše brz; još bi trebalo ostaviti slovenačke napise u crkvama i kapelama. Prvi moto u Gorenjskoj mora biti: »Učimo se nemačkom jeziku, jer nam je nemački jezik potreban!«[129]

Nekoliko meseci kasnije, tj. 10. jula 1942. godine, na sastanku pokrajinskog ureda za nacionalna pitanja u Celovecu Alojz Majer-Kajbič je opširno govorio o nacionalnim pitanjima u Koruškoj, pa se dotakao i pitanja germanizacije Gorenjske. Rekao je da o tom području preovlađuju različiti stavovi[130] i da ih je veoma malo koji bi imali »jasnu liniju«. Od približno 170.000 stanovnika pretežni deo su Slovenci. Prema Himlerovoj naredbi, celokupno stanovništvo su rasno pregledali i utvrdili da je najmanje 80 odsto stanovnika sposobnih za germanizaciju. Ali, germanizacije ne može biti ukoliko u Gorenjskoj ne bude i nemačkih poljoprivrednika, zanatlija i drugih. A, osim toga, treba priličan deo Slovenaca preseliti u unutrašnjost Rajha. Proces će biti dug i nije moguće podrobnije odrediti ni rok, ni broj godina. Pri germanizaciji valja prvenstveno uzimati u obzir omladinu. Uspeh germanizacije zavisi od toga da li će uspeti da se pridobije gorenjska omladina. Teško je, naime, pridobiti stanovništvo srednjih godina, a lakše generaciju iz prvog svetskog rata koja zna nemački jezik.[131]

Nacisti su, tako, germanizaciji slovenačkog stanovništva posvetili svoju glavnu brigu. Organizovali su na hiljade tečajeva nemačkog jezika, ustanovljavali dečije vrtiće, uveli potpuno nemačko školstvo itd. Po njihovim idejama ljudi bi morali za tri ili četiri godine da nauče nemački jezik, tako da bi kasnije u slovenačkoj Štajerskoj govorili samo nemački jezik. Tako je Štajndl na

zboru u Mariboru, održanom 25. jula 1941., predskazao: »U pojedinostima nećemo biti sitničavi. Onome ko za dve godine ne bude ovladao nemačkim jezikom, daćemo još treću, možda i četvrtu godinu, a onda će se govoriti samo nemački«.[132] Slično je ponovio 10. avgusta 1941. u Trbovljama: »Dajemo vam tri godine vremena, a ako je potrebno i četiri; onome ko ni tada ne nauči nemački, još godinu povrh toga. A onda, posle pet godina, u donjoj Štajerskoj govoriće se samo nemački«.[133]1 početkom 1942. godine je naglasio: »Za 3 3/4 godine svaki Donještajerac mora, u smislu parole nastale u velikom talasu skupova Štajerskog otadžbinskog saveza, da ovlada pismeno i usmeno nemačkim jezikom«.[134] A iz biroa, i ustanova bi trebalo da slovenački jezik sasvim nestane već do jeseni 1942.

Taj rad na denacionalizaciji je nacistima ubrzo počela da ometa narodnooslobodilačka borba slovenačkog naroda. Što su se mase više uključivale u Osvobodilnu frontu i aktivnu borbu, toliko manji uspeh su imali nacisti u svom političkom i radu na denacionalizaciji. Velika i neosporna zasluga Osvobodilne fronte je da slovenačka nacionalna svest u tim teškim vremenima nije ni nestala niti opala, nego se čak ojačala. Tako su čak nacisti u Berlinu već početkom septembra 1941. morali da priznaju za njih gorku istinu: »U vezi s ojačanom komunističkom aktivnošću, koju konstatujemo naročito u poslednje vreme, višestruko raste slovenačka nacionalna svest«.[135]

I pored toga što su nacisti u slovenačkoj Štajerskoj samo u zimu 1941-42. organizovali 23.030 tečajeva za jezik sa 123.058 posetilaca,[136] uspesi su bili veoma slabi, jer je u jesen 1942. nemačkim jezikom govorilo jedva 12 odsto stanovnika, od toga dve trećine u gradu Mariboru, odakle su izgnali nekoliko hiljada Slovenaca i gde se doselilo stotine nemačkih činovnika; zatim na Apaškom polju gde su već pred rat u nekim selima većinu stanovnika činili Nemci.[137] Zato su zaključili da »1. septembra 1942. u donjoj Štajerskoj otpočne velika jezička ofanziva« kako bi »Donještajerci u proleće 1945. godine sasvim ovladali nemačkim jezikom kao jezikom za javno opštenje«.[138]

Dok su vodstva Štajerskog otadžbinskog saveza vatreno pozivala na učenje nemačkog jezika i strogo pretila onima koji neće da uče, dotle je nacionalpolitički referent dr Karstanjen bio zabavljen »planom teritorijalnog razvoja jezičke germanizacije i pomeranja jezičkih granica«. Taj plan je izradio do marta 1943. godine i u njemu je, na četiri grafičke skice, predvideo samo prvu fazu potpune germanizacije slovenačke Štajerske. Kakav treba da bude opseg te faze rekao je u svom članku »Die Sprachenfrage«, objavljenom u Marburger Cajtung 10-11. aprila 1943:

»Naš sledeći cilj ovde mora biti da obnovimo stara, delimično rastrešena nemačka jezička ostrva, pa ćemo ih postepeno međusobno povezivati. U vezi s tim čini mi se izuzetno značajno da u kratkom vremenu uspostavimo jezički most između Maribora i njegove okoline preko Šentilja u Slovenskim goricama do zbijenog nemačkog jezičkog područja. Isto važi i za vezu između Marenberga i Mute, te nemačkog jezičkog područja južno od Ivnika. Na taj način moraju biti sa slike donje Štajerske iskorenjene jezičke granice, onako kao što je odstranjena nasilna Senžermenska granica. Postepeno će se pojedina jezička ostrva sliti i definitivno će nastati određena izolovana područja sa kojih

će se povlačiti vindišarski dijalekt, koja će nakon toga trebati koncentrično probijati i definitivno apsorbovati«.

Ova prva faza potpune germanizacije slovenačke Štajerske trebalo je da ima četiri etape, od kojih je prvu predstavljalo naseljenje kočevskih i drugih Nemaca na jugu slovenačke Štajerske. Drugu etapu bi trebalo da predstavlja formiranje novih nemačkih jezičkih uporišta u unutrašnjosti pokrajine i to u Slovenjgradecu, Šoštanju, Slovenskoj Bistrici, Laškom, Št. Lenartu, u Slovenskim goricama, Ljutomeru, Ormožu, Rogatecu i Rogaškoj Slatini. U trećoj etapi bi, prvenstveno, povezali zbijenu nemačku teritoriju kod Špilja sa Mariborom i kod Ivnika (Eibiswald) sa Marenbergom i Mutom. Ujedno bi trebalo potisnuti jezičku granicu sa Apaškog polja i grada Maribora za nekoliko kilometara prema jugu, severnu granicu područja za naseljavanje u brežičkom i trbovljanskom okrugu za nekoliko kilometara prema severozapadu. Trebalo bi proširiti i nemačka uporišta Ptuj, Celje i Sv. Lovrenc na Pohorju, te formirati nekoliko manjih u Slatini, Radencima, Veržeju, Dravskom Središču, Velikoj Nedelji, Pragerskom, Šmatju pri Jelšama, Vitanju, Dobrni, Moziiju, Žalcu, Šentjurju ob južni železnici. Podčetrteku i Kozjem. U četvrtoj etapi nemačke jezičke posade bi morale međusobno da se povežu, da vrše pritisak i podrivaju slovenačka jezička ostrva između njih.[139]

Osnovna ideja tog Karstanjenovog plana nije bila nova, jer ju je pred sobom imalo već društvo za odnarođavanje »Südmark«. Nov elemenat je predstavljalo samo Nemcima naseljeno pogranično područje na jugu, a nove su bile i prilike, u kojima bi trebalo taj plan ostvariti. Takvo kretanje ili brisanje jezičkih granica, formiranje nemačkih jezičkih posada itd. bi bilo, razumljivo, povezano sa manje ili više nasilnim proterivanjem slovenačkih poljoprivrednika i naseljavanjem nemačkih ljudi.[140]

Iako su nacisti do kraja »velike jezičke ofanzive« održali u slovenačkoj Štajerskoj 5171 tečaj nemačkog jezika sa oko 215.000 slušaoca[141], upotreba nemačkog jezika je čak nazadovala. To možemo saznati iz poverljivih izveštaja III ureda glavnog državnog bezbednosnog ureda u Berlinu »Meldungen aus dem Reich«, tj. izveštaja iz Rajha. 30. oktobra 1941. godine, možemo da pročitamo: »I pored svega, možemo zapaziti unutrašnje jačanje slovenstva. To se prvenstveno manifestuje u svesnoj upotrebi slovenačkog jezika. Takav stav se sve više učvršćuje, tako da se čak nameštenici nemačkih biroa trude da govore slovenački. Kada je reč o svesnijem narodnom ponašanju, valja spomenuti i sastanke slovenačkih omladinaca koji se obično skupljaju krajem nedelje i odlaze u okolinu Maribora i pri tome izazivački pevaju slovenačke pesine«.[142] I na štabnim razgovorima u Gracu, u junu 1942., izveštavali su o tome da slovenačka deca u školama u celjskom okrugu izazivački pevaju slovenačke pesme.[143] Okružno vodstvo Štajerskog otadžbinskog saveza u Mariboru - okolina žalilo se u septembru 1942. da u mnogim preduzećima još uvek korespondiraju na slovenačkom jeziku.[144] Sve manju upotrebu nemačkog jezika konstatovao je i predsednik vlade dr Miler-Hacijus na štabnim razgovorima u Gracu 17. maja 1943: »Pri upotrebi nemačkog jezika ne beležimo nikakav napredak. U tome možemo videti nekakav barometar raspoloženja«.[145] I na štabnim razgovorima 21. juna 1943. žalili su se da se »širenje nemačkog jezika

zaustavilo« i da »opštinski činovnici u biroima i kod kuća govore više slovenački jezik nego što su to činili pre godinu dana«.[146]

Izveštaji koje su nacistički vlastodršci u Mariboru i Gracu dobijali s terena govorili su čak o demonstrativnom značaju upotrebe slovenačkog jezika u gradovima, dok u unutrašnjosti već od prvih dana okupacije nije gotovo niko upotrebljavao nemački jezik.[147] A naročito se žalio celjski župan Robert Himer.[148]

Još slabiji su bili rezultati rada na odnarođavanju u Gorenjskoj. I tamo su već od 1941. godine organizovali tečajeve za jezik. Već od 13. jula do 3. avgusta 1941. je na njima bilo 21.824 odraslih.[149] Približno isti broj ljudi je prisustvovao i četrnaestodnevnim tečajevima od 3. do 17. avgusta 1941.[150] Nakon toga su izveli tri »planske akcije«, i to u zimu 1941-42. kada su organizovali 338 tečajeva za 11.692 slušaoca, od marta do jula 1942. kada su priredili 521 tečaj za 20.739 slušaoca i od novembra 1942. do juna 1943, kada su priredili 431 tečaj na kojima je bilo 12.520 slušaoca. Ukupno, dakle, 1290 tečajeva kojima je prisustvovao 44.951 slušalac.[151] A ipak je učenje nemačkog jezika nazadovalo i pokrajinski referent za tečajeve dr Lukas je 11. januara 1943. izveštavao: »Možemo konstatovati da je broj polaznika tečajeva, s obzirom na prethodne tečajeve, opao za 50 odsto. Interesovali smo se kako je s tim u donjoj Štajerskoj i konstatovali da i tamo, i pored znatno povoljnijih prilika, beleže jak pad broja polaznika tečajeva«.[152]

Od jeseni 1943. godine tečajevi nemačkog jezika su bili još samo retkost. Ne samo da ljudi više nisu hteli da ih posećuju nego nacisti nisu mogli više ni da ih organizuju, pošto je narodnooslobodilački pokret odlučno udario po nemačkim školama kao osnovnim uporištima nacističkog rada na odnarođavanju. A u jesen 1944. su nacisti u slovenačkoj Štajerskoj i sami naredili da se prekine s organizovanjem jezičkih tečajeva, iako su dr Iberajter i Štajndl još aprila 1944. žestoko pretili onima koji nisu hteli da uče nemački jezik.[153] Kako se približavalo proleće, koje su nacisti bili odredili kao krajnji rok za definitivno iskorenjivanje slovenačkog jezika i potpuno preovlađivanje nemačkog, ljudi su u slovenačkoj Štajerskoj govorili više slovenački jezik nego ikada ranije.

U svojim naporima da što pre i što potpunije germanizuje slovenačku Štajersku, Štajerski otadžbinski savez je nameravao da osnuje i što više biblioteka po gradovima i unutrašnjosti. Pošto su uništili slovenačke biblioteke, napravili su plan da u gradovima Maribor, Celje i Ptuj, osnuju »velike biblioteke«, prvu sa 15.000, drugu sa 8000 i treću sa 4000 knjiga; nekih 200 »malih biblioteka« sa po stotinu knjiga; 20 bilioteka sa po 300 knjiga; 15 sa po 500 i 10 ša po 1000 knjiga. Ukupno, dakle, 248 biblioteka sa oko 70.000 knjiga.[154] Prema tome, na svaku mesnu grupu trebalo bi da dođu približno dve biblioteke. »Ni na jedan kraj se nije zaboravilo i mislilo se na svakog Donještajerca. Plan je ličio na višenogog pauka, koji je svoju mrežu protegao preko donje Štajerske«, izveštavao je o tome Unterštajrišer Hajmatdinst 1. aprila 1942. kada su u Muti otvorili prvu takvu biblioteku. Činjenica da su ih do kraja juna 1942. otvorili već stotinu kazuje kako su nacisti i na tom području požurili s radom na odnarođavanju.[155]

GERMANIZACIJA SLOVENAČKE DECE U DEČIJIM VRTIĆIMA I ŠKOLAMA

Nemački okupator je u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj ukinuo sve slovenačke škole i dečije vrtiće i uveo nastavu samo na nemačkom jeziku, te osnivao samo nemačke dečije vrtiće kako bi te pokrajine potpuno germanizovao. Germanizacija slovenačkog stanovništva bi, dakle, otpočela već u dečijim vrtićima i školama. Zbog toga su nacisti veoma rado proglašavali da su dečiji vrtići i škole osnovna središta za prevaspitanje slovenačke dece i omladine, pa i odraslih, u nacističkom duhu i za njihovu germanizaciju.

Zbog toga na stvaranje guste mreže nemačkih dečijih vrtića i škola u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj treba gledati prvenstveno kao na meru odnarođavanja i zato je i razumljivo da su nacisti na tom području tako žurili. Tako rado su naglašavali da je u vreme stare Jugoslavije u čitavoj slovenačkoj Štajerskoj bilo samo 16 dečijih vrtića a da će oni za kratko vreme otvoriti nekih 150, tako da bar svaka mesna grupa Štajerskog otadžbinskog saveza ima po jedan vrtić. I, zaista, već do kraja 1941. godine otvorili su 72, a do marta 1942. trebalo je još oko 40, tako da bi njihova mreža prekrila svu pokrajinu i omogućila da se njome obuhvati većina dece od druge do šeste godine starosti. Tada je Štajndl izjavio: »Na njihov rad ne smemo gledati samo sa socijalnih, zdravstvenih ili svetskih perspektiva, već da oni, s obzirom na celokupni politički položaj u donjoj Štajerskoj, predstavljaju najosnovniju stepenicu naše totalne jezičke škole.«[156] Zbog toga su do kraja 1942. godine otvorili već 96 stalnih, 34 pomoćna i 56 letnjih dečijih vrtića itd., kojima su obuhvatili 7762 dece na čijoj je germanizaciji radila 421 dečija negovateljica.[157]

Što se tiče školstva u slovenačkoj Štajerskoj, dr Iberajter, šef civilne uprave je već 19. maja 1941. izveštavao ministra za nauku, vaspitanje i obrazovanje da je na okupiranoj teritoriji našao 394 osnovne i 26 građanskih škola, pet srednjih škola itd. »Samo po sebi se razume da ćemo na tom području urediti samo nemačke škole i da su isključene škole tuđih jezika ili dvojezičke škole. Zato sam naredio da se sve škole na koje sam naišao najpre zatvore, pa ću ih otvoriti kao isključivo nemačke škole.« Izveštavao je i o tome da su 294 osnovne škole već otpočele s nastavom i da je iz ostale Štajerske u slovenačku Štajersku već dovezao 482 učitelja, a u narednim nedeljama namerava da ih dovede još oko 500.[158]

Savezno vodstvo Štajerskog otadžbinskog saveza je već u proleće 1941. u slovenačkoj Štajerskoj, kada je reč o školstvu, postavilo četiri osnovna načela: prvo, da će u pokrajini biti samo nemačke škole, u kojima će nastavu izvoditi samo na nemačkom jeziku: drugo, da neće biti ni dvojezičke nastave ni manjinskih škola: treće, da će rad škole i rad organizacije »Deutsche Jugend« biti povezani i postavljeni na zajedničke temelje i četvrto, da će škola predstavljati centar celokupnog rada na germanizaciji.[159]

Za slovenačku Štajersku su nacisti već početkom aprila 1941. ustanovili tri »akcione grupe«, koje po okupaciji treba da preuzmu školstvo. U prvoj grupi je bilo 15 sreskih školskih poverenika, koje su nedelju dana pripremali

u Vecelsdorfu kod Graca, pa ih 14. i 15. aprila prevezli u slovenačku Štajersku. U drugoj grupi se nalazilo 150 učitelja, koje su 23. aprila prevezli u slovenačku Štajersku kako bi po opštinama organizovali nemačko školstvo. Treću grupu su sačinjavali učitelji koji su dolazili za škole. Tako je za nekoliko nedelja iz gornje Štajerske došlo već 860 nemačkih učitelja i učiteljica, kojima se pridružilo 80 folksdojčera iz slovenačke Štajerske, te 153 abiturijenta učiteljskih škola iz Austrije, a kasnije je broj nemačkih učitelja u slovenačkoj Štajerskoj iznosio već 1235.[160]

U Gorenjsku su 13. jula 1941. dovezli 415 učitelja i učiteljica iz Koruške i Salcburga. Ovi su najpre vodili tronedeljne tečajeve nemačkog jezika, i to pre podne za školsku decu, a popodne i uveče za odrasle. Dana 3. avgusta su se ti učitelji odvezli, a nakon toga su opet dovezli preko 200 učitelja i učiteljica, koji su, takođe, vodili četrnaestodnevne tečajeve nemačkog jezika i potom napustili Gorenjsku. A septembra 1941. je u Gorenjsku stiglo i tamo ostalo 260 nemačkih učitelja i učiteljica.[161]

Pošto je okupator dovezao toliko prosvetnih radnika - a žalio se da ih je još uvek nedovoljno - za decu, od koje je, prema njegovim podacima, 72.000 bilo obavezno da posećuje školu a samo ih je 0,6 odsto razumelo nemački,[162] uveo je samo nemačko školstvo. Nemačke škole su za naciste bile najznačajniji činilac pri germanizaciji slovenačkih ljudi. »Nemačke škole su tvrđave našeg nacional političkog (čitaj: denacionalizatorskog - nap. T. F.) htenja«, pisao je Štajndl početkom 1942. godine i navodio da u slovenačkoj Štajerskoj ima 367 osnovnih i 23 građanske škole sa 2133 razreda, 991 učiteljem i 92.362 učenika, te gimnazije u Mariboru, Ptuju, Celju i Brežicama, domaćičke i poljoprivredne škole, itd., u kojima se školuje oko 130.000 dece i omladine. »Sve te škole su citadele našeg političkog htenja i garancija za ostvarivanje našeg jezičkog plana« - još je dodao Štajndl.[163] »Sa nemačkim školama ili stoji ili pada germanizacija u donjoj Štajerskoj«, pisao je dr Miler-Hacijus na godišnjicu okupacije.[164] Zbog toga su nacisti u školama veoma rigorozno zabranili upotrebu slovenačkog jezika, čak i za vreme odmora, iako su u administrativnim ustanovama dozvoljavali strankama da se koriste slovenačkim ukoliko nisu znale nemački jezik. A male kršioce tog »novog reda« su nemački učitelji, koji često nisu imali odgovarajuće spreme, žestoko fizički kažnjavali. Telesna kazna, koju su progresivni slovenački učitelji pred rat vatreno izbacivali iz naših škola pod nacistima se razvila do neslućenih razmera. Uvredljivim izrazima, kao što su »srpska svinja«, »srpski pas«, itd., nemačko učiteljstvo je zasipalo našu decu. A ipak je bilo primera da su slovenačka deca u nemačkoj školi čak demonstrativno pevala slovenačke pesme. Osnovnom cilju - nacističkom vaspitanju i germanizaciji - bila je prilagođena i sadržina nastave. Učenje nemačkog jezika, biografija Adolfa Hitlera, pevanje i egzercir su se nalazili među glavnim predmetima.

Sa školom je bila tesno povezana nacistička omladinska organizacija pošto su učitelji i učiteljice bili glavne vođe te organizacije kako po školama, tako i po okruzima. »Na osnovu, koju već stvaraju dečiji vrtići, nastavljaju se škola i vanškolsko vaspitanje u 'Deutsche jugend'. Samim time što je učitelj u donjoj Štajerskoj najčešće i mesni vođa 'Dojče jugend', postoji između oba

radna područja veoma tesna veza,« pisao je dr Karstanjen.[165] »Osim zadatka da ovde ustanovimo nemačke škole i uz njihovu pomoć germanizujemo pokrajinu, postigli bismo i drugi cilj: u najtešnjoj vezi s omladinskim vođama trebalo bi, koliko god je moguće, široko uvažavati zov po jedinstvu vaspitanja'. Tako izvodi nastavu, kao laički učitelji, oko 80 voditelja 'Hitler jugend' i voditeljica 'Bund deutscher Mädel' iz Štajerske, a na stotine vaspitača radi na mestima omladinskih vođa u 'Dojče jugend', »izveštavao je Unterštajerišer Hajmatdinst u leto 1941.[166]

Organizacija »Dojče jugend«, organizovana poput »Hitler jugend« u Rajhu i u Austriji, u slovenačkoj Štajerskoj je obuhvatila mušku i žensku omladinu od sedme do 20. godine. U Gorenjskoj su nacisti osnovali »Kärntner Volksbundjugend«, tj. omladinu Koruškog narodnog saveza, ali su je 20. aprila 1942. preimenovali u »Hitler Jugend Anwärter-Einheiten«, tj. u pripravničke jedinice Hitler jugenda. Kao što su sami izjavljivali preimenovali su je, pored ostalog, i zato »da bi odstranili neukusni naziv Koruški narodni savez (sic!) i dali gorenjskoj omladini mogućnost da se posebno iskaže i zatim uključi u Hitlerjugend.«[167]

Kao što su nacisti nameravali da uz pomoć nemačkih škola potpuno germanizuju slovenačku omladinu, tako su nameravali i da je odgoje u poslušne podanike Trećeg Rajha. Prema njihovim idejama, trebalo bi slovenačku omladinu onemogućiti da se uključi među visoke intelektualce. Plašili su se, naime, da bi mogla i u nemačkim školama školovana slovenačka omladina iz Gorenjske i slovenačke Štajerske da postane vodeći antinemački i antinacistički sloj, odnosno da bi se »mogle ponovno stvoriti među Gorenjcima iredentistički usmerene grupe inteligencije«. U Gorenjskoj je, na primer, ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda na Bledu naglašavao da je upravo kranjska inteligencija najviše protiv svega što je nemačko, da se studenti nalaze u velikom broju u partizanima, »da se već šesnaesto i sedamnaestogodišnjaci, bez obzira na školsko obrazovanje, zbog dosadašnjeg vaspitanja, gotovo bez izuzetaka postavljaju protiv nemačkog naroda i Rajha« i da zbog toga valja sa sigurnošću očekivati da starija godišta, zbog planskog iscrpljujućeg političkog vaspitanja u staroj Jugoslaviji, uopšte nemaju nikakvih mogućnosti za svoja buduća zanimanja i za svoj rad unutar nemačkog naroda. Zbog toga su nacisti slovenačke studente podvrgli strogom nadzoru i izboru.

Najpre su one iz slovenačke Štajerske, prema strogom rasnom i političkom izboru koji je obavio Štajerski otadžbinski savez, organizovali u samostalne zajednice i za vođe im postavili zagrižene nemačke studente kako bi ih ovi politički vodili, vaspitavali i, razumljivo, nadzirali. One za koje su mislili da politički ne odgovaraju za buduće vodeće profesije »su bezobzirno udaljavali s visokih škola i u roku od 24 časa slali u centralnu Nemačku na obavezan rad u ona zanimanja koja odgovaraju njihovom znanju i koja im mogu obezbediti potreban životni minimum«. Zatim su, 7. jula 1942. na sastanku u Gracu zamenik štabnog vođe u državnom studentskom vodstvu iz Berlina Šulc, Majer-Kajbič i dr Kirbiš sa Bleda, pokrajinski studentski vođa fon Štajn, pokrajinski studentski vođa za Štajersku dr Franc Hefler i Karstanjenov za-

stupnik Verter, na osnovu već utvrđene prakse u drugim okupiranim pokrajinama, zaključili da će, u ime državnog studentskog vođe dr **Sela** i državnog ministra za nauku, vaspitanje i obrazovanje dr Rusta, studentska pitanja slovenske Štajerske i Gorenjske rešavati pokrajinski studentski vođa za Štajersku, i da će i dalje sve studente strogo nadzirati i birati. Pošto nadležni komandant bezbednosne policije i službe bezbednosti, te nacionalpolitički referent Štajerskog otadžbinskog saveza, odnosno I glavno odeljenje ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda na Bledu daju rasnu i političku ocenu, pokrajinski studentski vođa za Štajersku će poslati studenta na onu visoku školu koja bi bila najpodobnija za njegovo političko vaspitanje i germanizaciju, a ondašnjem odseku službe bezbednosti će narediti da ih nadzire i na kraju svakog semestra izda karakteristiku. »Valja samo razmisliti o tome kakvu štetu bi mogao da prouzrokuje Gorenjac koji bi bez strogog izbora i bez političkog vaspitanja i vodstva stekao akademski stepen i zatim kao vaspitač, inženjer ili lekar vodio i usmeravao nemačku omladinu i široke mase,« govorili su.[168]

U početku 1943. godine, odnosno pošto su u slovenačkoj Štajerskoj razvrstali stanovnike u tri političko-građanske kategorije i pošto je izgledalo da će to učiniti i u Gorenjskoj, nacisti su otpočeli na širem planu i za sve vrste škola da rešavaju pitanje ko se može školovati i gde. To su učinili 15. januara 1943. u Berlinu na sastanku predstavnika Ministarstva za nauku, vaspitanje i obrazovanje, Ministarstva unutrašnjih poslova, državnog komesara za jačanje nemačkog naroda, Glavnog državnog ureda bezbednosti, državnog studentskog. vodstva i šefova civilne uprave za donju Štajersku (dr Karstanjen i Ozvald Verter) i Gorenjsku (dr Volzeger). Zaključili su: za one osobe koje su dobile *nemačko državljanstvo* nema nikakvih prepreka za njihov studij na bilo kojoj školi: osobe koje su dobile *nemačko državljanstvo na opoziv* moraju posećivati osnovnu školu i škole učenika u privredi, dok će im posećivanje građanske i srednje škole biti dozvoljeno samo ukoliko u rasnom i političkom pogledu odgovaraju izbornim uslovima, koji su propisani cirkularom Ministarstva za nauku, vaspitanje i obrazovanje 3. jula 1941. (zastupnik Ministarstva za nauku, vaspitanje i obrazovanje Kolbah je čak zahtevao »da se u najvećoj meri strogo drže osnovnih načela izbora«); na više stručne škole za zanimanja i stručne škole mogu da se upišu samo uz posebnu dozvolu šefa civilne uprave koju ovaj izdaje samo za određeno vreme i za određenu školu (dok je dr Volzeger izjavio da će dozvole davati samo za škole sa internatima u Rajhu, dr Karstanjen je rekao da će ih davati samo za škole u Štajerskoj, »jer je tamo najveća garancija za sigurno nadziranje nacionalnog razvoja dece i omladine«, zastupnici vrhovnih državnih vlasti su, pak, molili »da ne izdaju dozvole za škole ni na nacionalno ugroženim područjima, ni u predelima koji su manje pogodni za germanizaciju kao, na primer, Beč, Poznanj itd.«), učiteljske škole su im zatvorene i samo u iznimnim slučajevima mogu, uz pomoć posebne dozvole, da se upišu u učiteljsku školu u Mariboru; u visoke škole i na univerzitete mogu da se upišu samo s posebnom potvrdom, koju izdaje nadležni šef civilne uprave najviše za jedan semestar i za određenu školu (dr Karstanjen je izjavio da će davati dozvole samo za univerzitet i visoke škole u Gracu

i za Rudarsku visoku školu u Leobnu, dok su drugi bili mišljenja da bi studentima bar posle trećeg semestra dozvolili školovanje i na drugim univerzitetima i visokim školama u Rajhu). *Štićenici* mogu da posećuju osnovnu školu i školu učenika u privredi ukoliko to dozvoljavaju školske prilike, naročito dovoljan broj učitelja i prostorija.[169]

Tako je, dakle, nacistička podela stanovništva slovenačke Štajerske i Gorenjske u tri političko-građanske kategorije posegla i na područje školstva. Samo tzv. nemačkim državljanima, tj. prvenstveno folksdojčerima bilo je moguće da bez prepreka posećuju sve škole. Izgleda da su nacisti bili veoma protiv toga da slovenačka omladina posećuje nemačke učiteljske škole. Pošto su učenicima u učiteljskim školama u Gorenjskoj neko vreme posle okupacije dozvolili da završe školovanje u učiteljskoj školi u Beljaku, pred kraj 1942. godine su morali da konstatuju da ni jedan od 26 abiturijenata ne ispunjava političke uslove za učitelja. Ovako su zaključili: »Čini nam se da možemo, najposle, iz slike koju smo dobili, da zaključimo da prva godišta posle 1919. godine nisu ni u kom slučaju primerna da bi ih uvrstili među akademske ili vodeće profesije. Upravo kod njih je moguće naći najmanje razumevanja za nemački pogled na svet i izgleda da im je i nemoguće da se u nj užive. Oni su tipična liberalistička inteligencija i potomci slovenačkog proletarijata.«[170]

Pošto je Ministarstvo za nauku, vaspitanje i obrazovanje dobilo primedbe ustanova čiji su predstavnici prisustvovali spomenutom sastanku u Berlinu, to je 11. maja 1943. zaključke konferencije formulisalo kao posebno rešenje, ali za koje je izričito reklo da ga neće objaviti u svom službenom listu.[171]

To rešenje je određivalo da će šefovi civilne uprave za svoja područja izdati i svoja rešenja. Dr Iberajter je takvo rešenje izdao 23. novembra 1943. Uvažio je primedbe nekih ustanova, na primer, glavnog državnog ureda bezbednosti i još pooštrio merila za izdavanje dozvola za školovanje tzv. nemačkih državljana na opoziv. Ovima je dozvolio da posećuju više, stručne škole za zanimanja i stručne škole s internatima u Štajerskoj samo kada je predviđao da će sa osamnaestom godinom starosti postati stalni nemački državljanin. Nemačkim državljanima na opoziv je, načelno, onemogućavao i posećivanje univerziteta i visokih škola te je za sebe zadržao pravo da im on sam i dalje dozvoljava da posećuju škole i to oni koji ih već posećuju i za koje misli da će najkasnije posle trećeg semestra postati stalni nemački državljanin.[172] A dr Rajner je, iako je ministar za nauku, vaspitanje i obrazovanje pet puta urgirao, projekt takvog rešenja za Gorenjsku koji je sastavio već 24. maja 1943. i bio gotovo isti kao rešenje Ministarstva za nauku, vaspitanje i obrazovanje, koje je izdato 14 dana ranije, zadržao u svom stolu. Naime, uopšte nije hteo da ga izda. To je obrazlagao ovako:

»Napominjem da te odredbe još nisam izdao, jer sam svoju prvobitnu nameru, da sve potrebne propise o školstvu na okupiranim područjima sprovedeni naredbom i da, zatim, za izvođenje te naredbe izdam još neke odredbe po tom projektu, s obzirom na sadašnje prilike odgodio za kasnije vreme. Mislim da izričite odredbe koje se u praksi već sprovode za sada nisu potrebne, pošto je na pogođenom području nastava u nemačkim školama uglavnom pri-

vremeno prekinuta, a škola sa slovenačkim nastavnim jezikom uopšte nema. A o posečivanju škola na području Rajha ionako odlučuju ustanove Rajha prema propisima izdatim za Rajh.«'[173]

Za nas je posebno zanimljivo Rajnerovo priznanje da je već početkom 1944. godine nastava u većini nemačkih škola u Gorenjskoj prekinuta. Nije, doduše, izneo razlog ali drugi izvori svedoče da je naciste u Gorenjskoj, pa i u slovenačkoj Štajerskoj na prekid nastave prisilila narodnooslobodilačka borba.

Kako su škole bile osnovna nacistička središta za prevaspitanje i vaspitanje naše dece i omladine a i odraslih u nacističkom duhu i za njihovu germanizaciju, jer nemački učitelji i učiteljice nisu samo držali nastavu u školama nego su vodili i tečajeve nemačkog jezika, nemačku omladinsku organizaciju, bili su i funkcioneri u Štajerskom otadžbinskom savezu, NSDAP itd., to je narodnooslobodilački pokret vrlo rano počeo da koči njihov rad.

Kada je na kamničkom području krajem jula 1941. došlo do oružanog ustanka, kamnički politički komesar, polovinom avgusta, naredio je da se učitelji povuku iz 12 škola u ugroženim krajevima, jer, navodno, nisu u Gorenjsku došli zato »da bi se borili po šumama, već da bi obavljali miran kulturni rad,« i, navodno, da »je svaki nemački učitelj suviše dobar da bi ga bez zaštite ispostavljali banditima«.[174] Krajem septembra 1941. je većina tih škola nastavila s održavanjem nastave, ali su, nakon masovnog ustanka u radovljičkom okrugu, polovinom decembra 1941., za neko vreme ukinuli nastavu u devet većih i nekim manjim mestima. Do privremenog povlačenja nemačkog učiteljstva sa ugroženih područja u Gorenjskoj je došlo i u junu 1942. ali to nije predstavljalo poseban problem, jer su škole završavale nastavu, a krajem leta je narodnooslobodilačka borba, nakon snažne nemačke ofanzive, doživela priličan pad.[175]

Sa ojačanjem oslobodilačke borbe partizanske komande su u proleće 1943. naredile svojim jedinicama da onemoguće nacističko školstvo. Učiteljski kadar treba da proteraju, učitelje - zagrižene naciste i funkcionere NSDAP - justificiraju, a školske zgrade demoliraju ili popale.[176] Kada je neka partizanska jedinica februara i marta 1943. demolirala osnovne škole u Jevnici i Moravčama, justificirala obojicu školskih upravitelja koji su bili vođe mesne grupe NSDAP, kamnički pokrajinski savetnik je naredio da učiteljstvo napusti osam ugroženih škola.[177] Isto tako je oktobra 1943. zbog partizanske aktivnosti naredio napuštanje daljih 11 škola.[178] Krajem 1943. godine je u kamničkom okrugu u Gorenjskoj delovalo još samo nešto manje od polovine osnovnih škola, jer se njihov broj smanjio od 43 na 19, a i one su bile udružene u devet većih krajeva.[179] Do polovine 1944. godine, kada su partizanske jedinice u tom okrugu uništile već 31 osnovnu školu, delovalo je još samo nekoliko škola u većim mestima uz prugu, tako da je bilo već preko 3000 dece bez školske nastave.[180] U druga dva okruga u Gorenjskoj prilike su bile samo unekoliko drukčije. Doduše bilo je uništeno samo malo školskih zgrada, ali ipak su u brojnim školama ukinuli nastavu zbog partizanske aktivnosti.[181]

Kako su nemačkog okupatora pogodili napadi narodnooslobodilačke vojske neposredno na njegove ustanove za germanizaciju, prvenstveno škole,

očigledno je iz izveštaja šefa civilne uprave za Gorenjsku, dr Rajnera, upućenog Himleru 7. decembra 1943: »Već nekoliko nedelja banditi imaju novu taktiku. Sistematski kreću od mesta do mesta i pale sela u kojima su nemačke ustanove.« Pošto je rekao da su u samo dva zadnja dana zapalili pet škola, dva dečija vrtića, tri stranačka doma itd., još je dodao: »*Ovaj metod je izričito opasan, jer parališe rad na germanizaciji.*« (podvukao T. F.)[182]

U slovenačkoj Štajerskoj nacističko školstvo je bilo, doduše, znatnije pogođeno tek polovinom 1944. godine, ali gaje narodnooslobodilačka borba nagrizala već od proleća 1942. godine. Pošto su decembra 1941. »zbog komunističkih akcija morali privremeno da zatvore školu u Celju«,[183] poverenik šefa civilne uprave za školstvo, Karl Urag, 15. juna 1942. izveštavao je na štabnim razgovorima u Gracu:

»Protivnikova aktivnost u celjskom okrugu je, naročito u zapadnom delu okruga, prouzrokovala da se deca protive da govore nemački, da uprkos zabrane učitelja pevaju slovenačke pesme, da se ljudi protive da pozdravljaju na nemački način, pa smo zbog toga morali zatvoriti nekoliko škola.«

Rekao je i to da u školama ne može da postavi mlade učiteljice, »jer je u ugroženim predelima svakoga dana pucanje i drugo uznemiravanje i mlade ženske učiteljske snage nisu dorasle takvom nervnom naporu«.[184]

Približno u isto vreme su partizanske jedinice na Kozjanskom popalile prve dve nemačke škole u slovenačkoj Štajerskoj (u Zabukovju i Zagorju kod Pilštanja) i justificirale prvog nemačkog školskog upravitelja i nacističkog funkcionera. A u jesen 1942. nacisti su morali da, zbog narodnooslobodilačke borbe, zatvore nekoliko škola na Pohorju, u Savinjskoj dolini i u trbovljanskom okrugu.

Po nacističkim školama partizanske jedinice su snažnije udarile u 1943. godini, jer su samo u Savinjskoj dolini i trbovljanskom okrugu popalile više od sedam škola.[185]

Nacističko školstvo je naročito bilo pogođeno u leto 1944. godine, kada je narodnooslobodilačka vojska stvorila šire oslobođene teritorije u Savinjskoj dolini, na Kozjanskom i Pohorju i kada su u drugim krajevima celjskog, trbovljanskog i mariborskog okruga za unutrašnjost školske zgrade, koje još nisu bile uništene, zaposeli policija i vojska, pa su tako nacističke škole koliko-toliko nesmetano delovale samo u ptujskom i ljutomerskom okrugu.

Narodnooslobodilački pokret je, uporedo s uništavanjem okupatorovog nemačkog školstva, osnivao i svoje »partizanske« slovenačke škole. Iako u Gorenjskoj i slovenačkoj Štajerskoj nisu mogli da otvore toliko partizanskih škola kao na većim oslobođenim teritorijama u Dolenjskoj i u Slovenačkom primorju, ipak ih je bilo prilično. U Gorenjskoj su prvih sedam otvorili aprila 1944. u kamničkom okrugu, a približno u isto vreme još šest u škofjeločkom okrugu. A u školskoj 1944-^5. godini u Gorenjskoj su bile 64 partizanske škole. U slovenačkoj Štajerskoj su u drugoj polovini 1944. godine u gornjem delu Savinjske doline otvorili 15 partizanskih škola, na Kozjanskom 16 i na Pohorju dve, dok su u mnogim drugim krajevima bili školski kružoci. Sve te škole i kružoke posećivalo je više hiljada slovenačke dece.[186]

DENACIONALIZATORSKE NAMERE NA NEKIM DRUGIM PODRUČJIMA

Rekao sam već da su gotovo sve mere koje su uveli šefovi civilne uprave u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj služile osnovnoj nameri nacističke okupacione politike u Sloveniji. Mere, koje sam već naveo, imale su neposrednu nameru odnarođavanja, dok su mnoge druge koje ovde ne mogu, razumljivo, sve nabrojati, imale neki drugi, na primer, privredni, vojni cilj, ali ipak su se i tu nacisti držali svojih tzv. nacionalpolitičkih, tj. načela odnarođavanja. Pokušaću to da prikažem na nekoliko primera, odnosno područja.

Nemački okupator je u proleće odnosno u jesen 1942. godine u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj uveo nemačke vojne zakone i pored toga što obe pokrajine nije još pravno priključio nemačkom Rajhu, jer mu je to onemogućavala narodnooslobodilačka borba. Slovenačke mladiće i omladinke počeo je da mobiliše u obaveznu polugodišnju državnu radnu službu (Reichsarbeitsdienst), a mladiće nakon toga još i u nemačku vojsku. Ova mera je imala prvobitnu nameru da obezbedi određen broj ljudi za nemačku državnu radnu službu i vojsku, a trebao je da pomogne i germanizaciji tih ljudi. Zbog toga je razumljivo što su se nacisti u slovenačkoj Štajerskoj i Gorenjskoj trudili da ih što pre i što više regrutuju. Kada su 1. juna 1942. na štabnim razgovorima u Gracu govorili o regrutaciji omladinki u državnu radnu službu, Štajndl je molio »da što pre pozovu u žensku radnu službu naročito omladinke iz krugova slovenačke inteligencije«.[187] Na to su ga, bez sumnje, navodili nacionalpolitički motivi: dovesti u Nemačku što više takvih ljudi koji bi mogli ili koji su sprečavali rad na odnarođavanju u slovenačkoj Štajerskoj. Kao što smo videli, ubrzo su se nakon toga, u jesen 1942. trudili da »presade« u Nemačku što više porodica slovenačke inteligencije. Kada su 6. oktobra 1942. u Celovecu raspravljali o pozivu gorenjskih omladinaca u nemačku vojsku, bili su za to da ih iz nacionalpolitičkih razloga pozovu što više. »Kada je reč o konferenciji koju smo održali 6. o. m. na državnom namesništvu o gore navedenom pitanju (popis i pregled vojnih obveznika u Gorenjskoj - nap. T. F.), javljamo da je potrebno, na gaulajterovu želju, iz *nacionalpolitičkih* (podvukao T. F.) razloga posvećivati glavnu pažnju tome da se pri pozivanju u državnu radnu službu i aktivnu vojnu službu kolikogod je moguće brže dostigne veoma veliki broj«, izveštavali su. I kada je zastupnik komande za naoružavanje iz Celovca rekao da se u Gorenjskoj nalaze veliki pogoni za naoružanje, u kojima radi mnogo osoba mlađih godišta, odgovorili su mu da ih treba, i pored toga, mobilisati, jer su »*ta preduzeća uglavnom žarište nemira*« (podvukao T. F.), a vrhovna vojna komanda neka pošalje drugu radnu snagu,[188] kad su predlagali da što brže odstrane što veći broj omladine iz Gorenjske nacisti nisu imali pred očima samo nacionalpolitičke interese, već i zadatak da narodnooslobodilačkom pokretu odvuku što više potencijalnih ljudskih snaga.[189] I pri pozivanju u državnu radnu službu i vojsku nacisti su iz tzv. nacionalpolitičkih razloga pazili na to da slovenačke omladince i omladinke smišljeno šalju u razne krajeve i jedinice kako bi kao pojedinci među Nemcima morali da uče nemački jezik. Upravo u leto 1942. su, naime, utvrđivali da je jedna od

najvećih teškoća pri germanizaciji Gorenjske u tome što ne mogu pridobiti slovenačku omladinu i da ova tek malo ili, pak, gotovo uopšte ne vlada nemačkim jezikom. Priznali su da je tečajeve Koruškog narodnog saveza posećivao samo mali broj omladine.[190]

I pri angažovanju državne radne službe u našim krajevima namere odnarođavanja nisu bile na poslednjem mestu. Kada su maja 1941. na nekoj konferenciji u Mariboru raspravljali o radu koji treba da obave odeljenja državne radne službe u slovenačkoj Štajerskoj (regulacija Pesnice, Polskave, Ložnice i Sčavnice te gradnja puteva), naglašavali su i nacionalpolitičku nameru tih akcija, tj. da bi angažovana odeljenja, sastavljena od nemačke omladine, delovala i denacionalizatorski među slovenskim stanovništvom u unutrašnjosti. Zbog toga su u programiranje uključili i štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu. Tako je dr Karstanjen 18. juna 1941. pisao dr Štiru da je »upravo angažovanje državne radne službe, kako sledi iz priloženog izveštaja, za nas od velikog *nacionalpolitičkog* (podvukao T. F.) značaja«. Opunomoćenik za prostorsko uređenje pri šefu civilne uprave za donju Štajersku je, pak, 30. septembra 1941. pisao štabnom uredu državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu: »Osim *nacionalpolitičkog* (podvukao T. F.) značaja angažovanja državne radne službe u donjoj Štajerskoj njegov osnovni značaj je još i u pridobijanju dragocenih obradivih površina... Već bi pri planiranju trebalo, dakle, utvrditi da li bi na tim područjima mogli naseliti nemačke poljoprivrednike i koliko bi ih mogli naseliti«.[191]

Još jasnije su s nacionalpolitičkim razlozima utemeljivali angažovanje državne radne službe u Gorenjskoj, gde bi trebalo da radi njenih šest odeljenja (regulacija Pšate i Žabnice te gradnja puteva):

»Osim potpuno jasnog socijalnog značaja nacionalnoprivredne vrednosti radova, akcija državne radne službe u Gorenjskoj ima još veoma veliki *nacionalpolitički* (podvukao T. F.) značaj. Neće samo štititi veoma dragocenu narodnu imovinu pred uništenjem ili izgradnjom saobraćajnih puteva povezivati značajna proizvodna područja, već će biti zadatak državne radne snage i to da pomaže ubrzani proces germanizacije na području na kome se samo retko govori nemačkim jezikom i na kome sumnjivi elementi sve više pokušavaju da otuđe domaće stanovništvo od germanstva. Iz nacionalnoprivrednih razloga potrebno angažovanje svih šest odeljenja u južnom delu Gorenjske imaće i povoljne nacionalpolitičke posledice. Pomoći će da se stvori brana između severnog područja i nekadašnjeg glavnog grada celokupne Kranjske - Ljubljane, iz koje će, kako predviđamo, još dugo vremena pokušavati da utiču na narod u antinemačkom smislu.«[192]

I u svom odnosu prema crkvi nemački okupator je u mnogo čemu postupao prema svojim nacionalpolitičkim načelima. Najpre je iz slovenačke Štajerske i Gorenjske izgnao većinu slovenačkih sveštenika, ostavio je samo nekoliko starijih i nemoćnih (u Gorenjskoj je samo u 10 župnija ostalo 11 sveštenika). Crkveno imanje je zaplenio u korist jačanja nemačkog naroda i crkvene zgrade uglavnom dodelio Štajerskom otadžbinskom savezu i Koruškom narodnom savezu, odnosno NSDAP, koji su u njima sredili svoje »domove« i kancelarije.[193]

U vreme svog dolaska nemački okupator iz »psiholoških« razloga nije javno zabranio sveštenicima da propovedaju na slovenačkom jeziku, ali je zato naredio političkim komesarima da to učine svak u svom srezu.[194] Nakon hapšenja i proterivanja velike većine slovenačkih sveštenika većina parohija ostala je bez verskih obreda, a retkim slovenačkim sveštenicima koji su ostali okupator je ubrzo zabranio upotrebu slovenačkog jezika pri verskim obredima.[195] Neki nacionalno svesni sveštenici su umesto nemačkog crkvenog pevanja, koje je preporučio nemački okupator, uveli latinsko. Izgleda da su nacisti i savetovali biskupima u Gracu i Celovcu da u slovenačku Štajersku i Gorenjsku šalju sveštenike iz svojih biskupija, ali ipak samo one koji ne znaju slovenački jezik.[196]

NAPOMENE UZ VI POGLAVLJE

[1] Ost-Südost-Stimmen je 30. septembra 1941. doneo izveštaj iz slovenačke Štajerske u kome je pisalo: »Svaka prihvaćena bilo politička, privredna ili nacionalna mera mora služiti *germanizaciji pokrajine*.« (NAW, T-81 rolna 540.)

[2] Marburger Zeitung 10. IV 1941.

[3] Pfrimerova naredba od dana 12. IV 1941. u biblioteci IZDG; Marburger Zeitung 15. IV 1941.

[4] Cirkular šefa civilne uprave za donju Štajersku 30. IV 1941, arhiv IZDG, f. 238.

[5] VAZSt. 26. VIII 1943; Carstanjen: Die Untersteiermark, 15; Straka: Untersteiermark unvergessene Heimat, 112-113; Milan Zevart i Stane Terčak: Od vstaje do zrnage, Maribor 1966, str. 24-25; Milan Zevart, usmeni podatak.

[6] Štajndlova pisma od 25. IV i 27. V 1941, arhiv IZDG, f. 238; Izveštaj političkog komesara za Gornji grad. šefu civilne uprave za donju Štajersku 14. V 1941, arhiv IZDG, f. 238; Uputstvo političkog komesara Šmarje pri Jelšah 4. VI 1941, arhiv IZDG, f. 236.

[7] Naredba šefa civilne uprave za donju Štajersku »o nemačkom načinu pisanja ličnih i porodičnih imena« od 20. X 1941, VAZSt. 25. X 1941; naredba šefa civilne uprave za Gorenjsku »o nemačkom načinu pisanja ličnih i porodičnih imena« od dana 10. II 1942. VAZK 26. februara 1942.

[8] VAZK 20. VIII 1942.

[9] Vidi: Metod Mikuž: Slovenci v stari Jugoslaviji, Ljubljana 1965.

[10] VAZSt. 24. IV 1941.

[11] Smernice komesara za ukidanje organizacija za donju Štajersku 14. IV 1941, AS, fond KUZOP, f. 14.

[12] Spisak u arhivu IZDG, f. 5.

[13] VAZK 2. V 1941.

[14] VAZK 28. V 1941.

[15] VAZK 25. i 28. X, 27. XI i 10. XII 1941.

[16] Zapisnik sastanka od 5. VI 1941, arhiv INV, fond DDV. Imovinom Slovenačkog planinskog društva se je, na primer, okoristio Deutscher Alpenverein, koji je samo u Gorenjskoj dobio 12 planinskih domova i razgledni toranj. I u Karawanken Bote su u vezi s tim 16. avgusta 1941. zapisali: »Sada se javljaju hitni zadaci ne samo u turističkom pogledu već i u vezi sa očuvanjem i učvršćenjem nemačke nacionalnosti.«

[17] VAZSt. 21. IV 1941.

[18] VAZSt. 16. V 1941; Lurkerov cirkular ispostavama službe bezbednosti 24. VI 1941, AS, fond KUZOP, f. 15.

[19] Štajndlov dopis političkom komesaru za Gornji grad 25. IV 1941, arhiv IZDG, f. 238

[2°] Tešerov cirkular 6. V 1941, AS, fond KUZOP, f. 14.

[21] Štajndlov cirkular St./ Sch. 1119 od dana 14. V 1941, AS, fond KUZOP, f. 14.

[22] Izveštaj žandarmerijske stanice Vransko političkom komesaru za srez Celje - okolina 26. V 1941, AS, fond KUZOP, f. 14.

[23] Cirkular političkog komesara za okrug Maribor-okolina 6. VIII 1941, AS, fond KUZOP, f. 14.

[24] Befehlsblatt, Folge 12/42.

[25] Karstanjenova uputstva 27. XI 1942, AS, fond KUZOP, f. 14.

[26] Mirko Brolih: Hitlerjevski režim v Jugoslaviji v letih 1941 do 1945, elaborat, arhiv MNOM; isti: Dr Sigfried Uiberreither, elaborat, arhiv MNOM; izveštaj dr Pavia Blaznika o radu za restituciju slovenačkih kulturnih dobara u Gracu i Celovcu od 8. VIII do 31. X 1949, Beč 5. XI 1949, u njegovoj zbirci materijala o restituciji slovenačkih kulturnih dobara iz Austrije (navodim: Blaznikova zbirka materijala); Blaznikov izveštaj o Pokrajinskoj biblioteci u Gracu, Blaznikova zbirka materijala.

[27] Izveštaj dr Pavia Blaznika i Frana Baša o Pokrajinskom arhivu u Gracu i izveštaj dr Pavia Blaznika o Pokrajinskom arhivu u Celovcu, Blaznikova zbirka materijala. Blaznik: Arhiv v severni Sloveniji v dobi nemške okupacije. Arhivist, I, 1951, sv. 2, str. 20-26.

[28] Izveštaj ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru za vreme od 1. X do 31. XII 1941, DZA, fond RH, Bd. 5625, str. 17-48.

[29] Njegov kasniji vođa Franc Štajndl je 18. aprila 1941. pisao političkom komesaru u Gornjem gradu Adolfu Svobodi: »Osnovnu ideju o Štajerskom otadžbinskom savezu poznaješ iz naših *razgovora u Gracu*... Njegovo zemaljsko uređenje poznaješ s *karte*.« (podvukao T. F.) arhiv IZDG, f. 238. I nekadašnji komandant bezbednosne policije i službe bezbednosti za donju Štajersku, Oto Lurker je u ljubljanskim zatvorima izjavio da je na sastanku u Gracu, koji je održan još pre napada na Jugoslaviju, dr Iberajter najavio »da će biti u donjoj Štajerskoj osnovan Štajerski otadžbinski savez pod vodstvom tadašnjeg vođe organizacionog ureda Stajndla.« (Lurker, 5.)

[30] Pečate čuva Muzej narodne osvoboditve Maribor.

[31] VAZSt. 15. IV 1941.

[3,a]O sastancima izveštava Rudolf Holcer u svom elaboratu: Die statistische Stelle des SDKB Draubannschaft. O tome, da su Barona imenovali za Stajndlovog zamenika govori i M. Strakà u svojoj knjizi »Untersteiermark unvergessene Heimat«, str. 114.

[32] Izveštaj političkog komesara za Gornji grad 24. IV 1941, arhiv IZDG, f. 238. - 28. i 29. aprila 1941. podelili su sto hiljada letaka sa upozorenjem na njegovo skoro osnivanje, 7. maja su podelili 30.000 plakata sa parolom: »Štajerski otadžbinski savez - zajednica domu odanih Stajeraca! Prijave u narednim danima!«, 10. maja su nalepili 10.000 plakata sa naredbom šefa civilne uprave o osnivanju te organizacije. 12. maja su podelili 200.000 letaka i 50.000 plakata sa Stajndlovim pozivom itd.

[33] VAZSt. 10. V 1941.

[34] Befehlsblatt, 1941, Folge 1, str. 7.

[36] Tako je, na primer, mislio dr Miler-Soltes u svom izveštaju Ministarstvu unutrašnjih poslova 30. V 1941; samo vodstvo je među najvažnije zadatke narednog razdoblja uvrstilo i »temeljno planiranje političkog koncepta sa izradom trogodišnjeg plana, koji će precizno određivati pojedine faze rada svih ureda i od formacija Štajerskog otadžbinskog saveza« koje od njih zavise. (Befehlsblatt 1941, Folge 2, str. 81-82.)

[36] Te podatke su objavili Marburger Zeitung 31. V i 1. VI 1941, te Befehlsblatt 1941, Folge 2. Arbeitsanweisung Nr. 4 für Durchführung der Mitgliederstandsveränderungen im Steirischen Heimatbund 27. II 1942, je, pak, doneo nešto manji broj i to 320.177. Razlika je nastala zbog prelaska opština Razkrižje i Štrigova, gde su, takođe, 3630 osoba upisali u organizaciju (Marburger Zeitung 21. V 1941) pod mađarsku okupacionu upravu. Različite su i brojke za okruge Maribor - grad i Maribor - okolina pošto su po upisu deo okoline sa 5103 upisanih priključili gradu što, razumljivo, ipak nije promenilo konačni broj upisanih.

[37] Marburger Zeitung 16. IV 1941.

[38] Marburger Zeitung 13. V 1941.

[39] »Misaona veza za govornika prilikom govora izvedenih na skupovima za pristup Štajrišer Hajmatbund«, izdanje saveznog vodstva Štajerskog otadžbinskog saveza, maj 1941.

[40] Upravo tamo.

[41] Marburger Zeitung 2. V 1941.

[42] Dopis ureda za populacionu politiku u saveznom vodstvu Štajerskog otadžbinskog saveza političkim komesarima 29. IV 1941, arhiv IZDG, f. 238; Befehlsblatt, Folge 1, 1941, str. 42 i 52; Volks- und Rassen Verhältnisse der Untersteiermark.

[43] Izveštaj Volks- und Rassenverhältnisse der Untersteiermark navodi da su pregledali 309.095 prijavljenih dok statistički izveštaj saveznog vodstva Štajerskog otadžbinskog saveza od 14. X 1941. navodi 321.252.

[44] Štajndlovo radno uputstvo 3. X 1941, arhiv IZDG.

[46] Izveštaj političkog komesara Šmarje pri Jelšah šefu civilne uprave za donju Štajersku krajem aprila 1941, arhiv IZDG, f. 236.

[46] Izveštaj prijemne komisije iz Ribnice na Pohorju od 5. avgusta 1941, arhiv MNOM.

[47] Izveštaj mesne grupe Štajerskog otadžbinskog saveza Luče političkom komesaru za Gornji grad, arhiv IZDG, f. 236.

[48] Befehlsblatt, 1941, Folge 1, str. 15-18.

[49] Prilog uz Štajndlov dopis koji je 14. oktobra 1941, poslao uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda, arhiv MNOM. Već spomenuti izveštaj akcionog ureda Südost glavnog rasnog i kolonizacionog ureda SS »Volks- und Rassenverhältnisse der Südsteiermark« sadrži i podatke o tome koliko postotaka pregledanih osoba je u pojedinim mesnim grupama Štajerskog otadžbinskog saveza dobilo ocenu I, II, III ili IV, kakav je postotak učešća pojedinih rasa kod pregledanih u pojedinim mesnim grupama itd.

[50] Štajndl je 29. XI 1941. izveštavao: »Do sada je ured za članstvo u saveznom vodstvu Štajerskog otadžbinskog saveza 321.252 moliocima za privremeno članstvo u okruzima Celje, Ljutomer, Maribor-grad, Maribor-okolina i Ptuj izdao 207.530 članskih legitimacija, dok ostale još razmatra. Do 1. januara 1942. će biti svi primeri rešeni.« (Marburger Zeitung 29/30. XI 1941.)

[51], Približan broj primljenih za oba okruga nam daje razlika između broja onih koje su komisije u svom zaključnom izveštaju navele kao »bez razmišljanja« iz petih okruga (250.307) i broja primljenih u Štajndlovom izveštaju na štabnim razgovorima u Gracu 23. III 1942. (287.000), dakle, oko 36.693. (Zapisnik štabnih razgovora u Gracu 23. III 1942, arhiv MNOM, fond DDV.)

[52] Zapisnik štabnih razgovora u Gracu 23. III 1942, arhiv MNOM, fond DDV.

[53] Marburger Zeitung 12. V 1941.

[54] Dopis Frica Bauera 3. XI 1942, arhiv MNOM.

[55] Cirkular od dana 5. X 1943, arhiv IZDG, f. 627.

[56] Dana 29. novembra 1942, tj. u vreme popisa stanovništva u svih sedam okruga, pri čemu tzv. područja za naseljavanje uz Savu i Sutlu nisu uzimali u obzir, bio je sledeći broj članova:

Okrug	Definitivni članovi	Privremeni članovi	Ukupno	Nečlanovi
Celje	2.245	71.241	73.486	15.349
Ljutomer	2.715	18.275	20.990	4.203
Maribor-okolina	2.702	52.015	54.717	16.647
Maribor-grad	7.800	30.730	38.530	11.050
Ptuj	1.367	50.686	52.053	13.177
Brežice	66	13.907	13.973	4.088
Trbovlje	237	21.378	21.615	5.764
Ukupno	17.132	258.232	275.364	68.272

»[7] Befehlsblatt, 1941, Folge 1, str. 97; Befehlsblatt, 1942, Folge 1, str. 7.

[58] Befehlsblatt, 1942, Folge 1.

[69] Befehlsblatt, 1941, Folge 1, str. 61.

[60] Štajerski gospodar, Maribor, 17. II 1945.

[61] Befehlsblatt, 1941, Folge 2, str. 84.

[62] Befehlsblatt, 1941, Folge 1, str. 42 i 52; Befehlsblatt, 1942, Folge 5, str. 25-27.

[83] Befehlsblatt, 1941, Folge 1, str, 38-39.

[64] VAZK 28. V 1941.

[66] Karawanken Bote 5-6. VIII 1941.

[66] Izveštaj vođe Vermanšafta Koruškog narodnog saveza od 19. avgusta 1941, arhiv IZDG.

[67] Tako je vođa podružnice državnog propagandnog ureda za Koruško na Bledu, Lotar Veber, 2. septembra 1941. izveštavao u Berlin sledeće: »Što se tiče rada Koruškog narodnog saveza, na žalost, ne mogu vam poslati izveštaj koji bi vas obradovao, jer smo, po mom mišljenju, suočeni sa pitanjima koja bismo morali rešavati, podjednako bespomoćni kao i do sada. Činjenica je da nije bila izdata još ni jedna članska legitimacija i da su *teškoće pri postavljanju voditelja sve veće zbog straha pred nasilnim činovima protivnika,* (podvukao T.F.) Kako će to ići dalje uopšte mi nije jasno, a naročito ne zbog toga što će 1. oktobra biti izvedeno priključenje okupiranog, područja Koruškoj pokrajini. Verovatno će kasnije *dr Leju uspeti da afirmiše stav da bude Koruški narodni savez podređen stranki, uključen u nju.*« (Podvukao T. F.) A Feliks Pečauer, referent u istoj ustanovi, izveštavao je novembra 1941. u Celovec »da Koruški narodni savez do sada nije mogao uspostaviti bliži kontakt sa Slovencima niti pridobiti njihovo poverenje.« (Izveštaji Lotara Vebera 2. IX 1941. i Feliksa Pečauera 14. XI 1941, arhiv IZDG, f. 1003.)

[68] Dr Rajner je već 15. IX 1941. pisao vođi strankine kancelarije Bormanu da je spreman da prihvati položaj gaulajtera za Koruško. Ali je predlagao da udruže pokrajine Koruško i Salcburško kako bi za »uređenje prilika u Gorenjskoj dobili širu pozadinu fronta kakvu ima, na primer, gornja Štajerska za donju Štajersku.« (Rajnerovo pismo Bormanu 15. IX 1941, NAW, T-175, rolna 122.) Petnaestog oktobra 1941. Himleru je pisao viši vođa SS i policije u XVIII vojnom okrugu, SS-brigadefirer dr Šel da se govori o tome da će Hitler za novog salcburškog gaulajtera imenovati SS-gru-

penfirera Gizelera i predlagao da udruže Salcburšku i Koruška, a za gaulajtera postave dr Rajnera. Međutim, Himler mu je nedelju dana kasnije odgovorio da je Hitler već doneo odluku i da se time prekida svaka dalja rasprava. Hitler se, zaista, već odlučio, pa je 18. novembra 1941. imenovao dr, Rajnera za koruškog, a dr Sela za salcburškog gaulajtera. (Šelovo pismo Himleru 15. X 1941, Himlerovo pismo dr Selu 22. X 1941, Šelovo pismo dr Brantu 25. X 1941, Šelovo pismo Himleru 19. XI 1941, NAW, T-175, rolna 122; prepis Hitlerove odluke o imenovanju Rajnera za koruškog gaulajtera i šefa civilne uprave za Gorenjsku 23. XI 1941, DZA, fond RH, Bd. 1969.)

[69] Kärntner Grenzruf 28. XI i 1. XII 1941; uputstvo Pokrajinskog štabnog ureda NSDAP za Koruška 14. II 1942, arhiv IZDG; Karawanken Bote 14. X 1942. U svom govoru na konferenciji nacističkih funkcionera u Gorenjskoj dr Rajner je rekao i sledeće: »Morate se setiti da sam ovde 1.1 1942. uveo NSDAP. U državnom vodstvu NSDAP su imali primedbe i samo zato što mi veruju to su dozvolili.« Ciklostilni izvod govora u arhivu IZDG, f. 3. Karawanken Bote 24. XII 1941; Šikov dopis 31. XII 1941. i dopis radovljičkog okružnog vođe NSDAP 5. I 1942, arhiv IZDG. Spomenuti Lotar Veber je predviđao da će novi gaulajter odstraniti Šika pa je 25. novembra 1941. izveštavao u Berlin: »O sudbini Koruškog narodnog saveza će se verovatno odlučivati za kratko vreme... Pretpostavljam da će se gaulajter Rajner već u početku svoje aktivnosti u najvećoj mogućoj meri intenzivno baviti Koruškim narodnim savezom. Major Majer--Kajbič i neke vođe pokrajinskih ureda će pokušati sve kako bi odstranili Šika sa položaja saveznog vođe.« (Veberov izveštaj 25. XI 1941, arhiv IZDG, f. 1003.) Kada se to dogodilo i kada je dr Rajner zamenio nekoliko vodećih nacista u Koruškoj, Veber je izveštavao: »Trenutno se u Celovcu vodi odvratna igra za naklonost novog gospodina. U ovo takmičenje u Koruškoj su uključeni svi koji imaju položaj i ime.« (Veberov izveštaj 11. XII 1941, arhiv IZDG, f. 1003.) Da dodam još to da je Veber bio »skromniji« pa je prilikom »menjanja gospode« rađe izabrao mesto upravnika knjižare u Litiji.

[70] Beleška generalnog opunomoćenika za državnu upravu 23. VIII 1941. u materijalu XI procesa u Nirnbergu, br. NG^»898, vidi i DZA, fond REM, Bd. 617. Dr Miler--Šoltes je već 30. maja 1941, u svom izveštaju Ministarstvu unutrašnjih poslova, predlagao kako da urede državljanstvo u slovenačkoj Štajerskoj i zastupao je mišljenje da bi ga trebalo urediti »još pre definitivnog uključenja donje Štajerske u Rajh, što bi verovatno moglo biti 1. X 1941«.

[71] O pitanju priključenja donje Štajerske i Gorenjske nemačkom Rajhu vidi i raspravu dr. Metoda Mikuža: »Ali je narodnoosvobodilna borba preprečila priključitev Štajerske in Gorenjske k nemškemu rajhu?« Zgodovinski časopis, VI-VII, 1952-53, str. 733-767 i neke dopune u mom članku: Le système d'occupation des nazis en Slovénie, u: Les systèmes d'occupation en Yugoslavie 1941-1945, Belgrade 1963, p. 80-84.

[72] Reichsgesetzblatt I, 1941, str. 648; VAZSt. 13. XI 1941. naredbu su potpisali ministri Gering, Frik i dr Lamers.

[73] VAZSt. 21. III 1942.

[74] Poverljiva uputstva Ministra unutrašnjih poslova 25. II 1942, arhiv IZDG, f. 226.

[76] Ergebnisse der Bevölkerungsbestandsaufnahme in der Untersteiermark vom 29. November 1942, ausgegeben von der Bundesführung des Steirischen Heimatbundes, Marburg a. d. Drau, 1943.

[76] Rajnerove smernice vođama mesnih grupa NSDAP i Koruškog narodnog saveza u Gorenjskoj 21. IX 1942. NAW, T-81, rolna 279; Uputstva pokrajinskog blagajnika NSDAP 21. IX 1942, NAW, T-81, rolna 279.

[77] Rajnerov cirkular 13:VI 1942, arhiv IZDG, f. 890.

[78] Kirbišovi izveštaji dr Fridlu 2. i 17. XI 1942; Vertrauliche Information der Partei-Kanzlei der NSDAP, Folge 51/42, Beitrag 680, arhiv INV, fond DDV.

[79] Kirbišovi dopisi dr Fridlu 21. IX i 2. XI 1942; Kirbišov cirkular saradnicima 26. X 1942; Kirbišova beleška 31. X 1942, arhiv INV, fond DDV.

[80] Izveštaj kamničkog pokrajinskog savetnika 22. II 1943, arhiv IZDG, f. 890.

[81] Obaveštenje radovljičkog pokrajinskog savetnika 9. III 1943, kranjskom i kamničkom pokrajinskom savetniku, arhiv IZDG, f. 890.

[82] Beleška kranjskog pokrajinskog savetnika 3. V 1943, arhiv IZDG, f. 890.

[83] O tom talasu, koji su smatrali četvrtim, dr Miler-Soltes je u već spomenutom izveštaju 30. V 1941. izveštavao Ministarstvo unutrašnjih poslova o sledećem: »Osobe koje se budu prijavile u Štajerski otadžbinski savez pa ih ovaj odbaci kao i one koje se u savez uopšte nisu prijavile, doći će u IV talas i biće ili iseljene ili, pak, preseljene u Rajh.«

[84] Detaljnije o državljanskim kategorijama i postupanju sa štićenicima vidi u mom članku: »Politične in državljanske kategorije prebivalstva na Stajerskem pod nemško okupacijo«. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1960, br. 2, str. 69-122.

[86] Izveštaj Frica Bauera 3. XI 1942, i Gergerov projekt, arhiv MNOM.

[86] Izveštaj komandanta bezbednosne policije i službe bezbednosti za donju Štajersku 9. VII 1943, foto-kopija, arhiv INV.

[87] Odluka šefa civilne uprave za donju Štajersku 1. IX 1943, koju je u njegovo ime potpisao dr Strenger nalazi se u arhivu IZDG, f. 276.

[88] Tekst sporazuma 12. XI 1941, arhiv IZDG, f. 687.

[89] Zapisnik štabnog razgovora u Gracu 28. XI 1941, arhiv MNOM, fond DDV.

[90] Hajdenrajhov dopis radnom štabu Brežice, jun 1942, arhiv IZDG, f. 687.

[91] Stigerov dopis pravnom odeljenju ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru 28. VIII 1943, arhiv IZDG, f. 687.

[92] Kašeov izveštaj Nemačkom ministarstvu inostranih poslova 3. XII 1942, PA AA, 162198.

[93] Zapisnik štabnih razgovora u Gracu 23. XII 1942, arhiv MNOM, fond DDV.

[94] Kašeov izveštaj Nemačkom ministarstvu inostranih poslova 3. XII 1942, PA AA, 162198 do 162201.

[96] Sifnerov izveštaj državnom sekretaru fon Vajczekeru 1. III 1943, PA AA, 162375-162376.

[96] Sifnerova beleška 22. III 1943, PA AA, 162406.

[97] Vajczekerova beleška 24. III 1943, PA AA, 162422-162423.

[98] Projekt sporazuma od 16. IV 1943, PA AA, 162407-162409; VAZSt. 21. IV 1943; zapisnik štabnih razgovora u Gracu 19. IV 1943, arhiv MNOM, fond DDV.

[99] Zapisnici štabnih razgovora u Gracu 5. VII i 6. IX te 19. X 1943, arhiv MNOM, fond DDV.

[100] Pismo brežičkog pokrajinskog savetnika šefu civilne uprave za donju Štajersku 12. III 1945, arhiv MNOM, fond DDV; beleška vođe ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru 26. III 1945, arhiv MNOM, fond DDV.

[101] Tekst sporazuma od 11. VIII 1943, PA AA, 162752-162784; VAZSt. 4. IX 1943; zapisnik štabnih razgovora u Gracu 17. VIII 1943, arhiv MNOM, fond DDV.

[102] Spiskovi osoba koje je nemačko-hrvatska komisija priznala Hrvatima, AS, fond KUZOP, f. 2.

[103] Zapisnici štabnih razgovora u Gracu 6. IX i 19. X 1943, arhiv MNOM, fond DDV.

[104] Pismo hrvatske delegacije nemačko-hrvatskom povereništvu za preseljenje Hrvata 13. V 1944, arhiv MNOM, fond DDV.

[105] Arbeitsanweisung Nr. 5 für die Unterstützung der politischen Arbeit und des Rückvolkungsprozesses in der Untersteiermark, 27. Februar 1942, arhiv IZDG.

[106] Štajndlov cirkular 27. XI 1942, arhiv IZDG.

[107] Zapisnik štabnih razgovora u Gracu 9. XI 1942, arhiv MNOM, fond DDV.

[108] Zapisnik štabnih razgovora u Gracu 29. VI 1942, arhiv MNOM, fond DDV.

[109] Zefčnigov dopis Brantu 21. VII 1942, prepis, AS, fond KUZOP, f. 2; zapisnik štabnih razgovora u Gracu 13. VII 1942, arhiv MNOM, fond DDV.

[110] Ekspresno pismo štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu uredima opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru i na Bledu 6. IX 1942, AS, fond KUZOP, f. 2.

[111] Kirbišovo pismo šefu civilne uprave za Gorenjsku 21. IX 1942, arhiv INV, fond DDV.

[112] Brantov dopis I vođstvenom uredu u saveznom vodstvu Štajerskog otadžbinskog saveza 23. IX 1942, prepis, AS, fond KUZOP, f. 10.

[113] Pismo štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu uredu opunomoćenika u Mariboru 8. X 1942, AS, fond KUZOP, f. 2; pismo štabnog ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu opunomoćenicima u Minhenu i Kaselu 8. X 1942, AS, fond KUZOP, f. 10; pismo I vođstvenog ureda u saveznom vodstvu Štajerskog otadžbinskog saveza uredu opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru 10. X 1942, AS, fond KUZOP, f. 2.

[114] Zapisnik štabnih razgovora u Gracu 21. XII 1942, arhiv MNOM, fond DDV.

[115] Meldungen aus dem Reich, u leto 1942, NAW, T-175, rolna 262.

[116] Zapisnik štabnih razgovora u Gracu 23. XI 1942, arhiv MNOM, fond DDV.

[1,7] Grajfeltovo pismo dr Iberajteru 4. VII 1941, u: Frensing, Die Umsiedlung der Gottschee-Deutschen; dopisi ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 28. VII i 27. VIII 1941, arhiv INV, fond DDV; dopisi ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda na Bledu 4. i 14. VIII 1941, arhiv -INV, fond DDV; Aufgaben und Ziele der Dienststelle des Reichskommisars für die Festigung deutschen Volkstums in der Untersteiermark in vermögensrechtlicher Hinsicht, 5. februara 1942, arhiv MNOM, DZA fond DDV; fond RH, Bd. 5632.

"[8] Otto Koschitz: Die untersteirische Bevölkerung wird aufgeklärt. Untersteirischer Heimatdienst 12. IV 1942; Rédnerunterlagen für die Versammlungswellen Juni 1941, Oktober 1941, März 1942, November 1942, Februar-März 1943. Herausgegeben Steirischer Heimatbund, Führungsamt II; Marburger Zeitung 10. XI, 11. XI, 14-15. XI i 12-13. decembra 1942.

[1,9] Untersteirischer Heimatdienst 1. VI 1942; Marburger Zeitung 29. VII, 21. VIII i 6. XI 1942.

[120] Marburger Zeitung 19, 24. i 27. VIII 1942.

[12'] Marburger Zeitung 9. i 30. VII 1942, 11-12. III 1944; Untersteirischer Heimatdienst 25. VI 1942, 8. VII 1942.

[122] Marburger Zeitung 8. IX 1942; Untersteirischer Heimatdienst 7. IX 1942.

[123] Marburger Zeitung 15-16. IV 1944.

[124] Voda državnog propagandnog ureda za Koruško Otokar Drumbl je 12. III 1942. zapisao: »Koliko mi je poznato, propagandni plan za dönju Štajersku za iduću godinu (tj. od aprila 1942. do aprila 1943 - nap. T. F.) predviđa preko 1,000.000 maraka, ne računajući zahteve 750.000 maraka za mariborsko pozorište.« Propagandni plan za Gorenjsku za 1941. i 1942. godinu od dana 17. VI 1941, arhiv IZDG, f. 1003; propagandni plan za Gorenjsku za proračunsku godinu 1942-43, arhiv IZDG, f. 1003; propagandni plan za Gorenjsku za proračunsku godinu 1943-44, arhiv IZDG, f. 1003.

[125] Zapisnik štabnih razgovora u Gracu 1. VI 1942, arhiv MNOM, fond DDV.

[126] Slovenački prevod govora u arhivu IZDG.

[127] Zapisnik konferencije pokrajinskog ureda za nacionalna pitanja u Celovcu 10. VI 1942, arhiv INV. Kakvi su bili uspesi nacističke propagande u Gorenjskoj pokazuje i poverljivi izveštaj podružnice državnog propagandnog ureda za Korušku na Bledu, od 18. II 1942, u kome se kaže: »Sto se tiče propagande, moglo bi se navesti mišljenje nekog gospodina, koji se na tom području dobro uživeo u rad i koji radi na značajnom mestu. Rekao mi je da u takvim prilikama mora u Gorenjskoj da propadne svaki propagandista čak i da ga pošalje sam gospodin bog.« (Izveštaj u arhivu IZDG, f. 1003.)

[128] Sam plan nije dostupan, ali je njegov sadržaj moguće razabrati iz napomena koje je dao ured opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda na Bledu. Majer-Kajbič u uvodu kaže: »Odeljenje službe bezbednosti u Celovcu mi je poslalo prepis izrađenog plana Štajerskog otadžbinskog saveza za jezičku i nacionalnu germanizaciju donje Štajerske. Poslalo mi ga je na znanje s molbom da o njemu dam svoje mišljenje kada je reč o planiranju srodnih mera u Gorenjskoj.« (Projekt Majer-Kajbičevog pisma šefu civilne uprave za Gorenjsku 19. III 1942, arhiv INV, fond DDV.)

[129] Upravo tamo.

'so Dana 26. VI 1942, u Celovcu je održano savetovanje propagandista koji su se bavili nacionalnim pitanjima. Na njemu su govorili dr Krig i Majer-Kajbič. Prvi je tvrdio da su Gorenjci Slaveni i nisu sposobni za germanizaciju, a drugi je tvrdio drukčije. (Izveštaj vođe podružnice državnog propagandnog ureda za Korušku na Bledu 6. VII 1942, arhiv IZDG, f. 1003.)

[131] Isečak iz Majer-Kajbičevog referata od 10. VII 1942, arhiv INV.

[132] Untersteirischer Heimatdienst 29. VII 1941.

[133] Marburger Zeitung 11. Vili 1941; Untersteirischer Heimatdienst 11. VIII 1941.

[134] Untersteirischer Heimatdienst 9. I 1942.

[135] Meldungen aus dem Reich, 8. IX 1941, NAW, T-175, rolna 261.

[136] Zapisnik štabnih razgovora u Gracu 23. III 1942, arhiv MNOM, fond DDV.

[137] Ergebnisse der Bevölkerungsbestandsaufnahme in der Untersteiermark vom 29. November 1942, Marburg 1943.

[138] Zapisnik štabnih razgovora u Gracu 10. VIII 1942, arhiv MNOM, fond DDV.

[139] Kada je dr Karstanjen ovaj plan poslao okružnom vođi Štajerskog otadžbinskog saveza za Trbovlje, Eberhartu, tad mu je pisao: »Kao dopunu onome o čemu smo već govorili na višednevnoj konferenciji u Rogaškoj Slatini, izradio sam 'plan za teritorijalni razvoj jezičke germanizacije i pomeranja jezičkih granica' u donjoj Štajerskoj. Savezni vođa se slaže sa tim planom. Šaljem vam ga u prilogu. Trbovljanski okrug je, bez sumnje, najteži i kada je reč o rešavanju jezičkog pitanja. O merama koje bi tamo bile potrebne, valja još usmeno raspravljati, prvenstveno na osnovu rezultata popisa stanovništva koji omogućava dalju specijalizaciju priloženog generalnog plana. Trudiću se da to učinim prvom prilikom zajedno s vama.« (Karstanjenov dopis Eberhartu 17. III 1943, arhiv IZDG, f. 762.) Plan je poslao i okružnom vodstvu Štajerskog otadžbinskog saveza u Ptuju.

[140] Tako je u »izveštaju iz donje Štajerske« u Ost-Südost-Stimmen od 30. IX 1941. i odlomak o naseljavanju, koji kaže: »Da bi pokrajinu opet germanizovali, potrebno je u svakoj opštini stvoriti nemačko uporište za gradnju. Sada izrađuju nacional-politički katastar svih imanja. Glavne tačke u gradovima, varošima i većim selima će zasesti Nemci na osnovu zamene.«

[141] Marburger Zeitung 13. IV 1943.

[142] Meldungen aus dem Reich, 30. X 1941, NAW, T-175, rolna 261.

[143] Zapisnik štabnih razgovora u Gracu 15. VI 1942, arhiv MNOM, fond DDV.

144 Cirkular okružnog vodstva Štajerskog otadžbinskog saveza Maribor-okolina 30. IX 1942, AS fond KUZOP, f. 10.

145 Zapisnik štabnih razgovora u Gracu 17. V 1943, arhiv MNOM, fond DDV.

146 Zapisnik štabnih razgovora u Gracu 21. VI 1942, arhiv MNOM, fond DDV.

147 Tako su nacisti u Celju morali da izdaju čak štampano upozorenje gostioničarima i trgovcima u celjskom okrugu, jer, navodno, oni neće sa strankama da razgovaraju na nemačkom jeziku. (Lagebericht, izd. okružno vodstvo Štajerskog otadžbinskog saveza Celje 7. II 1943.)

148 Vidi njegove izveštaje od 24. II, 24. IV, 25. V, 24. VI, 23. VII i 23. VIII 1943. u Celjskom zborniku 1961, str. 127-128; vidi i izveštaj vodstva mesne grupe Prebold od 25. V 1943, Zgodovinski arhiv Celje.

149 Kärntner Grenzruf 14. VII 1941.

150 Kärntner Grenzruf 4. VIII 1941.

151 Izveštaj pokrajinskog referenta za tečajeve u Celovcu 1. VI 1943, arhiv IZDG, f. 947.

152 Izveštaj dr Lukasa 11. I 1943, arhiv IZDG, f. 947.

163 Marburger Zeitung 1-2. i 25. IV 1944.

154 Marburger Zeitung 24. XI 1941.

155 Untersteirischer Heimatdienst 1. VI i 4. VII 1942.

156 Untersteirischer Heimatdienst 9. I 1942.

157 Sebastian Weiss: Volkswohlfahrtsarbeit in der Untersteiermark, u: Mitteilungsblatt des Amtes Volkswohlfahrt in der Untersteiermark, 1, 1943.

158 Izveštaj dr Iberajtera Ministarstvu za nauku, vaspitanje i obrazovanje 19. V 1941, DZA, fond REM, Bd. 617.

159 j)er Aufbau des Schulwesens in der Untersteiermark, herausgegeben vom Amte Schulwesen in der Bundesführung des Steirischen Heimatbundes, Marburg an der Drau, im Oktober 1941, str. 7.

160 £)er Aufbau des Schulwesens in der Untersteiermark; Untersteirischer Heimatdienst 7. VIII 1941. Dana 5. I 1942. su na štabnim razgovorima u Gracu izveštavali da su tog dana u slovenačkoj Štajerskoj zaposlili novih 170 mladih učitelja.

161 Kärntner Grenzruf 1. VII, 4. VIII i 1. X 1941.

162 Dr Helmut Carstanjen: Die Sprachenfrage, Marburger Zeitung 10-11. IV 1943.

• 163 Untersteirischer Heimatdienst 9. I 1942.

164 Marburger Zeitung 10. IV 1943.

165 Carstanjen: Die Untersteiermark, 13.

166 Untersteirischer Heimatdienst 7. VIII 1941.

167 izveštaj HJ-Banfirera Rautera, jesen 1942, arhiv IZDG.

168 Kirbišovo pismo komandantu bezbednosne policije i službe bezbednosti za Gorenjsku 25. VII 1942, NAW, T-81, rolna 279; Kirbišov izveštaj 23. IX 1942, NAW, T--81, rolna 279; Izveštaj dr Fridla dr Rajneru 22. IX 1942, arhiv INV, fond DDV; pismo dr Fridla dr Hefleru 23. IX 1942, arhiv INV, fond DDV; Stanko Bune: Srednješolstvo na Štajerskem med nemško okupacijo, Prosvetni delavec 1951, br. 7-9.

169 Zapisnik konferencije od 15. I 1943. sastavljen 25. I 1943, DZA, fond REM, Bd. 617.

170 Izveštaj SS-šturmbanfirera Redla dr Kirbišu 23. XI 1942, arhiv INV, fond DDV.

171 Naredba Ministarstva za nauku, vaspitanje i obrazovanje 11. V 1943, DZA, fond REM, Bd. 617.

[172] Dopis državnog glavnog bezbednosnog ureda u Berlinu dr Iberajteru 12. VII 1943, DZA, fond REM, Bd. 617; Kolbahov dopis dr Rustu 25. I 1944, DZA, fond REM, Bd. 617; Naredba šefa civilne uprave za donju Štajersku 23. XI 1943, DZA, fond REM, Bd. 617; zapisnik štabnih razgovora u Gracu 30. XI 1943, arhiv MNOM, fond DDV.

[173] Dopis dr Rusta dr Rajneru 16. II 1944; projekt Rajnerovih naredbi od dana 24. V 1943; Rajnerovo pismo dr Rustu 7. II 1944, DZA, fond REM, Bd. 617.

[174] Cirkular političkog komesara za Kamnik 18. VIII 1941, arhiv IZDG.

[175] Dopis pokrajinskog savetnika za Kamnik 3. VII 1942, arhiv IZDG.

[176] Štab IV operativne zone je, na primer, 9. V 1943, izdao naređenje kojim je svojim jedinicama naredio da, »za dezorganizaciju nemačkog državnog aparata i sprečavanje germanizacije slovenačkog življa kod funkcionera Štajerskog otadžbinskog saveza i Koruškog narodnog saveza uništavaju sve arhive i propagandni materijal te piene njihove blagajne, uništavaju opštinske prostorije i prostorije Štajerskog otadžbinskog saveza i Koruškog narodnog saveza te NSDAP, onemogućavaju rad svih škola«, justifikuju učitelje naciste i proteruju školsko osoblje, a škole treba da popale. (Original **u** arhivu IZDG.)

[177] Izveštaj pokrajinskog savetnika za Kamnik 21. VI 1943, arhiv IZDG.

178 izveštaj pokrajinskog savetnika za Kamnik 18. X 1943, arhiv IZDG.

[179] Izveštaj pokrajinskog savetnika za Kamnik 6. I 1944, arhiv IZDG.

[180] Izveštaj pokrajinskog savetnika za Kamnik 31. V 1944, arhiv IZDG.

181 Poverenik za školstvo pri pokrajinskom savetniku za Kamnik je, na primer, 28. IV 1944. ovako izveštavao o školstvu u kranjskom okrugu: »Slično je u okrugu Kranj. Iako tamo još nije bila uništena ni jedna škola ipak su morali da zatvore većinu škola s druge strane železničke pruge, pošto je to zahtevala bezbednost naših drugova i drugarica.« (Original u arhivu IZDG.)

[182] Rajnerov izveštaj Himleru 7. XII 1943, NAW, T-175, rolna 140.

[183] Zapisnik štabnih razgovora u Gracu 9. XII 1941, arhiv MNOM, fond DDV.

[184] Zapisnik štabnih razgovora u Gracu 15. VI 1942, arhiv MNOM, fond DDV.

[185] Stane Terčak, podaci za opštinu Mozirje: Lojze Požun, podaci za trbovljanske revire.

[186] Prosveta, list za školska i učiteljska pitanja, I, br. 2, maj-jun 1944; Stane Terčak: Partizansko šolstvo v okupirani Spodnji Štajerski, Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS, 1958, str. 203-222; Rado Jan: Partizansko šolstvo na loškem ozemlju, Loški razgledi 1963, godina X, str. 11-28.

[187] Zapisnik štabnih razgovora u Gracu 1. VI 1942, arhiv MNOM, fond DDV.

[188] Izveštaj Vojnonaknadne inspekcije u Gracu Komandi XVIII vojnog okruga u Salcburgu 8. X 1942, arhiv INV, fond DDV.

[189] »Odstranjenjem mlađih godišta iz Gorenjske bi, po mišljenju brojnih nemačkih akcionih snaga, bitno ukočili priliv mladih ljudi bandama«, pisao je Meldungen aus dem Reich u leto 1942, (NAW, T-175, rolna 263).

[190] Meldungen aus dem Reich 30. III 1942, NAW, Z-175, namotak 262.

[191] Karstanjenovo pismo dr Stiru 18. VI 1941. i pismo opunomoćenika za prostorno uređenje Štajerske štabnom uredu državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu 30. IX 1941. Frensing, Die Umsiedlung der Gottschee-Deutschen.

[192] Definitivni izveštaj o pripremama za akciju državne radne službe u Gorenjskoj 8. IX 1941, koji su potpisali svi politički komesari u Gorenjskoj, Majer-Kajbič kao nacional-politički referent šefa civilne uprave, kao i zastupnici nekih drugih ureda, arhiv INV, fond DDV.

[193] Izveštaj hrvatske delegacije pri štabu za preseljavanje u Mariboru 29. IX 1941, PAM; Letopis ljubljanske biskupije za 1944. godinu, Ljubljana 1945, str. 37-69.

[194] Izveštaj dr Miler-Šoltesa Ministarstvu unutrašnjih poslova 30. V 1941, prepis, arhiv MNOM.

[195] VAZSt. 20. IV 1942.

[196] Izveštaj komandanta bezbednosne policije i službe bezbednosti za donju Štajersku 9. VII 1943, arhiv INV.

PREGLEDNI OCRT IZVORA I LITERATURE

Zbirke izvora

Do sada još nije izašla neka posebna zbirka izvora o nacističkoj politici odnarođavanja u Evropi. Istoričar mora još uvek da se oslanja na veliku zbirku dokumenata Nirnberškog procesa *Proces des grands criminels de guerre devant le tribunal militaire international, Nuremberg 14 novembre 1945- 1er octobre 1946, Nuremberg 1947,* u kojoj su, doduše, objavljeni brojni nemački dokumenti, ali je, ipak, njihov manji broj takav da može da se upotrebi u proučavanju nacističke politike odnarodavanja. Nešto takvih dokumenata sadrže knjige I, III, IV, IX-XI, XVI, XVIII-XXII. Kako je VIII proces pred američkim vojnim sudom u Nirnbergu od oktobra 1947. do kraja marta 1948. sudio zločincima iz ustanova koje su se prevashodno bavile radom na odnarođavanju (štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda, glavni rasni i kolonizacioni ured SS, glavni ured Volksdeutsche Mittelstelle i organizacija »Lebensborn«), to je za proučavanje te problematike najznačajniji materijal procesa sadržan u teško pristupačnom ciklostilskom izdanju *Official Transcript of the American Military Tribunal No I in the matter of United States of Amerika against Ulrich Greifelt and all defendants, sitting at Nuremberg,-Germany, on 10 October 1947, Vol,* /-//. Izdanje obuhvata optužnicu, materijal optužnice, materijal odbrane, stenografski zapisnik rasprave i presudu. Dobra strana tog izdanja je ta što su svi dokumenti u originalu. Na Sloveniju se odnosi prilično materijala, naročito u vezi sa deportacijama Slovenaca i germanizacijom slovenačke dece. Službeno izdanje tog materijala s naslovom *Trials of War Criminals before the Nuernberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10, Nuernberg October 1946 - April 1949, vol. IV and V* sadrži mnogo manje materijala, samo optužnicu i presudu, odlomke stenografskog zapisnika rasprave i najznačajnija dokumenta, prevedena na engleski jezik.

Za proučavanje nacističke politike odnarodavanja je veoma značajna i zbirka Himlerovih naredbi, smernica i uputstava o preseljavanju i naseljavanju Nemaca, kao i o postupanju s ljudima koje su nacisti smatrali »sposobnim za germanizaciju«, pod naslovom *Der Menscheneinsatz,* koju je za internu upotrebu izdalo I glavno odeljenje ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu. Prva sveska iz decembra 1940. sadrži naredbe, smernice i uputstva iz 1939. i 1940. godine, a druga sveska, zapravo dodatak iz septembra 1941, pak naredbe, smernice i uputstva iz prvih devet meseci 1941. godine.

Još ne postoje ni zbirke izvora sa dokumentima o politici odnarodavanja u pojedinim evropskim državama i pokrajinama koje su se nalazile pod nemačkom okupacijom. Još najviše dokumenata te vrste U do sada jedinom planiranom izdanju dokumenata o nacističkoj okupaciji odnosi se na Poljsku u izdanju s naslovom *Documenta occupationis,* I-VII, koju je izdao Instytut Zachodni u Poznanju. Naročito su značajne IV knjiga (Niemecka lista narodowa vv »Kraju Warty«), V knjiga (Hitlerowskie »pravo« okupacyjne w Polsce, czesc I, Ziemie »wcielone«) i VI knjiga (Hitlerowskie »pravo« okupacyjne w Polsce, czesc II, Generalna gubernia). Prilično dokumenata o na-

cističkoj politici odnarođavanja sadrže i dva broja revije *Biuletyn Glownej Komisiji Badania Zbrodni Hiderowskich w Polsce*, i to: XII (Wysiedlanie ludnosci z ziem polscich wcielonych do Rzeszy), Varšava 1960. i XIII knjiga (Wysiedlania w Zamojszczyznie), Varšava 1960. Za Češku je izašla manja zbirka dokumenata *Die Vergangenheit warnt*, Dokumente über die Germanisierungs-und Austilgungspolitik der Naziokkupanten in der Tschechoslowakei, Prag 1960. Za druge države i pokrajine takvih zbirki izvora nema.

Službeni listovi

Okupator je neke naredbe, odluke, uputstva, obaveštenja itd. objavljivao u svojim službenim listovima. Sef civilne uprave za donju Štajersku ih je objavljivao u *Verordnungs-und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark*, a šef civilne uprave za Gorenjsku u *Verordnungs-und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung für die besetzten Gebiete Kärntens und Krains*. Komesar za ukidanje organizacija i društava u slovenačkoj Štajerskoj je u 1941. i 1942. godini izdavao *Bekanntmachungen*, opunomoćenik državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru je izdavao *Mitteilungsblatt des Beauftragten des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums - Dienststelle Marburg a/D*, savezno vodstvo Štajerskog otadžbinskog saveza u Mariboru je od početka do kraja okupacije izdavalo *Befehlsblatt der Bundesführung des Steirischen Heimatbundes*, dok je savezno vodstvo Koruškog narodnog saveza svoje glasilo izdavalo samo u 1941. godini.

Časopisi

U slóvenackoj Štajerskoj je pod nemačkom okupacijom u Mariboru i dalje izlazio dnevnik *Marburger Zeitung*, koji je u leto 1941. postao službeno glasilo Štajerskog otadžbinskog saveza. A izlazio je i nedeljni list *Štajerski gospodar*, obično na slovenačkom jeziku, dok su komentari uz fotografije i naslovi bili na nemačkom jeziku. Za proučavanje nacističke politike odnarođavanja posebno su značajni članci koje su prilikom raznih prigoda, a naročito uz godišnjice nacističke okupacije slovenačke Štajerske pisali dr Zigfrid Iberajter, dr Oto Miler-Hacijus, Franc Štajndl, dr Helmut Karstanjen i drugi. Oni su članke o slovenačkoj Štajerskoj objavljivali i u dnevniku *Grazer Tagespost*.

Članke o Gorenjskoj i Mežičkoj dolini je donosio dnevnik *Kärntner Grenzruf*, koji je izlazio u Celovcu, kao i nedeljni list *Karavanken Bote*, koji je na slovenačkom jeziku izlazio u Kranju.

Do kraja 1941. godine je u Kočevju izlazio i nedeljni list *Gottscheer Zeitung*, koji je od maja do decembra 1941. donosio i članke i uputstva vodstva kočevskih Nemaca o preseljenju. Članke o preseljavanju nemačkih nacionalnih manjina u Nemačku ili na okupirana područja i o nemačkoj kolonizaciji okupiranih područja donosio je naročito *Neues Bauerntum*, koji je izlazio u Berlinu.

O merama denacionalizacije saznajemo dosta i iz raznih internih ciklostilskih-glasila, a ponajviše iz glasila *Untersteirischer Heimatdienst*, koje je izdavalo savezno vodstvo Štajerskog otadžbinskog saveza u Mariboru. Nešto podataka se nalazi i u *Meldungen aus dem Reich*, koji je izdavao, za internu upotrebu, ured Gestapoa u glavnom državnom bezbednosnom uredu u Berlinu. Zbog nepovoljnog izveštavanja aparat nacističke stranke postigao je kod Hitlera to da su te izveštaje prestali da izdaju. Objavljeni su na mikrofilmu T-175, rolna 261.

Povremene publikacije

U vreme okupacije u Mariboru je izlazio *Untersteirischer Kalender,* u kome za proučavanje nacističke politike odnarodavanja dolaze u obzir naročito članci dr Helmuta Karstanjena. U Kranju je 1942. godine izašao manje zanimljiv *Hišni koledar 1942.*

Arhivski materijal

Za istraživanje nacističke politike odnarodavanja u Sloveniji bi od arhivskog materijala došli u obzir naročito arhivski fondovi onih ustanova i organizacija koje su se neposredno bavile tom problematikom. Mislim naročito na fondove šefova civilnih uprava za donju Štajersku i Gorenjsku, te saveznih vodstava Štajerskog otadžbinskog saveza i Koruškog narodnog saveza. Registrature *šefova civilne uprave,* koje su u proleće 1941. počele da nastaju u Mariboru i na Bledu šefovi civilne uprave su, nakon svog odlaska u Grac i Celovec krajem 1941. godine i početkom 1942. godine, objedinili s ondašnjim registraturama državnih zamenika koje su danas, ukoliko su, razumljivo, sačuvane, za naučni rad još nedostupne. I dok je sudbina registrature *saveznog vodstva Koruškog narodnog saveza* sasvim nepoznata - poznato je tek toliko da su nakon oslobođenja iz Muzeja narodne osvoboditve u Ljubljani neke arhivalije te organizacije odvezli u fabriku papira Vevče i time učinili nenadoknadivu štetu -, dotle je registratura *saveznog vodstva Štajerskog otadžbinskog saveza* prilično razbijena. Jedan deo je propao u vreme savezničkog bombardovanja Maribora, drugi deo su nacisti pre sloma Trećeg Rajha prevezli u manastir St. Lambrecht u gornjoj Štajerskoj i sada se, verovatno, nalazi u Zemaljskom arhivu u Gracu, a treći deo se nalazi u arhivu Muzeja narodne osvoboditve Maribor (delovi arhivskog materijala ureda: Führungsamt I, Führungsamt II, Arbeitspolitisches Amt, Verwaltungsamt, Rassenpolitisches Amt, Amt Frauen, Amt Volkswohlfahrt, Rechtsamt, Amt Wehrerziehung, Amt Jugendführung, Agrarpolitisches Amt, Amt Volksgesundheit, Amt Schulwesen, Amt Komunalpolitik, Amt für Beamte, Bundesschiedsgericht). Nažalost, nedostaje materijal kancelarije saveznog vođe Štajndla i nacionalpolitičkog referenta dr Karstanjena, koji su se najviše bavili planovima i merama denacionalizacije.

Veoma značajne bi bile i registrature *komandanta bezbednosne policije i službe bezbednosti za donju Štajersku i Gorenjsku,* koji su bili naročito u 1941. godini izvođači brojnih mera denacionalizacije, pa su zato kod njih i formirani *štabovi za preseljavanje.* Međutim, od sveg materijala sačuvani su ili dostupni samo deo materijala III referata štaba za preseljavanje za slovenačku Štajersku u arhivu Muzeja narodne osvoboditve Maribor i deo materijala štaba za preseljavanje za Gorenjsku u arhivu Vojnoistorijskog instituta JNA u Beogradu, kao i u arhivu Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove SRS u Ljubljani.

Ali se veoma dobro sačuvao deo arhivskog fonda *ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru,* koji se sada nalazi u arhivu Muzeja narodne osvoboditve Maribor. Značajan je naročito za proučavanje nemačke kolonizacije u slovenačkoj Štajerskoj pod nacističkom okupacijom i za proučavanje proterivanja nekih grupa slovenačkog stanovništva u Nemačku. Za proučavanje nemačke kolonizacije slovenačke teritorije uz Savu i Sutlu i proterivanje slovenačkog stanovništva je od značaja i dobro sačuvan arhivski fond *ispostave opunomoćenika državnog komesara ZA jačanje nemačkog naroda u Brežicama,* koji čuva arhiv Instituta za istoriju radničkog pokreta u Ljubljani, a nešto manje građe te vrste ima deo fonda *ispostave u Celju,* koji čuva Muzej narodne osvoboditve Maribor. Registratura *ureda opunomo-*

ćenika državnog komesara za *jačanje nemačkog naroda na Bledu* se, verovatno, nalazi u Zemaljskom arhivu u Celovcu, gde su je još 1949. godine pregledavali saradnici Jugoslovenske restitucione komisije i prepisali nekoliko stotina zanimljivih dokumenata, ali, ipak, ne znamo gde se sada nalaze ti prepisi. Od originala je dostupan samo deo koji čuva Institut za nacionalna pitanja u Ljubljani.

Nešto materijala o nacističkoj politici odnarođavanja, naročito o osnivanju organizacija Štajerskog otadžbinskog saveza i Koruškog saveza za odnarođavanje te njihovih pomoćnih organizacija (Vermanšaft, omladina, žene itd.) nalazimo u arhivskim fondovima političkih komesara, pokrajinskih savetnika, sreskih vodstava Koruškog narodnog saveza i NSDAP u Gorenjskoj, te okružnih vodstava Štajerskog otadžbinskog saveza u slovenačkoj Štajerskoj. Sačuvani su arhivski fondovi ili bar delovi arhivskih fondova *političkih komesara* i *pokrajinskih savetnika* za Kamnik, Kranj, Radovljicu, Celje, Šmarje pri Jelšah, Gornji grad, Laško, Trbovlje i Brežice (u arhivu Instituta za istoriju radničkog pokreta u Ljubljani, te *okružnih vodstava Štajerskog otadžbinskog saveza* za Celje, Trbovlje (u arhivu Instituta za istoriju radničkog pokreta u Ljubljani), Maribor i Ptuj (u arhivu Muzeja narodne osvoboditve Maribor) i *sreskih vodstava Koruškog narodnog saveza* za Kamnik, Kranj i Radovljicu. Od registratura *vodstava mesnih grupa* obeju spomenutih organizacija sačuvani su samo beznačajni dokumenti. Većina materijala je bila uništena u vreme rata ili odmah nakon rata.

Za ocrt preseljenja kočevskih i ljubljanskih Nemaca iz tzv. Ljubljanske pokrajine u Štajersku, Gorenjsku i Koruška naročito je značajan arhivski fond *nemačkog opunomoćenika za preseljenja u Ljubljani,* koji čuva arhiv Instituta za istoriju radničkog pokreta u Ljubljani. Srazmerno dobro sačuvani fond nije sasvim potpun, jer su u prvim mesecima 1945. godine mnogo materijala odvezli u Celovec. Kuća u koju su ga smestili bila je u vreme savezničkog bombardovanja u proleće 1945. godine doduše oštećena, ali ne i materijal. Sada se verovatno nalazi u Zemaljskom arhivu u Celovcu i nije dostupan za istraživački rad.

Nešto dragocenih podataka je moguće dobiti i u arhivskim fondovima *nemačkih žandartnerijskih i policijskih ustanova,* koji se nalaze prvenstveno u arhivu Instituta za istoriju radničkog pokreta u Ljubljani. Tamo se nalazi i deo fonda bledske (od 1943. godine dalje radovljičke) *podružnice državnog propagandnog ureda NSDAP za Koruška* na Bledu, koji sadrži bogate materijale za rekonstrukciju nacističke propagande u Gorenjskoj od 1941. do 1945. godine.

Posle drugog svetskog rata, kada je za sudske procese bilo nužno prikupiti dokazni materijal protiv ratnih zločinaca, komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača izdvojile su iz ranije spomenutih registratura najznačajnije dokumente nemačkog okupatora i poslale ih u nepoznato. Nisu sačuvani čak ni spiskovi izdvojenih i otposlanih dokumenata, niti reversi o prijemu. Nakon svega toga ostalo je samo nekoliko slabih, zvanično doduše overenih, ali, uistinu, zbog brzine nepregledanih prepisa. Tako je, na primer, oko 30 strana dugačak izveštaj saveznog službenika Nemačkog ministarstva unutrašnjih poslova kod šefa civilne uprave za donju Štajersku dr Miler-Šoltesa od 30. maja 1941. sačuvan samo u jednom ili dva potpuna prepisa u arhivu Instituta za nacionalna pitanja u Ljubljani i Arhivu Slovenije. Isto tako, gotovo sto strana dugačak izveštaj o rezultatu rasnih istraga u slovenačkoj Štajerskoj iz jeseni 1941. sačuvan je samo u dva ili tri prepisa itd. Pojedini, nakon oslobođenja izdvojeni dokumenti, sada se, 20 godina kasnije, mogu naći u Arhivu Jugoslavije, arhivu Vojnoistorijskog instituta JNA, Arhivu Slovenije itd. Ipak, sudbina brojnih dokumenata još nije poznata. Do sada još niko nije učinio ozbiljan pokušaj da izdvojeni dokumenti, koji se sada nalaze u raznim arhivskim a i drugim ustanovama, dođu natrag u svoje

fondove. U Poljskoj, na primer, gde je Komisija za utvrđivanje zločina nemačkog okupatora još i sada veoma aktivna, nisu izgubili ni jedan jedini dokument.

Za proučavanje prihvata, smeštaja, položaja i života hiljade izgnanih Slovenaca u Srbiji, Bosni i Hrvatskoj moguće je pronaći nešto dokumenata u tzv. Nedićevom arhivu, koji čuva arhiv Vojnoistorijskog instituta JNA. Reč je, zapravo, o nepotpunom arhivskom fondu tzv. *Generalnog komiteta za naseljavanje Slovenaca.* Mnogo dokumenata je, pak, u veoma opsežnom i veoma značajnom fondu *Državnog ravnateljstva NDH za ponovu,* koji čuva Historijski arhiv grada Zagreba. U Državnom ravnateljstvu za ponovu je bio i ured za doseljavanje, koji se prvenstveno bavio pitanjima prihvata, smeštaja, naseljenja i zbrinjavanja na područje tzv. NDH izgnanih Slovenaca. Većinu akata koji su se odnosili na Slovence su u jesen 1945. godine izdvojili iz registrature i prevezli ih u Ljubljanu. Sada ih čuva arhiv Instituta za istoriju radničkog pokreta u Ljubljani.

I u inostranstvu se nalazi nekoliko arhivskih fondova onih ustanova koje su se bavile radom na odnarođavanju. Na prvom mestu valja, svakako, spomenuti fond *ureda državnog komesara za jačanje nemačkog naroda* ili kasniji glavni štabni ured državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Berlinu, odnosno od kraja 1943. godine u Švajklbergu, u Bavarskoj. Ta opsežna registratura je bila nakon rata nekoliko godina bar za zapadnonemačke istraživače dostupna u Berlin Document Centru, ali kada su je prevezli u Bundesarhiv u Koblencu nije više dostupna ni nemačkim naučnicima. I pored dve molbe, rukovodstvo arhiva mi nije dozvolilo da pregledam dragoceni materijal, jer, navodno, još nije sređen. Nekoliko hiljada dokumenata su Amerikanci snimili na mikrofilmove i njih čuva National Archives u Vašingtonu.

Prilično zanimljivih dokumenata nalazi se i u arhivskom fondu *ličnog štaba državnog vode SS,* tj. Himlera. Čuva ga National Archives u Vašingtonu, koji je materijal snimio i na mikrofilmove. Popis mikrofilmskih rolni sa oznakom T-175 nalazi se u 32. i 33. svesci_ »Vodiča po nemačkim dokumentima, mikrofilmovanim u Aleksandriji« (Guides to German Records microfilmed at Alexandria VA). Mikrofilmove - ali ne sve, na žalost, - ima i Institut für Zeitgeschichte u Minhenu, gde sam ih pregledao.

National Archives u Vašingtonu ima i arhivski fond *Deutsches Auslands Instituta u Stutgartu.* Taj institut je pred drugi svetski rat i u njegovo vreme prikupljao materijal o nemačkim nacionalnim manjinama u inostranstvu, a u vreme rata naročito o njihovim preseljenjima u Nemačku i na okupirana područja. Prikupio je i mnogo materijala o preseljavanju kočevskih i ljubljanskih Nemaca, o naseljavanju kočevskih Nemaca u slovenačkoj Štajerskoj, o izganjanju Slovenaca u Nemačku, o njihovom položaju i životu u logorima Folksdojče Mitelštele u Nemačkoj itd. I taj materijal su u Sjedinjenim Američkim Državama snimili na mikrofilmove i popis mikrofilmskih rolni sa oznakom T-81 nalazi se u 16. svesci »Vodiča po nemačkim dokumentima, mikrofilmovanim u Aleksandriji«.

Mnogo veoma značajnih dokumenata u vezi sa proterivanjem Slovenaca i Srba nalazi se i u *Političkom arhivu Nemačkog ministarstva u Bonu.* Nalazimo ih naročito u fondu odeljenja »Nemačka« (grupa: Inland II g), ureda državnog sekretara fon Vajczekera (predmeti: Jugoslavija, Hrvatska i Italija) i ureda ministra inostranih poslova (predmeti: Hrvatska), te u fondu Nemačkog poslanstva u Zagrebu, koje se protiv volje moćnog Hajdriha uključilo u deportacije Slovenaca i Srba. Nešto dokumenata iz odeljenja »Nemačka« odnosno tzv. »Akten Inland II g« su svojevremeno mikrofilmovali u Velikoj Britaniji, pa se ti mikrofilmovi nalaze u Vojnoistorijskom institutu JNA u Beogradu. Foto-kopije i mikrofilmovi političkog arhiva Nemačkog ministarstva inostranih poslova nalaze se u Foreign Office Library i u Public Record Office u Londonu, gde sam ih pregledao pošto mi je Nemačko ministarstvo inostranih poslova odbilo

molbu da pregledam originale u njihovom arhivu u Bonu. Dve spomenute ustanove u Londonu, koje su neko vreme posle rata čuvale spomenuti arhiv, na žalost, nisu mikrofilmovale ili fotokopirale sav materijal. Tako su fond Nemačkog poslanstva u Zagrebu mikrofilmovali i fotokopirali tek delimično, a fond Nemačkog konzulata u Ljubljani uopšte nisu fotokopirali. A decembra 1965. godine mi je tadašnji vođa političkog arhiva Nemačkog ministarstva inostranih poslova u Bonu dr Johanes Ulrih dozvolio da pregledam nešto materijala u tom arhivu, na primer ne u celini mikrofilmovane svežnjeve iz fonda Nemačkog poslanstva u Zagrebu, Nemačkog konzulata u Ljubljani itd. Želim da mu se na ovom mestu posebno zahvalim za uslugu što je dao da se neki svežnjevi posebno srede kako bi bili dostupni za moj istraživački rad.

Ponešto zanimljivog materijala za pitanja koja obrađujem u ovoj knjizi čuva i Deutsches Zentralarchiv u Potsdamu u Nemačkoj Demokratskoj Republici. Najviše materijala se, ipak, nalazi u fondu ustanove *Rechnungshof des Deutschen Reiches*, među kojima se, pored ostalog, nalaze i dva opsežna izveštaja ureda opunomoćenika državnog komesara za jačanje nemačkog naroda u Mariboru za vreme od aprila do oktobra i od oktobra do decembra 1941. godine. Manje materijala se nalazi u fondu *Nemačkog ministarstva za nauku, vaspitanje i obrazovanje*, a iznenađujuće malo ga ima u fondu *Nemačkog ministarstva unutrašnjih poslova*.

Za proučavanje rada na odnarođavanju u Sloveniji do 1918. godine i za istraživanje nacističkih priprema za okupaciju Slovenije valjalo bi doći do materijala društava *Deutscher Schulverein* i *Südmark*, dalje *Gaugrenzlandamta* u Gracu i Celovcu, *referenta za nacionalna pitanja pri pokrajinskom vodstvu NSDAP za Koruško* u Celovcu, *Südostdeutsches Instituta* u Gracu itd. Deo fonda Sidostdojčes Instituta je, doduše, u Pokrajinskom arhivu u Mariboru, ali ipak je u njemu više materijala za proučavanje nemačke V kolone u Jugoslaviji nego za proučavanje nacističke politike denacionalizacije. I fond *Pokrajinskog vodstva Švapsko-nemačkog kulturnog saveza za dravsku banovinu* je sačuvan tek delimično.

Nešto zanimljivog materijala čuvaju i Savezni i Republički sekretarijat za unutrašnje poslove, ali je taj materijal teško dostupan, a nedostaje naročito pregled nad tim materijalom.

Literatura

Istoričari koji su se posvetili nemačkoj istoriji proteklih 30 godina do sada su se hvatali ukoštac prvenstveno sa pitanjima oko sloma Vajmarske republike, dolaska nacista na vlast, nastanka i toka drugog svetskog rata, progona i uništavanja Jevreja i koncentracionih logora. A gotovo nenačeti su ostali problemi korena nacističke ekspanzionističke politike i politike odnarođavanja. Još ne stoji na raspolaganju delo koje bi s raznih strana raspravljalo o nacističkom okupacionom sistemu u Evropi. Do sada se tome još najviše približio rad Arnolda i Veronike Tojnbi Hitlers Europe, London-Njujork-Toronto 1954. Nacističku politiku raseljavanja i naseljavanja je do sada još najbolje obradio Robert El. Kel u RKFDV: German Resettlement and Population Policy 1939-1945, Kembridž 1957, prvenstveno na osnovu materijala VIII nirnberškog procesa i do tada izašle literature, ali nije upotrebljavao bogat arhivski materijal iz National Archives u Vašingtonu, politički arhiv Nemačkog ministarstva inostranih poslova u Bonu itd. Dotakao se i pitanja izganjanja Slovenaca, ali su njegovi podaci veoma nepotpuni. Zbog dostupnog bogatog arhivskog materijala može da posluži još jedino za informaciju i članak Hansa Buhajma Rechtsstellung und Organisation des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums, Gutachten des Instituts

für Zeitgeschichte, Minhen 1958, str. 239-279. Isti autor je ta pitanja ponovno obradio i u knjizi Anatomie des SS-Staates, Band I: Die SS das Herrschaftsinstrument. Befehl und Gehorsam. Ölten und Freiburg im Breisgau 1965. Nacističku politiku preseljavanja Nemaca u vreme drugog svetskog rata je prilično temeljno, ali s obzirom na dostupnost primarnih izvora u mikrofilmovima u National Archives Washington, još uvek manjkavo obradio Janusz Sobczak u svojoj knjizi »Hitlerowskie przesiedlenia ludnošci niemieckiej w dobie II wojny swiatowej«, Poznanj 1966.

Nacističke politike odnarodavanja više ili manje dotiču se i dela koja tretiraju nacistički okupacioni sistem u pojedinoj državi ili pokrajini. Najviše takvih dela se odnosi na Poljsku i to Szymon Datner, Janusz Gumkowski, Kazimierz Leszcynski, Wysiedlanie ludnošci z ziem polskich wcielonich do Rzeszy, Biuletyn Glownej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce, XII, Warszawa 1960, str. 5-30, Janusz Gumkowski, Kazimierz Leszczynski, L'ocupation hitlerienne en Pologne, Varsovie 1961, Czeslaw Madajczyk, Generalna gubernia w planach hitlerowskich, Warszawa 1961; Martin Broszat, Nationalsozialistische Polenpolitik 1939-1945, Stuttgart 1961. Nešto podataka o radu na odnarođavanju u Alzasu i Lotaringiji nalazi se u članku Pierrea Cezarda, L'annexion de fait de l'Alzace-Lorraine, Revue d'histoire de la deuxieme guerre mondiale, januar 1952, broj 5, str. 37-52, i u delu Eugena Schaefferja, L'Alzace et la Lorraine (1940-1945), leur occupation en droit en fait, Paris 1953.

Pitanje nacističke ekspanzionističke i denacionalizatorske politike u Jugoslaviji ili u njenim pojedinim pokrajinama, uglavnom, još nije obrađeno. Nešto podataka o nacističkim pretenzijama u Srbiji donose Johann Wüscht, Pläne des Dritten Reiches zur Neuordnung des jugoslawischen Raumes nach 1941, Der Donauschwäbische Lehrer, I. Bd., 1959, str. 68-69, Jovan Marjanović, Ustanak i narodnooslobodilački pokret u Srbiji 1941, Beograd 1963, str. 17-19, isti: The german occupation system in Serbia, dans: Les systèmes d'occupation en Yougoslavie 1941-1945, Belgrade 1963, p. 263-301, Hans Ulrich Wehler, »Reichsfestung Belgrad«, Nationalsozialistische »Raumordning« in Südosteuropa, Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, 1963, Nr. 1, str. 72-84. Deportacije Srba iz NDH u 1941. godini je, prvenstveno na osnovu materijala iz fonda Državnog ravnateljstva NDH za obnovu, opisao Andrija-Ljubomir Lisac u članku Deportacije Srba iz Hrvatske 1941, Historijski zbornik, 1946, str. 125-145.

Predratnu nemačku literaturu, koja je lažno dokazivala nemačku suštinu dela Slovenije i donosila zahteve za njegovo priključenje Austriji, odnosno kasnije Nemačkoj, možemo smatrati više izvorom za proučavanje nemačkih imperijalističkih i nacističkih pretenzija u Sloveniji. Pošto ju je Dušan Biber u svom delu Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933-1945, Ljubljana 1966, podrobno naveo i analizirao u drugom poglavlju pod naslovom »Nemački most na Jadran i nacifikacija Nemaca u Sloveniji«, ja ću navesti samo najznačajnije: Robert Sieger, Die Südgrenze der Deutschen Steiermark. Denkschrift des akademischen Senats der Universität Graz, Graz 1919; A. R. Wotawa Flugblätter für Deutschösterreichsrecht, Wien 1919; Adolf Lenz Die deutschen Minderheiten in Slowenien, Graz 1923; Adriaticus (= Friedrich Lange), Deutschlands gerechte Grenzen, Berlin 1924; Georg Lukas, Übersicht über das Grenz- und Auslanddeutschtum, Graz 1924; Arnold Luschin-Ebengreuth, Die Zerreisung der Steiermark, Graz 1921; Franz Hausmann, Südsteiermark, Graz 1925; Gerhard Werner (= Helmuth Carstanjen), Sprache und Volkstum in der Untersteiermark, Stuttgart 1935; isti, Die verstümmelten Grenzen, Zeitschrift für Geopolitik, 8. Jg., 1931, 54-63; Doris Kraft, Das untersteirische Drauland, München 1935; H. Volkmar (= Hugo Suette), Untersteier die deutsche Südostmark, Deutschlandsberg (1934); Hans Brückner, Der deutsch-slowenische Grenzraum, u: Die südostdeutsche Volksgrenze, Berlin 1934; Kurt Trampler, Um Volksboden und Grenze, Heidelberg und Berlin 1935; Max

Schmidt, Der deutsch-slowenische Grenzraum, u: Walter Schneefuss, Des Reiches neue Nachbarn, Salzburg 1939; Hermann Ibler, Des Reiches Südgrenze. Vergewaltigtes Selbstbestimmungsrecht. Graz 1940; Friedrich Lange, Untersteiermark, Berlin 1941; Anne Heidrich, Der völkische Kampf im Steirischen Unterland vor dem Weltkrieg mit besonderer Berücksichtigung der deutschen Presse, München 1934.

Rad nemačkih društava za odnarodavanje Deutscher Schulverein i Südmark analiziraju Franz Baum, Die Kulturarbeit des deutschen Schulvereines im Steirischen Unterlande, u: Franz Hausmann: Südsteiermark, Graz 1925; Friedrich Lange, Sonnenland Untersteiermark, München 1943; Friedrich Pock, Grenzwacht im Südosten. Ein halbes Jahrhundert Südmark, Graz-Wien-Leipzig 1940; W. Heinz, Das Ansiedlungsgebiet des Vereines Südmark, u: Deutsche Erde, Jg. 1914/15; Felix Kraus, Für Grossdeutschland - 60 Jahre völkische Schutzarbeit. Berlin 1940; August R. Wotawa, Der deutsche Schulverein 1880-1905, Wien 1905; Geschichte der Schutzarbeit am deutschen Volkstum, Festschrift des Vereines für das Deutschtum im Auslande, Dresden 1930.

Bibliografiju okupatorske istoriografije o slovenačkoj Štajerskoj objavio je Franjo Baš u delu Okupatorska historiografija o Slovenskem Stajerskem, u: Zgodovinsku časopis, godina I, 1947, str. 222-240. Članci koji su zanimljivi za proučavanje nacističke denacionalizatorske politike uvršćeni su u poglavlja Pripreme na invaziju, Invazija, Nacionalne borbe, Kulturno tie i Hronika okupacije. Za Gorenjsku i Mežišku dolinu takve bibliografije još nema, ali će biti manje zanimljiva jér su koruške nacističke vođe manje pisali o Gorenjskoj nego štajerske vođe o slovenačkoj Štajerskoj.

Posle drugog svetskog rata istraživači i pisci su se okretali prvenstveno poglavljima narodnooslobodilačkog rata, dok su u manjoj meri istraživali pitanja nacističkog okupacionog sistema i nacističke politike odnarođavanja u Sloveniji. A ukoliko su se i bavili tim pitanjima, rezultati njihovog rada su služili prvenstveno Komisiji za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača, koje je ova objavljivala u svojim Saopštenjima i u Saopštenju o zločinima Austrije i Austrijanaca protiv Jugoslavije i njenih naroda, Beograd 1947. Jedno od brojnih poglavlja u toj publikaciji ukratko opisuje »Nasilnu germanizaciju jugoslovenskog teritorija« (str. 110-116), »Masovne deportacije slovenačkog stanovništva« (str. 116-123), »Prisilnu mobilizaciju jugoslovenskih gradanà u hitlerovsku vojsku i radnu službu« (str. 123-129) i »Ubijanje taoca, paljenje i uništavanje naselja, streljanje taoca i masovno ubijanje, ubijanje uhapšenika i ranjenika« (str. 130-140). A značajniji od tih članaka su opsežni elaborati, napisani za potrebe Komisije, ali koji su ostali samo u rukopisu i sada ih čuvaju arhivi Muzeja narodne osvoboditve Maribor, Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani i Inštituta za narodnostna vprašanja u Ljubljani. Tako je Franjo Baš 1946. godine napisao elaborat, dugačak 76 strana, »Slovenski Nemci 1918-1945« sa dodatkom 206 prepisa dokumenata, odlomaka iz štampe, saslušanja itd; isti autor je napisao i elaborat »Doneski k problematiki slovenještajerskega nemštva pred in med okupacijo 1941-1945«; Mirko Brolih je 1946. godine napisao opsežne članke »Dr Siegfried Uiberreither« (45 strana sa prilogom 211 prepisa dokumenata), »Hitlerjevski režim v Jugoslaviji V letih 1941 do 1945« (49 strana), a 1947 godine je sastavio elaborat »Pooblaščenec šefa varnostne policije in varnostne službe pri šefu civilne uprave za Spodnjo Štajersko« (67 strana). A Igor Rosina je napisao članak »Okupator o slovenskem problemu na Spodnjem Stajerskem« (13 strana). Ti elaborati su manjkavi zato što ni jedan problem ne obrađuju u celini i zato što su napisani na osnovu materijala koji se nalazi ili koji je bio prvenstveno u Mariboru. Njihova veća vrednost se nalazi u priloženim prepisima dokumenata, od kojih su neki originali, verovatno, zauvek izgubljeni.

O pitanjima o kojima raspravlja ova knjiga posle rata je izašlo veoma malo rasprava i članaka koji bi se temeljnije uhvatili ukoštac sa tom problematikom. Mirko

Brolih je po sačuvanom materijalu III referata štaba za preseljavanje u Mariboru napisao opširnije članke »O pripravah načrta za nameravano priključitev in germanizacijo Sp. Štajerske«, »Vestnik«, Maribor, 26. IV 1946 i »Izselitev Slovencev iz Spodnje Štajerske v Srbijo in Hrvatsko«, »Vestnik«, Maribor, 28. VI 1946 i 5. VII 1946.

Argumentovaniju raspravu o deportacijama Slovenaca je, uz korišćenje novih izvora, napisao France Skerl »Nacistične deportacije Slovencev v letu 1941«, »Zgodovinski časopis«, 1952-1953. (Kosov zbornik), str. 768-797. Rasprava je, i pored nedostataka, do danas ostala najozbiljniji prilog problematici nacističke deportacione politike. Skerl je, naime, zanemario neke značajne izvore koji su mu već tada stajali na raspolaganju, a neke izvore koje je upotrebio je pogrešno interpretirao, na što upozoravam u tekstu ili u napomenama u ovoj knjizi bez neke namere da time umanjim značaj njegove rasprave.

Na neka pitanja nacističke okupacije slovenačke Štajerske i Gorenjske odgovorio je Metod Mikuž u raspravi, »Ali je narodnoosvobodilna borba preprečila priključitev Štajerske in Gorenjske k nemškemu rajhu?«, »Zgodovinski časopis«, 1952-1953 (Kosov zbornik), str. 733-767.

Deportacije Slovenaca i naseljavanje Nemaca, naročito na području uz reku Savu i Sutlu, prikazao je i Stanko Skaler u svojoj brošuri »Posavje v letu 1941«, Brežice 1958, str. 7-22, pri čemu je upotrebio neke nove dokumente koje Skerlova rasprava nema. Izgon sveštenika Lavantinske biskupije opisao je Vinko Munda u članku »Ob dvajsetletnici izgona slovenskih duhovnikov«, »Nova pot« 1961, str. 577-597.

Pitanja deportacije slovenačke dece u Nemačku i njihove germanizacije latio se Stane Terčak u knjizi »Ukradeni otroci«, Ljubljana 1962. Vrednost njegove knjige je prevashodno u postavljenim pitanjima i prikupljenom materijalu, a manja u obradi prikupljenog materijala.

O deportacijama Slovenaca, a naročito o životu slovenačkih izgnanika u Srbiji Fran Roš je, prema vlastitim sećanjima i prema izjavama drugih izgnanika, napisao knjigu »Slovenski izgnanci v Srbiji 1941-1945«, Maribor 1967. To je prvo opsežnije delo o životu slovenačkih izgnanika u tuđini, kakvo još nemamo ni za Bosnu ni za Hrvatsku, niti za Nemačku.

U dnevnoj štampi je objavljen veliki broj članaka o deportacijama Slovenaca. Napisali su ih sami izgnanici prema vlastitom sećanju ili, pak, drugi autori na osnovu ranije navedenih rasprava i članaka. Veću vrednost imaju, razumljivo, važniji i opsežniji članci koji su pisani na osnovu sećanja i koje su napisali sami izgnanici. Među najbolje spadaju, bez sumnje, sećanja Franca Ksavera Meška pod naslovom »Križev pot« u četvrtoj knjizi njegovih Sabranih dela, Ljubljana 1959, str. 287-448. Najviše memoarskih članaka su napisali nekadašnji izgnanici iz Srbije, a mnogo manje oni koje su nacisti izgnali na područje tzv NDH, dok su članci izgnanika koji su bili u nemačkim logorima veoma retki. Naslovi svih tih članaka o deportacijama Slovenaca, napisanih nakon oslobođenja, nalaze se u Skerlovoj »Bibliografiji o narodnoosvobodilnem boju Slovencev«, objavljeni najpre u »Zgodovinskem časopisu«, a zatim u posebnoj knjizi »Petnajst let bibliografije o narodnoosvobodilnem boju Slovencev 1945-1959«, Ljubljana 1962. i, na kraju, u »Prispevkih za zgodovino delavskega gibanja«.

Nešto memoarskih članaka o pitanjima o kojima raspravlja ova knjiga, tj. o preseljenju kočevskih i ljubljanskih Nemaca sadrži i knjiga »Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa, Band V, Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien«, Düsseldorf 1961.1 dok su istorijski članci, naročito oni o deportacijama Slovenaca, veoma kratki i podaci veoma skromni i pored toga što je uredništvo imalo na raspolaganju bogatu arhivsku građu, dotle su sećanja folksdojčera veoma razvučena i tendenciozna.

REGISTAR GEOGRAFSKIH IMENA

A

Ajbau (Eibau) 275, 276, 460
Ajnzidel (Einsiedel) 460
Ajzenerzt (Eisenärzt) 461
Aleksandrija (Alexandria) 703
Aleksandrovac 367
Aleksinac 372, 373
Alteting (Altötting) 315, 447, 461
Altlag 357
Amorbah (Amorbach) 436
Anovec 258, 268, 551
Apače 90, 99, 107
Apolda 461
Aranđelovac 213, 214, 216, 221, 366-369, 372
Arilje 367, 370
Arja Vas 228
Arnova Sela 565
Arnsfeld 460
Arnštat (Arnstadt) 275, 276, 460
Artiče 188, 228, 257, 268, 284, 289, 578
Arvež 63, 64
Asenhauzen (Assenhausen) 461
Atene 361
Augzburg (Augsburg) 671

B

Babenhauzen (Babenhausen) 461
Bad Althajde (Bad Altheide) 275, 276, 460
Bad Berka 461
Bad Blankenburg 461
Bad Flinsberg 459
Bad Krocingen (Bad Krotzingen) 283
Bad Langenau 477, 459, 460
Bad Lauzik (Bad Lausick) 460
Bad Libencel (Bad Liebenzell) 280, 461
Bad Opelzdorf (Bad Oppelsdorf) 460
Bad Rajnerc (Bad Reinerz) 459
Bad Sulca (Bad Suiza) 461
Bad Sahen (Bad Schachen) 314
Bad Sandau (Bad Schandau) 460
Bad Svarcbah (Bad Schwarzbach) 459
Bad Varmbrun (Bad Warmbrunn) 460
Bad Verizhofen (Bad Wörishofen) 447, 461
Bagdad 10, 11
Bajrot (Bayreuth) 306
Bakovci 137
Bamberg 461
Banja Luka 232, 386-388, 392, 394, 395, 400, 411
Banjica 376
Barik 453
Basališče 71
Baucen (Bautzen) 275, 276, 460
Baumgarten 461
Begunje na Gorenjskem 184, 655
Bela Cerkev 256
Beljak 70, 73, 545, 671, 684
Belo Brdo 396
Beltinci 143, 643
Beograd 5-7, 47, 48, 55, 77, 92, 102, 103, 145, 203-205, 207, 208, 211, 234, 236, 239, 248, 250, 252, 339-341, 366, 371-373, 377-379
Berenštajn (Bärenstein) 460
Berhtesgaden (Berchtesgaden) 210
Berkovići 454
Biberah (Biberach) 447, 461
Bihać 386, 387, 390
Bijeljina 233, 234, 282
Bilgoraj 437
Bistrica pri Kranju 308

Bišvic (Bischwitz) 459
Bizeljsko 188, 257, 268, 284, 289, 290, 357, 419, 462, 552, 561, 574, 575, 579, 581
Bjalistok (Bialystok) 43
Bjelovar 233-235, 237, 242, 387, 389, 391, 402, 403
Bianca 227
Blankenburg 290, 437
Blatnik 90, 490, 493, 528, 529, 535, 537
Blatno 258, 268, 551
Bled 126, 127, 131, 132, 150, 157-159, 162-164, 196, 197, 199, 208-211, 218, 221, 230, 231, 240-242, 249, 253, 295, 306, 307, 312, 315-317, 319, 328, 336, 337, 340, 361, 406, 425, 587, 594, 596, 597, 599-606, 635, 639, 659, 660, 672, 673, 682, 692
Blenrid (Blönried) 461
Blinje 396
Boberštajn (Boberstein) 459
Bohinj 73, 545, 595
Bohum (Bochum) 461
Bolcano (Bolzano) 29, 517
Bon (Bonn) 6, 447, 704
Bor 48
Bori kod Ptuja 168, 170, 171, 180
Bornhofen 461
Borovec 90, 484, 489, 493, 509, 511, 528, 537
Borovlje 70
Bosanska Dubica 385
Bosanska Gradiška 386, 387, 391, 395
Bosanska Kostajnica 261
Bosanska Krupa 387, 390
Bosanski Brod 205, 213
Bosanski Novi 85, 261, 386, 387, 390, 391
Bosanski Petrovac 387, 390
Bosansko Petrovo Selo 396
Boštanj 189, 228,. 257, 260, 268, 284, 357, 574, 579, 583
Brand-Erbisdorf 460
Braslovče 103, 111, 182, 227
Braunšvajg (Braunschweig) 339, 412
Brčko 386, 387, 391
Breg 530
Bregana 256, 258, 260
Brehelzdorf (Brechelsdorf) 275, 276, 460
Brener (Brenner) 16
Breslau (Wroclav) 113, 275, 276, 412, 436, 447, 459, 460
Breza 395
Brezina 621
Breznica kod Krope 655
Brezno ob Dravi 62
Brezovica (kod Lukovice) 308
Brezovica (kod Nemške Loke) 535, 617
Brezovica (kod Bizeljskog) 465
Brežice 65, 73, 82, 92, 99, 100, 109, 118, 121, 128, 147, 161, 168, 169, 174, 188, 190, 205, 228, 230, 249, 254, 255, 257, 258, 265, 268, 271-273, 278, 283, 285, 289, 293, 310, 357, 425, 437, 465, 469, 533, 537, 546, 548, 554, 5?6, 559-562, 564-568, 570-572, 574, 576-578, 581, 593, 608, 617, 621, 622, 625, 627, 640, 642, 644, 649, 653, 654, 666, 669, 681, 692
Bribir 453
Briješće 394
Briksen (Brixen) 29
Brjansk 42, 43
Brno 21, 168
Brod 582
Brojnzdorf (Bräunsdorf) 460
Bruhzal (Bruchsaal) 280, 447, 461
Bruk na Muri (Bruck a. d. Mur) 70, 154, 295, 506, 507, 522
Brus 367
Brusnice 256

C

Cankova 137, 143
Caprag 233-235, 237, 403
Cazin 386, 387, 390
Celje 6, 59, 64, 77, 79, 80-82, 85, 87, 89, 90, 92, 93, 97-107, 110, 111, 116, 117, 121, 128, 130, 133, 137, 139, 142, 143, 145, 147, 153, 155, 165-168, 170, 179, 180, 182, 185, 190, 213, 223, 226-228, 230, 231, 249, 254, 265, 273, 286, 299, 302, 305, 309-311, 314, 329, 330, 332, 334, 371, 406, 478, 496, 542, 543, 546, 585, 589, 608, 627, 632, 638, 640, 642, 644-649, 651-654, 662, 665, 669, 678, 679, 681, 686, 692, 697
Celovec 69, 74, 75, 86-88, 96, 101, 103-108, 112, 113, 115, 126, 127, 131, 132, 145, 149, 152-154, 158, 163, 164, 169, 194,

240, 243, 303, 312, 331, 486, 497, 498, 517, 542, 594, 638-640, 661, 676, 687, 689, 692, 693, 696, 700-702
Cerklje ob Krki 189, 228, 257, 260, 268, 283-285, 288-290, 357, 570, 582, 620
Ceršak 62, 72
Cetingrad 401, 402
Cinvald (Zinnwald) 451, 460
Cug baj Frajberg (Zug bei Freiberg) 460
Cvikau (Zwickau) 416, 460, 462
Cvišlarji 492

Ć

Ćuprija 367, 369, 370, 372, 373

C

Čabar 480
Čačak 145, 205, 214, 268, 367, 269, 370
Ćagst (Zschagst) 460
Čakovec 342
Catež 257, 260, 284, 289, 357, 574, 578
Čazma 387, 391
Čepin 396
Černjikov 36
Češke Budjejovice 21
Čiješin (Cieszyn) 441
Čjehanov (Ciechanov) 439, 442
Črmošnjice 90, 479, 481, 482, 488, 490, 527, 528, 529, 531, 537
Crna 130, 194, 334
Črnomelj 479, 481, 482, 490 495, 498, 533, 537

D

Dai-uvar 390, 392, 393, 666
Dasel-Zoling (Dassel-Solling) 460
Dedonci 72
Denšten (Dönschten) 460
Derventa 387, 390, 391, 406, 407
Detvald (Dettwald) 447
Dinaburg (Dünaburg) 43
Dingelštet (Dingelstätt) 353
Dingolfing 461
Diringzhof (Dühringshof) 275, 276
Diseldorf (Düsseldorf) 295, 296, 358, 412
Ditelštat (Dittelstadt) 461
Diterzdorf (Dittersdorf) 460
Dnjepropetrovsk 41
Dob 604
Doboj 213, 406
Dobova 188, 228, 257, 268, 273, 283, 286, 289, 357, 465, 548, 550, 578
Dobovec 355, 625
Dobrinje 395
Dobrna 147, 182, 223, 227, 228, 231, 678
Dole 189, 257, 260, 268, 284, 354, 355, 357, 561, 583
Dolenja Vas (kod Ribnice) 481, 482, 490, 613
Dolenja Vas (kod Krškog) 625
Dolga Vas 90, 489, 493, 527, 528, 529, 537
Dolič 137
Dolnja Briga 90, 489, 490, 493, 528, 529, 537
Dolnja Slaveča 137
Dolnja Topla Reber 90, 484, 489, 490, 493, 528, 537
Domžale 542, 604
Donji Miholjac 389, 392, 396
Dorboci (Dorboczy) 471
Dovje 337, 545, 606
Draga 479-482, 484, 490, 493, 516, 524, 525, 527, 528, 536, 537, 570
Dravograd 70, 76, 77, 90, 99, 100, 128, 130, 132, 194, 334
Dravsko Središče 678
Dražgoše 308
Drenovec 474
Drezden (Dresden) 51, 275, 276, 353, 412, 428, 447, 460
Drnovo 475
Drušče 582
Drvar 386, 387, 390
Dub 453
Duplek 84
Durlesbah (Durlesbach) 280
Dvor na Uni 251, 390

Đ

Đakovo 390, 392, 408, 409, 458
Đunis 369

E

Ederan (Oederan) 460
Eksberg (Echsberg) 315
Elgersburg 461
Erenfriderzdorf (Ehrenfriedersdorf) 460
Erfurt 275, 276, 290, 461, 671
Erlangen 315
Ernovž 70

F

Fahrija (Fachria) 560
Fajlnbah (Feilnbach) 315, 461
Falkenhajn (Falkenhain) 459
Feldbah (Feldbach) 560
Fikšinci 72, 79, 90, 143
Firstenfeld (Fürstenfeld) 560
Fisen (Füssen) 460
Flinsberg 459
Foča 376
Forhhajm (Forchheim) 461
Fort-Erlangen (Forth-Erlangen) 315, 461
Frajberg (Freiberg) 447, 460
Frajburg (Freiburg) 280, 283
Frajfeld (Freifeld) 471
Frajtal (Freital) 428, 460
Frankenštajn (Frankenstein) 459
Frankfurt na Majni 467
Frankfurt na Odri 412
Frauenaurah (Frauenaurach) 461
Frauenštajn (Frauenstein) 460
Fridolfing 434
Froburg (Frohburg) 460
Fronlajten (Frohnleiten) 306, 311, 461
Fulnek 630
Fusi (Fuschl) 201, 202, 207

G

Gaberje (kod Celja) 62
Gaberje (kod Dobove) 228
Gacko 383
Gače 480
Gajzing (Geising) 451, 460
Galac 31
Garešnica 252, 389-391, 400, 410, 666
Gdansk 9, 16, 22, 29, 32, 33, 38, 439
Gdinja 24, 32
Gederovci 79, 137
Gelberg (Gehlberg) 461
Gelenau 460
Gerlashajm (Gerlasheim) 280, 447, 461
Gerlic (Görlitz) 460
Gerlinci 137
Gešvenda (Geschwenda) 461
Getingen (Göttingen) 275, 276
Giboldehauzen (Gieboldehausen) 460
Gincburg (Günzburg) 461
Glazov (Glasow) 275, 276
Glauhau (Glauchau) 460
Globoko 188, 228, 257, 258, 268, 284, 357
Golčaj 326
Goldberg 459
Golnik 337
Gomilsko 182
Gorenja Vas (u Poljanskoj Dolini) 308
Gorenje (kod Kočevja) 488
Gorenje Laze 326, 616
Gorica 70, 122
Goričane (kod Medvoda) 598
Gorjane pri Podsredi 327
Gorje kod Bleda 195, 336, 603-605
Gornja Lendava (sada Grad) 137, 143
Gornja Radgona 72, 90, 99, 107, 164, 478
Gornja Slaveča 137
Gornji Cmurek 478
Gornji Grad 128, 165, 182, 190, 191, 608, 633
Gornji Milanovac 214, 367, 369, 374
Gornzdorf (Gornsdorf) 275, 276, 460
Gospa Sveta 70
Gospić 383, 400
Gotenica 90, 489, 493, 502, 511, 525, 528, 537, 574, 613
Gotovlje 228
Grac (Graz) 62, 63, 69, 70, 77, 82, 86-88, 97, 100-108, 110-119, 126, 127, 131, 138, 140, 141, 144-146, 150, 153, 164, 169, 255, 271, 278-280, 282, 286, 296, 311, 329, 339, 351, 360, 404, 427, 433, 437, 467, 498, 505, 517, 542, 543, 548, 562, 564, 566, 567, 576, 579, 585, 627, 632, 637-643, 649, 651, 653, 661, 664-666, 670, 672, 678, 679, 682, 686, 687, 689, 690, 701
Gračac 385
Gračanica 387, 390, 391, 396, 406, 407

Gradišće (kod Lukovice) 308-310
Gradišće (kod Lucana) 72
Graduša 396
Grčarice 90, 479, 490, 493, 528, 537
Grisau (Gnissau) 459
Grisen (Griessen) 283
Griže 182
Grk (kod Dervente) 399
Groshenerzdorf (Grosshenersdorf) 460
Grosrikertsvalde (Grossriickertsvvalde) 460
Grosuplje 533
Gros Vartenberg (Gross Wartenberg) 275, 276, 460
Grubišno Polje 387, 389, 390, 392, 400, 410
Grudziaz 37
Gruža 214, 367, 369
Guča 367, 370
Guncenhauzen (Günzenhausen) 461
Guštanj (sada Ravne) 90, 130, 194, 334

H

Hajdelberg (Heidelberg) 280, 468
Hajlbron (Heilbron) 447, 461
Hajnau (Heynau) 275, 276, 459, 460
Hajncendorf (Heinzendorf) 459
Hakendorf (Hackendorf) 459
Halzbrike (Halsbrücke) 460
Hamburg 412
Hamerlojbzdorf (Hammerleubsdorf) 460, 462
Hanover (Hannover) 269, 416, 460
Hartau (Harthau) 460
Harthajm (Hartheim) 452
Helmno (Chelmno) 37
Herold 460
Herten 461
Heselberg (Hesselberg) 461
Hiršberg (Hirschberg) 275, 276, 447, 459
Hoenfihte (Hohenfichte) 460
Hoenhajm (Hohenheim) 485
Homec 603, 604
Hormersdorf 460
Hrasno 394
Hrastnik 90, 147, 227, 287, 290, 348, 645
Hrastnik (kod Moravča) 308
Hrastovice 396
Hrubješov (Hrubieszov) 437, 438, 441
Hrušica (kod Stopiča) 256
Hrušica (kod Jesenica) 361
Hrvatska Dubica 399
Hrvatski Karlovci 389
Hum na Sutli 404
Huda Jama 97

I

Ilidža 394
Ilmenau 275, 276, 460, 461
Ilzenburg (Ilsenburg) 447, 460
Imenštat (Immenstadt) 461
Inlauf 609
Insbruk (Innsbruck) 61
Ivanjica 367, 370
Ivnik 86, 677, 678

J

Jabukovač 396
Jagodina (sada Svetozarevo) 367, 368, 370, 372, 373
Jamlic (Jamlitz) 352
Jasenovac 410, 411, 459
Jelše (kod Leskovca pri Kršk om) 582
Jerusalim 199, 339
Jesenice 73, 107, 183, 195, 336, 542, 603
Ješic (Jeschütz) 459
Ještat (Jöhstadt) 460
Jezersko 71, 96
Johangeorgenštat (Johanngeorgenstadt) 460
Jupendorf (Juppendorf) 460

K

Kajzerslautern (Kaiserslautern) 416, 461
Kakanj 395
Kalič 31
Kalinovka 45
Kaltenštajn (Kaltenstein) 459
Kamenica 367
Kamnik 128, 130, 243, 244, 603, 604, 606, 608, 661
Kamniška Bistrica 603
Kapele 188, 228, 257, 268, 283, 289, 357

Kapelna 396
Kapla 62
Karanovac 396
Karteljevo 256
Kasel (Kassel) 295, 412, 447
Kasti bei Amberg 461, 464
Katovice 37, 352
Kelenrid (Kellenried) 461
Kemnic (Chemnitz) 447, 460
Kenigzberg (Königsberg) 84
Kerson (Cherson) 43, 45
Kijev 41
Kirnah-Vilingen (Kirnach-Villingen) 283
Kirnhalden 461
Kiršberg (Kirschberg) 437
Klajn Kloden (Klein Kloden) 460
Klajpeda (Memmelland) 99
Klanci 72
Klanjec 405
Klekovača 402
Klinenberg 275, 276
Ključ (u Bosni) 261, 390
Kloče (Klotsche) 275, 276
Knežja Lipa 90, 489, 490, 493, 528, 529, 537
Knin 383
Koburg (Coburg) 461, 464
Kočevje 79, 81, 84, 86, 90, 93-96, 98, 121, 143, 200, 203, 245, 262, 278, 479, 481-490, 492, 493, 495-501, 508, 509, 511, 513, 516, 518, 524, 525, 527-531, 533-535, 537-540, 542, 544, 556, 557, 559, 584, 611, 614, 615, 621
Kočevska Reka 90, 479, 481, 482, 489, 493, 495, 502, 509, 511, 525, 528, 530, 537
Kohel am Ze (Kochel am See) 447, 461
Kokra 308
Količevo 606
Kolo 37
Komletinci 377
Kompolje 579
Konin 37
Konjišče 90
Koprivnica 390
Koprivnik 90, 481, 482, 490, 493, 511, 528, 537
Korenica (sada Titova Korenica) 387, 390, 391
Koreno 308-310
Korovci 137
Kosovska Mitrovica 373
Kostajnica 387, 391
Kostanjevica na Krki 122, 256, 574, 583
Kotor Varoš 391
Kovno 43, 352
Kozje 99, 227, 258, 268, 269, 284, 355, 521, 552, 574, 626
Kozvig (Coswig) 460
Kragujevac 202, 214, 216, 367, 369, 376, 452
Kraljevo 367, 372, 376
Kramarovci 72, 79
Kranj 127, 128, 130, 133, 195, 196, 243, 244, 319, 337, 542, 600, 604, 608, 640, 661, 700, 701
Kranjska Gora 595
Krasnistav (Krasnystav) 471
Krčevina 62
Kribštajn (Kriebstein) 460
Krimičau (Crimmitschau) 416, 460
Križevci 252, 387, 391
Krnjak 401
Krog 137
Kropa 655
Krotendorf (Crottendorf) 460
Krozinze (Krosinsee) 443
Krstinja 402
Krstinjak 401
Krška Vas 189, 260
Krško 230, 249, 257, 258, 260, 268, 269, 273, 274, 282, 283, 286, 289, 290, 353, 357, 498, 533, 537, 540, 548, 550, 552-556, 560, 563, 564, 567, 572, 574, 579, 581, 583, 608, 641
Krumhenersdorf (Krummhennersdorf) 460
Krupa 261
Kruplivnik 137
Kruševac 218, 367, 369-371
Kučanci 396
Kutina 666
Kutinica 410
Kuzdoblan 79, 137

L

Labot 70
Lajpcig (Leipzig) 275, 276, 353, 460
Lahinja 536

Lampertsvalde (Lampertswalde) 460
Lancovo 606
Landeshut 275, 276, 459
Langenfeld 460
Langerzalca (Langensalza) 460
Langencel (Langenzell) 461
Lar (Lahr) 447
Lastnič 269
Usko 97, 99, 128, 147, 164, 190, 226, 228, 230, 574, 608, 678
Lauban 459
Lauenštajn (Lauenstein) 451, 460
Lautental (Lautenthal) 460
Lauterbah (Lauterbach) 460
Lautrah (Lautrach) 461
Lazarevac 214, 367, 369
Laze (kod Drage) 516
Lefingen (Löffingen) 461
Lenjingrad 43, 45, 442
Leoben 67, 684
Leonberg 461
Lesično 326
Leskovec kod Krškog 188, 189, 231, 257, 260, 268, 283, 284, 357, 561, 641
Lesnic (Lossnitz) 460
Levenberg (Löwenberg) 459
Libenau (Liebenau) 589
Libenov (Liebenow) 460
Liberoze (Lieberose) 352
Lidice (u Češkoj) 309
Lihtenberg (Lichtenberg) 460
Lihtenštajn (Lichtenstein) 460
Lijene (Lienz) 594
Lil (Liei) 461
Limbah (Limbach) 460
Lipnica 89, 145, 146, 670
Litija 122, 128, 244, 253, 542, 608
Livold 90, 484, 489, 614
Ljubljana 6, 7, 65-67, 81, 90, 92, 96, 97, 103, 107, 121, 122, 132, 147, 153, 154, 203, 216, 218, 219, 245, 305, 343, 346, 398, 399, 405, 406, 409, 478, 486, 489, 495-497, 500, 505, 506, 516, 518, 522, 533, 535, 536, 540-545, 550, 555, 594, 595, 608, 639, 642, 688
Ljubno u Savinjskoj Dolini 182, 190, 227, 642
Ljutomer 99, 120, 128, 166, 189, 224, 226, 249, 254, 299, 311, 589, 608, 639, 644, 646-649, 653, 654, 669, 678, 692
Lodz (Lodz) 24, 27, 31, 34, 39, 51, 54, 157-159, 213, 331, 439-441, 444-447, 461, 474, 593, 601, 612, 616
Lojbus (Leubus) 447, 460
Lojterzdorf (Leutersdorf) 416, 421, 447 461
Loka (kod Žusma) 228
Loke (kod Trbovlja) 227
London 6
Lorah (Lörrach) 447
Lublin 43, 289, 437, 438-446, 448-450, 470-474
Lublinic (Lublinitz) 87
Lucane 72, 88
Luče 190, 191, 648, 651
Ludbreg 252, 405
Luksemburg 31, 46, 94, 100, 122, 450, 584, 656
Lutverci 107
Lvov (Lwov) 43

M

Mačkovci 143
Mačkovec (kod Novog Mesta) 256
Mačkovec (kod Kočevja) 554
Mahovnik 537, 621
Majsen (Meissen) 275, 276, 460
Mala Lašna 308
Malo Mraševo 582
Marenberg (sada Radije) 62-64, 86, 90, 99, 128, 190, 478, 677, 678
Maribor 5, 6, 59, 62-65, 70, 71, 76, 77, 80-84, 89, 90, 92, 93, 95, 97, 99, 100, 105-107, 109, 111, 117, 119-121, 123, 125-128, 130, 131, 133, 134, 138, 144, 146, 148-150, 154, 155, 157, 159-161, 164, 166-169, 171-176, 179, 180, 182, 190, 191, 196, 197, 199, 200, 202, 205, 207-218, 221-232, 245, 249, 253-255, 257, 258, 260, 263-270 273, 281, 285-287, 289, 295-303, 309, 311, 330, 338, 340 342, 344, 345, 349, 357, 360, 366, 369-371, 402, 406, 425-428, 430-432, 435, 436, 465, 474, 478, 505-507, 519, 520, 522, 523, 532, 535, 537, 538, 540, 542, 543, 546-548, 550, 552, 553, 555-558, 561, 562, 565-567, 575, 587-589, 592, 593, 595, 608, 623,

626-628, 631-734, 636, 637, 640, 642-644, 646-649, 651-654, 664, 665, 667, 669, 671-673, 677-679, 681, 683, 691, 692, 700, 701, 704
Marija Snežna (sada Velka) 80
Markdorf 283
Marklisa-Senberg (Marklissa-Schönberg) 275, 276, 459
Markt-Ajzenštajn (Markt-Eisenstein) 461
Martinski Čepinci 397
Martjanci 137
Matjaševci 137
Mavrlen 490, 492, 493, 495, 528, 529, 531, 537
Mec (Metz) 295, 296, 358, 412, 416, 547, 565
Medlog kod Celja 305
Melitopol 44
Melnik 50
Mengeš 603, 606
Menihkirhen (Mönichkirchen) 125
Merano 29
Metlika 495, 608
Metenhajm (Mettenheim) 461
Meten-Himelberg (Metten-Himmelberg) 461
Mežica 128, 130, 194, 334
Milhauzen (Mühlhausen 353, 461
Minheberg (Müncheberg) 413, 460, 462, 464, 467, 468
Minhen (München) 6, 85, 101, 125, 126, 269, 278, 295, 297, 312, 357, 412, 416, 424, 439, 467, 484, 489, 533, 671
Mirna na Dolenjskem 256
Mislinja 191, 302
Mitelštajne (Mittelsteine) 275, 276, 459
Mladenovac 214, 367, 369
Mlinše 189, 257, 350
Mojstrana 337, 545, 595
Mokrice 168, 169, 558
Mokronog 256
Morava 495
Moravče (kod Domžala) 308, 685
Moravče (kod Litije) 260
Moravska Ostrava 168
Moskva 523, 618
Mostar 383, 400
Mošćenica 396
Mošnje 320
Mota 97
Mozelj 90, 479, 481, 482, 485, 486, 490, 493, 524, 528, 614
Mozirje 147, 165, 182, 190, 226, 678
Murska Sobota 79, 90, 137, 143, 254, 378, 643
Muta 62, 90, 478, 677-679

N

Nasen (Nassen) 447
Našice 387, 389, 392, 456
Nazarje 165
Nemška Loka 90, 484, 489, 490, 493, 528, 537
Nerdlingen (Nördlingen) 269, 274
Nereshajm (Neresheim) 280, 447, 461
Nevesinje 383
Nidernfels (Niedernfels) 315, 461
Nikolajev 41
Nirnberg (Nürnberg) 51, 54, 55, 85, 270, 311, 338, 352, 353, 412, 761
Niš 339
Njivice kod Radeča 287, 585, 637
Nojgerzdorf (Neugersdorf) 460
Nojhauzen (Neuhausen) 572
Nojkirh (Neukirch) 460
Nojnvid (Neunwied) 461
Nojštat (Neustadt) 460
Noj Ulm (Neu Ulm) 461
Noršinci 137
Nošen (Nossen) 460
Nova Cerkev 182
Nova Gradiška 390, 392
Nove Ložine 485
Novi Klošter 313
Novi Pazar 376
Novi Sad 81, 339
Novi Tornisi (Nowi Tomysl) 37
Novo Celje 452
Novo Mesto 122, 256, 480, 495, 498, 500, 533, 550, 584, 608
Novska 390, 391, 666
Nuskova 79, 137

O

Oberdišingen (Oberdischingen) 461
Oberfrona (Oberfrohna) 460

Oberminstertal (Obermünstertal) 461
Obernik (Obernigk) 459
Oberšrajberhau (Oberschreiberhau) 460
Oberštaufen (Oberstaufen) 461
Obrajna 70
Obrež 572
Obrše 308
Ocinje 72, 79
Ofenburg (Offenburg) 280
Oj (Oy) 461
Ojstrica 70
Onek 90, 489', 493, 527-529, 554, 621
Opatovac 377
Orehovica 256
Ormož 68, 70, 137, 478, 678
Oršvajer (Orschweier) 280
Ortnek 537
Oselica 337
Osijek 232, 389, 392, 396, 399, 400
Osredek 326
Osterberg 461
Ostric (Ostritz) 460
Otmahau (Ottmachau) 571
Otočec 326

P

Pabjanice 31
Pakrac 390, 392, 666
Pameče 191
Pančevo 379
Paraćin 367, 369, 370-372
Pasau (Passau) 464
Pauza (Pausa) 460
Pekel (kod Poljčana) 63
Pekre 62
Pertoča 137
Pesje 572
Pesnik (na Pohorju) 83, 84
Petrinja 388, 391, 396, 400
Pilgramzhajn (Pilgramshain) 459
Pilštanj 227, 258, 521, 552
Pirošica 625
Pišece 188, 257, 258, 551, 552, 574
Pjenovac 375, 376
Pjotrkov (Piotrkov) 37
Planina (kod Crmošnjica) 490, 493, 496, 528, 529, 537
Planina (kod Sevnice) 226, 227
Planic (Planitz) 416, 460, 462
Plaue 461
Plauen 460
Plen (Plönn) 84
Pleterje (kod Zdola) 258, 268, 269, 551
Pliberk 162
Pobrežje 62, 90, 298
Podčetrtek 109, 181, 188, 228, 257, 258, 322, 521, 548, 551, 552
Podgorje 191, 227
Podgorje 453
Podhum 604
Podklošter 70
Podkoren 595
Podlugovi 395
Podpreska 516
Podravska Slatina 378, 387, 392, 401, 456
Podsreda 227, 258, 269, 290, 521, 552
Pogorelec 480, 485
Poksau (Poxau) 461
Polhov Gradec 122
Poljane (kod Crmošnjica) 90, 484, 490, 493, 525, 528, 529, 537
Poljčane 110
Polje (kod Sutle) 181, 188, 257, 258, 269, 521, 552, 570
Poljšica 604
Polom 90, 490, 493, 511, 528, 537
Polšnik 189, 257, 260, 268, 354, 357, 561, 583, 585, 586, 624
Polzela 92, 141, 227, 313
Ponikva 227
Pontabelj 70
Popovac 410
Potrna 72
Potsdam 6, 638, 642
Poznanj 22, 24, 31, 33-36, 38, 52, 161, 168, 438, 547, 554, 612, 619, 683, 699
Prača 453
Prag 19-21, 278, 549
Pragersko 62, 70, 342, 678
Prahovo 31
Prebold 92, 227
Preddvor 308
Predmost 338
Pregrad 405
Prelasko 579
Preljina 214, 367, 369
Preloge 633
Prevalje 130, 194, 334

Prijedor 261, 386, 387, 390
Prihova 633
Prilićki Kiseljak 370
Pristava 582
Provajs (Proveis) 61
Pskov 43
Ptuj 59, 69, 70, 71, 77, 79, 80, 83, 90-93, 97, 99, 100, 120, 121, 128, 130, 138, 139, 142, 147, 172, 178, 179, 189, 223, 224, 226, 249, 254, 299, 302, 311, 342, 404, 478, 479, 589, 608, 634, 640, 642, 644, 646-649, 652-654, 665, 669, 678, 679, 681, 692
Puconci 153

R

Raca 234
Rače 90, 209, 213, 297
Radebojl (Radebeul) 460
Radeče 122, 189, 257, 260, 268, 273, 283, 284, 286, 289, 290, 354, 357, 550, 561, 564, 567, 572, 574, 581, 583, 585
Radgona 65, 72, 73, 99, 128, 670
Radije (prije Marenberg) 70 71
Radom 43
Radomlje 603, 606
Radovljica 73, 128, 130, 183, 243, 244, 592, 603, 604, 608, 673
Radovna 320
Radvanje 62
Rajhenburg (sada Brestanica) 168-174, 180, 205, 209-211, 213, 214, 216, 227, 229-231, 249, 253-255, 257, 260, 269, 270, 273, 274, 277-279, 283, 285-291, 294, 305, 315, 324, 342, 351, 353-355, 366, 369, 388, 433, .462, 534, 554, 555, 564, 565, 579
Rajhenau (Reichenau) 460
Rajnhardzgrim (Reinhardtsgrimm) 460
Rajsbah (Reisbach) 461
Rajningshaus (Reiningshaus) 589
Rajlovac 394
Raka 189, 257, 260, 268, 284, 556, 574
Rakičan 137
Rasica 253
Rateče 71, 595
Ratsberg (Rathsberg) 460
Ravensburg 280, 461
Ravic 36
Razbor 191
Razkrižje 130, 691
Razvanje 62
Rečica pri Bledu 545, 605
Rečica ob Savinji 182, 190
Regensburg 424, 464, 671
Rekovač 367
Rejefeld (Rehefeld) 460
Remšnik 70
Renic (Rehnitz) 460, 463, 464
Retje 227
Reval 9, 29, 43
Ribarska Banja 369, 370
Ribnica na Pohorju 244, 325, 648, 651
Ričedorf (Ritschedorf) 275, 276, 460
Riga 9, 29, 41, 43
Rigonca 228
Rim 202, 203, 207, 505, 514-516, 518, 535, 536, 540
Rimske Toplice 103, 587, 589
Risa (Riessa) 275, 276, 460
Ritmarshauzen (Rittmarshausen) 460
Rodeviš (Rodewisch) 460
Rogaševci 137, 143
Rogaška Slatina 227, 228, 404, 678, 696
Rogatec 90, 109, 165, 678
Rogatica 381, 382
Rojte (Reute) 461
Rotenfels (Rothenfels) 461
Rotmansheje (Rottmannshöhe) 315, 447, 461
Rotvajl (Rottweil) 447, 461
Rovno 43
Rozental (Rosenthal) 460
Ručići 376
Rudnica 97, 548
Rudolfštat (Rudolfstadt) 461
Rušavec 402
Ruše 107, 120, 121, 166, 654

S

Salcburg (Salzburg) 101, 132, 210, 245, 274, 296, 312, 358, 436, 498, 523, 601, 656, 681
Saldenburg 461
Samobor 404, 405
Sanski Most 261, 386, 387, 391, 395

Sarajevo 205, 213, 232, 384, 387, 391, 394, 399, 400
Sarbriken (Saarbrücken) 447
Sedlarjevo 181, 269, 579
Sela pri Dobovi 228
Semič 481, 482, 533, 537
Senj 139, 383
Senjak 379
Senovo 228, 290, 423
Sepolno 37
Serdica 79, 90, 137
Sevnica 62, 92, 99, 100, 122, 128, 130, 147, 227, 228, 286, 324, 533, 548-550, 554, 558, 568, 578, 581, 583, 593, 643, 646, 652
Sevojno kod Užica 367
Sidraga 453
Simensdorf (Simmensdorf) 315
Sisak 233, 237, 389-391, 410
Skakovci 137
Skopice (kod Krškog) 273, 277, 279, 281
Sladki Vrh 62, 72, 90, 120
Slavonska Požega 229, 232-235, 237, 252-255, 349, 386, 388, 389, 401, 403, 405, 408, 409
Slavonski Brod 205, 213, 389, 408
Slatina Radenci 678
Slivnica pri Celju 228, 325
Slivnica kod Maribora 160
Slogonsko 228
Slovenj Gradec 86, 90, 99, 128, 167, 171, 179, 190, 191, 224, 226, 302, 608, 678
Slovenska Bistrica 90, 103, 105, 108-110, 213, 214, 368, 678
Slovenska Gorica 72
Slovenska Vas 530
Slovenske Konjice 71, 90, 103, 109, 128, 144, 166, 190-192, 224, 226, 608, 633
Slunj 387, 391, 401, 402
Smederevo 363
Smederevska Palanka 367, 369, 372
Smuk 616
Sobota 72
Sočikovac 396
Sofija 202, 207
Sokolac (kod Koprivnice) 400
Sokolovići 453
Solčava 182
Solun 10
Soteska 74
Sotina 137
Sovodenj 308
Spodnji Log 90, 490, 493, 528, 537
Srebrenica 382
Srednja Vas 516
Sremič 258, 268, 551
Sremska Mitrovica 389, 392
Sremski Karlovci 218, 389, 408, 409, 458
Sromlje 188, 257, 258, 327, 551, 552, 574
Stolać 369
Stara Cerkev 90, 483-485, 489, 490, 493, 511, 527-529, 533, 537, 609, 613
Stara Pazova 252
Stara Vas (kod Krškog) 357
Stari Grad 572
Stari Log 90, 481, 482, 490, 493, 509, 511, 526, 528, 574, 614
Stari Tabor 509
Stari Trg ob Kolpi 481, 482
St. Gertraud 447
St. Martin (kod Graca) 76, 83
St. Peter (kod Graca) 80
St. Peter (kod Frajburga) 461
St. Làmpreht (St. Lamprecht) 701
Stahovica 603
Staljingrad 674
Staro Brezje 84, 484
Stična 409, 458
Stolac 454
Stolice kod Krupnja 325
Strnišče 662
Studenci 62, 90, 662
Studenec 189, 257, 260, 268, 284, 570
Stup 394
Sunja 396
Sv. Helena pri Slivnici 326
Sv. Jakob (u Trstu) 65
Sv. Jernej nad Muto 65
Sv. Jurij pri Rogaševcih 78, 137
Sv. Jurij pod Kumom (sada Podkum) 189, 257, 260, 268, 284, 288, 354, 355, 357, 574, 583, 585, 586, 624
Sv. Križ pri Litiji 189, 256, 257
Sv. Križ pri Kostanjevici (sada Podbočje) 256, 257, 260
Sv. Kungota 302
Sv. Lenart v Slovenskih Goricah 62
Sv. Lenart pri Laškem 97
Sv. Lovrenc na Pohorju 90, 678
Sv. Magdalena 633

Sv. Ožbalt 62
Sv. Pavel pri Preboldu 182
Sv. Peter pod Sv. Corami (sada Bistrica ob Sotli) 165, 181, 188, 228, 257, 258, 268, 269, 290, 521, 552, 560, 567, 572, 574, 577, 578, 584, 592
Svetli Potok 509
Svibno 586, 624

S

Saba (Schaba) 560
Salka Vas 90, 489, 492, 493
Sčečin (Szczecin, nekad Stettin) 31, 412
Seiklingen (Schelklingen) 297, 300, 302
Selerhau (Schellerhau) 460
Sempeter v Savinjski Dolini 92, 182
Senberg (Schönberg) 460
Sentilj v Slovenskih Goricah 62-64, 71, 90, 125, 149, 677
Sentjanž nad Dravčami 226
Sentjanž na Dolenjskem 189, 257, 260, 268, 282, 284, 288, 354, 356, 357, 570, 583, 585, 624
Sentjernej 256
Sentjurje 256
Sentjur pri Celju 227, 228, 678
Sentvid nad Ljubljano 184, 185, 209, 210, 216, 218, 253, 305, 306, 308, 312, 337, 369, 452, 544, 595, 655
Sid 234, 389, 392
Široka Rijeka 402
Skale 191
Skocjan 256, 257
Skofja Loka 128, 195, 220, 244, 337, 603
Skofja Vas 182
Šlaushof (Schlaushof) -459
Šmarje pri Jelšah 99, 128, 165, 166, 181, 182, 190, 226, 228, 230, 257, 333, 608, 633, 634, 678
Smarjeta 256
Smartno v Rožni Dolini 103
Smartno ob Paki 165, 170, 190, 191
Smartno pri Slovenj Gradcu 168, 171, 175, 178, 180, 182, 335
Smartno na Pohorju 647
Smartno pri Litiji 655
Smartno pod Smarno Goro 603
Šmohor (u Koruškoj) 70
Snepental-Redihen (Schnephental-Rödichen) 461
Soštanj 82, 99, 147, 172, 191, 228, 632, 678
Spajnzhard (Speinshard) 447, 461
Spilje 62, 64, 126, 678
Sratovci 72
Srem 37
St. Andraž 191
St. Ilj pod Turjakom 191
St. Janž na Mostiču 70
St. Janž na Vinski Gori 191
St. Lenart v Slovenskih Goricah 678
St. Lovrenc 260
St. Peter (sada Otočec) 256
St. Rupert (kod Mokronoga) 189, 256
Stercing (Sterzing) 29, 517
Sternberg (Sternberg) 460
Stokhof (Stockhof) 447-^49, 461
Stolberg (Stollberg) 460
Stonzdorf (Stohnsdorf) 460
Stralzund (Stralsund) 623
Strasvalhen (Strasswalchen) 498
Straubing (Straubing) 305, 447, 461
Strigau (Striegau) 275, 276, 459, 465, 467
Strigova 130, 691
Stutgart (Stuttgart) 24, 269, 295, 297, 357, 412, 413, 671
Svajklberg (Schweiklberg) 159, 584, 592, 703
Svarcbah (Schwarzbach) 459
Svebiš Gmind (Schwäbisch Gmünd) 280, 461
Svebiš Hal (Schwäbisch Hall) 280, 461
Svinujšče (Swinoujscie) 31

T

Tacen 606
Tanca Gora 535
Tan (Tann) 461
Tanhibel (Tannhübel) 459
Tartu 43
Taura 460
Teharje 103
Telče 189
Templin 275, 276, 416, 420, 437, 460, 462
Tenih (Tännich) 460
Teslič 387, 390, 391, 406

Tetina 453
Tezno 62, 588, 662
Tišina 143, 643
Tomašov (Tomaszow) 437
Topola 367
Topolšica 191, 228
Trate 90
Trava 480, 481, 516
Trbiž 29
Trbovlje 73, 82, 97, 128, 147, 221, 227, 228, 231, 249, 254, 285, 287, 290, 293, 310, 356, 437, 564, 574, 585, 625, 640, 644, 645, 649, 653, 669, 677, 692
Trdkova 72, 137
Trebelno 256
Trebnic (Trebnitz) 459
Trebnje 122, 256, 533, 550
Tremerje 226, 227, 324
Triangel 275, 276, 460
Trier 80
Triptis 460
Trnovče 308
Trojane 189, 256, 257, 350
Trst 10, 58, 65, 67, 69, 96, 136, 178
Trstenik 214, 367, 369
Trzin 655
Tržič 90, 541, 542, 655
Tržišče 189, 256, 257, 260, 533
Tušilović 401

U

Ulm 84
Unterkirnah (Unterkirnach) 461
Untermarhtal (Untermarchtal) 280, 447, 461
Užice (sada Titovo Užice) 213, 214, 236, 366, 367, 369, 370, 374, 375, 451
Užička Požega 214, 218, 367, 369, 370, 374, 375, 451

V

Vajde-Vest (Weide-West) 459
Vajdhofen (Waidhofen) 82
Vajks (Weichs) 447, 461
Vajmar (Weimar) 275, 276
Vajnbela (Weinböhla) 460
Vajngarten (Weingarten) 280, 447, 461
Vajsmajn (Weissmain) 306, 461
Vajšenfeld (Weischenfeld) 461
Valdzasen (Waldsassen) 447, 461
Valdze (Waldsee) 461
Valhenze (Walchensee) 315
Valisfurt (Wallisfurth) 459
Valjevo 218. 367, 369-372, 376
Valjevska Kamenica 369
Valpovo 389, 392, 397
Valmile (Wallmühle) 435, 461
Valsrode (Walsrode) 460
Valtershauzen (Waltershausen) 275, 276, 461
Varaždin 404, 405, 668
Varcar Vakuf 261, 387, 390
Vareš 395
Varmbad (Warmbad) 460
Varšava 6, 9, 43, 441, 449
Varvarin 218, 367, 370, 376
Vašington (Washington) 6, 314
Vecelsdorf (Wetzelsdorf) 589, 592, 593, 681
Večeslavci 137
Velenje 191, 632
Velika Dolina 189, 257, 258, 260, 268, 283, 357
Velika Nedelja 678
Veliko Mraševo 582
Veliko Orašje 218, 367, 369, 370
Velikovec 130, 132
Venecija 533
Venigerode (Wenigerode) 460
Venusberg 460
Verdau (Werdau) 416, 460
Verdenfels (Werdenfels) 315, 461
Vernzdorf (Wernsdorf) 460
Veržej 642, 678
Vetenhauzen (Wettenhausen) 288, 461
Vičava 62
Videm kod Krškog 188, 257, 269, 287, 574, 611
Vildberg (Wildberg) 461
Vildsruf (Wildsruf) 460
Vilingen (Villingen) 447, 461
Vilna 9, 43
Vilshofen 461
Vilvorde 151
Vindshajm (Windsheim) 315, 461
Vinica (u Ukrajini) 55, 435, 439

Vinkovci 234, 390, 392
Vinodol 453
Virovitica 389, 392
Visoko (u Bosni) 389, 391, 395, 397, 399, 400, 455
Višegrad 382
Vizbaden (Wiesbaden) 295, 412, 416, 421, 461, 462
Vlasenica 382, 385
Vojakovac 400
Vojnić 387, 391
Vojnik 170, 182, 227
Volfsberg (Wolfsberg) 130, 132
Volkenštajn (Wolkenstein) 275, 276
Voluš 97
Vransko 182, 227, 245, 637
Vrenska Gorica 268, 269
Vrginmost 387, 391
Vrhek 624
Vrhovo 579
Vrnjačka Banja 214, 368, 369, 371
Vržesnja (Wrzesnia) 37
Vuhred 62
Vukovar 250, 390, 392
Vuzenica 62, 90

Z

Zabukovje 686
Zagorje ob Savi 189, 228, 231, 244, 256-258, 287, 290, 322, 324, 325, 350, 549, 551, 585
Zagorje kod Pilštanja 686
Zagreb 41, 67, 92, 97, 104, 105, 108, 122, 140, 147, 199, 205, 206, 208-210, 212-214, 216, 220, 221, 223, 228, 229, 232, 234-236, 241, 248, 250, 251, 253, 260, 261, 266, 299, 338-342, 363, 365, 378-3.81, 385, 386, .390, 393, 398-400, 402-405, 407-409, 411, 454, 455, 458, 563, 627, 668, 704
Zajčje Polje 90, 490, 493, 527, 537, 621
Zajda (Sayda) 460
Zajfersdorf (Seifersdorf) 460
Zaječar 369, 371, 373
Zakiš (Sakisch) 459
Zamošć (Zamošč) 437^42, 449, 450, 470, 471-474
Zasap 582
Zavrh (kod Dobrne) 228
Zdole 188, 257, 268, 552, 574
Zeligenporten (Seligenporten) 461
Zemun 31, 204, 205, 234, 238, 379
Zenica 213
Zenkovci 72
Zgirc (Zgierz) 31
Zgornje Gameljne 253, 607
Zidani Most 73, 95, 97, 122, 286, 533, 587
Zisen (Siessen) 461
Zlato Polje 308
Zletovo 373
Zminec 337
Zreče 85
Zvornik 382

2

Zalec 103, 170, 182, 227, 678
Zelezniki 337
Željne 90, 489, 490, 493, 527, 528, 537, 621
Zepa 453
Zepče 387, 391, 399, 406
Zerjavci 402
Zetinci 72
Ziberci 90
Ziri 122
Zitomir 41, 45, 55
Županja 390, 392, 397

REGISTAR LIČNIH IMENA

A

Abec (Abetz), nem. podofic. 581
Abromajt Franc (Abromeit Franz) 33
Ačimović Milan 364, 365, 367, 380, 451
Agrež Vlado 354
Ajhman Adolf (Eichmann Adolf) 24, 33, 53, 169, 199, 202, 204, 205, 213, 231, 232, 245, 253, 255, 334, 338, 340, 342, 345, 350, 405, 457
Aleksič Jakob 398, 455, 456
Alič (Alitsch), nem. poruč. 168
Almahe (Almache), nem. činovn. 576
Altena Fridrih Vilelm (Altena Friedrich Wilhelm) 30, 269. 279, 413, 435, 462, 468, 469
Altgajer Branimir (Altgayer Branimir) 147
Akšamović Antun 408, 409, 458
Anderle Franc 605
Andrijan (Andrian), nem. baron 58
Anfuzo Filipo (Anfuso Filippo) 505
Angel Peter 107
Antolič Doroteja (Antolitsch Dorothea) 139
Aranicki Fedor 364
Arko Hans 121, 139, 483, 485, 486, 494, 495, 497, 510, 525, 529, 530, 537, 538, 609, 610, 613, 616, 618
Artuković Andrija 233
Artveger Sep (Artweger Sepp) 430
Audič Hans (Auditsch Hans) 182
Aueršperg Karl (Auersperg Karl) 480, 498

B

Bac (Batz), madž. puk. 238
Badeni Kazimirž (Badeni Kazimierz) 67
Bader Alfred (Baader Alfred) 627
Badi Oto (Badi Otto) 80, 107
Bajc Janko 376
Bajer Gotfrid (Bayer Gottfried) 160, 162, 257, 548, 551, 570
Bajt Zvonko 410
Bajzner Vili (Beisner Willi) 209, 228, 234-236, 238, 239, 248, 250-252, 339-341, 345, 346, 348, 349
Bake Herbert (Backe Herbert) 14, 628
Balan, nem. činov. 162
Baltruš Fric (Baltrusch Fritz) 229, 230
Baron Hans 80, 90, 119, 120, 125, 149, 329, 362, 643, 653, 690
Basara, srp. porod. 401, 402
Baš Franjo 91, 136, 138, 139, 141, 145, 350, 469; 609, 615, 623, 690, 706
Bauer Bernhard (Bauer Bernhardt) 101, 103, 143-145, 147, 178
Bauer Fric (Bauer Fritz) 651, 663, 691, 694
Bauer Hans 131, 159, 332, 343
Bauer Zigfrid (Bauer Siegfried) 107
Bauer, nem. arhit. 277, 354
Bauman Alojz 410
Bauman Jozef (Baumann Josef) 103, 105, 108-110, 142, 144, 147
Baum Franc (Baum Franz) 134, 706
Baumgartl Rihard (Baumgartl Richard) 163
Bedendorfer Herbert (Bödendorfer Herbert) 430, 541, 654
Beher Herman (Böcher Hermann) 92
Beker (Becker), nem. činov. 233
Belašk Vili (Belaschk Willy) 158
Bender Feliks (Benzler Felix) 200, 207, 208, 239, 348, 250, 339, 340, 346, 348
Benčan Jožef 376

Berbalk Leo (Behrbalk Leo) 142
Berends Herman (Behrends Hermann) 16, 412, 417
Berezovski, hrv. učit. 455
Berger Gotlob (Berger Gottlob) 361, 475
Ber fon Maks (Behr von Max) 265
Bergman Robert (Bergmann Robert) 468
Bergman (Bergmann), nem. činov. 485, 609
Bernhard Karl (Bernhardt Karl) 604
Bertoncelj Ivan 347
Betge Bertold Vili (Bethge Berthold Willi) 295, 302, 358, 359, 444
Betman-Holveg Teobald (Bethmann-Hollweg Theobald fon) 10
Biber Dušan 5, 15, 49, 72, 75, 101, 136-143, 147, 148, 503, 608-611, 705
Bijol Frane 605
Bil Rajnold (Bühl Reinhold) 92
Birkel Jozef (Bürckel Josef) 46
Bizjak Viljem 399
Bi/.mark Oto (Bismarck Otto) 10
Blanke Herbert 142
Blanke Vili (Blanke. Willi) 80
Blatnik Franc 411
Blaznik Pavle 690
Blehinger Erih (Blechinger Erich) 103, 144
Blis Ernst (Bliss Ernst) 257, 538, 539, *547*, 550, 551, 556, 557, 564, 565 615, 618, 619, 621, 622
Blomberg Verner fon (Blomberg von Werner) 18
Blume Valter (Blume Walter) 306, 312, 317-319, 361, 600
Bodenšac Karl Hajnrih (Bodenschatz Karl Heinrich) 210'
Roje Ruša 371
Boje Vilko 371
Bole Ernst Vilelm (Bohle Ernst Wilhelm) 14
Borman Martin (Bormann Martin) 41, 201, 205, 692
Bose Hajnrih (Bosse Heinrich) 52
Bote Hilde (Bothe Hilde) 103
Brandner Vili (Brandner Willi) 586
Brandšteter Franc (Brandstätter Franz) 107, 111
Brant Ervin (Brandt Erwin) 318
Brant Herman (Brandt Hermann) 541
Brant Karl Ludvig (Brandt Karl Ludwig) 162, 229, *294*, 302, 334, 355, 356, 430, 469, 584, 628, 671, 695
Brant Rudi (Brandt Rudi) 361, 471, 625, 627, 693
Brauhič fon Valter (Brauchitsch von Walter) 121
Braumiler Hajnc (Braumüller Heinz) 117, 653, 664
Brajthaupt Franc (Breithaupt Franz) 627
Brečko Franc 68
Brener Karl (Brenner Karl) 151, 307, 308, 318, 605, 630
Brikner Hajnc (Brückner Heinz) 30, 361, 444, 705
Brikner (Brückner), nem. podofic. 213.
Brolih Mirko 136, 151, 332, 690, 706, 707
Brošat Martin (Broszat Martin) 49, 50, 52-54, 341, 346, 705
Broš Hans (Brosch Hans) 500, 502, 536, 543, 611
Brukner Hans (Bruckner Hans) 137, 608
Bruner Hajnc (Brunner Heinz) 80, 83, 84, 138
Buhajm Hans (Buchheim Hans) 49-52, 704
Buholc Helmut (Buchholtz Helmut) 271, 352, 353
Bulovec Lojze 186
Bune Stanko 697
Buse Kurt (Busse Kurt) 547, 548, 550, 557, 567, 576
Buzbah Alfred (Büsbach Alfred) 94, 469, 489, 492, 495, 501, 502, 506, 508-510, 523, 560, 565, 580, 610, 611, 617, 622, 654

Celoti Frane (Celotti Franz) 120, 142
Cerner (Zörner), nem. činov. 441, 449, 472
Češko Erih (Zeschko Erich) 541, 542
Cicelsberger Andreas (Zizelsberger Andreas) 101, 104, 112, 113
Cimeri Franc (Zimmerl Franz) 194
Cipfl Erns (Zipfel Ernst) 639
Ciriak (Cyriak), nem. činov. 312
Coh Vilelm (Zoch Wilhelm) 53
Colnar Alojz 398

Coti Vilelm (Zottl Wilhelm) 182
Cvikler Ludvig (Zwickler Ludwig) 430
Cviter Fran (Zwitter Fran) 48, 133-137
Cukala Maks 464
Cukala, slov. svešt. 334

Ć

Ćano Galeaco (Ciano Galeazzo) 94, 122, 142, 143, 149, 256, 505, 514

Č

Cambeiiajn Hjuston Stjuart (Chamberlain Houston Steward) 11, 25
Camer fon Osten Fric (Tschammer von Osten Fritz) 81
Celigi Franc (Tscheligi Franz) 329, 362
Cerne Franc (Tscherne Franz) 488
Cernig Karl (Czürnig Karl) 77, 78, 137, 480
Cinkovic H. (Tschinkowitz H.) 337
Cubrilović Vasa 5

D

Daidžić, ust. činov. 455'
Dajninger (Deininger), nem. činov. 117
Dalige Kurt (Daluege Kurt) *306*, 307, 316
Dalin Aleksander (Dallin Alexander) 54, 55
Dankelman Hajnrih (Dankelmann Heinrich) 238, 247
Dare Valter (Darré Walther) 13, 14, 48, 50, 91
Datner Simon (Dattner Szymon) 705
Dee (Dötz) nem. podofic. 270, 353
Dedijer Vladimir 452
Delago Karl 605
Delago Leo 163
Delari Zak (Delarue Jacques) 50
Delpin Verner (Delpin Werner) 160, 161, 359, 430, 436, 627
Dermastia Marijan 326
Dernberg fon Aleksander (Dörnberg von Alexander) 96
Destovnik Karel 178
Detenberg Johan Vilelm (Dettenberg Johann Wilhelm) 640-642
Digović, ust. činov. 236
Dik Folker (Dick Volker) 79, 84, 137, 484 486, 488, 550, 619
Diter Hans (Dieter Hans) 314
Ditner Konrad (Dietner Konrad) 182
Dobocki Karl (Doboczky Karl) 653
Dobocki Stefan (Doboczky Stefan) 120, 166
Dokler Ivan 434
Dolenc Jože 274-276, 280, 283
Dolezalek Aleksander (Dolezalek Alexander) 547, 550, 554, 560, 561, 563, 574, 575, 619-622
Dolinar Lojze 377, 378
Dorfmajster Anton (Dorfmeister Anton) 31, 81, 87-89, 96, 118, 128, 139-144, 165, 304, 305, 330, 334, 359, 488, 644, 653
Dornig Erih (Dornig Erich) 139
Draganović Krunoslav 255, 398, 399
Draksler Viktor (Draxler Viktor) 541
Drevs Erih (Drews Erich) 637
Dresel (Üressel) nem. činov. 565
Drumbl Otokar (Drumbl Ottokar) 425, 695
Dujmović, ust. činov. 209
Dumandžić Jozo 208

E

Eberhart Heribert (Eberharth Heribert) 290, 312, 356, 360, 625, 626, 653, 696
Eberle Gustav 107
Eder Rudolf 581
Eftkovski Georg 92
Ekmilner Oto (Eckmüllner Otto) 548
Elermajer Herman (Eilermeier Hermann) 30, 413, 417, 462
Elih Hans (Ehlich Hans) 24, 42, 295, 334, 342, 448
Eliker Josip (Elicker Josip) 250, 252
Elmer Jozef (Ellmer Josef) 530
Emeršič Alojz 103
Empting Rudolf 92, 141
Epih Jozef (Eppich Josef) 483, 509, 511, 613
Epih Jozef (Eppich Josef) 490, 529

Erbah (Ehrbach), nem. podofic.. 343
Erdle Jozef (Erdle Josef) 182
Erker Herbert 487, 492, 494, 496, 610
Erker Hans 530
Erlih Emil (Ehrlich Emil) 49
Erti Anton 105-107, 146

F

Fabjančić Gustav 423, 462, 464
Fajdiga Alojz 410
Fajdiga Mirko 459
Fajdiga Pavel 371, 372, 452
Fajtinger Ernst (Feichtinger Ernst) 160, 162, 627
Fajtinger Jozef (Feichtinger Josef) 63
Farčnik Anton 120
Farnlajtner Alojz (Farnleitner Alois) 178
Faundler (Pfaundler), austr. pubi. 77
Federlin Kurt 640-642
Fendrih Ernst (Fähndrich Ernst) 27
Feninger (Fenninger), nem. činov. 250
Ferant Franjo (Férrant Franjo) 222, 229, 235, 340, 344, 402, 408, 457
Ferderber Gustav (Verderber Gustav) 487
Ferenc Tone 6, 7, 362, 626
Ferster Helmut (Förster Helmuth) 202, 203, 204, 364
Ferster Karl (Förster Karl) 619, 629
Fink-Ulepič V. (Fink-Ulepitsch W.) 548
Firmec Inge (Viermetz Inge) 312, 360
Firštner Julijus (Fürstner Julius) 182
Fišbah Rudolf (Fischbach Rudolf) 84
Fjorencjoli Bernadote. (Fiorenziolli Bernadotte) 499, 542, 618
Flajšhaker (Fleischhacker), nem. lekar 51
Flajšman Alfred (Fleischmann Alfred) 257, 297, 358
Flegel Rihard (Flögel Richard) 209
Fogler Karl (Vogler Karl) 627
Fogt Jozef (Vogt Josef) 150, 306, 330, 362, 627
Folkenborn Fric (Volkenborn Fritz) 101, 131, 150, 152-154, 158, 195, 343, 675
Forster Albert 44
Fortič Anton 371
Frajburger Franc (Freiburger Franz) 498,

Frajs Karl (Fraiss Karl) 64
Franc Konstantin (Franz Konstantin) 9
Franc Herman (Franz Hermann) *306*
Frank Hans (Frank Hans) 22, 39, 53, 438, 441, 442, 449, 472-474
Frank Karl-Herman (Frank Karl-Hermann) 19, 21
Frankl Ernst 470, 654
Frankl Ferdinand 83
Frauenfeld Alfred 48
Frej Kurt (Frey Kurt) 287, 355
Frensing Hans-Herman (Frensing Hans-Hermann) 331, 333, 351, 354, 462, 473, 607, 610-614, 622, 628, 629, 695, 698
Fric Karl (Fritz Karl) 88
Fric Karl (Fritz Karl) 289, 474
Frič fon Verner (Fritsch von Werner) 18
Fridl Herbert (Friedl Herbert) 163, 316, 317-319, 361, 598-601, 629, 630, 693, 694, 697
Frik Wilelm (Frick Wilhelm) 149, 303, 656, 657, 693
Friš Edo 49, 50
Friš Maks (Frisch Max) 142
Frlić, ust. činov. 236
Froner Ernst (Frohner Ernst) 148, 285, 289, 290, 356, 564
Fuks Rihard (Fuchs Richard) 314
Fuks Vilelm (Fuchs Wilhelm) 203, 204, 208, 339, 341, 364, 366
Fuks Vili (Fuchs Willi) 101

G

Gaber Franc 334
Gajl Albert (Gayl Albert) 163, 635
Gale Hubert (Galle Hubert) 147, 182
Gajsler Valter (Geisler Walter) 52, 53
Ganslmajer Robert (Ganslmayer Robert) 529
Gašperšič Jernej 326
Gaus Eugen (Gauss Eugen) 547, 550, 564, 565, 622
Gebeis Jozef (Göbbels Josef) 205, 419, 442, 472, 509
Gebert Valter (Gebert Walther) 629
Gec Aleksander (Götz Alexander) 160
Gec (Götz), nem. činov. 570

Gelner Oto Hans (Gölner Otto Hans) 608
Georgijević Milan 7
Geramb fon Viktor 641
Gerger Herman (Görger Hermann) 142, . 172, 180, 663, 694
Gering Herman (Göring Hermann) 14, 17, 18, 41, 45, 92, 95, 113, 125, 210, 241, 333, 347, 693
Gerner Aleksander (Görner Alexander) 80
Gerželj France 470
Gestrin Ferdo 133-136
Get Georg (Göth Georg 77
Ginter Hans (Günther Hans) 33, 349
Ginter Hans (Günther Hans F. K.) 25, 50
Gizeler (Gieseler), nem. gen. 692
Glas Hajnc (Glas Heinz) 131
Glazer Hans (Glaser Hans) 110
Glazer Helmut (Glaser Helmut) 141, 152-154, 158, 159, 184, 194, 195, *219* 241, 242, 250, 257, 331, 332, 336, 337, 343
Glazer Janko 372
Glekner Maks (Glöckner Max) 80
Glez fon Horstenau Edmund (Glaise von Horstenau Edmund) 208, 234, 235, 341, 401
Glibe Jozef (Gliebe Josef) 511, 525, 613
Globocnik Odilo 437-443, 470473
Gobino Jozef-Artur (Gobineau Joseph-Arthur) 25
Gocani Leo (Gozani Leo) 80, 111, 142
Godler Maks (Godler Max) 103, 105
Goling Zigfrid (Golling Siegfried) 629
Golob Fridrih (Golob Friedrich) 465
Goričnik Traute (Goritschnig Traute) 541
Goručan Josip 314
Goručan Viljem 314
Gotberg fon Kurt (Gottberg von Kurt) 19
Gotštajn, nem. major 446
Govekar Frane 458
Grabeljšek Brane 7
Grac Oskar (Gratz Oskar) 53
Gracioli Emilio 495, 500-502., 523, 535, 536, 543, 617, 618
Gračner Jože 185
Gradišnik Fedor 378
Gradman Vilelm (Gradmann Wilhelm) 448, 474, 614, 615
Grafenauer Bogo 49, 133-136
Grajfelt Ulrih (Greifelt Ulrich) 17, 27, *28* 29, 30, 45, 49-51, 53, 55, 161, 198, 265', 266, 270, 295, 317, 333, 348, 351-354, 426, 438, 443-445, 449, 462, 465, 470-474, 507, 514, 517, 518, 520, 534, 556, 557, 567, 576, 584, 586, 599, 608, 613, 616, 616, 619-621, 623, 625, 628-630, 695, 699
Grajzer Artur Karl (Greiser Arthur Karl) 442
Graman Valter (Grahmann Walter) 92, 141
Grasl Georg (Grassi Georg) 95
Grča Josip 410
Grčar Viktor 168
Grebl Hans (Gröbl Hans) 609
Gregorač Vlado 186
Gril Franc (Gril Franz) 490
Gril Gotfrid (Grill Gottfried) 85, 93, 140, 142
Grinauer (Grünauer) nem. major 366
Grinčnig Herman (Grientschnigg Hermann) 107
Grin Herbert (Grün Herbert) 339
Grip (Griep), nem. puk. 150
Groman (Grohmann), nem. lekar 51
Gros Gustav (Gross Gustav) 61
Grote Hugo (Grothe Hugo) 609
Gruden Janko 411
Gugl Vilelm (Guggl Wilhelm) 166, 167
Gumkovski Januš (Gumkowski Janusz) 50, 52, 53, 470, 472, 473, 705
Gunčar Pavia 464
Guterer (Gutterer) nem. činov. 143, 196, 240, 347
Gvozdić Petar 233

H

Hadžić H. 382, 383
Hagen Herbert 30
Hajber Helmut (Heiber Helmut) 54, 55
Haje Emil (Heitz Emil) 468
Hajdenrajh (Heidenreich), nem. podofic. 355, 559, 621, 694
Hajder Hajmo Hajnrih (Heyder Haimo Heinrich) 314
Hajder Herman (Heyder Hermann) 314
Hajder Sarlote (Heyder Charlotte) 314

Hajdrih Rajnhard (Heydrich Reinhard) 19, 20, 21, *23*, 24, 34, 50, 52, 53, 131, 199, 239, 240, 262, 338, 350, 433, 616
Hajn Jozef (Hain Josef) 77, 78
Hajnc Jože 411
Hajnc V. (Heinz W.) 706
Hajncl Rudolf (Heinzel Rudolf) 163
Hajncl Sep (Hainzl Sepp) 562
Hajniš (Heinisch), nem. činov. 630
Hajnc V. (Heinz W.) 706
Hajs Fridrih (Heiss Friedrich) 137
Halder Franc (Halder Franz) 142, 143
Halm Verner (Halm Werner) 349
Hamšik Dušan 50
Han (Hahn), nem. železn. 107, 146
Handl Rudolf 132, 244
Hanke Karl 417
Hansen, nem. poruč. 627
Harazim Franjo 398, 399
Hardelank (Hardelang), nem. činov. 204
Harde (iz Kočevja) 496
Härders, nem. poruč. 444
Harm Hans 586, 625 •
Hasel fon Ulrih (Hassel von Ulrich) 95, 329, 362, 498, 611
Has Matijas (Haas Mathias) 490
Hausman Franc (Hausmann Franz) 134, 705, 706
Hauzvirt (Hauswirth), nem. pover. 337
Hefler Franc (Höfler Franz) 682, 697
Hegler Lujza (Högler Luise) 497, 498, 506, 610
Hegler Rudolf (Högler Rudolf) 502
Helebrand (Hellebrand), nem. činov. 462
Heniger Karl (Henniger Karl) 485, 486
Henigman Ervin (Hönigmann Erwin) 490
Henigman Gustav (Hönigmann Gustav) 93
Henigman Hajnrih (Hönigmann Heinrich) 529
Henigman Jozef (Hönigmann Josef) 511
Henigman Jozef (Hönigmann Josef) 511 529
Henigman Leo (Hönigmann Leo) 529
Henigman Valter (Hönigmann Walter) 541
Henigman (Hönigmann) iz Ljutomera 120
Henigman (Hönigmann) iz Kočevja 487
Henlajn Konrad (Henlein Konrad) 489
Hepner (Höppner), nem. major 213, 366
Herbst Eduard 529
Hercog Rihard (Herzog Richard) 80
Herf fon Maksimilijan (Herff von Maximillian) 352
Herg Edgar 410
Herman Konrad (Hermann Konrad) 576
Herndl Hans 120
Hes Rudolf (Hess Rudolf) 15, 87, 96
Heš (Hesch), nem. lekar 51
Hevel Valter (Hewel Walter) 207, 210
Hicfeld Ernst (Hitzfeld Ernst) 353, 360
Hige Ferdinand (Hiege Ferdinand) 28, 427, 562, 570
Hildebrand Rihard (Hildebrandt Richard) 50, 278, 281, 352
Hilgenfeld Erih (Hilgenfeldt Erich) 421
Himer Robert (Himmer Robert) 111, 147, 182, 679
Himler Hajnrih (Himmler Heinrich) 14, 16, 17, 19, 22-25, 27, 29-31, 33, 36, 38, 39, 42-47, 52-55, 113; 125, 153-159, 162, 167, 181, 192, 194, 197-199, 205, 210, 223, 231, 232, 240, 241, 245-247, 256, 257, 264-266, 268-270, 274, 277, 278, 281, 293-297, 299, 301, 304, 306, 307, 309, 312-314, 316, 321, 322, 328, 331, 332, 346-348, 351, 352, 354, 357, 360-362, 388, 412, 413, 418, 421, 425-427, 434, 435, 437^44, 448-450, 462, 466, 468-473, 502, 505-507, 513, 517, 519, 522, 523, 526, 533, 535, 540, 543, 546, 547, 549, 550, 554, 556, 557, 559, 561, 565, 566, 568, 570, 576, 578, 579, 580, 583, 584, 586, 589-592, 594-596, 602, 603, 607, 611, 614, 617, 618, 623-625, 627-629, 665, 676, 686, 693, 698, 699, 703
Himštet Alfred (Himstedt Alfred) 48
Hince Karl (Hinze Karl) 339
Hince Kurt (Hintze Kurt) 28, 29, 266, 268-270-278, 280-283, 285-290, 299, 351-354, 356, 358, 427, 433, 450, 474, 475, 534, 554-557, 559, 563-565, 609, 621, 622
Hintereger Rudolf (Hinteregger Rudolf) 604
Hipel (Hippel von), nem. ofic. 147
Hirceger Helmut (Hierzegger Helmut) *306*, 635
Hiršauer Franc (Hirschauer Franz) 620

Hitler Adolf 11, 12, 13, 15, 16, 18, 19, 22, 24, 28, 33, 39-41, 44-49, 51, 55, 81, 84-87, 91, 94, 95, 101, 115, 116, 118, 121, *124*, 126, 142, 143, 149, 152, 167, 201, 207, 210, 256, 261, 263-266, 277, 298, 316, 321, 328, 329, 333, 347, 410, 438, 439, 441, 442, 447, 471, 447, 471, 489, 498, 500-502, 506-508, 510, 512, 526, 540, 559, 591, 599, 611, 611, 612, 618, 643, 656, 681, 693
Hlebovčik Jozef (Chlebowczyk Josef) 48
Hlubek Frane Ksaver (Hlubek Franz Xaver) 77
Hodovernik Aleksander 66
Hofer Franc (Hofer Franz) 17
Hofmajer Horst (Hoffmeyer Horst) 16, 30
Hofman Oto (Hofmann Otto) *26*, 50, 195, 197, 198, 210, 338, 446, 473
Hofman Vilfrid (Hoffmann Willfried) 93, 103, 105, 106, 143-145, 654
Hofman (Hoffmann), nem. činov. 278
Höge, nem. major 580
Höh Anton (Hoch Anton) 6
Hohštajner Valter (Hochsteiner Walter) 604
Hojnik Franc 370
Holcer Rudolf (Holzer Rudolf 80, 83, 84, 89, 138-142, 148, 608, 610, 618, 654, 690
Holinek Ludvig (Hollineg Ludwig) 548
Hori Ladislav (Hory Ladislaus) 341, 346
Hornicki Sep (Hornitzki Sepp) 337
Horvatič Radko 376
Horvat Rupert 209
Hradecki Franc (Hradetzky Franz) 305, 656
Hrasnik Jozef (Hrasnik Josef) 107
Hrašovec Milko 451
Hribernik Maks (Hribernig Max) 107, 146
Hribernik M. 606
Hrovat Jozef (Hrovat Josef) 336
Hrubi Maks (Hruby Max) 634
Huber Egon 3!8
Huber, nem. činov. 533
Hufšmid Alfred (Hufschmied Alfred) 160, **162**
Humar Franc 411
Humič Hajnc (Hummitsch Heinz) 24, *157*, 208, 209, 222, 444
Iberajter Zigfrid (Uiberreither Sigfried) 87, 88, 115, 116, 123, *125*, 126, 128, 141, 148, 150, 154, 161, 164, 168, 176, 199-202, 205, 207, 208, 213, 220-222, 244, 249, 253, 256, 257, 262-266, 274 285, 296, 297, 299, 310, 311, 329, 33o! 332, 333, 338, 339, 341, 344, 348, 351, 359, 404, 427, 431, 457, 466, 498, 506, 507, 512, 513, 518-521, 523, 549, 550, 552, 553, 557, 561, 563-568, 570, 571, 576, 578, 580, 582, 583, 585, 586, 588, 613-615, 620-622, 624, 625, 627, 640, 643, 645, 649, 664, 665, 679, 680, 684, 690, 695, 697, 698, 700, 706
Iversen Hans 30, 561, 570, 585, 621, 625

J

Jagodič I. 110, 147
Jaklin Fridrih (Jacklin Friedrich) 163, 319, 629, 635
Jakobsen Hans-Adolf (Jacobsen Hans-Adolf) 49, 142
Jakomini Anton 511, 529
Jakomini Franz (Jakomini Franz) 529
Jančič Ivo 370
Jančigaj Stanko 168
Jandl Milan 168
Jan Rado 698
Januška Ferdinand 178
Jare Janko 362, 452, 610, 616, 617
Jeglič Rajnold (Jeglitsch Reinhold) 83
Jekeln Fridrih (Jeckeln Friedrich) 352
Jelene Marta (Jellenz Martha) 139
Jelene Sep (Jellenz Sepp) 80, 85, 103, 104, 140, 143, 145
Jenčič Milan 606
Jendrašić Stjepan 229, 232, 234-236, 238, 240, 241, 250, 252, 349, 386, 401, 456, 458
Jeraj Boris 399
Jetmar Ervin (Jettmar Erwin) 142
Jonke Peter 498, 506, 517
Juhard Alfred 93
Jurčec Ivan 6, 139, 143
Jurčić, ust. činov. 241
Juvančič Ivo 149

K

Kadac (Kadatz), nem. činov. 418, 430, 433
Kajne Margareta (Kainz Margarete) 107, 146
Kajtel Vilelm (Keitel Wilhelm) 41, 124, 202
Kaiinger Otmar (Kallinger Otmar) 567
Kališnik Alojz (Kalischnig Alois) 93, 109
Kaltenbek Ludvig (Kaltenbeck Ludwig) 106, 117
Kaltenbruner Ernst (Kaltenbrunner Ernst) 625, 627
Kaltenegger fon Oskar (Kaltenegger von Oskar) 328, 362
Kamerhofer Konstantin (Kammerhofer Konstantin) 584, 625
Kamphevener fon Kurt (Kamphövener von Kurt) 538
Kane Ksaver (Kanz Xaver) 349
Karara Eugen (Carrara Eugen) 625
Kardelj Edvard 48, 323, 374, 375, 377
Karlin Alma 167, 334
Karstanjen Helmut (Carstanjen Helmut) 75-80, 82-84, 86, 87, 89, 96, 97, 108, 110, 112, 114, 116, 117, 127, 137, 138, 140-143, 147, 151, 208, 209, 257, 282, 300, 304, 330, 334, 356, 359, 404, 430, 437, 470, 477, 484, 498, 561, 584, 589, 593, 608, 611, 625, 628, 636-638, 644, 646, 653, 654, 665, 666, 668, 669, 671, 674, 677, 678, 682, 683, 688, 689, 696-698, 700, 701, 705
Karsten Albert 648
Kasinger Franc (Kassinger Franz) 336
Kastner Hans 194
Kaše Zigfrid (Kasche Siegfried) 41, 205, *206* - 208, 210, 211, 213, 220-223, 237, 239, 240, 247, 248, 250-253, 260-265, 340-342, 346, 348-351, 404, 406-408, 457, 458, 519, 521, 563, 621, 667, 668, 694
Kavar Janez 452
Kavčič Drago 376
Kelb Hans 271, 353
Kelc (Kelz), nem. puk. 564
Kel Robert (Koehl Robert) 49-52, 54, 470, 472, 704,
Keiner Hans (Köllner Hans) 167
Kempner M. V. Robert 331
Kenig Fric (König Fritz) 107
Kenigs (Königs), nem. činov. 576
Kepler Vilelm (Keppler Wilhelm) 29
Kern Jozef (Kern Josef) 107
Kern Vilelm (Kern Wilhelm) 285, 287, 289, 355, 356, 564
Kidrič Boris 323
Kibler Ludvig (Kiibler Ludwig) 542
Kifman Karl (Kiffmann Karl) 83
Kinderman Jozef (Kindermann Josef) 77
Kin Ernst (Kühn Ernst) 163, 208
Kiovsky Rudi 377
Kirbiš Fric (Kürbisch Fritz) 313, 316, 319, 592, 601, 603-605, 629, 630, 660, 682, 693-695, 697
Kisel Georg (Kiessei von Georg) 203, 208
Kladnek Jožef 464
Klajneman (Kleinemann), nem. činov. 630
Klasinc Franc 255
Klaus Paul (Claus Paul) 82, 84, 115
Klauzner Hubert (Klausner Hubert) 656
Klemens (Clemens), nem. kapet. 517
Kligel Verner (Klügel Werner) 184, *185*,
Klinar Miha 452
Klingberg Jozef (Klingberg Josef) 90, 653
Klingenberg, nem. major 355
Klingšporn Hans (Klingsporn Hans) 30, 361
Klodius Karl (Clodius Karl) 514-516, 614
Klug, nem. arhiv. 639
Knaus Fric (Knaus Fritz) 117, 146, 359
Knoblauh Kurt (Knoblauch Kurt) *306*, 307
Knofe Hans 151
Knut Herbert (Knuth Herbert) 518, 522, 534, 535, 539, 614, 615, 618
Kob Rudi 402, 408
Kocbek Edvard 377, 378
Kocijan Andrej 452
Kogoj Jožko 411
Koh Erih (Koch Erich) 41, 439
Koh Hans (Koch Hans) 163, 541
Koh Janja 398
Koh (Koch), nem. poruč. 131
Kojzar Karl 118, 167, 334, 617
Kolbah (Kohlbach) nem činov. 683, 698
Kolbezen Ervin (Kolbesen Erwin) 107, 146
Koler (Kohler) nem. poruč. 447
Koler Maks (Koller Max) 230

Kolmanič Jozef (Kolmanitsch Josef) 304, 359
Komarek Robert 165, 166, 181
Končar Pavle 451
Konobelj Franc 336
Konstantinović Bogoljub 364
Kopač Vlasto 117, 118
Kope Vilelm (Koppe Wilhelm) 52, 619
Kordon Gustav 182
Korenag Aleksander (Korenagh Alexander) 474
Koren Rudi 376
Koren Tone 370
Korošak, nem. činov. 639
Korošec Miha 324
Korpar Ivan 107
Koruza Albert 166, 167
Koruza Jožica 166, 167
Kosovel Otokar 455
Kos Milko 133, 707
Kostevc Martin 465
Košar Jože 6
Košić Karl (Koschitz Karl) 83
Košić Oto (Koschitz Otto) 695
Košir Franc (Koschier Franz) 635
Kotnik Karei 66
Kraft Doris 478, 608, 705
Krag, nem. činov. 535
Krajne Franc (Krainz Franz) 107
Krajner Jozef (Kreiner Josef) 511
Krajner (Kreiner), nem. činov. 208, 209
Kraker Jozef (Kraker Josef) 509, 511, 525, 531, 613
Kralert Vilfrid (Krallert Wilfried) 202
Kral Vaclav 50
Kramar Janez 452
Kranjc Ivan 371
Krauland Alojz (Krauland Alois) 518
Kraus Karl 339
Kraus Feliks (Kraus Felix) 72, 73, 134, 706
Krausnik Helmut (Krausnick Helmut) 49
Kraut Herman (Krauth Hermann) 134
Kraut Alfred 640
Krebic (Krebitz) nem. činov. 286, 355
Krel Jozef (Krell Josef) 167, 334
Kren Sofija (Kren Sophie) 487
Kresnik Ludvik 68
Kriger Johanes (Krüger Johannes) 163, 606, 630
Kriger Vilelm (Krüger Wilhelm) 438-443, 449, 471, 472, 474
Kriger (Krüger), nem. činov. 514
Krig Hans (Krieg Hans) 52, 348, 419, 420, 696
Kristan Cvetko 336, 371
Kriš Alojz (Krisch Alois) 511, 526, 626
Kriše Jozef (Krische Josef) 489
Krišnig, nem. želez. (Krischnig) 107, 146
Krivic Ada 378
Krof Franc (Kropf Franz) 489
Krojc Rudolf (Kreutz Rudolf) 28, 51, 153, 351, 353, 354, 438, 439, 445, 474, 601, 629
Krumej Herman (Krummey Hermann) 33, 43, 213, 215, 366, 440, 442,
Krumholc (Krumholz), veleposed. 63
Kržišnik Anton 377, 378
Kučera Franc (Kutschera Franz) 96, 123, *124-\n*, 149, 152, 154, 163, 195, 197-199, 210, 244, 328, 338, 343, 426, 543, 608, 635, 656
Kufner, nem. podofic. 230
Kuleman Alfred (Kulemann Alfred) 615
Kupnik Edmund 11, 127
Kürzel fon Oto (Kurseil von Otto) 14
Kustos, nem. kap. 147
Kvaternik Evgen 236
Kvaternik Slavko 208, 223, 232, 234, 238, 340, 341, 344, 386, 402, 408, 453-, 458
Lafors Vilelm (Laforce Wilhelm) 161, 257, 264, 266, 283, 285, 289, 290, 297, 299, 301, 334, 336, 350, 351, 353, 355-359, 519-521, 523, 530, 535, 536, 539, 546, 551, 556, 557, 559, 560, 563-*568*. 578, 615-622, 624, 627, 628, 640
Lagard-Betiher Paul (Lagarde Paul de Bötticher) 9
Lajnšic Gotfrid (Leinschitz Gottfried) 167
Lajtner Hans (Leitner Hans) 128
Lakner Alfred (Lackner Alfred) 541
Lakner Elfi (Uckner Elfi) 487
Lakner Hans (Lackner Hans) 489
Lakner Johan (Lackner Johann) 490

Lakner Rihard (Lakner Richard) 485, 489, 492, 494, 495, 502, 509, 527, 529, 556, 557, 559, 560, 571, 610, 612
Lamers Hajnrih (Lammers Heinrich) 41, 124, 149, 334, 472, 693
Lampeter Vilelm (Lampeter Wilhelm) 94, 121, 142, 485, 487-489, 492, 494, 495, 497, 506-509, 511-513, 517, 518, 520, 523, 527, 529, 530, 535, 539, 550, 552, 556-560, 566, *568*, 572, 578, 580, 612-614, 616, 620-624
Lampreht Fric (Lamprecht Fritz) 161, 622
Une Hubert (Unz Hubert) 497, 542
Ung, nem. poruč. 306
Unge Fridrih (Unge Friedrich) 73, 74, 134, 136-137, 149, 705, 706
Ungeršek Hugo 107
Uper Karl (Upper Karl) 318
Uuer Fridl (Uuer Friedl) 464
Uurih Toni (Uurich Toni) 103, 144
Latur F. Konrad (Latour F. Conrad) 16, 49
Uzić Boško 103, 105
Lebius Harald (Löbius Harald) 168, 184
Udì Hans 103, 115, 144
Uj Robert (Uy Robert) 656, 692
Une Adolf (Lenz Adolf) 705
Une Fr. (Unz F.) 652
Unič Stanko 613
Leonard Herbert (Leonhard Herbert) 627
Lepin Paul (Leppin Paul) 548, 564
Les (Lees), izrael. činov. 338
Leskovec Anton 6
Leskošek Franc 325
Leščinski Kazimirž (Lesczynski Kazimierz) 50, 705
Leš Karl (Loesch Karl) 137
Lešnik Mirko 333, 452
Ličina Dušan 364
Linhart Karl 68
Lipit Georg (Lipitt Georg) 230
Lipman (Lippmann) nem. činov. 562
Lipoid Franc 371
Lisac Andrija Ljubomir 253, 345-347, 349, 705
Lobe Franc (Lobe Franz) 167
Loc Vili (Lötz Willi) 83, 84
Loj Alojz (Loy Alois) 482
Loj Mihael (Loy Michael) 581
Lorenc Verner (Lorenz Werner) *15*, 16, 22, 29, 143, 412, 435, 464, 468, 469
Lorenc Artur (Lorenz Arthur) 204
Lorinzer Traute (Lorinser Traute) 85
Lorkovič Mladen 49, 208, 236, 250
Loske Hajnrih (Loske Heinrich) 490
Loze Hajnrih (Lohse Heinrich) 41
Ludendorf Erih (Ludendorf Erich) 489
Ludvar Hajnc (Ludwar Heinz) 194
Ludvig (Ludwig) nem. činov. 28
Luig Vilelm (Luig Wilhelm) 485, 486, 517, 518
Lukas Franc Jozef (Lukas Franz Josef) 679, 697
Lukman Hajnrih (Luckmann Heinrich) 541
Lupšina Mira 462-464, 467, 468
Lurker Oto (Lurker Otto) 101, 115, 116, 131, 144, 148, *156*, 157, 180, 204, 222, 231, 232, 250, 253, 257, 261, 297, 309, 334, 342, 355, 364, 404, 457, 458, 551, 569, 682, 690
Lušin-Ebengrojt Arnold (Luschin-Ebengreuth Arnold) 136, 705
Lušin Lojze 376
Luter Martin (Luther Martin) 220, 262, 342, 344, 350

M

Maček Ivan 375
Madajčik Česlav (Madajczyk Czeslav) 50, 54, 470-473, 705
Madrič Sebastijan (Madritsch Sebastian) 194
Madistrati Mašimo (Magistrati Massimo) 16
Mahalka Maks (Machalka Max) 111
Mahule Valter (Machule Walter) 131, 150, 175-179, 335
Majcenović Alfred 182
Majer-Kajbič Alojz (Maier-Kaibitsch Alois) 31, 88, 89, 96, 127, 141, *162*, 163, 316, 360, 361, 594, 619, 629, 635, 636, 656, 659, 660, 675, 676, 682, 693, 696, 698
Majer-Hetling Konrad (Mayer-Hetling Konrad) 28, 29, 36, 37, 42, 43, 45, 54, 317, 337, 548, 599, 607, 608, 629

Majer Johanes (Meyer Johannes) 231
Majer Rudolf (Meyer Rudolf) 168, 172
Majer (Meyer), nem. poruč. 548, 557, 567
Majer Justine (Mayer Justine) 83
Majer Henri Kord (Meyer Henry Cord) 48
Maj Gerhard (Mav Gerhard) 82, 90, 91, 114, 138, 642, 654
Majeršic Ernst (Meierschitz Ernst) 163, 669
Majhin Franc (Majhin Franz) 490
Majvald Rihard (Maiwald Richard) 169, 223, 224, 249, 289, 345, 353, 579
Makenzen fon Hans-Georg (Mackensen von Hans-Georg) 202, 339, 505, 612
Mak Kurt (Mack Kurt) 131, 178
Malner Alojz (Mallner Alois) 489
Malovrh, rud. inž. 324
Malsen fon Ponikau Lambert (Malsen von Ponickau Lambert) 50, 448, 527, 534, 616, 617
Mandl, nem. poruč. 339
Mantel Karl 107
Marić Ivan 364
Marinček Franc 168
Marinček Zdenko 6
Marinko Miha 325
Marion Marko 342
Marjanović Jovan 5, 339, 346, 451, 705
Market Verner (Markött Werner) 517
Markič Ivan 410
Markone Džuzepe Ramiro (Marcone Giuseppe Ramiro) 409
Marks Herbert (Marx Herbert) 194, 195, 337
Markvert (Markwörth), nem. kap. 212, 342
Maroši Ferenc (Maroszy Ferenc) 406, 407, 458
Maroti Josip (Marotti Josip) 410
Maroti Miro (Marotti Miro) 410
Maskus Helmut (Mascus Helmut) 132, 151, 223, 243, 244, 281, 347, 354,
Matašić Ante 340, 402, 408, 457
Maurer, nem. kap. 497, 542
Medic Jozef (Meditz Josef) 490
Meding Erhard (Mäding Erhard) 53
Megler Vladislav 394, 455
Mehels (Mechels), nem. kap. 231
Mejak Ervin 185
Mekinda Franc 103
Melik Vasilij 133-136
Mesana Etore (Messana Ettore) 406
Meško Fran Ksaver 172, 335, 458, 707
Meško Josip 454
Metnic fon Gustav (Metnitz von Gustav) 478, 608
Mičić Mihajlo 241, 340, 343
Miglič Emil (Miglitsch Emil) 79, 82,
Miglič Ernst (Miglitsch Ernst) 111
Mihailović Draža 372
Mihič Jozef (Michitsch Josef) 490
Mihič (Michitsch), nem. omlad. 502
Miketa (Miketta), nem. kap. 114
Mikolaš Helmut (Mikolasch Helmut) 82-84, 138, 147, 654
Mikuž Metod 346, 347, 362, 689, 693, 707
Mikuž Stane 185
Milajzen Lotar (Mühleisen Lothar) 83
Miler F. (Müller F.) 621
Miler Fric (Müller Fritz) 103
Miler-Hacius Oto (Müller-Haccius Otto) 116, 141, 150, 181, 278, 286, 297, 354, 562, 585, 623, 670, 678, 681, 700
Miler Hajnc (Müller Heinz) 158, 249, 250, 257, 261, 271, 286, 287, 297, 354-356, 576
Miler Hajnrih (Müller Heinrich) 440, 472
Miler Helmut (Müller Helmut) 470
Miler-Soltes Hans (Müller-Scholtes Hans) 126, 148, 150, 151, 174, 192, 256, 257, 333, 335, 690, 693, 694, 699, 702
Miler (Müller), nem. puk. 630
Milh Erhard (Milch Erhard) 168
Milič Anton 452
Miličević Jovan 5
Minke Paul 16
Mišić Ademag 382
Miterer Franc (Mitterer Franz) 61
Modic Lev 378
Moliš Paul (Molisch Paul) 134
Morari fon Franc (Morari von Franz) 160, 162, 330, 362
Morenšild Rajnhold (Mohrenschild Reinhold) 88
Morgen Herbert 548
Morgner, nem. major 205, 207
Morokuti Kamilo (Morocutti Camillo) 80, 93, 120, 137, 138

Mrdavšič, slov. izgn. 376
Munda Vinko 458, 459, 707
Murko Adolf 147
Murko Franc (Murko Franz) 115
Musolini Benito (Mussolini Benito) 16, 94, 95, 122, 142, 143, 502, 526, 611

N

Napotnik Josip 373
Natlačen Marko 541, 542
Natmesnig Majnrad (Natmessnig Mainrad) 635
Nauman Fridrih (Naumann Friedrich) 48
Nedić Milan 703
Nejer Karl (Näher Karl) 627
Nemec Roman 83, 654
Neslbek Ignac (Nösslböck Ignaz) 639, 641
Nikolić Ante 453
Nimpfer Konrad 163, 316, 317, 318, 361, 600, 629
Nirhof A.B.H. (Nierhoff A.B.H.) 112, 113, 143, 145, 147, 148
Nojhauzen Franc (Neuhausen Franz) 92, 141, 208
Noj Karl (Neu Karl) 541
Nojman Fridrih (Neumann Friedrich) 11
Nojntojfel Valter (Neunteufel Walter) 79, 84, 484
Nojrat fon Konstantin (Neurath von Konstantin) 14, 18, 19
Novak Franc (Nowak Franz) 33, 205, 207, 250
Novotni Hugo (Nowotny Hugo) 132, 257, 281, 282, 354, 579
Nuk Hans (Nuck Hans) 640

O

Obereder Sep (Oberreder Sepp) 160
Obergfei Jozef (Obergföll Josef) 483
Oberštajner Hajnrih (Obersteiner Heinrich) 312, 313, 360, 361, 432, 436
Oberžan Drago 398, 399, 411, 454-456
Ogrizek Anton 398, 399
Ole Hugo (Ohle Hugo) 194
Omerman (Omermann), nem. lekar 51
Onič Franc 373
Onuk Ivan 107
Ordelt Emil 161, *294*, 623
Orel Franc 410
Orsini und Rozenberg Hajnrih (Orsini und Rosenberg Heinrich) 69
Ošlag (Oschlag) nem. činov. 465
Oterštet Herbert (Otterstädt Herbert) 86, 485, 486, 496, 609
Ozimič Marija 167, 334
Ozvatič Maks (Oswatitsch Max) 79

P

Pabst Vilibald (Pabst Willibald) 562
Pac Egon (Paaz Egon) 336
Pac Franc (Paaz Franz) 336
Pacelt Robert (Patzelt Robert) 209
Pacina Ginter (Pacyna Günther) 53
Paher Franc (Pacher Franz) 131
Pahnek Karl (Pachneck Karl) 96
Pajdaš August (Paidasch August) 147
Pajdaš Eduard (Paidasch Eduard) 93, 103, 114, *116*, 128, 137, 139, 144, 148, 153, 255, 331
Pakjafo Doris (Pacchiaffo Doris) 139
Paljaga Dragutin 222, 223
Pamer Karl (Pammer Karl) 339
Pancer Arnulf (Panzer Arnulf) 468
Panke Gunter (Pancke Günther) 21, 50
Papes Jozef (Papesch Josef) 636
Papić Miloš 364
Parin Oto (Parin Otto) 313
Paul Vili (Paul Willi) 250
Paulus Jozef (Paulus Josef) 369
Pavelić Ante 114, 210, 234, 341, 381, 383, 393, 398, 410, 453
Pavliček Jozef (Pavliček Josef) 482
Pečauer Erih (Petschauer Erich) 79, 137, 141, 485-488, 497, 498, 506, 517, 530, 610
Pečauer Feliks (Petschauer Felix) 337, 425, 692
Peče Ervin (Petsche Erwin) 489
Pelegrini Viktor 530
Penič Lojze 6, 345
Penk Albreht (Penck Albrecht) 74
Pere Ferdinand (Perz Ferdinand) 483
Pernersdorfer Engelbert 61
Persterer Alojz (Persterer Alois) 150

Perse Alfred (Persche Alfred) 160
Peš (Pesch), nem. činov. 605
Petan Janko 458
Petek Rudolf 250, 669
Petkié Matija 458
Petković, ust. oficir 340
Petovar Lovro 371
Petras Valter (Petrasch Walter) 287
Petri Hans 269, 271, 278, 299, 351, 356, 359, 444, 564, 614
Pfefer (Pfeffer), nem. kap. 112, 147
Pflam (Pflamm), nem. činov. 488
Pfligel (Pflügel), nem. špijon 107, 146
Pfrimer Gerhard (Pfrimmer Gerhard) 107, 115, 631, 689
Pibernik Albin 375
Pihl Fric (Pichl Fritz) 93
Pihler Georg (Pichler Georg) 142
Pihler Rudolf (Pichler Rudolf) 430, 669
Piker Henri (Picker Henry) 55, 470
Pile Vilelm (Pilz Wilhelm) 162
Pinter Franc (Pinter Franz) 103, 182
Pirheger Hans (Pirchegger Hans) 70, 73, 98, 136
Pirnat Lojze 457
Placar Ivan 178
Pleps Artur (Phleps Arthur) 314, 361
Pleterski Janko 134, 135
Pleteršnik Maks 136
Pohar Alojzij 452
Poje Frane (Poje Franz) 541
Pok Fridrih (Pock Friedrich) 134, 135, 137, 706
Pokorni Kurt (Pokorny Kurt) 641
Polak Viljem 66
Polič Radko 362
Polte Fridrih (Polte Friedrich) 339
Popović Andra 367
Portner, nem. kap. 447
Posavec Andrej 332
Pospješalski Karol Marjan (Pospieszalski Karol Marjan) 142
Požun Lojze 345, 362, 698
Prah (Prach), nem. pover. 194
Pratneker Johan (Pratnecker Johann) 194
Pražak Jirži (Pražak Jiri) 50
Prekoršek Ivan 370, 371
Premožič Stefan 411
Prener Rihard (Prenner Richard) 337
Prijatelj Ivan 133
Primoš Jozef (Primosch Josef) 490
Prokš (Proksch), nem. podofic. 194
Puce Edgar (Puhze Edgar) 230
Pucelj Ivan 483
Puntar Vinko 186

R

Radke (Radtke), nem. major 101, 340
Radunski Konrad 351
Rahe (Rache), nem. major 150
Rajakovic Erih (Rajkovic Erich) 33
Rajer Hajnrih (Reiher Heinrich) 182
Rajh Emil (Reich Emil) 107, 146
Rajh Rudolf (Reich Rudolf) 120
Rajner Fridrih (Rainer Friedrich) 141, 149, 303, 305, *306*, 307, 316, 318, 319, 346, 347, 359, 361, 406, 474, 597-599, 601, 606, 629, 630, 656, 659, 660, 675, 676, 684—686, 692, 693, 698
Rajtlinger Gerald (Reitlinger Gerald) 49
Rajzman Avgust (Reisman Avgust) 370
Rakuš D. (Rakusch D.) 103
Rantaša Anton 459
Rap Albert (Rapp Albert) 53
Rat Ana (Rath Anna) 311
Raušning Herman (Rauschning Hermann) 13, 48, 49
Rauter Valter (Rauter Walter) 697
Rave, nem. činov. 487, 488, 610
Ravšl Anton 456, 459
Razgoršek Ferdinand 411
Redel Volfgang (Redell Wolfgang) 518, 535, 538, 539, 614, 615, 617, 618
Reder Erih (Räder Erich) 18
Redl Georg (Rödl Georg) 312, 338, 360, 361, 697
Reksajzen Hans (Rexeisen Hans) 506, 612
Remec Alojzij 335
Remec Franc 606
Rener Karl (Renner Karl) 136
Rekvard Vili (Requard Willy) 208, 209, 250, 458
Rezener Ervin (Rösener Erwin) 132, *306*, 307, 316, 318, 328, 360, 435, 584-586, 600, 603, 625, 627, 660
Ribarič Josip 399
Ribel Hajnrich (Rübel Heinrich) 51

Ribentrop fon Joahim (Ribbentrop von Joachim) 14, 16, 87, 94, 95, 122, 201, 202, 206, 207, 210, 248, 250, 256, 262, 339, 342, 505, 514
Ribizi Albin (Ribisl Albin) 142
Rici Vincenc (Rizzi Vinzenz) 58
Ridi (Riedl), nem. lekar 359
Riha Fric (Riha Fritz) 82
Rihli Marija (Richly Marija) 459, 463, 464, 467
Rihter Jakob 398, 399, 454-456
Rihthofen Herbert (Richthofen Herbert) 202, 203, 339
Rijavec Antonija 455
Ril Hans (Riehl Hans) 641
Riner Bruno (Rinner Bruno) 581
Rintelen fon Emil 202, 206, 207, 339, 340, 505, 612
Ris (Ries), nem. činov. 593, 628
Ristić Milutin 364
Riter Karl (Ritter Karl) 202, 514
Ritler V. (Rittler W.) 548
Roboti Mario (Robotti Mario) 121, 498, 499
Rodenbuher Alfred (Rodenbucher Alfred) 132
Rogalski, nem. činov. 635
Rolih Franjo 411
Rom Aurelija 511
Rom Rihard (Rom Richard) 529
Romero Federiko (Romero Federico) 497
Romič, ust. činov. 252
Ronaher Kristijan (Ronacher Christian) 343
Rosina Igor 706
Rozeger Peter (Rosegger Peter) 62, 63, 66, 134
Rospenda St. 517
Roš Fran 332, 707
Rotman Herbert (Rottmann Herbert) 337
Rozenberg Alfred (Rosenberg Alfred) 10, II, 22, 40, 41, 45, 48, 50, 54
Rozman Jože 378
Rožanc Marij 168
Rožanković Josip 232, 241, 250, 252, 397
Ruks Karl (Ruchs Karl) 150
Rungaldir Bruno (Rungaldier Bruno) III, 160, 162, 561, 621
Rungaldir Ervin (Rungaldier Erwin) 148
Rupe Mihael (Ruppe Michael) 490
Rus Franc (Russ Franz) 111
Rus Jože 377, 609
Rust Bernhard 683, 812

S

Sager Karl 103, 144
Sajovic Ivan 618
Salies (Szallies), nem. poruč. 527, 612, 616
Satler Vilelm (Sattler Wilhelm) 86, 101
Sauer Hans 316, 361, 629
Savinšek Slavko 371
Seda Jozef (Seda Josef) 334
Semetkovski Valter (Semetkowski Walter) 635, 641, 642
Senekovič Josip 188
Sernec Dušan 377
Sezard Pjer (Cézard Pierre) 55, 705
Simončič Tomas (Simontschitsch Thomas) 107
Simonič Ivan 609
Sims, nem. pporuč. 436
Sirk Albert 185, 371
Sirp Kurt (Sierp Kurt) 126, 635
Sitig Volfgang (Sittig Wolfgang) 639, 640
Sizgoreo Džovani (Sisgoreo Giovanni) 497, 501
Skala Harold 147
Skalar Josip 398
Skiber Ferdinand (Skieber Ferdinand) 489
Slavič Hans (Slawitsch Hans) 142
Smeh Barica 419, 462^64
Smodej Franc 371
Sobčak Januš (Sobczak Janusz) 52, 55, 612, 705
Stage Kurt 144, 150
Stefanović, ban 202, 364
Stepinac Alojzije 408
Stier Ivan 386
Stojadinović Milan 94, 486
Stojković Julija 399
Stojnšeg Hans (Stoinschegg Hans) 103, 105, 107
Stojnšeg Gustav (Stoinschegg Gustav) 144
Straka Manfred 80, 82, 86, 97, 98, 100, 101, 136, 137, 140, 150, 351, 517, 689, 690

Stranski (Stransky), nem. činov. 230
Strnad Ivan 410
Stuška (Stuschka), nem. pporuč. 236
Suadikani Herta (Suadicani Herta) 547, 554
Suete Hugo (Suette Hugo) 82, 118, 134, 137, 168, 174, 477, 608, 705
Supančič Drago 371
Svetek Dušan 378
Svoboda Adolf (Swoboda Adolf) 165 182, 183, 289, 633, 653, 690

S

Sajbner (Scheibner), nem. činov. 635
Salamon' Drago 455
Salenmajer Liupold (Schallermayer Liutpold) 538, 539, 547, 556, 557, 575, 576, 619, 622, 627
Šara Hubert (Schara Hubert) 6
Saranovič Milovan 624
Sarner Albert (Scharner Albert) 80, 120, 139
Sauer August (Schauer August) 509, 511
Sauperl Hans (Schauperl Hans) 182
Savli Oskar 375
Sefer Evgen (Schaeffer Eugene) 55, 705
Sefer (Schaeffer), nem. ppuk. 114
Segula Josip 185
Sei Gustav Adolf (Scheel Gustav Adolf) 132, 296, 523, 615, 683, 692, 693
Šemič Johan (Schemitsch Johann) 485-489, 492, 495, 560
Sere (Scherz), nem. činov. 281, 354
Sercer (Scherzer), nem. činov. 420, 463
Setinc Frane 467, 470
Sifner (Schiffner), nem. činov. 667, 694
Sihting fon (Schichting von), nem. general 364
Siht Rajnhold (Schicht Reinhold) 107
Sikedanc Arno (Schickedanz Arno) 41
Sik Vilelm (Schick Wilhelm) 635, 656, 693
Sink Stevo 452
Skaler Stanko 334, 350, 351, 354, 355, 362, 619, 621, 623, 707
Skerl France 332, 333, 336, 339, 341, 343, 346, 347, 349, 627, 707
Skoberne Georg (Skoberne Georg) 116, 148
Skoberne Karl (Skoberne Karl) 103, 105, 144, 145
Skoberne Paul (Skoberne Paul) 103, 111, 147, 182
Slajfer Ludvig (Schleifer Ludwig) 548, 550
Slajhenbauer Otmar (Schleichenbauer Ottmar) 142
Slajmer Vili (Schleimer Willi) 529
Slej Franc (Schley Franz) 541, 542, 618
Siezinger (iz D. Miholjca) 396
Slindra Leopold (Schlindra Leopold) 489
Slujfer Rudolf (Schluifer Rudolf) 158, 163, 241
Smauser E. H. (Schmauser E. H.) 352
Smedic Hans (Schmeditz Hans) 142
Smidl Anton (Schmidl Anton) 161
Smit Maks (Schmidt Max) 706
Smit Paul Oto (Schmidt Paul Otto) 210, 341
Smit Valter (Schmid Walter) 641
Snefus Valter (Schneefuss Walter) 80, 134, 706
Snicler Anton (Schnitzler Anton) 433, 435, 469
Sniderič Alojz (Schnideritsch Alois) 230
Sobar Peter 610
Sober Jozef (Schober Josef) 90, 485-489, 494, 495, 497, 506, 507, 513, 517, 518, 520, 530, 534, 538, 539, 550, 557, 560, 609-611, 614
Sole (Scholz), nem. puk. 436
Sori Rudolf (Schori Rudolf) 105-107, 146
Sosterič Franc (Schosteritsch Franz) 142
Spat Jelka 371
Spendal Jože 370
Srajber Tea (Schreiber Thea) 167, 334
Srajer Georg (Schreyer Georg) 282
Srajner Gustav (Schreiner Gustav) 77
Srajner Hans (Schreiner Hans) 230
Sreder Vilelm (Schröder Wilhelm) 154, *161*, 162, 195, 199, 240, 338, 347, 594, 635
Sreder (Schröder), nem. gen. 352
Sreder (Schröder), nem. činov. 444
Sreter (Schrötter), nem podofic. 269, 271
Stajnaher Hans (Steinacher Hans) 16, 81
Stajnbek Fric (Steinbock Fritz) 103, 144, 182

Štajnberger (Steinberger), nem. činov. 182
Štajndl Franc (Steindl Franz) 117. *125*, 290, 304, 312, 330, 356, 359, 360, 465, 580, 584, 624, 633, 636, 638, 643, 644, 669, 670, 674, 676, 679-681, 689-691, 695, 700, 701
Štajner Rudolf (Steiner Rudolf) 158
Štajn fon (Stein von), nem. činov. 682
Štalcer Alojz (Stalzer Alois) 490
Štamfl_Vilelmi (Stampfl Wilhelm) 581
Štarcaher Karl (Starzacher Karl) 88, 163, 517, 629, 639
Stenger (Stenger), nem. lekar 550, 694
Štiger Gandolf (Stieger Gandolf) 546, 548, 557, 567, 571, 578, 621, 623, 624, 627, 666, 694
Štiger Verner (Stieger Werner) 79, 80, 82, 83, 85, 89, 92, 101-106, 108-110, 112, 113, 128, 137, 139-145, 147, 148, 546
Stir Ginter (Stier Günther) 29, 153, 161, 198, 250, 256, 261, 263, 266, 292, 294, 318, 319, 331, 333, 336, 350, 351, 361, 429, 438, 439, 443, 444, 466, 471, 505, 507, 512, 531, 534, 557, 570, 584, 589, 596, 601, *602*, 605, 609, 611, 612, 614, 615, 617, 621, 628-630, 688, 698
Stirer (Stührer), nem, činov. 426, 520
Štolfa Milko 6, 7
Strajher (Streicher), nem. špijon 107
Straser Georg (Strasser Georg) 349
Straub Franc (Straub Franz) 169, 334
Štredele (Stredele), nem. poruč. 496, 497, 542
Strekenbah Bruno (Streckenbach Bruno) 33
Štremajer Karel (Stremayr Karel) 60
Strenger Julius (Strenger Julius) 694
Strici Karl (Stritzl Karl) 490
Strobl Mihael (Strobl Michael) 653
Stromajer Sep (Strohmeier Sepp) *172*
Stukart Vilelm (Stuckart Wilhelm) 55, 126, 614
Sturh Anton (Sturh Anton) 337
Sturm Jakob 168
Sturm Martin (Sturm Martin) 86, 485-489, 492, 495, 506-509, 513, 517, 520, 523, 547, 550, 552, 554, 557, 560, 565, 566, *568*, 570, 572, 610, 612, 622, 623, 625
Subert (Schubert), nem. inž. 548
Sue Julius (Schütz Julius) 637
Sulc Bruno Kurt (Schultz Bruno Kurt) 25, 158, 159, *187*, 188, 195, 332, 338, 647
Sulc (Schulz), nem. činov. 682
Suler Hans (Schuller Hans) 167
Suster Fridrih (Schuster Friedrich) 349
Suster Toni (Schuster Toni) 147
Šušič M. 453
Sušteršič Franc 66
Šute Alojz (Schutte Alois) 535, 617
Svajger August (Schweiger August) 541
Svalm Hans (Schwalm Hans) 565, 622, 628
Svarchuber Kaspar (Schwarzhuber Kaspar) 168, 169, *177*, 213, 230, 271, 334, 345, 354, 355
Svenk Edmund (Schwenck Edmund) 351

T

Tadić Dušan 364
Tadina Anton 194
Tafe Eduard (Taaffe Eduard) 60, 66
Taler Rudolf (Thaler Rudolf) 635
Tanenberg (Tannenberg), nem. pubi. 67
Taube, nem. činov. 354
Tauher Herbert (Taucher Herbert) 103
Tenies Gustav (Tönnies Gustav) 90, 103, 541-543, 618, 629
Terčak Stane 314, 334, 336, 360, 376, 452, 459, 689, 698, 707
Terglec Hans (Tergletz Hans) 230
Teske Fric (Teske Fritz) 199, 338
Tešer Herbert (Töscher Herbert) 636, 690
Teš Ginter (Tesch Günther) 361
Tiaks Jan (Tyaks Jan) 194
Tipelskirh fon Verner (Tippeiskirch von Werner) 202
Tojnbi Arnold (Toynbee Arnold) 50, 55, 704
Tojnbi Veronika (Toynbee Veronica) 50, 55, 704
Tome Ivan 378
Tomič Eduard (Tomitsch Eduard) 511, 529

Tomić Spiridion 340, 343
Tomšič Ivan 136
Toplak Juro 185
Tot Fric (Todt Fritz) 245, 348
Tot Dragan (Toth Dragan) 233
Trampler Kurt 705
Tratar Marjan 613
Tratnig (Trattnig), nem. pover. 194
Trek Egon (Treeck Egon) 586
Triska Helmut 239, 250
Trol fon Heribert (Troll von Heribert) 208, 209, 234-236, 250, 346
Troper Anton (Trapper Anton) 635
Turato Tomo 666, 669
Turina Oskar 241, 242, 250, 392, 665, 667, 668
Turner Harald 50, 203, 204, 208, 239, 250-252, 341, 364
Turn Hans (Thum Hans) 85
Tuter Jozef (Tutter Josef) 653
Tvardovski fon Fric (Twardovski von Fritz) 202, 206, 340

U

Ude Lojze 48, 133, 135-137
Ujčić, beogr. nadbiskup 371
Ulaga Tomaž 371
Ulih Gustav (Uhlich Gustav) 103, 128, 143, 144
Ulman Herman (Ulmann Hermann) 11
Ulrih Johanes (Ulrich Johannes) 6, 704
Ulrih (Ulrich), nem. podofic. 169
Umfenbah Georg (Umpfenbach Georg) 150, 430
Umlauf Jozef (Umlauf Josef) 53, 318, 361
Ungerbek A. (Ungerböck A.) 550
Unger-Ulman Eduard (Unger-Ullmann Eduard) 92, 103
Urag Karl (Urragg Karl) 686
Urban Edit (Urban Edith) 85
Urbantke, nem. poruč. 229, 235, 236, 241, 250
Urbas-Savinović Tončka 6
Ureg Jozef (Uregg Josef) 182
Urek Martin 541
Vagner Franc (Wagner Franz) 639
Vagner Jozef (Wagner Josef) 182
Vagner (Wagner), nem. puk. 527
Vajnman Ernst (Weinmann Ernst) 203, 204, 208, 209, 213, 236, 237, 364, 366
Vajs Irma (Weiss Irma) 487
Vajs Sebastian (Weiss Sebastian) 697
Vajsšuh Fric (Weisschuh Fritz) 163
Vajczeker fon Ernst (Weizsäcker von Ernst) 16, 87, 201, 668, 694
Vajtlof Morie (Weitlof Moritz) 61
Vakernagel Karl (Wackernagel Karl) 161
Vainer Hugo (Wallner Hugo) 447
Valušek-Valfeld Valter (Walluschek-Wallfeld Walter) 640, 651-654, 664
Valvazor Janez Vajkard 641
Vaner (Wanner), nem. činov. 88
Vangeman Lorenc (Wangemann Lorenz) 286, 564
Varsberg Oskar (Warsberg Oskar) (82
Vasič Ivan 377, 378
Vauda Franc 376
Vaupotič Zdravkó 410 .
Veber Franc (Weber Franz) 488
Veber Hinko (Weber Hinko) 340
Veber Lotar (Weber Lothar) 96, 196, 240, 243, 244, 331, 347, 348, 614, 692, 693
Vecel Erhard (Wetzel Erhard) 54
Vedrina Stjepan 241, 380, 383
Vegšnajder Hans (Wegschneider Hans) 107
Veler Hans Ulrih (Wehler Hans Ulrich) 55, 705
Veličković Vasa 364
Velkavrh Janez 376
Venko Albert (Wenko Albert) 107
Venko August (Wenko August) 84, 139
Venko Rihard (Wenko Richard) 166, 167
Veran Frane (Weran Franz) 182
Verbanjšek Jakob 399
Verer Alfred (Wöhrer Alfred) 150
Verlič Marija (Werlitsch Maria) 107, 146
Verman Ernst (Wörmann Ernst) 207
Verner Gerhard (= Helmut Carstanjen)
Verter Ozvald (Werther Oswald) 637, 654, 683
Vesel Horst (Wessel Horst) 80

Vesten Adolf (Westen Adolf) 105
Vesten August (Westen August) 105, 328, 329
Vesten Maks Adolf (Westen Max Adolf) 92, /02-1O6, 113, 115, 145, 328
Vezenmajer Edmund (Veesenmeyer Edmund) *206*, 208, 223, 240
Vidmer Jozef (Widmer Josef) 530
Vilelm Jozef (Wilhelm Josef) 517
Vilhar Franjo 185
Vilimek, izgn. 371
Vincig Filip (Winzig Filip) 337
Vinenberg Alfred (Wünnenberg Alfred) 625
Vinger Ernst (Winger Ernst) 158
Vinkler Alojz (Winkler Alois) 517, 635
Vinkler-Hermaden fon A. (Winkler-Hermaden von A.) 548, 549
Vinkler Maks (Winkler Max) 29
Vinteršteten fon K. (Winterstetten von K.) 10
Virt Kurt (Wirth Kurt) 48
Virzih Kuno (Wirsich Kuno) 352
Vister (Wüster), nem. činov. 488
Višt Johan (Wüscht Johann) 705
Vitine Hajnrih (Wittine Heinrich) 510, 511
Vitiska Jozef (Witiska Josef) 131, 176
Viztaler Oto (Wiestaler Otto) 92
Volert Hajnrih (Wollert Heinrich) 263, 350, *517*, 518, 520-527, 530, 533-537, 539, 551, 552, 614, 615, 617-620
Volf Franc (Wolf Franz) 182
Volfrum (Wolfrum), nem. pubi. 55
Voling Fr. (Wölling Fr.) 595 •
Volter (Wolter), nem. puk. 151
Volzeger Ferdinand (Wollsegger Ferdinand) 683
Votava August R. (Wotawa August R.) 70, 134, 705, 706
Vrabič Olga 178
Vrančić Vjekoslav 209
Vrenčur Lote (Wrentschur Lotte) 107
Vresnig Jozef (Wresnig Josef) 79, 80, 90, 654
Vrhovnik Ivan 65
Vrhovšek Jože 475
Vunše (Wunsche), nem. pover. 337
Vurcbah fon Norbert (Wurzbach von Norbert) 533, 550, 617
Vurcer Ozvald (Wurzer Oswald) 107
Vurdel Vilelm (Wurdel Wilhelm) 435, 469
Vusem Franc (Wusem Franz) 182
Vuser Ferdinand (Wusser Ferdinand) 103, 144
Vute Martin (Wutte Martin) 75
Vuti Herbert (Wutti Herbert) 541
Vuti Valter (Wutti Walter) 541, 618, 619, 629
Vutkovič Marija 464

Zajdl Zigfrid (Seidl Siegfried) 158, 168, 169, *179*, 205, 207, 218, 229-231, 235, 249, 250, 254, 260, 261, 273, 340, 342, 344, 345, 349
Zajs-Inkvart Artur (Seys-Inquart Arthur) 87
Zamida Franc (Samida Franz) 489, 490
Zamida Johan (Samida Johann) 485, 487, 489, 492, 495, 508, 509, 560
Zandberger Martin (Sandberger Martin) 24, 53, 152, 153, 154, 331, 506, 612
Zaria Balduin (Saria Balduin) 618-
Ze (See), nem. činov. 429
Zefčnig Ervin (Seftschnig Erwin) *160*, *161*, 266, 290, 296, 297, 299, 358, 359, 430, 431, 466, 546, 551, 564-567, 570, 571, 576, 580, 585, 588, 622-625, 627, 628, 640, 669, 671, 695
Zefeldner (Seefeldner), nem. činov. 203
Zelinšek Franc (Selinscheg Franz) 182
Zelinšek Adolf (Selinscheg Adolf) 142
Zevan Eduard (Seewann Eduard (Seewann Eduard) 92
Zezulka Erih (Zezulka Erich) 230
Zibart Verner (Siebart Werner) 48
Ziger Robert (Sieger Robert) 70, 73, 705
Zigfeld A. H. (Ziegfeld A. H.) 143
Zigmund Ferdinand (Siegmund Ferdinand) 529
Ziherl Boris 377
Zivers Volfram (Sievers Wolfram) 640
Zolman Maks (Sollmann Max) 312
Zorko Jožica 411
Zorn Tone 6
Zupan Tomo 65

2alar Alojzij 376, 458
2avcer Roza 376
2evart Milan 5, 689
2nidarič Martin 474
2olnir Bogdan 335
2ontar Josip 640
2van Andrej 604, 605
2upančič Jože 343, 378, 452

PREGLED ČINOVA U ORGANIZACIJI SS

Rajhsfirer SS (Reichsführer SS)	državni vođa SS (Himler)
SS-oberstgrupenfirer (SS-Oberstgruppenführer)	generalpukovnik
SS-obergrupenfirer (SS-Obergruppenführer)	general
SS-grupenfirer (SS-Gruppenführer)	generallajtnant
SS-brigadefirer (SS-Brigadeführer)	generalmajor
SS-oberfirer (SS-Oberführer)	natpukovnik
SS-štandartenfirer (SS-Standartenführer)	pukovnik
SS-oberšturmbanfirer (SS-Obersturmbannführer)	potpukovnik
SS-šturmbanfirer (SS-Sturmbannführer)	major
SS-hauptšturmfirer (SS-Hauptsturmführer)	kapetan
SS-oberšturmfirer (SS-Obersturmführer)	poručnik
SS-unteršturmfirer (SS-Untersturmführer)	potporučnik
SS-šturmšarfirer (SS-Sturmscharführer)	zastavnik
SS-hauptšarfirer (SS-Hauptscharführer)	narednik vodnik
SS-oberšarfirer (SS-Oberscharführer)	viši narednik
SS-šarfirer (SS-Scharführer)	narednik
SS-unteršarfirer (SS-Unterscharführer)	podnarednik
SS-rotenfirer (SS-Rottenführer)	desetar
SS-šturmman (SS-Sturmmann)	razvodnik
SS-man (SS-Mann)	redov

S A D R 2 A J

I. NACISTIČKA POLITIKA DENACIONALIZACIJE U EVROPI OD 1938-1945 9
Temelji nacističke politike denacionalizacije . . . 9
Početak preseljavanja Nemaca . . . 16
Denacionalizacija u Austriji i Češkoj . . . 17
Denacionalizacija u Poljskoj i u Sovjetskom Savezu . . . 21
Ustanove i društva . . . 21
U zapadnim predelima Poljske . . . 32
U generalnoj guberniji i u Sovjetskom Savezu 40
Generalplan Ost . . . 42
Odnarođavanje u Alzasu, Lotaringiji i Luksemburgu . . . 46
Aneksionističke težnje u Jugoslaviji . . . 47

II. NEMAČKE IMPERIJALISTIČKE PRETENZIJE U SLOVENIJI I NACISTIČKA OKUPACIJA SLOVENAČKE ŠTAJERSKE I GORENJSKE 56
Germanizacija slovenačke teritorije do 1918. godine . . . 56
Nemačke imperijalističke pretenzije u Sloveniji između dva svetska rata . . 70
Nemačke imperijalističke pretenzije u Sloveniji posle pripajanja Austrije rajhu . . . 85
Okupacija slovenačke Štajerske i Gorenjske . . . 114
Poslednje pripreme . . . 114
Uvođenje civilne uprave . . . 121

III. MASOVNE DEPORTACIJE SLOVENACA . . . 152
Prvi planovi za masovne deportacije . . . 152
Himlerova uputstva za deportovanje Slovenaca . . . 154
Formiranje štabova i logora za preseljavanje Slovenaca . . . 156
Formiranje štabova za preseljavanje . . . 156
Osnivanje ureda za jačanje nemačkog naroda . . . 159
Hapšenja i logori za preseljavanje u slovenačkoj Štajerskoj . . . 164
Hapšenja i logori za preseljavanja u Gorenjskoj . . . 183
Političko i rasno ocenjivanje . . . 186
U slovenačkoj Štajerskoj . . . 186
U Gorenjskoj . . . 193
Razgovori s vojnim komandantom za Srbiju i pregovori s vladom Nezavisne države Hrvatske . . . 199
Deportacija prvog talasa iz slovenačke Štajerske i Gorenjske . . . 211
Deportacija iz slovenačke Štajerske . . . 212

Deportacija iz Gorenjske . . . 216
Pitanje deportacije Hrvata . . . 219
Deportacija drugog talasa iz slovenačke Štajerske . . . 223
Prekid deportacija . . . 231
Srbija i Hrvatska . . . 232
Gorenjska i slovenačka Štajerska . . . 240
Nastavak deportacija . . . 245
Deportacija trećeg talasa iz slovenačke Štajerske . . . 255
Deportacija »sposobnih za germanizaciju« . . . 293
Deportacije rođaka partizana i ubijenih talaca i novi planovi za masovne deportacije Slovenaca u Gorenjskoj . . . 303
Deportacije rođaka partizana i ubijenih talaca . . . 304
Novi planovi za masovne deportacije u Gorenjskoj . . . 316
Narodnooslobodilačka borba i masovne deportacije Slovenaca . . . 320
Nemci i deportacije Slovenaca . . . 327

IV. POLOŽAJ I ŽIVOT SLOVENACA U IZGNANSTVU . . . 363

U Srbiji . . . 363
Pripreme za prihvat i razmeštaj izgnanika . . . 363
Položaj izgnanika . . . 370
Izgnanici i narodnooslobodilačka borba . . . 373
U oslobođenoj Srbiji i povratak u domovinu . . . 377
U Hrvatskoj i Bosni . . . 378
Pripreme za prihvat i razmeštaj . . . 379
Položaj izgnanika . . . 393
Položaj izgnanih sveštenika . . . 407
Izgnanici i narodnooslobodilačka borba . . . 410
Povratak u domovinu . . . 411
U Nemačkoj . . . 412
Pripreme za prihvat i razmeštaj . . . 412
Položaj izgnanika . . . 414
Podela u logorima . . . 414
Prinudni rad . . . 417
Germanizacija . . . 419
Ishrana . . . 423
Ograničavanje dodira sa spoljnim svetom . . . 424
Pitanje odštete za imovinu . . . 426
Ograničavanje povratka u domovinu . . . 429
Mere protiv bežanja iz logora . . . 433
Propali plan naseljenja Slovenaca u Poljskoj . . . 437
Pokušaj kolonizacije Lublinskog distrikta . . . 437
Slovenci u kolonizacionim planovima . . . 443

V. NASELJAVANJE NEMACA . . . 476

Preseljenje kočevskih Nemaca . . . 479
Kočevski Nemci do sloma Jugoslavije . . . 479
Kočevski Nemci aprila 1941. godine . . . 494
Pripreme za preseljenje . . . 503
Himlerova naredba o preseljenju i diplomatski pregovori u Rimu 513
Predloži za odlaganje preseljenja . . . 518

Opcija i pregled . . . 523
Preseljavanje i prva razočarenja . . . 533
Preseljenje Nemaca iz Ljubljane . . . 540
Naseljavanje Nemaca uz Savu i Sutlu . . . 545
Planovi i pripreme za naseljavanje . . . 546
Prilike u vreme preseljenja i kraj samostalnosti vodstva kočevskih Nemaca . . . 554
Prilike posle naseljenja i ukidanje SS štaba za naseljavanje »Sidmark« 560
Smeštanje na imanjima . . . 566
Nemačka kolonizacija uz Savu i Sutlu i narodnooslobodilačka borba . 577
Naseljavanje Nemaca u drugim predelima slovenačke Štajerske i u Gorenjskoj . . . 587
Naseljavanje u slovenačkoj Štajerskoj . . . 588
Naseljavanje u Gorenjskoj . . . 593

VI. GERMANIZACIJA SLOVENAČKOG STANOVNIŠTVA . . . 631

Menjanje spoljnog izgleda pokrajine . . . 631
Uništavanje slovenačkog društvenog života . . . 634
Uništavanje slovenačke kulture . . . 635
Štajerski otadžbinski savez i Koruški narodni savez . . . 642
Štajerski otadžbinski savez . . . 642
Koruški narodni savez . . . 655
Članstvo u organizacijama i državljanske kategorije stanovništva . . . 656
Pitanje takozvanih štićenika . . . 661
Odnos prema takozvanim strancima . . . 664
Zamisli o »presađivanju« Slovenaca u Rajh . . . 669
Politički i denacionalizatorski rad u organizacijama . . . 672
Germanizacija slovenačke dece u dečijim vrtićima i školama . . . 680
Denacionalizatorske mere na nekim drugim područjima . . . 687
Pregledni ocrt izvora i literature . . . 700
Registar geografskih imena . . . 709
Registar ličnih imena . . . 723
Pregled činova u organizaciji SS . . . 743
Sadržaj . . . 745

Dr. Tone Ferenc
NACISTIČKA POLITIKA DENACIONALIZACIJE
U SLOVENIJI U GODINAMA 1941-1945

Recenzenti
dr. Dušan Biber i dr. Milan Zevart

Prevodilac
puk. Ivo Tornine

Likovno oblikovanje i grafička oprema
Rajko Vidrih

Lektor
Nadežda Jovičić

Korektor
Divna Ranitović

Izdavači
Partizanska knjiga, TOZD Založba, Ljubljana
direktor Jaroslav Skrušny
Partizanska knjiga, OOUR Izdavačko-publicistička
delatnost, Beograd
direktor Mihailo Đelović

Tiraž 4000 primeraka

Štampa Riječka tiskara, Rijeka
Ljubljana, Beograd, 1979.

Izdanje je subvencionirao Savezni sekretarijat za inostrane poslove.